PhDr. František N E U Ž I L

Produktivní sociálně ekonomická síla lidské vlastnické součinnosti

Kapitola I. Úvod: spinozovské pojetí hmoty jakožto substance – lidská smyslově předmětná praxe (subjektivita bytostných, materiálně předmětných sil člověka) coby nejvyšší vývojová forma samopohybu a samovývoje hmoty.

Materialistická dialektická logika – která, jak píše Marx v jednom z doslovů k prvnímu dílu Kapitálu, se před nikým a ničím nesklání, protože je důsledně kritická a revoluční, jelikož každou vzniklou sociálně ekonomickou formu chápe v toku pohybu, tedy i z její pomíjivé stránky, a tudíž v pozitivním pochopení existujícího zahrnuje současně i pochopení jeho negace, jeho nutného zániku[1] –, vychází jako filosofická teorie vědeckého poznání „všeobecných zákonů pohybu a vývoje přírody, lidské společnosti a myšlení“[2] ze substančního pojetí hmoty a navazuje tak na materialistickou vývojovou linii, kterou v dějinách novověké filosofie představují kategoriální systémy filosofie Spinozovy a francouzských materialistů osmnáctého století.[3] Spinoza klade proti karteziánskému ontologickému dualismu „věci rozlehlé“ a „věci myslící“ coby dvou vzájemně absolutně protikladných substancí světonázorovou ontologickou koncepci, podle níž všechny věci, jevy a procesy ve světě představují modifikace jedné jediné substance – která je příčinou sebe sama, a proto její esence v sobě nutně zahrnuje existenci, takže jedná absolutně svobodně, neboť existuje z nutnosti své přirozenosti, tedy je ve svém pohybu determinována pouze sama sebou –, a má dva základní atributy: rozlehlost a myšlení.[4]

Spinozovo pojetí substance je ovšem metafyzické, neboť samovzniklá substance i její atributy jsou v něm věčné, ovšem jednotlivá tělesa se jednak nepohybují sama sebou, ze své přirozenosti, ale jsou ke svému pohybu podněcována a determinována právě substancí, a nejsou ani věčná, jelikož se mění, mohou vznikat a zanikat. Ve Spinozově filosofickém učení proto není pohyb atribut, ale modus substance, jelikož se týká jednotlivin, jednotlivých těles.[5] Z toho důvodu dialektický (dialekticko-historický) materialismu zdůrazňuje, že pohyb (respektive samopohyb, samovývoj) je „způsob existence hmoty“[6], hmotné (materiálně energetické) substanční jednoty světa jako přírodně kosmického celku. Pojímat hmotu jako substanci tedy znamená nazírat na ni a zkoumat ji v aspektu vnitřní jednoty všech forem jejího samovývoje, veškeré mnohotvárnosti jevů a dějů v přírodě, historickém vývoji lidské společnosti i vědomí a myšlení člověka. Hmota bez pohybu (samopohybu, samovývoje) je právě tak nemyslitelná jako pohyb (samopohyb, samovývoj) bez hmoty. Pohyb (samopohyb, samovývoj) je právě tak nestvořitelný a nezničitelný jako hmota samotná.[7] Hmotný pohyb jako způsob existence hmoty coby jediné a jedině možné substance světa – z čehož jednoznačně a nezvratně plyne, že existuje pouze a jedině „tento“ život a svět, žádný „onen“, transcendentní posmrtný svět a život prostě není – je svou podstatou materiální (energetický) samopohyb a samovývoj, jak vždy zdůrazňoval například vynikající sovětský filosof Valerij Alexejevič Bosenko, když razil filosofický pojem „dviženije voobšče“ („pohyb vůbec“, „pohyb jako takový, obecně“), z nějž plynulo, že „dviženije voobšče“ – „vsěgda razvitije“ (pohyb jako takový je vždy vývoj, rozvoj).[8]

Ze substančního modelu hmoty vyplývá, že hmota ze sebe s nutností vyvíjí myslící mozek a je v její povaze spět k vývoji myslících rozumných bytostí, což se nutně děje všude tam, kde jsou pro to podmínky, které nemusí být všude a vždy totožné.[9] Hmotná substance se vzestupným samovývojem přetváří v subjekt, jenž se stává pramenem, příčinou všech jejích dalších přeměn, celého následujícího rozvoje. Rovná-li se pohyb

samopohybu a samovývoji, je způsobem existence hmoty vzestupné zdokonalování její strukturně systémové sebeorganizace, a proto vznikají v postupném a vzestupném pohybu jako takovém kvalitativně odlišné vývojové formy a strukturně systémové úrovně materiálního samopohybu, kdy nižší vývojové formy materiálního samopohybu se snímají ve formách s vyšší a dokonalejší strukturně systémovou organizací, díky čemuž se rozvíjejí i základní atributy substančního hmotného přírodního a kosmického celku, jimiž jsou časoprostorová rozlehlost a odrazivá (obrazotvorná) schopnost. [10] **V „slzavém údolí života vezdejšího" na naší planetě – inteligentní, kulturní a civilizované obyvatele jiných planetárních světů nemám bohužel zatím tu čest znát – se onou rozumnou, myslící bytostí s mozkem, jímž odrazivá (obrazotvorná) schopnost coby obecný atribut hmotné, samopohybující a samovyvíjející se přírodně kosmické substance, neboli schopnost hmotných těles přenášet a přetvářet ve vzájemném kauzálním (příčinně důsledkovém) vzájemném působení energii, strukturu a informační obsah vnějších podnětů, dospívá k vývojové úrovni poznávajícího myšlení a vědomí (neboli činnosti duchovně teoretické a duchovně praktické), nazývá tvor, jenž se – dlužno kriticky přiznat, že ne tak úplně zaslouženě – nazývá „člověk rozumný" (homo sapiens sapiens). Materialistická dialektika je vědou „o nejobecnějších zákonech všeho pohybu. V tom je zahrnuto, že její zákony musí mít platnost jak pro pohyb v přírodě a dějinách lidstva, tak i pro pohyb myšlení."**[11] **Pohyb jako takový tedy zahrnuje zákonitosti vývoje přírody a společnosti i rozvoje logiky myšlení, které poznává logiku zákonitostí přírodního a sociálně historického vývoje; dialektický materialismus (neboli materialistická dialektická logika) obsahuje jak teorii objektivního přírodního a sociálně historického světa, nezávislého na vůli, vědomí a myšlení poznávajícího subjektu, tak i objektivní teorii lidské subjektivní činnosti, která se snaží zobrazit a vyjádřit objektivně existující pohyb světa v logice pohybu pojmů a na tomto základě i objektivní skutečnost přetvářet, a to především materiálně, smyslově předmětnou praktickou aktivitou, leč též i činností duchovně praktickou (čili tvořivou činností vědomí).**

Zvláštnost materiálně předmětného, tělesného ustrojení lidského mozku jako orgánu myšlení spočívá v tom, že ačkoliv síťové nervové struktury šedé kůry mozkové (nervové buňky, synapse nervových buněk, jednotlivá mozková centra atd., atp.) neobsahují v hotové formě žádná schémata současné a budoucí činnosti, která by jim byla vrozena (neboli jednou provždy dána) s jejich tělesnou a prostorově geometrickou organizací, přesto si mozek dokáže tato schémata znovu a znovu aktivně konstruovat v souladu s polohou, formou, uspořádáním a pohybem všech vnějších věcí. Lidský mozek jako „myslící těleso" je vskutku ustrojen svérázným způsobem: ačkoliv v sobě neobsahuje žádné hotové schéma jednání, dokáže právě z toho důvodu aktivně jednat v souladu s libovolným schématem (programem) činnosti, který mu v daném okamžiku diktují formy a kombinace jiných, „nemyslících věcí", jež se pohybují nezávisle na lidském myšlení, odrážet tento pohyb smyslovým vnímáním (nazíráním), které je jednotou racionálního a smyslového, myšlenkově uchopovat a zobrazovat logiku onoho vnějšího pohybu v logice pohybu pojmů. [12]

O tom, že existuje pouze jedna substance, která je příčinou sebe sama a má dva atributy: prostorově geometrickou rozlehlost a myšlení, psal Benedikt Spinoza v sedmnáctém století. Dle Spinozova filosofického učení, které se nazývá „naturalistickým panteizmem", reálná a nekonečně rozmanitá příroda (nekonečně velký přírodně kosmický celek), která se jinak pouze prostírá v podobě kamenů u cesty nebo hvězd na nebi, v člověku myslí. Člověka nelze chápat jako racionálně neuchopitelnou kombinaci bezduchého těla a nehmotné duše, jež byla jakýmsi zázračným způsobem do těla vložena, ale jako „myslící tělo", „věc myslící", která vůbec není netělesná, ale má

zjevnou materiálně předmětnou konstrukci. „Věc myslící“ nelze oddělit od „věci rozlehlé“, a proto se vztah mezi „věcí myslící“ (člověkem vybaveným mozkem) a myšlením, intelektuální poznávací činností, klade právě nikoli jako vzájemný příčinně důsledkový poměr dvou absolutně protikladných substancí, ale jako vztah tělesného orgánu a jeho aktivní činné funkce, nejedná se o dvě různé „věci“, ale jednu a tutéž „věc“, zkoumanou ovšem z odlišných zorných úhlů. [13] Spinozův „naturalistický panteizmus“ praví, že u „myslícího tělesa“ neboli člověka jako živé bytosti s myslícím mozkem je nezbytné chápat myšlení právě jako aktivní činnou funkci, způsob činnosti určitým způsobem organizované hmotné substance mozku. Charakteristické určení způsobu činnosti „myslícího těla (tělesa)“, jímž se „myslící tělo“ kardinálním způsobem odlišuje od pohybu „těl (těles) nemyslících“, spočívá v tom, že „myslící tělo“, „myslící věc“ dokáže aktivně utvářet (konstruovat) dráhu svého pohybu v prostoru v souladu s formou (konfigurací a polohou) jiného tělesa, přizpůsobovat formu svého pohybu formě onoho jiného tělesa (jiné věci), a to jakéhokoliv tělesa: z toho plyne, že vlastní specifická forma činnosti „myslícího tělesa“ spočívá v univerzálnosti. Ve Spinozově filosofické teorii se tak myšlení klade dvojakým způsobem: a)jako atribut hmotné substance, nekonečného substancionálního vesmírného a přírodního celku (hmotné substance kosmu a na naší planetě) – substance „myslí“ ve formě přírodních zákonitostí, vládnoucích v mikrosvětě, makrosvětě a v nekonečných prostorách kosmického megasvěta; b)v podobě rozvíjení myšlení jako aktivní činné funkce člověka coby „věci myslící“, „myslícího těla“, které zrodil vývoj přírody. Principem a ideálem (hodnotovým úběžníkem) pro rozvíjení a neustálé zdokonalování lidského poznávacího myšlení je pak myšlení jakožto atribut substance, ideálem, jemuž se lidské poznání může nekonečně přibližovat, nikdy jej však zcela nedosáhne.

Spinoza praví, že „lidské tělo potřebuje ke svému zachování velký počet jiných těles, jimiž se jaksi stále obnovuje“[14] a „lidská mysl je schopna vnímat velký počet věcí, a je tím schopnější, čím více způsoby se může působit na její tělo.“[15] Zvyšování počtu a váhy objektivně pravdivých idejí v lidském poznávacím intelektu závisí podle Spinozova názoru na stupni univerzality předmětné činnosti člověka jako „myslícího těla“, to znamená na tom, zda a jak „myslící věc“ dokáže svou předmětnou aktivitu uvádět do souladu s prostorově geometrickou formou, polohou a organizací stále většího počtu „nemyslících těles“, jelikož „lidská mysl nevnímá žádné vnější těleso jako skutečně existující, leč prostřednictvím idejí stavů svého těla.“[16] Vždyť, „kdo má tělo způsobilé k mnoha věcem, má mysl, jejíž největší část je věčná“[17], z čehož plyne: „Co je společné a vlastní lidskému tělu a některým vnějším tělesům, jimiž bývá lidské tělo podněcováno, a to, co je stejnou měrou v libovolné jejich části i v celku, toho idea v mysli bude adekvátní.“[18] A tak není divu, že „čím více chápeme jednotlivé věci, tím více chápeme Boha“[19] – neboli všeobecnou, univerzální přirozenou povahu všech věcí a dějů nekonečného přírodního a kosmického celku, onu již zmiňovanou vnitřní jednotu samopohybu a samovývoje světové hmoty: čím více jedinečných věcí a dějů zahrnuje naše předmětná poznávací aktivita, čím hlouběji a všestranněji zaměřujeme naše tělo (neboli mozek a smyslové orgány) na činnost v souladu s formou a prostorovou konfigurací vnějších těles, čím aktivnější součástí nekonečného řetězce příčinně důsledkových vztahů v celku přírody se stáváme, tím větší síly nabývá i naše poznávací myšlení. Čím jsme jako „myslící věc“, „myslící tělo“ aktivnější, tím je i naše předmětná poznávací činnost univerzálnější.

Spinozova filosofická teorie poznání z toho vyvozuje, že chceme-li například poznat podstatu kružnice, musíme ji umět udělat, prakticky vytvořit. Kupříkladu tak, že jeden (pevný) kolík zapíchneme do země coby střed kružnice, ke kolíku přivážeme motouz,

jejž navážeme na druhý (pohyblivý) kolík, kterým opíšeme kružnici; délka motouzu se v tomto případě rovná poloměru kružnice. Lidská ruka dokáže v součinnosti s pohybovým centrem a centrem zrakového vnímání v šedé mozkové kůře opsat obrysy nejrůznějších těles, představujících rozmanité geometrické figury: kruh, trojúhelník, čtverec, obdélník, krychli, kvádr, kouli, atd., atp., přičemž pohyb ruky, opisující například tvar kružnice, není „zakódován" a „zaprogramován" v tělesném ustrojení a materiálně předmětné stavbě ani ruky, ani zmíněných síťových nervových struktur, ani sítnice oka. Benedikt Spinoza nazývá tento druh poznání „intuitivním věděním". [20]

V „intuitivní metodě" rozvoje lidského poznání aktivně působí samotná substance jakožto nezbytná podmínka vzájemného působení mezi „myslícím tělem" (člověkem s myslícím mozkem) a objektivně existujícím vnějším světem: tím, že si „myslící těleso" (neboli „myslící věc") utváří adekvátní ideu o sobě samém, čili o formě svého vlastního pohybu v souladu s obrysy vnějších předmětů, tím si též vytváří adekvátní ideu o konturách těchto objektivně existujících předmětů samotných. Neboť se jedná o jednu a tutéž formu, o jeden a tentýž obrys. V tomto pojetí „intuice" není ani stopy po jakékoli podobě objektivně či subjektivně idealistického iracionalismu a mysticismu. Právě naopak. Ve Spinozových ústech představuje „intuitivní poznání" synonymum racionální poznávací metody, kterou si „myslící tělo" osvojuje zákonitosti své předmětné aktivity uvnitř přírody. Tím, že si „rozumná věc" (neboli člověk s mozkem schopným rozumného poznávacího myšlení) dokáže racionálně uvědomit, co a jakým způsobem ve skutečnosti objektivně dělá, formuje současně pravdivé pojetí, objektivně pravdivé pojmově teoretické zobrazení logiky pohybu předmětu své aktivní činnosti. Z toho pak plyne i důsledně materialistický filosofický závěr: „Pravdivá definice libovolné věci nezahrnuje a nevyjadřuje nic jiného než přirozenost definované věci."[21]

Materiálně předmětným základem této schopnosti lidského mozku, díky níž se na sociálně historické vývojové úrovni materiálního samopohybu stává v člověku hmotná substance (reálná nekonečná příroda) subjektem všech svých dalších změn, příčinou svého dalšího rozvoje, je vliv smyslově praktické, předmětně přetvářecí činnosti člověka na jeho myšlení, neboť „právě měnění přírody člověkem, nikoli jen příroda jako taková, to je ten nejpodstatnější a nejbezprostřednější základ lidského myšlení a úměrně tomu, jak se člověk učil měnit přírodu, rostla rovněž jeho inteligence."[22] A právě z toho důvodu není mezi lidským mozkem a myšlením pouze a jedině kauzální (příčinně důsledkový) vztah jako mezi dvěma substancemi, dvěma věcmi (způsobem podobným tomu, jímž se v játrech tvoří žluč nebo potní žlázy produkují pot) – jenž by spočíval například v tom, že dokonalejší struktura mozku, zakódovaná v genetickém programovém vybavení člověka (které by samozřejmě bylo možné „upravit" pro ty, kdo na to mají, pomocí genetického inženýrství), plodí samočinně dokonalejší lidskou intelektuální poznávací aktivitu –, ale též a právě vztah mezi tělesným orgánem a jeho aktivní činnou funkcí, způsobem činnosti. K funkcionálnímu vymezení myšlení nelze dospět zkoumáním materiálně předmětné stavby v lebce skrytých nervových vláken a struktur šedé mozkové kůry (a dalších, vývojově starších vrstev mozkového kmene), i kdyby bylo sebepečlivější a sebedůkladnější, jelikož myšlení je funkcí vnější předmětné aktivity, která odráží formy vnějších věcí, nikoli formu tělesa mozku, a proto vyžaduje zkoumání reálného složení předmětných aktivit myslícího tělesa v nekonečně rozmanitém univerzu těles jiných. [23]

Bytím člověka jako biosociálního druhu a rodu, člověka coby živé tělesné bytosti, „stojící na pevné kulaté zemi, vydechující a vdechující všechny síly přírody"[24], je cílevědomá, účelná, materiálně předmětná a předmětně přetvářecí, praktická činnost,

díky níž člověk přetváří přírodu na hmotnou a duchovní kulturu, stává se subjektem kulturního a civilizačního rozvoje. Marx v této souvislosti praví: „Jestliže skutečný, tělesný člověk, stojící na pevné kulaté zemi, vydechující a vdechující všechny síly přírody, klade svým zvnějšněním své skutečné předmětné bytostné síly jako cizí předměty, pak subjektem není kladení; je jím subjektivita předmětných bytostných sil, jejichž akce musí být proto také předmětná. Vytváří, klade předměty jen proto, že je předměty kladena, proto, že je odjakživa přírodou. V aktu kladení neupadá tedy ze své čisté činnosti“ do nějakého tvoření předmětu, nýbrž její předmětný produkt potvrzuje jen její předmětnou činnost, její činnost jako činnost předmětné přirozené bytosti.“[25]

Marx tuto subjektivitu lidských bytostných předmětných sil dále konkretizuje: „Člověk je bezprostředně přirozená bytost. Jako přirozená bytost a jako živá přirozená bytost je vybaven jednak přirozenými silami, životními silami, je činnou přirozenou bytostí; tyto síly v něm existují jako vlohy a schopnosti, jako pudy; jednak je jako přirozená, tělesná, smyslová, předmětná bytost bytostí trpící, podmíněnou a omezenou, jako je i zvíře a rostlina, tj. předměty jeho pudů existují mimo něj jako předměty na něm nezávislé, avšak tyto předměty jsou předměty jeho potřeby, podstatné předměty, nepostradatelné k činnému uplatnění a potvrzení jeho bytostných sil. Že člověk je tělesná bytost s přirozenými silami, bytost živoucí, skutečná, smyslová, předmětná, znamená, že předmětem jeho bytosti, jeho životního projevu jsou mu skutečné, smyslové předměty, čili že svůj život může projevit jen na skutečných, smyslových předmětech. Být předmětný, přirozený, smyslový a mít také předmět, přírodu, smysl mimo sebe či sám být předmětem, přírodou, smyslem pro něco třetího je totožné… Bytost, která nemá svou přirozenost mimo sebe, není přirozená bytost, nepodílí se na podstatě přírody. Bytost, která nemá žádný předmět mimo sebe, není předmětná bytost. Bytost, která není sama předmětem třetí bytosti, nemá žádnou bytost svým předmětem, tj. nechová se předmětně, její bytí není předmětné. Nepředmětná bytost je obluda. Předpokládejme bytost, která sama není předmětem, ani nemá předmět. Taková bytost by byla za prvé jedinou bytostí, neexistovala by žádná bytost mimo ni, existovala by sama a osamělá. Neboť jakmile jsou tu předměty mimo mne, jakmile nejsem sám, jsem něco jiného, jiná skutečnost než předmět mimo mne. Pro tento třetí předmět jsem tedy jinou skutečností než on, tj. jeho předmětem. Bytost, která není předmětem jiné bytosti, tedy předpokládá, že neexistuje žádná předmětná bytost. Jakmile mám předmět, tento předmět mne má předmětem. Avšak bytost nepředmětná je neskutečná, nesmyslová, jen myšlená, tj. jen domnělá bytost, bytost abstrakce. Být smyslový, tj. být skutečný, je být předmětem smyslů, být smyslovým předmětem, tedy mít mimo sebe smyslové předměty, mít předměty své smyslovosti. Být smyslový je být trpící. Člověk jako předmětná smyslová bytost je proto bytost trpící, a protože je bytostí své utrpení pociťující, je bytostí vášnivou. Vášeň, passion, je bytostná síla člověka, energicky usilující o svůj předmět.“[26]

K řečenému pak Marx podotýká: „Avšak člověk je nejen přirozená bytost, nýbrž je lidská přirozená bytost, tj. bytost jsoucí pro sebe samu, proto bytost rodová a jako taková se musí potvrzovat a činně uplatňovat jak ve svém bytí, tak ve svém vědění. Ani lidské předměty, jak se bezprostředně nabízejí, nejsou tedy přirozené předměty, ani lidský smysl, jak jest bezprostředně, jak jest předmětně, není lidská smyslovost, lidská předmětnost. Příroda ani objektivně, ani subjektivně není bezprostředně adekvátně k dispozici lidské bytosti. A tak jako všechno přirozené musí vzniknout, tak má i člověk akt svého vzniku, dějiny, které jsou však pro něho dějinami, o kterých ví, a proto jakožto akt vzniku jsou aktem vzniku vědomě se rušícím. Dějiny jsou opravdovým přírodopisem člověka.“[27]

Lidská smyslově a materiálně předmětná, předmětně přetvářecí, praktická činnost přeměňuje přírodní tělesa a děje neboli přírodní materiální struktury v toku pohybu, pocházející z nižších vývojových úrovní pohybu hmoty, předělává jejich strukturně systémovou organizaci na hmotné struktury v toku pohybu, které samotná živá či neživá příroda vytvářet nedokáže, čímž je zobecňuje, universalizuje, pozvedá na vývojovou úroveň sociálně historického materiálního samopohybu a samovývoje. „Praktickým vyráběním předmětného světa, zpracováním neorganické přírody, se člověk osvědčuje jako vědomá rodová bytost“, píše Marx, „tj. bytost, která se vztahuje k rodu jako ke své vlastní podstatě nebo k sobě jako k rodové bytosti. Zvíře sice také produkuje. Staví si hnízdo, obydlí jako včela, bobr, mravenec atd. Avšak produkuje jen to, co bezprostředně potřebuje pro sebe nebo pro své mládě; produkuje jednostranně, kdežto člověk produkuje univerzálně; produkuje ovládáno bezprostřední fyzickou potřebou, kdežto člověk produkuje sám, bez fyzické potřeby, a doopravdy produkuje teprve v nezávislosti na ní; zvíře produkuje jenom sebe sama, kdežto člověk reprodukuje celou přírodu; produkt zvířete náleží bezprostředně k jeho fyzickému tělu, kdežto člověk vystupuje svobodně vůči svému produktu. Zvíře tvoří jen podle míry a potřeby druhu, k němuž náleží, kdežto člověk dovede tvořit podle míry každého druhu a všude dovede přikládat na předmět inherentní míru; proto člověk tvoří také podle zákonů krásy“[28] – čili nikoli pouze podle zákonů pragmatické účelnosti, mohli bychom dodat. Příroda nestaví domy či továrny, nevyrábí počítače nebo kosmické rakety[29] – stejně ovšem jako jaderné, chemické či bakteriologické zbraně hromadného ničení (!) –, tyto hmotné formy však mají jako produkty cílevědomé a účelné praktické činnosti člověka stejnou přirozenou povahu, vládnou v nich tytéž děje a procesy, které se odehrávají ve formách pohybu mechanické, fyzikální či chemické (respektive biochemické) hmoty, jichž se dosud nedotkla lidská ruka či noha, jako jsou skály, divoké řeky, neprobádané tropické pralesy či hvězdné nebe nad námi, jejž lidská praktická přetvářecí aktivita vskutku zatím příliš změnit nedokáže, které však přesto od nepaměti sloužilo lidem jako nástroj k orientaci v prostoru a v čase, coby přirozený kompas, hodiny a kalendář. [30]

Lidská předmětná praxe je syntetickou jednotou procesů opředmětňování a rozpředmětňování. Proces opředmětňování zahrnuje stanovení a kladení i materiálně předmětnou, praktickou realizaci záměrů, cílů a plánů aktivity člověka neboli přechod od ideálního k materiálnímu. Materiálně předmětnou povahu má i proces rozpředmětňování, jenž z toho důvodu není v žádném případě pouhou zpětnou přeměnou materiálního na ideální, neboť „předmět jakožto bytí pro člověka, jakožto předmětné bytí člověka, je zároveň jsoucno člověka pro druhého člověka, jeho lidský vztah ke druhému člověku, společenský vztah člověka k člověku“[31], čímž se právě pozvedají formy přírodní hmoty, přírodního materiálního samopohybu, na vývojovou úroveň hmoty sociálně historické, sociálně historického materiálního samopohybu a samovývoje – čili na vývojovou úroveň „všeobecného pohybu“, „pohybu jako takového“ –, díky němuž se hmotná substance, která nabývá vztahově funkcionální podoby, přetváří v subjekt, jehož praktická přetvářecí činnost se stává hybnou silou a aktivně působící příčinou všech dalších proměn a rozvoje nekonečného přírodně kosmického celku. To vše musíme mít na zřeteli, zkoumáme-li funkcionálně proces vznikání svou povahou ideálního lidského myšlení coby nejvyšší vývojové formy zobrazovací (odrazivé) schopnosti (atributu) hmoty jakožto substance, plodu univerzálního materiálního samopohybu a samovývoje, kdy se ukazuje, že ideálno není „nic jiného než materiálno přenesené do lidské hlavy a v ní přetvořené“[32], atribut, aktivní činná funkce lidského mozku, člověka vybaveného mozkem neboli určitým způsobem organizované hmoty, v němž se ideálno (lidské myšlení) utváří v podobě subjektivního obrazu objektivní reality, odrazu světa ve formách lidského vědomí a vůle, jehož živnou půdou

je praktická činnost, v níž člověk přetváří jak vnější svět, tak i sebe sama (čili jak vnější, tak i svou vnitřní přírodu, přirozenost), jako aktivní činná funkce smyslově a materiálně předmětné činnosti společenského člověka, historického vývoje lidských bytostných materiálně předmětných si, jako subjektivní obraz vnějšího objektivního světa, jenž v „myslícím tělese" (v člověku s mozkem coby „věci myslící") vzniká nikoli v důsledku pasivního nazírání, ale coby výsledek a forma aktivní přetvářecí činnosti pokolení, která se střídají v historickém vývoji lidské společnosti, jako symbolická (znaková) forma (symbolický, znakový obraz) předmětů, věcí (materiálně předmětných forem pohybu) objektivního světa – první a bezprostřední „hmotné prokletí" a „materiální zatížení" ideálního představuje slovo, jazyk –, jejíž ideální obsah, smysl a význam si člověk osvojuje v procesu jejich individuálního aktivního a činného rozpředmětňování: aby se tento proces rozpředmětňování určité organizace symbolů a znaků posléze opět zpředmětnil v důsledku přemýšlení člověka v jiné organizaci symbolů a znaků, jelikož proces přemýšlení (usuzování, uvažování), probíhající v souladu se zákonitostmi logického vyplývání uvnitř lidské hlavy, přetváří zvenčí přijatou informaci, čímž se nakonec může „slovo přeměnit v čin", a tudíž jazykovým ztělesněním ideálního může být vlastně jakákoli forma a kterýkoli produkt materiálně předmětné praxe. Je všeobecně známo, že člověk mysli nejenom hlavou, ale – a především! – rukama. [33]

Zopakujme si ještě jednou, že na vývojové úrovni univerzálního neboli sociálně historického materiálního samopohybu a samovývoje, v němž se rozpředmětňování klade jako opředmětňování, se utvářejí společenské vztahy mezi lidmi s odpovídajícím strukturně systémovým uspořádáním, které z toho důvodu existují objektivně, nezávisle na vůli a vědomí lidí, kteří je spoluvytvářejí, a proto i ony mají též materiálně předmětnou povahu. „Určité společenské vztahy jsou rovněž produkty lidí stejně jako plátno, len atd. Společenské vztahy jsou úzce spjaty s výrobními silami. S tím, jak získávají nové výrobní síly, mění lidé svůj způsob výroby, a měníce způsob výroby, způsob zajištění obživy, mění i všechny své společenské vztahy. Ruční mlýn nám dává společnost s feudálními pány, parní mlýn společnost s průmyslovými kapitalisty. Tíž lidé, kteří utvářejí společenské vztahy podle stupně vývoje své materiální výroby, vytvářejí také principy, ideje, kategorie podle svých společenských vztahů, Tyto ideje, tyto kategorie jsou tedy zrovna tak málo věčné jako vztahy, jichž jsou výrazem. Jsou to produkty historické a přechodné."[34]

Základní úrovní prakticko-přetvářecí aktivity člověka je pracovní a výrobní činnost, a proto jsou základní úrovní společenských vztahů vztahy výrobní, jejichž organizujícím a sjednocujícím jádrem jsou vztahy vlastnické, které spojují výrobu, směnu a rozdělování do organického celku (čili „konkrétní totality"), neboli každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita (vlastnická či nevlastnická), která se v žádném případě nerovná pouze vlastnictví jako právní kategorii, ale je materiálně předmětná. Výrobní vztahy sociálně ekonomické rovnosti či nerovnosti jsou proto hmotné, neboť jsou objektivní, nezávislé na vůli a vědomí jednotlivců či sociálně ekonomických skupin a vrstev lidí, kteří je utvářejí a do nich vstupují, přestože je nelze vidět a nelze si na ně sáhnout, je však možné vidět a sáhnout si na výrobní prostředky a pracovní nástroje (i spotřební předměty), když v poměru lidí k nim vznikají vlastnické vztahy mezi lidmi, tedy i kupříkladu sociálně ekonomicky protikladné vzájemné poměry mezi vlastníky a nevlastníky výrobních prostředků. Nadstavbou nad materiálně předmětnou sociálně ekonomickou praktickou aktivitou je pak ve strukturně systémovém uspořádání společensko-ekonomické formace lidská duchově praktická aktivita v oblasti filosofie, umění, náboženství, morálky, práva, ekonomie či politiky neboli sféra individuálního a společenského filosofického, uměleckého…, atd., atp. vědomí a sebevědomí. Materiálně

předmětná je samozřejmě nejenom lidská praktická (neboli především každodenní sociálně ekonomická vlastnická či nevlastnická) aktivita v rámci výrobních vztahů dané společensko-ekonomické formace, ale i lidská dějinotvorná sociálně revoluční aktivita, revolučně kritická sociálně ekonomická a sociálně politická praxe, díky níž se společenské výrobní způsoby i celistvé společensko-ekonomické formace střídají v procesu historického vývoje lidské společnosti, v němž se tak zračí a zrcadlí míra univerzality lidské smyslově a materiálně předmětné, dějinotvorné praktické činnosti. Současně je nad slunce jasnější, že pochopení toho, že starou společensko-ekonomickou a politicko-ideologickou formaci je na historickém jevišti nezbytné vystřídat formací novou, jelikož přežilý systém výrobních vztahů vyčerpal všechny své možnosti pro rozvoj výrobních sil a stal se z hybatele brzdou, překážkou jejich dalšího rozvoje, se musí promítnout do filosofické, ekonomické, politické, mravní a právní, atd., atp. duchovně praktické tvorby (neboli individuálního a společenského vědomí a sebevědomí čili ideologie) lidí, kteří mají takový cíl v historickém vývoji prakticky uskutečnit, nalézt odpovídající vyjádření ve svobodné vůli lidí jako aktérů revolučně kritické praxe, aby bylo možné vtělit porozumění historické nutnosti sociální revoluce do revolučně demokratické politické strategie a taktiky a přechod od staré k nové společenské formaci se stal svobodnou dějinotvornou aktivitou, dokladem, že lidé jsou schopni stát se opravdovými pány a vládci zákonů a sil přírody i dějin, dokáží pochopit a prakticky využívat zákonitosti svého vlastního historického vývoje.

Skutečnost, že předmětná praxe představuje univerzální hmotný samopohyb – pohyb jako takový, všeobecný pohyb, jenž v sobě snímá všechny vývojové formy a strukturně systémová uspořádání přírodního materiálního samopohybu a samovývoje –, umožňuje, jak jsme se již zmínili, vysvětlit, proč má lidský mozek tak svéráznou konstrukci a specifické fungování, spočívající v tom, že ačkoli „myslící věc" nemá v tělesném ustrojení a anatomicko-fyziologické organizaci nervové tkáně, nervových strukturách šedé kůry mozkové žádné jednou provždy dané a hotové schéma činnosti, dovede si příslušná schémata předmětného jednání vytvářet vždy a znova v souladu s polohou, konfigurací a prostorově geometrickou formou jakékoli objektivně existující věci „nemyslící". [35] Cílevědomá a účelná, materiálně předmětná a prakticko-přetvářecí činnost člověka, jejíž ontologická a ontotvorná povaha spočívá v jednotě opředmětňování a rozpředmětňování, je jakožto sociálně historická vývojová forma a strukturně systémová organizace materiálního samopohybu a samovývoje, díky níž se všeobecný pohyb jako takový stává způsobem existence hmoty coby substance, je vždy praktickou činností společenského člověka, a proto spojení opředmětňování a rozpředmětňování v rámci lidské předmětné aktivity zahrnuje i syntézu zvnitřnění vnějšího podnětu a zvnějšnění vnitřní reakce na něj – jakožto výsledek přemýšlení, o němž jsme již hovořili a které spočívá v jednání zaměřeném na přestavbu schémat přetváření výchozího vnějšího podnětu do odpovědi a reakce, zpětnovazebného aktivního působení na něj –, což má klíčový význam pro marxistickou filosofickou antropologii i formování dialekticko-materialistických světonázorových, ideově teoretických a metodologických východisek marxistické sociální psychologie při řešení „záhady lidského já", problematiky formování osobnosti člověka. [36]

Rozvíjení subjektivity bytostných předmětných sil, v jehož průběhu se formy předmětnosti (hmotné struktury v toku pohybu) dané přírodou pozvedají na vývojovou úroveň předmětnosti společensky vztahové, naplňuje praktickým životem podstatu člověka jakožto biosociálního druhu a rodu (čili bytosti bio-psycho-socio-spirituální), neboť „lidská podstata není nějaké abstraktum vlastní jednotlivému individuu. Ve své skutečnosti je to souhrn společenských vztahů."[37] Klást podstatu člověka jako předmět

však může lidská praktická činnost pouze v takové konkrétní historické situaci, kdy jakožto lidé vyrábíme vskutku lidským způsobem, aby, jak píše Marx, naše výroby „byly právě tolika zrcadly, z nichž by naše podstata zářila sobě vstříc“, a ve své předmětné aktivitě klademe a potvrzujeme každý z nás sama sebe dvojmo, dvojakým způsobem, lidsko-společensky, neboli jako individuum i coby společenskou bytost, takže jeden představuje pro všechny ostatní sociálně ekonomické pojítko, spojovací článek mezi nimi a rodem a stejně tak i oni zosobňují a ztělesňují tentýž doplněk lidské bytosti, sociálně ekonomické zprostředkování se společenskou podstatou pro něj, čímž všichni dohromady utvářejí, potvrzují a uskutečňují svou pravou lidskou bytost, opravdovou pospolitost. [38]

Musíme se tedy vyvarovat toho, abychom fixovali společnost jako pouhou abstrakci proti individuu. Individuum je společenská bytost. Jeho životní projev, i když se třeba nejeví v bezprostřední formě pospolité, zároveň s druhými vykonávané životní činnosti, je proto projevem a potvrzením společenského života. I když jsem činný vědecky, což je činnost, kterou mohu zřídka provádět v bezprostřední pospolitosti s druhými, jsem činný společensky, protože jsem činný jakožto člověk. Jako společenský produkt je mi dán nejen materiál mojí činnosti, jakož i řeč, v níž jsem coby myslitel činný: i moje vlastní jsoucno je společenská činnost, a proto to, co ze sebe udělám, dělám ze sebe pro společnost a s vědomím sebe jako společenské bytosti.

Člověk produkuje člověka – sebe sama a druhého člověka. Předmět, jenž je bezprostředním činným uplatněním jeho individuality, je zároveň jeho vlastním jsoucnem pro druhého člověka. Veškerý předmětně praktický, univerzální hmotný samopohyb produkční aktivity má tedy společenský charakter. Tak jako společnost produkuje člověka jako člověka, je jím současně sama produkována. Činnost a požitek jsou jak svým obsahem, tak i způsobem existence společenské, představují společenskou činnost a společenský požitek. Lidská podstata přírody je zde teprve pro společenského člověka, neboť pouze v takovém případě pro něho znamená pouto s člověkem, jeho jsoucno pro druhého a jsoucno druhého pro něho, jako živel života lidské skutečnosti a základna jeho vlastního lidského jsoucna. Teprve zde se člověku stalo jeho přirozené jsoucno jsoucnem lidským a příroda se pro něho stala člověkem. Společnost je tedy dovršená bytostná jednota člověka s přírodou, pravé vzkříšení přírody, skutečný naturalismus člověka a opravdový humanismus přírody. Společenská činnost a společenský požitek rozhodně neexistují jedině ve formě bezprostředně pospolité činnosti a bezprostředně pospolitého požitku, ačkoliv pospolitá činnost a pospolitý požitek, to znamená činnost a požitek, které se bezprostředně projevují a potvrzují ve skutečné společnosti s druhými lidmi, se budou vyskytovat všude tam, kde onen bezprostřední výraz společnosti je založen v podstatě jejich obsahu a je jeho přirozenosti přiměřený. [39]

Základní úrovní lidsko-společenské předmětně praktické, svět přírodních jevů a dějů i svět zákonitostí historického vývoje lidské společnosti přetvářecí aktivity, je pracovní a výrobní činnost. Marx v prvním díle „Kapitálu“ zkoumá práci, pracovní proces nejdříve formálně a abstraktně všeobecně, nezávisle na jakékoli určité, konkrétně historické sociálně ekonomické formě, v jejímž rámci se uskutečňuje a odehrává, a proto píše: „Práce je především proces, probíhající mezi člověkem a přírodou, proces, v němž člověk svou vlastní činností zprostředkovává, reguluje a kontroluje výměnu látek mezi sebou a přírodou. Člověk vystupuje proti přírodní látce samé jako přírodní síla. Aby si přivlastnil přírodní látku v určité formě vhodné pro svůj vlastní život, uvádí do pohybu přírodní síly, které patří k jeho tělu, paže i nohy, hlavu i ruce. Tím, že tímto pohybem

působí na vnější přírodu a mění ji, mění zároveň svou vlastní přirozenost. Rozvíjí schopnosti, které v ní dřímají, a hru těchto sil podrobuje své vlastní moci.“[40]

Marxův rozbor předpokládá „práci ve formě, v níž je výhradně vlastností člověka. Pavouk vykonává úkony, které se podobají úkonům tkalce, včela zahanbuje stavbou svých voskových buněk mnohého stavitele – člověka. Ale nejhorší stavitel se od počátku liší od nejlepší včely tím, že dříve, než začne stavět buňku z vosku, vystaví ji už ve své hlavě. Na konci pracovního procesu vychází výsledek, který tu byl na jeho počátku už v dělníkově představě, tj. ideálně. Dělník se liší od včely nejen tím, že mění formu toho, co je dáno přírodou, ale v tom, co je dáno od přírody uskutečňuje zároveň svůj vědomý cíl, který určuje jako zákon celý způsob a charakter jeho činnosti a kterému musí podřizovat svou vůli. A toto podřízení není ojedinělý akt. Mimo namáhání orgánů, které pracují, je po celou dobu práce nutná účelná vůle, která se projevuje v pozornosti, a přitom je tím nutnější, čím méně dělníka upoutává vlastní obsah práce a způsob jejího, tedy čím méně ho práce těší jako hra jeho vlastních fyzických a duševních sil.“[41]

Marx pokračuje: „Jednoduché momenty pracovního procesu jsou: účelná činnost čili práce sama, pracovní předmět a pracovní prostředek. Země (z ekonomického hlediska k ní patří i voda), která původně člověka vyzbrojuje potravou, hotovými životními prostředky, existuje bez jeho přičinění jako všeobecný předmět lidské práce. Všechny předměty, které práce jen vytrhává z jejich bezprostřední souvislosti, jsou pracovní předměty dané přírodou. Například ryby lovíme, a tím je oddělujeme od jejich živlu, od vody, dříví, které kácíme v pralese, ruda, kterou dolujeme z nitra země. Naproti tomu, jestliže pracovní předmět sám už byl, abych tak řekl, profiltrován předcházející prací, nazýváme jej surovinou; je to například vytěžená ruda, která se pak vypírá. Každá surovina je pracovní předmět, ale ne každý pracovní předmět je surovina. Surovinou je pracovní předmět jen tehdy, jestliže už prošel nějakou změnou zprostředkovanou prací. Pracovní prostředek je věc nebo komplex věcí, které dělník vsunuje mezi sebe a pracovní předmět a které mu slouží jako vodič při jeho působení na tento předmět. Používá mechanických, fyzikálních, chemických vlastností věcí, aby jim dal v souhlase se svým cílem působit na jiné věci jako prostředky své moci. Předmět, jehož se dělník bezprostředně zmocňuje – ponecháváme stranou uchopení hotových životních prostředků, například plodů, přičemž jako pracovní prostředky slouží jedině tělesné orgány dělníka – není pracovní předmět, nýbrž pracovní prostředek. Tak se stává předmět daný přírodou samou orgánem jeho činnosti, orgánem, který přidává ke svým tělesným orgánům, jímž tedy navzdory bibli prodlužuje přirozené rozměry svého těla. Země je pro člověka nejen jeho původní zásobárnou potravin, ale i původní zbrojnicí jako pracovních prostředků. Dodává mu například kámen, kterým hází, tře, drtí, řeže atd. Země sama je pracovní prostředek, má-li však fungovat jako pracovní prostředek v zemědělství, předpokládá opět celou řadu jiných pracovních prostředků a poměrně vysoký stupeň rozvoje pracovní síly. Jakmile se vůbec pracovní proces poněkud rozvine, je k němu zapotřebí už zpracovaných pracovních prostředků. Už v nejstarších jeskyních nacházíme kamenné nástroje a kamenné zbraně. Vedle zpracovaného kamene, dřeva, kostí a škeblí hrají v počátcích lidských dějin hlavní úlohu jako pracovní prostředek ochočená, chovná zvířata, která už jsou změněná prací. Používání a vytváření pracovních prostředků, ačkoli existuje v zárodku už u některých druhů zvířat, je specificky charakteristickým rysem lidského pracovního prostředku, a proto Franklin definuje člověka jako „a toolmaking animal“, jako živočicha vyrábějícího nástroje.“[42]

A „tak jako je struktura vykopaných kostí důležitá pro poznání organizace zaniklých živočišných druhů, tak jsou vykopávky pracovních prostředků důležité pro poznání

zaniklých společenskoekonomických formací. Ekonomické epochy se neliší tím, co se vyrábí, nýbrž tím, jak, jakými pracovními prostředky se vyrábí. Pracovní prostředky jsou nejen měřítkem vývoje lidské pracovní síly, nýbrž i ukazatelem společenských vztahů, za nichž se pracuje. Mezi pracovními prostředky samými jsou mechanické pracovní prostředky, jejichž souhrn lze nazvat kostní a svalovou soustavou výroby, daleko rozhodnější, charakteristické znaky určité epochy společenské výroby, než takové pracovní prostředky jako například roury, sudy, koše, džbány atd., které slouží jen k úschově pracovních prostředků a jejichž souhrn lze vcelku nazvat cévní soustavou výroby. Teprve v chemické výrobě hrají důležitou úlohu. Kromě věcí, jejichž prostřednictvím působí práce na pracovní předmět, a které proto tak či onak slouží jako vodiče její činnosti, patří v širším smyslu k prostředkům pracovního procesu všechny materiální podmínky, nutné k tomu, aby proces mohl vůbec probíhat. Nevcházejí do pracovního procesu přímo, ale bez nich buď nemůže probíhat vůbec, nebo jen nedokonale. Všeobecným pracovním prostředkem tohoto druhu je opět sama země, neboť dává dělníkovi místo, na němž stojí a jeho procesu sféru působnosti. Takovými pracovními prostředky, které už prošly pracovním procesem, jsou pracovní budovy, průplavy, silnice atd. V pracovním procesu tedy činnost člověka s pomocí pracovního prostředku způsobuje předem zamýšlenou změnu pracovního předmětu. Proces uhasíná ve výrobku. Produktem pracovního procesu je užitná hodnota, přírodní látka přizpůsobená změnou formy potřebám člověka. Práce se spojila s pracovním předmětem. Práce je zpředmětněna a předmět je zpracován. Co se jevilo u dělníka ve formě pohybu, jeví se nyní u výrobku v nehybné vlastnosti, ve formě bytí. Dělník předl a jeho výrobek je příze. Díváme-li se na celý proces z hlediska jeho výsledku – výrobku, jeví se jak pracovní prostředek, tak pracovní předmět jako výrobní prostředky a práce sama jako produktivní práce.“[43]

Skutečnosti, že výrobní prostředky, které sestavují pracovní prostředky (nástroje a stroje) spolu s pracovními předměty, hrají klíčovou úlohu v procesu i systému pracovní a výrobní činnosti, si již před Marxem povšiml Hegel, když při výkladu o „lstivosti (chytrosti, důmyslnosti) lidského rozumu“ – která se projevuje právě tehdy, když, jak jsme se již zmiňovali, člověk „přemýšlí rukama“ –, praví: „Rozum je stejně lstivý jako mocný. Lest spočívá vůbec ve zprostředkující činnosti, která nechává jeden předmět působit na druhý podle jejich vlastní povahy a vzájemně se opracovávat, a tak, aniž se do tohoto procesu bezprostředně vměšuje, přece jen uskutečňuje svůj účel.“[44] Z toho důvodu se nelze divit, že když Lenin konspektoval Hegelovu knihu „Logika jako věda“, zapsal si i tato slova nejvýznamnějšího představitele německé klasické filosofie a objektivně idealistické dialektiky: „Vzhledem k tomu, že účel je konečný, má dále nějaký konečný obsah; podle toho tedy není něčím absolutním či vůbec něčím o sobě a pro sebe rozumným. Prostředek však je vnější střední člen úsudku, jenž je provedením účelu; v prostředku se tudíž projevuje jeho vnitřní rozpornost jako něco, co se udržuje v tomto vnějším druhém, a to právě skrze tuto vnějškovost. Potud je prostředek něco vyššího než konečné účely vnější účelnosti; pluh je něco čestnějšího než bezprostřední požitky, které jsou jeho prostřednictvím získávány a jež jsou účely. Nástroj se udržuje, zatímco bezprostřední požitky zanikají a upadají do zapomenutí. Svými nástroji člověk ovládá vnější přírodu, i když ve svých účelech je jí spíše podroben.“[45]

Na přelomu padesátých a šedesátých let dvacátého století se v obou vzájemně soupeřících společenských systémech (neboli jak v kapitalismu, tak i v reálně existujícím socialismu) ukazovala nezbytnost přejít od extenzivního k intenzivnímu typu rozvoje výrobních sil, v němž je zdrojem produktivní síly a účinnosti živé i zvěcnělé práce vědecké poznání zákonů přírody a základem hospodářského rozvoje (čili růstu

společenského nadvýrobku) se stává vědeckotechnický a technologický pokrok, díky němuž se věda stává přímou a bezprostřední výrobní silou. [46] V současné době se očekává nástup tak zvané „čtvrté průmyslové revoluce“, jejímž výrobně silovým pilířem by měla být „umělá inteligence“, spočívající kupříkladu v budování „přemýšlejících továren“, které budou schopny plánovat rozvoj svojí produkce, inovovat a modernizovat technologické výrobní postupy, nebo ve výstavbě „chytrých domů“, jež dokáží kupříkladu vyrábět kyslík. Dialekticko-materialistické pojetí hmoty coby substance nám ovšem radí posuzovat dosaženou míru univerzality digitálních inteligentních informačních a produkčních technologií velmi kriticky: je všeobecně známo, že počítačové informační technologie se v posledních třiceti letech využívají především k všestrannému špehování lidí a „chytré domy“ či celá „moudrá města“ by se mohly v případě selhání „umělé inteligence“ stát pro všechny jejich obyvatele pastí, z níž by nebylo úniku. [47]

Kapitola II. Logika zákonitostí výroby zboží pracujícími soukromými vlastníky a zbožními malovýrobci i výroby lidské aktivní činné schopnosti produkovat zboží.

Základní sociálně ekonomickou vývojovou formou lidské pracovní a výrobní činnosti je výroba zboží. Marx píše, že „bohatství společností, v nichž vládne kapitalistický výrobní způsob, se jeví jako „ohromný soubor zboží“, jednotlivé zboží jako jeho elementární forma.“[48] A dodává: „Jako jednota pracovního a hodnototvorného procesu je výrobní proces výrobním procesem zboží; jako jednota pracovního a zhodnocovacího procesu je to kapitalistický výrobní proces, kapitalistická forma zbožní výroby.“[49]

Jediná hodnota, kterou zná ekonomická teorie, je hodnota zboží. V občanské společnosti, v níž vládne kapitalistický způsob výroby, představují soubory zboží bohatství společnosti a jednotlivá zboží jeho elementární formu. Co je zboží? Produkt práce soukromého výrobce, soukromého pracujícího vlastníka určený pro směnu za produkty jiné práce, výrobky jiných soukromých pracujících vlastníků na trhu. Výrobky vyprodukované ve společnosti více méně izolovaných výrobců, tedy především soukromé výrobky. Avšak tyto soukromé výrobky se stávají zbožím teprve tehdy, když nejsou vyráběny jen pro vlastní spotřebu, nýbrž pro spotřebu jiných, čili pro společenskou spotřebu a vstupují ve společenskou spotřebu směnou. Soukromí pracující vlastníci jsou tedy ve vzájemné společenské spojitosti a závislosti, neboť výrobou zboží produkují zároveň společenské, sociálně ekonomické vztahy, jež jsou objektivní, nezávislé na vůli a vědomí lidí, co je vytvářejí, tudíž jsou materiální, i když se jedná kupříkladu o produkci softwarového zboží a programová informace coby základní a prvotní výrobní prostředek informační ekonomiky je produkt živé a konkrétní intelektuální práce počítačového programátora. Produkty živé konkrétní práce každého jednotlivého soukromého výrobce jsou tudíž současně, ale neúmyslně a takřka proti jejich vůli, také společenskými výrobky. V čem spočívá společenský ráz těchto soukromých výrobků? Zřejmě ve dvou vlastnostech: předně v tom, že všechny uspokojují nějakou lidskou potřebu, mají užitnou hodnotu nejen pro výrobce, nýbrž i pro jiné; a za druhé v tom, že ač jsou výrobky nejrůznějších soukromých prací, jsou

zároveň výrobky lidské práce vůbec, abstraktně obecné lidské práce. Jestliže mají užitnou hodnotu pro jiné, mohou vstupovat do směny výrobků; pokud je v nich všech obsažena obecně lidská práce, prosté vynaložení lidské pracovní síly, mohou podle množství této práce, obsažené v každém z nich, být ve vzájemné směně porovnávány, kladeny na roveň nebo ne na roveň. Ve dvou stejných soukromých výrobcích může být za nezměněných společenských poměrů různé množství soukromé práce, ale vždy jen stejné množství obecně lidské práce. Jako produkty živé konkrétní práce a nositelé užitné hodnoty jsou různá zboží kvalitativně různorodá a kvantitativně nesouměřitelná. Jako kondenzované objemy abstraktně obecné lidské práce v hodnotě zboží jsou různá zboží kvalitativně stejnorodá a kvantitativně souměřitelná. Z toho mimo jiné vyplývá, že moudro „zdravého lidského rozumu", podle něhož „nelze srovnávat jablka s hruškami", je vlastně naprostá hloupost.

Říkáme-li tedy, že nějaké zboží má určitou hodnotu, pravíme tím zároveň: 1)že je společensky užitečným výrobkem; 2)že je vyrobeno soukromou osobou na soukromý účet; 3)že, ačkoliv je výrobkem soukromé práce, je přece současně a takřka nevědomě nebo nechtěně i výrobkem společenské práce, a to určitého množství této práce, stanoveného společenskou cestou, směnou; 4)nevyjadřujeme toto množství v práci samé, v tolika a tolika pracovních hodinách, nýbrž v jiném zboží. Pravíme-li tedy, že sako má tolik hodnoty jako dva páry bot a tato hodnota se rovná dva tisíce korun, říkám tím, že v saku, dvou párech bot a v uvedené peněžní sumě tkví stejné množství společensky nutné práce. Toto množství společensky nutné a uznané práce, společensky nutné a uznané pracovní doby se však nevyjadřuje přímo, absolutně, jak se pracovní doba jinak měřívá, v pracovních hodinách či dnech, nýbrž oklikou, pomocí směny zboží, relativně v penězích. Ekonomická role peněz vzniká ze společenské potřeby zmíněnou okliku co nejvíce zkrátit; z toho důvodu se ze světa zboží vyčleňuje zvláštní zboží, jehož užitná hodnota se stává všeobecným ztělesněním hodnotové ekvivalence, to znamená, že je v něm možné vyjádřit hodnotu všeho ostatního zboží, jelikož bezprostředně ztělesňuje společenskou práci, a tak se stává přímo a bezprostředně směnitelným za všechno ostatní zboží – peníze. Prostá směna zboží je zárodkem peněžní formy a peněžní forma směny zboží vzniká rozvinutím prosté směny. [50]

Představme si, že v nějakém menším městě pracují tři mistři starobylého řemesla kovářského. První z nich vykuje jednu podkovu za hodinu, druhý za půl hodiny, třetí za dvacet minut. Druhý kovář tedy zhotoví za hodinu dvě podkovy, třetí pak za jednu hodinu vyrobí podkovy tři. Jedna podkova se prodává za deset euro. [51] **Zdá se být zjevné, že společensky průměrně šikovnou, abstraktně obecnou lidskou práci zosobňuje práce kováře číslo dvě, z čehož plyne, že hodnota jedné podkovy se rovná třiceti minutám abstraktně obecné lidské práce, jíž odpovídá finanční částka deseti euro. Předpokládejme dále, že všichni tři kováři své výrobky na trhu prodají, tržní ceny jsou rovnovážné, ztělesňují rovnováhu mezi nabídkou a poptávkou a jejich pohyb odráží a vyjadřuje hodnotu nabízeného zboží.**

První kovář si tedy vydělá za hodinu deset euro, protože i když vložil do vykování svojí podkovy dvakrát delší pracovní dobu než kovář druhý, nevytvořila jeho soukromá hodinová práce dvojnásobek hodnoty a jím udělaná jediná podkova se nemůže prodávat za dvacet euro neboli, jinak řečeno, bude za dvacet euro neprodejná. Předpokládejme dále, že denní životní náklady všech tří mistrů řemesla kovářského činí devadesát euro. Aby si tedy kovář číslo jedna vydělal za den alespoň sto euro, musí pracovat deset hodin, druhý kovář dosáhne na tento výdělek za pět hodin práce. [52]

I když kovář číslo tři, jenž je nejzručnější ze všech, vkládá do jím kované hodnoty pouze dvacet minut živé konkrétní práce, nevytváří hodina jeho soukromé práce méně hodnoty než společensky průměrná hodinová práce kováře číslo dvě, neboť každá jím vyrobená podkova se také na trhu prodává za deset euro a třetí kovář tudíž vydělá za hodinu třicet euro a sto euro za tři hodiny a dvacet minut. Porovnáme-li výdělky našich kovářských mistrů za deset hodin pracovního dne, vidíme, že kovář číslo jedna vydělá sto euro; kovář číslo dvě dvěstě euro; třetí kovář pak tři sta euro. Sto euro denního příjmu prvního kováře tak obsahuje minimální zisk deseti euro; druhý kovář dosahuje spolu s minimálním ziskem i sto euro dodatečného, zvláštního a mimořádného zisku; u třetího kováře dělá tento dodatečný, zvláštní a mimořádný zisk dvěstě euro.

Jelikož u třetího kováře představují individuální náklady pracovní doby na zhotovení jedné podkovy pouhé dvě třetiny pracovní doby společensky nutné, může kovářský mistr číslo tři začít prodávat své podkovy na trhu nikoli za deset, ale za pouhých šest euro, čímž donutí i zbylé dva kováře – pokles tržní prodejní ceny jednotky užitné hodnoty výrobku stimuluje poptávku po větším počtu jednotek užitné hodnoty vyrobeného zboží –, aby i oni prodávali své výkovky za tutéž prodejní cenu. První kovář se bude muset v takovém případě poohlédnout po jiném zdroji obživy, neboť si za desetihodinný pracovní den vydělá pouze šedesát euro. Kovář číslo dvě si při denním výdělku sto dvacet euro svou dílnu ještě udrží, třetí kovář může každého dne uložit na svůj bankovní účet osmdesát euro zvláštního, dodatečného a mimořádného zisku.

A nyní si představme, že se v našem městě objeví kovářská dílna, jejíž majitel používá k výrobě podkov stroj, jenž za jednu hodinu zhotoví patnáct podkov, takže mu vykování jedné podkovy trvá čtyři minuty, což je méně než sedmina pracovní doby průměrně zručného druhého kováře a pětina pracovní doby nejšikovnějšího kováře číslo tři. Vlastník kovářské dílny, jenž ková podkovy strojovým způsobem, může snížit prodejní cenu jedné podkovy na jedno euro, čímž mu i v takovém případě přistane při desetihodinovém pracovním dni každého dne na bankovním účtu padesát euro dodatečného, zvláštního a mimořádného zisku, jejž lze akumulovat, přetvářet na konstantní a variabilní kapitál. Oba dva své tržní konkurenty, kteří zhotovují podkovy ručně, z trhu úplně vytlačí. Všem třem mistrům chlapského kovářského řemesla nezbude nakonec, jak se zdá, nic jiného, než se stát námezdními dělníky, námezdně pracujícími nevlastníky výrobních prostředků, jejichž práce je produktivní pro kapitál – neboli proletáři.

Nastíněným příkladem jsme se pokusili názorně ukázat, že působení zákona hodnoty napomáhá vědeckotechnickému a technologickému pokroku, což vede ke zvyšování produktivity, produktivní síly konkrétní živé práce, neboli ke snižování objemu společensky nutné, potřebné a uznané práce (neboli délky pracovní doby, která je společensky nutná a potřebná k výrobě zboží) v jednotce užitné hodnoty vyrobeného zboží, čili k poklesu hodnoty jednotlivého kusu zboží. Ve výrobně vztahovém rámci kapitalistické výroby zboží se ovšem tento proces uskutečňuje cestou vyvlastňování soukromého vlastnictví výrobních prostředků zbožních malovýrobců, založeného na vlastní práci. Vědeckotechnický a technologický pokrok mění v takovém případě nejenom strukturu výrobních sil, nýbrž i profesně zaměstnanecké a třídně sociální složení tradiční společnosti, jejíž živnou sociálně ekonomickou půdou zůstává zbožní malovýroba soukromých pracujících vlastníků.

Marx v Kapitálu překonává abstraktní protiklad mezi substanciálně atributivní a vztahově funkcionální logikou, jenž byl typický pro klasickou formální či moderní,

v devatenáctém století se rozvíjející symbolickou (matematickou) logiku, když činí pružnějším pojmově teoretický obsah klasických ontologických kategorií, jakými jsou věc (substance) – vlastnost věci (atribut substance) – vztah (věci k jiným věcem). Metafyzický (čili antidialektický), mechanistický materialismus ve Spinozově kategoriálním systému nebo ve filosofických učeních francouzských materialistů osmnáctého století kategoricky prohlašoval, že ve vztazích mezi věcmi se mohou vlastnosti věcí pouze projevovat a pokládal tuto představu za jediné možné světonázorové pojetí filosofického materialismu, zatímco materialistická dialektická logika razí v Kapitálu teorii, podle níž se ve vztazích mezi věcmi mohou vlastností věcí nejenom projevovat, ale i vytvářet. [53] **A tato dialektika tvoří metodologické východisko při vymezování hodnoty zboží v marxistickém pojetí pracovní teorie hodnoty, v němž hodnotu zboží vytváří společensky nutné a společností – zastoupenou činností tržního ekonomického mechanismu – uznané a stanovené množství živé a zvěcnělé práce (zahrnující ve své struktuře i nadpráci), vynaložené na jeho výrobu (udělání, zhotovení), která se klade jako práce abstraktní, kvalitativně bezrozdílná, neboť se měří časem.** [54] **Již v prvním díle Kapitálu se tak práce stává substancí hodnoty – substancí, která se stává subjektem (subjekt – objektem), a proto se hodnota zboží klade jako společenský, sociálně ekonomický vztah, představující sociálně historickou vývojovou formu samopohybu hmoty, hmotného samopohybu, jenž je objektivně reálný, takže neztrácí nic ze své materiální předmětnosti, přestože, jak jsme již několikrát opakovali a zdůrazňovali, nemá tělesnou podobu klasické látkové, látkově energetické substance, jež by existovala v tuhém, kapalném, plynném či plazmatickém skupenství a kterou by bylo možné vidět, slyšet a nahmatat, změřit, zvážit a spočítat. Nikoli náhodou Marx píše, že „hodnotovost zboží se liší od vdovičky Čiperné tím, že nevíme, jak na ni. V přímém opaku k smyslově hrubé předmětnosti zbožních těles nevchází do její hodnotovosti ani atom přírodní látky. Obracejme a otáčejme si každé jednotlivé zboží, jak chceme, nepostihneme je jako ztělesněnou hodnotu. Jestliže si připomeneme, že zboží mají hodnotovost jen potud, pokud jsou výrazem téže společenské jednotky, lidské práce, že tedy jejich hodnotovost je čistě společenská, pak se také samo sebou rozumí, že se může projevovat jen ve společenském poměru jednoho zboží ke druhému.“**[55]

Nejběžnější představa o výrobě zboží tkví v tom, že zboží jakožto produkt lidské práce má věcnou podobu. Marx k tomu ovšem podotýká, že „věc může být užitnou hodnotou, aniž je hodnotou. Tak tomu bývá, když její užitečnost pro člověka není zprostředkována prací. Tak např. vzduch, panenská půda, přírodní louky, divoce rostoucí lesy atd. Věc může být užitečná a být produktem lidské práce, a přitom nemusí být zbožím. Kdo produktem své práce uspokojuje svou vlastní potřebu, vytváří sice užitnou hodnotu, nevytváří však zboží. Aby vyrobil zboží, musí vyrobit nejen užitnou hodnotu, nýbrž užitnou hodnotu pro jiné, společenskou užitnou hodnotu. {A nejen pro jiné vůbec. Středověký rolník vyráběl obilí na dávky pro feudálního pána a na desátek pro kněze. Ale ani obilí na dávky, ani obilí na desátek se nestávalo zbožím tím, že bylo vyrobeno pro jiné. Aby se výrobek stal zbožím, musí být směnou převeden do rukou toho, jemuž slouží jako užitná hodnota.} Konečně žádná věc nemůže být hodnotou, není-li užitečným předmětem. Je-li neužitečná, je neužitečná i práce v ní obsažená, nepovažuje se za práci, a netvoří proto hodnotu.“[56]

Zboží je tedy produkt práce jednoho, jenž je směnou převeden do rukou druhého, jemuž slouží jako užitná hodnota. Zboží je tak jednotou užitné hodnoty a hodnoty (směnné hodnoty). Dvojaký charakter zboží jakožto produktu lidské práce podmiňuje dvojaký charakter lidské práce samotné: užitná hodnota je produktem živé a konkrétní, produktivní a užitečné práce, hodnota zboží je pak plodem abstraktní, abstraktně

obecné lidské práce. Marx připomíná, že zbožní výroba souvisí historicky i logicky se společenskou dělbou práce: „společenská dělba práce je podmínkou existence zbožní výroby, ačkoli naopak zbožní výroba není podmínkou existence společenské dělby práce. … Jen výrobky samostatných, navzájem nezávislých soukromých prací stojí proti sobě jako zboží. Viděli jsme tedy: v užitné hodnotě každého zboží je obsažena určitá účelná produktivní činnost čili užitečná práce. Užitné hodnoty nemohou vystupovat vůči sobě navzájem jako zboží, neobsahují-li kvalitativně různé užitečné práce. Ve společnosti, jejíž výrobky přijímají všeobecně formu zboží, tj. ve společnosti výrobců zboží, se rozvíjí tento kvalitativní rozdíl užitečných prací, které se vykonávají nezávisle jedna na druhé, jako soukromé záležitosti samostatných výrobců, v bohatě rozčleněný systém, ve společenskou dělbu práce.“ [57]

Zmíněné kvalitativně odlišné užitečné práce mohou být různého stupně složitosti a výrazem odlišných úrovní kvalifikace. Marx ovšem poznamenává, že „složitější práce je jen umocněnou či spíše znásobenou jednoduchou prací, takže menší množství složité práce se rovná většímu množství práce jednoduché. Zkušenost ukazuje, že tato redukce neustále probíhá. Ať je zboží produktem sebesložitější práce, jeho hodnota jej činí rovným produktu jednoduché práce a představuje tedy sama jen určité množství jednoduché práce.“ [58]

S přeměnou užitné hodnoty v hodnotu zboží mizí i užitečný charakter prací, jež jsou v užitných hodnotách výrobků ztělesněny a mizí také i různé konkrétní formy těchto prací, jež se od sebe přestávají lišit a všechny se převádějí na stejnou jednoduchou lidskou práci: živá konkrétní práce se přetavuje na abstraktně obecnou lidskou práci. Marx z toho dovozuje: „Užitná hodnota čili statek má tedy hodnotu jen proto, že je v ní zpředmětněna čili materializována abstraktně lidská práce. Jak tedy měřit velikost její hodnoty? Množstvím „hodnototvorné substance“, práce, která je v ní obsažena. Množství práce samé měříme jejím trváním a měřítkem doby práce jsou určité časové úseky, jako je hodina, den atd.“[59] V této souvislosti musíme mít zároveň na zřeteli, že práce je zdrojem a substancí hodnoty užitné hodnoty zboží, sama však žádnou hodnotu nemá, „právě tak, jako tíže jako taková nemůže mít zvláštní váhu, anebo teplo zvláštní teplotu.“[60] Hovořit o „hodnotě a ceně práce“ vede k absurdním rozporům[61], které jsou gnoseologickým pramenem omylů rozličných teorií maloburžoazních socialistů, k nimž náleželi například Dühring, již zmiňovaný Proudhon, anglický utopický socialista Bray a celá řada dalších. [62] Marx nikoli náhodou zdůrazňuje, že „hodnota a cena práce“ namísto hodnoty a ceny pracovní síly dělníka je v poměru ke kapitalistickým výrobním vztahům „čistě fetišistický pojem, něco jako žlutý logaritmus.“[63] Snaha vysvětlovat kapitalistické vykořisťování tím, že dělnický pracovní kolektiv nedostává v kapitalistickém způsobu výroby „nezkrácený výtěžek svojí práce“ čili že kapitalistické soukromé vlastnictví okrádá dělníka o „hodnotu a cenu jeho práce“, je základním teoretickým omylem textu, jenž chce být „Komunistickým manifestem pro jedenadvacáté století“, protože nelze ideově překonat kapitalismus filosoficko-ekonomickou teorií, jež neumožňuje vzniknout kapitálu jakožto sociálně ekonomicky antagonistickému (neboli v soustavě kapitalistických výrobních vztahů a v konkrétně historickém rámci kapitalistického společenského zřízení nesmiřitelně protikladnému) třídně sociálnímu vztahu mezi proletariátem a buržoazií, neboť pokud by se konečný produkt výrobního procesu rozděloval v souladu s „hodnotou a cenou dělníkovy práce“, pak by si celkový výrobek přivlastnil právě a pouze dělník coby přímý a bezprostřední výrobce a na kapitalistu by už nic nezbylo. [64]

Hodnota zboží je určena množstvím práce, vynaložené během jeho výroby „ale práce, která tvoří substanci hodnot, je stejná lidská práce, vynaložení téže lidské pracovní síly … společenská průměrná pracovní síla potřebuje tedy k výrobě daného zboží jen průměrně nutnou čili společensky nutnou pracovní dobu. Společensky nutná pracovní doba je pracovní doba, která je zapotřebí ke zhotovení nějaké užitné hodnoty za daných společensky normálních výrobních podmínek a při společensky průměrném stupni dovednosti a intenzity práce. … Velikost hodnoty dané užitné hodnoty je tedy určena jen množstvím společensky nutné práce čili pracovní dobou společensky nutnou k jejímu zhotovení.“ [65]

Poté již není těžké pochopit vzájemný vztah nepřímé úměrnosti mezi hodnotou zboží a produktivní silou čili produktivitou práce: „všeobecně, čím větší je produktivní síla práce, tím menší je pracovní doba nutná ke zhotovení předmětu, tím menší je masa práce v něm zkrystalizovaná, tím menší je jeho hodnota. A naopak, čím menší je produktivní síla práce, tím větší je pracovní doba nutná ke zhotovení předmětu, tím větší je jeho hodnota. Velikost hodnoty zboží se tedy mění přímo úměrně množství práce a nepřímo úměrně produktivní síle práce, která se v tomto zboží ztělesňuje.“ [66]
K řečenému Marx dodává: „Větší množství užitné hodnoty tvoří samo o sobě větší hmotné bohatství: dva kabáty jsou více než jeden kabát. Dvěma kabáty můžeme odít dva lidi, jedním kabátem jen jednoho člověka atd. Přesto však vzrůst masy hmotného bohatství může odpovídat současně zmenšení velikosti jeho hodnoty. Tento protikladný pohyb vyplývá z dvojakého charakteru práce. Produktivní síla je ovšem vždy produktivní silou užitečné konkrétní práce a určuje fakticky jen stupeň účinnosti účelné produktivní činnosti za daný časový úsek. Užitečná práce se tedy stává bohatším nebo chudším zdrojem výrobků přímo úměrně vzestupu nebo poklesu své produktivní síly. Naproti tomu změna produktivní síly sama o sobě se nijak nedotýká práce, která se zračí v hodnotě zboží. Protože produktivní síla náleží konkrétní užitečné formě práce, nemůže se ovšem dotýkat práce, jakmile se abstrahuje od její konkrétní užitečné formy. Táž práce dává tedy ve stejných časových úsecích vždy stejně velké hodnoty, ať už se její produktivní síla jakkoli mění. Ale dodává za těchto podmínek ve stejných časových úsecích různá množství užitných hodnot: více, jestliže produktivní síla stoupá, méně, jestliže klesá. Táž změna produktivní síly, která zvětšuje plodnost práce, a tedy masu užitných hodnot, které práce skýtá, zmenšuje tak celkovou velikost hodnoty téže zvětšené masy, jestliže zkracuje celkové množství pracovní doby nutné k její výrobě. A naopak. Všechna práce je jednak vynakládáním lidské pracovní síly ve fyziologickém smyslu a jako takováto stejná lidská čili abstraktně lidská práce vytváří hodnotu zboží. Na druhé straně je všechna práce vynakládáním lidské pracovní síly ve zvláštní účelné formě a jako takováto konkrétní užitečná práce vytváří užitné hodnoty.“[67]

V sociálně ekonomické praxi zbožní malovýroby, která je založena na soukromém vlastnictví výrobních prostředků zbožních malovýrobců – Marx se v Kapitálu opírá logicky i historicky o zkoumání pomíjivé stránky právě této sociálně ekonomické struktury v „toku pohybu“ – se hodnota zboží formuje v procesu zespolečenšťování zjevně soukromých prací jednotlivých malovýrobců, jehož výsledkem je pak reprodukce soukromého vlastnictví pracovních nástrojů a půdy (řemeslnických a rolnických) malovýrobců zboží. Odhalování skrytě společenského charakteru jednotlivých živých konkrétních užitečných prací se ovšem díky rozporné povaze hodnototvorného procesu, rozporu mezi vznikající společenskou povahou práce a přetrvávající soukromovlastnickou povahou přivlastňování produktu práce, děje a klade v hodnotě jakožto společenském výrobním vztahu odcizeným a převráceným, zvěcnělým způsobem, při němž vztahy mezi lidmi nabývají formy vztahů mezi věcmi a

prostřednictvím věcí. Pro soukromovlastnické pracující zbožní malovýrobce nabývá proces krystalizace společensky nutného množství abstraktně obecné, kvalitativně bezrozdílné živé a zvěcnělé práce coby hodnoty produktů jejich práce mystické, mysteriózní podoby, neboť se jim zdá, že probíhá za jejich zády či nad jejich hlavami (nebo pod nohama). A toto zdání, jehož sociálně ekonomická příčina tkví právě v tom, že zespolečenšťování jednotlivých prací se týká živých konkrétních prací individuálních drobných pracujících soukromých vlastníků, nemá v žádném případě čistě subjektivní povahu, ale ryze objektivní charakter zbožně peněžního fetišismu, fetišistické povahy hodnotové, zbožně peněžní formy produktu lidské práce.

Sociálně ekonomická praxe zbožně peněžního fetišismu se pak stává živnou půdou pro vznik a utváření odcizeného, převráceného, falešného, iluzorního a fetišistického vědomí a sebevědomí, iluzorní, převrácené a fetišistické duchovně praktické aktivity lidí, v níž se společenské vlastnosti a funkce věcí zdají být jejich přirozenými vlastnostmi, kdežto přirozené vlastnosti věcí se zdají být na věcech nezávislé. Marx k tomu podotýká mimo jiné: „Na první pohled vypadá zboží jako samozřejmá, triviální věc. Jeho analýza ukazuje, že je to velmi zpropadená věc, plná metafyzické rafinovanosti a teologické záludnosti. Jako užitná hodnota nemá v sobě nic tajemného, ať už se na ně díváme z hlediska, že svými vlastnostmi uspokojuje lidské potřeby, nebo z hlediska, že tyto vlastnosti dostává teprve jako produkt lidské práce. Je samozřejmé, že člověk svou činností mění formy přírodních látek takovým způsobem, aby mu byly užitečné. Například forma dřeva se změní, když se z něho udělá stůl. Přesto stůl zůstává dřevem, obyčejnou, smyslově vnímatelnou věcí. Ale jakmile vystupuje jako zboží, mění se ve smyslově nadsmyslovou věc. Stojí nejen nohama na zemi, ale staví se vůči všem ostatním zbožím na hlavu, a v jeho dřevěné palici se rodí vrtochy daleko podivuhodnější, než kdyby z ničeho nic začal tancovat. Mystický charakter zboží tedy nevyplývá z jeho užitné hodnoty. Nevyplývá ani z obsahu určení hodnoty. Neboť předně, ať jsou užitečné práce, čili produktivní činnosti seberozdílnější, je fyziologickým aktem, že to jsou funkce lidského organismu a že každá taková funkce, ať má jakýkoli obsah a formu, je v podstatě vynakládáním lidského mozku, nervů, svalů, smyslových orgánů atd. Za druhé to, co je základem velikosti určení hodnoty, totiž trvání tohoto vynakládání čili kvantita práce, je tato kvantita zřetelně odlišitelná od kvality práce. Za všech poměrů musela člověka zajímat pracovní doba, kterou stojí výroba životních prostředků, třebaže ne stejnou měrou na různých stupních vývoje. Konečně, jakmile lidé tak či onak pracují pro sebe navzájem, dostává také jejich práce společenskou formu. Z čeho tedy vzniká záhadný charakter produktu práce, jakmile na sebe bere formu zboží? Zřejmě z této formy samé. Rovnost lidských prací dostává věcnou formu stejné hodnotovosti produktů práce, míra vynakládání lidské pracovní síly podle jejího trvání dostává formu velikosti hodnoty produktů práce; konečně vztahy mezi výrobci, v nichž se ona společenská určení jejich práce uskutečňují, dostávají formu společenského vztahu produktů práce. Tajemnost zbožní formy tkví tedy prostě v tom, že se v ní lidem odrážejí společenské charaktery jejich vlastní práce jako předmětné charaktery produktů práce samých, jako společenské vlastnosti těchto věcí, dané jim přírodou; tedy i společenský vztah výrobců k celkové práci se v ní odráží jako společenský vztah předmětů, který existuje mimo ně. Tímto… se z produktů práce stávají zboží, věci smyslově nadsmyslové čili společenské… Zbožní forma a vztah hodnot produktů práce, v němž se tato forma projevuje, nemá naprosto nic společného s jejich fyzickou povahou a s věcnými vztahy, které z ní vyplývají. Je to jen určitý společenský vztah mezi lidmi samými, který tu pro ně nabývá fantastické formy vztahu mezi věcmi. Chceme-li tedy najít nějakou analogii, musíme se uchýlit do mlhavých sfér náboženského světa. Tady se produkty lidské hlavy jeví jako samostatné bytosti nadané vlastním životem, které stojí

v určitých vztazích k sobě navzájem a k lidem. Tak je tomu i ve světě zboží s produkty lidských rukou. Toto nazývám fetišismem, který je nerozlučně spojen s produkty práce, jakmile se vyrábějí jako zboží, a který je proto neoddělitelný od zbožní výroby. Tento fetišismus světa zboží vyplývá, jak ukázala předcházející analýza, ze zvláštního společenského charakteru práce, která vyrábí zboží. Užitečné předměty se vůbec stávají zbožím jen proto, že jsou produkty navzájem nezávisle vykonávaných soukromých prací. Komplex těchto soukromých prací tvoří souhrnnou společenskou práci. Protože výrobci vstupují do společenského styku teprve směnou produktů své práce, objevují se i specificky společenské charaktery jejich soukromých prací teprve v rámci této směny. Čili soukromé práce se fakticky realizují teprve jako články celkové společenské práce těmi vztahy, které vytváří směna mezi produkty práce a jejich prostřednictvím i mezi výrobci. Výrobcům se proto společenské vztahy jejich soukromých prací jeví jako to, co jsou, tj. ne jako bezprostředně společenské vztahy mezi osobami v jejich pracích, nýbrž naopak jako věcné vztahy osob a společenské vztahy věcí. Teprve v rámci své směny dostávají produkty práce společensky stejnou hodnotovost, oddělenou od jejich smyslově různých užitných hodnot. Toto rozštěpení produktu práce na užitečnou věc a věc, která ztělesňuje hodnotu, se prakticky realizuje teprve tehdy, když směna už nabyla takového rozsahu a významu, že užitečné věci se vyrábějí pro směnu, takže hodnotový charakter věcí přichází v úvahu už při jejich výrobě. Od tohoto okamžiku dostávají soukromé práce výrobců fakticky dvojaký společenský charakter. Jednak musí jako určité užitečné práce uspokojovat určitou společenskou potřebu, a tak se osvědčovat jako články celkové práce, jako články přirozeně vzniklého systému společenské dělby práce. Jednak uspokojují jen rozmanité potřeby svých vlastních výrobců, pokud každá zvláštní užitečná soukromá práce je směnitelná za každý jiný užitečný druh soukromé práce, má tedy stejnou platnost. Tato rovnost… různých prací může záležet jen v abstrakci od jejich skutečné nerovnosti, v redukci na společný charakter, který mají jako vynakládání lidské pracovní síly, jako abstraktně lidská práce. Mozek soukromých výrobců jen odráží tento dvojaký společenský charakter jejich soukromých prací ve formách, které se vyskytují v praktickém styku při směně výrobků – odráží tedy společensky užitečný charakter jejich soukromých prací v té formě, že produkt práce musí být užitečný, a to pro jiné – odráží společenský charakter rovnosti rozmanitých prací ve formě společného hodnotového charakteru těchto materiálně různých věcí, produktů práce. Lidé tedy neuvádějí produkty své práce ve vzájemný vztah jako hodnoty proto, že se jim tyto věci jeví jako pouhé věcné obaly stejnorodé lidské práce. Naopak. Tím, že při směně navzájem porovnávají své různé výrobky jako hodnoty, porovnávají navzájem své různé práce jako lidskou práci. Nejsou si toho vědomi, ale dělají to. Hodnota nemá napsáno na čele, co je zač. Nejen to: hodnota mění každý produkt práce ve společenský hieroglyf. Později se lidé snaží rozluštit smysl tohoto hieroglyfu, proniknout do tajemství svého vlastního společenského produktu, neboť určování užitných předmětů jako hodnot je jejich společenským produktem stejně jako např. řeč. Pozdější vědecký objev, že produkty práce, pokud jsou hodnotami, jsou pouze věcné výrazy lidské práce vynaložené na jejich výrobu, tvoří epochu v dějinách vývoje lidstva, ale naprosto nerozptyluje předmětné zdání společenských charakterů práce. Jen o této zvláštní formě výroby, zbožní výrobě, platí, že specificky společenský charakter navzájem nezávislých soukromých prací záleží v tom, že jsou si rovny jako lidská práce, a v tom, že dostává formu hodnotového charakteru produktů práce. Ovšem lidem, kteří jsou v zajetí vztahů zbožní výroby, se to před oním objevem i po něm zdá konečné, podobně jako vzduch existuje dál jako fyzikální látka, přestože jej věda rozložila na jeho základní prvky… Velikosti hodnot se ustavičně mění nezávisle na vůli, předvídání a činnosti těch, kdo směňují. Pro ty má jejich vlastní společenský pohyb formu pohybu

věci, pod jehož kontrolou jsou, místo aby jej kontrolovali. Teprve za plně rozvinuté zbožní výroby může ze zkušenosti samé vyrůst vědecké poznání, že soukromé práce vykonávané nezávisle na sobě, ale všestranně na sobě závislé jako přirozeně vzniklé články společenské dělby práce, se neustále redukují na svou společensky proporcionální míru, neboť nahodilými a stále kolísajícími měnovými vztahy mezi výrobky soukromých prací si násilně razí cestu pracovní doba společensky nutná k jejich výrobě jako regulující přírodní zákon. Určení velikosti hodnoty pracovní dobou je proto tajemství skryté pod zjevným pohybem relativních zbožních hodnot. Odhalení tohoto tajemství odstraňuje zdání pouhé nahodilosti při určování velikosti hodnot produktů práce, nikoli však jeho věcnou formu. Přemýšlení o formách lidského života, a tedy i vědecká analýza těchto forem, se vůbec ubírá opačnou cestou než skutečný vývoj. Začíná post festum a vychází tedy z hotových výsledků vývojového procesu. Teprve když formy, které vtiskují produktům práce pečeť zboží, a jsou proto předpokladem oběhu zboží, se už upevnily jako přirozené formy společenského života, se lidé snaží ujasnit si nikoli historický charakter těchto forem, které se jim spíše jeví jako už nezaměnitelné, nýbrž jejich obsah. Tak jedině analýza cena zboží vedla k určení velikosti hodnoty, jen společný peněžní výraz různých zboží vedl k fixování jejich hodnotového charakteru. Ale právě tato hotová forma – peněžní forma – světa zboží skrývá za věcmi společenský charakter soukromých prací a tedy i společenské vztahy soukromých pracovníků, místo aby jej odhalovala… Uvádějí-li výrobci kabátů, bot atd. tato zboží do vztahu s plátnem nebo – což na věci nic nemění – se zlatem a stříbrem jako všeobecným ekvivalentem, jeví se jim tento vztah jejich soukromých prací k celkové společenské práci právě v této nesmyslné formě. Takové formy tvoří právě kategorie buržoazní ekonomie. Jsou to společensky platné, tedy objektivní myšlenkové formy pro výrobní vztahy tohoto historicky určitého společenského výrobního způsobu, zbožní výroby. Všechen mysticismus světa zboží, všechna kouzla a čáry, které obestírají produkty práce v podmínkách zbožní výroby, proto ihned mizejí, jakmile přejdeme k jiným formám výroby… Přenesme se nyní… do temného evropského středověku. Místo nezávislého člověka tu nacházíme lidi, kteří jsou všichni závislí – nevolníky a feudály, vazaly a lenní pány, laiky a kněze. Osobní závislost tu charakterizuje společenské vztahy materiální výroby stejně jako na ní vybudované sféry života. Ale právě proto, že vztahy osobní závislosti tvoří danou základnu společnosti, nemusí jednotlivé práce a výrobky přijímat fantastickou podobu, odlišnou od jejich reality. Vcházejí do víru společenského života jako naturální služby a naturální dávky. Bezprostřední společenskou formou práce je její naturální forma, její zvláštnost, a ne její obecnost jako zbožní výroby. Robota stejně jako práce vyrábějící zboží se rovněž měří časem, ale každý nevolník ví, že ve službě svému pánovi vynakládá určité množství své osobní pracovní síly. Desátky, které musí odvádět knězi, jsou jasnější než kněžské požehnání. Ať už tedy jakkoli posuzujeme charakterové masky, v nichž tu středověcí lidé vůči sobě vystupují, v každém případě se společenské vztahy mezi osobami v jejich pracích jeví jako jejich vlastní osobní vztahy, a nemaskují se jako společenské vztahy mezi věcmi, produkty práce… Představme si konečně pro změnu sdružení svobodných lidí, kteří pracují se společnými výrobními prostředky a uvědoměle vynakládají své četné individuální pracovní síly jako jednu společenskou pracovní sílu… Celkový výrobek sdružení je společenským produktem. Část tohoto produktu slouží znovu jako výrobní prostředky. Zůstává společenskou. Ale druhou část spotřebovávají členové sdružení jako životní prostředky. Musí se proto mezi ně rozdělovat. Způsob tohoto rozdělování se bude měnit podle zvláštního způsobu společenského výrobního organismu samého a podle stupně historického vývoje výrobců. Jen pro srovnání se zbožní výrobou předpokládejme, že podíl každého výrobce na životních prostředcích je

určován pracovní dobou. Pracovní doba by tak hrála dvojí úlohu. Její společensky plánovité rozdělení reguluje správnou proporci mezi různými pracovními funkcemi a různými potřebami. Na druhé straně je pracovní doba zároveň mírou individuálního podílu výrobce na celkové práci, a tedy i na té části celého výrobku, kterou lze individuálně spotřebovat. Společenské vztahy k jejich pracím a výrobkům jejich práce tu zůstávají průhledně jednoduché jak ve výrobě, tak v rozdělování. Pro společnost výrobců zboží, jejíž všeobecně společenský výrobní vztah záleží v tom, že ke svým výrobkům mají vztah jako ke zbožím, tedy jako k hodnotám, a že v této věcné formě uvádějí své soukromé práce ve vzájemný vztah se stejnou lidskou prací – pro takovou společnost je nejvhodnější formou náboženství křesťanství se svým kultem abstraktního člověka, zejména ve svých buržoazních obměnách, jako je protestantismus, deismus atd. Za staroasijských, antických atd. výrobních způsobů hraje přeměna výrobků ve zboží, a tedy i bytí lidí jako výrobců zboží, podřadnou úlohu, která se však stává stále významnější, čím víc pokračuje úpadek pospolitosti. Obchodní národy ve vlastním slova smyslu existují jen v intermediích starého světa jako Epikúrovi bozi nebo jako židé v pórech polské společnosti… Náboženský odraz skutečného světa může vůbec vymizet teprve tehdy, až se vztahy praktického každodenního života začnou lidem běžně jevit jako průhledné a rozumné vztahy lidí k sobě navzájem a k přírodě. Podoba společenského životního procesu, tj. materiálního výrobního procesu, shodí ze sebe mlžný závoj teprve tehdy, až se jako produkt svobodně sdružených lidí dostane pod jejich vědomě plánovitou kontrolu. K tomu je však nutná určitá materiální základna společnosti čili řada materiálních existenčních podmínek, které jsou samy zase přirozeně vzniklým produktem dlouhého a bolestného historického vývoje… Kdyby zboží uměla mluvit, řekla by: naše užitná hodnota možná zajímá lidi. Nás jako věcí se netýká. Co nám ale jako věcem patří, je naše hodnota. To dokazují naše vlastní styky jakožto věcí – zboží. Máme k sobě navzájem vztah jen jako směnné hodnoty. Poslechněme si teď, co říká duše zboží ústy ekonoma: „Hodnota“ (směnná hodnota) „je vlastnost věcí, bohatství“ (užitná hodnota) „je vlastnost člověka. Hodnota v tomto smyslu nutně předpokládá směnu, bohatství ji nepředpokládá.“ „Bohatství“ (užitná hodnota) „je atribut člověka, hodnota je atribut zboží. Člověk nebo pospolitost jsou bohatí; perla nebo diamant jsou hodnotné… Perla nebo diamant mají hodnotu jako perla nebo diamant.“ Až dosud neobjevil žádný chemik v perle nebo diamantu směnnou hodnotu. Ale ekonomové, kteří objevili tyto chemické substance, kteří si dělají zvláštní nárok na hloubku kritického myšlení, shledávají, že užitná hodnota věcí je nezávislá na jejich věcných vlastnostech, naproti tomu, že jejich hodnota jim přísluší jako věcem. V tomto přesvědčení se utvrzuje ta podivná okolnost, že užitná hodnota věcí se pro člověka realizuje bez směny, tj. v bezprostředním vztahu mezi věcí a člověkem, kdežto hodnota se realizuje jen ve směně, tj. jen ve společenském procesu. Kdo by si tu nevzpomněl, jak dobrák Oškera poučuje strážníka Pazderku, že „vypadat k světu, to je dar osudu, zato čtení a psaní má člověk od přírody.“[68]

Vrcholnou vývojovou formou hodnoty coby společenského výrobního vztahu, v němž se společenská povaha individuální konkrétní živé, kvalitativně určité a společensky užitečné práce zvěcňuje v podobě práce abstraktně obecné a kvalitativně bezrozdílné, je všeobecná forma hodnoty. Na tomto vývojovém stádiu se ze světa všech zboží vyčleňuje „knížecí“ či „královské“ zboží, jehož společensky užitná hodnota spočívá v tom, že zpředmětňuje a ztělesňuje funkci všeobecného hodnotového ekvivalentu – peníze. Marx v této souvislosti poznamenává: „Peněžní krystal je nutným produktem směnného procesu, v němž se různorodé produkty práce fakticky vzájemně porovnávají, a tím fakticky přeměňují ve zboží. Historický proces rozšiřování a prohlubování směny rozvíjí protiklad mezi užitnou hodnotou a hodnotou, protiklad dřímající v přirozené povaze

zboží. Potřeba vyjádřit tento protiklad navenek pro styk vede ke vzniku samostatné formy hodnoty zboží a nedá pokoje, dokud tento úkol není definitivně vyřešen rozdvojením zboží na zboží a peníze. Tedy tou měrou, jak se uskutečňuje přeměna produktů práce ve zboží, uskutečňuje se přeměna zboží v peníze.“[69]

V hodnototvorném procesu, jenž probíhá v konkrétně historickém rámci výrobních vztahů zbožní malovýroby, v nichž se hodnota užitné hodnoty vyrobeného zboží (neboli společensky nutné a společností uznané množství živé a zvěcnělé práce, obsažené v užitné hodnotě zbožního výrobku) tvoří v procesu zespolečenšťování individuálních a skupinových objemů živé a zvěcnělé práce cestou volné konkurence mezi jednotlivými sociálně ekonomickými skupinami pracujících soukromých vlastníků, konají peníze tyto základní sociálně ekonomické funkce: 1)míry hodnot, v níž vystupují jako ideální, pomyslné a plnohodnotné peníze; 2)měřítka cen coby plnohodnotné a reálné, materiálně předmětné peníze; 3)nástroje oběhu zboží čili jako oběživo, které zprostředkovává koupě a prodeje zboží, čili přeměnu peněz ve zboží a přeměnu zboží v peníze v koloběhu P – Z – P a Z – P – Z, v této roli figurují peníze opět jako reálné, nemusejí však již být plnohodnotné, mohou se objevovat v podobě mincí a papírových bankovek, které se stávají měnou; 4)prostředku úvěru, půjčování peněz na úrok, neboli jako platidlo, jehož účinkováním vzniká sociálně ekonomický vztah mezi věřitelem a dlužníkem; 5)ztělesnění společenského bohatství a nástroje utváření pokladu, čímž se peníze mohou za určitých podmínek akumulovat a stávat se kapitálem; 6) coby světové peníze. [70] Marx uvádí, že zlato a stříbro sice nejsou svou povahou penězi, ale „peníze jsou svou povahou zlatem a stříbrem“, jelikož přirozené vlastností těchto kovů se shodují s jejich společenskými funkcemi a mohou být z těchto důvodů využity jakožto nástroj praktické realizace ekonomických funkcí peněz, jak jsme je naznačili. [71] Od sedmnáctého a osmnáctého století počaly nahrazovat stříbrné a zlaté mince, ztělesňující „plnohodnotné“ peníze – ve středověku patřily k celoevropsky uznávaným platidlům stříbrné pražské groše či jáchymovské tolary, ke zlatým mincím náležely například kremnické (uherské) dukáty, italské florény nebo rýnské zlaté –, papírové, směnečné úvěrové peníze, symbolicky představující peněžní částku (neboli určité váhové množství zlata či stříbra), která na nich byla vytištěna. Zaváděním papírových peněz v souvislosti s rozvojem moderního bankovnictví se ztrácela bezprostřední vazba příslušné peněžní měnové jednotky na její hodnotu, společensky nutné množství práce v ní obsažené, čímž se otevřel sociálně ekonomický čas a prostor pro bujný rozkvět peněžně úvěrových a burzovních spekulací. [72]

Peníze zvěcňují skutečnost, že v procesu výroby zboží nelze nalézt přesnou časovou hranici, jež by kvalitativně oddělovala práci nutnou pro tvorbu životních prostředků, jež jsou nezbytné pro uchování životních sil přímého a bezprostředního výrobce, od nadpráce, jež plodí nadvýrobek, čímž zvěcňují jednotu práce nutné a nadpráce v procesu tvorby společensky nutného a uznaného množství práce, a to v podmínkách jakéhokoliv společenského řádu; díky této své schopnosti se peníze mohly stát nástrojem poskytování úvěru, aby peníze mohly dělat další peníze; mohly se tedy stát i všeobecným ztělesněním společenského bohatství, neboť jsou zvěcnělým nositelem ekonomické hybné síly, jež dokáže stimulovat růst společenského bohatství, prostředkem k utváření pokladu – této sociálně ekonomické praktické funkce peněz využívá kapitalistický způsob výroby pro přeměnu peněz v kapitál. Díky této své základní sociálně ekonomické funkci tak peníze realizují nadtřídně formační charakter vlastnické praxe zbožní výroby a směny. Díky své zvláštní ekonomické funkci platidla a nástroje úvěru, čímž vytvářely sociálně ekonomické vztahy mezi věřiteli a dlužníky, rozkládaly peníze prvobytně pospolný řád, jejž přeměňovaly v řád otrokářský, mohly jej ale přeměňovat i ve

feudalismus; společenská praxe půjčování na lichvářský úrok mohla vést jak k otroctví pro dluhy, tak i k feudálnímu poddanství a nevolnictví pro dluhy; v obou zmíněných společenskoekonomických formacích, v nichž pracovní schopnost bezprostředního výrobce, ani společenský nadprodukt, který tento přímý a bezprostřední výrobce vyprodukuje, nejsou zbožím, zahrnovala míra lichvářského úroku úroveň celého společenského nadvýrobku a někdy dokonce vysávala i část nutného produktu. Obchodníci s penězi, kteří se zabývali bohulibou činností půjčování peněz na lichvářský úrok, je půjčovali jak jiným kupcům, řemeslníkům či rolníkům, tak i císařům, králům nebo jiným světským feudálním magnátům či papežům, kardinálům a dalším církevním velmožům. [73]

Je samozřejmé, že při zkoumání hodnotového vztahu směny zboží za peníze a peněz za zboží nevystačíme s charakteristikou, podle níž je směna zboží pouze vztahem změny vlastníka. V procesuálním hodnotovém, zbožně peněžním ekonomickém vzájemném vztahu se mění vlastník produktu konkrétní živé práce, užitné hodnoty zboží, ovšem tato změna soukromého vlastníka je jinoformou, (tedy přeměněnou), převrácenou a odcizenou formou zespolečenštění práce, k němuž dochází v praxi výroby a směny zboží: práce a produkt práce coby soukromé vlastnictví jednoho vlastníka se klade tak, že si jej odcizuje druhý vlastník, a to na základě hodnotové ekvivalence, směňování stejných objemů abstraktní práce. Zboží je jednotou užitné hodnoty, která je produktem konkrétní práce a hodnoty (když ji vymezíme poněkud úžeji, tak směnné hodnoty), jež v sobě kondenzuje abstraktní práci. Při směně zboží, což je jednota koupě a prodeje, se mění i nemění vlastník užitné hodnoty a zároveň zůstává i nezůstává stejný vlastník hodnoty. Když si v obchodě koupím za dvacet korun veku chleba, tak oněch dvacet korun neztrácím, vrací se mi ve vece chleba; abstraktní práce se změnila v práci konkrétní. A stejně tak obchodník, který mi veku chleba za dvacet korun prodal, také nic neztrácí, ona veka chleba se mu znovu objevuje ve formě dvaceti korun; konkrétní práce se změnila na práci abstraktní. Směna zboží je tedy změnou vlastníka a zároveň není změnou vlastníka. Směna produktů práce soukromých zbožních malovýrobců na základě hodnotové ekvivalence představuje pro tyto pracující soukromé vlastníky sociálně ekonomickou rovnost v systému odcizení práce a odcizení člověka od člověka, v němž se každý aktér směny odcizuje dvojakým způsobem – čili jak od své individuální zvláštnosti, s níž do procesu směny vstoupil, tak i od svojí rodové podstaty, všelidské pospolitosti, jež by měla být na uznávání osobitosti jednotlivých individuí založena.

Dlužno mít neustále na zřeteli, že ona „změna – nezměna" vlastníka v systému hodnotové ekvivalence, procesu směny hodnotových ekvivalentů se uskutečňuje v historickém vývojovém rámci výrobně silové (profesně zaměstnanecké) a sociálně ekonomické (třídně sociální) dělby práce, která se kondenzuje a krystalizuje ve výrobních vztazích „odcizení člověka od člověka", jež je vrcholnou vývojovou formou odcizení práce[74], a to i v případě výrobních vztahů mezi pracujícími soukromými vlastníky a malovýrobci zboží. A odcizení práce – neboli přeměna výsledku a nástroje lidské materiálně předmětné praxe v sociálně historickou, dějinotvornou sílu, která si s „železnou nutností přírodního zákona" podrobuje člověka, namísto aby člověk ovládal ji, čímž se člověk odcizuje své vlastní svobodné a tvořivé, společenské podstatě, dochází ke vzájemnému teoreticko-praktickému odcizení lidské společnosti a logiky zákonitostí jejího historického rozvoje, neboť lidé jsou jako cizí a (zdánlivě) nevysvětlitelnou silou ovládáni hospodářskými poměry, které sami vytvořili, výrobními prostředky, které sami vyrobili[75] – určuje sociálně ekonomickou náplň lidské svobody: svoboda jednoho je hranicí (omezením, negací) svobody všech ostatních a svoboda všech ostatních ohraničuje (omezuje, neguje) svobodu jednoho. V systému společenských výrobních

vztahů odcizení práce a odcizené práce se svoboda klade jako lidské a občanské právo „egoistického člověka, člověka odděleného od lidské podstaty a pospolitosti… právo dělat všechno, co neškodí druhému. Hranicí, ve které se každý může pohybovat, aniž škodí druhému, určuje zákon tak, jako mezník určuje hranici dvou pozemků. Jde o svobodu člověka jakožto izolované monády, která se uzavřela do sebe… právo na svobodu se nezakládá na spojení člověka s člověkem, nýbrž naopak na odloučení člověka od člověka. Praktickým použitím lidského práva na svobodu je lidské právo na soukromé vlastnictví… právo libovolně, bez vztahu k jiným lidem, nezávisle na společnosti, užívat svého jmění, disponovat jím; je to právo zištnosti. Tato individuální svoboda stejně jako její použití tvoří základ občanské společnosti. Vede každého člověka k tomu, aby v druhém člověku nalézal nikoli uskutečnění, nýbrž naopak hranici své svobody.“[76]

Marx zkoumá vrcholnou vývojovou formu „odcizení člověka od člověka“ jíž je kapitál jakožto antagonistický třídně sociální protiklad mezi dělníkem (proletářem) a „nedělníkem“ – kapitalistou. Svůj rozbor pak shrnuje v těchto slovech: „V praktickém skutečném světě se může sebeodcizení projevovat jen praktickým skutečným vztahem k druhým lidem. Prostředek, jímž dochází k odcizení, je sám praktický. Odcizenou prací vytváří člověk tedy nejen svůj vztah k předmětu a aktu výroby jako k cizím, jemu nepřátelským silám, vytváří i vztah, v němž jsou druzí lidé k jeho výrobě a jeho produktu, a vztah, v němž je on k těmto druhým lidem. Tak jako vytváří svou vlastní produkci jako své odskutečnění, jako svůj trest, tak jako vytváří svůj produkt jako ztrátu, jako jemu nepatřící produkt, tak vytváří panství toho, kdo neprodukuje, nad produkcí a produktem. Tak jako si odcizuje svou vlastní činnost, tak přivlastňuje někomu cizímu činnost, která není jeho vlastní činností… Tedy odcizenou, zvnějšněnou prací vytváří dělník vztah člověka, jemuž je práce cizí a který stojí mimo ni, k této práci. Vztah dělníka k práci vytváří kapitalistův vztah k ní, anebo ať už zaměstnavatele nazveme jakkoliv. Soukromé vlastnictví je tedy produktem, výsledkem, nutným důsledkem zvnějšnění práce vnějšího vztahu člověka k přírodě a k sobě samému.

Soukromé vlastnictví vyplývá tedy analýzou z pojmu zvnějšněné práce, tj. zvnějšněného člověka, odcizené práce, odcizeného života, odcizeného člověka. Pojem zvnějšněné práce (zvnějšněného života) jsme ovšem získali z národní ekonomie jako závěr z pohybu soukromého vlastnictví. Ale při analýze tohoto pojmu se ukazuje, že, jeví-li se soukromé vlastnictví jako základ, jako příčina zvnějšnění práce, je spíše jejím důsledkem, tak jako bohové nejsou původně příčinou, nýbrž účinkem pomatení lidského rozumu. Později se tento vztah zvrací ve vzájemné působení. Teprve na posledním kulminačním bodě vývoje soukromého vlastnictví vychází opět najevo toto jeho tajemství, že je to totiž jednak produkt zvnějšněné práce, a za druhé, že je to prostředek, jímž se práce zvnějšňuje, realizace tohoto zvnějšnění.“[77]

O tomto soukromém vlastnictví Marx dále praví, že „nás udělalo tak hloupými a jednostrannými, že nějaký předmět je náš, teprve když ho máme, tedy když pro nás existuje jako kapitál anebo když ho bezprostředně držíme, jíme, pijeme, neseme na svém těle, obýváme atd., krátce používáme. Ačkoliv soukromé vlastnictví chápe všechna tato bezprostřední uskutečňování držby opět jen jako životní prostředky a život, jemuž tyto prostředky slouží, je život soukromého vlastnictví, práce a kapitalizace. Místo všech fyzických a duchovních smyslů nastoupilo tedy jednoduché odcizení všech těchto smyslů, smysl mít. Na tuto absolutní chudobu musela být redukována lidská bytost, aby mohla ze sebe vydat své vnitřní bohatství. Zrušení soukromého vlastnictví je tedy úplnou emancipací všech lidských smyslů a vlastností; ale touto emancipací je právě

proto, že se tyto smysly a vlastnosti jak subjektivně, tak objektivně staly lidskými. Oko se stalo lidským okem, jako se stal jeho předmět společenským lidským předmětem, pocházejícím od člověka pro člověka. Smysly se proto bezprostředně ve své praxi staly teoretiky. Chovají se k věci kvůli věci, ale věc sama je předmětné lidské chování k sobě samému a k člověku a naopak. Potřeba či požitek ztratily proto svou egoistickou přirozenost a příroda ztratila svou pouhou užitečnost, neboť užitek se stal lidským užitkem. Právě tak se smysly a požitek druhých lidí staly mým vlastním přivlastněním. Mimo tyto bezprostřední orgány se proto tvoří společenské orgány, ve formě společnosti, tedy např. činnost bezprostředně ve společnosti s druhými atd. se stala orgánem mého životního projevu a způsobem přivlastňování lidského života.“[78]

Z uvedeného jasně vysvítá, že Hegel dospěl vskutku pouze k zárodkům historického materialismu, když poukázal na úlohu výrobních prostředků (nástrojů, strojů atd., atp.) v procesu konkrétního účelného využívání lidské práce při výrobě užitných hodnot[79], neboť tvůrce pojmově kategoriálního systému objektivně idealistické dialektiky projevil „nekritický pozitivismus“ v poměru k soukromému vlastnictví výrobních prostředků, což jej vedlo k ahistorickému pojetí odcizení[80], které odcizení práce zvěčňuje, kdežto materialistická dialektická logika zdůrazňuje, že odcizení práce je historicky vzniklý sociální jev, jenž může být z toho důvodu v historickém vývoji lidské společnosti překonán. Doktor Josef Heller vyslovil svého času názor, že pro rozvíjení marxistického filosoficko-ekonomického pojetí vzniku a překonávání odcizení práce má klíčový význam Marxova a Engelsova myšlenka v „Německé ideologii“: „Dělba práce a soukromé vlastnictví jsou ostatně totožné výrazy – v prvním se vzhledem k činnosti vyslovuje totéž, co se v druhém vyslovuje vzhledem k produktu činnosti.“[81] Rozštěpení živé práce do jejích jednotlivých forem za situace, kdy jsou s těmito formami doživotně spjaty velké skupiny lidí, přináší s sebou vzájemné závislosti a nerovnosti těchto skupin. Tento vztah, který se vytváří v procesu vynaložení živé práce, má svůj protipól v podobě nerovného rozdělení produktů práce, mezi nimiž hrají rozhodující úlohu výrobní prostředky. Nerovnost obsažená ve vztazích produkovaných živou prací se transformuje do nerovnosti ve vztazích zprostředkovaných věcmi – ve vztazích vlastnictví výrobních prostředků. Vztah rodící se z živé práce nabývá nové zvěcnělé formy soukromého vlastnictví výrobních prostředků a je touto formou pohlcen. Specializovaná lidská činnost nabývá vedle své výrobně silové dimenze novou dimenzi sociálně ekonomickou – stává se vlastnickou, respektive nevlastnickou aktivitou, funkcí produkující vztah vlastnictví, respektive negaci tohoto vlastnictví. Zvěcnělá i činná stránka vztahu vytváří jednotu, a právě tuto jednotu, totožnost podtrhuje myšlenka klasiků marxismu.

Zároveň si musíme být vědomi, že tato jednota – totožnost živé a mrtvé práce, činné stránky vztahu mezi lidmi v přivlastňování si materiálních statků a jeho zvěcnělé podoby, které dohromady utvářejí podstatu výrobních vztahů a projevují se ve všech fázích reprodukčního procesu, má svou konkrétní historickou podmíněnost a zakotvenost, svou genezi a vnitřní samopohyb. Je-li nevykořisťovatelské soukromé vlastnictví produktem, nutným důsledkem, vzájemného odcizení člověka od člověka, jednoho pracujícího soukromého vlastníka a zbožního malovýrobce od druhého pracujícího soukromého vlastníka a malovýrobce zboží, výrobního sociálně ekonomického vztahu regulovaného účinkováním tržního ekonomického mechanismu, jenž dovoluje každému zbožnímu malovýrobci přivlastňovat si jak plod nutné práce, tak i nadvýrobek, pak formálně ekvivalentní směna mezi kapitalistou jako vlastníkem životních i výrobních prostředků a dělníkem jako vlastníkem pracovní síly coby jeho jediného vlastnictví a zboží, jež může prodat na trhu, nastoluje vztah neustálého bezekvivalentního přivlastňování si nadpráce živou prací dělníka vytvořené a nastolení

tohoto vlastnického vztahu, nejdokonalejšího vztahu soukromého vlastnictví výrobních prostředků, je zároveň zásadním zvratem v dělbě práce – neboli v odcizení práce ve všech jeho dimenzích – a její sociálně ekonomické stránce, v její vazbě na soukromé vlastnictví výrobních prostředků. Při analýze vztahu kapitalistického soukromého vlastnictví Marx ukazuje, jak se ona „totožnost" dělby práce a soukromého vlastnictví, o níž hovoří v Německé ideologii, reprodukuje na nové historické úrovni, pro kterou předcházející formy třídně vykořisťovatelské společnosti vytvářely pouze částečné podmínky. Vznik kapitálového vztahu je radikálním převratem v dělbě práce, její krajní body představuje diferenciace daná rozštěpením společnosti podle základních pólů kapitálového vztahu – tj. na kapitalistické vlastníky a námezdně pracující nevlastníky. [82]

V historickém vývoji společenskoekonomické formace odcizené práce (čili zvnějšněné práce, odcizeného, zvnějšněného člověka, lidského života) můžeme, jak jsme již pověděli, vystopovat vývojovou etapu soukromého vlastnictví, při níž se práce bezprostředních zbožních malovýrobců spojuje s výrobními prostředky a je tak nositelem nevykořisťovatelské vlastnické subjektivity, jež se ovšem s pokrokem dělby práce na práci tělesnou a duševní, výkonnou a řídící rozkládá a rozpadá, čímž plodí nezralé formy otrokářského či feudálního vykořisťovatelského soukromého vlastnictví, kdy vztahy sociálně ekonomické nerovnosti, třídně sociální nadvlády a poroby mají formu osobní závislosti mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými, vládnoucími a ovládanými, a konečně pak v kapitálovém vztahu, jenž představuje základ sociálně ekonomické dělby práce kapitalistické společnosti, nabývá vykořisťovatelské soukromé vlastnictví podoby osobní nezávislosti založené na věcné závislosti mezi nadhodnotu produkující třídou proletářů a tuto vyrobenou nadhodnotu si přivlastňující třídou kapitalistických vlastníků. V této vrcholné vývojové etapě se soukromé vlastnictví stává nejenom nutným důsledkem, nýbrž i příčinou, základem, východiskem a hybatelem rozvoje všech forem odcizení neboli dělby práce, čímž se soukromé vlastnictví i odcizení práce kladou jako příčina i důsledek zároveň a samopohyb kapitalistického soukromého vlastnictví, respektive vzájemné působení soukromého vlastnictví a dělby (odcizení) práce, vytváří podmínky pro podkopání a prolomení kapitalistické vykořisťovatelské dělby práce, a tím i překonání jakékoliv formy soukromého vlastnictví – neboli prosazení „svobodné individuality, založené na univerzálním rozvoji individuí a na podřízení jejich společné, společenské produktivitě jako jejich společenské potenci". [83]

Hodnotový, zbožně peněžní ekonomický vztah je vztahem odcizení práce a odcizení člověka od člověka coby pracujících vlastníků, subjektů a nositelů vlastnictví založeného na vlastní práci: tržní vztahy jsou založeny na svobodě pracujícího vlastníka a na hodnotové ekvivalenci, tedy rovnosti kvalitně odlišných konkrétních prací, čili například rovnosti mezi prací antického otroka a svobodného řemeslníka, od čehož se pak odvíjí tendence k politické svobodě a rovnosti před zákonem, dejme tomu mezi feudálním pánem a poddaným nevolníkem. Z toho důvodu vlastnická praxe zbožně peněžní výroby a směny rozkládala i otrokářský a feudální řád, neboť v otrokářském i feudálním vykořisťovatelském systému nemá společenský nadvýrobek sociálně ekonomickou podobu zboží, stejně tak není zbožím pracovní síla (pracovní schopnost) přímých a bezprostředních výrobců. Z toho plyne, že kapitalismus nevzniká z přímo a bezprostředně z feudalismu či otrokářského systému, nýbrž z logiky fungování zbožní (zbožně peněžní) výroby a směny. Rozvoj manufakturní a později i tovární výroby zboží, jejž podněcovaly v lůně feudalismu vznikající zárodky kapitalistických vlastnických vztahů, umožnil mimo jiné i podřídit půjčování na lichvářský úrok

vlastnické praxi kapitalistické zbožní výroby a směny, v níž je úrok pouhou součástí nadhodnoty, sociálně ekonomické formy nadproduktu v kapitalismu. [84]

Přírodně (přirozeně) historický proces střídání společensko-ekonomických formací na „jevišti“, na němž se lidé stávají „herci i režiséry svého vlastního historického dramatu“, nelze chápat ortodoxně a dogmaticky ve smyslu představy, že historický vývoj lidské společnosti je jakousi „jednosměrnou dálnicí“, na níž se společenské formace postupně střídají (jako vlakové či autobusové zastávky) ve směru: prvobytně pospolná formace – otrokářství – feudalismus – kapitalismus – socialismus (coby první fáze komunismu) s pětistupňovým schématem vývojových etap společenského rozvoje, jak to vykládal tak zvaný „marxismus-leninismus“ jako oficiální vládnoucí ideologie reálně existujícího předlistopadového socialismu, jenž měl s marxismem a leninismem dost málo společného, neboť Marxovu i Leninovu teorii přizpůsobil myšlenkovým stereotypům, schématům a iluzím sociálně mytologické ideologie vládnoucí předlistopadové třídy řídícího aparátu (která se nepřesně nazývá ideologií stalinsko-neostalinskou). Historický vývoj lidské společnosti začíná z prvobytně pospolného společenského řádu, rodově kmenového (klanového) společenského uspořádání, v němž jsou všichni příslušníci rodu a kmene společnými vlastníky půdy, určitého území, na němž rod a kmen žije, a toto společné, prvobytně pospolité vlastnictví charakterizuje přirozená jednota živé práce lidí – ve starší době kamenné (neboli v paleolitu) je touto prací lov a sběračství – s jejími věcnými přírodními předpoklady. V dalším vývoji se člověk neboli lidská společnost stále více vyděluje z přírody na základě rostoucí produktivní síly práce, která roste díky zdokonalené lidské součinnosti cestou rozvoje dělby společenské práce – ve střední době kamenné (mezolitu) lidé přecházejí od lovu a sběračství k chovu dobytka a kočovnému pastevectví; v mladší době kamenné (neolitu) začínají lidé pěstovat obilí; v době bronzové a železné se pak s výrobou dokonalejších pracovních nástrojů (i zbraní) odděluje od zemědělství řemeslná výroba a obchod –, čímž se původní rodové a kmenové vlastnictví půdy (v souladu s tím, jak lidé přecházejí od kočovného k usedlému způsobu života) rozpadá na vlastnictví jednotlivých rodin. V lůně prvobytně pospolné společnosti tak rodí jednota soukromého vlastnictví a dělby práce, a to v konkrétně historické formě rozvoje drobného, svobodného soukromého vlastnictví výrobních prostředků zbožních malovýrobců, založeného na jejich vlastní práci (či na práci příslušníků rodiny). S dalším rozvojem dělby práce, kdy se odděluje práce duševní od práce fyzické, práce řídící od práce řízené (výkonné) a toto oddělení se prakticky realizuje v podobě sociálně ekonomické nerovnosti vlastnických a nevlastnických rolí a funkcí, se soukromé vlastnictví výrobních prostředků stává vykořisťovatelským soukromým vlastnictvím, jež plodí výrobní vztahy panství a podřízenosti (nadvlády a poroby), a to ve třech základních souběžných vývojových liniích: otrokářství, feudalismu a tak zvaného „asijského výrobního způsobu“, v němž tvoří starověké otrokářství i středověké poddanství a nevolnictví sociálně ekonomické vrstvy společné společensko-ekonomické formace. V rámci výrobních vztahů kapitalistického způsobu výroby (přeměny sociálně ekonomické praxe prosté zbožní výroby a směny na sociálně ekonomickou praxi kapitalistické zbožní výroby a směny) –, v nichž se zbožím stává pracovní síla (schopnost pracovat) osobně svobodného dělníka, svobodného jak od otrocké či poddanské a nevolnické závislosti, tak i od soukromého vlastnictví výrobních prostředků (především zemědělské půdy nebo řemeslnických pracovních nástrojů), čímž se tento osobně svobodný dělník stává námezdně pracujícím nevlastníkem, jehož živá konkrétní práce je produktivní pro kapitál, neboť produkuje nadhodnotu pro měnící a rozvíjející se vykořisťovatelské potřeby třídy kapitalistů, jejíž revoluční dějinotvorná úloha spočívá v tom, že produkuje hrobaře svého hospodářského a politického panství: klasický industriální a posléze kognitariární proletariát – se

historické vývojové linie vykořisťovatelského soukromého vlastnictví opět spojují v jednu. To, že (autentický, opravdový, skutečný) marxismus je schopen akceptovat objektivní skutečnost, že historický vývoj lidské společnosti může probíhat ve formě paralelních vývojových linií – čili i takových vývojových linií, které mohou zdegenerovat a stát se slepou vývojovou uličkou, čímž se uchovává možnost, že přechod od nižší k vyšší společensko-ekonomické formaci se může odehrávat tak zvaně „organicky" neboli způsobem podobným tomu, jímž z jednoho kmene nejdříve vyraší jedna větev, posléze ale uschne a odpadne, takže může vyrašit větev nová, silná a životaschopná – dovoluje porozumět příčinám zhroucení vlastnické a mocenské struktury předlistopadového socialismu a pojmově teoreticky vymodelovat socialismus nového historického typu. [85]

„Při zkoumání jednotlivých funkcí peněz v soustavě výrobních vztahů, které představují sociálně ekonomickou, prakticky činnou formu zbožně peněžní výroby a směny, Marx pro zjednodušení předpokládá, že „peněžní zboží je zlato."[86] **A pokračuje: „První funkce zlata záleží v tom, že poskytuje světu zboží materiál pro vyjádření hodnoty, čili že představuje hodnoty zboží jako stejnojmenné veličiny, kvalitativně stejné a kvantitativně srovnatelné. Funguje tak jako všeobecná míra hodnot a jen díky této funkci se zlato, toto specifické ekvivalentní zboží, stává penězi. Peníze nedělají zboží souměřitelnými. Naopak. Protože všechna zboží jakožto hodnoty jsou zpředmětněnou lidskou prací, a tedy jsou sama o sobě souměřitelná, mohou všechna měřit své hodnoty týmž specifickým zbožím, a tak tato zboží přeměňovat ve svou společnou míru hodnot čili peníze. Peníze jako míra hodnoty jsou nutnou jevovou formou imanentní míry hodnot, pracovní doby."**[87]

Již jsme zmínili, že v roli měřítka hodnot vyráběných zboží vystupují peníze jako plnohodnotné a pomyslné neboli ideální peníze; když hrají úlohu měřidla cen, stávají se penězi plnohodnotnými a reálnými, materiálně předmětnými; ve funkci nástroje oběhu zboží čili jako oběživo, které zprostředkovává koupě a prodeje zboží (přeměnu peněz ve zboží a přeměnu zboží v peníze) ve zbožně peněžním koloběhu, figurují peníze opět jako reálné, materiálně předmětné, nemusejí však již být plnohodnotné, ale mohou se objevovat v podobě mincí a papírových bankovek, jež se stávají měnou. [88] **K řečenému Marx dodává: „Jako míra hodnot a jako měřítko cen plní peníze dvě zcela různé funkce. Mírou hodnoty jsou jako společenské ztělesnění lidské práce, měřítkem cen jako stanovená váha kovu. Jako míra hodnoty slouží k tomu, aby přeměňovaly hodnoty nekonečně rozmanitých věcí v ceny, v pomyslná množství zlata; jako měřítko cen měří tato množství zlata. Mírou hodnot se měří zboží jako hodnoty; naproti tomu měřítko cen měří různá množství zlata jedním množstvím zlata, a ne hodnotu jednoho množství zlata vahou jiného množství zlata. Pro měřítko cen musí být určitá váha zlata ustálena jako jednotka míry. Zde, jako při každém jiném určování míry stejnojmenných veličin, je rozhodující stálost poměrů mezi mírami. Měřítko cen plní tedy svou funkci tím lépe, čím neměnněji slouží totéž množství zlata jako jednotka míry. Jako míra hodnot může zlato sloužit jen proto, že je samo produktem práce, tedy potenciálně proměnnou hodnotou. Je především jasné, že změna hodnoty zlata nijak neovlivňuje jeho funkci jako měřítka cen. Ať se hodnota zlata jakkoli mění, hodnoty jeho různých množství mezi sebou udržují týž vzájemný poměr. Kdyby hodnota zlata klesla třeba i o 1000%, mělo by 12 uncí zlata stále 12krát větší hodnotu než jedna unce zlata a u cen jde jen o vzájemný poměr různého množství zlata. Protože z druhé strany při poklesu nebo vzestupu hodnoty zlata zůstává váha jedné unce zlata nezměněna, zůstává také nezměněna váha jejich alikvotních částí, a tak zlato jako pevné měřítko cen koná stále tutéž službu, ať už se jeho hodnota jakkoli mění. Změna hodnoty zlata nevadí ani jeho funkci jako míry**

hodnoty. Zasahuje všechna zboží zároveň, a proto caeteris paribus nemění jejich vzájemné relativní hodnoty, ačkoli se tyto hodnoty nyní vyjadřují ve vyšších nebo nižších cenách ve zlatě než dříve.“[89]

V procesu zespolečenšťování jednotlivých soukromých konkrétních prací zbožních malovýrobců se hodnota užitné hodnoty vyrobeného zbožního produktu, coby aktivní činná funkce materiálně předmětné praxe, která představuje nejvyšší, sociálně historickou vývojovou formu univerzálního materiálního samopohybu a samovývoje neboli způsobu existence hmoty jakožto substance, často realizuje v podobě ideálního průměru (ideálního případu). Vznikání a utváření hodnoty zboží představuje nutný a zákonitý proces formování atributu myšlení substanciálního procesu zbožní malovýroby – ještě jednou si připomeňme, že substancí hodnototvorného procesu je abstraktně obecná lidská práce –, která se dále přeměňuje coby zhodnocovací proces na kapitalistickou zbožní výrobu, a hodnotový zákon tak vystupuje jako součást atributu myšlení hmotného substancionálního celku přírody a kosmu – s veškerými dopady na univerzalitu lidské materiálně předmětné praxe i všemi omezeními, které souvisejí s historicky přechodnou povahou zbožní výroby. Takové je důsledně dialekticko-materialistické pojetí hodnoty.

V souladu s materialistickou dialektickou logikou by mělo být i vymezení ceny zboží. V českém překladu prvního dílu Kapitálu, z něhož vycházíme v naší teoretické studii, se však můžeme dočíst: „Cena čili peněžní forma zboží je, stejně jako forma jejich hodnoty vůbec, něco odlišného od jejich smysly postřehnutelné reálné tělesné formy, je to tedy jen ideální čili pomyslná forma.“[90] A ve verzi českého vydání prvního dílu Kapitálu, která je k dispozici na internetu, zní uvedené místo takto: „Cena čili peněžní forma zboží je, stejně jako každá forma jejich hodnoty, něco odlišného od jejich smysly postřehnutelné reálné tělesné formy, je to tedy jen ideální forma, existující jen v představě.“[91]

Zdá se sám, že v tomto velmi důležitém místě – znovu opakujeme, že jde o vymezení ceny v marxistické pracovní, filosoficko-ekonomické teorii hodnoty – se český překladatel dopustil velice nepříjemné a dosti závažné obsahové a významové (myšlenkové, pojmové) nepřesnosti. Může totiž vzniknout dojem, že cena, stejně jako forma hodnoty obecně, existuje pouze v lidské subjektivní představě a fantazii. Z kontextu uvedeného odstavce (a koneckonců i celého Marxova díla) naopak jasně vysvítá, že hodnota jednoho zboží (například kabátu) se představuje, ztělesňuje, vyjadřuje, projevuje, odhaluje nikoli bezprostředně, ale pouze skrze jiné zboží, prostřednictvím jeho vztahu k peněžnímu zboží – zlatu. Řečeno jinými slovy: hodnotu zboží nepředstavuje (nevyjadřuje, neprojevuje) představa zrozená lidskou hlavou, výtvor lidské obrazotvornosti – představuje (ztělesňuje) ji určité váhové množství zlata jakožto peněžního zboží. Cena kabátu je hodnota kabátu vyjádřená v určitém váhovém množství, jistém počtu uncí zlata (zlatých mincí), jelikož v tomto počtu uncí zlata vězí tolik abstraktně obecné, kvalitativně stejnorodé a bezrozdílné práce, společensky nutné a potřebné pracovní doby, jaká je obsažena v jednom kabátu. Takovouto formu projevu hodnoty nazývá Marx formou „ideální neboli představenou (vyjádřenou, projevenou)“, v žádném případě netvrdí, že tato forma „existuje pouze v lidské představě“. Český překlad v tomto místě jedním škrtem pera v podstatě popírá objektivní dialektiku, kterou Marx odhaluje ve vztahu mezi hodnotou a jejím peněžním vyjádřením neboli cenou. [92]

Marx dále píše, že „při nezměněné hodnotě peněz může nastat všeobecný vzestup cen zboží jen tehdy, stoupají-li hodnoty zboží; při nezměněných hodnotách zboží mohou ceny stoupat jen tehdy, klesá-li hodnota peněz. A naopak. Při nezměněné hodnotě peněz mohou ceny zboží všeobecně klesat jen tehdy, klesají-li hodnoty zboží; při nezměněných hodnotách zboží mohou ceny klesat jen tehdy, stoupá-li hodnota peněz. Z toho nikterak nevyplývá, že stoupání hodnoty peněz vyvolává vždy úměrný pokles cen zboží a klesání hodnoty peněz úměrné stoupání cen zboží. To platí jen o zbožích, jejichž hodnota se nezměnila. Například taková zboží, jejichž hodnota stoupá rovnoměrně a současně s hodnotou peněz, podržují své hodnoty nezměněny. Stoupá-li jejich hodnota pomaleji nebo rychleji než hodnota peněz, je pokles nebo vzestup jejich cen určen rozdílem mezi pohybem jejich hodnoty a pohybem hodnoty peněz atd.“[93]

Růst (pokles) hodnoty peněz se rovná růstu (poklesu) kupní síly peněz, což znamená, že hodnota jednotky užitné hodnoty daného zboží se při prodeji zračí ve větším (menším) počtu peněžních jednotek, jednotek peněžního zboží, z čehož dále plyne, že při nezměněné hodnotě jednotky užitné hodnoty daného zboží budou při zmenšení počtu jednotek peněžního zboží, v němž se zrcadlí tato hodnota, ceny onoho zboží klesat, v opačném případě tyto ceny naopak porostou. Růst (pokles) kupní síly (hodnoty) peněz se zrcadlí i při nákupu zboží ve zvětšování (zmenšování) počtu jednotek užitné hodnoty daného zboží, které lze koupit (přivlastnit, získat) za jednotku peněžního zboží, z čehož plyne, že při nezměněné hodnotě (kupní síle) jednotky peněžního zboží budou při růstu hodnoty jednotky užitné hodnoty daného zboží ceny onoho zboží stoupat, v opačném případě naopak klesat.

K tomu, co již bylo řečeno, Marx dodává: „Ale forma ceny připouští nejen inkongruenci (= neshodnost) mezi velikostí hodnoty a cenou, tj. mezi velikostí hodnoty a jejím vlastním peněžním výrazem, nýbrž může v sobě skrývat kvalitativní rozpor, takže cena přestává vůbec být výrazem hodnoty, ačkoli peníze jsou jen formou hodnoty zboží. Věci, které samy o sobě nejsou zbožím, např. svědomí, čest atd., se mohou stát pro své majitele předmětem prodeje, a tak mohou díky své ceně nabýt zbožní formy. Věc tedy může mít formálně cenu, aniž má hodnotu. Cenový výraz je tu imaginární jako určité veličiny v matematice. Naproti tomu může i imaginární forma ceny – např. cena neobdělané půdy, která nemá hodnotu, protože v ní není zpředmětněna lidská práce – skrývat v sobě skutečný hodnotový vztah nebo vztah od něho odvozený.“[94]

Tržní, nákupní a prodejní cena zboží představuje vzájemný poměr mezi hodnotou zboží a hodnotou „královského“ zboží, které se ze světa ostatních zboží vyčlenilo v sociálně ekonomické funkci peněžního hodnotového ekvivalentu. Již jsme napsali, že tento vzájemný poměr se může rozličným způsobem měnit v závislosti na tom, jak se bude měnit hodnotový obsah jednotky užitné hodnoty příslušného zboží a hodnotový obsah peněžní měnové jednotky neboli kupní síla peněz. Ještě jednou uveďme zcela jednoduchý příklad, kdy předpokládáme, že hodnota zboží zůstává stejná, kdežto množství společensky nutné práce, vězící v peněžní měnové jednotce, se mění. V takovém případě se bude hodnota jednotky užitné hodnoty zboží zračit buď ve větším, nebo menším počtu peněžních měnových jednotek. V prvním případě cena zboží roste, v případě druhém naopak klesá. Pokud by taková situace nastala v celém ekonomickém systému, vznikají v prvním případě v ekonomice inflační tendence, v případě druhém tendence deflační. Inflační či deflační tendence by se v hospodářském systému rozvíjely samozřejmě i v případě, pokud by se hodnota jednotek užitné hodnoty oceňovaných zboží měnila, kdežto hodnota (kupní síla) peněžní měnové jednoty by zůstávala stejná. [95]

„Královským“ zbožím jsou rozličná váhová množství (kupříkladu unce)[96] zlata či stříbra a unce zlata nebo stříbra má proto hodnotu, neboť v ní vězí jisté společensky nutné množství práce, nezbytné a potřebné k jejímu vytěžení, odlití a dopravě na místo určení. Tržní, nákupní a prodejní cena jedné unce zlata či stříbra je ovšem právě a pouze zase jedna unce zlata či stříbra, a to z toho důvodu, že unce zlata nebo stříbra v sociálně ekonomické úloze peněžní měnové jednotky ztělesňuje a zvěcňuje společensky nutnou, užitečnou a uznanou práci ve formě sedliny abstraktně obecné a kvalitativně bezrozdílné práce, jež se může rovnat pouze a jedině právě onomu společensky nutnému množství abstraktní práce. Proto i nákupní a prodejní tržní cena speciálně upraveného papírového obdélníku vydaného českou národní bankou, na němž se skví číslice 200, protože symbolicky představuje dvěstě korun českých, se rovná dvěstě korun českých. (A podobně jako platí, že dvanáct uncí zlata ztělesňuje dvanáctkrát vyšší hodnotu než jedna unce, i když se hodnota jedné unce jakýmkoliv způsobem mění, symbolizuje a představuje i dvousetkorunová bankovka dvakrát vyšší směnnou hodnotu než bankovka stokorunová, přestože její hodnota, kterou symbolizuje, neboli kupní síla, může také libovolně stoupat nebo klesat). Z toho plyne, že sice můžeme hovořit o hodnotách všech zboží (včetně peněžního zboží) i o celospolečenském souhrnu hodnot všeho zboží, do něhož započítáme i společensky nutný objem abstraktní, stejnorodé a bezrozdílné práce, obsažený v jednotce peněžní měnové jednotky, je však problematické mluvit o tržních cenách všeho zboží (včetně peněžního zboží), které by se utvářely podle vzorce: cena jednoho kusu jistého zboží = určitý počet měnových jednotek peněžního hodnotového ekvivalentu, a zvláště pak o celospolečenském souhrnu tržních cen všeho zboží, jenž by zahrnoval i tržní cenu peněz coby zboží.[97] Kvalitativní rozdíl mezi proměnlivostí hodnoty peněžního zboží, kterou vyvolávají změny v produktivní síle lidské práce, a neměnností tržní ceny každé peněžní měnové jednotky, rozdíl, v němž se realizuje zákon hodnoty v sociálně ekonomické praxi zbožní malovýroby a směny, se odvíjí od dvojace protikladného kladení peněžního hodnotového ekvivalentu ve funkci míry hodnoty a měřítka cen, kdy peníze figurují jednou jako ideální a pomyslné, podruhé jako peníze reálné, materiálně ztělesněné, kdy do jejich měnové jednotky nutno vložit abstraktní a kvalitativně bezrozdílnou živou lidskou práci.

Fungování mechanismu tržní nabídky a poptávky vyrovnává díky tomu kolísání tržních cen (neboli určitého počtu měnových peněžních jednotek, v němž se zračí a zrcadlí hodnota jednotky užitné hodnoty) každého zboží ze světa „zbožní lůzy“, jež ztělesňuje relativní formu hodnoty, na ideálním průměru v podobě společensky nutné masy abstraktně obecné a kvalitativně bezrozdílné práce neboli hodnoty zboží. Tento ideální průměr se může, ale také nemusí realizovat v nějakém jednotlivém případě, užitná hodnota zboží od každého výrobce však vždycky obsahuje jistý objem abstraktně obecné práce, jenž zahrnuje hodnotu zboží, ať už je vyšší nebo nižší než hodnota. Z tohoto důvodu představuje hodnota klíčovou základní informaci, od níž se odvíjí efektivnost práce a podnikání každého zbožního malovýrobce, protože zisk výrobce vzniká z toho, že individuálně nutné množství jeho práce je nižší než objem práce, odpovídající množství práce společensky nutnému.

Pokusme se alespoň co nejstručněji a v co nejjednodušší podobě naznačit fungování tržního cenového mechanismu, v němž se hodnota jednotky užitné hodnoty vyrobeného zboží vyjadřuje v určitém počtu měnových jednotek peněžního zboží a stává se tak tržní, nákupní (peníze se směňují za zboží) a prodejní (zboží se směňuje za peníze) cenou. Každý zbožní malovýrobce a prodejce chce samozřejmě prodat své zboží co nejdráže, kdežto suroviny, materiály, energii, pracovní nástroje či stroje, životní prostředky atd., atp., které představují při výrobě jeho zboží výrobní náklady – a které může získat

koupí díky práci ostatních zbožních malovýrobců, řemeslníků, rolníků a kupců –, chce pochopitelně naopak nakoupit co nejlevněji, z čehož je nad slunce jasnější, že každý prodejce je zároveň kupujícím a každý kupující současně prodejcem, a tudíž i když každý prodej je současně koupí a každá koupě zároveň prodejem, jelikož proces, v němž se pro jednoho jeho zboží směňuje za peníze (a je tak vlastně nákupem peněžního zboží), je zároveň procesem, v němž se peníze druhého směňují za zboží (a je tak vlastně prodejem peněžního zboží) – prodej „běžného" zboží je nákupem zboží „královského" a naopak –, vůbec z toho automaticky neplyne, že ten, kdo dnes nakoupil, musí zítra také prodat, a ten, kdo v současnosti prodal, může mít naprostou jistotu, že v budoucnu též nakoupí. Vždyť Achillova pata na první pohled logické a racionální podnikatelské obchodní strategie „minimaxu": co nejlevněji nakoupit a co nejdráže prodat a těžit zisk z cenového rozdílu mezi koupí a prodejem (neboli z tak zvané „marže" čili obchodní přirážky) spočívá v tom, že jelikož je každý prodej zároveň koupí a každá koupě současně prodejem, pak to, co získá jeden prodejem, ztratí druhý koupí, čímž se zisky a ztráty vzájemně vyrovnávají stylem „nula od nuly pojde", z čehož by se snad dokonce dalo vyvozovat, že v důsledku takové obchodní strategie většina či alespoň valná část zbožních malovýrobců spíše zchudne, místo aby zbohatla. Z toho důvodu pramen růstu společenského nadvýrobku (neboli společenského bohatství) nespočívá a nemůže spočívat ve směně zboží, leč, jak zdůrazňovala již klasická pracovní teorie hodnoty Adama Smitha a Davida Ricarda, v oblasti výroby zboží jakýmkoli druhem živé konkrétní práce přímého a bezprostředního výrobce. Fungování tržního cenového mechanismu musí z toho důvodu respektovat pracovní teorii hodnoty i hodnotový zákon a směřovat k utváření tržní rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou.

Předpokládáme-li dokonale svobodnou tržní konkurenci, formují se rovnovážné tržní ceny ve vzájemném působení nabídky a poptávky, přičemž cena zároveň zpětnovazebným způsobem ovlivňuje nabídku i poptávku. Nabídka (neboli proces výroby zboží a výsledný produkt tohoto procesu) zahrnuje jak kvalitu vyprodukované užitné hodnoty vyráběného zboží, tak i počet, množství vyrobených užitných jednotek, které jsou schopny při vstupu na trh uspokojovat společenskou potřebu, a současně též i hodnotu jednotky užitné hodnoty končeného produktu zbožní výroby – zahrnuje tedy nabídku prodejní ceny i objemu produkce vyráběného zboží, a tudíž se v ní zračí a zrcadlí stoupání a klesání produktivní síly lidské konkrétní živé práce, jejíž pohyb je nepřímo úměrný zvětšování či zmenšování hodnotového obsahu jednotky užitné hodnoty zboží či měnové jednotky zboží peněžního. Poptávka spočívá v peněžní koupěschopné poptávce a kvůli zjednodušení na minimum budeme zpočátku předpokládat, že hodnota měnové jednotky peněžního zboží zůstává v činnosti tržního mechanismu, v němž poptávka ovlivňuje jak nabízenou prodejní cenu, tak i objem produkce, tedy mechanismu vzájemného působení nabídky a poptávky, konstantní.

Růst cenové nabídky způsobuje, že do odvětví, v němž se produkuje dané zboží – představme si inovační výrobní odvětví, v němž vznikají kvalitativně nové užitné hodnoty, které vyžadují větší společensky nutné a potřebné množství pracovní doby, než je v jiných produkčních oblastech obvyklé –, vstupují další zbožní malovýrobci, navzájem odcizení pracující vlastníci s produkty svých nezávislých soukromých prací, čímž se v této produkční sféře prosazuje hodnotový zákon ve formě růstu produktivní síly živé konkrétní práce a klesající hodnotový obsah vyráběných užitných hodnot podněcuje růst poptávky po objemu produkce. Snižování ceny zboží podporuje růst objemu poptávky, tedy zvyšování počtu kusů vyrobeného zboží, jejž může daný objem masové peněžní poptávky zahrnout. V takovém výrobním oboru roste objem peněz, počet měnových peněžních jednotek, které se tak relativně znehodnocují vůči

produkovanému zboží, v důsledku čehož se pokles hodnoty jednotky užitné hodnoty zboží pod výchozí úroveň zračí v růstu tržní prodejní a nákupní ceny, podporuje stoupání cenové hladiny – stejný účinek má zvyšování rychlosti oběhu peněz –, což do daného odvětví zpětně přitahuje další zbožní malovýrobce. Cenový mechanismus utváření tržní rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou může v naznačeném případě výroby kvalitativně nových užitných hodnot napomáhat hospodářskému růstu. Zároveň lze ovšem s poměrně velkou pravděpodobností předpokládat, že vzniklá tržní rovnováha mezi nabídkou a poptávkou – čili „sociálně harmonický" výrobní vztah mezi nabízejícími výrobci a prodejci a kupujícími zákazníky – může být pouze relativní a dočasná.

Pokles nabízené prodejní ceny odlišného zboží naopak způsobí, že se z jiného výrobního odvětví začnou zbožní malovýrobci stahovat, zmenšení objemu produkce vyvolá růst hodnotového obsahu produkovaných užitných hodnot, vzestup rovnovážné tržní ceny, odrážející zvětšení hodnotového obsahu nabízených užitných hodnot, se bude poté zračit v poklesu objemu peněžní poptávky, čímž do této produkční sféry začne proudit menší objem měnových peněžních jednotek, které se tímto způsobem relativně zhodnocují v poměru vůči vyráběnému zboží – snižování rychlosti oběhu peněz bude mít obdobný efekt –, v důsledku čehož se nárůst hodnoty jednotky užitné hodnoty zboží nad výchozí úroveň počne zrcadlit v poklesu tržní nákupní a prodejní ceny, stane se příčinou poklesu cenové hladiny, což podporuje další stahování zbožních malovýrobců ze zmiňovaného oboru. Účinkování hodnotového zákona se v takové výrobní oblasti stane příčinou celkového hospodářského útlumu a poklesu, jenž, jak se lze poměrně věrohodně domnívat, může být dlouhodobý a mít trvalé krizové sociálně ekonomické důsledky pro celý systém zbožní malovýroby. [98]

Znovu si připomeňme, že věc, která je součástí přírodních úkazů a dějů, může mít užitečné vlastnosti pro člověka, být tedy nositelem užitné hodnoty, protože však její vznik není zprostředkován lidskou prací, nemá taková užitná hodnota hodnotu a není zbožím. Zbožím nemusí být ani společensky užitečný výrobek lidské práce, není-li na trhu směňován za jiné produkty lidské práce, kdy zbožní malovýrobci vstupují do společenských výrobních vztahů prostřednictvím směny produktů svých navzájem izolovaných soukromých prací. Příroda nestaví domy a průmyslové závody, nevyrábí počítače a kosmické koráby, ovšem ve fyzikálně chemickém složení domů, závodů, počítačů i vesmírných lodí lze nalézt tytéž atomy a molekuly jako v neprostupných skalinách, panenské půdě či tropických pralesích, kam dosud nevstoupila lidská noha; v materiálně předmětné a prostorově geometrické organizaci zbožních produktů lidské práce – stejně jako v molekulární a atomární krystalické stavbě unce zlata či stříbra v sociálně ekonomické funkci peněžního hodnotového ekvivalentu – však nelze najít ani „atom" (či „molekulu") hodnoty a ceny. Hodnota se, podobna jakési platonské ideji, nemůže tudíž snášet s nebes a, řízena patrně milostí boží, vstupovat díky poptávajícímu subjektu do tělesného ustrojení užitné hodnoty zboží, aby „oživovala mrtvou hmotu", mrtvou, látkově energetickou substanci, jak se snaží vsugerovat subjektivně idealistické a mysticko-spiritualistické pojetí poptávky, jež hlásá vulgární verze liberálně demokratické filosoficko-ekonomické teorie v podání docenta Romana Jocha. [99]

A to právě proto, že hodnota (a cena) zboží není žádné čistě duchovně kulturní jsoucno, leč objektivně reálný čili materiálně předmětný společenský výrobní vztah, forma sociálně ekonomického styku, jenž vzniká již mezi zbožními malovýrobci, pohybujeme-li se v pojmově kategoriálním rámci živé a konkrétní práce jakožto hodnototvorného procesu neboli procesu výroby zboží – výrobní vztah, jehož

krystalizační hodnototvornou substancí je abstraktně obecná, kvalitativně stejnorodá a bezrozdílná, živá a zvěcnělá práce, substancí, která ale, jak uvádíme již snad po tisící a prvé, není klasickou, látkově energetickou substancí, již by bylo možno uvidět a nahmatat, změřit, zvážit a spočítat. Má-li se poptávka spolupodílet na určování, stanovení hodnoty, musí tato hodnota již potenciálně vězet v nabízené užitné hodnotě, připravena v ohni lidské práce, jež dotváří možnosti dřímající v přírodních dějích a procesech. Stanovení hodnoty je pak přechodem od potenciálního k aktuálnímu, od možného ke skutečnému, je aktualizací potenciálního, uskutečňování možného. Poptávka určuje primárně nikoli hodnotu, ale společensky užitnou hodnotu zboží, stanoví, zda je výrobek práce zbožím, čili zda má vyrobený produkt užitnou hodnotu nejenom pro výrobce, ale i pro všechny ostatní, jelikož výrobek práce se stává zbožím v případě, že uspokojuje společenské potřeby. Každý výrobce a prodejce, jenž nabízí na trhu své zboží, je při směně zboží samozřejmě zároveň poptávajícím, neboť chce prodat svůj tovar za co nejvyšší cenu, a každý poptávající kupec nabízí na trhu své peněžní zboží pochopitelně tím způsobem, aby zboží, jež potřebuje, nakoupil co nejlevněji; nabízející prodejce je ovšem poptávajícím pouze potenciálně, nikoliv aktuálně, protože má ve svých rukou pouze zboží „běžné“, nikoliv peněžní, „královské“, poptávajícímu kupci se sice v jeho měšci míhají zlaté mince peněžního „královského“ zboží, které se ovšem jíst nedají, a proto potřebuje zboží „obyčejné“, takže při směně zboží představuje stranu nabídky pouze potenciálně, nikoliv aktuálně. Proces směny zboží je společenský výrobní vztah vzájemné sociálně ekonomické závislosti výrobce (prodejce) a kupce, v němž si ani jeden, ani druhý (prodejce nezávisle na kupci a kupec nezávisle na prodejci) nemohou podřídit jak nabídkovou, tak i poptávkovou stranu fungování tržního ekonomického mechanismu, a to z toho prostého důvodu, že nabídkovou i poptávkou stranu trhu představuje jak zboží „běžné“, tak i peněžní zboží „královské“.

Zdá se být zřejmé, že ve společnosti pracujících soukromých vlastníků a zbožních malovýrobců se růst poptávky projevuje v první řadě růstem objemu produkce a následně pak i zvyšováním ceny zboží, kdežto pokles poptávky způsobuje v první fázi snížení ceny zboží a v dalším stádiu pak i zmenšení objemu produkce. Podobná konkrétně historická situace vzniká i v soustavě výrobních vztahů kapitalismu volné soutěže, kdy snížení poptávky po pracovní síle dělnického obyvatelstva vyvolává pokles dělnických mezd a růst nezaměstnanosti dělnictva, čímž kapitalističtí vlastníci podvazují a podlamují masovou peněžní koupěschopnou poptávku a způsobují tak periodicky se opakující krize z nadvýroby. Zde se ukazuje ideově teoretická slabina tradiční liberálně demokratické, filosoficko-ekonomické ideologie, když se snaží aplikovat známou poučku klasiků buržoazní politické ekonomie, podle níž snížení ceny zboží stimuluje růst poptávky, na pracovní sílu dělníka: dělnická schopnost pracovat je přece zboží jako každé jiné, a proto pokles hodnoty a ceny dělníkovy pracovní síly podporuje růst objemu poptávky po pracovní síle, z čehož plyne, že nejlepším prostředkem v boji proti nezaměstnanosti by měly být co nejnižší dělnické mzdy. [100]

Ekonomický mechanismus monopolního kapitalismu však při utváření tržních nákupních a prodejních cen, dosahování tržní cenové rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou, pracuje poněkud odlišným způsobem. I v systému výrobních vztahů kapitalismu v monopolním stádiu vývoje může, teoreticky vzato, každý výrobce také reagovat na vzestup či pokles poptávky – podobně jako je tomu v rámci sociálně ekonomických podmínek kapitalismu volné soutěže – jak zvýšením nebo snížením ceny, tak i přizpůsobením objemu produkce. Tyto přizpůsobovací reakce se ale liší v závislosti na tom, zda se jedná o reakce na vzestup či pokles poptávky: na vzestup poptávky se reaguje spíše zvýšením ceny než zvýšením objemu produkce, kdežto na pokles naopak,

snížením objemu produkce než snížením ceny. Řečeno jinými slovy: při vzestupu poptávky cena roste více, než o kolik klesá při poklesu poptávky a objem produkce roste méně, než o kolik klesá při poklesu poptávky. Při poklesech tedy sleduje poptávku v první fázi především objem produkce, kdežto při vzestupech ji sleduje cena. V souhrnu celé ekonomiky to pak vede k tomu, že i při neměnné agregátní poptávce nejsou vzestupy cen těch výrobků, po nichž poptávka stoupá, dostatečně kompenzovány poklesy cen výrobků, po nichž poptávka klesá; zároveň vzestupy objemu produkce výrobků, po nichž poptávka roste, nekompenzují dostatečně poklesy objemu produkce výrobků, po nichž poptávka klesá. Na jedné straně roste počet neuspokojených odběratelů, na druhé odbytové zásoby a celková cenová hladina stoupá. Tento sociálně ekonomický jev, jenž charakterizuje monopolní a státně monopolní kapitalismus – systém, v němž proces zespolečenšťování práce a výroby (které se uskutečňuje formou a cestou zostřování rozporu mezi tímto zespolečenšťováním a soukromovlastnickou povahou jeho produktů, upevňováním a zesilováním vykořisťovatelského kapitalistického soukromého vlastnictví) dosahuje hranic národního buržoazního státu – se nazývá stagflace – neboli inflace spojená se stagnací hospodářského růstu[101], která je organicky spjata s „nepružností cen směrem dolů“. [102]

Teoretická slabina tohoto výkladu spočívá v tom, že sice bere v úvahu působení vědeckotechnického a technologického pokroku na růst produktivní síly živé lidské práce, které se projevuje v hodnotě a ceně výrobků i pracovní síly dělnického obyvatelstva, i jeho vliv na zvětšení či zmenšení objemu peněžní koupěschopné poptávky, jež se zpětnovazebným způsobem odráží na vzestupu nebo poklesu cen a objemu výsledné produkce, naznačené přizpůsobovací procesy jsou však v jeho rámci pojímány zjednodušeně: neukazuje totiž, že přizpůsobení ceny a množství vyrobeného zboží změnám v poptávce a v nákladech je pouze první a nikoliv konečnou fází celého přizpůsobovacího procesu, že změny cen vyvolané rozličnými účinky poptávkových a produktivních stránek diferencovaně působícího technického pokroku pouze uvádějí do pohybu mechanismus všeobecné rovnováhy ekonomiky, který působí prostřednictvím usměrňování výrobních zdrojů podle cenových signálů a jehož konečným výsledkem je vyrovnání míry zisku v celé ekonomice. Teprve tento mechanismus nastoluje strukturu cen a objemu výroby, která by měla být konečným důsledkem změn vyvolaných vědeckotechnickým a technologickým pokrokem. Hledáme-li tedy příčiny trvalého sklonu ekonomiky monopolního – a zvláště pak státně monopolního – kapitalismu k inflaci a uvažujeme-li o významu důsledků rozdílů v oblasti dynamiky technického pokroku a ekonomického růstu jednotlivých výrobních odvětví, je pro tuto analýzu nezbytné tyto příčiny inflace hledat ne v první fázi přizpůsobovacího mechanismu, v bezprostředních fluktuacích cen, ale ve specifičnosti fungování celého složitě strukturovaného mechanismu všeobecné rovnováhy ekonomiky, respektive v odchylkách jeho fungování od ideálního stavu. Vysvětlení sklonu ekonomiky státně monopolního kapitalismu k inflaci, případně k stagflaci je tedy třeba hledat v analýze fungování tržního mechanismu státně monopolního kapitalismu jako celku a ve způsobu jeho reakcí na podněty vycházející z technického pokroku, včetně mechanismu přelévání kapitálu. [103]

Zatím jsme vzali v úvahu pouze polovinu mechanismu všeobecné rovnováhy zmonopolizované kapitalistické ekonomiky. Implicitně jsme se domnívali, že cenové a objemové adaptace jsou konečným přizpůsobením, a nikoliv teprve impulsem pro ty nejpodstatnější adaptivní procesy, v důsledku čehož zůstala jedna polovina hlavní otázky nezodpovězena. Jestliže celá základní otázka zní: „Jak to, že ceny mohou tak vzrůst při vzestupu poptávky?“ – tak druhá nezodpovězená polovina otázky zní:

„Vydrží ceny na této úrovni, a jestliže ano, tak proč?“ Jestliže bychom uvažovali působení těchto procesů v dokonale konkurenční ekonomice, dospěli bychom nutně, jak jsme již ukázali, k závěru, že za předpokladu konstantnosti výrobních nákladů nemůže v této ekonomice, kde existují pružné ceny, dojít k danému typu inflace. Zvýšení cen, k němuž by došlo v sektorech s nadprůměrnou dynamikou poptávkových koeficientů, by vyvolalo přesuny kapitálu z poptávkově (a tedy i cenově) podprůměrně dynamických odvětví, a tedy následný postupný pokles těchto cen. Tuto situaci jsme však v námi formulovaném problému nevzali v úvahu a předpokládali jsme strnulost cen. Proč jsou tyto ceny vlastně strnulé a nepružné směrem dolů? [104]

V období po druhé světové válce se v průmyslově nejvyspělejších zemích státně monopolního kapitalismu rozvinuly nejrůznější struktury a mechanismy zmírňující sociální dopady kapitalistického vykořisťování ve formě sociálně tržního hospodářství a buržoazního národního sociálního státu, které v podstatě představovaly určitou modifikaci tak zvaného „konzervativního neboli buržoazního socialismu“, jak o něm píší Marx a Engels v „Komunistickém manifestu“. [105] V těchto státech vznikly systémy veřejného solidárního zdravotního a důchodového pojištění, z peněz daňových poplatníků bylo možné vytvářet fondy pro nejrůznější sociální účely jako například finanční podpory v nezaměstnanosti i v dalších tíživých osobních sociálních situacích, peněžní dávky tak zvaného „sociálního minima“, příspěvky na bydlení atd., atp. Kapitalistický sociální stát rozvíjel politiku snižování nezaměstnanosti spočívající v zadávání státních zakázek podnikům, která se opírala o Keynesovu ekonomickou teorii, jejíž kategoriální jádro, ústřední prvky kategoriální struktury, tvořily pojmy „efektivní poptávky“ a „investičního multiplikátoru“. [106] To vše vedlo k růstu masové peněžní koupěschopné poptávky, což zmírňovalo průběh periodicky se opakujících cyklických krizí z nadvýroby, zároveň ale také vyvolávalo tržní tlak na onu celkovou nepružnost cen směrem dolů, jak jsme o ní hovořili, neboť její sociálně ekonomické jádro spoluvytvářel vzestup ceny pracovní síly zaměstnanců kapitalistických podniků, která se promítala do hodnotové struktury ceny vyráběných zboží, a to (pochopitelně) s přetrvávajícím základním motivem kapitalistického výrobního způsobu, spočívajícím v úsilí kapitalistických podnikatelů a majitelů firem o co nejvyšší masu a míru zisku. Nepružnost mezd směrem dolů u dělnického obyvatelstva měla za cíl napomáhat k upevňování „třídně sociální harmonie“ kapitalistického systému a integraci klasického industriálního proletariátu do vlastnické a mocensko-politické struktury hospodářsky nejsilnějších zemí státně monopolního kapitalismu.

Musíme mít zároveň na zřeteli, že tržní ekonomický mechanismus monopolního kapitalismu vytváří pro vstup podnikatelských kapitálových subjektů do jednotlivých výrobních odvětví k dosažení objemové a cenové rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou, a tedy i pro proces přelévání kapitálů mezi odvětvími, určité překážky spočívající v tom, že když nějaký podnikatelský a kapitálový investiční subjekt přináší do určitého odvětví takový objem hmotné výroby zboží, který přesahuje objem nabídky, jehož je při vzestupu objemu masové peněžní koupěschopné poptávky zapotřebí k hodnotovému a cenovému vyrovnání mezi nabídkou a poptávkou, a tudíž by v takovém odvětví muselo dojít k poklesu ceny zboží, pak takový subjekt do daného odvětví vstoupit nemůže. [107] Zdá se, že tyto překážky se týkají i kapitálů, jež přinášejí inovaci a modernizaci technicko-ekonomických parametrů do výrobních odvětví, jejichž produkce spoluvytváří hmotnou životní úroveň tradičních průmyslových dělníků a dalších profesně zaměstnaneckých vrstev obyvatelstva. Vzestup produktivní síly živé i zvěcnělé práce, jejž způsobuje vědeckotechnický a technologický pokrok, by se měl projevovat v poklesu hodnoty a ceny i u takového zboží, jakým je pracovní síla

zaměstnanců, tento sociálně ekonomický proces je však blokován, neboť volný pohyb dělnických mezd směrem nahoru i dolů by podvazoval rozvoj konzumního životního stylu, jejž potřebuje velkoburžoazní finanční oligarchie státně monopolního kapitalismu k tomu, aby se dělnická třída spolu s ní v rámci „radostné třídně sociální spolupráce“ aktivně zapojila do procesu rozšířené reprodukce kapitalistických výrobních vztahů. Fungování stagflačního tržního ekonomického mechanismu způsobuje, že se vědeckotechnický a technologický pokrok, jenž by se měl přímo a bezprostředně zračit a zrcadlit v růstu produktivity konkrétní živé lidské práce i v efektivnosti využívání práce zvěcnělé, se projevuje v rozdílných odvětvích státně monopolního kapitalismu velice nerovnoměrně, se zpožděním, odlišnou časovou dynamikou a perspektivou.

Nyní se již stává srozumitelnou logika fungování tržního mechanismu státně monopolního kapitalismu, v jejímž rámci následuje bezprostředně po zvýšení poptávky vzestup ceny při zachování stávajícího objemu produkce (jenž sice následně také roste, ovšem s omezeními, o nichž jsme se již zmínili); zatímco bezprostředním důsledkem snížení poptávky je pokles objemu produkce při uchování dosavadní výše ceny (která později také klesá způsobem, jejž jsme též naznačili). Při vzestupu poptávky se do daného výrobního odvětví vlévá další masa měnových jednotek peněžního zboží, nebo se v něm zvyšuje rychlost oběhu peněz, čímž se zmenšuje hodnotový obsah jednotek peněžního „královského“ zboží, a proto zachování stávajícího objemu produkce neboli hodnoty jednotky užitné hodnoty vyráběného zboží, které vyvolává skutečnost, že do odvětví může vstoupit pouze takový kapitálový investiční subjekt, jenž by objemem produkce dokázal vyrovnat rozdíl mezi nabídkou a poptávkou, způsobuje růst ceny produkovaného zboží. Při poklesu poptávky dochází v daném výrobním odvětví k odlivu produktivního kapitálu a ke zmenšení počtu měnových jednotek peněžního zboží (nebo ke snížení rychlosti oběhu peněz), čímž se zvětšuje hodnotový obsah jednotek užitné hodnoty zboží ztělesňujícího peněžní hodnotový ekvivalent, a proto pokles objemu produkce neboli zvýšení hodnoty jednotky užitné hodnoty vyráběného zboží může souběžně doprovázet uchování stávající výše ceny.

Pokusme se celou problematiku shrnout. Vědeckotechnický a technologický pokrok v různé míře pozměňuje v jednotlivých odvětvích ekonomiky nabídkové technicko-ekonomické a poptávkové koeficienty. To znamená, že možnosti růstu produktivní síly konkrétní živé práce v jednotlivých odvětvích a možnosti růstu poptávky po výrobcích těchto odvětví se nemění stejně a vzájemný vztah těchto koeficientů se nemění stejně ani v meziodvětvovém srovnání. Složitý a protikladný vývoj těchto v podstatě nabídkových a poptávkových charakteristik výrob jednotlivých odvětví by se měl projevit adaptivními pohyby cen jednotlivých výrobků různých odvětví. Jestliže by platil klasický konkurenční mechanismus, ceny výrobků těch odvětví, v nichž není růst poptávky dostatečně kompenzován růstem produktivity práce, by měly stoupnout, zatímco ceny v odvětvích, kde růst produktivních koeficientů (za jinak stejných podmínek zvětšení nabídky při nižších cenách) není kompenzován adekvátním růstem poptávky, by měly klesnout. Ceny výrobků odvětví, kde by se tyto dva procesy vzájemně kompenzovaly, by zůstaly stálé. V monopolistické ekonomice však již takovýto mechanismus nefunguje. Rozličné teoretické modely poukazují v této souvislosti na úlohu cen nepružných směrem dolů. Předpokládáme, že ceny nepružné směrem dolů jsou formou projevu monopolních cen, jejich existence je tedy důsledkem procesů postupující koncentrace výroby a kapitálu. Tyto monopolní ceny nereagují poklesem ani na pokles poptávky, ani na růst produktivity práce – a tedy pokles hodnoty vyráběného zboží (čili produkčních nákladů) – v krátkém období. Vzestup cen v odvětvích se stoupající poptávkou nebo klesající produktivní silou práce (rostoucími náklady) není

kompenzován poklesem cen v monopolizovaných odvětvích. To znamená, že pokud produkty s neklesajícími cenami vstupují jako vstupy do produkce výrobků s předpoklady pro růst ceny, tento růst nejen nekompenzují, nýbrž ještě zesilují. A podniky s neklesajícími cenami, pokud by tyto ceny mohly jinak klesnout z důvodů růstu produktivity práce, realizují nadměrné zisky. Protože však v monopolistickém kapitalismu existují podstatné překážky, jež se staví do cesty přelévání kapitálu z odvětví do odvětví, zisky v nich zůstávají částečně zachovány, nebo plody zvýšené produktivity mohou přecházet s určitým zpožděním do vyšších mezd vyplácených v těchto odvětvích. [108]

V soustavě výrobně vztahových forem a vlastnických struktur státně monopolního kapitalismu se proces kapitalistické výroby zboží uskutečňuje cestou rozvoje produkce relativní nadhodnoty, při níž probíhá výroba nadhodnoty zkracováním práce nutné a prodlužováním nadpráce v rámci zákonem stanovené délky pracovního dne. Růst míry nadhodnoty (neboli intenzity kapitalistického vykořisťování) probíhá v těchto sociálně ekonomických podmínkách díky vzestupu produktivní síly práce na základě uplatnění vědeckotechnického a technologického pokroku v průmyslových výrobních procesech, což v důsledku intenzivnějšího ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé konkrétní práce dělnického obyvatelstva způsobuje snížení hodnoty pracovní síly dělníka a zároveň i zvětšování vzájemného poměru nadpráce a práce nutné, nezaplacené a zaplacené části zbožního výrobku, a to i v případě, že cena dělnické pracovní síly se ustálí relativně trvale na výši, která přesahuje její hodnotu: i v takovém případě se totiž pro kapitalisty relativně zlevňuje v poměru k hodnotové mase a míře vyráběné nadhodnoty a množství ve mzdách zaplacené dělnické práce v hodnotové struktuře kapitalistickým způsobem vyráběného zboží pro ně v relativním vyjádření klesá. Pro podnikatele v produkčních odvětvích, v nichž plody zvýšené produktivity živé konkrétní práce i celkové efektivity výrobního procesu mohou nejenom podporovat růst masy a míry zisku kapitalistických vlastníků, leč též i s určitým zpožděním přecházet do vyšších dělnických mezd vyplácených v těchto odvětvích, pak mohou být z těchto důvodů vlastní odbory obávanějším protivníkem než obchodní konkurenti, zvláště když pozici odborových předáků při kolektivních vyjednáváních o mzdách, v nichž se jedná o co nejvýhodnější podmínky pro nákup a prodej pracovní síly na trhu, posiluje objektivní fakt, že, jak jsme již podotkli, nepružnost zaměstnaneckých mezd směrem dolů zmírňuje průběh periodicky se opakujících cyklických krizí z nadvýroby. Je zjevné, že monopolní velkoburžoazie se v systému státně monopolního kapitalismu z hlediska svých dlouhodobých vlastnických a mocenských zájmů klidně smiřuje s pokřivováním účinkování zákona hodnoty.

Představme si, že v systému sociálně ekonomické praxe zbožní malovýroby a směny produktů živé konkrétní práce pracujících soukromých vlastníků výrobních prostředků bude v určitém časovém období, během něhož probíhá proces oběhu zboží a oběhu peněz (většinou se jedná o jeden rok), deset milionů jednotek užitné hodnoty rozličných zboží a služeb obsahovat stejnou masu abstraktně obecné práce jako dvacet tun zlata a tudíž se mezi nimi ustaví hodnotová ekvivalence, z čehož plyne, že jednotka užitné hodnoty průměrného zboží má tržní, nákupní a prodejní cenu dvou gramů zlata. (Dvacet tun se rovná dvacet tisíc kilogramů a každý kilogram má tisíc gramů, takže dvacet tun obsahuje dvacet milionů gramů). Tržní cena oněch dvou gramů zlata jsou pochopitelně dva gramy zlata a dvacet tun zlata se nemůže kupovat a prodávat za jinou tržní cenu, než je dvacet tun zlata. Předpokládejme dále, že tržní cena jednoho gramu zlata, vyjádříme-li ji v papírových, úvěrově směnečných penězích, je sto korun (jedna papírová stokoruna), jednotka užitné hodnoty průměrného zboží bude tedy stát dvěstě

korun (jednu dvou set korunovou bankovku) a prodej či nákup deseti milionů takových jednotek bude vyžadovat dvě miliardy korun, což je souhrn tržních cen „zbožní lůzy“ v oběhu, jenž se utváří jako vzájemný poměr mezi hodnotou deseti milionů jednotek užitné hodnoty zboží v oběhu a hodnotovým obsahem, vězícím ve dvaceti tunách zlata coby zbožím „vznešené královské povahy“, na nějž se vážou papírové, směnečné a úvěrové peníze v oběhu: znovu si připomeňme, že tržní cena dvou miliard papírových korun v sociálně ekonomické roli peněžního hodnotového ekvivalentu bude dvě miliardy papírových korun. Zkoumáme-li ovšem proces oběhu zboží a peněz, tedy peníze ve funkci oběživa, musíme vzít do úvahy i rychlost oběhu mincí či papírových bankovek stejné nominální hodnoty.

Když Marx zkoumá zákonitosti, které pro jistý časový úsek stanovují množství peněz v oběhu, vychází ze vzorce, podle nějž masa peněz, fungujících jako oběživo, násobená počtem obratů stejnojmenných penízů, se rovná sumě tržních, nákupních a prodejních cen zboží. Dle Marxova názoru platí tento zákon všeobecně. Za daný časový úsek zahrnuje sice proces oběhu v nějaké zemi na jedné straně mnoho prodejů (resp. koupí), jež jsou roztříštěné, současně a v prostoru paralelně probíhající, čili dílčích metamorfóz, v nichž tytéž peníze mění místo jen jednou čili mají jen jeden obrat; na druhé straně zahrnuje týž proces množství jednak paralelních, jednak vzájemně se proplétajících více či méně početných řad metamorfóz, v nichž tytéž peníze vykonají větší či menší počet obratů. Ale celkový počet obratů všech stejnojmenných penízů, které jsou v oběhu, dává však průměrný počet obratů jednotlivého peníze čili průměrnou rychlost oběhu peněz. Masa peněz, která je např. vržena do denního procesu oběhu, je zajisté určena sumou cen zboží, které obíhají současně a vedle sebe. Ale uvnitř procesu se každý peníz stává takříkajíc odpovědným za druhý. Zvýší-li jeden rychlost svého oběhu, zpomalí tím rychlost oběhu druhého a přitom druhý může dokonce úplně vyletět ze sféry oběhu, neboť tato sféra je s to pohltit jen takovou masu zlata, která násobena průměrným počtem obratů svého jednotlivého prvku se rovná sumě cen, která má být realizována. Roste-li tedy při dané mase peněz, která funguje jako oběživo, počet obratů penízů, je tento nárůst hodnotově ekvivalentní zvětšení celkové masy peněz v oběhu, a tedy snížení hodnotového obsahu jednotlivého peníze, což způsobuje vzestup cen: masa peněz, která je v oběhu nutná k tomu, aby byla zachována stabilita cen, se tímto způsobem zmenšuje. Klesá-li se naopak za takových podmínek počet obratů stejnojmenných penízů, je tento pokles hodnotově ekvivalentní zmenšení celkové masy peněz v oběhu, a tudíž zvýšení hodnotového obsahu jednotlivého penízu, což vyvolává pokles cen: masu peněz, která je v oběhu nezbytná k dosažení cenové stability, je proto nutno zvětšit. Již v Marxově době využívaly logiku vzájemného vztahu mezi rychlostí oběhu stejnojmenných penízů (či papírových bankovek téže hodnoty) a celkovou masou peněz v oběhu – v situaci, kdy při dané průměrné rychlosti oběhu je též dána i masa peněz, která může fungovat jako oběživo – banky k rozmanitým trikům ve sféře manipulace peněžního oběhu: oblíbenou kratochvílí bankovních kouzelníků byla například investiční operace, při níž bylo do oběhu vrženo do oběhu určité množství jednolibrových bankovek, aby se z něho vypudilo stejné množství zlatých sovereignů, což byly (a možná i dodnes ještě jsou) zlaté mince v nominální hodnotě jedné libry šterlinků, které si mohli přičinliví bankéři schovat coby malý poklad v trezorech svých ctihodných a veskrze bohulibých peněžních ústavů. [109]

Na začátku dvacátého století formuloval americký ekonom Irving Fisher tak zvanou „transakční rovnici směny“, jež má podobu: M x V = P x Q. M = celkové množství peněz v oběhu; V = oběžná rychlost peněz, čili doba obratu peněz, mincí a bankovek téže nominální hodnoty, průměrná frekvence, s níž se utratí peněžní měnová jednotka; P =

cenová hladina neboli průměrná tržní, nákupní a prodejní cena jednotky užitné hodnoty zboží a služeb v oběhu; Q = množství směňovaných zbožních výrobků. Průměrná tržní cena jedné jednotky užitné hodnoty zboží či služeb, vynásobená celkovým počtem takových jednotek v oběhu, dává celkovou sumu tržních, nákupních a prodejních cen v peněžním a zbožním oběhu. [110]

Z uvedených algebraických vzorců je zjevné, jak významnou roli hraje v procesu stanovení optimálního množství peněz v oběhu rychlost oběhu peněz a zboží. Avšak ani sebevětší oběžná rychlost nemůže odstranit možné poruchy při přeměně zboží na peníze a peněz ve zboží. Na jednoduchých příkladech jsme již naznačili možnost odchylek tržních cen od hodnot. Poruchy ve vzájemně propleteném oběhu peněz a zboží však mohou nastat i v případě, že se při relativně stálé úrovni produktivní síly lidské živé konkrétní práce nebudou měnit hodnotové obsahy užitných hodnot ani u běžného, „fádního" zboží, ani u zboží peněžního, „knížecího". Marx v této spojitosti poznamenává: „Nemůže být nic pošetilejšího než dogma, že oběh zboží nutně předpokládá rovnováhu mezi koupěmi a prodeji, protože každý prodej je zároveň koupí a vice versa. Chce-li se tím říci, že počet opravdu provedených prodejů se rovná počtu koupí, je to prázdná tautologie. Ale toto dogma má dokázat, že prodavač přivádí na trh svého kupce. Prodej a koupě jsou totožný akt jakožto vzájemný vztah dvou polárně protikladných osob – majitele peněz a majitele zboží. Tvoří dva polárně protikladné akty jako činy téže osoby. Totožnost prodeje a koupě tedy předpokládá, že zboží se stává neužitečným, jestliže z alchymistické křivule oběhu, do níž bylo vhozeno, nevychází jako peníze, jestliže je majitel neprodá, jestliže je majitel peněz nekoupí. Tato totožnost zahrnuje dále to, že tento proces, jestliže se podaří, je bodem klidu, je jistým úsekem v životě zboží, který může být delší nebo kratší. Protože první metamorfóza zboží je současně prodej i koupě, je tento dílčí proces zároveň samostatným procesem. Kupec má zboží, prodavač má peníze, tj. zboží, které si uchovává formu schopnou oběhu, ať už se na trhu znovu objeví dříve nebo později. Nikdo nemůže prodat, jestliže druhý nekoupí. Ale nikdo nemusí hned koupit, protože prodal. Oběh prolamuje časové, místní a individuální hranice směny výrobků právě tím, že bezprostřední totožnost mezi odevzdáním výrobku své práce a přijetím výrobku cizí se štěpí na protiklad prodeje a koupě. To, že procesy, které vystupují proti sobě navzájem samostatně, tvoří jistou vnitřní jednotu, znamená zároveň, že jejich vnitřní jednota se uskutečňuje v pohybu vnějších protikladů. Jestliže vnější osamostatňování vnitřně nesamostatných, tj. vzájemně se doplňujících procesů dosáhne určitého bodu, prosazuje se jednota násilně – krizí. Protiklad, který je zboží imanentní, protiklad užitné hodnoty a hodnoty, protiklad soukromé práce, která se musí zároveň jevit jako bezprostředně společenská práce, protiklad zvláštní a konkrétní práce, která zároveň platí jako abstraktně všeobecné práce, protiklad zosobnění věcí a zvěcnění osob – tento imanentní rozpor nabývá v protikladech metamorfózy zboží rozvinutých forem svého pohybu. Tyto formy zahrnují v sobě možnost, ale také jen možnost krizí. Přeměna této možnosti ve skutečnost potřebuje celý souhrn vztahů, které v rámci prostého oběhu zboží ještě vůbec neexistují." [111]

Položme si otázku: nemohl by stát – například využitím takového nástroje hospodářské politiky, jakým je centrální banka – regulovat hodnotovou ekvivalenci mezi množstvím peněz v oběhu a souhrnným (hrubým) domácím produktem neboli celospolečenským úhrnem všech zboží a služeb, vstupujících do oběhu, pomocí zahraničního obchodu, díky němuž by se dovozem zboží a vývozem peněz či naopak vývozem zboží a dovozem peněz optimálně měnila kupní síla peněz i hodnotový obsah jednotek užitné hodnoty zboží a služeb? Vždyť, jak znovu opakujeme a stále

připomínáme, hodnota zboží není nic jiného než společensky nutný objem abstraktně obecné a kvalitativně nerozdílné práce, jenž je v obráceném poměru k produktivní síle lidské práce, z čehož plyne, že zvětší-li v určitém časovém období počet vyrobených jednotek užitné hodnoty zboží, hodnotový obsah každé takové jednotky klesá, dojde-li naopak v onom časovém období ke zmenšení počtu vyrobených jednotek užitné hodnoty zboží, hodnotový obsah každé z nich stoupá, a to ať už se jedná o jednotku užitné hodnoty „plebejského" zboží či o zboží „aristokratické", jehož užitná hodnota tkví v tom, že je zpředmětněním peněžního hodnotového ekvivalentu. Nestávala by se sféra oběhu a zbožně peněžní směny zboží díky zahraničně obchodní výměně, která by měnila množství jednotek užitné hodnoty běžného i peněžního zboží v oběhu, nejenom oblastí realizace hodnoty zboží, leč též vlastně i sférou tvorby hodnoty zbožních výrobků?

Tato na první logická úvaha se, jak by se to snad mohlo alespoň zdát, stala myšlenkovým východiskem tak zvané „kvantitativní teorie peněz" a hospodářské strategie anglické vlády v první polovině devatenáctého století, která je známa pod názvem „currency principle" (princip peněžního oběhu), a základem anglického bankovního zákonodárství té doby. „Currency principle" vycházel z Ricardovy pracovní teorie hodnoty, podle níž je hodnota peněz ztělesněných ve zlatě, ve formě zlatých cihel, prutů nebo mincí, určena pracovní dobou, která je v nich ztělesněna, ale jen potud, pokud množství peněz je ve správné proporci k množství a ceně obíhajícího zboží. Stoupá-li množství peněz nad tuto proporci, jejich hodnota klesá a ceny zboží stoupají; jestliže množství peněz klesá pod správnou proporci – za jinak nezměněných podmínek –, jejich hodnota stoupá a ceny zboží klesají. Dle Ricardovy teorie je v prvním případě nezbytné vyvážet peníze v podobě zlatých mincí a za ně dovážet zboží, čímž bude stoupat kupní síla peněz a ceny zboží začnou klesat. Ve druhém případě je pak nutné vyvážet zboží, čímž bude do země připlouvat zlato, jež se roztaví a přetaví ve zlaté mince, zvětšováním počtu zlatých minci v oběhu se bude zmenšovat hodnotový obsah každé z těchto měnových peněžních jednotek, hodnota peněz bude klesat a ceny zboží by měly začít stoupat.

Tato veskrze ušlechtilá a navýsost krásná ekonomická teorie měla pouze jeden zcela nepatrný a naprosto zanedbatelný nedostatek. Totiž ten, že ji zcela vyvrátilo fungovaní kapitalistických výrobních vztahů: v periodicky se opakujících krizových stádiích ekonomického cyklu kapitalistického výrobního způsobu se ukázalo, že příliv dováženého zlata nezvětšuje množství oběživa ve formě zlatých mincí a nepodněcuje tak vzestup cen, jak předpokládala Ricardova teorie.

V období krize z nadvýroby a všeobecného zhroucení cen není možné prodat zbožní výrobky na domácím trhu ani zadarmo, a tudíž se vyplatí velkou část zbožní produkce raději zničit, aby nezabírala místo ve velkoobchodních skladech. Podaří-li se alespoň část zbožních výrobků uplatnit na zahraničních trzích, přiteče na domácí trh určité množství zlata v podobě zlatých cihel nebo prutů, které budou přetaveny do formy zlatých mincí, jež ale nezvětší množství peněžního oběživa, protože krize z nadvýroby způsobuje mimo jiné i výrazný pokles rychlosti oběhu mincí, což se vlastně rovná snížení počtu měnových peněžních jednotek v oběhu a vzestupu jejich hodnoty neboli kupní síly, jenž se zračí v sociálně ekonomickém tlaku na další snížení cen zboží. Ve druhém případě se jedná o růstovou fázi ekonomického cyklu, spojenou se všeobecným růstem cen a znehodnocováním (čili poklesem kupní síly) peněz, v jejímž průběhu omezení počtu zlatých mincí díky vývozu doprovází zvýšení rychlosti oběhu mincí téže nominální hodnoty, což se vlastně rovná zvýšení množství peněz v oběhu, což souběžně se zvětšením počtu jednotek užitné hodnoty zboží v oběhu, které přitekly na domácí trh,

vyvolává sociálně ekonomický tlak na další růst cen zboží neboli roztáčení inflační spirály, které velmi rychle přivádí hospodářství k novému krachu v podobě krize z nadvýroby.

Je zjevné, že příliv ani odliv zlata ve formě zlatých mincí nemá hodnototvornou sociálně ekonomickou funkci, která by byla v souladu s Ricardovou ekonomickou teorií, neplní roli tvorby měnových peněžních jednotek, ztělesnění peněžního hodnotového ekvivalentu. Ukazuje se, že v oblasti oběhu zboží a peněz, směny zboží za peníze a peněz za zboží v zahraničním obchodě se hodnota zboží nevytváří a vytvářet nemůže, což je právě základní sociálně ekonomická příčina neúspěchu vládní ekonomické strategie, která se odvíjela z „principu peněžního oběhu". Při vývozu peněz a dovozu zboží by se zvětšila celková masa zboží na domácím trhu, takže jednotka užitné hodnoty zboží měla nižší hodnotový obsah a naopak by se zmenšilo množství měnových peněžních jednotek v oběhu, které by tím nabyly vyšší kupní síly. K nákupu a prodeji jednotky užitné hodnoty zboží by bylo zapotřebí menšího počtu měnových peněžních jednotek, čímž by klesla celková cenová hladina zboží. Při vývozu zboží a dovozu peněz by se naopak zvětšilo množství peněz v oběhu, které by tím ztratily na kupní síle, takže by při zmenšení celkové masy zboží na domácím trhu, kdy by každá jednotka užitné hodnoty zboží nabyla na hodnotovém obsahu, nastal celkový vzestup cen zboží. Při vývozu peněz a dovozu zboží by se hodnota, která odtekla v penězích, rovnala hodnotě, jež přitekla ve zboží. Při vývozu zboží a dovozu peněz by se hodnota, jež odtekla ve zboží, rovnala hodnotě, která přitekla v penězích. Celková masa hodnoty na domácím trhu by se za uvedené časové období vůbec nezměnila a cenové výkyvy by na ni neměly žádný vliv. [112]

V historické epoše kapitalismu volné soutěže, kdy vznikal Marxův Kapitál, měly všechny národní měny národních států (britská libra, americký dolar, německá marka, francouzský frank, ruský rubl atd., atp.) zlaté (či stříbrné nebo kombinované zlaté a stříbrné) krytí. V této době platilo to, co píše Marx v prvním díle Kapitálu o sociálně ekonomické funkci peněz coby světových peněz: „Jakmile peníze vystoupí z vnitřní sféry oběhu, shazují se sebe lokální formy měřítka cen, kterých tam nabyly – formy mince, drobné mince, známky hodnoty – a vystupují opět ve své původní formě prutů drahých kovů. Ve světovém obchodu rozvíjejí zboží svou hodnotu univerzálně. Proto tu i jejich samostatná hodnotová podoba vystupuje proti nim jako světové peníze. Teprve na světovém trhu fungují peníze v plném rozsahu jako zboží, jehož naturální forma je zároveň bezprostředně společenskou formou uskutečnění lidské práce in abstracto. Způsob jejich existence se stává adekvátním jejich pojmu. Ve sféře vnitřního oběhu může jen jedno zboží sloužit jako míra hodnoty, a tedy jako peníze. Na světovém trhu panuje dvojí míra hodnoty – zlato a stříbro."[113]

Zároveň ovšem již v Marxově době a ještě ve větší míře v epoše monopolního kapitalismu, kdy se rozvíjel „tok pohybu" takové sociálně ekonomické formy, jako je spekulativní a parazitní finanční kapitál, košatě kvetly burzovní spekulativní obchody s národními měnami, kdy byly kapitálové investiční operace na peněžním trhu zaměřeny na spekulativní nákupy a prodeje, směřující například pro dolar proti libře nebo proti dolaru pro libru. Tyto finanční spekulace na trhu peněz využívaly skutečnosti, že jestliže ve vnitřním národním oběhu dospěl vývoj formy hodnoty v kapitalistické ekonomice k všeobecné hodnotové formě, pak ve sféře vnějšího, mezinárodního oběhu a světového trhu zůstával i ve stádiu státně monopolního kapitalismu kapitalistický způsob výroby po dlouhou dobu vývoj hodnotové formy na etapě rozvinuté formy hodnoty.

Po druhé světové válce se ve vývoji kapitalistické měnové soustavy prosadila brettonwoodská měnová unie, která zahrnovala mimo jiné: 1)přímou směnitelnost amerického dolaru za zlato pro centrální banky ostatních účastnických zemí za administrativně stanovenou pevnou cenu 35 dolarů za trojskou unci; 2)zajištění vzájemné směnitelnosti národních měn i směnitelnosti za dolary, stanovení parit národních měn v poměru ke zlatu či dolaru; 3)udržování pevných měnových kursů v rozpětí plus-minus 1% od parity; 4)zřízení Mezinárodního měnového fondu, jenž měl ve formě úvěru poskytovat účastnickým zemím prostředky k úhradě dočasných deficitů platebních bilancí.

V srpnu roku 1971 byla přímá směnitelnost dolaru za zlato zrušena a tento pád standardu zlatého dolaru znamenal spolu se zánikem pevných měnových kursů i zhroucení celé brettonwoodské mezinárodní měnové soustavy, čímž dolar přestal být vázán na množství zlata, zabezpečované zlatými zásobami USA, dolary se počaly tisknout v neomezeném množství a koupěschopnost dolaru byla kryta nejenom hrubým domácím produktem (HDP) Spojených států, jak se děje v každé normální zemi, nýbrž i HDP států celého světa. [114] To by samo o sobě ještě nic neznamenalo, ovšem státy, jež od té doby počaly zajišťovat kupní sílu dolaru, nikdy neměly a nemají kontrolu nad objemem emise dolarů. Tuto kontrolu nemá reálně ani vláda USA, nýbrž pouze federální rezervní systém Spojených států (Fed), jenž vznikl roku 1907, neboli americká ústřední banka, což je soukromokapitalistická organizace, jež patří dvaceti soukromým bankám Spojených států, jejichž hlavním byznysem a podnikatelskou aktivitou je tisknout světové peníze. Tato skupina kapitálových vlastníků získala právo pouštět do oběhu dolary, rozhodovat o objemu a termínech emisí, čímž objem masy dolarů ve světě vzrostl od roku 1971 do roku 2008 téměř padesátkrát a v současnosti mnohonásobně převyšuje objem zbožních mas. Tento stav byl výhodný nejen pro majitele americké centrální banky, nýbrž i pro Spojené státy celkově, neboť jim umožnil žít posledních více než třicet let vysoce nad své poměry čili na úkor ostatního světa. Dolar není pouze světová rezervní a obchodní valuta (v současnosti probíhá přibližně 70% mezinárodních obchodních transakcí v dolarech), nýbrž od roku 1971 také jediná míra hodnoty. Musíme vzít na zřetel i to, že současný model hospodaření, který je postaven na dolaru coby hlavní světové valutě, vede k tomu, že Spojené státy sehrávají ve světové ekonomice unikátní roli. Vyrábějí přibližně 20% světového hrubého domácího produktu, jenž tvoří asi 60 trilionů dolarů, tedy přibližně 12 trilionů dolarů, spotřebovávají však 40% světového HDP neboli dvakrát tolik. Tento rozdíl platí ostatní svět, který prodává Spojeným státům své zboží za ničím nekryté papírky, čímž dochází k ohromnému přerozdělování světového bohatství ve prospěch USA.

Můžeme si položit otázku: proč vlastně potřebuje americký federální systém vyrábět víc dolarů, než je zapotřebí pro normální fungování světové ekonomiky? Kdyby všechny země, jež „dobrovolně“ začlenily své ekonomiky do mechanismu podpory a zabezpečení koupěschopnosti dolaru, měly právo uskutečňovat kontrolu nad emisí dolaru, se světovým hospodářstvím by se nic zlého nestalo, jelikož by reálná masa dolarů odpovídala reálnému objemu aktiv, jež by měly být dolary kryty. Má-li však soukromá právnická osoba právo tisknout dolary, jež jsou kryty hospodářstvím celého světa, pak, nejedná-li se o shromáždění svatých – a vlastníci americké ústřední banky žádnými světci rozhodně nejsou – prostě musí rozvinout nadvýrobu dolaru, neboť jí to poskytuje fantastické možnosti: díky vlastnickému monopolu na světovou valutu se pro majitele amerického federálního rezervního systému stal dolar vyráběným zbožím, jež poskytuje takovou masu a míru zisku, kterou nemůže dát žádné jiné výrobní odvětví, jelikož za tyto vlastně virtuální peníze se dá skupovat zcela nevirtuální, naprosto reálný likvidní

majetek – továrny, zlato, akcie firem. (Před šesti či sedmi lety stála trojská unce zlata 250 dolarů. Pak se objevily články, že zlato přestalo plnit funkci pokladu a že by se ústřední banky průmyslově vyspělých kapitalistických států měly zbavovat zlatých zásob. V důsledku toho prodaly centrální banky Anglie, Švýcarska i dalších zemí asi 2500 tun zlata, jež koupil – hádejte kdo? – samozřejmě federální rezervní fond Spojených států. Cena zlata poté velmi rychle stoupla během tří let na více než tisíc dolarů za trojskou unci, v současnosti se pohybuje mezi 750 – 800 dolary za unci, lze ale očekávat, že dále poroste a vyšplhá se zajisté až někam ke dvěma či dvěma tisícům dolarů). [115]

Současná vývojová etapa kapitalistické hospodářské a politické integrace vyžaduje, aby spolu s eurem fungovaly i další měny velkých regionálních, nadnárodních a nadstátních ekonomických celků v Severní a Jižní Americe, Asii i Africe. Především by však globalizovaná kapitalistická zbožní výroba vyžadovala zavedení určité globální měny, která by materiálně zpředmětňovala všeobecnou formu rozvoje hodnotového vztahu, věcně ztělesňovala v rámci celého světa účinkující peněžní hodnotový ekvivalent, což by zajisté odbourávalo velkou část spekulativního a parazitního finančního kapitálu, jenž vytvářel sociálně ekonomické pozadí globální finanční krize v roce 2008.

Skupina finančních magnátů, kteří vlastní americkou ústřední banku, dokázala v létech, jež předcházela globální finanční krizi v roce 2008, realizovat chytrou a efektivní kapitálovou investiční strategii: zopakujme si především, že kapitáloví vlastníci amerického státního rezervního fondu měli vlastnický monopol na svobodnou velkovýrobu dolarů, čili si mohli tisknout a pouštět do oběhu tolik dolarů, kolik chtěli, takže měli k dispozici neomezené možnosti a prostředky úvěru, což jim umožňovalo poskytovat úvěry americké vládě ve formě nákupu státních dluhopisů, za něž americká vláda ručila penězi vybranými na daních od daňových poplatníků. Jelikož americké dolary plnily zároveň funkci světových peněz, tedy globálního měřítka hodnoty a ceny zboží a mezinárodního platidla, stejně tak jednaly i vlády dalších, průmyslově nejvyspělejších kapitalistických států, které také nakupováním zásob dolarů coby světové valuty ručily za uchování kurzu a koupěschopnost dolaru penězi vybranými na daních od svých občanů. Aby část emise dolarů nevytvářela inflační tlak na trh se zbožím a službami a nevedla ke znehodnocování dolaru, což by se nutně stalo, pokud by bylo dolarů v oběhu mnohem více než zbožních aktiv ve světě, vymysleli kapitáloví vlastníci federálního rezervního systému Spojených států efektivní způsoby vázání a zmrazování velkých mas dolarového oběživa ve formě tak zvaného virtuálního neboli spekulativního a fiktivního fondového trhu.

Stratégové kapitálového investování, kteří ovládali americký státní rezervní fond, tak rozvinuli grandiózní pyramidovou hru: 1)na jejím vrcholu stála americká centrální banka a s ní spojená síť dalších bankovních domů po celém světě, jež mohly na neomezenou dobu emitovat libovolné množství amerických dolarů, vůči nimž nestál žádný hodnotový ekvivalent v podobě zboží, služeb, informací, pracovní síly, ani konstantního a variabilního kapitálu, zaměstnaného v reálné zbožně peněžní ekonomice, a díky tomu měly k dispozici neomezené úvěrové prostředky, samy sobě byly půjčovatelem i vypůjčovatelem, věřitelem i dlužníkem; 2)tyto virtuální dolary vykonávaly funkci vkladu i úvěru, pohledávky klienta vůči bance i banky vůči klientovi, bankovní záruky i finančního závazku; 3)masy virtuálních dolarů se poté vázaly a zmrazovaly v následujícím článku organizační struktury celé pyramidy, jejž tvořila síť dalších peněžních ústavů, které si již sice nemohly tisknout libovolné objemy dolarů, jejich úkolem však bylo rozdělovat vyrobené virtuální americké dolary, které si

půjčovaly od bankovních institucí prvního článku finanční pyramidy, do nejrůznějších investičních fondů; 4)tyto bankovní závody, propletené velmi komplikovanou neprůhlednou sítí vzájemných vazeb, si pak mezi sebou vzájemně prodávaly a kupovaly akcie oněch virtuálních investičních fondů, jejichž kurzy neboli ceny na fondovém trhu byly naprosto odtrženy od společensky průměrné míry zisku v reálné kapitalistické zbožně peněžní výrobě a směně, která se zračí v mase dividend, jež si přivlastňují akcionáři firem; 5)čímž se do nestvůrných velikostí nafukovaly bubliny spekulativního a fiktivního, peněžního úvěrového a úrok přinášejícího kapitálu; 6)třetí článek organizační výstavby a základnu celé pyramidové hry s virtuálním fondovým kapitálem tvořily peněžní závody, které se již samy zabývají podnikáním v reálné tržní ekonomice, čili vysáváním nadhodnoty z živé konkrétní práce vykořisťovaných pracujících, neboť zosobňují finanční kapitál, nebo poskytují úvěry mimobankovním produktivním průmyslovým kapitálům či půjčky na pořízení spotřebních statků nejrůznějšího druhu, na podnikání v oblasti prodeje a nákupu nemovitostí nebo hypotéční úvěry na bydlení. Uvádí se, že masy spekulativního a fiktivního akciového kapitálu, jež obíhaly v celé pyramidové investiční hře s virtuálním fondovým kapitálem, v sobě vázaly a zmrazovaly asi sto – a to nikoli sto miliard, ani ne sto bilionů, nýbrž sto trilionů dolarů – neboli částku, kterou lze vyjádřit jako deset umocněných na sedmnáctou a jež je bezmála tak velká jako dvojnásobek nynějšího celosvětového hrubého domácího produktu.

Je pochopitelné, že se jedná o sto trilionů virtuálních dolarů, neboť úvěrovými spekulacemi přihnojované a vyhnané kurzy akcií fiktivních fondů mohly být reálně zajištěny pouze asi z jednoho či dvou procent. Tyto virtuální dolary se ovšem mohly přeměnit na dolary zcela reálné, avšak pouze pro finanční magnáty, kteří jsou vlastníky amerického státního rezervního fondu a řídili celou pyramidovou investiční hru na fondovém trhu – museli ale postupně skupovat kontrolní balíky akcií podniků přinášejících opravdový zisk a včas si vybrat svůj vklad, než se celá finanční pyramida zhroutí, aby jim co největší část reálných aktiv zůstala v rukou. Globální finanční krize v roce 2008 údajně souvisela právě s nevyhnutným a kontrolovaným pádem celé investiční pyramidové hry s virtuálním fondovým trhem, jenž přinesl majitelům americké centrální banky zisky dosahující řádově výše trilionů dolarů. A zborcení celé finanční pyramidy mělo dále vést k desetinásobnému poklesu kurzu a nakonec i k naprostému zhroucení amerického dolaru ve funkci světové měny, což by způsobilo likvidaci čtvrtiny až třetiny americké ekonomiky i například pád eura a rublu a dalších národních měn: majitelé amerického rezervního systému už dolar, který vykonal svou mouřenínskou práci, údajně nepotřebovali, a tak jej chtěli nechat zcela bezostyšně padnout. Důsledkem kolapsu globálního finančního systému mohla být i nová světová válka s použitím jaderných zbraní i dalších druhů zbraní hromadného ničení. Konspirační teorie z let 2008 – 2009 předpokládaly, že i když ke třetí světové válce s ničivými účinky, které si vůbec nelze představit, přece jenom nedojde, bude finanční a hospodářská krize trvat minimálně deset až dvanáct let. [116]

Globální finanční a ekonomická krize, jejímž důsledkem prý měla být kromě jiného i definitivní likvidace tak zvané střední třídy, byla tudíž údajně důsledkem spiknutí amerických finančních magnátů, kteří vlastní rezervní finanční systém Spojených států, byli a jsou – jak jinak – převážně židovského původu a spolu s dalšími skupinami globální monopolní velkoburžoazie vystavěli finanční pyramidovou hru s akciemi fiktivních fondů, při níž si kladli za cíl dosáhnout absolutní nadvlády nad světem. Spekulovalo se, že po zhroucení celosvětové peněžní úvěrové soustavy možná dojde k návratu ke zlatému standardu, tedy že roli světových peněz opět převezme zlato, současně se však objevily spekulativní úvahy o nové severoamerické měně zvané amero

či o zcela nových virtuálních (neboli ideálních a plnohodnotných ve funkci univerzálního měřítka hodnoty) penězích, jež měly nést název globo. A právě ono globo, jež mělo být bezhotovostní měnou, mělo sloužit zároveň coby ekonomický nástroj k nastolení nového feudálního řádu a přeměnit drtivou většinu lidí v nevolníky či otroky nové feudální vlastnické a mocenské elity: každému člověku bude do těla pod kůži implantována miniaturní čipová úvěrová karta, na níž bude automaticky probíhat pohyb příjmů a výdajů a jež umožní novým pánům a vládcům světa sledovat každého člověka doslova na každém kroku; žádný člověk nepřežije mimo nový ekonomický systém, nebude mít nezávislé zdroje potravin a informací, nebude moci volně cestovat, mít svobodný přístup k bydlení, vzdělání a ke zdravotní péči. [117]

Kdyby v momentu pádu finanční pyramidy došlo i ke zhroucení kurzu amerického dolaru a jeho funkce mezinárodního oběživa a platidla, mohl by finančním magnátům, kteří pyramidovou hru s virtuálním fondovým trhem organizovali a řídili, samozřejmě zůstat nepředstavitelně obrovský majetek, ovšem pouze například v tunách zlata, jež se ale, jak je známo, nedá jíst (v paměti mimoděk vytane starořecká báje o králi Midasovi, jenž měl zázračnou schopnost proměňovat každou věc, které se dotkl, ve zlato, následkem čehož zemřel hladem a žízní); velká většina účastníků tržní hry s fiktivním akciovým kapitálem by se pochopitelně nedostala ke svým pohledávkám v bankách, zároveň by ale i pro banky zůstaly nedobytné finanční pohledávky vůči svým klientům: peněžní ústavy ve Spojených státech, jež v devadesátých letech poskytovaly zdánlivě levné hypotéční úvěry slabším příjmovým skupinám amerických občanů, nahromadily velmi lacino velký nemovitý majetek, jenž se však ukázal být zcela neprodejný na realitním trhu a vedl k jeho rozpadu a zhroucení. Utváření jednotné celosvětové měny by znamenalo, že globální kapitalistická tržní ekonomika přechází od rozvinuté formy hodnoty produktu práce k všeobecné formě hodnoty zboží, od níž se pak odvíjí i peněžní forma v roli všeobecného hodnotového ekvivalentu: zavedení jednotného celosvětového peněžního oběživa a platidla by tak bylo výrazným pokrokem jak v procesu globálního zespolečenštění živé i mrtvé práce, tak v procesu akumulace a koncentrace kapitálu, čili jak v procesu vyostřování základního sociálně ekonomického rozporu kapitalistického výrobního způsobu, tak i v procesu formování společenské třídy, jež se stane hrobařem systému kapitalistického vykořisťování.

V běžném masovém vědomí bytuje názor, že při praktické realizaci sociálně ekonomické funkce peněz coby platidla banky půjčují peníze, které si v nich lidé ukládají na účtech ve formě úspor, jež představují do budoucna odloženou masovou peněžní koupěschopnou poptávku a spotřebu. Tento názor zastávala například ekonomická teorie Jeana Baptista Saye, která sugerovala, že výroba bohatství je tvorbou užitečnosti, jež vytváří hodnotu každého statku, na níž se podílejí tři základní produktivní faktory: práce, která dostává mzdu; kapitál, jenž z výrobního procesu těží zisk (v podobě podnikatelského zisku, bankovního úroku či marže kapitalistického obchodníka); třetím produktivním činitelem je pak půda, která získává rentu. Apologetický smysl této utěšené teorie vůči kapitalistickému výrobnímu způsobu je zcela zřejmý: dělníci nejsou jedinými tvůrci hodnoty vyrobeného statku, nemají žádný nárok na celý vyrobený produkt a nejsou v žádném případě vykořisťováni; v kapitalistické občanské společnosti vládne – či by alespoň měla vládnout – mezi dělníky, kteří do procesu výroby společensky užitečných, hmotných či nehmotných statků vkládají svou živou práci, za níž dostávají mzdu, kapitalistickými továrníky a podnikateli, kteří přinášejí nezbytný kapitál, a vlastníky půdy, co dostávají rentu, sociální harmonie a třídní spolupráce, společný zájem na růstu společenského bohatství.

Say kategoricky prohlašoval, že výrobky se kupují za výrobky, přičemž každý produkt nabízený na trhu vytváří zároveň poptávku po jiných výrobcích, a protože nabídka je současně poptávkou, vytváří si svou vlastní poptávku, musí být v úhrnu v každém okamžiku mezi nabídkou a poptávkou tržní rovnováha, souhrnná nabídka se musí rovnat souhrnné poptávce, takže veškeré zboží v podstatě nalezne svého odběratele, neboť suma cen veškerého vyprodukovaného zboží vždycky odpovídá celkové sumě veškerých příjmů, jelikož ceny výrobků zahrnují mzdy dělníků, zisky kapitalistických podnikatelů a renty vyplácené majitelům půdy, vlastníkům pozemků, na nichž se provozuje kapitalistická zbožní výroba: celkové příjmy příslušníků všech společenských tříd buržoazní občanské společnosti tudíž vždy dosahují takové výše, jaké je zapotřebí k nákupu veškerého vyrobeného zboží – ovšem za podmínky plné zaměstnanosti, což je v systému kapitalistických výrobních vztahů podmínka nesplnitelná; právě zde spočívalo čertovo kopýtko Sayovy teorie. Ze své teorie vyvozoval Say závěr, že není možná ekonomická krize ze všeobecné nadvýroby, v kapitalistickém sociálně ekonomickém systému by mělo docházet pouze k výjimečným a dočasným odbytovým poruchám na přechodnou dobu, například v případě, že určité zboží nenalezne odběratele ani po drastickém snížení cen, nebo že se jedněch produktů vyrobilo příliš mnoho, protože se jiných vyrobilo příliš málo.

Proti Sayově teorii se již od počátku také namítalo, že lidé ve skutečnosti své veškeré příjmy okamžitě neutrácejí, ale naopak si určitou část svých příjmů uloží v bankách. Zboží se tak vyrobí více, než by odpovídalo sumě finančních příjmů k jeho nákupu. Rozdíl mezi nabídkou a poptávkou je přitom stejně vysoký jako množství ušetřených peněz. S touto kritikou by se však Sayova teorie lehce vypořádala, jelikož ctihodné bankovní domy nejdříve nastaví parametry úrokových sazeb pro střadatele a pak na vkladových účtech uložené peníze půjčují především podnikatelům, kteří si za poskytnuté úvěry nakupují investiční statky, jako jsou stroje či soustavy strojů v technologických výrobních celcích či další prvky konstantního fixního a oběžného kapitálu. Peněžní ústavy musí samozřejmě zároveň vyladit a hlídat vzájemný poměr mezi úroky na úsporách a vkladech od fyzických a právnických osob (neboli penězích zapůjčených bankám) a úrokovými sazbami na úvěry (čili na peníze zapůjčené od bank), aby jejich soukromí majitelé, bankovní kapitalisté, kteří podnikají s peněžním úvěrovým kapitálem, nezbankrotovali: při podnikání a hospodaření s cizími penězi musí brát na zřetel a)že u srovnatelně stejných částek musí být úroková sazba u sumy peněz, které si fyzické či právnické osoby půjčují u bank, čímž vzniká jejich dluh vůči bance, vyšší než úroková míra u peněžního obnosu, jejž příslušná fyzická neb právnická osoba půjčí bance, které tak vzniká dluh (finanční závazek) v poměru ke střadateli a vkladateli; b)že u podnikatelských úvěrů představuje horní mez úrokové sazby společensky průměrná míra zisku, aby mohl kapitálový investiční subjekt úvěr splácet, kdežto u spotřebních úvěrů může úroková sazba všeobecnou ziskovou míru i překročit.

Stejně tak jako kolísá na zbožním trhu cena zboží, kolísá na trhu peněžního úvěrového kapitálu úroková míra, která je dle Sayovy teorie, cenou peněz: jestliže se – v krizovém období – hodně šetří a lidé si berou málo úvěrů, úroková sazba klesá, což vyvolává zájem podnikatelů na získání úvěrů na investiční statky, jestliže se – v dobách ekonomické konjunktury – šetří málo a poptávka po úvěrech stoupá, stoupá i úroková sazba, což vyvolává a podporuje zájem střadatelů ukládat svoje úspory do bank. Sayova ekonomická teorie z těchto předpokladů vyvozovala, že a)v soustavě sociálně ekonomických výrobních vztahů kapitalistické zbožní výroby je rozhodujícím ekonomickým stimulem obyvatel i podnikatelských subjektů k ukládání úspor do bankovních domů výše úroků; b)fungování tržního mechanismu v oblasti peněžního

úvěrového kapitálu, které reguluje výkyvy úrokové míry, neustále obnovuje rovnováhu mezi úsporami a investicemi, přetváří úspory na podnikatelské investiční úvěry. [118]

John Maynard Keynes svého času zapochyboval o platnosti základních postulátů Sayovy ekonomické teorie, když se zabýval zkoumáním vzájemného vztahu mezi poptávkou po zboží a zaměstnaností a snažil se zjistit, na čem závisí efektivní poptávka obyvatelstva po svěřování uspořených peněz na vkladech bankovním institucím čili úvěrech (půjčkách) bankám, kdy se lidé stávají věřiteli a bankovní domy dlužníky. Podle Keynese tvoří souhrn poptávky v celé kapitalistické ekonomice poptávka po spotřebním zboží (a tedy i po úvěrech na nákup spotřebního zboží) spolu s poptávkou po investičních statcích, jako jsou, jak jsme již uvedli, stroje na výrobu dalších strojů (neboli výrobních prostředků) i na produkci spotřebních předmětů (neboli též po úvěrech na nákup podnikatelských investičních statků). Finanční úvěrové zdroje na nákup spotřebních předmětů a investičních podnikatelských statků vznikají, jak je obecně známo a jak znovu opakujeme, z dluhu, jejž mají vážené peněžní ústavy vůči obyvatelstvu, které jim svěřilo své úspory.

Keynes nejprve zkoumal spotřebu soukromých domácností, které vydávají své příjmy na zboží denní spotřeby. Přitom ho zvlášť zajímalo, jak se mění výdaje na spotřebu při rostoucích příjmech. To, co zjistil, formuloval ve svém „psychologickém zákoně", podle nějž lidé současně s rostoucími příjmy sice zvyšují své výdaje na denní spotřebu, nikoli však o celou částku, o níž se zvýšily jejich finanční příjmy. Tento zbytek si lidé ušetří, z čehož plyne, že s rostoucími příjmy obyvatel rostou i jejich úspory. Tím se Keynes dostal do rozporu s klasickým Sayovým učením. Jestliže klasická Sayova ekonomická teorie tvrdila, že výše úspor závisí na výši úrokových sazeb, prohlašoval Keynes, že výše úspor závisí na výši příjmů. Pokud však lidé spoří nezávisle na výši úrokové míry, pak nelze očekávat, že bude fungovat mechanismus úroků – čili onen zákon, jenž má zaručovat rovnováhu mezi nabídkou úvěrů a poptávkou po nich, čímž může vznikat mezera v poptávce podnikatelů po investičních statcích, což vyvolá hospodářský pokles a růst nezaměstnanosti spjatý se snížením objemu mezd v oblasti průmyslové výroby produkující výrobní prostředky, jež se pak přenáší z odvětví produkce investičních statků do průmyslové výroby spotřebního zboží, čímž se roztáčí spirála cyklické ekonomické krize z nadvýroby. Z toho se pak dle Keynese odvíjí nezbytnost státních zásahů do fungování kapitalistické ekonomiky a státní regulace hospodářského vývoje spočívající a)v utváření administrativních a správních institucí buržoazního národního sociálního státu neboli mechanismů a struktur zmírňujících sociální dopady kapitalistického vykořisťování ve formě různých systémů sociálního zabezpečení, které mají podobu státních podpor v nezaměstnanosti, peněžních částek sociálního minima či dalších výdajů na sociální účely; b)hospodářské strategii kapitalistického národního státu zaměřené na rozvíjení systému státních zakázek pro podnikatelské kapitálové investiční subjekty, jež mají podporovat a stimulovat hospodářský rozvoj, a tedy i růst zaměstnanosti přinášející růst mezd, finančních příjmů zaměstnanců tvořících většinu obyvatelstva. [119]

Jestliže Keynes zpochybnil dogma klasické buržoazní teoretické ekonomické ideologie (zvláště v jejích vulgárních myšlenkových proudech, k nimž náležela právě Sayova ekonomická doktrína), podle něhož jsou údajně nejlepším prostředkem v boji proti nezaměstnanosti co nejnižší dělnické mzdy[120]**, pak laureát Nobelovy ceny, profesor Milton Friedman, zdůrazňuje, že nezaměstnanost snižuje úroveň dělnických mezd, čímž vyvolává sociálně ekonomický tlak na omezování množství peněz v oběhu, a proto jsou nízké mzdy dělnického obyvatelstva prevencí před inflací a hyperinflací. Není proto**

divu, že profesor Friedman uvádí, že „zrovna tak jako nadměrný růst množství peněz je jednou a zároveň jedinou významnou příčinou inflace, tak je také omezení míry měnového růstu jedním a zároveň jediným lékem na inflaci. Problém nespočívá v tom, co se má udělat. To je velmi jednoduché – vláda musí pomaleji zvyšovat množství peněz.“[121] A pokračuje: „Jsme zaváděni chybnou dichotomií: inflace nebo nezaměstnanost. Tato volba je iluzí. Skutečnou volbou je, zdali máme vyšší nezaměstnanost výsledkem vyšší inflace, nebo jako dočasný vedlejší účinek léčení inflace.“[122]

Při vysvětlování bezprostředních příčin inflace profesor Friedman dovozuje, že „inflace se objevuje tehdy, když množství peněz roste mnohem rychleji než produkt a čím rychlejší je růst množství peněz na jednotku produktu, tím vyšší je míra inflace.“[123] Tvrzení, že každé zvýšení množství oběživa, na něž se neváže hospodářský růst, vede k inflaci, které se opírá o Fisherův vzorec pro výpočet optimálního množství peněz v oběhu, o němž jsme se již také zmiňovali, zní velice marxisticky. Jenom pro zajímavost připomeňme v této souvislosti ještě jednou odpovídající textové pasáže z první kapitoly prvního dílu Marxova Kapitálu: „při nezměněné hodnotě peněz může nastat všeobecný vzestup cen zboží jen tehdy, stoupají-li hodnoty zboží; při nezměněných hodnotách zboží mohou ceny stoupat jen tehdy, klesá-li hodnota peněz. A naopak. Při nezměněné hodnotě peněz mohou ceny zboží všeobecně klesat jen tehdy, klesají-li hodnoty zboží; při nezměněných hodnotách zboží mohou ceny klesat jen tehdy, stoupá-li hodnota peněz. Z toho nikterak nevyplývá, že stoupání hodnoty peněz vyvolává vždy úměrný pokles cen zboží a klesání hodnoty peněz úměrné stoupání cen zboží. To platí jen o zbožích, jejichž hodnota se nezměnila. Například taková zboží, jejichž hodnota stoupá rovnoměrně a současně s hodnotou peněz, podržují své hodnoty nezměněny. Stoupá-li jejich hodnota pomaleji nebo rychleji než hodnota peněz, je pokles nebo vzestup jejich cen určen rozdílem mezi pohybem jejich hodnoty a pohybem hodnoty peněz atd.“[124]

Zdá se ovšem, že profesor Friedman přisuzuje penězům pouze funkci oběživa, nástroje oběhu zboží a služeb, jak to svého času dělala „kvantitativní teorie peněz“, koncepce tak zvaného „currency principle“ neboli „principu měny, oběživa“, kterou razil David Ricardo[125], a nevidí, nechce vidět, že cena zboží se utváří jako vzájemný poměr mezi hodnotou jednotky užitné hodnoty „běžného“ zboží a hodnotou měnové jednotky „aristokratického“ zboží peněžního, která je dána společensky nutným a potřebným množstvím kvalitativně stejnorodé, bezrozdílné, společensky průměrné a jednoduché, živé i zvěcnělé práce, jež v těchto jednotkách vězí. Což není nic divného, když si uvědomíme, že struktura hodnotového obsahu „zbožní lůzy“ i „knížecího“ peněžního zboží zahrnuje, jedná-li se o vlastnicko-třídní strukturaci kapitalistických výrobních vztahů, jak práci nutnou, tak i nadhodnotu. A kdyby začal vážený pan Milton Friedman hovořit o nadhodnotě a o tom, že zdrojem inflačních tendencí kapitalistického výrobního způsobu jsou výrobní vztahy vykořisťovatelského kapitalistického soukromého vlastnictví – dlužno mít zároveň na zřeteli, že deflační tendence ve fungování kapitalistického tržního ekonomického mechanismu, spjaté s roztáčením zužujícího se ekonomického reprodukčního cyklu, nejsou o nic méně nebezpečné než tendence k inflaci či hyperinflaci, protože doprovázejí periodicky se opakující krize z nadvýroby –, asi by patrně nikdy nezískal Nobelovu cenu v oblasti hlavního proudu liberálního teoretického ekonomického myšlení a možná není daleko od věci ani domněnka, že by se asi ani nestal vysokoškolským profesorem ekonomie na chicagské univerzitě. [126]

Z abstraktně obecného teoretického hlediska lze souhlasit s páně Friedmanovým názorem, že státní finanční politika je sice velice účinná, její účinky jsou však nekontrolovatelné, projevují se až v dlouhodobé perspektivě a mohou určitým způsobem vyvolávat i opak zamýšleného efektu. Z toho důvodu by se stát údajně neměl pokoušet preventivně předcházet krátkodobým výkyvům konjunktury dočasnými změnami množství oběživa, ale naopak dbát na to, aby zvyšování množství peněz v oběhu bylo vždy v souladu s hospodářským růstem. Podaří-li se předejít poruchám, které by mohl stát vyvolat neuváženou měnovou politikou, bude možné předejít i výkyvům konjunktury a hospodářství se může vyvíjet stabilně, může být především dosaženo cenové stability. Zakladatel a klasik monetaristické ekonomické teorie – jejíž světonázorové filosofické moudro spočívá v tom, že souladu mezi zvyšováním množství peněz v oběhu a hospodářským růstem může (a má) být dosahováno nezávisle na (především marxistické) pracovní teorii hodnoty (!) – byl ovšem svatosvatě přesvědčen, že stát však musí v každém případě (a to i za cenu rostoucí nezaměstnanosti) bojovat proti inflaci (čili za zmenšení množství peněz v oběhu neboli též za snížení cen a mezd), protože inflace má tendenci růst stále rychleji a roztáčení inflační spirály se může v určité vývojové fázi zcela vymknout kontrole.

Z Marxova nástinu procesuálního vzájemného vztahu mezi hodnotovým obsahem jednotky užitné hodnoty běžného, průměrného, „plebejského“ zboží a hodnotou (kupní silou) měnové jednotky peněžního zboží „patricijsko-aristokratického“ plyne, že růst cen zboží může nastat i v případě zpomalení hospodářského růstu či přímo ekonomického poklesu, pokud proces zmenšování celkového objemu výroby (neboli růstu hodnoty jednotky užitné hodnoty průměrného zboží) probíhá rychleji než proces zmenšování množství peněz v oběhu (čili růstu hodnoty (kupní síly) měnové jednotky peněžního zboží): z čehož plyne, že hodnota jednotky užitné hodnoty běžného zboží se relativně zvětšuje v poměru k hodnotě (kupní síle) měnové jednotky zboží peněžního, a tudíž k nákupu jednoho kusu průměrného zboží je zapotřebí větší sumy peněz. Takový vzestup cenové hladiny běžného zboží má stagflační sociálně ekonomickou povahu a udržuje již několikrát zmiňovanou „nepružnost cen (i mezd a zisků) směrem dolů“, což si vynucuje léčbu ekonomiky recepty monetaristické teorie, která v takovém případě může hospodářský pokles jedině zesilovat a prohlubovat. Stejně tak mohou ceny zboží začít klesat i v situaci hospodářského růstu, když proces zvětšování celkového objemu výroby (neboli poklesu hodnoty jednotky užitné hodnoty průměrného zboží) probíhá rychleji než proces zvětšování množství peněz v oběhu (čili poklesu hodnoty (kupní síly) měnové jednotky peněžního zboží): z čehož plyne, že hodnota (kupní síla) měnové jednotky peněžního zboží se relativně zvětšuje v poměru k hodnotě jednotky užitné hodnoty zboží průměrného, a tudíž k nákupu jednoho kusu běžného zboží je zapotřebí menší sumy peněz. A tento pokles cen se v první řadě projevuje v oblasti hodnoty a ceny pracovní síly zaměstnanců podniků neboli kupní síly dělnických mezd, v oslabování a výpadcích jejich schopnosti vytvářet masovou peněžní koupěschopnou poptávku: proces poklesu cen, jež začíná ve výrobních odvětvích produkujících výrobní prostředky a přenáší se do odvětví vyrábějící životní prostředky (spotřební předměty), ovšem posléze zasahuje – ó jaká hrůza! – i zisky kapitalistických vlastníků. V tom spočívá působení sociálně ekonomického mechanismu přechodu od růstové fáze ke krizovému stádiu kapitalistické ekonomiky, tak se rodí periodicky se opakující cyklické krize z nadvýroby, které v podobě rostoucí nezaměstnanosti dopadají především na zaměstnance podniků, ale i kapitalistické podnikatele a zaměstnavatele. V tomto bodě musíme ovšem přiznat, že držitel Nobelovy ceny (a monetaristická varianta buržoazní teoretické ideologie) si uvědomují, že i (a právě) v období hospodářských krizí je nezbytné, aby (kapitalistický) stát podporoval masovou peněžní koupěschopnou

poptávku a tím odvracel ekonomickou katastrofu: odtud logicky pramení koncept tak zvané „negativní daně“, která představuje pravicovou ideově teoretickou variantu „nepodmíněného základního příjmu“. [127]

Když stát působící v zemi s vysokou inflací – mějme na paměti, že profesor Friedman, aniž si to dostatečně jasně uvědomuje, hovoří o buržoazním, kapitalistickém státě, jenž v systému výrobních vztahů monopolistického kapitalismu ztělesňuje „výbor pro věci kapitalistických monopolů a velkoburžoazní oligarchie“ – sníží radikálním způsobem množství oběživa, protože hospodářský růst je nízký nebo úplně nulový, dopadá toto opatření především na menší firmy, a to jak na jejich zaměstnance, tak i vlastníky a majitele: prudkým zmenšením množství (nebo poklesem rychlosti) peněz v oběhu, se totiž zvyšuje hodnotový obsah peněžní měnové jednotky, a tedy i „cena peněz“ neboli úroky z úvěrů – a to souběžně s poklesem cenové hladiny běžného zboží, které se vzdor této skutečnosti stává neprodejným, takže klesá i masa a míra podnikatelských zisků, což dále způsobuje růst nezaměstnanosti. Malé kapitálové podnikatelské subjekty si na rozdíl od průmyslových koncernů, které mohou své rozvojové projekty financovat samy a nejsou do té míry odkázány na vzestup či pokles úrokových sazeb, na své podnikatelské aktivity a investiční programy peníze u bank půjčovat musejí. Úroky, které pak platí, jsou často vyšší, než je míra zisku, na kterou vypůjčenými penězi dosáhnou, v důsledku čehož stále více malých podniků bankrotuje, počet nezaměstnaných roste a monetaristická hospodářská politika tak slouží akumulaci a koncentraci kapitálu, takže nadnárodní koncerny mají na trhu ještě větší podíl než kdy předtím.

Margaret Thatcherová začala v roce 1979 uplatňovat monetaristickou koncepci nízkých státních výdajů a především snížení oběživa ve snaze omezit inflaci. A výsledky se dostavily: inflace sice klesla z 22 procent v roce 1980 na zhruba 9 procent v roce 1982, objem výroby však jen v roce 1982 poklesl o 15 procent a nezaměstnanost stoupla na více než 13 procent (tři miliony obyvatel), což bylo nejvíce od světové hospodářské krize konce dvacátých let. Hospodářská krize v první polovině osmdesátých let vedla ve Velké Británii k vyššímu státnímu zadlužení a zvyšování daní. Podobný obraz nabízí v této době i hospodářský vývoj ve Spojených státech: inflace zde za pouhé dva roky klesla z 12,5 na 6,7 procenta, současně však rapidně poklesl hospodářský růst a nezaměstnanost dosáhla nejvyšších hodnot od krize roku 1929 – 9,5 procenta. Aby největšímu imperialistickému státu nedošly peníze, musel se americký prezident Ronald Reagan namísto přislíbeného největšího snížení daní v americké historii uchýlit k největšímu zvýšení daní, jaké kdy Spojené státy v době míru zažily (asi 100 miliard dolarů v průběhu tří let). [128] **Nejpůsobivějšího úspěchu v boji proti inflaci a za snížení cen a mezd dle receptů monetaristické doktríny bylo údajně dosaženo v Chile v období vlády fašistické diktatury v čele s generálem Pinochetem. Míra inflace zde klesla ze 300 procent v roce 1977 na 4,2 procenta o pět let později. I v této zemi však byl zaznamenán výrazný pokles produkce (o 16 procent) a vzestup nezaměstnanosti (téměř 20 procent obyvatelstva). Zdá se však být dosti věrohodným předpoklad, že by vážený laureát Nobelovy ceny za ekonomii okomentoval tyto výsledky slovy, že v pinochetovském Chile „bylo použito nikoli příliš mnoho monetarismu, leč příliš málo monetarismu“. Velmi nepříznivé důsledky pro chilský hospodářský vývoj mělo prý především spojení kursu chilského pesa s americkým dolarem.** [129]

„Poslední závěr moudrosti“ našeho (zajisté pouze zběžného a velmi povrchního) rozboru monetaristické filosoficko-ekonomické teorie by mohl být, jak se nám alespoň zdá, přibližně následující: recepty, které pro léčbu inflace a hyperinflace navrhuje

monetaristická ekonomická teorie, mají něco do sebe a bylo by chybou je zcela zavrhnout, daleko lépe než na kapitalismus se však její racionální prvky hodí na (nekapitalistický či postkapitalistický) sociálně ekonomický systém, jenž nezná strukturální, dlouhodobou (nebo dokonce trvalou a stále rostoucí) nezaměstnanost a cyklicky se opakující krize z nadvýroby; tyto racionální momenty je ale možné v monetarismu objevit a při léčení inflačních procesů prakticky aplikovat jedině díky marxistické pracovní teorii hodnoty a nadhodnoty.

Když Marx zkoumá v první kapitole prvního dílu Kapitálu funkci peněz jakožto platidla, díky níž na úvěr za úrok půjčované peníze plodí sociálně ekonomický protiklad mezi věřitelem a dlužníkem, píše: „V bezprostřední formě oběhu zboží, kterou jsme dosud zkoumali, byla tu táž velikost hodnoty vždy dvojmo: zboží na jednom pólu, peníze na pólu protikladném. Majitelé zboží vstupovali proto do vzájemného styku jen jako představitelé vzájemných ekvivalentů. S vývojem oběhu zboží se však vyvíjejí vztahy, jimiž se zcizení zboží časově odděluje od realizace jejich ceny. Stačí tu připomenout jen nejjednodušší z těchto vztahů. Jeden druh zboží vyžaduje delší dobu ke své výrobě, jiný druh kratší dobu. Výroba různých zboží je vázána na různá roční období. Jedno zboží se rodí na místě svého trhu, jiné musí na vzdálený trh. Proto jeden majitel zboží může vystoupit jako prodavač dříve, než může druhý vystoupit jako kupec. Při stálém opakování týchž transakcí mezi týmiž osobami se podmínky prodeje zboží řídí podmínkami jeho výroby. Na druhé straně užívání některých druhů zboží, např. domu, se prodává na určitou dobu. Kupec dostane skutečně užitnou hodnotu zboží teprve po uplynutí této doby. Kupuje tedy zboží dříve, než za ně platí. Jeden majitel zboží prodává zboží, které tu je, druhý kupuje jako pouhý představitel peněz nebo jako představitel budoucích peněz. Prodavač se stává věřitelem, kupec dlužníkem. Protože se tu metamorfóza zboží čili vývoj formy jeho hodnoty mění, dostávají i peníze jinou funkci. Stávají se platidlem. Úlohy věřitele a dlužníka tu vznikají z prostého oběhu zboží. Tyto nové znaky vtiskuje prodavači a kupci změna jeho formy. Zprvu jsou tyto nové úlohy stejně pomíjivé a hrají je střídavě tíž agenti oběhu jako úlohy prodavače a kupce. Ale jejich protiklad tu nevypadá už od počátku tak nevinně a je schopen větší krystalizace. Tytéž úlohy se však mohou objevit nezávisle na oběhu zboží. V antickém světě probíhá třídní boj převážně ve formě boje mezi dlužníkem a věřitelem a v Římě končí zánikem plebejského dlužníka, který ztrácí svou politickou moc s její ekonomickou základnou. Ale v peněžní formě, a vztah dlužníka k věřiteli má formu peněžního vztahu, se tu jen odráží antagonismus hlouběji ležících ekonomických životních podmínek. Vraťme se však ke sféře oběhu zboží. Ekvivalenty zboží a peněz se přestaly současně objevovat na obou pólech procesu prodeje. Peníze nyní fungují předně jako míra hodnoty při určování ceny prodávaného zboží. Jeho smluvně stanovená cena měří závazek kupce, tj. peněžní částku, kterou dluží k určitému termínu. Za druhé peníze fungují jako ideální kupní prostředek. Ačkoli existují pouze v podobě kupcova peněžního závazku, uskutečňují přechod zboží z jedněch rukou do druhých. Teprve v den splatnosti vstupuje platidlo skutečně do oběhu, tj. přechází z rukou kupce do rukou prodavače. Oběživo se přeměnilo v poklad, protože proces oběhu byl po první fázi přerušen čili přeměněná forma zboží byla vzata z oběhu. Platidlo vstupuje do oběhu, ale teprve poté, když zboží už z něho vystoupilo. Peníze už nezprostředkovávají proces. Ukončují jej samostatně jako absolutní proces směnné hodnoty čili jako všeobecné zboží. Prodavač přeměnil zboží v peníze, aby penězi uspokojil nějakou potřebu, shromažďovatel pokladu, aby konzervoval zboží v peněžní formě, dlužník-kupec, aby mohl zaplatit. Nezaplatí-li, dojde k nucenému prodeji jeho jmění. Společenská nutnost, která vzniká ze vztahů procesu oběhu samého, vede tedy k tomu, že ztělesnění hodnoty, peníze, se nyní stávají samoúčelem prodeje.“[130]

Marxův rozbor pokračuje: „Funkce peněz jako platidla obsahuje bezprostřední rozpor. Pokud se platby vyrovnávají, fungují peníze jen ideálně jako počítací peníze čili míra hodnoty. Pokud je nutno provádět skutečné platby, nevystupují peníze jako oběživo, jako pouze přechodná a zprostředkující forma výměny látek, nýbrž jako individuální inkarnace společenské práce, jako samostatné jsoucno směnné hodnoty, jako absolutní zboží. Tento rozpor propuká v té chvíli průmyslových a obchodních krizí, která se nazývá peněžní krizí. Takováto krize je možná jen tam, kde se plně vyvinul řetěz po sobě následujících plateb a umělá soustava jejich vyrovnávání. Při všeobecných poruchách tohoto mechanismu, ať už vznikají z čehokoli, se peníze náhle a bezprostředně mění z pouze ideální podoby počítacích peněz v peníze kovové. Už je nelze nahradit všedním zbožím. Užitná hodnota zboží ztrácí svůj význam a hodnota zboží mizí před jeho vlastní formou hodnoty. Ještě včera prosperitou opojený buržoa v osvícenské nadutosti prohlašoval, že peníze jsou pouhé zdání: „Jen zboží jsou peníze.“ Teď zní ze všech stran světového trhu volání: „Jen peníze jsou zboží!“ Jako jelen řve, dychtě po tekutých vodách, tak dychtí měšťákova duše po penězích, tomto jediném bohatství. Za krize se stupňuje protiklad mezi zbožím a jeho hodnotovou podobou, penězi, v absolutní rozpor. Proto je tu lhostejná i jevová forma peněz. Hlad po penězích zůstává stejný, ať už se musí platit zlatem nebo úvěrovými penězi, např. bankovkami. Zkoumáme-li nyní celkovou sumu peněz, které jsou v oběhu v daném časovém úseku, ukáže se, že tato částka – při dané rychlosti oběhu oběživa a platidel – se rovná sumě cen zboží, které mají být realizovány, plus suma splatných plateb, minus platby, které se vzájemně vyrovnávají, a konečně minus počet obratů, v nichž tytéž peníze fungují střídavě hned jako oběživo, hned jako platidlo. Např. rolník prodá své obilí za 2 libry št., které tak slouží jako oběživo. V den splatnosti zaplatí týmiž 2 librami št. plátno, které mu předtím dodal tkadlec. Přitom tytéž 2 libry št. fungují nyní jako platidlo. Tkadlec pak koupí bibli za hotové peníze a tytéž 2 libry št. fungují znovu jako oběživo atd. Proto i když jsou dány ceny, rychlost peněžního oběhu a ekonomie plateb, nekryje se už masa peněz, která je v oběhu v určitém období, např. v jednom dni, s masou obíhajících zboží. Obíhají peníze, představující taková zboží, která už byla dávno vyňata z procesu oběhu. Obíhají zboží, jejichž peněžní ekvivalent se objeví teprve v budoucnu. Naproti tomu každodenně uzavírané a každodenně splatné platební závazky představují naprosto nesouměřitelné veličiny. Úvěrové peníze vznikají bezprostředně z funkce peněz jako platidla, přičemž dlužní úpisy za prodané zboží začínají samy obíhat, a tak přenášejí tyto pohledávky na jiné banky. Na druhé straně s rozšiřováním úvěrnictví se rozšiřuje i funkce peněz jako platidla. V této funkci nabývají peníze vlastních forem existence, v nichž se usazují ve sféře velkých obchodních transakcí, zatímco zlatá a stříbrná mince je vytlačována hlavně do sféry maloobchodu.“[131]

Na tyto myšlenky z prvního dílu Kapitálu logicky navazují Marxovy poznatky a postřehy o zákonitostech fungování peněžního úvěrového (úrokového) kapitálu, jenž kapitalistickému bankéři (bankovnímu kapitalistovi) přináší zisk v podobě úrokové sazby, jejíž velikost (masa, objem) a míra je organickou součástí masy a míry z nadhodnoty zrozeného celkového zisku, jejž si přivlastňuje společenská třída kapitalistických vlastníků: „Už dříve… jsme ukázali, jak se z prostého oběhu zboží vytváří funkce peněz jako platebního prostředku a tím vztah věřitele a dlužníka mezi výrobci zboží a obchodníky se zbožím. S rozvojem obchodu a kapitalistického výrobního způsobu, který vyrábí jen s ohledem na oběh, se tato přirozeně vzniklá základna úvěrového systému rozšiřuje, zevšeobecňuje a zdokonaluje. Celkem vzato, peníze tu fungují jen jako platební prostředek, tj. zboží není prodáváno za peníze, nýbrž za písemný příslib, že bude zaplaceno k určitému termínu. Tyto platební přísliby můžeme pro stručnost shrnout vesměs pod obecnou kategorii směnek. Než projde termín

takových směnek a než jsou splatné, obíhají směnky zase jako platební prostředek; a tvoří vlastní obchodní peníze. Pokud se nakonec vyrovnáním pohledávky a dluhu ruší, fungují absolutně jako peníze, neboť pak nedochází k žádné konečné přeměně v peníze. Tak jako tyto zálohy, které si navzájem poskytují výrobci a obchodníci, tvoří vlastní základnu úvěru, tak nástroj jejich oběhu, směnka, tvoří základnu vlastních úvěrových peněz, bankovek, atd. Bankovky nejsou založeny na oběhu peněz, ať kovových peněz, nebo státních papírových peněz, nýbrž na oběhu směnek… Druhá stránka úvěrového systému souvisí s rozvojem obchodu s penězi, který ovšem v kapitalistické výrobě drží krok s rozvojem obchodu se zbožím. V předešlém oddílu… jsme viděli, jak se úschova rezervních fondů obchodníků, technické operace přijímání a vyplácení peněz, mezinárodních plateb, a tím i obchod se slitky soustřeďují v rukou obchodníků s penězi. V návaznosti na tento obchod s penězi se vyvíjí druhá stránka úvěrového systému, správa úrokového čili peněžního kapitálu jako zvláštní funkce obchodníků s penězi. Vypůjčování a půjčování peněz se stává jejich zvláštní činností. Vstupují jako prostředníci mezi skutečného půjčovatele a vypůjčovatele peněžního kapitálu. Vcelku záleží činnost bankéřů po této stránce v tom, že ve svých rukou soustřeďují ve velkém množství zapůjčitelný peněžní kapitál, takže místo jednotlivého půjčovatele peněz vystupují proti průmyslovým a obchodním kapitalistům bankéři jako představitelé všech půjčovatelů peněz. Stávají se všeobecnými správci peněžního kapitálu. Na druhé straně soustřeďují, vůči všem půjčovatelům, vypůjčovatele, neboť vypůjčují pro celý obchodní svět. Banka představuje na jedné straně centralizaci peněžního kapitálu, půjčovatelů, na druhé straně centralizaci vypůjčovatelů. Její zisk spočívá vcelku v tom, že si vypůjčuje na nižší úroky, než na jaké půjčuje. Zapůjčitelný kapitál, jímž banky disponují, jim přibývá několikerým způsobem. Předně se v jejich rukou soustřeďuje, protože jsou pokladníky průmyslových kapitalistů, peněžní kapitál, který si ponechává každý výrobce a obchodník, jako rezervní fond nebo který mu připlývá jako platba. Tyto fondy se tak přeměňují v zapůjčitelný peněžní kapitál. Tím se rezervní fond, protože je soustředěn jako společenský fond, omezuje na nutné minimum, a část peněžního kapitálu, která by jinak ležela nečinně jako rezervní fond, je půjčována a funguje jako úrokový kapitál. Za druhé se jejich zapůjčitelný kapitál tvoří z vkladů peněžních kapitalistů, kteří bankám přenechávají jejich půjčování. S rozvojem bankovního systému, a zejména jakmile banky platí z vkladů úroky, jsou v nich dále ukládány peněžní úspory a momentálně nečinné peníze všech tříd. Malé sumy, které samy o sobě nejsou s to působit jako peněžní kapitál, jsou spojovány ve velké sumy a tvoří tak peněžní moc. Toto shromažďování malých sum se musí jako zvláštní působení bankovního systému odlišovat od jeho zprostředkovatelské úlohy mezi vlastními peněžními kapitalisty a vypůjčovateli. Konečně se u bank ukládají také důchody, které mají být spotřebovány jen postupně. Půjčování (máme tu co dělat s vlastním obchodním úvěrem) se uskutečňuje eskontováním směnek – přeměnou směnek v peníze před jejich splatností – a půjčkami v různých formách: přímých zápůjček na osobní úvěr, zápůjček na lombard zúročitelných papírů, státních cenných papírů, akcií všeho druhu, zejména pak zápůjček na nákladní listy, varanty (skladní listy) a jiné ověřené majetkové nároky na zboží, přečerpání vkladů atd. Úvěr, který poskytuje bankéř, může být poskytnut v různých formách, např. ve směnkách na jiné banky, v šecích na ně, v otevření úvěru téhož druhu, konečně, u bank oprávněných vydávat bankovky, ve vlastních bankovkách banky. Bankovka není nic jiného než směnka na bankéře, splatná kdykoli do rukou držitele, kterou bankéř nahrazuje soukromé směnky… Kapitál banky se skládá ze dvou částí, ze základního kapitálu (invested capital) a bankovního kapitálu (banking capital), který je vypůjčen. Bankovní čili vypůjčený kapitál se získává trojím způsobem: 1. Přijímáním vkladů, 2. Vydáváním vlastních bankovek, 3. Vydáváním směnek…

Bankéřovy zisky jsou, celkem vzato, úměrné sumě jeho vypůjčeného čili bankovního kapitálu. Má-li se zjistit skutečný zisk nějaké banky, musí se od hrubého zisku odečíst úrok ze základního kapitálu. Zbytek je bankovní zisk. Půjčky, které bankéř poskytuje svým zákazníkům, jsou poskytovány z peněz jiných lidí. Právě bankéři, kteří nevydávají bankovky, vytvářejí bankovní kapitál eskontováním směnek. Eskontními operacemi rozmnožují své vklady. Londýnští bankéři eskontují jen takovým firmám, které u nich mají depozitní konto. Firma, která eskontuje u své banky směnky a zaplatí z celé sumy těchto směnek úroky, musí alespoň část této sumy přenechat v rukou banky, aniž z ní dostane úroky. Touto cestou dostává bankéř z vypůjčených peněz vyšší úrokovou sazbu než běžnou a pomocí salda, které mu zůstává, si vytváří bankovní kapitál… Je nesporně pravda, že 1000 liber šterlinků, které dnes uložím u A, může být zítra zase vydáno a tvořit vklad u B. Pozítří je snad zase vydá B, budou tvořit vklad u C a tak dále do nekonečna. Týchž 1000 liber šterlinků v penězích se tedy může řadou převodů znásobit na absolutně neurčitelnou sumu vkladů. Je tedy možné, že devět desetin všech vkladů vůbec neexistuje, leda jako účetní položky v knihách bankéřů, v nichž každý ručí za svou část… Tak ve Skotsku, kde obíhající peníze (navíc skoro jen papírové peníze) nepřesahují nikdy 3 milióny liber šterlinků, činí vklady 27 miliónů. Dokud nedojde ke všeobecnému náhlému vybírání vkladů (a run on the banks), může týchž 1000 liber šterlinků na své cestě zpět vyrovnat stejně snadno stejně neurčitelnou sumu. Protože týchž 1000 liber šterlinků, jimiž dnes vyrovnám svůj dluh u jednoho obchodníka, může zítra vyrovnat jeho dluh u jiného obchodníka a pozítří dluh tohoto obchodníka u banky a tak dále do nekonečna, může týchž 1000 liber šterlinků jít z ruky do ruky a z banky do banky a vyrovnávat jakoukoli myslitelnou sumu vkladů… Všechno, co usnadňuje obchody, usnadňuje také spekulaci. Obchody a spekulace jsou v mnoha případech tak úzce spjaty, že je těžké říci, kde přestávají obchody a kde začíná spekulace.“[132]

Není proto divu, když ve druhé knize třetího dílu Kapitálu čteme: „Tvoření fiktivního kapitálu se nazývá kapitalizace. Kapitalizuje se každý příjem, který se pravidelně opakuje, tím že se vypočítává podle průměrné úrokové sazby jako výnos, který by nesl kapitál půjčený za tuto úrokovou sazbu. Například kdyby se roční příjem rovnal 100 librám šterlinků a úroková sazba 5%, představovalo by těchto 100 liber šterlinků roční úrok z 2000 liber šterlinků. Těchto 2000 liber šterlinků se nyní považuje za kapitálovou hodnotu právního vlastnického titulu na oněch 100 liber šterlinků ročně. Pro toho, kdo tento vlastnický titul koupí, představuje pak těchto 100 liber šterlinků ročního příjmu opravdu zúročení jeho kapitálu, uloženého na 5%. Tak se naprosto ztrácí veškerá souvislost se skutečným zhodnocovacím procesem kapitálu a utvrzuje se představa, že kapitál je samočinně se zhodnocující automat. I tam, kde dluhopis – cenný papír – na rozdíl od státních dluhů nepředstavuje čistě iluzorní kapitál, je kapitálová hodnota tohoto papíru čistě iluzorní…Ve skutečnosti nejsou tyto papíry nic jiného než akumulované nároky, právní tituly na budoucí výrobu, a jejich peněžní či kapitálová hodnota buď nepředstavuje vůbec žádný kapitál, jako je tomu u státních dluhů, nebo je regulována nezávisle na hodnotě skutečného kapitálu, který představují…V zemích s vyvinutou kapitalistickou výrobou představují rezervní fondy bank v průměru vždy množství peněz, které tu je jako poklad, a část tohoto pokladu tvoří opět papíry, pouhé poukázky na zlato, které však nemají vlastní hodnotu. Valná část bankéřského kapitálu je tudíž čistě fiktivní a tvoří ji dlužní pohledávky (směnky), státní papíry (které představují minulý kapitál) a akcie (poukázky na budoucí výnos). Přitom se nesmí zapomínat, že peněžní hodnota kapitálu, který představují tyto papíry v bankéřových trezorech, i pokud to jsou poukázky na jisté výnosy (jako státní papíry) nebo vlastnické tituly na skutečný kapitál (jako akcie), je naprosto fiktivní a že se reguluje jinak než hodnota skutečného kapitálu, který, alespoň zčásti, představují; jestliže pak představují

pouhý nárok na výnosy, a ne kapitál, je nárok na týž výnos vyjádřen ve fiktivním peněžním kapitálu, který se neustále mění. K tomu ještě přistupuje to, že tento bankéřův fiktivní kapitál většinou nepředstavuje jeho vlastní kapitál, nýbrž kapitál veřejnosti, která ho u něho uložila, ať už na úroky nebo bezúročně…S rozvojem úrokového kapitálu a úvěrového systému se všechen kapitál zdánlivě zdvojnásobuje a někdy dokonce ztrojnásobuje, neboť týž kapitál nebo i jen táž pohledávka se nejrůznějším způsobem objevuje v různých formách v různých rukou. Převážná část tohoto „peněžního kapitálu" je čistě fiktivní. Všechny vklady, až na rezervní fond, nejsou nic jiného než pohledávky vůči bankéřovi, které však neexistují nikdy v hotovosti. Pokud slouží k žirovým operacím, fungují pro bankéře jako kapitál, jakmile je rozpůjčí. Bankéři si vzájemně platí poukázkami na neexistující vklady, tím že si tyto pohledávky vzájemně zúčtovávají."[133] Z čehož plyne, že množství zápůjčního kapitálu je nezávislé na množství existujících hotových peněz, které mají banky reálně k dispozici, a úhrn zápůjčního kapitálu se naprosto liší od množství oběživa. [134]

Dávno před tím, než začal Marx pracovat na vytvoření pojmově teoretického modelu, jenž by dovedl myšlenkově zobrazit uchopit zákony pohybu kapitalistické společnosti, patřilo k sociálně ekonomickým zvyklostem rodícího se kapitalistického výrobního způsobu, že i když jsou dány ceny, rychlost peněžního oběhu a ekonomie plateb, nekryje se už masa peněz, která je v oběhu v určitém období, např. v jednom dni, s masou obíhajících zboží, protože obíhají peníze představující taková zboží, která už byla dávno vyňata z procesu oběhu, a tak jako obíhají zboží, jejichž peněžní ekvivalent se objeví teprve v budoucnu, jelikož byla zaplacena směnkou (neboli slibem zaplatit za zakoupené zboží hotovými penězi v určitém termínu), tak se mohou v oběhu objevit peníze, které teprve čekají na spojení se svým zbožím: není divu, že se Marx rozepisuje o londýnských zastavárnách, které půjčovaly velké peněžní sumy na směnky vydané na úrodu v koloniích, jež ještě dozrávala na poli. [135] V této době také nabývají také rozmanitých podob peníze coby ztělesnění společenského bohatství, které vystupují jako dlužní pohledávky (směnky), státní papíry (představující minulý kapitál) nebo akcie (vlastnické tituly na kapitál, poukázky na budoucí výnos čili zisk, plynoucí z přeměny peněz v kapitál), a tudíž není divu, že Marx nazývá tyto formy peněžního kapitálu kapitálem fiktivním, jenž stírá hranici mezi „ctihodným obchodováním" a čirou spekulací, která v první polovině devatenáctého století bujaře kvetla především v oblasti spekulací se směnkami a nákladovými listy při obchodování s Čínou a Indií. [136] V období, kdy Marxův Kapitál spatřil světlo světa, se rozličné druhy finančního kouzelnictví začaly stále vice soustřeďovat do oblasti zápůjčního, úrok přinášejícího kapitálu, což pramenilo právě ze skutečnosti, že množství zápůjčního kapitálu bylo ve stále větší míře nezávislé na množství existujících hotových peněz, které měly banky reálně k dispozici, a úhrn zápůjčního kapitálu se naprosto lišil od množství oběživa. A tak jako úvěrové peníze vznikaly bezprostředně z funkce peněz jako platidla a rozšiřováním úvěrnictví se rozšiřovala i funkce peněz jako platidla, počaly v tomto vzájemném vztahu peníze nabývat nových vlastních forem existence, plynoucích z možnosti přeměnit úvěrování na příčinu a zdroj peněz v jejich ostatních sociálně ekonomických funkcích.

Je zřejmé, že již v Marxově době existovaly peníze nejenom v podobě bankovek, mincí, směnek, státních dluhopisů, akcií podniků či cenných papírů ctihodných bankovních domů, které často reálně neměly ani cenu papíru, na němž byly vytištěny, ale i ve formě záznamů v účetních knihách bank, v nichž se zračila sociálně ekonomická praxe, při níž, jak píše Marx, jedna a táž libra šterlinků mohla v jednom případě figurovat při prodeji zboží, podruhé být naopak součástí výdajů na zbožní nákup, ve třetím případě mohla být uložena coby vklad v bance, načež pak posloužila jako součást

splácení dluhu. Tato zápisy, které zrcadlily vzájemné vyrovnávání finančních závazků mezi fyzickými a právnickými osobami – není tedy divu, že ve Skotsku, kde obíhaly tři miliony papírových liber šterlinků, mohlo být na bankovních vkladech 27 milionů –, představovaly nakročení k bezhotovostnímu utváření peněz úvěrovou emisí. A tato tendence ke vznikání bezhotovostních peněz úvěrovou emisí se prosadila v systému výrobních vztahů postmoderního a postindustriálního kapitalismu, kdy bankovnictví plně ovládly digitální informační technologie a ony zmíněné účetní záznamy o vkladech a úvěrech fyzických a právnických osob jsou pořizovány elektronicky – a tudíž, nastane-li lokální, regionální či globální výpadek v dodávce elektrické energie, nastává zároveň lokální, regionální nebo globální krach bankovního systému.

V globalizovaném postmoderním a postindustriálním kapitalismu peníze existují ve formě papírových bankovek či mincí, kterou mohou mít i jistý podíl stříbrného či zlatého obsahu, nebo ve formě záznamů v bankovních účetních knihách, které, jak jsme již uvedli, mají formu elektronických záznamů v paměti počítače. První typ peněz se nazývá oběživo, druhý typ představují peníze bezhotovostní, elektronické. Právo vytvářet (emitovat) a pouštět do oběhu peníze má zpravidla Centrální banka státu. V České republice je to Česká národní banka. Centrální bance jsou prakticky podřízeny komerční banky, které musí mít u Centrální banky dva účty. Prvním účtem je účet rezervní, kde banka musí mít uloženy povinné rezervy pro zajištění vlastní schopnosti vyplácet vklady. Druhým účtem je běžný účet, který slouží k výběru nebo vkládání peněz do Centrální banky. Jakým způsobem tedy vznikají bezhotovostní peníze úvěrovou emisí? Odpověď je jednoduchá: jako dluh – neboť se jedná o situaci, kdy banka půjčuje peníze, které ovšem do ní nikdo předtím v hotové podobě nevložil. Půjčení peněz probíhá tak, že banka vytvoří na účtu dlužníka určitou částku, kterou pak dlužník čerpá a následně splácí. Lidově řečeno: abychom mohli někomu půjčit 100 korun, musíme je nejprve v hotovosti mít, kupříkladu v podobě stokorunové bankovky. Banka hotové peníze mít nemusí, ale může půjčit peníze, které v hotovostní formě mincí, papírových bankovek (nebo uncí stříbra či zlata) neexistují: peníze, které půjčí dlužníkovi, vytvoří elektronickým záznamem ve svých účetních knihách. Řečené můžeme vyjádřit i suchou ekonomickou mluvou: „peníze vznikají při každé operaci, kdy obchodní banka naplní účet nějakého klienta, aniž by zároveň s tím došlo ke snížení stavu účtu jiného klienta v bankovním systému o stejnou částku“. Peníze tak vznikají jako dluh. Jaké je krytí takových peněz? Samozřejmě pouze slibem dlužníka, že tento dluh splatí. Nově vzniklé bezhotovostní peníze nejsou v okamžiku zrození kryté hotovými penězi, ale pouze slibem dlužníka – který je ovšem právně vynutitelný, protože zosobňuje privilegované sociálně ekonomické postavení banky vůči dlužníkovi v systému výrobních vztahů kapitalistické zbožní (zbožně peněžní) výroby a směny! Je nutné dodat, že tento systém funguje po celém světě. A zcela logicky směřuje k již několikrát zmiňované „nepružnosti cen, zisků a mezd směrem dolů“, a tedy k poklesu hodnoty čili kupní síly peněz, k poklesu hodnoty úspor, což je v systému monopolního kapitalismu výhodné především pro sociálně ekonomickou skupinu velkoburžoazní finanční oligarchie, protože inflační tendence jsou sice výhodné pro dlužníky, ovšem jelikož úroky na vkladech jsou nižší než úrokové sazby na půjčkách od bank a bankéřů, dopadají především na drobné střadatele: roztáčení inflační spirály v hospodářském vývoji sice může dočasně zmírňovat průběh periodicky se opakujících cyklických krizí z nadvýroby, současně se ale může měnit na hyperinflaci. Z řečeného plyne, že i když bezhotovostní elektronické peníze nemají formu mincí, bankovek, směnečných závazků zaplatit dluh, nebo akciových příslibů vlastnických titulů, poukázek na budoucí zisky, přesto jsou materiálně předmětné a jejich materiální předmětnost spočívá v tom, že ztělesňují, symbolizují výrobní, sociálně ekonomické vztahy mezi lidmi v oblasti

kapitalistických peněžně úvěrových vztahů (které samozřejmě mohou zahrnovat podvodné spekulativní obchodování či půjčování na lichvářský úrok atd., atp.), představujíce vrcholnou vývojovou formu peněz jakožto ztělesnění abstraktně obecné lidské, společensky průměrné práce, všeobecného hodnotového ekvivalentu, přelomovou vývojovou formu všeobecné formy hodnoty, zobecňování hodnotové ekvivalence, která již nutně nevyžaduje zvěcnělou podobu. [137]

Pokusme se o alespoň nestručnější a nejjednodušší nástin (náznak) procesu utváření bezhotovostních elektronických peněz cestou emisního úvěrování, abychom trochu porozuměli fungování bankovního systému ve vlastnicko-třídní struktuře globalizovaného kapitalismu, jenž umožňuje „vytvářet peníze z dluhu neboli z ničeho". Uveďme nejprve tyto předběžné poznámky: 1)peníze vznikající „z dluhu" čili „z ničeho" se objevují v konkrétně historické situaci, kdy již peníze ztratily zlaté či stříbrné krytí a představují tak zvané „fiat money" neboli měnu, oběživo, platidlo atd., atp. coby „peníze z moci úřední", které do této sociálně ekonomické funkce ustanovuje stát (politická státní moc) příslušným vládním zákonným nařízením – na území české republiky je takovým základním a hlavním platidlem koruna česká, kterou musí při placení zboží přijmout každý obchodník, přičemž ji nesmí odmítnout, a současně se například jedná o „měnu s nuceným oběhem", jíž musí, což stanovují soudní výroky, každá fyzická či právnická osoba, nemá-li k dispozici povolenou měnu jinou, splácet své dluhy, přičemž zároveň žádná fyzická či právnická osoba nemůže odmítnout, není-li zvláštní smlouvou určeno jinak, přijmout české koruny jakožto splátku finančního závazku, kterou vůči ní mají fyzické či právnické osoby jiné; 2)nejobvyklejší vzájemný poměr mezi bezhotovostními (elektronickými) penězi a penězi „reálnými" je 9:1, může však být i 20:1 či 30:1[138]**; 3)záznamy v účetních knihách bank, které produkují bezhotovostní elektronické peníze vznikající poskytováním úvěrů, se musí řídit zásadou, podle níž je nezbytné, aby knihy každé banky ukazovaly a dokazovaly, že banka má o 10% více peněz na vkladech od fyzických či právnických osob než na půjčkách, neboť je nezbytné vytvářet dojem, že úvěry pocházejí z vkladů, které se v bankách objevily díky úsporám v hotových penězích, jež představují do budoucna odloženou peněžní koupěschopnou poptávku, takže pak banky mohou tyto úspory přetvářet kupříkladu na investiční úvěry, půjčky podnikatelům na nákup investičních statků, pro něž se tímto způsobem získané peníze mohou přeměnit v kapitál; 4)připomeňme si zároveň, že svými vklady se zákazníci bank stávají jejich věřiteli a banky dlužníky klientů, kdežto u půjček je tomu samozřejmě naopak, v takovém případě jsou to klienti banky, kteří mají hradit finanční závazek vůči bance, z čehož jasně plyne, že úrokové sazby z půjček, jejichž velikost je (nebo by měla být) o deset procent menší než množství peněz na vkladových účtech, musejí být mnohem vyšší než úrokové míry u vkladů fyzických a právnických osob – neboť ani ctihodné bankovní domy, jež vyrábějí peníze z ničeho, nejsou žádné charitativní, ale ziskové podnikatelské finanční instituce, a proto musí základní cíl jejich podnikatelské aktivity spočívat v tom, aby celkový objem finančních závazků cizích fyzických a právnických osob jakožto dlužníků vůči nim byl reálně větší než celkový objem finančních závazků, v nichž vystupují vůči těmto cizím fyzickým a právnickým osobám v roli dlužníka banky (jinak řečeno: celkový objem finančních pohledávek bank coby věřitelů vůči cizím fyzickým a právnickým osobám musí být větší než celkový objem finančních pohledávek těchto cizích fyzických a právnických osob v roli věřitelů vůči bankám), ačkoliv účetní knihy bankovních ústavů vytvářejí dojem pravého opaku.**

Představme si nyní, že se na bankovním trhu objevila nová banka, která ještě nezačala podnikat a nemá žádné vkladatele. Víme, že musí mít rezervní účet u centrální banky. Bankovní investoři tento rezervní vklad provedli a uložili ho ve výši 1111,12

dolarů (jeden tisíc sto jedenáct dolarů a dvanáct centů) ve formě hotových peněz, tedy reálných dolarů. Když tuto peněžní částku vynásobíme devíti, abychom dodrželi požadovaný rezervní poměr mezi bezhotovostními a hotovostními penězi, dostáváme deset tisíc dolarů, což je horní hranice velikosti jednoho úvěru, který je možné na základě rezervního vkladu u centrální banky ve výši 1111,12 dolarů poskytnout. Z toho důvodu se finanční suma na rezervním účtu naší banky v centrální bance nazývá „high-powered money", což se do českého jazyka překládá jako „vysoce aktivní peníze", které jakožto „měnová báze" právně legalizují celý proces poskytování úvěru penězi, jimiž banka v hotové formě reálně nedisponuje. Nyní se otevřou dveře a náš ctihodný bankovní dům přivítá prvního zákazníka, který si chce půjčit peníze, neboť potřebuje 10 tisíc dolarů, aby si mohl koupit auto. Těchto deset tisíc dolarů vykouzlí bankéř tím, že tuto sumu vyťuká pomocí počítačové klávesnice na zákazníkův účet coby bankovní úvěr – na základě se zákazníkem sepsané a jím podepsané smlouvy o úvěru, v níž se vypůjčovatel zavazuje, že dluh splatí, a to spolu s úrokovou sazbou, která se váže k jistině finančního závazku vůči bance: a tento slib je, jak jsme již uvedli, právně vynutitelný a vypůjčovatel ručí při uhrazování finančního závazku vůči bance svým majetkem. Je zřejmé, že oněch deset tisíc dolarů vzniklo vskutku z ničeho, jelikož v okamžiku zrození se tato peněžní suma nepodílela na oběhu, nákupu či prodeji žádného zboží, které by ztělesňovalo její hodnotový ekvivalent ve formě hodnoty užitné hodnoty rozličných produktů zvěcnělé práce či pracovní síly přímého a bezprostředního výrobce. A jelikož nic i plody jeho aktivity může vlastnit jak zákazník, tak i banka, protože ho lze rozmnožit tolikrát, kdo chce, klade se zmíněných deset tisíc dolarů vlastně dvakrát: slibem vypůjčovatele uhradit dluh se deset tisíc dolarů coby „statek budoucí" „zpřítomňuje", mění se ze „statku budoucího ve „statek přítomný" a klade se jako „statek přítomný", jak o tom svého času hovořila tak zvaná „teorie mezního užitku"[139], a tudíž se vskutku jedná o operaci, při níž se naplní účet banky i zákazníka banky, aniž by se snížil stav účtu nějakého jiného klienta v bankovním systému, čili se jedná – alespoň na první pohled – o investiční podnikatelskou strategii s kladným celkovým součtem. Současné je zjevné, že úvěrovou emisí vzniklé bezhotovostní elektronické peníze představují vrcholnou a přelomovou vývojovou formu všeobecné peněžní hodnotové ekvivalence, která již nemá zvěcnělou formu, jako je tomu u běžných hotových peněz, které se podílejí jak na oběhu zboží, tak i na činnosti peněžního úrokového kapitálu, a proto jejím hodnotovým ekvivalentem mohou být produkty spojení živé a zvěcnělé práce, které může plodit sociálně ekonomická praxe prosté, kapitalistické i postkapitalistické zbožní výroby. Jest vskutku otázkou, zda elektronické (bezhotovostní) utváření peněz úvěrovou emisí produkuje peníze, které jsou produktivní pro kapitál, a to již z toho důvodu, že u námi zmíněných deseti tisíc dolarů, vyrobených počítačovou klávesnicí z ničeho (jakoby ze vzduchu), je obtížné určit míru zisku: budeme-li výrobní náklady oněch deseti tisíc dolarů, které se objevily jakoby mávnutím kouzelného proutku, pokládat za nulové, pak nulou v obecně známé matematice dělit nelze; jestliže pak budeme tvrdit, že míra zisku se v tomto případě vlastně rovná nule dělené nulou, pak takové dělení dává jakékoli číslo, což odpovídá tomu, že vzhledem k rozličné měnové bázi ve formě rezervního účtu u centrální banky mohou při daném poměru bezhotovostních a hotovostních peněz obchodní banky vykouzlit na dluhovém účtu zákazníka jakoukoli peněžní sumu.

Vraťme se k našemu váženému bankovnímu domu a jeho bohulibé podnikatelské strategii. Zákazník díky právně závaznému slibu, že uhradí svůj dluh vůči bance, dostane spolu se smlouvou o úvěru i bankomatovou kartu, která mu umožní vytáhnout z bankomatu deset tisíc dolarů, jímž si zakoupí vysněný ojetý automobil. Prodejce uloží tyto peníze do své banky. Tím se nám na scéně objevuje další peněžní ústav, jenž může

poskytnout z těchto deseti tisíc dolarů, které vznikly z dluhu, další úvěr, jenž ovšem již nepředstavuje „high-powered money“, a proto může mít maximální velikost pouze devět tisíc dolarů. Pokud je těchto devět tisíc dolarů, vykouzlených z ničeho, uloženo v jakékoli formě na vkladovém účtu u třetí banky, může tato banka poskytnout zcela legálním způsobem úvěr ve výši 8100 dolarů – znovu připomínáme, že maximální výše půjčky může odpovídat devíti desetinám peněžní částky na vkladovém účtu, aby zápisy účetních knih všech tří bankovních ústavů souhlasily. Současně dlužno mít na zřeteli, že na rezervním účtu u centrální banky, který vytvořila námi prvně zmiňovaná banka, stále leží netknutých 1111,12 dolarů, a tudíž může poskytnout dalšímu zákazníkovi nových deset tisíc dolarů úvěru, krytých rezervním fondem, které se pak mohou ocitnout na vkladovém účtu čtvrté banky, jež z nich poskytne úvěr ve výši devíti tisíc dolarů…

Do řetězce procesu bezhotovostního utváření peněz úvěrovou emisí tak mohou v souladu s logikou Ponziho (či pyramidového) schématu[140] vstupovat nové a nové bankovní domy, které budou všechny půjčovat peníze vznikající z ničeho neboli z dluhu – a pobírat z nich úroky. Bankovní systém se tak utváří jako je uzavřená smyčka, v níž bankovní úvěr, vytvořený v jedné bance, se stává vkladem v bance jiné a naopak, přičemž každý nový vklad v systému obsahuje potenciál o něco (deset procent) menšího úvěru v klesající posloupnosti, čímž proces vznikání elektronických bezhotovostních peněz metodou úvěrového emitování připomíná ruské matrjošky, z nichž každá v sobě skrývá matrjošku o něco menší. Způsobem, jejž jsme naznačili, mohou z dluhu vznikat desítky tisíc dolarů, jejichž zrod byl legalizován již několikrát zmiňovaným původním rezervním vkladem 1111,12 dolarů, které stále leží netknuty v centrální bance. [141]

Náš jednoduchý příklad ukazuje, že „vysoce aktivní peníze“ vůbec nemusejí být produktivní pro kapitál, neboť peníze, které se díky nim objevují na úvěrovém účtu zákazníka banky, nic nenutí, aby se spojovaly s živou konkrétní prací dělnického obyvatelstva, z níž je možno těžit nadhodnotu, a proto mohou nakupovat běžné spotřební zboží nebo konkrétní živou práci příslušníků služebné třídy za mzdu, jež zisky kapitalistického podnikatele nezvětšuje, ale naopak zmenšuje. Zdá se, že vskutku platí, že jestliže se ve středověkém feudalismu říkalo, že „není země bez pána“, pak moderní kapitalistická občanská společnost – a „postmoderní“ kapitalismus tím spíše – razí heslo „peníze nemají pána“[142], a tudíž bylo svého času vrcholem směšnosti, když němečtí „praví socialisté“ s vážnou tváří hlásali, že pohyby peněžního kapitálu – projevující se například vzestupem či poklesem tržní ceny zlata, tohoto „pravého boha“ společnosti založené na vykořisťovatelském kapitalistickém soukromém vlastnictví – řídí rozmary bankéře Rothschilda. [143] Na mysli tane zároveň domněnka, zda ono „zázračné plození peněz z ničeho“, které v žádném případě nemusí dosahovat pouze velikosti oněch směšných deseti tisíc dolarů, jako je tomu v našem příkladě, nepodporuje v sociálně ekonomickém rámci finančního kapitálu, jejž Lenin pokládal za jedno ze základních určení monopolního kapitalismu (neboli imperialismu)[144], zveličování, nabubřování, „bublinovité nafukování“ spekulativního parazitního peněžně úvěrového (úrokového) kapitálu – růst objemu „vysoce aktivních peněz“ na rezervním účtu o několik řádů se samozřejmě projeví v exponenciálním růstu objemu bezhotovostně utvářených peněz na úvěrových účtech, jež si mohou vypůjčit finanční mágové, kteří zajisté vědí, že velmi bohulibou podnikatelskou aktivitou, k níž lze použít bezhotovostních peněz vznikajících z dluhu, jsou kupříkladu spekulativní nákupy a prodeje národních měn (dolarů, britských liber, eur atd., atp.) na světových devizových trzích – přinášejícího zisk ve formě úrokových sazeb, jejichž výše přesahuje míru zisku produktivního kapitálu, což přispívá k prohlubování všeobecné krize kapitalistického způsobu výroby. Už z toho

důvodu jsou problematické názory autorů článků, jejichž myšlenkový obsah jsme se snažili pochopit a porozumět tak logice procesu tvorby bezhotovostních peněz, vznikajících díky elektronickému záznamu, jenž připisuje příslušnou sumu na dlužní účet klienta – tyto stati jsou prosyceny poněkud hysterickou světonázorovou mystikou rozličných konspirativních teorií i apokalypticko-katastrofických vizí a scénářů „konce dějin“[145] –, kteří spatřují překonání údajně tragických důsledků rozvoje „výroby peněz z ničeho“, jež má být dílem spiknutí (například) židozednářů či iluminátů (ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století se v této souvislosti s oblibou hovořilo o „židobolševicích“), pro „lidskou svobodu“, v návratu ke zlatému či stříbrnému krytí peněz v oběhu[146], které má údajně vymanit lidskou společnost z „otrocké podřízenosti u bank a bankéřů, která je o to strašnější, že je zvěcnělá, neosobní“[147]: je známo, že zlaté krytí amerického dolaru nezabránilo vzniku velké celosvětové hospodářské krize v první polovině třicátých let.

Při bezhotovostním elektronickém utváření peněz úvěrovou emisí nabývají z dluhu vznikající peníze v roli měny, oběživa a platidla podobu zcela běžných dolarů. Díky rozvoji počítačových informačních technologií vznikly v posledních deseti či dvanácti letech ve virtuálním světě horizontálních a vertikálních počítačových sítí, internetových síťových struktur, nové formy digitálních elektronických peněz, které dostaly název „kryptoměny“. Nejznámější mezi nimi nese název „bitcoin“. („Coin“ je anglicky „mince“, a tudíž slovo „bitcoin“ znamená vlastně „mince vytvořená pomocí bitů“ čili určitého sledu nul a jedniček, neboli díky elektronickému kódu, jenž patrně zabraňuje padělání tohoto druhu peněz). „Kryptoměny“ fungují především jako nástroj oběhu neboli měna (čili oběživo při prodeji zboží, přeměně zboží v peníze, nebo platidlo při koupi zboží, přeměně peněz ve zboží), současně však představují i peníze coby ztělesnění majetku (nemovitosti, starožitnosti, obrazy, sochy nebo poštovní známky) – a samozřejmě unce zlata a stříbra, akcie podniků nebo rozmanité „cenné papíry“ coby produkty bankovních finančních technologií atd., atp. Na „kryptoměnách“ je zajímavé to, že se neváží na centrální banky jednotlivých národních států, takže se v nich v tomto momentě zračí a zrcadlí logika kapitalistické globalizace a „kryptoměny“ z toho důvodu umožňují globalizovanému kapitálu dosahovat zvláštního a mimořádného zisku, jenž vzniká právě díky volnému pohybu globalizovaného peněžního kapitálu po celé planetě. Zdá se nám, že právě v tom spočívá základní a hlavní sociálně ekonomický smysl „kryptoměn“, jinak ovšem vzhledem k tomu, že se o „kryptoměnách“ můžeme na nezávislé internetové encyklopedii dočíst, že by mohly vést k obnovení „zlatého standardu“ čili zlatého či stříbrného krytí peněz, máme dojem, že „kryptoměny“ představují v procesu globálního celoplanetárního zobecňování ekvivalentní hodnotové formy produktů lidské práce jakýsi „cimrmanovský úkrok stranou“. Slabina „kryptoměn“ spočívá, jak se alespoň v současnosti zdá, že zatím zůstávají uzavřeny do virtuálního světa internetových síťových struktur. [148]

Položme si nyní otázku, co se stane, když náš hypotetický první zákazník, jenž si u naší obchodní banky vypůjčil deset tisíc dolarů na koupi automobilu, svůj dluh uhradí, a to i spolu s příslušným úrokem. Náš ctihodný bankovní dům v takovém případě záznam o finančním závazku vypůjčovatele smaže, neb tento dluh „z nicoty vzešel a v nic se tudíž zase obrátil“. Vtip je ovšem v tom, že virtuální bezhotovostní dolary z bankovní účetní knihy sice zmizely, avšak v našem váženém peněžním ústavu se objevily dolary zcela reálné, materiálně předmětné. Předpokládejme, že na úrocích z půjčky ve výši deseti tisíc dolarů zaplatil náš milovník automobilů 1111, 12 dolarů, z čehož plyne, že naše milá komerční banka má nyní reálně dispozici 11111, 12 dolarů (jedenáct tisíc sto jedenáct dolarů a dvanáct centů), které může uložit na rezervní účet v centrální bance

jakožto „vysoce aktivní peníze“, které se mohou stát v souladu se stále uvažovaným poměrem 9:1 mezi bezhotovostními a hotovostními penězi měnovou bází (sociálně ekonomickou živnou půdou) pro vytvoření dalšího dlužního účtu pro nového zákazníka (nebo vícero zákazníků) banky, na němž se díky elektronickému zápisu zázračně zrodí peněžní částka ve výši sto tisíc dolarů. Dejme tomu, že posléze bude i tento dluh zaplacen spolu s úrokem, záznam o něm zmizí a náš bohulibý bankovní dům bude moci na rezervním účtu u centrální banky uložit peněžní částku ve výši 111111, 12 dolarů (sto jedenáct tisíc sto jedenáct dolarů a dvanáct centů), což mu dovolí vykouzlit na novém účtu dlužníka 1000000 (jeden milion) dolarů bezhotovostních elektronických peněz, vznikajících díky zápisu v účetní knize z dluhu neboli z ničeho. Takovouto líbeznou podnikatelskou a kapitálovou investiční činnost může zajisté provozovat každá z bankovních institucí, které se zapojují do potenciálně stále se rozrůstajícího systému (řetězce), v němž se prakticky realizuje bezhotovostní utváření peněz úvěrovou emisí a je zjevné, že v těchto sociálně ekonomických podmínkách bude množství peněz v oběhu, zrozených z ničeho, narůstat exponenciální řadou, takže může brzy dosahovat výše v řádu stovek miliard i bilionů dolarů. S poměrně vysokým stupněm věrohodnosti je možné předpokládat, že v takové situaci nebude velký a v perspektivě stále vzrůstající počet klientů schopen dostát svým finančním závazkům vůči bankám. Vskutku, připomeňme si ještě jednou, že i když elektronické záznamy v účetních knihách bank budou svědčit (alespoň na první pohled) o opaku, reálně je výše finančních závazků, v nichž zákazníci vystupují coby věřitelé bank, nižší než výše finančních závazků, v nichž se zákazníci ocitají v postavení dlužníků bank. Co mají v této situaci takoví klienti bank, což jsou fyzické a právnické osoby, dělat? Je zjevné, že „hon“ („run“) na banky s cílem vybrat si své vklady (úspory) jim nikterak nepomůže. V oběhu jsou peníze, které vznikly z dluhu, a jejich objem odpovídá souhrnu peněz v klienty podepsaných smlouvách o zapůjčení peněz, reálně však nemohou obíhat peníze, jež představují a ztělesňují úroky z peněz vzniklých z ničeho na dlužních úpisech bankám a bankéřům, zvláště když tyto úroky a z nich vzniklé úroky z úroků dosahují mnohdy vyšší úrovně, než představuje jistina (základní částka) původního dluhu. Je možné namítnout, že zisk z této situace by mohly vytěžit banky, pokud uvalí na majetek klientů, kteří nemohou zapravit své dluhy, exekuce. Vzniká ale otázka: najde se někdo, kdo by byl schopen tento majetek, k němuž se banky zadarmo dostaly, koupit, a když ano, za jaké peníze a odkud by je vzal? A pokud by je někde získal, kam, do jakého podnikatelského projektu, by je investoval? Zdá se, že v sociálně ekonomické situaci, jak jsme ji naznačili, se bude celkový souhrn dluhů, které vytvořily peníze zrozené z ničeho, nutně a zákonitě vyvíjet ve směru ke stavu, v němž bude tento celkový dluh nesplatitelný, přičemž z této situace nevytěží žádný zisk ani banky a bankéři.

Podobně vidí vývojovou perspektivu bankovního systému, v němž se peníze vytvářejí z dluhu neboli z ničeho, i Paul Grignon a připadá mu děsivá: „Jsme zcela závislí na neustále obnovovaných bankovních úvěrech, aby vůbec mohly existovat nějaké peníze. Žádné úvěry = žádné peníze… Jsme zcela závislí na komerčních bankách. Někdo si musí půjčit každý dolar, který máme v oběhu, v hotovosti nebo úvěru. Pokud banky vytvářejí hojnost umělých peněz, prosperujeme; pokud ne, hladovíme. Jsme absolutně bez trvalého peněžního systému. Když o tom získá někdo kompletní obrázek, je tragická absurdita naší situace beznaděje téměř neuvěřitelná, ale tak to je. A to není vše; banky vytvářejí pouze hlavní úvěr – nevytvářejí peníze pro splácení úroku. Odkud přicházejí úroky? Jediné místo, kde dlužníci mohou získat peníze na splacení úroku, je celková nabídka peněz v ekonomice. Ale téměř veškerá tato nabídka peněz byla vytvořena tím samým způsobem – jako bankovní úvěr, který musí být splacen, větším množstvím peněz, než bylo vytvořeno! A tak jsou ostatní vypůjčovatelé v té samé situaci, horečně se

snažící získat peníze, které potřebují ke splacení jak dluhu, tak úroku z celkového bazénu peněz, který obsahuje jen onen dluh. Je jasné, že je to nemožné, aby dluh i úroky splatil každý, protože peníze na úroky neexistují… Velkým problémem je, že u dlouhodobých úvěrů úroky mnohonásobně převyšují původní dlužnou částku. A tak, pokud nebude vytvořeno mnoho peněz navíc k zaplacení úroku, bude to znamenat velký poměr krachu/exekucí a nefungující ekonomiku. K udržování fungující společnosti je třeba, aby množství krachu bylo nízké. A aby se toho dosáhlo, musí být vytvořeno více a více peněz z dluhu, aby se uspokojily dnešní nároky na peníze na splacení předchozích dluhů. Ale samozřejmě toto celkový dluh zvyšuje. A znamená to, že nakonec musí být splaceny vetší úroky, což vyústuje ve stále se stupňující spirálu celkové zadluženosti, ze které není úniku… Je to jen časová prodleva mezi vytvořením peněz jako nových úvěrů a jejich splacením, která zabraňuje celkovému nedostatku peněz dohonit a zbankrotovat celý systém. Nicméně, s tím, jak nenažrané bankovní monstrum úvěrů přibývá na váze, potřeba vytvořit víc a víc peněz z dluhu na splacení dluhu se stává stále urgentnější… Rozumně uvazující člověk se musí ptát: copak to muže jít donekonečna? Není kolaps nevyhnutelný?“[149]

Zdá se být zjevné, že zoufalství pana Grignona vzniká z toho, že pokládá kapitalismus, čili i systém a zákonitosti fungování kapitalistického peněžního úvěrového (úrokového) kapitálu, za společenský řád odpovídající věčné a neměnné lidské přirozenosti, a proto se mu také konec kapitalismu jeví jako zánik lidské civilizace a kultury. Z toho důvodu též, jak lze poměrně lehce odhalit, kritizuje – a chce opravovat a měnit – současný kapitalismus ve Spojených státech zprava, ze světonázorových pozic konzervativní monetaristické filosoficko-ekonomické teorie, a to v kombinaci s křesťanským náboženssko-filosofickým učením, které vždy s náležitým mravním patosem rozhořčeně zakazovalo lichvu, v sociálně ekonomických podmínkách středověkého feudalismu ovšem několik koncilů katolické církve nakonec dospělo k truchlivému poznání, že půjčování na lichvářský úrok je nutno tolerovat, jelikož se sice jedná o chování hříšné, jde však o hřích, jejž bůh dopouští – a každý křesťan by měl věřit, nechce-li upadnout do kacířství, že „co bůh činí, dobře činí“. Základní pojmově teoretická slabina úvah páně Grignonových spočívá v tom, že se a)pohybují pouze v oblasti směny a oběhu zboží a peněz, v kategoriích fungování úrokového kapitálu, jenž přináší zisk ve formě úrokové sazby, zcela ignorujíce tvorbu nových hodnot ve výrobě; b)nevidí, že k zavedení systému „vytváření peněz z dluhu“ vedlo úsilí o zmírnění průběhu pravidelně se opakujících krizí z nadvýroby pomocí trvalého růstu peněz v oběhu. Je sice hezké, že Paul Grignon chce „vzít bankéřům jejich vládu nad osudy a životy lidí“, a proto navrhuje zavedení peněžního úvěrového systému, jenž bude půjčovat peníze bez úroku[150], problémem však je, že tvůrce filmu „Peníze jako dluh“ nevidí, nechce vidět a chápat, že systém vytváření peněz z dluhu čili z ničeho, jejž praktikují finanční magnáti amerického federálního rezervního systému, ukazuje hranice vývojových možností a historicky přechodnou povahu kapitalistického výrobního způsobu – a tudíž bychom tuto skutečnost neměli vnímat a chápat prizmatem katastrofických scénářů o „konci světa a dějin“, ale jako zdroj nové naděje na možnost vzniku soustavy výrobně vztahových forem rozvoje výrobních sil, která by se obešla jak bez cyklicky se opakujících krizí z nadvýroby, tak i bez nezaměstnanosti.

Teoretická a praktická slabina systému vznikání peněz z dluhu, kdy bankovní úředník komerční banky, opíraje se o „měnovou bázi“ na rezervním účtu u centrální banky ve formě „vysoce aktivních peněz“, vyťuká na počítačové klávesnici určitou peněžní sumu a připíše ji na dluhový účet vypůjčovatele (klienta), čímž oné finanční částce vdechne život, protože bezhotovostní peníze se stanou penězi hotovostními –

člověk si v této souvislosti maně vzpomene na novozákonní příběh o tom, „jak slovo tělem učiněno jest“ – tkví v tom, že v tomto systému je problémem zakládání běžných vkladových účtů klientů, jimiž klienti půjčují své reálné hotovostní peníze bance a chtějí mít samozřejmě jistotu, že si mohou svoje peníze kdykoliv vybrat. Tento nedostatek (snad alespoň částečně) překonává přeměněná forma bezhotovostního utváření peněz úvěrovou emisí, která spočívá v sociálně ekonomické praktické podnikatelské aktivitě „bankovnictví částečných rezerv“, což je taková bankovní praxe, která již není vázána na měnovou bázi řízenou centrální bankou, rezervní peněžní prostředky buduje na základě hotovostních vkladů klientů a stále si zachovává povinnost splácet vklady na běžných účtech zákazníků na požádání.

Pokusme se v co nejjednodušší formě naznačit, jakým způsobem „bankovnictví částečných rezerv“ prakticky funguje. Představme si, že do takové banky vloží jeden klient či skupina klientů na běžný účet 100000 (sto tisíc) korun českých v hotových penězích. Banka si 10000 (deset tisíc) korun uloží na rezervní účet a zbylých 90000 (devadesát tisíc) korun může použít coby měnovou bázi pro vytváření bezhotovostních peněz na dluhových účtech klientů. Rezervní účet banky představuje deset procent čili desetinu hotových peněz, které má banka díky vkladům klientů k dispozici, poměr bezhotovostních a hotovostních peněz vznikne v tomto případě obrácením zlomku jedné desetiny, a tudíž se rovná deseti. Banka tak na dluhovém účtu zájemce o půjčku elektronicky zaznamená peněžní částku 900000 (devět set tisíc) korun poskytnutého úvěru poskytnutého v bezhotovostních penězích neboli penězích, jež banka zatím nemá reálně k dispozici na hotovosti. Tato emisní úvěrová operace se nazývá „multiplikační efekt“, jenž bance zajišťuje, pokud je úvěr i s příslušným úrokem řádně splacen, možnost poskytovat další peníze na dluhové účty nových vypůjčovatelů, a zároveň i dostatek hotovosti jak na krytí běžných výběrů klientů z jejich vkladových účtů, tak i pro případ, že by si chtěli původní klienti vybrat svůj vkladový účet sto tisíc korun v plné výši, včetně příslušného úroku. [151]

Bezhotovostní peníze, vznikající díky elektronickým záznamům na účtech půjčovatelů peněz bankám nebo účtech vypůjčovatelů peněz od bank, jsou svérázným produktem lidské práce, neboť i připsání pomocí počítačové klávesnice jisté sumy peněz na vkladový či dlužní účet – v této konkrétně historické situaci nikoli slovo, ale číslo „tělem učiněno jest“ –, které připomíná mávnutí kouzelnického proutku, když tuto peněžní částku nemá banka v hotové podobě, představuje konkrétní živou práci, jež se může zpředmětňovat v určité užitné hodnotě, která zároveň ztělesňuje a zosobňuje hodnotu neboli společensky nutné a potřebné množství abstraktně obecné, společensky průměrné a jednoduché živé i zvěcnělé práce. Již jsme uvedli, že bezhotovostním způsobem utvářené peníze jsou v okamžiku zrození penězi z dluhu neboli z ničeho, a právě proto se v nich klade hodnota coby příměji a bezprostředněji společenský a mezilidský výrobní vztah (jenž může samozřejmě zahrnovat půjčování na lichvářský úrok nebo podvodné spekulativní obchodování s akciemi a národními měnami), tedy nikoli ve zvěcnělé formě, ne jako vztah mezi věcmi a prostřednictvím věcí, jelikož z toho důvodu, že v momentu vzniku neztělesňují hodnotový ekvivalent vůči obíhajícímu zboží, nejsou vázány na daný typ (druh) oběhu zboží, a proto se mohou vázat na prostou zbožní výrobu, kapitalistickou zbožní výrobu i zbožní výrobu postkapitalistickou, protože představují další stádium vývoje všeobecného hodnotového ekvivalentu, přelomovou vývojovou formu všeobecné formy hodnoty, vyšší míru univerzalizace hodnotové ekvivalence, která již nutně nevyžaduje zvěcnělou podobu. Když ale vstupují do oběhu (jako oněch z úvěru pořízených deset tisíc dolarů, za něž si lze pořídit automobil, nebo kupříkladu třicet tisíc korun z půjčky od české spořitelny, jimiž si je

možné koupit poměrně kvalitní notebook), mění se na zákonem stanovené platidlo a na území daného státu vnucenou měnu čili „peníze z moci úřední“, které jako nástroj oběhu zboží, měna, oběživo a platidlo figurují ve všech sociálně ekonomických funkcích peněz a představují coby hodnotový ekvivalent normální běžné zboží, i když „knížecí“. Když se pak ale bezhotovostní peníze stávají nástrojem poskytování úvěru, ať už bance nebo bankou, opět přestávají plnit funkci hodnotového ekvivalentu, jelikož vyžadují zaplatit jistinu dluhu plus odpovídající úrok a směňují se tak hodnotově neekvivalentním způsobem. Bezhotovostně utvářené peníze tak coby produkt lidské práce představují jednotu sociálně ekonomických protikladných určení, neboť ztělesňují zboží-nezboží. A právě proto by výroba bezhotovostních peněz, vznikajících z dluhu neboli z ničeho, mohla být účinným nástrojem úvěrové politiky revolučně demokratického typu státní moci: zmínili jsme se již, že peníze z dluhu by si mohli vypůjčovat finanční mágové, kteří je budou investovat do spekulativních nákupů a prodejů národních měn (dolarů, britských liber, eur atd., atp.) na světových devizových trzích – nutnost platit pod hrozbou exekuce veškerého majetku z takových spekulativních obchodů vysokou úrokovou sazbu by byla účinnější metodou regulace hospodářského rozvoje v pokrokovém smyslu a boje se spekulativním a parazitním finančním kapitálem než zavádění tak zvané „Tobinovy daně“. Opět též zopakujeme náš názor, že tvorba peněz z dluhu neboli z ničeho vyžaduje krytí nikoli návratem ke zlatu nebo stříbru, ale rozvojem společenských výrobních vztahů ve zbožní výrobě, která pokročí v procesu vývoje rozvinuté formy hodnoty, hodnotové ekvivalence, na úroveň všeobecné formy hodnoty, univerzální hodnotové ekvivalence, a to v celosvětovém rámci.

Je příznačné, že když v roce 2008 vypukla celosvětová finanční krize, zapomněli aktivní nositelé klasické liberálně demokratické sociálně ekonomické a politické ideologie na své tradiční povídačky o tom, že kapitalismus je společenský řád odpovídající věčné a neměnné lidské přirozenosti, jenž je založen na svobodě soukromého vlastnictví a systému svobodného podnikání, že věčná a neměnná lidská přirozenost je egoistická, avšak svobodné fungování kapitalistického tržního mechanismu umožňuje a způsobuje, že svobodné soukromé podnikání sobeckých individuí je pramenem obecného dobra a sociálního blaha, celospolečenského užitku a prospěchu, který se projevuje v hospodářském růstu i sociálním vzestupu, růstu hmotné životní úrovně obyvatelstva; ze svobody soukromého vlastnictví a svobodného podnikání logicky plyne mravní, právní a finančně ekonomická odpovědnost všech fyzických i právních osob, všech vlastnických podnikatelských subjektů za výsledky hospodaření, „lidské právo na úspěch a současně na krach“, které je v kapitalistickém způsobu výroby pramenem sociální spravedlnosti i motivem pracovní výkonnosti, růstu efektivnosti vynakládání živé i zvěcnělé práce; z racionality a morality kapitalistického tržního hospodářského mechanismu, následně plyne, že je-li trh zdrojem spravedlivé vertikální sociální mobility a soukromý kapitalistický vlastník a svobodný podnikatel nejlepším hospodářem, je stát naopak hospodářem nejhorším – což je, jak jsme již napsali, teze naprosto absurdní vzhledem k objektivní skutečnosti, že v soustavě výrobních a mocensko-politických vztahů (nadnárodně a nadstátně) monopolního kapitalismu není buržoazní stát nic jiného než „výbor ve věci vlastnických a mocenských zájmů globalizované velkoburžoazní finanční oligarchie“. Obhájci přirozenosti a věčnosti kapitalistického společenského řádu začali v této situaci naopak zdůrazňovat, že americká vláda musí velkorysou finanční injekcí podpořit a zachránit právě ty sociálně ekonomické skupiny monopolní velkoburžoazie, které svými podnikatelskými aktivitami vyvolaly zhroucení trhu hypotečních úvěrů, což globální finanční krizi odstartovalo – „aby prý bylo možno stabilizovat finanční sektor ekonomiky“: že tedy,

jako je v dobách ekonomické prosperity přirozené a spravedlivé privatizovat zisky kapitalistických soukromých vlastníků a kapitálových investorů, tak je údajně stejně tak přirozené a spravedlivé „znárodnit ztráty“, jež utrpěli vlastníci a manažeři ctihodných a vážených peněžních ústavů, které rozvíjely lukrativní byznys, jenž jakoby přímo vytryskl z „hlubin amerického snu“, aby posléze mohli opět privatizovat zisky z jiných kapitálových investičních aktivit na finančních trzích, při nichž si bankovní domy pohrávají s virtuálními penězi, vytvářejíce spekulativní fiktivní peněžní kapitál z dluhů. A bylo ještě absurdnější, když někteří představitelé konzervativního pravicového křídla republikánské strany „záchranný plán na stabilizaci finančních trhů“, jehož základní myšlenka spočívala v návrhu „nalít“ 700 miliard dolarů do krachujících bank, které svými spekulativními investičními operacemi, při nichž si pohrávaly s fiktivními (virtuálními) penězi, vytvářely pouhou iluzi hospodářského růstu a způsobily tak globální finanční krizi, ostře kritizovali s odůvodněním, že tento záchranný program dokazuje, „jak dobře se v Americe daří bankovnímu socialismu“, což je údajně něco, co „je bytostně neamerické“.

Politicky levicově orientovaný slovinský filosof Slavoj Žižek se tehdy oprávněně tázal: „Byl tedy záchranný plán skutečně „socialistickým“ opatřením, zrozením státního socialismu v USA?“ Je zřejmé, že pokud by tomu tak vskutku bylo, šlo o „socialistické“ opatření velice zvláštního druhu: jednalo se o „socialistické“ opatření, jehož přednostním cílem nebylo pomoci chudým, nýbrž bohatým, majitelům a špičkovým manažerům ctihodných bankovních domů, které rozvíjely veskrze bohulibou sociálně ekonomickou praxi spočívající v poskytování zdánlivě levných, ve skutečnosti však lichvářských hypotečních úvěrů, přičemž cíl „záchranného plánu“ museli ze svých daní zaplatit právě ti, na něž ona ušlechtilá podnikatelská aktivita nejvíce dopadala. Systém sociálně ekonomických a sociálně politických vztahů globalizovaného kapitalismu je tedy světem riskantních rozhodnutí, v němž ale vládne velká asymetrie mezi svobodou a odpovědností: jen někteří mohou svobodně vlastnicky rozhodovat, zatímco jiní – a těch je velká většina – na sebe berou veškeré ekonomické finanční riziko plynoucí z rozhodnutí oněch nemnoha, co řídí a vládnou.

„Záchranný plán“ americké vlády neměl s nějakým (třeba bankovním) socialismem vůbec nic společného, protože i socialistickému společenskému zřízení je (musí být) vlastní určitá forma zbožní výroby a jistý typ tržní ekonomiky. Byl naopak projevem netržního (a předtržního) přídělového hospodaření, sociálně ekonomického systému, jenž má výrazné rysy hrubého rovnostářského komunismu[152], v němž vládne princip, který se uplatňoval na orwellovské „zvířecí farmě“: „všechna zvířátka si jsou rovna, avšak některá zvířátka mezi nimi si jsou prostě rovnější než jiná“. [153] Bylo výrazem krajní ironie, že se „socializace“ bankovního systému měla stát přijatelnou jedině v případě, že by sloužila záchraně kapitalismu. V kategoriální optice buržoazní liberálně demokratické ideologie je socialismus zlo – pokud ovšem neslouží stabilizaci kapitalismu. [154]

V této logické a historické souvislosti si připomeňme Marxovy postřehy o úloze úvěru v systému kapitalistické výroby. Marx především zdůrazňuje, že vytvoření úvěru je nutné ke zprostředkování vyrovnávání ziskové míry, čili se jedná o regulaci tohoto pohybu vyrovnávání, na němž je založena celá kapitalistická výroba; ke snižování nákladů oběhu peněz a zboží – jedním z hlavních nákladů oběhu jsou samotné peníze, pokud jsou hodnotou, úvěrem se na penězích uspoří trojím způsobem: a)tím, že pro velkou část transakcí úplně odpadají; b) tím, že se urychluje oběh peněžních prostředků, takže za jinak nezměněné velikosti a množství skutečných obratů zboží,

zprostředkujících spotřebu, vykonává tutéž službu menší masa peněz nebo peněžních známek a zároveň úvěr zrychluje rychlost metamorfózy zboží a tím rychlost oběhu peněz; c)tím, že zlaté peníze je možné nahradit penězi papírovými. [155]

Úvěr vede zároveň k vytváření akciových společností a rozvíjení akciového průmyslového podnikání, z čehož plyne: „1)Obrovské rozšiřování měřítka výroby a podniků, které nebyly možné pro jednotlivé kapitály. Přitom se takové podniky, které dříve bývaly vládními podniky, stávají společenskými; 2)Kapitál, který je sám o sobě založen na společenském způsobu výroby a předpokládá společenskou koncentraci výrobních prostředků a pracovních sil, tu dostává přímo formu společenského kapitálu (kapitálu přímo sdružených individuí) v protikladu k soukromému kapitálu a jeho podniky vystupují jako společenské podniky v protikladu k soukromým podnikům. Je to zrušení kapitálu jako soukromého vlastnictví v rámci kapitalistického výrobního způsobu samého; 3)Přeměna skutečně fungujícího kapitalisty v pouhého ředitele, správce cizího kapitálu, a vlastníků kapitálů v pouhé vlastníky, pouhé peněžní kapitalisty. I když dividendy, které pobírají, zahrnují úrok a podnikatelský zisk, tj. celý zisk (neboť plat ředitele je nebo má být pouhou mzdou za kvalifikovanou práci jistého druhu, jejíž cena je regulována na trhu práce tak jako cena každé jiné práce) pobírá se tento celý zisk už jen ve formě úroku, tj. jako pouhá úhrada za vlastnictví kapitálu, které se tak úplně odděluje od funkce ve skutečném procesu reprodukce, podobně jako se tato funkce v osobě ředitele odděluje od vlastnictví kapitálu. Zisk tak vystupuje (už nejen jedna jeho část, úrok, který odvozuje své oprávnění ze zisku vypůjčovatele) jako pouhé přivlastňování cizí nadpráce, které vyplývá z přeměny výrobních prostředků v kapitál, tj. z jejich odcizení vůči skutečnému výrobci, z jejich protikladnosti jako cizího vlastnictví vůči všem individuím skutečně činným ve výrobě, od ředitele až k poslednímu nádeníkovi. V akciových společnostech je funkce oddělena od vlastnictví kapitálu, tedy i práce je úplně oddělena od vlastnictví výrobních prostředků a nadpráce. Je to výsledek nejvyššího rozvoje kapitalistické výroby, nutný průchozí bod ke zpětné přeměně kapitálu ve vlastnictví výrobce, ale už ne jako soukromé vlastnictví izolovaných výrobců, nýbrž jako jejich vlastnictví jakožto sdružených výrobců, jako bezprostřední společenské vlastnictví. Na druhé straně je to průchozí bod k přeměně všech funkcí v procesu reprodukce, které jsou dosud ještě spojeny s vlastnictvím kapitálu, v pouhé funkce sdružených výrobců, ve společenské funkce… Protože zde zisk nabývá čisté formy úroku, jsou takové podniky možné i tehdy, když vynášejí pouze úrok, a to je jeden z důvodů, které brzdí pokles všeobecné míry zisku, neboť tyto podniky, kde podíl konstantního kapitálu je tak obrovský oproti variabilnímu kapitálu, se nemusí nutně podílet na vyrovnávání všeobecné míry zisku.“[156]

K řečenému Engels dodává: „Od těch dob, kdy Marx napsal tyto řádky, vyvinuly se, jak známo, nové formy průmyslového podnikání, které představují druhý a třetí stupeň akciové společnosti. Proti denně rostoucí rychlosti, s níž dnes možné ve všech odvětvích velkého průmyslu stupňovat výrobu, stojí stále větší pomalost, s níž se rozšiřuje trh pro toto vzrůstající množství výrobků. Co průmyslová odvětví zhotoví za několik měsíců, může trh stěží pohltit za léta. K tomu přistupuje politika ochranných cel, kterou se každá průmyslová země uzavírá proti druhým a zejména proti Anglii a která ještě uměle stupňuje domácí schopnost vyrábět. Následkem toho je všeobecná chronická nadprodukce, stlačování cen, klesající zisk, který dokonce úplně odpadá; zkrátka proslulá svoboda konkurence je se svým rozumem v koncích a musí sama ohlašovat svůj zjevný skandální bankrot. A to tak, že v každé zemi se velkoprůmyslníci určitého odvětví spojují v kartel k regulování výroby. Výbor stanoví množství, které má každý závod vyrábět, a v neposlední instanci rozděluje docházející objednávky. V jednotlivých

případech se občas vytvářely dokonce mezinárodní kartely, jako například mezi anglickou a německou výrobou železa. Ale ani tato forma zespolečenštění výroby ještě nestačila. Protikladnost zájmů jednotlivých firem ji příliš často rozbíjela a obnovovala konkurenci. Tak se dospělo k tomu, že v jednotlivých odvětvích, kde to stupeň výroby připouštěl, se veškerá výroba tohoto odvětví koncentrovala v jednu velkou akciovou společnost s jednotným vedením. V Americe to bylo provedeno už víckrát, v Evropě je dosud největším příkladem United Alkali Trust, který svěřil celou britskou výrobu alkálií do rukou jediné firmy. Dřívější majitelé jednotlivých závodů – bylo jich přes třicet – dostali za všechno své zařízení odhadní hodnotu v akciích, celkem za 5 miliónů liber šterlinků, které představují fixní kapitál trustu. Technické zařízení zůstává v dosavadních rukou, ale obchodní vedení je soustředěno v rukou generálního ředitelství. Oběhový kapitál (floating capital) v částce asi jednoho miliónu liber šterlinků byl nabídnut k upisování veřejnosti. Celkový kapitál je tedy 6 miliónů liber šterlinků. Tak je v tomto odvětví, které tvoří základ celého chemického průmyslu, v Anglii konkurence nahrazena monopolem a je připravena velmi příznivá půda pro budoucí vyvlastnění celou společností, národem.“[157]

Engelsův dodatek pokračuje: „To je zrušení kapitalistického výrobního způsobu v rámci kapitalistického výrobního způsobu samého, a tudíž sám sebe rušící rozpor, který se prima facie (na první pohled) jeví jako pouhý přechodný bod k nové formě výroby. Rozpor jako takový pak také vystupuje ve svém projevu. V určitých sférách zavádí monopol a vyžaduje tedy zasahování státu. Reprodukuje novou finanční aristokracii, nový druh příživníků v podobě nesolidních podnikatelů, spekulantů a pouze nominálních ředitelů; celý systém podvodu a klamu při zakládání podniků, vydávání akcií a obchodu s akciemi. Je to soukromá výroba bez kontroly soukromého vlastnictví. Nehledě na akciový systém – který znamená zrušení kapitalistického soukromého průmyslu na základě kapitalistického systému samého a který tou měrou, jak se šíří a zachvacuje nové sféry výroby, ničí soukromý průmysl – poskytuje úvěr jednotlivému kapitalistovi nebo tomu, kdo je za kapitalistu pokládán, dává v určitých mezích absolutní moc disponovat cizím kapitálem a cizím vlastnictvím, a tím i cizí prací. Moc disponovat společenským, nikoli vlastním kapitálem mu dává moc disponovat společenskou prací. Moc disponovat společenským, nikoli vlastním kapitálem, mu dává moc disponovat společenskou prací. Sám kapitál, který někdo skutečně nebo podle mínění veřejnosti má, stává se už jen základnou pro úvěrovou nadstavbu. To platí zejména ve velkoobchodu, jehož rukama prochází největší část společenského produktu. Všechna měřítka, všechna ospravedlnění, za kapitalistického výrobního způsobu ještě více méně oprávněná, tu mizí. Spekulující velkoobchodník neriskuje svůj majetek, nýbrž společenský majetek. Stejně nejapnou se stává fráze o tom, že kapitál pochází z úspor, protože právě takový spekulant vyžaduje, aby pro něho šetřili jiní… S druhou frází o odříkání je v příkrém rozporu jeho přepych, který se teď také sám stává prostředkem úvěru. Představy, které mají na méně vyvinutém stupni vývoje kapitalistické výroby ještě určitý smysl, se tu stávají úplně nesmyslnými. Úspěch i nezdar tu vedou současně k centralizaci kapitálů, a tedy k vyvlastnění v obrovském měřítku. Vyvlastňování tu postihuje všechny, od bezprostředních výrobců po samy menší a střední kapitalisty. Toto vyvlastnění je výchozím bodem kapitalistického výrobního způsobu; provést toto vyvlastnění je jeho cílem, přičemž jde o vyvlastnění výrobních prostředků všem jednotlivcům, výrobních prostředků, které s rozvojem společenské výroby přestávají být prostředky soukromé výroby a produkty soukromé výroby a které mohou být výrobními prostředky už jen v rukou sdružených výrobců, tedy jejich společenským vlastnictvím, jako jsou jejich společenským produktem. Toto vyvlastňování se však v rámci kapitalistického systému samého projevuje v protikladné

podobě, jako přivlastňování společenského vlastnictví malým počtem lidí; a úvěr dodává tomuto malému počtu lidí stále více charakter pouhých dobrodruhů. Protože vlastnictví tu existuje ve formě akcie, stává se jeho pohyb a převod pouhým výsledkem hry na burze, kde žraloci požírají malé ryby a burzovní vlci ovečky. V akciovém systému existuje už protiklad ke staré formě, v níž se společenský výrobní prostředek jeví jako individuální vlastnictví; ale sama přeměna ve formu akcie zůstává ještě v zajetí kapitalistických mezí; tedy místo aby protiklad mezi charakterem bohatství jako společenského a soukromého bohatství překonávala, vytváří jej jen v nové podobě. Družstevní továrny dělníků samých jsou, v rámci staré formy, prvním průlomem do staré formy, ačkoli přirozeně všude, ve své skutečné organizaci, reprodukují a musí reprodukovat všechny nedostatky dosavadního systému. Ale protiklad mezi kapitálem a prací je v nich zrušen, třebaže zprvu jen v té formě, že dělníci jako sdružení jsou svým vlastním kapitalistou, tj. používají výrobní prostředky ke zhodnocení své vlastní práce. Ukazují, jak na určitém stupni vývoje materiálních produktivních sil a jemu odpovídajících společenských forem výroby přirozeně vzniká a rozvíjí se z jednoho způsobu výroby nový způsob výroby. Bez továrního systému vyplývajícího z kapitalistického výrobního způsobu by se nemohla vyvinout družstevní továrna, a stejně tak bez úvěrového systému vyplývajícího z téhož výrobního způsobu. Úvěrový systém, který tvoří hlavní základnu postupné přeměny kapitalistických soukromých podniků v kapitalistické akciové společnosti, dodává právě tak prostředky k postupnému rozšiřování družstevních podniků ve víceméně národním měřítku. Na kapitalistické akciové podniky stejně jako na družstevní továrny je třeba dívat se jako na přechodné formy mezi kapitalistickým způsobem výroby a způsobem sdruženým, jenže v jedněch je protiklad zrušen negativně a v druhých pozitivně.“[158]

Engels posléze uzavírá: „Je-li úvěr hlavní pákou nadprodukce a nadměrné spekulace v obchodu, pak jen proto, že proces reprodukce, který je svou povahou pružný, je tu vystupňován až po krajní mez, a to proto, že velkou část společenského kapitálu používají lidé, kteří jej nevlastní, kteří tedy do toho jdou docela jinak než vlastník soukromého kapitálu, který, pokud sám funguje, úzkostlivě zvažuje meze svého soukromého kapitálu. Tím se jen jasněji ukazuje, že zhodnocování kapitálu založené na protikladném charakteru kapitalistické výroby dovoluje skutečný svobodný vývoj jen k určitému bodu, že tedy fakticky tvoří imanentní pouta a meze výroby, které jsou úvěrem ustavičně prolamovány. Úvěr tedy zrychluje materiální rozvoj produktivních sil a vytváření světového trhu; a dovést je – jako materiální základy nové formy výroby – až na určitý stupeň vývoje je historickým úkolem kapitalistického výrobního způsobu. Úvěr zároveň zrychluje násilné výbuchy tohoto rozporu, krize, a tím i prvky rozkladu starého výrobního způsobu! Dvojí charakter, který je imanentní úvěrovému systému: že na jedné straně z hybné páky kapitalistické výroby, z obohacování na základě vykořisťování cizí práce, dělá nejčistší a nejkolosálnější systém spekulací a podvodů a že stále více omezuje malý počet těch, kdo těží ze společenského bohatství; že však na druhé straně tvoří formu přechodu k novému výrobnímu způsobu.“[159]

Na vývojové úrovni postindustriálního a postmoderního kapitalismu získává po planetě se volně pohybující finanční investiční kapitál možnost dosahovat zvláštní a mimořádný zisk, a proto se i systém globalizovaného kapitalistického vykořisťování stává „tekutým“[160], neboť kapitalistické soukromé vlastnictví dokáže velmi pružně „obtékat“ všechny národně státní či regionální politické a právní institucionální struktury, které se pokoušejí celkově regulovat kapitalistickou zbožní výrobu či alespoň zmírňovat sociální dopady výroby nadhodnoty. Logika utváření a fungování globalizovaných kapitalistických výrobních vztahů – výroba zboží se soustřeďuje

v zemích, v nichž může investovaný peněžní kapitál dosahovat vyšší míru nadhodnoty, realizace vyprodukované nadhodnoty v zisk se pak zaměřuje do států s vyšší úrovní masové peněžní koupěschopné poptávky, což přibližuje vznik další celosvětové krize z nadvýroby – zároveň plodí vlastnické a mocensko-politické struktury oligarchického třídně sociálního a nacionálního šovinismu[161], jejž zosobňuje a aktivně prakticky realizuje globalizovaná velkoburžoazní finanční oligarchie.

Z hlediska svých sociálně ekonomických a politický zájmů se globalizovaná monopolní velkoburžoazie dělí na křídlo „kosmopolitní" a „nacionální". [162] Sociálně ekonomické podmínky postmoderního kapitalismu umožňují „kosmopolitnímu" křídlu globalizované velkoburžoazní oligarchie rozvíjet „bohulibou" sociálně ekonomickou praxi půjčování na lichvářský úrok, o níž jsme se již zmiňovali. [163] Předmětem této veskrze „ctihodné" podnikatelské aktivity se v soustavě výrobních vztahů globalizovaného kapitalistického vykořisťování stává půjčování na lichvářský úvěr národním státům, čímž vzniká dluh, který nemůže být nikdy zaplacen a jeho třídně sociálním a politickým cílem je donutit národní vlády co nejvíce omezovat buržoazní národní sociální stát spolu se systémem veřejného sociálního, zdravotního a důchodového pojištění. Příkladem takové „láskyplné" péče může být způsob, jímž Mezinárodní měnový fond spolu se Světovou bankou jakožto dvěma základními finančními institucemi peněžně úvěrového systému globalizovaného kapitalismu a strukturami výkonné vládní moci Evropské unie řešily řecký státní dluh. [164]

Při zmínce o druhém křídle vlastnické a mocenské elity globalizovaného kapitalismu jsme nikoli náhodou napsali uvozovky, neboť jeho dějinotvorná aktivita nemá samozřejmě s nějakým „vlastenectvím" či „obranou národních zájmů" nic společného. Sociálně historické působení „nacionálů" představuje stejný sociálně ekonomický parazitismus vyvlastňování kapitalistického národního státu jako u „kosmopolitů", rozdíl je pouze v tom, že „kosmopolité" vyvlastňují buržoazní národní stát takzvaně „shora", metodou vytváření lichvářského zadlužení národních států v takové výši, která nejde zaplatit, kdežto „nacionálové" jej vyvlastňují tak zvaně „zdola", pomocí parazitování na státních veřejných zakázkách. Politicky levicový sociolog profesor Jan Keller svého času přesvědčivě ukázal, že v naší republice je míra korupce v oblasti veřejných zakázek patrně o hodně vyšší, než je tomu u sociálních dávek, o jejichž údajném zneužívání žvanili (a stále žvaní) propagandističtí šmokové pravicových stran na české politické scéně. [165] Sociálně ekonomický parazitismus, spočívající ze zneužívání veřejných zakázek a dotací ze státního rozpočtu či z evropských rozvojových fondů, v české republice v současnosti zosobňuje a ztělesňuje především jistý „lidumilný miliardář", o kterém je známo, že – jak nevědomému světu sdělují s jiskrou v oku a s ohněm v srdci novináři v jím vlastněných novinách – „všeci kradnú a len on robí". Vážený pan Andrej Babiš, jemuž politická podpora „malého českého člověka", jenž názorně dokázal, že láska k miliardám „lidumilného miliardára" je v české veřejnosti vskutku „poklad ryzího kovu trvalejší", dopomohla k vítězství v posledních parlamentních volbách, prosadil již ve funkci ministra financí v předchozím vládním kabinetu optimalizaci výběru daní: a tato pravou křesťanskou láskou naplněná dějinotvorná (politicko-podnikatelská) aktivita dopomohla „lidumilnému miliardárovi" k tomu, že v současnosti odevzdává on a jeho zemědělsko-průmyslový komplex (neboli podnikatelské impérium zvané „Agrofert") na daních méně, nižšší peněžní sumu, než kolik dostává na dotacích od státu a od evropských rozvojových fondů – vždyť čím více se vybere na daních, tím více je možno obdržet na státních či evropských subvencích. [166]

Na naše úvahy by nyní mohl nějaký laskavý čtenář (a nelaskavý tím spíše) namítnout, že vyvlastňování kapitalistického národního státu, ať už jej provádějí „kosmopolité“ či „patrioti“, charakterizuje ať tak či onak pokrokovou sociálně historickou aktivitu, bez ohledu na to, jaká společenská třída jej prakticky uskutečňuje. S takovou námitkou lze, abstraktně obecně vzato, souhlasit. Dlužno však mít stále na zřeteli, že, podobně tomu, jak jsme již vyrozuměli, z úvěru vznikající akciové společnosti jsou negativním překonáním kapitalismu, kdežto z téže sociálně ekonomické půdy vyrůstající družstevní podniky jsou překonáním kapitalismu v pozitivním smyslu – bude se i vyvlastňování buržoazního národního státu revolučně demokratickým typem státní moci, jež slouží utváření zárodečných forem (buněk) třídy samosprávných vlastníků v lůně třídně sociální strukturace kapitalistické občanské společnosti, podstatně odlišovat od zmíněného vyvlastňování, které prakticky realizuje reakční sociálně ekonomická skupina „kosmopolitních internacionálů“ nebo sociálně ekonomická skupina „vlastenců“, která je ještě reakčnější, protože své vlastnické a mocenské zájmy vyjadřuje šovinistickou, rasistickou či klerofašistickou ideologií (neboli ideologií různých forem a variant nábožensko-politického fundamentalismu). [167] „Kosmopolitní“ globalizovaný kapitál, ovládající volný pohyb zboží, služeb, informací, pracovní síly i peněz po planetě, manifestuje svou „přirozenou povahou“ odmítání nacionalistického šovinismu, rasismu či nábožensko-politického fundamentalismu a svým reakčním způsobem – globalizovaný kapitál rozvíjí internacionalizaci výrobních sil a proces zespolečenšťování práce a výroby v celosvětovém rámci formou rozšířené reprodukce vykořisťovatelského kapitalistického soukromého vlastnictví – napomáhá k rozvoji všestranných obchodních, hospodářských, kulturních, sociálně politických atd., atp. styků mezi národy a národnostmi, lámání, rozbíjení bariér, které je od sebe vzájemně odcizují, stírání rozdílů mezi národy a národnostmi. [168]

Již jsme se zmínili, že když si v obchodě koupím za dvacet korun veku chleba, tak oněch dvacet korun neztrácím, vrací se mi v odcizené a převrácené podobě veky chleba; abstraktně obecná práce se změnila na produkt práce konkrétní. A stejně tak obchodník, který mi veku chleba za dvacet korun prodal, také nic neztrácí, i jemu se ona veka chleba znovu objevuje v převrácené a odcizené formě dvaceti korun; produkt konkrétní práce nabyl podoby práce abstraktně obecné. [169] Nyní mohu koupenou veku chleba sníst, nebo ji mohu také prodat kupříkladu za pětadvacet korun, budu-li mít štěstí a najdu-li kupce, jenž mi oněch dvacet pět korun dá. Můj zisk se zrodí z tak zvané „marže“ neboli obchodní přirážky, rozdílu mezi nákupní a prodejní cenou. Prodám-li onu veku chleba za cenu nad hodnotou, rovná se můj zisk ztrátě kupujícího, neboť ve směně zboží nemůže vznikat společenský nadvýrobek. Pekař, jenž ode mne přijal dvacetikorunu za svou veku chleba, ji může uložit do banky na příslušný úrok na svém vkladovém účtu. Úroková sazba je ovšem přeměněná forma obchodní marže, a tudíž masa a míra úroku, jejž pekař získá coby věřitel bankovního domu, kam si své peníze uložil, se rovná finančnímu závazku banky coby dlužníka vůči pekaři, jejž musí příslušný peněžní ústav vyrovnat, aby náš milý výrobce a prodavač chleba, housek a rohlíků nevyvolal čirou náhodou „hon na banky“. Společenský nadprodukt nemůže vznikat ani ve směně zboží za peníze a peněz za zboží, ani díky ukládání peněz v bankovních ústavech, přestože peníze, které se díky úrokovým sazbám tímto způsobem rozmnožují, nerespektují boží příkaz: „sedmého dne odpočívej!“ a pracují i v neděli. (Není snad také nutno příliš obsáhle vysvětlovat, že k uložení do banky na vkladový účet se lépe hodí dvacetikoruna než veka chleba, kdežto peníze, jež náš obchodník s chlebem a pečivem utržil za svůj prodaný tovar, se příliš nehodí k jídlu).

Koupí veky chleba jsem pozbyl vlastnictví dvaceti korun, nabyl jsem však vlastnictví veky chleba. Pekař přestal být na druhé straně vlastníkem veky chleba a stal se majitelem dvaceti korun. Jedna a táž se hodnota se v jednom případě objevuje ve formě veky chleba, ve druhém případě pak se klade v podobě dvaceti korun (neboli dvou kvalitativně odlišných a kvantitativně nesouměřitelných užitných hodnot, jejichž nositeli jsou odlišní lidé), dvacet korun a veka chleba jsou převrácené a vzájemně odcizené formy výrazu hodnoty představující odcizení člověka od člověka (neboli dělbu práce) jako vývojovou formu odcizení práce; v hodnotě zboží nalézají vztahy mezi lidmi převrácený, zvěcnělý a odcizený výraz vztahů mezi věcmi a prostřednictvím věcí. V systému dělby práce (čili odcizení jednoho výrobce od druhého) je směna zboží změnou vlastníka a zároveň – v rámci výrobních vztahů určitého výrobního způsobu, dané společenskoekonomické formace – není změnou vlastníka v tom smyslu, že by sama o sobě umožňovala přejít od jednoho typu vlastnictví a způsobu výroby ke druhému. Nedošlo k žádné změně formy vlastnictví, která je sociálně ekonomickou živnou půdou společenského systému, jehož jsme oba – já i pekař – součástí: v tomto případě předpokládáme drobné soukromé vlastnictví pracujících soukromých vlastníků v konkrétně historickém rámci prosté zbožní výroby. Směna veky chleba za dvacet korun je hodnotově ekvivalentní vztah změny – nezměny vlastníka, jenž je čistě lokální a nemůže z toho důvodu popřít, zrušit vlastnické struktury, které jsou sociálně ekonomickým základem dané společensko-ekonomické formace.

Sociálně ekonomická určení změny – nezměny vlastníka v hodnotově ekvivalentním vztahu směny zboží se týkají nejenom směny životních prostředků (spotřebních předmětů, běžných či luxusních), ale i výrobních prostředků. I při směně (nebolí prodeji a koupi) takových zboží, jako je například číslicově řízený soustruh nebo pružně robotizovaná technologická výrobní linka, se vlastník směňovaného zboží mění a nemění zároveň, neboť i zde se v hodnotově ekvivalentním vztahu směny (nákupu a prodeji) zboží jedna a táž hodnota manifestuje ve dvou kvalitativně odlišných a kvantitativně nesouměřitelných užitných hodnotách: na jedné straně číslicově řízený soustruh či pružně robotizovaný technologický výrobní provoz, na straně druhé pak finanční částka, v níž se zračí a zrcadlí hodnota a cena těchto zbožních výrobků. (A opět snad nemusíme příliš dlouho vysvětlovat, že penězi, pokud bychom je použili přímo a bezprostředně v roli pracovních nástrojů, se poměrně těžko obrábí kov nebo montují automobily a bankovní domy by měly zřejmě řadu námitek, kdyby si v nich chtěl někdo uložit na vkladový účet místo peněz soustruh či sadu robotů, i kdyby byly vybaveny umělou inteligencí).

Lze zajisté namítnout, že naše jednoduchá modelová situace by doznala podstatné změny, kdybychom si onu veku chleba, jejíž poctivé jméno stále bereme nadarmo, koupili na dluh a zaplatili pekaři směnkou neboli písemným příslibem zaplatit dvacet korun v určitém pozdějším termínu. Stejně tak jsme v našem rozboru pominuli možnost, že by náš vážený a ctihodný mistr umění a cechu pekařského pekl chléb, rohlíky, housky a koláče z mouky, kterou by nakoupil penězi, jež si vypůjčil u nějakého bankovního ústavu, a naše skromná dvacetikoruna za veku chleba by pro něj byla nepatrným zlomkem splátky dluhu. Učinili jsme tak úmyslně, neboť v našem teoretickém pojednání jsme věnovali celou řadu stránek zkoumání takové vysoce ušlechtilé a bohulibé sociálně ekonomické praxe, jakou je půjčování na lichvářský úrok, které je vlastně formou hodnotově neekvivalentní směny zboží, během níž dochází k porušení zákona hodnoty, v důsledku čehož lichvářská podnikatelská aktivita parazitovala na prvobytně pospolném, otrokářském i feudálním společenském řádu, sloužila jejich rozkladu a může hrát parazitní sociálně ekonomickou roli i v podmínkách

kapitalismu a socialismu a napomáhat rozkladu i těchto systémů, nikdy se však pouze a jedině díky ní nemůže ze staré společenské formace zrodit společenská formace nová a pokrokovější. [170] **Půjčování na lichvářský úrok nemohlo samo o sobě uskutečnit sociální revoluci, spočívající například v přechodu od „archaického komunismu" prvobytně pospolitého společenského řádu v rodově kmenovém (klanovém) systému k otrokářskému či feudálnímu výrobnímu způsobu, v nichž nemá společenský nadvýrobek coby produkt živé a konkrétní práce přímých a bezprostředních výrobců sociálně ekonomickou formu zboží. S úspěchem pak lze pochybovat o hypotéze, že by pak lichvářská sociálně ekonomická praktická aktivita mohla uskutečnit socialistickou revoluci, revoluční přechod od kapitalismu k socialismu. Též je známo, že půjčování na lichvářský úrok, přestože mohlo mít rostoucí a masovější tendenci, nebylo přímou a bezprostřední či základní a hlavní příčinou rozkladu, rozpadu a zhroucení vlastnické a mocenské struktury předlistopadového reálně existujícího socialismu.**

Hodnotově ekvivalentní vztah směny zboží, ať už jsou tímto zbožím životní či výrobní prostředky, nemůže vskutku vést k překročení sociálně ekonomického a třídně sociálního horizontu kapitalismu ani socialismu. Z toho důvodu neměl svého času pravdu Stalin, když kategoricky prohlašoval, že v podmínkách socialismu nemohou být výrobní prostředky zbožím[171]**, ale ani Ota Šik, jehož projekt ekonomické reformy (tak zvané „nové soustavy plánovitého řízení socialistického hospodářství") rozpouštěl socialistické společenské vlastnictví ve vlastnictví podnikovém a skupinovém.** [172] **Stalin nepokládal výrobní prostředky v socialistickém zřízení za zboží, jelikož zboží je takový produkt výroby, který se prodává jakémukoliv kupci, přičemž majitel zboží ztrácí při prodeji zboží na toto zboží vlastnické právo; vlastníkem zboží se stává kupec, který může zboží dále prodat, dát do zástavy, nebo nechat zkazit. Výrobní prostředky pod tuto definici nespadají, protože výrobní prostředky se v podmínkách socialismu neprodávají žádnému kupci, a to ani kolchozům, stát je pouze rozděluje mezi své podniky. A vlastník výrobních prostředků – stát – při předávání výrobních prostředků tomu či onomu podniku na ně vůbec neztrácí vlastnické právo, ale naopak si jej plně uchovává. Ředitelé závodů, jimž socialistický stát poskytl možnost disponovat výrobními prostředky, se vůbec nestávají jejich vlastníky, ale jsou naopak ustanoveni jako zmocněnci sovětského státu pro využití výrobních prostředků podle státem určených plánů. Z toho důvodu mohou být v sociálně ekonomických podmínkách socialismu zbožím pouze spotřební předměty. Je-li směna výrobků směnou zboží, hodnotovým vztahem, dochází při ní ke změně vlastníka. Směna zboží jako vlastnický vztah může být tedy pouze vztahem mezi soukromovlastnickými subjekty. Za socialismu mohou být v osobním (soukromém) vlastnictví pouze předměty osobní spotřeby. Výrobní prostředky jsou za socialismu ve vlastnictví společenském. A společenské vlastnictví je nedělitelné, za socialismu se při směně výrobních prostředků nemění vlastník. Z toho plyne, že v socialistickém zřízení nemůže být směnný vztah hodnotovým vztahem, výrobní prostředky nemohou být v socialismu zbožím.** [173]

Podle názoru Oty Šika, architekta československé ekonomické reformy v první polovině šedesátých let, praxe socialistické výstavby potvrdila nezbytnost rozvíjet hodnotové, zbožně peněžní vztahy. Ovšem hodnotový vztah je vztah změny vlastníka a z toho podle Šika vyplývá, že bude-li se v socialistickém Československu rozvíjet trh s výrobními prostředky, je nezbytné zrušit státní všelidové vlastnictví a nahradit jej vlastnictvím socialistických pracovních kolektivů čili vlastnictvím podnikovým, skupinovým. V procesu směny zboží, budou-li tímto zbožím spotřební předměty i výrobní prostředky, budou jednotlivé podniky vystupovat jako suverénní vlastníci, a proto je nutné eliminovat úlohu státního řídícího centra, a to jak organizačně

ekonomickou, tak i sociálně ekonomickou, neboť brzdí rozvoj hodnotových vztahů. Příznačné také je, že i když přechod k „nové soustavě plánovitého řízení socialistické ekonomiky“ v průběhu ekonomické reformy v roce 1968 zahrnoval jisté prvky vlastnické spoluúčasti zaměstnanců, jako byly například rady pracujících, nestaly se tyto formy hospodaření a podnikání formami samosprávného, čili úplněji a dokonaleji společenského přivlastňování, nýbrž pouze formami skupinového, podnikového vlastnického chování. [174]

Podobnost Šikova a Stalinova antidialektického, metafyzického a ahistorického přístupu je až komická: oba se shodně domnívali, že v socialistickém způsobu výroby vládne přídělové hospodaření s výrobními prostředky a ceny výrobních prostředků určuje státní plán. Rozdíl byl „pouze“ v tom, že dle Stalinova názoru byla právě v tom přednost socialistického plánovitého řízení, kdežto Šik dospěl k poznání, že právě z toho důvodu nemůže socialismus vytvořit cenový mechanismus umožňující racionálně umísťovat a efektivně využívat investiční zdroje. Oba také shodně chápali hodnotový vztah směny zboží jako ekonomický vztah změny vlastníka. Rozdíl byl opět „pouze“ v protikladném ideologickém hodnocení tohoto faktu: Stalin v něm spatřoval důkaz pro své tvrzení, že socialistické vlastnictví vylučuje, aby mohly být výrobní prostředky zbožím, kdežto „architekt československé ekonomické reformy“ sice ještě v šedesátých letech slovy hájil socialistické vlastnictví, logika jeho koncepce však již v té době vlastně postupně přebírala argumentaci aktivních nositelů buržoazní teoretické ekonomické ideologie o přednostech kapitalistického soukromého vlastnictví před vlastnictvím společenským (kteří stále opakují, že výrobní prostředky by i za socialismu musely být zbožím, směna zboží jako hodnotový vztah je ovšem vztahem změny vlastníka, a tudíž se může odehrát pouze mezi soukromovlastnickými subjekty), a proto není divu, že teoretickým postulátem, podle nějž je směna (nákup a prodej) výrobních prostředků jakožto směna zboží i za socialismu hodnotovým sociálně ekonomickým vztahem změny vlastníka, poskytl Ota Šik v roce 1968 protisocialistickým a kontrarevolučním silám teoretické argumenty ke zdůvodnění nezbytnosti demontáže socialistického společenského vlastnictví, jež započala po kontrarevolučním mocensko-politickém převratu v listopadu 1989, kdy základním ideově teoretickým a propagandistickým argumentem rodící se mafiánské lumpenburžoazie bylo, že socialismus je teoreticky nemožný a prakticky neuskutečnitelný, a tudíž „je nutné se vrátit od socialistické neekonomiky k normálně fungující tržní ekonomice“ a společenskému řádu odpovídajícímu „věčné a neměnné lidské přirozenosti“, jehož sociálně ekonomickou živnou půdou je „svoboda soukromého vlastnictví a podnikání“.

Stalin napsal svého času, že „zbožní výroba je starší než kapitalistická výroba. Existovala za otrokářského zřízení a sloužila mu, avšak nevedla ke kapitalismu. Existovala za feudalismu a sloužila mu, i když však připravila některé podmínky pro kapitalistickou výrobu, nevedla ke kapitalismu.“[175] **Již jsme zaznamenali, že dle Stalinova názoru se v socialismu nemůže působení zákona hodnoty vztahovat na výrobní prostředky, ale jedině na prostředky životní neboli běžné či přepychové spotřební předměty, náš teoretický rozbor ale ukázal, že zákon hodnoty a tržní hospodářský mechanismus je možné v aplikaci na spotřební předměty i výrobní prostředky využívat jak v kapitalismu, tak i v socialismu, neboť trh je nadformační a nadtřídní technicko-organizační forma rozvoje výroby, a proto se může v každém typu sociálně ekonomické praxe zbožní výroby utvářet hodnota zboží v podobě odcizení člověka od člověka coby vrcholné vývojové formy odcizení práce (neboli výrobě silové i výrobně vztahové, socioprofesní i třídně sociální dělby práce, která se rozvíjí v jednotě s rozvojem soukromého vlastnictví), jako společenský výrobní vztah, ve kterém vztahy mezi lidmi**

nabývají zvěcnělou podobu, stávají se vztahy mezi věcmi a prostřednictvím věcí a svoboda jednoho se klade odcizeným a převráceným způsobem jako hranice svobody všech ostatních: odcizení práce může být tedy formou projevu, příčinou i důsledkem jak vykořisťovatelského (v kapitalismu, otrokářství či feudalismu), tak i nevykořisťovatelského soukromého vlastnictví (v podmínkách zbožní malovýroby). Působení tržního hospodářského mechanismu má ovšem nejenom stránku organizačně technickou (technicko-ekonomickou), leč též i funkci sociálně ekonomickou a vlastnicko-třídní. A tento sociálně ekonomický a vlastnicko-třídní rozměr logiky účinkování hodnotového zákona a působení trhu se odvíjí od typu vlastnické subjektivity, která v dané společensko-ekonomické formaci dominuje a je pro ni určující.

Trh výrobními prostředky prosazuje vykořisťovatelskou podstatu kapitalistického soukromého vlastnictví díky tomu, že se zbožím na trhu práce stává pracovní síla. Socialistickou se sociálně ekonomická praxe zbožní výroby a směny prakticky stává díky tomu, že se proletářské přivlastňování počne klást ve formě odpovídající jeho pojmu: „Při všech dosavadních přivlastňováních zůstávala masa individuí podřízena jedinému výrobnímu nástroji", praví autoři „Německé ideologie", „až si budou přivlastňovat proletáři, musí být masa výrobních nástrojů podřízena každému individuu a vlastnictví všem individuím. Novodobé univerzální styky nemohou být vůbec podřízeny individuím jinak než tím, že budou podřízeny všem…Tím, že si veškeré výrobní síly jako celek přivlastní sjednocená individua, nastane konec soukromého vlastnictví."[176] Z toho plyne, že v socialistickém způsobu výroby se musí všichni členové společnosti podílet na vlastnickém řízení a spolurozhodování, jež nabude univerzální vývojové formy v nadnárodních a nadstátních samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexech: z čehož mimo jiné plyne, že i odměňování a hmotná životní úroveň každého pracujícího a zaměstnance by se měla odvíjet nejenom od kvality, množství a společenského významu jeho práce, ale též i od jeho každodenní vlastnicko-praktické aktivity. [177] Logika hodnotového zákona a účinkování tržního mechanismu i v poměru k výrobním prostředkům pak může revolučně demokratickému sociálnímu státu, který je pak skutečnou diktaturou proletariátu, tedy v nikoli pouze ústavně právně deklarované formě, ale i v sociálně ekonomickém smyslu, napomáhat při utváření zárodečných buněk třídy samosprávných vlastníků v lůně třídně sociální strukturace kapitalismu. Může k tomu dojít proto, že objektivní celotřídní zájem proletariátu (dělnické třídy) spočívá v překonávání vykořisťovatelského i nevykořisťovatelského soukromého vlastnictví, neboli všech forem výrobně technické, technicko-ekonomické neboli profesně zaměstnanecké i sociálně ekonomické čili třídně sociální dělby práce. [178] Socialistická dělnická třída dostává tímto způsobem reálnou možnost naplnit praktickým životem svou schopnost přivlastňovat si neúplněji a nejdokonaleji společenským způsobem a uskutečňovat tak svou revoluční společenskou, dějinotvornou úlohu.

Inženýr Jan Zeman opublikoval svého času v internetovém časopisu „Marathon" článek pod názvem „Systém ekonomických zákonů". [179] Je příznačné, že autor v jinak myšlenkové bohaté a podnětné stati na jeden zákon zapomněl. Ani slovem se nezmiňuje o zákonu, jenž hraje klíčovou roli ve struktuře a fungování každé společenskoekonomické formace, když ukazuje, že ve strukturně systémovém uspořádání každé formace musí být každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita pracovníků, kteří vykonávají rozličné řídící funkce, podřízena jakožto dílčí součást vlastnické subjektivitě té společenské třídy, která je pro danou formaci určující, dominující a integrující. V kapitalismu je takovou dominující a integrující vlastnickou subjektivitou samočinným způsobem subjektivita buržoazie, která v této sociálně

ekonomické podstatě vstupuje na jeviště dějin již v období, kdy kapitalistické výrobní vztahy ještě neměly odpovídající výrobně silovou základnu. V socialistickém způsobu výroby a společenském zřízení by takovou určující a celospolečensky integrující vlastnickou subjektivitou měla být vlastnická subjektivita dělnické třídy a každodenní sociálně ekonomická praktická činnost pracovníků řídícího aparátu by měla být její dílčí a podřízenou součástí. Pro stalinský model neboli sovětský typ socialismu však bylo typické, že tento vzájemný vztah nabyl převrácené podoby: vlastnická aktivita pracovníků řídícího aparátu, která měla být podřízenou součástí vlastnické subjektivity dělníků, se stala vlastnickou aktivitou dominující, a naopak vlastnické jednání příslušníků dělnické třídy se stalo dílčí a podřízenou součástí, bezmocným přívěškem vlastnické činnosti řídících pracovníků. Stalinský model socialismu představoval z toho důvodu vedlejší vývojovou větev rozvoje socialistického způsobu výroby zboží. [180] Není divu, že „vůdce a učitel světového revolučního proletariátu" neměl o zmíněné sociálně ekonomické zákonitosti ani potuchy, a tudíž nepochopil, že by se ani socialistické společenské vlastnictví ve formě příkazově administrativního a státně byrokratického zespolečenštění samo o sobě, přímo a bezprostředně nezhroutilo, kdyby byl hodnotový zákon v socialismu aplikován na výrobní prostředky a směna výrobků by i v této oblasti získala sociálně ekonomickou podobu směny zboží; je zjevné, že ani „architekt ekonomické reformy" neporozuměl tomu (a patrně ani pochopit nechtěl), že bez reálné vedoucí úlohy dělnické třídy se rady pracujících či shromáždění členů pracovního kolektivu jako formy spoluúčasti zaměstnanců na vlastnickém řízení nikdy nestanou formami samosprávného čili úplněji a dokonaleji společenského vlastnického jednání, které se jakožto samosprávná vlastnická subjektivita může plně rozvinout až na úrovni celonárodních, celostátních – v historické vývojové perspektivě pak nadnárodních a nadstátních – vlastnických a podnikatelských komplexů, jež se mohou stát sociálně ekonomickým základem pro „přepodstatňování" třídně sociálního bytí především socialistické dělnické třídy ve třídu samosprávných vlastníků i (kromě jiného) dalšího rozvíjení socialistické hospodářské a politické integrace; překvapuje však, že podobnou neznalost a nevědomost projevují i strategičtí teoretikové a teoretičtí stratégové dnešní KSČM. V paměti v této souvislosti maně vyvstává vzpomínka na výrok, který se připisuje Talleyrandovi, jenž jej údajně adresoval Bourbonům, kteří se po napoleonských válkách vrátili v tak zvaném období „restaurace" ve Francii k moci: „nic nezapomněli, nic nepochopili a ničemu se nenaučili!".

Lze prodat či koupit obraz nebo sochu (můžeme též obraz či sochu darovat nebo jako dar přijmout, obraz i sochu lze také samozřejmě ukrást nebo vyvlastnit původnímu majiteli v exekučním řízení či dát do zástavy atd., atp.), nikdo však nemůže prodat, ani koupit, darovat, ani ukrást – a žádný exekutor nemůže ani sebrat – tvořivou schopnost malovat obrazy či tesat sochy z mramoru. A přitom geniální malíř nebo sochař, jakými byli kupříkladu Vincent van Gogh nebo Auguste Rodin či Michelangelo Buonarroti, mohou být svou objektivní vlastnickou rolí námezdními pracovníky (neboli kognitariárními proletáři), jejichž plátna či mramorové sochy přinášejí – coby zboží ve svojí hodnotové struktuře (neboli svou společenskou, sociálně ekonomickou vlastností), v níž nelze nalézt ani atom tkáně pláten nebo krystalické mřížky mramoru – nadhodnotu kapitalistickým majitelům obrazových uměleckých galerií. Při směně (prodeji a nákupu) obrazu nebo sochy coby zboží se bude opět působením zákona hodnotové ekvivalence jeden a tentýž objem abstraktně obecné, společensky průměrné a jednoduché, živé i zvěcnělé práce zračit a zpředmětňovat v kvalitativně odlišných užitných hodnotách, a proto se i oběma aktérům zbožní výměny budou položky, které do směny zboží vložili, vracet v odcizené a převrácené formě, a tudíž půjde o sociálně ekonomický vztah změny – nezměny vlastníka. Kdyby však bylo možné prodat a koupit

za peníze jako zboží i tvořivou schopnost namalovat Madonu s božím dítětem nebo vytesat dlátem z kusu mramorového kamene podobu starozákonního Davida, pak by se v takové směně zboží neměnil nejenom vlastník hodnotových obsahů užitných hodnot, vstupujících do procesu prodeje a nákupu, leč i samotný vlastník tvořivé umělecké schopnosti jakožto užitné hodnoty, která je prodávána a kupována za peníze. Majitel tvořivé schopnosti by tuto schopnost neztratil, i kdyby se jí chtěl, ať už by byly jeho důvody jakékoliv, prodejem (nebo darováním) zbavit – a na místo jedné osoby s tvůrčí schopností v oblasti umění malířského či sochařského by zde stály osoby dvě. V takové konkrétní situaci by se nejenom práce a výroba, ale i směna zboží mohla stát zdrojem vzniku nových užitných a směnných hodnot, pramenem růstu společenského nadvýrobku. Ze světa reálných tržních, zbožně peněžních vztahů by nás výměna zboží takového druhu přenášela kupříkladu do světa, ve kterém se odehrává děj pohádkového příběhu „S čerty nejsou žerty“, zfilmovaného podle pohádky Boženy Němcové „Čertův švagr“, v němž hlavní hrdina obdrží od vládce pekel kouzelný kabát, v jehož kapse se poté, co z ní jeho majitel vytáhne zlatý dukát, objeví zlaťák další; pohádkového vypravování, které bylo, jak lze s dosti velkou pravděpodobností předpokládat, inspirováno novozákonním příběhem o tom, jak Ježíš nasytil pěti chleby a dvěma rybami tisícihlavé zástupy. [181] Co nesvede tržní hospodářský mechanismus, nedovede ani přídělové hospodaření s výrobními prostředky a určování cen výrobních prostředků státním plánem v systému státně byrokratického zespolečenštění, které obhajoval Stalin: přičemž je v logické souvislosti s tím příznačné, že ani syn boží nepřenesl, ani se nepokusil přenést (třeba darováním pomocí telepatie), svoji magickou tvořivou schopnost rozdávat potravu hladovějícím takovým způsobem, že jí neubývá, ale naopak přibývá, na apoštolské učedníky.

Lze samozřejmě namítnout, že tvůrčí umělecký talent na úrovni nadání Raffaelova, Michelangelova, Mozartova nebo Dostojevského má genetický základ a závisí především na po rodičích zděděné programové informaci pro syntézu bílkovin v buňkách, tkáních a orgánech lidského těla. Nastíněný aspekt zkoumání lidských tvořivých schopností, které se kladou jako nezboží na rozdíl od produktů využívání těchto schopností, které jako výrobní či životní prostředky mohou být i v systému zbožní malovýroby zbožím, nám ale ukazuje, že podobná situace vzniká i u lidských produktivních schopností, které mají, abychom tak řekli, poněkud zemitější přirozenou povahu. Jedná se o takové schopnosti, jako je například právě umění upéci chutný a voňavý chléb; vyrobit džbán, jehož zevní tvar a vnější forma nejsou dány ani v chemickém, molekulárně-atomárním složení kusu hlíny, z níž je udělán, ani v v anatomické stavbě ruky, která jej hotoví na hrnčířském kruhu, ani nejsou „zaprogramovány“ v anatomicko-fyziologické organizaci nervových struktur šedé mozkové kůry, jejíž příslušná mozková centra celý výrobní proces řídí; zhotovit ze dřeva lůžko, židli a stůl; přetavit v kovářské výhni meč na pluh; postavit dům či loď atd., atp.; prostě, jak se praví v Čapkově románu „Krakatit“, „udělat něco, aby to svítilo a hřálo“. I u těchto schopností produktivní konkrétní živé lidské práce vytvářet společensky užitečné výrobky, uhasínat a zpředmětňovat se ve věcech s vlastnostmi, které jsou užitečné nejen pro výrobce, ale i pro ostatní lidi, čili ve společensky užitných hodnotách, produktivních schopností, jež musí být mnohem masověji rozšířeny než talent Raffaelův, Paganiniho nebo Rodinův, platí, že je lze předat, nikoliv však prodat, že je možné je převzít, nikoli však koupit, že mohou být sdíleny, nemohou se však stát předmětem směny zboží a působení zákona hodnoty, hodnotové ekvivalence při směně zboží.

A zároveň je stejně tak všeobecně známo, že, jak jsme již pověděli, tvořivá schopnost se nemůže v jednotlivci zrodit ani v podobě daru seslaného odněkud shůry, vždyť

kupříkladu mocenské postavení neomezeného vládce římského, jež bylo zajisté darem antických bohů, neobdarovalo dejme tomu římského císaře Nera současně talentem geniálního básníka, hráče na lyru a nezapomenutelného pěvce, ale spíše nadáním pro krutovládu. Stejně tak ani jistý německý malíř pokojů a lepič tapet, jenž to v první světové válce dotáhl do hodnosti desátníka, se poté, co se „stal vůlí prozřetelnosti vůdcem německého národa“, nestal ani geniálním malířem, jak po tom údajně od mládí toužil, ani se v jeho tornistře nezjevila maršálská hůl geniálního vojevůdce. Když se Stalin prosadil v čele své mocenské skupiny do vedení bolševické strany a sovětského státu, propaganda kultu osobnosti jej sice oslavovala jako „génia lidstva“ a „vůdce světového revolučního proletariátu“, nestal se však díky tomu tak geniálním marxistickým filosofem, jakým byl Lenin, ani skvělým řečníkem, jako byl Trockij, a jeho nepříliš skvělé vojevůdcovské kvality se velmi záporně projevily zvláště na počátku druhé světové války. [182]

Základní užitnou hodnotou produktivní schopnosti lidské konkrétní živé práce vytvářet společensky významné užitné hodnoty bylo, zkoumáme-li ji nezávisle na jakékoli konkrétní výrobně vztahové a sociálně ekonomické formě, zformování člověka dnešního psycho-somatického typu, zvaného „homo sapiens sapiens“ neboli „člověk rozumný“ – v tomto místě si odpustíme hlubokomyslné ironické úvahy o tom, do jaké míry odpovídá počínání současného lidstva vznešenému názvu lidského biosociálního druhu – v procesu, v němž působil „zákon korelace růstu a rozvoje“ mezi lidskou rukou, mozkem člověka a lidskými smyslovými i hlasovými, řečovými orgány, jak jej nazýval Darwin, a ve kterém hrálo klíčovou roli zdokonalování a zjemňování anatomické konstrukce ruky člověka ve zpětnovazebné souvislosti s rozšiřováním okruhu činností, které byla lidská ruka schopna vykonávat, čímž se rozvíjel též mozek člověka i jeho zrak, sluch či hmat, čich a chuť, a stejně tak se i rozvíjela schopnost lidských mluvidel obohacovat článkovanou řečí komunikaci a spolupráci v lidském společenství, což se zpětně odráželo v rozvíjení myšlení člověka, které pak opět umožňovalo další rozvoj pracovní a výrobní činnosti člověka. [183]

Produktivní síla (schopnost) živé konkrétní práce se utváří v lidské smyslově předmětné praxi, která je syntetickou jednotou procesu opředmětňování neboli stanovení a kladení i materiálně předmětné praktické realizace záměrů, cílů a plánů aktivity člověka čili přechodu od ideálního k materiálnímu, a procesu rozpředmětňování, jímž se pozvedají formy přírodní hmoty, přírodního materiálního samopohybu, na vývojovou úroveň hmoty sociálně historické, sociálně historického materiálního samopohybu. I proces rozpředmětňování má materiálně předmětnou povahu, a proto není pouhou zpětnou přeměnou materiálního na ideální, ale procesem logické („logicko-magické“) a esteticko-etické universalizace (zobecňování) přírodních jevů, dějů a procesů, sil a energií, díky čemuž se hmotná substance, která nabývá vztahově funkcionální podoby, přetváří v subjekt, jehož praktická přetvářecí činnost, zosobňující a ztělesňující univerzální hmotný samopohyb a samovývoj, se stává hybnou silou a aktivně působící příčinou všech dalších proměn a rozvoje nekonečného přírodně kosmického celku. Tímto způsobem se utvářejí společenské vztahy jako zobecňující forma lidské předmětně praktické a duchovně praktické činnosti s odpovídajícím strukturně systémovým uspořádáním, které mají samozřejmě též materiálně předmětnou povahu, jejich základní úroveň představuje systém výrobních vztahů určitého výrobního způsobu, jejichž sjednocující jádro vytváří typ vlastnické subjektivity, který je dominující a určující pro danou společensko-ekonomickou formaci, stanovuje její vlastnicko-třídní strukturu. Člověk není samozřejmě v žádném případě dílem a výtvorem božím, není však ani přímo a bezprostředně produktem

činnosti přírody, účinkování přírodních zákonů: je plodem své předmětně praktické a duchovně praktické i dějinotvorné aktivity neboli produktem sebe sama, svého vlastního sociálně historického rozvoje. [184]

Ze skutečnosti, že aktivní činnou schopnost nelze koupit ani prodat, v žádném případě nevyplývá, že si ji lze osvojit zadarmo. Mohli bychom třeba stovky let pozorovat práci malíře, sochaře nebo inženýra (nebo pekaře, ševce, krejčího atd., atp.), a přesto bychom z jejich činnosti pochytili jedině vnějšek, zevně nazíratelné pohyby, které například doprovázejí praktickou aktivitu stavitele domů či lodí nebo pěstitele růží, a nikoli její ideu, aktivní činnou schopnost samotnou. Nadaný pantomimický herec by také určitě dokázal velmi přesně napodobit vnější podobu činnosti malíře nebo sochaře, jejich pohyby při práci, a přesto by se tím zajisté sochařem ani malířem nestal: příznačné přitom je, že aktivní osvojení pantomimického umění vyžaduje, jak je obecně známo, stejně tvrdé každodenní cvičení, jako je tomu kupříkladu u hry na housle. Je sice hezké znát Archimédův zákon a umět jej vyjádřit algebraickou formulí, chceme-li se však naučit plavat, nestačí znát kromě algebraického vzorce Archimédova zákona i teoretické příručky o plavání a jednotlivých plaveckých stylech, vědět, „jak se to dělá", jak se pohybovat, když plaveme kraulem či motýlkem, nebo když plaveme prsa: poslední závěr moudrosti nám v tomto případě smutně napovídá, že ten, kdo se chce naučit plavat, musí vlézt do vody. Tvořivou schopnost živé konkrétní práce nelze získat ani darem seslaným shůry, jenž by měl například podobu určité posloupnosti „písmen" genetické informace neboli „bází" dvojité šroubovice, dvojitého šroubovitého řetězce deoxyribonukleové kyseliny, protože takový „dar" by představoval pouze genem (či jistou skupinou genů) podloženou vlohu, nikoli vlastní aktivní činnou schopnost, jelikož vloha je schopnost ve formě abstraktní formální možnosti, nikoli reálné skutečnosti, která je pouze z jednoho procenta dána talentem (nadáním) a ke svému vzniku potřebuje z devadesáti devíti procent každodenní tvrdou a namáhavou práci. (Ahistorické a metafyzické naturalistické pojetí člověka, které absolutizuje úlohu z generace na generaci přenášené programové informace pro utváření a strukturně systémové uspořádání lidského těla i aktivní činné schopnosti těla člověka coby „věci myslící", v níž jistá posloupnost adeninu, thyminu, cytosinu a guaninu jakožto aminokyselin ztělesňuje materiálně předmětnou substanci určité bílkoviny a tvoří tak jeden z genů řetězce DNK čili část řetězce, jež vykonává příslušnou funkci – pojetí, které zrodilo nové, tentokráte prý „přísně vědecké", zdůvodnění navýsost odporné a hnusné teoretické rasistické ideologie –, ostatně nevyhnutelně vyžaduje tvořivou činnost „božího programátora" genetické programové informace jakožto „nejvyšší bytosti" nadané „absolutní tvořivou silou"). [185]

Znovu si připomeňme citát z prvního dílu Marxova „Kapitálu", místa, v němž Marx zkoumá práci, pracovní proces, formálně a abstraktně všeobecně, nezávisle na jakékoli určité, konkrétně historické sociálně ekonomické formě: „Práce je především proces, probíhající mezi člověkem a přírodou, proces, v němž člověk svou vlastní činností zprostředkovává, reguluje a kontroluje výměnu látek mezi sebou a přírodou. Člověk vystupuje proti přírodní látce samé jako přírodní síla. Aby si přivlastnil přírodní látku v určité formě vhodné pro svůj vlastní život, uvádí do pohybu přírodní síly, které patří k jeho tělu, paže i nohy, hlavu i ruce. Tím, že tímto pohybem působí na vnější přírodu a mění ji, mění zároveň svou vlastní přirozenost. Rozvíjí schopnosti, které v ní dřímají, a hru těchto sil podrobuje své vlastní moci. Nebudeme tu zkoumat první živočišné instinktivní formy práce. Ve srovnání se stavem, kdy dělník vystupuje na trhu zboží jako prodavač své vlastní pracovní síly, patří dávné minulosti stav, kdy se lidská práce ještě neosvobodila od své primitivní, instinktivní formy. Předpokládáme tu práci ve

formě, v níž je výhradně vlastností člověka. Pavouk vykonává úkony, které se podobají úkonům tkalce, včela zahanbuje stavbou svých voskových buněk mnohého stavitele – člověka. Ale nejhorší stavitel se od počátku liší od nejlepší včely tím, že dříve, než začne stavět buňku z vosku, vystaví ji už ve své hlavě. Na konci pracovního procesu vychází výsledek, který tu byl na jeho počátku už v dělníkově představě, tj. ideálně. Dělník se liší od včely nejen tím, že mění formu toho, co je dáno přírodou, ale v tom, co je dáno od přírody uskutečňuje zároveň svůj vědomý cíl, který určuje jako zákon celý způsob a charakter jeho činnosti a kterému musí podřizovat svou vůli. A toto podřízení není ojedinělý akt. Mimo namáhání orgánů, které pracují, je po celou dobu práce nutná účelná vůle, která se projevuje v pozornosti, a přitom je tím nutnější, čím méně dělníka upoutává vlastní obsah práce a způsob jejího, tedy čím méně ho práce těší jako hra jeho vlastních fyzických a duševních sil.“[186]

Budeme-li ovšem chápat hlavu onoho stavitele čistě naturalisticky neboli jako činnost hmotného orgánu těla jednotlivého individua, jednajícího pouze jako čistě přírodní bytost, jejíž každodenní životní praktická aktivita je ovládána podmíněnými a nepodmíněnými reflexy, které do jejího anatomicko-fyziologického uspořádání vepsala genetická programová informace, individua zcela izolovaného od dalších jednotlivců, nezávislého na nich, spojeného s nimi pouze „němou obecností rodu“, pak mezi činností našeho stavitele domu (čili budovatele „domácího hnízdečka“ pro sebe i svou rodinu) a prací včely, jež si buduje příbytek v podobě voskových buněk nebo vlaštovky, která si staví obydlí ve formě ptačího hnízda, nenalezneme v podstatě žádný rozdíl; stejně tak se ani práce tkalce nebude vlastně vůbec lišit od činnosti pavouka, jehož pohyby při tkaní pavučiny se vskutku podobají pohybům tkalce při tkaní koberce. Dům z voskových buněk, ptačí hnízdo či pavučina totiž také existují v hlavě včely, vlaštovky nebo pavouka „dříve“, ve formě činnosti vlaštovky, pavouka či včely, která je „zaprogramována“ v síťových strukturách propojení a zauzlení nervových buněk jejich mozků, a v tomto smyslu o nich také můžeme říci, že jsou vlastně též zadány „ideálně“, neboli dříve, než pavouk dotká svoji pavučinu, vlaštovka dostaví své hnízdo a včela dobuduje své obydlí. Formy činnosti včely, vlaštovky nebo pavouka jsou jim vrozeny a zabudovány do strukturně anatomické organizace jejich těl a nikdy se od těchto těl neoddělují jiným způsobem než ve formě určitého reálného produktu – čili právě buněk z vosku, vlaštovčího hnízda nebo pavoučí sítě.

Zásadní rozdíl činnosti člověka od zvířecí činnosti spočívá v tom, že ani jedna forma lidské činnosti se nedědí, nepředává z pokolení na pokolení spolu s od přírody převzatou anatomicko-fyziologickou tělesnou organizací, jelikož do ní není zabudována, programově vestavěna, neboť se utváří na úrovni nikoli přírodního, ale sociálně historického samopohybu a samovývoje. Všechny formy lidské činnosti (aktivní činné schopnosti) jsou předávány pouze a jedině prostřednictvím forem předmětů vytvořených člověkem pro člověka (ve sféře formování společenských vztahů, jež, jak jsme již několikrát poznamenali, představují zobecňující formu lidské smyslově předmětné praktické aktivity i aktivity duchovně praktické), které mají kulturní smysl a význam, jejž si musí každý člověk individuálně osvojit, a proto individuální osvojení specificky lidské formy činnosti – neboli vytváření ideální představy výsledku práce, ideálního obrazu předmětně přetvářecí činnosti, jejího předmětu a produktu – se pro člověka stává zvláštním „pracovním a výrobním“ procesem, jenž není totožný s kupříkladu anatomicko-fyziologickou organizací nervových struktur v šedé kůře mozkové, které jsou zároveň a samozřejmě materiálně předmětným, substanciálním základem této specificky lidské smyslově předmětné praktické činnosti. Ideální cílová představa konečného výsledku pracovní činnosti ve specificky lidském smyslu vzniká

pouze tam a tehdy, jestliže se forma (ideální obraz) procesu a produktu činnosti neboli aktivní činná schopnost, jež hledá a nalézá odpovídající vnější předmět k přetváření, stává sama zvláštním předmětem, s ním může lidská přetvářecí aktivita pracovat, aniž by do určité doby cokoli měnila na předmětu tělesně reálném.

Člověk produkuje univerzálně, na rozdíl od včely, vlaštovky nebo pavouka, kteří produkují pouze jednostranně, podle míry a potřeby svého biologického druhu, a to díky tomu, že má vědomí a sebevědomí, což je oblast duchovně praktické tvorby neboli schopnosti vnímat a prožívat pomyslné (pomyslný obraz žádoucího a možného) jako skutečné, minulé a budoucí coby současné – což samozřejmě dovoluje vnímat a prožívat v obrazotvorné fantazii i aktuálně či absolutně nemožné jako skutečné a nutné. Jádrem této duchovně praktické aktivity je světový názor, což je forma společenského sebevědomí jednotlivce a duchovně praktického osvojení světa, jehož uzlovými kategoriemi jsou kategorie „člověk“ a „svět“ (svět přírodních jevů, dějů a procesů a svět historického vývoje lidské společnosti). Když se tyto kategorie stávají univerzálními formami (schématy) lidského aktivního a činného duchovně praktického osvojení světa, kladou se ve formě pomyslného rozdvojení světa na svět zjevné skutečnosti (svět bezprostřední, momentální praktické životní činnosti) a svět za tímto světem a bytím zjevné skutečnosti (světem za touto bezprostřední, momentální praktickou životní činností), svět zjevného bytí a svět za tímto světem zjevného bytí, a toto pomyslné rozdvojení bytí světa v pojmu má rozměr prostorový i časový. [187] Právě díky této schopnosti je člověk bio-psycho-socio-historickou bytostí, která dovede vnímat a prožívat plynutí času, a proto se neztotožňuje, nesplývá se svou životní činností, ale odděluje se od ní, vystupuje svobodně vůči ní a jejímu produktu a ji samotnou dělá předmětem své smyslově předmětné, prakticko-přetvářecí aktivity, jeho činnost je proto univerzální neboli svobodná a tvořivá. [188] (A my jsme již několikrát pověděli, že svobodný a tvořivý charakter lidské činnosti nemusí mít účinky pouze blahodárné, leč i velmi destruktivní a katastrofické, a to jak pro „člověka“, tak i pro „svět“).

Ať už je náš stavitel z ocitované textové pasáže v Marxově „Kapitálu“ pilný jako včelka či nikoli, ať ovládá svou profesi na jakémkoli stupni dokonalosti, nestaví zamýšlený dům pouze ve své hlavě ve formě ideální představy výsledku stavby, nýbrž s pomocí hlavy na rýsovacím prkně, na němž svou výchozí představu narýsuje (neboli zpředmětní) na pauzovací papír: přičemž může k tomuto cíli samozřejmě využít počítačový program na rýsování, čímž rýsovací desku nahradí obrazovka (monitor) počítače. Tímto zvnějšněním a zpředmětněním výchozí ideální představy domu může architekt s touto představou nakládat stejným způsobem, jako kdyby šlo o jakýkoli běžný smyslový předmět. Tím, že jej stavitel přetváří, mění současně i reálný dům, to znamená, že jej mění ideálně, v možnosti, potenciálně. Jinak řečeno, činnost ve sféře zpředmětnělé představy, která mění ideální obraz předmětu, je také smyslově předmětnou činností, přetvářející smyslově vnímatelnou podobu věci, na níž je zaměřena.

Metody zvnějšňování ve sféře vnější zkušenosti lze pochopitelně využít i pro konkretizaci a zpřesnění výchozí cílové ideální představy výsledku u procesu osvojování produktivní síly lidské živé konkrétní práce, což vyžaduje zpředmětnění výchozího ideálního obrazu jednotlivé formy aktivní činné schopnosti jakožto výsledku lidské smyslově předmětné praxe v symbolech a znacích mluvené či psané řeči, přirozeného či umělého jazyka matematické logiky, matematických modelů, nejrůznějších schémat a náčrtů atd., atp. Jedná se vlastně o zpředmětnělé přemýšlení neboli činnost zaměřenou na přestavbu schémat přetváření výchozích podnětů na odpovídající reakci lidského

organismu, aktivní činné, materiálně předmětné působení, které není „zakódováno“ v tělesné, materiálně předmětné stavbě lidského těla coby „myslícího tělesa“, orgánu myšlení, jenž si stále zachovává tělesnou podobu, a proto v sobě, ve své konstrukci, nemá zabudováno žádné vrozené a zděděné schéma současné a budoucí činnosti, přesto však dovede tato schémata vytvářet vždy znovu v souladu s vnější formou, polohou a prostorově geometrickou konfigurací jakéhokoli vnějšího „tělesa nemyslícího“. [189] **(Znovu také připomínáme, že Evald Vasiljevič Iljenkov vytvořil svého času zvláštní dotykový jazyk pro program výchovy a vzdělávání slepých a hluchoněmých dětí, které dokázaly v rámci projektu absolvovat střední i vysokou školu a vytvořit si tak aktivní činnou schopnost pro osvojení hmotné a duchovní kulturní kultury společnosti v procesu, v němž hrál klíčovou roli právě onen jazyk, jenž využíval skutečnosti, že slepým a hluchoněmým dětem zůstal pro styk s okolním světem jediný informační kanál a smyslový orgán – hmat).** [190]

Zvnějšňené a materializované přemýšlení o výchozí ideální představě při osvojování určité konkrétní formy projevu aktivní činné lidské schopnosti umožňuje konkretizovat a upřesňovat v obecné formě celý ideální obraz určitého druhu smyslově předmětné praxe, jejího předmětu a výsledku, nalézat nové možnosti postupu při dosahování a vytváření (produkci, dělání, hotovení) onoho cílového konečného produktu, a tím celý obraz (formu) praktické aktivity, která má být osvojena, co do možnosti, potenciálně dotvářet a přetvářet. Je samozřejmé, že tato svérázná forma smyslově předmětné, praktické činnosti není v žádném případě pouze dílem jednotlivce, vždy se jedná o předmětně přetvářecí aktivitu, kterou ruský jazyk nazývá „obščenije“, činnost, jež probíhá a kterou lidé vykonávají „soobšča“ neboli společně, pospolitě, kolektivně: již jsme se zmínili, že stará čeština užívala pro všechny sociální aktivity, jež se materiálně zpředmětňují – a tedy i zobecňují – ve společenských formách mezilidského styku, společenských vztazích, které utvářejí lidskou „obec“, pospolitost, slovního výrazu „obcování“; znovu též připomínáme, že v moderní češtině se užívá slovního výrazu „sociálně komunikativní činnost“. Neboť „v jistém směru je to s člověkem stejně jako se zbožím. Protože se nerodí ani se zrcadlem v ruce, ani jako fichtovský filozof: Já jsem já, vidí se člověk jako v zrcadle nejdříve v jiném člověku. Teprve tím, že se ocitne k člověku Pavlovi ve vztahu jako k člověku sobě rovnému, má člověk Petr k sobě samému vztah jako k člověku. Zároveň se mu Pavel jako takový, v celé své pavelské tělesnosti, stává jevovou formou druhu člověk.“[191]

Při konkrétním zobecňování daného ideálního obrazu (ideální formy) materiálně předmětné a předmětně přetvářecí aktivity se vlastně ocitáme ve sféře, kterou Kant nazývá „transcendentální jednota subjektu a objektu“, která zahrnuje jak vztahy subjekt – objektní čili objektivizaci subjektivního a subjektivizaci objektivního, tak i vztahy subjekt – subjektní neboli proces formování subjektivity lidského rodu jako celku v „organické celistvosti“, lidstva coby jednoho jediného já – které je současně mnohohlasým, multikulturním „symfonickým orchestrem“. Současně je všeobecně známo a dlužno mít neustále na mysli, že pokud je tato lidská souhrnná, společná a pospolitá praktická činnost podřízena živelně se rozvíjející dělbě práce, lidé chápou a berou onu „transcendentální subjektivitu“ (kupříkladu v podobě systému mravních a právních norem, politického systému společnosti, struktury mocenských orgánů státu atd., atp.) jako subjektivitu neosobně nadosobní a odcizenou, jako doklad odcizení člověka jeho univerzálně tvořivé a svobodné podstatě, sílu, která ovládá člověka, místo aby člověk ovládal ji. [192]

Individuální osvojení určité oblasti, v níž se projevuje a realizuje aktivní činná schopnost člověka, nemůže ustrnout na stádiu konkrétně univerzálního uchopení jejího výchozího a cílového ideálního obrazu, její konkretizované a upřesněné ideální formy, zpředmětnělé v nějaké podobě, v určité soustavě symbolů a znaků přirozeného či umělého jazyka. Jednotlivec si může osvojit nějaké odvětví smyslově předmětné praxe pouze tím, že zpředmětnělý ideální obraz praktické schopnosti ve své vnější, smyslově předmětné zkušenosti individuálně rozpředmětní svou vlastní aktivní, smyslově předmětnou praktickou činností: znovu musíme zopakovat, že chceme-li se naučit plavat, nestačí vědět, „jak se to dělá", ale musíme riskovat, že se namočíme, když vlezeme do vody; stejně tak se sebetalentovanější houslista nikdy nestane houslovým virtuosem, bude-li pouze studovat teoretické příručky o hraní na housle; ani pánové, kteří se chtějí stát mistry řemesla ševcovského či krejčovského, nemohou toho cíle dosáhnout jiným způsobem, než že se budou cvičit v umění šít boty nebo saka a kalhoty – a stejně tak i v socialistickém společenském zřízení se musí pracující učit aktivně se zapojovat do rozvíjení vlastnického řízení a spolurozhodování, aby se stali skutečnými, moudrými a svědomitými majiteli a hospodáři všeho společenského bohatství, má-li se socialistické zespolečenštění práce a výroby stát vskutku reálným, a nikoli pouze formálně deklarativním, „diktatura proletariátu" v socialistickém způsobu výroby pak musí vyrůstat ze sociálně ekonomické živné půdy rozvoje samosprávné vlastnické subjektivity dělníků jakožto vlastnické subjektivity celospolečensky dominující a integrující, jinak zůstane pouhým propagandistickým heslem, neřkuli propagandistickou frází. [193]

V procesu naplňování upřesněné výchozí ideální formy aktivní činné schopnosti, které si chceme osvojit a individuálně neopakovatelným způsobem si ji tak přivlastnit, hrají klíčovou úlohu takové kategoriální formy, jakými jsou „potřeba" a „zájem", které mají velice vzájemně blízký pojmově teoretický obsah i obdobné sociální funkce v historickém rozvoji lidské společnosti: velice stručně a zjednodušeně lze říci, že zájem je určitým způsobem orientovaná, zaměřená potřeba. Předmarxistická filosofie zpravidla hledala hybné síly dějinné činnosti člověka ve strukturních prvcích lidského vědomí a sebevědomí, neboli v oblasti individuální a společenské filosofické, umělecké, náboženské, mravní, právní, ekonomické či politické duchovně praktické aktivity. Skutečná motivace lidské činnosti – neboli hybné síly těchto hybných sil – však spočívá v lidských potřebách a zájmech. Potřebu – a její koncentrovaný, určitým způsobem zaměřený výraz, kterým je zájem – můžeme charakterizovat jako stav organismu lidské osobnosti, sociální skupiny, třídy nebo celé společnosti, jenž vzniká jako odraz a výraz přírodní i společenské nutnosti a který si subjekt uvědomuje jako pocit nedostatku předmětů, podmínek či jiných bytostí nezbytných pro jeho normální životní činnost, seberealizaci a rozvoj, popřípadě jako pocit nedostatku této činnosti samotné. Potřeba spolu se zájmem však netvoří nějaký hotový stav subjektu, ale má charakter rozvíjejícího se, vnitřně rozporného procesu. Specifický znak potřeby i zájmu spočívá v procesu přeměny objektivní, přírodní nebo společenské nutnosti v subjektivní „pociťování nutnosti". Vědomá potřeba jako subjektivní obraz objektivní nutnosti se stává ideálním, vnitřně hybným důvodem a předpokladem lidské smyslově předmětné praktické aktivity, jejím podnětem a popudem. Podstatou a specifickou zvláštností zájmem orientované potřeby je právě proces přeměny objektivní nutnosti v subjektivní pocit nutnosti, určující zaměření a cíl lidské činnosti. [194]

V lidských potřebách a zájmech – které mají objektivní sociálně ekonomické kořeny v aktivním a činném třídně sociálním bytí jednotlivců i celých sociálních vrstev a skupin – se odráží a vyjadřuje, zrací a zrcadlí přírodní a (především) sociálně historická

vývojová nutnost, která se klade jako nové – v našem případě se jedná o novou oblast rozvoje aktivní činné schopnosti člověka, smyslově předmětné i duchovně praktické aktivity neboli o novou sféru subjektivity lidských bytostných předmětných sil[195] zahrnující jak pracovní či výrobní, tak i dějinotvornou praktickou aktivitu – čili nikoli jako pouze nahodilé, abstraktně a formálně možné jsoucno, které může zároveň být i nebýt, ale jako jsoucno skutečné, jež se ve svém rozvinutí odhaluje a prosazuje jako nutnost, která ovšem dosud nevznikla a neprosadila se, a proto ji jednotlivý člověk subjektivně pociťuje a trýznivě prožívá jako nedostatek, jenž musí být překonán a odstraněn. Potřeba a zájem něco nového poznat či udělat, aby „to svítilo a hřálo", či se zapojit do boje za přeměnu světa a odstranění sociální nespravedlnosti, se tak stává hybnou silou smyslově předmětné praktické aktivity člověka, uvědomělou a pochopenou vnitřní nutností, která coby manifestace svobodné vůle určuje a ovládá jako zákon celý způsob a charakter činnosti jednotlivce, v níž uskutečňuje zároveň svůj vědomý cíl, jehož praktické realizaci se jeho svobodná vůle svobodně podřizuje. V individuální, lidsko-společenské praktické aktivitě se jednotlivec přesvědčuje, že „praxe je výše než (teoretické) poznání, neboť má hodnotu nejen obecnosti, nýbrž i bezprostřední skutečnosti" a praxe vykonává a plní jak úlohu pramene nových poznatků, tak i funkci kritéria objektivní pravdivosti poznání.[196]

Když učiníme z potřeb a zájmů hybnou sílu individuálního osvojování lidských aktivních a činných schopností, ideální formy a činné funkce (ideálního obrazu předmětu, výsledku a procesu určité konkrétní formy projevu lidské univerzální předmětně praktické aktivity) narážíme na jistý rozpor. Aktivní a činné schopnosti (neboli subjektivita bytostných předmětných sil lidského rodu) se vždy utvářejí v procesu určité činnosti, člověk by se tedy měl oním druhem činnosti začít zabývat. K tomu však nedojde, nebude-li člověk mít o tuto praktickou aktivitu zájem, nebude-li cítit potřebu, nebude-li chtít, mít přání vykonávat tuto činnost. Jenomže potřeba, zájem (přání, chtění) začít konat jistou činnost, abychom si osvojili aktivní činnou schopnost, vzniká současně jako projev, důsledek aktivní činné schopnosti prakticky realizované příslušnou činností. Potřeba, zájem (chtění, přání) tedy musejí existovat již před započetím činnosti a zároveň se mohou zrodit až jako výsledek, produkt této činnosti. Ukažme si vše na jednoduchém příkladě. Úspěšné středoškolské a vysokoškolské studium vyrůstá z toho, že se již na základní škole musíme naučit se učit, studovat, což vyžaduje, jak prý kdesi píše Jan Ámos Komenský, učitel to národů, „vůli železnou a zadek olověný", abychom získali kladný vztah ke knihám – učebnicím i další studijní literatuře. Abychom se naučili učit, musíme chtít se učit, musíme mít o studium zájem, musíme cítit potřebu, pociťovat přání se učit. Jenomže potřeba, zájem o studium, přání a chtění se učit se rodí až v důsledku učení se, studování.[197]

Ocitáme se v bludném kruhu. Rozpor, který jsme naznačili, je vlastně přeměněnou formulací staré anekdoty na téma: kdo se půjde dříve umýt, ten, kdo je čistý, nebo ten, kdo je špinavý? Z logiky věci by na první pohled vyplývalo, že ten, kdo je špinavý, neboť právě z toho důvodu by se měl umýt. Jenomže vtip je v tom, že ten, kdo je špinavý, je špinavý právě proto, že nemá potřebu se mýt, kdežto ten, kdo je čistý, je čistý právě proto, že se pravidelně myje, má potřebu se mýt. Tento bludný kruh nemůže prolomit a rozbít pouze nasazení a vypětí svobodné vůle jednotlivce. Individuální osvojování aktivní činné lidské schopnosti musí probíhat v konkrétně historickém rámci již zmiňované transcendentální jednoty subjektu a objektu, která zahrnuje vztahy subjekt – objektní i vztahy subjekt – subjektní (pod nimiž rozumí marxistická filosoficko-ekonomická a sociologicko-politologická teorie například hospodářský, politický a ideologický třídní boj, jejž vede dělnická třída proti buržoazii v třídně sociální

strukturaci kapitalistického systému), které zahrnují v procesu individuálního praktického osvojování určitého odvětví aktivní činné schopnosti lidského rodu především společenské obcování, utváření společenských forem mezilidských styků mezi učitelem a žákem, vychovatelem a vychovávaným, jež jsou materiálně předmětné, neboť jsou objektivní, nezávislé na vůli a vědomí lidí, kteří je produkují, a proto není divu, že materiálně předmětné společenské obcování a vzájemné působení mezi vychovatelem a vychovávaným na rozdíl od tvrzení filosofických koncepcí vulgárního (neboli antidialektického a ahistorického) materialismu ukazuje, že „materialistické učení, že lidé jsou produkty okolností a výchovy, že tedy změnění lidé jsou produkty jiných okolností a změněné výchovy, zapomíná, že okolnosti mění právě lidé a že sám vychovatel musí být vychován. Dospívá proto nutně k tomu, že dělí společnost na dvě části, z nichž jedna je povznesena nad společnost. To, že měnění okolností a lidská činnost spadají vjedno, lze pojímat a racionálně pochopit jen jako revoluční praxi.“[198] (Učitel zosobňuje a ztělesňuje ve vztahu k žákovi zájem o učení, o knihu, potřebu (přání, chtění) studovat ještě před započetím učení se a studování. Může proto nezvedeného „žáka – darebáka“ „přitáhnout“ ke knize a ke studiu, aby se u něho později mohla vyvinout potřeba (přání) studovat, zájem o studium v důsledku individuálního osvojení schopnosti učit se učit: individuální osvojování takové, pro lidský život základní a klíčové aktivní činné schopnosti, jakou je schopnost stálého sebevzdělávání – které může (ba dokonce by vlastně i mělo) zahrnovat i oblast studia revoluční socialistické teorie – začíná (musí začínat) z určitého momentu počátečního společenského přinucení, které ale musí vždy respektovat neopakovatelnou individualitu i toho nejmenšího žáčka, brát jej nejenom jako objekt, leč vždy i jako subjekt výchovy a vzdělávání, chápat, že i dobrý žák a student, jenž si již vytvořil pozitivní vztah ke knihám a zformoval zájem o studium, zcela přirozeně považuje za nejlepší část školního roku prázdniny).

Poté, co ve sféře vnější smyslově předmětné zkušenosti došlo ke konkretizaci výchozí ideální představy (ideální formy) konkrétního projevu tvořivé produktivní schopnosti, kterou posléze dokázala individuální smyslově předmětná praktická aktivita rozpředmětnit, „zčinnostnit“, „rozpohybovat“, přeměnit z formy strukturované předmětnosti do formy strukturované činnosti, je již v dalším stádiu osvojování lidské aktivní činné schopnosti reálně možné zvnitřnit získanou vnější smyslově předmětnou zkušenost a konkretizovat (neboli obohatit) svět vnitřní smyslově předmětné zkušenosti jednotlivce. Osvojování lidské aktivní činné schopnosti nabývá ve sféře vnitřní smyslově předmětné, praktické zkušenosti formu „idey“ neboli „konstrukčního schématu“, postupu a programu, v němž je aktivní činná lidská schopnost, o níž jde, osvojována ve směru, v tendenci ke stále větší dokonalosti, nová oblast subjektivity lidských bytostně předmětných sil zde krystalizuje do historické vývojové struktury, v níž spolu se změnou kladení cíle se obsahově proměnila i praktická, materiálně předmětná realizace cíle. (Vlaštovky jako biologický druh žijí na naší planetě, jak se alespoň zdá, alespoň již několik desítek milionů let, kdežto člověk současného psychosomatického typu se v Evropě objevil, jak se alespoň uvádí, teprve asi před padesáti tisíci lety; lidé i vlaštovky si stavějí obydlí, porovnejme si však, jak se za oněch zmíněných padesát tisíc let proměnily lidské příbytky, jak se rozvinula jejich rozmanitost v rozličných oblastech naší planety, v odlišných kulturách jednotlivých národů a národností, kdežto vlaštovčí hnízda se za ony miliony let vůbec nezměnila. Je to proto, že vnější tvar a velikost vlaštovčího hnízda jsou vepsány a vtištěny do anatomicko-fyziologické organizace vlaštovčího těla, která je dána v genetické programové informaci, jež se přenáší z generace na generaci, že vlaštovka nepracuje s ideálním obrazem, ideální formou stavby hnízda jakožto zvláštním předmětem praktické činnosti tak, jako pracuje stavitel s výchozí ideální představou svého domu).

Individuální osvojování subjektivity bytostně předmětných sil lidské společnosti zahrnuje samozřejmě především oblasti rozvoje produktivní síly konkrétní živé práce, pracovní a výrobní smyslově předmětné praxe, čímž jednotlivec mění své postavení ve výrobně silové, technicko-ekonomické (čili profesně zaměstnanecké) i sociálně ekonomické (třídně sociální) dělbě práce. Osvojená aktivní činná schopnost se však může promítnout i do lidské materiálně předmětné praxe dějinotvorné, sociálně historické, vést i ke změně třídně sociálního bytí člověka i jeho vědomí a sebevědomí, včetně vědomí a sebevědomí třídního, ideově politického, pokud zformuje osobnost jednotlivce, jeho lidské já, takovým způsobem, že se dokáže rozejít s ideologií, hodnotovou orientací, myšlenkovými stereotypy, tradicemi a zvyky reakční společenské třídy, v níž se daný člověk narodil, a aktivně se zapojí do revolučně kritické (revolučně demokratické a socialistické) sociálně ekonomické i sociálně politické praktické aktivity. Dlužno mít zároveň neustále na zřeteli, že k reakčním ideologiím nepatří v současné době pouze rozličné varianty ideologie velkoburžoazní finanční oligarchie v průmyslově nejvyspělejších zemích globalizovaného kapitalismu nebo ideologie kompradorské, polokoloniálně závislé mafiánské lumpenburžoazní oligarchie v „postkomunistických" státech střední, východní a jihovýchodní Evropy, ale i mýty, iluze myšlenkové stereotypy sociálně mytologické, stalinsko-neostalinské ideologie zbytků třídy řídícího aparátu předlistopadového modelu socialismu, zvláště když kupříkladu v Komunistické straně ruské federace či ve straně českomoravských a slezských komunistů získaly „netransformovatelné" zbytky především politicko-ideologického aparátu vládnoucí třídy reálně existujícího socialismu svého druhu „záchrannou sociální síť", organizačně strukturální a institucionální základnu politické strategie a taktiky, čímž třída řídícího aparátu zůstala politicky aktivní silou i v době, kdy už byly dávno vytrhány sociálně ekonomické kořeny jejího třídně sociálního bytí: reakčnost stalinsko-neostalinské ideologie zesiluje a umocňuje skutečnost, že subjektivně idealistické konspirativní doktríny o „zradě Gorbačova" a výkřiky o „nezbytnosti zvýšit bojovnost politických vystoupení komunistů" se v jednotném ideologickém komplexu „přátelsky snoubí" s bezduchostí ideologie a politiky účelového pragmatismu.

V žádném případě neodmítáme klasické marxistické vymezení svobody, které praví, že „Hegel první správně vylíčil poměr svobody a nutnosti. Jemu je svoboda pochopením nutnosti. „Slepá je nutnost, jen pokud není pochopena". Svoboda nespočívá ve vysněné nezávislosti na přírodních zákonech, nýbrž v poznání těchto zákonů a tím získané možnosti dát jim účinkovat podle plánu k určitým cílům. To platí jak o zákonech vnější přírody, tak o zákonech, které řídí tělesné i duševní bytí člověka samého – dvě třídy zákonů, jež můžeme oddělovat nanejvýš v představě, nikoli ve skutečnosti. Svobodou vůle se tedy nenazývá nic jiného než schopnost rozhodovat se znalostí věci. Čím svobodnější je tedy úsudek člověka v nějaké otázce, s tím větší nutností bude určen obsah tohoto úsudku, kdežto nejistota, spočívající na neznalosti, volíc zdánlivě libovolně mezi různými a sobě odporujícími možnostmi rozhodnutí, právě tím dokazuje svoji nesvobodu, svoji ovládanost předmětem, jejž by právě sama měla ovládat. Svoboda spočívá tedy ve vládě nad sebou samým a nad vnější přírodou, založené na znalosti přírodních nutností; je takto nutně produktem dějinného vývoje."[199]

Svoboda je zajisté produktem dějinného vývoje a spočívá v poznání a praktickém ovládnutí a využívání logiky zákonitostí především sociálně historického rozvoje lidské společnosti. Poznání a svoboda jsou dva nezbytné, vzájemně se zprostředkující předpoklady tvůrčího procesu. Pokud je poznání tvořivé, předpokládá svobodu; pokud se svoboda omezuje na volbu uskutečnitelných možností, předpokládá poznání možného a nemožného. Rozsah reálné svobody je v praktické činnosti určen poznáním. Svoboda

je ovšem nejenom poznáním nutnosti, nýbrž i odhalením možností a prostředků pro podřízení nutnosti životním cílům člověka, k nimž by mělo především náležet úsilí o osvobození od jakékoli formy sociálně ekonomického, politického či duchovně kulturního útlaku. Jelikož je tvůrčí proces spojen s hledáním možného, vystupuje jako jeho objekt nejenom nutnost, nýbrž i nahodilost. A to je podstatné. V praktické činnosti člověka hraje využívání nahodilostí, nahodilé shody či neshody událostí, nahodilého souběhu okolností atd., atp. roli nikoli nedůležitou. Zde se právě uplatňuje lidské vědomí a sebevědomí jako sféra lidské duchovně praktické aktivity, která, když konstruuje obrazy možného (možné budoucnosti) jakožto skutečného (čili nutného), zaměřuje se i na nahodilý souběh okolností a událostí, nahodilosti rozličného druhu obecně. Ve světě nahodilého existuje přece mnohem více možností (samozřejmě příznivých i nepříznivých) než ve světě dané holé nutnosti. [200]

Je též všeobecně známo, že Spinozovo vymezení svobody jako uvědomělé, poznané pochopené nutnosti není, nemůže být v žádném případě pochopeno coby zdůvodnění a ospravedlnění jakékoli formy sociálního konformismu. Spinoza praví: „Říkáme, že nějaká věc je svobodná, jestliže existuje pouze z nutnosti své přirozenosti a je pouze sama sebou determinována k svému jednání. Říkáme, že nějaká věc je nutná nebo spíše nucená, jestliže je k určitému vymezenému způsobu existence a působení determinována něčím jiným.“[201] **Jestliže se tedy někdo například aktivně zapojí do ideově politického zápasu za svržení takového sociálně nespravedlivého a vrcholně odporného společenského zlořádu, jakým je polistopadový mafiánský lumpenkapitalismus, pak je jeho revolučně demokratická sociálně politická aktivita plně v souladu se zmíněnou Spinozovou definicí svobody, neboť jedná z nutnosti své bytostně lidské přirozenosti, jeho počínání je determinováno jím samým, protože se jeho vědomí, myšlení a politické jednání nenechá ovládat ideologií vládnoucí mafiánské lumpenburžoazní vlastnické a mocensko-politické oligarchie a dokáže se vymanit i z vlivu „magických silokřivek“, sociálních mýtů, iluzí a myšlenkových stereotypů třídy řídícího aparátu stalinského modelu socialismu (hlásajících například, že mezinárodní komunistické hnutí se nemůže znovu obrodit, nedojde-li k revizi závěrů „revizionistického“ dvacátého sjezdu KSSS z roku 1956 a nebude-li „v zájmu úcty k historické pravdě obnovena světlá památka Josefa Vissarionoviče Stalina“), což je předpokladem a výchozí podmínkou toho, že přetvářecí radikálně levicová dějinotvorná aktivita bude před společností otevírat vskutku nové a pokrokové sociálně ekonomické, politické i duchovně kulturní obzory.**

Zdá se být zřejmé, že vznikne-li osvojením určité praktické dovednosti nějaká lidská pospolitost – může jít o množinu členů symfonického orchestru, kteří virtuózně ovládají své nástroje, nebo o množinu pracovníků, co mistrně vyrábějí díry do ementálu, abychom stále nehovořili s tak vážnou tváří –, bude takové společenství zbudováno na principu, jenž praví, že praktická schopnost každého je východiskem, základem a podmínkou praktické dovednosti pospolitosti jako celku. Skutečnosti, že strukturně systémové uspořádání univerzální – neboli, jak jsme již mnohokráte zdůraznili, svobodné a tvořivé – lidsko-společenské smyslově předmětné praxe zahrnuje vývojově funkcionální úroveň, v níž se procesy, které v ní probíhají, nepodřizují logice a zákonitostem sociálně ekonomické praxe zbožní výroby a směny, si povšimla i knížka – jak to jenom říci a neurazit: řekněme moudrosti snad až příliš hluboko skryté – vysokoškolského učitele Tomáše Sedláčka „Ekonomie dobra a zla“, která ji ovšem pojala – a právě proto se nám zdá, že o poznávací hodnotě páně Sedláčkových výkladů by bylo možno s úspěchem pochybovat – ve smyslu primitivní křesťanské nábožensko-filosofické mystiky: jako koncept (nezaslouženého) daru coby základního principu křesťanského pojetí boží spásy lidské duše, jejž člověk nikdy nemůže hodnotově

vyrovnat a vyvážit. Autor opakuje základní teoretické postuláty křesťanské teologické doktríny, podle níž je spása lidské duše z božích rukou dána milostí boží skrze víru. Víra v trojjediného boha ve třech osobách coby boha otce, boha syna a ducha svatého je boží dar: „Milostí tedy jste spaseni skrze víru. Spasení není z vás, je to Boží dar; není z vašich skutků, takže se nikdo nemůže chlubit.“[202] Boží vykoupení je zdarma, nelze za něj platit skutky, zásluhami či dobrým chováním, etikou a (zajisté) už vůbec ne penězi. V této oblasti prostě neexistuje spravedlivá odměna, je to dar. Z toho důvodu je prý také vzájemný či reciproční dar mnohem hlubším a starším způsobem směnných transakcí než nákup a prodej s jasnou a přesnou cenou. Po mnoho generací lidské existence věci prostě neměly cenu (to neznamená, že neměly hodnotu!), lidé se obešli i bez ní. Lidé si kdysi věci recipročně dávali nebo žili v komunitě, kde se směňovalo. Prvotní bezpeněžní společenská zřízení byla takzvanými „gift economies“, tedy „společnostmi daru“, v nichž byly cenné statky či služby rozdělovány bez výslovné odměny, neexistovala zde tedy praxe něco za něco. [203]

Nový zákon staví podle Sedláčka otázku ekonomie dobra a zla: vyplácí se ekonomicky dobro či nikoli?, která představovala klíčový problém již pro židovské náboženstvo-filosofické myšlení. Nová smlouva mezi lidstvem a bohem údajně také otázku, proč konat dobro a zda se ekonomicky vyplácí, z velké míry vyřešila. A to dvojím způsobem. Za prvé zavedením nového pojmu „Království Boží“, který judaismus příliš nezná a nepoužívá, jímž křesťanství otevřelo „nový časoprostor“, kde morální činy docházejí odplaty. Pozemský svět nemusí být spravedlivý (spravedliví zde mohou trpět, zatímco nespravedliví žít v přebytku a hojnosti), ale spravedlnosti se každému dostane v přicházejícím království. Zatímco judaismus musí řešit problém spravedlivé odplaty již na tomto světě, křesťanství odsouvá spravedlnost na onen svět, do záhrobí. Dobro a zlo tedy má ekonomickou logiku v tom, že dochází odplaty, ale až v onom, záhrobním světě. Dobro se tedy vyplácí činit a zlo trpět, neboť spravedliví i nespravedliví dojdou odplaty v nebi – nebo v pekle. To je elegantní řešení, ale i ono má svou cenu – a tou cenou byl tento svět. Svět, který je ve Starém zákoně světem dobrým a dějištěm dějin, se tedy v Novém zákoně posouvá na druhou kolej, jelikož ekonomie dobra a zla na tomto světě nefunguje. Odměna spravedlivých není, jak dokládá příběh o Lazarovi, zde na hříšné zemi, ale v nebi.

Z toho důvodu prý Nový zákon údajně vyřešil problém ekonomie dobra a zla ještě i druhým, hlubším způsobem, spočívajícím v úplném odbourání váhy dobra a zla, čímž vzal zlu a smrti její osten: místo účtování dobra a zla nabízí spásu lidské duši, aby se po smrti těla, nestala kořistí mocností pekelných, a to jakožto nezasloužený dar, jejž si nelze vysloužit dobrem ani zmařit zlem. V tomto smyslu tak ekonomie dobra a zla přestala existovat, protože se ukazuje, že zlo je nezničitelné. Zla se zle zbavuje a snad to ani není úplně možné, či dokonce žádoucí. I v Ráji prý musela existovat alespoň latentní možnost zla – ve stromu poznání dobrého a zlého. Možnost zla musí existovat. Tuto věc si křesťanství uvědomuje do důsledku: lidskou snahou zlo nevymýtíme, když už jednou existuje, prorůstá dobrem jako všudypřítomný plevel. Proto lidstvo potřebuje zástupnou oběť Kristovu; kdybychom byli schopni dosáhnout čistého dobra vlastní silou, boží oběť by byla zbytečná. Zla se nemůžeme zbavit docela – má ve světě svou roli a je třeba jeho existenci strpět. Řečeno slovy, jejichž autorem je údajně Tomáš Akvinský: „bylo-li by zabráněno všemu zlu, z vesmíru by se vytratila mnohá dobra.“[204]

Především je nezbytné říci, že teze, podle níž pravěká společenství, v nichž lidé neznali peníze, byla „společnostmi daru“, v nichž „neexistovala praxe něco za něco“, na základě toho, že lidé vytvářeli tehdy svůj způsob života, svoji každodenní životní praxi

v souladu s „projektem božího vykoupení jako daru, jejž nelze zaplatit žádnými skutky nebo zásluhami“, je naprostý nesmysl. I dnes například existují v amazonských pralesích indiánské kmeny, žijící i na začátku jedenadvacátého století v době kamenné (a dřevěné), jejichž příslušníci nevědí, co jsou peníze a vůbec jim tento poznatek neschází, stejně jako k životnímu štěstí vůbec nepotřebují mít nějakou povědomost o křesťanském bohu. Tak tomu bylo i v šerém dávnověku, kdy se počalo v důsledku vzniku a dalšího rozvoje zbožní výroby a směny rozkládat rodově kmenové (klanové) uspořádání lidské společnosti, začaly vznikat zárodky třídně sociální společenské diferenciace. Ani tehdy se však sociálně ekonomické vztahy uvnitř rodů a kmenů či mezi jednotlivými kmeny nevytvářely v důsledku inspirace „nezaslouženým božím darem spásy lidské duše“, o němž tehdejší lidé nemohli nic vědět, ale působením rodící se logiky prosté (jednoduché) a nahodilé směny zboží, v níž se živelně prosazoval – a to právě v oné, váženým panem Sedláčkem zmiňované „vzájemnosti a reciprocitě darů“ – zákon hodnotové ekvivalence, díky němuž bylo možné mezi sebou směňovat rozdílné užitné hodnoty, jelikož měly stejný hodnotový obsah, zračilo se v nich totéž množství společensky nutné živé a zvěcnělé práce potřebné k jejich výrobě. Tak se kupříkladu mohl směňovat jeden luk za dva oštěpy či za dvanáct šípů, dva páry kožených střevíců za libru soli atd., atp. Rozvoj prosté zbožní výměny směřoval k tomu, že se ze světa všech zboží vyčlenilo jedno „knížecí“ či „královské“ zboží peněžní, jelikož svojí užitnou hodnotou zosobňovalo a ztělesňovalo všeobecnou vývojovou formu hodnoty, plnilo sociálně ekonomickou funkci všeobecného hodnotového ekvivalentu. Ukázali jsme, že jednoduchá směna zboží je zárodečnou formou peněžní směny zboží a peněžní směna je rozvinutou formou jednoduché zbožní výměny. Řečeno pojmoslovím a slovním výrazivem hegelovského kategoriálního systému: jednoduchá směna zboží je peněžní směnou „o sobě“, peněžní směna je prostou směnou „pro sebe“. [205]

Pokud se v dobách ještě historicky vzdálenějších nestával v rodově kmenových lidských společenstvích produkt živé konkrétní práce zbožím pro jednoduchou zbožní směnu stylem „něco za něco“ a vládlo v nich naturální hospodářství, mohli si lidé vzájemně darovat a mezi sebou rozdělit pouze to, co si sami vyrobili, tedy ulovili a posbírali v lesích nebo vypěstovali na polích a v ohradách, kde chovali své ovce a kozy či jiný dobytek. A osvojit si například v době kamenné umění opracovat pazourek tak, aby z něj vznikl ostrý a funkční nůž, vyžadovalo dlouhou, namáhavou a trpělivou práci (které by dnešní moderní člověk nebyl patrně vůbec schopen), při níž by žádný „dar spásy boží milostí skrze víru“ člověku příliš nepomohl.

Pokusme se nyní o alespoň velice stručný nástin možné teoretické kritiky křesťanského pojetí spásy jakožto „daru, jejž bůh poskytuje lidem zcela zdarma svou milostí skrze víru“, čímž křesťanství údajně „zcela odbouralo váhu dobra a zla a vzalo zlu a smrti jejich osten“. Uznáváme současně, že křesťanské náboženstvo-filosofické duchovně praktické osvojení světa představovalo ve srovnání s duchovně praktickou aktivitou mytologického (pohanského) náboženství, jak je nalézáme u starých Řeků, Římanů či našich slovanských předků, výrazný pokrok v oblasti všelidské duchovní kultury, a to především: 1)myšlenkou rovnosti všech lidí bez rozdílu barvy pleti, rasy nebo etnického původu, přestože se tato rovnost týkala samozřejmě pouze rovnosti před bohem; 2)ideou pokroku v lidských dějinách, i když i tato idea měla pouze formu vizí o „konci světa“, „skonání věků“, „protnutí přirozeného sociálně ekonomického a politického vývoje lidské společnosti s dějinami spásy“. [206] **Křesťanský bůh je nejenom všemocný a vševědoucí, moudrý a nanejvýš spravedlivý „bůh stvořitel“, ale i ve své druhé osobě božího syna Ježíše Krista též „bůh spasitel a vykupitel“. Součástí křesťanského náboženstvo-filosofického světového názoru je i koncept tak zvané**

„theodicey“ neboli nábožensko-filosofické teorie, jež se snaží sejmout vinu z boha za to, že v tomto světě existuje zlo, dokázat, že bůh nenese za existenci zla ve světě odpovědnost.[207] Svatý Augustin dokazoval, že zlo prorostlo do tohoto světa jako plevel v důsledku hříchu, jehož se v ráji dopustili první lidé, a jenž se poté dědil z pokolení na pokolení, a tudíž svobodná lidská vůle již zahrnovala i možnost směřování k zlému. Ani za těchto okolností však nemohlo zcela zaniknout směřování lidského rozhodování svobodnou vůlí k dobrému a v nesmrtelné lidské duši coby jiskře boží ve smrtelném těle stále působila „posvěcující a pomáhající boží milost“. Z toho dle Augustinova názoru vyplývalo, že „odbourání váhy a ukončení existence ekonomie dobra a zla“, „nezničitelnosti zla“ a zároveň i „vytržení ostnu smrti a zla v tomto světě“, je nutno rozumět tím způsobem, že zlo v našem světě existuje pouze v podobě neúplného a nedokonalého, nedostatečně vyvinutého či oslabeného dobra, a tudíž vlastně reálně neexistuje, jelikož vzniká absencí dobra podobně, jako je ticho absencí (nepřítomností, chyběním) hluku, nahota oděvu, nemoc zdraví a tma nastává, chybí-li světlo: zlo z toho důvodu neexistuje samo o sobě, a tudíž kupříkladu takové sociální zlo, jakým je bezesporu majetková nerovnost a sociální nespravedlnost, není v „tomto světě“ možné odstranit (takové dějinotvorné úsilí je dokonce naprosto zbytečné a marné), z čehož pak dále vskutku plyne, že „spásonosné dílo božího syna“ se musí (a může) odehrávat jak v tomto „životě časném“, tak i (a především) „na věčnosti“.[208] Je příznačné, že i pan Sedláček – jenž ovšem, jak se alespoň zdá, pokládá na rozdíl od svatého Augustina existenci zla v „tomto světě a životě časném“ za plně reálnou – argumentuje podobnou sofistickou logikou, která se snaží snížit a znevážit lidské úsilí o odstranění zla v tomto životě a na tomto světě, aby zdůvodnila potřebu Kristovy zástupné oběti, prozrazujíc přitom, že kdyby lidé byli schopni dosáhnout čistého dobra (čili například sociální spravedlnosti) vlastní silou, boží oběť by byla zbytečná – čímž mimoděk odhaluje světonázorové zaměření a sociálně politickou funkci křesťanské náboženské filosofie.

Starověcí bohové – jejich klasickým vzorem a modelem jsou bohové starořečtí – byli mocní, nebyli však všemocní, byli nesmrtelní, nikoli však věční. Písmo svaté vykresluje křesťanského boha jako všemohoucího a věčného. Trvalo třista let, než se ustálil a prosadil základní postulát křesťanského vyznání víry „jednoho boha v trojjedinosti“, jenž praví, že křesťanský bůh existuje ve třech osobách coby bůh otec, bůh syn a duch svatý, přičemž Ježíš Kristus jakožto boží syn je stejné podstaty s otcem a zároveň má jakožto bohočlověk – nemělo by se snad spíše říkat a psát člověkobůh?: zřejmě nikoli, bohočlověk zní v českém jazyce lépe – dvě přirozenosti: božskou a lidskou, tedy je stejné podstaty jak s bohem otcem, tak i s lidmi – ovšem kromě prokletí prvotního hříchu.[209] Je logické a srozumitelné, že všemohoucnost křesťanského boha spočívá právě v tom, že nepopírá lidskou svobodnou vůli. Může však všemohoucnost popírat věčnost? Jestliže ne, jak mohl boží syn, jenž je stejně tak věčný, věčně živý jako bůh otec, zemřít na kříži? Není divu, že v koránu jasně stojí, že Ježíš nezemřel na kříži: „ani jej nezabili, ani neukřižovali, jen se jim tak zdálo…naopak bůh jej k sobě pozdvihl, neboť bůh je mocný, moudrý.“[210] Je samozřejmé, že pokud Kristus nezemřel na kříži, nečinilo mu ani žádnou potíž vstát z hrobu. Je také možné, že na kříži skonala pouze Kristova lidská přirozenost, přirozenost božská zemřít nemohla, a zmrtvýchvstání předvedla božská podstata, pročež se obě dvě přirozenosti Ježíše Krista coby bohočlověka v celém procesu báječně doplňovaly. Nebyla však v takovém případě jeho „spasitelská a vykupitelská smrt na kříži“ pouhým divadlem? Zamysleme se i nad tím, zda Kristus, jenž má být stejné přirozenosti s lidmi, se od lidí zároveň liší tím, že nezná prvotní hřích. Má v takovém případě skutečně lidskou, a nikoli například spíše andělskou přirozenost? A neposloužila jeho smrt s následným zmrtvýchvstáním spíše spáse nebeských (či padlých) andělů než lidí?

Dovolíme si prohlásit, že lidé, kteří sepisovali evangelia Nového zákona, náleželi k nejchudším vrstvám obyvatelstva – byli to rybáři, pastevci, řemeslníci rozličných profesí (Kristův otčím svatý Josef byl tesař a tesařem se údajně vyučil i Ježíš Kristus) – přesto (či spíše právě proto) hořeli nadšením pro svou svatou věc. Slabinou jejich „dobrých zpráv" o životě a smrti božího syna na kříži, jež údajně vykoupila dědičný prvotní hřích lidského rodu, však bylo to, že nerozuměli (nemohli rozumět) pojmovým jemnostem nábožensko-filosofických teorií a teologických doktrín. Těm, zdá se, nerozuměli ani církevní hodnostáři, kteří v dalším období vymýšleli, formulovali a prosazovali základní teze křesťanské ortodoxně dogmatické věrouky.

Křesťanství náleží spolu s judaismem a islámem (nebo kupříkladu s rozličnými proudy moderního hinduismu či buddhismu) k nejrozšířenějším monoteistickým náboženstvím (neboli náboženstvím vyznávajícím jednoho, jediného boha čili jedinost boží), přičemž tyto systémy historicky i logicky vycházejí z rozmanitých názorových proudů védské náboženské filosofie: křesťanství spolu s judaismem z tak zvaného „personalismu", kdežto islám, jenž hlásá neosobního boha, spíše z tak zvaného „impersonalismu". [211] Jestliže ale židovské náboženství či tak zvaná „bhakti-jóga" neboli „jóga oddané služby", k níž se hlásí vyznavači boha Krišny, kteří se také nazývají „vaišnavisté", zná jednoosobního boha, pak, což znovu opakujeme, kategoriální soustava křesťanské náboženské filosofie zná a hlásá boha ve třech osobách, přičemž Ježíš Kristus coby syn a druhá osoba boží má v této teologii (čili nauce o bohu) jako bohočlověk dvě podstaty a přirozenosti – božskou a lidskou. Zdá se, že právě tyto pojmové jemnosti způsobují, že Achillovou patou neboli „nejslabší součástí" křesťanské nábožensko-filosofické teorie je tak zvaná „sóteriologie" (čili „nauka o spáse"), tedy to, co v „bhakti-józe", judaismu či v islámu nečiní žádný problém, neboť vyznavačům těchto věroučných systémů ke spáse na „onom" světě stačí, když budou ve své každodenní životní praxi na „tomto" světě dodržovat pravidla, které jim příslušná věrouka předepisuje. Člověku, jenž je přesvědčen, že Krišna je jediným a nejvyšším bohem, jehož bytí má aspekt neosobní, lokální a osobnostní, postačí k osobní spáse, když každého dne opakuje příslušnou mantru, nejí maso a nepožívá žádné drogy; aktivní stoupenec judaismu se má, aby byl osobně spasen, ve svém životě řídit pravidly tóry; pravověrný muslim pak má dodržovat principy (opěrné sloupy neboli pilíře) islámského náboženství.

Pozitivní řešení problému osobní spásy v kategoriální soustavě křesťanské náboženské filosofie dále komplikuje v evangeliích vyprávěný základní křesťanský mýtus, životní příběh božího syna Ježíše Krista, v němž byl Kristus ukřižován, po třech dnech vstal z mrtvých, poté ještě čtyřicet dnů pobýval mezi svými učedníky, až v těle vstoupil na nebesa. Křesťané pak očekávají druhý Kristův na konci světa a dějin, kdy se má protnout běžný (neboli profánní) sociálně ekonomický, politický a duchovně kulturní historický vývoj lidské společnosti s dějinami spásy a syn boží bude soudit živé i mrtvé. Intuitivně se zdá být zjevné, že při svém druhém příchodu nemůže bůh jakožto nejenom všemohoucí stvořitel, leč i v osobě Kristově láskyplný a milostivý spasitel a vykupitel, automaticky spasit všechny lidi, neboť v takovém případě by, jak se lze alespoň domnívat, ztrácel druhý příchod logický smysl, a to právě pro vykoupení dědičného hříchu prvních lidí, jímž lidé ztratili ráj, a dějiny spásy lidského rodu.

Křesťanský nábožensko-filosofický světový názor představoval pokrok v rozvíjení duchovní kultury lidské společnosti i v porovnání s judaismem či islámem, a to právě z toho důvodu, že učinil na rozdíl od těchto věroučných soustav otázku osobní spásy zcela neřešitelnou. Což je srozumitelné a logické, jelikož, pokud nic takového jako

věčná, věčně živá lidská duše prostě neexistuje, ztrácí i jakýkoli smysl úsilí o její spásu v nebeském ráji, aby se duše člověka poté, co se její tělesná schrána rozpadne v prach, nedostala do spárů pekelných démonů. Není tedy divu, že dějiny křesťanské náboženské filosofie zrodily tak velké množství rozmanitých kacířských (heretických) teorií, odchylujících se od postupně utvářené církevní ortodoxní doktríny, naopak se domníváme, že právě těmito heretickými koncepcemi křesťanství nejvíce přispělo ke vzestupnému pokrokovému rozvoji lidského poznávajícího filosofického a vědeckého myšlení v oblasti jednotlivých druhů a typů individuálního i společenského duchovně praktického osvojení světa (vzájemného vztahu mezi člověkem a světem) neboli forem (filosofického, uměleckého, náboženského, mravního, právního, ekonomického a politického) společenského vědomí a sebevědomí. Obecně je známo, že judaistický bůh měl a má svérázný smysl pro humor, a proto je možné, že u jeho poněkud nezvedeného synka je tomu podobně. [212]

Opusťme proto na chvíli toto téma a zamysleme se raději nad doslovem k již zmíněnému filmu „S čerty nejsou žerty“: „Ať už peklo bylo, nebo nebylo, vymyšleno bylo dobře. Když se kolem sebe rozhlédneme, vidíme, že ještě dneska spoustě lidí peklo chybí. To víte, nikdy nedělá dobře, když si někdo může myslet, že zlo zůstane nepotrestáno.“[213] **Myšlenka, kterou vyjadřují tato slova, logicky i historicky souvisí, jak se alespoň zdá, s tímto místem v Novém zákoně, v němž se praví: „Každá duše vrchnostem poddána buď. Neboť není vrchnosti, jedině od Boha, a kteréž vrchnosti jsou, od Boha zřízené jsou. A protož, kdož se vrchnosti protiví, Božímu zřízení se protiví, kteříž se pak protiví, odsouzení sobě dobudou.“**[214]

Všeobecně je také známo, že dříve než všemocný a spravedlivý bůh stvořitel dal život prvním lidem – kteří se mu pak odměnili tím, že projevili svou svobodnou vůli tím, že chtěli poznat rozdíl mezi dobrem a zlem – stvořil nehmotné anděly, kteří údajně nemohou hřešit, těl nemajíce. První a nejkrásnější mezi nimi však též projevil svou svobodnou vůli, vzbouřil se proti svému božímu stvořiteli, načež byl svržen s nebe na zem a dostal jméno „Lucifer“ neboli „Světlonoš“. (Údajně podle latinského slovního výrazu „lux ferro“ – světlo přináším: že by v křesťanském náboženstvo-filosofickém světovém názoru nalezl tímto způsobem ohlas mýtus o Prométheovi ze „Starých řeckých bájí a pověstí“, jenž vzal olympským bohům oheň a donesl jej na zem lidem, což učinil z lásky k lidskému pokolení?) Právě Lucifer se stal vládcem mocností pekelných, jež měly v řádu světa úkol trestat alespoň na „onom“ světě zlo, které nedošlo (z rozličných příčin nemohlo dojít) potrestání ve světě „tomto“. [215] **Možná, že právě z toho důvodu platí, že „co bůh učinil, dobře učinil“, vždyť myšlenkový obsah výroku, že „bylo-li by zabráněno všemu zlu, z vesmíru by se vytratila mnohá dobra“, jejž vážený pan Tomáš Sedláček připsal svému jmenovci Tomáši Akvinskému, se v tomto konkrétním případě vyjevuje z velmi zajímavého zorného úhlu. Ono totiž zajisté nejde pouze o potrestání nepoctivého knížecího správce, macechy, která chce připravit sirotka o jeho dědictví po otci a vlastní matce, nebo vojenského kaprála šikanujícího vojáky – a též ani o trest, k němuž by mělo docházet až „na věčnosti“.**

Když Jan Hus zkoumal otázku kritéria spásy nesmrtelné lidské duše, dospěl k závěru, že takovým kritériem může být pouze „boží zákon“, „pravda Kristova“ obsažená v písmu svatém, jež se z toho důvodu i může stát pro každého věřícího kritériem osobní spásy, světonázorovým, náboženstvo-filosofickým kompasem a vodítkem při hledání a nalézání odpovědi na otázku, kdo z „údů“ pozemské institucionální církve by měl patřit mezi předurčené ke spáse (Hus užívá i pojmu „předzřízení“ ke spáse) a o kom lze naopak soudit, že je předzvěděn k vydání

mocnostem pekelným. Dle Husova názoru by tedy každý věřící coby „úd“ zjevně viditelné pozemské církve, jenž nemůže vědět ani tušit, zda je předurčen ke spáse, měl za všech okolností žít v souladu s božím zákonem, nedopouštět se žádných smrtelných hříchů, aby mohl s důvěrou očekávat boží milost a život věčný.

Hus si byl zároveň vědom, že boží přikázání nejvíce a nejhruběji porušují právě ti, jejich chování by mělo být vzorem pro dodržování mravních příkazů písma svatého: totiž představitelé světské a církevní feudální vrchnosti – císařové, králové, knížata a ostatní feudální magnáti a páni, papežové, kardinálové, arcibiskupové, biskupové i další církevní preláti. Pohlaváři katolické církve v Husově době například běžně obchodovali s církevními hodnostmi, úřady, funkcemi, stejně jako se svátostmi či „plnomocnými odpustky hříchů“. Není divu, že takovou praxi charakterizoval mistr Jan v jednom ze svých kázání slovy: „Chceš pokřtít dítě? Zaplať! Vyzpovídat se? Zaplať! Chceš poslední pomazání? Zaplať! Chceš loupit, vraždit? Zaplať a bude ti odpuštěno! Ale podle toho, kdyby sám ďábel přišel a zaplatil, vstoupil by na nebesa!“

Z toho důvodu nemůže překvapovat způsob, jakým řešil betlémský kazatel v rámci a pojmově kategoriální soustavě své náboženské a filosofické teorie o spáse a vykoupení i prokletí a zatracení, v níž figuruje boží zákon v roli ideálního modelu každodenní životní praktické aktivity každého jednotlivce i optimálního strukturně systémového uspořádání celé společnosti, otázku poslušnosti křesťanských věřících, členů zjevně viditelné, pozemské církve, vůči světské a církevní feudální vrchnosti: poslušnost znamená podrobit vlastní vůli rozhodnutí vyššího, jde-li o věci dovolené a čestné, dokonalá poslušnost je taková, při níž poslouchající vkládá všechno své chtění i nechtění do vůle svého představeného, aby konal přikázané skutky, jen když se příkaz nerozchází s boží vůlí nebo se svatými mravy nebo s potřebami života, anebo pokud se nepříčí přikázáním nebo radám Ježíše Krista. Ten, kdo přikazuje, má přikazovat jen věci v souladu se zákonem, a ten, kdo poslouchá, má je poslouchat toliko v tomto souhlasu a nikdy proti vůli všemohoucího boha. Říká-li nebo přikazuje-li ten, kdo stojí v čele, něco, co je proti vůli boží nebo proti tomu, co je jasně v písmě svatém přikázáno, budiž pokládán za falešného božího svědka nebo za rouhače.

Z řečeného vcelku logicky plyne, že poddaný, jenž chce být dobrým křesťanským věřícím, „nemůže a nesmí nehodného pána poslouchat!“ Nikdo přece nemůže být nestranný, pokud jde o ctnost nebo neřest, poněvadž musí být buď v milosti boží, nebo mimo milost, a tak žádný lidský život nemůže být nestranný. V ctnostných případech máme tedy představeného poslechnout, v neřestných se vzepřít. Z tohoto hlediska a na základě toho se má každý věřící mít na pozoru, aby nevěřil, že nařizuje-li něco papež nebo prelát, má to člověk konat, jako by to bylo od boha, a jako by prelát nemohl bloudit, podobně jako nemůže bloudit Kristus, jelikož přikázaný skutek, který se neopírá o rozum nebo není k prospěchu církve Kristovy, není obsažen v „Písmu“ ani výslovně ani zahrnutě. A takový skutek, ať byl přikázán papežem nebo jiným prelátem, není poddaný povinen plnit, aby tím nezpůsobil újmu „svobodě zákona Páně“. Máme-li přijímat jako výpověď víry, že nám bůh přikazuje dělat jen to, co je záslužné a rozumné a tedy prospívající našemu spasení, musí platit tento závěr: podřízení jsou povinni poslouchat ochotně a radostně nejenom ctnostné, ale i neřádné představené, pokud rozkazují plnit přikázání Ježíše Krista. Avšak tak jako se věřícím nařizuje, aby poslouchali představené ve věcech dovolených a čestných s přihlédnutím k okolnostem, tak se jim zároveň přikazuje, aby se představeným vzepřeli tváří v tvář, když žijí v rozporu s božskými radami nebo přikázáními. [216]

Při cestě do Kostnice ve filmu „Jan Hus“, v němž betlémského kazatele ztvárňuje národní umělec Zdeněk Štěpánek, se Mistr Jan potkává s německým kaplanem a v rozhovoru s ním říká: „Pravda, bůh nám všem ustanovil vrchnosti, ale dal nám také v písmě svatém svá přikázání! A jestliže je vrchnost neplní a svým životem porušuje, koho sluší více poslouchat, lidi či boha?“[217] Hus opírá své pojetí, dle něhož „dobrý křesťan nemůže a nesmí poslouchat nehodného pána, který žije ve smrtelném hříchu“ a celý program reformy církve i feudální společnosti o obhajobu věroučného článku anglického reformátora Jana Viklefa, jenž vešel do dějin pod názvem „Nullus est dominus“: „Nikdo není světským pánem, nikdo není prelátem, nikdo není biskupem, je-li ve smrtelném hříchu.“[218] Smysl Viklefova věroučného článku je naprosto zjevný: kdyby poddaný křesťan poslouchal církevní nebo světskou vrchnost, která porušuje boží přikázání, stavěl by se proti té „nejvyšší vrchnosti“, jíž je Ježíš Kristus. Privilegované sociálně ekonomické či mocenské postavení ostatně propůjčuje světským a církevním feudálním magnátům právě Kristus. Husité se z toho důvodu nazývali nikoli náhodou „bojovníci boží“, kteří „hájí Kristovu pravdu boží“, „boží zákon“, aby „služebníkům lži“ – neboli zvláště a především představitelům církevní a světské feudální vrchnosti, kteří porušují boží přikázání a žijí tak ve smrtelném hříchu – připravili spravedlivé potrestání již na tomto světě a v tomto životě.

V dalším vývoji se ale ukázalo, že ani pojetí „božího zákona“ není schopno překonat neplodnost oficiální křesťanské církevní dogmatické ortodoxní věrouky v otázce osobní spásy, neboť nedokázalo vysvětlit, kdo vlastně „boží zákon“ skutky plní a kdo nikoli. Neplodnost křesťanské nábožensko-filosofické věrouky, pohybující se v bludném kruhu vynalézání stále nových, údajně zcela zaručených „absolutních pravd víry, naděje a lásky“, dovedl v šestnáctém a sedmnáctém století překonat až filosofický světový názor nové, pokrokové a revoluční společenské třídy, jíž byla v oné době nastupující buržoazie, světový názor, který formuloval i nové pojetí přístupu člověka ke skutečnosti, nový model vztahu člověka a světa, jenž člověka vysvobozuje ze závislosti na božím plánu a dává lidskému rodu možnost stát se pánem a vládcem přírody. Za architekta tohoto nového modelu vzájemného vztahu člověka a světa přírody i lidských dějin je oprávněně pokládán René Descartes, jenž v sedmnáctém století požadoval, aby nové vědecké myšlení – na rozdíl od středověkého a scholastického – sloužilo vědeckotechnickému a technologickému rozvoji a umožňovalo tak člověku ovládnout přírodní síly, přičemž v této souvislosti napsal: „Neboť tyto poznatky mi ukázaly, že je možno dojíti znalostí, v životě velmi užitečných, a že místo oné spekulativní filosofie, jíž se vyučuje na školách, možno nalézti jinou, praktickou, jejíž pomocí, poznávajíce sílu a působnost ohně, vody, hvězd, oblohy a všech ostatních těles nás obklopujících, tak zřetelně, jako známe rozličná zaměstnání svých řemeslníků, mohli bychom toho všeho použíti stejným způsobem ke všem účelům, pro něž se to hodí, a státi se tak jakoby pány a vládci přírody. A to je žádoucí netoliko pro vynálezy nesčíslných strojů, vhodných k tomu, abychom získali bez všeliké námahy plody země a všechny užitky, které v ní jsou, nýbrž je to hlavně žádoucí pro zachování zdraví, jež je nepochybně prvním statkem a základem všech ostatních statků tohoto života.“ [219]

Koncept ahistorické, prakticko-technické přírodovědecké a matematické (instrumentálně manipulativní) racionality umožňoval kromě jiného porozumět tomu, že lidské jednání není motivováno nábožensky inspirovaným svědomím: náboženské-filosofické a teologické spory o to, která, osobní svědomí inspirující náboženská víra je ta pravá, jež skýtá jistotu individuálního spasení, vedly ke dlouholetým, krvavým a bezvýsledným náboženským válkám, ale vlastnicko-třídními a mocensko-politickými zájmy – Immanuel Kant odvodil v osmnáctém století ze sociálně ekonomické praxe

rozvoje stálých, stálou vzájemnou závislost formujících obchodních styků mezi odlišnými národy a státy (alespoň teoretickou) možnost vytvořit celosvětový svazek národů, jež by mezi sebou mohly žít v trvalém a věčném míru –, které v té době orientovaly vznikající buržoazii na svržení feudalismu s jemu vlastním a pro něj typickým politickým despotismem, nahrazení státní politické moci, která údajně „pochází od boha“, politickým systémem, v němž je zdrojem politické moci vůle lidu, jelikož hodnotově ekvivalentní směna zboží, je, jak je všeobecně známo, sociálně ekonomickou živnou půdou politicko-právní rovnosti před zákonem a prosazení republikánsko-demokratického ústavně právního pořádku v kapitalistické občanské společnosti. [220]

Kapitola III. Výroba zboží kapitalistickým způsobem a reálně existující předlistopadový model socialismu jakožto první historický pokus o překonání tohoto způsobu zbožní výroby.

Lenin píše, že „i když Marx nezanechal Logiku (s velkým L), zanechal logiku Kapitálu, a toho by se mělo v této otázce v nejvyšší míře využít. V Kapitálu je na jednu vědu aplikována logika, dialektika a teorie poznání [není třeba tří slov, je to jedno a totéž] materialismu, jenž převzal od Hegela všechno cenné a dále je rozvinul.“[221] **Z toho důvodu vysvítá poznávací význam Kapitálu, jehož myšlenkový obsah tvoří sjednocující jádro marxistické filosoficko-ekonomické teorie, již z předmluv a doslovů k modernímu, nejnovějšímu vydání prvního dílu Kapitálu, v nichž Marx uvádí: „Moje dialektická metoda je v základě od Hegelovy metody nejen odlišná, nýbrž je jejím přímým opakem. Pro Hegela je proces myšlení, který pod názvem idea dokonce přeměňuje v samostatný subjekt, demiurgem skutečna, které tvoří jen jeho vnější projev. U mne naopak není ideálno nic jiného než materiálno přenesené do lidské hlavy a v ní přetvořené… Mystifikující stránku Hegelovy dialektiky jsem kritizoval téměř před třiceti lety, v době, kdy byla ještě v módě. Ale právě když jsem pracoval na prvním dílu Kapitálu, libovali si nevrlí a zcela tuctoví epigoni, kteří dnes udávají tón ve vzdělaném Německu, v tom, že nakládali s Hegelem tak, jako za Lessingových dob nakládal čacký Moses Mendelssohn se Spinozou, totiž jako s „mrtvým psem“. Přihlásil jsem proto otevřeně jako žák onoho velkého myslitele, a dokonce jsem v kapitole o teorii hodnoty tu a tam koketoval s jeho charakteristickým vyjadřováním. Mystifikace, jíž trpí dialektika v Hegelových rukou, není vůbec na závadu, aby Hegel poprvé souhrnně a vědomě nevyložil její obecné formy pohybu. U Hegela stojí dialektika na hlavě. Je nutno postavit ji na nohy, aby se v mystické slupce objevilo její racionální jádro. Ve své mystifikované formě se dialektika stala německou módou, poněvadž se zdálo, že oslavuje to, co existuje. Ve své racionální podobě vzbuzuje u buržoazie a jejích doktrinářských mluvčích pohoršení a hrůzu, protože v pozitivním pochopení existujícího zahrnuje zároveň i pochopení jeho negace, jeho nutného zániku, protože každou vzniklou formu chápe v toku pohybu, tedy i z její pomíjivé stránky, protože jí nemůže nic imponovat, protože je ve své podstatě kritická a revoluční.“**[222]

Kritická a revoluční podstata materialistické dialektické logiky, která se „před ničím a nikým nesklání“, ovšem nespočívá pouze v tom, že Hegelovu objektivně idealistickou dialektickou poznávací metodu obsahově světonázorově převrátila a „postavila z hlavy na nohy“: „Pro Marxe je důležité jen jedno: nalézt zákon jevů, jejichž zkoumáním se zabývá. A přitom je pro něho důležitý nejen zákon, který je ovládá, pokud mají hotovou formu a jsou ve vzájemné souvislosti, kterou lze v daném období pozorovat. Pro něho je nadto ještě důležitý zákon jejich změny, jejich vývoje, tj. přechod z jedné formy do druhé, z jednoho řádu vzájemné souvislosti do druhého. Jakmile tento zákon objevil, zkoumá podrobně následky, jimiž se projevuje ve společenském životě… Proto Marx usiluje jen o jedno: aby přesným vědeckým zkoumáním dokázal nutnost určitých řádů společenských poměrů a aby co nejdokonaleji zjistil fakta, která jsou pro něho výchozími a opěrnými body. K tomu úplně stačí, jestliže tím, že dokazuje nutnost současného řádu, dokazuje také nutnost jiného řádu, ve který musí první nevyhnutelně přejít, ať už na to lidé myslí nebo nemyslí, ať už jsou si toho vědomi nebo ne. Marx chápe společenský pohyb jako přírodně historický proces řízený zákony, které nejen nezávisí na vůli, vědomí a úmyslech lidí, nýbrž naopak samy jejich vůli, vědomí a úmysly určují… Hraje-li uvědomělý prvek v dějinách kultury tak podřízenou úlohu, je samozřejmé, že kritika, jejímž předmětem je sama kultura, se tím spíš nemůže opírat o nějakou formu nebo o nějaký výsledek vědomí. Jejím východiskem nemůže tedy být idea, nýbrž jen vnější jev. Kritika bude záležet ve srovnávání a konfrontování faktu ne s ideou, nýbrž s jiným faktem. Pro ni je nyní důležité jen to, aby oba fakty byly co nejpřesněji prozkoumány a aby skutečně představovaly různé stupně vývoje, ale především je důležité, aby byly neméně přesně prozkoumány pořadí, posloupnost a spojitost, v nichž se projevují tyto stupně vývoje… Avšak někdo snad namítne, že obecné zákony ekonomického života jsou tytéž, ať už je aplikujeme na přítomnost nebo minulost! Právě to Marx popírá. Podle něho takové abstraktní zákony neexistují. Podle jeho názoru má naopak každé historické období svoje zákony… Jakmile však život prošel určitým vývojovým obdobím, jakmile vyšel z daného stádia a vstoupil do jiného, začíná se také řídit jinými zákony. Zkrátka ekonomický život je v tomto případě jev naprosto analogický tomu, s čím se setkáváme v jiných oborech biologie… Staří ekonomové posuzovali nesprávně povahu ekonomických zákonů, když je srovnávali se zákony fyziky a chemie… Hlubší analýza jevů ukázala, že sociální organismy se od sebe liší stejně pronikavě jako organismy rostlinné či živočišné… Ano, týž jev podléhá naprosto různým zákonům v důsledku rozdílné celkové stavby těchto organismů, odlišnosti jejich jednotlivých orgánů, rozdílnosti podmínek, za nichž fungují atd. Marx například popírá, že populační zákon je týž vždy a všude, pro všechny doby a pro všechna místa. Tvrdí naopak, že každý vývojový stupeň má vlastní populační zákon… Podle rozdílného stupně vývoje produktivní síly se mění i vztahy a zákony, které je řídí. Jestliže si tedy Marx vytyčuje jako cíl prozkoumat a vysvětlit z tohoto hlediska kapitalistický hospodářský řád, formuluje pouze přesně vědecky cíl, který musí mít každé přesné zkoumání ekonomického života… Vědecká hodnota takového zkoumání tkví v objasnění zvláštních zákonů, jimiž se řídí vznik, existence, vývoj a smrt daného sociálního organismu a jeho vystřídání jiným, vyšším. A tuto cenu Marxova kniha skutečně má.“[223]

Klíčovými momenty vědeckého zkoumání, které v „pozitivním pochopení existujícího zahrnuje zároveň i pochopení jeho negace, jeho nutného zániku“, jelikož každou vzniklou sociálně ekonomickou strukturu – v Kapitálu je takovou sociálně ekonomickou formou kapitalistický způsob výroby, soustava kapitalistických výrobních vztahů a Marx si v něm klade za cíl „odhalit zákon pohybu moderní kapitalistické společnosti“ – chápe „v toku pohybu, tedy i z její pomíjivé stránky“, jsou kategorie existujícího a

skutečného. Existence (jsoucno) je konkrétnější formou bezprostřednosti ve srovnání se zjevným bytím. Jsoucno se shoduje se zjevným bytím v tom, že se také jedná o určité bytí, určení jsoucího jsou ale konkrétnější než vymezení bytí. Jsoucno – to není jenom to, co je, vedle toho, to také je – je to bytí vymezené podstatou, podstatné bytí, bytí zprostředkované podstatou. Existence neboli jsoucno se liší od bytí zprostředkovaností, konkrétností, souvislostí. Je to bezprostřednost, jež „sňala" svá zprostředkování a nese v sobě svou genezi (historii svého původu). Existující, jsoucí – to je jev, jenž je vždy jevem něčeho jiného. Tím jiným je podstata. Není-li podstata ještě poznána, máme co do činění nikoli s podstatou, nýbrž se „zdáním".

Je známo, že nejobecnější vývojové stupně poznání představuje poznání empirické a teoretické. Empirické poznání začíná z bezprostředně daného, z toho zdání, v němž předmět vystupuje na v empirických datech zachyceném povrchu zkoumaného jevu, a snaží se za tímto vnějším povrchem odhalit jeho základ, podstatu, převést vnější, viditelný pohyb na pohyb vnitřní, skutečný. Zobrazení skutečného pohybu je však možné dosáhnout až na teoretickém stupni poznání, z něhož se také počíná. Poté, co je proveden rozbor podstaty samé o sobě, přechází teoretické poznání k odvození jejích projevů, ke zkoumání toho, jak se podstata realizuje v jevech, tedy ke zkoumání existence. Neboť jsoucno není totožné s podstatou, a proto je zapotřebí postihnout jejich jednotu. Tak se v prvním díle Marxova Kapitálu zkoumá proces výroby, čili podstata kapitálu; ve druhém pak proces oběhu, reálné existence kapitálu; nakonec ve třetím díle Marx synteticky rozebírá jednotu obou procesů – proces kapitálu vzatý v celku.

Jednotou podstaty a existence (reality) je skutečnost. Skutečným je pouze to, co existuje s nutností, nutná existence. Nahodilé také existuje, jeho existence však nemá charakter skutečnosti. Jeho skutečnost je totožná s formální, abstraktní možností, jež může být a zároveň být nemusí. Z toho plyne, že něco může existovat, ale již nebo ještě nebýt skutečné. V procesu vývoje existence a skutečnost vzájemně přecházejí jedna v druhou. Když například starou, přežilou společenskoekonomickou formaci střídá pokroková, nová společenská formace, nezaniká první formace okamžitě, nýbrž pouze ztrácí charakter nutnosti. Dosud existuje, není však již skutečná. Skutečnou je ta formace, jež ji vystřídala na historickém jevišti. Když vzniká nové, znamená to, že staré se v procesu svého rozvoje vyčerpalo. [224] V souvislosti s tím Marx uvádí, že „společenská formace nikdy nezaniká dříve, dokud se nerozvinuly všechny výrobní síly, pro které je zralá, a nové, vyšší výrobní vztahy nikdy nenastupují na její místo, dokud materiální podmínky jejich existence nedozrály v lůně staré společností samé."[225] Přechodovou hranicí od skutečného k existujícímu (starého) a od existujícího ke skutečnému (nového) je v daném případě sociální revoluce.

Přesné odlišení kategorií existence a skutečnost dalo Friedrichu Engelsovi možnost odhalit „pravý význam a revoluční charakter Hegelovy filosofie."[226] Engels uvádí, že Hegela vůbec nechápali, když považovali jeho tezi „vše skutečné je rozumné, vše rozumné je skutečné" za apologetiku všeho existujícího, za „filosofické požehnání despotismu, policejnímu státu, královské justici, cenzuře"[227], neboť ji interpretovali jako „vše existující je rozumné". Nesprávný výklad Hegelovy teze „vše skutečné je rozumné" jako „vše existující je rozumné" vedl k nesprávnému závěru, že Hegelova filosofie je „filosofií restaurace". Jenomže u Hegela není vůbec všechno to, co existuje, současně také skutečné. Atribut skutečnosti náleží podle něj pouze tomu, co je současně s tím i nutné. „Skutečnost se prokazuje ve svém rozvinutí jako nutnost."[228] Hegelova teze, „aplikujeme-li ji na tehdejší pruský stát, znamená tedy jen toto: tento stát je rozumný, odpovídá rozumu, jen pokud je nutný."[229] Podle Hegelovy koncepce má tato

nutnost historický, a tedy přechodný charakter, není vlastní danému státnímu, společenskopolitickému zřízení za všech okolností a na všechny časy. Všechno skutečné se v procesu vývoje stává ne-skutečným, když ztrácí svou nutnost, přestává být nutným. Teze o rozumnosti všeho skutečného se v podstatě transformuje v tezi „všechno, co existuje, je hodno zániku.“[230] Materialistická dialektika se tak mění v „algebru revoluce“. [231]

Atribut nutnosti zanikl i u reálného předlistopadového socialismu, který jeden z jeho předních ideologů Vasil Bilak klasicky definoval takto: „reálný socialismus je to, co tady máme“. Tato definice socialismu přehlížela z pozic monopolu na politickou moc ve státě dialektiku existujícího a skutečného, nemarxisticky, metafyzicky ztotožňovala existenci a skutečnost. Ironie dějin, spočívající v zániku skutečnosti společenského systému zvaného „reálně existující socialismus“ (neboli stalinský model socialismu, socialismus sovětského typu), je vlastně připomenutím a prosazením materialistické dialektiky existence a skutečnosti. Polistopadový vývoj také názorně ukazuje, že „nové“ nemusí být vůbec automaticky „lepší“ a „dokonalejší“ než „staré“, že přechodovou hranicí od skutečného k existujícímu (starého systému) a od existujícího ke skutečnému (systému nového) může být nejen sociální revoluce, leč též i – svým celkovým sociálně historickým rámcem a vyzněním – sociální kontrarevoluce. Dialektickomaterialistické pojetí zákonů společenského vývoje neznamená chápání procesu sociálního pohybu jako přímočaře a samočinně „vzestupného“ a „pokrokového“. [232]

Do dějin teoretického ekonomického myšlení zasáhl už Aristoteles, jenž při zkoumání zboží rozlišil jeho dvě stránky – hodnotu užitnou a hodnotu směnnou: opánek můžeme nosit na nohou a zároveň jej můžeme směnit za jiné zboží. [233] V moderních dějinách zkoumali představitelé klasické ekonomické teorie otázku, odkud vzniká společenský nadvýrobek. Merkantilisté spatřovali pramen společenského bohatství v obchodní přirážce při směně. Zdrojem bohatství národa byl tak dle jejich názoru zahraniční obchod. [234] Fyziokraté již viděli pramen společenského nadproduktu v lidské práci a výrobě, jedinou produktivní prací však byla podle nich pouze zemědělská výroba, jelikož pouze v ní údajně vzniká jak naturální přebytek nad věcnými výrobními náklady, tak i rozdíl mezi hodnotou produkce a výrobními náklady v penězích. Z toho důvodu rozlišovali tři základní společenské třídy: produktivní třídu nájemců půdy, hospodařících kapitalistickým způsobem; třídu vlastníků půdy, kterou tvoří král, šlechta a církev; sterilní třídu manufakturních výrobců zboží. [235] Klasikové anglické buržoazní politické ekonomie Adam Smith a David Ricardo již spatřovali zdroj společenského nadvýrobku v jakémkoliv druhu živé konkrétní práce. Adam Smith správně vymezoval hodnotu zboží coby společensky nutné množství živé a zvěcnělé práce ve formě práce abstraktně obecné a kvalitativně bezrozdílné, vynaložené na výrobu zboží, která má tyto složky: masa zvěcnělé práce, přenesené živou prací z výrobních prostředků do hodnoty vznikající užitné hodnoty nového výrobku (c) + hodnota nutného produktu, určeného pro obživu přímého a bezprostředního výrobce (v) + nadvýrobek (m). Nastíněné pojetí má ale teoretickou slabinu v tak zvaném „Smithově dogmatu“, podle něhož je třeba chápat hodnotu přenesenou z výrobních prostředků do hodnotové struktury nového zboží jako nově vytvořenou hodnotu minulé živé práce, takže celou hodnotu lze vlastně pokládat za tvořenou minulými a současnými příjmy (důchody) pracujícího soukromého vlastníka a přímého výrobce. [236]

Engels píše, že vědecký socialismus vděčí Marxovi za dva objevy: za materialistické pojetí dějin a za odhalení tajemství kapitalistické výroby zboží v nadhodnotě. Díky materialistickému pojetí dokázal vědecký socialismus vylíčit kapitalistický

způsob výroby v jeho dějinné souvislosti a nutnosti pro určité dějinné údobí, tedy i nutnost jeho zániku. Objevením nadhodnoty byla odhalena skrytá vnitřní povaha soustavy kapitalistických výrobních vztahů, čímž bylo dokázáno, že přivlastňování nezaplacené práce je základní formou kapitalistického způsobu výroby a jím prováděného vykořisťování dělníka; a tudíž i když kapitalista kupuje pracovní sílu svého dělníka za plnou hodnotu, kterou má pracovní síla jako zboží na trhu, přece z ní vytluče více hodnoty, než za ni zaplatil, a že tato nadhodnota činí konec konců úhrn hodnoty, z níž se hromadí stále vzrůstající množství kapitálu v rukou majetných tříd: tak byl vysvětlen jak proces kapitalistické výroby, tak i proces výroby kapitálu. [237]

S kategorií nadhodnoty pracovala ekonomická teorie Davida Ricarda, jehož pojetí pracovní teorie hodnoty zboží představuje vrcholnou vývojovou formu klasické buržoazní politické ekonomie. Marx při rozboru Ricardovy teoretické metody uvádí: „Ricardova metoda záleží pak v tomto: vychází z určení velikosti hodnoty pracovní dobou a potom zkoumá, zda ostatní ekonomické vztahy, kategorie tomuto určení hodnoty odporují, nebo jak dalece je modifikují.“[238] **A pokračuje: „Základem, východiskem fyziologie buržoazního systému – pochopení jeho vnitřní organické souvislosti a životního procesu – je určení hodnoty pracovní dobou. Z toho Ricardo vychází a nutí pak vědu, aby opustila svou dosavadní rutinu a složila účty z toho, nakolik ostatní kategorie, které rozvinula a zobrazila – výrobní a směnné vztahy – odpovídají nebo odporují tomuto základu, tomuto východisku, nakolik vůbec věda, která pouze obráží, reprodukuje jevové formy procesu, a tudíž nakolik i samy tyto jevy odpovídají tomuto základu, na němž spočívá vnitřní souvislost, skutečná fyziologie buržoazní společnosti a který je východiskem vědy; aby složila účty z toho, jak tomu vůbec je s tímto rozporem mezi zdánlivým a skutečným pohybem systému. V tom je tedy velký… historický význam Ricardův.“**[239]

Ricardova pracovní teorie hodnoty ukazuje, že základním sociálně ekonomickým a třídně sociálním rozporem kapitalistického výrobního způsobu je rozpor mezi mzdou a ziskem čili mezi proletáři a kapitalisty: „Množství práce potřebné k výrobě zboží a ve zboží obsažené určuje hodnotu zboží, která je v důsledku toho danou, určitou veličinou. Tato veličina se rozděluje mezi námezdního dělníka a kapitalistu…Je jasné, že podíl jednoho může vzrůstat nebo klesat jedině v tom poměru, jak klesá nebo vzrůstá podíl druhého. Protože hodnota zboží vděčí za svůj vznik práci dělníků, je tato práce za všech okolností jejím předpokladem, avšak tato práce by nebyla možná, kdyby dělník nežil a neudržoval se při životě, tj. kdyby nedostával nutnou mzdu (minimum mzdy, mzdu rovnající se hodnotě pracovní síly). Mzda a nadhodnota – tyto dvě kategorie, na které se podle Ricarda rozděluje hodnota zboží nebo sám produkt – nejenže jsou nepřímo úměrné, nýbrž pohyb mezd je primární, určující. Její vzestup nebo pokles vyvolává opačný pohyb na straně zisku (nadhodnoty). Mzda nestoupá nebo neklesá proto, že klesá nebo stoupá zisk (nadhodnota), ale naopak, nadhodnota (zisk) klesá nebo stoupá, protože stoupá nebo klesá mzda. Nadvýrobek (mělo by se vlastně říci nadhodnota), který zbývá, když dělnická třída dostane svůj podíl na ročním produktu, který vyrobila svou vlastní prací, tvoří podstatu, z níž žije třída kapitalistů.“[240]

Marx při zkoumání Ricardovy ekonomické teorie poznamenává dále: „Protože hodnotu zboží určuje množství práce v nich obsažené, a protože mzda a nadhodnota (zisk) jsou jen části, proporce, v nichž si dvě třídy výrobců mezi sebe rozdělují hodnotu zboží, je jasné, že vzestup nebo pokles mzdy sice určuje míru nadhodnoty (zisku), nechává však nedotčenou hodnotu zboží či cenu zboží (jako peněžní výraz hodnoty zboží)… Je proto chybným předsudkem, že vzestup mezd zvyšuje cenu zboží; tento

vzestup vede pouze k poklesu zisku (nadhodnoty)… Určuje-li tedy míru nadhodnoty (zisku) relativní výše mzdy, co určuje výši mzdy? Necháme-li stranou konkurenci, určuje ji cena nutných životních prostředků. A tato cena opět závisí na produktivitě práce… Mzda čili „hodnota práce" stoupá nebo klesá… nepřímo úměrně rozvoji produktivní síly práce, pokud tato práce vyrábí nutné životní prostředky, které vcházejí do obvyklé spotřeby dělnické třídy. Míra nadhodnoty (zisku) klesá nebo stoupá tudíž přímo úměrně rozvoji produktivní síly práce, protože tento rozvoj snižuje nebo zvyšuje mzdu. Míra zisku (nadhodnoty) nemůže klesat bez vzestupu mzdy a nemůže stoupat bez poklesu mzdy. Hodnotu mzdy nelze určovat podle množství životních prostředků, které dělník dostává, nýbrž podle množství práce, které tyto životní prostředky stojí (ve skutečnosti podle té části pracovního dne, kterou si dělník sám přivlastňuje), podle proporcionálního podílu, který dělník dostává z celkového produktu, nebo přesněji, z celkové hodnoty tohoto produktu… Je jednou z velkých Ricardových zásluh, že zkoumal relativní čili proporcionální mzdu a fixoval ji jako zvláštní kategorii."[241]

Mezi za mzdu pracujícími dělníky a soukromými vlastníky věcných podmínek kapitalistické zbožní výroby tedy v systému kapitalistických výrobních vztahů nemůže existovat žádná sociální harmonie a třídní spolupráce, jak prohlašoval ještě Adam Smith, jejich rozpor má povahu sociálně ekonomického a třídně sociálního antagonismu neboli nesmiřitelného protikladu. Marx ilustruje tento Ricardův názor celou řadou citátů z Ricardových děl, na ukázku uveďme alespoň tři: „Snižte výrobní náklady klobouků, a jejich cena nakonec poklesne na jejich novou přirozenou cenu, i když se poptávka po nich zvýší dvakrát, třikrát nebo čtyřikrát. Snižte náklady existenčních prostředků tím, že snížíte přirozenou cenu potravin a šatstva, jež slouží člověku k zachování života, a mzda nakonec klesne, ačkoli poptávka po dělnících může velmi značně stoupnout… Čím méně připadá na mzdy, tím více zůstane na zisk a naopak… V tomto díle bylo jedním z mých úkolů ukázat, že při každém snížení skutečné hodnoty nutných životních prostředků klesne mzda a stoupne zisk z kapitálu."[242]

Ricardův názor, nečinící rozdíl mezi hodnotou a cenou životních prostředků pro dělníky jakožto živé lidské bytosti a hodnotou a cenou klobouků, byl samozřejmě vrcholně cynický, ovšem „Ricardova bezohlednost byla nejen vědecky poctivá, ale z jeho hlediska i vědecky nevyhnutelná. Proto je mu také zcela lhostejné, zda další rozvoj výrobních sil zničí pozemkové vlastnictví nebo dělníky. Jestliže tento pokrok znehodnotí kapitál průmyslové buržoazie, je mu to rovněž vítané. Jestliže rozvoj produktivní síly práce znehodnotí existující fixní kapitál o polovinu – co na tom záleží, říká Ricardo. Zato se zdvojnásobila produktivita lidské práce. Zde je tedy vědecká poctivost. Jestliže Ricardův názor vyjadřuje vcelku zájem průmyslové buržoazie, je tomu tak jen proto a potud, protože a potud se její zájmy shodují se zájmy výroby čili se zájmy rozvoje produktivity lidské práce. Tam, kde se buržoazie dostává do protikladu s těmito zájmy, je právě tak bezohledný k buržoazii, jak bezohledný bývá jinak k proletariátu a aristokracii… U Ricarda není nic podlého v tom, jestliže klade na stejnou úroveň proletáře a stroje nebo tažný dobytek či zboží, protože „výrobě" (z jeho hlediska) pomáhá, že jsou pouhými stroji nebo tažným dobytkem, čili že v buržoazní výrobě jsou skutečně pouze zbožím. Je to stoické, objektivní, vědecké. Pokud je to možné, aniž by se prohřešil proti své vědě, je Ricardo vždy filantropem, jímž také v praxi skutečně byl."[243] Marx v této souvislosti dodává: „Ricardo nechává mluvit národní ekonomii její vlastní řečí. Nemluví-li národní ekonomie morálně, není to Ricardovou vinou."[244] Na jiném místě pak pokračuje: „Jestliže… národní ekonomie začíná zdáním uznání člověka, jeho samostatnosti, činného sebeuplatnění… pak musí v dalším vývoji toto svatouškovství odhodit, vystoupit v celém svém cynismu, což činí tím, že… prokazuje, že důsledky

tohoto učení v protikladu k onomu původnímu pojetí jsou daleko spíše člověku nepřátelské.“[245]

Marx píše, že „Ricardo považuje – ve své době plným právem – kapitalistický výrobní způsob za nejvýhodnější pro výrobu vůbec, za nejvýhodnější pro vytváření bohatství.“[246] Z Marxova postřehu lze intuitivně vycítit, že dovršitel klasické teoretické buržoazní politicko-ekonomické ideologie měl k systému kapitalistických výrobních vztahů ahistorický a metafyzický postoj, nechápal historicky přechodný charakter kapitalistického způsobu výroby, pokládal kapitalistické zřízení za společenský řád, odpovídající – bohem či přírodou dané – věčné a neměnné lidské přirozenosti. [247] Skutečnost, že Ricardo považoval zákony a kategorie kapitalistické ekonomiky za kategorie a zákonitosti ekonomiky jako takové, sociálně ekonomického systému obecně platné povahy, se projevuje v jeho teoretickém a metodologickém přístupu k rozboru kapitalismu a pojetí vědeckého vysvětlování, které sice rozlišuje mezi empirickým jevovým povrchem a podstatou kapitalistického výrobního způsobu, tuto podstatu – jinými slovy řečeno, kategorii nadhodnoty – však chápe jako jednou provždy dané a neměnné jsoucno, nezkoumá, odkud a jakým způsobem se nadhodnota vzala. [248] Ricardův apologetický teoretický postoj vůči kapitalistickému vykořisťovatelskému soukromému vlastnictví se snad nejzřetelněji projevu v jeho odmítání myšlenky, že by strukturně systémové uspořádání kapitalistických výrobních vztahů mohlo plodit všeobecnou krizi z nadvýroby: Ricardo byl ochoten v krajním případě uznat pouze nadvýrobu v nějakém jednotlivém výrobním odvětví, v žádném případě v celém kapitalistickém systému. [249]

Marxistická pracovní teorie hodnoty přistupuje ke zkoumání nadhodnoty zásadně odlišným způsobem než ekonomická teorie Ricardova, neboť metodologickým východiskem neboli „uvědomělou formou samopohybu jejího obsahu“ je pro ni dialekticko-materialistickému poznávacímu myšlení vlastní analyticko-syntetický přístup, jenž dovoluje odhalit příčiny vzniku a zákonitosti „toku pohybu“ (samopohybu, samovývoje) takové sociálně ekonomické struktury, jakou je nadhodnota coby podstata a základní cíl kapitalistického způsobu výroby. V předmluvě k prvnímu vydání prvního dílu Kapitálu Marx uvádí, že „konečným dílem tohoto díla je objasnit ekonomický zákon pohybu moderní společnosti“[250] O kus dál se v doslovu ke druhému vydání dočteme, že vědecká hodnota Marxova způsobu bádání a výkladu „tkví v objasnění zvláštních zákonů, jimiž se řídí vznik, existence, vývoj a smrt daného sociálního organismu a jeho vystřídání jiným, vyšším.“[251] Marx se v Kapitálu zabývá pojmově teoretickým výzkumem „kapitálu v jeho vnitřní struktuře“ a snaží se „vyložit vnitřní organizaci kapitalistického výrobního způsobu“, vysvětlit zákonitosti fungování a vývoje kapitalistických výrobních vztahů, pojatých tak řečeno v „ideálním průřezu“. U sociálně ekonomických poměrů, které tvoří výrobně vztahový základ kapitalistického způsobu výroby, je jednou položen důraz na jejich „vnitřní organizaci“, „vnitřní strukturu“, jindy na „zákony pohybu“, „zákony vývoje“, aby bylo možno porozumět kapitalistickému výrobnímu způsobu jako vyvíjející se, vznikající a zanikající, sociálně ekonomicky antagonistické třídně sociální struktuře. V témže smyslu, v jakém Marx jednou mluví o „vnitřní struktuře“, jindy hovoří o společenských výrobních vztazích odpovídajících „pojmu kapitálu“, o „obecném typu kapitalistických poměrů“. Vědecky pochopit znamená tedy v tomto smyslu pro Marxe vyjádřit povahu určitého vyvíjejícího se typu sociálně ekonomického organismu, společensko-ekonomické formace – neboli rozvinout strukturně genetický analyticko-syntetický pojmově teoretický přístup. [252]

Marxistická pracovní teorie hodnoty se zásadně liší od pracovní teorie hodnoty Adama Smitha a Davida Ricarda pojmově kategoriální strukturou. Při zkoumání procesu vzniku kapitálu naráží Marx okamžitě na rozpor: „Kapitál… nemůže vzniknout z oběhu, ale nemůže také vzniknout mimo oběh. Musí vzniknout z oběhu, a zároveň ne z oběhu.“[253] Logika procesu přeměny peněz v kapitál, [254] dokazuje, že majitel peněz musí najít na trhu zvláštní zboží, kterým je pracovní síla, pracovní schopnost. [255] Nositelem této veskrze bohulibé schopnosti pracovat pro kapitál neboli k tvorbě nadhodnoty je svobodný dělník, svobodný ve dvojím smyslu: 1)od všech forem feudálního vykořisťování i všech kategorií feudální renty (renty naturální, peněžní i renty v pracovních úkonech – roboty); 2)od vlastnictví pracovních nástrojů a půdy. [256] „Osvobozování“ pracujících soukromých vlastníků od vlastnictví výrobních prostředků (pracovních nástrojů u řemeslníků ve městech, půdy u rolníků na vesnicích) pak tvoří sociálně ekonomický obsah a třídně sociální podstatu tak zvané „prvotní akumulace kapitálu“. [257]

Aktivní činná tvořivá schopnost člověka nabývala ve středověku podobu poloumělecké konkrétní živé práce řemeslníka – samozřejmě především například v oblasti zlatnictví a šperkařství, leč i ve sféře řemesla krejčovského nebo ševcovského –, při níž řemeslník rozehrával pomocí svých pracovních nástrojů koncert podobný virtuózní hře na housle, klavír či varhany. V konkrétní živé práci rolníkově se pak zračil po generace formovaný a pěstovaný vztah k zemi (půdě) a nebi (bohu), a tak není divu, že „začátkem 14. století prohlásil jeden francouzský sedlák, vyobcovaný z církve, že ho exkomunikace neděsí, protože „ho spasí jeho práce“. Práci, kterou duchovní vykládali jako trest uvalený na lidstvo za prvotní hřích, pojímali sedláci jako prostředek otvírající nebeské brány a cestu k spasení duše.“ [258] To vše muselo zaniknout a zmizet. Aby se poloumělecká práce středověkého řemeslníka či rolníka, která v jejich očích a duchovně praktickém osvojení světa získávala dokonce rozměry mysticko-náboženské, stala subjektem a hybnou produktivní silou dalšího civilizačního vývoje, musela se v procesu prvotní akumulace kapitálu stát prací abstraktně obecnou, kvalitativně bezrozdílnou a stejnorodou, společensky průměrnou a jednoduchou, neboli prací odcizenou, konanou nikoli proto, aby v jejím průběhu a výsledcích nalezla vyjádření osobnost tvůrce a jeho pracovní aktivita měla člověkotvornou povahu, ale čistě z vnější nutnosti a pro vnější účel, čímž se nositel odcizené práce stával pracovní silou, která se na pracovním trhu prodává a kupuje jako zboží za mzdu, jež představuje přeměněnou formu hodnoty a ceny pracovní síly. [259]

V období, kdy si kapitál (kapitalistické soukromé vlastnictví a způsob zbožní výroby) ještě nevytvořil odpovídající výrobně silou základnu spočívající v tovární masové strojové průmyslové velkovýrobě, bylo možné podřídit živou konkrétní práci námezdně pracujícího nevlastníka výrobních prostředků kapitálu, aby se stala produktivní pro kapitál a kapitalistický způsob zbožní výroby se tak prosadil v sociálně ekonomické konkurenci se řemeslnickou a rolnickou zbožní malovýrobou, jedině v rámci manufakturní dělby práce, jež zahrnovala rozčlenění technologického postupu v procesu výroby zboží na jednotlivé kroky, diferenciaci a specializaci pracovní činnosti jednotlivých skupin dělníků, kteří se díky tomu věnovali pouze jedné výrobně silové funkci, určité dílčí a částečné pracovní operaci, již neustále mechanicky a stereotypně opakovali, a zároveň i účelnou kombinaci, koordinaci a kooperaci živé konkrétní práce dílčích a částečných dělníků. Jednotlivý manufakturní dělník si neustálým opakováním a dlouhodobým cvičením osvojil určitou pracovní operaci na virtuózní úrovni, nedokázal však už zhotovit celý výrobek – ten byl plodem konkrétní živé práce kombinovaného souhrnného dělníka čili pracovního kolektivu dílčích a částečných

dělníků celé manufaktury: a morálně psychologický tlak onoho pracovního kolektivu v příslušném směru byl hybnou silou pracovní výkonnosti každého dělníka. Celkově lze proces manufakturní výroby zboží přirovnat k jednomu gigantickému stroji, strojovému technickému zařízení, jehož pravidelnému chodu, působícímu s neúprosností přírodního zákona, musel každý dílčí a částečný dělník v manufaktuře přizpůsobit rytmus své pracovní činnosti. Pracovník ševcovské manufaktury se kupříkladu naučil nesmírně rychle a zručně lepit podrážky nebo přibíjet podpatky bot, už ale nedovedl ušít botu jako celek na odpovídající kvalitativní úrovni: kdyby byl ševcovský tovaryš Jíra, hrdina známé pohádky, dělníkem v obuvnické manufaktuře, nikdy by neuměl svou prací vykouzlit nádherné střevíčky pro milovanou princeznu Jasněnku – a o létání za ve věži uvězněnou královnou svého srdce by si patrně také musel nechat jenom zdát, neboť by zajisté nesvedl vyrobit létací křídla.

Práce dílčích a částečných dělníků v manufakturní zbožní výrobě – slovo „manufaktura“ je možné do češtiny přeložit jako „rukodílna“ –, které můžeme v plném smyslu toho slova označit za „cvičené opice kapitálu, systému kapitalistického vykořisťování, vykořisťovatelského kapitalistického soukromého vlastnictví“, tak přinášela vyšší produktivitu konkrétní živé práce, což znamená, že jednotka užitné hodnoty produkovaného manufakturního zboží obsahovala menší hodnotovou masu, k její výrobě byl zapotřebí menší společensky nutný objem pracovní doby, než by tomu bylo u tržních produktů konkrétní živé práce řemeslnických (či zemědělských) zbožních malovýrobců, z čehož samozřejmě plyne, že kombinovaný a kooperovaný souhrnný manufakturní dělník vyprodukoval za určité hospodářské období (den, týden, měsíc, rok atd., atp.) větší počet jednotek užitné hodnoty daného zboží, než by to zvládl zbožní malovýrobce. Plody vyšší produktivní síly práce si mohl kapitalistický podnikatel, majitel rukodílny, zadarmo přivlastňovat v sociálně ekonomické podobě nadhodnoty neboli vyšší masy a míry zisku, než představovala masa a míra společenského nadvýrobku, kterou byla schopna vyprodukovat tradiční zbožní malovýroba. Kapitalisticky hospodařící manufakturní (velko)výrobce zboží mohl v tržní konkurenci s jednotlivými zbožními malovýrobci a)prodávat svoje výrobky za nižší cenu a využívat tak toho, že jím nabízená nižší tržní cena podporuje masovou peněžní koupěschopnou poptávku potenciálních zákazníků, čímž drobné malovýrobce vytlačoval z trhu; b)prodávat své zboží za stejnou cenu jako individuální zbožní malovýrobci, využívaje skutečnosti, že jeho individuální výrobní cena je nižší než celospolečenská, a proto obsahuje vyšší masu a míru zhodnocení investované živé a zvěcnělé práce (peněz v sociálně ekonomické úloze konstantního a variabilního kapitálu) neboli vyšší masu a míru zisku. Tyto objektivní sociálně ekonomické faktory ovšem přinášely prospěch a úspěch kapitalistickým podnikatelům vlastnícím manufakturní výrobny zboží – a rozvoji kapitalistických výrobních vztahů – pouze v období tržní konkurence se zbožními malovýrobci; jakmile v tomto soupeření manufakturní velkovýrobci zvítězili a v oblasti tržní konkurence začalo vládnout soupeření mezi manufakturními zbožními výrobci samotnými, počala i sociálně ekonomická účinnost námi nastíněných faktorů dramaticky klesat a proces prvotní akumulace kapitálu (čili dalšího rozvíjení kapitalistických výrobních vztahů) si musel nalézt novou výrobně silovou základnu, spočívající v tovární dělbě a organizaci práce a rozličných odvětví masové strojírenské průmyslové velkovýroby. [260]

Marx píše, že „forma práce, při níž se mnoho osob plánovitě a společně účastní téhož pracovního procesu nebo různých, ale spolu souvisejících pracovních procesů, se nazývá kooperace.“[261] A pokračuje: „Právě tak se původně jevilo velení kapitálu nad prací jen jako formální následek toho, že dělník nepracuje pro sebe, nýbrž pro kapitalistu, a tedy

pod kapitalistou. S kooperací mnoha námezdních dělníků se velení kapitálu stává nezbytným pro realizaci pracovního procesu samého, stává se skutečnou podmínkou výroby. Vedení kapitalisty na poli výroby se nyní stává stejně nezbytným jako velení generála na poli bitevním. Každá bezprostředně společenská čili společná práce, která se provádí ve větším měřítku, potřebuje ve větší nebo menší míře řízení, které uvádí v soulad individuální práce a plní všeobecné funkce vznikající z pohybu celého produktivního těla na rozdíl od pohybu jeho samostatných orgánů. Jednotlivý houslista se diriguje sám, orchestr potřebuje dirigenta. Tato funkce vedení, dozoru a koordinace se stává funkcí kapitálu, jakmile práce, která je mu podřízena, se stává kooperativní. Jako specifická funkce kapitálu nabývá funkce řízení specifických charakteristických znaků. Především je hybným motivem a určujícím účelem kapitalistického výrobního procesu co největší sebezhodnocení kapitálu, tj. co největší výroba nadhodnoty, tedy co největší vykořisťování pracovní síly kapitalistou. S růstem množství současně zaměstnaných dělníků vzrůstá i jejich odpor, a tím nevyhnutelně vzrůstá i tlak kapitálu na potlačení tohoto odporu. Kapitalistovo řízení je nejen zvláštní funkce, která vyvěrá ze samé povahy společenského pracovního procesu a která k němu patří, ale je to zároveň funkce vykořisťování společenského pracovního procesu, a proto je podmíněna neodstranitelným antagonismem mezi vykořisťovatelem a surovým materiálem jeho vykořisťování. Jak roste rozsah výrobních prostředků, které stojí proti námezdnímu dělníkovi jako cizí vlastnictví, tak roste i nutnost kontroly jejich účelného používání. Kooperace námezdních dělníků je dále jen výsledkem činnosti kapitálu, který jich používá současně. Souvislost jejich funkcí a jejich jednota jako produktivního kolektivního tělesa leží mimo ně, v kapitálu, který je spojuje a udržuje pohromadě. Proto souvislost jejich prací vystupuje proti nim ideálně jako plán, prakticky jako autorita kapitalisty, jako moc cizí vůle, která podrobuje jejich činnost svému účelu. Kapitalistické vedení má tedy co do obsahu dvojaký charakter, protože dvojaký charakter má i jím řízený výrobní proces, který je jednak společenským pracovním procesem, jednak zhodnocovacím procesem kapitálu. Ale svou formou je kapitalistické vedení despotické. S rozvojem kooperace v širším měřítku rozvíjí tento despotismus své zvláštní formy. Podobně jako se kapitalista osvobozuje nejprve od ruční práce, jakmile jeho kapitál dosáhne té minimální velikosti, při které začíná kapitalistická výroba ve vlastním smyslu slova, tak nyní přenechává i funkci bezprostředního a stálého dozoru nad jednotlivými dělníky zvláštní kategorii námezdních pracovníků. Podobně jako armáda potřebuje vyšší a nižší důstojníky, právě tak potřebuje masa dělníků společně pracující pod velením téhož kapitálu průmyslové vyšší důstojníky (ředitele, managers) a poddůstojníky (mistry, foremen, overlookers, contre-maîtres), kteří během pracovního procesu rozkazují ve jménu kapitálu. Práce dozoru se ustaluje jako jejich výhradní funkce. Při porovnávání výrobního způsobu nezávislých rolníků nebo samostatných řemeslníků s plantážnickým hospodářstvím, zakládajícím se na otroctví, pokládá politický ekonom tuto práci vrchního dozoru k faux frais de production. Při zkoumání kapitalistického výrobního způsobu ztotožňuje naproti tomu funkci vedení, pokud vyplývá ze samé povahy společenského výrobního procesu, s touž funkcí, pokud vyplývá z kapitalistického, a tedy antagonistického charakteru tohoto procesu. Kapitalista není kapitalistou proto, že vede průmyslový podnik, ale stává se průmyslovým velitelem proto, že je kapitalistou. Nejvyšší moc v průmyslu se stává atributem kapitálu, jako byla ve feudální době nejvyšší moce ve vojenství a v soudnictví atributem pozemkového vlastnictví. Dělník je vlastníkem své pracovní síly jen potud, dokud smlouvá s kapitalistou jako její prodavač; a může prodat jen to, co má, jen svou individuální, jednotlivou pracovní sílu. Tento vztah se nijak nemění tím, že kapitalista koupí 100 pracovních sil místo jedné, čili že uzavírá smlouvu se stem navzájem nezávislých dělníků

místo s jedním. Kapitalista může tohoto sta dělníků použít, aniž je nechá kooperovat. Platí tedy hodnotu 100 samostatných pracovních sil, ale neplatí kombinovanou pracovní sílu 100 dělníků. Jako nezávislé osoby jsou dělníci izolovaní lidé, kteří vstupují do určitého vztahu k témuž kapitálu, ale ne k sobě navzájem. Jejich kooperace začíná teprve v pracovním procesu, ale v pracovním procesu už přestávají patřit sami sobě. Jakmile vstoupí do pracovního procesu, stávají se částí kapitálu. Jako dělníci kooperující mezi sebou, jako údy jednoho činného organismu jsou jen zvláštním způsobem existence kapitálu. Produktivní síla, kterou rozvíjí dělník jako společenský dělník, je proto produktivní síla kapitálu. Společenská produktivní síla práce se rozvíjí bezplatně, jakmile jsou dělníci postaveni do určitých podmínek, a kapitál je do těchto podmínek staví. Protože společenská produktivní síla práce kapitál nic nestojí, protože ji na druhé straně dělník nerozvíjí, dokud jeho práce sama nepatří kapitálu, jeví se jako produktivní síla, která kapitálu náleží jeho povahou, jako jeho imanentní produktivní síla.“ [262]

Marx ukazuje, že sociálně ekonomická (vlastnicko-třídní) funkce činnosti řídících pracovníků musí sloužit podřizování živé konkrétní práce námezdních dělníků kapitálu, čímž se stává dílčí a podřízenou součástí určující a dominující vlastnické subjektivity kapitalistického vlastníka a podnikatele (v celospolečenském rámci pak vznikající společenské třídy buržoazie), aby kooperace a manufakturní dělba práce mohla nabýt soukromokapitalistickou povahu a napomáhat rozšířené reprodukci kapitalistického soukromého vlastnictví. Autor Kapitálu ovšem současně naznačuje, že systém kapitalistického vykořisťování nemusí být zdaleka jedinou formou celospolečensky dominující a integrující vlastnické subjektivity, jejímuž rozvoji má vlastnické řízení manufakturní výroby zboží napomáhat.

Marx dodává, že „sporadické používání kooperace ve velkém měřítku v antickém světě, ve středověku a v novodobých koloniích je založeno na vztazích bezprostřední nadvlády a poroby, obvykle na otroctví. Naproti tomu kapitalistická forma kooperace předpokládá už od samého počátku svobodného námezdního dělníka, který prodává svou pracovní sílu kapitálu. Ale historicky se kapitalistická forma kooperace vyvíjí v protikladu k rolnickému hospodářství a k nezávislé řemeslné výrobě, ať už má cechovní formu nebo ne. Kapitalistická kooperace vůči nim nevystupuje jako zvláštní historická forma kooperace, nýbrž sama kooperace se jeví jako historická forma charakteristická pro kapitalistický výrobní proces a tvořící jeho specifickou zvláštnost. Podobně jako se společenská produktivní síla práce, která se rozvinula díky kooperaci, jeví jako produktivní síla kapitálu, tak se i sama kooperace jeví jako specifická forma kapitalistického výrobního procesu v protikladu k výrobnímu procesu izolovaných nezávislých pracovníků nebo malých mistrů. To je první změna, kterou prodělává sám pracovní proces, jakmile je podřízen kapitálu. Tato změna nastává živelně. Její předpoklad, okolnost, že v témže pracovním procesu je současně zaměstnán velký počet námezdních dělníků, tvoří východisko kapitalistické výroby. Toto východisko spadá vjedno se samou existencí kapitálu. Je-li proto na jedné straně kapitalistický výrobní způsob historickou nutností pro přeměnu pracovního procesu na společenský proces, je na druhé straně tato společenská forma pracovního procesu metodou, kterou používá kapitál, aby mohl výhodně vykořisťovat pracovní proces zvyšováním jeho produktivní síly. Ve své jednoduché podobě, kterou jsme dosud zkoumali, se kooperace kryje s výrobou v poměrně velkém měřítku, ale netvoří pevnou charakteristickou formu zvláštní vývojové epochy kapitalistického výrobního způsobu. Nanejvýš hraje přibližně takovou úlohu v ještě řemeslných počátcích manufaktury a v každém druhu zemědělství ve velkém, který odporuje manufakturnímu období a liší se v podstatě od rolnického

hospodářství jen množstvím současně používaných dělníků a rozsahem koncentrovaných výrobních prostředků. Jednoduchá kooperace je ještě dodnes převládající formou v těch výrobních odvětvích, v nichž kapitál operuje ve velkém měřítku a v nichž dělba práce a stroje nehrají významnou úlohu. Kooperace zůstává základní formou kapitalistického výrobního způsobu, ačkoli její jednoduchá podoba je sama ještě zvláštní formou vedle jiných vyvinutějších forem.“[263]

Marx dále zkoumá vzájemný vztah mezi manufakturní dělbou práce a společenskou dělbou práce, která tvoří všeobecný základ veškeré zbožní výroby: „Dělba práce uvnitř společnosti a jí odpovídající omezení jednotlivců na sféry určitého povolání se vyvíjí – stejně jako dělba práce uvnitř manufaktury – ze dvou protikladných výchozích bodů. V rodině… vzniká přirozená dělba práce z rozdílů pohlaví a věku, tedy z čistě fyziologického základu, a rozšiřuje svou sféru zároveň s tím, jak se rozšiřuje společenský život a jak vzrůstá obyvatelstvo, ale zejména s tím, jak vznikají konflikty mezi různými rody a dochází k podmaňování jednoho rodu druhým. Naproti tomu…vzniká výměna výrobků v bodech, kdy přicházejí do styku různé rodiny, rody, občiny, neboť v počátcích lidské kultury nevystupují proti sobě jako samostatné jednotky jednotlivé osoby, nýbrž rodiny, rody atd. Různé občiny nacházejí v okolní přírodě různé výrobní prostředky a různé životní prostředky. Proto se jejich způsob výroby, způsob života a jejich výrobky liší. Právě tato přirozeně vzniklá rozdílnost vyvolává při styku občin vzájemnou výměnu výrobků, tedy pozvolnou přeměnu těchto výrobků ve zboží. Výměna nevytváří rozdíl mezi výrobními sférami, nýbrž vytváří vztah mezi rozdílnými sférami, a tak je přeměňuje ve více nebo méně navzájem závislá odvětví celkové společenské výroby. Zde vzniká společenská dělba práce z výměny mezi původně různými, ale navzájem nezávislými výrobními sférami. Tam, kde je výchozím bodem fyziologická dělba práce, zvláštní orgány bezprostředně spojeného celku se od sebe oddělují, rozkládají se – přičemž hlavní podnět k tomuto procesu rozkladu dává směna zboží s cizími občinami – a osamostatňují se do té míry, že různé práce jsou spojené výměnou výrobků jakožto zboží… Základem veškeré rozvinuté dělby práce, uskutečňované pomocí směny zboží, je odloučení města od venkova… Tak jako materiálním předpokladem pro dělbu práce uvnitř manufaktury je určitý počet současně zaměstnaných dělníků, právě tak je materiálním předpokladem pro dělbu práce uvnitř společnosti množství obyvatelstva a jeho hustota, které tu nastupují na místo nahromadění lidí v téže dílně… Protože zbožní výroba a zbožní oběh jsou všeobecným předpokladem kapitalistického výrobního způsobu, vyžaduje manufakturní dělba práce takovou dělbu práce uvnitř společnosti, která už dozrála na určitý vývojový stupeň. A naopak manufakturní dělba práce zase zpětně působí na tuto společenskou dělbu práce, rozvíjí ji a dále rozčleňuje. S diferenciací pracovních nástrojů se stále více diferencují i ta výrobní odvětví, která tyto nástroje vyrábějí. Zmocní-li se manufakturní výroba nějakého průmyslového odvětví, které dosud souviselo s jinými jako hlavní nebo vedlejší odvětví, a vykonával-li ho týž výrobce, nastává zde ihned oddělení a vzájemné osamostatnění. Zmocní-li se manufakturní výroba určité výrobní fáze nějakého zboží, pak se jeho ostatní výrobní fáze přemění na samostatné výrobní obory.“[264]

Marx současně zdůrazňuje, že „přes četné analogie a souvislosti mezi dělbou práce uvnitř společnosti a dělbou práce uvnitř dílny se oba tyto typy od sebe liší nejen stupněm, ale i podstatou. Nejnápadněji se tato analogie nesporně projevuje tam, kde různá výrobní odvětví spojuje vnitřní souvislost. Tak například chovatel dobytka produkuje kůže, koželuh je proměňuje ve vyčiněné kůže, obuvník přeměňuje vyčiněné kůže v boty. Každý tu pracuje jen na jedné fázi výrobku a jeho konečná, hotová podoba je kombinovaný výrobek těchto jednotlivých prací… Co však tvoří souvislost mezi

nezávislými pracemi chovatele dobytka, koželuha a obuvníka? To, že jejich výrobky jsou zboží. Co naproti tomu charakterizuje manufakturní dělbu práce? To, že tu dílčí dělník nevyrábí zboží. Teprve společný produkt mnoha dílčích dělníků se mění ve zboží. Dělba práce uvnitř společnosti je zprostředkována koupí a prodejem výrobků různých pracovních odvětví a souvislost mezi dílčími pracemi uvnitř manufaktury prodejem různých pracovních sil témuž kapitalistovi, který jich užívá jako kombinované pracovní síly. Manufakturní dělba práce předpokládá koncentraci výrobních prostředků v rukou jednoho kapitalisty, společenská dělba práce předpokládá roztříštění výrobních prostředků mezi četné, navzájem nezávislé výrobce zboží. V manufaktuře železný zákon poměrného počtu čili proporcionality rozděluje určité dělnické masy mezi určité funkce; naproti tomu určuje rozdělení výrobců zboží a jejich výrobních prostředků mezi různá odvětví společenské práce rozmarná hra náhody a libovůle. Různé výrobní sféry se sice ustavičně snaží získat rovnováhu, protože na jedné straně každý výrobce zboží musí vyrábět užitnou hodnotu, tj. uspokojovat určitou společenskou potřebu – přičemž však rozsah těchto potřeb je kvantitativně různý a různé potřeby jsou vzájemně vnitřně spojeny v jeden přirozený systém – na druhé straně však zákon hodnoty zboží určuje, jakou část pracovní doby, kterou má společnost k dispozici, může vynaložit na výrobu toho kterého druhu zboží. Ale tato neustálá tendence různých výrobních sfér získat rovnováhu je jen reakcí na neustálé porušování této rovnováhy. Pravidlo, které se uplatňuje při dělbě práce uvnitř dílny a priori a plánovitě, působí při dělbě práce uvnitř společnosti jen a posteriori jako vnitřní, slepá přírodní nutnost, která překonává chaotickou libovůli výrobců zboží a kterou lze pozorovat jen na barometrickém kolísání tržních cen. Manufakturní dělba práce předpokládá bezpodmínečnou autoritu kapitalisty nad dělníky, kteří tvoří pouhé články celkového mechanismu, jenž mu patří; společenská dělba práce staví proti sobě nezávislé výrobce zboží, kteří neuznávají jinou autoritu než autoritu konkurence, než nátlak, který je výsledkem boje jejich vzájemných zájmů, podobně jako v říši zvířat bellum omnium contra omnes víceméně udržuje existenční podmínky všech druhů. Proto totéž buržoazní vědomí, které manufakturní dělbu práce, doživotní připoutání dělníka k nějaké dílčí operaci a bezpodmínečné podřízení dílčího dělníka moci kapitálu oslavuje jako organizaci práce, která prý zvyšuje její produktivní sílu, totéž buržoazní vědomí stejně horlivě hanobí každou vědomou společenskou kontrolu a regulování společenského výrobního procesu jako zasahování do nezadatelných vlastnických práv, do svobody a samozvané „geniality“ individuálního kapitalisty.“[265]

„Jestliže se anarchie společenské výroby a despocie manufakturní dělby práce ve společnosti s kapitalistickým výrobním způsobem vzájemně podmiňují“, pokračuje dále Marx, „dřívější formy společnosti, v nichž se oddělování řemesel vyvíjí živelně, potom krystalizuje a konečně se upevňuje jako zákon, poskytují naproti tomu na jedné straně obraz plánovité a autoritativní organizace společenské práce, kdežto na druhé straně úplně vylučují dělbu práce uvnitř dílny, anebo ji rozvíjejí jen v trpasličím měřítku či jen sporadicky a náhodně. Například prvobytné drobné indické občiny, které zčásti dosud existují, jsou založeny na společné držbě půdy, na bezprostředním spojení zemědělství a řemesla a na ustálené dělbě práce, která při zakládání nových občin slouží jako hotový plán a schéma výroby. Každá taková občina tvoří soběstačný výrobní celek, jehož výrobní oblast zahrnuje sto až několik tisíc akrů. Hlavní masa výrobků se vyrábí pro bezprostřední vlastní spotřebu obce, nikoli jako zboží, a výroba proto sama nezávisí na té dělbě práce v celé indické společnosti, která je zprostředkována směnou zboží. Jen přebytek výrobků se mění ve zboží, a to zčásti až teprve v rukou státu, jemuž od nepaměti plyne určité množství výrobků jako naturální renta. V různých částech Indie se vyskytují různé formy občin. V občinách nejjednoduššího typu se půda obdělává

společně a výrobky se rozdělují mezi jednotlivé členy, přičemž každá rodina se samostatně zabývá předením, tkaním atd. jako vedlejší domácí výrobou. Vedle této masy, zaměstnané prací stejného druhu, nacházíme tu „hlavu“ obce, která je v této osobě soudcem, policií a výběrčím daní; účetního, který vede účty o zemědělských pracích a katastruje a registruje všechno, co sem patří; třetího úředníka, který pronásleduje zločince, ochraňuje cizí pocestné a doprovází je od vesnice k vesnici; hraničáře, který střeží hranice obce před sousedními obcemi; dozorce nad vodojemy, který přiděluje vodu ze společných nádrží na zavlažování polí; bramína, který plní bohoslužebné funkce; učitele, který učí děti z obce v písku číst a psát; bramína časopravce, který jako astrolog stanoví dobu setí, žní a vůbec příznivou a nepříznivou dobu pro různé zemědělské práce; kováře a tesaře, kteří zhotovují a opravují všechno zemědělské nářadí; hrnčíře, který dělá všechny nádoby pro celou vesnici; lazebníka; pradláka, který pere šaty; stříbrníka, tu a tam i básníka, který v některých obcích nahrazuje stříbrníka, v jiných učitele. Tento tucet osob je vydržován na účet celé obce. Vzroste-li obyvatelstvo, založí se na neobdělané půdě nová obec po vzoru staré. Mechanismus obce ukazuje plánovitou dělbu práce, ale manufakturní dělba práce je tu nemyslitelná, protože trh pro kováře, tesaře atd. se tu nemění a nanejvýš podle toho, jak velké jsou vesnice, vyskytují se místo jednoho kováře, hrnčíře atd. dva nebo tři. Zákon, který reguluje dělbu práce v obci, působí tu s neochvějnou autoritou přírodního zákona: každý jednotlivý řemeslník, jako kovář atd., vykonává všechny úkony patřící do jeho oboru podle tradičního způsobu, ale naprosto samostatně a neuznávaje nad sebou žádnou autoritu ve své dílně. Jednoduchost výrobního mechanismu těchto soběstačných občin, které se neustále reprodukují v téže formě, a jestliže jsou náhodou zničeny, vznikají znovu na témže místě, s týmž jménem, nám objasňuje tajemství neměnnosti asijských společností, která tak nápadně kontrastuje s ustavičným zanikáním a znovuvytvořením asijských států a s rychlým střídáním jejich dynastií… Cechovní zákony… plánovitě bránily přeměně cechovních mistrů v kapitalisty tím, že přísně omezovaly počet tovaryšů, které směl zaměstnávat jeden cechovní mistr. Právě tak směl mistr zaměstnávat tovaryše výhradně jen v tom řemesle, v němž byl sám mistrem. Cech se žárlivě bránil před jakýmikoli zásahy kupeckého kapitálu – této jediné svobodné formy kapitálu, která vystupovala proti cechům. Kupec mohl kupovat všechna zboží, jen ne práci jakožto zboží. Byl trpěn jen jako překupník řemeslnických výrobků. Vyvolaly-li vnější okolnosti další dělbu práce, rozštěpily se existující cechy na podobory nebo se zakládaly nové cechy vedle starých, ale různá řemesla se nikdy nespojovala v téže dílně. Ačkoli tedy oddělování, izolování a rozvíjení řemesel vytvářelo za cechovní organizace materiální podmínky pro vznik manufakturního období, sama cechovní organizace vylučovala možnost manufakturní dělby práce. V celku zůstával dělník srostlý se svými výrobními prostředky tak jako hlemýžď se svou ulitou, a tak chyběl první základ manufaktury: osamostatnění výrobních prostředků jakožto kapitálu stojícího proti dělníkovi. Zatímco dělba práce v celé společnosti – ať už se uskutečňuje prostřednictvím směny zboží nebo nezávisle na ní – se vyskytuje v nejrozmanitějších společensko-ekonomických formacích, je manufakturní dělba práce zcela specifickým výtvorem kapitalistického výrobního způsobu.“[266]

Při charakteristice dělby a organizace práce v kapitalistické manufaktuře Marx píše: „V manufaktuře, stejně jako v jednoduché kooperaci, je fungující pracovní těleso formou existence kapitálu. Společenský výrobní kapitalismus, složený z mnoha individuálních dílčích dělníků, patří kapitalistovi. Produktivní síla, která vzniká z kombinace různých prací, se tudíž jeví jako produktivní síla kapitálu. Manufaktura ve vlastním smyslu slova nejen podrobuje dříve osamoceného dělníka velení a disciplíně kapitálu, nýbrž vytváří mimoto ještě hierarchické členění mezi samými dělníky. Zatímco

jednoduchá kooperace ponechává způsob práce jednotlivců celkem beze změny, manufaktura jej od základu revolucionuje a zmocňuje se individuální pracovní síly až u samého jejího kořene. Mrzačí dělníka a znetvořuje ho tím, že v něm uměle pěstuje jednostrannou zručnost a přitom potlačuje celý svět jeho produktivních sklonů a vloh, podobně jako ve státech okolo zálivu La Platy zabíjejí zvíře jen proto, aby získali jeho kůži nebo lůj. Nejenže se jednotlivé dílčí práce dělí mezi různá individua, nýbrž dělí se i samo individuum, mění se v automatický stroj nějaké dílčí práce… Jestliže dělník původně prodává svou pracovní sílu kapitálu proto, že nemá materiální prostředky k výrobě nějakého zboží, pak nyní nemůže být jeho individuální pracovní síly samé využito, neprodá-li ji kapitálu. Je schopna fungovat už jen v souvislosti s jinými a tato souvislost se uskutečňuje teprve po prodeji, v dílně kapitalisty. Manufakturní dělník, zbavený své možnosti dělat něco samostatně, vyvíjí produktivní činnost už jen jako příslušenství kapitalistovy dílny. Jako měl vyvolený národ napsáno na čele, že je vlastnictvím Jehovovým, tak vtiskuje dělba práce manufakturnímu dělníkovi pečeť vlastnictví kapitálu. Znalosti, důvtip a vůle, které projevuje, i když v nepatrné míře, samostatný rolník nebo řemeslník – podobně jako divoch rozvíjí všechno své válečné umění jako osobní lest – se tu už vyžaduje jen od dílny jako celku. Duchovní potence výroby se rozvíjejí po jedné stránce, protože po mnoha jiných stránkách úplně zanikají. Co dílčí dělníci ztrácejí, to se proti nim soustřeďuje v kapitálu. Výsledkem manufakturní dělby práce je to, že se duchovní potence materiálního výrobního procesu stavějí proti dělníkům jako cizí vlastnictví a moc, která je podrobuje. Tento proces odloučení začíná v jednoduché kooperaci, kde kapitalista zastupuje vůči jednotlivému dělníkovi jednotu a vůli společenského pracovního tělesa. Rozvíjí se dále v manufaktuře, která dělníka mrzačí tím, že ho přeměňuje v dílčího dělníka. Vrcholí ve velkém průmyslu, který vědu jako samostatnou výrobní potenci odděluje od práce a nutí ji sloužit kapitálu. V manufaktuře je obohacování souhrnného dělníka, a tedy i kapitálu, o společenskou produktivní sílu podmíněno ochuzováním dělníka o individuální produktivní síly… v polovině 18. století používaly některé manufaktury k určitým jednoduchým operacím, které však byly výrobním tajemstvím, s oblibou polovičních idiotů.“[267]

A Marx pokračuje: „Kooperace založená na dělbě práce neboli manufaktura je ve svých počátcích výtvor přirozeně vzniklý. Jakmile se však do jisté míry ustálí a rozšíří, stává se uvědomělou, plánovitou a systematickou formou kapitalistického výrobního způsobu. Dějiny manufaktury ve vlastním slova smyslu ukazují, jak její charakteristická dělba práce nabývá účelné formy zpočátku čistě empiricky, jaksi za zády jednajících osob, potom však, podobně jako u cechovního řemesla, se snaží nalezenou formu tradicí udržet a v jednotlivých případech si ji udržuje po staletí. Mění-li se tato forma, děje se tak – kromě úplně druhořadých změn – vždy jen v důsledku revoluce v pracovních nástrojích. Moderní manufaktura – nemluvím tu o velkoprůmyslu zakládajícím se na používání strojů – nalézá buď své disiecta membra poetae už hotové – jako například oděvní manufaktura ve velkých městech, kde vzniká – a stačí jen, aby tyto rozptýlené články dala dohromady, anebo je princip dělby práce nasnadě a manufaktura jej uplatní tak, že různé operace řemeslné výroby (např. při vázání knih) přidělí zvláštním dílčím dělníkům. V takových případech není třeba ani týden zkušenosti, aby se našla příslušná proporce mezi počtem rukou nutných pro vykonávání každé funkce. Manufakturní dělba práce vytváří rozložením řemeslné činnosti, specializací pracovních nástrojů, vytvářením dílčích dělníků, jejich seskupováním a kombinováním do jednoho celkového mechanismu kvalitativní členění a kvantitativní proporcionalitu společenských výrobních procesů, tj. vytváří určitou organizaci společenské práce, a tím zároveň rozvíjí novou, společenskou produktivní sílu práce. Jako specificky

kapitalistická forma společenského výrobního procesu – a na daném historickém základě se nemohla vyvíjet jinak než v kapitalistické formě – je jen zvláštní metodou, jak vyrábět relativní nadhodnotu čili jak zvyšovat na úkor dělníků sebezhodnocování kapitálu – což se obvykle nazývá společenským bohatstvím, wealth of nations atd. Manufakturní dělba práce nejenže rozvíjí společenskou produktivní sílu pro kapitalistu, a ne pro dělníka, nýbrž rozvíjí ji mrzačením individuálního dělníka. Vytváří nové podmínky panství kapitálu nad prací. Jestliže je proto na jedné straně historickým pokrokem a nutným momentem v ekonomickém vývoji společnosti, je na druhé straně nástrojem civilizovaného a rafinovaného vykořisťování.“[268]

Manufakturní dělba a organizace živé konkrétní dělnické práce – která zahrnuje účelnou proporcionální diferenciaci a specializaci dílčích a částečných dělníků na určité pracovní operace, v nichž se zračí a zrcadlí posloupnost jednotlivých fází procesu výroby zboží, načež následuje kombinace, koordinace a kooperace jednotlivých konkrétních živých, dílčích a částečných pracovních operací tak, aby efektivně realizovala logiku technologického výrobního postupu při utváření užitné hodnoty výsledného produktu, čímž díky optimálnímu vzájemnému číselnému poměru mezi jednotlivými dílčími a částečnými dělníky vzniká souhrnný manufakturní dělník – představuje zespolečenšťování konkrétních živých prací přímých a bezprostředních výrobců zboží, které již neprobíhá pouze živelně, ale cílevědomě a autoritativně, neboť ná podobu plánu působícího jako zákon, přičemž zároveň slouží fungování zákona hodnoty, sociálně ekonomické přeměně hodnotového zákona na zákon nadhodnoty tím, že hodnotová struktura užitné hodnoty konečného výrobku obsahuje nadhodnotu – jež se musí samozřejmě realizovat prodejem vyrobeného zboží a přetvořit v zisk – a touto celkovou zobecňující proměnou se prostá zbožní (zbožně peněžní) malovýroba a směna posouvá na vývojovou úroveň kapitalistického způsobu výroby zboží, kapitalistické zbožně peněžní výroby a směny, schopné dosahovat vyšší masy a míry zhodnocení do výrobního procesu vkládaného konstantního a variabilního peněžního kapitálu nežli produkce zboží, jejíž sociálně ekonomickou živnou půdou je soukromé vlastnictví pracujících zbožních malovýrobců.

Pokusme se nyní alespoň náznakem prozkoumat sociálně ekonomickou (třídně sociální) dělbu a organizaci manufakturní práce, objektivní třídně antagonistický, sociálně ekonomický abstraktní (neboli nesmiřitelný) protiklad mezi objektivní sociálně ekonomickou rolí a funkcí manufakturního dělníka a kapitalistického podnikatele, vlastníka rukodílny, v soustavě výrobních vztahů, jak se utvářejí v procesu kapitalistické manufakturní výroby zboží a umožňují majiteli rukodílny, aby si rukama svých dělníků vydělával skrovný peníz na chléb svůj vezdejší, neb, jak stojí psáno v písmu svatém, „hoden jest dělník mzdy své“ – a ono biblické úsloví také nikdy kategoricky neprohlašovalo, že „mzda“ onoho „dělníka“ musí být plodem jedině jeho práce vlastní.

Nechť je nám též na chvíli dovoleno udělat v tomto bodě jakýsi cimrmanovský „úkrok stranou“ a zabrousit na okamžik do oblasti nábožensko-filosofických teorií a teologických doktrín. Kalvínova predestinační teorie nalezla ve své době velice prostou a svým způsobem geniální odpověď na otázku, kterou se trápilo středověké nábožensko filosofické a teologické myšlení: totiž, zda by nebylo možné podle určitých znaků a znamení průběhu života člověka již na tomto světě, v tomto „slzavém údolí“ života vezdejšího poznat, jestli na něm v den posledního soudu spočine oko syna božího milostivým zrakem a jeho duše dosáhne nebeské blaženosti, či zda naopak bude vydána mocnostem a plamenům pekelným. Kalvín zdůrazňoval, že kromě aktivního

náboženského života je jedním z důležitých predestinačních znamení i materiální blahobyt, spojený s úspěchy na poli práce a podnikání – přísně mravný život a úspěchy v životním povolání jsou známkou vyvolenců, kdežto lehkomyslný a hříšný život, neúspěch a bída viditelně označují zatracence. Kalvinistická nauka o spáse a zatracení byla bojovnou nábožensko-filosofickou a teologickou ideologií, životním světovým názorem vznikající buržoazie, formující se v počátečních vývojových stádiích na sociálně ekonomickém základě manufakturní výroby zboží, neboť zdůrazňovala mravní ctnosti (například píli, šetrnost, střídmost), prospěšné pro kapitalistické podnikatele, byla světonázorově zahrocena proti „hříšnému a rozmařilému životu" světských a církevních feudálních magnátů a zároveň buržoazii vyhovovala i proto, jelikož ji zbavovala morální a společenské odpovědnosti za hmotnou a duchovní bídu příslušníků rodícího se proletariátu, zosobňujícího námezdní práci, která „plodí cizí bohatství a vlastní bídu", vykořisťovaných dělnických pracujících mas. Kalvínovo teologické predestinační učení bylo sociálně historicky pokrokové, jelikož i jeho vrcholný mravní cynismus sloužil v té době revoluční buržoazii. [269]

Když jsme rozebírali proces individuálního osvojování (vždy určité části) aktivní činné lidské schopnosti, oné subjektivity lidských bytostných, materiálně předmětných sil, která vytváří společenskou (všelidsky rodovou), historicky se proměňující a vyvíjející podstatu člověka, konstatovali jsme, že i když se aktivní tvořivá schopnost člověka nedá koupit ani prodat za peníze, v žádném případě z toho nevyplývá, že si ji lze osvojit zadarmo. [270] **A to samozřejmě platí i v konkrétně historické situaci, v níž je manufakturní dělník svou živou konkrétní prací připoután k určité dílčí a částečné pracovní operaci, kterou je si nucen osvojit i celoživotně mechanicky a stereotypně vykonávat a jež ho tudíž tělesně i psychicky znetvořuje – a ještě se musí neustále strachovat, že (vzhledem ke skutečnosti, že zůstává stále chudý a tře bídu s nouzí, ačkoli se dře sebevíc) jeho duše bude při druhém Kristově příchodu na svět a o posledním soudě vydána věčnému prokletí a zatracení. Manufakturní zboží produkuje souhrnný dělník, jejž formuje kombinace, koordinace a kooperace dílčích a částečných dělníků a proti němuž se klade nadhodnotu obsahující hodnotová struktura produkovaného zboží jako od něj odcizený a jej zotročující produkt jeho pracovní činnosti (neboli též coby jeho od něj odcizená univerzální, svobodná a tvořivá lidská podstata), který si zadarmo, bezplatně přisvojuje majitel kapitalisty vedené rukodílny.**

Nyní by však mohl kapitalistický podnikatel a vlastník manufaktury namítnout, že peněžní zisk, který přináší výroba zboží v rukodílně, a tudíž muže být akumulován a nabývat tak sociálně ekonomické formu kapitálu, je výsledkem především jeho aktivní činné schopnosti výrobně silového i výrobně vztahového řízení a organizace příslušného technologického výrobního postupu, která spočívá v podřizování do jednotlivých dílčích a částečných pracovních operací diferencované a specializované konkrétní živé práce dělníků manufaktury investovanému konstantnímu a variabilnímu kapitálu: a kapitalistický podnikatel – nebo organizační manažer, kterého si majitel rukodílny najme – si musí aktivně a činně osvojit schopnost souhrnně kombinovat, koordinovat a kooperovat do optimální posloupnosti návaznost jednotlivých dílčích pracovních operací, aby odpovídala organizačně ekonomické i sociálně ekonomické logice technologického výrobního postupu, a tudíž plodem konkrétní živé práce souhrnného manufakturního dělníka byla užitná hodnota, jejíž hodnota by se směnou vyrobeného zboží za peníze zboží mohla díky prodeji přetvářet v zisk. Vlastník kapitalistickým způsobem provozované manufaktury, jenž si s výhodou pro sebe osvojil logiku zákonitostí fungování kapitalistických výrobních vztahů, se může zároveň v souladu s Kalvínovou predestinační teorií těšit na okamžik, až jeho věčná a nesmrtelná duše, ona

nesmrtelná jiskra boží ve smrtelném těle, nalezne věčnou spásu a vykoupení z dědičného hříchu, jehož se dopustili první lidé.

Tuto námitku, že i řídící a organizační činnost majitele kapitalistické manufaktury, která prakticky realizuje technicko-organizační (organizačně ekonomickou) stránku a funkci procesu a systému řízení, je současně produktivní pro kapitál, by bylo nutné vzít na zřetel, pokud by se technicko-ekonomická dělba a organizace práce, která je obsahem řízení coby odborně kvalifikované, profesní činnosti, v manufaktuře utvářela a krystalizovala metodou a ve stádiu pokusů a omylů. Jakmile by ale bylo toto stádium překonáno a zformovalo a zafixovalo by se funkční a efektivní organizační schéma diferenciace a specializace a následné kombinace, koordinace a kooperace jednotlivých dílčích a částečných pracovních operací, začalo by působit silou neúprosného přírodního zákona, jako despotická autorita, která se odcizeně staví nejenom vůči manufakturním dělníkům, ale odcizuje se i v poměru ke kapitálu a kapitalisticky hospodařícímu majiteli manufaktury, jenž už nemusí vykonávat funkci odborně kvalifikovaného dirigenta výrobního procesu, ale může se věnovat pouze vlastnickému řízení, jehož sociálně ekonomická podstata spočívá v podřizování živé konkrétní práce dělníků utlačovatelské mašinérii kapitálu, čili funkci dozorce nad prací, drába a poháněče svých dělníků, díky čemuž si může zadarmo přivlastňovat plody kombinované a kooperované živé a zvěcnělé konkrétní práce. Do jednoduché podoby vykrystalizovanou, danou a hotovou formu organizační struktury manufakturní dělby práce si tak může osvojit i kombinovaný, kooperovaný a koordinovaný souhrnný manufakturní dělník, jenž se zajisté nebude skládat pouze z polovičních idiotů, a proto může ovládnout jak taje řízení technicko-ekonomického, tak i logiku řízení vlastnického, v němž žádné překvapující tajemství nevězí, neboť v sociálně ekonomické funkci dozorce a podněcovatele kamarádů k vyššímu pracovnímu výkonu se mohou postupně střídat všichni členové pracovního kolektivu dílčích a částečných dělníků. Ani na nebi, ani na vodě není tudíž psáno, že kombinovaný a kooperovaný souhrnný manufakturní dělník musí být vždy a za všech okolností objektem systému kapitalistického vykořisťování, jelikož ani plody vyšší produktivní síly živé konkrétní pracovní aktivity souhrnného dělníka si nemusí v žádném případě přivlastňovat pouze kapitalistický vykořisťovatel. A co se týká znamení o předurčení ke spáse a vykoupení, nebo naopak o předzvědění k věčnému prokletí a zatracení, jak o nich kazatelsky promlouvá Kalvínova predestinační teorie? Lze vyslovit dosti věrohodný předpoklad, že naprostá většina manufakturních proletářů (ortodoxním či neortodoxním) dogmatům křesťanské nábožensko-filosofické a teologické nauky – ke svému velikému štěstí – vůbec nerozumí. Jinými slovy řečeno: nějaké nábožensko-mystické nesmysly manufakturní proletáři vůbec neznají, a proto jim ani nevěří, neboť je prostě nezajímají.

Pod zorným úhlem myšlenkového obsahu řečeného v předešlém odstavci není divu, když v prvním díle Kapitálu čteme: „List anglických šosáků Spectator v čísle z 26. května 1866 oznamuje, že po zavedení jakéhosi podílnictví mezi kapitalisty a dělníky v…Manchesterské společnosti pro výrobu drátů, „prvním výsledkem byl náhlý pokles v plýtvání materiálem, protože dělníci neviděli, proč by měli plýtvat svým majetkem víc než kterýkoli podnikatel; a plýtvání materiálem je vedle věčných dluhů snad největším zdrojem ztrát v průmyslu. Týž list odhaluje jako základní nedostatek rochdalských družstevních podniků (rochdalských pionýrů)…, že „dokázaly, že dělnická sdružení mohou vést s úspěchem obchody, továrny a téměř všechny formy průmyslu, a neobyčejně zlepšily postavení samých dělníků, ale přitom neponechávají viditelné místo pro kapitalistu.“ Quelle horreur! Jaká hrůza!“[271] A poznámkový aparát prvního dílu Kapitálu nám sděluje: „Rochdale cooperative experiments (Rochdalské družstevní

pokusy) – pod vlivem myšlenek utopických socialistů se dělníci z Rochdale (na sever od Manchesteru) spojili a vytvořili Society of Equitable Pioneers (Společnost spravedlivých pionýrů). Původně to bylo spotřební družstvo, ale brzy se rozšířilo a podle jeho vzoru začala vznikat také výrobní družstva. Rochdalští pionýři zahájili nové období družstevního hnutí v Anglii a v jiných zemích.“[272]

Tyto myšlenky rozvíjí Marx dále v první knize třetího dílu Kapitálu: „Sama kapitalistická výroba to přivedla tak daleko, že práce vrchního řízení, úplně odloučené od vlastnictví kapitálu, je všude plno. Proto je už zbytečné, aby tuto práci vrchního řízení vykonával kapitalista. Dirigent nemusí být vlastníkem nástrojů orchestru, ani nepatří k jeho funkci dirigenta, aby měl co dělat se „mzdou“ ostatních hudebníků. Družstevní továrny jsou důkazem, že kapitalista se stal jako funkční činitel výroby úplně zbytečným, za jakého on sám na vrcholu svého vývoje považuje velkého pozemkového vlastníka. Pokud práce kapitalisty nevyplývá z výrobního procesu jako pouze kapitalistického, tedy pokud tato práce sama sebou nemizí s kapitálem; pokud se neomezuje na funkci vykořisťování cizí práce, pokud tedy vyplývá z formy práce jako společenské, z kombinace a kooperace mnoha lidí, aby se dosáhlo společného výsledku, je na kapitálu stejně nezávislá, jako je na něm nezávislá sama tato forma, jakmile rozbije kapitalistickou skořápku. Říkat, že tato práce je nutná jako kapitalistická práce, jako funkce kapitalisty, neznamená nic jiného, než že vulgus si nedovede formy, které se vyvinuly v lůně kapitalistického výrobního způsobu, představit jako oddělené a zbavené jejich protikladného kapitalistického charakteru. Proti peněžnímu kapitalistovi je průmyslový kapitalista pracovníkem, ale pracovníkem jako kapitalista, tj. jako vykořisťovatel cizí práce. Mzda, kterou za tuto práci požaduje a dostává, se rovná přesně přivlastněnému množství cizí práce a závisí přímo, pokud kapitalista na sebe bere nutnou námahu spojenou s vykořisťováním, na stupni vykořisťování této práce, ale ne na stupni úsilí, jaké ho to vykořisťování stojí a které může za mírný plat přesunout na ředitele. Po každé krizi můžeme v anglických továrních obvodech najít dost bývalých továrníků, kteří teď dozírají za nevelký plat na práci ve své někdejší továrně jako ředitelé u nových majitelů, často svých věřitelů. Mzda za správu jak pro obchodního, tak pro průmyslového ředitele vystupuje úplně odděleně od podnikatelského zisku jak v družstevních továrnách dělníků, tak v kapitalistických akciových podnicích. Oddělení mzdy za správu od podnikatelského zisku, které se jinak zdá nahodilé, je tu stálé. U družstevní továrny odpadá protikladný charakter práce dozoru, protože ředitel je placen dělníky, místo aby vůči nim zastupoval kapitál. Akciové podniky vyvíjející se s úvěrovým systémem mají vůbec tendenci stále víc oddělovat tuto správní práci jako funkci od držby kapitálu, ať vlastního nebo vypůjčeného; úplně stejně jako se s vývojem buržoazní společnosti soudní a správní funkce odlučují od pozemkového vlastnictví, jehož atributy byly ve feudální době. Ale když na jedné straně proti pouhému vlastníkovi kapitálu, peněžnímu kapitalistovi, stojí fungující kapitalista, a s vývojem úvěru tento peněžní kapitál sám dostává společenský charakter, je soustřeďován v bankách a půjčován bankami, a ne už svými bezprostředními vlastníky; když však na druhé straně všechny reálné funkce, které přísluší fungujícímu kapitalistovi jako takovému, obstarává pouhý ředitel, který nemá kapitál z žádného titulu, ani na základě půjčky, ani jinak, pak zůstává jen funkční činitel a kapitalista mizí jako přebytečná osoba z výrobního procesu.“[273]

„Z veřejných účetních uzávěrek družstevních továren v Anglii je vidět“, pokračuje Marxův výklad, „že – po odečtení mzdy ředitele, která tvoří část vynaloženého variabilního kapitálu úplně stejně jako mzdy ostatních dělníků – měly větší zisk než průměrný, ačkoli místy platily mnohem vyšší úrok než soukromí továrníci. Příčinou

vyššího zisku byla ve všech těchto případech větší hospodárnost při používání konstantního kapitálu. Nás však přitom zajímá, že průměrný zisk (= úrok + podnikatelský zisk) tu fakticky a hmatatelně vystupuje jako veličina naprosto nezávislá na mzdě za správu. Protože zisk tu byl větší než průměrný zisk, byl také podnikatelský zisk větší než obvykle…Zaměňování podnikatelského zisku se mzdou za dozor nebo správu vzniklo původně z protikladné formy, kterou na sebe bere přebytek zisku nad úrokem v protikladu k úroku. V tomto zaměňování se ještě pokračovalo v apologetickém směru líčit zisk ne jako nadhodnotu, tj. jako nezaplacenou práci, nýbrž jako mzdu kapitalisty za vykonanou práci. Proti tomu pak socialisté vytyčili požadavek, aby byl zisk fakticky omezen na to, za co byl teoreticky vydáván, totiž na pouhou mzdu za dozor. A tento požadavek byl teoretickému přikrášlování tím nepříjemnější, čím více se na jedné straně tato mzda za dozor se vznikem početné třídy průmyslových a obchodních ředitelů dostávala jako každá jiná mzda na určitou úroveň a nabývala určité tržní ceny a čím níž na druhé straně klesala, jako každá mzda za kvalifikovanou práci, se všeobecným vývojem, který snižuje náklady na produkci specificky vyškolené pracovní síly. S vývojem družstevnictví u dělníků a akciových podniků u buržoazie padla i poslední záminka k zaměňování podnikatelského zisku se mzdou za správu a zisk se i prakticky ukázal jako to, čím teoreticky nesporně byl, jako pouhá nadhodnota, hodnota, za kterou se neplatí ekvivalent, jako realizovaná nezaplacená práce; takže fungující kapitalista skutečně vykořisťuje práci, a plod jeho vykořisťování, pracuje-li s vypůjčeným kapitálem, se dělí na úrok a podnikatelský zisk, přebytek zisku nad úrokem. Na základně kapitalistické výroby se v akciových podnicích dělají nové podvody se mzdou za správu tím, že se vedle skutečného ředitele a nad ním vynořuje množství členů správních a dozorčích rad, pro které se správa a dozor fakticky stávají pouhou záminkou k okrádání akcionářů a vlastnímu obohacování.“[274]

„Viděli jsme, že produktivní síly, které vznikají z kooperace a dělby práce,“, uzavírá Marx svůj analyticko-syntetický přístup, „nestojí kapitál nic. Jsou to přírodní síly společenské práce. Přírodní síly jako pára, voda atd., kterých se používá k produktivním procesům, nestojí také nic. Ale tak jako člověk potřebuje k dýchání plíce, tak potřebuje „výtvor lidské ruky“ k tomu, aby mohl produktivně spotřebovávat přírodní síly. K využití hnací síly vody je nezbytné vodní kolo, k využití pružnosti páry parní stroj.“[275] Stejně tak jako s přírodními silami je to i s vědou: „Jakmile je jednou objeven zákon o úchylce magnetické střely v poli účinku elektrického proudu nebo zákon o zmagnetizování železa elektrickým proudem, který kolem něho obíhá, nestojí ani haléř…Věda nestojí kapitalistu vůbec „nic“, což mu naprosto nebrání ji využívat. Kapitál se zmocňuje „cizí“ vědy tak jako cizí práce. „Kapitalistické“ přivlastňování a „osobní“ přivlastňování, ať už vědy nebo hmotného bohatství, jsou však dvě naprosto rozdílné věci. Sám dr. Ure si stěžoval, že jeho milí továrníci, využívající stroje, mají hrubou neznalost mechaniky a Liebig by mohl hodně vyprávět o tom, jak hrozné neznalosti mají angličtí majitelé chemických továren v oblasti chemie.“[276]

Ještě Ricardo hovoří nikoli o hodnotě pracovní síly dělníka, leč o „hodnotě práce námezdního dělníka“. [277] Pracovní sílu dělníkovu nakupuje kapitalistický majitel peněz na pracovním trhu za variabilní kapitál. [278] Pracovní teorie hodnoty Davida Ricarda a Adama Smitha pokládala výdaje na nákup pracovní síly (neboli „práce“) dělníka coby zboží na pracovním trhu za součást složení oběžného konstantního kapitálu, kam spadaly výdaje na suroviny, energii, pomocné materiály atd., atp., což zatemňovalo skutečnost, že pramenem nadhodnoty jakožto specificky kapitalistické konkrétně historické vývojové formy nadpráce a nadvýrobku (nadproduktu), je užitná hodnota pracovní síly námezdního dělníka – jejíž hodnota se při nákupu a prodeji na trhu

pracovní síly řídí zákonem hodnotové ekvivalence – pro vykořisťovatelské potřeby společenské třídy kapitalistů. Nadhodnota se rovná přebytku hodnoty užitné hodnoty dělníkova výrobku nad hodnotou užitné hodnoty dělníkovy pracovní síly, přičemž dělníkova mzda je přeměněná forma hodnoty a ceny pracovní síly dělníka. [279] **Kategorie variabilního kapitálu (neboli té části investovaného kapitálu, která umožňuje jeho zvětšování a akumulaci) spolu s pojetím pracovní síly dělníka jako zboží, schopnosti jeho konkrétní živé práce být produktivní pro kapitál neboli vyrábět nadhodnotu pro třídu kapitalistů, jež se posléze mění v zisk, který si rozdělují mezi sebou jednotlivé sociálně ekonomické skupiny třídy kapitalistů (průmysloví kapitalisté čili továrníci, obchodníci, bankéři a pozemkoví vlastníci), tvoří – čili kategorie variabilního kapitálu jako zvláštní součásti peněžních kapitálových investic a kategorie pracovní síly (schopnosti) pro kapitál produktivního pracovníka jako zboží – základní a klíčové prvky kategoriální stavby marxistické pracovní teorie hodnoty a nadhodnoty. Je známo, že kapitalističtí továrníci si jakožto zosobnění „produktivního" kapitálu přivlastňují z celkové masy zisku, vytvořeného dělnickou třídu, podnikatelský zisk, kapitalističtí obchodníci obchodní zisk, bankéři bankovní úrok a majitelé pozemků pak pozemkovou rentu.** [280]

Marx zdůrazňuje, že „jako jednota pracovního a hodnototvorného procesuje je výrobní proces výrobním procesem zboží; jako jednota pracovního a zhodnocovacího procesu je to kapitalistický výrobní proces, kapitalistická forma zbožní výroby. Už dříve jsme poznamenali, že pro zhodnocovací proces je naprosto lhostejné, zda práce, kterou si kapitalista přivlastňuje, je jednoduchá, průměrná společenská práce nebo práce složitější, práce vyšší specifické váhy. Práce, která platí jako vyšší, složitější práce vzhledem k průměrné společenské práci, je projev pracovní síly, k jejímuž vyškolení je potřeba vyšších nákladů, jejíž výroba stojí víc pracovní doby, a která má proto vyšší hodnotu než jednoduchá pracovní síla. Je-li hodnota této síly vyšší, projevuje se tedy tato síla také ve vyšší práci a zpředmětňuje se proto za stejné časové úseky v poměrně vyšších hodnotách. Ale ať je rozdíl ve stupni mezi předlackou prací a klenotnickou prací jakýkoli, ta část práce, kterou klenotnický dělník jen nahrazuje hodnotu své vlastní pracovní síly, se kvalitativně ničím neliší od další části práce, kterou tvoří nadhodnotu. I tentokrát je nadhodnota jen důsledkem kvantitativního přebytku práce, důsledkem prodloužení téhož pracovního procesu: v jednom případě procesu výroby příze, v druhém případě procesu výroby klenotů. Na druhé straně se musí v každém hodnototvorném procesu vyšší práce vždy převádět na průměrnou společenskou práci, např. jeden den vyšší práce na x dnů jednoduché práce. Uspoříme si tedy zbytečnou operaci a zjednodušíme rozbor, jestliže předpokládáme, že dělník používaný kapitálem koná jednoduchou průměrnou společenskou práci."[281]

Marxova filosoficko-ekonomická teorie kapitalistické výroby zboží rozeznává výrobu absolutní nadhodnoty a výrobu relativní nadhodnoty: „Prodlužování pracovního dne za hranice, v nichž by dělník vyrobil jen ekvivalent hodnoty své pracovní síly, a přivlastňování této nadpráce kapitálem – to je výroba absolutní nadhodnoty. Výroba absolutní nadhodnoty tvoří všeobecný základ kapitalistického systému a východisko výroby relativní nadhodnoty. Při výrobě relativní nadhodnoty je pracovní den už od počátku rozdělen na dvě části: na nutnou práci a nadpráci. Aby se prodloužila nadpráce, zkracuje se nutná práce metodami, jimiž lze vyrobit ekvivalent mzdy v kratší době. Při výrobě absolutní nadhodnoty jde jen o délku pracovního dne; výroba relativní nadhodnoty od základu revolucionuje technické pracovní procesy i společenská seskupování. Výroba relativní nadhodnoty tedy předpokládá specificky kapitalistický způsob výroby, který spolu se svými charakteristickými metodami, prostředky a

podmínkami sám živelně vzniká a rozvíjí se teprve na základě formálního podřízení práce kapitálu. Na místo formálního podřízení práce kapitálu nastupuje reálné podřízení práce kapitálu.“[282]

Syntetické završení strukturně genetické metody, která zkoumá, z čeho vzniká a jaké vývojové tendence má „tok samopohybu a samovývoje“ nadhodnoty jakožto fundamentální sociálně ekonomické struktury kapitalistického výrobního způsobu, nalézáme v kapitole o „dějinné tendenci kapitalistické akumulace“: „Soukromé vlastnictví výrobních prostředků jednotlivého pracovníka je základ malovýroby, malovýroba je nezbytná podmínka pro rozvoj společenské výroby a svobodné individuality pracovníka samého. Ovšem tento výrobní způsob existuje také za otroctví i nevolnictví a za jiných vztahů závislosti. Avšak vzkvétá, rozvíjí se rychle a s celou svou energií nabývá adekvátní klasické formy jen tam, kde pracovník je svobodným soukromým vlastníkem svých pracovních podmínek, používaných jím samým, rolník pole, které obdělává, řemeslník nástroje, na který hraje jako virtuos.

Tento výrobní způsob předpokládá rozdrobení půdy a ostatních výrobních prostředků. Vylučuje jak koncentraci výrobních prostředků, tak i kooperaci, dělbu práce uvnitř téhož výrobního procesu, společenské ovládání a řízení přírody, svobodný rozvoj společenských výrobních sil. Snáší se jen s úzkými tradičními mezemi výroby a společnosti. Chtít je učinit věčnými by znamenalo… „dekretovat všeobecnou prostřednost“. Ale na určitém stupni vývoje vytváří tento výrobní způsob sám materiální podmínky svého vlastního zničení. Od této chvíle se v lůně společnosti začínají probouzet síly a vášně, které se cítí spoutány tímto výrobním způsobem. Ten musí být zničen a je ničen. Jeho zničení, přeměna individuálních a rozptýlených výrobních prostředků ve společensky koncentrované, tedy přeměna trpasličího vlastnictví mnoha lidí v obrovské vlastnictví málo lidí, tudíž vyvlastnění půdy, životních prostředků a pracovních nástrojů velké masy lidu, toto strašné a svízelné vyvlastnění lidové masy tvoří prehistorii kapitálu. Zahrnuje celou řadu násilných metod, z nichž jsme vylíčili jen ty nejdůležitější, které tvořily epochu jako metody původní akumulace kapitálu. Vyvlastnění bezprostředních výrobců se provádí s nejbezohlednějším vandalismem a pod tlakem nejpodlejších, nejšpinavějších, nejmalichernějších a nejzběsilejších vášní. Soukromé vlastnictví, získané vlastní prací, založené takřka na srůstání jednotlivého, nezávislého pracovníka a jeho pracovních podmínek, je zatlačováno kapitalistickým soukromým vlastnictvím, které je založeno na vykořisťování cizí, formálně však svobodné práce.

Jakmile tento proces přeměny dostatečně rozložil starou společnost do hloubky i do šířky, jakmile už jsou dělníci přeměněni v proletáře, jejich pracovní podmínky v kapitál, jakmile kapitalistický výrobní způsob stojí na vlastních nohou, pak další zespolečenštění práce, další přeměna půdy a jiných výrobních prostředků ve společensky vykořisťované, tedy společné výrobní prostředky, a tedy další vyvlastňování soukromých vlastníků nabývá nové formy. Nyní už nejde o to, aby byl vyvlastněn dělník, který samostatně hospodaří, nýbrž kapitalista, který vykořisťuje mnoho dělníků.

Toto vyvlastňování se uskutečňuje hrou zákonů, imanentních kapitalistické výrobě samé, centralizací kapitálů. Jeden kapitalista ubíjí mnoho kapitalistů. Ruku v ruce s touto centralizací čili vyvlastňováním mnoha kapitalistů několika málo kapitalisty se rozvíjí ve stále rostoucím měřítku kooperativní forma pracovního procesu, vědomé technické využívání vědy, plánovité vykořisťování země, přeměna pracovních prostředků v takové pracovní prostředky, které se dají používat jen společně,

zhospodárnění všech výrobních prostředků tím, že se jich užívá jako výrobních prostředků kombinované společenské práce, zatažení všech národů do sítě světového trhu, a tím mezinárodní charakter kapitalistického režimu. Zatímco stále klesá počet magnátů kapitálu, kteří uzurpují a monopolizují všechny výhody tohoto procesu přeměny, vzrůstá masa bídy, útlaku, poroby, degenerace, vykořisťování, ale vzrůstá také rozhořčení stále rostoucí dělnické třídy, která se školí, sdružuje a organizuje mechanismem kapitalistického výrobního procesu samého. Monopol kapitálu se stává okovem výrobního způsobu, který vyrostl spolu s ním a pod jeho ochranou. Centralizace výrobních prostředků a zespolečenštění práce dosahují bodu, kdy se jim kapitalistická slupka stává nesnesitelnou. Slupka puká. Odbíjí poslední hodina kapitalistického soukromého vlastnictví. Vyvlastňovatelé jsou vyvlastněni.

Kapitalistický způsob přivlastňování, vyplývající z kapitalistického výrobního způsobu, tedy i kapitalistické soukromé vlastnictví, je první negací individuálního vlastnictví, založeného na vlastní práci. Avšak kapitalistická výroba plodí s nutností přírodního procesu svou vlastní negaci. Je to negace negace. Ta znovu vytváří nikoli soukromé vlastnictví, ale individuální vlastnictví na základě vymožeností kapitalistické éry: kooperace a společné držby půdy a výrobních prostředků vyrobených prací samou. Přeměna rozptýleného soukromého vlastnictví jednotlivců, založeného na vlastní práci jednotlivců, v kapitalistickém vlastnictví je ovšem proces nepoměrně zdlouhavější, svízelnější a obtížnější než přeměna kapitalistického vlastnictví, fakticky už založeného na společenském výrobním procesu, ve společenské vlastnictví. Tam šlo o vyvlastnění lidové masy několika málo uzurpátory, zde jde o vyvlastnění několika málo uzurpátorů lidovou masou.“[283]

O tom, že kapitál nejsou pouze „peníze, které plodí další peníze“, ale zvěcnělý, věcmi zprostředkovaný společenský, sociálně ekonomicky antagonistický vztah mezi proletariátem a buržoazií, a tudíž vlastnictví peněz, životních prostředků, strojů a jiných výrobních prostředků, nečiní ještě z člověka kapitalistu, chybí-li doplněk, námezdní dělník neboli druhý člověk, jenž je nucen dobrovolně prodávat svou pracovní sílu na trhu práce, se z vlastní trpké zkušenosti přesvědčil ctihodný anglický džentlmen pan Peel. Zámožný pan Peel si vzal s sebou z Anglie do Spojených států životní a výrobní prostředky v ceně padesáti tisíc britských liber a byl tak prozřetelný, že si kromě toho přivezl i 3000 dělníků, mužů, žen a dětí. Když však dorazil na místo určení, nezbyl panu Peelovi ani jeden sluha, který by mu ustlal lůžko nebo přinesl vodu z řeky. Ubohý pan Peel! Pamatoval na všechno, pouze zapomněl vyvézt kapitalistické výrobní vztahy z Anglie do USA. [284]

Snad se nám vskutku podařilo ukázat, že poté, co kapitalistická manufakturní výroba zboží zvítězila v konkurenci se zbožní malovýrobou, musel další rozvoj kapitalistických výrobních vztahů a proces akumulace kapitálu probíhat na výrobně silovém (technicko-ekonomickém) základě tovární dělby a organizace práce a masové strojové průmyslové velkovýroby: „Velký průmysl strhl závoj, který lidem zakrýval jejich vlastní společenský výrobní proces a různá výrobní odvětví, jež se živelně odloučila, učinil záhadou pro ostatní, ba i pro toho, kdo do nich byl zasvěcen. Princip velkého průmyslu rozložit každý výrobní proces o sobě a pro sebe, zprvu bez jakéhokoli ohledu na lidskou ruku, na jeho základní prvky, vytvořil zcela moderní vědu, technologii. Pestré, zdánlivě nesouvislé a zkostnatělé podoby společenského výrobního procesu se rozložily na vědomě plánovité oblasti uplatnění přírodních věd, systematicky rozčleněné podle zamýšleného užitečného efektu. Technologie rovněž odhalila těch několik velkých základních forem pohybu, v nichž nutně probíhá veškerá produktivní činnost lidského

těla přes všechnu rozmanitost používaných nástrojů, právě tak jako se mechanika nedává největší složitostí strojů oklamat v tom, že tu jde o ustavičné opakování jednoduchých mechanických sil. Moderní průmysl nikdy nepokládá existující formu nějakého výrobního způsobu za definitivní a nikdy s ní jako s definitivní nezachází. Jeho technická základna je proto revoluční, kdežto technická základna všech dřívějších výrobních způsobů byla v podstatě konzervativní. Stroji, chemickými procesy a jinými metodami neustále provádí převraty v technické základně výroby a zároveň i ve funkcích dělníků a ve společenských kombinacích pracovního procesu. Tím rovněž neustále revolucionuje dělbu práce uvnitř společnosti a ustavičně vrhá masy kapitálu a masy dělníků z jednoho výrobního odvětví do druhého. Povaha velkého průmyslu podmiňuje proto střídání práce, pohyb funkcí, všestrannou pohyblivost dělníka. Na druhé straně reprodukuje ve své kapitalistické formě starou dělbu práce s jejím zkostnatělým rozdrobením. Viděli jsme, jak tento absolutní rozpor ničí jakýkoli klid, stálost, jistotu životního postavení dělníka, jak mu neustále hrozí, že mu s pracovními prostředky vyrve z rukou i životní prostředky a s jeho dílčí funkcí učiní zbytečným i jeho samého; jak se tento rozpor vybíjí v nepřetržitých hekatombách dělnické třídy, v neslýchaném mrhání pracovními silami a ve zhoubných důsledcích společenské anarchie. To je negativní stránka. Jestliže se však nyní střídání práce prosazuje jen jako nepřekonatelný přírodní zákon a se slepě ničivou silou přírodního zákona, který všude naráží na překážky, činí naproti tomu sám velký průmysl svými katastrofami otázkou života a smrti, zda se střídání práce, a tedy co největší mnohostrannost dělníků uznají za všeobecný zákon společenské výroby a zda se poměry přizpůsobí normálnímu uskutečňování tohoto zákona. Činí otázkou života a smrti, zda bude obludnost ubohého rezervního dělnického obyvatelstva, chovaného v záloze pro měnící se vykořisťovatelské potřeby kapitálu, nahrazena absolutní pohotovostí člověka pro měnící se potřeby práce; zda dílčí dělník, pouhý nositel určité dílčí společenské funkce, bude nahrazen všestranně vyvinutým jednotlivcem, pro něhož jsou různé společenské funkce střídajícími se způsoby životní činnosti.“[285]

Pro ilustraci svého předpokladu Marx uvádí: „Jeden francouzský dělník píše po svém návratu ze San Franciska: „Nikdy bych si nepomyslil, že bych byl s to dělat všechna ta řemesla, kterými jsem se v Kalifornii zabýval. Byl jsem pevně přesvědčen, že se nehodím k ničemu jinému než ke knihtiskařství… Když jsem se dostal do tohoto světa dobrodruhů, kteří mění řemeslo lehčeji než košili – na mou duši! – počínal jsem si stejně jako ostatní. Protože se ukázalo, že práce v dolech není dost výnosná, zanechal jsem ji a vydal jsem se do města, kde jsem se postupně stal typografem, pokrývačem, lijcem olova atd. Na základě této zkušenosti, že se hodím ke každé práci, cítím se méně měkkýšem a víc člověkem.“[286]

Dlužno mít ale neustále na zřeteli, že tento „všestranně vyvinutý jednotlivec, pro něhož jsou různé společenské funkce střídavými způsoby životní činnosti“, zůstává v konkrétně historickém rámci kapitalistického způsobu výroby zboží klasickým industriálním proletářem (neboli tradičním průmyslovým dělníkem), jehož pracovní síla ná užitnou hodnotu sloužící vykořisťovatelským potřebám buržoazní společenské třídy jako celku, přičemž klasický průmyslový dělník se v procesu výroby užitné hodnoty – i hodnotové struktury užitné hodnoty produkovaného zboží – stává přívěškem a příslušenstvím stroje, rytmus jeho živé konkrétní práce je podřízen chodu stroje s neúprosností působení přírodního zákona a stroj slouží jako nástroj výroby absolutní a relativní nadhodnoty čili k vyždímání, vysátí a vymačkání co největší masy a míry nadhodnoty z proletářovy konkrétní živé práce, aby kapitalistické vykořisťování dospělo ke svému ideálu, jímž je dosažení co nejdokonalejšího podřízení živé konkrétní

dělnické práce kapitálu neboli co nejvyšší intenzity systému vykořisťovatelské sociálně ekonomické praktické aktivity, kterou v soustavě kapitalistických výrobních vztahů zosobňují a ztělesňují kapitalističtí podnikatelé a zaměstnavatelé tradičních industriálních proletářů, vlastníci variabilního i všech prvků konstantního fixního a oběžného kapitálu, jejž investují do výrobního procesu, aby z něj vytěžili co nejvyšší masu a míru zisku. Vysoce literárně působivým textovým pasážím „Manifestu Komunistické strany" nutno z toho důvodu rozumět právě v tomto smyslu: „Buržoazie hrála v dějinách nejvýš revoluční úlohu. Kde se buržoazie zmocnila panství, tam zničila všechny feudální, patriarchální, idylické poměry. Zpřetrhala bezohledně pestré feudální svazky, poutající člověka k jeho přirozenému představenému, a neponechala mezi lidmi žádný jiný svazek než holé sobectví, než bezcitné „zaplatit hotovými". Utopila v ledové vodě sobecké vypočítavosti posvátnou hrůzu náboženského vytržení, rytířského nadšení a šosácké unylosti. Proměnila osobní důstojnost člověka ve směnnou hodnotu a na místo nesčetných propůjčených a řádně nabytých svobod postavila jedinou na nic se neohlížející svobodu obchodu. Zkrátka, nahradila vykořisťování zastřené náboženskými a politickými iluzemi vykořisťováním otevřeným, nestoudným, přímým a bezcitným."[287] A dále: „Buržoazie nemůže existovat, aby stále nevyvolávala převraty ve výrobních nástrojích, aby nerevolucionovala výrobní vztahy, tj. veškeré společenské vztahy. První podmínkou existence všech dřívějších průmyslových tříd bylo naproti tomu nezměněné zachovávání starého způsobu výroby. Buržoazní epocha se od všech dřívějších epoch odlišuje neustálými převraty ve výrobě, ustavičnými otřesy všech společenských vztahů, věčnou nejistotou a pohybem. Všechny pevné, zrezivělé poměry se svým doprovodem starých ctihodných představ a názorů se rozkládají, všechny nově utvořené zastarávají, dříve než mohou zrezivět. Vše stavovské a stojaté chátrá, vše posvátné je znesvěcováno a lidé jsou posléze donucováni pohledět na své vzájemné vztahy střízlivýma očima."[288]

Marx a Engels zdůrazňují v „Manifestu", že „buržoazie nejen ukula zbraně, které jí přinášejí smrt; zplodila také lidi, kteří se těchto zbraní chopí – moderní dělníky, proletáře. Tou měrou, jak se rozvíjí buržoazie, tj. kapitál, rozvíjí se také proletariát, třída moderních dělníků, kteří mohou existovat jen dotud, dokud nalézají práci, a kteří nalézají práci jen dotud, dokud jejich práce rozmnožuje kapitál. Tito dělníci, kteří se musí prodávat po kousku, jsou zbožím jako každý jiný předmět obchodu, a proto jsou stejně vydáni na pospas všem rozmarům konkurence, všem výkyvům trhu. V důsledku vzrůstajícího používání strojů a dělby práce přestala být práce proletářů vůbec samostatnou, a tím přestala mít pro dělníka půvab. Dělník se stává pouhým příslušenstvím stroje, vyžaduje se od něho pouze nejjednodušší, nejjednotvárnější hmat, kterému se lze velmi snadno naučit. Náklady na dělníka se proto omezují téměř výhradně na životní prostředky nezbytné k jeho obživě a udržení jeho rodu. Ale cena každého zboží, tedy i cena práce, se rovná jeho výrobním nákladům. Proto čím odpornější se stává práce, tím nižší je mzda. A nejen to: tou měrou, jak přibývá strojů a roste dělba práce, roste i množství práce, ať už tím, že se prodlužuje pracovní doba, anebo tím, že se požaduje za určitou dobu větší množství práce, že se zrychluje chod strojů atd."[289]

Friedrich Engels podává v poznámce k anglickému vydání „Komunistického Manifestu" definici buržoazie a proletariátu coby dvou základních, sociálně antagonistických společenských tříd buržoazní občanské společnosti neboli společenských tříd, jejichž objektivní celotřídní vlastnické a mocensko-politické zájmy jsou v rámci kapitalistického společenského zřízení nesmiřitelně protikladné: „Buržoazií se rozumí třída novodobých kapitalistů, kteří vlastní prostředky společenské výroby a využívají námezdní práce. Proletariátem třída novodobých námezdních dělníků, kteří,

nemajíce své vlastní výrobní prostředky, jsou nuceni, aby mohli žít, prodávat svou pracovní sílu.“[290]

Již na přelomu let 1843-1844 se Karel Marx snažil nalézt odpověď na otázku: „Kde je tedy pozitivní možnost německé emancipace? Odpověď: Ve vytvoření třídy s radikálními okovy, třídy občanské společnosti, která není třídou občanské společnosti, stavu, který je rozkladem všech stavů, sféry, která pro své univerzální utrpení má univerzální charakter a nedělá si nárok na žádné zvláštní právo, protože se na ní nepáše žádné zvláštní bezpráví, nýbrž bezpráví vůbec, ve vytvoření sféry, která se už nemůže odvolávat na nějaký historický titul, ale jen na lidský titul, která netvoří jednostranný protiklad k důsledkům německého státního systému, nýbrž všestranný protiklad k jeho předpokladů, čili ve vytvoření sféry, která se nemůže emancipovat, jestliže se neemancipovala od všech ostatních sfér společnosti a tím neemancipuje všechny ostatní sféry společnosti, zkrátka sféry, která je úplnou ztrátou člověka, nemůže tedy samu sebe získat jinak než úplným znovuzískáním člověka. Tento rozklad společnosti jako zvláštní stav je proletariát.“[291]

A ve „Svaté rodině“ formulovali Marx a Engels klasickým způsobem teorii revoluční sociálně historické, dějinotvorné úlohy dělnické třídy: „Proletariát a bohatství jsou protiklady. Jako takové tvoří celek. Oba jsou výtvory světa soukromého vlastnictví. Jde o to, jaké určité postavení každý z nich v protikladu zaujímá. Nestačí prohlásit je za dvě stránky jednoho celku. Soukromé vlastnictví jakožto soukromé vlastnictví, jakožto bohatství, je nuceno udržovat samo sebe a tím i svůj protiklad, proletariát. Je to pozitivní stránka protikladu, v sobě samém uspokojené soukromé vlastnictví. Proletariát je naopak jakožto proletariát nucen zrušit sám sebe a tím i podmiňující jej protiklad, který jej činí proletariátem – soukromé vlastnictví. To je negativní stránka protikladu, jeho neklid v sobě, zrušené a rušící se soukromé vlastnictví. Majetná třída a třída proletariátu představují totéž lidské sebeodcizení. Avšak majetné třídě je v tomto sebeodcizení dobře a cítí se jím utvrzena, vidí v odcizení svou vlastní moc a má v něm zdání lidské existence; třída proletariátu se v tomto odcizení cítí zničena, vidí v něm svou bezmoc a skutečnost nelidské existence. Tato třída je, abychom použili Hegelova výrazu, v zavržení vzbouřením proti tomuto zavržení, vzbouřením, k němuž ji nutně dohání rozpor mezi její lidskou přirozeností a její životní situací, jež je otevřeným, rozhodným všeobsáhlým popřením této přirozenosti. V tomto protikladu je tedy soukromý vlastník konzervativní, proletář destruktivní stranou. Od soukromého vlastníka vychází akce usilující o zachování protikladu, od proletáře akce usilující o jeho zničení. Soukromé vlastnictví se ovšem samo ve svém ekonomickém pohybu dohání ke svému vlastnímu zrušení, ale jen vývojem na něm nezávislým, neuvědomovaným, probíhajícím proti jeho vůli, podmíněným povahou věci, jen tím, že plodí proletariát jako proletariát, bídu, která je si vědoma své duchovní i fyzické bídy, odlidštění, které si je vědomo svého odlidštění, a proto samo sebe ruší. Proletariát vykonává rozsudek, který soukromé vlastnictví samo nad sebou vynáší tím, že plodí proletariát, jako provádí rozsudek, který nad sebou vynáší námezdní práce tím, že plodí cizí bohatství a vlastní bídu. Zvítězí-li proletariát, nestane se tím nikterak absolutní stránkou společnosti, neboť zvítězí jen tím, že zruší sám sebe i svůj protiklad. Pak zmizí jak proletariát, tak protiklad, který jej podmiňuje, soukromé vlastnictví. Jestliže socialističtí spisovatelé připisují proletariátu tuto světodějnou úlohu, není to vůbec proto, jak nám namlouvá kritická kritika, že považují proletáře za bohy. Spíše naopak. Protože ve vyvinutém proletariátu je prakticky dovršena abstrakce od veškeré lidskosti, i od zdání lidskosti, protože v životních podmínkách proletariátu jsou shrnuty všechny životní podmínky dnešní společnosti v nejnelidštějším vyvrcholení, protože v něm člověk ztratil sám sebe,

ale zároveň si nejen teoreticky uvědomil tuto ztrátu, nýbrž je také naprosto neodbytnou nouzí – praktickým výrazem nutnosti – kterou již nelze odvrátit ani zastřít, přímo donucen bouřit se proti této nelidskosti, proto proletariát může a musí sám sebe osvobodit. Ale nemůže sám sebe osvobodit, aniž zruší své vlastní životní podmínky. A nemůže zrušit své vlastní životní podmínky, aniž zruší všechny nelidské životní podmínky dnešní společnosti, jejichž souhrnem je jeho situace. Nadarmo neprochází tvrdou, ale zocelující školou práce. Nejde o to, co si zatím ten či onen proletář nebo dokonce celý proletariát představuje jako cíl. Jde o to, co proletariát je a co ve shodě s tímto bytím bude historicky nucen dělat. Jeho cíl a jeho dějinný čin je jasně, neodvolatelně předznamenán v jeho vlastní životní situaci i v celé organizaci dnešní buržoazní společnosti. Není třeba šířit se zde o tom, že veliká část anglického a francouzského proletariátu si už svou dějinnou úlohu uvědomuje a nestále pracuje na tom, aby toto vědomí nabylo plné jasnosti.“[292]

Na jiném místě naší pojmově teoretické studie jsme se již zmínili, že objektivní celotřídní zájem proletariátu (dělnické třídy) spočívá v překonávání vykořisťovatelského i nevykořisťovatelského soukromého vlastnictví – v tomto bodě (stejně jako při řešení základního rozporu kapitalistického způsobu výroby nebo koncipování revoluční společenské úlohy proletariátu) nalézá koncentrované vyjádření rozdíl mezi marxistickou materialistickou dialektickou logikou a objektivně idealistickou dialektickou logikou hegelovskou v otázce řešení rozporu coby jednoty protikladů (protikladných, objektivně reálných vývojových tendencí nebo obsahově protikladných pojmových určení, v nichž se tyto rozporné vývojové tendence zračí a zrcadlí), které se navzájem popírají a vylučují a zároveň zdůvodňují a předpokládají: zatímco hegelovská dialektika spatřuje řešení rozporu v nalezení jeho logického základu (důvodu) čili soustavy zprostředkujících článků mezi protikladnými určeními, materialistická dialektická logika vidí řešení rozporu v negaci a překonání základu stávající jednoty protikladných určení, čehož plyne, že materialistická dialektická logika je z toho důvodu vskutku kritická a revoluční, představuje metodu a teorii revolučně kritické sociálně ekonomické a sociálně politické, materiálně předmětné praxe – neboli všech forem výrobně silové (výrobně technické, technicko-ekonomické) i výrobně vztahové (sociálně ekonomické) neboli profesně zaměstnanecké i třídně sociální dělby práce, neboť, jak též musíme zopakovat, jedním ze základních ideově teoretických a metodologických postulátů dialekticko-materialistického pojetí zákonitostí historického vývoje lidské společnosti je teze o totožnosti dělby práce a soukromého vlastnictví. [293]

Je všeobecně známo, že „kapitál se vyhýbá křiku a hádkám a je bázlivé povahy. To je naprosto pravda, ale není to celá pravda. Kapitál má strach z nedostatku zisku nebo velmi malého zisku, jako příroda má strach z prázdna. Má-li kapitál dostatečný zisk, nabývá odvahy. Zajistěte mu deset procent a můžete ho použít všude; při 20 procentech oživuje; při 50 procentech bude hořet smělostí; při 100 procentech pošlape všechny lidské zákony; při 300 procentech nebude zločinu, jehož by se neodvážil, třeba by mu hrozila šibenice…přicházejí-li… peníze na svět s krvavými skvrnami na jedné tváři, rodí se kapitál zalitý krví a špínou, která se mu řine ze všech pórů, od hlavy až k patě.“ [294] A tato „přirozenost“ a vývojová tendence systému kapitalistického vykořisťování ohrožuje ve svých konečných důsledcích, jak se naprosto zjevně a jednoznačně ukazuje právě na přelomu dvacátého a jedenadvacátého století, existenci a přežití lidského roku, neboť plodí celosvětové válečné konflikty za použití zbraní hromadného ničení. Revolučně demokratický obrat v lidských dějinách je z toho důvodu nezbytnou, rozhodující a klíčovou podmínkou dalšího rozvoje lidské civilizace a kultury a dokonce i uchování samotného života na naší rodné planetě, aby mohla dál putovat vesmírem jako jeden

z kosmických ostrovů, na němž samopohyb a samovývoj nekonečného přírodně kosmického celku hmotné substance ze sebe vydal nejvyšší květ poznávací (odrazivé) schopnosti (atributu myšlení) hmoty – svobodný a univerzálně tvořivý lidský duch, poznávací rozum člověka.

Z toho důvodu autoři Komunistického Manifestu zdůrazňují: „Všechny dřívější třídy, když dobyly panství, snažily se upevnit své už nabyté životní postavení tím, že podrobily celou společnost podmínkám zajišťujícím jim výdělek. Proletáři mohou dobýt společenských výrobních sil jen tak, že odstraní svůj vlastní dosavadní způsob přivlastňování, a tím i celý dosavadní způsob přivlastňování. Proletáři nemají nic svého, co by museli zajišťovat, jejich úkolem je zničit všechno, co dosud ochraňovalo a zajišťovalo soukromé vlastnictví. Všechna dosavadní hnutí byla hnutími menšin nebo v zájmu menšin. Proletářské hnutí je samostatné hnutí obrovské většiny v zájmu obrovské většiny. Proletariát, nejnižší vrstva nynější společnosti, se nemůže pozvednout, nemůže se vzpřímit jinak než tak, že při tom vyletí do povětří celá nadstavba vrstev, které tvoří oficiální společnost.“[295] Revoluční společenská úloha proletariátu tak spočívá v jeho sebenegaci, a tedy překonání třídní dělby společenské práce, vytvoření sociálně ekonomicky stejnorodé, beztřídní společnosti; z překonání všech forem a podob odcizení organicky plyne i osvobození od státně politické organizace společnosti, protože „jakmile v průběhu vývoje zmizí třídní rozdíly a všechna výroba bude soustředěna v rukou sdružených individuí, ztratí veřejná moc svůj politický charakter. Politická moc ve vlastním slova smyslu je organizované násilí jedné třídy k potlačování druhé. Sjednotí-li se proletariát v boji proti buržoazii nutně ve třídu, pozvedne-li se revolucí na panující třídu a zruší-li jako panující třída násilně staré výrobní vztahy, zruší s těmito výrobními vztahy i podmínky existence třídního protikladu, zruší třídy vůbec, a tím i své vlastní panství jako třídy.“[296] Lidé přestanou myslet a jednat jako průměrná třídní individua a „místo staré společnosti s jejími třídami a třídními protiklady nastoupí sdružení, v němž svobodný rozvoj každého je podmínkou svobodného rozvoje všech.“[297]

Aby prakticky uskutečnil svou revoluční společenskou úlohu, musí se proletariát přeměnit ze společenské třídy „o sobě“ ve společenskou třídu „pro sebe“, musí si uvědomit svůj objektivní celotřídní zájem, jenž spočívá ve svržení hospodářské a politické moci buržoazie a nastolení diktatury proletariátu, která je „státem-nestátem“, „státem-polostátem“, „státem usínajícím a umírajícím“, umírajícím a usínajícím strojem na potlačování jedné třídy druhou, organizovaným násilím jedné třídy vůči druhé, a tedy přechodným obdobím od kapitalismu k socialismu jakožto první vývojové fáze komunistické společensko ekonomické formace, beztřídní komunistické společnosti, v níž dělnická třída (a spolu s ní i všechny ostatní společenské třídy) dospívá k sociálně ekonomickému osvobození, čímž před členy společnosti přestává jejich lidsko-společenská, historicky vzniklá a v dějinách se rozvíjející podstata coby souhrn společenských vztahů vystupovat v odcizené, zvěcnělé, převrácené, falešné a zfetišizované podobě.

„Dějiny všech zemí ukazují“, píše však Lenin ve svém stěžejním díle „Co dělat?“, „že výhradně svými silami je dělnická třída s to vypěstovat si pouze uvědomění tradeunionistické, tj. přesvědčení o nutnosti sdružovat se ve svazy, bojovat proti zaměstnavatelům, vymáhat na vládě, aby vydala ty či ony zákony, jež dělníci nutně potřebují apod.“[298] Tradeunionistické vědomí je znamením toho, „že se probudil antagonismus mezi dělníky a zaměstnavateli, avšak dělníci si neuvědomovali, a ani nemohli uvědomovat, nesmiřitelný protiklad mezi svými zájmy a mezi celým soudobým politickým a společenským zřízením, tj. neměli a nemohli mít sociálně demokratické

uvědomění.“[299] Ze skutečnosti, že dělníci nemohli mít sociálně demokratické neboli třídní, revoluční socialistické uvědomění, dle Leninova názoru vyplývá, že toto třídní a revoluční socialistické vědomí může být do řad příslušníků dělnické třídy vneseno pouze zvenčí: „Socialistické učení vyrostlo z filozofických, historických a ekonomických teorií, které vypracovali vzdělaní představitelé majetných tříd, inteligence. Také sami zakladatelé dnešního vědeckého socialismu, Marx a Engels, patřili svým sociálním postavením k buržoazní inteligenci. Stejně tak i v Rusku vzniklo teoretické učení sociální demokracie zcela nezávisle na živelném růstu dělnického hnutí, vzniklo jako přirozený a nevyhnutelný výsledek myšlenkového vývoje revoluční socialistické inteligence.“[300]

Můžeme si položit prostinkou otázku: „co tím vlastně chtěl básník říci?“ Lenin názorně ukazuje, že v kapitalistickém systému, jakož i v každém společenském řádu založeném na soukromém vlastnictví výrobních prostředků a vykořisťování člověka člověkem, v procesu formování třídního vědomí neboli schopnosti adekvátně odrážet a vyjadřovat objektivní celotřídní zájmy společenských tříd neexistuje a ani nemůže mezi vládnoucími a ovládanými, vykořisťovateli a vykořisťovanými existovat žádná „symetrie“ a „rovnováha“: jestliže si buržoazní vykořisťovatelská společenská třída vytváří živelně a samočinně buržoazní třídní uvědomění, tedy vědomí, jež slouží k produkci a rozšířené reprodukci kapitalistického soukromého vlastnictví i politické moci buržoazie, pak si naopak vykořisťovaná dělnická třída samočinně a živelně vytváří vědomí, které, jak říká Lenin, zrcadlí formu a metodu, nikoli však podstatu kapitalistického vykořisťování, odráží protiklad zájmů buržoazie a proletariátu, nikoli ale moment nesmiřitelnosti v rámci této zájmové protikladnosti kapitalistického způsobu výroby; masové běžné vědomí dělníků a dalších sociálně ekonomických skupin obyvatelstva, diskriminovaných a utlačovaných systémem kapitalistického vykořisťování, do sebe živelně a automaticky nasává a vstřebává buržoazní ideologii, čímž se v kapitalistické společnosti stávají buržoazní ideje a teorie vládnoucími idejemi a teoriemi. Zde se také skrývá tajemství mocenské stability kapitalistického zřízení, vždyť kdyby si proletariát vytvářel živelně, samočinně a v masovém měřítku vědomí nutnosti rozbít okovy kapitalistického vykořisťování, nahradit výrobní způsob, jehož cílem je produkce nadhodnoty, výrobním systémem, jehož objektivním sociálně ekonomickým základem je společenské vlastnictví výrobních prostředků, neboli své třídní uvědomění a to nota bene ještě na úrovni socialistické vědecké teorie, neudržela by si buržoazie svoje třídní panství ani pomocí otevřeného policejního a vojenského fašistického teroru.

Tradeunionistické vědomí vyjadřuje ideové a ideologické podřízení proletariátu buržoazii, je to buržoazní vědomí dělnické třídy, vědomí, které je proletářské svým třídně sociálním původem a zároveň buržoazní sociálně politickým obsahem a ideologickým zaměřením. A opět si můžeme položit prostinkou otázku: proč tomu tak je? Proč u dělnické třídy proces formování třídního uvědomění (dokonce nejen v podmínkách kapitalismu, nýbrž i socialistické společnosti, jak uvidíme dále) a reflexe jejího objektivního celotřídního zájmu nenastává automaticky, nýbrž se jedná o společenský proces velmi náročný, složitý a komplikovaný, kdy dělnické masy a obecně všechny neprivilegované a diskriminované sociálně ekonomické vrstvy kapitalistické společnosti automaticky plodí buržoazní vědomí dělnické třídy, kdežto u buržoazie problém akceptování její ideologie, byť v pluralitě jejích různých forem vůbec nevzniká, takže si příslušníci buržoazní třídy samočinně a živelně vytvářejí buržoazní ideové a politické přesvědčení, a to i přes nejrůznější konkurenční boje uvnitř buržoazní společenské třídy, a proto není nutné kapitalistické světonázorové filosofické a politické

přesvědčení do řad příslušníků buržoazní třídy vnášet zvenčí, nýbrž se v nich rodí automaticky zevnitř?

Principiálně správná a objektivně pravdivá odpověď je také poměrně jednoduchá: momentem, jenž buržoazní třídu formuje, musí být to, čím se tato třída od dělnické třídy kvalitativně, nutně a zákonitě liší, totiž aktivitou, do níž příslušníci buržoazie vstupují každodenně, bez zvláštních organizačních forem z oblasti politiky. Touto aktivitou je každodenní vlastnická praktická aktivita příslušníků buržoazie, realizace jejich sociálně ekonomické role vlastníka, subjektu kapitalistických výrobních, vlastnických vztahů, kterou (samozřejmě v podmínkách určité dělby práce uvnitř buržoazie) vykonávají všichni příslušníci buržoazní třídy. Naproti tomu kapitalistická organizace společnosti, systém kapitalistických ekonomických vztahů nedovoluje příslušníkům dělnické třídy coby nevlastníkům výrobních prostředků vyvíjet automaticky a bez dalšího zprostředkování jinou vlastnickou aktivitu, než je aktivita spojená s prodejem pracovní síly, s vytvářením co nejvýhodnějších podmínek prodeje a nákupu pracovní síly na trhu práce cestou tradeunionistického hospodářského a politického boje, přičemž platí, že čím více rozvíjejí příslušníci dělnické třídy tuto vlastnickou subjektivitu, sociálně ekonomickou praktickou aktivitu vlastníka pracovní síly, tím se ve stále větší míře se stávají objektem systému kapitalistického vykořisťování; dělník jako vlastnický subjekt v sociálně ekonomické roli izolovaného prodavače pracovní síly, jenž se snaží toto své jediné zboží a vlastnictví prodat co nejvýhodněji, se tím v systému kapitalistické dělby práce stále znovu a znovu reprodukuje coby objekt kapitalistického vykořisťování. [301]

Určitá živá konkrétní práce, která se ve výrobním procesu spojuje s prací mrtvou, je nositelem jisté vlastnické či nevlastnická funkce a role, a proto když lidé rozvíjejí v oblasti materiální výroby společenské výrobní síly, když tkají plátno, taví ocel či montují z jednotlivých součástek počítače, produkují tím zároveň hmotné společenské výrobní vztahy neboli společenské bytí, jež se rozličným, adekvátním či převráceným způsobem odráží a projevuje ve společenském vědomí. Tato zákonitost se však vztahuje i na sféru duchovní výroby, a tudíž když lidé vyrábějí kupříkladu nikoli hardware, konstrukční materiálně technické vybavení, nýbrž programovou informaci pro operační počítačové systémy, která je plodem intelektuální práce, vznikají tím současně také společenské výrobní vztahy, jež jsou objektivní, nezávislé na vůli a vědomí počítačových programátorů, a proto jsou materiální, tvoří společenské bytí coby základnu, nad níž se zdvíhá politická a ideologická nadstavba příslušné společenskoekonomické formace a které je ontologicky prvotní vůči ontologicky druhotnému společenskému vědomí. Řekněme to ještě jednou a poněkud odlišnými slovy: i duchovní rozumová práce je nositelem objektivní, na vůli a vědomí svých nositelů nezávislé vlastnické nebo nevlastnické funkce a role, takže produkuje zároveň materiálně předmětné společenské vztahy, a tudíž je například proces výroby softwarového vybavení počítačů zároveň hodnototvorným výrobním procesem, v němž se v podmínkách kapitalistického výrobního způsobu produkuje nadhodnota a počítačoví programátoři v něm tak hrají třídně sociální roli kognitariárních proletářů, neboť jejich živá práce se v něm směňuje za peněžní variabilní kapitál – a právě tohoto „nepatrného detailu“ si povšimlo dialektickomaterialistické pojetí fungování a vývoje společenských systémů.

Z tohoto hlediska musíme soustředit pozornost na tu rovinu strukturace materiálních společenských výrobních vztahů, kterou vytváří existence dvou typů, dvou vrstev ve struktuře výrobních vztahů. Jsou to především vztahy sociálně ekonomické, tedy vztahy vlastnické, materiální společenské vztahy, v nichž se vyrábí (produkuje a reprodukuje,

dělá, zhotovuje) – a tím i přivlastňuje – ekonomická základna daného společenského uspořádání a které tak vyjadřují společenskou formu, v níž probíhá proces přivlastňování materiálních statků, především výrobních prostředků. Dále jsou to vztahy, které můžeme označit jako technickoekonomické, což jsou vztahy vytvářející se v procesu působení lidské společnosti na přírodu, výroby užitných hodnot, čili vztahy tvořící nedílnou součást procesu fungování společenských výrobních sil.

Společenské vědomí, myšlení a jednání lidí determinují samozřejmě především sociálně ekonomické praktické aktivity tvořící obsah a podstatu vlastnických vztahů, které jsou jádrem výrobních vztahů lidské společnosti. Tyto vztahy vytvářejí základ strukturace společnosti, a tedy i základní subjekty odrazu společenského bytí ve společenském vědomí. Lidé se začleňují do společenských tříd a do sociálně ekonomických skupin na základě svých objektivních vlastnických rolí a svého postavení ve třídně sociální dělbě společenské práce, což rozhodujícím způsobem determinuje i politickou a ideologickou strukturu společnosti. Pro dokreslení a ilustraci můžeme k tomu uvést Leninovu klasickou definici společenských tříd: „Třídy jsou velké skupiny lidí, které se navzájem liší svým místem v historicky určitém systému společenské výroby, svým vztahem (většinou zakotveným a vytčeným v zákonech) k výrobním prostředkům, svou úlohou ve společenské organizaci práce, a tudíž způsoby nabývání a velikosti onoho dílu společenského bohatství, jímž disponují. Třídy, to jsou takové skupiny lidí, z nichž jedna si může přivlastňovat práci druhé, protože zaujímá jiné místo v určité soustavě společenského hospodářství. Je jasné, že k úplnému odstranění tříd je třeba nejen svrhnout vykořisťovatele, statkáře a kapitalisty, nejen zrušit jejich vlastnictví, je třeba zrušit také jakékoli soukromé vlastnictví výrobních prostředků, je třeba úplně odstranit rozdíl mezi městem a vesnicí, i rozdíl mezi fyzicky a duševně pracujícími. To je velmi dlouhý proces. Aby byl uskutečněn, k tomu je nutný obrovský pokrok v rozvoji výrobních sil, je třeba překonat odpor (často pasívní, který je obzvlášť houževnatý, a překonat jej je zvlášť těžké) četných pozůstatků malovýroby, je třeba překonat obrovskou sílu zvyku a setrvačnosti, spjatou s těmito pozůstatky.“[302]

Ze skutečnosti, že živá konkrétní práce (stejně tak jako nepráce) je nositelem určité vlastnické či nevlastnické subjektivity na výrobní prostředky, plyne, že lidé, kteří jsou, jak píše Karel Marx, „herci i režiséry svého historického dramatu“ vstupují současně do druhého základního typu materiálních společenských výrobních vztahů, jež tvoří ve své primární podobě součást výrobních sil společnosti a pro jejich označení jsme použili termín vztahy technickoekonomické. Na bázi technickoekonomických vztahů se utváří profesně zaměstnanecká struktura společnosti, soustava profesních rolí daných výrobně technickým charakterem pracovní činnosti, postavením v technickoekonomické dělbě práce, tedy tím, zda jde o práci v odvětví průmyslové či zemědělské výroby, práci tělesnou či duševní, kvalifikovanější či méně kvalifikovanou, složitější či jednodušší atd.

Sociálně ekonomické i technickoekonomické vztahy se realizují prostřednictvím specifického druhu aktivit, které se od sebe neliší časoprostorově, kdy ale zároveň je vždy zapotřebí rozlišovat mezi obsahem pracovní činnosti a vlastnickou rolí, jíž tato konkrétní živá práce realizuje: konkrétní specifický druh pracovní činnosti nabývá zvláštních společenských funkcí, čímž se jednotlivý člověk nebo určitá společenská skupina a sociální vrstva začleňuje zároveň do vztahů technickoekonomické i sociálně ekonomické dělby práce, neboli do profesně zaměstnanecké a třídně sociální strukturace společnosti – socioprofesní a třídně sociální aktivity se tak utvářejí jako odlišné druhy společenské materiálně předmětné praktické činnosti. Tato skutečnost, dialektická jednota obou typů vztahů a aktivit, se promítá do specifické souvislosti třídně sociálního,

sociálně ekonomického a technickoekonomického, profesně zaměstnaneckého začlenění lidí do dvou základních dimenzí a strukturních úrovní výrobních vztahů a tuto specifickou souvislost technickoekonomického a sociálně ekonomického zařazení člověka vyjadřuje právě stávající profesní struktura společnosti: jakkoli se vytváří především nad strukturou technickoekonomických vztahů, za situace, kdy určité, technickou podobou se odlišující činnosti, jsou doživotně zabezpečovány zvláštními skupinami lidí, tedy jako struktura určitých technickoekonomicky podmíněných rolí, má i své určité stránky sociálně ekonomické – neboť profesně zaměstnanecká struktura společnosti se utváří právě nad technicko-ekonomickými vztahy neboli vztahy, které odrážejí určité přímé a bezprostřední ekonomické souvislosti technické organizace výrobního procesu, přímé a bezprostřední ekonomické důsledky a souvislosti výrobně technické role člověka.

Ty se projevují jako dopad rozdílů v technickoekonomickém, pracovně profesním zařazení člověka v oblasti vztahů rozdělování spotřebních předmětů, tedy v životní úrovni a způsobech uspokojování potřeb člověka, v jeho způsobu života. Rozdíly mezi výrobně technickými podobami práce rozumové a fyzické, složitější a méně složité, kvalifikovanější a méně kvalifikované, o nichž jsme se zmiňovali, se relativně nezávisle na podstatných charakteristikách postavení v třídně sociální struktuře promítají například ve velikosti hodnoty pracovní síly, a tedy i ve mzdě, a vytváří tak i určité rozdíly ve výši životní úrovně mezi pracujícími, kteří se svou sociálně ekonomickou příslušností neliší (mzdové rozdíly mezi kvalifikovanými a nekvalifikovanými pracovníky, mezi pracovníky, co vykonávají práci řídící a řízenou, složitou a jednoduchou), což se opět relativně autonomně a zpětně promítá i v charakteru potřeb, úrovni vzdělání, prestiži dané skupiny atd. Právě skutečnost, že vedle ryze výrobně technických určení, jsou součástí profesně zaměstnaneckého určení i určité přímé a bezprostřední, druhotné a odvozené sociálně ekonomické charakteristiky, je zřejmě objektivním kořenem obtíží v rozlišování sociálně ekonomické (třídně sociální) struktury společnosti a jejích útvarů na jedné straně a profesní struktury společnosti a jejích na straně druhé.

Znovu opakujeme, že i když je profesní struktura zcela odlišnou rovinou společenské diferenciace než struktura sociálně třídní, založená na sociálně ekonomických vztazích, nelze charakteristiky postavení jednotlivce či sociální skupiny v socioprofesní skladbě redukovat pouze na výrobně technická určení pracovní činnosti daná technickoekonomickými vztahy společnosti. Postavení v technickoekonomických vztazích, konkrétní výrobně technický druh práce či místo v určité výrobně technické lokalitě je jenom základem profesního určení, profesní role určité skupiny lidí. K tomuto základu se připojují i určité sociálně ekonomické charakteristiky vyjadřující nejbezprostřednější sociálně ekonomické souvislosti a důsledky začlenění jednotlivce či skupiny v rámci technickoekonomických vztahů. Tyto svou podstatou odvozené a druhořadé, s místem v technickoekonomických vztazích související sociálně ekonomické charakteristiky, jež spočívají v odlišném nominálním a především reálném mzdovém hodnocení pracovníků, kteří jsou nositeli kvalitativně rozličných druhů pracovní síly, od čehož se pak odvíjí výše hmotného životního standardu i společenská prestiž dané profesní a příjmové vrstvy i následný vliv na charakter jejích potřeb a celkového způsobu života, nelze pochopitelně zaměňovat s prvotními a základními sociálně ekonomickými charakteristikami vyjadřujícími začlenění ve zcela odlišné rovině společenské diferenciace, tj. postavení v rámci třídně sociální struktury společnosti, kdy, jak jsme již pověděli, kupříkladu pro třídně sociální roli proletariátu v soustavě ekonomických poměrů kapitalistického výrobního způsobu platí, že jde o třídu

námezdních dělníků, námezdně pracujících nevlastníků výrobních prostředků, jejichž jediným vlastnictvím je pracovní síla, jíž coby jediné své zboží prodávají na trhu práce, pracovníků, kteří jsou základní výrobní silou kapitalistické organizace společnosti, jejichž živá konkrétní práce je tak produktivní pro kapitál, neboť se směňuje za peníze v sociálně ekonomické funkci variabilního kapitálu, čímž se stává objektem kapitalistického vykořisťování, produkuje stroj, novodobou moderní strojovou průmyslovou velkovýrobu jako kapitál čili nástroj na ždímání a vysávání nezaplacené nadpráce ze živé práce dělníků, výrobu absolutní nadhodnoty, a tudíž i vytváří majitele peněz v sociálně ekonomické funkci kapitalistického vykořisťovatele.

Vlastnická subjektivita dělníka – vlastníka pracovní síly, jenž rozvíjením především tradeunionistického hospodářského boje proti jednotlivým kapitalistickým majitelům firem či kapitalistům jednotlivých výrobních odvětví usiluje o zkrácení pracovní doby a zvýšení mzdy neboli o co nejlepší podmínky prodeje toho jediného zboží a vlastnictví, které mu dovolují ekonomické vztahy kapitalismu, a na tom buduje svoji hmotnou životní úroveň –, prakticky realizuje a produkuje právě ony zmíněné dialektické souvislosti mezi profesně zaměstnaneckou a třídně sociální dělbou práce a společenskou strukturací, vyrábí však tyto přímé a bezprostřední, druhotné a odvozené sociálně ekonomické souvislosti a důsledky profesně technického charakteru pracovní činnosti tím, že je dělá prvotními a základními a převrací tak vzájemný vztah mezi nimi a sociálně ekonomickými charakteristikami, jež determinují začlenění dělníka do třídně sociální skladby kapitalistické společnosti. Technickoekonomickým prizmatem mzdy, kterou plodí vlastnická subjektivita vlastníka pracovní síly, se tak stírá kupříkladu sociálně ekonomický rozdíl mezi prací produktivní a neproduktivní pro kapitál, mezi těmi, kteří směňují svou živou práci za peněžní variabilní kapitál, čímž vyrábějí nadhodnotu a těmi, kteří směňují svou práci za peněžní důchod kapitalisty a zmenšují tak kapitalistův zisk, neboli mezi dělnickou třídou, jejíž práce je produktivní pro kapitál a tak zvanou „služebnou třídou“, jejíž práce je pro kapitál neproduktivní. [303]

Nejrůznější verze sociologických stratifikačních teorií, které rozčlenění společnosti na jednotlivé příjmové vrstvy kombinují s úrovní vzdělání, kvalifikací, způsobem života atd. či dalšími momenty výrobně silové dimenze společenské dělby práce, odrážejí právě toto převrácení prvotních a druhotných, základních a odvozených sociálně ekonomických souvislostí a důsledků postavení lidí v profesní strukturaci společnosti, a tak se stávají formami buržoazního převráceného, falešného teoretického sociologického vědomí, neboť neodhalují, nýbrž zakrývají vykořisťovatelskou podstatu kapitalistických společenských vztahů, nejsou schopny postihnout objektivní celotřídní zájem a revoluční společenskou úlohu dělnické třídy, jak jsme je stručně nastínili. [304] **Stratifikační koncepce, které ignorují kvalitativní rozdíl mezi profesně zaměstnaneckou a třídně sociální strukturací společnosti, jako teoretické formy buržoazní sociálně filosofické ideologie nedovedou myšlenkově postihnout například skutečnost, že počítačoví programátoři coby základní výrobní síla kapitalistické informační ekonomiky mohou mít někdy vyšší finanční příjmy než příslušníci některých sociálně ekonomických skupin buržoazie, přesto však zůstávají kognitariárními proletáři, a tudíž i nositeli objektivní revoluční společenské úlohy proletariátu spočívající v překonání staré technickoekonomické i sociálně ekonomické dělby práce.** [305]

Každodenní aktivity, které vykonávají příslušníci dělnické třídy za kapitalismu a k nimž dříve či později přibývají aktivity v rámci pouze ekonomického, odborářského boje, vedou pouze k omezené reflexi ekonomického bytí kapitalistické společnosti. Při této reflexi si masy pracujících uvědomují pouze již zmíněné druhotné a odvozené

souvislosti svých profesních zaměstnaneckých rolí, jež spočívají především v možnostech výhodnějšího prodeje své pracovní síly, tedy vyšší mzdy a hmotné životní úrovně, uvažují a jednají nikoli podle svých základních třídních zájmů, ale z hlediska omezených profesních, stavovských, zaměstnaneckých zájmů, vytváří se u nich tradeunionistické vědomí, jak jsme to již nastínili, které zákonitě vstřebává ideologii třídy, kterou dělníci – formovaní svými každodenními životními aktivitami, zvláště pak aktivitami v rámci jen hospodářského boje – reflektují jako vládnoucí třídu: a touto třídou je právě buržoazie, jež dělníky na stupni tradeunionistického vědomí ovlivňuje svou ideologií a politikou. Tradeunionistické vědomí je vlastně možno chápat jako určitou syntézu té stránky vědomí vytvářející se v každodenních aktivitách a výhradně ekonomickém boji, která reflektuje pouze určité profesně stavovské začlenění dělníků, a buržoazní ideologie. Vědomí reflektující profesně stavovské postavení dělníků, jejich tradeunionistické zájmy, je ovšem uvědomění, které je uzavřeno před pronikáním vlastní, revoluční socialistické ideologie dělnické třídy – ideologie marxistické. [306]

Pokusme se shrnout pojmový myšlenkový obsah předešlých pasáží a vyjádřit jej v pokud možno co nejstručnější formě: profesně zaměstnanecká struktura společnosti nezračí pouze výrobně technickou povahu pracovní činnosti, nýbrž uchopuje a zachycuje též nejbližší sociálně ekonomické souvislosti profesních rolí, neboť se utváří nad soustavou nikoli pouze organizačně technických, nýbrž právě technicko-ekonomických vztahů; tato bezprostřední sociálně ekonomická určení postavení v profesně technické dělbě práce jsou v rozporu s fundamentálními sociálně ekonomickými charakteristikami, jež určují začlenění lidí, sociálních vrstev a skupin do třídně sociální strukturace společnosti – což se týká jak kapitalismu, tak i socialismu. Tradeunionistický hospodářský a politický boj, jenž se v systému výrobních vztahů kapitalistického vykořisťování vede proti kapitalistům a vládě, nikoli však proti podstatě kapitalistického společenského zřízení a jehož cílem a účelem je dosažení co nejvyššího mzdového ocenění práce, co nejvyššího finančního příjmu a z toho se odvíjející co nejvyšší hmotné životní úrovně – proti čemuž nelze samozřejmě z abstraktně obecného hlediska nic namítat! – klade tato druhotná a odvozená sociálně ekonomická určení technické povahy práce do popředí, a naopak do pozadí odsouvá prvotní a základní sociálně ekonomické charakteristiky třídně sociálně role příslušníků dělnické třídy, z toho pak plyne, že dělníci myslí a jednají v rozporu se svým objektivním celotřídním zájmem a revoluční společenskou úlohou proletariátu. Znovu si také připomeňme, že kapitalistický způsob výroby neprodukuje žádnou „symetrii“ a „rovnováhu“ mezi utvářením třídního uvědomění buržoazie a formováním třídního vědomí proletariátu: jestliže v řadách příslušníků buržoazní třídy formuje buržoazní třídní vědomí každodenní sociálně ekonomická praxe vlastníka výrobních prostředků, pak v sociálně ekonomických skupinách vykořisťovaných a diskriminovaných kapitalismem formuje tradeunionistická hospodářská a politická praxe vlastníků pracovní síly masově a živelně vědomí, které, jak jsme již o tom hovořili, je buržoazním vědomím dělnické třídy, vědomí, které je dělnické svým třídně sociálním původem a zároveň buržoazní svým politickým obsahem a ideologickým zaměřením, vědomí, jež je falešné, převrácené, iluzorní a fetišistické. Kupříkladu volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, které se konaly v říjnu roku 2017, názorně dokládají, že třídní neboli revoluční socialistické uvědomění může v hlavách lidí, kteří v buržoazní občanské společnosti objektivně patří k neprivilegovaným sociálně ekonomickým skupinám, formovat pouze revoluční společenská praxe, aby dokázali pochopit, že jejich objektivní dějinotvorná úloha spočívá ve vybudování společenského uspořádání, v němž lze uskutečnit „komunismus jako pozitivní zrušení soukromého vlastnictví jakožto

lidského sebeodcizení, a proto jako skutečné přivlastnění lidské podstaty člověkem a pro člověka.“[307]

Lenin píše, že pro rozvíjení tradeunionistického hospodářského boje proti jednotlivým kapitalistickým továrníkům či proti kapitalistickým průmyslníkům v jednotlivých výrobních odvětvích měla velký význam tak zvaná „ekonomická odhalení“, literatura odhalující hospodářské poměry v továrnách a jednotlivých oborech. Šlo o letáky, v nichž se říkala pravda o nuzném životě, těžké práci a bezprávném postavení dělníků. Tato „odhalující literatura“ budila obrovskou senzaci nejen v továrně, jejíž poměry určitý leták pranýřoval, nýbrž i ve všech továrnách, kde se o odhalených faktech něco doslechli. A jelikož potřeby a strasti dělníků v různých odvětvích a různých podnicích byly v mnohém společné, vzrušovala „pravda o dělnickém životě“ všechny dělníky, propukla mezi nimi skutečná vášeň „psát do novin“, ušlechtilá vášeň pro zárodečnou formu války proti kapitalistickému společenskému zřízení vybudovanému na okrádání a útlaku. Letáky znamenaly v obrovské většině případů skutečné vypovězení války, neboť usvědčující fakta vyvolávala strašné pobouření a dělníci se masově domáhali odstranění nejkřiklavějších zlořádů, byli odhodláni podporovat své požadavky stávkami. Sami továrníci museli nakonec uznat, že letáky znamenají vlastně vypovězení války, takže vesměs už ani nechtěli čekat, až válka doopravdy vypukne. Odhalování zlořádů mělo jako obvykle velký vliv už tím, že se s ním začalo, a stalo se silným morálním tlakem, nejednou se stávalo, že pouhé vydání letáku stačilo ke splnění všech nebo alespoň některých požadavků. Odhalování hospodářských poměrů v továrnách bylo tak velmi silnou pákou hospodářského boje a tento význam si uchovává, pokud bude existovat kapitalismus, jenž nutně vyvolává sebeobranu dělnictva. I v průmyslově nejvyspělejších kapitalistických zemích vede odhalování zlořádů k probuzení třídního uvědomění a začátkům odborového boje. [308]

Zároveň ale jedním dechem Lenin dodává, že „odhalení se v podstatě týkalo jenom vztahu dělníků určitého pracovního odvětví k jejich zaměstnavatelům a dosáhlo se tím jenom toho, že se ti, kdo prodávají svou pracovní sílu, učili prodávat toto „zboží“ výhodněji a bojovat proti kupujícímu na základě čistě obchodního ujednání. Tato odhalení se mohla stát (kdyby jich do jisté míry využila organizace revolucionářů) začátkem a součástí sociálně demokratické činnosti, avšak mohla též (a při podléhání živelnosti musela) vést k výhradně odborovému boji a k nesociálně demokratickému dělnickému hnutí“[309]… „Hospodářský boj je kolektivní boj dělníků proti zaměstnavatelům za výhodný prodej pracovní síly, za zlepšení pracovních a životních podmínek dělníků. Tento boj nutně bojem odborovým, protože pracovní podmínky jsou v různých oborech krajně rozdílné, a boj za zlepšení těchto podmínek musí být tedy nutně veden podle oborů“[310] … „Kdo orientuje pozornost, všímavost a uvědomění dělnické třídy dělnické třídy výhradně nebo třeba jen převážně na dělnickou třídu samu, není sociální demokrat, protože dělnická třída nemůže dojít k sebepoznání, nemá-li naprosto jasné představy o vzájemném poměru všech tříd dnešní společnosti“[311]… „Hospodářský boj „přivádí“ dělníky jen k tomu, aby se zamýšleli nad poměrem vlády k dělnické třídě, a proto i kdybychom se sebevíce namáhali s úkolem „vtisknout vlastnímu hospodářskému boji politický ráz“, nepodaří se nám nikdy rozvinout politické uvědomění dělníků (na úroveň sociálně demokratického politického uvědomění) v rámci tohoto úkolu, protože sám tento rámec je úzký. Martynovova formule je pro nás cenná nikoli proto, že svědčí o jeho schopnosti všechno poplést, ale proto, že názorně vyjadřuje základní chybu všech ekonomistů, totiž přesvědčení, že třídní politické uvědomění dělníků lze rozvinout, abych tak řekl zevnitř jejich hospodářského boje, tj. vycházet pouze (nebo alespoň hlavně) z tohoto boje a opírat se

pouze (nebo alespoň hlavně) o tento boj. Takový názor je od základu chybný, a to proto, že se ekonomisté, kteří se na nás zlobí, že s nimi polemizujeme, nechtějí pořádně zamyslet nad zdrojem neshod, a tak se stává, že doslova nerozumíme jeden druhému, že mluvíme různými jazyky. Třídní politické uvědomění může být dělníkovi dáno pouze zvenčí, tj. z jiných zdrojů než je hospodářský boj a sféra vztahů dělníků k zaměstnavatelům. Oblast, z níž jedině lze toto poznání načerpat, je sféra vztahů všech tříd a vrstev ke státu a k vládě, sféra vzájemných vztahů mezi všemi třídami.“[312]

Tradeunionistická sociálně ekonomická praktická aktivita dělníků jakožto vlastníků pracovní síly, jež převrací vzájemný poměr mezi objektivně prvotními a druhotnými sociálně ekonomickými souvislostmi začlenění dělnických mas do profesně zaměstnanecké strukturace, staví v běžném a masovém vědomí, myšlení a jednání dělníků do popředí sociálně ekonomická určení, která souvisí s jejich začleněním do kapitalistické třídně sociální dělby práce pouze druhotným a odvozeným způsobem, a naopak do pozadí odsouvá sociálně ekonomické charakteristiky, které jsou prvotní a určující z hlediska zařazení do třídně sociální struktury kapitalistického výrobního způsobu, a proto je takto vznikající ekonomické vědomí uvědoměním fetišistickým a iluzorním. Dělníci vystupují proti „přehnaným“ nárokům kapitalistů, snaží se při kolektivním obchodním vyjednávání o prodeji svojí pracovní síly dosáhnout co nejlepšího výsledku, ovšem samotnou dohodu o podmínkách prodeje a koupě tohoto zboží pokládají za rovnoprávnou a spravedlivou, ještě nechápou její podstatu, která spočívá ve výrobě absolutní nadhodnoty čili přivlastňování nezaplacené nadpráce. Tradeunionistické vědomí jako prostředek zabezpečení vyšší hmotné životní úrovně dělníků je zároveň i prostředkem integrace proletariátu do systému kapitalistických ekonomických vztahů. Buržoazie je sice ekonomickým bojem, opírajícím se o tradeunionistické vědomí, nucena k určitým ústupkům, ale energicky využívá vzniklou situaci pro dosažení politických výhod, pro hlásání a uskutečňování „třídního smíru“ v politice, což jí dovoluje zachovat kapitalistické vykořisťování a při vhodné příležitosti zesílit jeho intenzitu.

Na základě tradeunionistického ekonomického vědomí a zprostředkovaně skrze tradeunionistický hospodářský boj se formuje i tradeunionistické politické vědomí dělníků. To je ale rovněž iluzorní vědomí: dělníci předpokládají, že mohou dosáhnout řešení svých problémů, jakmile dosáhnou zavedení “spravedlivých zákonů“ neměnících charakter existujícího politického řádu. Politický program, který vypracovává proletariát v rámci tradeunionistického vědomí: boj za tovární zákonodárství, jež prosazuje například normy bezpečnosti práce, za svobodu stávek, legalizaci odborových organizací a dělnických politických stran, za prosazení zákonů o zdravotním, sociálním a důchodovém pojištění atd., čili za vytvoření struktur a mechanismů zmírňujících sociální dopady kapitalistického vykořisťování, se pohybuje v rámci uskutečňování cílů, které si klade tradeunionistické ekonomické vědomí: zkrácení pracovního dne, zvýšení mezd, růst hmotné životní úrovně, celkové zlepšení pracovních a životních podmínek atd. Dělníci pochopili pouze způsob vykořisťování, ale neobjevili jeho podstatu, proto i jejich tradeunionistický politický boj směřuje proti těmto způsobům a formám, nikoli proti vykořisťování jako fundamentálnímu kapitalistickému společenskému výrobnímu vztahu, směřuje proti kapitalistům, ne však proti kapitalismu. Omezené pochopení vlastních sociálně ekonomických zájmů plodí ohraničené představy o způsobech jejich obrany. Vznik představ o „spravedlivém a nespravedlivém“ zákonodárství podmíněný tradeunionistickým ekonomickým vědomím znamená, že na základě tradeunionistického ekonomického vědomí zprostředkovaně skrze tradeunionistické

politické vědomí se formuje i právní vědomí dělníků, jež se rovněž pohybuje v zajetí tradeunionistických iluzí.

Již několikrát jsme připomenuli Leninovu myšlenku, že v tradeunionistickém vědomí se odráží protikladnost zájmů proletariátu a buržoazie, avšak ne ve své nesmiřitelnosti. Tato nesmiřitelnost se skrývá za iluzí politicko-právní rovnosti všech a každého v buržoazní občanské společnosti, především ji ale zahaluje fetišistické ekonomické vědomí, lživé chápání kapitalistických ekonomických vztahů. Marx ukázal, že nadpráce, kterou kapitalista dostává bez hodnotového ekvivalentu, zůstává v podstatě prací z donucení. Pro reprodukci kapitalistických sociálně ekonomických vztahů je nezbytné, aby se tato práce z donucení zdála dělníkovi „výsledkem dohodnutého souhlasu" založeného na „ceně práce" – pojmu ekonomického vědomí, jenž je podle Marxových slov typicky fetišistický, „je stejně iracionální jako žlutý logaritmus"[313]

Kapitalista dodává suroviny, stroje, řídí výrobu, dělník dodává svoji práci. Zájmy dělníka a kapitalisty jsou protikladné v tom, že kapitalista se snaží oklamat dělníka při vyúčtování mzdy, když ale budeme kapitalistu kontrolovat a dožadovat se, aby každá ze zúčastněných stran dostala v souladu se svým přínosem, tedy aby byla práce zaplacena podle své „skutečné ceny", potom budou naopak obě dvě strany zainteresovány na přírůstku produkce, neboť tak prý vzroste podíl každé z nich, mzdy dělníků mohou růst souběžně s narůstáním masy a míry zisku kapitalistických podnikatelů. Taková je logika fetišistického vědomí, z fetišismu vyrůstají teorie o „sociální harmonii" v kapitalismu, „třídní spolupráci" mezi proletariátem a buržoazií a vyplývají odpovídající politické závěry: falešné a iluzorní ekonomické vědomí plodí falešné a iluzorní politické vědomí a jednání.

„Protože o tom, že by dělnické masy měly samostatnou ideologii, kterou by si samy vytvářely přímo v průběhu svého hnutí, nemůže být vůbec řeč", píše Lenin, „otázka zní pouze takto: buď buržoazní, anebo socialistická ideologie. Střední cesta neexistuje (protože lidstvo žádnou „třetí" ideologii nevytvořilo a ve společnosti drásané třídními rozpory mimotřídní nebo nadtřídní ideologie vůbec ani existovat nemůže). Proto jakkoli oslabovat socialistickou ideologii, jakkoli zanedbávat tuto ideologii znamená zároveň posilovat ideologii buržoazní. Mluví se o živelnosti. Avšak živelný vývoj dělnického hnutí vede vlastně k tomu, že se dělnické hnutí podřizuje buržoazní ideologii, že jde vlastně podle programu Kréda, protože živelné dělnické hnutí je tradeunionismus, je to Nur-Gewerkschaftlerei, a tradeunionismus znamená právě ideové zotročení dělnictva buržoazií. Proto je naším úkolem, úkolem sociální demokracie bojovat proti živelnosti, odvrátit dělnické hnutí od této živelné snahy tradeunionismu uchýlit se pod křídla buržoazie a dostat je pod křídla revoluční sociální demokracie."[314] Jestliže tradeunionistický hospodářský a politický boj proti zaměstnavatelům v jednotlivých výrobních odvětví a vládě, jenž není svou sociálně ekonomickou podstatou nic jiného než realizace sociálně ekonomické praktické aktivity dělníků coby individuálních a vzájemně izolovaných vlastníků pracovní síly, kteří se tak učí prosazovat tuto jedinou vlastnickou subjektivitu, kterou jim dovoluje systém kapitalistických ekonomických vztahů, co nejúspěšněji vymáhat na jednotlivých kapitalistech a vládě kapitalistů co nejvýhodnější podmínky prodeje tohoto svého jediného vlastnictví a zboží na trhu práce, což v masách dělníků samočinně a živelně formuje vědomí, které sice postihuje formy a metody, nikoli však podstatu kapitalistického vykořisťování, jež sice odráží protiklad mezi zájmy zaměstnanců a zaměstnavatelů, nikoli však nesmiřitelný třídně sociální antagonismus proletariátu a buržoazie, antagonistický zájmový protiklad mezi dělnickou třídou a buržoazním společenským zřízením, – pak dle Leninova názoru se

v proletářských masách může utvářet opravdu třídní uvědomění, jež by postihovalo fundamentální sociálně ekonomická určení, která vymezují postavení dělnické třídy ve třídně sociální diferenciaci a dělbě práce kapitalistické společnosti, jež by dospívalo k poznání objektivního celotřídního zájmu a revoluční společenské úlohy proletariátu, pouze zprostředkovaně, nepřímo, tak říkajíc „oklikou", skrze a prostřednictvím revolučně kritické politické praxe. Politika je koncentrovaným, zobecnělým výrazem především sociálně ekonomických, třídně sociálních vztahů a zájmů ve společnosti, a proto jestliže „tradeunionistická politika dělnické třídy je vlastně buržoazní politika dělnické třídy"[315], pak politická aktivita příslušníků dělnické třídy ve formě revolučního politického třídního boje je v těchto podmínkách jedinou aktivitou, díky níž proletariát čerpá a nabývá poznání vztahů všech tříd a vrstev kapitalistické společnosti k buržoaznímu státu a vládě, poznání vzájemných vztahů mezi všemi třídami, aktivitou, která třídu stmeluje, v níž dělnická třída vystupuje jako celek, konfrontuje své základní celotřídní zájmy se zájmy buržoazie, vystupuje jako zosobněná negace kapitalistického soukromého vlastnictví výrobních prostředků i celé kapitalistické organizace společenských výrobních vztahů a mění se tak z třídy „o sobě" ve třídu „pro sebe".

„Uvědomění dělnické třídy", píše Lenin, „nemůže být uvědoměním opravdu politickým, nedovedou-li dělníci reagovat na naprosto všechny případy zvůle a útlaku, násilí a zneužívání, ať už se týkají kterékoli třídy, a reagovat jedině ze sociálně demokratického hlediska a žádného jiného hlediska. Dělnické masy nemohou být opravdu třídně uvědomělé, jestliže se dělníci nenaučí na konkrétních a přitom ovšem palčivých (aktuálních) politických faktech a událostech pozorovat všechny ostatní společenské třídy ve všech projevech jejich duchovního, morálního a politického života, jestliže se nenaučí provádět v praxi materialistickou analýzu a materialistické hodnocení všech stránek činnosti a života všech tříd, vrstev a skupin obyvatelstva."[316] A Lenin pokračuje: „Proto je velice škodlivé a svým praktickým významem velice reakční, když naši ekonomické hlásají, že hospodářský boj je nejšíře použitelným prostředkem k zapojení mas do politického hnutí. Má-li se dělník stát sociálním demokratem, musí mít jasnou představu o hospodářské povaze a sociálním i politickém profilu statkáře, kněze, vysokého hodnostáře, rolníka, studenta i tuláka, musí znát jejich silné i slabé stránky, musí se vyznat v běžných frázích a všelijakých sofismatech, jimž každá třída a každá vrstva zastírá své egoistické spády a své skutečné „ledví", musí se vyznat v tom, které instituce a zákony vyjadřují ty které zájmy a hlavně jak je vyjadřují. Tuto „jasnou představu" člověk nepochytí z žádné knihy: tu mohou dát jen konkrétní čerstvá odhalení toho, co se děje v daném okamžiku kolem nás, o čem kdekdo mluví podle svého, nebo co si třeba všichni jen šuškají, o čem svědčí ty a ty události, ty a ty cifry, ty a ty soudní rozsudky aj. Toto zevrubné odhalování politických poměrů je nezbytnou základní podmínkou výchovy mas k revoluční aktivitě."[317]

Je zároveň samozřejmé, že pro tuto aktivitu si musí dělnická třída vytvořit určité podmínky, že do revolučně kritické sociálně politické praxe nevstupují příslušníci dělnické třídy automaticky, ale jen díky aktivní úloze zvláštního institucionálního politického subjektu – revoluční marxistické strany, jež „neřídí pouze boj dělnické třídy za výhodné podmínky prodeje pracovní síly, ale také její boj za odstranění společenského řádu, který nutí nemajetné, aby se prodávali bohatým. … nezastupuje dělnickou třídu jen proti určité skupině podnikatelů, nýbrž proti všem třídám dnešní společnosti a proti státu jakožto organizované politické síle."[318] Marxistická revoluční strana ztělesňuje spojení teorie vědeckého socialismu s masovým dělnickým hnutím, zosobňuje revoluční třídní svazek nejuvědomělejších příslušníků dělnické třídy a dalších sociálně ekonomických skupin pracujících mas, diskriminovaných a utlačovaných

systémem kapitalistického vykořisťování. Revoluční strana je třídně uvědomělým oddílem, ideovým předvojem dělnické třídy vyzbrojeným znalostí zákonů historického vývoje společnosti a třídního boje, marxistickým teoretickým a metodologickým přístupem ke zkoumání rozdílu mezi profesně zaměstnaneckou a třídně sociální strukturací společnosti – což platí nejen vůči buržoazii v kapitalismu, nýbrž i při zkoumání reálné třídně sociální strukturace reálně existujícího socialismu!; strana je zároveň též organizovaným oddílem dělnické třídy, jehož členové se na základě dobrovolné, uvědomělé kázně podřizují usnesením strany, – proto také musí být členové strany závazně členy jedné z jejích základních organizací, neboť kdyby strana nebyla organizovaným oddílem třídy, kdyby nebyla soustavou organizací, nýbrž prostým souhrnem lidí, kteří se sice sami prohlašují za členy strany, nejsou však členy ani jedné z jejích organizací, pak by tito lidé ani nebyli povinni podřizovat se stranickým usnesením – bez čehož by strana nemohla mít jednotnou vůli, dosáhnout akční jednoty svého členstva, vést boj dělnické třídy; strana tak může vést v praxi boj dělnické třídy a usměrňovat jej k jednomu cíli jedině tehdy, budou-li všichni její členové zorganizováni v jednotný společný oddíl, spjatý jednotou vůle, akční jednotou a jednotou dobrovolné kázně, která je závazná jak pro předáky, tak pro „obyčejné“ členy, takže se členstvo strany nemůže v žádném případě dělit na „vyvolené“, pro něž neplatí stranická kázeň a kteří se nemusejí podřizovat stranickým usnesením, a na „nevyvolené“, kteří se musejí řídit stranickými usneseními a na něž se vztahuje i stranická kázeň; revoluční marxistická strana je organizačním předvojem, nejvyšší formou politické organizace dělnické třídy, jejím posláním je vést další organizace, v nichž se dělníci mohou sdružovat, především organizace odborové. Lenin soudil, že pouhé ideové sjednocení k vytvoření revoluční strany nestačí, že k vítězství proletariátu je nezbytné ideovou jednotu utužit „materiální jednotou organizace“, a v této souvislosti poznamenává: „Proletariát nemá v boji o moc jinou zbraň kromě organizace. Proletariát, roztříštěný panstvím anarchické konkurence v buržoazním světě, zdeptaný otrockou prací pro kapitál, srážený ustavičně „na dno“ úplné bídy, zpustnutí a degenerace, se může stát a jistě se stane nepřemožitelnou silou jedině proto, že jeho ideové sjednocení na základě marxistických zásad je upevňováno materiální jednotou organizace stmelující milióny pracujících v armádu dělnické třídy. Této armádě neodolá ani zchátralá moc ruského samoděržaví, ani chátrající moc mezinárodního kapitálu.“[319]

Je jasné, že zdravý vnitřní život revoluční marxistické strany zahrnuje názorovou pluralitu a naprostou svobodu diskusí a polemik (samozřejmě v rámci světonázorové, hodnotové a programové orientace strany), výstavbu všech stranických orgánů demokratickou volbou zdola, současně se ovšem názorová svoboda pro menšinový názor musí po přijetí stranického usnesení spojovat s podřízením menšiny většině a vnitrostranická demokracie musí být spojena s podřízením nižších stranických orgánů orgánům vyšším, podřízením všech organizací jednotnému vedoucímu orgánu, jímž je sjezd strany a mezi sjezdy Ústřední výbor – bez těchto zásad není možná organizační celistvost a akční jednota strany. Je třeba zdůraznit, že v Leninově době byla bolševická strana, kdy sociálně demokratická strana Ruska musela v podmínkách feudálního politického systému a carského samoděržaví pracovat po velkou většinu doby v hluboké ilegalitě, vzorem názorové svobody a vnitrostranické demokracie – takže by si například i Haló noviny mohly vzít z Leninových bolševiků příklad v tom, že je třeba otevřeně diskutovat o palčivých otázkách vnitrostranického života, jelikož „boj názorových odstínů ve straně je nezbytný a nevyhnutelný, pokud nevede k anarchii a k rozkolu, pokud se vede v mezích schválených společně všemi soudruhy a členy strany“[320] – a současně též i vzorem akční jednoty a akceschopnosti, jinak by nebyla schopna dovést ruský proletariát k vítězství v říjnu roku 1917.

Obecně vzato dlužno mít ale stále na zřeteli, že pokud jde o Leninovo pojetí procesu vnášení revoluční socialistické ideologie do dělnických mas, je jeho značnou redukcí interpretační přístup, který sice doceňuje rozhodující úlohu revoluční strany pro zprostředkování přijetí revoluční ideologie, který však zároveň nechápe, že rozhodujícím momentem tohoto pojetí je důraz nikoli na vedoucí, řídící a organizační funkci strany, nýbrž na proces vtahování mas do politické aktivity vedené stranou, v němž strana zprostředkuje masám praktické zkušenosti z politického boje a ve kterém se, což je rozhodující, příslušníci dělnické třídy přetvářejí z role pouhého manipulovatelného objektu politiky v aktivní a činný politický subjekt společenského vývoje – neboli v aktivní a činný subjekt onoho zobecnělého a koncentrovaného vyjadřování a prosazování všech společenských vztahů a zájmů, tedy především vztahů a zájmů sociálně ekonomických a sociálně třídních, jak jsme definovali politiku, čímž proletariát realizuje svůj objektivní celotřídní zájem, jenž spočívá v řešení rozporu mezi zespolečenštěním práce a výroby kapitalistickým soukromým přivlastňováním výrobních prostředků coby zvěcnění minulé mrtvé práce, překonání podřízení živé práce logice pohybu práce mrtvé, podřízení společnosti zvěcnění společenských vztahů. Právě v tomto procesu, kdy masy pracujících pod vedením strany aktivně a ve stále větším měřítku vstupují do revolučního politického třídního boje, se stav jejich vědomí zásadně mění. Jen v této politické aktivitě se učí uvažovat a jednat jako příslušníci, respektive spojenci dělnické třídy v třídním boji, z pozic svých základních dlouhodobých zájmů, jako skutečný subjekt společenského vývoje, společenských vztahů, formuje se v nich třídní neboli revoluční socialistické uvědomění, přičemž se na podkladě získaných politických praktických zkušeností utváří nezbytný emocionální základ pro přijímání revoluční ideologie čili přeměny poznatků obsažených v teoreticko-logické soustavě kategorií vědeckého socialismu v osobní ideové a politické přesvědčení stále rostoucího počtu dělníků. Znovu opakujeme, že tato politická aktivita zprostředkovaná vlastní politickou stranou nahrazuje dělníkům formativní vliv ekonomické vlastnické aktivity, od nichž jsou v podmínkách kapitalismu – alespoň toho kapitalistického výrobního způsobu, jejž znali a pojmově teoreticky modelovali Marx a Lenin – odcizeni a která jako jádro každodenních aktivit formuje v sociálně ekonomických masách diskriminovaných a vykořisťovaných třídně uvědomělé postoje příslušníků buržoazie, buržoazní třídní vědomí. [321]

Revoluční strana zpředmětňuje spojení předvoje dělnické třídy s milionovými dělnickými masami a „obyčejní“ i „neobyčejní“ členové komunistické strany musejí mít stále na paměti, že i kdyby byla strana nejdokonalejším předvojem, i kdyby byla zorganizována sebelépe, nemůže existovat a rozvíjet se bez spojení s masami neorganizovanými ve straně, nemůže existovat a rozvíjet se, pokud se toto spojení nerozšiřuje a neutužuje. Pokud by se marxistická revoluční strana uzavřela do sebe, izolovala od mas a ztratila nebo jen oslabila spojení se svou třídou, musí pozbýt důvěry a podpory mas a neodvratně propadnout zkáze. Aby mohla strana plnit své úkoly a rozvíjet se, musí rozšiřovat spojení s masami a získat důvěru a podporu miliónových mas své třídy. [322] **„Abychom byli sociálně demokratickou stranou“, píše Lenin, „musíme právě dosáhnout podpory třídy. Nikoli strana musí obklopovat spikleneckou organizaci, jak se domníval soudruh Martov, nýbrž revoluční třída, proletariát, musí obklopovat stranu zahrnující jak spiklenecké, tak nespiklenecké organizace.“**[323]

V Leninově pojetí se boj za hospodářské a sociální požadavky dělníků, které představují, jak říkali svého času ruští ekonomisté, „jediné konkrétní a hmatatelné výsledky boje dělníků“, stává součástí revolučního politického třídního boje za sociálně ekonomické osvobození proletariátu, naprosto přirozené a pochopitelné úsilí o zlepšení

pracovních podmínek, zkrácení pracovní doby a zvýšení mzdy neboli realizaci přímých a bezprostředních sociálně ekonomických souvislostí profesně zaměstnaneckých rolí dělníků, jež spočívají především ve snaze o co nejvyšší finanční příjem a od toho se odvíjející hmotnou životní úroveň, zapadá do procesu realizace objektivního celotřídního zájmu dělnické třídy na vybudování politického systému diktatury proletariátu, jenž vyplývá z postavení dělnické třídy ve třídně sociální strukturaci kapitalismu, diktatury proletariátu, která jako jediná může i vládnoucí české mafiánské lumpenburžoazii zabránit, aby si přetvořila buržoazní národní sociální stát k obrazu svému, v orgán péče pouze o její sociální blaho a nástroj ochrany jejího sociálního pohodlí: Již jsme se zmínili, že Karel Marx svého času označil za příklad diktatury proletariátu Pařížskou Komunu, která byla, jak je známo, dle buržoazně demokratických právních norem a nejsvobodnějším nejdemokratičtějším státním politickým útvarem devatenáctého století v Evropě a konec konců i na celém světě. [324]

Leninův model vnášení třídní neboli revoluční socialistické ideologie do dělnických mas v procesu revolučně kritické sociálně politické praxe dovoluje vyřešit záhadu, proč lidé z nemajetných společenských tříd jednají ve volbách v rozporu se svými „evidentními" ekonomickými zájmy – tradeunionistické ekonomické a politické zájmy na co nejvyšší mzdě a fungování buržoazního národního sociálního státu, jenž by zmírňoval kapitalistické vykořisťování, které připadají řadě levicových teoretiků zcela „přirozené" a naprosto „evidentní", způsobují, že tito lidé vůbec „neevidují", nýbrž naprosto ignorují ony ekonomické a politické zájmy, které se odvíjejí od prvotních a základních sociálně ekonomických určení jejich objektivního postavení v kapitalistické třídně sociální dělbě práce; a zároveň umožňuje vyřešit ještě větší záhadu – kdy a za jakých okolností se ve vědomí, myšlení a jednání diskriminovaných a vykořisťovaných pracujících mas probouzí potřeba a zájem postavit se „proti systému" čili ekonomické a státní politické moci buržoazní vládnoucí třídy, řečeno jinými slovy, co způsobuje a od čeho se odvíjí revolučnost dělnické třídy.

Levoradikální ideologové, k nimž náleželi i představitelé sociálně kritické frankfurtské školy, vyvozovali z marxistické sociálně filosofické koncepce o revoluční společenské úloze dělnické třídy spočívající v překonání veškeré staré, především třídní dělby společenské práce, jež pochopitelně nesla ve své původní verzi pečeť romantické duchovní kultury, závěr, že jelikož u dělnické třídy v průmyslově nejrozvinutějších kapitalistických zemích zvláště v období po druhé světové válce v důsledku účinkování sociálně tržního hospodářství a působení buržoazního národního sociálního státu výrazně vzrostla hmotná životní úroveň, takže již není nucena „naprosto neodbytnou nouzí coby praktickým výrazem nutnosti, kterou již nelze odvrátit ani zastřít", bouřit se proti nelidskosti kapitalistického uspořádání společnosti, a naopak v důsledku rozšíření „masové konzumní společnosti", kdy i uvažování a jednání dělníků počínají ovládat konzumní stereotypy, ztratila tak tato dělnická třída svou bývalou revolučnost a integrovala se do vlastnické struktury národně státně monopolního kapitalismu. Uspokojení materiálních potřeb, které kdysi revolucionizovaly dělnickou třídu, plus uspokojování „falešných" potřeb imputovaných do vědomí dělníků, „derevolucionizovalo" dělnickou třídu v industriálně nejvyspělejších kapitalistických státech, vrhlo ji nazpět ze stádia třídy „pro sebe" do stádia třídy „o sobě", takže přestala být hrobařem kapitalistického způsobu výroby nadhodnoty a buržoazního třídního panství, způsobilo „zburžoaznění" dělnické třídy, což zdůrazňovala zvláště maoistická ideologie – jak o tom svého času psal profesor Herbert Marcuse. [325]

Tezi, podle níž hmotná nouze sama o sobě či jako jediný a rozhodující faktor podněcuje revoluční uvažování a chování dělníků, zpochybňují sociologické výzkumy postmoderní kapitalistické společnosti služeb (neboli postindustriálního kapitalismu), které hovoří o tak zvaném prekariátu, lidech, kteří náleží k nejnižším příjmovým vrstvám dělnické třídy, pohybují se na okraji trhu práce, pracují na základě neplnohodnotných pracovních smluv, vykonávají nekvalifikovanou a nejhůře placenou práci: ukazuje se, že tito lidé nemají třídní uvědomění a nejsou schopni žádné společné akce, jež by směřovala proti kapitalistickému vykořisťování, ačkoli jsou jeho zjevnou obětí.[326] Je známo, že „bída z lidí vlky (nebo lotry) činí", jak zpívali svého času Jan Werich s Jiřím Voskovcem – vlky či lotry, nikoli však revolucionáře. S myšlenkou profesora filosofie Marcuseho nepřímo polemizoval i nejdříve doktor, později též i profesor filosofie Ivan Sviták, když pravil, že „revoluce nenastává tehdy, když je lidem nejhůře, ale právě tehdy, když se vláda snaží o reformy"[327], což by mohlo znamenat, že hybnou silou revolucionizace vědomí a vtahování lidí do revolučního hnutí – čili především příslušníků dělnické třídy, kteří by měli být samozřejmými oponenty hospodářské a politické moci kapitalistů – není ani tak samotná hmotná nouze, nýbrž právě moment jejího překonání, kdy si ovládaní vynutí na vládnoucích zlepšení svého hmotného a sociálního postavení, čímž se ve vědomí dělníků otevírají nové horizonty pro další, vyšší potřeby a zájmy, tedy začíná působit dialektika zvyšování potřeb.

Profesor Sviták měl, jak se zdá, určité povědomí o Leninově teorii proletářské socialistické revoluce, jež formulovala základní zákon revoluce, jenž dle Leninova mínění potvrdily zejména tři ruské revoluce ve dvacátém století a který stanoví: „Pro revoluci nestačí, aby si vykořisťované a utlačované masy uvědomily, že postaru se žít nedá, a žádaly změnu; pro revoluci je nutné, aby vykořisťovatelé nemohli žít a vládnout postaru. Jedině tehdy, když „dolní vrstvy" nechtějí starý pořádek a když „hořejší vrstvy" nemohou vládnout postaru, jedině tehdy může revoluce zvítězit. Jinak je možné tuto pravdu vyjádřit slovy: revoluce není možná bez celonárodní krize (postihující vykořisťované i vykořisťovatele). Pro revoluci je tedy třeba za prvé: dosáhnout toho, aby většina dělníků (nebo alespoň většina uvědomělých, soudných, politicky aktivních dělníků) plně pochopila nutnost převratu a byla odhodlána jít pro něj na smrt; za druhé: aby vládnoucí třídy prožívaly vládní krizi, která vtahuje do politiky i nejzaostalejší masy (známkou každé skutečné revoluce je, když se počet příslušníků dosud apatické pracující a utlačované masy, schopných politického boje, rychle zdesateronásobí nebo dokonce zestonásobí), ochromuje vládu a umožňuje revolucionářům její rychlé svržení."[328]

Zdá se to být jasné: vykořisťovatelská třída nemůže vládnout postaru, musí sociálními reformami systému zlepšit hmotné postavení vykořisťovaných, což ale vtahuje do politického zápasu proti vládě i nejzaostalejší masy pracujících, čímž se krize vládnoucí třídy dále prohlubuje. Lenin vyprávěl v této souvislosti zajímavou historku: „Zásluhou mimořádně starostlivé pozornosti, kterou mne poctila vláda Kerenského, musel jsem po červencových dnech přejít do ilegality. Našince samozřejmě ukrýval dělník. Ve vzdáleném dělnickém předměstí Petrohradu, v malém dělnickém bytě se obědvá. Hospodyně přináší chléb. Dělník říká: „Podívejme, jaký pěkný chléb. „Ti" už se teď zřejmě neodváží dělat špatný chléb. Už nás skoro ani nenapadlo, že by nám v Petrohradě mohli dát dobrý chléb". Překvapilo mne toto třídní zhodnocení červencových dnů. Přemýšlel jsem o politickém významu událostí, rozvažoval, jaký vliv budou mít na celkový průběh událostí, rozebíral jsem, z jaké situace vyplynul tento zákrut dějin a jakou situaci vytvoří, jak máme změnit naše hesla a náš stranický aparát, abychom jej přizpůsobili změněné situaci. O chlebě, o tom jsem já, člověk, který

nepoznal nouzi, nepřemýšlel. Chléb byl pro mne čímsi samozřejmým, jakýmsi vedlejším produktem publicistické činnosti. K základu všeho, k třídnímu boji za chléb, dospívám ve svém přemýšlení přes politickou analýzu neobyčejně složitou a spletitou cestou. Avšak příslušník utlačované třídy, byť to i byl jeden z dobře placených a velmi inteligentních dělníků, uhodí hřebík na hlavičku, a to s onou obdivuhodnou prostotou a přímostí, s onou pevnou rozhodností, s oním překvapivě jasným postřehem, o kterém se našinci inteligentu ani nezdá. Celý svět se dělí na dva tábory: „my", pracující, a „oni", vykořisťovatelé. Ani stopy po tom, že by tohoto člověka zmátly poslední události; pro něho je to jedna ze srážek v dlouhém boji práce proti kapitálu. Když se kácí les, létají třísky. „Jak bolestivá věc je tato mimořádně komplikovaná situace revoluce" – tak myslí a cítí buržoazní intelektuál. „Přiskřípli jsme je, ti už se neodváží dělat svinstva jako dříve. Přiskřípneme je ještě víc a vyřídíme je nadobro" – tak myslí a cítí dělník."[329]

Lenin vždy usiloval o to, aby marxistická politická strana, která zosobňuje a zpředmětňuje spojení revoluční společenské teorie s masovým dělnickým hnutím, hrála úlohu ideového, politického a organizačního předvoje třídního svazku mezi proletariátem a dalšími sociálně ekonomickými vrstvami pracujících i revolučně demokratického hnutí. Aby mohla být revoluční strana skutečně předním, třídně uvědomělým a organizovaným oddílem dělnické třídy, nejvyšší formou politické organizace proletariátu, která neustále upevňuje těsné spojení s širokými lidovými masami, musí se vyhnout dogmatismu a sektářství: „Úplně jiná je situace, klade-li se socialistům za úkol být ideovými vůdci proletariátu v jeho skutečném boji proti skutečným, opravdovým nepřátelům, kteří stojí na reálné cestě daného společensko-ekonomického vývoje. V takové situaci teoretická i praktická práce splývá v jedinou činnost, kterou tak výstižně charakterizoval veterán německé sociální demokracie Liebknecht slovy: Studieren, Propagandieren, Organisieren. Ideovým vůdcem nemůže být ten, kdo se nevěnuje zmíněné teoretické práci, jako jím nemůže být ten, kdo tuto práci neusměrňuje podle aktuálních potřeb, kdo nepropaguje výsledky této teorie mezi dělníky a nepomáhá jim organizovat se. Bude-li sociální demokracie takto chápat úkoly, vyhne se nedostatkům, kterými tak často trpí socialistické skupiny, a to dogmatismu a sektářství. Dogmatismus je neudržitelný tam, kde je nejvyšším a jediným kritériem doktríny její soulad se skutečným procesem sociálně ekonomického vývoje; sektářství se neuplatní tehdy, když úkol zní přispět k organizování proletariátu a úlohou „inteligence" je tudíž zříci se zvláštních vůdců ze svých řad."[330]

Na počátku dvacátého století, kdy vznikala ruská sociálně demokratická strana, zabředávaly ve druhé Internacionále sdružené západoevropské sociální demokracie – týkalo se to především sociálně demokratických stran ve Francii a v Německu, které patřily v Západní Evropě již vzhledem k počtu členů k nejsilnějším a politicky nejvýznamnějším – do stále hlubší krize. Její příčinou byl revizionismus v oblasti marxistické sociálně filosofické teorie, jejž představovaly zvláště svérázné názory Eduarda Bernsteina o předpokladech socialismu a procesu socialistických přeměn, které podle vzoru novokantovské filosofie hlásaly, že systém kategorií materialistické dialektické logiky ve funkci teorie poznání zákonitostí společenského vývoje a především v roli „algebry" proletářské socialistické revoluce, ideově teoretického a metodologického východiska strategie a taktiky mezinárodního dělnického hnutí – čili teorii o antagonistických třídně sociálních rozporech kapitalistického výrobního způsobu a hospodářském, politickém a ideologickém třídním boji proti vykořisťovatelské podstatě kapitalistické organizace společnosti, jenž musí logicky a zákonitě vyústit do diktatury proletariátu –, nutno jakožto „hegelovskou nákazu marxismu" nahradit vztahově funkcionální logikou, jež je „světonázorově neutrální" a

schopna „povznést se nad metafyzickou jednostrannost a omezenost idealismu i materialismu“ (což mimo jiné znamená, že kapitalistické výrobní vztahy, pohlédneme-li na ně touto světonázorovou optikou, prizmatem tohoto řešení základní filosofické otázky, nemají povahu vztahů kauzálních čili příčině důsledkových, nýbrž funkcionálních vztahů, a proto nelze v jejich jádru odhalit kapitalistické vykořisťovatelské soukromé vlastnictví, v sociální struktuře kapitalistické společnosti rozlišit třídně sociální diferenciaci od profesně zaměstnanecké strukturace, takže nelze proletariát a buržoazii odlišit podle jejich objektivních vlastnických rolí, nýbrž v souladu se stratifikační metodologií jedině dle výše finančních příjmů). Novokantovská filosofie hlásala zároveň teorii „metodologického dualismu“, podle níž lze v oblasti procesů společenského vývoje uplatnit pouze metodu popisu sociálně historických jevů a nelze v něm objevit žádné vývojové zákonitosti, a tudíž není divu, že z metodologického uplatnění těchto „pilířů logiky a teorie poznání moderní vědy“ mohla vyplynout Bernsteinova teorie o samočinném a živelném přerůstání kapitalismu v socialismus, neboli bez uchopení politické státní moci proletariátem, aniž by bylo nutno rozbít státní potlačovatelskou mašinérii, zajišťující buržoazní hospodářské a politické panství, bez nastolení politického systému diktatury proletariátu, sociálně filosofická doktrína, pro niž byla posledním závěrem moudrosti formule „hnutí je vše, konečný cíl nic“. Odmítání pojmového obsahu kategorií a principů dialektického a historického materialismu v revizionistických filosofických doktrínách, nahrazování marxismu novokantovským metafyzickým subjektivním idealismem se pak odráželo a projevovalo v oportunistické politické praxi: ve snaze přetvářet sociálně demokratické strany ze stran revolučních ve strany sociálních reforem; vstupováním do koalice s buržoazními stranami a do reakčních buržoazních vlád – praktickou ukázku bernsteinovštiny předvedl například francouzský socialista Millerand, jenž vstoupil do buržoazní vlády společně s katem Pařížské komuny generálem Gallifetem a zůstal v ní i poté, co tato vláda dala střílet do dělníků;[331] oportunistickou politickou linii posléze korunoval začátek první světové války, kdy poslanci německé sociálně demokratické strany hlasovali v Říšském sněmu pro válečné úvěry, čímž německá sociální demokracie zaujala sociálšovinistický a sociálimperialistický postoj k oboustranně nespravedlivé imperialistické válce a politika stran druhé Internacionály tak dospěla k zákonitému krachu.

Jakými by tedy měly být principy nevyšší, politické formy organizace dělnické třídy neboli revoluční strany? Lenin odvozoval nutnost vybodovat politickou stranu složenou z lidí, pro něž je revoluční činnost každodenním zaměstnáním, těmito slovy: „1. Žádné revoluční hnutí nemůže být pevné bez stabilní organizace vůdců, udržující kontinuitu; 2. Čím širší jsou masy, jež jsou živelně vtahovány do boje, jež tvoří základnu hnutí a účastní se ho, tím naléhavěji je takové organizace zapotřebí a tím pevnější musí tato organizace být (neboť tím snáze mohou různí demagogové strhnout nevyspělé vrstvy mas); 3. Taková organizace musí skládat hlavně z lidí zabývajících se revoluční činností z povolání; 4. Čím více omezíme v absolutistické zemi početní stav takové organizace jenom na členy, kteří se zabývají revoluční činností z povolání a jsou odborně vyškoleni v umění, jak bojovat proti politické policii, tím obtížnější bude „pochytat“ takovou organizaci; 5. Tím širší bude okruh osob pocházejících z dělnické třídy i z ostatních tříd společnosti, které se budou moci účastnit hnutí a aktivně v něm pracovat.“[332]

Lenin pokračuje rozborem problému, zda je možná masová politická organizace, která by zachovávala nezbytnou, co nejpřísnější konspiraci, bez níž nelze vážně hovořit o důsledném a nepřetržitém boji proti vládě: „Soustředění všech konspirativních funkcí v rukou co nejmenšího počtu revolucionářů z povolání naprosto neznamená, že tito

revolucionáři budou „myslet za všechny“ a že se dav nebude aktivně účastnit hnutí. Naopak, tito revolucionáři z povolání budou vyrůstat ve stále větším počtu z davu, protože dav pak bude vědět, že k sestavení „výboru“ nestačí, aby se sešlo několik studentů a dělníků, kteří vedou hospodářský boj, ale že musí celá léta vychovávat sám ze svých řad revolucionáře z povolání; dav pak nebude „myslet“ jen na pouhé příštipkaření, ale právě na tuto výchovu. Centralizovat konspirativní funkce organizace v žádném případě neznamená centralizovat všechny funkce hnutí. Aktivní přispívání nejširších mas do ilegální literatury se neoslabí, ale naopak mnohonásobně zesílí, jestliže konspirativní funkce této práce soustředí do svých rukou „desítka“ revolucionářů z povolání. … Co nejaktivnější a nejširší účasti mas na demonstracích vůbec neuškodí, ale naopak velmi prospěje, soustředí-li „desítka“ zkušených revolucionářů, ne hůře odborně vyškolených než naše policie, ve svých rukou všechny konspirativní stránky věci, přípravu letáků, vypracování přibližného plánu, určení vůdců pro každý městský obvod a pro každou tovární čtvrť, pro každou školu apod. … Soustředí-li organizace revolucionářů nejkonspirativnější funkce ve svých rukou, nijak to neoslabí, ale naopak rozšíří a obohatí činnost celé řady jiných organizací, jež jsou orientovány na širokou veřejnost a jsou proto co nejméně vyhraněné a co nejméně konspirativní. Jsou to jak dělnické odborové svazy, tak dělnické kroužky pro sebevzdělávání a čtení ilegální literatury, jak socialistické, tak demokratické kroužky ve všech ostatních vrstvách obyvatelstva aj. aj. Je nezbytné, aby takové kroužky, svazy a organizace byly všude a co v největším počtu a měly nejrozmanitější funkce; je však nesmyslné a škodlivé směšovat je s organizací revolucionářů, stírat mezi nimi hranice a tlumit v masách již beztak neuvěřitelně ochablé vědomí, že k „službě“ masovému hnutí je zapotřebí lidí, kteří se cele věnují výlučně sociálně demokratické činnosti, a že se tito lidé musí trpělivě a houževnatě vypracovávat v revolucionáře z povolání. Opravdu, toto vědomí neuvěřitelně ochablo. Nejvíce jsme se na organizovanosti hnutí prohřešili tím, že jsme svým příštipkařením snížili prestiž revolucionáře v Rusku. Člověk slabý a nejistý v teorii, s omezeným rozhledem, jenž se odvolává na živelnost mas, aby tím ospravedlnil vlastní nemohoucnost, podobný spíše tajemníkovi tradeunionu než tribunovi lidu, neschopný vytyčit velký a smělý plán, který by vzbudil úctu odpůrců, člověk nezkušený a neohrabaný ve vlastním povolání – v boji proti politické policii – promiňte, to není žádný revolucionář, ale jen jakýsi ubohý příštipkář! Nechť se na mne žádný pro to ostré slovo nezlobí, neboť to, co jsem řekl o nedostatečné přípravě, se vztahuje především na mne. Pracoval jsem v kroužku, který si kladl velmi rozsáhlé a všestranné úkoly, a my všichni, členové tohoto kroužku, jsme trpěli bolestným a trýznivým vědomím, že v tak historické chvíli, kdy by obměnou známého výroku bylo možno říci: Dejte nám organizaci revolucionářů, a pohneme Ruskem, pracujeme jako příštipkáři. A čím častěji jsem musel od těch dob vzpomínat na palčivý pocit studu, který jsem tehdy zakoušel, tím více se mně hromadilo roztrpčení proti falešným sociálním demokratům, kteří svými výklady „hanobí dobré jméno revolucionáře“ a nechápou, že naším úkolem není obhajovat degradaci revolucionáře na úroveň příštipkáře, nýbrž pozvedat příštipkáře na úroveň revolucionáře.“[333]

Jakým způsobem by měla z dělnických mas (stejně jako z mas studentů, inteligence i dalších skupin pracujících) vznikat politická organizace složená z lidí, pro které je revoluční činnost životním povoláním a posláním? Odpověď i na tuto otázku u Lenina organicky vyrůstá z kritiky názorů ruských ekonomistů, lamentujících nad „nedostatkem akceschopných revolučních sil“: „Nebudeme se pouštět do vysvětlování do historických příčin tohoto jevu; řekneme pouze, že společnost, zdemoralizovaná dlouhotrvající politickou reakcí a roztříštěná ekonomickými změnami, které se už uskutečnily nebo se teprve uskutečňují, produkuje velmi málo lidí způsobilých

k revoluční práci; že dělnická třída, z níž vycházejí dělničtí revolucionáři, částečně doplňuje řady ilegálních organizací, ale počet těchto revolucionářů neodpovídá potřebám doby. A to tím spíše, že dělník pracující v továrně 11½ hodiny může za této situace plnit převážně jen funkci agitátora; proto propagandou, organizací, dodáváním a rozmnožováním ilegální literatury, vydáváním proklamací atd. jsou pak chtě nechtě zatěžovány hlavně pranepatrné síly inteligence.“[334]

Lenin k tomu podotýká, že autor úvahy „se už hodně natrápil s naším příštipkařením, ale nemůže najít východisko z nesnesitelné situace, protože je v zajetí ekonomismu. Nemá pravdu, společnost produkuje velmi mnoho lidí způsobilých pro „věc“, ale my je všechny nedovedeme využít. Kritický, přechodný stav našeho hnutí v tomto směru lze vyjádřit slovy: lidé nejsou – a lidí je spousta. Lidí je spousta, protože dělnická třída i stále rozmanitější vrstvy společnosti produkují rok co rok stále více nespokojenců, kteří chtějí protestovat a jsou odhodláni pomáhat podle svých sil v boji proti absolutismu, jehož nesnesitelnost si ještě všichni neuvědomují, zato ji však čím dál palčivěji pociťují stále širší masy. A zároveň lidé nejsou, poněvadž nejsou vedoucí kádry, nejsou političtí vůdcové a organizátorské talenty, schopné zorganizovat tak rozsáhlou a zároveň tak jednotnou a zkoordinovanou práci, v níž by se uplatnila každá, i sebemenší síla. „Růst a rozvoj revolučních organizací“ zaostává nejenom za růstem dělnického hnutí, … ale i za růstem všeobecně demokratického hnutí ve všech vrstvách lidu.“[335]

Zároveň je dle Leninova mínění nutné pochopit, že aby byl dělnický revolucionář dokonale připraven, musí se rovněž stát revolucionářem z povolání, a proto Lenin zdůrazňuje, že autor mudrování o tom, že ruská společnost na počátku dvacátého století „produkuje velmi málo lidí způsobilých k revoluční práci“, „nemá pravdu, říká-li, že když je dělník zaměstnán v továrně 11½ hodiny, pak ostatními revolučními funkcemi (kromě agitace) „jsou chtě nechtě zatěžovány hlavně pranepatrné síly inteligence“. Ale není tomu tak jen pro nějaké „chtě nechtě“, nýbrž proto, že jsme zaostalí, protože si neuvědomujeme svou povinnost pomáhat každému dělníkovi s vynikajícími schopnostmi, aby se stal agitátorem, organizátorem, propagandistou, kolportérem aj. aj. z povolání. V tomto směru přímo trestuhodně plýtváme svými silami, protože neumíme chránit to, co je třeba zvlášť pečlivě pěstovat a opatrovat. Podívejte se na Němce: mají stokrát více sil než my, vědí však velmi dobře, že skutečných schopných agitátorů se mezi „průměrnými“ mnoho nenajde. Proto se hned snaží zajistit každému schopnému dělníkovi takové podmínky, v nichž by se jeho schopnosti mohly plně rozvinout a plně uplatnit: udělají ho agitátorem z povolání, vybízejí ho, aby rozšířil okruh své působnosti, aby nepůsobil jen v jedné továrně, ale v celém pracovním odvětví, ne v jednom kraji, ale v celé zemi. Takový dělník získává zkušenosti a obratnost ve svém oboru ve svém oboru, rozšiřuje svůj obzor a obohacuje své vědomosti, pozoruje zblízka význačné politické funkcionáře jiných krajů a jiných stran, snaží se sám dosáhnout téže úrovně a sloučit v sobě znalost dělnického prostředí a zápal socialistického přesvědčení s odbornou průpravou, bez níž nemůže proletariát houževnatě bojovat proti vyškoleným oddílům svých nepřátel. Tak a jedině tak vyrůstají z dělnických mas Bebelové a Auerové. Ale to, co se v politicky svobodné zemi děje do značné míry samo sebou, musejí u nás systematicky dělat naše organizace. Alespoň trochu nadaný a „nadějný“ agitátor z řad dělnictva nesmí pracovat 11 hodin v továrně. Musíme se postarat, aby mu strana poskytovala prostředky na živobytí, aby uměl včas přejít do ilegality, aby měnil svá působiště, protože jinak nezíská velké zkušenosti, nerozšíří svůj rozhled a nedokáže se udržet alespoň několik let v boji proti četníkům. Čím rozsáhlejší a hlubší je živelný rozmach dělnických mas, tím častěji z nich vyrůstají jak nadějní agitátoři, tak nadaní

organizátoři, propagandisté a „praktikové“ v dobrém slova smyslu (jichž je tak málo mezi naší inteligencí, většinou trochu rusky nedbalou a těžkopádnou). Až budeme mít oddíly dělnických revolucionářů, kteří prošli speciální průpravou a dlouhodobou školou (a přitom to samozřejmě budou revolucionáři „všech druhů zbraní“), pak tyto oddíly nezdolá žádná politická policie na světě, protože tito lidé, bezmezně oddaní revoluci, budou mít také bezmeznou důvěru nejširších dělnických mas. A je přímo naše vina, že velice málo „přivádíme“na cestu odborné revoluční přípravy, kterou mají společnou s „inteligenty“, a že je příliš srážíme hloupými řečmi o tom, co je „dostupné“ dělnickým masám, „průměrným dělníkům“ apod. V tomto směru stejně jako i v jiných souvisí úzký rozmach organizační práce nesporně a nerozlučně (i když si to převážná většina ekonomistů a začínajících praktiků neuvědomuje) se zužováním naší teorie a našich politických úkolů. Podléhání živelnosti vede k jakémusi strachu ustoupit třeba jen o krůček od toho, co je „dostupné“ masám, k strachu pozvednout se příliš vysoko nad pouhé přisluhování nejbližším bezprostředním požadavkům mas. Jen žádný strach, pánové! Nezapomínejte, že jsme organizačně na tak nízkém stupni, že již sama myšlenka, že bychom mohli vystoupit příliš vysoko, je nesmyslná!“[336]

Organizace složená z lidí, kteří se plně věnují revoluční činnosti, jelikož jim sociálně demokratická strana poskytuje finanční prostředky k živobytí, se na počátku dvacátého století utvářela v Rusku v podmínkách despotického feudálního politického režimu, v podmínkách naprostého bezpráví a politické nesvobody občanů, a proto mohla existovat a působit pouze jako organizace tajná, musela pracovat v hluboké ilegalitě a přísně zachovávat zásady konspirace. Lenin zdůrazňoval, že „jediným opravdovým organizačním principem pracovníků našeho hnutí musí být: co nejpřísnější konspirace, co nejpřísnější výběr členů a příprava revolucionářů z povolání. Splněním těchto podmínek je zajištěna i důležitější věc než „demokratismus“ – totiž naprostá soudružská důvěra mezi revolucionáři. A ta je pro nás absolutně nepostradatelná, protože u nás v Rusku nemůže být ani řeči o jejím nahrazení demokratickou všeobecnou kontrolou. A bylo by velkou chybou domnívat se, že není-li možná skutečně „demokratická“ kontrola, jsou členové revoluční organizace nekontrolovatelní: nemají kdy myslet na hru na demokratismus (demokratismus uvnitř úzkého jádra soudruhů, kteří k sobě mají naprostou vzájemnou důvěru), ale svou odpovědnost si uvědomují velmi hluboce a zároveň ze zkušenosti vědí, že organizace skutečných revolucionářů se nezastaví před žádnými prostředky, aby se zbavila nehodného člena. A je tu také dost vyspělé veřejné mínění ruského (a mezinárodního) revolučního prostředí, které má za sebou celé dějiny a které s nelítostnou přísností trestá každé porušení soudružských povinností (vždyť přece v tomto pojmu soudružství je obsažen jako část celku i „demokratismus“, demokratismus skutečný, a nikoli hra na demokratismus).“[337]

Lenin dokládá, že utvořením jednotné, centralizované politické organizace revolucionářů z povolání, jež musí v podmínkách feudální absolutistické monarchie pracovat v hluboké ilegalitě a přísně dodržovat zásady konspirace, se přesouvá těžiště politické aktivity lidí, kteří dokáží pozdvihnout revoluční činnost na úroveň vědy a umění, z práce místní na celoruskou, čímž se však vůbec neoslabuje spojení revoluční strany s dělnickými masami v místech a soustavná místní agitace, vznikající ruská sociálně demokratická strana tak naopak získává reálnou možnost působit nejenom na tovární dělníky, nýbrž i „jít mezi všechny třídy obyvatelstva“, rozvíjet mezi nimi teoretickou i propagandistickou, agitační i organizační práci: „Nikdo nepochybuje o tom, že teoretická práce sociálních demokratů musí spočívat v prostudování všech zvláštností sociálního a politického postavení jednotlivých tříd. V tomto směru se však dělá velice málo, nepoměrně málo ve srovnání s prací, která se věnuje průzkumu

zvláštností života v továrnách. Ve výborech a kroužcích se setkáte s lidmi pohrouženými dokonce do speciálního studia některého odvětví výroby železa, ale nenajdete téměř žádný případ, že by se členové organizace (kteří museli, jak se často stává, zanechat z různých důvodů praktické práce) zabývali speciálně sbíráním materiálů o některé aktuální otázce našeho veřejného a politického života, jež by se mohla stát podnětem pro sociálně demokratickou práci v jiných vrstvách obyvatelstva. Mluvíme-li o nedostatečné průpravě většiny dnešních vůdců dělnického hnutí, musíme se zmínit i o průpravě v tomto směru, protože to rovněž souvisí s ekonomistickým pojetím „těsného organického spojení s proletářským bojem". Nejdůležitější je však samozřejmě propaganda a agitace mezi všemi vrstvami lidu. Západoevropskému sociálnímu demokratovi usnadňují tento úkol lidová shromáždění a schůze, na něž přichází každý, kdo má zájem, a usnadňuje mu to parlament, v němž mluví před zástupci všech tříd. My nemáme ani parlament, ani svobodu shromažďování, a přesto dovedeme pořádat schůze s dělníky, kteří si chtějí poslechnout sociálního demokrata. Musíme také umět pořádat schůze s představiteli všech tříd obyvatelstva, kteří chtějí vyslechnout demokrata. Protože není sociálním demokratem ten, kdo v praxi zapomíná, že „komunisté všude podporují každé revoluční hnutí" a že jsme tedy povinni vysvětlovat a zdůrazňovat všemu lidu všeobecné demokratické úkoly a že se přitom nesmíme ani na okamžik tajit svým socialistickým přesvědčením. Ten, kdo v praxi zapomíná na svou povinnost být v čele všech při vytyčení, vyhrocení a řešení každé všeobecně demokratické otázky, není sociálním demokratem."[338]

Podle Leninova názoru, „chceme-li být předními demokraty, musíme se postarat o to, abychom lidi, kteří jsou nespokojeni vlastně jen s poměry na univerzitách nebo jen s poměry v zemstvech, přiváděli na myšlenku, že špatné je celé politické zřízení. My se musíme chopit organizování takového všestranného politického boje pod vedením naší strany, aby tento boj a tuto stranu mohly a také opravdu začaly podporovat podle svých sil nejrůznější opoziční vrstvy. My musíme ze sociálně demokratických praktiků vychovávat takové politické vůdce, kteří by dovedli řídit všechny projevy tohoto všestranného boje a uměli by v patřičnou chvíli „nadiktovat jasný akční program" jak bouřícím se studentům, tak nespokojeným členům zemstev, rozhořčeným sektářům i ukřivděným učitelům aj. aj."[339]

Jedině za těchto podmínek se dle Leninova přesvědčení se může ruská sociální demokracie stát předvojem všech revolučních sil v boji za politickou svobodu, přičemž je samozřejmé, že nestačí prohlásit se za „předvoj", za přední oddíl, ale je třeba počínat si tak, aby všechny ostatní „oddíly", které jsou v opozici proti bezpráví a útlaku carského režimu, viděly a musely uznat, že jsou sociální demokraté vpředu – a tohoto cíle může ruská sociálně demokratická dělnická strana dosáhnout jedině tehdy, když dokáže povznášet tradeunionistickou politiku dělnické třídy na úroveň politiky vskutku revolučně demokratické, na úroveň třídního (čili revolučního) politického boje dělnické třídy. Odhalování zlořádů nestvůrného politického režimu carské samovlády tvoří cestu k praktickému naplnění minimálního programu ruské sociálně demokratické strany, neboť, jak píše Lenin, ruský proletariát očekávají zkoušky mnohem těžší, než byl svého času výjimečný zákon proti socialistům, s nímž se muselo vypořádat dělnické hnutí v Německu, čeká jej „boj se netvorem, proti němuž se výjimečný zákon v konstituční zemi zdá být pouhým trpaslíkem. Dějiny nám teď vytyčily nejbližší úkol, který je nejrevolučnější ze všech nejbližších úkolů proletariátu kterékoli země. Kdyby ruský proletariát tento úkol uskutečnil, kdyby zničil nejmocnější baštu nejen evropské reakce, nýbrž i (dnes můžeme říci) reakce asijské, stal by se předvojem mezinárodního revolučního proletariátu. Můžeme se právem domnívat, že si tento čestný název, který si

zasloužili již naši předchůdci, revolucionáři sedmdesátých let, vybojujeme, dokážeme-li vtisknout svému tisíckrát širšímu a hlubšímu hnutí stejně obětavou odhodlanost a energii.“[340]

V Leninově projektu vyvstává před našima očima marxistická revoluční strana jako samosprávná politická organizace, která umožňuje naprosto stírat veškeré rozdíly mezi dělníky a inteligencí, čili za prvé rozdíly mezi (kupříkladu) povoláním dělníka a učitele, mezi profesí dělnickou a úřednickou, mezi dělníky a studenty atd.; především ale rozdíly v objektivní vlastnické roli a funkci v třídně sociální dělbě práce mezi dělníkem-proletářem, jehož živá konkrétní práce je produktivní pro kapitál, a dělníkem, jehož mzda nemá sociálně ekonomickou formu variabilního kapitálu, nýbrž představuje část důchodu (zisku) kapitalisty, jakož i rozdíly mezi sociálně ekonomickou praktickou aktivitou klasického industriálního proletáře, spočívající v úsilí domoci se tradeunionistickým hospodářským a politickým bojem co nejlepších podmínek prodeje svoji pracovní síly na trhu práce, a vlastnickou (respektive nevlastnickou) aktivitou intelektuála, která jej může řadit mezi proletáře, jde-li o sociálně ekonomickou aktivitu námezdně pracujícího nevlastníka výrobních prostředků, jehož živá konkrétní intelektuální práce vyrábí nadhodnotu, ale i k maloburžoazii, pracujícím soukromým vlastníkům a zbožním malovýrobcům, a jehož vlastnická činnost může být též, jedná-li se o řídícího pracovníka, dílčí a podřízenou součástí vlastnické subjektivity buržoazie; politická organizace, v níž se stává po výtce formálním i rozdíl mezi členy, kteří se věnují práci pro stranu profesionálně a jimž strana poskytuje finanční prostředky na živobytí, a členy, kteří mají „obyčejné“ zaměstnání, neboť první i druzí musejí pracovat v hluboké ilegalitě a zachovávat (ve větší či menší míře) pravidla konspirace: všichni členové ruské sociálně demokratické dělnické strany, jak členové nejužšího jádra strany, okruhu vedoucích funkcionářů, tak i „obyčejní“ členové v široké síti stranických buněk, se tak vlastně stávali revolucionáři z povolání a životního poslání, přičemž funkční rozdíly mezi nimi (rozdíly mezi teoretiky, organizátory, propagandisty, kolportéry tisku atd.) plynuly jedině z procesu objektivně nezbytné diferenciace a specializace, koordinace a kooperace jednotlivých aktivit při rozvíjení revolučně demokratické politické činnosti, díky níž se proletariát mění ze třídy „o sobě“ ve třídu „pro sebe“, a tudíž se dělníci učí myslet a politicky jednat jako příslušníci nejrevolučnější společenské třídy, která si uvědomuje svůj základní, objektivní celotřídní zájem spočívající nejdříve v demokratických přeměnách společnosti, z nichž organicky vyrůstají přeměny socialistické. Zdá se být též zřejmé, že Leninův plán dával prostor i drobným sociálním funkcím a užitečným službám nebo informacím, které mohli revoluční dělnické straně v zápase za svržení absolutistické monarchie a nastolení republikánské politické formy vládnutí poskytovat nečlenové, ale se stranou sympatizující studenti, úředníci, vojáci atd. (které bylo pro tyto účely pochopitelně třeba zaškolit v pravidlech konspirace), pracující v útrobách a na různých úrovních aparátu policejního státu, revoluční politické dějinotvorné subjektivitě, jež programově směřovala daleko za svržení carismu k sociálně ekonomickému osvobození proletariátu, se tak mohli věnovat lidé ze všech společenských tříd, skupin a vrstev, bez rozdílu rasy, barvy pleti, národní a etnické příslušnosti či náboženského vyznání, model politického zorganizování revolucionářů z povolání tak vlastně představoval komunistickou vývojovou formu samosprávné politické organizace, moment komunistické budoucnosti ve struktuře polofeudální společnosti.

Leninovo pojetí odráželo skutečnost, že revoluční dělnická strana vyrůstá z masového dělnického hnutí, že proletariát bojuje za svobodu slova a shromažďování, legalizaci politických stran, nahrazení utlačovatelského politického režimu carského samoděržaví

systémem zastupitelské parlamentní demokracie v širokém třídním svazku s třídami, sociální vrstvami a skupinami ostatních pracujících, zvláště pak studenty, inteligencí a rolnictvem, současně ale důsledně rozlišovalo, vytyčovalo přesnou hranici mezi dělnickým hnutím a revoluční marxistickou stranou coby nejvyšší formou politické organizace dělnické třídy, což se na příklad na druhém sjezdu ruské sociálně demokratické strany projevilo ve sporech o členství a příslušnost ke straně mezi bolševickým křídlem, jež si představovalo stranu jako organizovaný celek, jehož členové se nezařazují do strany sami, nýbrž jsou do strany přijímáni jednou z jejích organizací a podřizují se tudíž stranické kázni, a menševickým křídlem, které soudilo, že strana je jakýsi zcela volný společenský útvar, jelikož členové se mohou do strany zařazovat sami, mohou do strany libovolně vstupovat a stejně tak i ze strany libovolně vystupovat, kdykoli se jim zachce, a proto nejsou ani povinni podřizovat se stranické kázni, neboť nejsou členy ani jedné ze stranických organizací, takže se hranice mezi dělnickým hnutím a proletářskou revoluční stranou úplně stírala, naprosto rozplizla[341]; a zároveň neustále střežilo ideovou a politickou samostatnost dělnické třídy, nenechávalo rozplynout dělnickou třídu v maloburžoazních masách drobného a středního rolnictva a inteligence, v mase pracujících soukromých vlastníků a zbožních malovýrobců, stále zdůrazňovalo, že právě proletariát bude v tomto třídním svazku vedoucí silou a hegemonem demokratické revoluce, jež cestou ozbrojeného povstání svrhne feudální absolutismus a nastolí politickou svobodu. Politicky zorganizovaní revolucionáři z povolání nikdy neredukovali revolučně demokratickou praktickou aktivitu na činnost spikleneckých kroužků a skupinek jednajících v souladu se subjektivně idealistickou sociálně filosofickou teorií o „aktivních hrdinech a pasivním davu“, jako tomu bylo u revolučních narodniků, na akce individuálního teroru, jež si kladly za cíl „vykřesat v lidových masách jiskru revolučního uvědomění“, vždy respektovali dialektiku vzájemného působení mezi masovým hnutím a teoreticky uvědomělým organizačním předvojem revolučního hnutí, dialektiku zpětné vazby mezi vedoucími a vedenými, řídícími a řízenými, nezapomínali na základní a klíčovou myšlenku materialistické dialektiky, jíž se revoluční marxistický materialismus dokázal povznést nad metafyzické a mechanistické filosofické učení Spinozy, francouzských materialistů osmnáctého století i Feuerbachův antropologismus, jakož pochopitelně i nad objektivně idealistické pojetí dialektiky v kategoriálním systému hegelovském coby vývojovým vrcholem německé klasické filosofie: „Materialistické učení, že lidé jsou produkty okolností a výchovy, že tedy změnění lidé jsou produkty jiných okolností a změněné výchovy, zapomíná, že okolnosti mění právě lidé a že sám vychovatel musí být vychován. Dospívá proto nutně k tomu, že dělí společnost na dvě části, z nichž jedna je povznesena nad společnost. (Např. u Roberta Owena.) To, že měnění okolností a lidská činnost spadají vjedno, lze pojímat a racionálně pochopit jen jako revoluční praxi.“[342] A to se v neztenčené míře vztahovalo i na dialektiku vzájemného vztahu, vzájemného zpětnovazebného působení mezi revolučním proletariátem a maloburžoazií, k níž ve třídně sociální dělbě práce ruské společnosti na počátku dvacátého století náležely masy drobných a středních rolníků a jež spolu s poloproletářskými vrstvami na vesnici vytvářela početně největší část třídně sociálního svazku revolučních sil bojujících proti absolutistické monarchii: ruská maloburžoazie měla – ostatně jako maloburžoazní společenská třída kteréhokoliv jiného národa – dvojakou třídně sociální povahu – byla pokroková, pokud prosazovala demokratické požadavky proti samoděržaví, a zároveň byla reakční tím, že bojovala za uchování svého postavení jako třídy drobných nevykořisťovatelských vlastníků, čímž se snažila zadržet společenský vývoj; jako římský dvojhlavý Janus otáčela jednu hlavu do minulosti ve snaze upevnit zbožní malovýrobu a drobné hospodářství, druhou hlavu však otáčela do budoucnosti, jsouc proti

samoděržaví a byrokratismu, které ji utlačovaly. Revoluční proletariát v čele se svým politickým organizačním předvojem se tak v žádném případě „pohrdavě nepovznášel" nad maloburžoazní masy, nad desítky milionů pracujících drobných a středních rolníků, nýbrž podporoval demokratické požadavky drobných soukromých vlastníků, nikoli však kvůli drobnému vlastnictví, ale v zájmu rozvoje třídního boje, proto požadoval odstranění zbytků nevolnického vykořisťování v ekonomických vztazích v zemědělství a na vesnici, vrácení odřezků a později nacionalizaci půdy, neboť uskutečnění demokratických požadavků rolnické maloburžoazie, tedy především likvidace velkostatkářského a církevního vlastnictví půdy, by definitivně skoncovalo právě s pozůstatky nevolnictví, které brzdily politické probuzení lidu, a dělnické třídě by pak ulehčilo boj proti kapitalismu, za uskutečnění socialistických ideálů. Pro ruské dělnické profesionální revolucionáře měl boj proti absolutismu, stavovským výsadám a byrokracii obrovský význam jakožto součást praktické realizace minimálního programu sociálně demokratické strany a byl to právě demokratický zájem dělnické třídy i maloburžoazie, zájem na likvidaci nevolnických přežitků i vší středověké veteše, jenž tvořil základ spojenectví dělnické třídy a rolnictva.

Leninův program budování strany revolucionářů z povolání z toho důvodu v žádném případě nesměřoval ke zformování politického subjektu typu sekty, vojensko-byrokratické organizace nebo církevního řádu, čili nositelů politické subjektivity, pro niž je charakteristické, že vychovatel nemá zájem být vychováván, vedoucí a řídící se cítí být povzneseni nad vedenými a řízenými, kdy masy zůstávají odcizeny od své společensko-lidské podstaty, jelikož se zvěčňuje jejich role pasivního objektu ideové a politické manipulace, ani k utváření funkcionářsko-aparátnické struktury ovládané stranickou byrokracií neboli partokracií, kastou majitelů politické strany, kteří si monopolně přivlastňují mocenské rozhodovací funkce ve straně. Rozpaky proto vyvolává definice komunistické strany, jež se objevuje v jedné z prací Josefa Vissarionoviče Stalina, jenž v roce 1921 v neobvykle upřímném náčrtku plánu brožury „O politické strategii a taktice ruských komunistů" napsal: „Komunistická strana jako svého druhu řád mečových rytířů uvnitř sovětského státu, orientující jeho orgány a inspirující jejich činnost."[343] V ruském originále je slovní výraz „orděn mečenoscev", Stalinova definice komunistické strany pak zní v originále takto: „Kompartija kak svojego roda orděn mečenoscev vnutri gosudarstva sovětskogo, napravljajuščij organy posledněgo i oduchovletvorjaščij ich dějatělnosť."[344]

Leninův projekt formování revoluční dělnické strany si ovšem uvědomoval, že zvláště v Německu a ve Francii se začala na přelomu devatenáctého a dvacátého století v odborových sdruženích a sociálně demokratických stranách prosazovat činnost dělnické, stranické byrokracie, pocházející z funkcionářů odborového a stranického aparátu, parlamentních poslanců, některých členů vedení atd., jež se stala třídně sociální základnou oportunismu v dělnickém hnutí, jehož organizační aspekt spočíval v tom, že se od členské základny hnutí počal odcizovat proces politického rozhodování (jehož třídně sociální obsah a výsledek spočíval nakonec právě v oportunistické politické praxi, v rozmělňování základního strategického cíle politiky dělnické strany na „krejcarovou", „drobečkovou" politiku boje za drobné ekonomické a sociální požadavky a dosahování nepatrných ústupků ze strany buržoazie, neboli ve zrazování základních, objektivních třídních zájmů proletariátu a programu strany), čímž se poměry v sociálně demokratických stranách těchto zemí začaly přibližovat poměrům v klasických buržoazních politických stranách a sociálně demokratické strany se tak počaly integrovat do politického systému buržoazní formální demokracie. Začalo se v nich projevovat účinkování tak zvaného „železného zákona oligarchie" podle teorie

německého sociologa Roberta Michelse, která pravila, že oligarchické struktury se nakonec prosadí v jakékoli politické organizaci, nezávisle na její ideové a politické orientaci. Michels se snažil tento zákon demonstrovat na příkladu politických stran a odborových svazů. Vedení velkých komplexních organizací se prý vždy dříve či později zvrtne k oligarchii, stane se oligarchickou mocenskou strukturou, když se začne více zajímat o uchování si nabyté moci, než o původní cíle organizace, a tak se i odborová sdružení a dělnické politické strany začnou po jisté době dělit na vedoucí menšinu a vedenou většinu, přičemž o všech důležitých otázkách rozhoduje fakticky a reálně menšina, byť mohou stanovy organizace hovořit jinak a deklarovat formální rovnost všech členů v přístupu k procesu politického rozhodování. Ani v dělnických revolučních politických stranách, které se programově hlásí k socialistické revoluci a diktatuře proletariátu, nelze dle Michelsovy teorie trvale uchovat vnitrostranickou demokracii, neboť tomu brání údajně neměnná lidská přirozenost, spočívající v tom, že lidé vždy mezi sebou bojují o politickou moc, snaží se dosáhnout nadřazeného postavení nad ostatními. [345]

Sociálně filosofická doktrína, která argumentuje údajně věčnou a neměnnou lidskou přirozeností, vždy patřila ke vskutku nejhloupějším filosofickým teoriím a je proto zbytečné s ní seriozně polemizovat[346]**, vždyť samosprávná politická organizace revolucionářů z povolání byla v době, kdy rozvíjela svou revolučně demokratickou politickou činnost v útrobách policejně byrokratické státu v hluboké ilegalitě, naprosto imunní vůči působení údajně „železného" či „dřevěného" zákona o „nevyhnutelné oligarchizaci politických stran", neboť jediné „privilegium", jímž nestvůrné carské samoděržaví „vyznamenávalo" lidi, kteří náleželi k nejužšímu okruhu jádra strany – a měli by tak dle Michelsovy teorie náležet ke stranickým „oligarchickým vládcům", kteří si monopolně přivlastnili politické rozhodování ve straně –, spočívalo v tom, že je jako první očekávala sibiřská katorga (neboli vyhnanství a nucené práce na Sibiři), že se před nimi jako prvními otevíraly brány carských kriminálů, nebo jim dokonce v krajním případě byla jedinou odměnou za pracovní výkony profesionálních revolucionářů cesta na popraviště, kde mohli očekávat kulku od popravčí čety nebo katovu oprátku a šibenici. Stejně tak i v období politického vývoje ruské společnosti od únorové buržoazně demokratické revoluce k říjnové revoluci proletářské, socialistické roku 1917 byli všichni členové bolševické strany, počínaje „obyčejnými" členy a konče „stranickými oligarchy" v čele s Leninem, samosprávně politicky zorganizovanými revolucionáři z povolání, a proto se mohli stát politickým a organizačním předvojem revolučního třídního politického, hospodářského a ideologického boje dělnické třídy, bolševická strana jednala i ve vývojovém stádiu pokojného či ozbrojeného zápasu za svržení Prozatímní buržoazní vlády a dobytí veškeré státní moci pro sověty dělnických, rolnických a vojenských zástupců, kdy pracovala legálně a zcela svobodně (vyjma krátkého období po známých červencových událostech a dočasném vítězství kontrarevoluce, kdy musela načas opět přejít do ilegality, jak jsme se o tom zmiňovali), coby politická strana nového historického typu, jež se byla schopna vypořádat s oportunismem na celé frontě – ideologicky, politicky i organizačně.**

Pokud šlo o aplikaci marxismu při vypracovávání programu, taktiky a organizace revoluční dělnické strany v Rusku, Lenin zdůrazňoval: „Dějiny socialismu a demokracie v západní Evropě, dějiny ruského revolučního hnutí, zkušenosti našeho dělnického hnutí – to je materiál, z kterého musíme vycházet, chceme-li vypracovat cílevědomou organizaci a taktiku naší strany. „Zpracovat" tento materiál musíme však samostatně, neboť hotové vzory nemáme kde hledat: ruské dělnické hnutí má totiž zcela jiné podmínky než hnutí západoevropské a bylo by velmi nebezpečné dělat si v tomto směru

nějaké iluze.“[347] Leninova narážka, že „hotové vzory nemáme kde hledat“, se týkala nejen zvláštních historických podmínek Ruska, jež vyvolaly nutnost samostatně vypracovat organizaci strany, ale byla to právě zároveň kritika oportunistického nánosu, kterým už byly v té době zaplaveny sociálně demokratické strany ve střední a západní Evropě.

Leninův model musel z toho důvodu – a samozřejmě také vzhledem k okolnostem, že v lůně carského policejně byrokratického režimu mohla revoluční dělnická strana působit jedině v hluboké ilegalitě – koncipovat ruskou sociální demokracii jako stranu nového historického typu, jejíž úzké vedoucí a organizační jádro tvořili lidé, kteří se cele věnovali práci pro stranu. Lidé, kteří museli nepřísněji dodržovat zásady utajení i pravidla konspirace a učili se být existenčně závislí na straně, se v první řadě, jak znovu připomínáme, stávali objektem stíhání a pronásledování ze strany carské politické policie, a tudíž mohla takto vyprojektovaná strana plnit funkci samosprávné politické organizace revolucionářů z povolání, jež byla imunní vůči všem snahám reakčních vládnoucích společenských tříd zkorumpovat funkcionáře revolučně demokratického politického hnutí, v níž vládla opravdová komunistická rovnost mezi členy vedení, pracovníky výkonného aparátu a „obyčejnými“ členy strany, ve které nemohla vzniknout žádná oligarchická mocenská skupina, jež by byla „rovnější než ostatní“ a nemusela se podřizovat usnesením stranických orgánů a organizačnímu řádu strany. Je ovšem otázka, zda si Lenin uvědomoval, že díky jeho modelu revoluční politické strany představují – zpočátku zajisté čistě formálně, pouze jako vnější forma bez konkrétního sociálně politického a sociálně ekonomického obsahu – profesionální revolucionáři coby zvláštní profesně zaměstnanecká skupina zveličenou mocenskou funkci, zveličenou proto, že jejich finanční příjmy i celkové hmotné zajištění budou záviset na perspektivách mocenské úlohy, kterou bude v budoucnu hrát revoluční dělnická strana v politickém systému a životě ruské společnosti. Znovu opakuji: tato zveličená privilegovaná mocenská politická funkce se zrodila jako čistě abstraktní, formální možnost, jakmile ale jednou vznikla, nesla v sobě „zakódovanou“ a „zaprogramovanou“ logiku přeměny možnosti ve skutečnost, logiku, která začala prakticky fungovat v období po vítězství proletářské socialistické revoluce, kdy bolševická strana získala vedoucí úlohu čili monopol na politickou moc v sovětském státě; uvědomme si přece ještě jednou, že Lenin modeluje na začátku dvacátého století revoluční dělnickou stranu jako samosprávnou politickou organizaci, jde ovšem právě – a pouze! – o politickou samosprávnost, o samosprávnost uzavřenou v hranicích politiky – neboli procesu zobecňování vlastnicko-třídních zájmů a každodenní sociálně ekonomické praktické aktivity sociálních vrstev a skupin, jenž ve vývojové tendenci směřuje k nastolení politické státní moci čili stroje na potlačování jedněch druhými, podřizování jedněch druhým, organizace násilí a organizovaného násilí jedněch sociálně ekonomických a mocenských vrstev a skupin vůči druhým (i ta nejširší, čili revoluční, socialistická demokracie je tedy stát!), systému administrativní společenské správy umožňujícímu, aby kupříkladu určitá jedna sociálně ekonomická a sociálně politická vrstva kladla svůj zájem jako zájem celospolečenský, vydávala jej za zosobnění a ztělesnění „obecného blaha“ a „sociálního dobra“ – a právě zde spočívalo „čertovo kopýtko“ Leninova modelu revoluční dělnické strany.

Podstatou specifické formy fungování vlastnických vztahů v předlistopadovém reálném socialismu byla nutnost realizovat společenské vlastnictví prostřednictvím soustavy dílčích a částečných vlastnických funkcí, jež byly spojeny s činností konkrétních kolektivů socialistických pracujících, kolektivů bohatě členěných po horizontální linii (výrobních podniků, podniků služeb, obchodních organizací,

vědeckovýzkumných, projektových, konstrukčních aj. útvarů) a přísně hierarchických po linii vertikální (např. kolektivy rezortů, výrobních hospodářských jednotek, podniků a jejich dílčích útvarů). Míra optimálního rozvoje a zároveň souladu těchto dílčích funkcí dosažená v procesu realizace vlastnictví byla v předlistopadovém modelu socialismu charakteristikou skutečné společenské kvality celého procesu neboli mírou reálné společenskosti socialistických výrobních vztahů na daném stupni vývoje. Neantagonistický rozpor mezi způsobem realizace dílčích vlastnických funkcí a širokými celospolečenskými souvislostmi této realizace se stával svého druhu základním rozporem procesu fungování reálně socialistického vlastnictví, jeho narůstání ovšem mohlo za určitých podmínek vést ke ztrátě základní kvality socialistických společenských vztahů v systému socialismu předlistopadového typu. [348]

První historický pokus o nastolení socialistické formy společenského vlastnictví vytvářel v porovnání s realitou kapitalistického vykořisťování především zcela nové objektivní podmínky pro úlohu dělnické třídy jako subjektu společenského vlastnictví, tyto nové podmínky však musíme hodnotit pod zorným úhlem „mateřských znamének staré kapitalistické společnosti", která při dané úrovni výrobních sil podvazovala rozvoj nové kvality společenských vztahů, zejména pod zorným úhlem působení procesů staré společenské dělby práce, jež mezi těmito mateřskými znaménky zaujímala nesporně významné postavení. Právě toto modifikující účinkování vztahů staré společenské dělby bylo příčinou, že úloha dělnické třídy jako subjektu socialistických vlastnických vztahů nabývala v reálně existujícím socialismu specifických rysů: na jedné straně vtiskovalo této subjektivitě potenciálně výrazně celotřídní, celospolečenský charakter, kterým se odlišoval od potencí vlastnické subjektivity ostatních tříd a vrstev socialistické společnosti, na druhé straně vyvolávalo nezbytnost existence složitého mechanismu zprostředkování a realizace této subjektivity – do něhož ovšem výrazně zasahovalo svými limity jako retardační faktor. Při dané úrovni výrobních sil, jež v různých odvětvích a sférách společenské výroby předlistopadového socialismu poskytovala poměrně pestrý obraz, avšak zároveň nepřekračovala hranice komplexní mechanizace či částečné automatizace, nebylo prostě možné dosáhnout skutečné rovnosti socialistických výrobců ve vztahu k výrobním prostředkům. Starou společenskou dělbu práce musíme přitom chápat v jednotě dvou stránek – stránky výrobně technické (technickoekonomické) a sociálně ekonomické, jako bohatě strukturovaný společenský vztah, jenž má svoji výrobně silovou, výrobně vztahovou i nadstavbovou, politicko-ideologickou dimenzi, přičemž musíme neztrácet ze zřetele, že marxistická filosoficko-ekonomická teorie rozumí pod výrobními vztahy kategorii s mnohovrstevnatou, mnohaúrovňovou strukturou a jako jádro této struktury pojímá vlastnictví výrobních prostředků coby hlubinnou úroveň systému výrobních vztahů. [349]

První historický pokus o vybudování socialistické společnosti přinesl zrušení oddělení výrobce od výrobních prostředků a spojení funkce výrobce a vlastníka, zrušení nadřazení potřeb plynoucích ze samopohybu zvěcnělých vztahů potřebám rozvoje člověka, obnovení bezprostředního vztahu mezi prací a potřebami lidí a na této bázi se vytvářející plánovitou organizaci výroby – tyto obecně komunistické prvky společenského vlastnictví výrobních prostředků přinášely zvrat ve vztahu živé a mrtvé práce jako nositelů společenské závislosti lidí. Mrtvá práce se dostávala pod kontrolu socialistické společnosti neboli, jak píše Karel Marx, společnosti sdružených výrobců a její pohyb byl v novém rozměru zprostředkován pohybem práce živé, forem přímé vzájemné závislosti jednotlivých složek této práce, které jsou koncentrovány ve vztahu dělby práce. Tuto vzájemnou závislost mrtvé a živé práce je však třeba vidět ve správné historické dimenzi, v její nikoli komunistické, ale socialistické podobě, odpovídající dané

materiálně technické základně, daným společenským výrobním silám. V reálném socialismu po technické stránce nezmizelo faktické podřízení živé práce práci mrtvé, a to v podobě práce obsluhy stroje, což se nemohlo nepromítnout v sociálně ekonomických formách; i když zvěcnělá forma závislosti lidí ztratila svůj absolutní, člověku a jeho potřebám nadřazený charakter, neztratila a nemohla ztratit svou významnou úlohu ve zprostředkování těchto závislostí a nemohla se nepromítnout i do závislostí bezprostředně vznikajících v pohybu živé práce a jejím rozdělování. Na druhé straně bylo oslabení vlády zvěcnělých vztahů doprovázeno daleko aktivnější rolí jednotlivých forem živé společenské práce při realizaci věcně zprostředkovaných vztahů než v podmínkách kapitalistického systému. V předlistopadovém typu socialismu již přestala existovat vláda zvěcnělých vztahů nad člověkem, neutvořila se však ještě plná vláda člověka nad zvěcnělým společenským vztahem jako v komunismu.

V reálně existujícím socialismu (neboli, jak uvádí doktor Heller, „protosocialismu“) probíhal rozporný proces: na jedné straně se projevovala nová komunistická kvalita socialistických výrobních vztahů, na druhé straně však zároveň znamenal přechod od kapitalismu k protosocialismu jakoby návrat k sociálně ekonomické praxi prosté zbožní výroby a směny[350] s lokálně omezenou vlastnickou subjektivitou pracujících vlastníků. Díky tomu docházelo ke sjednocení vlastnických funkcí rozdrobených mezi jednotlivé kapitalistické vlastníky a k jejich přenesení na společenské asociace jako kolektivního vlastníka, ať už šlo o asociaci vyššího typu – společnost jako celek, subjekt všelidového vlastnictví, nebo o asociace nižšího druhu – jednotlivé pracovní kolektivy státních či družstevních podniků. V důsledku tohoto přenesení se pak utvářela základní rovnost všech členů asociace ve vztahu k výrobním prostředkům a jejich práce nabývala tímto zprostředkováním společenský charakter, a tím se také naplňovala jedna z podmínek revolučního přivlastňování, které Marx a Engels vytyčili v Německé ideologii, totiž aby bylo vlastnictví podřízeno všem individuím, v první fázi komunistické formace se však v důsledku omezené úrovně rozvoje výrobních sil nemohla realizovat podmínka druhá, aby mohla být masa výrobních prostředků podřízena každému individuu, [351] a proto byla i realizace první podmínky nevyhnutelně neúplná a nedokonalá.

V celém souhrnu typů společenské práce, které se vzhledem k úrovni rozvoje výrobních sil, z níž musel vycházet historicky první pokus o vybudování socialistické společnosti, stávaly nositelem vztahu všelidového vlastnictví, vztahu, jenž se uskutečňoval jako dělba vlastnických funkcí mezi společnost jako celek a jednotlivé dílčí asociace, je třeba diferencovat v otázce, které výrobně technické podoby práce se stávaly optimálním nositelem vztahu společenského všelidového vlastnictví, a tedy i byly nejdokonalejší realizací celospolečenské dimenze socialistického vlastnictví. Tuto sociálně ekonomickou kvalitu získávala práce obsluhy stroje, kdy z technického hlediska je živá práce, ať už má podobu převážně fyzické nebo duševní činnosti, podřízena práci mrtvé, neboť jde o práci, která se již svou technickou povahou nemůže uskutečnit jinak než ve složitě strukturované celospolečenské plánovité kooperaci a její rozčlenění do jednotlivých dílčích asociací výrobců kooperujících mezi sebou – neboli podniků – na tom nemůže z hlediska výrobních sil nic změnit. V reálném socialismu musela této skutečnosti odpovídat i sociálně ekonomická forma spojení živé a mrtvé práce: reálně socialističtí výrobci spojení s tímto druhem průmyslové práce si nemohli přivlastňovat jinak než přivlastňováním celé masy společenských výrobních prostředků, což je mechanismus, který tvoří podstatu protosocialistických výrobních vztahů ve všech fázích reprodukčního procesu. Tito výrobci nemohli být subjektem vztahů společenského vlastnictví realizujících se prostřednictvím složité struktury dílčích vlastnických funkcí jinak než jako celá masa výrobců, tedy nikoli jako jeden speciální

kolektiv či dokonce jednotlivec, nýbrž šlo o vlastnickou funkci, kde subjektivita individua byla zprostředkována subjektivitou celé třídy a nemohla se realizovat jinak. Šlo o sociálně ekonomické určení třídy, která je vzhledem ke svému postavení v dělbě práce nejdůležitějším nositelem celospolečenské vlastnické funkce, jež nemůže svou úlohu při realizaci socialistických vlastnických vztahů sehrát jinak než jako celá třída a při určující roli vlastnických rolí realizujících se v celospolečenském měřítku, třídy, která je nejvíce zainteresována na prosazení celospolečenských zájmů – neboli třídy dělnické coby vedoucí třídy společnosti reálného socialismu.

Nesmíme ovšem zapomenout, že rubem celotřídní, nejúplněji společenské vlastnické subjektivity dělnické třídy bylo v prvním historickém vývojovém modelu socialismu takové postavení v dělbě práce, které příslušníky této třídy jako jednotlivce či dílčí kolektivy činilo z výrobně technického hlediska nejvíce ze všech pracujících v protosocialistické společnosti podřízené mrtvé práci, zbavené jistých člověkotvorných aspektů pracovní činnosti a oddělené od řídící činnosti; sociálně ekonomickým důsledkem tohoto stavu pak byl fakt, že dělník jako jednotlivec, eventuálně jako dílčí kolektiv, nemohl být ve své každodenní sociálně ekonomické praktické aktivitě, v oblasti vlastnického řízení a spolurozhodování reálným subjektem socialistických vlastnických vztahů, které se uskutečňovaly ve složité dělbě profesionalizovaných funkcí a prostřednictvím složité struktury systému plánovitého řízení společnosti, jehož podstatné momenty byly rovněž profesionalizovány. Coby jednotlivec či socialistický pracovní kolektiv „o sobě“ byl tedy dělník v podstatě pouze formálně právním subjektem reálně socialistických výrobních vztahů a měl tak nejmenší objektivně daný prostor pro realizaci dílčích, individuálních, popřípadě úzce lokálních zájmů – což ale v systému předlistopadového socialismu zároveň právně formalizovalo i nejúplněji společenskou vlastnickou subjektivitu dělnické třídy jako celotřídního celku. Zkoumáme-li tedy dopady staré sociálně ekonomické dělby práce na postavení dělnické třídy v předlistopadovém, reálně existujícím pokusu o socialismus, dospíváme závěru, že postavení dělnické třídy bylo v tomto systému charakterizováno svérázným rozporem: na jedné straně to bylo určení třídy jako celku – rozhodujícího subjektu vlastnických vztahů, který může svou subjektivitu realizovat jen jako celá třída, v celospolečenském měřítku, při rozhodující úloze celospolečenských zájmů prosazujících se prostřednictvím optimálního souladu dílčích zájmů a vlastnických funkcí. Na druhé straně to bylo ve staré společenské dělbě práce, v jejích samotných technických prvcích zakotvené určení pracovníka – obsluhy stroje jako jednotlivce, tj. určení, ve kterém převládala úloha objektu jak technicko-ekonomických, tak sociálně ekonomických vztahů. Profesně zaměstnanecká (výrobně silová, technicko-ekonomická) dělba práce reálně socialistické dělnické třídy – neboli průmyslových dělníků klasického typu, jejichž profesně zaměstnanecká aktivita (čili živá konkrétní práce), spočívající v obsluze stroje, se odvíjela především v rámci tradiční masové strojírenské průmyslové velkovýroby a tovární dělby práce – zrcadlila společenskou povahu pracovní aktivity všech členů společnosti, výroby a výrobních prostředků, možnosti přeměny dělníků na reálný subjekt rozvoje socialistického společenského vlastnictví, zdokonalování socialistických vlastnických vztahů, však byly limitovány sociálně ekonomickými důsledky staré společenské dělby práce – například v oblasti vzájemného vztahu mezi řídící a organizační činností a prací řízenou, výkonnou – z čehož vyplývalo, že optimální diferenciace a specializace spolu s kombinací koordinací a kooperací živých konkrétních prací nemusela zároveň přinášet optimální soulad, vzájemné propojování a návaznost dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, naplňovat praktickým životem celospolečenský vlastnický zájem, být nositelem celospolečenské vlastnické funkce. Z tohoto rozporu mezi profesně zaměstnaneckým a třídně sociálním (výrobně silovým a

výrobně vztahovým, technicko-ekonomickým a sociálně ekonomickým) aktivním činným bytím vyplývala nejvyšší objektivní zainteresovanost příslušníků dělnické třídy (klasického industriálního proletariátu v systému výrobních vztahů předlistopadového typu socialismu) na překonání staré společenské dělby práce a důsledném rozvoji vlastnických vztahů do takové podoby, kde se subjektem tohoto vlastnického vztahu stává všestranně rozvinuté individuum v rámci sjednocené asociace skutečně rovnoprávných individuí – komunistické společnosti. Z podstaty tohoto rozporu také vyplývalo, že základní cestou k jeho překonání byla rostoucí společenskost výrobního procesu, rozvoj forem celospolečenského přivlastňování, což předpokládalo i překonání staré společenské dělby práce v jejích sociálně ekonomických i výrobně technických momentech. [352]

Z uvedeného rozporu určujícího postavení dělnické třídy ve výrobních vztazích předlistopadového socialismu vyplýval jeden moment, jejž měla reálně socialistická dělnická třída společný s ostatními pracujícími, a to jak ve všelidovém sektoru, tak i v celé socialistické společnosti. Byla to skutečnost, že základní vlastnická subjektivita byla i u těchto ostatních pracujících zprostředkována příslušností ke společnosti jako celku, že subjektem socialistického společenského vlastnictví se jednotliví občané stávali nikoliv jako jednotlivci, ale společnost jako celek prostřednictvím systému společenského řízení a že jako jednotlivec „o sobě" byl občan naopak objektem těchto vztahů v jejich komplexní socialistické podobě. Jestliže však u dělnické třídy byl tento moment v podstatě jediným určením jejího sociálně ekonomického postavení v reálně fungujícím socialismu, nebylo tomu tak u ostatních skupin pracujících, neboť modifikace vlastnických funkcí v důsledku určitých výrobně technických podob práce, se kterými byly tyto skupiny pracujících spojeny, se zde projevovaly v podobě určité sociálně ekonomické dvojakosti těchto skupin. Nejnázorněji nám k demonstrování oné dvojakosti může sloužit zásadní protipól obsluhy stroje, ať již má tato obsluha formu fyzické či duševní práce: tímto protipólem je činnost, jejímž objektem působení není bezprostředně mrtvá práce, ale práce živá – jde o řídící a organizátorskou činnost jako další charakteristickou podobu výrobně technické dělby práce, která byla za kapitalismu zároveň nositelem sociálně ekonomicky dvojakého určení, jelikož šlo na jedné straně o určení vykořisťované práce, na druhé straně o určení dílčí vlastnické subjektivity v procesu realizace vlastnické funkce kapitalisty. Soustřeďme proto svoji pozornost na řídící činnost v oblasti ekonomiky, ať již jde o řízení v oblasti výroby, či mimo bezprostřední výrobní proces, a na sociálně ekonomické postavení pracovníků s touto výrobní činností spjatých, když víme, že již z Marxovy analýzy dvojakého charakteru řídící činnosti vyplývá, že řídící činnost je vždy nositelem určité sociálně ekonomické subjektivity a svou sociálně ekonomickou stránkou je řídící činnost realizací vlastnické funkce vyplývající z charakteru příslušné vlastnické formy.

Za kapitalismu byla práce řídícího pracovníka přes své určení vykořisťované námezdní práce zároveň realizátorem podřízených dílčích vlastnických funkcí kapitalisty. [353] **Sovětský typ socialismu vytvářel rovněž jistou sociálně ekonomickou dvojakost řídící činnosti, ovšem ve zcela odlišné rovině – na základě překonání určení vykořisťované práce v celé společnosti a na základě rámcového sjednocení celé společnosti s výrobními prostředky. Sociálně ekonomická stránka řízení v předlistopadovém typu socialismu nemohla neodrážet onu základní dělbu vlastnických funkcí, kterou se první pokus o socialismu vyznačoval – totiž dělbu mezi funkcemi realizujícími se celospolečensky a v měřítku dílčích asociací: sociálně ekonomický aspekt řízení v reálném socialismu tak musel vycházet z určité jednoty těchto typů vlastnických funkcí, tedy i dvou typů zájmů, a jelikož tato jednota byla zároveň rozporem, byla**

poznamenána i rozporem mezi společenským a lokálním zájmem. „Socialistický řídící pracovník, který na jakémkoli stupni hierarchie společenského řízení realizuje svou výrobně technickou, respektive organizačně technickou funkci, dostává se tu jako individuum či dílčí kolektiv atd. do role, kdy je jeho úkolem spojovat společenské funkce s dílčími vlastnickými funkcemi realizujícími se v podmínkách pracovního kolektivu, který řídí. Stává se tedy nositelem procesu spojování společenských zájmů pracovních kolektivů, podniků, institucí, řídících štábů samotných. Tam, kde dělníkovi nedává dělba práce jiné východisko než jako celá třída prosazovat společenský zájem, tam pro řídícího pracovníka v důsledku specifické podoby jeho činnosti, resp. faktu, že tuto činnost rozvíjí v podmínkách určité dělby vlastnických funkcí, vzniká určitý relativně samostatný manévrovací prostor, určitá omezená subjektivita jako jednotlivce či dílčího řídícího kolektivu. Jediná záruka, že v tomto prostoru nedojde k výkyvům směrem k neúměrnému akcentu lokálních zájmů a prohlubování rozporu mezi tímto zájmem a zájmem společenským, je v intenzitě subjektivity té společenské síly, které dělba práce podobný manévrovací prostor pro její příslušníky či dílčí kolektivy neposkytuje – dělnické třídy, třídy, která díky výrobně technické podobě své práce, zprostředkovanosti své závislosti na společnosti jako celku pohybem mrtvé práce, se může stát skutečným subjektem vlastnictví jen jako celá třída, a to právě organizací pohybu práce v celospolečenském měřítku“. [354]

V reálně fungujícím socialismu se mohla dělnická třída přetvářet ze třídy „o sobě“ ve třídu „pro sebe“ coby subjekt společenského všelidového vlastnictví a i pracovníci řídícího aparátu mohli překonávat potenciální nespolečenskost a zájmovou dvojakost své vlastnické subjektivity, čímž se lokální vlastnická funkce stávala jevovou formou realizace funkce celospolečenského přivlastňování; zároveň však bylo také možné, že se pouze celotřídní a jen společenská vlastnická praxe dělnické třídy vůbec nerealizovala, byla oslabována a potlačována, a naopak mohlo docházet ke zveličování vlastnické subjektivity řídících pracovníků, čímž v určité ekonomické lokalitě přestávala být vynaložená živá a mrtvá zvěcnělá práce společensky nutnou, potřebnou a užitečnou. Marxistický teoretický a metodologický přístup ke zkoumání dopadů výrobně vztahové dimenze staré společenské dělby v podmínkách předlistopadového modelu socialismu může kvůli možné hypertrofii lokální vlastnické role, jež způsobovala oslabování společenského vlastnictví výrobních prostředků, naprosto oprávněně pokládat pracovníky aparátu společenského řízení v protosocialismu za zvláštní a velice svéráznou společenskou třídu. Znovu si připomeňme, že se podnikový kolektiv pracujících, tedy i dělnický pracovní kolektiv, mohl stát subjektem socialistického všelidového vlastnictví pouze jako nositel celotřídní vlastnické subjektivity dělnické třídy, tímto nositelem se ovšem nemohl stát každý pracovní kolektiv a žádný pracovní kolektiv se jím nestával automaticky, ale jen prostřednictvím procesů, k jejichž označení užívala oficiální státní ideologie pojem „vedoucí úloha dělnické třídy“, jež se v dělnických pracovních kolektivech mohla realizovat prostřednictvím sociálně ekonomických aktivit spočívajících v rozličných formách podílu dělníků na vlastnickém spolurozhodování.

V této souvislosti doktor Heller psal: „Rozborem jednotlivých druhů sociálně ekonomické, vlastnické aktivity dělnické třídy se tedy dostáváme až k významu a úloze, kterou hraje socialistická politika a politická aktivita dělnické třídy a ostatních pracujících ve zprostředkování sociálně ekonomické, vlastnické aktivity dělnické třídy. Právě politika, politická aktivita, především politická aktivita příslušníků dělnické třídy, sehrává klíčovou a aktivní roli v rozvoji této subjektivity a funguje jako účinný prostředek prolamování limitů, jimiž stará dělba práce realizaci této subjektivity

zatížila“. [355] **A posléze uzavřel: „Tento vnitřní dopad politiky formující vědomí a postoje příslušníků dělnické třídy není ovšem omezen jen na dělnickou třídu, ale zasahuje i příslušníky jiných tříd a vrstev, pokud jsou vtahováni do politické aktivity na bázi politického hnutí dělnické třídy. Tam, kde sociálně ekonomicky je mezi dělnickou třídou a ostatními třídami a vrstvami socialistické společnosti určitá objektivní zájmová diference daná prvky potenciální nespolečenskosti těchto vrstev rodící se z dělby práce a lokálních vlastnických funkcí vykonávaných těmito pracujícími, pomáhá účast na politické aktivitě společně s dělnickou třídou a pod jejím vedením, pod vedením jejího předvoje – komunistické strany, upevnit vztahy mezi dělnickou třídou a těmito pracujícími v rovině nadstavbových rysů, což se zpětně odráží v ekonomické aktivitě těchto pracujících a vytváří předpoklady pro omezování a zatlačování z ekonomiky se rodících živelných dezintegračních tendencí. U spojeneckých tříd a vrstev přispívá tento vliv politické aktivity k rozvíjení společenské stránky jejich dvojakého ekonomického postavení a všestranně upevňuje jednotu mezi těmito třídami a vrstvami a dělnickou třídu, jak v objektivní, tak v subjektivní rovině. Zkoumání problému vlastnické subjektivity dělnické třídy nás tedy nevyhnutelně přivádí k reflektování úlohy socialistické politiky, politického systému socialistické společnosti a především ke zdůraznění významu a úlohy hlavního článku tohoto systému – marxisticko-leninské strany. Právě činnost této rozhodující politické instituce socialistické společnosti, proces vědeckého stranického vedení, který je hlavním obsahem této činnosti, je klíčem k tomu, aby všechny články politického systému socialistické společnosti byly schopny plnit svou úlohu při realizaci a prohlubování společenské subjektivity dělnické třídy, při prolamování objektivních zábran, které pro realizaci této subjektivity vytváří stará dělba práce a její souvislosti. Bez těsného spojení dělnické třídy a marxisticko-leninské strany formou rozšiřující se účasti příslušníků dělnické třídy na procesu vědeckého stranického vedení společnosti, bez prohlubující se vedoucí úlohy strany zůstává ona specifická „jen celospolečenská“ subjektivita dělnické třídy nenaplněna a je nahrazována subjektivitou jiných společenských sil, která v logice současného třídně rozděleného světa dříve či později, více či méně zprostředkovaně přechází v destrukci socialistických společenských vztahů a restauraci subjektivity buržoazie, jak v oblasti sociálně ekonomické, tak i v ostatních oblastech života společnosti“.** [356] **Smyslem prohlubování vedoucí úlohy komunistické strany neboli rozšiřování účasti příslušníků dělnické třídy na procesu vědeckého stranického vedení společnosti mělo být dle názoru doktora Hellera vytváření sociálně politických a právních předpokladů pro uskutečňování oné druhé podmínky proletářského přivlastňování, jak o něm hovoří Marx a Engels v „Německé ideologii“, to znamená pro rozvíjení podílu pracujících (zaměstnanců) na vlastnickém řízení a spolurozhodování v rámci jednotlivých socialistických dělnických pracovních kolektivů, které by využívalo objektivního celotřídního zájmu tradičních průmyslových dělníků na propojování a optimalizaci souladu dílčích vlastnických funkcí, a tudíž by objektivně směřovalo k formování samosprávných vlastnických a hospodářských komplexů, čímž by přispívalo k upevňování a rozvoji celospolečenského všelidového vlastnictví: v historickém vývoji reálně existujícího „protosocialismu“ se možnost prohlubovat vedoucí úlohu komunistické strany v politickém systému socialistické společnosti v uvedeném smyslu reálně objevila v období po Stalinově smrti a dvacátém sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1956.**

Nepředstavovalo však toto řešení – a předlistopadový model socialismu žádné jiné řešení zapojování příslušníků dělnické třídy do procesu společenského řízení prosadit nemohl – spíše způsob, jímž se pozitivní vyústění dialektiky společenských a lokálních vlastnických funkcí na bázi soustavy socialistických vlastnických forem neboli rozvíjení

vedoucí úlohy dělnické třídy v procesu zdokonalování společenského všelidového vlastnictví dále problematizovalo? I doktor Heller musel uznat, že do procesu intenzifikace vlastnické subjektivity dělnické třídy, v němž sehrávala klíčovou úlohu politická aktivita dělníků, vstupovaly nejrůznějšími cestami limity staré dělby práce: „Některé z těchto cest jsou na první pohled zřejmé a markantní. Jsou to např. limity času pro účast dělníků na různých formách zapojení do řízení a zvláště pro účast na politické aktivitě, informační a kvalifikační bariéra daná profesionálním vybavením dělníka, která jej znevýhodňuje ve srovnání s řídícím či duševním pracovníkem a promítá se i do jeho politické aktivity: působí zde i nemožnost, aby politická aktivita dělníka prostupovala jeho každodenní profesní aktivitou v takové míře, jako tomu může být u řídícího pracovníka, některých skupin vědeckých či administrativních pracovníků apod.“ [357] A dodával: „Vedle těchto cest, však existují i cesty daleko méně zjevné a probádané, i když empiricky často výrazně reflektované. Je to především skutečnost, že výše uváděná zájmová dvojakost některých skupin pracujících, jejich „potenciální nespolečenskost“ daná spojením s lokálními vlastnickými funkcemi a volnější vazba na celospolečenské souvislosti realizace těchto funkcí, jako je tomu např. u řídících pracovníků, se nemůže za určitých podmínek nepromítnout i do politické aktivity těchto skupin“. [358]

Revoluční marxisticko-leninská strana nového typu neboli strana profesionálních revolucionářů vyrůstala z proletariátu a formovala se v revolučním politickém třídním boji proletariátu proti vykořisťovatelské podstatě kapitalistického systému, ekonomické a státní politické moci buržoazie, po vítězství proletářské revoluce si však tito profesionální revolucionáři zprofesionalizovali vlastnické řízení a rozhodování za dělnickou třídu – pochopitelně že v jejím nejvlastnějším zájmu! – a stali se politicko-ideologickým jádrem vznikající třídy řídícího aparátu reálně existujícího socialismu s pro ní typickou zájmovou dvojakostí, potenciální nespolečenskostí a možností zveličovat lokální vlastnickou subjektivitu, díky čemuž se v útrobách sociálně ekonomického organismu reálného socialismu mohly rodit ekonomické lokality (a těmito ekonomickými lokalitami mohly být jednotlivé podnikové pracovní kolektivy nebo skupiny jednotlivých podnikových pracovních kolektivů, jednotlivé okresy, kraje ale i celé státy či soustavy států), v nichž nejenom že mohla být oslabována dominující vlastnická subjektivita dělnické třídy, nýbrž i nahrazována vlastnickou subjektivitou jiných tříd a sociálně ekonomických skupin. I doktor Heller musel již v předlistopadovém období uznat, že: „Profesionální aparát zprostředkuje jak svou pracovní dobu, tak svou kvalifikací třídě jako celku proces překonání bariér dělby práce a činí tak její vedoucí úlohu ve společnosti organizačně technicky možnou.“[359] Ona formulace, že profesionální stranický aparát zprostředkuje dělnické třídě překonávání bariér staré, coby „mateřská znaménka kapitalismu“ od kapitalistické společnosti zděděné, dělby práce a vytváří tak organizační a technické podmínky pro její vedoucí úlohu ve společnosti, představovala úlitbu v reálně fungujícím socialismu vládnoucí ortodoxní stalinistické ideologii, doktor Heller však i zde naprosto správně zdůrazňoval moment profesionalizace coby nástroje monopolizace vlastnického i politického řízení, jíž se fixovala a zvěčňovala sociálně ekonomická nerovnost, produkovaly a reprodukovaly rozdíly a odstíny v objektivních možnostech sociálně ekonomické praktické aktivity mezi příslušníky dělnické třídy a pracovníky řídícího aparátu.

V polistopadovém období již doktor Heller hovořil mnohem otevřeněji a jasněji, zároveň však také trochu příliš lapidárně a zjednodušeně: „Kořenem všeho byla právě výše zmíněná nerovnost ve spojování s výkonem vlastnických funkcí u privilegovaných neprivilegovaných vrstev, nemožnost, aby neprivilegované vrstvy mohly reálně

vystupovat jako celospolečenští vlastníci a zároveň cítily dopady své práce a svého spolurozhodování. Leckdo může samozřejmě vznést námitku, že přece dělníci mohli do řízení společnost vstupovat až na nejvyšší stupeň prostřednictvím stranických orgánů i orgánů socialistického státu. To však byla pouhá fikce. Dělník – i jako člen KSČ – brzy poznal, že také ve straně rozhodují privilegované vrstvy řídícího aparátu, ke kterému se zde navíc přidával aparát stranický. Při uplatňování práva kontroly ZO KSČ na podniku poznali dělníci rychle, čí hlas je nejvíce slyšet a za koho se postaví příslušný stranický orgán – zda za vlivného ředitele podniku, člena předsednictva OV KSČ, nebo za sebeuvědomělejšího dělníka protestujícího kupříkladu proti tomu, aby stavební podnik bezúčelně zahrabával obrovské hodnoty zbytkového materiálu. Celkovým důsledkem této situace byla nová – od kapitalismu do značné míry odlišná – forma reprodukce odcizení práce, která se výrazně promítla i do společenského vědomí. Státní vlastnictví nebylo jednotlivci ani náhodou vnímáno jako „jejich" společné vlastnictví, ale jen jako „vlastnictví státu", k němuž v zásadě nemají žádný vztah. Proto také bylo po listopadu možné, aby občané hromadně propadli privatizační hysterii a dočasně uvěřili pohádce o „hodném kapitalistovi", který bude lepší hospodář v jejich podniku a poskytne jim lepší mzdy i pracovní podmínky". [360] Zdá se nám tedy, že docent Miloslav Formánek měl naprostou pravdu, když svého času prohlásil, že základní a rozhodující politickou příčinou zhroucení vlastnické a mocenské struktury reálného předlistopadového socialismu bylo selhání v oblasti revolučně demokratické podstaty vedoucí úlohy komunistické strany způsobené tím, že vedoucí představitelé komunistických stran se pragmaticky (čili koneckonců oportunisticky) soustřeďovali na bezprostřední politickou činnost s nanejvýš střednědobým výhledem a rezignovali na teoretické založení revoluční politické strategie a taktiky: „kolaps socialismu byl totiž vyvolán především právě faktem vážných selhání politického subjektu, jeho schopnosti k politické tvořivosti, jež pak podvazovala i tvořivost sociální."[361]

První historický pokus o vybudování spravedlivějšího společenského řádu vyrůstal z revolučně demokratického řešení antagonistického rozporu mezi prací a kapitálem, proletariátem a buržoazií, po dobytí politické státní moci proletariátem mezi silami usilujícími o výstavbu socialismu a silami protisocialistickými a kontrarevolučními, „zapomínal" však na řešení rozporu mezi dělnickou třídou a pracovníky aparátu společenského řízení, rozpor původně neantagonistický, vždyť také šlo o rozpor na sociálně ekonomické základně socialistického všelidového vlastnictví mezi různými třídami a vrstvami pracujících, mezi původně třídními spojenci v zápase proti zbytkům poražené buržoazie uvnitř společnosti a monopolní velkoburžoazii světové kapitalistické soustavy navenek. Předlistopadový systém ovšem nedokázal učinit z vlastnické role pracovníků řídícího aparátu dílčí a podřízenou součást celotřídní, nejúplněji a nejdokonaleji společenské vlastnické subjektivity dělnické třídy coby třídy, jejíž konkrétní a živá práce je přímo a bezprostředně produktivní pro tvorbu společenského bohatství, jež by tak vytvářela základní sociálně ekonomickou kvalitu a identitu socialismu, neboť zájmově dvojaká, potenciálně společenská i nespolečenská sociálně ekonomická praxe řídících pracovníků, která neustále kolísala mezi celospolečenskou a lokální vlastnickou funkcí, čímž oslabovala, znejasňovala a zamlžovala schopnost příslušníků reálně socialistické dělnické třídy být přímými a bezprostředními výrobci společenského nadvýrobku, se naopak stávala prvotní a základní ve vztahu k vlastnické subjektivitě dělnické třídy, a ve vlastnické struktuře, tvořící sociálně ekonomické jádro výrobních vztahů reálně existujícího socialismu, se tak převracel vzájemný vztah mezi prvotní a základní a druhotnou a odvozenou sociálně ekonomickou aktivitou: vedoucí úloha dělnické třídy při rozvíjení a zdokonalování společenského všelidového vlastnictví se redukovala na formálně právní a deklarativní úroveň, celospolečenská vlastnická

funkce zůstávala utopena v horizontálně i vertikálně složitě organizované soustavě dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, a to již v období, kdy v každodenní sociálně ekonomické praxi pracovníků řídícího aparátu převládala společenská stránka jejich vlastnické role. Z toho důvodu nám při zkoumání svérázné logiky vlastnického jednání pracovníků nejrůznějších složek protosocialistického řídícího aparátu nemůže poskytnout metodologické východisko analogie s formálním a reálným podřízením práce kapitálu, jak se o to pokoušel doktor Heller v předlistopadovém období své teoretické badatelské činnosti. [362]

Již jsme se zmiňovali, že tato pouze (potenciálně) celotřídní a jen (potenciálně) celospolečenská vlastnická subjektivita dělnické třídy – která, jak znovu opakujeme a zdůrazňujeme, se v soustavě výrobních vztahů reálně existujícího předlistopadového socialismu nemohla aktualizovat a prakticky realizovat automaticky, ze které plynulo, že coby dělnický pracovní kolektiv jsou příslušníci reálně socialistické dělnické třídy pouze objektem vlastnické subjektivity jiných skupin a vrstev pracujících, především kolektivů řídících pracovníků, jež zároveň korespondovala s manévrováním mezi celospolečenským a lokálním vlastnickým zájmem, které pro pracovníky řídícího aparátu produkovala stará společenská dělba práce, čímž mohlo v určitých sociálně ekonomických lokalitách docházet ke zveličování jejich potenciálně nespolečenské, lokální vlastnické role, k hypertrofii vlastnické subjektivity s lokálně omezenou působností –, představovala základní, objektivní, vnitřní, systémovou vadu výrobního způsobu předlistopadového typu socialismu. Dokud ve vlastnické praktické činnosti pracovníků řídícího aparátu převládala potenciálně společenská stránka, měl tento systémový nedostatek latentní neboli, česky řečeno, skrytou formu, nepromítal se na empirický jevový povrch společenského života a vývoje, což zároveň bránilo jeho poznání, pochopení a praktickému řešení, v dalším období pak neřešený původně neantagonistický rozpor ve struktuře sociálně ekonomické základny reálně existujícího socialismu počal neřešením nabývat antagonistických rysů a podobu třídně sociálního konfliktu, jenž vedl jak k sociálně ekonomickému, politickému a ideologickému rozkladu třídy řídícího aparátu, tak i k odcizení dělnické třídy od společenského vlastnictví, jež mělo formu státně administrativního vlastnictví nomenklaturní elity i od politické moci, kdy vládnoucí třída řídícího aparátu přeměnila diktaturu proletariátu v diktaturu nad proletariátem.

Třída řídícího aparátu nebyla v žádném případě vykořisťovatelskou společenskou třídou, způsobovala však, že reálný socialismus byl pouze „werdende Form“ (čili vznikající, utvářející se sociálně ekonomická forma), a nikoli „gewordene Form“ (neboli sociálně ekonomická forma utvořená a dovršená) socialismu, že to byl přechodný systém, který se mohl vyvíjet k úplnějšímu a dokonalejšímu typu socialismu, že však zároveň také mohlo docházet v jednotlivých buňkách sociálně ekonomického organismu reálně fungujícího předlistopadového socialismu k oslabování vlastnické subjektivity dělnické třídy, rozpadu a rozkladu společenského vlastnictví: stalinský model socialismu tak představoval vykročení za hranice kapitalismu, jež však ustrnulo na půli cesty, neboť, jak jsme také připomenuli, nedokázal přejít od realizace první podmínky procesu překonání soukromého vlastnictví a staré dělby práce, spočívající v podřízení sumy výrobních prostředků společnosti jako celku, k realizaci druhé podmínky tohoto procesu, jež má podle názorů Marxe a Engelse v Německé ideologii spočívat v podřízení masy výrobních prostředků každému jednotlivému členu společnosti. Třída řídícího aparátu byla třídou neklasického typu, nevyznačovala se takovou mírou homogennosti, jako třídy vykořisťovatelské společnosti, neboť jestliže ji na jedné straně spojovala ona určitá možnost manévrovat okolo společenských zájmů, popřípadě se od nich výrazně

odchylovat ke zveličování potenciálně nespolečenského lokálního zájmu, na druhou stranu její zájem nevylučoval ani formování celospolečenského souladu lokálních funkcí, byla v tomto smyslu nejen aktuálně nespolečensky jednající třídou, ale zároveň i třídou jednající potenciálně společensky. Šlo vlastně o zosobněnou náhradou trhu, o třídu jakýchsi nedokonalých správců společenského vlastnictví a bohatství se svéráznou logikou vlastnického jednání, jež neustále beznadějně kolísalo mezi dílčí, lokální a celospolečenskou stránkou jejich vlastnické funkce, odsouzených k věčnému manévrování mezi společenským a lokálním vlastnickým zájmem.

Z nedokonale společenského slaďování dílčích vlastnických rolí řídícího aparátu vyplývala i podstata politické nedemokratičnosti. Problémy této nedemokratičnosti nevyplývaly ze zvláštních období při konsolidaci protosocialistických systémů jednotlivých zemí, kdy zároveň působily silně i faktory vnějšího ohrožení, vnitřního třídního boje a vnitřního soupeření nezkonsolidované elity mezi sebou. V těchto zvláštních „stalinských"dobách se pouze nastartovávala atmosféra a mechanismy klíčové úlohy centra, reprezentovaného případně jednou velkou osobností, které politickými hrozbami, čistkami a procesy měly držet složky aparátu v určitých rámcích. Pravou příčinou nedemokratičnosti v politice ale bylo (a to se vyjevilo v letech určitého uvolnění po kritice kultu Stalina), že si řídící aparát nemohl demokratičnost ve vztahu k širokým vrstvám dovolit, že jeho ekonomicko-vlastnická suverenita byla natolik omezená, že ji musel neustále kombinovat a posilovat suverenitou politickou, která pochopitelně zase vyžadovala hierarchickou monolitnost a určité autokratické ideologické ospravedlnění. Propojení ekonomicko-vlastnických, politicko-mocenských a ideologických funkcí řídícího aparátu bylo výrazným znakem systému a způsobovalo stavy, kdy např. ideologické otřesy se okamžitě promítaly v rozkladu ekonomicky jednotících mechanismů a ohrožovaly podstatné základy celého systému. Proto také mají svým způsobem pravdu stalinisté, když poukazují na to, že odsouzení stalinismu problémy systému do jisté míry zhoršilo. S rozkolísáním centrální špičky zesílily i odstředivé tendence nižších složek řídícího aparátu a celý politický a ekonomicko-vlastnický systém získával výrazné rysy živelnosti, kličkování a manévrování všech příslušníků řídícího aparátu proti všem. Stalinisté ovšem zapomínají, že systém jednotící úlohy jedné osobnosti byl neudržitelný za podmínek, kdy rostl počet a členitost řídícího aparátu, kdy slaďování bylo daleko složitější a náročnější, protože systém začal bojovat o zvládnutí intenzifikačních procesů. [363]

Ještě jednou opakujeme, že jelikož podstata fungování reálně socialistických vlastnických vztahů spočívala v nutnosti realizovat společenské vlastnictví prostřednictvím velmi složitě, hierarchické, vertikálně i horizontálně organizované soustavy částečných a dílčích vlastnických funkcí a rolí, bylo ve vývojové etapě extenzivního rozvoje výrobních sil možné dosahovat souladu rozptýlených lokálních a dílčích vlastnických funkcí pouze a jedině pomocí ekonomického řízení cestou příkazově administrativního státního plánu i pomocí diktátorských metod politického mocenského řízení ze strany nejvyššího představitele komunistické strany, což bylo spojeno s vytvářením kultu osobnosti „nejvyššího vůdce – a dalších národních vůdců a podvůdců – světového proletariátu". Tento svorník třídy řídícího aparátu však mohl účinkovat a pracovníci různých složek horizontálně i vertikálně nesmírně členitého řídícího aparátu mohli vyjevovat potenciálně společenskou stránku své vlastnické subjektivity pouze díky zveličování lokální politicko-ideologické, tedy i vlastnické subjektivity „vůdce a učitele" na úkor sociálně ekonomické a politické role dalších součástí třídy protosocialistického řídícího aparátu, čímž uvnitř třídy řídícího aparátu vznikal rozpor „vůdce" – „aparát", jenž pak v poměru k dělnické třídě a dalším skupinám a vrstvám pracujících nabýval

podobu trojúhelníku rozporů: „vůdce“ – „nomenklaturní řídící aparát“ – „pracující lid“, jehož vzájemné rozpory mohly nabýt antagonistickou povahu, i když, což musíme opět připomenout, příkazově administrativní a státně byrokratické přivlastňování, které bylo sociálně ekonomickou základnou sovětského typu socialismu, představovalo formu reálně socialistického zespolečenštění, byť neúplného a nedokonalého, leč přesto společenského vlastnictví.

Třídu řídícího aparátu sjednocovala do jednoho funkčního celku především diktátorská řídící a organizátorská role vedoucího činitele komunistické strany a sovětského státu. [364] Z toho důvodu byla po celý Stalinův život společenská role třídy řídícího aparátu reálného socialismu pokroková a revoluční: třída řídícího aparátu dokázala vybudovat sociálně ekonomické základy a politické formy reálného socialismu i uhájit základní vymoženosti socialismu během druhé světové války. V posledních létech Stalinova života a především krátce po jeho smrti se však stále zřetelněji ukazovalo, že diktátorské formy a metody politického řízení ztrácejí svou sociální funkčnost a efektivnost, což se svérázným způsobem zračilo v mytologicko-fetišistickém společenském vědomí, které bylo typické pro stalinský model socialismu v jeho klasickém období a zplodilo kult osobnosti. Základním problémem mytologicko-fetišistického vědomí je to, že uctívaná modla se časem mění v modlu zavrženou, což, jak je obecně známo, potkalo i „vůdce a učitele světového revolučního proletariátu“, jak se můžeme dočíst u Slavoje Žižka: „Stalinismus ve své „nejčistší podobě“ (v období velkých čistek na konci třicátých let) je fenomén mnohem paradoxnější, než by nám chtěly namluvit trockistické historky o domnělé zradě autentické revoluce, jíž se dopustila nová nomenklatura. Stalinismus je spíše bodem radikální (sebevztažné) negativity, která plní úlohu jakéhosi „mizejícího prostředníka“ mezi „autentickou“ revoluční fází pozdních desátých let a raných dvacátých let dvacátého století a ustálením nomenklatury jako nové třídy po Stalinově smrti. Tedy to, co charakterizuje tento stalinistický moment, tento skutečný „bod (revolučního) šílenství je inherentní napětí mezi starou nomenklaturou a vůdcem, který cítí puzení provádět opakované „iracionální“ čistky, takže nomenklatura se nemůže ustálit jako nová třída: sebe sama táhnoucí („bootstrapová“) spirála teroru zahrnuje potenciálně každého, nejen celou „běžnou“ populaci, ale také nejvyšší nomenklaturu – každý (s výjimkou Jednoho Stalina samého) byl pod neustálou hrozbou likvidace. Člověk se proto může domnívat, že Stalin ve skutečnosti svůj boj s nomenklaturou prohrál (a ztratil tak podstatnou část své „reálné“ moci) na konci třicátých let, kdy skončily velké čistky (ironií je, že se tento okamžik shoduje se stále komičtějším veřejným uctívání Stalinovy osoby, s jeho oslavováním jako největšího génia lidstva atd., jako kdyby byla ztráta „reálné“ moci jaksi vyvážena nabytím moci symbolické). Co nomenklatura nabídla Stalinovi, byla úloha srovnatelná s rolí konstitučního monarchy, který dělá tečky nad i, ale nemá skutečnou výkonnou moc (nebo se o ní alespoň musí dělit se sobě rovnými, s členy nejvyššího vedení); Stalin se ovšem takové symbolické role nemohl vzdát a jeho aktivita po skončení druhé světové války (spiknutí židovských lékařů, plánovaná antisemitská čistka a další) prozrazuje snahu získat zpět reálnou moc, snahu, která byla nakonec bezúspěšná. Takže v posledních letech svého života, kdy neustále sílil vzdor nomenklatury, byl Stalin stále více a více izolován jako paranoický šílenec, jehož slova už nemají bezprostřední performativní účinnost. Jeho slova (třeba jeho obvinění z velezrady vznesené proti vedoucím členům nomenklatury) už „nevstoupila v platnost“. Na posledním sjezdu komunistické strany, jehož se zúčastnil (v roce 1952), Stalin ve své řeči obvinil Molotova a Kaganoviče z toho, že jsou to velezrádci a britští špióni; po Stalinově řeči Molotov prostě vstal a prohlásil, že soudruh Stalin se mýlí, protože on a Kaganovič vždy byli a zůstali dobrými bolševiky – a k údivu přítomných stranických

delegátů se nic nestalo: oba takto obvinění mužové si zachovali vedoucí posty – věc, která by o několik let dříve byla nemyslitelná.“[365]

Faktu, že Stalin svůj mocenský zápas s „nomenklaturním aparátem“ prohrál, jak se alespoň zdá, již za svého života, v roce 1952 na devatenáctém sjezdu KSSS, posledním sjezdu, jehož se zúčastnil, kdy se „stará stalinská garda“ za rezignovaného přihlížení „lidu“ vzbouřila proti svému „vůdci a učiteli“, jenž byl najednou zcela bezmocný a musel si ono ponížení nechat líbit, mohou pružně a operativně využít aktivní nositelé ortodoxně stalinistické či stalinsko-neostalinské ideologie v KSČM: vážení soudruzi, kteří náleží k „revolučnímu, marxisticko-leninskému názorovému proudu“ v KSČM, mohou nyní „přejít k činu“ a tvrdit, že Chruščov svým projevem na dvacátém sjezdu KSSS o Stalinově „kultu osobnosti“, po němž se chopil moci v sovětské komunistické straně, vlastně pouze dovršil revizionistickou „zradu zrad“, která začala právě vzpourou „vládnoucí nomenklatury“ proti „vůdci a učiteli světového revolučního proletariátu“ – jenž v roce 1956 již dlel tři roky na věčnosti. A tito hrdinní bojovníci za „obnovu komunistického charakteru KSČM“ budou mít svým způsobem pravdu, vždyť „obnovení leninských norem v činnosti komunistické strany a socialistického státu“, které se jako základní strategická politická linie prosadilo na dvacátém sjezdu KSSS, pouze zesílilo a umocnilo ono neustálé manévrování a beznadějné kolísání mezi celospolečenskou a lokální funkcí vlastnické subjektivity pracovníků řídícího aparátu coby třídy vlastnicky velmi nesuverénních správců společenského bohatství, které v osmdesátých letech vyústilo do procesu jejího rozkladu, rozpadu a transformace;

dvacátý sjezd KSSS totiž rozbil integrující mocenskopolitický svorník stalinského modelu socialismu, nedokázal jej však ničím nahradit, takže se zveličení lokálně omezené působnosti sociálně ekonomické aktivity třídy řídícího aparátu dále umocňovalo a systém výrobních vztahů prvního historického pokusu o socialismus se nikdy nedokázal stát organickou celistvostí.

Kapitola IV. O čem vlastně psali marxističtí klasikové ve výkladech o socialistickém společenském zřízení? Pokusy o reformu vlastnické struktury výrobních vztahů stalinského modelu socialismu.

Je zjevné, že v soustavě výrobních vztahů první historické vývojové formy socialismu neplatil Engelsův předpoklad, že „jakmile se společnost ujme držení výrobních prostředků a použije jich v bezprostředním zespolečenštění k výrobě, stává se práce každého jednotlivce, byť byl její specificky užitečný charakter seberůznější, předem a přímo společenskou prací.“[366] (A proto i když se například zdá, že by kupříkladu v oblasti železniční dopravy měl být vzhledem k její povaze hierarchicky uspořádané oblasti ekonomiky s dominujícími vertikálními organizačními vazbami a z hlediska organizačně technické dělby práce nejefektivnějším systém centralistického plánovitého řízení, nestávala se ani zde příkazově administrativní řídící činnost v předlistopadovém socialismu samočinně nositelem celospolečenské vlastnické funkce – už vzhledem ke

skutečnosti, že fungování železniční dopravy přímo a bezprostředně záviselo na výsledcích práce těžkého průmyslu a strojírenství, kde se přímo a bezprostředně projevovaly objektivní systémové slabiny reálného socialismu –, která zůstávala rozptýlena a utopena ve, jak jsme již několikrát zmiňovali, velice složité, horizontálně a vertikálně organizované a velmi nedokonale sladěné a provázané soustavě dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, které ztělesňovaly jednotlivé složky řídícího aparátu). Engels byl v polemice s názory Evžena Dühringa nucen do jisté míry zjednodušit výklad marxistické pracovní teorie hodnoty a ztotožnil tak vymezení hodnoty zboží jako množství společensky nutné a uznané práce s vymezením hodnoty zboží jako pracovní doby společensky nutné k jeho výrobě. [367] **Friedrich Engels jednal zajisté v dobrém úmyslu a tato redukce společensky nutné práce na společensky nutnou pracovní dobu se zdá být na první pohled samozřejmá a logická. Problém ovšem vzniká dále, kde Engels hovoří o tom, že v socialismu, kdy, jak jsem již zmínil, má mít každá jednotlivá živá a konkrétní práce přímo a bezprostředně společenský charakter, množství společenské práce vězící v každém výrobku se již nemusí zjišťovat oklikou skrze přeměnu výrobku v peníze a peněz ve výrobek, produkty práce již nemají být zbožím a nemají mít hodnotu, takže lidé v socialistické společnosti budou údajně moci „jednoduše vypočítat, kolik pracovních hodin vězí v parním stroji, v hektolitru pšenice poslední sklizně, ve stu čtverečních metrů sukna určité jakosti" atd. a na tom základě i „zpracovat výrobní plán hospodářského rozvoje společnosti", který dovolí stanovit, kolik bude společnost potřebovat k produkci jakéhokoliv výrobku výrobních prostředků a pracovních sil.** [368]

V Engelsově době by tyto zdánlivě „jednoduché výpočty" musel vykonávat nějaký úřad, třebas v podobě jakési ústřední plánovací komise. V dnešní doby by množství společensky nutné práce také samozřejmě nemusel určovat živelně fungující trh, nýbrž pracovní dobu společensky nezbytnou k produkci výrobku by mohl vypočítávat nějaký „superpočítač", jakýsi „centrální kybernetický mozek lidstva". Lze souhlasit s tím, že již dnešní počítačové informační technologie by mohly takový úkol zvládnout a vytvořit celoplanetární systém plánovitého řízení hospodářského rozvoje – „kybernetický socialismus". Položme si však provokativní otázku: stala by v takovém případě jednotlivá či kolektivní živá a konkrétní práce opravdu přímo a bezprostředně společenskou? Vtip je právě v tom, že nikoli! A to ze zcela prostinkého důvodu: pracovní činnost sebemodernějších počítačů nemůže nahradit lidskou vlastnickou společenskou praxi – které se lidé musejí učit; masy pracujících si musejí klopotně, metodou pokusů a omylů osvojovat profesi, kterou za tisíce let existence vykořisťovatelských systémů „zapomněly": totiž profesi rozumného a zodpovědného spoluvlastníka světa, v němž žijí, jelikož žádný jiný svět k mání není. Konkrétní živá práce by stále zůstala „abstraktně jednostranná", její společenská povaha by nadále byla odcizená a neautentická, nestala by se ani o atom společenštější, neboť vlastnická praxe by se nadále kladla jako „nepráce" v abstraktním protikladu vůči práci utvářené jako „nevlastnictví", a to i v případě, že by všichni členové společnosti byli formálně právně spoluvlastníky výrobních prostředků a všichni by se stali pracovníky: soukromé vlastnictví by totiž nebylo ještě překonáno, nýbrž by stalo všeobecným v „hrubém", rovnostářském komunismu, jenž „chce zničit všechno, co není s to být jako soukromé vlastnictví drženo všemi."[369] **Všechny metody řízení a hospodaření, jež usilují o nahrazení tržní ekonomiky administrativně přídělovým hospodářstvím, třebas prostřednictvím praktické realizace organizačně technické stránky systému plánovitého řízení pomocí nejmodernějších superpočítačů, jak se to snaží navrhovat model tak zvaného „kybernetického" socialismu, vedou totiž objektivně – ať jsou motivy a cíle jejich tvůrců sebevíce mravně ušlechtilé – ke zformování systému, v němž dělba práce**

dává určité společenské třídě (či „polotřídě“) privilegované společenské postavení a zároveň ji připoutává k lokálně omezené vlastnické praxi, k neúplně a nedokonale společenskému přivlastňování, čímž se tento systém a tato společenská vrstva se zvláštní vlastnickou rolí stávají ztělesněním a zosobněním slepé uličky historického vývoje lidské společnosti, v níž se odcizení lidské práce historicky nepřekonává, nýbrž naopak zvěčňuje. Právě historická zkušenost reálného socialismu názorně dokládá, že pokřivování hodnotových vztahů vůbec nepřibližuje praktické uskutečnění ideálu sociální rovnosti, překonání tradiční profesně zaměstnanecké a třídně sociální dělby práce. Friedrichu Engelsovi nelze samozřejmě klást za vinu, že by byl přímým a bezprostředním předchůdcem ideologie a politiky stalinismu, ovšem myšlenky o tom, že socialistický výrobní způsob bude moci „rychle a jednoduše“ vyjadřovat množství ve výrobcích zpředmětněné společensky nutné práce, tedy nikoli pouze v relativní míře peněžního zboží, nýbrž v jeho absolutní míře, v čase, – mohly být zneužity pro byrokratické deformace teorie a praxe výstavby reálného socialismu. [370]

Karel Marx vždy prohlašoval, že jelikož se zabývá zkoumáním vývojových zákonitostí kapitalistického způsobu výroby, nemíní vytvářet žádné složité pojmové konstrukce utopických vizí o strukturně systémovém uspořádání a fungování budoucí socialistické společnosti, a tak se mohou stoupenci dialektickomaterialistického pojetí logiky zákonitostí třídního boje, jak se alespoň zdá, oprávněně domnívat, že autor „Kapitálu“ a „Kritiky Gothajského programu“ nikdy nepochyboval o tom, že ve vlastnické struktuře budoucích socialistických výrobních vztahů bude vlastnická funkce a role pracovníků řídícího aparátu vždy dílčí a podřízenou složkou reálně celospolečensky dominující a integrující vlastnické subjektivity dělnické třídy, neboť jediný model socialismu, jehož byl Marx za svého života očitým svědkem, byl „revoluční emancipační projekt“ samosprávného společenského uspořádání, který v dějinách revolučního socialistického hnutí alespoň na krátký čas uskutečnila Pařížská komuna. Pařížský proletariát – mějme na zřeteli, že šlo přitom o tradiční průmyslovou dělnickou třídu – v třídním svazku s masami ostatních pracujících, především drobných pracujících vlastníků (řemeslníků, obchodníků), studentů a pokrokovou částí inteligence vytvořil v několika jarních měsících roku 1871 zárodek, zárodečnou buňku společenského zřízení, které se mělo odvíjet od spojení výrobní a místní samosprávy, podporujícího utváření vyšších samosprávných hospodářských a administrativně správních celků sdružujících se až po vývojovou úroveň samosprávného systému v celonárodně a celospolečensky integrujícím rámci, do federace jednotlivých komun: v „obci pařížské“, neboť to je správný, adekvátní překlad z francouzštiny pocházejícího slovního výrazu „Pařížská komuna“, se všichni pracující stávali reálnými spoluvlastníky společenského bohatství, kteří mohli aktivně vlastnicky spolurozhodovat o pohybu společenského nadvýrobku, a současně tak dostávali možnost podílet se na řízení všech společenských záležitostí, stávali se reálnými spoluvlastníky i státní politické moci, čímž prakticky zanikala ekonomická a politická moc dosud vládnoucí buržoazie. Karel Marx měl naprostou pravdu, když prohlásil, že, jak jsme se již zmínili, Pařížská komuna je názorným příkladem diktatury proletariátu, politické státní moci sloužící sociálně ekonomickému osvobození dělnické třídy, čili nikoli ke zvěčnění panství proletariátu, ale k jeho třídně sociální sebenegaci, překonání vykořisťovatelské i nevykořisťovatelské třídně sociální dělby práce, všech třídně sociálních rozdílů a protikladů, jakékoliv formy třídní nerovnosti, mocenským státním útvarem, jenž představuje – mimo jiné a především! – dle měřítek formální buržoazní demokracie nejsvobodnější a nejdemokratičtější vývojovou podobu republikánského politického zřízení, jaká kdy existovala v lidských dějinách, a proto je státem, v němž bude dohasínat politika coby forma řízení společenských vývojových procesů; šlo tedy o „stát – nestát“, „stát –

polostát“, stát „umírající a usínající“, jejž bude možné, jak píše v jednom ze svých děl Friedrich Engels, odložit do muzea historických starožitností vedle luku, kolovratu a bronzové sekery. [371] **Samosprávná organizace společnosti, jejíž zárodečná forma se v uvedeném období zrodila ve městě nad Seinou, připomínala zatím nejpokročilejší vývojový druh v historické evoluci oné „lepší formy“ sociálně ekonomické a politické „vlády všech“, pro níž svého času razila aristotelovská typologie forem vládnutí termín „politeiá“ – opravdu společná, pospolitá moc, na níž se mohou reálně spolupodílet všichni členové „polis“ neboli „obce“: z čehož plyne, že s diktaturou proletariátu „dohořívá“ i demokracie – je známo, že Aristotelés pokládal antickou demokracii za „horší formu vlády všech“ –, jelikož demokracie je samozřejmě také stát neboli „stroj na výrobu třídního útlaku“, mocenská byrokratická a policejně soudní mašinérie na potlačování jedné třídy druhou.** [372]

Stoupence samosprávné vize socialistického společenského zřízení může inspirovat i politický systém, jejž na jaře roku 1871 zrodila revoluční dějinotvorná iniciativa pařížských proletářů, a v němž dominovaly politické strany proudhonistů a blanquistů, které dělaly pravý opak toho, k čemu je nabádaly jejich hodnotové orientace a programové doktríny. Blanquisté byli nuceni opustit svoji strategii přísně centralistického, vojensky organizovaného vůdčího politického subjektu revolučního procesu, který měl být záležitostí spiknutí vedeného, řízeného a organizovaného v hluboké ilegalitě působícím tajným a přísně zakonspirovaným společenstvím revolucionářů představujícím aktivní revoluční vůdce v protikladu k pasivním masám, kteří vycházeli z názoru, že poměrně malá skupina rozhodných, dobře organizovaných „hrdinů revoluce“ se může v dané příznivé chvíli zmocnit kormidla politické státní moci a s vynaložením bezohledné diktátorské energie je udržet na tak dlouhou dobu, než se podaří strhnout masy do revoluce a seskupit je kolem sebe, a naopak se věnovali vtahování co nejširších mas pařížských pracujících do aktivní politiky (kupříkladu již tím, že komuna zrušila stálou armádu a nahradila ji všeobecným ozbrojením pracujícího lidu – národní gardou), čímž pařížská komuna rozbitím utlačovatelské státně politické mašinérie, buržoazii sloužící vojenské a policejně byrokratické diktatury, přestávala být státem ve vlastním smyslu slova a stávala se „státem – nestátem“, „polovičním“ státem „usínajícím“ a „umírajícím“. Proudhonisté pak v rozporu se svým programem socialismu drobných rolníků a řemeslnických mistrů přizpůsobovali svou hospodářskou politiku úrovni zespolečenštění, které přináší velký průmysl, masová strojová průmyslová velkovýroba, a napomáhali procesu sdružování, spojování dělnických družstevních podniků, dělnických sdružení, jež měla být zakládána v každé továrně, do celonárodního svazu, sdružování jednotlivých územních a výrobních samosprávných jednotek do celofrancouzské federace komun. Žádná z obou stran přitom neměla v politickém systému komuny „vedoucí úlohu“ neboli monopol na politickou moc.

Nějaký postmoderní literární krasoduch by nyní mohl, jak se mi alespoň zdá, „moudře“, přezíravě namítnout, že Pařížská komuna se dokázala mocensky udržet stěží čtvrt roku (zatímco on se kupříkladu dokázal již více než dvacet pět let úspěšně zabydlet v „pórech“ sociálně ekonomického organismu české verze mafiánského lumpenkapitalismu), dlužno však mít na zřeteli, že za to rozhodně nemohla sociálně ekonomická a politická určení revolučního procesu, v němž pařížští proletáři „šturmovali nebe“, když přiváděli na svět zárodečnou buňku sdružení svobodných výrobců, obrysy společnosti, v níž se svobodný rozvoj každého stává podmínkou svobodného rozvoje všech, jelikož mocenskou porážku Komuny způsobily strategické chyby, kterých se komunardi dopustili: nedokázali jednat dostatečně aktivně, tvrdě a

rozhodně, a tak v určitém časovém období, kdy měli na své straně převahu vojenských sil, nedovedli využít příležitosti a rozhodným útokem dobýt mocenské centrum buržoazní kontrarevoluce ve Versailles, čímž by dovršili své vítězství v Paříži, což poskytlo kontrarevolučním silám čas, umožnilo jim, aby se vojensky zkonsolidovaly a přešly do protiútoku; neovládli francouzskou národní banku, a tak nezískali pod svou kontrolu bankovní, peněžní úvěrový systém francouzské republiky, čímž by donutili velkoburžoazní finanční magnáty, rentiéry a burzovní spekulanty, aby měli sociálně ekonomický zájem na vítězství jednotek pařížských národních gardistů nad armádou versailleských v občanské válce ve Francii a vroucně se za něj modlili, aby celá francouzská buržoazie vyvíjela politický tlak na versailleskou vládu v zájmu uzavření míru s pařížskou komunou.

Poučení z chyb, jichž se dopustili vedoucí činitelé Komuny, je naprosto srozumitelné, je také docela zjevné, že Komuna vůbec nebyla od samého začátku odsouzena k porážce, jak by se mohlo na první pohled zdát. A tak bychom mohli formulovat poněkud cynickou hypotézu, že „duch dějin" – Marx by možná pravil, že duch (či snad lépe anděl strážný?) dějin lidského rodu nabývá tělesného vzezření „starého, slepého a velmi dobře ryjícího krtka" –, jenž dopustil vojenskou porážku komunardů a následné orgie zběsilého kontrarevolučního teroru, který rozpoutali bonapartističtí generálové z příkazu „odporného skřeta" Thierse, vůdce „strany pořádku", díky čemuž hrdinní obránci Pařížské komuny získali navždy aureolu mučedníků, že tedy onen „duch dějin" vlastně umožnil Komuně „milosrdnou smrt", protože krátké časové údobí existence Komuny umožnilo naplno rozvinout její sociálně ekonomické a politické kontury coby zpředmětněné vize samosprávné podoby socialismu, současně ale nedovolilo, aby se ve fungování třídně sociálního bytí pařížských proletářů promítly sociálně ekonomické důsledky začlenění do přetrvávající výrobně technické podoby dělby práce, které bylo charakteristické pro klasický industriální proletariát a spočívalo v obsluze stroje, což, jak znovu připomínáme, vyvolávalo „pouze" celotřídní vlastnickou subjektivitu dělnické třídy, jejímž rubem bylo, že v jednotlivých dílčích pracovních kolektivech každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita pracovníků řídícího aparátu manévrovala a kolísala mezi lokálním a celospolečenským zájmem, lokální a celospolečenskou vlastnickou funkcí, což je ona „zájmová sociálně ekonomická dvojakost", kterou názorně demonstroval historický vývoj stalinského modelu socialismu. [373]

V soustavě výrobních vztahů sovětského typu socialismu pocházejí pracovníci aparátu ekonomického a sociálně politického řízení z příslušníků dělnické třídy a ostatních pracujících vrstev, a tudíž se zdá, že sociálně ekonomická stránka klasické dělby práce mezi prací řídící a řízenou nemůže mít takovou působnost, že by z pracovníků řídícího aparátu formovala zvláštní společenskou třídu, i když by se jednalo o nevykořisťovatelskou „třídu-netřídu", „třídu-polotřídu", čímž by vznikal – pochopitelně neantagonistický – rozpor mezi dělnickou třídou a řídícími kádry, vždyť mezi řídícími a řízenými se uchovává vztah zásadní sociálně ekonomické rovnosti v poměru k vlastnictví společenských výrobních prostředků, jejž deklarují a formálně právně zakotvují socialistické ústavně právní normy. Současně však nutno mít na zřeteli, že ve společnosti, v níž sice již nemá společenských nadvýrobek sociálně ekonomickou podobu nadhodnoty, leč se dosud nevyvinula „na svém vlastním základě", ale „právě vychází z kapitalistické společnosti", a tedy „v každém směru, hospodářsky, mravně, duchovně má ještě na sobě mateřská znamení staré společnosti, z jejíhož lůna pochází"[374], přetrvávají i sociálně ekonomické aspekty odcizení člověka od člověka (neboli dělby práce zvláště mezi prací průmyslovou a zemědělskou, tělesnou a

rozumovou, řídící a řízenou), jež jsou živnou půdou reálné nevykořisťovatelské sociálně ekonomické nerovnosti, která zprostředkovaně skrze činnost politicko-ideologického jádra vedoucího a řídícího (stranického a státního mocenského) aparátu ovlivňuje například i třídně sociální svazek mezi dělnickou třídou (jejíž třídně sociální bytí spočívá po svržení hospodářské a politické moci buržoazie ve státním vlastnictví rozhodujících výrobních prostředků) a pracujícím rolnictvem (neboli třídou zemědělských pracujících soukromých vlastníků půdy a zbožních malovýrobců).

Krátce po říjnové revoluci musela sovětská moc v občanské válce odrážet především útoky vnitřních a vnějších kontrarevolučních sil; na počátku zavádění nové hospodářské politiky, která vedla již v prvním stádiu k oživení zemědělské výroby, čímž obnovující se společenské výrobní síly vytvářely ekonomickou smyčku mezi městem a vesnicí, průmyslem a zemědělstvím, se současně v souvislosti s – pod kontrolou socialistického státu – částečným oživováním kapitalistických živlů v průmyslu, obchodu, službách a v zemědělství vyostřovaly antagonistické rozpory mezi rodícím se socialismem a částečně oživeným kapitalismem, čili mezi dělnickou třídou ve spojeneckém svazku s drobným a středním rolnictvem na jedné straně a nepmany a kulaky na straně druhé. V této konkrétně historické situaci rozvíjejícího se a zostřujícího se třídního boje nebylo vedení bolševické strany s Leninem v čele příznivcem toho, aby rodící se socialistické společenské zřízení bylo „modelováno" podle vzoru Pařížské komuny, což není divu, jelikož v oné etapě historického vývoje revolučního dělnického hnutí, jíž manifestoval především politický vývoj sovětské státní moci po říjnové revoluci, nalezla vize dělnické samosprávy a samosprávného socialismu reálnou podobu pouze v kronštadtské vzpouře, kterou inspirovala a v níž převládla maloburžoazní anarchistická ideologie objektivně sloužící frakcionářství v bolševické straně a protisocialistickým a kontrarevolučním silám v sovětské společnosti.

Ještě v roce 1921 by, jak se alespoň zdá, Lenina vůbec nenapadlo, že pro dosud v kolébce se nacházející diktaturu proletariátu by mohlo hrozit nebezpečí ze strany nějaké „třídy řídícího aparátu", jež by nalézala živnou půdu ve vedení vládnoucí komunistické strany. V dubnu roku 1922 byl ale zvolen generálním tajemníkem bolševické strany Stalin, a to na Leninovo naléhání, neboť Lenin si velice vážil Stalinovy pracovitosti. V mocenském uspořádání sovětského stranického a státního vedení šlo tehdy o funkci v podstatě bezvýznamnou, čistě administrativní a technicko-organizační: Stalin měl být vlastně jakými Leninovým mluvčím pod dobu Leninovy nemoci. Ovšem již v prosinci roku 1922 Lenin píše: „Tím, že se soudruh Stalin stal generálním tajemníkem, soustředil ve svých rukou nesmírnou moc, a já si nejsem jist, dokáže-li vždy dost obezřetně tuto moc uplatňovat."[375] A Lenin pokračuje: „Stalin je příliš hrubý a tento nedostatek, který se jakžtakž dá trpět ve styku mezi námi komunisty, nelze trpět u generálního tajemníka. Proto soudruhům navrhuji, aby uvážili, jak Stalina z této funkce přemístit a jmenovali na ni jiného člověka, který by se ve všech ostatních směrech lišil od soudruha Stalina jen jedinou předností, že by totiž byl snášenlivější, loajálnější, zdvořilejší a pozornější k soudruhům, méně náladový atd. Tato okolnost se může stát nicotnou maličkostí. Myslím však, chceme-li zabránit rozkolu a uvážíme-li vzájemné vztahy mezi Stalinem a Trockým, o nichž jsem se již zmínil, že to žádná maličkost není, nebo je to taková maličkost, která by mohla nabýt rozhodujícího významu."[376] Je příznačné, že v „Dějinách VKS (b)" není o Leninově návrhu odvolat Stalina z funkce generálního tajemníka ani jediná zmínka[377] – což bylo ale zajisté motivováno veskrze chvályhodnou snahou nepřetěžovat čtenáře přemírou informací.

Mezi Leninem a Stalinem propukl zásadní názorový střet v otázce reálného zabezpečení práva na sebeurčení národů obývajících sovětské Rusko. Leninovi se velice nezamlouvalo Stalinovo počínání ve funkci lidového komisaře pro národy a národnosti a jeho představa, že k dosažení práva na sebeurčení pro jednotlivé národy postačí autonomizace Ruské sovětské socialistické republiky coby unitárního a přísně centralizovaného státu. Lenin naopak požadoval, aby jednotlivé národy žijící na území, na němž zvítězila a v občanské válce se ubránila sovětská moc (neboli diktatura proletariátu), svobodně a dobrovolně vytvořily svaz národních sovětských socialistických republik – což Stalin nazýval „stanoviskem nacionálního liberalismu" či „sociálnacionalismu" a Lenin jej proto označil za „Gruzínce, který je novým velkoruským děržimordou poškozujícím zájmy proletářské třídní solidarity". Bezprostředním podnětem k osobnímu konfliktu mezi Leninem a Stalinem pak byla stížnost Leninovy ženy Naděždy Konstantinovny Krupské na Stalinovo hrubé a neurvalé chování vůči její osobě. [378]

Patrně z toho důvodu se Lenin v roce 1922 počal v nejužším vedení (politickém byru) bolševické strany sbližovat s Trockým, i když i jeho kritizoval, že „soudruh Trockij… se nevyznačuje jen vynikajícími schopnostmi. Osobně je to snad nejschopnější člověk v nynějším ÚV, ale zároveň je i přespříliš sebevědomý a příliš se nechává unášet čistě administrativní stránkou věci."[379] **Lenina muselo také současně, jak se zdá, znepokojovat vzájemné soupeření mezi Stalinem a Trockým, jejichž rivalita přerůstala až v nenávist, což vytvářelo nebezpečí rozkolu ve vedení komunistické strany, jenž by ohrožoval politický systém diktatury proletariátu, a proto údajně pojal úmysl vyvážit „nesmírnou moc, kterou ve svých rukách soustředil generální tajemník Stalin" pomocí dělby vedoucích mocenských funkcí v sovětském Rusku mezi tyto dva bolševiky: Stalin měl jako generální tajemník stát v čele strany a Trockij se měl stát předsedou rady lidových komisařů (zprvu ovšem místopředsedou – Lenin se přece nemohl vzdát svého postavení v čele státu). Tento záměr se však neuskutečnil pro neochotu Trockého, a proto Lenin nakonec ve své závěti navrhl sjezdu, aby Stalin byl z funkce generálního tajemníka odvolán.** [380]

Zároveň si Lenin patrně uvědomil, že jeho nápad se vzájemným vyvažováním nejvyšších mocenských stranických a státních funkcí mezi Stalinem a Trockým by spíše dále zesílil a prohloubil nebezpečí rozkolu ve vedení komunistické strany, a proto pojal a navrhl realizovat plán na upevnění stability politického systému diktatury proletariátu, jehož strategickým momentem mělo být zvýšení počtu členů ústředního výboru strany na padesát až sto lidí (doporučení odvolat Stalina z funkce generálního tajemníka strany mělo být taktickým nástrojem prosazení nastíněné strategie), neboť byl přesvědčen, že „naše strana má právo požadovat od dělnické třídy 50 – 100 členů ÚV a že je může získat, aniž by to dělnickou třídu stálo nadměrné vypětí sil. Taková reforma by naši stranu značně upevnila a usnadnila by jí boj, který svádí obklopena nepřátelskými státy a který se… může v nejbližších letech značně zostřit a také se zostří. Myslím, že by takovéto opatření přineslo nesmírný prospěch stabilitě naší strany."[381]

Zapojení velkého počtu dělníků do ústředního výboru bolševické strany mělo dle Leninova názoru vést i ke zlepšení práce ekonomicko-finančního a státně administrativního aparátu, jejž sovětská politická moc převzala (musela převzít) od carského a buržoazního režimu, čemuž se samozřejmě nelze divit, jelikož během pěti let pořínjového, revolučně demokratického vývoje ruské společnosti ani nebylo možné starý řídící aparát předělat; vždyť gigantickým revolučním dílem bylo v onom pětiletém období už to, že se za krajně nepříznivé mezinárodní situace podařilo vytvořit nový typ

státní moci, v níž šli dělníci v čele rolníků proti buržoazii. Lenin v této souvislosti uvádí: „Dělníci, jimiž bude ÚV doplněn, by podle mého názoru neměli být převážně vybíráni z těch, kdo dlouho pracovali v sovětech (v této části dopisu počítám všude k dělníkům i rolníky), protože tito dělníci si již vypěstovali určité tradice a určité předsudky, proti nimž je právě záhodno bojovat. Dělnickými členy ÚV by se měli stát převážně ti dělníci, kteří zaujímají nižší postavení než vrstva, jež se u nás během pěti let dostala na místa pracovníků sovětského aparátu, a kteří mají blíž k prostým dělníkům a rolníkům, kteří však, ani přímo, ani nepřímo nepatří k vykořisťovatelům. Budou-li se tito dělníci zúčastňovat všech zasedání ÚV, všech zasedání politbyra a budou-li číst všechny dokumenty ÚV, myslím, že mohou vytvořit kádr lidí oddaných sovětskému zřízení, schopných jednak upevnit samotný ÚV, jednak účinně se zasadit o obrodu a zdokonalení aparátu.“[382]

Diktatura proletariátu se v Sovětském svazu opírala o spojenecký svazek mezi dělnickou třídou a drobným a středním rolnictvem, v němž hrála vedoucí úlohu dělnická třída v čele s komunistickou stranou. Po říjnové revoluci se díky realizaci dekretu o půdě (čili pozemkové reformě, jež v Rusku zlikvidovala feudální velkostatkářské vlastnictví půdy) základní a nejpočetnější sociálně ekonomickou vrstvou rolnictva stali střední rolníci. V průběhu nové hospodářské politiky se střední rolnictvo třídně diferencovalo, část středních rolníků se měnila v kulaky (neboli zámožné, bohaté farmáře), čímž vznikalo nebezpečí, že se drobní a střední rolníci dostanou pod vliv kulaků, kteří se na základě posílení své ekonomické moci budou chtít i „politicky osvobodit“ od sovětské státní moci, takže se naruší a rozloží třídní spojenecký svazek mezi dělníky a rolníky, což pak může následně vést k pádu vlády bolševické strany a zhroucení státní politické moci dělnické třídy. Z toho důvodu zahrnoval Leninův plán na upevnění mocenské stability socialistického zřízení i další – a lze říci, že základní a hlavní – strategický prvek, jímž bylo rozvíjení vlastnické subjektivity, která by drobné a střední rolníky vtahovala do procesu upevňování socialistického zespolečenšťování práce, výroby a výrobních prostředků a posilovala tak možnost nalezení společného politického zájmu a dohody mezi dvěma třídami, o něž se opírala komunistická vláda. Takovou sociálně ekonomickou formou, pomocí níž by pracující drobné a střední rolnictvo „vrůstalo do socialismu“ a zároveň by docházelo ke třídně sociální i politické izolaci venkovské a městské buržoazie (čili kulaků a nepmanů), bylo družstevnictví.

A tak není divu, když u Lenina čteme, že „družstevnictví v kapitalistickém státě je nesporně kolektivní kapitalistickou institucí. Rovněž je nesporné, že v našem nynějším hospodářství, kdy kombinujeme soukromovlastnické podniky – ale jen na společenské základně, jen pod kontrolou státní moci, která je v rukou dělnické třídy – s podniky důsledně socialistickými (státu patří výrobní prostředky i půda, na níž podnik stojí, jakož i celý podnik vůbec), vynořuje se ještě třetí typ podniků, které z hlediska zásadního významu nebyly dříve samostatné, a to podniků družstevních. Za soukromého kapitalismu se družstevní podniky liší od kapitalistických jako podniky kolektivní od soukromých. Za státního kapitalismu se družstevní podniky liší od státně kapitalistických jako podniky za prvé soukromé a za druhé kolektivní. Za našeho nynějšího zřízení se družstevní podniky liší od podniků soukromokapitalistických jako podniky kolektivní, ale neliší se od podniků socialistických, patří-li půda, na níž stojí, a výrobní prostředky státu, tj. dělnické třídě. Právě tato okolnost se u nás nebere dost v úvahu, když se mluví o družstevnictví. Zapomíná se, že družstevnictví nabývá u nás vzhledem ke zvláštnosti našeho státního zřízení zcela mimořádný význam. Ponecháme-li stranou koncese, které se u nás mimochodem řečeno nijak zvlášť nerozšířily, pak se družstevnictví v našich poměrech plně kryje se socialismem… Dnes můžeme právem

říci, že již pouhý růst družstev znamená pro nás totéž (až na „malou“ již uvedenou výjimku), co růst socialismu, a zároveň si musíme přiznat, že se od základu změnilo celé naše nazírání na socialismus. Tato základní změna je v tom, že dříve jsme hlavní důraz kladli a museli klást na politický boj, na revoluci, na dobytí moci atd. Nyní se těžiště naší činnosti mění, přesunuje se na pokojnou organizační, „osvětovou“ práci.“[383]

Lenin pokračuje: „Protože státní moc je v rukou dělnické třídy, protože této státní moci patří všechny výrobní prostředky, zůstalo naším úkolem opravdu jen združstevnění obyvatelstva. Bude-li v družstvech co největší počet obyvatelstva, dosáhne sám sebou cíle právě ten socialismus, který dříve budil oprávněné úsměšky, úšklebky a pohrdání těch, kdo byli oprávněně přesvědčeni o nutnosti třídní boje, boje o politickou moc atd. A tu si ne všichni soudruzi uvědomují, jakého obrovského, nesmírného významu nabývá nyní pro nás združstevňování Ruska. Nepem jsme udělali ústupek rolníkovi jako obchodníkovi, zásadě soukromého obchodu, právě proto má družstevnictví (proti opačnému mínění mnohých) tak obrovský význam. Dostatečně široké a dalekosáhlé združstevnění ruského obyvatelstva za Nepu je v podstatě vše, co potřebujeme, poněvadž jsme nyní přišli na to, kdy a jak spojovat soukromý zájem, soukromý obchodní zájem s prověřováním a kontrolou prováděnou státem, kdy a jak jej podřídit společným zájmům, což dříve bývalo pro přemnohé socialisty kamenem úrazu. A vskutku, má-li stát všechny důležité výrobní prostředky, je-li státní moc v rukou proletariátu, existuje-li svazek tohoto proletariátu s mnohamiliónovými masami chudých a nejchudších rolníků, je-li zajištěna vedoucí úloha proletariátu v tomto svazku atd. – není to snad vše, čeho je třeba, aby z družstevnictví, z pouhého družstevnictví, na které jsme dříve pohlíželi svrchu jako na kramářské a na které v jistém směru můžeme právem tak pohlížet i nyní, za Nepu, není to snad vše, čeho je třeba k vybudování úplné socialistické společnosti? Ještě to není vybudování socialistické společnosti, ale je to všechno, čeho je třeba a co stačí k tomuto vybudování.“[384]

Je vcelku logické, že Leninův „poslední závěr moudrosti“ zní v této souvislosti takto: „A systém civilizovaných družstevníků, jestliže vlastnictví výrobních prostředků je společenské a jestliže proletariát dosáhl třídního vítězství nad buržoazií – to je systém socialistický.“[385] Zdá se, že v Leninově pojetí se každodenní samosprávná sociálně ekonomická praktická aktivita, která nalézá vlastnické naplnění v rozličných typech družstevních podniků, neměla omezovat pouze rámcem zemědělské výroby či obchodu a služeb, ale „široké a dalekosáhlé združstevňování ruského obyvatelstva“ se mělo týkat též – a hlavně! – pracovních kolektivů dělníků v průmyslových závodech, neboť jedině tímto způsobem, na základě zdola vyrůstajícího samosprávného vlastnictví, podnikání a hospodaření bylo možné upevňovat politickou moc dělnické třídy, zachovat třídní svazek mezi dělnickou třídou a masami pracujícího drobného a středního rolnictva, a to nejenom v třídním boji s nepmany a kulaky, městskou a venkovskou buržoazií, ale i v poměru ke „komunistické nadutosti“, jež se začala projevovat u činovníků sovětského politicko-ideologického, státně administrativního a ekonomicko-finančního řídícího aparátu, kteří se jakožto členové vládnoucí komunistické strany domnívali, že všechny úkoly je možné splnit dekretováním, příkazově administrativními metodami. [386]

V před našima očima vyrůstající velkolepé stavbě socialismu jakožto „systému civilizovaných družstevníků“ měla dle Leninova plánu samosprávná vlastnická subjektivita dělníků a dalších skupin a vrstev pracujících coby princip vlastnické strukturace socialistických výrobních vztahů vznikat a prosazovat se nejenom zdola, ale i shora, a to cestou přímého a bezprostředního zapojení dělníků do řídící a kontrolní činnosti ve vrcholných mocenských rozhodovacích orgánech komunistické strany a

socialistického státu: několik desítek dělníků, kteří měli kvůli odvrácení rozkolu ve vedení bolševické strany a dosažení větší politické stability sovětského zřízení doplnit ústřední výbor vládnoucí strany, se mělo totiž podle Leninova názoru věnovat kontrole, zdokonalování a přebudování sovětského aparátu. Lenin v této souvislosti nastínil plán reformy dělnicko-rolnické inspekce, jehož podstata spočívala ve sloučení ústřední kontrolní komise bolševické strany s reorganizovanou státní dělnicko-rolnickou inspekcí, jelikož „takové sloučení dělnicko-rolnické inspekce s ústřední kontrolní komisí prospěje oběma institucím. Na jedné straně tím získá dělnicko-rolnická inspekce tak velikou autoritu, že na tom přinejmenším nebude hůř náš lidový komisariát zahraničních věcí. Na druhé straně nastoupí náš ÚV společně s ústřední kontrolní komisí definitivně onu cestu přeměny v nejvyšší konferenci strany, na kterou již v podstatě vkročil a po níž bude muset jít až do konce, bude-li chtít své úkoly řádně splnit v dvojím smyslu: jednak dosáhnout plánovitosti, účelnosti a systematičnosti ve své organizaci a práci, a jednak navázat spojení s opravdu širokými masami prostřednictvím našich nejlepších dělníků a rolníků…reorganizací získá nejen dělnicko-rolnická inspekce, ale neméně i náš ÚV, jednak získá lepší spojení s masami, jednak bude pravidelněji a solidněji pracovat… kromě politického prospěchu z toho, že členové ÚV a členové ústřední kontrolní komise budou při takové reformě mnohem lépe informováni o zasedání politického byra a mnohem lépe na ně připraveni… musíme připočítat k výhodám i to, že se v našem ÚV oslabí vliv čistě osobních a nahodilých okolností a tím zmenší nebezpečí rozkolu…členové ústřední kontrolní komise…musí utvořit semknutou skupinu, jež bude muset „bez ohledu na osoby“ dbát na to, aby jim žádná jiná autorita, ani generální tajemník, ani kterýkoli jiný člen ÚV, nebránila žádat vysvětlení, kontrolovat dokumenty a vůbec se o všem náležitě informovat a dosáhnout maximální preciznosti a pravidelnosti v práci…V naší Sovětské republice je ovšem sociální řád založen na spolupráci svou tříd – dělníků a rolníků – a k této spolupráci jsou nyní připuštěni za jistých podmínek i „nepmani“, tj. buržoazie. Vzniknou-li mezi těmito třídami vážné třídní rozpory, bude rozkol neodvratný, avšak v podstatě našeho sociálního řádu nezbytně neexistují kořeny takového rozkolu a hlavním úkolem našeho ÚV a ústřední kontrolní komise, jakož i celé naší strany je, abychom si bedlivě všímali okolností, které by mohly k rozkolu vést, a vyvarovali se jich, neboť osud naší republiky bude nakonec záviset na tom, zda rolnické masy půjdou s dělnickou třídou a zůstanou věrny svazku s ní, anebo zda připustí, aby je „nepmani“, tj. nová buržoazie s dělnictvem znesvářili a od něho odtrhli. Čím jasněji budeme před sebou vidět tento dvojí důsledek, čím jasněji si jej budou uvědomovat všichni naši dělníci a rolníci, tím větší budeme mít vyhlídky, že se nám podaří vyhnout se rozkolu, který by byl pro sovětskou republiku zhoubný.“[387]

Je zjevné, že Leninův projekt reorganizace dělnicko-rolnické inspekce zahrnoval odlišení organizačně technické (potažmo správně administrativní) a sociálně ekonomické (potažmo mocensko-politické) stránky a funkce kontrolní činnosti (coby součásti a jedné z funkcí systému a procesu řízení, a to jak řízení hospodářského, tak i politického) rozlišoval mezi kontrolní činností profesně odbornou a kontrolní činností třídně sociální, a proto mohl Lenin požadovat, aby se ústřední výbor bolševické strany rozšířil o několik desítek třídně, revolučně socialisticky nejuvědomělejších dělníků a rolníků, kteří měli pracovat v ústřední kontrolní komisi, což by dovolilo upevnit jednotu strany a mas pracujících, a současně, aby se počet pracovníků dělnicko-rolnické inspekce jako lidového komisariátu zmenšil na 300 – 400 zaměstnanců, kteří však měli být vysoce kvalifikovanými – a také velmi dobře finančně odměňovanými –, zodpovědnými (a též neúplatnými), prvotřídními odborníky, vybíranými na základě přísných zkoušek. Spojení stranické instituce s institucí sovětskou formou postupného

splynutí kontrolní komise ústředního výboru komunistické strany s lidovým komisariátem dělnicko-rolnické inspekce podle Leninova mínění dovolovalo překonat rozdrobení a rozkouskování kontrolní činnosti mezi dílčí a částečné funkce různých orgánů a institucí řídícího aparátu, přeměnit evidenci a kontrolu (která je jednou ze základních funkcí diktatury proletariátu k tomu, aby mnohamilionové masy pracujícího rolnictva zůstaly věrny spojeneckému svazku s dělnickou třídou) na organicky celistvý systém, v němž by se úřadování prolínalo s teoretickým studiem, a revoluční demokratismus sovětské moci spojoval s racionální organizací řídící práce – aby přestavěná dělnicko-rolnická inspekce plnila organizačně technickou funkci dirigenta výroby a současně vykonávala i vlastnickou roli revolučního socialistického dozorce nad upevňováním a rozvojem společenského vlastnictví, jenž dokáže odhalovat masky a finesy rozmanitých chytráků, kteří by chtěli parazitovat na sovětském zřízení.

Tomu, jaký význam přikládal Lenin procesu a výsledku procesu přebudování dělnicko-rolnické inspekce, lze porozumět díky Leninovu závěrečnému hodnocení revoluční dějinotvorné úlohy zreorganizované dělnicko-rolnické inspekce, kterou Lenin spojoval s faktem, že vlivem imperialistické první světové války se spolu s národy carského Ruska dostaly i masy pracujících Indie a Číny do revolučního pohybu, byly vtaženy do všeobecného víru národně osvobozeneckého a světového revolučního hnutí. A jelikož národy Ruska, Indie, Číny, Persie, Indonésie atd., atp. tvoří velkou většinu lidstva, byl dle Leninova přesvědčení konečný výsledek světového revolučního zápasu zcela nepochybný a konečné vítězství socialismu bylo plně a naprosto zajištěno, k dosažení tohoto cíle však byl dle Leninova mínění nezbytný též pružný a účinný taktický postup, jejž „my, Komunistická strana Ruska, my, sovětská moc Ruska, musíme používat, abychom zabránili kontrarevolučním západoevropským státům nás rozdrtit. Aby naše existence byla zajištěna do příští válečné srážky mezi kontrarevolučním imperialistickým Západem a revolučním a nacionalistickým Východem, mezi nejcivilizovanějšími státy světa a státy orientálně zaostalými, které však tvoří většinu – k tomu je třeba, aby se tato většina civilizovala. Ani my nejsme dost civilizovaní, abychom mohli přejít přímo k socialismu, i když k tomu máme politické předpoklady. Musíme používat takovéto taktiky, čili, chceme-li se zachránit, musíme provádět tuto politiku: Musíme se vynasnažit vybudovat stát, ve kterém si dělníci udrží hegemonní postavení vůči rolníkům i jejich důvěru a nanejvýš hospodárně vymýtí ze svých společenských vztahů jakékoli stopy plýtvání. Musíme docílit toho, aby náš státní aparát byl co nejméně nákladný. Musíme z něho vymýtit všechny pozůstatky nehospodárnosti, kterých v něm zbylo tak mnoho po carském Rusku, po jeho byrokraticko-kapitalistickém aparátu. Nebude to říše rolnického primitivismu? Nebude. Zajistíme-li dělnické třídě hegemonní postavení vůči rolnictvu, budeme moci při maximální šetrnosti v hospodářství našeho státu věnovat každou sebemenší úsporu na rozvoj strojového velkoprůmyslu, elektrifikace, na hydraulickou těžbu rašeliny, na dobudování Volchovské hydroelektrárny aj. V tom a jedině v tom bude naše naděje. Teprve pak budeme moci, obrazně řečeno, přesedlat z jednoho koně na druhého, a to z rolnické, mužické, vychrtlé herky, z herky přísné hospodárnosti, nezbytné ve zpustošené rolnické zemi, na oře, jakého hledá a musí hledat proletariát, na oře strojového velkoprůmyslu, elektrifikace, Volchovské hydroelektrárny atd. Takhle bych si představoval celkový plán naší práce, naší politiky, naší taktiky a naší strategie ve spojení s úkoly reorganizované dělnicko-rolnické inspekce. Proto také považuji za správnou onu mimořádnou péči a mimořádnou pozornost, kterou musíme věnovat dělnicko-rolnické inspekci, když jsme jí dali tak mimořádně vysoké postavení a propůjčili jí práva ústředního výboru atd., apod. Považuji to za správné proto, že jedině tehdy, když provedeme co nejpřísněji očistu našeho aparátu, když odstraníme co

nejdůkladněji vše, co v něm není absolutně nezbytné, dokážeme se jistojistě udržet. A přitom se udržíme nikoli na úrovni malorolnické země, nikoli na úrovni všeobecného odříkání, nýbrž na úrovni, která nezadržitelně stoupá k strojovému velkoprůmyslu. Takové jsou úkoly naší dělnicko-rolnické inspekce, které mi tanou na mysli. Proto pro plánuji sloučení nejautoritativnějšího orgánu strany s „obyčejným" lidovým komisariátem."[388]

Leninův plán na rekonstrukci dělnicko-rolnické inspekce nevyvolal v nejužším vedení bolševické strany žádné nadšení. Proti Leninovu návrhu na rozšíření ústředního výboru vystoupil Trockij, jenž údajně prohlásil, že „ to neobyčejně poškodí přesnou a pravidelnou činnost ÚV a povede ke ztrátě jeho nezbytné formy a stability". [389] Ještě pozoruhodnějším způsobem reagoval na v bolševické „Pravdě" vyšlý Leninův článek „Raději méně, ale lépe" další významný sovětský státník Leonid Krasin, lidový komisař zahraničního obchodu. Krasin chválí Leninův článek za – především v kritické části projevenou – myšlenkovou hloubku, zároveň však otevřeně a upřímně přiznává, že mu není příliš jasné, jaký je pozitivní myšlenkový obsah Leninovy stati, neboť se mu zdá, že Lenin navrhuje vytvořit jakousi „dělnicko-rolnickou superinspekci", která by se měla stát mozkem a srdcem celého sovětského státního aparátu, což v Krasinovi vyvolává velké pochyby a dokonce obavy. Krasin má dojem, že Lenin klade svým návrhem antitezi mezi výrobu a kontrolu, a to mu připadá chybné, vždyť mezi výrobou a kontrolou coby dvěma odvětvími práce státního aparátu přece žádný rozpor neexistuje. Základním úkolem sovětské moci by měla být především organizace výroby, a ne snaha vybudovat co nejdokonalejší kontrolní aparát. V protikladu k výrobě má přece kontrolní činnost pouze pomocnou funkci, která je nezbytná pouze z toho důvodu, že organizace výroby není ještě dokonalá; v souladu s tím, jak se organizace výrobního procesu zdokonaluje, stává se kontrola nutnou stále méně a méně a v moderní strojové průmyslové velkovýrobě se nejlepší, ideální formou kontroly stává strojový automat, jenž dokáže pracovat bez jakékoli kontroly ze strany člověka. Základním cílem socialismu by proto mělo být maximum výroby a minimum kontroly, aby se lidé (čili přímí a bezprostřední výrobci, dělníci nebo jiní pracující) pokud možno co nejméně vměšovali do řízení a kontroly výrobních procesů, vždyť názor, že abychom se naučili organizovat výrobu, je nezbytná kontrola, je pouze scholastický, úřednicko-kancelářský předsudek. Sovětské Rusko by se mělo pozdvihnout na civilizační úroveň západoevropských zemí, v nichž má kontrola výrobních procesů podobu činnosti automatického stroje, jenž kontroluje sám sebe, a zabezpečují ji kvalifikovaní pracovníci aparátu hospodářského řízení, přičemž státní kontrola tam má rozměry velice skromné a realizují ji odborně zdatní státní úředníci – je příznačné, že systém státní kontroly v carském Rusku se svými principy a nadměrnou, nestvůrnou velikostí kontrolního aparátu do jisté míry podobal státní kontrole v sovětské republice. [390] Představovala-li Trockého kritika administrativně byrokratické stanovisko, manifestovalo se v Krasinově článku ideově teoretické stanovisko manažersko-technokratické, jež nechápe marxistickou dialektiku organizačně technické a sociálně ekonomické funkce řídící činnosti, a tudíž si ani neuvědomuje, že základním smyslem revoluční socialistické přeměny společnosti je překonání staré, klasické profesně zaměstnanecké (neboli výrobně technické, organizačně ekonomické) a třídně sociální (čili vlastnické) dělby práce, takže si pracující masy musejí znova osvojit profesi, od níž byly v průběhu stovek a tisíců let trvání vykořisťovatelských společenských řádů odcizeny, totiž profesi rozumného a odpovědného spoluvlastníka a hospodáře světa, v němž žijí (neboť žádný jiný, „lepší" svět není prostě k mání), že celospolečensky určující a sjednocující samosprávná vlastnická subjektivita dělnické třídy může být jako jediná reálnou alternativou kapitalistickému systému, z čehož plyne, že podle Leninova

návrhu zreorganizovaná dělnicko-rolnická inspekce by umožnila vytvořit vlastnickou strukturu socialistických výrobních vztahů, v níž by se, jak jsme o tom již mnohokrát hovořili, stala vlastnická funkce a role pracovníků řídícího aparátu dílčí a podřízenou složkou oné celospolečensky dominující vlastnické subjektivity dělnické třídy ve spojeneckém svazku s masami drobných a středních pracujících rolníků, a to jak v případě, že by si vlastnické (ekonomické i politické) řízení a rozhodování dělníků a dalších vrstev pracujících podřizovalo řídící aparát, v němž by ještě působili nepmani, kulaci či bývalí carští úředníci, tak i v případě, že by v chodu řídícího aparátu zveličovali svou dílčí a částečnou vlastnickou roli „komunističtí nadutci", kteří nebyli schopni vlastnické funkce jednotlivých složek řídícího aparátu náležitým způsobem propojovat a slaďovat.

Již jsme se zmínili, že generální tajemník bolševické strany byla původně čistě organizačně administrativní funkce a Stalin měl být něco jako Leninův mluvčí. Stalin ovšem ve své nové roli šikovně využil toho, že jej ústřední výbor strany učinil osobně odpovědným za plnění usnesení, které bylo diktováno obavami o Leninovo zdraví, a v době Leninovy nemoci ho zcela izoloval od veřejného života: Lenin měl zákaz informací, styku s přáteli, rozhovorů o politických záležitostech, besed i návštěv, potřeboval povolení ke čtení knih, novin a časopisů, atd., což vůdce komunistické strany určitě velice těžce nesl. Z toho také vznikl konflikt mezi Stalinem a Krupskou. Stalin odmítl pustit na návštěvu k Leninovi i Naděždu Konstantinovu, přestože to lékaři povolili a Lenin si to přál, vyhrožoval dokonce Krupské, že ji požene před ústřední kontrolní komisi a nakonec měl popuzeně prohlásit: „To jí mám podlézat, plazit se před ní? Spát s Leninem ještě neznamená vyznat se v leninismu!" – opravdu vzácný příklad „soudružského rytířství" ve vztahu k ženě u „disciplinovaného úředníka strany". [391]

Do Stalinovy kanceláře umístili zvláštní telefon, který mu umožnil odposlouchávat telefonické rozhovory Trockého, Kameněva, Zinovjeva, Bucharina i dalších členů vedení bolševické strany, znát jejich záměry a taktické politické kombinace, čehož Stalin v následujícím boji o moc bohatě využíval. [392] Svého postavení ve funkci generálního tajemníka pak Stalin od samého počátku využíval především k vylučování stoupenců Trockého a dalších svých politických odpůrců ze strany, na jejichž místa dosazoval na klíčové rozhodovací posty ve stranickém a státním aparátě svoje věrné, kteří mu byli osobně zavázáni.

Ve Stalinově počínání se jako v kapce vody předjímavým způsobem, coby dopředná systémová vazba zračil a zrcadlil proces utváření třídy řídícího aparátu reálně existujícího socialismu pomocí a cestou zprofesionalizování (neboli monopolního přisvojování) vlastnické – a potažmo i mocenské – funkce, kterou by měli reálně vykonávat příslušníci dělnické třídy i ostatních vrstev pracujících. Současně se zde projevovalo „čertovo kopýtko" Leninova modelu revoluční dělnické strany, jenž koncipoval na počátku dvacátého století ruskou sociální demokracii jako stranu nového historického typu samosprávné politické organizace revolucionářů z povolání. [393] Leninovy poslední články, v nichž načrtl plán naplňování reálným obsahem vlastnické subjektivity socialistické dělnické třídy spolu se sociálně ekonomickými vrstvami dalších pracujících formou rozvoje družstevnictví a reorganizace dělnicko-rolnické inspekce, svědčí možná o tom, že si Lenin počal uvědomovat, že jeho názor spojující nebezpečí, které může hrozit dalšímu vývoji socialismu, především s osobními vlastnostmi a charakterovými nedostatky Stalina či Trockého – „maličkosti, jež by mohly nabýt rozhodujícího významu" – je velice plytký a povrchní a že ono nebezpečí má příčiny a kořeny rozhodně hlubší. Je však příznačné, že se Leninovi návrh na odvolání Stalina

z funkce generálního tajemníka bolševické strany nepodařilo prosadit, k čemuž došlo i proto, že sekretářka, která zapsala Leninovo doporučení odvolat Stalina, odevzdala, jak se alespoň zdá, jakožto disciplinovaná členka strany jednu z kopií zápisu právě generálnímu tajemníkovi, a tak se Stalin Leninovy závěti zmocnil. Muž, jenž dokázal prosadit svou politickou vůli proti většině členů vedení bolševické strany v září a říjnu roku 1917 i o rok později v období brestlitevského míru, jenž svrhl carský i buržoazní režim a vyhnal z Ruska feudální velkostatkáře i velkoburžoazní finanční magnáty a velkoprůmyslníky, tak tedy tento muž utrpěl naprostou porážku ve střetnutí se třídou řídícího aparátu, i když tato třída existovala pouze ve stavu zrodu a její mocenskou – a potenciálně i vlastnickou – subjektivitu zosobňoval jediný člověk. To byla osobní lidská i politická tragédie Leninova, která byla zároveň tragédií sovětské komunistické strany i celého mezinárodního revolučního socialistického hnutí. Tragédie, jejíž umělecké zobrazení by vyžadovalo dramatický talent formátu Williama Shakespeara a kterou by si ovšem nestačilo esteticky osvojit romanopisecké nadání Milana Kundery či filmařské umění Miloše Formana; tento úkol by pochopitelně nezvládly ani estetické kategoriální nástroje cimrmanovského humoru.

Neúspěch Leninových politických návrhů a doporučení v jeho posledních statích má přitom současně podobu groteskní frašky. Již jsme pověděli, jaký byl osud jeho doporučení odvolat Stalina z funkce generálního tajemníka. Osud Leninova plánu na reorganizaci dělnicko-rolnické inspekce je také velice příznačný: poté, co Stalin jakožto „disciplinovaný úředník bolševické strany“ a „voják revoluce“, „první mezi profesionálními revolucionáři“ zůstal ve funkci generálního tajemníka (Stalin nabídl ústřednímu výboru svou rezignaci, kterou však ústřední výbor na doporučení politického byra nepřijal, k čemuž, jak se mi alespoň zdá, velmi napomohla skutečnost, že Stalin ve svém projevu hojně citoval z velmi nelichotivých charakteristik, jimiž Lenin počastoval ve své závěti jednotlivé členy nejužšího vedení bolševické strany), vřele doporučoval po Leninově smrti – když začal velice usilovně vytvářet kult Leninovy osoby, přeměňovat Lenina v neživotnou modlu, ikonu, kanonizovat jeho názory – ústřednímu výboru, aby Leninův návrh na přeměnu dělnicko-rolnické inspekce jednoznačně schválil. Coby generální tajemník zůstal nejvyšším kontrolorem bdícím především nad kádrovou politikou bolševické strany a každý si může zajisté domyslet, jak asi Stalin dělnicko-rolnickou inspekci zreorganizoval a jak reálnou šanci měli členové reformované dělnicko-rolnické inspekce „utvářet semknutou skupinu, jíž žádná autorita, třebas generální tajemník, nebude moci bránit žádat vysvětlení, kontrolovat dokumenty a vůbec se o všem náležitě informovat“ (jak to, znovu opakujeme, požadoval původní Leninův návrh!), kupříkladu ke kontrole činnosti tohoto „člověka veskrze zvláštního ražení“.

A můžeme si položit jednoduchou otázku: proč se tak stalo? V mysli ihned vytane odpověď: Lenin byl v době, kdy psal svou závěť, těžce, nevyléčitelně nemocen. V březnu roku 1923 postihl Lenina další záchvat, který jej nadobro vyřadil z politického života, a tudíž mu osud nedopřál dostatek času, aby mohl své návrhy a záměry uvést ve skutek. Takové vysvětlení je sice na první pohled logické, zdá se mi však, že je příliš povrchní a dovolím si proto formulovat hypotézu, že i kdyby Leninovi dopřál osud ještě pět či deset let politicky aktivního života dopadl by jeho politický konflikt se Stalinem (neboli se vznikající třídou řídícího aparátu) stejně, ba možná dokonce pro Lenina ještě tragičtěji; je možné, že osud byl k Leninovi – Lenin zemřel, jak je známo, tři čtvrtě roku poté, co mu jeho choroba s konečnou platností znemožnila jakoukoli politickou aktivitu, v lednu roku 1924 – vlastně ještě docela milosrdný.

Ve střetu mezi Leninem a Stalinem totiž nešlo o čistě osobní spory kvůli tomu, že Stalin urazil Leninovu manželku, ani pouze o názorové rozdíly na řešení národnostní problematiky na obrovském území, na němž se po říjnové revoluci ustavila sovětská státní moc a kde žili lidé desítek národů a národností, Leninova tragédie je, jak jsme se již zmínili, vskutku tragédií celého mezinárodního revolučního dělnického a komunistického hnutí, jež – nemůžeme si pomoci – připomíná tragický osud Sókratův, o němž nám Hegel praví, že „je tragický ve skutečném, ne pouze v povrchním smyslu toho slova, podle něhož se za tragickou považuje především smrt, která potká šlechetného člověka. Povrchně se o Sókratovi říká, že jeho osud byl tragický, protože Sókrates prý byl nevinně odsouzen. Ale trpět bez viny – to je jen smutné, nikoli tragické, protože v takovém neštěstí není žádný rozumný smysl. V neštěstí je rozumný smysl pouze v tom případě, došlo-li k němu z vůle samotného subjektu, a usilování tohoto subjektu musí být bezměrně oprávněné a mravní a rovněž musí být mravní i moc, vůči níž tento subjekt vystupuje. Má-li jít o tragédii, nesmí jít o pouhou moc přírodní síly, či o moc nějaké tyranské vůle. Jen v onom prvním případě je člověk sám vinen svým neštěstím, zatímco přirozená smrt je pouhým absolutním právem, jež vykonává příroda vůči člověku. V případě skutečné tragédie musí tedy stát na obou stranách mravní síly, jež se dostaly do konfliktu. A takový byl Sókratův osud. Jeho osud není přitom pouze osobním, individuálním romantickým osudem; je to všeobecně společenský tragický osud, je to tragédie Atén, tragédie celého Řecka, jež se v podobě Sókratova osudu projevuje. Dvě protikladná práva vystupují proti sobě a jedno se rozbije na druhém. A obě dvě práva stejně tak zanikají, jako jsou vůči sobě ospravedlněna – ne že by jen jedno bylo právem a druhé bezprávím.“[394]

V sovětském Rusku se krátce po říjnové revoluci rozpoutala občanská válka, během níž odešlo mnoho příslušníků klasického industriálního proletariátu z velkých průmyslových závodů, jenž byl třídně sociální základnou politiky bolševické strany, do rudé armády a velká část z nich na polích občanské války padla. Mnoho dalších tradičních průmyslových dělníků vstoupilo v těchto letech do stranického, státního, hospodářského, bezpečnostního atd., atp. řídícího aparátu, jak to vyžadovalo uchování a upevnění sotva zrozené státní politické moci dělníků a rolníků. Občanská válka způsobila hospodářský rozvrat a katastrofický pokles průmyslové výroby, takže se stalo, že ve státě diktatury proletariátu se obrazně řečeno veškerý proletariát téměř „rozplynul“ a zemi zalila vlna maloburžoazního živlu, což ohrožovalo politickou stabilitu sovětské moci a vládu komunistické strany mnohem víc než vzájemná osobní rivalita mezi Stalinem a Trockým v nejužším vedení strany, v níž se vlastně v mocensko-politické a ideologické nadstavbě sovětské společnosti zračilo rozdrobení a rozkouskování společenského přivlastňování, které přinášely výrobní vztahy socialismu sovětského typu – z čehož vyplývá mimo jiné, že v takových sociálně ekonomických podmínkách zůstával Leninův plán na rozvíjení zdola i shora subjektivity dělnické třídy sovětské republiky v oblasti kontrolní funkce vlastnického řízení a rozhodování spíše sociálně utopickou pojmovou konstrukcí.

Před Sovětským svazem vyvstala objektivní potřeba urychlené socialistické akumulace peněžního kapitálu, aby bylo možné nejdříve obnovit průmyslovou výrobu na předválečné úrovni a poté industrializovat zemi, vybudovat těžký a strojírenský průmysl, na čemž závisela samozřejmě i obranyschopnost sovětského státu. A to velice rychlým tempem, vždyť rozvoj moderního průmyslu – a obecně civilizační vývoj –, na nějž měla Anglie asi tak tři sta let, Francie alespoň sto padesát let a Německo minimálně osmdesát roků, musela sovětská republika zvládnout nejpozději za deset či patnáct let. Carské samoděržaví, které nalézalo živnou půdu v hospodářské a politické moci

feudálních velkostatkářů a černosotněnsky tmářské pravoslavné církve, bylo tak idiotsky tupé a prohnilé, do té míry prolezlé korupcí a byrokratismem, že ani na počátku dvacátého století nebylo schopno prosadit státní politiku, kterou v první polovině století šestnáctého prováděl v Anglii král Jindřich toho jména osmý: totiž uvolnění a odstranění sociálně ekonomických bariér bránících nastartování procesu prvotní akumulace kapitálu. A pokud v lůně carského despotického režimu i – v období po zrušení nevolnictví – vznikly zárodky kapitalistických výrobních vztahů a sociálně ekonomických forem výroby, jednalo se o monopolní kapitalismus primitivního, barbarského, asiatského typu v izolovaných průmyslových enklávách v některých velkých městech (které ovšem mohly mít podobu velkých průmyslových závodů, v nichž se monopolní kapitál a velkoburžoazní finanční oligarchie postaraly o to, že se v nich na jednom místě soustřeďovaly velké masy tradičních průmyslových dělníků, což napomáhalo revolučnímu politickému třídnímu boji proletariátu proti carskému a buržoaznímu režimu); ani zárodečné buňky třídy ruské monopolní velkoburžoazie, ruských kapitalistických velkoprůmyslníků a finančních magnátů, politicky a ideologicky srostlé s carským despotismem, které v útrobách polofeudálních výrobních vztahů z této výrobně silové živné půdy vyrostly, nebyly schopny rozvinout proces kapitalistické akumulace tak, aby industrializoval celou zemi a carské policejně byrokratické impérium tak zůstávalo až do začátku první světové války civilizačně zaostalým zemědělským státem s drtivou převahou rolnického obyvatelstva a se slabě rozvinutým průmyslem, státem, v němž až říjnová proletářská socialistická revoluce musela provést buržoazně demokratický převrat v zemědělství a na vesnici a definitivně zlikvidovat feudální velkostatkářské a církevní soukromé vlastnictví půdy. A je samozřejmé, že v období po říjnové revoluci a obratu politické strategie bolševické strany k nové hospodářské politice, nebyli ani nepmani ve městech, v oblasti soukromokapitalistického průmyslu, obchodu a služeb či kulaci v zemědělské výrobě a na vesnici schopni rozvinout akumulaci peněžního kapitálu, čili přetavovat svoje finanční příjmy – vzniklé kupříkladu ze spekulace, šmelinářství a lichvaření – do sociálně ekonomické formy peněžního kapitálu, jenž by mohl industrializovat celou širou ruskou zemi a pozdvihnout ji na vyšší civilizační úroveň.

Za této konkrétně historické situace, kdy se nebylo možné spoléhat na brzké vítězství socialistické revoluce v průmyslově nejvyspělejších hospodářských státech, jako jsou Spojené státy, Anglie, Francie či Německo (ostatně není vůbec jasné, jak by v oné době mohl dejme tomu německý proletariát, pokud by udržel státní politickou moc, v procesu akumulace peněžního kapitálu a industrializace sovětské republice konkrétně – a hlavně rychle – pomoci), existoval v „útrobách kolébky“, v níž se v důsledku ekonomického rozvratu způsobeného občanskou válkou nalézala třídně sociální diferenciace sovětského systému, pouze jeden třídně sociální subjekt, který byl schopen vlastně úplně znova vykovat souběžně s rozvojem masové strojové průmyslové výroby zároveň též masový růst klasické industriální dělnické třídy, jež by se stávala rozhodující společenskou výrobní silou: a touto revoluční dějinotvornou silou se mohla stát pouze třída, jejíž mocenské a ideologické jádro tvořili právě ti profesionální revolucionáři, o nichž hovořil Leninův koncept marxistické revoluční strany nového historického typu a u níž Stalin zosobňoval nejen pro ni typické zveličování její lokální a částečné vlastnické role, ale též i svými charakterovými vlastnostmi a stylem politického jednání způsob, jakým bylo možné třídu řídícího aparátu sjednocovat do funkčního celku. V názorovém a politickém konfliktu mezi Leninem a Stalinem měl pravdu jak Lenin, tak i Stalin, neboť třída řídícího aparátu byla v této době relativně pokroková a revoluční a v první vývojové etapě epochy soupeření dvou protikladných světových systémů, reálného socialismu s reálným kapitalismem, byla dokonce předvojem pokrokových sil epochy,

její třídní egoismus byl nositelem dějinotvorné revoluční racionality, a proto byl i morální, neboť sloužil boji proti kapitalistickému vykořisťování a společenskému pokroku. V případě střetu mezi Leninem a Stalinem, v němž se vlastně odrážel neantagonistický rozpor mezi dělnickou třídou a třídou řídícího aparátu, neantagonistický z toho důvodu, že sovětský řídící aparát se zrodil (alespoň ve své základní stranické, politické a ideologické struktuře) z proletariátu a širokých vrstev drobného a středního rolnictva, tak opravdu stály na obou stranách pokrokovým celospolečenským vlastnickým a mocenským zájmem nesené, univerzální mravní síly, jež se dostaly do konfliktu – a které se ovšem zajisté jen stěží mohly řídit Kantovým všeobecně a bezpodmínečně platným mravním příkazem, jelikož Kantův kategorický imperativ mravní je pojat do té míry formálně a formulován tak abstraktně všeobecně, netřídně a nadtřídně že, řečeno spolu s jednou Engelsových prací, by jakožto ideový výraz všelidských mravních hodnot měl náležet každé době a hodit se do každé společnosti, a proto se nehodí do žádné doby a nelze jej aplikovat na žádný společenský organismus –, a vystoupila tu proti sobě dvě protikladná práva, která se na sobě vzájemně rozbila, přičemž obě dvě práva zanikla stejně tak, jak byla vůči sobě ospravedlněna. [395]

Můžeme si položit další jednoduchou otázku: proč si formující se třída reálně socialistického řídícího aparátu „zvolila“ za svého nejvyššího představitele a zosobnění svérázného ražení svojí vlastnické subjektivity právě Stalina, když víme, že mezi nejznámějšími představiteli z vedení bolševické strany Stalin rozhodně nepatřil k lidem nejnadanějším: co do talentu k filosofickému myšlení se rozhodně nemohl měřit s Leninem, Trockij jej výrazně převyšoval jako brilantní a oslnivý řečník, Bucharin znal mnohem lépe ekonomickou teorii, a tak bychom mohli pokračovat dále. Kniha amerického pokrokového novináře Johna Reeda kromě toho ukazuje – skromně se domnívám, že Reedova reportáž o vrcholných okamžicích říjnové revoluce je rozhodně důvěryhodnějším zdrojem faktických informací než stručný výklad dějin VKS (b) –, že Stalin hrál ve vedení a organizaci revolučně demokratického státního převratu v říjnu roku 1917 v podstatě bezvýznamnou roli (a ne-li zcela bezvýznamnou, jelikož tak tomu zajisté také nebylo, ale rozhodně ne tak významnou a rozhodující, jak to líčí krátký nástin dějin bolševické strany), neboť Reed se ve své strhující reportáži o deseti dnech, které v říjnu roku 1917 otřásly imperialistickým světem, zmiňuje o Stalinovi pouze na jediném místě, kde se Stalin uvádí mezi členy první sovětské vlády coby komisař pro národnostní záležitosti. [396] **Z Reedovy knihy může čtenář dokonce nabýt dojmu, že Lev Davidovič Trockij hrál v organizaci vítězné ruské proletářské revoluce jako předseda petrohradského sovětu úlohu srovnatelnou s rolí Leninovou.** [397]

Právě proto, že nebyl žádný intelektuál a vzdělanec, že svými intelektuálními ani dalšími osobnostními kvalitami nepřevyšoval běžný průměr, se Stalin mohl jevit „prostému ruskému člověku“ jako nejsympatičtější a lidu nejbližší politický činitel z vedení bolševické strany, jako opravdový „přítel pracujícího lidu“. Politické nadání ostatně Stalin osvědčil, když v mocenském zápase mezi členy nejužšího vedení strany, jenž se rozhořel záhy po Leninově smrti, dokázal velmi pružně takticky manévrovat a kombinovat: nejdříve se spojil s Kameněvem a Zinovjevem a velmi brzy se mu podařilo odvolat Trockého z velení armády a postupně jej vytlačit z politického byra, ústředního výboru a nakonec i ze strany; posléze vytvořil koaliční politický blok se skupinou kolem Nikolaje Bucharina a s využitím vzájemných rozporů mezi Kameněvem a Zinovjevem dokázal i tyto bolševické politické činitele odstavit od mocenských rozhodovacích pák ve straně, dosáhl jejich odvolání z ústředního výboru i vyloučení ze strany. Když nakonec dokázali Trockij, Kameněv a Zinovjev překonat vzájemnou osobní nepřízeň a spojili se i

s Bucharinem v opozici proti Stalinovi, bylo pro ně už pozdě, bojovali už za ztracenou věc. Opozičníci proti Stalinovi sice dovedli upravovat své projevy do perel bojovných filipik, zcela však přehlédli, že se zatím změnila strana a s ní i instituce a nejvyšší orgány sovětského státu. Organizační práce Stalinova a jeho nejbližších spolupracovníků rozsetých do nejrůznějších organizačních a kádrových komisí a výborů začala přinášet hojné ovoce, a tak již čtrnáctý sjezd bolševické strany v prosinci roku 1925 mohl delegátům v organizační zprávě oznámit, že přibližně 80 – 90 % všech míst v hospodářské i politické správě obsazují komunisté – tyto nové politické kádry vybírali ovšem Stalinovi lidé. Na konci dvacátých let zůstal coby poslední, veřejně vystupující odpůrce Stalina ve vedení strany pouze Bucharin, který se postavil proti násilné kolektivizaci venkova. Šlo již však víceméně spíše o gesto, neboť v té době již proti Stalinovi neměl nikdo šanci.

Tehdy už opravdu nehrozilo, že by vzájemné vztahy mezi Trockým a Stalinem vytvářely nebezpečí rozkolu ve vedení bolševické strany, jelikož Trockij se již v té době nalézal v emigraci, kam byl donucen odejít roku 1929. A funkcionáři a aktivisté bolševické strany, kteří rozšířili počet členů jejího ústředního výboru, jak si to přál svého času Lenin, plně podporovali politickou strategii Stalinovy mocenské vlivové skupiny, která zcela ovládla vedení strany. Trockij poté, co utrpěl porážku v politickém zápase se Stalinem, vydával brožury, v nichž upozorňoval na byrokratismus v práci stranického aparátu a nebezpečí omezování vnitrostranické demokracie a politického odcizení mezi stranickými masami a vedením bolševické strany, které z toho plyne. Ideový a politický vůdce „levicové opozice“ v bolševické straně vyčítal v té době Stalinovi, že když ovládl ve funkci generálního tajemníka strany kádrovou politiku bolševické strany, vtahoval do řad stranického aparátu nepmany, kulaky, bývalé státní úředníky carského režimu, důstojníky carské armády, manažery kapitalistických soukromých podniků atd., atp. [398] **Vážený soudruh Lev Davidovič si, jak se zdá, neuvědomoval, že touto kádrovou strategií Stalin – ať již měl k tomu jakékoli osobní sobecké motivy – realizoval objektivní zákonitost thermidorizace socialistické revoluce, jíž se rozšiřuje třídně sociální základna úspěšného revolučně demokratického procesu. Stalin byl svými osobními charakterovými vlastnostmi opravdu možná (pokud nechceme upadat do glorifikace Stalinovy osoby) velmi hrubý, tvrdý, bezohledný a snad dokonce i zlý, chorobně podezřívavý a mstivý Gruzínec, jenž ale, ať si to subjektivně uvědomoval či nikoli, klestil svou politickou aktivitou cestu utváření třídy řídícího aparátu sovětského modelu socialismu v době, kdy, jak to dlužno znovu a znovu opakovat, byla tato třída třídou relativně pokrokovou a revoluční, kdy byla předvojem pokrokových a revolučních sil epochy. Znovu si také připomeňme, že třídu řídícího aparátu sjednocovala ve vlastnickém ustrojení výrobních vztahů reálného socialismu do jednoho funkčního celku především diktátorská řídící a organizátorská role vedoucího činitele komunistické strany a sovětského státu a tak jako Stalin formoval třídu řídícího aparátu, tak i vznikající třída vlastnicky málo suverénních správců společenského bohatství utvářela tohoto nositele zveličování jedné dílčí a lokální mocenské (potažmo sociálně ekonomické) funkce, čímž, jak znovu opakujeme, uvnitř třídy řídícího aparátu vznikal rozpor „vůdce“ – „aparát“, jenž pak v poměru k dělnické třídě a dalším skupinám a vrstvám pracujících nabýval podobu trojúhelníku rozporů: „vůdce“ – „nomenklaturní řídící aparát“ – „pracující lid“, jehož vzájemné rozpory mohly nabýt antagonistickou povahu.**

Stalinovu osobnost je třeba zkoumat bez glorifikace či démonizace. Myslím si, že tyto rozbory musí vycházet z jednoho faktu, který se mi zdá být nepopiratelný: Stalin jako politik i filosof, státník i teoretik je bytostně spjat s utvářením třídy reálně

socialistického řídícího aparátu, se vzestupnou fází jejího vývoje, kdy hrála relativně pokrokovou společenskou úlohu při urychlování procesu socialistické prvotní akumulace peněžního kapitálu, což Sovětskému svazu umožnilo, aby tempy, jež nemají v dějinách obdoby, uskutečnil industrializaci, zvítězil ve druhé světové válce a stal se světovou velmocí prvního řádu. Odtud může právě vzniknout tendence ke glorifikaci či démonizaci Stalinovy osobnosti, která charakterizuje mytologický (či nábožensko-mytologický) světový názor (mytologickou nebo náboženstvo-mytologickou duchovně praktickou tvorbu, duchovně praktické osvojení světa), v jehož hranicích zůstává například i román Alexandra Solženicyna „Souostroví Gulag", neboť ideologické zaměření a vyznění tohoto „literárního veledíla", které je svým sociálně politickým obsahem nenávistným antisovětským pamfletem, zahrnuje – kromě zuřivého, paranoidního antikomunismu, jenž pokládá komunistické ideové a politické přesvědčení za „satanistickou ideologii", (a stejně tak paranoidní černosotněnské ideologie hlásající „lásku k půdě, ruské zemi, ruskému národu a jeho světodějnému, spasitelskému poslání i víru v božský původ moci dobrotivého cara-tatíčka") – i démonizaci Stalinovy osobnosti. A je známo, že démonizace je kultem osobnosti obráceným naruby.

Současně ale, i když se snažíme neupadnout do démonizace Stalinových charakterových osobních vlastností a především jeho politického jednání, musíme mít neustále na zřeteli i další skutečnost, která se mi zdá být také nepopiratelná a objektivně pravdivá: Stalin nese osobní morální a politickou odpovědnost za divadelní politické procesy inscenované na základě vykonstruovaných obvinění, jejichž obětí se stala velká část „leninské gardy" politických vůdců bolševické strany, na jeho rukou lpí krev lidí jako Trockij, Kameněv, Zinovjev, Bucharin, Rykov, Tomskij atd., atp., kteří se spolu s Leninem podíleli na organizaci a řízení říjnové revoluce a hráli v jejím průběhu, jak jsme se již zmiňovali, úlohu minimálně stejně tak významnou, jako byla role Stalinova. Tyto justiční vraždy – Trockij sice nebyl odsouzen k smrti v zinscenovaném divadelním politickém procesu, ale byl zavražděn agenty sovětské rozvědky na podkladě Stalinova příkazu – pošpinily a poskvrnily čistou rudou vlajku (to „avantgardní lidské znamení", jak psal v jedné ze svých básní Stanislav Kostka Neumann) mezinárodního revolučního dělnického a komunistického hnutí i ideály a hodnotové programové orientace socialismu na desítky let a možná i na celá staletí. Můžeme-li stalinismus vymezit filosoficky tak, že ve stalinismu dochází k vývoji socialismu od vědecké teorie k mýtu, mytologii, což lze, jak se domnívám, doložit na základě zkoumání Stalinova pojetí materialistické dialektiky[399] – pojem „stalinismus" je tedy vědecky ne zcela přesný, neboť se do něj vlastně svérázným způsobem promítá kult Stalinovy osobnosti, přesnější je slovní formulace „sociálně mytologická ideologie třídy řídícího aparátu reálného socialismu" –, pak zároveň platí, že politicky začíná stalinismus tam a tehdy, když formy a metody politického třídního boje, které jsou ospravedlnitelné vůči skutečným třídním nepřátelům, se přenášejí do vzájemných vztahů mezi různými ideovými a politickými proudy revolučního socialistického hnutí, takže se kupříkladu hledá třídní nepřítel uvnitř a mezi členy nejvyššího vedení komunistické strany a lidé, kteří se sice hlásí k marxistické teorii socialistické revoluce a ideálu komunistické beztřídní společnosti, avšak současně nesouhlasí s ideologií a politikou vládnoucí stalinistické kliky, jsou pokládáni za „agenty třídního nepřítele a mezinárodního imperialismu".

K uvedeným jménům bychom museli připočítat jména desítek a možná i stovek tisíců marxistických revolucionářů, bolševiků, komsomolců atd., atp., kteří se stali obětí stalinistických represálií. Kdesi jsem četl, že Stalin nechal zavraždit více marxistů a komunistů než carský režim, což se mi zdá jako docela výstižný bonmot. A je hanebné, že někteří členové (a možná i aktivisté či funkcionáři) KSČM se dosud snaží všelijak

ospravedlňovat a zdůvodňovat – v této souvislosti se uvádí diverzní akce CIA „splinter factor“ („faktor rozštěpení“)[400] – například známý politický proces s „protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským“, ačkoli je naprosto jasné, že Slánský ani nikdo další z obviněných se prostě nedopustili oněch zločinů, které jim byly kladeny za vinu, že veškerá obvinění v tomto procesu byla vykonstruovaná, falešná a lživá a jeho výsledkem byla justiční vražda, jejíž ospravedlňování by mělo být hodnoceno stejným způsobem jako hlásání tak zvané „osvětimské lži“. Lidé, kteří schvalují justiční zločiny z období padesátých let – zde je ovšem zapotřebí rozlišovat kupříkladu mezi procesem se Slánským a procesem s doktorkou Miladou Horákovou: obvinění proti doktorce Horákové nebylo vykonstruované! –, by neměli mít v řadách Komunistické strany Čechů, Moravanů a Slezanů místo.

Z řečeného vyplývá závěr, že vzestupné stádium relativně pokrokové sociálně ekonomické a politické úlohy třídy reálně socialistického řídícího aparátu končí vskutku přibližně v době, kdy umírá Stalin, neboť v tomto období je Sovětský svaz již vyspělým, průmyslově zemědělským státem, jenž je svou, o vlastnictví jaderných zbraní se opírající vojenskou silou, politickým vlivem a prestiží, kterou získal poté, co třída řídícího aparátu uhájila základní hodnoty a vymoženosti socialistického společenského zřízení ve střetnutí s německým fašismem za druhé světové války, zároveň světovou supervelmocí. V této konkrétně historické situaci, kdy se tradiční, s masovou strojovou průmyslovou velkovýrobou spjatá dělnická třída stala základní výrobní silou sovětské společnosti a její živá konkrétní práce se stala prací produkující rozhodující část společenského bohatství, vzniká objektivní potřeba a nutnost „překovat“ vlastnickou strukturu výrobních vztahů reálně existujícího socialismu tak, aby se sociálně ekonomickým a mocensko-politickým svorníkem socialistického systému stalo reálné podřízení dílčí a částečné vlastnické praktické aktivity pracovníků řídícího aparátu společensky prvotní, základní, dominující, určující a integrující vlastnické subjektivitě dělnické třídy, zapojování mas pracujících do struktur vlastnického řízení, které se klade jako sociálně ekonomický obsah rozvíjení socialistické společenské samosprávy. Nové stranické a státní vedení v čele s Nikitou Sergejevičem Chruščovem, které se dostalo k moci po dvacátém sjezdu KSSS, však systémové nedostatky sovětského typu socialismu zredukovalo na „kult Stalinovy osobnosti“ a vůbec nemělo v úmyslu učinit celotřídní, nejúplněji společenskou vlastnickou subjektivitu dělnické třídy reálnou vedoucí silou při rozvíjení a zdokonalování socialistických vlastnických vztahů a konečně tak naplnit praktickým sociálně ekonomickým i politickým životem Leninův plán „združstevňování sovětské společnosti“ (v jehož rámci bylo možné například podporovat vytváření mondragonských družstevních podniků) a projekt přestavby systému celospolečenské kontroly, aby bylo možné vystavět konstrukci samosprávné vize socialismu zdola i shora a samosprávná vlastnická subjektivita dospěla až k utváření nadnárodních a nadstátních samosprávných vlastnických a podnikatelských celků. A tak došlo k největšímu paradoxu historického vývoje stalinského modelu socialismu spočívajícímu v tom, že právě po dvacátém sjezdu, v období, kdy sovětský socialismus počal napravovat nejhorší „stalinské deformace socialistické zákonnosti“ – což dokládá obrovskou mravní sílu ideálů revolučního socialistického hnutí a socialistického společenského uspořádání! – a začal se vracet k „normám a principům socialistické demokracie“, nevedlo „obnovování leninských norem v činnosti komunistické strany a socialistického státu, leninských zásad kolektivnosti stranického a státního vedení“ ke zdokonalování provázanosti a lepšímu slaďování lokálních, dílčích a částečných vlastnických rolí jednotlivých řídících štábů, ale naopak se zvětšil a umocnil sociálně historický časoprostor pro jejich manévrování a kolísání mezi lokální a celospolečenskou vlastnickou funkcí, lokálním a společenským vlastnickým zájmem.

Umocňování zájmové dvojakosti a zveličování lokální vlastnické subjektivity pracovníků řídícího aparátu, které se na přelomu padesátých a šedesátých let stalo výrobně vztahovou formou brzdící a blokující přechod reálně socialistického způsobu výroby od extenzivního k intenzivnímu typu hospodářského růstu, čímž se relativně pokroková dějinotvorná role třídy řídícího aparátu začala s konečnou platností pohybovat po sestupné vývojové dráze, napomohl i fakt, že sovětská dělnická třída byla v procesu krajně urychlené industrializace země zbavena možnosti účastnit se aktivit, které by jí umožnily profilovat se jako třída a vypěstovat si potřebné třídní uvědomění, její duchovně praktická aktivita se pohybovala výhradně v rovině každodenního profesně zaměstnaneckého vědomí, tedy vědomí, které především odráželo její roztříštěnost do dílčích zaměstnaneckých kolektivů ovládaných privilegovanými aktivitami řídícího aparátu. Ve vědomí dělníků se utvořila syntéza tohoto profesně zaměstnaneckého vědomí a dvojaké, teoretickými a metodologickými přístupy autentického marxismu pouze částečně ovlivněné sociálně mytologické ideologie třídy řídícího aparátu, zakrývající především reálnou třídně sociální strukturaci reálného socialismu. Souběžně s tím, jak se zájmově dvojaká třída vlastnicky velmi nesuverénních správců společenského bohatství postupně rozpadala a rozkládala, jak degenerovaly funkce komunistické strany i dalších politických institucí sovětského vývojového modelu socialismu, stále více degenerovalo i profesně zaměstnanecké vědomí dělníků a nasycovalo se ideologickým komplexem složeným z prvků skupinových ideologií privilegovaných vrstev reálného socialismu a západní buržoazní ideologie. [401] **Leninův model utváření třídního uvědomění dělnické třídy vysvětloval, že soustava ekonomických vztahů kapitalistického výrobního způsobu dává příslušníkům klasického industriálního proletariátu coby vlastníkům pracovní síly jedinou možnou vlastnickou roli spočívající ve vytváření co nejvýhodnějších podmínek prodeje tohoto svého vlastnictví a zboží na trhu práce cestou tradeunionistického hospodářského a politického boje, a tudíž třídní (neboli revoluční socialistické) uvědomění se může u tradičních průmyslových dělníků formovat jedině formou rozvíjení revolučně kritické sociálně politické praxe, díky níž si dělníci uvědomují svůj objektivní celotřídní zájem, přeměňují se z třídy „o sobě“ ve třídu „pro sebe“, aby naplnili životem revoluční sociálně historickou úlohu dělnické třídy, revoluční politické aktivity, do níž dělníci vstupují pod vedením marxistické revoluční strany revolucionářů z povolání – kteří se ovšem po vítězství proletářské revoluce přetvářejí ve třídu řídícího aparátu, jež ve vývojovém období socialismu sovětského typu po Stalinově smrti nedokázala prosadit ani příklon k jugoslávskému ekonomickému modelu; přeměna celotřídní, nejúplněji společenské vlastnické subjektivity z formálně právní, ústavně deklarované podoby do podoby skutečné se tak v Sovětském svazu ve vývojové etapě po dvacátém sjezdu ocitla s konečnou platností ve slepé uličce.**

Zesílení a umocnění převrácené konfigurace vlastnické struktury výrobních vztahů sovětského typu socialismu dále posilovalo nutnost realizovat socialistické vlastnictví prostřednictvím – jak jsme se již zmínili – horizontálně i vertikálně velmi složitě členěné soustavy dílčích a částečných funkcí a rolí a toto pokračující rozdrobení a rozkouskování společenského přivlastňování se promítalo do těžkopádné, nevýkonné a neefektivní organizačně technické konstrukce systému plánovitého řízení, která se v první polovině šedesátých let stala rozhodující překážkou objektivně nutného přechodu od extenzivního k intenzivnímu typu rozvoje výrobních sil, v němž by se základem hospodářského růstu stávala aplikace vědeckého poznání zákonitostí, jež ovládají přírodní živly a síly, do technologických výrobních postupů, přeměna přírodních dějů a procesů na průmyslové výrobní procesy. Neustálé kolísání vlastnické subjektivity pracovníků řídícího aparátu mezi celospolečenskou a lokální vlastnickou

funkcí, celospolečenským vlastnickým zájmem a zveličováním vlastnického zájmu lokálního, které z nich činilo zvláštní společenskou třídu vlastnicky velmi nesuverénních správců společenského bohatství, se projevovalo v jejich omezené suverenitě mocenskopolitické a způsobovalo, že ve vedení komunistických stran a reálně socialistických států vždy existovalo tak zvané „konzervativní" křídlo v protikladu ke křídlu „reformnímu", bylo výrobně vztahovou, sociálně ekonomickou formou blokující spojování vědeckotechnické revoluce se socialismem a současně v této konkrétně historické situaci zahrnovalo rozličné vývojové možnosti celospolečensky dominujícího a integrujícího vlastnického, třídně sociálního jednání, které by obsahovalo vlastnickou funkci pracovníků řídícího aparátu coby svou dílčí a podřízenou složku.

První možnost spočívala v návratu k přísně centralistickému, příkazově administrativnímu a politicky diktátorskému systému plánovitého řízení, což byla cesta, kterou se vydala Severní Korea, jež posléze dospěla až k jakémusi, k socialistické ideologii se hlásícímu dynastickému politickému režimu, což mimo jiné trochu problematizuje argumentaci obhájců sociálně mytologické ideologie třídy řídícího aparátu předlistopadového socialismu, kteří poukazují na to, že pracovníci aparátu společenského řízení nemohli v reálném socialismu vytvářet zvláštní společenskou třídu – byť by se jednalo pouze o jakousi „polotřídu", „třídu-netřídu" –, neboť jejich privilegované funkce v oblasti ekonomického a politického řízení a rozhodování údajně nemohly být dědičné. Na vládnoucí severokorejské dynastii je příznačné, jak se na ní do slova a do písmene naplňuje okřídlená moudrost, podle níž „absolutní politická moc též absolutně korumpuje": na jednotlivých generacích severokorejských vládců je zjevně patrná úspěšně postupující fyzická, intelektuální i mravní degenerace, takže si není obtížné představit, k jakým koncům dovede tuto zemi poslední výhonek rodinné dynastie Kimů – barový povaleč, milovník hezkých slečen a rockové hudby, jenž prý však ve svém srdci chová projekt „reformy" diktátorského systému. (V souvislosti s otázkou, zda příslušníci předlistopadové nomenklaturní vlastnické a mocenské elity usilovali či neusilovali (nemohli usilovat) o předávání svého privilegovaného společenského postavení svým potomkům, mohu posloužit zajímavým drobným faktem ze svého osobního života: v mém ročníku na filosofické fakultě kyjevské státní univerzity nás studovalo jedenáct z Československa. Laskavý i nelaskavý čtenář mohou za domácí úkol hádat, kolik z nich pocházelo z rodiny truhlářského dělníka a členky zemědělského družstva jako já a rodiče kolika z nich náleželi k rozličným složkám a úrovním politicko-ideologického či státního aparátu).

Nelze však nepřiznat, že vedení některých komunistických stran a reálně socialistických států se pokoušela zvyšovat intenzitu celotřídní vlastnické subjektivity dělnické třídy, naplňovat reálným obsahem – při všech omezeních kladených výrobně silovou a výrobně vztahovou dimenzí tradiční dělby práce – rozvíjení vedoucí úlohy dělnické třídy i skupin a vrstev ostatních pracujících v oblasti výrobních vztahů reálně existujícího socialismu. Zde máme na zřeteli především sociálně ekonomický a politický vývoj v Jugoslávii a zvláštnosti tak zvaného „jugoslávského modelu socialismu", jenž ovšem realizoval z vlastnických práv dělníků pouze právo podílet se na řízení v rámci podniku a nedospěl ani k „participační vlastnické praxi" čili k realizaci i „práva na zisk a práva na kapitál" formou různých projektů akciového vlastnictví zaměstnanců nebo systému individuálních kapitálových účtů v mondragonských družstevních podnicích. „Jugoslávský model" samosprávného vlastnictví nemohl překonat odcizenou, státně byrokratickou povahu reálně socialistického vlastnictví, informace o vývoji v nástupnických státech bývalé socialistické Jugoslávie však hovoří o tom, že dělníci zde mnohem aktivněji bránili své právo na spolurozhodování a vystupovali proti politice

kapitalistické privatizace, než tomu bylo v jiných zemích bývalého reálného socialismu, že například srbští a chorvatští dělníci společně hájili svoje podniky proti snaze cizího kapitálu o jejich ovládnutí – a právě z toho důvodu rozpoutala chorvatská, srbská, bosenská, kosovská atd., atp. kompradorská lumpenburžoazie, rodící se z protosocialistické nomenklaturní vlastnické a mocenské oligarchie, v devadesátých letech dvacátého století krvavý a bratrovražedný, národnostní, etnický a náboženský konflikt, aby ve spolupráci s především německou a americkou imperialistickou finanční oligarchií zlomila tento třídní odpor jugoslávských pracujících proti rekapitalizaci společnosti. [402]

Tento můj pohled na jugoslávský „model samosprávného socialismu" koresponduje s názorem doktora Miroslava Tejkla, jehož otec jako šéfmontér výstavby zahraniční zakázky elektrického vybavení mlýna viděl v přímém přenosu a na vlastní oči fungování standardního samosprávného podniku v socialistické Jugoslávii a jeho „radnickego savjetu" (rady pracujících), a to nejprve ve slovinské Celji a pak v srbském Šabaci od února 1969 asi do roku 1971. Doktor Tejkl píše: „A jako na potvoru zažil (můj táta) i jedno odvolávání ředitele radou pracujících a konkurs na jeho místo. S výsledkem výběru ředitele zaměstnaneckým orgánem nebyl můj (dobře informovaný) táta příliš spokojen... ale ne snad proto, že by si dělníci vybrali ředitele měkkého… ale protože onen vítěz konkurzu byl tak trochu demagog. Ne ovšem ve slibech, že jim třeba přidá nebo že nebudou muset dělnici moc dělat – z toho už byli pracující dávno vyléčeni, to už dělníci dávno věděli, že co si nevydělají na trhu, to nemají a celojugoslávské zákony vedly k tomu, že když podnik měl podkritické hospodářské výsledky, tak všichni včetně ředitele chodili domů s celostátní minimální mzdou… a mám pocit, že zhruba asi tak po roce banka celý takový cirkus rozprodala a lidi byli bez místa. … Ve skutečnosti pokud si pamatuju, tak tátovi vadil ambiciózní „volební program" vítěze konkursu, že rozjede jakési rozsáhlé investiční akce, které se – aspoň podle tátova názoru – týkaly výstavby kapacit v místech, kde byly už jiné (konkurenční) kapacity v provozu. … A velikášská expanzionistická politika pak skutečně přivedla tu samosprávnou firmu do problémů… To víte, když neručíte vlastním majetkem, tak jste schopen různých velikášství… to holt prostě byla potíž jugoslávského modelu, určitá neodpovědnost… nikoli hellerovská představa, že to bylo v jugošce všechno ovládáno byrokracií a partají a že to byla jen samosprávná iluze a vnější formální nátěr. … To – aspoň podle tátových zkušeností – nebyl hlavní problém ani to, že by nad dělníky byl slabý bič a oni se flákali… aspoň ve vyspělém Slovinsku šlo spíš o problém, který shora uvádím…" [403]

Druhý pokus byl spojen s projektem „Ekonomické reformy" a „Nové soustavy plánovitého řízení socialistického hospodářství", o němž zeširoka pojednává kolektivní monografie „Civilizace na rozcestí" kolektivu autorů složeného z marxistických filosofů, sociologů, ekonomů, politologů, specialistů na obecnou teorii systémů a řízení systémů, teoretiků a historiků vědy atd. sdružených kolem akademika Radovana Richty, která náleží k nejlepším a nejvýznamnějším dílům marxistické sociální filosofie v období po druhé světové válce – a současně je ale poplatná sociálně mytologické ideologii třídy řídícího aparátu stalinského modelu socialismu. Základním cílem sociálně filosofické a historicko-filosofické koncepce Radovana Richty a kolektivu jeho spolupracovníků bylo zkoumání „společenských a lidských souvislostí vědeckotechnické revoluce", jak se praví v podtitulu celého díla. Takto v obecné poloze formulovaný základní cíl byl zajisté správný, ovšem původní pojetí „Civilizace na rozcestí" chápalo vědeckotechnickou revoluci zúženě – pouze jako přímou a bezprostřední výrobní sílu společnosti, čímž i tyto zmiňované „společenské a lidské souvislosti" vědeckotechnické revoluce začleňovalo pouze do struktury výrobních sil: „Civilizace na rozcestí" nezkoumala dostatečně

kriticky a hluboko výrobně vztahovou dimenzi a sociálně ekonomickou stránku těch změn, které ve výrobně silové dimenzi a výrobně technické stránce společenské dělby práce vyvolává vědeckotechnický a technologický pokrok, i když velice správně hovořila o nutnosti přechodu od extenzivního k intenzivnímu typu hospodářského rozvoje, o tom, že vědeckotechnická revoluce vyostřuje základní rozpor kapitalismu, že je nezbytné spojit vědeckotechnickou revoluci s přednostmi socialistického způsobu výroby – a její text obsahoval v tomto smyslu jasné varování. Byl to právě Radovan Richta, kdo zdůrazňoval, že je nevyhnutelné spojit vědeckotechnickou revoluci s dělnickou třídou a požadoval, aby se zvýšila přímá a bezprostřední účast dělníků na řízení a správě měst a obcí, podniků a závodů i celého státu.[404] Myšlenkový obsah „Civilizace na rozcestí" si přesto zaslouží kritickou výtku za „nekritický pozitivismus", a to především ve vztahu k sociálně ekonomické vrstvě výrobních vztahů předlistopadového reálného socialismu, k onomu typu vlastnické subjektivity, jenž byl základem prvního historického pokusu o socialismus.

Úplnou náhodou mám doma celé původní vydání „Civilizace na rozcestí", včetně tabulkových příloh, tak jak bylo rozmnoženo pro účastníky konference „Člověk a společnost ve vědeckotechnické revoluci" v Mariánských Lázních 1. -6. dubna 1968. Úctyhodný fascikl, plod tvůrčí práce Mezioborového týmu pro výzkum společenských a lidských souvislostí vědeckotechnické revoluce při FÚ ČSAV, jak se uvádí v záhlaví, čítá téměř šest set stránek. Ani na jediné z nich však není zmínka o základním, objektivním, vnitřním, systémovém nedostatku systému reálného socialismu, jak jsme jej naznačili: o kombinaci pouze celotřídní a celospolečenské vlastnické subjektivity dělnické třídy s velmi svéráznou logikou vlastnického jednání třídy řídícího aparátu coby třídy velmi nesuverénních vlastníků a velmi nedokonalých správců společenského vlastnictví a bohatství, jež neustále beznadějně kolísalo mezi potenciálně společenskou a potenciálně nespolečenskou stránkou jejich vlastnické funkce, se zveličováním lokálně omezené vlastnické subjektivity pracovníků řídícího aparátu, jimž pozůstatky staré společenské dělby práce vytvářely prostor pro manévrování mezi celospolečenským a lokálním vlastnickým zájmem. „Civilizace na rozcestí" se ani jedinou větou, ani jediným slovem nezmiňuje o základním problému systému reálného socialismu, jímž byla, jak znovu připomínáme, skutečnost, že předlistopadový systém nedokázal učinit z vlastnické role pracovníků řídícího aparátu podřízenou a dílčí, druhotnou a odvozenou součást celotřídní, nejúplněji a nejdokonaleji společenské, vlastnické subjektivity dělnické třídy, nedokázal překonat konkrétně historickou situaci, kdy výrobně technická podoba práce řídících pracovníků byla zároveň nositelkou privilegovaného sociálně ekonomického postavení, jež bylo zájmově dvojaké a potenciálně nespolečenské a činilo z pracovníků řídícího aparátu zvláštní společenskou třídu, v jejíž vlastnické subjektivitě se rodila tendence dotvářet si celospolečensky dominující a integrující sociálně ekonomickou praxi ve formě vlastnických forem fungujících v souladu s logikou soukromokapitalistického vlastnictví. Na místo toho se v „Civilizaci na rozcestí" sice správně dočteme, že nelze zaměňovat dělnickou třídu za manuální dělníky a redukovat třídní určení na charakteristiku sociální vrstvy[405], zároveň se ale také dovídáme, že v podmínkách socialismu čili společenského všelidového vlastnictví a stejného zaměstnaneckého poměru, při odměňování úměrně množství a kvality práce, vzhledem k všeobecně volnému přístupu ke vzdělání a vědě, za existence dělnické moci, při společné světonázorové orientaci atd., se odborná inteligence – čili též pracovníci aparátu společenského řízení! – postupně stává neoddělitelnou součástí souhrnného dělníka, kvalifikovanou a rostoucí skupinou dělnické třídy. Stavět v těchto podmínkách vědecké, technické, atd. zaměstnance, inteligenci stále dál jako „sociální mezivrstvu" či „mezitřídu" a mimo dělnickou třídu prý znamená nedůvěřovat vítězství socialismu,

chápat samu dělnickou třídu nikoli jako revoluční třídu, která se sama mění a ruší, ale pouze jako stav manuální práce. Následkem by pak prý nutně bylo podkopání svazku dělnické třídy se světem vědy a podřízení jejích všeobecných dlouhodobých úkolů krátkozrakým, dílčím, sektářským zájmům. Takové pojetí dělnické třídy a její role by pak prý mohlo mít těžké důsledky pro socialistickou zemi, stojící před vědeckotechnickou revolucí[406] – hle, jak lze šalamounským způsobem vyřešit rozpor mezi dělnickou třídou a pracovníky řídícího aparátu ve vlastnické struktuře sociálně ekonomické základny stalinského modelu socialismu a jediným škrtem pera či několika údery psacího stroje „překonat" rozdíly ve vlastnické roli a funkci různých profesně zaměstnaneckých skupin v sociálně ekonomické dělbě práce reálně fungující socialistické společnosti sovětského typu!

Filosofické myšlení Radovana Richty i celkový myšlenkový obsah „Civilizace na rozcestí" byly poplatné sociálně mytologické ideologii řídícího aparátu reálného socialismu, přesněji řečeno tak zvaného „reformního křídla" v tehdejším vedení KSČ. To způsobilo, že i když přechod k „nové soustavě plánovitého řízení" v průběhu ekonomické reformy v roce 1968 zahrnoval jisté prvky vlastnické spoluúčasti zaměstnanců, jako byly například rady pracujících, nestaly se tyto formy hospodaření a podnikání formami samosprávného, čili úplněji a dokonaleji společenského přivlastňování, nýbrž pouze formami skupinového, podnikového vlastnického chování. Zde působilo sepětí filosofické koncepce „Civilizace na rozcestí" se Šikovou ekonomickou doktrínou o hodnotových, zbožně peněžních vztazích v socialistické ekonomice, jež rozpouštěla společenské vlastnictví ve vlastnictví skupinovém[407] a vůbec si neuvědomovala, že samosprávná vlastnická subjektivita se může plně rozvinout až na úrovni celonárodních, celostátních – v historické vývojové perspektivě pak nadnárodních a nadstátních – vlastnických a podnikatelských komplexů, které se mohou stát sociálně ekonomickým základem pro „přepodstatňování" třídně sociálního bytí především socialistické dělnické třídy ve třídu samosprávných vlastníků i (kromě jiného) dalšího rozvíjení socialistické hospodářské a politické integrace. Typické pro „Civilizaci na rozcestí" bylo i sepětí se sociologickou teorií „souhrnného dělníka", z níž vlastně vyplývalo, že v socialistickém Československu byly již v první polovině šedesátých let údajně překonány třídní rozdíly a vznikla beztřídní společnost. Skupina kolem sociologa Pavla Machonina z toho dovozovala, že sociální struktura tehdejší československé společnosti již ztratila třídní charakter a odvíjí se na základě obsahu a povahy živé konkrétní práce[408] – z čehož samozřejmě a naprosto logicky vyplývalo, že v epoše vědeckotechnické revoluce nemá žádný smysl hovořit o nějaké vedoucí úloze dělnické třídy, například ve zdokonalování socialistických vlastnických vztahů. Nebylo vůbec náhodné, že na základě takového „pozapomenutí" materialistické dialektiky pracovních a vlastnických rolí lidí ve společenském životě se mohla na „Civilizaci na rozcestí" odvolávat i známá „teorie intelektuální elity" a dílo Richtova kolektivu se mohlo stát ideovým zdrojem pro nejrůznější scientokratické, technokratické a meritokratické (s pojmem tak zvané „společnosti výkonu" operující) doktríny překonání staré společenské dělby práce.

Myšlenkový obsah „Civilizace na rozcestí" dokládá, že sociálně mytologická ideologie třídy řídícího aparátu reálného socialismu, která se eufemisticky nazývala „marxismus-leninismus", přestala v polovině šedesátých plnit gnoseologickou funkci, což bylo jenom odrazem skutečnosti, kterou neustále v našem rozboru připomínáme, totiž že svérázná sociálně ekonomická praxe třídy řídícího aparátu se právě v oné době počala stávat brzdou rozvoje výrobních sil, přechodu od extenzivního k intenzivnímu typu ekonomického rozvoje. V reálném socialismu přetrvávalo především u klasických

industriálních dělníků podřízení živé práce práci mrtvé, zvěcnělé, což se projevovalo ve výrobně technické dělbě práce, jež měla podobu obsluhy stroje, strojových zařízení a nepříznivě ovlivňovalo roli dělnické třídy jako formálně právního subjektu socialistického společenského vlastnictví. K „mateřským znamínkům" staré společenské dělby práce patřila zároveň již zmiňovaná monopolizace vlastnické role u socioprofesní skupiny pracovníků vykonávajících organizační a řídící práci. Je jasné, že překonání staré společenské dělby práce se v předlistopadovém socialismu nemohlo vyčerpávat změnami výrobně technické povahy živé konkrétní práce industriálních dělníků, nesenými výrobně silovou koncepcí vědeckotechnické revoluce, jež ponechávala nedotčeným privilegované sociálně ekonomické postavení pracovníků řídícího aparátu a dělníkům dávala podíl jedině na technicko-organizační stránce řízení, – i když tyto výrobně technické proměny, jež spočívají v intelektualizaci a scientizaci výrobního procesu, rozvoji tvořivého, člověkotvorného obsahu a charakteru práce dělníků, byly samozřejmě nezbytné. Základní příčinou neúspěchu reformního pokusu o socialismus s „lidskou tváří" bylo, že třídně sociálním subjektem demokratizačního procesu nebyla dělnická třída, nýbrž právě třída řídícího aparátu reálného socialismu. Zůstává také otevřenou otázkou, zda v roce 1968 již nebylo pro reformu systému příliš pozdě.

Po překonání politické krize roku 1968 se rady pracujících mohly stát formami samosprávného vlastnického jednání, výrobně vztahovým spojovacím článkem mezi vědeckotechnickou revolucí a socialismem – a bylo tak možné navázat na pozitivní momenty myšlenkového obsahu původní filosofické koncepce „Civilizace na rozcestí". „Normalizační" vedení KSČ v čele s doktorem Gustavem Husákem, jež představovalo tak zvané „konzervativní křídlo" vlastnické a mocenské nomenklatury, ovšem této možnosti nevyužilo, čímž zpečetilo osud socialismu v Československu. Je tragické i groteskní zároveň, že reálný socialismus dovedli v naší zemi ke krachu nikoli „pravicoví oportunisté" a „revizionisté" z roku 1968, nýbrž právě „věrní marxisté-leninovci", kteří se v dubnu roku 1969 ujali kormidla mocenského řízení státu. Radovan Richta sám se v období „normalizace" stal jedním z ideologů tohoto „konzervativního křídla" třídy řídícího aparátu a další vydání „Civilizace na rozcestí" v sedmdesátých letech, na němž se Richta podílel spolu se sovětskými autory, již plně odpovídalo duchu obrozené stalinské ortodoxie.

Nejvýznamnějším pokusem zdokonalit v soustavě výrobních vztahů stalinského modelu socialismu jakožto světového systému provázanost a sladěnost dílčích vlastnických funkcí řídícího aparátu, přeměnit ji na opravdovou celistvost, aby i pro reálně socialistické zespolečenštění platila Leninova slova, že „nejen jevy jsou přechodné, pohyblivé, plynulé, oddělené jen relativními hranicemi, nýbrž i podstaty věcí jako takové"[409], byla ovšem – už proto, že byla (kupříkladu na rozdíl od „československého jara" v roce 1968) ideově teoreticky inspirována z radikálně levicových ideologických pozic – čínská kulturní revoluce. Byl-li dvacátý sjezd KSSS revoltou řídícího aparátu proti na věčnost odešlému vůdci komunistické strany – při pasivitě dělnické třídy a dalších vrstev pracujícího lidu –, představovala čínská kulturní revoluce naopak revoltu vůdce strany – při podpoře zvláště ze strany radikální mládeže a studentstva a politické pasivitě dělnické třídy – proti třídě řídícího aparátu. Uvádí se, že jádrem ideologické koncepce čínské kulturní revoluce, jež vrcholila roku 1968, byla tato údajná Mao Ce-tungova myšlenka: „Vzpoura je správná věc!"[410] V průběhu čínské kulturní revoluce byla rozbita struktura státně administrativní byrokracie, rozvinulo se masové hnutí mládeže a studentů, zrodily se pokusy o převzetí řízení a kontroly výroby bezprostředními výrobci. Podle vzoru pařížské komuny byly formulovány zásady přímé demokracie, podle nichž má být vždy vyjádřen a slyšen názor menšiny. Bylo také

vyhlášeno, že „politika má vždy přednost před ekonomikou“ a že politické a civilní instance mají mít nadvládu nad armádou, a ne naopak, že ve společnosti nemají platit žádná privilegia, zejména ne přednosti a výhody plynoucí z funkce, vzdělání a kádrových materiálů. [411]

Nový organizační a řídící aparát, který vzešel z „lidových komun“ a „revolučních výborů“ však měl v sociálně ekonomické stránce svého fungování stejné nedostatky jako řídící aparát stalinského modelu socialismu a po smrti Mao Ce-tunga se v roce 1979 dostala k moci pravicová nacionalistická maloburžoazní skupina ve vedení Komunistické strany Číny v čele s Teng Siao-Pchingem. Čínská kulturní revoluce byla poražena, zcela se obnovila zvláštní logika sociálně ekonomické praxe třídy řídícího aparátu stalinského modelu socialismu, což nadšený obdivovatel „velké proletářské kulturní revoluce“ v Číně doktor filosofie Zbyněk Fišer alias Egon Bondy vysvětluje tak, že ve třídně sociální struktuře čínské reálně socialistické společnosti se u kormidla hospodářské a státní politické moci pevně usadila nová vládnoucí vykořisťovatelská společenská třída, jejíž vykořisťovatelská vlastnická subjektivita vyrůstá z toho, že je kolektivním majitelem státu, monopolním vlastníkem politické státní moci, zvláště pak komunistické strany a jejího dominantního postavení v politickém systému reálně socialistické společnosti. Dozvídáme se od něj, že nová vládnoucí třída není státně kapitalistickou vládnoucí třídou nebo parazitní a neschopnou byrokratickou garniturou, nýbrž vládnoucí třídou nového historického typu, která je, využívajíc sociálně ekonomického a politického mechanismu totalitní komunistické diktatury, monopolním vlastníkem všech výrobních prostředků, což jí umožňuje pomocí systému plánovitého řízení hospodářského rozvoje sovětského modelu socialismu shrabovat veškerý společenský nadvýrobek, a tudíž nemusí orientovat společenskou výrobu na zisk a další kategorie zbožně peněžních ekonomických vztahů, v rámci jejího způsobu výroby má trh jen velmi omezenou funkci a není ani jasné, v jaké míře a zda vůbec v něm má výrobek společenské práce ekonomickou formu zboží: „Jestliže však výrobní způsob nové vládnoucí třídy není zaměřen na zisk, co tedy vládnoucí třída vlastně získává? Vládnoucí třída si přisvojuje veškerý společenský nadvýrobek, tedy to, co je majetkem a bohatstvím celé společnosti. Tento nadvýrobek jí připadá automaticky, aniž by musela usilovat o zisk. Nemá totiž žádného ekonomického konkurenta, který by mohl byť jen sebemenší část z veškerého společenského výrobku strhnout na sebe a který by ji ekonomickým tlakem nutil začít hospodařit podle principu zisku. Vládnoucí třída nemusí usilovat o hospodářství podle principu zisku, nemusí vyrábět zboží a nemusí využívat tržních mechanismů. Vládnoucí třídě nemusí jít o zisk, jde jí prostě o bohatství a toto bohatství získává tím nejobyčejnějším způsobem: lupem. Okrádá stát, okrádá všechny lidi, protože vše, co se ve státě vyprodukuje, automaticky shrabuje a disponuje tím jen sama. Nadhodnota bezprostředně získaná v pracovním procesu tak tvoří jen část bohatství, jež si přisvojuje. Redistribuuje pak získané bohatství (a to je samozřejmě ohromné) způsobem, který vyhovuje jejím zájmům, tj. v prvé řadě zájmům udržení jejího panství, v druhé řadě zájmu na vlastním osobním bohatství, v třetí řadě zájmu na udržení výroby. Ve čtvrté řadě zájmu obnovení pracovní síly obyvatelstva. Co nad to jest, od zlého jest. Další zájmy celospolečenského významu (rozšiřování zdravotnictví, kulturní výchova, dbaní o ekologii a neaplikovatelnou vědu) by raději neviděla a věnuje jim zanedbatelné drobty ze svého stolu.“[412]

Egon Bondy o sobě prohlašoval: „Nikdo o mně neví, že jsem marxist levý!“, a proto je trochu zvláštní, když odvozuje vykořisťovatelské třídně sociální bytí nové vládnoucí třídy reálného socialismu nikoli z procesu výroby, nýbrž z procesu rozdělování a přerozdělování („loupení všeho společenského bohatství“, „okrádání státu i všech lidí“)

– čímž ale Bondy úvahy nepřímo zrcadlí objektivní skutečnost, že sociálně ekonomická nerovnost v rámci historicky prvního pokusu o socialismus, která pramenila z příkazově administrativního a státně byrokratického zespolečenštění třídou řídícího aparátu, měla nevykořisťovatelskou povahu, takže nemohla produkovat vykořisťovatelské vlastnické jednání žádné společenské skupiny či sociální vrstvy, z čehož mimo jiné plyne, že ani nadvýrobek ve složení hodnoty užitné hodnoty reálně socialistického zbožního výrobku společenské práce nenabýval a nemohl nabývat sociálně ekonomickou formu nadhodnoty. (Jenom na okraj poznamenejme, že je poměrně nejasné, jak by si mohla nová vládnoucí třída přisvojovat větší objem společenského bohatství, než by tvořila „nadhodnota bezprostředně získaná v pracovním procesu", víme-li, že nutný produkt je ona část souhrnného společenského výrobku, jež náleží přímým a bezprostředním výrobcům). A ještě více nás udiví, když u Bondyho dále čteme: „Lidé jsou i v druhé a třetí generaci našeho režimu masově nespokojeni a režim v podstatě nesnášejí (řečeno velmi mírně) – což je pro desetiletí trvající novou společnost příšerné vysvědčení. Ale v prvé řadě tu existuje ucelená, bojeschopná a k boji vždy připravená vládnoucí třída… Jen pevná a sebeuvědomělá vládnoucí třída byla s to tolikrát potlačit boj vedený vždy novými, stále přesnějšími způsoby… Demokratické změny od vládnoucí třídy… očekávat nelze. Všechny na to vynaložené snahy jsou snahami snílků částečně úctyhodných, částečně směšných. Porazit tuto vládnoucí třídu také nelze. Takové snahy jsou čirým bláznovstvím a mařením času. Tento režim se cítí být neustále ohrožen agresí, proto každá kritika vůči němu vznesená mu připadá jako přímá agrese nebo napomáhání agresi. Není to jen psychóza, je to instinkt, který se zakládá na tušení, že každá kritika režimu dříve nebo později míří na panství jeho vládnoucí třídy a chce, aby tato třída abdikovala. V dějinách to žádná vládnoucí třída nikdy neudělala a neudělá… Dnes je dána jen naprosto nekompromisní alternativa: buď vláda nové vládnoucí třídy se vším všudy, co k tomu patří, tj. s plánem, s ekonomikou nefungující pro lidi a s totalitarismem – anebo uskutečnění všelidového vlastnictví a všelidové samosprávy v plném rozsahu. Jedinou alternativou je skutečný socialismus… Většina společnosti je však po desítkách let socialismu dohnána do stavu, kdy by uvítala cokoli, jen aby byla svržena dnešní vládnoucí třída. Máme to však marné, nesvrhne ji nic, patrně by dokonce zvítězila i ve III. válce, protože by dokázala vystoupit s nepředstavitelnou brutalitou. Nechtěl bych, aby si čtenář odnesl z mých slov dojem, že tato vládnoucí třída, která se živí loupeží společenského vlastnictví, je slabá. Naopak… Máme tu novou vládnoucí třídu v plné parádě a budoucnost je jí otevřena… Má moc, bohatství, privilegia, zabezpečuje se dědičně, neboť třebaže nedědí žádné výrobní prostředky, dědí místo v rámci privilegovaných řídících struktur… Nová vládnoucí třída dosáhne v určitém stádiu vývoje stabilizace a získá pevnou sebedůvěru. Mohou v ní panovat gangsterské boje o nejpřednější místa, ale jako celek je solidární až za hrob a nemění se jako americká státní byrokracie s každým novým prezidentem. Má v hrsti všechny klíčové pozice. Bez ní by nefungovalo nic. Proto se nebojí. Nějaký eventuální idealista, který by se dostal zázrakem (musel by své názory léta letoucí skrývat) až na prvního tajemníka a z této pozice chtěl vládnoucí třídu likvidovat, zmohl by snad něco proti jedné její složce, ale musel by mít za zády složky ostatní. Generálové by rádi viděli, kdyby technokratům byl sražen hřebínek – a naopak. Ale aby někdo vystoupil proti technokratům, generálům, aparátníkům a byrokratům na celé frontě, to se prostě nestane. Solidarita nové vládnoucí třídy je tím zaručena."[413]

Budeme zajisté souhlasit s názorem, že jedinou alternativou stalinského modelu socialismu, v němž před námi vystupují socialistické vlastnické vztahy jako jednou provždy daná, neměnná a nevývojová sociálně ekonomická podstata, může být pouze opravdu všelidové vlastnictví v samosprávném socialismu, úsměvné je však mudrování

disidentského „levého marxisty“ o tom, jak je nová vládnoucí třída „ucelená, bojeschopná a plná sebedůvěry“ a že ji „nelze nikdy porazit a svrhnout“. Bondyho „Neuspořádaná samomluva“ vznikala v roce 1984, kdy „svobodný a demokratický svět“ vzpomínal na známý Orwellův román, neboli ve stejné době, kdy spatřily světlo světa též články doktora Josefa Hellera, z nichž jsme obsáhle a bohatě citovali. Uvědomíme-li si, že v tomto období vstoupil rozklad a rozpad vládnoucí třídy řídícího aparátu reálného socialismu do posledního vývojového stádia – uběhne pouhých pět let a v Československu se zhroutí mocenský monopol komunistické strany a „komunistický“ parlament zvolí jednohlasně Václava Havla prezidentem – působí „samomluvné úvahy“ v porovnání s pojmově teoretickým obsahem studií o dopadech svérázné vlastnické subjektivity třídy řídícího aparátu na socialistické zespolečenštění velice groteskně a směšně, i když musíme mít současně na zřeteli, že myšlenkový obsah a poznávací hodnota Bondyho sociálně filosofické teorie o nové vládnoucí třídě dosahuje nebetyčné výše ve srovnání se stupidními žvásty – chvála bohu již bývalého – prezidenta Havla o dějinotvorném významu činu jistého zelináře, jenž umístil do výkladu své prodejny mezi cibuli a mrkev heslo „Proletáři všech zemí, spojte se!“ pro „moc bezmocných“ a „třetí odboj proti totalitnímu komunistickému režimu“. [414] Levicovému disidentskému intelektuálovi se také podařilo opravdové „kouzlo nechtěného“, když s obdivuhodnou jasnovidností předpověděl – stalo se roku následujícího po dokončení „Samomluvy“! –, že do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS nastoupí muž, jehož politická strategie uskuteční přesně to, co bylo dle Bondyho teorie o nové vládnoucí třídě reálně existujícího socialismu nemožné a neuskutečnitelné. A vrcholem groteskní frašky s „přestavbou socialismu“ pak byly výklady váženého Michaila Sergejeviče Gorbačova – náležejícího ke stejné společenské třídě jako Stalin, Chruščov, Brežněv či Andropov! –, jenž po rozpadu Sovětského svazu prohlašoval, že do funkce generálního tajemníka nastupoval s vědomým úmyslem rozbít a zničit „zločinnou totalitní komunistickou diktaturu“, čímž obelhával jak sám sebe, tak i „demokratické“ světové veřejné mínění.

Nízký stupeň propojení, sladěnosti a provázanosti dílčích vlastnických funkcí, díky němuž se státně byrokratické vlastnictví třídy řídícího aparátu stalo brzdou a překážkou rozvoje výrobních sil, způsobil, že reálně socialistická ekonomika, o jejímž rozvoji rozhodovala nepružně a těžkopádně fungující soustava plánovitého řízení, počala v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let zaostávat nejenom v dynamice přenosu výsledků vědeckotechnického a technologického pokroku do průmyslových a zemědělských výrobních procesů, v růstu produktivity živé práce i celkové efektivnosti společenské výroby, ale začala ztrácet tempo i v oblasti uspokojování rostoucích hmotných potřeb obyvatel, v nichž se zračilo zvyšování jejich hmotné životní úrovně. Omezeně společenská vlastnická subjektivita řídícího aparátu tak stála u zrodu fungování deficitního hospodářského mechanismu s pro předlistopadový socialismus typickým stálým a trvalým převisem poptávky nad nabídkou, takže třída sociálně ekonomicky velmi nesuverénních správců společenského vlastnictví obrůstala dalšími privilegovanými sociálně ekonomickými skupinami z oblasti obchodu a služeb, jejichž příslušníci už často neměli vůbec nic společného ani s komunistickou stranou, ani s ideály a hodnotami socialismu: byli to oni příslovečtí „veksláci“ (či spíše „vexláci“?), „řezníci“, „zelináři“ atd., kteří počali mít v každodenním životě společnosti reálně fungujícího socialismu daleko více „vedoucí úlohy“ než většina předsedů základních organizací komunistické strany, o dělnících jakožto obyčejných členech strany ani nemluvě. [415] Není divu, že ve svém eseji „Moc bezmocných“ hovoří Václav Havel právě o sociálním typu „zelináře“, neboli o těch sociálně ekonomických vrstvách, které měly v deficitní ekonomice reálného socialismu privilegované postavení a po státním převratu v roce 1989 si jejich příslušníci počali nárokovat zásluhy za „ekonomický odboj proti

totalitní diktatuře“. V tom tkvěl smysl Havlových sentencí o „vítězství života nad entropickým režimem.“[416] Na tyto vrstvy se vědomě či podvědomě orientovalo militantně antikomunistické, havlovsko-bendovsko-rumlovské křídlo disidentského hnutí, které tak muselo převzít i mytologicko-fetišistickou povahu jejich vědomí a sebevědomí. „Sametová“ mocenská elita nemohla z toho důvodu vyplodit nic jiného než stupidní moralizující blábolení o „vítězství pravdy a lásky nad lží a nenávistí“. Folkový zpěvák Karel Kryl kdysi trefně poznamenal, že Havel nikdy nerozuměl dělnické třídě.

Jelikož zákonitost fungování a rozvoje vlastnické struktury každé společenskoekonomické formace spočívá v tom, že vlastnická funkce a role pracovníků řídícího aparátu je a musí zákonitě v každém společenském zřízení být dílčí a podřízenou, druhotnou a odvozenou součástí vlastnické subjektivity oné společenské třídy, jež vytváří základní sociálně ekonomickou identitu a kvalitu dané společenské formace, směřovalo zveličování potenciálně nespolečenské stránky vlastnické funkce a lokální vlastnické subjektivity především u „transformace schopných“ a „reformních“ složek třídy řídícího aparátu v procesu jejího sociálně ekonomického, politického a ideologického rozkladu a rozpadu, rozkladu celého výrobního způsobu předlistopadového modelu socialismu, k hledání a nalézání celospolečensky integrující sociálně ekonomické praktické aktivity nikoli v podobě posilování vlastnické subjektivity dělnické třídy formou rozvíjení účasti dělníků na vlastnickém řízení a rozhodování, jež by se počínalo v pracovních kolektivech a vrcholilo formováním samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů na nadnárodní a nadstátní úrovni, nýbrž naopak v oslabování a rozkladu společenského vlastnictví a dobudovávání oné celospolečensky dominující, určující a integrující vlastnické subjektivity v podobě vlastnických forem a struktur fungujících podle logiky soukromokapitalistického vlastnictví. Není vůbec náhodou, že ve všech zemích, ve kterých jsme v minulosti měli možnost sledovat proces rozpadu první historické formy socialismu a následné rekapitalizace, stály v jeho první fázi v čele komunistické strany, strany ovládané v průběhu první formy socialismu řídícím aparátem, jež musely v určité zlomové fázi rekapitalizačního procesu ztratit politickou moc, což se promítlo i do národnostních konfliktů a následného rozpadu řady bývalých socialistických států – viz Sovětský svaz, Jugoslávie, Československo; tím se opět projevila dialektika vzájemného zpětnovazebného působení vlastnické (potažmo mocenské, politické) – a organizačně technické (potažmo administrativně správní) – stránky a funkce společenského řízení. Není divu, že proces rekapitalizace pod vedením komunistické strany probíhá již řadu let i v Číně. Rozvíjející se třída čínských velkoprůmyslníků a finančních magnátů zatím potřebuje organizačně technickou roli komunistické strany pro uchování územní celistvosti čínského státu, aby měla šanci hrát v epoše globalizovaného kapitalismu úlohu globálního hráče, a proto si komunistická strana dosud v Číně uchovala politickou státní moc: zůstává ovšem otázka, co bude dál, jaká bude další vývojová fáze čínského rekapitalizačního procesu?

Kapitola V. Marxovo pojetí utváření volně konkurenční ceny zboží – koperníkovský obrat ve vývoji marxistické filosoficko-ekonomické pracovní teorie hodnoty. O jedné zvláštní a podivné ekonomické teorii, aneb velmi nedokonalý pokus o kritický rozbor způsobu, jímž se ruský matematik a statistik polského původu Ladislaus Bortkiewicz snažil vytvořit alternativu Marxovy teorie řešení „transformačního problému“.

Jestliže Marxovy rozbory pojmově teoretického obsahu kategorií hodnoty a nadhodnoty navazují, byť samozřejmě kriticky, na teorie Smitha a Ricarda, pak řešením otázky formování výrobní ceny zboží uskutečnila marxistická filosoficko-ekonomická teorie opravdový „koperníkovský obrat" ve vývoji pracovní teorie hodnoty zboží. [417] **V prvním díle Kapitálu zkoumá Marx podstatu systému kapitalistického vykořisťování, kterou spatřuje ve výrobě nadhodnoty a ukazuje tak, že v soustavě kapitalistických výrobních vztahů je každý výrobní proces zároveň procesem zhodnocovacím a hodnototvorným, takže užitná hodnota finálního produktu výrobního procesu obsahuje hodnotovou strukturu, která zahrnuje spolu s prací nutnou k reprodukci hodnoty dělníkovy pracovní síly též nezaplacenou nadpráci, která se zpředmětňuje v nadvýrobku, jenž nabývá v kapitalistickém systému zbožní výroby sociálně ekonomickou formu nadhodnoty; ve druhém díle Marx analyzuje projevy této podstaty neboli proces oběhu kapitálu, což ho vede k nastínění podmínek prosté a rozšířené ekonomické reprodukce; ve třetím díle se předmětem Marxovy dialektickomaterialistické strukturálně genetické, analyticko-syntetické metody stává syntéza podstaty kapitálu a jejích projevů čili skutečnost kapitálu, celkový proces kapitalistické výroby, celistvost soustavy kapitalistických výrobních vztahů. Pracovní teorie hodnoty je tak jakožto logická teorie klasické podoby historické vývojové struktury postavena před úkol sloučit do organického celku teorii vykořisťování s teorií, modelující proces utváření společensky průměrné masy a míry zisku, v jehož důsledku v odlišných produkčních sférách s rozdílným organickým složením investovaného produktivního kapitálu, čímž v nich i vznikají různé masy nadhodnoty, krystalizuje stejná masa a míra zisku: jde tedy o vzájemné propojení zákona hodnoty a nadhodnoty se zákonem utváření a vývojové perspektivy všeobecné rovné a společensky průměrné masy a míry zisku.**

Z prvního dílu Kapitálu se dozvídáme, že zdrojem nadhodnoty je pouze a jedině živá a konkrétní dělníkova práce, jež současně přenáší do hodnoty vznikající užitné hodnoty nového výrobku hodnotu zanikající užitné hodnoty spotřebovaných výrobních prostředků, čímž se utváří hodnotová struktura užitné hodnoty vyrobeného zboží, zahrnující přenesenou hodnotu spotřebovaných výrobních prostředků + nutný produkt zpředmětňující nutnou práci, jíž dělník nahrazuje hodnotu svojí pracovní síly, vyrábí její hodnotový ekvivalent a pracuje tak na sebe, + nadvýrobek, v němž se zpředmětňuje nadhodnota čili nezaplacená nadpráce, v jejímž průběhu dělník pracuje na kapitalistu. V třetím díle Kapitálu ale zjišťujeme, že v jednotlivých odvětvích vyráběné rozličné masy hodnot a nadhodnot vznikají díky spojení živé práce s prací mrtvou – a to v odlišných vzájemných poměrech, jak to zrcadlí rozdílná organická složení kapitálů jednotlivých výrobních oborů –, zvěcnělou ve stroji, jenž ve výrobně technické (výrobně silové) dělbě práce klasické strojové průmyslové velkovýroby slouží coby nástroj k ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé a konkrétní práce tradičních industriálních dělníků, nadhodnoty, jejíž různé objemy se posléze účinkováním tržního mechanismu kapitalismu volné konkurence zespolečenšťují (neboli modifikují), zobecňováním (neboli universalizací) „přetavují" svou podobu do sociálně ekonomické formy všeobecné a rovné masy a míry zisku.

První díl Marxova Kapitálu ukazuje, že nadhodnota je plodem výlučně oné části investovaného kapitálu, která byla vyplacena na dělnické mzdy a přeměnila se v živou

práci neboli kapitálu variabilního. V prvním díle třetího svazku Kapitálu se ale dočteme, že nadhodnota, která se pak dále přetváří v zisk, vzniká současně ze všech částí použitého kapitálu; řečeno jinými slovy: „Ať je tomu jakkoli, výsledek je, že nadhodnota vzniká současně ze všech částí použitého kapitálu.“[418] Mezi těmito dvěma teoretickými postuláty se rozvíjí celá soustava, celý řetězec zprostředkujících článků, zároveň se však mezi nimi uchoval vztah vzájemně se vylučujícího rozporu, pro nějž platí zákaz formální logiky. (Právě z toho důvodu začali představitelé buržoazní vulgární politické ekonomie poté, co spatřil světlo světa třetí díl Kapitálu, slavnostně prohlašovat, že Marx nesplnil své sliby, že antinomie pracovní teorie hodnoty nedokázal vyřešit, a tudíž že i celý Kapitál není nic jiného než spekulativně-dialektický kouzelnický trik). Všeobecné (neboli obecná platnost zákona hodnoty) tak v Kapitálu nadále protiřečí svému vlastnímu projevu a rozpor mezi nimi nemizí z toho důvodu, že se mezi nimi rozvinula celá řada zprostředkujících článků. Právě to naopak dokazuje, že antinomie pracovní teorie hodnoty nemají v Kapitálu žádném případě pouze logickou (neboli čistě subjektivní, z nepřesnosti či nedbalosti myšlení plynoucí) povahu, ale jedná se o reálné rozpory objektu teoretického rozboru, které se neodstraňují jako něco subjektivního, ale dospívají ke svému pochopení a snímají se tedy v obsahu hlubšího a konkrétnějšího teoretického pojetí. Řečeno jinými slovy: jsou uchovány, ztratily však charakter logických rozporů, přeměnily se v abstraktní momenty konkrétního porozumění ekonomické skutečnosti kapitalistické společenskoekonomické formace. [419]

Pokusme se alespoň ve stručné formě zrekonstruovat Marxovu filosoficko-ekonomickou teorii o procesu utváření všeobecné míry zisku, jenž zahrnuje přeměnu hodnot zboží ve výrobní ceny a vyprodukovaných mas nadhodnoty ve společensky průměrné masy zisku. Marxovo pojetí je založeno na a)stejném celkovém objemu konstantního a variabilního kapitálu investovaného v jednotlivých výrobních odvětvích; b)na téže míře nadhodnoty (čili stupni vykořisťování práce, intenzitě ždímání a vysávání nezaplacené nadpráce ze živé konkrétní práce tradičního průmyslového dělníka), která v těchto oborech výroby vládne. Marx své pojetí ilustruje na pěti různých výrobních sférách, které se liší organickým složením do nich vložených kapitálů, a tudíž v nich při stejném poměru nezaplacené a zaplacené části v hodnotovém složení užitné hodnoty vyprodukovaného zboží nalézáme velmi rozdílné masy a míry zisku. Hodnotové struktury výrobního procesu budou v jednotlivých odvětvích následující: I.)$80_c + 20_v + 20_m$; II.)$70_c + 30_v + 30_m$; III.)$60_c + 40_v + 40_m$; IV.)$85_c + 15_v + 15_m$; V.)$95_c + 5_v + 5_m$. Vidíme, že ve všech zmíněných výrobních oborech (průmyslových či zemědělských) se míra nadhodnoty rovná jedné a dělá tak 100%, a proto v nich vyprodukované objemy nadhodnoty, které se rovnají masám vyrobeného zisku, činí postupně 20, 30, 40, 15 a 5 hodnotových jednotek, čímž se liší i celkové hodnotové obsahy, jež vězí v užitných hodnotách finálních produktů jednotlivých výrobních procesů: postupně nacházíme 120, 130, 140, 115 a 105 hodnotových jednotek. Je samozřejmé, že v jednotlivých produkčních sférách, jak jsme je postupně uvedli, nalézáme též rozličné míry zisku: 20%, 30%, 40%, 15% a 5%. [420]

V důsledku rozdílného organického složení kapitálů vložených do různých výrobních odvětví, kdy stejně velké kapitály uvádějí do pohybu rozdílná množství práce podle odlišného procentního poměru variabilní části k celkovému kapitálu dané velikosti, přivlastňují si tyto stejně velké kapitály velmi rozdílná množství nadpráce, čili produkují velmi rozdílné masy nadhodnoty. Vzhledem k tomu jsou míry zisku, které vládnou v různých oborech výroby, původně velmi rozdílné. Tyto rozdílné masy zisku jsou v důsledku tržní konkurence vyrovnávány na všeobecnou míru zisku, která je průměrem všech těchto rozdílných měr zisku. Zisk, který v souladu s touto všeobecnou

mírou zisku připadá na kapitál dané velikosti, ať je jeho organické složení jakékoli, se nazývá společensky průměrný zisk. A na tomto základě se formuje výrobní cena zboží, která se rovná: cena nákladů konstantního a variabilního kapitálu, investovaných do jeho výroby, plus masa společensky průměrného ročního zisku. (Výrobní cena připadá na zboží podle podmínek jeho – většinou ročního – obratu). Na první pohled je zjevné, že v Marxově příkladu s pěti obory výroby se ona společensky průměrná masa zisku rovná 22 hodnotových jednotek (20 + 30 + 40 + 15 + 5 se rovná 110 a 110 děleno 5 dává 22) a všeobecná zisková míra činí v tomto případě 22%. Jestliže se v sociálně ekonomické praxi prosté zbožní výroby a směny v procesu utváření hodnoty zboží zespolečenšťují působením tržního ekonomického mechanismu objemy živé a zvěcnělé práce jednotlivých zbožních malovýrobců a pracujících soukromých vlastníků výrobních i životních prostředků, až tento proces nakonec dospěje ke stanovení takového množství živé a zvěcnělé práce, které je obecně uznáno jako společensky nutné a společensky užitečné, pak v sociálně ekonomické praxi kapitalistického způsobu výroby se zespolečenšťují jednotlivé kapitály, a to tím způsobem, že díky fungování tržního ekonomického mechanismu volné konkurence se v jednotlivých výrobních odvětvích vyprodukované masy nadhodnoty (čili zisků) vzájemně přelévají z jedné sféry výroby do druhé, až se v každé výrobní oblasti vykrystalizuje hodnotová substance všeobecné masy a míry zisku, která každému investovanému kapitálu umožňuje přivlastňovat si společensky průměrný zisk úměrně odpovídající jeho velikosti, čili masu nadhodnoty, která je v kapitalistické občanské společnosti společensky nutná, pro třídu kapitalistických vlastníků pojatou jako celek užitečná a jako taková i společensky uznávána.

Ačkoli tedy kapitalisté různých výrobních sfér při prodeji svých zboží dostávají nazpět kapitálové hodnoty spotřebované při výrobě těchto zboží, nedostávají v naprosté většině případů nadhodnotu vytvořenou v jejich vlastní oblasti při výrobě těchto zboží, a tedy ani zisk, nýbrž dostávají jen tolik nadhodnoty, a tedy i zisku, kolik z celkové nadhodnoty čili celkového zisku, vytvořeného celkovým společenským kapitálem za určitý časový úsek ve všech odvětvích výroby dohromady, připadá při stejném rozdělení na každou alikvotní část celkového kapitálu. Každý zálohovaný kapitál, ať je jeho složení jakékoli, vynáší za rok nebo jiný časový úsek z každých sto (nebo tisíc, deset tisíc atd., atp. hodnotových jednotek vloženého kapitálu) zisk, který za toto časové období připadá na oněch sto hodnotových jednotek investovaného konstantního a variabilního kapitálu (či jiný počet jednotek hodnoty, jejž si vezmeme jako výchozí měřítko) jako příslušnou část celkového kapitálu. Pokud jde o zisk, jsou tu různí kapitalisté ve vzájemném poměru jako akcionáři akciové společnosti, v níž jsou podíly na zisku rozdělovány stejnoměrně podle počtu hodnotových jednotek, který vezmeme za základní měřítko – což může být právě sto, tisíc či třeba milion hodnotových jednotek – a liší se tedy podle velikosti kapitálu, jejž ten či onen kapitalista vložil do společného podniku, podle jeho relativní účasti na společném podniku, dle počtu jeho akcií.

Zatímco část ceny zboží, která nahrazuje části hodnoty kapitálu spotřebované při výrobě zboží a za kterou musí tedy být tyto spotřebované kapitálové hodnoty znovu zakoupeny, zatímco tato část, cena nákladů, se tedy řídí zcela podle výdajů v příslušných sférách výroby, neřídí se druhá součást ceny zboží, zisk připočítávaný k této ceně nákladů, podle masy zisku, jež je oním určitým kapitálem v této výrobní oblasti za dané roční období vytvářena, nýbrž podle masy zisku, která za daný časový úsek průměrně připadá na každý použitý kapitál coby alikvotní část celkového společenského kapitálu použitého v celkové výrobě. Jestliže tedy kapitalista prodá svoje zboží za jeho výrobní cenu, dostane zpět částku úměrnou velikosti hodnoty kapitálu, který spotřeboval při

výrobě, a vytlouká zisk úměrně ke kapitálu, jejž zálohoval, jako kdyby to byla pouhá alikvotní část celkového společenského kapitálu. Jeho ceny nákladů jsou specifické a zisk, jenž se připočítává k této ceně nákladů, je nezávislý na jeho zvláštní sféře výroby: je to jednoduchý průměr na každých sto hodnotových jednotek zálohovaného kapitálu – sto hodnotových jednotek je nejvhodnějším výchozím hodnotovým měřítkem, neboť vzhledem k němu se společensky průměrná (čili všeobecná) míra zisku dá vypočítat a uvádět v procentech.

Předpokládejme, že by oněch, v našem výchozím příkladu uvedených pět odvětví výroby, provozovala jedna akciová společnost coby jedna právnická osoba, jeden kapitálový vlastnický subjekt. Pro takového kapitalistického podnikatele by bylo dáno, kolik z každých 100 hodnotových jednotek do produkce zboží vloženého kapitálu ve výrobních oborech I – V bude při výrobě příslušného zboží spotřebováno jako konstantní a variabilní kapitál a tato část hodnoty zboží v odvětvích I – V by samozřejmě tvořila část výrobní ceny jednotlivých zboží, protože přinejmenším tato cena je nutná k nahrazení zálohované a spotřebované části kapitálu. Tyto ceny nákladů by tedy byly pro každý druh zboží ve výrobních sférách I – V rozdílné a jako takové by je náš vlastnický a podnikatelský subjekt stanovil rozdílně. Pokud by ale šlo o rozdílné masy nadhodnoty čili zisku produkované v oborech výroby I – V, mohl by je náš akciový kapitalista velmi dobře počítat za zisk ze svého celkového zálohovaného kapitálu, takže by na každých sto hodnotových jednotek investovaného kapitálu připadala jistá alikvotní část. Rozdílné by tedy byly ceny nákladů u zboží vyrobených jednotlivými investičními vklady v odvětvích I – V, ale u všech v oněch výrobních oblastech vyprodukovaných zboží by byla stejná ta část výrobní (neboli i prodejní) ceny, která by připadala na zisk připočítávaný z každých sto hodnotových jednotek zálohovaného kapitálu. Souhrnná výrobní cena zboží ve sférách výroby I – V by se tak rovnala jejich souhrnné hodnotě, tj. rovnala by se souhrnu cen nákladů na výrobní odvětví I – V plus souhrnu vytvořené nadhodnoty čili zisku I – V; ve skutečnosti by tedy byla peněžním výrazem pro souhrnné množství práce, minulé i nově přidané, obsažené ve zbožích produkovaných výrobními sférami I – V. A, jak se zdá, můžeme tento závěr zobecnit i na celý kapitalistický způsob výroby: bereme-li všechna výrobní odvětví kapitalistické ekonomiky jako jeden celek, souhrn výrobních cen vyrobených zboží se rovná souhrnu jejich hodnot, čímž se i suma nadhodnot vyprodukovaných v jednotlivých oborech výroby rovná sumě společensky průměrných (všeobecných) zisků, v něž se ony vyrobené nadhodnoty přeměnily účinkováním volné tržní konkurence, jež přetváří rozdílné, v jednotlivých výrobních sférách vzniklé míry zisku ve všeobecnou, společensky průměrnou ziskovou míru.

Tomuto tvrzení zdánlivě odporuje fakt, že v kapitalistické výrobě se prvky konstantního a variabilního kapitálu kupují zpravidla na trhu za tržní prodejní ceny, které kolísají kolem výrobních cen a obsahují již utvořený společensky průměrný zisk, čímž se odchylují na tu či onu stranu od hodnot zboží, a tak výrobní cena jednoho odvětví včetně v ní obsaženého všeobecného zisku vstupuje do ceny výrobních nákladů jiného odvětví, takže když výrobní obor A prodává svou produkci se ziskem za výrobní cenu nad jeho hodnotou, kupuje zároveň tyto produkty obor B se ztrátou, a naopak, pokud sféra výroby A prodává své zboží se ztrátou za výrobní cenu pod jeho hodnotou, kupuje současně ono zboží výrobní sféra B se ziskem, jelikož v jednom případě může být nadhodnota vězící v užitné hodnotě vyrobeného zboží větší a v jiném případě naopak menší než masa nadhodnoty realizovaná ve společensky průměrném zisku. I v tomto případě lze však, jak se zdá, formulovat odůvodněný předpoklad, že vezmeme-li kapitalistickou společnost jako celek a třídu kapitalistů jako akcionáře jedné velké

akciové společnosti, pak platí, že o kolik víc nadhodnoty vchází do jednoho zboží, o to méně jí vchází do druhého zboží, a že tudíž odchylky od hodnoty, které jsou obsaženy ve výrobních cenách zboží, se vzájemně ruší a jednotlivé odchylky výrobních cen od hodnot se budou vyrovnávat na celkové sumě hodnot, a proto zisky jedněch kapitalistů budou vyvažovat ztráty jiných a naopak, až se nakonec ustálí na pro všechny kapitalisty rovné, společensky průměrné míře zisku. Tento všeobecný zákon se však u celé kapitalistické výroby prosazuje jako převládající tendence vždycky jen velmi spletitým a přibližným způsobem, jako nikdy přesně nezjistitelný průměr neustálých výkyvů. Všeobecná míra zisku je tedy určena dvěma činiteli: a)organickým složením kapitálů v rozličných sférách výroby, a tedy i – při téže míře nadhodnoty – odlišnými masami a mírami zisku v jednotlivých výrobních odvětvích; b)rozdělením celkového společenského kapitálu mezi tyto různé obory výroby neboli relativní velikostí kapitálu vloženého v každé zvláštní sféře, v níž vládne zvláštní míra zisku; tedy poměrným podílem na mase celkového společenského kapitálu, který pohlcuje každá zvláštní výrobní sféra. [421]

Vidíme, že část hodnoty vyrobeného zboží tvoří cena nákladů a přeměněnou (modifikovanou) formou hodnoty zboží je výrobní cena zboží. Významnou úlohu pro porozumění procesu transformace hodnoty zboží ve výrobní cenu hraje pojem „společensky průměrný kapitál“, „kapitál společensky průměrného organického složení“. Vznik kapitálu se společensky průměrným organickým složením si opět můžeme znázornit na jednoduchém příkladě. Mějme tři výrobní odvětví, která produkují užitné hodnoty zboží s následující hodnotovou strukturou: I)$90_c + 10_v + 10_m$; II)$80_c + 20_v + 20_m$; III)$70_c + 30_v + 30_m$. Ve všech třech odvětvích opět nalézáme stejný celkový objem investovaného konstantního a variabilního kapitálu, jenž se rovná 100 hodnotových jednotek i stejnou míru nadhodnoty (neboli vykořisťování pracovní síly dělníka), která dělá sto procent a rovná se tak jedné celé.

Je zjevné, že v tomto případě kapitál společensky průměrného organického složení provádí své vlastnické a podnikatelské investiční operace ve druhé oblasti výroby s hodnotovou skladbou $80_c + 20_v + 20_m$. Specifický vývoj společenské produktivní síly práce je v každé zvláštní výrobní sféře na rozdílném stupni, je vyšší nebo nižší úměrně tomu, jak velké je množství výrobních prostředků uváděných do pohybu určitým množstvím živé konkrétní práce, tedy při každém pracovním dnu jistým počtem dělníků, a tedy jak malé je množství živé konkrétní práce potřebné na určité množství výrobních prostředků. Kapitály, které obsahují procentuálně více konstantního, tedy méně variabilního kapitálu než průměrný společenský kapitál, nazýváme proto kapitály vyššího organického složení: takový kapitál podniká v tomto případě v první výrobní sféře s hodnotovou stavbou $90_c + 10_v + 10_m$; naopak kapitály, v nichž konstantní kapitál zaujímá relativně menší a variabilní kapitál relativně větší místo než u průměrného společenského kapitálu, nazýváme kapitály nižšího organického složení: v tomto případě se samozřejmě jedná o podnikatelské aktivity kapitálu ve třetím oboru výroby s hodnotovým uspořádáním $70_c + 30_v + 30_m$.

Na první pohled je patrné, že v našem příkladě bude výsledkem modifikace hodnoty ve výrobní cenu zboží výrobní cena obsahující společensky průměrnou míru zisku 20% a všeobecnou masu zisku rovnou 20 hodnotových jednotek: 10 + 20 + 30 = 60 a 60/3 = 20. Výrobní ceny finálních produktů se tak ve všech třech odvětvích budou modifikovat následujícím způsobem: I)$90_c + 10_v + 20_m$; II) $80_c + 20_v + 20_m$; III)$70_c + 30_v + 20_m$. (Místo „m“ bychom mohli samozřejmě psát „z“, mluvíme-li o mase a míře společensky průměrného zisku). Je také zřejmé, že společenská výrobní cena zboží v ní vězící masa a míra vyrobeného všeobecného zisku odpovídá hodnotě zboží produkovaného kapitálem

společensky průměrného organického složení a jím vyráběné masy nadhodnoty a míry zisku; kapitál vyššího organického složení si nakonec přivlastní větší a kapitál nižšího organického složení naopak menší masu zisku, než byla masa nadhodnoty, kterou pohltila hodnotová struktura jimi ovládaného výrobního procesu; masy zisku se v procesu vznikání společensky průměrné (všeobecné) masy a míry zisku přelévají od kapitálů s nižším organickým složením ke kapitálům s organickým složením vyšším.

Zdá se být zjevné, že proces utváření všeobecné neboli společensky průměrné masy a míry zisku v hodnotovém složení výrobních cen zboží, které jakožto modifikované hodnoty vězící v užitných hodnotách finálních produktů výrobního procesu produkují tři výrobní odvětví uvažovaná v našem modelovém příkladu, je výhodný pro výrobní sféry s relativně větším objemem zvěcnělé mrtvé práce v poměru k práci živé, neboli pro kapitály s vyšším podílem konstantního kapitálu vůči kapitálu variabilnímu, z čehož lze vyrozumět, že základní vývojovou tendencí kapitalistického výrobního způsobu, která se jasně rýsuje již v sociálně ekonomických podmínkách klasické masové strojové průmyslové velkovýroby a tovární dělby práce, je tendence k vytváření masy živé konkrétní práce, která nenachází uplatnění v kapitalistickém hodnototvorném procesu, výroba přebytečného dělnického obyvatelstva, které však má současně, což musíme mít na zřeteli, v situaci, kdy kapitál pohlcuje živou konkrétní práci klasických industriálních proletářů, povahu rezervní pracovní armády, nezaměstnanosti dočasné, sezónní a strukturální. Znázorněme si tuto vývojovou tendenci na jiném modelovém příkladě, v němž budeme uvažovat čtyři výrobní odvětví a opět u všech předpokládat stejnou míru vyprodukované nadhodnoty a samozřejmě též i stejný celkový objem investovaného kapitálu, jenž se bude ale zase lišit svým organickým složením. V uvažovaných výrobních oborech pak nalezneme tyto hodnotové struktury výrobního procesu: I)$96_c + 4_v + 4_m$; II) $90_c + 10_v + 10_m$; III)$80_c + 20_v + 20_m$; IV)$70_c + 30_v + 30_m$. Okamžitě vidíme, že společensky průměrná masa zisku se bude v tomto případě rovnat 16 hodnotových jednotek, jelikož 30 + 20 + 10 + 4 = 64 a 64 : 4 = 16 a výsledná modifikace hodnoty na výrobní cenu zboží bude ve všech čtyřech odvětvích zahrnovat všeobecnou míru zisku rovnou 16%, přičemž tyto výrobní ceny budou mít následující hodnotové složení: $96_c + 4_v + 16_m$; II) $90_c + 10_v + 16_m$; III)$80_c + 20_v + 16_m$; IV)$70_c + 30_v + 16_m$. Naznačená tendence se v této ukázce črtá ještě jasněji: ze čtvrtého odvětví se přelije 14 hodnotových jednotek v něm vyrobené nadhodnoty, ze třetího pak jednotky 4 a z takto uvolněných osmnácti hodnotových jednotek získá první odvětví 12 jednotek a druhé 6; kapitál s nejvyšším organickým složením bude mít na konci procesu modifikace hodnoty na výrobní cenu čtyřikrát vyšší míru zisku, než měl původně (namísto 4/100 16/100), kdežto na kapitál o nejnižší organické skladbě zbude míra zisku, která je jen o něco málo vyšší než polovina míry zisku původní (namísto 30/100 pouze 16/100). Je také zjevné, že investiční kapitál společensky průměrné organické stavby, jenž není v tomto modelovém příkladě bezprostředně reálně dán, ale utváří se coby určitý ideální průměr, by měl hodnotové složení $84_c + 16_v$. Námi zvolený modelový příklad zároveň ukazuje, že vyrovnáváním mas a měr zisků z jednotlivých výrobních oborů vznikající všeobecná masa a míra zisku má v souladu s tím, jak roste organické složení společensky průměrného kapitálu, klesající vývojovou tendenci.

Jsou-li nadhodnota a zisk totožné, pokud je zkoumáme co do masy, pak míra zisku je vždy od samého začátku odlišná od míry nadhodnoty, přičemž se zdá být zřejmé, že míra zisku může vzhledem k měnícímu se organickému složení investovaného kapitálu a při nezměněné míře nadhodnoty stoupat nebo klesat, a stejně tak si není obtížné představit situaci, při níž budou odlišná organická složení investovaného kapitálu plodit při stoupání či klesání míry nadhodnoty stejnou míru zisku: pokud by kapitál

s organickým složením $90_c + 10_v$ z první výrobní oblasti v našem příkladu disponoval mírou nadhodnoty rovnou 3/1, produkoval by stejnou míru zisku jako námi uvažovaný kapitál ze třetí oblasti výroby, a naopak v případě, že by u kapitálu s organickým složením $70_c + 30_v$ v oné třetí sféře klesla míra nadhodnoty na 1/3, vyráběl by touž míru zisku jako kapitál z první sféry. Míra zisku se samozřejmě odvíjí od míry nadhodnoty, ovšem kapitalisty prakticky zajímá pouze míra zisku a tento jejich praktický sociálně ekonomický zájem jim naprosto zatemňuje a mystifikuje skutečný původ nadhodnoty. Jelikož se v míře zisku nadhodnota počítá v poměru k celkovému do výroby vloženému kapitálu a uvádí se do vztahu k němu jako ke svému měřítku, jeví se tím nadhodnota sama jako něco, co vzniklo z celkového kapitálu, a to rovnoměrně ze všech jeho částí, takže v pojmu zisku se ztrácí organický rozdíl mezi konstantním a variabilním kapitálem; v této své přeměněné podobě jako zisk tedy nadhodnota sama fakticky zapřela svůj původ, ztratila svůj charakter, stala se nepoznatelnou,

Pokud se, jako je tomu v našich příkladech, pohybujeme ve sféře hodnot zboží produkovaných v jednotlivých výrobních odvětvích, týká se rozdíl mezi nadhodnotou a ziskem pouze kvalitativní změny, změny formy a kvantitativní rozdíl mezi nimi existuje jen mezi mírou zisku a mírou nadhodnoty. Jinak je ale tomu, jakmile se vytvoří všeobecná míra zisku a s ní společensky průměrný zisk odpovídající dané velikosti kapitálu používaného v různých oblastech výroby, jehož utváření, jak jsme již zmínili, souvisí se vznikem kapitálu se společensky průměrným organickým složením, který se ovšem také prosazuje pouze jako tendence velmi složitým a přibližným způsobem, jako nikdy přesně nezjistitelný ideální celospolečenský průměr neustálých výkyvů organických složení reálných, v kapitalistické tržní ekonomice působících kapitálů, z čehož logicky plyne, že nyní je to už jen pouhá náhoda, jestliže se nadhodnota vytvořená ve zvláštním výrobním oboru, a tedy i zisk, skutečně shoduje se ziskem obsaženým ve výrobní ceně zboží. Zisk a nadhodnota, a ne pouze jejich míry, jsou tu zpravidla skutečně rozdílné veličiny. Při daném stupni a intenzitě vykořisťování práce je teď masa nadhodnoty, vytvářená ve zvláštní sféře výroby, důležitější pro celkový průměrný zisk společenského kapitálu, neboli pro třídu kapitalistů vůbec, než přímo pro kapitalisty uvnitř každého zvláštního výrobního odvětví. Pro ně jen potud, pokud množství nadhodnoty vytvářené v jejich odvětví spolupůsobí při regulování společensky průměrného zisku. To je však proces, jenž se odehrává za jejich zády, který nevidí, jemuž nerozumějí a jenž je ve skutečnosti ani nezajímá. Skutečný rozdíl mezi velikostí zisku a nadhodnoty – nejen mezi mírou zisku a mírou nadhodnoty – v jednotlivých oblastech výroby zakrývá teď úplně pravou povahu a původ zisku nejen kapitalistům, kteří tu mají zvláštní zájem na tom, aby se klamali, nýbrž i dělníkům.

S přeměnou hodnot ve výrobní ceny uniká zraku sám základ určování hodnoty. Jestliže při přeměně nadhodnoty v zisk ta část hodnoty zboží, která tvoří zisk, vystupuje vůči druhé části hodnoty coby ceně nákladů na zboží, pak se třídě kapitalistů – i jejích ideologům – úplně ztrácí pojem hodnoty, jelikož před sebou již nemají celkovou práci, kterou stojí výroba zboží, nýbrž jen tu část celkové práce, kterou kapitalističtí podnikatelé zaplatili ve formě výrobních prostředků, živých nebo mrtvých, a tudíž se jim zisk tak jeví jako něco, co stojí mimo imanentní hodnotu zboží. A tato představa je plně potvrzována, upevnila se a zkostnatěla v teoriích představitelů buržoazní ekonomické ideologie, protože zisk připočítávaný k ceně nákladů není teď fakticky, vezmeme-li v úvahu zvláštní sféru výroby, určen hranicemi tvorby hodnoty, která v této sféře probíhá, nýbrž naopak zcela mimo tyto hranice. Skutečnou souvislost mezi nadhodnotou a ziskem objevila až marxistická filosoficko-ekonomická teorie. Buržoazní ekonomické teorie buď násilně abstrahovaly od rozdílů mezi nadhodnotou a ziskem,

mezi mírou nadhodnoty a mírou zisku, aby se v nich mohla hodnota uchovat jako základ vymezování, anebo se při určování hodnoty vzdávaly jakékoli základny pro vědecký přístup a držely se tak rozdílů, které jsou na pohled nápadné. Tento ideový zmatek u buržoazních teoretiků velice dobře dokazuje, že svým vlastnickým praktickým zájmem ovládaní kapitalisté, kteří jsou zaujati konkurenčním bojem a nikterak nepronikají pod povrch jeho projevů, pod empirický povrch „běžného provozu" kapitalistických výrobních vztahů, jsou naprosto neschopni rozpoznat za vnějším zdáním vnitřní podstatu procesu transformace hodnoty zboží ve výrobní cenu a nadhodnoty ve společensky průměrný zisk.

Teoretický názor, že každá část investovaného kapitálu vynáší stejnou měrou zisk, vyjadřuje praktickou zkušenost. Ať je průmyslový kapitál jakéhokoli složení, ať uvádí do pohybu čtvrtinu mrtvé práce a tři čtvrtiny živé práce, nebo tři čtvrtiny mrtvé práce a čtvrtinu živé práce, ať v prvním případě vstřebává třikrát více nadpráce, čili vytváří třikrát více nadhodnoty než v druhém případě – při stejném stupni vykořisťování práce a nehledě na individuální rozdíly, které ostatně beztak mizejí – vynáší v obou případech stejný zisk. Jednotlivý kapitalista (nebo i všichni kapitalisté v každém zvláštním oboru výroby), jehož pohled je omezený, se právem domnívá, že jeho zisk nepochází jen z práce, kterou zaměstnává on nebo jeho výrobní odvětví. To je docela správné, jde-li o jeho průměrný zisk. Nakolik je ale tento zisk podmíněn celkovým vykořisťováním práce celkovým kapitálem, tj. všemi jeho kapitalistickými druhy, tato souvislost je pro něho úplným mystériem, tím spíše, že ani buržoazní teoretikové, političtí ekonomové, toto mystérium dosud neodhalili. Uspořit na práci – nejen na práci nutné k produkci určitého výrobku, nýbrž i na počtu zaměstnaných dělníků – a používat více zvěcnělé, mrtvé práce (konstantního kapitálu) se jeví jako ekonomicky zcela správná operace, která se zdánlivě předem nikterak nedotýká všeobecné míry zisku a masy společensky průměrného zisku. Jak by tedy měla být živá práce výhradním zdrojem zisku, když se zdá, že zmenšení množství práce nutné k výrobě se nejen nijak nedotýká zisku, nýbrž spíše se za jistých okolností jeví jako nejbližší zdroj rozmnožení zisku, a to alespoň pro jednotlivého kapitalistu?

Konkurence rozděluje společenský kapitál mezi různá výrobní odvětví tak, že v každém oboru výroby se výrobní ceny tvoří podle vzoru výrobních cen v těchto odvětvích se středním organickým složením kapitálu vloženého do výrobního procesu: cena nákladů plus součin průměrné míry zisku a ceny nákladů. Tato pro jednotlivé výrobní oblasti průměrná míra zisku však není nic jiného než v procentech vyjádřený zisk v oné sféře průměrného organického složení kapitálu, kde se masa vyrobeného zisku shoduje s objemem vyprodukované nadhodnoty. Míra zisku je tedy ve všech sférách výroby táž – ve všech výrobních odvětvích stále předpokládáme tutéž míru nadhodnoty neboli stupeň pohlcování nadpráce kapitálem – vyrovnává se totiž na míru zisku těchto středních výrobních sfér, v nichž panuje průměrné složení investovaného kapitálu. Z toho důvodu se souhrn zisků všech rozličných výrobních oblastí musí rovnat souhrnu nadhodnot a souhrn výrobních cen celkového společenského produktu souhrnu jeho hodnot. Je však zřejmé, že vyrovnávání mezi výrobními obory s odlišným složením musí mít vždycky tendenci vyrovnat je s obory se středním složením kapitálu, ať už tyto obory odpovídají společenskému průměru přesně či jen přibližně. Mezi výrobními odvětvími, která se více či méně přibližují střednímu odvětví, se zase uplatňuje tendence vyrovnat se na ideální, tj. ve skutečnosti neexistující střední úroveň neboli tendence přizpůsobit se této ideální střední úrovni jako normě. Tímto způsobem panuje tedy nutně tendence učinit z výrobních cen pouze přeměněné formy hodnoty, čili přeměnit zisky v pouhé části nadhodnoty, které však nejsou rozděleny úměrně k nadhodnotě

vytvořené v každé zvláštní sféře výroby, takže na stejně velké masy investovaného kapitálu, ať je už jejich organické složení jakékoli, připadají stejné velké podíly (alikvotní části) z úhrnu nadhodnoty vyrobené celkovým společenským kapitálem.

U kapitálů středního nebo přibližně středního složení se tedy výrobní cena úplně nebo přibližně shoduje s hodnotou a zisk s nadhodnotou jimi vytvořenou. Všechny ostatní kapitály, ať už je jejich organické složení jakékoli, snaží se pod tlakem konkurence vyrovnat se s kapitály středního složení. Protože však kapitály středního složení jsou stejné nebo přibližně stejné jako průměrný společenský kapitál, snaží se všechny kapitály, ať už je nadhodnota, kterou samy vytvořily, jakákoli, realizovat v cenách svého zboží místo této nadhodnoty průměrný zisk, tj. realizovat výrobní ceny obsahující průměrný zisk. Proces vyrovnávání mas zisků na všeobecnou (čili průměrnou společenskou) míru zisku je ovšem velice složitý. Zboží se tak na trhu nesměňují jednoduše jako zboží (neboli produkty práce), nýbrž jako produkty kapitálů, které si činí nárok na podíl z celkové masy nadhodnot úměrný své velikosti nebo při stejné velikosti na stejný podíl. [422]

Přeměna hodnot ve výrobní ceny pak, jak jsme již poznamenali, krystalizuje v procesu zespolečenšťování investovaných produktivních kapitálů a jimi vyrobených mas nadhodnoty. Masy nadhodnot, vyprodukované živou prací v jednotlivých odlišných výrobních oblastech, se při celkem stejné a konstantní míře vykořisťování vyrovnávají na všeobecnou a rovnou masu a míru zisku, a tudíž se nadhodnota nedostává k jednotlivým kapitalistům v oné mase a míře, v níž je v jejich podnicích vytvářena, ale transformuje se na trhu takovým způsobem, že některý kapitalista dostává v tržní ceně svého zboží, jež kolísá kolem jeho výrobní ceny – a může se tak více přibližovat hodnotě, ale i od ní vzdalovat než kolem hodnoty kolísající výrobní cena, z čehož v marxistické pracovní teorii hodnoty plyne, že suma výrobních cen se rovná sumě hodnot, velmi problematické je však tvrdit, že úhrn hodnot se rovná úhrnu tržních cen! –, více nadhodnoty, než vyprodukovali jeho dělníci, a jiný zase méně. Výrobní cena vzniká modifikací (neboli přeměnou formy) hodnoty zboží a její hodnotovou strukturu tvoří výrobní náklady konstantního a variabilního kapitálu, k nimž si kapitalisté přirážejí společensky průměrnou míru, průměrné procento zisku z jimi vloženého kapitálu. Kdyby tomu tak nebylo, nikdo by nechtěl podnikat v odvětvích, v nichž se nadhodnota tvoří nižším podílem živé práce a kapitalistická ekonomika by prostě nefungovala. Úhrn výrobních cen všech zboží přitom odpovídá souhrnu hodnot jednotlivých vložených kapitálů a celkové nadhodnotě, která končí u kapitalistů. Znovu si zopakujme, že stoupenci substančního výkladu Marxova pojetí hodnoty – je známo, že Marx vyjadřuje hodnotu zboží v množství pracovní doby společensky potřebné k vytvoření zboží (a to i tak specifického zboží, jakým je pracovní síla zaměstnance) – chápou, že tuto hodnotovou substanci představuje objektivní (neboli hmotná) výrobně vztahová forma kapitalistického výrobního způsobu a z materiální předmětnosti volně konkurenčních kapitalistických společenských výrobních vztahů neubírá ani atom skutečnost, že výrobní cena coby zhmotnělá hodnotová substance někde odpovídá hodnotě, někde je ale nad hodnotou a v jiných případech zase pod hodnotou: nejde o žádné kouzlo, jež by narušovalo zákon zachování hmoty a hodnoty, ale naopak o jevovou formu zákona hodnoty (čili též zákona „zachování sociálně ekonomické, sociálně historické hmoty“) na empirickém jevovém povrchu a při „běžném provozu“ kapitalistického způsobu výroby zboží, a to právě proto, že v celospolečenském souhrnu se suma vyrobených hodnot rovná sumě jejich výrobně cenových modifikací a suma společensky průměrných mas zisků se rovná úhrnu mas nadhodnoty vytvořených v jednotlivých rozdílných výrobních odvětvích. [423]

Profesor Karel Kříž ukazuje, že v padesátých letech československá verze ortodoxně stalinistické teoretické ekonomické ideologie zkreslovala a pokřivovala myšlenkový obsah marxistické pracovní teorie hodnoty tím, že Marxův postulát o rovnosti mezi úhrnem hodnot a úhrnem výrobních cen jakožto modifikovaných hodnot „tvořivě" nahradila poučkou o rovnosti mezi souhrnem hodnot a souhrnem tržních (nákupních a prodejních) cen. Mezi předními odborníky v oblasti marxistické politické ekonomie se z toho důvodu rozvinula veřejná diskuse, zda Marxova poučka o rovnosti úhrnu tržních cen s úhrnem hodnot se vztahuje na všechny výrobky, nebo pouze na tu jejich část, která je vyráběna jako zboží. Prvou skupinu těchto odborníků („poučka se vztahuje na celou výrobu") představoval Felix Oliva, druhou skupinu („poučka se vztahuje jen na tu část výroby, jež je zbožím") reprezentoval Ota Šik. Reálně socialističtí ekonomové rozpřádali na oné ideově teoretické bázi čilé diskuse o tom, zda za socialismu má být tržní cena určována hodnotou (podle I. dílu Kapitálu), nebo výrobní cenou (podle III. dílu Kapitálu), či nějakou kombinací těchto dvou způsobů. Profesor Kříž k tomu podotýká, že výraz „úhrn cen všeho zboží" je z hlediska marxistické politické ekonomie nesmysl, jelikož zlato jako „královské" či „knížecí" zboží nemá coby všeobecný ekvivalent všeobecnou formu hodnoty, to znamená, že nemá cenu v ekonomickém smyslu slova: zlato má tedy v systému prosté zbožní výroby hodnotu a v systému kapitalistické zbožní výroby i výrobní cenu, nikdy a nikde však nemá cenu tržní, nákupní a prodejní, která by vznikala srovnáním s jiným zbožím a vyjadřoval by ji určitý počet jednotek peněžního zboží – tržní cena unce zlata je unce zlata, jak jsme se již zmínili. [424]

Když Marx vysvětluje logiku procesu, v němž se rozdílné hodnoty z jednotlivých odvětví vývojově modifikují na stejné výrobní ceny a rozličné masy v nich vyprodukovaných nadhodnot se „přepodstatňují" na tytéž masy a míry všeobecného rovného zisku, připomíná současně, že „výkladem, který jsme právě podali, nastala ovšem jistá modifikace týkající se určení ceny nákladů na zboží. Původně se předpokládalo, že cena nákladů na zboží se rovná hodnotě zboží spotřebovaných při jeho výrobě. Výrobní cena zboží je však pro toho, kdo je kupuje, cena nákladů na ně a může tedy jakožto cena nákladů vejít do tvorby ceny jiného zboží. Protože výrobní cena se může odchylovat od hodnoty zboží, může být také cena nákladů na zboží, v níž je zahrnuta tato výrobní cena jiných zboží, vyšší nebo nižší než část jeho celkové hodnoty, kterou tvoří hodnota výrobních prostředků, jež do něho vcházejí. Tento modifikovaný význam ceny nákladů je třeba mít na paměti, je tedy třeba mít na paměti, že když se v nějaké zvláštní sféře výroby cena nákladů na zboží pokládá za rovnou hodnotě výrobních prostředků spotřebovaných při jeho výrobě, je vždycky možné dopustit se omylu. Pro naše nynější zkoumání není nutné zabývat se touto otázkou blíže. Přitom zůstává neustále správná teze, že cena nákladů na zboží je vždycky nižší než hodnota. Neboť ať se cena nákladů na zboží sebevíc odchyluje od hodnoty výrobních prostředků na ně spotřebovaných, kapitalistovi je tento minulý omyl lhostejný. Cena nákladů na zboží je dána, je to předpoklad nezávislý na jeho, kapitalistově výrobě, zatímco výsledkem jeho výroby je zboží, které obsahuje nadhodnotu, tedy přebytek hodnoty zboží nad cenou nákladů na ně. Teze, že cena nákladů je nižší než hodnota zboží, se teď prakticky přeměnila v tezi, že cena nákladů je nižší než výrobní cena. Pokud jde o celkový společenský kapitál, u něhož se výrobní cena rovná hodnotě, je tato teze identická s dřívější tezí, že cena nákladů je nižší než hodnota. Ačkoli má tato teze pro zvláštní sféry odlišný smysl, zůstává jejím základem vždycky fakt, že bereme-li v úvahu celkový společenský kapitál, je cena nákladů na zboží, která vyrobil, nižší než hodnota čili zde, pro celkovou masu vyrobených zboží, než výrobní cena, která je totožná s touto hodnotou. Cena nákladů na zboží souvisí jen s množstvím v něm obsažené zaplacené

práce, hodnota pak se zaplacenou i nezaplacenou prací v něm obsaženou; výrobní cena s úhrnem zaplacené práce plus jistým množstvím nezaplacené práce, určeným pro danou zvláštní sféru výroby nezávisle na ní samé.“[425]

Chceme-li vzít na zřetel „modifikovaný význam ceny nákladů“, je nezbytné především odlišit zálohovaný konstantní fixní a oběžný kapitál, čili do procesu kapitalistické výroby zboží procesu investovanou mrtvou práci, zvěcnělou v rozlišných prvcích výrobních prostředků, od konstantního kapitálu reálně vynaloženého v naturální podobě, kdy živá konkrétní práce dělnického obyvatelstva přenáší ve výrobním procesu hodnotu spotřebované užitné hodnoty výrobních prostředků do hodnotového obsahu užitné hodnoty vznikajícího nového výrobku. Rozdíl mezi zálohovaným a vynaloženým kapitálem nutno zohlednit i u druhého prvku výrobních nákladů, jímž je pro kapitalistický způsob výroby typické zboží, kterým je pracovní síla produktivního dělníka. Zvláštnost a jedinečnost pracovní síly (schopnosti pracovat) přímých a bezprostředních výrobců nadhodnoty v systému kapitalistických výrobních vztahů spočívá v tom, že v sociálně ekonomických podmínkách kapitalistické zbožní výroby má pracovní síla hodnotu a tržní, nákupní a prodejní cenu, kolísající kolem hodnoty, nemá však výrobní cenu, protože se – alespoň v případě klasického industriálního proletariátu – v žádném produkčním odvětví nevyrábí, ale reprodukuje: dělník v jedné části pracovního dne koná práci nutnou, během níž vyrábí hodnotový ekvivalent hodnoty své pracovní síly a pracuje tak na sebe; ve druhé části pak v průběhu nadpráce vyrábí nadhodnotu pro kapitalistu – mezi těmito dvěma částmi pracovní doby neexistuje žádná jednou provždy daná a zafixovaná hranice. Hodnota pracovní síly se určuje nikoli přímo a bezprostředně, ale oklikou, součtem hodnot obvykle nutných životních prostředků průměrného dělníka a rovná se výdajům kapitalistického podnikatele, zálohovaným v jednotlivých produkčních sférách na variabilní kapitál, který je hodnotově ekvivalentní mzdě produktivních dělníků jakožto přeměněné (převrácené) formě hodnoty a ceny jejich pracovní síly: stroje nedostávají mzdu, dělníci ano, neboť se nemohou – zajisté k velikému neštěstí kapitalistů! – živit pouze vzduchem, ranní rosou či zpěvem ptactva. Z toho důvodu se hodnota pracovní síly produktivního dělníka pouze nepřenáší do hodnotového obsahu užitné hodnoty nového výrobku, ale v produkčním a reprodukčním procesu se pracovní síla dělnického obyvatelstva uplatňuje tím způsobem, že v hodnotové struktuře užitné hodnoty nového výrobku vytváří novou hodnotu, ve formě mzdy zaplacenou a zároveň i nezaplacenou část nově vytvořené hodnoty, kterou si coby nadhodnotu zadarmo přivlastňuje kapitálový investor. V sociálně ekonomickém rozporu mezi dělníkovou mzdou (čili částí výrobku, kterou kapitalista zaplatí dělníkovi) a kapitalistovým ziskem jakožto přeměněnou formou nadhodnoty se tak zračí třídně sociální antagonismus mezi proletariátem a kapitalistickými vykořisťovateli: z dělnického světonázorového hlediska je tedy naprosto lhostejné, jak velká je výrobní cena nově vyrobeného zboží a jak velkou masu a míru všeobecného rovného zisku si v ní kapitalisté „jejich“ odvětví přivlastňují; logika procesu utváření výrobní ceny a formování společensky průměrného zisku však způsobuje, že se nejenom v kapitalistových, ale i v dělníkových očích ztrácí spojitost vyprodukovaného zisku a živé konkrétní dělnické práce, a proto není divu, že tradiční industriální proletariát, jemuž systém kapitalistických výrobních vztahů umožňuje rozvíjet pouze takovou každodenní sociálně ekonomickou praktickou aktivitu, která spočívá v dosahování co nejvýhodnějších podmínek pro prodej své pracovní síly na trhu práce, si živelně a samočinně vytváří pouze tradeunionistické vědomí, a nikoli vědomí třídní, duchovně praktickou aktivitu zahrnující pochopení objektivních celotřídních zájmů dělnické třídy. [426]

Marx dokazuje, že společensky průměrná (všeobecná) míra zisku má v historické vývojové perspektivě kapitalistického výrobního způsobu zákonitě klesající tendenci. Nejdříve ovšem uvádí jednoduchý modelový příklad pěti výrobních odvětví se stejným množstvím používané živé práce, na níž kapitalistický výrobce zboží vynaloží sto hodnotových jednotek variabilního kapitálu, a mírou nadhodnoty rovnou jedné celé. Uvažovaná odvětví se liší organickou skladbou investovaného kapitálu, která se v tomto případě odvíjí od velikosti konstantního kapitálu vkládaného do výrobního procesu, čímž v jednotlivých sférách výroby probíhá hodnototvorný proces podle těchto vzorců: I)$50_c + 100_v + 100_m$; II)$100_c + 100_v + 100_m$; III)$200_c + 100_v + 100_m$; IV)$300_c + 100_v + 100_m$; V)$400_c + 100_v + 100_m$. Je pochopitelné, že oblasti výroby se v tomto modelovém příkladu musejí lišit i objemy celkového investovaného kapitálu a masy zisku činí ve všech uvažovaných výrobních oborech sto hodnotových jednotek, což by byla i masa společensky průměrného zisku vytvářená působením volné tržní konkurence. Ona stejná masa vyrobeného zisku se ale promítá – v souladu s tím, jak v jednotlivých výrobních sférách roste organické složení kapitálu, které plyne ze zvětšování objemu kapitálu konstantního – do řady měr zisku, která vykazuje klesající tendenci: 100/150 = 66 ⅔%; 100/200 = 50%; 100/300 = 33 ⅓%; 100/400 = 25%; 100/500 = 20%. Tatáž míra nadhodnoty – neboli též i masa vyrobeného zisku – se při nezměněném stupni vykořisťování živé konkrétní námezdní práce tradičního průmyslového proletariátu vyjadřuje v klesající míře zisku úměrně tomu, jak se zvětšuje materiální objem i velikost hodnoty konstantního a tím i celkového investovaného kapitálu.

Předpokládejme dále, že by k této postupné změně ve složení kapitálu nedocházelo pouze v jednotlivých výrobních oborech, nýbrž víceméně ve všech či alespoň v rozhodujících sférách výroby, takže by zahrnovala změny v průměrném organickém složení celkového kapitálu náležejícího určité společnosti. V tom případě musí, jak se zdá, toto pozvolné narůstání konstantního kapitálu ve srovnání s variabilním kapitálem mít při nezměněné míře nadhodnoty čili nezměněném stupni vykořisťování práce kapitálem nutně za následek postupné klesání všeobecné míry zisku a jako zákon kapitalistického výrobního způsobu se ukazuje, že s jeho rozvojem dochází k relativnímu zmenšování variabilního kapitálu ve srovnání s konstantním kapitálem, a tím ve srovnání s celkovým kapitálem uváděným do chodu. To znamená pouze tolik, že týž počet dělníků, totéž množství pracovní síly, jímž lze disponovat s variabilním kapitálem o dané velikosti hodnoty, díky specifickým výrobním metodám, které se rozvíjejí v kapitalistické výrobě, uvádí za tutéž dobu do pohybu, zpracovává, produktivně spotřebovává stále rostoucí masu pracovních prostředků, strojů a fixního kapitálu všeho druhu, surovin a pomocných látek – neboli také konstantní kapitál stále rostoucí velikosti hodnoty.

Toto pokračující relativní zmenšování variabilního kapitálu ve srovnání s konstantním a tudíž s celkovým kapitálem je totožné se stále vyšším organickým složením společenského kapitálu v jeho průměru. Je to rovněž jen jiný výraz pro pokračující vývoj společenské produktivní síly práce, který se projevuje právě v tom, že díky rostoucímu používání strojů a fixního kapitálu vůbec je týmž počtem dělníků za tutéž dobu, tj. s méně prací, přeměňováno ve výrobky více surovin a pomocných látek. Tomuto růstu velikosti hodnoty konstantního kapitálu – i když se v něm jen vzdáleně obráží růst skutečné masy užitných hodnot, z nichž se konstantní kapitál látkově skládá – odpovídá rostoucí zlevňování výrobků. Každý individuální výrobek, vzat sám so sobě, obsahuje menší množství práce než na nižších stupních výroby, kde kapitál vynaložený na práci daleko převyšuje kapitál vynaložený na výrobní prostředky.

Hypotetická řada ziskových měr, kterou Marx uvádí v tomto modelovém příkladu, vyjadřuje tedy skutečnou vývojovou tendenci kapitalistické výroby. Ta s pokračujícím relativním zmenšováním variabilního kapitálu oproti konstantnímu kapitálu vytváří stále se zvětšující organické složení celkového společenského kapitálu, jehož přímým důsledkem je, že při nezměněném a dokonce při rostoucím stupni vykořisťování práce se míra nadhodnoty vyjadřuje v ustavičně klesající společensky průměrné (všeobecné) míře zisku. Toto klesání se ovšem neprojevuje v absolutní formě, ale spíše v tendenci k progresivnímu klesání.

Progresívní tendence všeobecné míry zisku k poklesu je tedy jen výrazem pokračujícího vývoje společenské produktivní síly práce, jenž charakterizuje kapitalistický výrobní způsob, jehož výrobně silovou základnu tvoří klasická masová strojová průmyslová výroba. To sice neznamená, že míra zisku nemůže přechodně klesat také z jiných důvodů, ale je tím z podstaty kapitalistického způsobu výroby dokázáno jako samozřejmá nutnost, že při jeho rozvoji se všeobecná průměrná míra nadhodnoty musí vyjadřovat v klesající všeobecné míře zisku. Protože masa používané živé práce se ve srovnání s masou zpředmětněné práce, kterou uvádí do pohybu, ve srovnání s masou produktivně spotřebovávaných výrobních prostředků stále zmenšuje, musí se také ta část živé práce, která není placena a zpředmětňuje se v nadhodnotě, stále zmenšovat ve srovnání s velikostí hodnoty použitého celkového kapitálu. Tento poměr masy nadhodnoty k hodnotě celkového používaného kapitálu tvoří ale míru zisku, jež tedy musí ustavičně klesat.

Zákon klesající tendence všeobecné míry zisku, v níž se vyjadřuje táž či dokonce stoupající míra nadhodnoty, znamená tedy, že vezmeme-li nějaké určité množství průměrného společenského kapitálu, představují stále větší část tohoto kapitálu výrobní prostředky (čili mrtvá, zvěcnělá práce) a stále menší část práce živá, z čehož plyne, že jelikož celková masa živé práce přidávané k ve výrobních prostředcích práci zvěcnělé ve srovnání s hodnotou těchto výrobních prostředků klesá, klesá ve srovnání s hodnotou celkového zálohovaného kapitálu také neplacená práce a ta část hodnoty, v níž se zračí. Jinými slovy: v živou práci se z celkového vynaloženého kapitálu přeměňuje stále menší alikvotní část, a proto tento celkový kapitál vstřebává v poměru ke své velikosti stále méně nadpráce, třebaže poměr neplacené části použité práce k její placené části může zároveň vzrůstat. Relativní zmenšování variabilního kapitálu a zvětšování kapitálu konstantního, i když tyto části mohou absolutně vzrůstat, je pouze jiný výraz pro rostoucí produktivitu práce. Vývojová tendence relativního zmenšování přivlastňované nadpráce ve srovnání ve srovnání s masou zpředmětněné práce, uváděné do pohybu živou prací, současně nikterak nevylučuje, že absolutní masa práce uváděné do pohybu a vykořisťované společenským kapitálem vzrůstá a že tedy také roste absolutní masa nadpráce přivlastňované tímto kapitálem, čili že se rozmnožuje dělnické obyvatelstvo, jehož živou práci společensky průměrný kapitál zaměstnává: počet dělníků používaných kapitálem neboli absolutní masa živé práce, kterou kapitál uvádí do pohybu, a tedy i absolutní masa nadpráce, jíž vstřebává, absolutní masa nadhodnoty a zisku, kterou produkuje, tedy může vzrůstat, a to progresivně vzrůstat, přestože míra zisku progresivně klesá – a nejen může, nýbrž na základě kapitalistické zboží výroby i vzrůstat musí.

Kapitalistický výrobní proces je zároveň i procesem akumulace a koncentrace kapitálu, která je sama o sobě materiálním prostředkem ke zvyšování produktivní síly práce. S rozvojem produktivity práce roste masa vyrobených užitných hodnot, jejichž část tvoří výrobní prostředky a dodatečná práce, jejímž přivlastněním může být toto

dodatečné bohatství znovu přeměněno v kapitál, závisí na mase užitných hodnot těchto výrobních prostředků, s nimiž mají dělníci ve výrobním a hodnototvorném procesu co do činění. Nárůst masy výrobních prostředků tak vyvolává růst dělnického obyvatelstva, vytváření dělnického obyvatelstva odpovídajícího dodatečnému kapitálu a dokonce vcelku neustále převyšujícího jeho potřeby. Z povahy kapitalistického procesu akumulace coby momentu procesu kapitalistické zbožní výroby vyplývá, že zvětšená masa výrobních prostředků určených k tomu, aby byly přeměněny v kapitál, bude mít vždy po ruce příslušně rozmnožené a dokonce přebytečné dělnické obyvatelstvo, které lze vykořisťovat. A tato rezervní pracovní armáda, doprovázená v systému výrobně vztahových forem kapitalistické tradiční masové strojové průmyslové velkovýroby dočasnou, sezonní a strukturální nezaměstnaností, vzniká právě proto, že se produktivní síla společenské práce zvětšuje, tj. nikoli v důsledku absolutního nepoměru mezi prací a existenčními prostředky nebo prostředky k výrobě těchto životních existenčních prostředků, nýbrž v důsledku nepoměru plynoucího z kapitalistického vykořisťování práce, nepoměru mezi stoupajícím růstem kapitálu a jeho relativně klesající potřebou rostoucího obyvatelstva.

Týž vývoj produktivní síly společenské práce, tytéž zákony, které se projevují v relativním zmenšování variabilního kapitálu oproti celkovému kapitálu a tím v urychlené akumulaci, zatímco na druhé straně se akumulace svým zpětným účinkem stává východiskem dalšího vývoje produktivní síly dalšího relativního zmenšování variabilního kapitálu, týž vývoj se, nehledě na chvilkové výkyvy, zračí v rostoucím zvětšování kapitálem používané relativně přebytečné dělnické pracovní síly a stoupajícím růstu absolutní masy nadhodnoty čili i zisku. Zákonitost klesající tendence společensky průměrný míry zisku se tudíž projevuje ve dvojaké formě, jelikož ukazuje, že z jedněch a týchž příčin se míra zisku zmenšuje a zároveň absolutní masa zisku zvětšuje. S pokrokem kapitalistického výrobního způsobu se tedy rozvoj společenské produktivní síly práce vyjadřuje na jedné straně v tendenci k ustavičnému klesání míry zisku, na straně druhé pak v ustavičném vzrůstání absolutní masy přivlastňované nadhodnoty neboli zisku, takže relativnímu zmenšování variabilního kapitálu a zisku vcelku odpovídá jejich absolutní zvětšování. Tento dvojí účinek se může projevit jen v tom, že celkový kapitál roste rychleji, než klesá míra zisku. Má-li se při vyšším složení kapitálu čili při relativně rychlejším zvětšování konstantního kapitálu použít absolutně zvětšený variabilní kapitál, musí celkový kapitál vzrůstat nejen úměrně s vyšším složením, nýbrž ještě rychleji. Z toho vyplývá, že čím víc se rozvíjí kapitalistický výrobní způsob, tím je nutné stále větší množství kapitálu, aby se zaměstnávala táž a tím spíše rostoucí pracovní síla. Stoupající produktivní síla práce vytváří tedy na kapitalistické základně nutně trvalý zdánlivý přebytek dělnického obyvatelstva.

Vulgární buržoazní politická ekonomie, jež nedovedla vysvětlit zákon klesající míry zisku, uváděla stoupající míru zisku, vzrůst absolutní velikosti zisku ať již pro jednotlivého kapitalistu, nebo pro společenský kapitál jako jakýsi důvod k útěše, ale i ten se zakládal na pouhých frázích a možnostech. Viděli jsme, že míra zisku vyjadřuje míru nadhodnoty vždycky nižší, než jaká je. A dokonce i stoupající míra nadhodnoty má tendenci vyjadřovat se v klesající míře zisku. Míra zisku by se rovnala míře nadhodnoty jen tehdy, kdyby se masa konstantního kapitálu vloženého do výrobního procesu rovnala nule, tj. kdyby byl veškerý investovaný kapitál vynakládán na mzdu. Klesající míra zisku zrcadlí klesající míru nadhodnoty jen tehdy, když poměr mezi hodnotou konstantního kapitálu a množstvím pracovní síly, která jej uvádí do pohybu, zůstává nezměněn nebo když množství pracovní síly ve srovnání s hodnotou konstantního kapitálu vzrostlo.

Klesání míry zisku a urychlená akumulace jsou různými výrazy téhož procesu jen potud, že obojí zračí vývoj produktivní síly. Akumulace sama zase urychluje klesání míry zisku, pokud je s ní spojena koncentrace prací ve velkém měřítku a tím i vyšší složení kapitálu. Z druhé strany klesání míry zisku zase urychluje koncentraci kapitálu a jeho centralizaci, čímž se opět zrychluje akumulace, pokud jde o masu, ačkoli s mírou zisku klesá míra akumulace. A protože míra zhodnocení celkového kapitálu, míra zisku, je stimulem kapitalistické výroby (tak jako je zhodnocování kapitálu jejím jediným účelem), zpomaluje její pokles vytváření nových samostatných kapitálů a ohrožuje tak rozvoj kapitalistického výrobního procesu; podporuje nadprodukci, spekulaci, krize, přebytečný kapitál vedle přebytečného obyvatelstva.

Kapitalistický výrobní způsob nelze nikdy ukazovat jako něco, čím není, totiž jako výrobu, jejímž bezprostředním účelem je požitek čili zhotovování požitku pro kapitalistu (a už vůbec ne výroba užitných hodnot pro společnost), neboť bezprostředním účelem a určujícím motivem kapitalistické výroby je tvorba nadhodnoty a zpětná přeměna jedné její části v kapitál neboli akumulace. Jakmile je množství nadpráce, které je možno vysát a vyždímat že živé pracovní síly dělnického obyvatelstva, zpředmětněno ve vyrobeném zboží, je vytvořena nadhodnota. Ale tímto vytvořením nadhodnoty je ukončen pouze první akt kapitalistického výrobního procesu, bezprostřední výrobní proces. Kapitál vstřebal určité množství neplacené práce, přičemž s vývojem procesu, jenž se odráží v poklesu všeobecné míry zisku, masa takto vyrobené nadhodnoty obrovsky vzrůstá. A tu přichází druhý akt procesu. Celkové množství zboží, celkový produkt, jak ta část, která nahrazuje konstantní a variabilní kapitál, tak i ona část, která představuje nadhodnotu, se musí prodat. Jestliže se to nestane nebo se prodá jen zčásti či pouze za ceny, které jsou nižší než výrobní ceny, je dělník sice vykořisťován, ale jeho vykořisťování se jako takové pro kapitalistu nerealizuje, což může být spojeno s vůbec žádnou nebo jen částečnou realizací vyždímané nadhodnoty, dokonce s částečnou nebo úplnou ztrátou jeho kapitálu.

Zákon kapitalistické výroby je dán neustálými revolucemi ve výrobních metodách, snižováním hodnoty existujícího kapitálu, které je s nimi vždycky spojeno, všeobecným konkurenčním bojem a nutností zdokonalovat výrobu a rozšiřovat její měřítko už proto, aby se udržela. Proto musí být ustavičně rozšiřován trh, takže jeho souvislosti a podmínky, které je regulují, nabývají stále více povahy přírodního zákona nezávislého na výrobcích, stávají se stále nekontrolovatelnějšími. Vnitřní rozpor kapitalistického způsobu výroby má snahu vyrovnat se rozšířením vnějšího pole. Čím více se však rozvíjí produktivní síla, tím více se dostává do rozporu s úzkou základnou, na které spočívají vztahy spotřeby. Na této rozporuplné základně není naprosto žádným rozporem to, že nadbytek kapitálu je spojen s rostoucím nadbytkem obyvatelstva; neboť ačkoli by při spojení obou vzrostla masa vytvořené nadhodnoty, vzrůstal by právě tento rozpor mezi podmínkami, za nichž je tato hodnota vytvářena, a podmínkami, za nichž je realizována, rozpor, jenž vyjadřuje skutečnost, že míra zisku společenského kapitálu klesá nikoli proto, že dělník je méně vykořisťován, nýbrž z toho důvodu, že ve srovnání s používaným kapitálem se používá méně živé práce bezprostředních výrobců.

Kapitalistický způsob výroby plodí konflikt mezi rozšiřováním výroby a zhodnocováním, neboť má tendenci absolutně rozvíjet produktivní síly bez ohledu na hodnotu a v ní zahrnutou nadhodnotu a bez ohledu na společenské vztahy, za nichž kapitalistická výroba probíhá, zatímco na druhé straně je jeho cílem uchování existující kapitálové hodnoty a její co největší zhodnocení (tj. stále zrychlované narůstání této hodnoty. Jeho specifický charakter je zaměřen na danou kapitálovou hodnotu jako

prostředek k co největšímu zhodnocení této hodnoty. Metody, jimž tohoto cíle dosahuje, zahrnují snižování míry zisku, snižování hodnoty daného kapitálu a rozvoj produktivních sil práce na úkor už vytvořených produktivních sil. Periodické snižování hodnoty daného kapitálu, které je imanentním prostředkem kapitalistického výrobního způsobu ke zpomalování poklesu míry zisku a ke zrychlování akumulace kapitálové hodnoty vytvářením nového kapitálu, narušuje dané vztahy, za nichž se uskutečňuje proces oběhu a reprodukce kapitálu, a proto je doprovázeno náhlými poruchami a krizemi výrobního procesu. Relativní zmenšování variabilního kapitálu ve srovnání s konstantním, které jde ruku v ruce s vývojem produktivních sil, se stává podnětem k růstu dělnického obyvatelstva, přičemž neustále vytváří umělý přebytek obyvatelstva. Akumulace kapitálu co do hodnoty je zpomalována poklesem míry zisku, a tím ještě urychluje akumulaci užitné hodnoty, přičemž ta zase urychluje akumulaci co do hodnoty.

Kapitalistická výroba se neustále snaží překonat tyto své imanentní vývojové hranice, ale překonává je pomocí prostředků, které jí tyto hranice vytvářejí znovu a v mohutnějším měřítku. Pravou hranicí kapitalistické výroby je sám kapitál, to, že kapitál a jeho sebezhodnocování jako výchozí a konečný bod, jako motiv a účel výroby, že výroba je pouze výrobou pro kapitál, a naopak výrobní prostředky nejsou pouhými prostředky ke stále rozsáhlejšímu formování životního procesu společnosti výrobců. Hranice, v nichž se jedině může pohybovat uchovávání a zhodnocování kapitálové hodnoty, založené na vyvlastňování a zbídačování velké masy výrobců, tyto hranice se tudíž neustále dostávají do rozporu s výrobními metodami, které musí kapitál ke svému cíli používat a které jsou zaměřeny na neomezené rozšiřování výroby, na výrobu jako samoúčel, na neomezený rozvoj společenských produktivních sil práce. Prostředek – neomezený rozvoj společenských produktivních sil – se dostává do neustálého konfliktu s omezeným účelem, zhodnocením daného kapitálu. Proto je-li kapitalistický výrobní způsob historickým prostředkem, jak rozvíjet materiální produktivní sílu a vytvořit světový trh, který jí odpovídá, je zároveň ustavičným rozporem mezi tímto svým historickým úkolem a odpovídajícími společenskými výrobními vztahy.

Vývojové meze kapitalistického výrobního způsobu se projevují: a)v tom, že rozvoj produktivní síly práce vytváří v poklesu společensky průměrné míry zisku zákon, který se v určitém bodě dostává do konfliktu s jejím vlastním vývojem, a proto musí být ustavičně překonáván periodicky se opakujícími krizemi z nadvýroby; b)v tom, že o rozšíření nebo omezení výroby rozhoduje přivlastňování neplacené práce a poměr této neplacené práce k zpředmětněné práci vůbec, čili vyjádřeno kapitalisticky, zisk a poměr tohoto zisku k použitému kapitálu, tedy určitá výše míry zisku, a ne poměr produkce ke společenským potřebám, k potřebám společensky rozvinutých lidí, takže kapitalistická výroba se nezastavuje tehdy, když to vyžaduje uspokojení potřeb, nýbrž tehdy, když zastavení výroby vyžaduje vytváření a realizování zisku.

Jestliže všeobecná míra zisku klesá, začne na jedné straně kapitál usilovat o to, aby jednotlivý kapitalista lepšími výrobními metodami stlačil individuální hodnotu svých jednotlivých zboží pod jejich průměrnou společenskou hodnotu a dosáhl tak, při dané tržní ceně, jistého mimořádného zisku; na druhé straně bují podvody a nacházejí všude příznivou půdu v náruživém zkoušení nových výrobních metod, nových kapitálových vkladů, nových dobrodružství, jen aby byl zajištěn nějaký mimořádný zisk, nezávislý na všeobecném průměru a vyšší než tento průměr. Míra zisku, tj. relativní přírůstek kapitálu, je důležitá především pro všechny nové, samostatně se seskupující výhonky kapitálu. A jakmile by se tvorba kapitálu dostala výhradně do rukou několika málo

hotových velkých kapitálů, u nichž masa zisku vyvažuje jeho míru, pak by oheň oživující výrobu vůbec zhasl. Výroba by usnula. Míra zisku je hybná síla kapitalistické výroby zboží, a vyrábí se pouze to, co se dá vyrobit, pokud se to dá vyrobit se ziskem. Z toho plynuly obavy klasických anglických buržoazních ekonomů ze snižování celospolečenské míry zisku. [427]

Ricardo nedovedl zkoumat nadhodnotu samostatně a odděleně od jejích zvláštních vývojových forem – zisku (úroku) a renty, a tudíž v domněnce, že zkoumá míru zisku, zkoumal fakticky pouze míru nadhodnoty, a i tu jen za předpokladu, že pracovní den je co do intenzity i délky stálou veličinou, neviděl, že míra zisku závisí na mase, nikoli na míře nadhodnoty. [428] **V ekonomické teorii Davida Ricarda je příčinou klesající tendence všeobecné a rovné míry zisku nikoli zvyšování, jako je tomu v Marxově koncepci, ale naopak snižování organického složení kapitálu, organicky související se zvyšováním výdajů kapitalistických vlastníků na mzdy dělníkům neboli poměrným růstem investic v oblasti variabilního kapitálu, což vyvolá pokles zisků kapitalistických podnikatelů i akumulace kapitálu. Ricardovo pojetí spatřuje pramen nadhodnoty i všeobecné rovné míry zisku pouze a jedině v živé práci produktivních dělníků, čímž přehlíží skutečnost, že v procesu výroby nadhodnoty, která se přetváří ve společensky průměrný zisk, je nezbytné spojení této živé konkrétní práce s prací zvěcnělou ve výrobních prostředcích, a proto se v něm utváření stejné míry zisku v rozdílných produkčních oblastech odvíjí pouze od míry nadhodnoty, nedovede však porozumět skutečnosti, že a)hodnota není vztah mezi věcmi, ale historicky vzniklý společenský výrobní vztah mezi lidmi a jednotlivými částmi společenské třídy pracujících soukromých vlastníků a zbožních malovýrobců, jenž v sociálně ekonomické praxi prosté zbožní výroby a směny nabývá zvěcnělé podoby; b)načež se v soustavě výrobních vztahů sociálně ekonomické praxe kapitalistické zbožní výroby hodnota rozporným způsobem vývojově modifikuje ve výrobní ceně; c)všeobecná míra zisku je v sociálně ekonomických podmínkách kapitalismu „své druhé“ nadhodnot, vyprodukovaných v jednotlivých výrobních sférách, i když je s nimi v rozporu. Ricardova analýza ztotožňuje hodnotu s tržní, nákupní a prodejní ceně se rovnající výrobní cenou, jež bezprostředně zahrnuje společensky průměrný zisk, čímž se nadhodnota klade bezprostředně jako zisk (a zisk bezprostředně jako nadhodnota), ztotožněný se všeobecným rovným ziskem.**
V Ricardově pojetí je míra zisku, podobně jako je tomu u Marxe, udržována působením volné konkurence ve všech oblastech výroby na stejné úrovni, Ricardova koncepce však – na rozdíl od Marxovy filosoficko-ekonomické teorie – nedovede sloučit platnost pracovní teorie hodnoty s předpokladem rovné všeobecné ziskové míry v různých výrobních odvětvích s rozdílným organickým složením kapitálu. Tento objektivně reálný rozpor procesu modifikování hodnoty na výrobní cenu, utváření společensky průměrné masy a míry zisku z odlišných mas nadhodnoty, vyrobených v jednotlivých produkčních sférách, lze vyjádřit ještě jinak: stejná míra zisku v různých odvětvích výroby vzniká nejenom v důsledku téže míry nadhodnoty (čili stupni, intenzitě vykořisťování živé dělníkovy práce), ale též díky rozdílné organické skladbě kapitálu (neboli odlišnému vzájemnému poměru živé a zvěcnělé práce, rozličným objemům mrtvé práce, uváděné do pohybu prací živou) v těchto odvětvích, čímž se v jednotlivých odvětvích přetvářejí (modifikují) vyrobené hodnoty na výrobní ceny tím způsobem, že se ke stejně velkému objemu výrobních nákladů s rozdílným organickým složením připojuje táž masa všeobecného rovného zisku, což vysvětluje sociálně ekonomickou praxi kapitalismu volné soutěže, v níž si kapitály přivlastňují proporcionálně stejnou masu zisku bez ohledu na to, do které sféry jsou investovány. [429]

Podle marxistické pracovní teorie hodnoty se tedy různě veliké hodnoty modifikují volnou konkurencí zcela v souladu s hodnotovým zákonem na stejně velké výrobní ceny, kdežto Ricardovo pojetí sugeruje čtenáři, že působení volné konkurence formuje výrobní cenu zboží, zahrnující ve všech odvětvích stejnou ziskovou míru, paradoxním způsobem: ve sférách, v nichž kapitál zaměstnává větší objemy živé dělnické práce a v nichž se tedy tvoří více hodnoty než v oblastech, v nichž kapitál používá méně práce dělníků, je výrobní cena v souladu s hodnotou, a tudíž v oborech s menším podílem živé dělnické práce musí výrobní cena stoupnout do výše hodnoty v oblastech, ve kterých je podíl živé práce dělníků vyšší, aby se všude, v celém ekonomickém systému, mohla utvořit stejná míra zisku – ovšem zcela nezávisle na zákonu hodnoty a ve formálně logickém protikladu k němu. V Ricardově pracovní teorii hodnoty tak vzniká formálně logický rozpor dvou vzájemně se vylučujících protikladných určení: buď všeobecně platí zákon hodnoty, a pak není možná všeobecná rovná míra zisku, a tudíž se ani nemůže hodnota modifikovat na výrobní cenu, anebo je možná všeobecná rovná míra zisku a hodnota se může upravovat na výrobní cenu, pak ale nemá zákon hodnoty všeobecnou platnost. [430]

Klasičtí buržoazní ekonomové, kteří jako Ricardo považovali kapitalistický výrobní způsob za absolutní, cítili, že si tento výrobní způsob sám vytváří svou vývojovou hranici, a nepřipisovali tudíž tuto vývojovou mez výrobě, nýbrž přírodě (v učení o rentě). V jejich hrůze z klesající míry zisku byla nejdůležitější předtucha, že kapitalistický způsob výroby naráží v rozvoji produktivních sil na mez, která nemá nic společného s vytvářením bohatství jako takovým; a tato zvláštní mez svědčí o omezenosti kapitalistického výrobního způsobu a o jeho historickém, přechodném charakteru; svědčí o tom, že tento výrobní způsob není absolutním výrobním způsobem pro vytváření bohatství, naopak, že se na jistém vývojovém stupni dostává do konfliktu se svým dalším rozvojem. Jestliže Ricarda znepokojovala už pouhá možnost poklesu všeobecné ziskové míry, pak to svědčí o jeho hlubokém pochopení podmínek kapitalistické výroby. Přitom bylo u Ricarda významné právě to, co se mu vytýká: že se při zkoumání kapitalistické výroby nestaral o „lidi“ a měl na zřeteli jenom rozvoj produktivních sil, ať je vykoupen jakýmikoli oběťmi na lidech a kapitálových hodnotách. Rozvoj produktivních sil společenské práce je historickým úkolem a oprávněním existence kapitálu. Právě tím bezděčně vytváří materiální podmínky vyšší formy výroby. Ricarda znepokojovalo to, že míra zisku, stimul kapitalistické výroby a podmínka i hnací síla akumulace je ohrožována rozvojem výroby samotné. Byl v tom cosi hlubšího, což Ricardo pouze tušil: čistě ekonomickým způsobem, tj. z buržoazního hlediska, v mezích kapitalistického chápání a ze stanoviska samotné kapitalistické výroby se v Ricardově teorii ukazovala její omezenost, její relativnost, že to není absolutní, nýbrž pouze historicky přechodný způsob výroby, odpovídající určité omezené epoše vývoje materiálních výrobních podmínek. [431]

Svou teorií diferenciální renty razil David Ricardo dva „zákony“, jejichž působení pokládal za absolutní. Prvním z nich byl „zákon o postupném přechodu společnosti od obdělávání lepších pozemků k horším“, druhým pak „zákon o klesající úrodnosti půdy“. Na jejich podkladě líčil Ricardo budoucnost kapitalistické společnosti ve velice pochmurných barvách. Především z druhého zákona vyvozoval postupný růst cen zemědělských výrobků, a tudíž i renty vlastníků půdy a nominálních mezd dělnického obyvatelstva, což způsobí pokles akumulace kapitálu, nezbytného k investování do rozvoje výrobních sil: znovu si připomeňme, že dle Ricardovy teorie zisku se míra zisku rovná míře nadhodnoty, z čehož plyne, že snížení míry nadhodnoty se rovná poklesu míry zisku. Ricardova teorie pozemkové renty byla ideologicky vyhrocena především

proti pozemkovým vlastníkům, protože tvrdila, že jejich vlastnické zájmy jsou v rozporu se zájmy produktivních kapitalistů i celé společnosti: jestliže reálná mzda je vzhledem k působení „železného zákona mzdového“ – Ricardo prohlašuje, že práce dělníků je zboží jako každé jiné, a proto vzestup její ceny (mzdy) vyvolává pokles poptávky, kdežto pokles mzdy má na poptávku po živé práci dělnického obyvatelstva opačný účinek – relativně stálá, vyostřuje se sociálně ekonomický antagonismus mezi ziskem a rentou, čili buržoazií a vlastníky půdy. Není proto divu, když u Marxe čteme: „V tom je tedy velký… historický význam Ricardův pro vědu… S touto vědeckou zásluhou úzce souvisí i to, že Ricardo odkrývá a formuluje ekonomický protiklad tříd – jak ho ukazuje vnitřní souvislost – a že se v důsledku toho v politické ekonomii postihuje a odhaluje sám kořen historického boje a vývojového procesu.“[432]

Tvrzení, že se rovnají souhrny hodnot a tržních, nákupních a prodejních cen zboží, by bylo velmi problematické, protože tržní cena představuje vzájemný poměr mezi hodnotou zboží a hodnotou „královského“ zboží, které se ze světa ostatních zboží vyčlenilo v sociálně ekonomické funkci peněžního hodnotového ekvivalentu. Takovým „královským“ zbožím jsou rozličná váhová množství zlata a zlato má proto hodnotu, tudíž například v kapitalismu (a socialismu) i výrobní cenu, nemá však cenu tržní: tržní (nákupní a prodejní) cena jedné unce zlata nemůže být nic jiného než zase jedna unce zlata. Zákon hodnoty se tak realizuje v rovnosti mezi celkovými sumami hodnot a výrobních cen a v nerovnosti mezi úhrny hodnot a tržních cen, jelikož celospolečenské úhrny hodnot a tržních cen se liší v hodnotě jednoho zboží, jímž je zboží „královské“. [433] Tržní, nákupní a prodejní ceny zboží kolísají kolem výrobních cen, jež se zase na tu či onu stranu odchylují od hodnot – výrobních cen coby modifikovaných hodnot neboli hodnot v přeměněné formě: odchylky tržních cen tak mohou stoupat nad hodnotu, nebo naopak pod hodnotu klesat, přičemž tyto odchylky se již nemusejí vzájemně vyrovnávat, a tudíž pro ně můžeme formulovat velice pravděpodobný předpoklad, že v celkovém společenském souhrnu se v kapitalistickém sociálně ekonomickém systému suma tržních cen nerovná sumě vyprodukovaných hodnot, přestože hodnotový zákon zajisté působí i v hlubinném základu nákupních a prodejních cen zboží na trhu. Z toho plyne, že mechanismus fungování dokonalé tržní konkurence vytváří v systému kapitalistických výrobních vztahů inflační či deflační tendence, neboli tendence k poklesu celkové úrovně mezd dělnického obyvatelstva, což vede ke snížení masové peněžní koupěschopné poptávky, jež pak vyvolává krizi z nadvýroby.

Souhrn tržních cen zboží se v kapitalistickém systému nerovná souhrnu hodnot ani v případě, že se jedná o ideálně rovnovážné tržní ceny, neboť rovnovážné tržní (nákupní a prodejní) ceny zboží se v soustavě kapitalistických výrobních vztahů vyrovnávají na výrobních cenách, které se v rozdílných odvětvích odchylují od hodnot a až na celospolečenské úrovni se rovnají souhrnu hodnot. A tento souhrn výrobních cen, rovný celospolečenskému souhrnu hodnot, není žádná jednou provždy daná, hotová a neměnná veličina, ale má klesající historickou vývojovou tendenci, neboť v historické vývojové perspektivě klesá společensky průměrná míra zisku, která je součástí materiálně předmětného ustrojení výrobních cen, což v kapitalismu vyvolává cyklicky se opakující krize z nadvýroby. To, že se souhrn nákupních a prodejních cen zboží nerovná ani v případě ideálně rovnovážných tržních cen sumě hodnot v historické vývojové perspektivě, není v rozporu se zákonem hodnoty, ale je to naopak projev působení hodnotového zákona: krize z nadvýroby, které se v různých podobách ve vývoji kapitalistického sociálně ekonomického systému periodicky opakují, nejsou proto v rozporu, ale v souladu s účinkováním zákona hodnoty.

Ruský ekonom a statistik polského původu Ladislaus von Bortkiewicz, o němž víme, že většinu svého profesního života prožil v Německu, kde byl například profesorem matematiky na berlínské univerzitě[434], vstupuje do hry na té vývojové úrovni marxistické pracovní teorie hodnoty, kdy ještě za Engelsova života poprvé vychází třetí díl „Kapitálu“, v němž Karel Marx prozkoumal logiku procesu přeměny hodnoty ve výrobní cenu: jedná-li se o volně konkurenční výrobní cenu zboží, jde vlastně o hodnotu, upravenou volnou konkurencí tak, že díky zespolečenšťování (přelévání) mas nadhodnot, vyrobených produktivními kapitály, z jednoho odvětví do druhého zahrnuje nakonec její struktura masu společensky průměrného (všeobecného rovného) zisku a investované produktivní kapitály tak dosahují v jednotlivých sférách stejné míry zisku bez ohledu na to, jak velký objem živé práce zaměstnávají a kolik nadhodnoty se v nich pohlcuje. Když Marx ukázal, že celková suma výrobních cen se rovná celkovému součtu hodnot a celospolečenská suma vyprodukovaných mas nadhodnot se rovná celospolečenskému součtu mas všeobecného rovného zisku, dokládá zároveň, že společensky průměrná míra zisku má zákonitě klesající historickou vývojovou tendenci, čímž, jak jsme již poznamenali a znovu opakujeme, odhaluje hranice vývojových možností kapitalistického způsobu výroby. [435]

Výrobní cena je modifikovaná pracovní hodnota neboli přeměněná forma pracovní hodnoty z toho důvodu, že se nejedná o jakési klasické látkové substance v pevném, kapalném, plynném či plazmatickém skupenství, o němž hovoří klasická mechanika, které by bylo možné vidět, slyšet a nahmatat, jež by bylo možno změřit, zvážit a spočítat – jako kupříkladu „peníze, jež plodí další peníze“ a získávají tak v sociálně ekonomické funkci variabilního kapitálu schopnost „zázračně se rozmnožovat“ –, jak si je představovali antičtí filosofové nebo ještě i francouzští materialistické osmnáctého století, leč o společenské výrobní vztahy, které jsou samozřejmě hmotné, materiálně předmětné, jelikož jsou nezávislé na vůli a vědomí lidí, kteří je utvářejí, přičemž z objektivní hmotnosti a materiální předmětnosti hodnoty a výrobní ceny zboží, jehož užitná hodnota získává společenskou vlastnost být nositelem hodnoty, neubývá ani atom, přestože hodnota a výrobní cena (popřípadě cena tržní, prodejní a kupní, jež kolísá kolem výrobní ceny, která se zase na tu či onu stranu odchyluje od hodnoty) neobsahují ani atom ze struktury látky, z níž bylo příslušné zboží vyrobeno. [436]

Přeměna hodnot ve výrobní ceny pak, jak jsme již poznamenali, krystalizuje v procesu zespolečenšťování (zobecňování) investovaných produktivních kapitálů a jimi vyrobených mas nadhodnoty. Masy nadhodnot, vyprodukované živou prací v jednotlivých odlišných výrobních oblastech, se při celkem stejné a konstantní míře vykořisťování vyrovnávají na všeobecnou a rovnou masu a míru zisku, a tudíž se nadhodnota nedostává k jednotlivým kapitalistům v oné mase a míře, v níž je v jejich podnicích vytvářena, ale transformuje se na trhu takovým způsobem, že některý kapitalista dostává v tržní ceně svého zboží, jež kolísá kolem jeho výrobní ceny – a může se tak více přibližovat hodnotě, ale i od ní vzdalovat než kolem hodnoty kolísající výrobní cena, z čehož v marxistické pracovní teorii hodnoty plyne, že suma výrobních cen se rovná sumě hodnot, velmi problematické je však tvrdit, že úhrn hodnot se rovná úhrnu tržních cen! –, více nadhodnoty, než vyprodukovali jeho dělníci, a jiný zase méně. Výrobní cena vzniká modifikací (neboli přeměnou formy) hodnoty zboží a její hodnotovou strukturu tvoří výrobní náklady konstantního a variabilního kapitálu, k nimž si kapitalisté přirážejí společensky průměrnou míru, průměrné procento zisku z jimi vloženého kapitálu. Kdyby tomu tak nebylo, nikdo by nechtěl podnikat v odvětvích, v nichž se nadhodnota tvoří nižším podílem živé práce a kapitalistická ekonomika by prostě nefungovala. Úhrn výrobních cen všech zboží přitom odpovídá

souhrnu hodnot jednotlivých vložených kapitálů a celkové nadhodnotě, která končí u kapitalistů. Znovu si zopakujme, že stoupenci substančního výkladu Marxova pojetí hodnoty – je známo, že Marx vyjadřuje hodnotu zboží v množství pracovní doby společensky potřebné k vytvoření zboží (a to i tak specifického zboží, jakým je pracovní síla zaměstnance) – chápou, že tuto hodnotovou substanci představuje objektivní (neboli hmotná) výrobně vztahová forma kapitalistického výrobního způsobu a z materiální předmětnosti volně konkurenčních kapitalistických společenských výrobních vztahů, zahrnujících vztahy subjekt-objektní a vztahy subjekt-subjektní (neboli vzájemnou přeměnu subjektivního a objektivního, objektivizaci subjektivního a subjektivizaci objektivního, s níž se pojí interakce mezi rozličnými sociálně ekonomickými a třídně sociálními subjekty kapitalistické občanské společnosti, jejímž sjednocujícím jádrem je hospodářský, politický a ideologický třídní boj mezi proletariátem a buržoazií), neubírá ani atom skutečnost, že výrobní cena coby zhmotnělá hodnotová substance někde odpovídá hodnotě, někde je ale nad hodnotou a v jiných případech zase pod hodnotou: nejde o žádné kouzlo, jež by narušovalo zákon zachování hmoty a hodnoty, ale naopak o jevovou formu zákona hodnoty (čili též zákona „zachování sociálně ekonomické, sociálně historické hmoty“) na empirickém jevovém povrchu a při „běžném provozu“ kapitalistického způsobu výroby zboží, a to právě proto, že v celospolečenském souhrnu se suma vyrobených hodnot rovná sumě jejich výrobně cenových modifikací a suma společensky průměrných mas zisků se rovná úhrnu mas nadhodnoty vytvořených v jednotlivých rozdílných výrobních odvětvích. [437]

Bortkiewiczovy pokusy „opravit chyby Marxovy pracovní teorie hodnoty“ zapadají logicky i historicky do období, v němž se v mezinárodním dělnickém hnutí začínají v politice dělnických stran prosazovat tendence k oportunismu a ve filosofické teorii socialistické revoluce tendence k revizionismu, které se projevovaly v útocích na dialekticko-materialistickou logickou teorii poznání zákonitostí revolučního třídního boje proletariátu, jež není údajně nic jiného než důsledek „špatného vlivu, který měla na Marxe Hegelova filosofie, hegelovskou nákazou marxismu“, a hlásaly, že materialistickou dialektickou logiku by měla nahradit „opravdu vědecká“ matematická, vztahově funkcionální logika, která se přece nezabývá takovým „slovním haraburdím hegelovštiny“ – jako je kupříkladu teze materialistické dialektické logiky o objektivní povaze rozporu (čili též rozporu mezi hodnotou a výrobní cenou, nadhodnotou a společensky průměrnou masou a mírou zisku) coby totožnosti protikladů, jako bodu střetnutí krajností, v němž protikladná určení vzájemně přecházejí jedno v druhé (takže se například v průběhu „transformačního procesu“ vzájemně přeměňují hodnoty a výrobní ceny, jelikož se nejedná o nic jiného než přeměněné formy, modifikované výrazy společensky nutných objemů živé a zvěcnělé práce v odlišných vzájemných poměrech jednotlivých výrobních odvětví coby momentů tvořících se kapitalistických výrobních vztahů) – a kterou prý rozvíjejí takové „filosofické teorie moderních přírodních a společenských věd“ jako rozmanité pojmově kategoriální proudy a systémy novokantovské či pozitivistické filosofie. [438]

A tato tendence k politickému oportunismu hlásajícímu, že „hnutí je vším, kdežto konečný cíl“ – neboli svržení hospodářského a politického panství buržoazie a nastolení diktatury proletariátu, která je „státem-nestátem“, „státem-polostátem“, „státem umírajícím a usínajícím“ –, „není v podstatě ničím“, jež nalézala svůj ideově teoretický pramen v revizi dialektickomaterialistické filosofické (ekonomické, sociologické, politologické atd., atp.) teorie socialistické revoluce, se neobjevila jen tak „ze vzduchu“, nevyvolaly ji v život pouze nějaké nové myšlenkové proudy v duchovně kulturní nadstavbě kapitalistické společnosti, leč měla – o čemž jsme již také hovořili[439] **– svoji**

třídně sociální základnu v dělnické aristokracii, dělnické byrokracii a partokracii, neboli funkcionářích odborových organizací a dělnických politických, sociálně demokratických a socialistických stran druhé Internacionály, kteří se tímto způsobem integrovali do vlastnické a politické struktury rozvíjejícího se monopolního kapitalismu. Je příznačným paradoxem, že když Marxovo pojetí modifikování hodnot na výrobní ceny uvádělo, že kapitalisté v jednotlivých odvětvích a podnicích si z nadhodnoty, kterou vytloukli ze živé práce svých dělníků, přivlastňují pouze onu část, jež odpovídá všeobecné a rovné mase a míře zisku, dočkalo se kritiky – a to nejenom od aktivních nositelů buržoazní ekonomické ideologie, leč a především i od teoretiků, kteří se angažovali v rozvíjejícím se dělnickém hnutí –, že porušuje zákon hodnoty, ovšem u Bortkiewicze pokládali jeho snahu o faktické odmítnutí platnosti zákona hodnoty tito teoretici za velký teoretický objev, rozvíjející revolučně socialistickou filosoficko-ekonomickou teorii.

Takové bylo logicko-teoretické a historické pozadí vystoupení profesora matematiky z berlínské univerzity, jenž kategoricky prohlásil, že a)pojmová konstrukce Marxovy teorie o přeměně hodnot ve výrobní ceny zboží, jak ji Marx vysvětluje ve třetím díle Kapitálu, je celkově chybná či minimálně nikoli bezrozporná; b)je možná alternativní teoretická koncepce, v níž by výrobní ceny zboží vznikaly z hodnot odlišným způsobem, než je tomu v Marxově filosoficko-ekonomickém pojetí – jež vlastně představovalo „koperníkovský obrat" v rozvoji pracovní teorie hodnoty, kterou zavedly do slepé uličky teorie Davida Ricarda. [440]

Bortkiewiczův teoretický přístup se snaží vycházet ze základních stavebních prvků Marxových hodnototvorných schémat kapitalistického výrobního procesu: konstantní kapitál označuje shodně s Marxem jako „c", stejně tak u variabilního kapitálu používá označení „v", pouze nadhodnotu neoznačuje „m" („mehrwert") jako Marx, nýbrž „s" (na základě anglického „surplus value"). Podle Bortkiewiczova mínění lze odlišné sféry produkce, z nichž Marx skládá celkový společenský produkt, spojit do tří výrobních odvětví. V prvním odvětví se produkují výrobní prostředky, a to jak pro produkci výrobních prostředků, tak i pro výrobu spotřebních předmětů; druhé odvětví produkuje spotřební předměty (neboli životní prostředky) pro dělníky (i kapitalisty); třetí odvětví vyrábí luxusní zboží pro spotřebu kapitalistů. (Řečeno jinými slovy: první odvětví produkuje výrobky, které vytvářejí fixní a oběžný konstantní kapitál hrubého společenského produktu; druhá sféra výroby pak produkty, za něž se směňuje celospolečenský variabilní kapitál v přeměněné podobě mezd dělnického obyvatelstva; produkci třetí výrobní oblasti pak nakupuje buržoazie díky nadhodnotě, kterou si z úhrnného společenského produktu monopolně přivlastňuje). Dále Bortkiewicz předpokládá prostou reprodukci, kterou vyjadřují tyto rovnice: $[(c_1 + v_1 + s_1) = (c_1 + c_2 + c_3)]$; $[(c_2 + v_2 + s_2) = (v_1 + v_2 + v_3)]$; $[(c_3 + v_3 + s_3) = (s_1 + s_2 + s_3)]$. [441]

Bortkiewicz pokračuje ve svých úvahách a označuje míru nadhodnoty symbolem „r", čímž mu vychází, že $[(r = s_1/v_1 = s_2/v_2 = s_3/v_3) \Rightarrow (s_1 = rv_1; s_2 = rv_2; s_3 = rv_3)]$. (Symbol „$\Rightarrow$" znamená „z toho plyne"; laskavý i nelaskavý čtenář také zajisté poznal a pochopil, že matematické symboly „rv_1", „rv_2" a „rv_3" vyjadřují násobení a znamenají, že masy nadhodnoty v jednotlivých odvětvích se rovnají míře nadhodnoty vynásobené objemem investovaného variabilního kapitálu). Ruský ekonom polského původu si díky zavedení stejné míry nadhodnoty ve výrobních oborech, z nichž vycházejí jeho úvahy, upravuje své tři rovnice následujícím způsobem: $[c_1 + (1 + r)v_1 = (c_1 + c_2 + c_3)]$; $[c_2 + (1 + r)v_2 = (v_1 + v_2 + v_3)]$; $[c_3 + (1 + r)v_3 = (s_1 + s_2 + s_3)]$. [442] **Z čistě algebraického hlediska lze**

s Bortkiewiczem souhlasit, neboť $[c_1 + (1 + r)v_1 = (c_1 + v_1 + s_1)]$; $[(c_2 + (1 +r)v_2 = c_2 + v_2 + s_2)]$; $[c_3 + (1 +r)v_3 = c_3 + v_3 + s_3]$.

Když marxistická pracovní teorie hodnoty prohlašuje, že celospolečenský souhrn výrobních cen se rovná celkovému úhrnu hodnotových mas vyrobených v jednotlivých odvětvích a proklamuje zároveň rovnost mezi celkovou sumou vyprodukovaných nadhodnot a celkovým součtem mas společensky průměrného, rovného zisku, které vznikají volnou konkurencí mezi rozdílnými sociálně ekonomickými skupinami produktivních kapitalistů, současně tím pojmově uchopuje a zobrazuje celkový proces fungování systému kapitalistických výrobních vztahů (coby jednoty výroby a oběhu kapitálu, syntézy podstaty a empirických povrchových projevů kapitalistického vykořisťování ve skutečnosti kapitalistického výrobního způsobu) i jeho vývojovou perspektivu. Marx ovšem při zkoumání logiky procesu utváření výrobní ceny a všeobecného rovného zisku nevychází ze soustavy ekonomické rovnováhy v procesu jednoduché (neboli prosté) – či rozšířené – ekonomické reprodukce, kterou zobrazil ve druhém díle „Kapitálu", neboť, jak podotýká profesor Karel Kříž, schémata zobrazující a vyjadřující prostou či rozšířenou reprodukci sestrojil Marx „pro docela jiné účely, než je ilustrace hodnotové modifikace ve výrobní cenu". [443] Už v tomto výchozím momentu počíná být zjevné, že Bortkiewiczova algebraická metoda, která vychází z rovnic ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, skládajícími dohromady proces jednoduché reprodukce, a klade si za cíl vytvořit alternativu marxistickému pojetí vznikání výrobních cen z hodnot, se bude ubírat odlišnými cestami než Marxovo teoretické myšlení.

Ve druhém díle „Kapitálu" Marx praví, že existují dvě skupiny společenské výroby: I.) Výrobní prostředky čili zboží, která mají užitnou podobu, v níž musí nebo alespoň mohou vcházet do produktivní spotřeby; II) Spotřební předměty neboli zboží, která mají užitnou podobu, v níž vcházejí do individuální spotřeby třídy kapitalistů a dělnické třídy. V každé z těchto skupin tvoří souhrn různých oblastí výroby jedno jediné velké výrobní odvětví: v prvním případě odvětví produkce výrobních prostředků, s jejichž pomocí se mohou dále vyrábět další výrobní prostředky nebo spotřební předměty; ve druhém případě odvětví výroby předmětů individuální spotřeby, a to jak životních prostředků (zvláště potravin) pro dělníky i kapitalisty, tak luxusního spotřebního zboží, které si v Marxově době kupovali prakticky výlučně příslušníci kapitalistické třídy. Marx uvádí modelové hodnotové schéma prosté reprodukce v obou odvětvích, které předpokládá zhodnocování živé dělnické práce ve výši 100%, čili že poměr nezaplacené a zaplacené práce (neboli míra nadhodnoty) je roven jedné celé. Výroba výrobních prostředků: $[(4000_c + 1000_v + 1000_m) = 6000]$ hodnotových jednotek. Výroba spotřebních předmětů: $[(2000_c + 500_v + 500_m) = 3000]$ hodnotových jednotek. Je zjevné, že, vyjádříme-li Marxova schémata ekonomické rovnováhy mezi produkcí výrobních prostředků a výrobou spotřebních předmětů v systému prosté reprodukce v symbolech Bortkiewiczovy algebraické metody, pak platí, že $(c_1/v_1 = c_2/v_2)$ a $(s_1/v_1 = s_2/v_2 = r)$, když $(r = 1)$.

Z Marxova příkladu plyne základní podmínka prosté reprodukce: $(I_v + I_m = II_c)$, což odpovídá Bortkiewiczově rovnici $(v_1 + s_1 = c_2)$, která vznikne úpravou výchozí rovnice $[(c_1 + v_1 + s_1) = (c_1 + c_2)]$. Bortkiewicz si ovšem svévolně rozdělil odvětví produkce spotřebních předmětů na odvětví dvě, a proto se u něj Marxovo II_c (neboli rozličné prvky konstantního fixního a konstantního oběžného kapitálu pro výrobu spotřebních předmětů) rozpadá na c_2 a c_3 (konstantní kapitál v užitné formě, s jejíž pomocí lze vyrábět životní prostředky pro dělníky i kapitalisty a též luxusní spotřební zboží pro

kapitalisty), takže [($c_1 + v_1 + s_1$) = ($c_1 + c_2 + c_3$)] se úpravou změní na [($v_1 + s_1$) = ($c_2 + c_3$)]. Z Marxova příkladu by také plynula do marxistické formy proměněná Bortkiewiczova rovnice [($c_2 + v_2 + s_2$) = ($v_1 + s_1 + v_2 + s_2$)], jelikož dělníci v obou výrobních odvětvích smění svoje mzdy za životní prostředky a kapitalisté při prosté reprodukci zase smění z obou výrobních sfér vytěženou nadhodnotu za životní prostředky a předměty individuální luxusní spotřeby, v nichž se zračí jejich privilegované společenské postavení. [444]

Pohlédneme-li ještě jednou na Marxův modelový příklad prosté reprodukce se dvěma výrobními odvětvími, okamžitě vidíme, že podle něj ($c_1/v_1 = c_2/v_2$), jelikož [($c_1 + v_1$) = 2($c_2 + v_2$)], a tudíž [(4000c_1/1000v_1) = (2000c_2/500v_2)]. Je ale obecně známo, že dle pojmové konstrukce Marxovy teorie o přeměně hodnot ve výrobní ceny, jak se utváří ve třetím díle Kapitálu, kde se v ní zračí sociálně ekonomické podmínky kapitalismu volné konkurence, by muselo platit, že [($c_1 + v_1$) = ($c_2 + v_2$)], aby se s_1 a s_2 mohly vzájemně vyrovnávat na společensky průměrnou masu zisku, od níž by se odvíjela všeobecná míra zisku, která by se rovnala {[½($s_1 + s_2$)]/[($c_1 + v_1$)]} nebo {[½($s_1 + s_2$)]/[($c_2 + v_2$)]}, což, jak se alespoň zdá, není za prosté reprodukce vůbec možné, nebo je to alespoň velice nepravděpodobné. (Připomínám, že symbol „/“ znamená „lomeno“ neboli „děleno“). Z Marxova příkladu nad slunce jasněji vysvítá, že rovnice ekonomické rovnováhy v systému prosté reprodukce se vůbec nehodí k zobrazení modifikace hodnot na výrobní ceny, jelikož, jak se alespoň zdá, přeměna v jednotlivých oborech výroby vyprodukovaných mas nadhodnoty ve společensky průměrnou míru zisku předpokládá zřejmě rozšířenou ekonomickou reprodukci, jinak by výrobní hodnototvorný proces nebyl současně procesem zhodnocovacím. Ani rozbor rozšířené reprodukce však neotevírá cestu k porozumění hodnotové modifikaci, a proto Marx vychází ve třetím dílu Kapitálu nikoli z reprodukčních vzorců, jež rozebírá v dílu druhém, ale z vlastnické praxe kapitalismu volné soutěže – Marx také jinou formu kapitalistického způsobu výroby zboží neznal –, při níž kapitálové podnikatelské subjekty vytloukaly z investovaného kapitálu všeobecnou míru zisku, ať už měl jejich do výroby vkládaný kapitál jakoukoli celkovou velikost: při stejné intenzitě vykořisťování živé konkrétní práce klasického industriálního proletariátu mohly v jednotlivých sférách výroby vznikat odlišné masy zisku pouze díky rozdílům v organickém složení investovaných kapitálů při jejich stejném celkovém objemu – pokud by měly stejně veliké investované kapitály i totéž organické složení, pak by při stejné míře nadhodnoty vznikala již v jednotlivých výrobních odvětvích stejná masa zisku a zespolečenšťování jednotlivých kapitálů cestou fungování tržního mechanismu volné konkurence by bylo naprosto zbytečné; stejně tak si dlužno uvědomit, že pokud by se v rozličných oborech výroby investované kapitály lišily velikostí, nemohly by se jimi vyrobené masy nadhodnoty mezi výrobními oblastmi vzájemně přelévat, takové sociálně ekonomické jednání by bylo v rozporu s vlastnickou praxí, která se ustálila v soustavě výrobních vztahů kapitalismu volné soutěže a umožňovala formování volně konkurenční výrobní ceny zboží.

Můžeme, jak se alespoň zdá, s velkou věrohodností prohlásit, že v Bortkiewiczových rovnicích ($c_1/v_1 \neq c_2/v_2 \neq c_3/v_3 \neq c_1/v_1$). Na příslušném místě v českém překladu studie, v níž se ruský matematik a statistik polského původu snaží opravit základ Marxovy pojmově teoretické konstrukce ve třetím díle „Kapitálu“, se však můžeme zároveň dočíst následující: „Současně budeme předpokládat, že při produkci ve všech třech skupinách výrobních prostředků, tj. které jsou jednotlivě v odvětvích I, II a III, je organická skladba kapitálu táž.“[445] **Toto na první pohled ne zcela jasné tvrzení znamená, jak se alespoň zdá, že z tohoto Bortkiewiczova předpokladu plyne, že ve všech třech výrobních odvětvích se utvářejí, a tedy v nich lze nalézt modifikační cenové**

koeficienty „x“, „y“ a „z“ (x pro konstantní kapitál; y pro kapitál variabilní; z pro vyrobenou nadhodnotu), které vyjadřují průměrný vzájemný poměr mezi cenami po transformaci a hodnotami, jenž v jednotlivých produkčních sférách vzniká. Bortkiewicz současně předpokládá, že (x, y i z) jsou reálná čísla větší než nula, přičemž platí, že ($x \neq y$), ($y \neq z$) a ($z \neq x$), a zdůrazňuje, že ve všech ekonomických sektorech, jež dohromady sestavují hrubý společenský produkt, nabývají koeficienty (x, y a z) stejnou číselnou hodnotu: čili že v cenových rovnicích ve všech třech skupinách společenské výroby nalezneme stejnou velikost koeficientu (x) – a to platí za stanovených podmínek i pro koeficienty (y) a (z). [446]

Nedalo by se však tomuto tvrzení porozumět i tak, že jím Bortkiewicz postuluje rozdělení i odvětví produkce výrobních prostředků na dvě odvětví, podobně jako rozdělil výrobu spotřebních předmětů? Tak by totiž vznikala čtyři odvětví s hodnotovým složením ($c_1 + v_1 + s_1$); ($c_2 + v_2 + s_2$); ($c_3 + v_3 + s_3$); ($c_4 + v_4 + s_4$) – neboli již Marxem zmiňovaná odvětví produkce výrobních prostředků, které budou vyrábět další výrobní prostředky, a produkce výrobních prostředků pro výrobu spotřební předmětů, spolu s Bortkiewiczem uváděnou výrobou spotřebních předmětů (životních prostředků) pro dělníky a luxusního spotřebního zboží pro kapitalisty. Tři rovnice ekonomické rovnováhy mezi hospodářskými sektory, utvářejícími systém prosté reprodukce, by pak dostávaly tuto podobu: [($c_1 + v_1 + s_1 + c_2 + v_2 + s_2$) = ($c_1 + c_2 + c_3 + c_4$)]; [($c_3 + v_3 + s_3$) = ($v_1 + v_2 + v_3 + v_4$)]; [($c_4 + v_4 + s_4$) = ($s_1 + s_2 + s_3 + s_4$)]. Platilo by, že ($c_1/v_1 = c_2/v_2$), leč ($c_3/v_3 \neq c_4/v_4$) a zároveň [($c_3/v_3$) ≠ ($c_1/v_1 = c_2/v_2$)] a též [($c_4/v_4$) ≠ ($c_1/v_1 = c_2/v_2$)]. Řečeno jinými slovy: rovnají se organické stavby kapitálu v obou odvětvích, produkujících výrobní prostředky, nerovnají se ale mezi sebou organická složení kapitálu v odvětvích, vyrábějících spotřební zboží pro dělníky i kapitalisty, a v žádném z odvětví výroby spotřebních předmětů se také organická skladba kapitálu neshoduje s kapitálovou organickou stavbou ve sféře produkce výrobních prostředků, přičemž současně ($r = s_1/v_1 = s_2/v_2 = s_3/v_3 = s_4/v_4$) čili: produkce výrobních prostředků i výroba spotřebního zboží je založena na téže míře nadhodnoty.

Bortkiewiczovy rovnice ekonomické rovnováhy mezi čtyřmi odvětvími, skládajícími dohromady systém prosté reprodukce, by však mohly být také čtyři a vyhlížely by následujícím způsobem: [($c_1 + v_1 + s_1$) = ($c_1 + c_2$)] – výrobní prostředky, jejichž pomocí se produkují další výrobní prostředky; [($c_2 + v_2 + s_2$) = ($c_3 + c_4$)] – výrobní prostředky, které pomáhají vyrábět spotřební předměty; [($c_3 + v_3 + s_3$) = ($v_1 + v_2 + v_3 + v_4$)] – celková masa variabilního kapitálu, která je hodnotově ekvivalentní spotřebním předmětům (čili především potravinám, oděvům, obuvi atd., atp.) pro dělnické obyvatelstvo; [($c_4 + v_4 + s_4$) = ($s_1 + s_2 + s_3 + s_4$)] – úhrn mas nadhodnot z jednotlivých odvětví, které kapitalisté směňují za běžné i luxusní spotřební zboží. Již jsme se také zmínili, že profesor matematiky na berlínské univerzitě se mohl striktně držet Marxových vzorců jednoduché reprodukce se dvěma produkčními sférami a hodnotovým složením ($c_1 + v_1 + s_1$); ($c_2 + v_2 + s_2$), podle nichž by rovnice ekonomické rovnováhy nabývaly tvaru: [($c_1 + v_1 + s_1$) = ($c_1 + c_2$)]; [($c_2 + v_2 + s_2$) = ($v_1 + s_1 + v_2 + s_2$)], přičemž ($c_1/v_1 \neq c_2/v_2$), ale ($s_1/v_1 = s_2/v_2 = r$). Marxova schémata se dvěma odvětvími jsou přece jednodušší než algebraické vzorce, které svévolně zahrnují odvětví tři. Znovu musíme též připomenout, že je opravdovou záhadou, proč když ruský ekonom a statistik polského původu svévolně rozdělil oblast produkce spotřebních předmětů na dvě odvětví, nepostupoval symetricky stejně i u produkce výrobních prostředků?

Když Marx vysvětluje logiku procesu, v němž se rozdílné hodnoty z jednotlivých odvětví vývojově modifikují na stejné výrobní ceny a rozličné masy v nich

vyprodukovaných nadhodnot se „přepodstatňují“ na tytéž masy a míry všeobecného rovného zisku, připomíná současně, že „výkladem, který jsme právě podali, nastala ovšem jistá modifikace týkající se určení ceny nákladů na zboží. Původně se předpokládalo, že cena nákladů na zboží se rovná hodnotě zboží spotřebovaných při jeho výrobě. Výrobní cena zboží je však pro toho, kdo je kupuje, cena nákladů na ně a může tedy jakožto cena nákladů vejít do tvorby ceny jiného zboží. Protože výrobní cena se může odchylovat od hodnoty zboží, může být také cena nákladů na zboží, v níž je zahrnuta tato výrobní cena jiných zboží, vyšší nebo nižší než část jeho celkové hodnoty, kterou tvoří hodnota výrobních prostředků, jež do něho vcházejí. Tento modifikovaný význam ceny nákladů je třeba mít na paměti, je tedy třeba mít na paměti, že když se v nějaké zvláštní sféře výroby cena nákladů na zboží pokládá za rovnou hodnotě výrobních prostředků spotřebovaných při jeho výrobě, je vždycky možné dopustit se omylu. Pro naše nynější zkoumání není nutné zabývat se touto otázkou blíže. Přitom zůstává neustále správná teze, že cena nákladů na zboží je vždycky nižší než hodnota. Neboť ať se cena nákladů na zboží sebevíc odchyluje od hodnoty výrobních prostředků na ně spotřebovaných, kapitalistovi je tento minulý omyl lhostejný. Cena nákladů na zboží je dána, je to předpoklad nezávislý na jeho, kapitalistově výrobě, zatímco výsledkem jeho výroby je zboží, které obsahuje nadhodnotu, tedy přebytek hodnoty zboží nad cenou nákladů na ně. Teze, že cena nákladů je nižší než hodnota zboží, se teď prakticky přeměnila v tezi, že cena nákladů je nižší než výrobní cena. Pokud jde o celkový společenský kapitál, u něhož se výrobní cena rovná hodnotě, je tato teze identická s dřívější tezí, že cena nákladů je nižší než hodnota. Ačkoli má tato teze pro zvláštní sféry odlišný smysl, zůstává jejím základem vždycky fakt, že bereme-li v úvahu celkový společenský kapitál, je cena nákladů na zboží, která vyrobil, nižší než hodnota čili zde, pro celkovou masu vyrobených zboží, než výrobní cena, která je totožná s touto hodnotou. Cena nákladů na zboží souvisí jen s množstvím v něm obsažené zaplacené práce, hodnota pak se zaplacenou i nezaplacenou prací v něm obsaženou; výrobní cena s úhrnem zaplacené práce plus jistým množstvím nezaplacené práce, určeným pro danou zvláštní sféru výroby nezávisle na ní samé.“[447] Profesor Karel Kříž k tomu podotýká, že chceme-li matematicky zobrazit řešení „transformačního problému“ neboli přeměny hodnot na výrobní ceny a nadhodnot na společensky průměrný zisk a zohlednit přitom Marxem zmiňovaný „modifikovaný význam ceny nákladů“, nestačí nám klasická algebra, kterou používal Marx, ale musíme využít poznávacích nástrojů, jež poskytuje vyšší matematika v podobě maticového počtu, o němž je známo, že ho Marx neznal a nepoužíval, a to především z toho důvodu, že pojmový aparát maticové teorie se, jak se alespoň zdá, v Marxově době teprve vytvářel. [448]

Chceme-li vzít na zřetel „modifikovaný význam ceny nákladů“, je nezbytné především odlišit zálohovaný konstantní fixní a oběžný kapitál, čili do procesu kapitalistické výroby zboží procesu investovanou mrtvou práci, zvěcnělou v rozlišných prvcích výrobních prostředků, od konstantního kapitálu reálně vynaloženého v naturální podobě, kdy živá konkrétní práce dělnického obyvatelstva přenáší ve výrobním procesu hodnotu spotřebované užitné hodnoty výrobních prostředků do hodnotového obsahu užitné hodnoty vznikajícího nového výrobku. Rozdíl mezi zálohovaným a vynaloženým kapitálem nutno zohlednit i u druhého prvku výrobních nákladů, jímž je pro kapitalistický způsob výroby typické zboží, kterým je pracovní síla produktivního dělníka. Zvláštnost a jedinečnost pracovní síly (schopnosti pracovat) přímých a bezprostředních výrobců nadhodnoty v systému kapitalistických výrobních vztahů spočívá v tom, že v sociálně ekonomických podmínkách kapitalistické zbožní výroby má pracovní síla hodnotu a tržní, nákupní a prodejní cenu, kolísající kolem hodnoty, nemá však výrobní cenu, protože se – alespoň v případě klasického

industriálního proletariátu – v žádném produkčním odvětví nevyrábí, ale reprodukuje: dělník v jedné části pracovního dne koná práci nutnou, během níž vyrábí hodnotový ekvivalent hodnoty své pracovní síly a pracuje tak na sebe; ve druhé části pak v průběhu nadpráce vyrábí nadhodnotu pro kapitalistu – mezi těmito dvěma částmi pracovní doby neexistuje žádná jednou provždy daná a zafixovaná hranice. Hodnota pracovní síly se určuje nikoli přímo a bezprostředně, ale oklikou, součtem hodnot obvykle nutných životních prostředků průměrného dělníka a rovná se výdajům kapitalistického podnikatele, zálohovaným v jednotlivých produkčních sférách na variabilní kapitál, který je hodnotově ekvivalentní mzdě produktivních dělníků jakožto přeměněné (převrácené) formě hodnoty a ceny jejich pracovní síly: stroje nedostávají mzdu, dělníci ano, neboť se nemohou – zajisté k velikému štěstí kapitalistů! – živit pouze vzduchem, ranní rosou či zpěvem ptactva. Z toho důvodu se hodnota pracovní síly produktivního dělníka pouze nepřenáší do hodnotového obsahu užitné hodnoty nového výrobku, ale v produkčním a reprodukčním procesu se pracovní síla dělnického obyvatelstva uplatňuje tím způsobem, že v hodnotové struktuře užitné hodnoty nového výrobku vytváří novou hodnotu, ve formě mzdy zaplacenou a zároveň i nezaplacenou část nově vytvořené hodnoty, kterou si coby nadhodnotu zadarmo přivlastňuje kapitálový investor. V sociálně ekonomickém rozporu mezi dělníkovou mzdou (čili částí výrobku, kterou kapitalista zaplatí dělníkovi) a kapitalistovým ziskem jakožto přeměněnou formou nadhodnoty se tak zračí třídně sociální antagonismus mezi proletariátem a kapitalistickými vykořisťovateli: z dělnického světonázorového hlediska je tedy naprosto lhostejné, jak velká je výrobní cena nově vyrobeného zboží a jak velkou masu a míru všeobecného rovného zisku si v ní kapitalisté „jejich" odvětví přivlastňují; logika procesu utváření výrobní ceny a formování společensky průměrného zisku však způsobuje, že se nejenom v kapitalistových, ale i v dělníkových očích ztrácí spojitost vyprodukovaného zisku a živé konkrétní dělnické práce.

Pramenem nadhodnoty je užitná hodnota pracovní schopnosti produktivního dělníka pro měnící se a rozvíjející se vykořisťovatelské potřeby třídy kapitalistů. Profesor Kříž právě v této souvislosti upozorňuje, že musíme brát na zřetel rozdíl mezi zálohovaným a reálně vynaloženým variabilním kapitálem, přihlédnout k naturální podobě pro kapitalismus specifického zboží, jímž je pracovní síla, z čehož vyvozuje, že reprodukční podmínky pracovní síly nelze vyjádřit algebraickou rovnicí systému ekonomické rovnováhy v procesu jednoduché reprodukce ve druhém výrobním odvětví [($c_2 + v_2 + s_2$) = ($v_1 + v_2 + v_3$)], jak to činí Bortkiewicz, ale zvláštní rovnicí, odvozenou z rovnic maticového počtu. [449]

Profesor Bortkiewicz pokračuje, že podle Marxe [($c_1 + c_2 + c_3$) = C]; [($v_1 + v_2 + v_3$) = V]; [($s_1 + s_2 + s_3$) = S]. Jinými slovy: celková suma konstantního kapitálu + celkový objem variabilního kapitálu + celková masa vyprodukované nadhodnoty (zisku) vytvářejí úhrnný (celkový, hrubý) společenský produkt, jehož součástmi jsou v naturální formě (neboli svojí užitnou hodnotou) souhrn spotřebovaných výrobních prostředků (jehož kapitalistickým hodnotovým a sociálně ekonomickou ekvivalentem je právě fixní a oběžný konstantní kapitál) + čistý produkt, jenž se opět skládá z nutného produktu (čili souhrnu životních prostředků pro přímé a bezprostřední výrobce, jejichž hodnotový ekvivalent tvoří v podmínkách kapitalistického způsobu výroby zboží variabilní kapitál investovaný do výrobního procesu na mzdy dělníkům) a nadvýrobku (nadproduktu, jehož kapitalistickou sociálně ekonomickou zbožní formu tvoří nadhodnota). Zde Marx údajně zavádí pojem všeobecné (celospolečenské, rovné) míry zisku, kterou Bortkiewicz označuje jako „p" a pro niž platí [p = S/(C + V)], a tudíž [C + V + (C + V)p = (C + V + S)], což je celková suma hodnot v úhrnném společenském

produktu. Dle Bortkiewiczova mínění z toho v marxistické pracovní teorii hodnoty plyne, že též $[c_1 + v_1 + (c_1 + v_1)p] = (c_1 + v_1 + s_1)$; $[c_2 + v_2 + (c_2 + v_2)p] = (c_2 + v_2 + s_2)$; $[c_3 + v_3 + (c_3 + v_3)p] = (c_3 + v_3 + s_3)$, což mají být rovnicemi vyjádřené výrobní ceny zboží v jednotlivých třech výrobních odvětvích. Z toho důvodu prý Marx praví, že suma vyprodukovaných hodnot se rovná sumě výrobních cen, celková hodnota je totožná s celkovou výrobní cenou. [450]

A právě v tomto okamžiku Bortkiewicz kategoricky prohlašuje, že Marxovo řešení nemůže být přijato, jelikož prý vylučuje konstantní a variabilní kapitál z procesu transformace, přičemž princip všeobecné (rovné, společensky průměrné) míry zisku, který má své místo v zákoně hodnoty v Marxově smyslu, musí tyto prvky zahrnovat. [451]

Vážený pan Bortkiewicz ovšem Marxovo pojetí řešení transformačního problému, jak musíme opět připomenout, dosti zkresluje. Znova opakujeme, že pokud by se měl naplnit „Marxův smysl" přeměny vyprodukovaných hodnot ve výrobní ceny zboží, o níž pojednává třetí díl Kapitálu, muselo by platit, že $[(c_1 + v_1) = (c_2 + v_2) = (c_3 + v_3)]$ a současně i $(c_1/v_1 \neq c_2/v_2 \neq c_3/v_3 \neq c_1/v_1)$ – a samozřejmě též i $(s_1/v_1 = s_2/v_2 = s_3/v_3 = r)$, aby se s_1, s_2 a s_3 mohly působením volné tržní konkurence vzájemně vyrovnávat na společensky průměrnou masu zisku podle vzorce $[⅓(s_1 + s_2 + s_3)]$ – tato společensky průměrná masa zisku se pochopitelně vůbec nemusí rovnat ani s_1 nebo s_2 či s_3! –, od níž by se odvíjela všeobecná (rovná) míra zisku, která by měla hodnotu $\{[⅓(s_1 + s_2 + s_3)] / [(c_1 + v_1)]\}$ nebo $\{[⅓(s_1 + s_2 + s_3)] / [(c_2 + v_2)]\}$ či $\{[⅓(s_1 + s_2 + s_3)] / [(c_3 + v_3)]\}$, přičemž až na tomto základě se $\{[⅓(s_1 + s_2 + s_3)3] = S\}$, z čehož plyne, že $[(c_1 + v_1) + ⅓(s_1 + s_2 + s_3) + (c_2 + v_2) + ⅓(s_1 + s_2 + s_3) + (c_3 + v_3) + ⅓(s_1 + s_2 + s_3) = (c_1 + c_2 + c_3 + v_1 + v_2 + v_3 + s_1 + s_2 + s_3) = (C + V + S)]$, což jsou pojmově teoretická východiska bezprostředně protikladná metodologickým principům pana Bortkiewicze, které se snaží odvodit všeobecnou (rovnou, společensky průměrnou a „spravedlivou") míru zisku formálně matematickým postupem z rovnic ekonomické rovnováhy v systému prosté reprodukce, v němž sice také $(c_1/v_1 \neq c_2/v_2 \neq c_3/v_3 \neq c_1/v_1)$, avšak $[(c_1 + v_1) \neq (c_2 + v_2) \neq (c_3 + v_3) \neq (c_1 + v_1)]$, takže se v jednotlivých odvětvích vyprodukované rozdílné hodnoty a masy nadhodnot nemohou působením volné konkurence v procesu zespolečenšťování přetvářet na stejně velké výrobní ceny a všeobecnou rovnou míru zisku. Začíná být zřejmé, že Bortkiewiczova algebraická metoda odtrhává proces tvorby výrobních cen (neboli vlastně utváření kapitalistických společenských výrobních vztahů) od jejich hodnotového substančního, materiálně předmětného základu. Jinými slovy a možná přesněji řečeno: chápe tento materiálně předmětný základ naturalisticky a rozumí tak pod kapitálem „samorostoucí nadhodnotu", samovolně vzrůstající peněžní hodnotovou substanci, „peníze, které rodí (plodí) další peníze", nabývajíce tak zázračnou schopnost samočinného rozmnožování, nechápe však pod hodnotou a nadhodnotou společenský výrobní vztah, a proto ani nepojímá přeměnu hodnot na výrobní ceny a nadhodnot na všeobecný rovný zisk jako proces utváření kapitalistických výrobních vztahů, obsahujících ve svém sociálně ekonomickém jádru a sjednocujícím základu antagonistický (neboli až po překročení historického rámce kapitalistického společenského zřízení socialistickou revolucí řešitelný) třídně sociální protiklad mezi nadhodnotu produkujícím, námezdně pracujícím proletářským nevlastníkem a vykořisťovatelským kapitalistickým vlastníkem výrobních prostředků.

Dlužno se také zmínit, že po přeměně vyprodukovaných hodnot ve výrobní ceny, které jsou určitými modifikacemi vyrobených hodnot, nakupují kapitálové investiční subjekty za tržní ceny, jež kolem výrobních cen kolísají, rozličné prvky fixního a oběžného konstantního kapitálu a spolu s variabilním kapitálem, investovaným na

pracovním trhu na nákup pracovní síly průmyslového dělnictva, která se nakupuje a prodává za tržní cenu, nemajíc cenu „výrobní“, utvářejí tímto způsobem do dalšího cyklu výrobních procesů vkládané a vstupující kapitálové výrobní náklady s odlišnými poměry živé a zvěcnělé práce neboli různým organickým složením investovaného kapitálu. A jelikož je kapitalistický výrobní proces coby proces zhodnocovací a hodnototvorný procesem nepřetržitým, prošly rozmanité prvky živé a zvěcnělé práce, které se „letos“ v jednotlivých výrobních sférách a odlišných vzájemných poměrech aktivně účastní produkce různých mas nadhodnoty, zmíněným transformačním procesem – čili zespolečenštěním produktivních kapitálů a jimi vyrobených mas nadhodnot – „loni“. Transformační proces tedy obsahuje jak přeměnu hodnot ve výrobní ceny, tak i opětnou přeměnu výrobních cen na hodnoty, vězící v užitné hodnotě odlišných prvků výrobních nákladů produktivního kapitálu, a proto lze s úspěchem pochybovat o tvrzení váženého pana Bortkiewicze, že Marxova teorie nezahrnuje konstantní a variabilní kapitál do procesu transformace.

Aby se odlišil od Marxe, sugeruje Bortkiewicz čtenáři, že správná přeměna velikostí hodnot na velikosti cen může být vypracována následujícím způsobem: předpokládejme, že relace mezi výrobními cenami (po transformaci hodnot na výrobní ceny) a hodnotou produktů v prvním odvětví je „x ku 1“, ve druhé oblasti výroby pak „y ku 1“, ve třetím produkčním oboru pak „z ku 1“. Modifikační cenové koeficienty (x, y, z) tedy svým reálným sociálně ekonomickým smyslem a významem ztělesňují průměrné odchylky výrobních cen (u rozličných prvků fixního a oběžného konstantního kapitálu či životních prostředků pro dělníky a kapitalisty nebo luxusního spotřebního zboží pro příslušníky buržoazní společenské třídy) při kolísání na tu či onu stranu kolem hodnot nebo průměrné odchylky tržních nákupních a prodejních cen pracovní síly dělnického obyvatelstva, které kolísají na tu či onu stranu kolem její hodnoty v podobě mzdových nákladů (čili nákladů variabilního kapitálu) kapitalistických podnikatelů. Nechť je dále (p) mírou zisku, která je obecná (společná) pro všechna odvětví. V tom případě se nám přetváří hodnotové složení hrubého společenského produktu (C + V + S), chceme-li jej vyjádřit ve výrobních cenách zboží, do podoby (Cx + Vy + Sz). Nelze samozřejmě zcela vyloučit, že modifikační koeficienty (x, y a z) mohou za podmínky, že (x ≠ 1), y ≠ 1) a (z ≠ 1), nabýt takových číselných hodnot, že (C + V + S) se bude rovnat (Cx + Vy + Sz); na první pohled je ale zjevné, že rozhodně pravděpodobnější je, že v takovém případě bude platit: [(C + V + S) ≠ (Cx + Vy + Sz)], takže buď [(C + V + S) < (Cx + Vy + Sz)] nebo [(C + V + S) > (Cx + Vy + Sz)].

Bortkiewicz má stále na mysli prostou reprodukci v odvětví produkujícím výrobní prostředky a v dalších dvou odvětvích, z nichž jedno vyrábí životní prostředky pro dělníky a druhé předměty pro individuální spotřebu kapitalistů. Cenovým protipólem k výchozím rovnicím v hodnotovém vyjádření prosté reprodukce v jednotlivých sférách výroby pak bude dle jeho názoru soustava rovnic: $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2 + c_3)x]$; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (v_1 + v_2 + v_3)y]$; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (s_1 + s_2 + s_3)z]$. Levé strany ve všech rovnicích se přetvářejí do podoby: $(c_1x + v_1y + s_1z)$; $(c_2x + v_2y + s_2z)$; $(c_3x + v_3y + s_3z)$. Tímto způsobem dostáváme tři rovnice se čtyřmi neznámými (x, y, z a p).

Soustav tří rovnic se čtyřmi neznámými je sama o sobě neřešitelná. Bortkiewicz si však vypomáhá následující úvahou: položme si otázku, ve kterém ze tří odvětví se vyrábí zboží, jež může sloužit současně jako jednotka hodnoty i jednotka ceny. Je-li takovým zbožím zlato, pak se takové zboží produkuje v odvětví číslo tři, v němž se vyrábí spotřební zboží pro prestižní spotřebu kapitalistických soukromých vlastníků. V tom případě se (z = 1). Jelikož $[(s_1 + s_2 + s_3) = S]$ a $[(s_1z + s_2z + s_3z) = z(s_1 + s_2 + s_3) = Sz]$,

plyne z toho, že pokud (z = 1), pak (S = Sz). Je však obecně známo, že i podle Marxovy teorie se součet společensky průměrných mas zisku rovná součtu mas nadhodnot (čili zisků) vyprodukovaných v jednotlivých výrobních odvětvích, jelikož [⅓(s_1 + s_2 + s_3)3] se pochopitelně rovná (s_1 + s_2 + s_3), což vážený pan Bortkiewicz při svém vzdělání zajisté také věděl.

Předpokládáme-li, že (z = 1), redukuje se nám dle Bortkiewiczova názoru počet neznámých na tři – „x", „y" a „p". I v tom případě také s velkou pravděpodobností platí, že [(Cx + Vy + S) ≠ (C + V + S)], a proto (Cx + Vy + S) může být větší nebo menší než (C + V + S), jelikož [(Cx + Vy) ≠ (C + V)]. A současně se zdá být zřejmé, že jelikož s největší pravděpodobností (x ≠ 1) a (y ≠ 1) a zároveň (x ≠ y), z čehož plyne, že [(c_1x + v_1y) ≠ (c_1 + v_1)], [(c_2x + v_2y) ≠ (c_2 + v_2)], [(c_3x + v_3y) ≠ (c_3 + v_3)], je též vysoce pravděpodobné, že (c_1x/v_1y ≠ c_1/v_1), (c_2x/v_2y ≠ c_2/v_2), (c_3x/v_3y ≠ c_3/v_3) i že (c_1x/v_1y ≠ c_2x/v_2y ≠ c_3x/v_3y ≠ c_1x/v_1y). [452]

Je samozřejmé, že nejjednodušší a nejlogičtější řešení cenových rovnic systému ekonomické rovnováhy mezi třemi odvětvími, sestavujícími dohromady prostou reprodukci, by spočívalo v tom, že (x = y = z = 1). Toto logické řešení má ovšem racionální praktický smysl pouze v Marxově pojetí řešení „transformačního problému", v němž v odlišných výrobních odvětvích rozvíjejí podnikatelské aktivity celkově stejně velké kapitály s rozdílným vzájemným podílem živé a zvěcnělé práce, a proto produkují při téže míře nadhodnoty rozličně velké masy nadhodnoty, načež se působením volné tržní konkurence mezi odlišnými sociálně ekonomickými skupinami kapitalistů (továrníci, bankéři, obchodníci, pozemkoví vlastníci atd., atp.) jednotlivé vyrobené masy hodnot a nadhodnot v procesu zespolečenšťování přetvářejí na výrobní ceny, které zahrnují též všeobecnou rovnou masu a míru zisku. Celospolečenský souhrn různě velkých hodnot a vyprodukovaných nadhodnot se pak rovná celospolečenské sumě stejně velkých výrobních cen a společensky průměrných zisků. Jeden a tentýž součet se tak klade dvojakým způsobem jako jednota protikladných určení neboli jako rozpor, coby konkrétní jednota v rozdílnosti a rozdílnost vývojově směřující k jednotě. V rámci rozvíjení Bortkiewiczovy algebraické metody se ovšem teoretický postulát hlásající, že pokud (x = y = z = 1), pak vychází, že [(Cx + Vy + Sz) = (C + V + S)] (řečeno jinými slovy: součet hodnot se rovná součtu výrobních cen), stává logicky i prakticky naprosto „smysluprázdným" a jeho poznávací hodnota se rovná nule, neboť nemá nic společného s utvářením masy a míry všeobecného rovného zisku, stejného pro všechna odvětví: v jednotlivých produkčních sférách rozdílné velikosti, mezi nimž se v systému prosté reprodukce utváří ekonomická rovnováha, jsou vyrobené hodnoty a nadhodnoty co do velikosti totožné s výrobními cenami a vyprodukovanými zisky, které se při téže míře nadhodnoty také objemově liší, a tudíž v každé z výrobních oblastí vládne jiné organické složení kapitálu, z čehož plyne, že v každé ze tří sfér se utváří vlastní průměrná masa zisku, která se odlišuje od masy průměrného zisku ve sférách ostatních. Rovnost mezi součtem hodnot a součtem výrobních cen nemá za předpokladu, že modifikační koeficienty (x, y a z) nabývají číselnou hodnotu rovnou jedné celé, celospolečenskou, leč pouze lokální ekonomickou podobu, jelikož má podobu fixní entity, jednou provždy daného a neměnného jsoucna.

Profesor Ladislaus von Bortkiewicz je svatosvatě přesvědčen, že pomocí soustav algebraických rovnic modelujících prostou reprodukci lze pojmově uchopit proces přeměny hodnot ve výrobní ceny v systému ekonomických vztahů volně konkurenčního kapitalistického způsobu výroby zboží, a proto při postupu svých úvah zavádí další algebraické vzorce: (f_1 = v_1/c_1); (f_2 = v_2/c_2); (f_3 = v_3/c_3); [g_1 = (v_1 + c_1 + s_1)/c_1]; [g_2 = (v_2 + c_2

+ s_2)/c_2]; [g_3 = (v_3 + c_3 + s_3)/c_3]. K tomu ještě připojuje formuli [(1 + p) = σ]. (Písmeno řecké abecedy „σ“ neboli „sigma“ odpovídá českému „s“). Rovnice [(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2 + c_3)x]; [(1 + p)(c_2x + v_2y) = (v_1 + v_2 + v_3)y]; [(1 + p)(c_3x + v_3y) = (s_1 + s_2 + s_3)z] se pak s využitím uvedených vzorců – a skutečnosti, že [(c_1 + c_2 + c_3)x = (c_1 + v_1 + s_1)x]; [(v_1 + v_2 + v_3)y = (c_2 + v_2 + s_2)y]; [(s_1 + s_2 + s_3)z = (c_3 + v_3 + s_3)z] – přetvářejí následujícím způsobem: rovnici [(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2 + c_3)x] upravíme nejdříve tak, že vydělíme obě dvě strany c_1 a použijeme vzorec [(1 + p) = σ], čímž se nám rovnice změní na {σ[(c_1x + v_1y)/c_1]} = {x[(c_1 + c_2 + c_3)/c_1]} ⇒ {σ[(c_1x + v_1y)/c_1]} = {x[(c_1 + v_1 + s_1/c_1]} ⇒ [σ(x + f_1y) = g_1x]; obdobným způsobem upravíme rovnici [(1 + p)(c_2x + v_2y) = (v_1 + v_2 + v_3)y], která tím nakonec nabude tvaru [σ(x + f_2y) = g_2y]; obdobně u rovnice [σ(c_3x + v_3y) = (c_3 + v_3 + s_3)z] vydělíme levou i pravou stranu c_3, z čehož plyne, že {σ[(c_3x + v_3y)/c_3]} = {z[(c_3 + v_3 + s_3)/c_3]}, načež se posléze dobereme konečného tvaru [σ(x + f_3y) = g_3] (jelikož (z = 1).

Nyní začneme upravovat rovnici [σ(x + f_1y) = g_1x]: [(σx + σf_1y) = g_1x] ⇒ [(g_1x – σx) = σf_1y] ⇒ [x(g_1 – σ) = σf_1y] ⇒ {x = [σf_1y/(g_1 – σ)]}. Upravíme si též rovnici [σ(x + f_2y) = g_2y]: [(σx + σf_2y) = g_2y] ⇒ [x = (g_2y – σf_2y)/σ] a tento výraz vložíme za x do rovnice [σ(x + f_3y) = g_3] ⇒ [(σx + σf_3y) = g_3], čímž vzniká {[(σg_2y – σ^2f_2y)/σ] + σf_3y} = g_3 ⇒ [(σg_2y – σ^2f_2y + σ^2f_3y) = g_3σ] ⇒ [y(σg_2 – σ^2f_2 + σ^2f_3) = g_3σ] ⇒ [y(g_2 + σf_3 – σf_2) = g_3] ⇒ {y = [g_3/(g_2 + σ(f_3 – f_2)]}. A posléze výraz {x = [σf_1y/(g_1 – σ)]} vložíme za x do rovnice [σ(x + f_2y) = g_2y] upravené do podoby [(σx + σf_2y) = g_2y], čímž dostáváme: [σ^2f_1y/(g_1 – σ)] + σf_2y = g_2y ⇒ {[(σ^2f_1y + σ$g_1$$f_2$y – σ^2$f_2$y)/($g_1$ – σ)] = g_2y} ⇒ [(σ^2f_1y + σ$g_1$$f_2$y – σ^2$f_2$y) = ($g_2$$g_1$y – σ$g_2$y)] ⇒ {[σ^2($f_1$ – f_2) + (σ$g_1$$f_2$ + σg_2 – $g_2$$g_1$)] = 0} ⇒ {[σ^2($f_1$ – f_2) + σ($g_1$$f_2$ + g_2) – $g_1$$g_2$] = 0}.

Bortkiewicz tak obdržel vzorce pro výpočet „x“ a „y“ spolu s kvadratickou rovnicí druhého stupně, v níž je neznámou „σ“ a známými veličinami pak „a“, „b“ a „c“: [a = (f_1 – f_2)]; [b = ($f_2$$g_1$ + g_2)]; (c = – $g_1$$g_2$). Diskriminant této kvadratické rovnice (neboli b^2 – 4ac) = [($f_2$$g_1$ + g_2)^2 + 4(f_1 – f_2)$g_1$$g_2$]. Rovnice se bude řešit dle známého vzorce: – b plus minus druhá odmocnina z D, to vše lomeno 2a, což v tomto případě znamená: (– $f_2$$g_1$ – g_2) či lépe – ($f_2$$g_1$ + g_2) plus minus druhá odmocnina z [($f_2$$g_1$ + g_2)^2 + 4(f_1 – f_2)$g_1$$g_2$], to vše děleno 2($f_1$ – f_2).[453]

Nalezení kvadratické rovnice pro výpočet „σ“ (potažmo rovné a všeobecné ziskové míry) i formulování algebraických vzorců, jimiž lze vypočítat „x“ a „y“, představuje vrchol postupu Bortkiewiczových úvah a na první pohled se tak zdá, že ruskému ekonomu a statistikovi polského původu se vskutku podařilo nalézt pojmové nástroje k vytvoření alternativy Marxovu pojetí přeměny hodnot ve výrobní ceny pomocí uplatnění metod matematické analýzy. Berlínský univerzitní profesor si dal určitě velkou práci s jejich sestrojením, velký obdiv vyvolává zvláště elegantní odvozování kvadratické rovnice pro výpočet všeobecné rovné míry zisku, v jehož průběhu obdivuhodným způsobem v pravou chvíli zmizí neznámá (y), aby zůstala pouze neznámá (σ), potažmo (p), kterou pak lze vložit do formulky pro výpočet (y), a to následně coby již známou veličinu dosadíme do vzorce pro výpočet cenového koeficientu (x). A právě v tomto okamžiku, je zapotřebí, jak se nám alespoň zdá, řídit se známou Marxovou metodologickou poučkou, jež praví, že „je třeba se podívat na věc blíže“.

Matematické formulky (f_1 = v_1/$_{c1}$); (f_2 = v_2/c_2); (f_3 = v_3/c_3) můžeme pokládat za převrácený výraz organického složení kapitálu ve všech třech odvětvích, sestavujících prostou ekonomickou reprodukci, ovšem vzorce [g_1 = (v_1 + c_1 + s_1)/c_1]; [g_2 = (v_2 + c_2 + s_2)/c_2]; [g_3 = (v_3 + c_3 + s_3)/c_3] představují vlastně algebraické výrazy, které by bylo možné považovat za určitou podobu formulace míry zisku ve „sdružení svobodných výrobců“,

o němž hovořil Marx, neboli postkapitalistického ekonomického systému, v němž jsou dělníci majiteli svých výrobních prostředků a směnují vzájemně svá zboží, čímž k jejich výrobním nákladům náleží pouze náklady na reprodukci hodnoty tkvící v užitné hodnotě výrobních prostředků spotřebované ve výrobním procesu. Přímější formulaci takové míry zisku by samozřejmě tvořily vzorce $[(v_1 + s_1)/c_1]$ nebo $[(v_2 + s_2)/c_2]$ či $[(v_3 + s_3)/c_3]$, neboli celkově [(V + S)/C]. Marx dovozuje, že, vyjádříme-li se po „kapitalisticku", konečné zbožní produkty rozličných odvětví by obsahovaly odlišné hodnotové masy, hodnotový zákon by se při směně jednotlivých zboží projevoval přímo a bezprostředně, a tudíž by se masy vyprodukovaných „nadhodnot" nevyrovnávaly na všeobecný rovný zisk, jelikož by pro dělnické obyvatelstvo osvobozené od kapitalistického vykořisťování byla za těchto předpokladů zcela lhostejná rozdílnost měr zisku v kapitalistickém smyslu. [454]

Vraťme se k cenovým protipólům hodnotových rovnic, které díky algebraické metodě nabývají podobu $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2 + c_3)x = (c_1 + v_1 + s_1)x]$; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (v_1 + v_2 + v_3)y = (c_2 + v_2 + s_2)y]$; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (s_1 + s_2 + s_3)z = (c_3 + v_3 + s_3)z]$. Za předpokladu, že $(z = 1)$, $(x > 0)$, $(y > 0)$, $(x \neq 1)$, $(y \neq 1)$ a $(x \neq y)$, dostáváme $[(c_1x + v_1y + s_1z) = (c_1 + c_2 + c_3)x = (c_1 + v_1 + s_1)x = (c_1x + c_2x + c_3x) = (c_1x + v_1x + s_1x)]$; $[(c_2x + v_2y + s_2z) = (v_1 + v_2 + v_3)y = (c_2 + v_2 + s_2)y = (v_1y + v_2y + v_3y) = (c_2y + v_2y + s_2y)]$; $[(c_3x + v_3y + s_3z) = (s_1 + s_2 + s_3)z = (c_3 + v_3 + s_3)z = (s_1z + s_2z + s_3z) = (c_3z + v_3z + s_3z)]$. Cenové rovnice zkrátíme do tvaru $[(c_1x + v_1y + s_1z) = (c_1x + v_1x + s_1x)]$; $[(c_2x + v_2y + s_2z) = (c_2y + v_2y + s_2y)]$; $[(c_3x + v_3y + s_3z) = (c_3z + v_3z + s_3z)]$, z čehož po úpravě plyne, že $[(v_1y + s_1) = (v_1x + s_1x)]$; $[(c_2x + s_2) = (c_2y + s_2y)]$; $[(c_3x + v_3y) = (c_3 + v_3)]$.

Je patrné, že $(v_1y \neq v_1x)$ a $(s_1 \neq s_1x)$; $(c_2x \neq c_2y)$ a $(s_2 \neq s_2y)$; $(c_3x \neq c_3)$ a $(v_3y \neq v_3)$. Můžeme tak vyslovit předpoklad, že ekonomická rovnováha mezi třemi odvětvími, sestavujícími dohromady systém prosté reprodukce, nastane pouze v případě, že cenové rovnice získají výchozí podobu $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1x + v_1y + s_1z_1) = (c_1 + c_2 + c_3)x = (c_1x + c_2x + c_3x)]$; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (c_2x + v_2y + s_2z_2) = (v_1 + v_2 + v_3)y = (v_1y + v_2y + v_3y)]$; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (c_3x + v_3y + s_3z_3) = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3)z = (s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z)]$. Cože lze vyjádřit slovy: cenový modifikační koeficient (z) vstupuje v číselné hodnotě $(z = 1)$ do hry pouze v rámci a na úrovni systému prosté reprodukce jako celku, v jednotlivých odvětvích figurují doplňkové cenové modifikační koeficienty $(z_1, z_2$ a $z_3)$, pro něž platí, že $(z_1 > 0)$, $(z_2 > 0)$ i $(z_3 > 0)$, současně $(z_1 \neq 1)$, $(z_2 \neq 1)$ i $(z_3 \neq 1)$ a s největší pravděpodobností též $(z_1 \neq z_2 \neq z_3 \neq z_1)$. Tyto pomocné a doplňující koeficienty můžeme po jistou dobu zanedbat, neboť $\{[s_1z_1/(c_1x + v_1y)] = [s_2z_2/(c_2x + v_2y)] = [s_3z_3/(c_3x + v_3y)] = p\}$, což je hledaná míra všeobecného rovného zisku, a tudíž $[s_1z_1 = p(c_1x + v_1y)]$; $[s_2z_2 = p(c_2x + v_2y)]$; $[s_3z_3 = p(c_3x + v_3y)]$, přičemž zároveň $(z_1 = s_1z_1/s_1)$; $(z_2 = s_2z_2/s_2)$; $(z_3 = s_3z_3/s_3)$. Modifikační cenové koeficienty (x), (y) a míru všeobecného zisku (p) můžeme vypočítat pomocí Bortkiewiczovy kvadratické rovnice druhého stupně, načež není problém vypočítat doplňující cenové koeficienty v jednotlivých odvětvích.

Předpokladem, že $(Sz = S)$, kdy $[S = (s_1 + s_2 + s_3)]$, ale $[Sz = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3)]$, což lze vyjádřit slovy: celospolečenská suma nadhodnot se sice rovná celospolečenské sumě zisků, nerovnají se však velikosti jednotlivých hodnotových a cenových položek, které tuto rovnost celkových sum vytvářejí, rovnají se velikosti celků, nerovnají se však velikosti částí, které tyto celky tvoří – vstoupila algebraická metoda, která se běžně pohybuje v rámci formálně a abstraktně obecného, do oblasti konkrétní totožnosti (totožného v rozdílném), konkrétní rozdílnosti (rozdílnosti vývojově směřující k jednotě, rozdílnému vývojově směřujícímu k totožnému), do sféry konkrétně obecného. Ještě přesněji bychom mohli napsat, že $[Sz = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3) = z(s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3) = (s_1z_1z +$

$s_2z_2z + s_3z_3z) = (s_1 + s_2 + s_3) = S]$ při $(z = 1)$, čímž se $(S = Sz)$, kdy $(z = 1)$, se (Sz) (neboli celková suma zisků v cenových rovnicích modelujících proces přeměny hodnot na výrobní ceny) stává konkrétně obecnou jednotou protikladných pojmových určení, takže se ze známé veličiny $(z = 1)$ stává „otec i matka" neboli „společný předek" plodící tři neznámé veličiny (z_1, z_2 a z_3) coby svoje „potomky", svoje „děti". A tento názor můžeme formulovat i poněkud učenějšími slovními výrazy: (z_1, z_2 a z_3) nabývají jako kvalitativně odlišné, pomocné a doplňkové cenové modifikační indexy pro jednotlivá odvětví, skládající dohromady soustavu ekonomické rovnováhy v procesu jednoduché reprodukce, strukturně genetickou jednotu, získávají v $(S = Sz)$ a $(z = 1)$ organickou celistvost a společný původ. [455]

Bortkiewiczovy algebraické cenové rovnice tímto způsobem popírají výchozí předpoklad, že „transformační problém" lze vyřešit „bezrozporným způsobem"[456], a naopak potvrzují základní teoretický postulát materialistické dialektické logiky jako teorie poznání, že dynamické, procesuální, historicky přechodné vývojové struktury a systémy jsou ontologicky fundamentálnější než struktury a systémy ahistorické a nevývojové, jelikož ale současně jsou ahistorické nevývojové struktury nutně a zákonitě vnořeny do struktur vývojových, jsou i metody rozvoje lidského poznání, které pracují s jednou provždy danými, hotovými a neměnnými jsoucny a pohybují se v rámci formálně abstraktní totožnosti, abstraktní rozdílnosti a formálně abstraktní obecnosti (jako například matematika ve vývojové formě klasické algebry), zdrojem objektivně pravdivého vědeckého poznání, jehož obecným metodologickým základem je materialistická dialektická logika, vycházející z principu syntézy protikladných pojmových určení, která proto nalézá nástroje lidského poznávacího myšlení v procesuálních kategoriích a pracuje s proměnlivými jsoucny, neboli entitami podléhajícími nezvratným změnám. [457]

Nyní už chápeme, proč Bortkiewicz vycházel při algebraickém modelování procesu utváření výrobních cen a nalézání masy a míry společensky průměrného zisku ze tří odvětví, když si odvětví produkující životní prostředky svévolně rozdělil na dvě: pouze v takovém případě totiž mohl zkonstruovat svou kvadratickou rovnici – která ovšem i tak odtrhává proces vznikání výrobních cen coby vývojových modifikací hodnot a všeobecného rovného zisku od jeho hodnotové substanční „živné půdy", čímž se matematicky formalizuje a dematerializuje proces utváření kapitalistických výrobních vztahů, takže nedává odpověď na otázku, jaké jsou historické vývojové tendence takto „jedině správné" a „vědecké", protože „královnou věd", matematikou, stanovené všeobecné ziskové míry, a tudíž i vývojové perspektivy celého kapitalistického způsobu výroby zboží, zamlžuje historickou nezbytnost revolučně demokratického překonání systému kapitalistických výrobních vztahů, zrušení kapitalistického vykořisťovatelského soukromého vlastnictví. Z toho důvodu můžeme souhlasit s názorem profesora Kříže, že „transformační problém, ilustrovaný na třech výrobních odvětvích, jak je znázorňuje Bortkiewicz a jeho následovníci, není vlastně řešením této otázky, ale jde zde jen o zdokonalenou ilustraci jednoho zvláštního (velmi zjednodušeného) případu přeměny hodnot ve výrobní ceny."[458]

Profesora matematiky na berlínské univerzitě musíme zároveň za vymyšlený algebraický postup obdivovat, neboť jím demonstroval svůj nepochybně geniální matematický talent, projevil se jako opravdový algebraický mág – nebo se alespoň takovým zdá být –, když vykouzlil soustavu tří lineárních rovnic se šesti neznámými (x), (y), (p), (z_1, z_2 a z_3), která má přesto řešením velmi umně sestrojenou a elegantně odvozenou kvadratickou rovnicí.

I když algebraické rovnice zobrazují systém ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, které dohromady sestavují prostou reprodukci, nemusejí se (a ani nemohou) v jednotlivých odvětvích rovnat výrobní ceny (algebraicky ani reálně ekonomicky) – stejně jako je tomu v Marxově filosoficko-ekonomické teorii – vyprodukovaným hodnotám, jelikož algebraická metoda postuluje, že různě veliké produktivní kapitály – znovu opakujeme, že v Bortkiewiczově pojmové konstrukci $(c_1x + v_1y) \neq (c_2x + v_2y) \neq (c_3x + v_3y) \neq (c_1x + v_1y)$ – kladou ve všech výrobních odvětvích tutéž míru zisku (p) v sociálně ekonomické formě odlišných mas (rozdílných hodnotových objemů) společensky průměrného, všeobecného rovného zisku (s_1z_1, s_2z_2, s_3z_3), čímž v těchto produkčních sférách vzniká nerovnost mezi výrobními cenami a vyrobenými hodnotami. Zopakujme ještě jednou: v Bortkiewiczových algebraických rovnicích vznikají v jednotlivých výrobních odvětvích od hodnot odlišné výrobní ceny, které zahrnují tutéž míru, nikoli však stejnou masu všeobecného rovného zisku. Ovšem za předpokladu, že $\{[S = (s_1 + s_2 + s_3)] = [Sz = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3) = z(s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3) = (s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z)]\}$, když $(z = 1)$ a $[(c_1x + c_2x + c_3x) = Cx]$ i $[(v_1y + v_2y + v_3y) = Vy]$, mají nerovnice na celospolečenské úrovni $(Cx \neq C)$, $(Vy \neq V)$ a $[(Cx + Vy + Sz) \neq (C + V + S)]$ pouze formálně matematickou povahu: ani algebraičtí mágové nemohou popřít všeobecnou platnost zákona hodnoty, jenž vlastně představuje projev zákona zachování hmoty v ekonomickém vývoji společnosti. Modifikační cenové koeficienty (x) a (y) kolísají na tu či onu stranu od hodnot výrobních prostředků a pracovní síly, vkládaných do výrobních procesů v jednotlivých produkčních sférách, na úrovni celkové prosté reprodukce se musejí tyto odchylky vzájemně neutralizovat a vyrovnávat na $(x = 1)$ a $(y = 1)$, stejně jako $(z = 1)$, z čehož plyne, že reálně sociálně ekonomicky $[(Cx + Vy + Sz) = (C + V + S)]$, neboli souhrn výrobních cen se rovná souhrnu hodnot, což ještě jednou – a v podstatě nadbytečně – dovozuje objektivní pravdivost marxistické pracovní teorie hodnoty. Pokud algebraická metoda tvrdí, že $\{[(c_1x + v_1y) = (c_2x + v_2y) = (c_3x + v_3y) = (c_1x + v_1y)]$ a zároveň $[(c_1x + v_1y) = (c_1 + v_1); (c_2x + v_2y) = (c_2 + v_2); (c_3x + v_3y) = (c_3 + v_3)]$ při $(x = 1); (y = 1); (z = 1) \Rightarrow [(s_1z_1 = s_1); (s_2z_2 = s_2); (s_3z_3 = s_3)]\}$, což slovně znamená, že rovnost mezi hodnotami a výrobními cenami se utváří již v jednotlivých výrobních odvětvích a hodnoty spolu s nadhodnotami, vyrobené produktivními kapitály, se nemohou (nepotřebují) zespolečenšťovat, zobecňovat na stejné výrobní ceny, které zahrnují ve svém hodnotovém složení masu a míru všeobecného rovného zisku. Účinkování hodnotového zákona vylučuje působení zákona formování výrobní ceny. V případě, že $\{[(c_1x + v_1y) = (c_2x + v_2y) = (c_3x + v_3y) = (c_1x + v_1y)]$ a zároveň $[(c_1x + v_1y) \neq (c_1 + v_1); (c_2x + v_2y) \neq (c_2 + v_2); (c_3x + v_3y) \neq (c_3 + v_3)]$ při $(x > 0); (y > 0); (x \neq 1); (y \neq 1); (z = 1) \Rightarrow [(s_1z_1 \neq s_1); (s_2z_2 \neq s_2); (s_3z_3 \neq s_3)]\}$, vznikají v jednotlivých výrobních odvětvích od hodnot $[(c_1 + v_1 + s_1); (c_2 + v_2 + s_2); (c_3 + v_3 + s_3)]$ odlišné výrobní ceny $[(c_1x + v_1y + s_1z_1); (c_2x + v_2y + s_2z_2); (c_3x + v_3y + s_3z_3)]$, které zahrnují hodnotovou masu i míru společensky průměrného a všeobecného rovného zisku. V takovém případě by algebraické rovnice profesora matematiky a matematické statistiky na berlínské univerzitě dospěly ke stejnému výsledku jako Marxovo řešení „transformačního problému“, neboť by vycházely ze stejných předpokladů jako Marxova teorie.

Algebraická metoda řešení „transformačního problému“ dokazuje ve svém racionálním jádru pravý opak toho, co po ní chtěl její autor, současně však mějme stále na zřeteli, že a)ono „racionální jádro“ můžeme v algebraické metodě objevit pouze tehdy, pokud ji budeme zkoumat prizmatem marxistické pracovní teorie hodnoty a nadhodnoty; b)algebraická metoda postupem hodným „královny věd“ exaktně manifestuje a fixuje formálně logický (čili nesmyslný, z nedokonalosti pojmově teoretického myšlení plynoucí) rozpor, charakteristický pro Ricardovu pracovní teorii

hodnoty, o němž jsme se již zmiňovali: buď všeobecně platí zákon hodnoty, a pak není možná všeobecná rovná míra zisku, a tudíž se ani nemůže hodnota modifikovat na výrobní cenu, anebo je možná všeobecná rovná míra zisku, vypočtená pomocí „algebraické magie“, a hodnota se může upravovat na výrobní cenu, pak ale nemá zákon hodnoty všeobecnou platnost – a to právě z toho důvodu, že usiluje o „bezrozporné“ a „formálně logicky důsledné“ vysvětlení procesu přeměny hodnoty na vývojovou modifikaci hodnoty v podobě výrobní ceny. Sama o sobě je algebraická metoda řešení „transformačního problému“ stejně tak metafyzická (čili antidialektická) jako Ricardova pracovní teorie hodnoty, neboť pokládá rovnost nebo nerovnost mezi hodnotami a výrobními cenami za jednou provždy daná, hotová a neměnná jsoucna, a proto právě dematerializuje kapitalistické společenské výrobní vztahy. [459]

Již jsme se zmínili, že modifikační cenové koeficienty (x) a (y) kolísají na tu či onu stranu od hodnot výrobních prostředků a pracovní síly, vkládaných do výrobních procesů v jednotlivých produkčních sférách, na úrovni celkové prosté reprodukce se musejí tyto odchylky vzájemně neutralizovat a vyrovnávat na (x = 1) a (y = 1), stejně jako (z = 1), z čehož plyne, že reálně sociálně ekonomicky se na celospolečenské úrovni (Cx = C), (Vy = V) a [(Cx + Vy + Sz) = (C + V + S)], neboli celospolečenský souhrn výrobních cen se rovná celospolečenskému souhrnu hodnot. Z toho ovšem, jak se nám alespoň zdá, plyne, že pro modifikační cenové koeficienty (x) a (y) platí totéž jako pro modifikační cenový koeficient (z) v podmínkách, kdy (z = 1): modifikační cenové koeficienty pro konstantní a variabilní kapitál nemohou v jednotlivých výrobních odvětvích nabývat stejnou velikost (x) a (y), ale vstupují do nich v podobě dodatečných pomocných modifikačních cenových koeficientů (x_1, x_2, x_3); (y_1, y_2, y_3). Na jiném místě jsme ukázali, že doplňkové modifikační cenové koeficienty (z_1, z_2, z_3) můžeme v soustavě tří algebraických rovnic ekonomické rovnováhy mezi třemi výrobními odvětvími, skládajícími dohromady systém jednoduché reprodukce, zanedbat. Nechme se vést tímto postupem i u konstantního a variabilního kapitálu v jednotlivých odvětvích, čímž se nám v systému tří algebraických rovnic vyruší všechny neznámé a Bortkiewiczova algebraická metoda – která není vskutku ničím jiným než velmi umně a elegantně sestrojeným algebraickým podvůdkem ve stylu „největšího z Čechů“ Járy Cimrmana – se ukáže být s konečnou platností slepou uličkou vývoje pracovní teorie hodnoty a nadhodnoty, načež ji můžeme jako celek uložit k věčnému spánku spravedlivých jako památku na jistého váženého profesora matematiky na berlínské univerzitě. Neboť za sociálně ekonomických podmínek nastíněných v tomto odstavci textu naší pojmově teoretické studie [($c_1x_1 + c_2x_2 + c_3x_3$) = Cx = C], podobně [($v_1y_1 + v_2y_2 + v_3y_3$) = Vy = V]. V takovém případě můžeme předpokládat, že [($c_1x_1 + v_1y_1 + s_1z_1$) = ($c_1 + v_1 + s_1$)]; [($c_2x_2 + v_2y_2 + s_2z_2$) = ($c_2 + v_2 + s_2$)]; [($c_3x_3 + v_3y_3 + s_3z_3$) = ($c_3 + v_3 + s_3$)], načež vznikají dvě možnosti: a) [($c_1 + v_1 + s_1$) ≠ ($c_2 + v_2 + s_2$) ≠ ($c_3 + v_3 + s_3$) ≠ ($c_1 + v_1 + s_1$)] a stejně tak [($c_1 + v_1$) ≠ ($c_2 + v_2$) ≠ ($c_3 + v_3$) ≠ ($c_1 + v_1$)] – výchozí předpoklad Bortkiewiczových algebraických rovnic; b) [($c_1 + v_1 + s_1$) ≠ ($c_2 + v_2 + s_2$) ≠ ($c_3 + v_3 + s_3$) ≠ ($c_1 + v_1 + s_1$)], ale, jak jsme zdůraznili na jiném místě, [($c_1 + v_1$) = ($c_2 + v_2$) = ($c_3 + v_3$) = ($c_1 + v_1$)] – výchozí předpoklad Marxova řešení transformace hodnot na výrobní ceny. Současně předpokládáme, že ($s_1/v_1 = s_2/v_2 = s_3/v_3 = r$) a ($c_1/v_1 ≠ c_2/v_2 ≠ c_3/v_3 ≠ c_1v_1$), což znamená, že rovnice charakterizuje stejná míra nadhodnoty a rozdílné organické složení kapitálu, odlišný vzájemný poměr zvěcnělé a živé práce investované do jednotlivých produkčních sfér. V soustavě tří rovnic můžeme lehce vypočítat společensky průměrnou masu zisku, když součet ($s_1 + s_2 + s_3$) vydělíme třemi, načež tuto masu celospolečenského zisku vydělíme součtem (C + V), čímž dostaneme míru společensky průměrného a všeobecného rovného zisku (p) – případně [(1 + p) = σ] –, kterou vynásobíme ($c_1 + v_1$), ($c_2 + v_2$) a ($c_3 + v_3$). Z Bortkiewiczových algebraických rovnic budou tímto způsobem

vyrůstat nestejně veliké výrobní ceny, které budou zahrnovat tutéž míru, nikoli však stejnou masu společensky průměrného zisku. Stejnou míru i tutéž masu společensky průměrného a všeobecného rovného zisku budou obsahovat stejně veliké výrobní ceny pouze v Marxově řešení „transformačního problému". Pouze Marxův výklad o přeměně hodnot na výrobní ceny tedy představuje myšlenkový snímek a pojmově teoretický výraz sociálně ekonomické podstaty systému výrobních vztahů kapitalismu volné konkurence, kdežto Bortkiewiczovy algebraické rovnice zrcadlí ahistorické pojetí kapitalismu, jakýsi „kapitalismus mimo sociálně historický prostor a čas", jenž má se sociálně ekonomickou podstatu systému výrobních vztahů kapitalismu volné soutěže, která se zračí právě v procesu formování volně konkurenčních výrobních cen zboží, velice málo společného.

Ladislaus Bortkiewicz uvádí samozřejmě několik příkladů, aby názorně ukázal, že pomocí jeho algebraických vzorců lze všeobecnou míru zisku vypočítat „naprosto přesně" a „zcela vědecky" – matematika je přece „královna věd" – na rozdíl od „chybných" a „nevědeckých" výpočtů Marxových. [460]

Klasickou ukázkou je příklad první, v němž hodnotové složení tří základních výrobních sfér prosté ekonomickou reprodukce nabývá tvaru rovnic: $[(225c_1 + 90v_1 + 60s_1 = 375]$ hodnotových jednotek; $[(100c_2 + 120v_2 + 80s_2) = 300]$ hodnotových jednotek; $[(50c_3 + 90v_3 + 60s_3) = 200]$ hodnotových jednotek. Je zjevné, že $[(375C + 300V + 200S) = 875)]$ hodnotových jednotek a vskutku také platí, že $[(225c_1 + 90v_1 + 60s_1) = (225c_1 + 100c_2 + 50c_3)]$, $[(100c_2 + 120v_2 + 80s_2) = (90v_1 + 120v_2 + 90v_3)]$, $[(50c_3 + 90v_3 + 60s_3) = (60s_1 + 80s_2 + 60s_3)]$. Vidíme také, že $(f_1 = 2/5)$, $(f_2 = 6/5)$ (v překladu Bortkiewiczovy práce se uvádí 5/6, což je zřejmý přepis, jelikož $(120v_2/100c_2 = 12/10 = 6/5)$, $(f_3 = 9/5)$; $(g_1 = 5/3)$, $(g_2 = 3)$, $(g_3 = 4)$. Je také na první pohled zřejmé, že $(60s_1/90v_1 = 80s_2/120v_2 = 60s_3/90v_3 = 2/3)$, leč i to, že $\{[60s_1/(225c_1 + 90v_1)] \neq [80s_2/(100c_2 + 120v_2)] \neq [60s_3/(50c_3 + 90v_3)]\}$. Bortkiewicz si dává záležet i na dodržení podmínky prosté ekonomické reprodukce: $[(100c_2 + 50c_3) = (90v_1 + 60s_1)]$.

Bortkiewicz dále uvádí, že $[(\sigma = 5/4) \Rightarrow (p = ¼)]$; $(y = 16/15)$ a $(x = 32/25)$, z čehož odvozuje cenový protipól hodnotových položek v prvním příkladu: $[(288c_1x + 96v_1y + 96s_1z_1) = 480]$ hodnotových jednotek; $[(128c_2x + 128v_2y + 64s_2z_2) = 320]$ hodnotových jednotek; $[(64c_3x + 96v_3y + 40s_3z_3) = 200]$ hodnotových jednotek. Je zjevné, že $[(480Cx + 320Vy + 200Sz) = 1000]$ hodnotových jednotek, kdy $(Sz = S = 200)$ hodnotových jednotek. A současně vidíme, že $\{[96s_1z_1/(288c_1x + 96v_1y)] = [64s_2z_2/(128c_2x + 128v_2y)] = [40s_3z_3/(64c_3x + 96v_3y)] = [200Sz/(480Cx + 320Vy)] = ¼\}$. Zároveň je zjevné, že $[(288c_1x + 96v_1y + 96s_1z_1) = (288c_1x + 128c_2x + 64c_3x)]$, $[(128c_2x + 128v_2y + 64s_2z_2) = (96v_1y + 128v_2y + 96v_3y)]$, takže $(Cx > C)$ i $(Vy > V)$, avšak jelikož $[Sz = S = (60s_1 + 80s_2 + 60s_3)] \Rightarrow [(64c_3x + 96v_3y + 40s_3z_3) = (96s_1z_1 + 64s_2z_2 + 40s_3z_3) = (60s_1 + 80s_2 + 60s_3) = (50c_3 + 90v_3 + 60s_3)]$, z čehož dále plyne, že $(z_1 = 96/60)$, $(z_2 = 64/80)$ a $(z_3 = 40/60)$ a vskutku tak vidíme, že $(z_1 \neq 1)$, $(z_2 \neq 1)$ a stejně tak ani $(z_3 \neq 1)$.

Ladislaus Bortkiewicz se snaží i dalšími příklady doložit správnost a důsledně vědeckou povahu postupu, jímž vysvětluje proces modifikování hodnot do výrobních cen. V příkladu, jenž má zcela nezvratně dokázat „mylný charakter Marxovy transformační metody" a „nekorektnost Marxova odvozování cen a zisků", se v rovnicích, zrcadlících hodnotovou stránku prosté hospodářské reprodukce, objevují následující číselné položky: $[(180c_1 + 90v_1 + 60s_1) = 330]$ hodnotových jednotek; $[(0c_2 + 180v_2 + 120s_2) = 300]$ hodnotových jednotek; $[(150c_3 + 30v_3 + 20s_3) = 200]$ hodnotových jednotek; $[(330C + 300V + 200S) = 830]$ hodnotových jednotek. Pomocí dalšího

důmyslně zkonstruovaného algebraického vzorce Bortkiewicz dokazuje, že jelikož ve druhém odvětví se velikost investovaného konstantního kapitálu – a tedy i organického složení kapitálu – rovná nule, platí, že ($p = r = 60s_1/90v_1 = 120s_2/180v_2 = 20s_3/30v_3 = 200S/300V = 2/3$) a stejně tak důmyslným způsobem dovozuje, že ($x = 10/13$) a ($y = 2/13$). Cenovým protipólem hodnotových rovnic jsou potom rovnice [$(1800/13c_1x + 180/13v_1y + 1320/13s_1z_1) = 3300/13Cx$]; [$(0c_2x + 360/13v_2y + 240/13s_2z_2) = 600/13Vy$]; [$(1500/13c_3x + 60/13v_3y + 1040/13s_3z_3) = 2600/13Sz$]. (Jelikož většina číselných položek v těchto rovnicích vychází jako přirozená čísla plus zlomky, v jejichž jmenovateli nacházíme číslo třináct, zapsal jsem všechny číselné hodnoty ve třináctinách). [461]

Při použití Marxovy transformační metody by prý v tomto případě vyšlo, že všeobecná míra zisku se rovná 200/630 neboli přibližně 31,75% namísto „jedině správných“ 2/3 čili 66, 66% (šedesát šest celých a dvě třetiny procenta), z čehož je údajně zřejmé, že Marxovo odvozování výrobních cen a zisků z hodnot je nekorektní, jelikož v situaci, kdy se výdaje konstantního kapitálu v odvětví, jež produkuje životní prostředky pro dělníky, rovnají nule, prý není možné, aby podnikatelům, jejichž výdaje spočívají v této výrobní oblasti pouze v investicích variabilního kapitálu do nákupu pracovní síly, klesla míra a samozřejmě i objem zisku na méně než polovinu. Pan Bortkiewicz nám coby mravní naučení z tohoto příkladu praví, že je velice užitečný, neboť jasně ukazuje, k „jakým paradoxům vede Marxova metoda přepočítávání hodnot na ceny“. [462]

Nepochybujeme o tom, že páně Bortkiewiczovy výpočty jsou zcela správné a přesné, dokonale vědecké a nadto i vysoce elegantní. Zdá se nám ovšem, že mají jednu nepatrnou a pochopitelně též naprosto zanedbatelnou „vadu na kráse“: je totiž známo, že užitná hodnota a v ní obsažená hodnota zboží coby výsledného produktu výrobního procesu vzniká spojením živé a zvěcnělé práce, jejímž hodnotovým ekvivalentem jsou investiční výdaje konstantního kapitálu. V odvětví, v němž by se výdaje na mrtvou, zvěcnělou práci rovnaly nule, by nemohly vzniknout ani žádné výrobky. A jelikož se má jednat o výrobní obor produkující spotřební předměty pro dělnické obyvatelstvo, nemohli by dělníci, prostředků životních nemajíce, vyrábět ani výrobní prostředky, ani luxusní spotřební zboží pro kapitalisty. Domníváme se, že paradox Marxovy metody přepočítávání hodnot na výrobní ceny spočívá především v tom, že by tak nesmyslný příklad nikdy nesestrojila, vážený pan Bortkiewicz by ale určitě dokázal pomocí svých magických algebraických formulí dokonale vědecky vypočítat všeobecnou, rovnou a spravedlivou míru zisku i v případě, kdy by ani do jednoho z uvažovaných výrobních odvětví nevkládali kapitalističtí podnikatelé žádný konstantní či variabilní kapitál: dle magické algebraické metody, kterou rozpracoval vážený profesor matematiky na berlínské univerzitě, by v nich přesto, jak se alespoň zdá, mohla vznikat nadhodnota a míra zisku by se v nich tudíž blížila k nekonečnu – hle jaká kouzla dovede matematika coby „královna věd“ na rozdíl od zhola nevědecké a fádní materialistické dialektické logiky! Je s podivem, že žádný kapitalistický podnikatel, jak je nám alespoň známo, nevyužil služeb našeho „algebraického mága“ pro rozvíjení svých kapitálových investičních operací.

Již krátce po Marxově smrti a ještě za Engelsova života spatřily světlo světa rozmanité pokusy „opravit“ či „vyvrátit“ Marxovu teorii nadhodnoty a výrobní ceny v podmínkách volné konkurence, které byly zatíženy primitivně látkovým výkladem substančního pojetí hodnoty a nadhodnoty. Engels se o některých takových snahách autorů, kteří z Marxe ve skutečnosti nic nepochopili, nebo jej nepochopili správně a přesně, zmiňuje ve své předmluvě k prvnímu dílu třetího svazku Kapitálu. Zmiňuje

například profesora W. Lexise, který sice odmítl práci jako zdroj hodnoty a rozdíl mezi odměnou dělníka a kapitalisty vyvozoval z dělníkova nevýhodného vyjednávacího postavení, díky kterému nemůže, na rozdíl od kapitalistů, své zboží prodávat za vyšší cenu, než ho koupil (tedy vypěstoval). Lexisovo „vulgárně ekonomické" vysvětlení zisku z kapitálu však přesto bylo Marxovu pojetí velmi blízko, vedlo prakticky k týmž výsledkům jako Marxova teorie nadhodnoty, takže se nelze divit, že Engels nazývá profesora Lexise „marxistou v masce vulgárního ekonoma". Blízko správnému poznání byl podle Engelse i doktor Conrad Schmidt, který se snažil řešit rozpor mezi teorií hodnoty tvořené pracovní silou a realitou vyrovnávání zisku na průměrnou přirážku k nákladům důmyslnou pojmovou konstrukcí podle Hegelova vzoru, v níž jako hodnototvorný pojal celý vynaložený kapitál, včetně konstantního, který je pro kapitalistu údajně podmínkou přivlastnění si zisku, a proto zisk všude odpovídá ne podílu živé práce, ale velikosti celého kapitálu a je tudíž průměrný. Engels pochopitelně Schmidta za jeho předpoklad, že i konstantní kapitál je hodnototvorný, zkritizoval. (Z dnešních pozic bychom mohli dodat, že Schmidtova teorie vlastně zvěčňovala přivlastňování si nadhodnoty kapitalistou jako jakousi oprávněnou odměnu za podnikání se svým živým i mrtvým kapitálem).

Daleko výraznějším falzifikátorem Marxovy teorie přetvoření hodnot ve výrobní ceny a vyrovnávání mas nadhodnot na společensky průměrný zisk byl dle Engelse profesor Julius Wolf z Curychu, který překroutil Marxovu logiku do tvrzení, že skutečnost, že odvětví s menším podílem živé práce ve vztahu k mrtvé mohou dosahovat stejného zisku jako odvětví s vysokým podílem živé práce je důsledek toho, že nadhodnota roste automaticky při větším vynaložení právě mrtvé práce. Obzvláště kriticky se pak Engels vypořádal s italským profesorem, Achille Loriou, kterého vůbec neuznal jako seriózního vědce-ekonoma a odmítl jeho snahy přivlastnit si Marxovy objevy, zejména materialistické pojetí dějin. Loria vykreslil Marxe jako podvodníka a sofistu, který jen slibuje neřešitelný problém v prvním díle – vážený pan Loria pokládá za neřešitelný problém rozpor mezi teorií nadhodnoty v prvním díle, kde se uvádí, že množství nadhodnoty vyrobené v průmyslovém podniku se řídí podle v něm používaného objemu variabilního kapitálu, protože do výrobního procesu vstupující konstantní kapitál žádnou nadhodnotu neprodukuje, a skutečností všeobecné rovné míry a masy zisku, která se neřídí pouze podle variabilního kapitálu, ale podle celkového kapitálu – vyřešit v dalším díle, což je prý však pouze „mazaný úskok", jenž vyvolává dojem, že Marx jej patrně nezamýšlí vůbec napsat (Loria své útoky zahájil po Marxově smrti roku 1883, kdy existoval jen první svazek Kapitálu, zatímco třetí svazek vychází až v roce 1894, kdy ho rok před svou smrtí stačil k vydání připravit Engels; sám Loria zemřel roku 1943). Loria prohlásil teorii nadhodnoty za neslučitelnou s faktem všeobecně stejné míry zisku a celý problém vyřešil vskutku kuriózně – tvrzením, že se tam, kde by dle zákona hodnoty a podílu živé práce na kapitálu měl mít průmyslový kapitalista větší zisk než jinde, tam mu tento větší zisk seberou „neproduktivní" kapitalisté, čili obchodníci. Proč se tak děje a proč se s tím průmysloví kapitalisté smiřují, to už nevysvětlil. Engels Loriu za jeho pomluvy Marxe a falzifikace tvrdě ironizoval, netušil však bohužel, že po jeho smrti budou na Marxe vypáleny ještě těžší kalibry, aniž by si toho dokonce celé následující generace ekonomů hlásících se k marxismu všimly. [463]

Marxovy jednoduché příklady utváření všeobecné míry zisku, využívající postupů klasické algebry, pouze ilustrují obecnou filosoficko-ekonomickou teorii, která při zkoumání sociálně ekonomické a třídně sociální podstaty kapitalistického vykořisťování, jímž je výroba nadhodnoty, v prvním díle „Kapitálu" objevila, že pramenem

nadhodnoty je živá práce pro kapitál produktivního dělníka, když se však ve třetím díle „Kapitálu“ pustila do rozboru celkového výrobního a reprodukčního procesu kapitálu jako syntézy podstaty kapitalistického výrobního způsobu a jejích projevů, neboli objektivní skutečnosti systému kapitalistických výrobních vztahů coby „konkrétní totality“, „organické celistvosti“, musela vzít v úvahu, že hodnoty a nadhodnoty, vězící v užitných hodnotách vyráběných zboží, vznikají díky spojení živé a zvěcnělé práce a jejich velikosti se v jednotlivých odvětvích liší díky rozličným vzájemným poměrům zálohovaného (čili investovaného) konstantního a variabilního kapitálu, čímž se marxistická pracovní teorie hodnoty tváří v tvář střetla s objektivně reálným rozporem mezi hodnotou a její kapitalistickou vývojovou modifikací ve výrobní ceně, jenž může být sňat (čili uchován, negován a překonán) v soustavě pojmově teoretických zprostředkujících článků, spojujících myšlenkový obsah všech tří dílů „Kapitálu“ do jednoho celku. Když se ale snažíme přímo a bezprostředně spojit ideově teoretické postuláty prvního a třetího dílu „Kapitálu“, nabývají rozpory v účinkování „konkrétně univerzálního“ hodnotového zákona, které se zračí a zrcadlí v marxistické pracovní teorii hodnoty, v lidském deduktivním (úsudkovém) poznávacím myšlení formu formálně logických antinomií. [464]

Bortkiewiczova algebraická metoda a její příklady „zcela přesných“, „důsledně vědeckých“ výpočtů všeobecné rovné ziskové míry se také (podobně jako David Ricardo) hlásí k pracovní teorii hodnoty, pod hodnotou zboží však rozumí nikoli „živoucí rozpor“ (mezi užitnou hodnotou a hodnotou směnnou, mezi prací konkrétní a prací abstraktní), ale cosi podobného platónské ideji, která v podobě algebraických rovnic a vzorců sestupuje z nebeských výšin do jednotlivých zbožních výrobků jakožto jejich jednou provždy daná, hotová a neměnná substance, chápe tedy hodnotu naprosto metafyzicky a antidialekticky, nedokáže pojmově teoreticky zobrazit hodnotu nejen jako substanci, ale též jako subjekt, jenž se rozvíjí prostřednictvím svých vnitřních rozporů[465]**, a proto vytváří formálně matematickou iluzi, že v celkové prosté reprodukci, jak se odehrává v systému kapitalistických výrobních vztahů, je možné popřít obecnou platnost hodnotového zákona, jako se to stalo i ekonomické teorii Ricardově, iluzi, která v dalším vývoji buržoazní teoretické ekonomické ideologie mohla inspirovat vznikání subjektivizujících a psychologizujících teorií hodnoty, jež už nevázaly vymezování hodnoty na substanci společensky nutného množství živé a zvěcnělé práce, nezbytné k výrobě daného zboží – například teorii „mezního užitku“ a „přeměny budoucího statku ve statek přítomný“, podle níž je kapitalistův zisk odměnou za čekání, až se „budoucí statek zpřítomní“, která operovala s pojmy „vzácnost“ či naopak „hojnost“ statku a zcela „emancipovala“ hodnotu od pracovní činnosti a výrobního procesu, proklamujíc, že pracovní teorie hodnoty je v nejlepším případě jednou z variant koncepce „vzácnostní ekonomiky“.** [466] **Z hlediska obecné filosoficko-ekonomické teorie „transformačního problému“ má algebraická metoda dokonce nižší poznávací hodnotu než Ricardovo pojetí, které uhádlo, že rozvoj kapitalistických výrobních vztahů povede zákonitě k poklesu společensky průměrné ziskové míry, i když klesající historickou vývojovou tendenci míry všeobecného rovného zisku vysvětlovalo zcela falešně a převráceně. Matematické poznávací myšlení, které věci, jejich vlastnosti a vztahy pojmově zobrazuje v rámci množinové logiky a ontologie jako hotová a neměnná jsoucna, není totiž vázáno na vývojovou (samovývojovou) koncepci pohybu a klidu, ale může se samozřejmě uplatnit i v koncepci pohybu a klidu nevývojové.** [467]

Vraťme se ještě na chvíli k předpokladu čtyř hospodářských sektorů, mezi nimiž se v systému prosté reprodukce utváří ekonomická rovnováha, jak jsme již naznačili: I. – produkce výrobních prostředků, s jejichž pomocí mohou spatřit světlo světa další

výrobní prostředky; II. – produkce výrobních prostředků pro výrobu spotřebních předmětů; III. – oblast výroby životních prostředků pro dělníky i kapitalisty; IV. – produkční sféra vyrábějící luxusní spotřební zboží pro kapitalisty. Vskutku, když mohl vážený profesor matematiky na berlínské univerzitě svévolně rozdělit produkci spotřebních předmětů na oblast životních prostředků pro dělníky a sféru luxusního spotřebního zboží pro kapitalisty, proč bychom i my – samozřejmě též svévolně – nemohli postupovat obdobným způsobem i u produkce výrobních prostředků. Zopakujme si, že by tímto postupem vzniklá čtyři odvětví nabyla hodnotového složení $(c_1 + v_1 + s_1)$; $(c_2 + v_2 + s_2)$; $(c_3 + v_3 + s_3)$; $(c_4 + v_4 + s_4)$ a rovnice ekonomické rovnováhy mezi čtyřmi odvětvími, skládajícími dohromady systém prosté reprodukce, by vyhlížely následujícím způsobem: $[(c_1 + v_1 + s_1) = (c_1 + c_2)]$; $[(c_2 + v_2 + s_2) = (c_3 + c_4)]$; $[(c_3 + v_3 + s_3) = (v_1 + v_2 + v_3 + v_4)]$; $[(c_4 + v_4 + s_4) = (s_1 + s_2 + s_3 + s_4)]$. Platilo by, že se rovnají organické stavby kapitálu v obou odvětvích, produkujících výrobní prostředky, nerovnají se ale mezi sebou organická složení kapitálu v odvětvích, vyrábějících spotřební zboží pro dělníky i kapitalisty, a v žádném z odvětví výroby spotřebních předmětů se také organická skladba kapitálu neshoduje s kapitálovou organickou stavbou ve sféře produkce výrobních prostředků, neboli: $(c_1/v_1 = c_2/v_2)$, leč $(c_3/v_3 \neq c_4/v_4)$ a zároveň $[(c_3/v_3) \neq (c_1/v_1 = c_2/v_2)]$ a též $[(c_4/v_4) \neq (c_1/v_1 = c_2/v_2)]$, přičemž současně $(r = s_1/v_1 = s_2/v_2 = s_3/v_3 = s_4/v_4)$, což znamená, že produkce výrobních prostředků i výroba spotřebního zboží by byla založena na téže míře nadhodnoty.

Cenovým protipólem k výchozím rovnicím v hodnotovém vyjádření prosté reprodukce v jednotlivých sférách výroby by pak byla soustava rovnic: $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2)x = (c_1 + v_1 + s_1)x]$; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (c_3 + c_4)x = (c_2 + v_2 + s_2)x]$; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (v_1 + v_2 + v_3 + v_4)y = (c_3 + v_3 + s_3)y]$; $[(1 + p)(c_4x + v_4y) = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3 + s_4z_4)z = (c_4 + v_4 + s_4)z]$. Levé strany ve všech rovnicích se přetvářejí do podoby: $(c_1x + v_1y + s_1z_1)$; $(c_2x + v_2y + s_2z_2)$; $(c_3x + v_3y + s_3z_3)$; $(c_4x + v_4y + s_4z_4)$. Tímto způsobem dostáváme za předpokladu, že $(z = 1)$ $(x > 0)$, $(y > 0)$, $(x \neq 1)$, $(y \neq 1)$ a $(x \neq y)$, čtyři rovnice se třemi neznámými (x, y, a p), když zároveň pro masu a míru všeobecného rovného zisku (p) platí, že $\{[s_1z_1/(c_1x + v_1y)] = [s_2z_2/(c_2x + v_2y)] = [s_3z_3/(c_3x + v_3y)] = [s_4z_4/(c_4x + v_4y)] = p\}$, a proto i $[s_1z_1 = p(c_1x + v_1y)]$; $[s_2z_2 = p(c_2x + v_2y)]$; $[s_3z_3 = p(c_3x + v_3y)]$; $[s_4z_4 = p(c_4x + v_4y)]$. Zopakujme si také, že když $(z_1, z_2, z_3$ i $z_4)$ jsou větší než nula a žádné dva z těchto doplňkových cenových koeficientů se vzájemně nerovnají, přičemž současně $(z_1 \neq 1)$, $(z_2 \neq 1)$, $(z_3 \neq 1)$, $(z_4 \neq 1)$, pak $(z_1 = s_1z_1/s_1)$; $(z_2 = s_2z_2/s_2)$; $(z_3 = s_3z_3/s_3)$; $(z_4 = s_4z_4/s_4)$. Budeme mít též stále na paměti, že při $(z = 1)$ $[S = (s_1 + s_2 + s_3 + s_4) = (s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z + s_4z_4z) = Sz]$.

U soustavy čtyř rovnic se třemi neznámými by, jak se alespoň na první pohled zdá, neměl být problém nalézt řešení – ani nemusíme být profesory, přednášejícími matematiku na berlínské univerzitě –, máme-li na zřeteli, že dílčí a doplňkové modifikační cenové koeficienty $(z_1, z_2, z_3$ a $z_4)$ pro jednotlivá odvětví můžeme po jistou dobu zanedbat. Budeme postupovat podobně jako Bortkiewicz, a proto zavedeme algebraické vzorce $(f_1 = v_1/c_1)$; $(f_2 = v_2/c_2)$; $(f_3 = v_3/c_3)$; $(f_4 = v_4/c_4)$; $[g_1 = (v_1 + c_1 + s_1)/c_1]$; $[g_2 = (v_2 + c_2 + s_2)/c_2]$; $[g_3 = (v_3 + c_3 + s_3)/c_3]$; $[g_4 = (v_4 + c_4 + s_4)/c_4]$. Nezapomeneme ani na formuli $[(1 + p) = \sigma]$.

Cenové rovnice se u čtyř odvětví přepíší do podoby: $[\sigma(x + f_1y) = g_1x] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_1y) = g_1x]$; $[\sigma(x + f_2y) = g_2x] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_2y) = g_2x]$; $[\sigma(x + f_3y) = g_3y] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_3y) = g_3y]$; $[\sigma(x + f_4y) = g_4] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_4y) = g_4]$. (U čtvrté rovnice by mělo být vlastně (g_4z), ovšem $(z = 1)$. Z první rovnice plyne, že $[x = \sigma f_1y/(g_1 - \sigma)]$, ze třetí rovnice vyplývá, že $[x = (g_3y - \sigma f_3y)/\sigma]$, což vložíme za (x) do rovnice $[(\sigma x + \sigma f_4y) = g_4] \Rightarrow \{y = g_4/[g_3 + \sigma(f_4 - f_3)]\}$. Je

zjevné, že $[\sigma f_1 y/(g_1 - \sigma)] = [(g_3 y - \sigma f_3 y)/\sigma] \Rightarrow (\sigma^2 f_1 y - \sigma^2 f_3 y + \sigma f_3 g_1 y + \sigma g_3 y - g_1 g_3 y = 0/y)$ $\Rightarrow [\sigma^2(f_1 - f_3) + \sigma(g_1 f_3 + g_3) - g_1 g_3 = 0]$. Tímto způsobem vzniká (a dokonce jednodušším postupem než u Bortkiewicze) kvadratická rovnice druhého stupně s neznámou (σ) a známými veličinami $[a = (f_1 - f_3)]$, $[b = (f_3 g_1 + g_3)]$, $(c = - g_1 g_3)$ spolu se vzorci pro výpočet (x) a (y). Dlužno mít na zřeteli, že naše veličiny (f_4) a (g_4), (f_3) a (g_3) odpovídají Bortkiewiczovým veličinám (f_3) a (g_3), (f_2) a (g_2), avšak naše (f_1) a (g_1) se nerovnají Bortkiewiczovým veličinám (f_1) a (g_1), figurujícím v řešení kvadratické rovnice, kterou ruský ekonom a matematický statistik polského původu s takovou elegancí odvodil: tato odlišnost vzniká díky rozdělení produkce výrobních prostředků na dvě samostatná odvětví.

Nyní si představme, že pro modifikační cenový koeficient (z) bude platit, že $(z > 0)$ a zároveň $(z \neq 1)$. V takovém případě obdržíme ve čtyřech odvětvích tyto přepsané cenové rovnice: $[\sigma(x + f_1 y) = g_1 x] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_1 y) = g_1 x]$; $[\sigma(x + f_2 y) = g_2 x] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_2 y) = g_2 x]$; $[\sigma(x + f_3 y) = g_3 y] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_3 y) = g_3 y]$; $[\sigma(x + f_4 y) = g_4 z] \Rightarrow [(\sigma x + \sigma f_4 y) = g_4 z]$. Když se nyní pokusíme vložit algebraický výraz $[x = (g_3 y - \sigma f_3 y)/\sigma]$ za (x) do rovnice $[(\sigma x + \sigma f_4 y) = g_4 z]$, vychází nám, že $\{y = g_4 z/[g_3 + \sigma(f_4 - f_3)]\}$, což představuje jednu rovnici se dvěma neznámými (y) a (z) – která může mít, jak je všeobecně známo, jedno řešení i nekonečný počet řešení, zároveň však ani nemusí mít řešení žádné – z čehož plyne, že nemůžeme-li stanovit velikost modifikačního cenového koeficientu (y), nemůžeme vypočítat ani velikost modifikačního cenového koeficientu (x), přestože budeme schopni sestavit kvadratickou rovnici druhého stupně a vypočítat číselnou hodnotu (σ) neboli (p), která je nám ovšem platná asi tolik „jako mrtvému zimník“, jak v takových situacích s oblibou praví trochu prostořeká lidová mluva. A přitom by soustava čtyř rovnic se čtyřmi neznámými (x, y, z a p) měla být řešitelná – alespoň pro profesory matematiky na berlínské univerzitě. Pokusme se vypočítat číselnou hodnotu (y) jiným způsobem.
Z první rovnice vyplývá, že $[y = (g_1 x - \sigma x)/\sigma f_1]$, ze třetí rovnice pak plyne, že $[y = \sigma x/(g_3 - \sigma f_3)]$, z čehož vyvstává rovnice $\{[(g_1 x - \sigma x)/\sigma f_1] = [\sigma x/(g_3 - \sigma f_3)]\} \Rightarrow [(\sigma^2 x f_3 - \sigma^2 x f_1 - \sigma x g_3 - \sigma g_1 x f_3 + g_1 g_3 x) = 0/x] \Rightarrow \{[\sigma^2(f_3 - f_1) - \sigma(g_3 + g_1 f_3) + g_1 g_3] = 0\}$. Zkusme ještě jeden pokus. Již jsme poznamenali, že z první rovnice plyne, že $[x = \sigma f_1 y/(g_1 - \sigma)]$, ze třetí rovnice vyplývá, že $[x = (g_3 y - \sigma f_3 y)/\sigma] \Rightarrow [\sigma f_1 y/(g_1 - \sigma) = (g_3 y - \sigma f_3 y)/\sigma] \Rightarrow [\sigma^2 f_1 y = (g_1 g_3 y - \sigma g_1 f_3 y - \sigma g_3 y + \sigma^2 f_3 y)] \Rightarrow [(\sigma^2 f_1 y - \sigma^2 f_3 y + \sigma g_1 f_3 y + \sigma g_3 y - g_1 g_3 y) = 0/y] \Rightarrow \{[\sigma^2(f_1 - f_3) + \sigma(g_3 + g_1 f_3) - g_1 g_3] = 0\}$. **V průběhu odvozování kvadratické rovnice nám v prvním případě zmizela neznámá (x), v případě druhém pak neznámá (y). Povšimněme si však jedné zajímavé okolnosti: zdá se, že $[(f_3 - f_1) \neq (f_1 - f_3)]$, stejně tak $\{[- \sigma(g_3 + g_1 f_3)] \neq [+ \sigma(g_3 + g_1 f_3)]\}$ nebo $[(+ g_1 g_3) \neq (- g_1 g_3)]$. Zdá se nám tedy, že (σ) čili míra zisku (p) nabývá v různých kvadratických rovnicích druhého stupně odlišnou velikost.

Z toho důvodu se vraťme ještě jednou k výchozímu Bortkiewiczovu předpokladu tří výrobních odvětví, sestavujících systém jednoduché reprodukce, mezi nimiž se utváří a reprodukuje ekonomická rovnováha, která se zračí a zrcadlí ve třech algebraických rovnicích. Z první rovnice plyne, že $[x = \sigma f_1 y/(g_1 - \sigma)]$ a $[y = (g_1 x - \sigma x)/\sigma f_1]$, z druhé pak vyplývá, že $[x = (g_2 y - \sigma f_2 y)/\sigma]$ a $[y = \sigma x/(g_2 - \sigma f_2)]$. Jestliže $[\sigma f_1 y/(g_1 - \sigma)] = [(g_2 y - \sigma f_2 y)/\sigma] \Rightarrow \{[\sigma^2 f_1 y = (g_1 g_2 y - \sigma g_1 f_2 y - \sigma g_2 y + \sigma^2 f_2 y)] \Rightarrow [(\sigma^2 f_1 y - \sigma^2 f_2 y + \sigma g_1 f_2 y + \sigma g_2 y - g_1 g_2) = 0/y] \Rightarrow [\sigma^2(f_1 - f_2) + \sigma(g_1 f_2 + g_2) - g_1 g_2 = 0]\}$. V průběhu úprav nám elegantně zmizelo (y) a ve výsledku jsme obdrželi stejnou kvadratickou rovnici jako Bortkiewicz. Zkusme nyní $[(g_1 x - \sigma x)/\sigma f_1 = \sigma x/(g_2 - \sigma f_2)] \Rightarrow [(g_1 g_2 x - \sigma g_2 x - \sigma f_2 g_1 x + \sigma^2 f_2 x) = \sigma^2 f_1 x] \Rightarrow [(\sigma^2 f_2 x - \sigma^2 f_1 x - \sigma f_2 g_1 x - \sigma g_2 x + g_1 g_2 x) = 0/x] \Rightarrow \{[\sigma^2(f_2 - f_1) - \sigma(g_1 f_2 + g_2) + g_1 g_2] = 0\}$. Nyní se nám během úprav elegantně vykrátila neznámá (x) a ve výsledku jsme také dostali kvadratickou rovnici pro výpočet neznámé (σ), potažmo (p) neboli míry zisku. Zdá se

nám ovšem, že s poměrně velkou pravděpodobností $(f_2 – f_1) \neq (f_1 – f_2)$; $[+ \sigma(g_1f_2 + g_2) \neq – \sigma(g_1f_2 + g_2)]$; $(+ g_1g_2 \neq – g_1g_2)$, a tudíž, že i v tomto případě, jejž si vážený pan profesor věd matematických a statistických na berlínské univerzitě záměrně zvolil, aby vyvrátil, či alespoň zpochybnil Marxovu teorii přeměny hodnot na výrobní ceny, přisuzují páně Bortkiewiczovy kvadratické rovnice vznikajícím výrobním cenám nejenom rozdílnou masu zisku, leč i odlišnou ziskovou míru. Algebraická metoda, jež velmi sebejistě prohlašovala, že objeví a ukáže vskutku „vědecké“ řešení „transformačního problému“ pomocí kategoriálních poznávacích nástrojů „královny věd matematiky“, se vskutku ukázala být v nejlepším případě algebraickým vtipem v cimrmanovském stylu, algebraickou mystifikací, kterou se berlínský „matematicus“ snažil zamaskovat krkolomným, vyumělkovaným postupem při odvozování své „jedině správné“ kvadratické rovnice druhého stupně.

Představme si nyní, že by se počet uvažovaných odvětví i cenových rovnic ekonomické rovnováhy v prosté reprodukci dále zvětšoval, a tudíž bychom měli o jednu, dvě, tři atd., atp. rovnice více než čtyři neznámé (x, y, z a p) – a více jich vlastně ani být nemůže. Zdá se, že Bortkiewiczova algebraická metoda bude, ač je to na první pohled velmi překvapivé, právě v takové situaci zcela bezradná, neboť v případě n-tice rovnic, kdy $(n > 4)$, její racionální myšlenkové jádro spočívá v tom, že $(z = 1)$ neboli $\{[(s_1 + s_2 + s_3 + s_4 + \ldots s_n) = S] = [(s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z + s_4z_4z + \ldots s_nz_nz) = Sz]\}$. Řečeno jinými slovy: souhrn mas nadhodnot se rovná souhrnu mas zisků, utvářených podle schématu všeobecného rovného zisku, což vede k závěru, že i $(x = 1)$ a $(y = 1)$ coby nejlogičtější číselná velikost těchto modifikačních cenových koeficientů, odpovídající objemu reálně vynaloženého celospolečenského konstantního a variabilního kapitálu v procesu jednoduché reprodukce.

Algebraičtí kouzelníci najednou ztrácejí svou virtuozitu a eleganci: i kdyby měli k dispozici sebe větší počet cenových rovnic ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, sestavujícími prostou reprodukci, bude tato soustava, jak se alespoň zdá, řešitelná pouze v případě tří neznámých (x, y a p), pokud $(z = 1)$; v případě, že se neznámou veličinou stane i cenový modifikační koeficient (z) bude celý systém cenových rovnic neřešitelný, přestože by v souladu s poučkami klasické algebry řešitelný měl být. Což můžeme vyjádřit i algebraicky: bude-li mít poslední přepsaná rovnice tvar $[\sigma(x + f_ny) = g_nz = g_n]$ při $(z = 1)$, bude i celá soustava řešitelná – s přihlédnutím k tomu, že, jak jsme zjistili, bude možné v takové soustavě algebraických rovnic odvozovat kvadratické rovnice, které budou stanovovat „jedině správné“ rozdílné ziskové míry údajně všeobecného rovného zisku – bude-li však mít ona rovnice algebraický tvar $[\sigma(x + f_ny) = g_nz]$ při $(z \neq 1)$, je celá soustava patrně neřešitelná. Nyní se nám konkretizuje i porozumění důvodům, které vedly profesora matematické statistiky na berlínské univerzitě k tomu, že proces jednoduché společenské reprodukce rozdělil na tři odvětví: soustava tří rovnic ekonomické rovnováhy představuje totiž nejmenší počet rovnic – v Marxově systému dvou odvětví a dvou rovnic, zobrazujících prostou reprodukci, jsou tři neznámé příliš mnoho –, u něhož se může uplatnit algebraická metoda, a to, jak znovu opakujeme, s elegancí a virtuozitou; se zvětšováním počtu rovnic se ona elegance a virtuozita ztrácí a algebraická metoda váženého pána z polského šlechtického rodu Bortkiewiczů přichází o „pel panenské nevinnosti“. [468]

Zdá se být zřejmé, že matematické modelování procesu formování výrobních cen z hodnot a utváření celospolečensky průměrné masy a míry zisku nemůže pojmově uchopit a zobrazit – zvláště když se rozvíjí na úrovni klasické algebry, jejíž nejvyšší vývojovou formu a posledním závěrem moudrosti jsou kvadratické rovnice druhého

stupně – dialektiku onoho procesu, jejímž klíčovým momentem je skutečnost a porozumění skutečnosti, že výrobní ceny nezávisí na masách hodnot, respektive nadhodnot, které produktivní kapitály vyždímají a vysají v jednotlivých odvětvích ze živé práce tradičních dělníků, ale že se vskutku odvíjejí a krystalizují až na úrovni celospolečenských výrobních poměrů, za nichž probíhá zespolečenšťování jednotlivých kapitálů a mas vyrobených zisků, což opět, již bůhví po kolikáté, připomínáme. Alegorii celého procesu může tvořit jednoduchý algebraický vzorec: víme-li, že míra nadhodnoty (r = s/v) a míra zisku [(p = s/(c + v)], můžeme si ještě definovat algebraický výraz [q = c/(c + v)] pro organické složení kapitálu. Pak není těžké dokázat, že [p = r(1 – q)], neboť {s/v[(1 – c/(c + v)]} = {s/v [(c + v)/(c + v)] – [c/(c + v)]} ⇒ {s/v[(c + v – c)/(c + v)]} ⇒ [(s/v)(v/(c + v)] ⇒ [sv/v(c + v)] = [s/(c + v) = p]. Vzorec [p = r(1 – q)] názorně ilustruje, že při dané míře nadhodnoty, která se může pochopitelně odvíjet od vzájemně proporcionálního růstu masy vyprodukované nadhodnoty i objemu investovaného variabilního kapitálu, bude s růstem objemu konstantního kapitálu (čili s růstem organického složení celospolečenského kapitálu) klesat všeobecná zisková míra, jinak řečeno, znázorňuje dvojaký charakter zákona klesající tendence společensky průměrné míry zisku spočívající v tom, že míra zisku klesá, i když masa zisku roste, rostoucí masa zisku se zračí v klesající míře zisku. Bortkiewicz samozřejmě uvádí příklady, že tato algebraická formulka se neprojevuje samočinně, čili že kupříkladu organická skladba kapitálu může zůstávat stejná, a přesto může všeobecná míra zisku klesat, nebo se naopak může organické ustrojení kapitálu zvyšovat, a přesto se míra zisku nezmění. [469] **To je samozřejmě pravda, jednoduchý algebraický vzoreček však nemůže postihnout proces, v němž se klesající tendence všeobecné a rovné míry zisku prosazuje skrze tendence působící v protisměru.**

Bortkiewiczova algebraická metoda, která se snaží nalézt všeobecnou míru zisku v soustavě rovnic odrážejících ekonomickou rovnováhu v procesu jednoduché reprodukce, se musí odvíjet z předpokladu různého organického složení investovaných kapitálů – je ale otázkou, zda utvoření všeobecné rovné míry zisku v systému ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, která dohromady sestavují proces jednoduché reprodukce souhrnného společenského produktu, nevyžaduje právě stejnou míru organického uspořádání produktivních kapitálů v jednotlivých odvětvích – a téže intenzity vykořisťování (neboli míry nadhodnoty) v jednotlivých výrobních odvětvích, současně je ale nucena, aby prokázala „mylný charakter Marxovy transformační metody“ a „nekorektnost Marxova odvozování cen a zisků“, prohlašovat, že rozdíly v organické stavbě kapitálu vlastně utváření volně konkurenční výrobní ceny nedeterminují, načež je pak možné rovnou míru zisku „správně“ a „přesně vědecky“ vypočítat, aniž by bylo nutno brát na zřetel objektivně reálný proces formování výrobních vztahů volně konkurenčního kapitalismu: vždyť objektivně reálná ekonomická praxe formování výrobních cen z hodnot je „natolik opovážlivá a drzá“, že si dovoluje probíhat v rozporu s „přísně vědeckými“ algebraickými formulemi královny všech věd. A pokud ano, pokud existuje v procesu a systému prosté reprodukce sféra výroby, v níž by výslednou celospolečenskou rovnou míru zisku ovlivňovalo organické složení kapitálu, pak jde o druhé výrobní odvětví, a tudíž proti Marxovi měl údajně pravdu Ricardo, když prohlašoval, že změna ve výrobních poměrech (čili v organickém uspořádání kapitálu), která se dotýká pouze takového zboží, jež nevstupuje do spotřeby dělnické třídy – což se týká odvětví číslo jedna a tři –, nemůže ovlivnit výši a vývojovou tendenci všeobecné míry zisku. Z toho důvodu také Bortkiewicz konstruuje na první pohled nesmyslný příklad, v němž se výdaje zvěcnělé práce a tedy konstantního kapitálu v procesu výroby životních prostředků pro dělnické obyvatelstvo rovnají nule, což má

údajně osvětlovat, proč se všeobecná volně konkurenční zisková míra přímo a bezprostředně odvíjí od poměru nadpráce a nutné práce, jenž ve druhém odvětví vzniká. [470]

Vskutku se tedy zdá, že Bortkiewicz podporuje svým stanoviskem, jež se odvíjí od uznání rozdílného organické ustrojení kapitálů vložených do jednotlivých odvětví – jinak by totiž byly zcela nepoužitelné důmyslně sestavené algebraické vzorce s (f_1, f_2 a f_3, g_1, g_2 a g_3), díky nimž mohla vzniknout kvadratická rovnice umožňující vypočítat cenové indexy (x) a (y) u hodnotových mas konstantního a variabilního kapitálu i rovnou všeobecnou míru zisku –, názor Ricardův, že formování všeobecné míry zisku ovlivňují tyto rozdíly v organické skladbě kapitálu pouze ve výrobním oboru číslo dva produkujícím zboží, které vstupuje bezprostředně do spotřeby dělnického obyvatelstva. Ruský ekonom a statistik polského původu také píše, že ve zvláštním případě, kdy se objem konstantního kapitálu investovaného do výrobní oblasti produkující spotřební zboží pro dělníky rovná nule, díky čemuž se míra zisku rovná jednoduše míře nadhodnoty, jsouc zároveň zcela nezávislá na organické stavbě kapitálu v prvním a třetím výrobním odvětví, by se snad mohlo usuzovat, že i když uvedený příklad potvrzuje pravdivost základní teze pracovní teorie hodnoty, podle níž je pramenem kapitalistického zisku vykořisťování živé konkrétní práce příslušníků dělnické třídy, může být organické uspořádání kapitálu v prvním a třetím odvětví jakkoli vysoké, aniž by z toho plynula vývojová tendence snížení všeobecné a rovné ziskové míry, neboť by pak prý sotva kdo mohl potlačit silné pochyby o správnosti výkladu zisku třídy kapitalistů z principu nadpráce a nadvýrobku v kapitalistické sociálně ekonomické zbožní formě nadhodnoty. [471]

Aby nalezl pravdu v této věci, konstruuje Ladislaus Bortkiewicz další nápadité algebraické rovnice a nerovnice a zjišťuje s jejich pomocí, že podíl konstantního kapitálu na celkové investici v první a třetí výrobní sféře nemůže přesáhnout určitý limit, jestliže míra zisku v nich se také rovná míře nadhodnoty. Nezávislost míry zisku na organickém složení kapitálů v prvním a třetím produkčním oboru v případě, kdy ve druhém oboru není konstantní kapitál, tudíž vůbec neznamená, že organická stavba kapitálu v dalších dvou oblastech může být neurčitě vysoká. Pravdou spíše je, že jestliže podíl konstantního kapitálu v těchto odvětvích překročí jistou hranici, stává se vyrovnání míry zisku nemožné. A můžeme dokonce učinit závěr, že při dané míře nadhodnoty (neboli vlastně při daném množství variabilního kapitálu) nemůže v těchto oborech dojít k neomezenému růstu konstantního kapitálu, aniž by došlo ke snížení míry zisku, neboť tento růst má svůj limit ve výši míry nadhodnoty, a tedy velikosti celkového disponibilního variabilního kapitálu. [472]

Nové důmyslné a nápadité algebraické formulky, které Bortkiewicz sestrojil, ukazují, že všeobecná míra zisku závisí – na rozdíl od Ricardových představ – na organické sestavě kapitálů ve všech třech uvažovaných výrobních odvětvích, nastiňujíce zároveň klesající vývojovou tendenci rovné ziskové míry. A tak se ani nelze divit, že se stoupenec marxistické varianty pracovní teorie hodnoty po tomto Bortkiewiczově názorovém obratu dozvídá, že „z toho, co bylo řečeno, plyne, že by bylo zcela nekorektní stavět se do opozice vůči Marxovi, tj. že míra zisku nezávisí obecně na organické skladbě celkového společenského kapitálu.“[473] **Bortkiewiczova alternativa tak souhlasí s Marxovým pojetím v tom, že všeobecnou míru zisku determinují rozdíly v organickém složení kapitálů v odlišných výrobních sférách; už dříve jsme také při rozboru uváděných příkladů zaznamenali, že i u Bortkiewicze se součet mas vyrobených nadhodnot rovná celkové sumě mas zisků odpovídajících stejné míře zisku**

v jednotlivých odvětvích – což, jak znovu opakujeme, vychází z předpokladu, o němž jsme se průběžně zmiňovali během výkladu, totiž že {[$S = (s_1 + s_2 + s_3)$] = [$Sz = (s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3)$]}. Marxova pracovní teorie hodnoty také mnohokrát zdůraznila, že zákonitost klesající historické vývojové tendence společensky průměrné míry zisku se prosazuje prostřednictvím protisměrně působících tendencí.

Vážený pan Bortkiewicz nám ale jako „poslední závěr moudrosti" ihned oznamuje, že „tato poslední poznámka nemůže sloužit jako ospravedlnění Marxe."[474] Neboť v Marxových rovnicích, v nichž se celková suma hodnot rovná celkové sumě výrobních cen, prý ztrácí celá operace přeměny hodnot do cen jakýkoli smysl, ačkoli je Marx sestavil právě ve spojení s touto operací, jelikož Marxova schémata prosté reprodukce vycházejí z předpokladu stejného organického složení kapitálu.[475] I když má tedy Marx (alespoň částečně) pravdu, tak prý vlastně nemá vůbec pravdu. Ejhle dialektika, jejíž poznávací hodnota se ale nebezpečně blíží okřídlenému výroku Kozmy Prutkova: „etogo němožet byť potomu, čto etogo němožet byť nikogda"; onoho Kozmy Prutkova, jenž coby básník, dramatik filosof, historik atd., atp. vešel do dějin duchovní kultury nesmrtelnou větou: „Nikdo neobsáhne neobsáhlé!", když byl chtěl určitě opírat svůj „Projekt zavedení jednomyslnosti v Rusku" mimo jiné o myšlenku, že „člověk chodí hlavou vzhůru, aby nechodil vzhůru nohama" což je zajisté pravda hloubky přímo nezměrné.[476] Znovu musíme zopakovat, že Marxova varianta pracovní teorie hodnoty, která se dovede vyrovnat s objektivně reálným faktem stejné míry zisku v odlišných výrobních sférách s rozdílným vzájemným poměrem investované živé a zvěcnělé práce, nepokládá samozřejmě za nesmysl zkoumání procesu přeměny hodnot do formy volně konkurenčních výrobních cen, leč snahu pojmově uchopit tento proces pomocí soustavy rovnic zobrazujících ekonomickou rovnováhu v odvětvích skládajících prostou reprodukci.

Teorie, která se pokoušela „opravit a vylepšit" Marxovo pojmové uchopení procesu, v němž se nadhodnoty rovnoměrně kondenzují do stejných ziskových měr a mas v rozličných produkčních oborech, které se liší vzájemným poměrem mrtvé a živé práce, pomocí algebraických vzorečků, jež kladou hodnoty i nadhodnoty a jejich modifikované, přeměněné formy ve výrobních cenách a všeobecných rovných ziscích do abstraktně formálního protikladu, čímž dochází k oslabení platnosti pracovní teorie hodnoty, se zajisté musela a musí líbit všem ideovým obhájcům věčnosti a přirozenosti kapitalistického společenského řádu. K nim náleží například pan Robert Holman, aktivní nositel ideologie polistopadové vlastnické a mocenské elity české varianty mafiánského lumpenkapitalismu, jemuž jeho objektivní třídně sociální role diplomovaného lokaje a učeného slouhy majetkových a politických zájmů vládnoucí lumpenburžoazní oligarchie vynesla kromě jiných poct a rozhodovacích funkcí též profesuru na Vysoké škole ekonomické v Praze. Vůbec nepřekvapuje, že vážený pan Holman pokládá Marxe za „opožděného ricardiánce", jenž zkazil poznatky klasické ekonomické teorie svou protikapitalistickou ideologickou a sociálně politickou angažovaností. Vykořisťování a nadhodnota – to jsou přece jen prázdné ideologické, pseudonáboženské floskule, vždyť ani Marx nikdy nepopíral, že dělníci nemohou ani v komunismu dostat vše, co prací vytvoří, a na druhé straně kapitalisté přece také investují většinu vyrobené nadhodnoty k akumulaci kapitálu, jenž slouží k růstu společenského bohatství, a platí ze svých zisků – samozřejmě nehorázné – daně do státního rozpočtu, jenž „chudáky" kapitalistické podnikatele „nestydatě okrádá".

Je zjevné že, kategorie „kapitalismus" a „socialismus" zůstávají pod páně Holmanovou rozlišovací schopností. Není také divu, že veleučený pan profesor upírá

pracovní teorii hodnoty reálný základ, jelikož v tomto pojetí představuje hodnota jsoucno, které nelze změřit, zvážit a spočítat a za hlavní argument proti ní pokládá právě tak zvaný „transformační problém“, při jehož řešení přece Ladislaus Bortkiewicz „nezvratně a pro všechny časy“ matematicky dokázal, že souhrn výrobních cen se nerovná úhrnu hodnot, čímž byla pracovní teorie hodnoty „definitivně a s konečnou platností vyvrácena“ – stejně jako byl samozřejmě „dávno vyvrácen“ filosofický materialismus. Materialistická dialektika výrobních sil a výrobních vztahů, která právě vyžaduje uplatnění pracovní teorie hodnoty, váženému panu Holmanovi nic neříká, a proto omílá známé fráze o rozporu mezi prvním a třetím dílem Kapitálu dle Böhm-Bawerka, otrocky napodobuje právě jeho argumenty ve snaze pohřbít kategorie „hodnota“ a „nadhodnota“, jak jsme již zmínili, není mu jasný dle něj zmatečný pojem „organické složení kapitálu“, tvrdí, že Marxova pracovní teorie hodnoty nedokázala vysvětlit utváření všeobecné průměrné míry zisku, odmítá tendenci k poklesu míry zisku při klasické formě vykořisťování pomocí vybavování pracovní síly dražšími výrobními prostředky – která je přitom nabíledni a i u nemarxistických ekonomů vede dnes k apelování na investice do lidského kapitálu. Zdá se, že profesor Robert Holman žije stále kdesi uprostřed devatenáctého století.

Pan Holman a jemu podobní aktivní vyznavači lumpenburžoazní teoretické ekonomické ideologie dovedou, jak se zdá, pouze překrucovat Marxovu logiku, posouvat ji i veškerou kritiku vůči kapitalistickému soukromému vlastnictví někam do oblasti závisti chudších obyčejných lidí vůči vyšší a kvalitnější spotřebě lidí majetnějších či do roviny mravního rozhořčení rovnostáře nad sociální nespravedlností v oblasti rozdělování hmotných statků, které s sebou kapitalismus přináší. Vážený pan profesor i se všemi svými akademickými, pedagogickými a vědeckými tituly nechápe, nebo alespoň vytváří dojem, že nechápe, podstatu logiky Marxovy filosoficko-ekonomické teorie, která ukazuje, jak právě kontrola ze strany buržoazie, jež tvoří menšinu společnosti, nad sférou přivlastňování, disponování a užívání výrobních prostředků, nad pohybem veškeré celospolečenské práce, a to jak práce mrtvé, zvěcnělé, tak i práce živé, kontrola, řídící se slepě zásadou honby za vyšší mírou zisku, se stále více dostává do rozporu s chladnou ekonomickou logikou dlouhodobé tendence k zespolečenštění výroby, s objektivní skutečností, že honba za co nejvyšší masou a mírou zisku za každou cenu, tedy právě akumulace kapitálu po kapitalistickém způsobu, brání rozvoji člověka i lidstva jako takového a – což je právě to podstatné, nikoli pouhá nerovnost při rozdělování hmotných statků a ve spotřebě – dnes dokonce už ohrožuje samotnou existenci života na planetě. [477]

Ještě jednou můžeme konstatovat, že primitivní ideologové reakční společenské třídy, která dnes už není schopna pravdivého společenskovědního poznání, třídy a jíž v dnešním světě představuje především globalizovaná velkoburžoazní finanční oligarchie spolu s její podřízenou, polokoloniálně závislou kompradorskou složkou, kterou tvoří lumpenburžoazní oligarchická vlastnická a mocenská elita mafiánského lumpenkapitalismu vládnoucího v „postkomunistických“ zemích, nebudou s velkou pravděpodobností hraničící s jistotou nic namítat proti pokusům zpochybňovat objektivní platnost pracovní teorie hodnoty, zvláště když se tyto pokusy dějí ve jménu matematiky – „královny věd“. Takový postoj nejrůznějších „pánů Holmanů“, ať už zní jejich ctěné jméno jakkoli, je zcela srozumitelný a svým způsobem logický, neboť plně zapadá do realizace objektivního třídního zájmu reakčních sociálně ekonomických a politických sil epochy globalizovaného kapitalismu usilujících již v samotném zárodku potlačit jakékoli snahy o sociálně historickou alternativu kapitalistického vykořisťovatelského soukromého vlastnictví. Co však již není tak pochopitelné, ale musí

naopak překvapit, je fakt, že Bortkiewiczova „teoretická alternativa“ Marxovu pojetí pracovní teorie hodnoty nalezla vlídné přijetí i u lidí, kteří se hlásili k marxistické ekonomické teorii a politicky stáli na straně revolučního, revolučně demokratického křídla mezinárodního dělnického a socialistického hnutí, jako byli americký marxistický ekonom Paul Marlor Sweezy či italský marxista Pierro Sraffa.

Sweezy chválí Marxe za to, že uznává dilema, k němuž vede pracovní teorie hodnoty, a především za snahu nalézt východisko ze vzniklé situace, zároveň jej však kritizuje, že jeho metoda transformace hodnot ve výrobní ceny porušuje ekonomickou rovnováhu prosté reprodukce, a tudíž je „logicky nevyhovující“, přičemž příčinu Marxova omylu spatřuje v tom, že v Marxově schématu cen zůstávají výrobní náklady kapitalistů na konstantní a variabilní kapitál stále ještě vyjádřeny v pojmech hodnoty, kdežto finální produkt výrobního procesu je vyjádřen ve výrobních cenách. Dle Sweezyho mínění je zřejmé, že v systému, v němž je počítání cen univerzální, musí být ve výrobních cenách vyjádřen jak konečný zbožní produkt, tak i kapitál, jehož bylo při výrobě použito. Marx se při přeměňování hodnot ve výrobní ceny údajně zastavil na poloviční cestě, a proto není překvapivé, že jeho postup vede k rozporným výsledkům. [478] **A americký – opravdu marxistický? – ekonom dále otrocky papouškuje Bortkiewiczův výklad řešení „transformačního problému“, aniž by vyvinul sebemenší úsilí přepočítat jeho algebraický postup, čímž by například zjistil, že neznámá (z = 1) pouze v systému prosté reprodukce jako celku a do jednotlivých odvětví vstupují doplňkové cenové modifikační koeficienty (z_1, z_2 a z_3), a nepřišel ani na to, že tyto doplňkové koeficienty je možné zanedbat, což představuje vskutku vtipný moment algebraické metody, která díky tomu umí vyřešit soustavu tří rovnic se šesti neznámými. Ono malé algebraické kouzlo nebylo zřejmě Karlu Marxovi známo, což je nakonec dobře, neboť byl tím uchráněn před pokušením pojmově uchopit a zobrazit proces vznikání výrobních cen z hodnot, jenž je objektivně rozporný, je „živoucím rozporem“, bez rozporu, pomocí algebraických rovnic, které rozpor vylučují, metodou hroužící se do konstruování formálně správných matematických hříček.** [479]

Paul Sweezy v dalším výkladu pochvalně zmiňuje vzorec pro řešení Bortkiewiczovy kvadratické rovnice druhého stupně $\{[\sigma^2(f_1 - f_2) + \sigma(g_1f_2 + g_2) - g_1g_2] = 0\}$ pro výpočet rovné míry zisku, jelikož $[\sigma = (1 + p)]$, v níž $[a = (f_1 - f_2)]$, $[b = (f_2g_1 + g_2)]$, $(c = -g_1g_2)$ a její diskriminant (neboli $b^2 - 4ac$) $= [(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2]$. Připomeňme si ještě jednou, že ona rovnice se řeší dle známého vzorce: – b plus (minus) druhá odmocnina z D, to vše lomeno 2a, což v tomto případě znamená: $(- f_2g_1 - g_2)$ či lépe $-(f_2g_1 + g_2)$ plus (minus) druhá odmocnina z $[(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2]$ v čitateli, to vše děleno $2(f_1 - f_2)$ ve jmenovateli zlomku.

Sweezy praví v této souvislosti, že podrobnější zkoumání tohoto odvozeného vzorce pro výpočet společensky průměrné míry zisku ukazuje překvapující skutečnost, že organické složení kapitálu ve třetím odvětví, které vyrábí přepychové spotřební zboží pro kapitalisty, nehraje při určování míry zisku přímou úlohu. Tento výsledek je z teoretického hlediska velice zajímavý, neboť z něj v podstatě plyne, že rovná míra zisku závisí pouze na výrobních podmínkách existujících v těch průmyslových odvětvích, jež přispívají přímo nebo nepřímo k vytváření reálných dělnických mezd. Podmínky existující v oborech průmyslové výroby, které slouží pouze pro spotřebu kapitalistů, mají význam jedině do té míry, v níž ovlivňují podmínky v oblastech produkujících výrobky pro spotřebu dělníků. Marx prý souhlasil s tím, že je tomu tak ve vztahu k nadhodnotě, avšak jeho metoda přeměny hodnot v ceny jej údajně vedla k domněnce, že tomu tak není v poměru k míře zisku. Bortkiewicz prý však ukázal, že

výsledek souhlasí s Ricardovou teorií zisků a Marxova kritika Ricarda tak údajně nebyla v tomto bodě odůvodněná. [480]

I v tomto bodě se musíme „podívat na věc blíže". Zopakujme si, že [$f_1 = (v_1/c_1)$] a [$f_2 = (v_2/c_2)$]; [$g_1 = (c_1 + v_1 + s_1)/c_1$] a [$g_2 = (c_2 + v_2 + s_2)/c_2$]. Představme si, že především ve druhém odvětví poroste velikost variabilního kapitálu, kdežto velikost konstantního kapitálu v obou odvětvích zůstane stejná. V tom případě začne klesat číselná hodnota výrazu [$2(f_1 - f_2)$] ve jmenovateli, jež může nabýt i zápornou velikost. Zároveň ale o to rychleji poroste číselná hodnota výrazu [$(f_2g_1 + g_2)^2$] v čitateli zlomku, která, bude-li mít kladnou velikost a pokud si kladnou velikost uchová i jmenovatel zlomku, vyvolá tím růst celkové velikosti zlomku představujícího algebraickou formuli pro výpočet všeobecné míry zisku. V případě, že by jmenovatel nabyl zápornou hodnotu, bude mít při záporné hodnotě čitatele celý zlomek hodnotu kladnou, která bude opět vykazovat rostoucí vývojovou tendenci.

Představme si naopak, že se velikost variabilního kapitálu v prvním i druhém odvětví nemění, kdežto velikost konstantního kapitálu zvláště v prvním odvětví poroste. I v tomto případě bude klesat číselná hodnota výrazu [$2(f_1 - f_2)$] ve jmenovateli zlomku, jež zase může nabýt zápornou velikost a stejně tak se určitě bude zmenšovat číselná hodnota výrazu [$f_2 = (v_2/c_2)$] v čitateli. Je ale otázkou, jak se bude vyvíjet číselná hodnota dalších položek diskriminantu kvadratické rovnice [$(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2$] v čitateli, a proto je docela dobře možné, že velikost celého zlomku počne vyjadřovat protisměrnou tendenci k poklesu všeobecné ziskové míry.

Bortkiewiczova rovnice tak spíše vyvrací Ricardovu teorii, podle níž spočívá příčina možného poklesu všeobecné míry zisku ve zvyšování dělnických mezd (neboli růstu objemu variabilního kapitálu), současně ale může též zpochybňovat obecnou platnost Marxovy teorie o klesající tendenci všeobecné míry zisku, kterou způsobuje růst podílu konstantního kapitálu. Ricardova ekonomická teorie vychází zajisté z materialistického řešení základní filosofické otázky, když pojímá hodnotu jako substanci, Ricardův filosofický materialismus je však metafyzický, antidialektický, neboť podle něj by výsledkem procesu utváření výrobních cen a měr zisku byly v různých odvětvích s rozdílným organickým složením investovaného kapitálu svou velikostí odlišné výrobní ceny, odpovídající hodnotám v nich vytvořeným, a kapitalisté by si v jednotlivých odvětvích přivlastňovali coby masu zisku přesně tu masu nadhodnoty, kterou vyždímali ze živé práce svých dělníků, a tudíž by žádná průměrná rovná míra zisku nemohla vůbec vzniknout: působení zákona hodnoty a nadhodnoty by tedy naprosto ochromovalo ekonomickou rovnováhu a paralyzovalo systém prosté reprodukce volně konkurenčního kapitalistického způsobu výroby zboží, z čehož v rámci Ricardovy ekonomické teorie plyne, že pokud v soustavě ekonomických poměrů kapitalistického výrobního způsobu všeobecná míra zisku přesto vzniká, vděčí za svůj vznik jiným faktorům, než je účinkování zákona hodnoty a nadhodnoty.

Podle Sweezyho ovšem Bortkiewicz, i když hájil Ricardovu teorii proti Marxově kritice, rozvinul zároveň svoje teoréma o míře zisku na podporu Marxova údajného názoru, že zisky kapitalistických podnikatelů jsou odpočtem od produktu práce (jinými slovy řečeno: zisk = hodnota finálního produktu práce – kapitalistovy výrobní náklady investovaného konstantního a variabilního kapitálu). A tak není divu, že ruský ekonom a matematik polského původu navrhoval, aby byla Marxova „teorie vykořisťování" nahrazena světonázorově neutrálním výrazem „teorie odpočtu", neboť zmíněná kvadratická rovnice prý „nezvratně prokázala", že organické složení kapitálu i míra

nadhodnoty třetího výrobního odvětví prosté ekonomické reprodukce jsou vyřazeny z ovlivňování výše průměrného zisku, jejíž příčinu třeba proto hledat ve mzdových vztazích mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, neboli v oblasti rozdělování, jelikož ani v prvních dvou odvětvích se – zahledíme-li se pozorněji a hlouběji do uspořádání a vztahů mezi jednotlivými položkami Bortkiewiczovy kvadratické rovnice – výše průměrného zisku přímo neodvíjí od organické stavby kapitálu, která podmiňuje produktivní sílu práce a tedy míru nadhodnoty, čili vlastně od velikosti investovaného variabilního kapitálu (tedy objemu živé práce) bezprostředně ovlivňující masu vyrobené nadhodnoty. [481]

Vraťme se ještě jednou k rovnici vyjadřující vztah mezi průměrnou mírou zisku (p), mírou nadhodnoty (r) a organickou strukturou celkového společenského kapitálu (q), která má podobu [p = r(1 – q)], kdy [r = (s/v)] a [q = c/(c + v)], v důsledku čehož nabývá algebraický vzorec všeobecné míry zisku formu [p = (s/v)(1 – c/(c + v)]. Je zřejmé, že [1 – c/(c + v)] = [(c + v)/(c + v)] – [c/(c + v)] = [(c – c + v)/(c + v)] ⇒ {[p = (s/v)[v/(c + v)]} ⇒ [s/(c + v) = p]. [482]

Dejme tomu, že se (c) nebude měnit, (v) poroste a míra nadhodnoty zůstane přitom stejná. Je zjevné, že v takovém případě se bude číselná hodnota výrazu [v/(c + v)] přibližovat k jedné celé a průměrná míra zisku bude mít stoupající tendenci. Představme si ale, že naopak (c) roste, (v) se nemění a stejně tak se nemění ani míra nadhodnoty. Okamžitě vidíme, že v tom případě se číselná hodnota výrazu [v/(c + v)] limitně blíží nule, a tudíž bude mít i všeobecná míra zisku klesající vývojovou tendenci. Tento elementární příklad dokládá nejenom, že růst organického složení kapitálu způsobuje, jak předpokládá Marxova ekonomická teorie, sestupnou vývojovou tendenci společensky průměrné míry zisku, která je zdrojem periodicky se opakujících krizí z nadvýroby, leč též i to, že růst investovaného variabilního kapitálu (neboli dělnických mezd) při zachování stejné míry nadhodnoty způsobuje naopak růst průměrné a rovné míry zisku – čili pravý opak Ricardových teoretických představ – a zdůvodňuje tak nezbytnost utváření struktur a mechanismů buržoazního sociálního státu, a to již (a právě) v takovém rámci kapitalistické třídně sociální dělby práce, jakým je vykořisťování živé konkrétní práce klasického industriálního proletariátu – a to desítky let před vznikem ekonomické teorie lorda Keynese. Je příznačné, že americký marxistický (?!) ekonom si této do očí bijící skutečnosti nepovšiml.

Paul Sweezy velice vlídně přijímal „opravy“ a „vylepšení“ Marxova pojetí utváření a pro kapitalistický způsob výroby klíčových vývojových tendencí všeobecné míry zisku, jež přinášela Bortkiewiczova algebraická metoda, a proto se nemůžeme divit, že v knize o teoriích, zabývajících se vývojem kapitalismu, můžeme číst tato slova: „Bortkiewicz jako jediný z kritiků Marxovy teoretické struktury poznal plný význam zákona hodnoty a jeho použitelnost. Kromě toho to byl Bortkiewicz…, kdo poskytl základ logického nevyvratitelného důkazu správnosti Marxovy metody. Tato skutečnost nás opravňuje považovat ho nejen za kritika Marxovy teorie, nýbrž i za autora, který Marxovu teorii významně podpořil.“[483]

Sweezy se v této souvislosti odvolává na tuto Bortkiewiczovu myšlenku: „Skutečnost, že zákon hodnoty neplatí v kapitalistickém hospodářském řádu, závisí podle Marxe na činiteli nebo řadě činitelů, které netvoří podstatu kapitalismu, nýbrž ji spíše zastírají. Kdyby organické složení kapitálu bylo ve všech sférách výroby stejné, pak by zákon hodnoty přímo kontroloval směnu zboží, aniž by skončilo vykořisťování dělníků

kapitalisty a aniž by byla pro rozsah, směr a techniku výroby rozhodující jiná hlediska než kapitalistovy snahy o zisk.“[484]

Ladislaus Bortkiewicz „významně podporoval“ Marxovu teorii vskutku svérázným způsobem, když připsal Marxovi názor, že zákon hodnoty v kapitalistickém ekonomickém řádu neplatí. Marx se nemohl domnívat, že hodnotový (a nadhodnotový) zákon při formování rovné míry zisku platí jedině v případě, že organické složení kapitálu je ve všech produkčních sférách stejné, což by mělo nastávat v případě ekonomické rovnováhy mezi dvěma či třemi odvětvími v systému prosté reprodukce.

Je známo, že „posledním závěrem filosoficko-ekonomické moudrosti“, plynoucím z aplikace Bortkiewiczovy algebraické metody, je teoretický postulát, že celkový společenský souhrn hodnot se nerovná celkovému společenskému úhrnu výrobních cen, k čemuž Paul Sweezy poznamenává: „Je důležité si uvědomit, že tato divergence mezi celkovou hodnotou a celkovou cenou se netýká žádných významných teoretických problémů. Jedná se pouze o otázku početní jednotky. Kdybychom byli použili jednotky pracovní doby jakožto početní jednotky jak v hodnotovém schématu, tak i v cenovém schématu, byli bychom dospěli ke stejným sumám. Protože jsme však použili jakožto početní jednotky zlato (peníze), existuje mezi výslednými sumami rozdíl.“[485]

Nepochybujeme o tom, že pan Sweezy myslel zajisté upřímně svá slova, že „divergence mezi celkovou hodnotou a celkovou cenou se netýká žádných významných teoretických problémů“, ale že se „jedná pouze o otázku početní jednotky“, avšak v dalším historickém vývoji ekonomických teorií se prosadil opačný názor páně Holmanův a jemu podobných. Zdá se nám, že tvrzení, že „Bortkiewicz poskytl základ logického nevyvratitelného důkazu správnosti Marxovy metody“, když svými algebraickými postupy zpochybnil platnost pracovní teorie hodnoty, svědčí o Sweezyho svérázném smyslu pro suchý anglický humor.

V Bortkiewiczem načrtnutém trendu formalizace procesu odvozování výrobních cen od hodnot a všeobecné míry zisku od vyrobených nadhodnot, odtrhávání kapitalistických výrobních vztahů od jejich hodnotově substančního, materiálně předmětného základu dále pokračoval Pierro Sraffa, italský ekonom a přítel Antonia Gramsciho, jenž se zasloužil o vydání Gramsciho „Zápisků z vězení“, a to vytvořením tak zvaného „standardního“, „standardně složeného zboží“, když byl uplatnil metodu maticových rovnic vstupů a výstupů výrobního procesu. Soustavu rovnic vstupů a výstupů výrobních odvětví v proporcích, ve kterých se tvoří „standardní zboží“, nazývá Sraffa „standardní systém“. „Standardní systém“ má tu vlastnost, že v souhrnu jeho výrobních prostředků jsou různá zboží zastoupena ve stejných proporcích jako v jeho výrobcích – jak produkt, tak i výrobní prostředky jsou množstvím téhož „složeného zboží“.

Sraffa ukazuje konstrukci „standardního zboží“ na příkladě systému, který obsahuje tři výrobní odvětví, jež produkují železo, uhlí a pšenici následujícím způsobem:

90t železa + 120t uhlí + 60qr pšenice → 180t železa

50t železa + 125t uhlí + 150qr pšenice → 450t uhlí

40t železa + 40t uhlí + 200qr pšenice → 480qr pšenice

V tomto systému zahrnuje nadprodukt pouze uhlí a pšenici a skládá se ze 165t uhlí a 70qr pšenice, neboť železo se vyrábí pouze v množství 180t, jež právě dostačuje k jeho

nahrazení. Aby získal „standardní zboží“, přetváří Sraffa tento systém na systém redukovaný, do něhož přebírá celé odvětví železa, 3/5 odvětví uhlí a 3/4 odvětví pěstujícího pšenici. Touto úpravou vznikne následující „matice vstupů a výstupů“ výrobního systému:

90t železa + 120t uhlí + 60qr pšenice → 180t železa

30t železa + 75t uhlí + 90qr pšenice → 270t uhlí

30t železa + 30t uhlí + 150qr pšenice → 360qr pšenice

Na levé straně „vstupů“ se celkem vyrábí 150 tun železa, 225 tun uhlí a 300 kvarterů pšenice. Na pravé straně „výstupů“ systému máme 180 tun železa, 270 tun uhlí a 360 kvarterů pšenice. Proporce, v nichž jsou tato tři zboží vyráběna (180 : 270 : 360), se rovnají proporcím, v jakých tato zboží vcházejí do celkových výrobních prostředků systému (150 : 225 : 300). „Standardní zboží“ tak vzniká v proporcích: 1t železa = 1,5t uhlí = 2qr pšenice. A právě proto můžeme soubor tohoto typu nazvat „standardním složeným zbožím“ nebo krátce „standardním zbožím“.

Když ve zkonstruovaném „standardním systému“ sečteme hodnoty ve sloupcích na levé straně „vstupů“ jednotlivých výrobních oborů, spatříme následující obraz: 1) v odvětví výroby železa – (90 + 30 + 30), což se rovná 150; 2)v odvětví výroby uhlí – (120 + 75 + 30), což se rovná 225; 3)v odvětví výroby pšenice – (60 + 90 + 150), což se rovná 300. Odečteme-li tyto hodnoty od číselných hodnot, jež jsou na pravé straně „výstupů“ jednotlivých výrobních oborů, vychází nám pro každý výrobní obor objem nadvýrobku: 1)v odvětví výroby železa (180 – 150) = 30t železa výrobního přebytku; 2)v odvětví výroby uhlí (270 – 225) = 45t uhlí výrobního přebytku; 3)v odvětví výroby pšenice (360 – 300) = 60qr výrobního přebytku. Okamžitě vidíme, že (30/150 = 45/225 = 60/300 = 1/5). Ve všech výrobních odvětvích našeho „standardního systému“ nám podle Sraffy vychází stejná míra, stejné procento výrobního přebytku, jež v daném případě činí 20%. Dle Sraffovy teorie nám k postižení této stejné míry nadvýrobku ve „standardním systému“ stačí porovnat celkový objem určitého vyrobeného statku, který se nám objevuje na pravé straně – straně výrobních „výstupů“ matice, se součtem objemů téhož statku, který vychází u příslušného sloupce na levé straně matice – straně výrobních „vstupů“. Tuto stejnou míru výrobního přebytku u všech odvětví, jež tvoří „standardně složené zboží“, nazývá Sraffa „standardní poměr“. Sraffa pak na několika stránkách dokazuje, že každý skutečný ekonomický systém lze transformovat na systém „standardní“. [486]

Sraffovo pojetí „standardního zboží“ je velice působivé, neboť na první pohled překonává marxistické řešení tak zvaného „transformačního problému“, o němž nám již bylo řečeno, že je údajně poznamenáno „dualismem“ hodnot a výrobních cen: zatímco marxistická ekonomie nejprve uvažuje pracovní hodnoty a ty pak transformuje ve výrobní ceny, obejde se, jak se zdá, Sraffa bez této okliky, neboť je schopen odvodit výrobní ceny a směnné poměry přímo z technologických koeficientů (neboli vzájemného číselného poměru jednotek užitné hodnoty vyráběných zboží) bez nutnosti jakkoliv uvažovat pracovní hodnoty (čili společensky nutná a společností, zastoupenou fungováním tržního hospodářského mechanismu, uznaná množství mrtvé a živé práce, která jsou obsažena v těchto jednotkách užitné hodnoty). Není proto divu, že, jak se uvádí, měla Sraffova „Výroba zboží pomocí zboží“ převratný vliv na dějiny marxistické pracovní teorie hodnoty, takže se prý dá hovořit o marxismu „před Sraffou“ a marxismu „po Sraffovi“. [487]

Problém „matic vstupů a výstupů“ výrobního procesu je ale v tom, že v nich jedny a tytéž užitné hodnoty figurují pouze jako „výrobní prostředky“ (na levé straně „vstupů“) či jako „výrobky“ (na pravé straně „výstupů“), v jejichž objemu je skryt „nadvýrobek“. Skutečný hodnototvorný proces, skutečná „výroba zboží pomocí zboží“ však obsahuje hodnotu spotřebovaných výrobních prostředků + nutný produkt pro živobytí přímých a bezprostředních výrobců + nadvýrobek. Sraffovo pojetí hodnoty ztotožňuje čistý produkt s nadproduktem a klade mzdy a zisky jako součást nadproduktu: bude-li například míra výrobního přebytku 20% a z toho bude 3/4 určeno na mzdy a 1/4 na zisky, rovná se míra zisku 5%. [488] **Joan Robinsonová přiznává, že Sraffova teorie eliminuje variabilní kapitál, tvrdí však, že je to „vhodné zjednodušení“.** [489] **Sraffova ekonomická teorie je vskutku pojmovým odrazem logiky vlastnického jednání, jež klade mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizuje nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům, a tudíž, ať už si to Sraffa uvědomoval či nikoli, myšlenkovým výrazem fungování mechanismu přivlastňování, jenž byl sociálně ekonomickým základem stalinského (sovětského) modelu socialismu.**

Ronald L. Meek se snažil dokázat, že Sraffovo pojetí „standardního zboží“ odpovídá Marxově představě o výrobním odvětví s celospolečensky průměrným organickým složením kapitálu, na jehož základě se utváří průměrná míra zisku. [490] **Ještě jednou si připomeneme, že Marx demonstruje utváření průměrné (všeobecné) míry zisku na jednoduchém příkladě se třemi výrobními odvětvími A, B, C:**

A)90c + 10v + 10m → 110 jednotek hodnoty

B)80c + 20v + 20m → 120 jednotek hodnoty

C)70c + 30v + 30m → 130 jednotek hodnoty

Všechna tři odvětví mají stejné výrobní náklady – 100 hodnotových jednotek investovaného konstantního a variabilního kapitálu. Ve všech třech výrobních odvětvích je také stejná míra nadhodnoty – jedna celá. Stejný objem výrobních nákladů při odlišném organickém složení investovaných kapitálů a táž míra nadhodnoty, díky níž vznikají v odvětvích s odlišným kapitálovým složením různě veliké masy nadhodnot, tvoří dvě základní nezbytné podmínky pro zprůměrňování ziskové míry. Marx vysvětluje, že volné přelévání kapitálu vede k tomu, že ve všech třech odvětvích se nakonec ustaví obecná masa a míra zisku, jež odpovídá organickému složení kapitálu v odvětví B, které představuje společenský průměr. Výrobní cena zboží ve všech třech odvětvích pak bude 120 hodnotových jednotek = 100 hodnotových jednotek výrobních nákladů + 20 hodnotových jednotek masy zisku; průměrná míra zisku bude ve všech třech případech 20/100 = 1/5 = 20%. [491]

Povšimněme si, že v Marxově příkladě je v odvětví B – odvětví s celospolečensky průměrnou organickou skladbou kapitálu poměr mezi masou zisku a objemem investovaného konstantního kapitálu roven (20m/80c = 1/4). Celková masa zisku ve všech třech odvětvích bude 60m. Celková suma investovaného konstantního kapitálu bude ve všech třech výrobních odvětvích (90c + 80c + 70c = 240c). Poměr 60m/240c se také rovná 1/4. Není to důkaz, že Marxův rozbor procesu vytváření všeobecné míry zisku a transformace hodnoty zboží ve výrobní cenu předjímá Sraffovu teorii „standardně složeného zboží“?

V Marxově pojetí se míra zisku rovná [m/(c+v)], neboli masa nadhodnoty (nadvýrobku) lomená kapitalistovými mzdovými náklady a náklady investovaného

konstantního kapitálu. Sraffova analýza vypočítává „standardní poměr“ jako masu nadvýrobku dělenou hodnotou jeho výrobních prostředků. Vidíme, že Marxova míra zisku se v našem příkladě od Sraffova „standardního poměru“ liší, i když mají stejný objem nadvýrobku: Marxova míra zisku je (20/100 = 20%), Sraffův „standardní poměr“ vychází (20/80 = 1/4 = 25%). Z Marxova rozboru vyplývá ve všech třech výrobních odvětvích výrobní cena zboží 120 hodnotových jednotek, ve Sraffově „standardním systému“ by vycházela výrobní cena zboží 100 hodnotových jednotek. To znamená, že v Marxově příkladě zobecňování míry zisku by se rovnala objemu investovaných výrobních nákladů (c + v).

Zmíněný Marxův příklad s výrobním odvětvím s celospolečensky průměrným organickým složením kapitálu, jež má dokazovat příbuznost s koncepcí „standardně složeného zboží“, dokazuje naopak zásadní rozdíl mezi marxistickým a Sraffovým pojetím hodnoty. V marxistické pracovní teorii hodnoty tvoří hodnotovou skladbu výrobního procesu za kapitalismu (c + v + m). Ve Sraffově pojetí hodnoty, jež zobrazuje kapitalistický výrobní proces pomocí „matic vstupů a výstupů“, vypadává z této hodnotové stavby variabilní kapitál a zůstává pouze (c + m). Mzdy a zisky, z nichž se ve Sraffově rozboru skládá nadhodnota (hodnotová forma nadvýrobku v kapitalismu), ve svých vzájemných poměrech vůbec neodrážejí míru nadhodnoty, jež je podstatou kapitalistického způsobu výroby. Je samozřejmě možné se ironicky pousmát nad tím, že kategorie Sraffovy ekonomické teorie nezachycují „staré dobré marxistické vykořisťování“, jak to činí Petr Gočev[492], což ovšem není právě argument ve prospěch Sraffova pojetí hodnoty, úrovně mzdy a míry zisku. Výrobní cena zboží ve Sraffově ekonomické teorii „standardního zboží“ nevzniká ze skutečné hodnoty zboží. Z toho důvodu Sraffovo pojetí hodnoty marxistickou pracovní teorii hodnoty ani nedokazuje, ani nevyvrací.

Můžeme se i pokusit vyložit Marxův příklad ze třetího dílu Kapitálu ve smyslu Sraffovy koncepce „standardního zboží“. Opět budeme uvažovat tři výrobní odvětví A, B, C. Hodnotová struktura výrobního procesu bude zahrnovat pouze konstantní kapitál a nadhodnotu, variabilní kapitál (nutný produkt pro obživu bezprostředních výrobců) budeme eliminovat. Velikosti konstantního kapitálu a nadhodnoty se budou měnit, vzájemný poměr m/c však zůstane ve všech odvětvích stejný, čímž vzniká „standardní poměr“ objemu výrobního přebytku a velikosti spotřebovaných výrobních prostředků, jak říká Sraffa. Vzniká tento „standardní systém“:

A)100c + 25m → 125 hodnotových jednotek

B) 80c + 20m → 100 hodnotových jednotek

C) 60c + 15m → 75 hodnotových jednotek

„Standardní poměr“ se ve všech odvětvích rovná 25% (25/100 = 20/80 = 15/60 = 1/4). Když uvedeme do vzájemného poměru hodnoty spotřebovaných výrobních prostředků, vychází nám (100 : 80 : 60), což se rovná (5 : 4 : 3). Když uvedeme do vzájemného vztahu hodnoty vyrobených produktů v jednotlivých odvětvích, vychází nám (125 : 100 : 75), což se také rovná (5 : 4 : 3). Tyto směnné cenové poměry říkají, že v v 5 jednotkách užitné hodnoty produktu odvětví A je obsaženo stejné společensky nutné množství práce jako ve 4 jednotkách užitné hodnoty odvětví B a 3 jednotkách užitné hodnoty odvětví C.

Budeme-li tedy v nějakém ekonomickém systému znát ve všech výrobních odvětvích objemy spotřebovaných výrobních prostředků (neboli množství investovaného

konstantního kapitálu), tedy společensky nutná množství mrtvé práce v jednotlivých výrobních oborech, můžeme pak i – abstraktně teoreticky vzato – stanovit racionální „standardní poměr“ ekonomiky, převést celou hospodářskou soustavu na „standardní systém“ a naplánovat tak pro každé odvětví objem nadvýrobku, který se pak bude rozdělovat na zisky podniků a mzdy přímých výrobců. (Náš příklad „standardního systému“ jsme nezvolili úplně nejvhodněji, mohli jsme vytvořit i „hezčí“). Ekonomický systém přeměníme na „standardní zboží“ podle jednoduchého schématu: v jednotlivých výrobních odvětvích budeme mít c_1, c_2, c_3 atd. … c_k objemů mrtvé práce a m_1, m_2, m_3 atd. … m_k objemů nadhodnoty. Bude vždy platit, že c_1, c_2, c_3 atd. a stejně tak m_1, m_2, m_3 atd. se velikostí liší, zároveň však bude platit, že [$(m_1/c_1) = (m_2/c_2) = (m_3/c_3)$ atd. … (m_k/c_k) = „standardní poměr“]. Tím se nám vzájemné poměry mezi objemy mrtvé, ve výrobních prostředcích zvěcnělé práce upraví tak, že budou v souladu s objemovými poměry produktů jednotlivých výrobních odvětví, neboť masu nadvýrobku v každém výrobním odvětví vypočteme tak, že vynásobíme příslušný objem mrtvé práce „standardním poměrem“; poté sečteme masu mrtvé práce a masu nadvýrobku (c + m), čímž dostaneme hodnotu (a potažmo i výrobní cenu) výrobku odvětví. Celý ekonomický systém se pak stane „standardně složeným zbožím“, jehož proporcionální rozvoj bude možné řídit jednotným ústředním plánem. S pomocí matematické konstrukce „standardního systému“ se tak zrodí jakási plánovací utopie, kterou bychom mohli nazvat „sen Velkého Bratra“.

Tento příklad názorně ukazuje, že Sraffova teorie „standardního zboží“ a „standardního systému“ by byla zcela v souladu s pracovní teorií hodnoty, pokud by pracovní teorie hodnoty neuvažovala nutný produkt – neboli variabilní kapitál. (A pak by se i „standardní systém“ vytvářel poměrně jednoduše). Potíž je ale v tom, že skutečná hodnotová struktura výrobního procesu (v kapitalismu i v socialismu) zahrnuje objem spotřebované mrtvé práce + nutný produkt + nadprodukt – (c + v + m). Z toho důvodu se Sraffova ekonomická teorie dostává do problémů, neboť musí počítat pouze s objemy naturálních veličin na levé straně „vstupů“ a pravé straně „výstupů“ maticové rovnice čili s objemy výrobních prostředků a výrobků: celkový objem výrobních prostředků v naturální formě je třeba rozpočítat do jednotlivých výrobních odvětví tak, aby se splnily podmínky utvoření „standardního poměru“ a pro každou celkovou sumu spotřebovaných výrobních prostředků by platila stejná míra nadvýrobku – neboli rozdílu mezi celkovým objemem určité užitné hodnoty jako výrobku a celkovou sumou téže užitné hodnoty jako výrobního prostředku. „Matice vstupů a výstupů“ výrobního procesu by v reálné ekonomice zahrnovala miliony položek. K vytvoření „standardního systému“ by bylo třeba propočítat miliony rovnic, což nelze provést bez využití moderní počítačové techniky.

Budeme-li chápat čistý produkt jako nutný produkt pro obživu bezprostředního výrobce + výrobní přebytek, můžeme i Sraffův „standardní poměr“ transformovat ve smyslu marxistické pracovní teorie hodnoty a rozumět jej jako čistý produkt dělený hodnotou spotřebovaných výrobních prostředků – [(m+v)/c]. Marxův příklad se třemi výrobními odvětvími, z nichž jedno je nositelem celospolečensky průměrné organické skladby kapitálu, pak může dostat následující podobu:

A)80c + 10v + 30m → 120 jednotek hodnoty

B)80c + 20v + 20m → 120 jednotek hodnoty

C)80c + 30v + 10m → 120 jednotek hodnoty

„Standardní poměr“ se v tomto případě rovná (40/80 = 120/240 = 1/2 = 50%), hodnoty zboží se vždy rovnají výrobním cenám, takže „transformační problém“ odpadá. Zamysleme se nad tím, jak bude tato formule účinkovat v kapitalismu. Zdá se, že „standardní poměr“ zde bude formulovat monopolní výrobní cenu zboží, jež bude výsledkem působení volné tržní konkurence a přelévání kapitálu. Nejhorší výrobní podmínky pro kapitál budou v odvětví C, kde je míra nadhodnoty 1/3 a kapitál si bude přivlastňovat minimální zisk, nejlepší pak v odvětví A, kde je míra nadhodnoty 3/1 a kapitál si bude přivlastňovat relativně maximální masu zisku. Kapitál bude mít tendenci stlačovat výrobní cenu zboží, aby mohl snižovat mzdové náklady.

„Standardní poměr“ v marxistickém pojetí se může uplatnit i při fungování samosprávného pojetí socialismu, v němž nebude řídící aparát odcizovat čistý produkt od přímých a bezprostředních výrobců. Pro plánovité řízení hospodářského rozvoje mohou být v samosprávném socialismu také využity „matice vstupů a výstupů“ výrobního procesu. S pomocí moderních počítačů lze patrně již dnes transformovat ekonomiku na „standardní systém“, který bude zahrnovat miliony položek. Je si jen třeba uvědomit, že použití moderní výpočetní techniky samo o sobě problém dokonalejšího a úplnějšího typu společenského vlastnictví neřeší, jelikož pracovní činnost sebemodernějších počítačů nemůže nahradit lidskou vlastnickou společenskou praxi, materiálně předmětnou, produktivní sílu mezilidské vlastnické součinnosti, aktivní podíl každého člověka na vlastnickém řízení a spolurozhodování, jenž cílevědomě využívá spojení plánovitého řízení s působením hodnotového zákona v sociálně ekonomické funkci hybné síly rozvoje společenských výrobních sil. [493]

Ve „slavné tradici“ velmi „vlídného a vstřícného postoje“ vůči Bortkiewiczovým „vylepšením“ a „zdokonalením“ marxistické pracovní teorie hodnoty u ekonomických teoretiků s levicovým politickým smýšlením, které jsme sledovali u Paula Sweezyho a Pierra Sraffy, pokračuje inženýr Petr Gočev, což je mladý, beze sporu velmi nadaný ekonom, jehož levicové politické přesvědčení je zajisté také naprosto upřímné. Inženýr Gočev píše, že o kritice Marxovy teorie prostřednictvím tak zvaného „transformačního problému“ prý lze hovořit právě až u prací Bortkiewiczových, jelikož Bortkiewicz poukázal údajně na to, že ve svojí tabulce „sice Marx transformoval výstupní pracovní hodnoty ve výrobní ceny, vstupní hodnoty (koeficienty vyjadřující organické složení kapitálu) však ponechal v hodnotovém vyjádření. Podle Bortkiewicze tím smíchal jablka s hruškami. Bortkiewicz proto Marxe opravil a nabídl alternativní schéma transformace vyznačující se odlišnými vzorečky… Bortkiewiczovo schéma transformace se vyznačuje také tím, že v jeho rámci již neplatí „suma hodnot se rovná sumě výrobních cen a suma nadhodnot se rovná sumě zisků“. Z Marxovy teorie vykořisťování byl zachován pouze tak zvaný základní marxistický teorém (pojem zavedený Michio Morishimou) o vztahu hodnot a výrobních cen: nutnou a postačující podmínkou pro existenci kladné míry zisku je kladná míra vykořisťování (tj. existence nadhodnoty) a naopak.“[494]

Z uvedeného citátu je už na první pohled zřejmé, že si inženýr Gočev nedal příliš velkou práci s hlubším kritickým rozborem postupu Bortkiewiczových algebraických úvah. Vezměme jenom příslovečné „míchání hrušek s jablky“. Každému, kdo se jen zběžně seznámil s klasickou (!) pracovní teorií hodnoty Adama Smitha a Davida Ricarda, je přece dávno známo, že jsou-li z hlediska živé (a mrtvé) konkrétní práce a jejího produktu, užitné hodnoty, vyrobená zboží kvalitativně různorodá a kvantitativně nesouměřitelná, pak pod zorným úhlem živé (i zvěcnělé) práce abstraktní (čili kvalitativně bezrozdílné a stejnorodé, neboť časem měřené) a jejího plodu, hodnoty obsažené v užitné hodnotě vyrobeného zboží, jsou vyprodukovaná zboží kvalitativně

stejnorodá a kvantitativně souměřitelná, a proto lze při směně zboží, což je směna hodnotových ekvivalentů, klidně směňovat hrušky s jablky a naopak. To za prvé. Výrobní cena je modifikovaná pracovní hodnota neboli přeměněná forma pracovní hodnoty, a to prostě z toho důvodu, že, jak jsme již mnohokrát zdůraznili, hodnota i výrobní cena nejsou jakési klasické látkové substance v pevném, kapalném, plynném či plazmatickém skupenství, o němž hovoří klasická mechanika, které by bylo možné vidět, slyšet, nahmatat, jež by bylo možné ochutnat, či k nim přivonět, které by bylo možno změřit, zvážit a spočítat – jako kupříkladu „peníze, jež plodí další peníze" a získávají tak v sociálně ekonomické funkci variabilního kapitálu schopnost „zázračně se rozmnožovat" – jak si je představovali antičtí filosofové nebo ještě i francouzští materialistické osmnáctého století, leč společenské výrobní vztahy, které jsou samozřejmě hmotné, materiálně předmětné, jelikož jsou nezávislé na vůli a vědomí lidí, kteří je utvářejí, přičemž kupříkladu z objektivní hmotnosti a materiální předmětnosti hodnoty a ceny páru bot – pokud je vyroben jako zboží neboli je produktem práce, jež se na trhu směňuje za jiné zbožní produkty práce, čímž užitná hodnota bot získává společenskou vlastnost být nositelem hodnoty – neubývá ani atom, přestože hodnota a cena neobsahují ani atom z atomární stavby kůže, z níž byl onen pár vyroben. Přeměna hodnot ve výrobní ceny pak krystalizuje v procesu zespolečenšťování investovaných produktivních kapitálů a jimi vyrobených mas nadhodnoty. To za druhé. A za třetí: již při zběžném pohledu na Bortkiewiczovo „alternativní transformační schéma" by inženýr Gočev zjistil, že v jeho rámci se zachovává Marxův teorém, podle něhož „suma nadhodnot se rovná sumě mas společensky průměrného zisku" (dle algebraické metody Bortkiewiczovy mas zisků, utvářených podle vzorce pro všeobecný rovný zisk), přičemž, jak znovu opakujeme a zdůrazňujeme, postulát, podle něhož se „suma hodnot nerovná sumě výrobních cen", má pouze formálně matematickou povahu, neboť ani algebraičtí kouzelníci nemohou v systému ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, sestavujícími dohromady prostou reprodukci, popřít a zrušit všeobecnou platnost zákona hodnoty.

A nyní se ještě kriticky podívejme na onen údajně „základní marxistický teorém" o vztahu hodnot a výrobních cen, jenž prý byl v důsledku působení Bortkiewiczova „alternativního schématu řešení transformačního problému" na marxistickou pracovní teorii hodnoty zachován z původní Marxovy teorie vykořisťování a má znít ve formulaci japonského marxistického matematického ekonoma Morishimy, jenž vytvořil matematickou interpretaci Kapitálu[495], takto: „nutnou a postačující podmínkou pro existenci kladné míry zisku je kladná míra vykořisťování (tj. existence nadhodnoty) a naopak". Pokud by ale živá konkrétní práce kupříkladu tradičních průmyslových dělníků nevytvářela nadhodnotu pro třídu kapitalistických vlastníků a podnikatelů – a necharakterizovala ji tedy „kladná míra vykořisťování" –, pak by jejich práce nebyla produktivní pro kapitál, ale směňovala by se za kapitalistův důchod, jejž by nezvětšovala, nýbrž zmenšovala, a nemohla by pochopitelně ani vyrábět „kladnou míru zisku". Onen „základní postulát marxistické pracovní teorie vykořisťování" tedy není prostě nic jiného – při vší úctě k myšlenkovému obsahu, rozsahu a významu teoretického díla pana Morishimy – než myšlenkově naprosto bezobsažná banalita zcela v duchu „životních mouder" Kozmy Prutkova, k níž už stačí dodat pouze to, že vskutku „nelze obsáhnout neobsáhlé".

Z abstraktně obecného hlediska však nelze nic namítat proti snaze nalézt řešení otázky transformace vyprodukovaných hodnot ve výrobní ceny pomocí algebraických vzorců, rovnic a nerovnic, díky nimž by bylo možné stanovit jednou provždy jako „konečnou pravdu v poslední instanci" cenové koeficienty (x a y) či všeobecnou a rovnou míru zisku (p), a to nezávisle na celkové velikosti nebo organické skladbě investovaných

produktivních kapitálů spolu se závěrem, že suma hodnot se rovná sumě výrobních cen, jako je tomu v Marxově pojetí. Profesoru matematické statistiky na berlínské univerzitě dlužno zároveň připsat k dobru, že ve svých rovnicích respektuje Marxův požadavek stejné míry nadhodnoty ve všech odvětvích, z čehož je zjevné, že vychází z Marxovy pracovní teorie hodnoty zboží obsažené v prvním díle Kapitálu, podle níž je zdrojem nadhodnoty, kterou si přivlastňuje třída kapitalistických soukromých vlastníků, pouze a jedině živá konkrétní práce (tradičních průmyslových) dělníků (a dokonce se i snaží zohlednit ve svém algebraickém postupu rozdílnost organické stavby kapitálů, vložených do jednotlivých odvětví) – a proto znovu opakujeme, že je velice plytký a povrchní názor inženýra Gočeva, podle něhož Bortkiewicz odmítá Marxův názor, že suma nadhodnot se rovná sumě zisků, názor, jenž svědčí pouze o tom, že si inženýr Gočev nedal vůbec žádnou práci s tím, aby kriticky přezkoumal Bortkiewiczův postup, ale nekriticky přejal výklad Bortkiewiczovy teorie, který patrně slyšel, jak se alespoň domníváme, v době svých vysokoškolských studií na přednášce od některého z profesorů na Vysoké škole ekonomické. Jsme tudíž přesvědčeni, že Ladislaus Bortkiewicz byl při koncipování svojí teoretické alternativy Marxovy varianty pracovní teorie hodnoty, jíž chtěl opravit údajně chybný Marxův způsob a postup při vysvětlování přeměny hodnoty ve výrobní cenu a utváření všeobecné míry zisku z vyprodukovaných mas nadhodnot, veden těmi nejušlechtilejšími motivy: chtěl možná vskutku „jít s Marxem za Marxe“, opravit Marxův výklad ve třetím díle Kapitálu v zájmu dalšího rozvoje marxistické pracovní teorie hodnoty. A je velice příznačné, jak tato zajisté velice upřímně míněná snaha dopadla: znovu jsme nuceni zopakovat, že algebraická metoda postupem hodným „královny věd“ exaktně manifestuje, fixuje a zvěčňuje formálně logický (čili nesmyslný, z nedokonalosti pojmově teoretického myšlení plynoucí) rozpor, charakteristický pro Ricardovu pracovní teorii hodnoty – buď všeobecně platí zákon hodnoty, ale pak se nemůže hodnota vývojově modifikovat na výrobní cenu, a tudíž ani není možná všeobecná rovná míra zisku, anebo se může utvářet všeobecná rovná míra zisku a hodnota se může upravovat na výrobní cenu, pak ale nemá zákon hodnoty všeobecnou platnost –, a to právě z toho důvodu, že usiluje o „bezrozporné“ a „formálně logicky důsledné“ vysvětlení procesu přeměny hodnoty na vývojovou modifikaci hodnoty v podobě výrobní ceny.

Opět jsme nuceni konstatovat, že formálně algebraické odvozování výrobních cen z vyrobených hodnot vytváří filosoficko-ekonomickou teorii, v níž se dematerializují kapitalistické společenské výrobní vztahy, materiálně předmětný obsah se vytrácí především u jejich hlubinného základu, hlubinné strukturně systémové úrovně a jádra sjednocujícího všechny stránky kapitalistického výrobního způsobu (neboli výrobu, směnu, rozdělování a spotřebu), jímž jsou vlastnické vztahy, typy a formy vlastnické (respektive nevlastnické) subjektivity, jež tvoří sociálně ekonomickou podstatu systému kapitalistického vykořisťování i základ třídně sociální dělby práce a třídně sociální strukturace kapitalistické občanské společnosti, které se tak ztotožňují s kategoriemi právního vědomí, vládnoucími v politicko-ideologické nadstavbě buržoazní společnosti, s představami kapitalistických soukromých vlastníků o právu a spravedlnosti ve sféře právní duchovně praktické tvorby. Souběžně s tím, jak se u kapitalistického soukromého vlastnictví klade jako ontologicky prvotní a základní jeho výraz v soustavě právních kategorií, kdežto jeho sociálně ekonomický obsah a třídně sociální podstata se kladou jako druhotné a odvozené, zatemňuje se původ kapitalistického soukromého vlastnictví v nadhodnotě a dochází ke zkreslení původních představ dělnického hnutí a dělnických politických stran o revoluční politické strategii coby základního způsobu překonání kapitalismu a sociálně ekonomického osvobození dělnické třídy.

Inženýr Petr Gočev pokládá v sociálně historických podmínkách „postindustriálního“, „postmoderního“ a globalizovaného kapitalismu pro levici za „velice slibný“ přístup, jejž nabízí indeterministická „probabilistická politická ekonomie“, která prý znamená „zásadní přehodnocení dosavadního přístupu k analýze ekonomických zákonů“, jelikož podle ní sice nelze popřít přelévání kapitálu ze sfér, ve kterých dosahuje podprůměrné míry zisku, do sfér, kde je míra zisku vyšší, lze však prý úspěšně polemizovat s názorem, že z existence této tendence vyplývá udržitelnost předpokladu všeobecné míry zisku jakožto východiska pro ekonomickou analýzu cenové tvorby v podmínkách volné konkurence, a to je právě nejzávažnější omyl, jehož se údajně Marxova ekonomická teorie dopustila: nutnost transformovat hodnoty ve výrobní ceny vyplývá z nutnosti sladit pracovní teorii hodnoty s předpokladem jednotné míry zisku v odvětvích s různým organickým složením kapitálu, pokud je ovšem samotný předpoklad jednotné míry zisku ve světě konkurenčních trhů neudržitelný (neudržitelnost předpokladu jednotné míry zisku ve světě nedokonalé konkurence nikdo nezpochybňuje), a pokud zároveň platí, že odvětví s vyšším podílem mrtvé práce vykazují nižší míru zisku, pak ovšem není třeba hodnoty vůbec transformovat, a tudíž je vcelku lhostejné, zda je Marxem popsané schéma transformace hodnot ve výrobní ceny správné anebo ne. [496]

Je sice hezké, že se „probabilistická politická ekonomie“ snaží být „výsostně postmodernistická“, a proto vychází z „teorie chaosu“, ovšem grafy podložené výklady, podle nichž odvětví s vyšším podílem zvěcnělé práce (neboli vyšší organickou skladbou kapitálu) vykazují nižší míru zisku, a proto se v oblastech s rozdílným kapitálovým složením nemůže stejná míra zisku vůbec utvořit, názorně dokládají, že teorie „probabilistické politické ekonomie“ pouze opakuje metafyzické, antidialektické pojetí pracovní teorie hodnoty, které se, jak jsme již několikrát naznačili, objevuje u Davida Ricarda a podle nějž, jak je všeobecně známo a vešlo do povědomí o historickém vývoji ekonomických teorií, by utváření průměrné ziskové míry údajně popíralo účinkování zákona hodnoty. A jenom tak mimochodem: je logické, že indeterministická „teorie chaosu“ odmítá pojímat vzájemný vztah mezi procesem zespolečenšťování rozdílných mas nadhodnoty v jednotlivých odvětvích a vznikáním rovné míry zisku jako vztah příčiny a důsledku (účinku) neboli jako vztah kauzální, což formuluje i tím způsobem, že výsledným účinkem vzájemného přelévání jednotlivých nadhodnotových mas v procesu jejich zespolečenšťování není utváření stejné míry zisku v produkčních oborech s rozličným podílem živé a zvěcnělé práce, jenomže tento „neudržitelný předpoklad“ tvořil reálný obsah každodenní praktické sociálně ekonomické aktivity, přeměňující vyprodukované hodnoty ve výrobní ceny v soustavě výrobních vztahů v období kapitalismu volné konkurence, což nutí k jistým pochybnostem o poznávací hodnotě a objektivní pravdivosti nejenom vlastní „probabilistické ekonomické teorie“ i s jejími zaručeně přesnými grafy, leč též i samotné „teorie chaosu“ coby jejího metodologického východiska. Zmíněné pochybnosti zesiluje i fakt, že ekonomická teorie, podle níž „je lhostejné, zda je Marxovo schéma transformace hodnot ve výrobní ceny správné anebo ne“, se tímto šikovným myšlenkovým obratem vyhýbá odpovědi na otázku, zda se úhrn hodnot rovná celkové sumě výrobních cen či nikoli, řečeno jinými slovy: zamlčuje odpověď na otázku, zda podle ní platí zákon hodnoty a nadhodnoty nebo ne, a tudíž se od ní ani nedozvíme, zda máme kapitalistické výrobní vztahy pojímat materialisticky nebo (objektivně či subjektivně) idealisticky jako dematerializované – a tedy i fixní, jednou provždy dané sociálně historické jsoucno –, čili jako ahistorickou nevývojovou strukturu, kterou nemůže odstranit žádná lidská revolučně kritická dějinotvorná aktivita.

Profesor Kříž píše, že již v roce 1953, kdy se pokoušel sestavit schéma kapitalistického reprodukčního procesu, jež by uvažovalo pět výrobních oborů v několika časových obdobích za sebou, dospěl k přesvědčení, že Marx chtěl svými schématy, ilustrujícími přeměnu v kapitalistickém výrobním procesu vyprodukovaných hodnot ve výrobní ceny, znázornit tyto dva klíčové momenty kapitalistické tvorby výrobních cen v podmínkách fungování tržního mechanismu volné konkurence: a)velikosti mas nadhodnot vyprodukovaných v jednotlivých výrobních odvětvích se řídí organickým složením zálohovaných kapitálů spolu se vzájemným poměrem nadpráce ku práci nutné, jenž je vzhledem k přibližně téže úrovni produktivity práce ve všech produkčních oblastech stejný; b)skutečnost, že výrobní ceny se zpravidla na tu či onu stranu odchylují od vyrobených hodnot a kapitalističtí podnikatelů v určité produkční sféře si z nadhodnoty, kterou vytěžili ze živé konkrétní práce svých dělníků, přivlastňují pouze onu část, jež v souladu s velikostí jimi investovaného konstantního a variabilního kapitálu odpovídá všeobecné rovné míře zisku – tedy tato skutečnost vůbec nevyvrací platnost zákona hodnoty, jenž je vlastně projevem zákona zachování hmoty v ekonomickém životě společnosti. Z toho důvodu také klade Marx v rámci výrobních nákladů rovnítko mezi hodnoty a výrobní ceny a jeho schémata transformačního procesu neodlišují zálohovaný kapitál od kapitálu reálně vynakládaného. [497]

Metoda, kterou zvolil profesor Kříž, aby pojmově zobrazil proces utváření stejné masy a míry zisku v odvětvích s rozdílným vzájemným podílem živé a zvěcnělé práce a odlišnými masami vyrobených nadhodnot, se již ovšem pohybuje na úrovni teoretické abstrakce, jež zohledňuje modifikovaný význam ceny výrobních nákladů, a proto vyjadřuje přeměnu hodnot ve výrobní ceny v obecné podobě pomocí maticově uspořádané soustavy rovnic vstupů a výstupů výrobního hodnototvorného procesu, jejíž řádky zachycují jednotlivá výrobní odvětví a sloupce postihují jednotlivé statky v roli výrobních prostředků a vstupů na levé straně matice i ve funkci výrobků na její pravé straně výstupů celého procesu (vždycky se jedná o počet jednotek užitné hodnoty příslušného tovaru vynásobený hodnotou vězící v jednotce užitné hodnoty), k čemuž se v každém řádku vždy připojuje (v + m) neboli hodnota vytvořená živou konkrétní prací bezprostředního výrobce, která hotoví příslušný výrobek v jeho konečné podobě. Nastíněná matice tak vyjadřuje i reprodukční podmínky pracovní síly dělnictva, které jsou určovány historicky danou kombinací reprodukčních podmínek životních prostředků dělníků, čímž modelově uchopuje celý kapitalistický reprodukční proces, do něhož náleží obory produkující jak výrobní prostředky, tak i spotřební předměty pro dělníky a luxusní spotřební zboží pro kapitalisty, avšak jiným způsobem, než to dělá Bortkiewicz.

Poté, co zmodeloval hodnotovou strukturu reprodukčního procesu, konstruuje profesor Kříž další do matice uspořádanou soustavu rovnic vstupů a výstupů zhodnocovacího procesu coby procesu kapitalistické tvorby výrobních cen, která již bere přímo a bezprostředně na vědomí modifikovaný význam ceny nákladů, a tak zabudovává do každého řádku matice tak zvané modifikační koeficienty, jež zrcadlí odklon výrobní ceny určitého zboží od jeho hodnoty, čímž se pak součet výrobních cen materiálových nákladů a pracovní síly, zvětšený na levé straně výrobních vstupů o zisk z výrobní ceny zálohovaného kapitálu, rovná výrobní ceně příslušné produkce v posledním sloupci matice na pravé straně výstupů výrobního procesu. Modifikační koeficienty u výrobních cen jednotlivých položek výrobních nákladů jsou kladné i záporné, neboť zrcadlí odchylky výrobních cen na tu či onu stranu od hodnot, a proto se v národohospodářském souhrnu vzájemně vyrovnávají – maticové rovnice dovedou na rozdíl od klasické algebraické metody tyto odchylky pojmově uchopit! –, takže není

divu, že Marxova teorie v rámci výrobních nákladů hodnoty a ceny výrobních nákladů ztotožňuje. Od cenové matice pak odečteme matici hodnotovou, čímž dostáváme rovnici, na jejíž pravé straně je nula: jejím řešením je hledaná všeobecná rovná míra zisku. Je zřejmé, že metoda zkoumání procesu zespolečenšťování v jednotlivých odvětvích vyrobených mas nadhodnoty, kterou rozvíjí profesor Kříž, respektuje Marxovo pojetí přeměny hodnot ve výrobní ceny, dle něhož se celkový společenský úhrn hodnot rovná celospolečenskému souhrnu výrobních cen, z čehož plyne, že (suma výrobních cen – suma hodnot = 0). Profesor Kříž s využitím jedné z vět maticového počtu dokládá, že uvedená rovnice má i při libovolném počtu výrobních odvětví právě jeden kořen vedoucí k řešení vyšetřované úlohy, což potvrzuje Marxův postulát, že všeobecná míra zisku je objektivně a jednoznačně určená veličina. [498] Z čehož plyne obecný závěr, „že ta zjednodušení, kterých Karel Marx použil ve III. díle Kapitálu při vyšetřování přeměny hodnot ve výrobní ceny, abstrahování od modifikovaného významu ceny nákladů, nenarušují podstatu jeho teorie o tvorbě všeobecné míry zisku.“[499]

Je zjevné, že poté, co uznala modifikovaný význam ceny nákladů, bere metoda profesora Kříže na zřetel i kvalitativní rozdíl mezi výrobními cenami a cenami tržními (neboli nákupními a prodejními), které kolísají kolem výrobních cen coby modifikovaných hodnot neboli hodnot v přeměněné formě a mohou tak stoupat nad hodnotu, nebo naopak pod hodnotu klesat, přičemž tyto odchylky se již nemusejí vzájemně vyrovnávat, a tudíž pro ně můžeme formulovat velice pravděpodobný předpoklad, že v celkovém společenském souhrnu se v kapitalistickém sociálně ekonomickém systému suma tržních cen nerovná sumě vyprodukovaných hodnot, přestože hodnotový zákon zajisté působí i v hlubinném základu nákupních a prodejních cen zboží na trhu. Z toho plyne, že mechanismus fungování dokonalé tržní konkurence vytváří v systému kapitalistických výrobních vztahů inflační či deflační tendence, tedy kupříkladu tendence k poklesu celkové úrovně mezd dělnického obyvatelstva, což vede ke snížení masové peněžní koupěschopné poptávky, jež pak vyvolává krizi z nadvýroby.

Souhrn tržních cen zboží by se v kapitalistickém systému nerovnal souhrnu hodnot ani v případě, že by šlo o ideálně rovnovážné tržní ceny, neboť rovnovážné tržní (nákupní a prodejní) ceny zboží se v soustavě kapitalistických výrobních vztahů vyrovnávají na výrobních cenách, které se odchylují od hodnot a až na celospolečenské úrovni se rovnají souhrnu hodnot. A tento souhrn výrobních cen, rovný celospolečenskému souhrnu hodnot, není žádná jednou provždy daná, hotová a neměnná veličina, jak se nám snaží namluvit klasická algebra, snovající kvadratické rovnice druhého stupně či maticové rovnice vstupů a výstupů výrobních procesů, ale má klesající historickou vývojovou tendenci, neboť v historické vývojové perspektivě klesá společensky průměrná míra zisku, která je součástí materiálně předmětného ustrojení výrobních cen, což v kapitalismu vyvolává cyklicky se opakující krize z nadvýroby. To, že se souhrn nákupních a prodejních cen zboží nerovná ani v případě ideálně rovnovážných tržních cen sumě hodnot v historické vývojové perspektivě, není v rozporu se zákonem hodnoty, ale je to naopak projev působení hodnotového zákona: krize z nadvýroby, které se v různých podobách ve vývoji kapitalistického sociálně ekonomického systému periodicky opakují, nejsou proto v rozporu, ale v souladu s účinkováním zákona hodnoty.

Elementární vědecká poctivost mne nutí přiznat, že – zajisté ke své nesmírné hanbě – maticovému počtu vůbec nerozumím, a proto jsem si také nedovolil hrát si takzvaně „na chytrého“ a reprodukovat konkrétní schémata, podle nichž byly sestaveny jednotlivé matice, ve formě matematických symbolů a operátorů, jak je uvádí profesor Kříž,

podrobit jeho metodu kritickému zkoumání. A z toho důvodu také musím vzdát hold výkladu profesora Kříže, jak jej rozvíjí v článcích, v nichž se zabývá řešením transformačního problému, za to, že i člověk tak nevědomý a nedovzdělaný v oblasti vyšší matematiky, jako jsem já, byl schopen jakž takž porozumět alespoň obecnému smyslu jeho matematickému postupu. Právě proto se ale současně domnívám, že i když je nutno velice kladně ocenit snahu profesora Kříže podpořit Marxovu filosoficko-ekonomickou teorii, představuje i maticový počet metodu bezrozporného pojmového zobrazení sociálně ekonomického procesu, v jehož podstatě je, jak by možná pravil sovětský filosof Iljenkov, „rozpor reálně objektivně přítomen", a tudíž nemá v žádném případě pouze logickou (neboli čistě subjektivní, z nepřesnosti a nedbalosti myšlení plynoucí) povahu – což je způsob ne zcela adekvátní, podobně jako je tomu u algebraické metody Bortkiewiczovy.

Kapitola VI. Monopolní výrobní cena zboží. Utváření dodatečného, zvláštního a mimořádného zisku na příkladu informačních technologií či aplikace pracovní teorie hodnoty na řešení ekologické problematiky.

Když psal svého času Lenin o tom, že imperialismus coby „nejvyšší vývojové stádium kapitalismu" neboli „kapitalismus parazitický, zahnívající a umírající" je „předvečerem proletářské socialistické revoluce"[500] – je všeobecně známo, že dle Leninova názoru má imperialismus tyto základní rysy: a)z procesu koncentrace výroby a kapitálu (která nabývá takových organizačně technických forem, jakou jsou kartely, syndikáty, trusty, koncerny atd., atp.) vyvěrá přeměna volné konkurence ve svůj protiklad, v monopol, a proto je možné vymezit imperialismus jako monopolistický kapitalismus, kapitalismus v monopolistickém vývojovém stádiu; b)tendence k formování společenských výrobních vztahů monopolistického kapitalismu je dále posilována změněnou úlohu bank, splýváním peněžního (bankovního) kapitálu s průmyslovým produktivním kapitálem v kapitál finanční, čímž se v třídně sociální dělbě práce, diferenciaci a strukturaci společnosti monopolního kapitalismu utváří vlastnická a mocenská elita v podobě sociálně ekonomické vrstvy velkoburžoazní finanční oligarchie; c)nahrazování vývozu zboží vývozem kapitálu (neboli vykořisťovatelských kapitalistických výrobních vztahů) z hospodářky nejsilnějších zemí do států chudých a průmyslově zaostalých, v důsledku čehož si imperialistické velmoci (Anglie, Francie, císařské Německo, carské Rusko, ale i Belgie, Holandsko či Portugalsko) rozdělují svět, vytvářejí svá koloniální impéria; d)po dokončení rozdělení světa mezi koloniální velmoci vznikají na základě nerovnoměrného hospodářského vývoje (hospodářství Německa se na přelomu devatenáctého a dvacátého století rozvíjelo dynamičtěji než ekonomika Velké Británie) a v důsledku konkurence mezi monopolistickými svazy mocensko-politické konflikty mezi imperiálními velmocemi, v nichž jde o nové přerozdělení světa koloniálního panství, což se stává příčinou a živnou půdou celosvětového válečného střetnutí[501] – uváděl, že „vývoj kapitalismu dospěl tak daleko, že zbožní výroba, ač „vládne" jako dříve a je pokládána za základ celého hospodářství, je ve skutečnosti již podlomena a hlavní zisky shrabují „géniové" finančních machinací. Základnu těchto machinací a švindlů tvoří zespolečenštění výroby, avšak ohromný pokrok, který lidstvo dovedl k tomuto

zespolečenštění, jde k duhu…spekulantům"… „maloměšťácky reakční kritika kapitalistického imperialismu"… „horuje o návratu zpět, k „volné", „klidné" a „poctivé" konkurenci" … „Kartely uzavírají dohody o prodejních podmínkách, platebních lhůtách aj. Rozdělují si odbytiště. Určují množství produktů, které mají být vyrobeny. Určují ceny. Rozdělují mezi jednotlivé podniky zisk"…Cenové kartely „plánovitě snižují ceny (aby přivedly na mizinu „outsidery", tj. podniky, které se nechtějí podřídit monopolistům; vynakládají milióny, aby své výrobky prodávaly po jistou dobu pod vlastní náklady"… současně však můžeme pozorovat též „trvalé zvyšování cen jako důsledek vzniku kartelů". [502]

Po vypuknutí první světové války, kterou způsobily nesmiřitelné meziimperialistické rozpory, vlastnické a mocensko-politické konflikty mezi imperialistickými velmocenskými dravci, zápasícími o přerozdělení světového koloniálního panství – jejich jádrem se stalo hospodářské, politické a vojenské soupeření mezi Velkou Británií a císařským vilémovským Německem –, Lenin přesvědčivě dokázal, že tato válka je ze všech stran, ze stran všech států, které se na ní podílely, (neboli i ruského impéria, jež bojovalo na straně trojdohody) válkou imperialistickou čili nespravedlivou, lupičskou, dobyvačnou a zločinnou, jež se ovšem může proměnit na revolučně demokratickou občanskou válku „chýší proti palácům", přetvořit se v proletářskou socialistickou revoluci. [503] Lenin zároveň ukázal, že v důsledku nerovnoměrného sociálně ekonomického a sociálně politického vývoje čili i nerovnoměrného narůstání objektivních a subjektivních podmínek a předpokladů ke vzniku socialistické revoluce, nevypukne proletářská revoluce naráz a současně ve všech ekonomicky nejvyspělejších zemích monopolního kapitalismu, ale rozhoří se nejdříve v jednom či několika málo státech, v nichž dojde k nejvýraznějšímu zauzlení a vyostření klubka antagonistických třídně sociálních, sociálně ekonomických a sociálně politických rozporů imperialismu. [504] A takovou zemí se stalo carské Rusko, v němž rozvoj kapitalismu začal z imperialistického vývojového stádia, přičemž v sociálně ekonomické tkáni, třídně sociálním uspořádání i politické organizaci ruské společnosti na přelomu devatenáctého a dvacátého století – a to i v období po svržení feudálně despotického politického režimu carského samoděržaví a nastolení buržoazně demokratické parlamentní republiky v únorové revoluci roku 1917! – přetrvávaly (zvláště v zemědělství a na vesnici) pozůstatky feudalismu ve formě velkostatkářského a církevního vlastnictví půdy i roboty a nevolnictví milionových mas drobných a středních rolníků u feudálních velkostatkářů, pohlavárů pravoslavné církve a kulaků.

Při charakterizování úlohy ctihodných bankovních domů pro formování výrobních vztahů a vlastnických struktur monopolního kapitalismu Lenin psal, že koncentrací kapitálu a růstem obratu bank se podstatně mění jejich význam: „Z jednotlivých, navzájem odloučených kapitalistů vzniká jeden kolektivní kapitalista. Tím, že banka vede běžný účet několika kapitalistům, vykonává zdánlivě ryze technickou, výhradně pomocnou operaci. Ukazuje se však, že jakmile tato operace nabude obrovského rozsahu, zmocňuje se hrstka monopolistů řízení obchodních a průmyslových operací celé kapitalistické společnosti, a to tak, že zprvu získává možnost – pomocí bankovních styků, běžných účtů a jiných finančních operací – přesně zjišťovat stav obchodů jednotlivých kapitalistů, potom je kontrolovat, ovlivňovat je rozšiřováním či zmenšováním, usnadňováním či ztěžováním úvěru, a posléze úplně rozhodovat o jejich osudu, určovat výnosnost jejich podnikání, zbavovat je kapitálu nebo jim poskytovat příležitost, aby rychle a ve velkém rozsahu zvětšovaly svůj kapitál atd."… „poslední slovo ve vývoji bankovnictví je znovu a znovu monopol. Mluvíme-li o těsném spojení mezi bankami a průmyslem, projevuje se nová úloha bank snad nejvýrazněji právě na

tomto poli. Eskontuje-li banka směnky některého podniku, otevírá-li mu běžný účet apod., pak tyto jednotlivé úkony samy o sobě nijak neomezují samostatnost tohoto podnikatele a banka si podržuje skromnou úlohu prostředníka. Když se však tyto úkony častěji opakují a stabilizují, když banka „shromažďuje" ve svých rukou nesmírné kapitály, když vedení běžných účtů dotyčného podniku umožňuje bance – a to se také opravdu stává – seznamovat se stále podrobněji a důkladněji s hospodářským stavem svého klienta, vyplývá z toho, že se závislost průmyslového kapitalisty na bance stále zvětšuje."[505]

Lenin připomenul, že „před půl stoletím, když Marx psal svůj Kapitál, pokládala převážná většina ekonomů volnou konkurenci za „přírodní zákon". Oficiální věda se pokoušela spikleneckým mlčením umrtvit Marxovo dílo, kterým teoretickým a historickým rozborem kapitalismu dokázal, že volná konkurence způsobuje koncentraci výroby a že tato koncentrace vede na jistém vývojovém stupni k monopolu. Dnes se monopol stal skutečností… skutečnost, že koncentrace výroby všude vytváří monopol, je všeobecným a hlavním zákonem soudobého vývojového stádia kapitalismu."[506]

Autor teoretického pojednání o kapitalismu v monopolním vývojovém stádiu – jenž v dalším průběhu svého historického vývoje „vyzrál" (či spíše „přezrál") a rozvinul se do kapitalismu národně státně monopolního a posléze i kapitalismu nadnárodně a nadstátně monopolního neboli globalizovaného, jejž charakterizuje údajně „volný pohyb" zboží, služeb, informací, práce, lidí, peněz a kapitálu (čili kapitalistického vykořisťovatelského soukromého vlastnictví) po planetě – těmito slovy navazoval na následující textovou pasáž druhé knihy třetího dílu Marxova „Kapitálu": „Je ovšem naprosto nesprávné považovat prostředky, jimiž disponují moderní bankéři, pouze za prostředky zahalečů. Za prvé disponují částí kapitálu, kterou právě mají průmyslníci a obchodníci volnou v peněžní formě jako peněžní rezervu nebo jako peněžní kapitál, jenž má být teprve investován; je to tedy zahálející kapitál, nikoli kapitál zahalečů. Za druhé sem patří ta část nejrůznějších důchodů a úspor, která je určena trvale nebo přechodně k akumulaci. A obojí je pro povahu bankovní soustavy podstatné. Nesmíme však nikdy zapomínat, za prvé, že peníze – ve formě drahých kovů – zůstávají základem, z něhož se úvěrová soustava zcela přirozeně nemůže nikdy vymanit, Za druhé, že úvěrová soustava předpokládá soukromý monopol společenských výrobních prostředků (ve formě kapitálu a pozemkového vlastnictví), že je sama na jedné straně imanentní formou kapitalistického výrobního způsobu, a na druhé straně jednou ze sil, které tento výrobní způsob rozvíjejí až k jeho nejvyšší možné formě. Bankovní soustava je co do formální organizace a centralizace… nejumělejším a nejdokonalejším výtvorem, k němuž kapitalistický výrobní způsob vůbec dospěl. Odtud ohromná moc takové instituce, jako je Anglická banka, nad obchodem a průmyslem, ačkoli jejich skutečný pohyb zůstává úplně mimo její dosah a ona sama má k němu pasivní poměr. V bankovní soustavě je ovšem dána forma společenského vedení knih a rozdělování výrobních prostředků ve společenském měřítku, ale jen forma. Viděli jsme, že průměrný zisk jednotlivého kapitalisty, čili každého jednotlivého kapitálu, není určován nadprací, kterou si přímo přivlastňuje tento kapitál, nýbrž množstvím celkové nadpráce, kterou si přivlastňuje veškerý kapitál, množstvím, z něhož si každý jednotlivý kapitál bere svou dividendu jen jako poměrná část celkového kapitálu. Tato společenská povaha kapitálu je podmíněna a plně se realizuje teprve úplným rozvojem úvěrové a bankovní soustavy. Na druhé straně jde tato soustava ještě dále. Dává průmyslovým a obchodním kapitalistům k dispozici všechen volný, ba i potenciální kapitál společnosti, který ještě aktivně nefungoval, takže ani osoby, které jej zapůjčují, ani osoby, které ho používají, nejsou jeho vlastníky nebo výrobci. Tím ruší soukromý charakter kapitálu a obsahuje tak sama

o sobě, ale jen sama o sobě, zrušení kapitálu. Bankovnictvím se rozdělování kapitálu jako zvláštní podnikání, jako společenská funkce, odnímá soukromým kapitalistům a lichvářům. Ale banka a úvěr se tím zároveň stávají nejmocnějším prostředkem, který žene kapitalistickou výrobu za její vlastní hranice, a jedním z nejsilnějších pák krizí a švindlu. Tím, že bankovní soustava nahrazuje peníze různými formami úvěrového oběživa, ukazuje dále, že peníze nejsou ve skutečnosti nic jiného než zvláštní výraz společenského charakteru práce a jejích produktů; tento charakter – protože je v rozporu se základnou soukromé výroby – se však konec konců musí vždy jevit jako věc, jako zvláštní zboží vedle ostatního zboží. Konečně je nesporné, že úvěrová soustava bude mohutnou pákou při přechodu od kapitalistického výrobního způsobu k výrobnímu způsobu založenému na sdružené práci; ale jen jako složka v souvislosti s ostatními velkými organickými převraty v samém výrobním způsobu. Naproti tomu iluze o zázračné moci úvěrnictví a bankovnictví v socialistickém smyslu vyvěrají z naprostého nepochopení kapitalistického výrobního způsobu a úvěrnictví jako jedné z jeho forem. Jakmile se výrobní prostředky přestanou přeměňovat v kapitál (v čemž je zahrnuto i zrušení soukromého pozemkového vlastnictví), nemá už úvěr jako takový žádný smysl, což ostatně uznali i saint-simonovci. Dokud však kapitalistický výrobní způsob existuje, existuje jako jedna z jeho forem i úrokový kapitál a tvoří ve skutečnosti základnu jeho úvěrové soustavy.“[507]

V zobecňující charakteristice imperialistické vývojové etapy kapitalistického společenského zřízení Lenin zdůraznil: „Když se velký podnik přeměňuje v podnik mamutí a plánovitě, podle přesně zjištěných statistických údajů organizuje přísun dvou třetin nebo tří čtvrtin celkového množství původních surovin, potřebných pro desetimilióny obyvatel; když se systematicky organizuje přeprava těchto surovin do nejvýhodnějších výrobních míst, často sta a tisíce verst od sebe vzdálených; když se z jednoho ústředí řídí postupné zpracování materiálu ve všech stádiích až po vyrobení celé řady různých hotových výrobků; když se tyto výrobky rozdělují podle jednotného plánu mezi desítky a stamilióny spotřebitelů (prodej nafty v Americe i v Německu americkým Petrolejářským trastem), pak je jasné, že máme co činit se zespolečenštěním výroby a naprosto ne s pouhým „proplétáním“, že soukromohospodářské a soukromovlastnické vztahy tvoří slupku, která už nevyhovuje obsahu, a proto nezbytně zahnívá, jestliže se uměle oddaluje její odstranění, slupku, která může zahnívat poměrně dlouho,… ale která bude přesto nezbytně odstraněna.“… „Ze všeho toho, co jsme už řekli o ekonomické podstatě imperialismu, vyplývá, že musí být charakterizován jako kapitalismus přechodné fáze, či lépe řečeno, kapitalismus umírající. V tomto směru je neobyčejně poučné, že když buržoazní ekonomové líčí nejnovější kapitalismus, používají běžně výrazů „proplétání“, „neizolovanost“ apod.; banky jsou „podniky, které vzhledem k svým úkolům a k svému vývoji nemají ryze soukromohospodářský charakter, nýbrž stále více přerůstají oblast ryze soukromohospodářského regulování“. A tentýž Riesser, který je autorem těchto slov, s neobyčejně vážnou tváří prohlašuje, že se „předpověď“ marxistů o „zespolečenštění“ „neuskutečnila“!“[508] Lze se pak divit Leninovu kategorickému prohlášení, že „imperialismus je předvečer proletářské socialistické revoluce“?

Současně se ovšem zdá, že Lenin byl v době, kdy rozvíjel svůj výklad o klíčových a rozhodujících určeních imperialistického vývojového stádia kapitalismu[509], přesvědčen, že po vítězství proletářské revoluce se revolučně demokratická diktatura proletariátu bude moci v procesu organizační výstavby výrobních vztahů socialistického národního hospodářství obejít bez působení zákona hodnoty, fungování tržního, hodnotově cenového mechanismu nabídky a poptávky. Domníváme se, že můžeme vyslovit

předpoklad, že v oné době byly Leninovy představy o socialistickém způsobu výroby ovlivněny již zmiňovanými názory Engelsovými, že společnost sdružených výrobců, kteří se osvobodili od kapitalistického vykořisťování, „nebude připisovat za výše uvedených předpokladů výrobkům žádnou hodnotu. Nebude prostý fakt, že sto čtverečných metrů sukna si ke své výrobě vyžádalo řekněme tisíc pracovních hodin, vyjadřovat křivým a nesmyslným způsobem, že má hodnotu tisíc pracovních hodin. Ovšem společnost bude musit i potom vědět, kolik práce je potřebí ke zhotovení každého předmětu spotřeby. Bude musit zařídit výrobní plán podle výrobních prostředků, k nimž patří zejména i pracovní síly. Tento plán určí nakonec užitné efekty různých předmětů spotřeby, odvážené mezi sebou a odvážené co do množství práce potřebné k jejich zhotovení. Lidé se dohodnou o všem velmi jednoduše, bez prostřednictví proslulé „hodnoty“.“[510]

Z toho důvodu také, jak se alespoň zdá, zdůrazňoval Lenin při vysvětlování sociálně ekonomické funkce cenových kartelů a syndikátů, že tyto organizačně technické formy akumulace a koncentrace kapitálu údajně umožňují vznik kapitálových investičních a podnikatelských subjektů, které se nemusejí ohlížet na účinkování zákona hodnoty, a tudíž ovládají nabídkovou i poptávkovou stránku fungování kapitalistického tržního ekonomického mechanismu, což jim poskytuje možnost svobodně stanovovat (zvyšovat či snižovat) tržní nákupní a prodejní ceny svých výrobků, aniž by byly nuceny zdokonalovat jejich technické parametry, zlepšovat kvalitativní užitné vlastnosti jimi produkovaného zboží nebo se ohlížet na vzestup či pokles masové peněžní koupěschopné poptávky. Zdá se, že dle Leninova mínění právě díky těmto vývojovým tendencím přerůstají vlastnické struktury monopolního kapitalismu do postkapitalistického (neboli socialistického) společensko-ekonomického řádu, jenž již poté nebude ovládán logikou zákonitostí zbožně peněžní výroby a směny. Tento zajisté zjednodušený pohled sdílel s Leninem i rakouský marxista Hilferding, na nějž se Lenin v řadě míst svého pojetí o imperialismu jakožto monopolním kapitalismu odvolává. Hilferding hovořil dokonce o tom, že kartelizace směřuje v historické vývojové tendenci k vytvoření všeobecného kartelu a ústřední banky, čímž se otevírá možnost ke vzniku plánovitě řízené nepeněžní ekonomiky, neboť v takovém hospodářském systému se stanovení cen stává čistě nominální a fakticky znamená jen rozdělování celkového výrobku na jedné straně mezi velkoburžoazní finanční magnáty, na druhé straně pak mezi ostatní členy společnosti: cena není v takovém případě výsledkem zvěcnělých společenských a mezilidských výrobních vztahů, nýbrž pouze pomocným nástrojem finančního účetnictví, prostředkem k zúčtování věcí, které jedny osoby postupují druhým; peníze pak úplně ztrácejí na významu a mohou zcela zmizet, protože se jedná o přidělování věcí, užitných hodnot coby produktů živé konkrétní práce a výrobních procesů, nikoli o přidělování hodnot těchto užitných hodnot – s anarchií výroby mizí hodnotová povaha zboží, mizí tedy i peníze a směna výrobků přestává být zbožně peněžní směnou zboží. [511]

Mezinárodní revoluční socialistické hnutí nemělo praktické zkušenosti se zákonitostmi procesu formování socialistického způsobu výroby, k nimž se počalo dobírat až tehdy, když byl sovětský stát nucen přejít od zabíraní veškerých přebytků a někdy i části nutného produktu rolníkům k naturální dani v rámci „Nové ekonomické politiky“ (NEPu), jež – v protikladu k abstraktně teoretické představě o plánovitě řízené nepeněžní ekonomice, v níž by již přestaly být funkční zbožně peněžní ekonomické vztahy – využívala (byla nucena využívat) obchodní zbožně peněžní směnu zboží k vytvoření hospodářské smyčky mezi městem a venkovem, průmyslem a zemědělstvím čili k upevnění sociálně ekonomického základu třídně sociálního a organizačně politického svazku mezi dělnickou třídou a širokými masami drobného a středního

rolnictva neboli revolučně demokratické diktatury proletariátu.[512] Zjednodušené pohledy a poněkud zkreslené představy o působení zákona hodnoty a logiky zbožně peněžní výroby a směny jak ve strukturně systémovém uspořádání monopolního kapitalismu, tak i pro organizační výstavbu socialistické společnosti, která by se měla opírat o vývojové tendence v oblasti výrobně vztahových forem společenských výrobních sil, jež zrodil monopolní (respektive státně monopolní) kapitalismus, jsou z toho důvodu srozumitelné a omluvitelné.

Zároveň je poněkud komické až groteskní, že i v historické vývojové epoše a systému globalizovaného kapitalistického vykořisťování (čili nadnárodně a nadstátně monopolního kapitalismu) – kdy se například přesunula výroba automobilů ze Spojených států do Číny a Indie, tedy do zemí s mnohem nižšími mzdovými náklady peněžního variabilního kapitálu, aby mohla globalizovaná velkoburžoazní finanční oligarchie vytloukat masu a míru zvláštního, dodatečného a mimořádného zisku z manévrování mezi národními a regionálními mírami nadhodnoty, v procesu, do něhož se promítla vývojová tendence monopolistického kapitalismu, kterou naznačil již Lenin, když hovořil o zahnívání vykořisťovatelské soukromovlastnické slupky rozvoje výrobních sil coby sociálně ekonomické a třídně sociální podstatě imperialismu a imperialistického parazitismu[513] – stále nalézáme v knihách a článcích aktivních nositelů buržoazní klasické liberálně demokratické, teoretické ekonomické ideologie, jež představuje hlavní názorový proud buržoazního ideově teoretického ekonomického (či filosoficko-ekonomického) myšlení, stopy právě oné „maloměšťácky reakční kritiky kapitalistického imperialismu, horující o návratu zpět k „volné“, „klidné“ a „poctivé“ konkurenci“, pro níž měl Lenin naprosto oprávněně slova výsměchu a pohrdání. Na nezávislé internetové encyklopedii tak můžeme nalézt hlubokomyslné mudrování o „zásadních rozdílech“ mezi „dokonalou“ a „nedokonalou“ konkurencí. Existuje hluboce promyšlená teorie o „podmínkách a předpokladech“ „dokonalé“, „dokonale svobodné“ neboli údajně „zcela volné“ konkurence. Když se však do oněch myšlenkových hloubek ponoříme, zjistíme ke svému překvapení, že „posledním závěrem moudrosti“ a největším teoretickým objevem abstraktního pojmově teoretického modelu „dokonalé konkurence“ je, že „tento model v realitě neexistuje… dokonalá konkurence v praxi neexistuje“. A dokonce, že „model dokonalé konkurence je v mnohém zavádějící“. V okamžiku, kdy podnikatel přijde na trh s novým produktem, po jistý čas realizuje „monopolní zisky“, protože nikdo z jeho konkurentů nemá nic srovnatelného. Právě tyto zisky jsou ale důvodem, proč je výnosné jeho příklad následovat. Pokud tento hráč na trhu nepřijde záhy s dalším vylepšením svého produktu, konkurence jej dohání a jeho monopolní zisk mizí, až se opět ustálí v rovnovážném stavu mezi tržní nabídkou a poptávkou, která uvádí do souladu hodnotu a tržní (nákupní a prodejní) cenu vyráběného zboží. Tento příklad prý názorně ukazuje, že „odvětví, ve kterém by trvale panovala dokonalá konkurence, by se stalo dokonale neměnným, nikdy by v něm nedošlo k žádnému zlepšení“. Naopak monopol (nebo spíše exkluzivita či konkurenční výhoda jednoho hráče na trhu nad ostatními) je údajně tím, co pobízí ostatní hráče, aby jej v „dokonale svobodné konkurenci“ dohnali, nabídli srovnatelné nebo lepší zboží nebo služby, a tím posunuli nabídku, zlepšili celkovou užitnou hodnotu nabízených produktů, načež mohou podnikatelé „maximalizovat zisk“ a spotřebitelé „maximalizovat užitek“.[514] Hle, jak lze elegantně velebit volnou konkurenci i přechod od volné konkurence k monopolu jako protikladu „dokonalé“, „dokonale svobodné“ konkurence!

Rozumování v eklektickém (neboli antidialektickém) stylu můžeme dále konkretizovat, když vezmeme na zřetel předpoklady a podmínky „dokonalé“, „dokonale

svobodné“ (čili volné) hospodářské soutěže mezi podnikatelskými subjekty, jak je nám ve své nehynoucí moudrosti podávají rozličtí učení sloupové buržoazní liberálně demokratické teoretické ekonomické ideologie, když učí, že dokonalá konkurence je teoretický model fungování tržního mechanismu, v němž platí následující předpoklady: a)existuje velký počet prodávajících a kupujících, z nichž žádný nemůže ovlivnit cenu nebo počet kusů vyráběného zboží, to znamená, že žádný z nich nemůže ovlivnit zároveň nabídku i poptávku, ale pouze jednu ze stran trhu; b)produkce daného odvětví je stejnorodá; c)neexistují patenty, ochranné a obchodní známky, individuální podmínky nebo práva, která by zvýhodňovala jeden prodávající subjekt v prodeji daného typu nebo skupiny zboží před ostatními; d)všichni prodávající a kupující mají dokonalé informace o cenách a množstvích zboží směňovaných na trhu; e)produkční firmy rozhodují v podmínkách dokonalé konkurence pouze o objemu nabídky, výše tržní ceny produkovaných statků je jim dána z vnějšku, jsou v pozici toho, kdo musí z vnějšku určovanou tržní prodejní cenu přijmout. [515] **Je zjevné, že tento abstraktní teoretický model dokonale volné soutěže je současně myšlenkovým konceptem ideálního trhu, v němž by v daném odvětví znal každý podnikatelský subjekt plány rozvoje výroby všech ostatních podnikatelských subjektů, takže by se mohly sdružit do společného produkčního spolku, jehož podnikatelská a investiční aktivita by spojila výhody dokonalé konkurence s přednostmi monopolu (či „konkurenční výhody“), aniž by se v ní odrážely jejich nedostatky: což by mohl navrhnout „kybernetický model socialismu“, jehož myšlenkový obsah se blíží Hilferdingovým vizím o všeobecném cenovém kartelu a ústředním peněžním ústavu, jak jsme je načrtli, a v němž ideální trh splývá dohromady s ideálním plánem. Metafyzická a eklektická filosofická metoda, z níž pramení státotvorné objevy klasické liberální ekonomické teorie, že „volná soutěž je sice celkově dobrá, zároveň však i trochu špatná“ a „hospodářský monopol je sice škodlivý, současně však může být i velice užitečný“, má vskutku neuvěřitelně široký tvůrčí myšlenkový potenciál.**

Na nezávislé internetové encyklopedii se můžeme dále dočíst, že monopol je jedním z druhů nedokonalé konkurence, která vytváří sociálně ekonomický stav, kdy na daném trhu existuje pouze jediný výrobce a jediný prodávající. K dalším faktorům, které ovlivňují vznik monopolu, náleží nemožnost vstupu konkurenčních firem do odvětví a neexistence produktů, jež by mohly nahradit statek, který vyrábí onen zmíněný jediný producent, z čehož plyne, že monopolní výrobce a prodávající má schopnost ovlivňovat tržní cenu statku. Pro vědychtivého čtenáře nebude zajisté překvapivým zjištění, že v reálném ekonomickém prostředí, firma, která by plně odpovídala teoretickému modelu monopolu, neexistuje, je ale možné, že určitá firma se některými svými vlastnosti může monopolu blížit. Monopol je pak zdrojem neefektivnosti z následujících důvodů: a)nepodporuje zvyšování efektivnosti produkce; b)vede producenty k neracionálnímu zaměřování a umísťování kapitálových investičních zdrojů; c)umožňuje vznik neefektivního objemu produkce. Kromě monopolu, jenž má při praktickém využívání spíše záporné důsledky, existuje i monopol přirozený, o nějž se jedná v případě, kdy je jediná firma schopna obstarat zbožím nebo službami celý trh za nižší náklady, než jak by to zvládly dvě či více firem, když zároveň vysoké počáteční náklady vytvářejí silné ekonomické bariéry pro vstup na trh. Příkladem přirozeného monopolu mohou být dodávky vody, tepla, teplé vody nebo elektřiny. U této služby prý platí, že kdyby ji v jedné oblasti poskytovalo více firem, znamenalo by to díky vysokým počátečním nákladům snížení jejich zisků, a tudíž by se taková služba pro ně nevyplatila. Přirozený monopol tak utváří sociálně ekonomický rámec pro efektivní podnikání, neboť umožňuje racionální alokaci kapitálových investic. [516]

Dozvěděli jsme se, že i monopol jakožto „nedokonalá“ konkurence stejně jako volná neboli „dokonalá“ konkurence má svou „dobrou“ a „špatnou“ stránku. A v tom spočívá rozpornost této sociálně ekonomické kategorie, kterou můžeme vyřešit tím, že „dobrou“ stránku dovedeme zachovat a rozvinout, kdežto stránku „špatnou“ umíme potlačit v „přirozeném“ monopolu. Přesně tak, jak tomu učila eklektická „dialektika“ francouzského ekonoma a filosofa Proudhona. [517]

Představme si tedy výrobní odvětví, v němž nalézáme pouze jednoho monopolního výrobce, jenž je zároveň i jediným prodávajícím. Předpokládejme současně, že na trhu v daném odvětví existuje též pouze jediný kupující, jenž coby odběratel závisí na zbožní produkci našeho výrobce a dodavatele, kterou charakterizuje počet kusů (množství jednotek užitné hodnoty) vyráběného zboží a hodnota, hodnotový obsah každé z těchto jednotek užitné hodnoty produkovaného statku. Označme si hodnotu jednotky užitné hodnoty vyráběného zboží jako h a počet vyrobených jednotek užitné hodnoty (neboli hmotný objem nabídky) produkovaného a nabízeného zboží jako p, čímž dostáváme celkový hodnotový objem nabídky (produkce): (h x p). (Slovně řečeno: „há násobeno, (čili krát) pé“). Nechť má hodnota jednotky užitné hodnoty zboží produkovaného naším výrobcem jistou výchozí a základní velikost, v důsledku čehož závisí hodnotový objem nabídky na počtu kusových jednotek vyráběného zboží neboli na hmotném objemu nabídky, jenž se zase odvíjí od poptávaného množství kusových jednotek produkce, které též zůstává relativně stálé. Za těchto podmínek vytěží náš monopolní výrobce z prodeje svého zboží na trhu se vyskytujícímu jedinému kupujícímu odběrateli určitý objem finančního příjmu čili výchozí a počáteční masu zisku, kterou můžeme označit jako z.

Majitel naší dodavatelské firmy se rozhodne využít svého monopolního postavení na trhu a sociálně ekonomické závislosti odběratele, a proto hmotný objem nabídky neboli počet vyrobených jednotek užitné hodnoty (množství kusů produkovaného zboží) omezí, zmenší, čímž se plně v souladu se zákonem hodnoty zvětší hodnotový obsah, hodnota užitné hodnoty jednoho každého kusu produkovaného zboží, a tedy vzroste i jeho prodejní a nákupní cena. Monopolní výrobce nyní může dosahovat stejné výchozí a počáteční masy zisku při prodeji menšího počtu kusů vyrobeného zboží nebo z prodeje vytěží větší objem finančního příjmu, pokud odběratel zaplatí za dřívější počet koupených jednotek užitné hodnoty zboží vyšší prodejní cenu. Tento rozdíl mezi dřívějším, počátečním a současným počtem vyrobených jednotek produkovaného zboží označme jako r. Na první pohled se zdá, že našemu jedinému odběrateli a kupujícímu nic jiného nezbude, než se podřídit vůli monopolního prodávajícího výrobce, neboť další vlastní samostatné podnikání a hospodaření našeho odběratele závisí na počtu zakoupených kusů výrobků v námi uvažované produkční oblasti, jenž, jak jsme již naznačili, nemůže klesnout pod určitou hranici. Zbožně peněžní směna výrobků mezi naším monopolním producentem a jeho jediným odběratelem se tak zdá být jednostranně výhodnou právě pro námi uvažovaného monopolního výrobce a prodejce.

Je však známo, že růst nákupní a prodejní ceny zboží podněcuje zvětšování hmotného objemu nabídky čili počtu jednotek užitné hodnoty produkovaného zboží. Náš výrobce velmi brzo přestane být jediným výrobcem, pokud v našem odvětví nebude působit nějaká překážka – například v podobě omezujícího státně administrativního zásahu –, která by bránila vstupu do odvětví, v důsledku čehož se zvětšením hmotného objemu produkce (zase plně v souladu se zákonem hodnoty) zmenší hodnota jednotky užitné hodnoty produkovaného zboží, což se promítne do poklesu nákupní a prodejní ceny zboží (na nebo i pod) původní a výchozí úroveň: náš odběratel si může dokoupit

chybějící počet potřebných kusových jednotek zboží od nového výrobce za nižší, v souladu s hodnotou vykrystalizovanou cenu, nebo se dokonce může zcela přeorientovat na onoho dalšího producenta či nějakého třetího výrobce, pokud by do odvětví vstoupil i ten. Našemu původnímu monopolnímu výrobci se pak může stát, že nejenom, že jeho produkční monopol a jím zrozená masa zvláštního a mimořádného monopolního zisku zcela zmizí, ale že může být i v daném odvětví zcela vytlačen z trhu. Klesající nákupní a prodejní cena, která se vyrovnává s klesající hodnotou jednotky užitné hodnoty produkovaného tovaru, může do odvětví přilákat i další odběratele a kupující, čímž může v námi původně uvažovaném výrobním odvětví dojít i k výrazné proměně vlastnické struktury na nabídkové i poptávkové straně fungování tržního mechanismu. Zdá se, že pro předpokládaného dalšího výrobce bude nejvýhodnějším okamžikem ke vstupu na trh do našeho výrobního odvětví situace, kdy hmotný objem jím nabízené produkce se bude rovnat onomu r, jak jsme si jej označili. [518]

Náš (zajisté do krajnosti zjednodušený) příklad poměrně názorně dokládá, že úsilí nějakého výrobce dosáhnout sociálně ekonomického postavení tržního monopolisty nemůže ignorovat působení zákona hodnoty a logiky vzájemného vztahu (vzájemného působení) ekonomických kategorií nabídka – cena – poptávka, které se nalézají v neustálém „toku pohybu“, fungování tržního, nabídkově poptávkového (a poptávkově nabídkového) mechanismu, jenž proměňuje hodnotu vězící v jednotce užitné hodnoty vyráběného zboží v nákupní a prodejní cenu. Viděli jsme zároveň, že pokud výrobce nedisponuje nějakou státně administrativní (byrokratickou) překážkou, která by jiným podnikatelským subjektům znemožňovala vstoupit do odvětví, zůstane utvořený monopol vždy pro o monopol nabídky usilujícího výrobce monopolem dočasným a přechodným, nikdy se nestane nabídkovým monopolem trvalým, jenž by mohl kupujícím tržním odběratelům diktovat – musíme ještě jednou zdůraznit, že opět plně v souladu s logikou účinkování hodnotového zákona – tržní, prodejní a nákupní cenu. Přechodný monopol nabídky by se mohl změnit v monopol trvalý a tržní, prodejní a nákupní cena by se mohla dlouhou dobu (nebo dokonce trvale) udržet na monopolně vysoké úrovni, skýtající monopolně velkou masu a míru zisku – opět zdůrazňujeme, že v souladu s působením zákona hodnoty a logiky fungování zbožně peněžní výroby –, jedině v případě, že by náš hypotetický výrobce disponoval nějakou další, výlučnou sociálně ekonomickou podmínkou, která by byla nedosažitelná pro jiné výrobce a neredukovala by se na účinkování přírodních činitelů nebo na státně administrativní zásahy do fungování trhu, ale přesto (či spíše právě proto) by mu umožňovala monopolizovat celý objem nabídky: tím, že by prostřednictvím změn hmotného objemu nabídky udržoval neshodu mezi hodnotovým objemem nabídky a hodnotovým objemem poptávky – čili počtem kusů vyrobeného zboží a množstvím jednotek užitné hodnoty výrobků, které potřebuje a vyžaduje poptávková strana trhu.

Z toho důvodu se vskutku jeví jako zjednodušující názor, že monopol vzniká z dohody, svazu nebo sdružení kapitalistů, kteří ve svých rukou soustředili výrobu či odbyt značné části produkce jednoho nebo několika odvětví za tím účelem, aby stanovili vysoké ceny zboží a dosáhli tak monopolně vysokého zisku. Takové vymezení monopolu může odpovídat vžité představě v běžném masovém vědomí a úsudkově empirickém myšlení, není však správné, jelikož vysvětluje vznik monopolu teleologicky: monopolističtí kapitalisté (příslušníci sociálně ekonomické vrstvy monopolní velkoburžoazie) soustředili kapitál a výrobu (nebo odbyt) za tím účelem, aby stanovili vysoké ceny. Nevychází se tedy z toho, že monopol je (musí být) výrazem objektivně vzniklého sociálně ekonomického postavení určitých kapitálů (a rozličných skupin či vrstev ve vnitrotřídní diferenciaci třídy kapitalistů), nýbrž z představy, že monopol (v

podobě kartelů, syndikátů, trustů atd., atp.) je účelové sdružení, které jakožto výraz akumulace, koncentrace a akumulace kapitálu vzniklo čistě volním aktem kapitalistů. Zároveň se v oné představě soudí, že monopolisté si mohou stanovit a určit libovolně vysoké ceny, čímž se zmíněná definice stává subjektivistickou.

Vidíme, že zmenšuje-li se počet výrobců v odvětví, nevytváří se tím ještě samočinně jejich monopol, a to ani přechodný, tím méně pak trvalý. Malý počet výrobců sám o sobě ještě nic nevysvětluje, naopak, sám vyžaduje objasnění. Omezenost počtu producentů nevytváří monopolizovatelnou podmínku, ale, jak se alespoň zdá, a tudíž bychom mohli předpokládat, existuje-li monopolizovatelná podmínka – neboli, jak jsme uvedli, z kapitalistického soukromého vlastnictví vyvěrající praktická sociálně ekonomická možnost manipulovat hmotným objemem nabídky, aby bylo možné udržovat dlouhodobě rozdíl mezi hodnotovými objemy nabídky a poptávky –, je příčinou omezení počtu výrobců v odvětví. Přechodný (a v ještě větší míře trvalý) monopol nevzniká z počtu výrobců, ale jejich počet se odvíjí od toho, nakolik je možné si osvojit monopolizovatelnou podmínku.

Představme si nyní, že v našem výrobním odvětví – počet kupujících odběratelů můžeme tentokrát zcela zanedbat – představují veškerý objem nabídky tři podniky: každý z nich jednou třetinou. Vyrobí-li tyto podniky takové množství zboží, že hodnotový objem nabídky se rovná hodnotovému objemu poptávky tím způsobem, že jsou v souladu a ve stabilní rovnováze i hmotné objemy nabídky a poptávky, není nutné zvyšovat prodejní a nákupní tržní cenu, protože nevzrostl hodnotový obsah užitné hodnoty jednotky vyrobeného zboží, a proto ani nevznikl monopol nabídky. Předpokládejme tedy, že naše tři podniky vyrobí dohromady menší objem zboží, než je nezbytné k dosažení rovnosti mezi hodnotovými rozsahy nabídky a poptávky. To může mít dvojí příčinu. Buď tyto podniky nestačí ani při plném využití svých výrobních kapacit poptávce, čímž v odvětví vzniká „prázdný ekonomický časoprostor“, nebo podniky tento prázdný prostor vytvářejí záměrně a vědomě nevyužitím svých produkčních možností. V obou případech vzniká rovnost mezi hodnotovými rozsahy nabídky a poptávky (při zmenšování hmotného objemu nabídky) díky zvyšování hodnoty užitné hodnoty jednotlivého kusu vyrobeného zboží, z čehož plyne, že musí růst i tržní, nákupní a prodejní cena zboží a námi uvažované firmy mohou díky tomuto růstu realizovat svůj monopol nabídky. Na první pohled se zdá, že naše tři podniky mohou pomocí mezi sebou uzavřené kartelové dohody o ceně svých produktů snadno omezit výrobu nebo využívat daného „prázdného výrobního časového prostoru“ trvale, aniž by projevovaly podnikatelský zájem o kapitálové investice do dalšího rozvoje výroby. Tento předpoklad je ovšem mylný, neboť se zopakuje situace, v níž jsme předpokládali, že v našem odvětví působí pouze jeden výrobce: vzroste-li tržní cena pro nedostatečný hmotný objem nabídky, začnou do odvětví vstupovat další podniky, rostoucí hmotný rozsah nabídky, jenž se začne vyrovnávat s hmotným objemem poptávky, vyvolá pokles tržní ceny zboží, monopol nabídky se projeví jako přechodný, a proto zmizí. Námi předpokládané tři podniky by samozřejmě mohly díky kartelové dohodě prodávat své zboží za tržní prodejní cenu, která by byla nižší než hodnota užitné hodnoty jednoho kusu nabízeného zboží. Takováto „cena vypuzení konkurentů“, kterou bychom mohli také nazvat „cenou zábrany vstupu konkurentů do odvětví“, by ovšem způsobila, že ze svého nabídkového monopolu by naše podniky nejen že neměly žádnou výhodu, ale utrpěly by dokonce finanční ztrátu, přičemž odběratelé v našem odvětví by se museli potýkat s problémem neuspokojeného hmotného objemu poptávky.

Budeme-li usilovat o vysvětlení objektivní skutečnosti, že v sociálně ekonomických podmínkách a vlastnicko-třídních strukturách monopolního kapitalismu pobírá ve většině (či alespoň ve velké části) výrobních odvětví hrstka největších koncernů monopolně vysoké zisky na základě monopolu nabídky a monopolní ceny, nebude (nemůže) nám stačit objasnění, které by se omezovalo na účinkování přírodních příčin nebo na působení státních, administrativně byrokratických zásahů do činnosti tržního mechanismu, leč jsme nuceni hledat a zkoumat jinou sociálně ekonomickou monopolizovatelnou podmínku, kterou vytvořil proces koncentrace výroby spolu s procesem akumulace, koncentrace a centralizace kapitálu. Znovu si v této souvislosti zopakujme, že ani malý počet podniků s velkým rozsahem produkce nebrání tomu, aby hmotný objem nabídky mohl – v případě vzniklé neshody mezi hmotnými objemy nabídky a poptávky, jež by vedla k růstu prodejní a nákupní tržní ceny, jak jsme již mnohokrát zmínili – narůst, zvětšit se a likvidovat tak jejich případný, dočasný a přechodný nabídkový monopol. Viděli jsme, že vyrábí-li malý počet firem, reprezentujících celé odvětví, takový hmotný objem produkce, že při dané hodnotě užitné hodnoty vyrobené kusové jednotky zboží se hodnotové objemy nabídky a poptávky vzájemně rovnají, jejich monopol nabídky vůbec nevznikne. Budeme-li tedy koncentraci výroby a kapitálu jakožto podmínku monopolizace spatřovat pouze v klesajícím množství podniků a rostoucím objemu jimi produkovaného zboží v odvětví, pak teze, že rostoucí koncentrace výroby a kapitálu vede k monopolu nabídky a monopolně vysokým ziskům, prostě neplatí. Vznik (relativně) dlouhodobého a trvalého monopolu i zde předpokládá především existenci podmínek pro monopol dočasný a přechodný: nesoulad mezi hodnotovými objemy nabídky a poptávky, jehož živnou půdou je nerovnost mezi hmotnými rozsahy nabídkové a poptávkové stránky trhu; jedná se tedy o vzájemný poměr dvou sociálně ekonomických veličin, nikoli pouze určitou situaci na straně tržní nabídky. Proto jakkoli velká koncentrace výroby na straně nabídky nemusí ještě automaticky znamenat monopolizaci trhu; záleží ještě na hmotném objemu a pohybu efektivní poptávky.

Je-li příslušný nesoulad mezi hodnotovými a hmotnými rozsahy nabídky a poptávky dán, pak vzniká otázka, jak se může udržovat a reprodukovat. K tomu je zapotřebí, aby se hodnotové objemy nabídky a poptávky nemohly vyrovnat tím, že hmotný objem nabídky příslušně samočinně vzroste. Ponecháme-li stranou státně administrativní regulativní zásahy do chodu tržního mechanismu, pak zábrana, která tkví ryze v oblasti hmotného objemu výroby (nabídky), může spočívat jedině v tom, že vstupem dalšího výrobce (respektive rozšířením výrobních kapacit dosavadních podniků) by se hmotný objem nabídky příliš zvýšil, z čehož plyne, že hodnotové objemy nabídky a poptávky by se nejenom navzájem vyrovnaly, leč hodnotový objem nabídky by zároveň převážil hodnotový rozsah poptávky díky tomu, že hmotný rozsah nabídky by přesáhl (překročil) hmotný objem poptávky, což by zapříčinilo, že v tržní, nákupní a prodejní ceně se počne zračit a zrcadlit klesající hodnota vězící v kusu vyrobeného zboží.

Přesahuje-li tedy minimální rozsah produkce podniků, které mají do odvětví vstoupit, hmotný objem nabídky (výroby), jehož je zapotřebí k hodnotovému vyrovnání mezi tržní nabídkou a poptávkou – aby nedošlo k poklesu prodejní a nákupní tržní ceny výrobků –, pak takový podnik do odvětví vstoupit nemůže: neboť by snížil hodnotu užitné hodnoty (neboli cenu) produkovaného zboží nejen pro sebe, leč i pro všechny ostatní podnikatelské subjekty. Uchování hodnotového rozdílu mezi tržní nabídkou a poptávkou koná v takovém případě sociálně ekonomickou funkci základu a živné půdy monopolu nabídky. Monopolizace se zde zakládá na nemožnosti zvyšovat hmotný objem nabídky o libovolně velký (či malý) přírůstek. Koncentrace výroby vytváří

monopolizovatelnou podmínku, plodí-li tuto nespojitost hmotného rozsahu tržní nabídky, plyne z toho, že trvalý monopol z koncentrace výroby nelze chápat jako jednou provždy daný a fixovaný velikostí podniků, neboť jeho vznikání a zanikání je dáno pohybem společenské výroby a efektivní poptávky. Monopol z koncentrace výroby je rozporem, který vždy znova vzniká a řeší se v procesu hospodářského růstu a je neodlučnou součástí mechanismu utváření sociálně ekonomických proporcí ve společenské reprodukci.

Proti této úvaze by bylo možno namítnout, že hmotný objem nabídky lze přece vždycky zvýšit více či méně spojitě a plynule, neboť do odvětví mohou přibýt podniky mnohem menšího typu, než jaké tam dosud působily, a zjednat hmotnou i hodnotovou rovnováhu svým „drobným závažím", čili zrušit nabídkový monopol. K tomu by skutečně docházelo, kdybychom ve svém rozboru ignorovali vliv sociálně ekonomických rozdílů a důsledků v technické a technologické vyspělosti mezi velkými a drobnými podniky, která je právě produktem koncentrace výroby a investovaného produktivního peněžního kapitálu: velké podniky mají (máme-li na zřeteli především systémy a procesy klasické masové strojové průmyslové velkovýroby) nižší výrobní náklady – a též i nižší individuální hodnotový obsah jednotky užitné hodnoty svého zboží – než podniky malé. Vyšší produktivní síla živé konkrétní práce i celkové efektivnosti hodnototvorného a zhodnocovacího procesu výroby zboží je příčinou nižších výrobních nákladů, které následně vyvolávají růst objemu výroby neboli zvětšování hmotného rozsahu tržní nabídky ve srovnání s podniky, jejichž výrobní náklady (a tedy i hodnota jednotky užitné hodnoty jimi produkovaného zboží) jsou vyšší. Podniky, které jsou sociálně ekonomickým zdrojem relativního poklesu hodnoty užitné hodnoty zboží ve spojení s relativním zvětšováním hmotného objemu nabídky, si přivlastňují masu a míru monopolního, monopolně vysokého zisku, kdežto podniky, v jejichž zbožní produkci vězí vyšší hodnotový obsah jednotky užitné hodnoty ve spojení s nižším hmotným rozsahem tržní nabídky, dosahují pouze nižšího či minimálního zisku.

Připustíme-li tedy, že rozdíly ve velikosti podniků odrážejí rozdíly ve výrobních nákladech čili i v individuálních hodnotových obsazích jednotlivých kusů jimi vyráběného tovaru (neboli též i v hmotných rozsazích nabídky), vyplývá z toho, že vstupem podniků určité velikosti se individuální hodnota jejich výrobků ocitne mezi nižší individuální hodnotou výrobků podniků větších a vyšší individuální hodnotou výrobků podniků menších. V takovém případě může díky vstupu malých podniků celkový hmotný objem nabídky vzrůst natolik, že způsobí vyrovnání hodnotových objemů tržní nabídky a poptávky, a tedy i zánik monopolu nabídky. Ve výrobním odvětví však stále může zůstávat rozdíl mezi hodnotovými objemy nabídky a poptávky (neboli možnost nabídkového monopolu) u větších (nebo velkých) podniků, disponujících nižšími výrobními náklady, pokud souhrnný hmotný rozsah jejich nabídky nedosahuje velkosti hmotného objemu poptávky.

V sociálně ekonomických podmínkách kapitalismu volné konkurence charakterizovala hospodaření podniků přibližně stejná výrobní technika technologie. Proto zde nenalézáme rozdíly v individuálních výrobních nákladech a hodnotách užitných hodnot vyráběného zboží. V sociálně ekonomických podmínkách monopolního kapitalismu však tento rozdíl vzniká pro velké (nebo větší) podniky a stává se relativně stálým. Jakožto monopol nízkých výrobních nákladů, jenž se odvíjí od pro menší a malé podniky nedosažitelné úrovně produktivní síly práce, která pramení z dokonalejšího strojově technického a technologického zabezpečení výrobních procesů, se jedná o monopol přechodný, jenž se však může proměňovat ve stálý monopol díky skutečnosti

zvláštního druhu: volný sociálně ekonomický časový prostor mezi nabídkou a poptávkou nemůže být zaplněn velkým podnikem, jenž by mohl využívat špičkovou výrobní technologii, protože by jeho hmotný objem nabídky, jak jsme již napsali, mohl přesáhnout hmotný rozsah poptávky a způsobit hodnotové vyrovnání mezi nabídkou a poptávkou, jež by vedlo k zániku monopolu tržní nabídky, nýbrž podniky malými (nebo jedním podnikem), s malým objemem výroby (a vyššími výrobními náklady), které se ještě rozsahem svojí produkce do volného prostoru vejdou, a přitom uchovají hodnotový rozdíl mezi nabídkovou a poptávkovou stránku trhu, jenž jim dovolí dosahovat v daném výrobním odvětví alespoň minimálního zisku.

V soustavě výrobních vztahů a vlastnických struktur monopolního kapitalismu se výrobní cena formuje díky monopolu tržní nabídky, jenž se odvíjí od monopolu nízkých výrobních nákladů, přinášejícímu jeho majiteli monopolně vysokou úroveň masy a míry zvláštního, dodatečného a mimořádného zisku, v kombinaci s nespojitostí hmotného objemu nabídky v poměru k hodnotovému vyrovnání mezi tržní nabídkou a poptávkou, jejž musí zabezpečovat podniky, jejichž výrobní náklady jim dovolují přivlastňovat si pouze minimální zisk, a proto (nebo jelikož), jak jsme již poznamenali, mají menší (či zcela minimální) hmotný objem nabídky (výroby). Nutno brát zároveň neustále v potaz, že hodnotové vyrovnávání mezi nabídkou a poptávkou zahrnuje sociálně ekonomickou tendenci k zmenšování hmotného objemu nabídky – a v tom právě spočívá uchovávání monopolu nabídky, reálné možnosti manipulovat objemem nabídky (výroby) –, které (čili zmiňované zmenšování) hodnotově vyrovnává nabídkovou a poptávkou stranu fungování kapitalistického tržního ekonomického mechanismu v souladu s růstem hodnoty užitné hodnoty též (a právě) vzestupem nákupní a prodejní tržní ceny vyrobeného zboží. Konstrukce monopolní výrobní ceny zboží zahrnuje nezbytnost jak masy a míry monopolního zisku, tak i masy a míry zisku minimálního, protože pokud by v daném výrobním odvětví zanikla možnost přivlastňovat si minimální zisk, zhroutil by se i celý monopol nízkých výrobních nákladů a, jak se alespoň zdá, zanikla by i nespojitost růstu hmotného rozsahu tržní nabídky. [519]

Monopol nízkých výrobních nákladů může vznikat díky působení přírodních činitelů. Marx se ve druhé knize třetího dílu Kapitálu zmiňuje o takovém přírodním úkazu, jakým je vodní spád. Továrník, jenž dílem šťastné náhody může v určité přírodní oblasti využívat k pohonu svojí továrny vodního spádu, bude mít nižší výrobní náklady konstantního kapitálu ve srovnání s ostatními továrníky, kteří musejí pohánět své provozovny parními stroji. Společenskou (všeobecnou) výrobní cenu zboží v dané oblasti, která se rovná množství živé a zvěcnělé práce, jež je společensky nutné a potřebné k výrobě jednotky užitné hodnoty produkovaného zboží – společenská výrobní cena zboží se tedy v tomto případě rovná hodnotě zboží, která se skládá z výrobních nákladů konstantního a variabilního kapitálu (neboli živé a zvěcnělé práce), k nimž se připočítává masa zisku vypočítaná podle všeobecné rovné, společensky průměrné ziskové míry z celkového zálohovaného kapitálu – budou určovat výrobní náklady továrníků, kteří uvádějí svoje podniky do chodu pomocí parních strojů, z čehož plyne, že z přebytku všeobecné společenské výrobní ceny nad individuální výrobní cenou pramení našemu továrníkovi masa a míra zvláštního, dodatečného a mimořádného zisku, jehož dolní hranici tvoří úroveň jeho individuální výrobní ceny (čili individuální hodnoty jeho výrobků), horní hranici pak výše (monopolní) všeobecné společenské výrobní ceny, kolem níž kolísají ceny tržní, nákupní a prodejní.

Bylo by zajisté možné uvést, že zisk našeho továrníka i zisky továrníků ostatních mají stejný zdroj, neboť jak energie vodního spádu, tak i energie páry je přírodního původu.

Vodní spád je ovšem činitel výroby, k jehož vytvoření není zapotřebí lidské práce, jeho pohonná síla je dána přírodou, a tudíž našeho továrníka nic nestojí, kdežto uhlí měnící vodu v páru je produktem živé konkrétní lidské práce, a tudíž má hodnotu, za níž musí být zaplacen peněžní hodnotový ekvivalent, vyžaduje investování peněžního konstantního kapitálu. Opět by však bylo možno namítnout, že továrníci, kteří v námi uvažované přírodní oblasti pracují s parními stroji, jimiž pohánějí své továrny, přece také používají přírodních sil, které je nic nestojí, protože sice platí za uhlí, neplatí ale za schopnost vody měnit své skupenství, přecházet v páru, neplatí za rozpínavou schopnost páry coby přírodní zákonitost. Tato monopolizace přírodních sil, která umožňuje zvyšovat produktivní sílu lidské práce, je vlastní každému kapitálu, jenž používá parních strojů. Mimořádný zisk továrníka používajícího vodního spádu sice také vyvěrá z vyšší produktivní síly lidské práce, vázané na využívání přírodní síly, nejde však o takovou přírodní sílu, kterou mají k dispozici i ostatní kapitály ve stejné přírodní a produktivní sféře, jakou je například rozpínavost páry; nejedná se tedy o takovou přírodní sílu, jejíž používání se rozumí samo sebou v souvislosti s investováním kapitálu, nýbrž jde o monopolizování přírodní síly, kterou mohou disponovat pouze ti, kdo vlastní pozemky, na nichž se nalézá vodní spád. Dát vzniknout této přírodní podmínce větší produktivní síly práce není v moci ani práce, ani kapitálu, jako je naproti tomu v moci práce a kapitálu přeměňovat vodu v páru. Tato přírodní podmínka se v přírodě vyskytuje jen na některých místech, a tam, kde není, se žádným vynaložením práce ani kapitálu vytvořit nedá (podobně jako nelze žádným zázrakem přeměnit vodu ve víno, ale víno přeměnit ve vodu, lépe řečeno v nepoživatelnou břečku, zas tolik práce nevyžaduje): továrník, jemuž patří vodní spád, vylučuje z používání této přírodní síly ty továrníky, kteří ji nemají, protože množství půdy, a tím spíše půdy obdařené vodní silou, je omezeno. [520]

Ve výrobně vztahovém rámci kapitalistické zbožní výroby, produkující volně konkurenční výrobní ceny zboží zahrnující společensky průměrnou masu a míru zisku, existovaly ekonomické struktury, do nichž mohly podnikatelské subjekty vložit kapitál k dosahování dodatečného a mimořádného zisku. Takovým výrobním odvětvím byla kupříkladu výroba pšenice, při níž bylo možné dosahovat odlišných výnosů a díky odlišné úrodnosti půdy, druhům půdy s různou úrodností, produkovat na polích o stejné rozloze v průběhu jednoho roku i rozličné masy mimořádného zisku, které pak dovolovaly vytvářet i rozmanité objemy diferenciální pozemkové renty. Marx uvádí následující modelový příklad takového kapitálového investování: Předpokládejme 4 druhy půdy: A, B, C a D. Předpokládejme dále, že cena kvarteru pšenice = 3 libry št. čili 60 šilinků. Protože renta je pouhou diferenciální rentou, rovná se tato cena 60 šilinků za kvarter na nejhorší půdě výrobní ceně, tj. rovná se kapitálu plus průměrnému zisku. Tato nejhorší půda nechť je A, která nechť dává na 50 šilinků nákladů 1 kvarter = 60 šilinků, tedy 10 šilinků zisku čili 20%. B nechť dává při týchž nákladech 2 kvartery = 120 šilinků. To by bylo 70 šilinků zisku čili mimořádný zisk 60 šilinků. C nechť dává při stejných nákladech 3 kvartery = 180 šilinků; celkový zisk = 130 šilinků, mimořádný zisk = 120 šilinků. D nechť dává 4 kvartery = 240 šilinků; celkový zisk = 190 šilinků, mimořádný zisk = 180 šilinků. Tím pak vzniká i vzestupná řada maximálních hodnot diferenciální renty odváděné kapitalisticky hospodařícím nájemcem (pachtýřem) vlastníkovi půdy, kterou lze vyjádřit buď v naturáliích (kvarterech pšenice) nebo v penězích. Z půdy nejhorší kvality se renta neplatí. Z půdy typu B bude renta 1 kvarter neboli 60 šilinků, z půdy druhu C 2 kvartery a tedy 120 šilinků, z nejúrodnější půdy D 3 kvartery čili 180 šilinků. Víme-li, že cena půdy je kapitalizovaná renta a předpokládáme-li průměrnou roční míru zúročení kapitálu 5%, vychází nám, že cena půdy typu B bude 1200 šilinků, úrodnější půdy C 2400 šilinků a nejkvalitnější půdy D

3600 šilinků, neboť 60, 120 či 180 šilinků představuje roční pětiprocentní úrok z peněžního kapitálu o velikosti 1200, 2400 či 3600 šilinků. Jinak řečeno, jde o masy dodatečného, zvláštního a mimořádného zisku, které lze na půdách B, C a D vytěžit za 20 let a jež si po celé toto období bude přivlastňovat vlastník, půdy pobírající na základě rozdílné kvality a úrodnosti půdy diferenciální (česky řečeno: rozdílovou) rentu. Na kapitalisticky hospodařícího nájemce půdy z (v rostoucím počtu kvarterů pšenice zpředmětněné) vyprodukované hodnoty a nadhodnoty vždy zbývá masa všeobecného rovného, společensky průměrného zisku ve výši 10 šilinků, jehož míra vytváří vzestupnou řadu: 10/50; 10/25; 10/16,66; 10/12,5. Neboli 20%; 40%; (přibližně) 60%; 80%. [521]

Z Marxova modelového příkladu je naprosto zjevné: 1)Zdrojem dodatečného a zvláštního zisku, jejž mohou těžit kapitáloví investoři podnikající v oblasti kapitalistické rostlinné zemědělské výroby při produkci pšenice, je postupně se zvětšující monopol nízkých (stále nižších) výrobních nákladů, jehož pramenem je rostoucí kvalita půdy, na níž se pšenice pěstuje. Při ceně 60 šilinků za jeden kvarter pšenice činí v našem příkladě výrobní náklady na jeden kvarter u nejkvalitnější půdy typu D 12, 5 šilinku (jelikož 50 : 4 = 12,5). Můžeme tak předpokládat, že v dané oblasti se výroba pšenice odehrávala nejdříve na pozemcích typu D za cenu jednoho kvarteru rovnou 15 šilinkům se ziskem 2, 5 šilinků, což opět dává všeobecnou míru zisku 20%. Na nejúrodnější půdě typu D tak bylo možné vypěstovat za rok na pozemcích určité velikosti 1 kvarter pšenice. S růstem počtu obyvatel v dané oblasti rostla poptávka po pšenici, a tak bylo nutné postupně přecházet k produkci pšenice na půdách stále horší kvality, přičemž s růstem poptávky rostla i cena za jeden kvarter, jež vtahovala do procesu výroby pšenice další pěstitele, až se vyšplhala na uvedených 60 šilinků za jeden kvarter, což byla rovnovážná cena, díky níž bylo možné využít k produkci pšenice všechny kvalitativní druhy půdy v daném kraji; 2)Je zcela lhostejné, jak velikou masu nezaplacené práce zemědělských námezdních dělníků pohltí kupříkladu kapitály vkládané do výroby pšenice na polích A či D – abychom jmenovali dva krajní póly podnikatelské efektivity kapitalisticky hospodařících nájemců půdy – a přemění ji v nadhodnotu, neboť ani sebevětší míra nadhodnoty (neboli poměr nezaplacené práce k práci zaplacené), kterou ze živé práce svých nádeníků vyždímá a vysaje kapitalista hospodařící na A půdě nejhorší jakosti, mu nepřinese nic více než masu zisku rovnou 10 šilinkům, což je sice vzhledem k výrobním nákladům společensky průměrný zisk 20%, leč v tomto případě se jedná o zisk minimální. Stejně tak kapitalistický pachtýř hospodařící na nejúrodnější půdě D nemusí svým variabilním kapitálem vyrábět žádnou nadhodnotu či produkovat míru nadhodnoty mnohem nižší než kapitál, jenž se pachtí na půdě A, jeho zemědělští dělníci mohou téměř po celou pracovní dobu pracovat na sebe, a přesto bude při ceně 60 šilinků za jeden kvarter pšenice dosahovat mimořádného zisku 180 šilinků, což dělá 360% – které si ovšem, jak znovu podotýkáme a zdůrazňujeme, strčí zadarmo a bezpracně do kapsy majitel pozemku, na němž se pěstuje pšenice, v sociálně ekonomické formě diferenciální renty. V očích kapitalistickým způsobem hospodařícího nájemce půdy se v našem příkladu opět úplně ztrácí pramen a podstata kapitalistického soukromého vlastnictví, jíž je výroba nadhodnoty, přerušuje se souvislost mezi podstatou kapitalistického výrobního způsobu při výrobě kapitálu a formami jejího projevu v procesu kapitálového oběhu, mezi výrobou nadhodnoty a produkcí zisku na empirickém jevovém povrchu a při „běžném provozu“ kapitalistického sociálně ekonomického systému. S velkou pravděpodobností můžeme předpokládat, že ani u jednoho z kapitalistických pachtýřů v Marxově modelovém příkladě neodpovídá masa zisku, reálně vytěženého z výrobního procesu, mase a míře nadhodnoty, nezaplacené práce, kterou vymačkali a vytloukli ze živé práce svých zemědělských dělníků; 3)Aby se

kapitalističtí nájemci půdy reálně domohli mimořádných zisků, které vytěží z podnikání v oblasti výroby pšenice, musejí mít objektivní sociálně ekonomický zájem na co nejnižší rentě odváděné velkostatkářům – vlastníkům půdy, vést proti majitelům rozsáhlých pozemků konkurenční třídní boj uvnitř kapitalistické třídy: protože z rozboru Marxova modelového příkladu nad slunce jasněji vysvítá parazitní sociálně ekonomická povaha soukromého vlastnictví půdy, které se neopírá a vlastní práci soukromého vlastníka či o jeho podnikatelskou a kapitálovou investiční aktivitu, směřovanou ke zlepšování bonity půdy, ale jehož živnou půdou je pouze bezpracně a zadarmo vytěžená renta. A tohoto cíle lze dosáhnout především tím, že se i po právní stránce stanou plnoprávnými majiteli pozemků, na nichž pěstují pšenici, čili si od majitele koupí půdu, jejíž kvalitu mohou popřípadě zlepšovat vkládáním dodatečného kapitálu a žádnou rentu z ní sami sobě platit nemusejí. Aby polofeudálnímu velkostatkáři zaplatili cenu půdy, jíž je, jak znovu připomínáme, kapitalizovaná renta – a majitel či majitelé půdy různé úrodnosti budou bezpochyby požadovat za své pozemky cenu v maximální výši –, musí si, což je opět, jak se zdá, docela věrohodný předpoklad, vzít úvěr v bance u peněžního kapitalisty. A tak i v oblasti zemědělské výroby dochází ke splývání produktivního a peněžního kapitálu v kapitálu finančním.

Ve výrobně vztahovém zarámování kapitalistické zbožní výroby, které přeměňovalo hodnotu zboží ve výrobní cenu, v jejímž složení vězela společensky průměrná masa a míra zisku (neboli masa nadhodnoty a míra zisku odpovídající kapitálu o společensky průměrném organickém složení), se při výrobě zvláštního a mimořádného zisku, což ukazuje i Marxův příklad, jednalo o vcelku nahodilá podnikatelská odvětví, jejichž existence se rovnala abstraktní možnosti, která může nastat, ale také nastat nemusí, jelikož mimořádný zisk v těchto výrobních oborech vždycky vznikal působením čistě přírodních činitelů. V dalším vývoji kapitalistického způsobu výroby se však monopol nízkých výrobních nákladů rozvíjel především v odvětvích masové strojové průmyslové velkovýroby díky aplikaci výsledků vědeckotechnického a technologického pokroku do různých prvků konstantního fixního kapitálu (čili především do užitné hodnoty, technických parametrů a celkové výkonnosti strojů a soustav strojů v technologických výrobních soustavách a procesech), čímž se kapitálové subjekty využívající takovýchto aplikací odlišily úrovní společenské produktivní síly práce od jiných podnikatelů a výrobců, kteří si využívání technicky špičkového strojového výrobního zařízení nemohli dovolit. Volně konkurenční cena strojírenského zboží se tak přeměňovala v monopolní výrobní cenu a kapitalismus volné konkurence se na tomto sociálně ekonomickém základě přetvářel ve svůj protiklad – kapitalismus monopolní. I Lenin připomínal a zdůrazňoval, že takové sociálně ekonomické formy koncentrace a centralizace kapitálu, jakými byly kartely, trusty a syndikáty, sloužily především k akumulaci investovaného kapitálu do nahrazování ruční práce stroji, neustálému zdokonalování technického vybavení výrobních procesů, aby velké podniky (neboli podniky s relativně malým hodnotovým a o větším hmotným rozsahem tržní nabídky) mohly disponovat monopolem nízkých výrobních nákladů a dosáhnout tak rozhodující převahy nad konkurenty, jež se zračila a zrcadlila v mase a míře přivlastňovaného monopolního zvláštního, dodatečného a mimořádného zisku. [522]

V soustavě výrobních vztahů monopolního kapitalismu se v důsledku koncentrace výroby a kapitálu modifikuje působení hodnotového (hodnotově cenového) mechanismu. Pokusme se pomocí schematického příkladu vyložit proces utváření rovnovážné tržní ceny a rozdělování vyprodukované nadhodnoty v podobě diferencovaných mas a měr přivlastňovaného zisku.

Vyjděme z toho, že v určitém průmyslovém odvětví dospěl proces koncentrace výroby k takové vlastnické struktuře, že jsou zde zastoupeny podniky tří základních typů, které se liší rozsahem produkce i technickým a technologickým vybavením procesu výroby zboží: jedná se o jeden velký podnik typu A, který vyrábí 8000 kusů zboží, protože disponuje monopolem nízkých výrobních nákladů; dva podniky střední velikosti typu B, které produkují po 1000 kusech výrobků a jejich výrobní náklady jsou na průměrně vysoké úrovni; a dvacet malých podniků typu C, které vyrábějí po 100 kusech zboží, neboť kvůli svým relativně nejvyšším výrobním nákladům v odvětví si přivlastňují pouze minimální zisk. Celková produkce odvětví bude tedy 8000 + 2000 + 2000 = 12 000 kusů zboží. Jak se bude utvářet tržní cena? Předpokládejme, že efektivní tržní poptávka – která se podobně, jako je tomu u hodnotového rozsahu tržní nabídky, rovná hodnotě užitné hodnoty jednoho kusu poptávaného zboží vynásobené množstvím (počtem) poptávaných kusových jednotek čili hmotným objemem poptávky, přičemž pro ni při dané výši hodnotového objemu platí, že čím vyšší hodnota vyrobené jednotky užitné hodnoty, tím nižší počet poptávaných kusů zboží a naopak –, neboli její hodnotový objem (rozsah) představuje 240 000 dolarů a největší podnik A vyhlásí tržní cenu 22 dolarů za kus. Ostatní podniky se přizpůsobí a budou rovněž požadovat tuto tržní nákupní a prodejní cenu. Bude tato cena platit proto, že ji požadují všichni, například na základě výslovné nebo mlčky učiněné kartelové dohody? Bude se tedy jednat o cenu rovnovážnou, při které se prodá celé vyrobené množství zboží? Počet kusů výrobků, které lze při ceně 22 dolarů za kus prodat, si označíme N a vypočteme jej následujícím způsobem: (N = efektivní poptávka/požadovaná cena = 240 000/22 ≅ 10 909 kusů). (Znak „/“ představuje lomítko neboli matematickou operaci dělení, symbol „≅“ znamená „přibližně rovno“). Při nákupní a prodejní ceně 22 dolarů by se tedy z 12 000 nabízených kusů zboží prodalo pouze 10 909 kusů, což znamená, že cena 22 dolarů není rovnovážnou tržní cenou, a to ani stálou, ani přechodnou.

Jaká bude tedy za daných podmínek nákupní a prodejní cena, díky níž budou moci výrobci prodat všech 12 000 kusů vyrobeného a nabízeného zboží, a tedy bude zároveň možné dospět k tržní rovnováze mezi nabídkou a poptávkou? Je zjevné, že (efektivní poptávka/nabízené množství zboží = 240 000/12 000 = 20 dolarů za kus). Vidíme, že ani kartelová cena nemůže být stanovena libovolně a nebude platit jen proto, že ji všichni požadují, neboť žádná dohoda v cenovém kartelu či syndikátu sdružených výrobců nemůže zrušit základní vzájemné sociálně ekonomické vztahy mezi nabídkou a poptávkou, zejména nemůže sama o sobě změnit hodnotový objem poptávky a její pružnost (čili vzájemný poměr mezi hodnotovým a hmotným rozsahem poptávky, jak jsme jej naznačili).

Dospěli jsme k závěru, že tržní rovnovážnou cenu představuje v našem příkladě 20 dolarů. Nyní vzniká otázka, zda se jedná o tržní cenu rovnováhy stálé, která se může za daných předpokladů udržet natrvalo, nebo jde pouze o tržní cenu rovnováhy přechodné. Ukáže-li se, že jde o druhý případ, vyvstává další otázka: k jakému bodu bude tržní cena směřovat jako k bodu stálé tržní rovnováhy a jaké změny ve vlastnické struktuře odvětví přitom vyvolá? A zde již vstupuje do hry mnohem složitější komplex veličin než pouze jednoduchý vzájemný sociálně ekonomický poměr: efektivní poptávka – tržní cena – prodané množství kusů zboží, neboť bude záležet především na míře zisku jednotlivých podniků, která je podmíněna jejich výrobními náklady, a na hmotných objemech produkce, které charakterizují velikost podniků.

Cena rovná dvaceti dolarům je cenou tržní rovnováhy proto, že se při ní prodá všechno nabízené množství zboží, čili že jsou při ní vyrovnány hmotné rozsahy (objemy)

tržní nabídky a poptávky. Stálá nebo přechodná povaha této tržní rovnováhy bude záležet na tom, zda tato cena vyvolá nebo nevyvolá příliv či odliv kapitálu, to znamená, zda způsobí či nezpůsobí změnu vlastnické struktury odvětví, která odráží a vyjadřuje rozdíly mezi podniky co do masy a míry přivlastňovaného zisku: jedná se především o míru minimálního či (v poměru k minimálnímu) dodatečného, zvláštního a mimořádného zisku. V jakém případě bude tržní rovnováha, která se ustavila při ceně rovné 20 dolarů, pouze přechodnou rovnováhou? Tehdy, když tato cena bude příliš nízká, než aby pokryla výrobní náklady + minimální zisk podniků některého typu. Minimálním ziskem rozumíme takový zisk, při kterém jsou podniky ještě ochotny pokračovat ve výrobě v daném odvětví. V našem příkladě budeme předpokládat, že minimální zisk činí 5% výrobních nákladů. V případě, že tržní cena nezaručí podnikům některého typu ani minimální zisk, budou podniky tohoto typu danou produkční sféru opouštět, bude-li naopak tržní cena vyšší než výrobní náklady + minimální zisk některého typu podniků, bude možné, aby do daného výrobního odvětví přistoupily další podniky onoho typu.

Musíme proto zjistit, při jakých cenách mohou podniky jednotlivých typů – u nichž předpokládáme plné využívání výrobních kapacit –, dosahovat minimální míry zisku. Vzhledem k tomu, že podniky rozdílného typu (neboli velikosti) užívají odlišnou výrobní techniku a technologii, mají i rozličné jednotkové výrobní náklady zvěcnělé a živé konkrétní práce (neboli konstantního a variabilního kapitálu c + v). Nechť činí v našem příkladě výrobní náklady na jeden kus vyrobeného zboží u podniku A 17 dolarů; u dvou středních podniků typu B 18 dolarů; u dvaceti nejmenších podniků typu C pak 18,5 dolaru. Není problém vypočítat, že 5% ze 17 dolarů se rovná 0,85 dolaru; 5% z 18 dolarů dělá 0,90 dolaru; a 5% z 18,5 dolaru činí 0,925 dolaru. Z toho nám vyplývá, že nejnižší tržní cena, za níž ještě mohou námi předpokládané podniky prodávat svoje výrobky, bude u podniku A dělat 17,85 dolaru; u podniků typu B činí 18,90 dolaru; u podniků typu C se rovná 19,425 dolaru.

Vidíme, že rovná-li se v našem výrobním odvětví tržní nákupní a prodejní cena dvaceti dolarům, přesahuje úroveň minimální tržní ceny i u nejhorších podniků (neboli podniků s nejvyššími výrobními náklady na jednotku užitné hodnoty zboží). V takovém případě však budou do odvětví přitahovány nové kapitály, vedené snahou o dosažení míry zisku, která i u nejhorších podniků typu C dělá přibližně 8,11%; u podniků středního typu přibližně 11,11%; a u podniku typu A se rovná přibližně 17,65%. V důsledku tohoto kapitálového přílivu se ukáže, že cena 20 dolarů není cenou stálé a trvalé rovnováhy, leč pouze cenou rovnováhy přechodné, jelikož platí jen v sociálně ekonomickém rámci původní vlastnické struktury odvětví, a tedy i při původním objemu nabídky v poměru k efektivní poptávce. Vlastnická struktura odvětví se tedy bude měnit.

Již jsme několikrát zmínili, že v etapě kapitalismu volné soutěže, kdy se podniky nelišily stupněm koncentrace a centralizace kapitálu, akumulovaného do vědeckotechnického a technologického rozvoje, neboli ani produktivní silou konkrétní živé práce a úrovní výrobních nákladů, nevznikal vůbec problém, zda je odvětví s výhodným poměrem nabídky k poptávce přístupné pro jednotlivé podnikající kapitály a kapitálové investory. Ve zmonopolizované sociálně ekonomické struktuře ekonomiky ovšem takový problém vyvstává. Jaký podnik může v takovém případě vstoupit do námi uvažovaného odvětví? Kdyby přistoupil nový velký podnik typu A, tržní nabídka by se zvýšila na 20 000 kusů zboží (neboli 12 000 + 8000 z nového podniku), čímž by tržní nákupní a prodejní cena jednoho kusu zboží – která se, což také opět zdůrazňujeme,

rovná hodnotovému obsahu vězícímu ve vyrobené jednotce užitné hodnoty – poklesla na 12 dolarů (240 000/20 000 = 12), což je mnohem méně, než činí výrobní náklady podniku A. A co kdyby tento podnik na základě svých technologicky podmíněných nízkých výrobních nákladů vytlačil všechny podniky malé a střední a zjednal si tím sociálně ekonomický „volný časový prostor"? Po vypuzení podniků typu B a C by tržní nabídka v odvětví klesla na 16 000 kusů zboží (2 x 8000 ze dvou podniků typu A). Při daném hodnotovém objemu poptávky 240 000 dolarů by se nákupní a prodejní cena kusu zboží rovnala 15 dolarů, což by nestačilo dvěma velkým podnikům typu A pokrýt jejich výrobní náklady. Velký podnik typu A proto do odvětví vstoupit nemůže.

Pro vstup středního podniku typu B je situace poněkud příznivější, protože jeho vstupem se tržní nabídka zvýší na 13 000 kusů (12 000 z dosavadních podniků + 1000 od nového podniku B), čímž by nákupní a prodejní cena klesla na přibližně 18,46 dolaru za jeden kus zboží. Taková cena by sice už výrobní náklady podniků typu B pokryla, nestačila by jim však zajistit minimální zisk, jelikož je nižší než minimální cena 18,90 dolaru. Do odvětví tedy nemůže vstoupit ani další podnik střední velikosti typu B. Z čehož plyne, že zbývají jedině nejmenší podniky typu C, k nimž mohou, jak se lze snadno přesvědčit, 3 nové podniky tohoto typu a této velikosti. Tržní nabídka v takovém případě vzroste na 12 300 kusů zboží (12 000 z dosavadních + 3 x 100 z nových podniků typu C) a tržní cena dosáhne výše přibližně 19,51 dolaru za vyrobenou jednotku užitné hodnoty zboží, což již je více než minimální cena pro nejhorší výrobní podmínky podniků s nejvyššími výrobními náklady a nejnižším hmotným objemem nabídky 19,425 dolaru. Taková cena dostačuje k tomu, aby tyto podniky dosáhly většího než minimálního zisku (přibližně 5,676%). Tím jsou ale možnosti vstupu malých podniků vyčerpány, jelikož hmotný objem nabídky dalšího malého podniku typu C by zvýšil tržní nabídku celého odvětví na 12 400 kusů vyprodukovaného zboží, čímž by cena jednoho kusu klesla na přibližně 19,35 dolaru, což by podnikům typu C nezabezpečovalo minimální zisk, ale pouze zisk v přibližné výši 4,6%, a tudíž by jejich produktivní kapitály opouštěly odvětví.

Nastíněným způsobem jsme dospěli k monopolní výrobní ceně zboží, která se rovná hodnotě (čili společensky nutnému a potřebnému množství živé a zvěcnělé práce neboli objemu pracovní doby, jenž je společensky potřebný a nezbytný ke zhotovení jednotky užitné hodnoty produkovaného zboží), odvíjí se od nejhorších výrobních podmínek a koná sociálně ekonomickou funkci stálé tržní rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou, jež v daném odvětví i podnikům s nejvyššími výrobními náklady (a relativně nejmenším hmotným objemem nabídky) zajišťuje minimální zisk. Pokusili jsme se ukázat, že monopolní výrobní cena zboží formuje vlastnickou strukturu odvětví, jež zahrnuje jak podniky využívající monopol nízkých výrobních nákladů s relativně nejvyšším hmotným objemem tržní nabídky, které si monopolně přivlastňují dodatečný, zvláštní a mimořádný zisk, tak i podniky které ztělesňují jistou střední, průměrnou velikost hodnotového a hmotného rozsahu nabídky, a samozřejmě též i podniky o relativně hodnotově nejvyšším a hmotně naopak relativně nejnižším rozsahu nabídky, jež hrají klíčovou úlohu v situaci, kdy je nutné tržní nabídku co do hodnotového objemu i z hlediska materiálního rozsahu pozměnit v souladu se změnou (poklesem nebo nárůstem) tržní poptávky.

Strukturně systémové vlastnické uspořádání výrobních vztahů monopolního kapitalismu (v konkrétně historickém rámci národního státu nebo na úrovni nadnárodní a nadstátní) se od sjednocující vlastnické strukturace výrobních vztahů klasického kapitalismu volné konkurence liší kvantitativní i kvalitativní stránkou

vzájemných sociálně ekonomických vztahů mezi produktivními kapitály: homogenní vlastnická struktura, typická pro kapitalismus volné soutěže, se proměnila ve vlastnickou strukturu heterogenní. Tím se však v masové strojové průmyslové výrobě zboží (a v kapitalistické ekonomice jako celku) vytvořila konkrétně historická situace, v jejímž výrobně vztahovém rámci již nemůže být celý hodnotový objem tržní poptávky víceméně uhrazen produkcí podniků s nejlepšími výrobními podmínkami a tím vznikající volný sociálně ekonomický časový prostor umožňuje existenci i podniků jiných typů, které hospodaří na základě horších výrobních podmínek, přičemž nelze ztrácet ze zřetele, že jejich produkci nemohou nejlepší podniky nahradit, respektive ji vytlačit z trhu. Regulující cenou hospodářského rozvoje tím přestává být volně konkurenční výrobní cena zboží (neboli výrobní náklady + společensky průměrný, všeobecný a rovný zisk) a stává se jí monopolní výrobní cena zboží, která pokrývá výrobní náklady nejhorších ještě vyrábějících podniků + minimální míru zisku, při níž jsou takové podniky ještě ochotny v odvětví setrvat. Jedná se o optimální monopolní výrobní cenu zboží, pro niž platí, že míra zisku, kterou stanovuje a limituje, již nemůže být všeobecně rovná a společensky průměrná vzhledem k tomu, že stupeň monopolizace (koncentrace výroby a do výroby zboží vkládaného produktivního kapitálu) je v každém výrobním odvětví jiný: společensky průměrný zisk tím mizí z ekonomiky a hospodářského vývoje jako bod tržní rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou a klíčový sociálně ekonomický moment výrobní ceny zboží.

Regulující cena, kterou jsme označili za optimální monopolní výrobní cenu, dovoluje všem typům podniků s lepšími výrobními podmínkami (neboli nižšími výrobními náklady), než jsou výrobní podmínky nejhorších podniků, realizovat příslušné, od sebe odlišné míry monopolního zisku. Jak široká bude škála těchto měr mimořádného, zvláštního a dodatečného monopolního zisku, to závisí, jak jsme již naznačili, na stupni koncentrace výroby, úrovni koncentrace kapitálu a jeho akumulace do vědeckotechnického a technologického pokroku, strojově technického vybavení výrobních procesů v produkčních odvětvích s cílem dosáhnout růstu produktivní síly práce a celkového snížení výrobních nákladů, neboť z dosaženého vývojového stupně koncentrace výroby a kapitálu vyplývá výrobně technicky a technologicky podmíněná nespojitost hodnotových a hmotných objemů produkce u jednotlivých typů průmyslových podniků. A právě tato nespojitost způsobuje, že nejlepší (případně lepší) podniky nemohou rozšířit svou produkci o libovolné množství, ani to za ně nemohou učinit konkurenční podniky stejného typu. Nemohou z toho důvodu na rozdíl od klasického kapitalismu svobodné konkurence pokrýt adekvátním způsobem celý rozsah hodnotového rozsahu poptávky. Pokud by totiž rozšíření hmotného objemu tržní nabídky ze strany zmíněných podniků – vzhledem k danému hodnotovému objemu tržní poptávky – vedlo k poklesu monopolní výrobní ceny, zahrnující i minimální zisk, pod jejich výrobní náklady, čímž by se rozpadla a zhroutila vlastnická struktura odvětví, nemůže k rozšíření hmotného objemu tržní nabídky dojít. Volný sociálně ekonomický časový prostor poté zaplňují podniky s horšími výrobními podmínkami (čili vyššími výrobními náklady), a tedy s menším hmotným objemem produkce, které se do tohoto volného časového prostoru ještě vměstnají, čímž se jejich výrobní podmínky stávají regulujícími. Všechny lepší než nejhorší podniky se pak podílejí na přivlastňování monopolního dodatečného, zvláštního a mimořádného zisku, a to rozličnou měrou. [523]

Volně konkurenční a monopolní výrobní cenu zboží je možné, jak se nám alespoň zdá, pochopit jakožto dvě vývojové formy a varianty společenské všeobecné výrobní ceny zboží. Některé jejich základní rysy jsou společné: výrobní cena v kapitalismu volné soutěže i výrobní cena kapitalismu monopolního jsou vývojovými modifikacemi hodnot

a nadhodnot vyrobených produktivními kapitály, utvářejí se v procesu jejich zespolečenšťování a k jejich společným podstatným určením náleží především skutečnost, že se v jejich sociálně ekonomickém rámci kapitalistickým podnikatelům v daném výrobním odvětví nedostává oné masy a míry nadhodnoty (neboli vzájemného poměru nezaplacené a zaplacené práce), kterou vysáli a vyždímali ze živé konkrétní práce dělnického obyvatelstva coby přímých a bezprostředních výrobců, ale přivlastňují si takovou masu zisku, jež odpovídá míře zisku, která je vlastní logice a zákonitostem fungování daného typu společenské všeobecné výrobní ceny zboží (volně konkurenční či monopolní), čímž se jak z pohledu kapitalistů, tak i ze zorného úhlu dělníků ztrácí organická souvislost mezi nadhodnotou a ziskem, ať už se tento zisk formuje jako společensky průměrný a všeobecně rovný zisk nebo v podobě diferencovaného a odstupňovaného zisku monopolního. Jestliže však v procesu utváření volně konkurenční výrobní ceny zboží nabývá proces modifikování čili zespolečenšťování (zobecňování) v jednotlivých odvětvích vyprodukovaných hodnot a nadhodnot podobu jejich zprůměrňování, v důsledku čehož pak hodnotové složení výsledné celospolečenské výrobní ceny odpovídá (ve vývojové tendenci a perspektivě) hodnotové struktuře procesu kapitalistické výroby zboží v produkční sféře, v níž aktivně působí kapitál společensky průměrného organického složení, je proces univerzalizačního modifikování (neboli zespolečenšťování, zobecňování) vyrobených hodnot a nadhodnot v procesu utváření monopolní výrobní ceny zboží mnohem složitější a komplikovanější, jelikož se uskutečňuje, jak jsme již několikrát připomenuli, díky nespojitosti mezi hodnotovým a hmotným rozsahem tržní nabídky, v důsledku čehož vznikají v daném výrobním odvětví sociálně ekonomické zábrany pro vstup a výstup dalších produktivních kapitálů a přelévání investovaného produktivního kapitálu mezi odvětvími, a proto musí tento proces modifikačních proměn respektovat vlastnickou strukturu odvětví, aby i podniky hospodařící s nejvyššími výrobními náklady mohly dosahovat alespoň minimálního zisku. Hodnota zboží se v sociálně ekonomických podmínkách monopolního kapitalismu formuje na základě nejhorších výrobních podmínek, které v daném odvětví zajišťují minimální zisk, a proto monopolní výrobní cena zboží, která v dané produkční sféře poskytuje vlastnickým subjektům podnikajícím s nejvyššími výrobními náklady minimální zisk, se, jak jsme již zdůraznili a několikrát zopakovali, rovná hodnotě. Nadhodnota, kterou vytěžily vlastnické subjekty podnikající na sociálně ekonomickém základě společenské výrobní ceny rovné hodnotě a umožňující tak minimální zisk, ze živé konkrétní práce svých dělníků, se díky činnosti mechanismu utváření rovnovážných tržních cen, které se v daném odvětví vyrovnávají na monopolní společenské výrobní ceně, z velké části přelévá k vlastnickým subjektům využívajícím nižší individuální výrobní ceny (jež vyrůstá z nižších výrobních nákladů), jejichž podnikání z toho důvodu dosahuje zvláštního a mimořádného, dodatečného zisku.

Klíčová a rozhodující sociálně ekonomická charakteristika procesu utváření monopolní výrobní ceny zboží spočívá v tom, že při jejím formování se vykořisťovatelské kapitalistické soukromé vlastnictví zvěcňuje a ztělesňuje v soustavě výrobních vztahů monopolistického kapitalismu tím způsobem, že pokřivuje a deformuje působení zákona hodnoty, a to především v jeho sociálně ekonomické funkci hybné síly zvyšování produktivní síly lidské živé a konkrétní práce i růstu efektivního využívání rozličných prvků práce zvěcnělé, aby bylo možné využívat logiky zákonů, jež ovládají přírodní děje a procesy, na přeměnu přírodních procesů v procesy průmyslové výroby a živnou půdou hospodářského růstu společenského nadvýrobku (neboli společenského bohatství) se tak mohl stát vědeckotechnický a technologický pokrok. Nelze se proto divit, když v Leninově díle o imperialismu čteme: „Nyní je třeba zabývat se ještě jednou velmi důležitou stránkou imperialismu, které se ve většině úvah na toto

téma věnuje obyčejně nedostatečná pozornost… Máme na mysli parazitismus, který je příznačný pro imperialismus. Jak jsme viděli, nejvlastnějším ekonomickým základem imperialismu je monopol. Je to monopol kapitalistický, tedy monopol, který vyrostl z kapitalismu, který existuje v celkovém prostředí kapitalismu, zbožní výroby a konkurence a je v ustavičném a neřešitelném rozporu s tímto celkovým prostředím. Nicméně však jako každý monopol vytváří i tento monopol nezbytně tendenci ke stagnaci a zahnívání. Pokud jsou zaváděny, byť i dočasně, monopolní ceny, potud mizí v jisté míře i podněty k technickému a tedy i jakémukoli jinému pokroku, k postupu vpřed, potud pak vzniká ekonomická možnost uměle brzdit technický pokrok. Příklad: V Americe vynalezl jistý Owens stroj na výrobu lahví, který znamená převrat v tomto výrobním odvětví. Německý kartel výrobců lahví skupuje Owensovy patenty, zamyká je do trezoru a zabraňuje jejich využití. Ovšem, za kapitalismu nemůže monopol nikdy úplně a na velmi dlouhou dobu odstranit konkurenci na světovém trhu (to je ostatně jeden z důvodů, proč je teorie ultraimperialismu nesmyslná). Je jasné, že možnost snižovat výrobní náklady a zvyšovat zisky zaváděním technických zdokonalení vede k tomu, že novoty jsou zaváděny. Ale tendence k stagnaci a zahnívání, která je vlastní monopolu, rovněž nepřestává působit a v jednotlivých průmyslových odvětvích, v jednotlivých zemích v jistých obdobích nabývá převahy.“[524]

Proces modifikačních proměn (zespolečenšťování, zobecňování) vyrobených hodnot a nadhodnot však v systému výrobních vztahů monopolního kapitalismu nekončí na úrovni jednotlivých odvětví, ale rozrůstá se do celospolečenského sociálně ekonomického rámce, čímž přesahuje a překračuje hranice jednotlivých produkčních oblastí, neboť monopolní výrobní ceny (neboli hodnoty) v některých odvětvích se mohou vzájemně rovnat a zároveň se též mohou rovnat určité části výrobních cen (čili hodnot) tím, že zahrnují relativně stejně velké masy dodatečného zisku, čímž se i ve vlastnických strukturách kapitalismu v monopolním vývojovém stádiu mohou naplnit sociálně ekonomické podmínky formování volně konkurenční výrobní ceny zboží, jak je nastínil Marx v první knize třetího dílu Kapitálu, a proto se i monopolní výrobní zisky mohou vyrovnávat na společensky průměrný monopolní zisk. Proces zespolečenšťování monopolních zisků na všeobecný a rovný monopolní zisk, jímž pokračuje modifikační zobecňování hodnot, jejichž zdrojem jsou nejhorší výrobní podmínky dovolující minimální zisk, a proto se rovnají monopolním výrobním cenám zboží, je stejně jako v kapitalismu volné konkurence výhodný pro investované kapitály s vyšším organickým složením, které se do ekonomického systému dostávají v důsledku aplikace výsledků vědeckotechnického a technického pokroku do výrobní praxe, a tedy se může projevovat v růstu masy zisku, která se zrcadlí v poklesu ziskové míry. V jednotlivých odvětvích i mezi odvětvími může docházet v soustavě výrobních vztahů monopolního kapitalismu k přelévání mas zvláštního a dodatečného zisku, čili k nerovnoměrným proměnám individuálních výrobních cen a tento chaotický proces pokračujícího zespolečenšťování (neboli universalizace) objemů monopolního zisku, charakterizovaný konkurencí mezi monopolními vlastnickými a podnikatelskými subjekty, ústí ve snižování společenské výrobní ceny, a tedy i velikosti minimálního zisku, jelikož růst produktivity živé práce i efektivnosti využívání práce zvěcnělé způsobuje zmenšování hodnotového obsahu užitných hodnot vyráběných zboží, čímž zároveň klesá výše výrobních nákladů, dovolující provozovat výrobní proces s minimálním ziskem, což se zpětnovazebným způsobem odráží na zmenšování rozličných mas zvláštního a mimořádného zisku, ve změnách (nebo i v možném rozkladu, rozpadu a zhroucení) vlastnické struktury výrobních odvětví. Tento sociálně ekonomický proces odhaluje fungování zmonopolizovaného tržního cenového mechanismu, jenž zračí vyrovnávání rovnovážných tržních cen na klesajících monopolních společenských výrobních cenách.

I monopolní zisk má tudíž klesající vývojovou tendenci (přesněji řečeno, v odlišných segmentech ekonomiky – vzhledem k rozdílným úrovním zmonopolizovaného zvláštního a dodatečného, mimořádného zisku v poměru k zisku minimálnímu – několik, celou řadu, škálu rozdílných vývojových tendencí monopolního zisku k poklesu), vyvolávající krize z nadvýroby, které mají vzhledem k tomu, že výrobní vztahy kapitalismu v monopolním vývojovém stádiu se utvářejí na základě koncentrace výroby i koncentrace a centralizace kapitálu, vznikání monopolních vlastnických struktur společenských výrobních vztahů, mnohem pustošivější hospodářský dopad než krize v dobách volně konkurenčních výrobních cen a všeobecného rovného zisku, a to právě vzhledem k nerovnoměrnému sociálně ekonomickému vývoji uvnitř národních států, mezi národními státy a nadnárodními vlastnickými strukturami v rámci globalizovaného kapitalismu. V obecném povědomí stále zůstává například vzpomínka na celosvětovou hospodářskou krizi monopolního kapitalismu v první polovině třicátých let dvacátého století, jejíž dopady především v podobě masové nezaměstnanosti a zbídačení pracujících mas byly mnohem drtivější, než tomu bylo u krizí v období kapitalismu volné konkurence.

Globalizovaný kapitalismus, jejž údajně charakterizuje „volný tekutý pohyb“ zboží, služeb, informací i živé a zvěcnělé práce čili peněz v sociálně ekonomické funkci variabilního a konstantního (fixního a oběžného) kapitálu po celé planetě, můžeme, jak se alespoň zdá, vymezit jako systém a epochu kapitalismu nadnárodního a nadstátně monopolního, z čehož plyne, že i v globalizovaném systému kapitalistického vykořisťování se vyrobené hodnoty a nadhodnoty modifikačně přeměňují na monopolní výrobní ceny zboží, které se odvíjejí od monopolu nízkých výrobních nákladů, jenž již ovšem nemůže pramenit z rozdílů mezi produktivní silou živé konkrétní práce, kterými mohou disponovat jednotlivé vlastnické a podnikatelské subjekty, neboť globalizované kapitalistické soukromé vlastnictví dokázalo v celém našem pozemském slzavém údolí (neboli jak v průmyslově vyspělých a ekonomicky nejsilnějších, tak i v rozvojových a hospodářsky slabých státech) zavést stejné strojově technické a technologické vybavení procesu kapitalistické výroby zboží cestou rozvoje výroby relativní nadhodnoty, a tudíž globalizovaná velkoburžoazní finanční oligarchie může (respektive musí) těžit masu a míru zvláštního, dodatečného a mimořádného zisku z manévrování mezi národními a regionálními mírami nadhodnoty.

Pokusme se tedy co nejstručněji nastínit utváření monopolní výrobní ceny zboží díky volnému pohybu finančního kapitálu po světě, jenž má průzračnou logiku: velkoburžoazní finanční a průmysloví magnáti přesunuli například průmyslovou výrobu automobilů ze Spojených států do Číny a Indie, tedy do zemí s mnohem nižšími mzdovými náklady peněžního variabilního kapitálu; vyrobená produkce (čili nadhodnota vězící v užitné hodnotě vyrobených automobilů) se realizovala, přetvářela v zisk v zemích s vysokou hmotnou životní úrovní a masovou peněžní koupěschopností obyvatelstva v Severní Americe nebo v průmyslově vyspělých a hospodářsky silných státech Západní Evropy; svá sídla si pak nadnárodní finanční, průmyslové a obchodní korporace budovaly v tak zvaných „daňových rájích“, kam plynuly zisky a v nichž se akumuloval a koncentroval kapitál. Při dobývání (vytloukání) monopolního zisku se tak globalizovaná monopolní velkoburžoazie mohla přímo a bezprostředně opírat o manévrování mezi národními a regionálními mírami nadhodnoty, čili v tomto případě o rozdíly mezi mzdovými náklady pro americké a čínské či indické dělníky. Monopolní výrobní cena (neboli hodnota) zboží, vytvářená globalizovaným kapitálem, vyrůstala ze živné půdy v podobě nejhorších výrobních podmínek, a proto výrobní cena automobilového zboží produkovaného v Číně nebo Indii zahrnovala spolu s výrobními

náklady variabilního kapitálu, které odpovídaly mzdám amerických dělníků, například i výrobní náklady produktivního kapitálu na dopravu surovin, materiálů, polotovarů – a samozřejmě též i vyrobených automobilů coby finálních produktů z Číny nebo Indie do USA. Sestrojená tak geniálním způsobem, mohla monopolní výrobní cena zboží globalizovanému produktivnímu kapitálu přinášet masu i míru dodatečného a zvláštního, mimořádného monopolního zisku, a to kromě jiného i z toho důvodu, že její hodnotová struktura umožňovala spekulativní nákupy a prodeje.

Volný pohyb investičního produktivního finančního kapitálu po světě je živoucím a v konkrétně historickém rámci kapitalistického společenského zřízení nesmiřitelným (čili antagonistickým) sociálně ekonomickým rozporem, neboť zmiňovaný monopol nízkých výrobních nákladů, dosahovaný manévrováním mezi rozdílnými národními a regionálními masami a mírami nadhodnoty, jenž umožňuje těžit monopolní dodatečný, zvláštní a mimořádný zisk z rozdílu mezi individuální a společenskou (všeobecnou) výrobní cenou, obsahuje současně tendenci a vývojovou perspektivu přibližování k globalizované krizi z nadvýroby, neboť jeho součástí je omezování masové peněžní koupěschopné poptávky v rozvojových zemích i výroby a nabídky ve státech průmyslově vyspělých – a to právě z toho důvodu, že „tekutá modernita" společenských výrobních vztahů monopolního kapitalismu se řídí logikou formování monopolní výrobní ceny –, což zároveň plodí vlastnické a mocensko-politické struktury oligarchického třídně sociálního a nacionálního šovinismu, a tudíž k nejzajímavějším sociálně ekonomickým důsledkům volného pohybu vlastnických struktur globalizovaného finančního kapitálu náleží třídně sociální antagonismus vznikající uvnitř vládnoucí monopolní velkoburžoazie hospodářsky nejsilnějších kapitalistických států mezi sociálně ekonomickými skupinami velkoburžoazní finanční oligarchie, které se, tak řečeno, „stále drží národních kořenů, z nichž vyrostly", a těmi sociálně ekonomickými skupinami a vrstvami „kosmopolitních" velkoburžoazních finančních a průmyslových magnátů, které se již od těchto „národních kořenů" zcela odpoutaly. Sociálně ekonomické podmínky postmoderního kapitalismu umožňují „kosmopolitnímu" (nebo snad dokonce „internacionálnímu"?) křídlu globalizované velkoburžoazní oligarchie rozvíjet „bohulibou" sociálně ekonomickou praxi půjčování na lichvářský úrok, přičemž předmětem této veskrze „ctihodné" podnikatelské aktivity, v níž „kosmopolité" nalézají zlepšení svého „skromného výdělečku na chléb vezdejší" – stojí přece psáno v písmu svatém, že „hoden jest těžce pracující dělník mzdy své!" – a z níž těží další masu a zvětšují i míru monopolního dodatečného, zvláštního a mimořádného zisku, se v soustavě výrobních vztahů globalizovaného kapitalistického vykořisťování stává půjčování na lichvářský úvěr národním státům, čímž vzniká dluh, který nemůže být nikdy zaplacen – a i kdyby zaplacen byl, nemůže být jeho astronomická suma akumulována a investována nikam jinam než do posilování spekulativního a parazitního finančního kapitálu – a jeho třídně sociálním a politickým cílem je donutit národní vlády co nejvíce omezovat buržoazní národní sociální stát spolu se systémem veřejného sociálního, zdravotního a důchodového pojištění. Příkladem takové „láskyplné" péče může být způsob, jímž Mezinárodní měnový fond spolu se Světovou bankou jakožto dvěma základními finančními institucemi peněžně úvěrového systému globalizovaného kapitalismu a strukturami výkonné vládní moci Evropské unie řešily řecký státní dluh.

Sociálně ekonomické skupiny tak zvaně „národní" monopolní velkoburžoazie nemohly v této konkrétně historické situaci využívat ze žádné z výhod, které by jim poskytla sféra výrobních nákladů konstantního či variabilního kapitálu a celkové konstrukční schéma utváření monopolní výrobní ceny. Pokud chtěly alespoň do určité míry konkurovat globalizované velkoburžoazii, zbývala jim pouze jediná možnost: těžit

dodatečný a zvláštní zisk z parazitování na veřejných rozpočtech a státních zakázkách jednotlivých národních států. Této možnosti využívaly především vlastnické a mocenské elity v „postkomunistických" zemích bývalého reálně existujícího socialismu, jejichž činorodá podnikatelská aktivita naplňovala z toho důvodu praktickým životem sociálně ekonomický obsah pojmu kompradorské mafiánské lumpenburžoazní oligarchie, vyjádříme-li se hegelovským jazykem. Nastíněná logika kapitálové investiční a podnikatelské sociálně ekonomické praktické aktivity „globalizací odnárodněné" i „z národních kořenů vyrůstající" velkoburžoazní finanční oligarchie způsobila, že se na přelomu dvacátého a jedenadvacátého století opozdil nástup nové vývojové etapy vědeckotechnické revoluce, spojené s tak zvanou „čtvrtou průmyslovou revolucí" v průběhu „páté Kondratěvovy vlny". [525]

Poté, co jsme – zajisté, že velmi zjednodušeně a schématicky – nastínili logiku utváření a fungování monopolní výrobní ceny, stává, jak se alespoň domníváme, srozumitelnou (či alespoň do jisté míry srozumitelnější) textová pasáž z druhé kapitoly naší pojmově teoretické studie, v níž jsme uvedli, že „ekonomický mechanismus monopolního kapitalismu… při utváření tržních nákupních a prodejních cen, dosahování tržní cenové rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou, pracuje poněkud odlišným způsobem. I v systému výrobních vztahů kapitalismu v monopolním stádiu vývoje může, teoreticky vzato, každý výrobce také reagovat na vzestup či pokles poptávky – podobně jako je tomu v rámci sociálně ekonomických podmínek kapitalismu volné soutěže – jak zvýšením nebo snížením ceny, tak i přizpůsobením objemu produkce. Tyto přizpůsobovací reakce se ale liší v závislosti na tom, zda se jedná o reakce na vzestup či pokles poptávky: na vzestup poptávky se reaguje spíše zvýšením ceny než zvýšením objemu produkce, kdežto na pokles naopak, snížením objemu produkce než snížením ceny. Řečeno jinými slovy: při vzestupu poptávky cena roste více, než o kolik klesá při poklesu poptávky a objem produkce roste méně, než o kolik klesá při poklesu poptávky. Při poklesech tedy sleduje poptávku v první fázi především objem produkce, kdežto při vzestupech ji sleduje cena. V souhrnu celé ekonomiky to pak vede k tomu, že i při neměnné agregátní poptávce nejsou vzestupy cen těch výrobků, po nichž poptávka stoupá, dostatečně kompenzovány poklesy cen výrobků, po nichž poptávka klesá; zároveň vzestupy objemu produkce výrobků, po nichž poptávka roste, nekompenzují dostatečně poklesy objemu produkce výrobků, po nichž poptávka klesá. Na jedné straně roste počet neuspokojených odběratelů, na druhé odbytové zásoby a celková cenová hladina stoupá. Tento sociálně ekonomický jev, jenž charakterizuje monopolní a státně monopolní kapitalismus – systém, v němž proces zespolečenšťování práce a výroby (které se uskutečňuje formou a cestou zostřování rozporu mezi tímto zespolečenšťováním a soukromovlastnickou povahou jeho produktů, upevňováním a zesilováním vykořisťovatelského kapitalistického soukromého vlastnictví) dosahuje hranic národního buržoazního státu – se nazývá stagflace – neboli inflace spojená se stagnací hospodářského růstu, která je organicky spjata s „nepružností cen směrem dolů". [526]

Uvedená textová pasáž dokládá způsob, kterým fungování zmonopolizovaného tržního ekonomického mechanismu realizuje tendenci vykořisťovatelského kapitalistického soukromého vlastnictví k pokřivování sociálně ekonomické funkce zákona hodnoty coby hybatele růstu produktivní síly lidské práce, a tedy vývojové tendence k poklesu hodnoty a výsledné ceny zboží. Výrobní vztahy (zvláště státně) monopolního kapitalismu, uváděné do pohybu tržním mechanismem, fungují naopak tím způsobem, že usměrňují a vedou tržní producenty k tomu, aby na vzestup poptávky reagovali v první řadě růstem ceny a při jejím poklesu (čili při poklesu tržní poptávky)

se snažili dosavadní a stávající cenu co nejdéle zachovat, neboť právě v růstu či udržení tržní nákupní a prodejní ceny zboží blokováním růstu výroby, což zabraňuje zmenšování hodnotového obsahu, vězícího v jednotce užitné hodnoty vyrobeného zboží, může systém kapitalistického soukromého vlastnictví nejjednodušší metodou realizovat základní zákon a cíl kapitalistického způsobu výroby, jenž spočívá ve snaze dosáhnout co nejvyšší masy a míry přivlastňovaného zisku. [527]

Vědeckotechnická revoluce, která v posledních několika desítkách let spočívala především v dynamickém rozvoji informačních technologií, vytvořila objektivní potřebu rozvíjet schopnost vyrábět programovou digitální informaci, například ve formě operačních počítačových systémů a jejich součástí. V této souvislosti se hlavně v levicových kruzích uvádí pojem „copyleft" v protikladu k pojmu „copyright" – autorské právo, který pak dále souvisí s tak zvaným Hnutím za svobodný software. „Guru" neboli „duchovní učitel" tohoto hnutí se jmenuje Richard Matthew Stallman, který se narodil v březnu 1953 jako dítě „květinového hnutí hippies" i coby světově proslulý hacker se stal zakladatelem hnutí volného softwaru – Free software movement. V roce 1984 stál Stallman u zrodu tak zvaného GNU projektu (tedy programu vývoje svobodného softwaru) a o rok později pak založil nadaci Free Software Foundation – Nadace pro volný software. Je také autorem všeobecné licence pro veřejnost GNU-General Public License (zkratka GPL), což je nejpoužívanější licence při tvorbě volného softwaru, která propaguje pojetí copyleftu a bojuje jím proti neúměrné expanzi autorského práva. [528]

Gnu je živočich, přežvýkavý sudokopytník, tvor podobný krávě – již, jak je známo, uctívá například indická védská náboženská filosofie jako nejkrásnější a nejušlechtilejší živou bytost ve zvířecím světě, neboť v hmotné přírodě je nositelkou kvality dobra. Pokud jsem správně pochopil příslušné heslo ve velkém, čtyřdílném, anglicko-českém slovníku, zní české pojmenování gnu pakoň (pakůň) hřívnatý. A zatímco se reálný gnu z masa a krve pase v obrovských stádech na savanách východní Afriky již nejméně stovky tisíc let, filosofující moudrý digitální gnu skotačí na pláních virtuálního počítačového světa více než třicet let. A to velice čile, neboť již dokázal vyvinout a vytvořit operační počítačový systém Linux, který se stal alternativou systému Windows společnosti Microsoft. [529] **Systém Linux představuje software s „otevřeným zdrojovým kódem" (musím se zcela poctivě přiznat, že nemám nejmenší ponětí, co to je „zdrojový kód počítačového programu", a tudíž pro mne zůstává i španělskou vesnicí rozdíl mezi „otevřeným" a „uzavřeným" zdrojovým kódem: zcela laicky a určitě velice naivně se domnívám, že v prvním případě autor a výrobce softwaru sdělí zdrojový kód uživatelské veřejnosti, kdežto ve druhém případě jej tají) neboli, anglicky řečeno, „open source" software a celé hnutí za volný software se odvíjelo a soustřeďovalo kolem vývoje a zdokonalování právě tohoto počítačového operačního systému.**

Když internetovému vyhledávacímu serveru Seznam zadáme heslo „copyleft", oznámí nám tisíce odkazů na webové stránky. Richard Stallman hovoří na výchozí internetové stránce Nadace pro svobodný software, že základní myšlenkou copyleftového hnutí je, že software nemá mít žádného soukromého, výlučného, monopolního vlastníka. Výchozím argumentem autora GNU projektu je „věcná a přirozená povaha" programové informace: když sníme sendvič nebo uvařené špagety, už je nemůže sníst nikdo jiný, ale softwarová data si může přivlastňovat jak „jeden", tak „druhý", tak i „všichni ostatní", aniž by informace „ubývalo". Moderní počítačové informační technologie umožňují pomocí disket, kompaktních CD disků, DVD disků, přenosných pamětí atd. kopírovat, přenášet, sdílet a modifikovat digitální informaci

mnohem snáz, než tomu bylo při reprodukci klasických knih, novin a časopisů – vždyť jenom na obyčejnou disketu se vejde celá solidní publikace o více než stu stránek, na „cédéčko“ pak už stovky knih a na „dévédéčko“ tisícovky knížek. Systém vlastnických práv však dává softwaru vlastníky, kteří se většinou snaží získat pro sebe potenciální užitek ze softwaru, na úkor ostatní veřejnosti. Chtějí být jediní, kteří mohou kopírovat a modifikovat software, jejž používáme. Systém vlastnických práv (copyright) vznikl souběžně s tiskem – technologií pro masové kopírování. Pro tyto účely byl velmi vhodný, neboť omezoval pouze velké producenty kopií. Nebral svobodu čtenářům knih. Normální čtenář, který nevlastnil tiskárnu, mohl kopírovat knihy pouze pomocí pera a inkoustu, k čemuž byli ochotni jen nemnozí. Velká pružnost moderních digitálních technologií se vůbec nehodí do systému copyrightu. Stallman uvádí, že stále nechutnější opatření, které používají vlastníci, aby si vynutili vlastnická práva k softwaru, se podobají praktikám používaným v bývalém Sovětském Svazu, kde každá kopírka měla hlídače, který zabraňoval nelegálnímu kopírování, a kde si lidé museli informace kopírovat tajně a šířit je „z ruky do ruky“ jako samizdat. Je tu samozřejmě rozdíl: motivy pro kontrolu informací v Sovětském Svazu byly politické; v USA je motivem zisk. Ale jsou to skutky, které nás ovlivňují, ne motivy. Jakýkoli pokus o omezení sdílení informací, jedno z jakého důvodu se tak děje, vede ke stejným metodám a stejné bezohlednosti.

Jediný argument, který je ochoten „guru“ hnutí za svobodný software uznat ve prospěch soukromého vlastnictví programové informace, je důvod ekonomický, který praví, že uplatnění systému vlastnických práv na software vede údajně k větší produkci software. Na rozdíl od ostatních argumentů má tenhle alespoň legitimní přístup k věci. Je založen na platném cíli -- uspokojení uživatelů softwaru. A je empiricky jasné, že lidé vytvoří více něčeho, pokud je jim za to dobře zaplaceno. I Ekonomický argument má ale chybu: systém vlastnictví software podněcuje vlastníky software k produkci něčeho – nikoli však k produkci toho, co společnost skutečně potřebuje. A to způsobuje, jak Stallman říká, „nehmotné etické znečištění“, které postihuje nás všechny. Co společnost potřebuje? Potřebuje informace, které jsou skutečně přístupné veřejnosti – například programy, které mohou lidé číst, opravovat, přizpůsobovat a zlepšovat, nejen používat. Ale softwaroví vlastníci většinou dodávají černé skříňky, které nemůžeme studovat nebo upravovat. Společnost potřebuje také svobodu. Pokud má software vlastníka, uživatelé ztrácejí svobodu kontrolovat část svého vlastního života. A nejvíce ze všeho společnost potřebuje ducha dobrovolné spolupráce mezi občany. Svobodný software je otázkou svobody, ne ceny. Z toho důvodu i Stallman odmítá hanlivé útoky na výrobu programové informace s otevřeným zdrojovým kódem s pomocí „slovíčkaření“ o „softwarovém pirátství“ a „krádeži intelektuálního vlastnictví“. Tvrdí, že lidé, kteří se zapojují do hnutí svobodného softwaru, nechtějí nic jiného než pomáhat svým sousedům ve zpřístupnění výsledků softwarové produkce a obviňovat je za to z „pirátství“ znamená „špinit ducha a tradice demokratické občanské spolupráce americké společnosti“. Richard Stallman také zpochybňuje názor, podle něhož náleží autorská práva k „přirozeným a nezpochybnitelným právům“ členů americké společnosti. Historie prý ukazuje, že spíše opak je pravdou. Myšlenka přirozených práv autorů byla údajně v Americké ústavě posuzována a rozhodně zamítnuta. To je důvod, proč prý ústava pouze „povoluje“ systém copyrightu, ale „nevyžaduje“ ho; to je důvod proč říká, že copyright musí být dočasný. Za účel copyrightu také považuje podporu vývoje – nikoli odměnu autorů. Copyright částečně odměňuje autory, více pak vydavatele, je to však pouze míněno jako způsob, jak ovlivnit jejich chování. Opravdu zavedenou tradicí americké společnosti dle Stallmana je, že copyright zasahuje do přirozených práv veřejnosti – což je ospravedlnitelné pouze tehdy, je-li to opravdu ve veřejném zájmu. [530]

Hnutí za „free“ software má, jak se zdá, aktivní účastníky a sympatizanty i mezi občany České republiky. Náleží k nim pan Ladislav Lhotka, jenž píše, že svět svobodného softwaru jaksi popírá klasické poučky kapitalismu. Všechno je sice podobné jako u Adama Smitha a Davida Ricarda, jen tou neviditelnou rukou trhu zjevně nehýbe primární touha po zisku, ale daleko spíše ryzí tvořivost a také duch spolupráce, jakýsi „genius communitatis“. Tento autor dokonce hovoří o tak zvaném „softwarovém komunismu“, a to proto, že softwarový průmysl má ke svobodnému softwaru celkem vyhraněný a ze svého pohledu i logický, naprosto odmítavý vztah: zatímco programy s licencemi pro software s uzavřeným zdrojovým kódem vítá, ochotně absorbuje a chápe jako dílčí náhradu za zaplacené daně, programů s licencemi pro software s otevřeným zdrojovým kódem se zpravidla nepokrytě štítí. Kategorický požadavek GPL na zpřístupnění zdrojového kódu ke všem modifikacím je totiž pro většinu manažerů a právníků softwarových firem něco zcela nemyslitelného. Konkrétně třeba představitelé Microsoftu také používání licencí prvního typu v akademickém prostředí několikrát otevřeně žehnali, proklínajíce přitom zároveň licenci GNU-GPL. Steve Ballmer, jenž se, nejedná-li se o nějaký omyl, stal novým a nejvyšším šéfem Microsoftu po Billu Gatesovi, ji údajně opakovaně označil za komunistický vynález. To je ovšem zejména v USA strašák nejtěžšího kalibru, který zajisté odradí mnohé, aby se dopouštěli takového komunistického ideozločinu (viz George Orwell a jeho román 1984), jakým je zřejmě tvoření volného softwaru. Pan Lhotka ovšem praví, že vezmeme-li si z komunistické myšlenky to lepší, tedy heslo „každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb“, pak musíme uznat, že na Ballmerově tvrzení něco je: software s otevřeným zdrojovým kódem má vskutku leckteré charakteristické znaky komunismu a není na tom nic špatného. To, co je v materiálním světě čirou utopií, může být eventuálně ve virtuálním světě softwaru docela dobře možné. Softwaru totiž ani v nejmenším neubude, pokud jej nabídneme k použití někomu jinému. Tím se liší například od dvanáctileté irské whisky. Komunismus se ovšem zdiskreditoval především tuhým totalitarismem, který byl zaveden ve všech státech, jež k němu měly namířeno. Hnutí svobodného softwaru lze vyčítat leccos, ale totalitarismus rozhodně nikoli, o čemž se lze snadno přesvědčit nahlédnutím do archivů poštovních konferencí všech větších projektů. Je to naopak svět komerčního softwaru, který má ve své monopolistické a globalizované podobě tendenci k totalitním praktikám a škodlivé softwarové monokultuře. Autor se také snaží očistit původní a správný význam slova „hacker“ od pejorativního nádechu počítačového kriminálníka, který mu podsouvají masová média. „Hacker“ znamená dle jeho názoru osobu, jejíž zálibou je zkoumání detailů programovatelných systémů a posouvání jejich možností a která programuje s nadšením; v češtině by výrazu „hacker“ byl asi nejblíže slovní výraz „počítačový kutil“. I když se dnes ve svobodném či open source softwaru angažuje i řada komerčních subjektů, jeho podhoubím vždy byl a stále je svět hackerů. Počítačový hacker podobně jako vědec bytostně potřebuje volnou výměnu nápadů (v tomto případě ve formě algoritmů a zdrojového kódu) a také kritické oko ostatních. V minulosti narážel rozmach hackerství na bariéru danou soudobými komunikačními možnostmi – jednotlivé komunity byly proto poměrně malé, uzavřené a geograficky lokalizované. Teprve internet přinesl kýžené médium pro téměř neomezenou výměnu informací. Není proto jistě nahodilé, že se počátek revoluce svobodného softwaru docela přesně kryje s globalizací internetu, k níž došlo na přelomu osmdesátých a devadesátých let. [531]

Podle definice se „free software“ vztahuje ke svobodě, ne k ceně. Slovo „free“ je třeba chápat ve spojení „free speech“ (svobodný projev), nikoliv jako „free beer“ (pivo zadarmo). Svobodný software dává uživatelům svobodu spouštět, kopírovat, distribuovat, studovat, měnit a zlepšovat jej. Vztahuje se čtyřem základním svobodám

pro všechny uživatele software: 1)svoboda spustit program za jakýmkoliv účelem; 2)svoboda studovat, jak program pracuje a přizpůsobit ho svým potřebám; 3)svoboda redistribuovat kopie, abyste pomohli vašemu kolegovi; 4)svoboda vylepšovat program a zveřejňovat zlepšení, aby z nich mohla mít prospěch celá počítačová komunita. Program je svobodným softwarem, mají-li uživatelé všechny tyto svobody. Základním předpokladem svobodného softwaru je přístup ke zdrojovému kódu programu. Copyleft je pravidlo o způsobu distribuce svobodného softwaru, které (zjednodušeně řečeno) praví, že pokud redistribuujete program, nesmíte k němu přidat žádná omezení, abyste odepřeli základní svobody ostatním. Toto pravidlo nijak neomezuje základní občanské svobody, naopak je spíše chrání. Za získání kopií GNU software můžete platit, nebo jej obdržet zdarma, ovšem bez ohledu na způsob, jak jste jej získali, máte vždy svobodu kopírovat a měnit software, dokonce i prodávat jeho kopie. „Svobodný software" neznamená „nekomerční", neboť svobodný program by měl být dostupný pro komerční využití. [532]

Tyto informace jsem načerpal při zběžném průzkumu výchozí internetové stránky Nadace pro svobodný software a prohlížení několika dalších webových stránek, na něž stránka výchozí odkazuje, a myslím si, že dávají alespoň rámcovou a přibližnou představu o tom, co to je GNU-Projekt, že představují „přístupový zdrojový kód" k podstatě copyleftového hnutí za svobodný software. A musím říci, že jsem se musel trochu pousmát, když jsem se dočetl, že pan Richard Stallman srovnává software se sendvičem či se špagetami a pan Ladislav Lhotka porovnává software s irskou whisky. Oba vážení pánové asi netuší, že téměř slovo od slova opakují argumentaci „převratné" teorie sovětského filosofa profesora Vadima Mežujeva, aktivního ideologa gorbačovovské perestrojky, jež na přelomu osmdesátých a devadesátých let dvacátého století prohlašovala, že marxistická filosoficko-ekonomická teorie musí přejít od koncepce „vlastnictví podle subjektu" k pojetí vlastnictví podle „věcné a přirozené povahy objektu vlastnické subjektivity" a z níž vyplývalo, že objektem společenského vlastnictví mohou být přímo a bezprostředně pouze vědecké poznatky či umělecké obrazy, hodnoty duchovní kultury společnosti, ovšem v žádném případě nikoli hmotné objekty, tedy takové, jež můžeme vidět a na něž si můžeme sáhnout, jako jsou například stroje. [533]

Richard Stallman ovšem nevytváří žádnou zvláštní sociálně filosofickou teorii vlastnictví, pouze při zdůvodňování základní myšlenky GNU Projektu, že by software neměl být v soukromém, nýbrž veřejném vlastnictví, konstatuje reálný fakt odlišnosti spotřebního přivlastňování mezi softwarem a sendvičem či špagetami – a z této reálné skutečnosti vyšla i teorie profesora Mežujeva, jež ji ovšem metafyzicky zabsolutizovala. Pan Lhotka ovšem již vytváří zvláštní sociálně filosofickou teorii vlastnictví, neboť se snaží teoreticky zdůvodnit „softwarový komunismus" formulací, podle níž to, co je v materiálním světě čirou utopií, může být ve virtuálním světě softwaru docela dobře možné. Softwaru totiž ani v nejmenším neubude, pokud jej nabídneme k použití někomu jinému, čímž se liší například od dvanáctileté irské whisky či od portského vína – a což je, znovu to opakuji, vlastně plagiát z koncepce profesora Mežujeva. Že by se takto prakticky realizovalo copyleftové hnutí v poměru k problematice soukromého a společenského vlastnictví? Přitom právě pan Lhotka by snad mohl z marxismu znát alespoň tolik, že vlastnictví je materiální společenský výrobní vztah a tak jako není kupříkladu ve fyzikálně chemické struktuře strojového robota obsažen ani atom jeho sociálně ekonomické funkce v kapitalismu, kdy se stává nástrojem vysávání nadhodnoty ze živé a konkrétní práce námezdního pracovníka, tak ani z ryze „duchovní přirozené povahy" programového vybavení tohoto strojového robota, z toho, že jej vůbec neubude,

když jej vložíme k použití i do druhého strojového robota, vůbec nevyplývá filosoficko-ekonomické zdůvodnění jakéhosi „softwarového komunismu“.

Software je samozřejmě ideální produkt, výsledek intelektuální práce počítačového programátora, musí však být uložen na materiálně předmětný nosič – kupříkladu kompaktní disk, aby jej bylo možné prakticky využívat, kopírovat a rozmnožovat. Když software kopírujeme, nic z něj pochopitelně neubývá, onu kopii však musíme uložit na jiný kompaktní disk coby materiálně předmětný nosič programové informace. A s konzumním přivlastňováním kompaktního disku je to úplně stejné jako s konzumním přivlastňováním dvanáctileté irské whisky, o níž se zmiňuje pan Lhotka: tak jako z láhve whisky ubývá pro druhého, když z ní upíjí jeden, tak ani nelze jeden a tentýž kompaktní disk s určitým softwarovým obsahem vložit zároveň do dvou různých počítačů, a tudíž také ubývá pro druhého, když si jej přivlastňuje jeden. A kde je potom nějaký „softwarový komunismus“ na základě teorie vlastnictví podle „přirozené povahy“ objektu vlastnické praktické aktivity, když si ideální softwarový obsah můžeme přivlastňovat společně, pospolitě, můžeme jej společně sdílet, ovšem hmotný předmětný nosič tohoto ideálního softwarového obsahu si můžeme přivlastňovat pouze soukromě?

Zanechme ale planého ironizování a duchaprázdných duchaplností. Živá a konkrétní programátorská činnost Richarda Stallmana může být nositelem kvalitativně odlišných vlastnických rolí. Bude-li „světově proslulý hacker“ Richard Matthew Stallman směňovat v systému kapitalistických výrobních vztahů svou konkrétní živou práci programátora za peníze vlastníků počítačové firmy, v níž je zaměstnán, v sociálně ekonomické funkci variabilního kapitálu, stane se jeho práce objektem kapitalistického vykořisťování a tedy produktivní pro kapitál a on sám se svou objektivní vlastnickou rolí stane kognitariárním, počítačově informačním proletářem – a to i když bude třeba vlastnit cadillac a nebude mít žádné třídní proletářské uvědomění. Jeho programátorská konkrétní a živá práce se stane součástí kapitalistického výrobního procesu, v němž vzniká užitná hodnota softwarové produkce, například ve formě operačního počítačového systému, který je ovšem zároveň hodnototvorným procesem, v němž se utváří hodnota a nadhodnota softwarového zboží – stejně jako se v kapitalistické velkopekárně souběžně s chlebem, houskami, rohlíky a koláči „peče“ zároveň i ve finální produkci velkopekárny obsažená nadhodnota. Z toho důvodu také nemusí marxistické filosoficko-ekonomické zkoumání výroby programové informace coby hodnototvorného procesu (ať se jedná o software „svobodný“ či komerční a „nesvobodný“, vyráběný „pod knutou“ Microsoftu) rozumět programování a vědět, co je to „zdrojový kód programu“ – stejně jako není nutné při zkoumání produkce chleba coby hodnototvorného výrobního procesu rozumět tajům pekařského umění.

Vznik zvláštní sociálně ekonomické skupiny kognitariárního (čili vědomostního, znalostního, informačního) proletariátu souvisí s přeměnou práce vědeckých a inženýrských pracovníků v práci produktivní pro kapitál, s rozvojem „nové informační ekonomiky“, v níž se práce vyrábějící programovou informaci stává výrobou nadhodnoty. Softwarové inženýrství není pouze intelektuální činností, nýbrž oblastí materiální výroby, neboť „ideální“, „duchovní“ produkt práce programátorů se vždy musí spojit s předmětným, materiálně substančním nosičem (pevný disk počítače, kompaktní disk, internet atd.), aby jej bylo možné kopírovat a rozmnožovat. Výroba softwaru vyžaduje materiálně předmětný nosič informace, neboť jedině v tom případě se může výsledná programová informace – například operační systém počítače – stát zbožím obsahujícím nadhodnotu, která se může realizovat v zisku.

Chceme-li pochopit vlastnickou úlohu počítačově informačního proletariátu, musíme především porozumět způsobu, jímž v oblasti softwarového inženýrství vzniká zvláštní, dodatečný a mimořádný zisk. Při výrobě programové informace jako zvláštního zboží obsahujícího nadhodnotu musíme rozlišovat tyto etapy: 1)návrh a vývoj programové informace a výroba prototypu softwaru – na konci této etapy se programová informace jako ideální produkt uloží na předmětný, materiálně substanční nosič (pevný disk počítače, CD disk, DVD disk atd.); 2)proces kopírování, reprodukce a rozmnožování programové informace pomocí těchto předmětných nosičů. Už na konci první etapy se programová informace stává zbožím, jež může obsahovat nadhodnotu; ani práce počítačových programátorů není jenom čistě intelektuální činností, nýbrž oblastí materiální výroby.

Ukážeme si vše na jednoduchém příkladu. Předpokládejme, že určitý kapitálový vlastnický a podnikatelský subjekt – dejme tomu, nadnárodní počítačový koncern – vyvíjí nový počítačový operační systém, přičemž na etapu návrhu, vývoje a výroby prototypu nového softwaru ihned navazuje etapa masové velkovýroby kopií této programové informace na 100 tisíc nosičů a všechny nosiče se prodají. Předpokládejme dále, že obě etapy materiální výroby nového softwaru budou probíhat za stejných výrobních podmínek, takže míra nadhodnoty se bude v obou etapách rovnat jedné. Softwaroví inženýři i počítačoví operátoři budou zaměstnanci a námezdními pracovníky našeho kapitalistického podnikatele. Návrh, vývoj a výroba prototypu nového operačního systému si vyžádá 1 milion dolarů konstantního kapitálu (c_1), 5 milionů dolarů variabilního kapitálu (v_1) a zplodí 5 milionů dolarů nadhodnoty (m_1). Produkce 100 tisíce nosičů bude vyžadovat 0,5 milionu dolarů konstantního kapitálu (c_2), 0,2 milionu dolarů variabilního kapitálu (v_2) a zplodí 0,2 milionu dolarů nadhodnoty (m_2). Hodnotová skladba práce obsažené jak ve vývoji prototypu daného softwaru, tak i ve výrobě jeho kopií na nosičích bude, počítáme-li v milionech dolarů: $1(c_1) + 5(v_1) + 5(m_1) + 0{,}5(c_2) + 0{,}2(v_2) + 0{,}2(m_2) = 11{,}9$ milionu dolarů. Při 100 tisících nosičů bude výrobní cena jednoho nosiče 119 dolarů, jež výrobci umožní pokrýt výrobní náklady a zároveň i realizovat, tedy přivlastnit nadhodnotu, kterou vyprodukovali softwaroví inženýři při návrhu a vývoji prototypu a počítačoví operátoři při velkovýrobě kopií softwaru na nosičích. Celkový objem zisku tak bude 5,2 milionu dolarů a celková míra zisku se bude rovnat přibližně 0,776 (neboli téměř 78%) – což bude pro našeho softwarového výrobce (velmi solidní a úctyhodná) minimální masa a míra zisku.

Programová informace je výrobní prostředek, jehož užitná hodnota se neopotřebovává mnohonásobným kopírováním a rozmnožováním a zastarává pouze tak říkajíc „morálně“. Náš výrobce počítačového softwaru může vyrobit dalších 100 tisíc nosičů – opět samozřejmě předpokládáme, že se všechny nosiče prodají. Míra nadhodnoty práce počítačových operátorů, kteří nový počítačový operační systém kopírují a rozmnožují, bude opět rovna jedné. Za daných výrobních podmínek bude hodnota tohoto počtu nosičů – neboli společensky nutné množství práce v nich obsažené – rovna zase 11,9 milionu dolarů. Je to proto, že pokud by chtěl jiný vlastnický subjekt vyrábět daný software, musel by investovat za uvažovaných výrobních podmínek stejný objem konstantního a variabilního kapitálu, čili 1 milion dolarů c_1 a 5 milionů dolarů v_1, což by opět zrodilo 5 milionů dolarů m_1 – jelikož vyvinutý a vyrobený operační počítačový systém našeho nadnárodního počítačového koncernu chrání licenční patentová známka. Do individuálních výrobních nákladů našeho výrobce však budou tentokrát vstupovat pouze $c_2 + v_2$, neboli $0{,}5 + 0{,}2 = 0{,}7$ milionu dolarů, jelikož náklady na c_1 a v_1 se teď už pro něj rovnají nule; jakmile kolektiv softwarových inženýrů vyrobí nový počítačový operační systém a prodají se všechny z první série nosičů, má jej

kapitalistický vlastník věcných podmínek masové výroby softwarového zboží, jenž může disponovat a využívat systém autorských vlastnických práv na softwarovou produkci, už vlastně zadarmo; individuální výrobní cena našeho výrobce softwaru tak nyní bude $0,5(c_2) + 0,2(v_2) + 0,2(m_2) = 0,9$ milionu dolarů. Hodnotová skladba celého výrobního procesu bude, počítáme-li opět v milionech dolarů: $1(c_1) + 5(v_1) + 5(m_1) + 0,5(c_2) + 0,2(v_2) + 0,2(m_2) + 0,5(c_2) + 0,2(v_2) + 0,2(m_2) = 12,8$ milionu dolarů a celkové výrobní náklady našeho počítačového koncernu na výrobu 200 tisíc nosičů budou $1(c_1) + 5(v_1) + 0,5(c_2) + 0,5(c_2) + 0,2(v_2) + 0,2(v_2)$, což se rovná 7,4 milionů dolarů. Hodnota a cena 200 tisíc nosičů se rovná 2 x 11,9 – čili 23,8 milionu dolarů, což je množství práce společensky nutné k výrobě tohoto počtu softwarových kopií. Okamžitě vidíme, že celkový zisk našeho podnikatelského subjektu bude 16,4 milionu dolarů, dodatečný a zvláštní kognitariární zisk, plynoucí z rozdílu mezi společenskou výrobní cenou a individuální výrobní cenou našeho výrobce, bude 11 milionů dolarů. Vydělíme-li těchto 11 milionů zvláštního zisku pěti miliony mzdových nákladů na práci počítačových programátorů, kteří nový operační systém vyrobili, dostaneme 2,2, což můžeme pokládat za míru jejich „supernadhodnoty“, která se bude s rozvojem výroby kopií informace a růstem mimořádného zisku dále zvyšovat; u počítačových operátorů, kteří nový operační systém kopírovali a rozmnožovali, se míra „supernadhodnoty“ rovná 27,5. Mimořádný zisk shrábne kapitalistický vlastník, který si tak vlastně přivlastňuje plod „všeobecných sil lidské hlavy“. [534]

Zaměříme-li svůj pohled pouze na výrobu uvažované druhé stovky tisíců nosičů, je zjevné, že největší část celkového (i relativně největší podíl zvláštního a dodatečného) monopolně přivlastňovaného zisku vytěží náš producent softwarového zboží právě zde a současně vidíme, že v této produkční oblasti vzhledem k mase a míře vznikajícího mimořádného zisku vskutku vůbec nezáleží na tom, s jakou mírou nadhodnoty v ní kapitál pohlcuje a vstřebává nadpráci počítačových operátorů. (Jen pro zajímavost uveďme, že pokud rozdělíme celkový objem mimořádného (kognitariárního) zisku jedenácti miliónů dolarů na dvě poloviny po pěti a půl miliónech, rovná se míra zisku při výrobě prvního sta tisíce nosičů přibližně 0,82, kdežto druhá stovka tisíců nosičů se bude vyrábět se ziskovou mírou téměř 7,86).

Uvažujme dále. Náš nadnárodní počítačový koncern by samozřejmě mohl ihned po vývoji a výrobě prototypu nového operačního počítačového systému rozvinout masovou velkovýrobu nikoli sto tisíc, nýbrž milionu kopií na nosičích. Hodnotová skladba celého výrobního procesu by za stále stejných výrobních podmínek byla následující (stále počítáme v milionech dolarů): $1(c_1) + 5(v_1) + 5(m_1) + 5(c_2) + 2(v_2) + 2(m_2) = 20$ milionů dolarů, což je společenská výrobní cena milionu nosičů. Cena jednoho nosiče by se tak rovnala 20 dolarům. Výrobní náklady našeho kapitálového subjektu by byly $1(c_1) + 5(v_1) + 5(c_2) + 2(v_2) = 13$ milionů dolarů. Předpokládáme-li opět, že by se všechny nosiče prodaly, umožní zisk 7 milionů dolarů realizovat zase nadhodnotu z procesu vývoje a výroby prototypu nového operačního počítačového systému i nadhodnotu z výroby kopií softwarové informace na nosičích a bude pro naše kapitálového vlastníka opět představovat objem minimálního zisku; míra onoho minimálního zisku bude, jak je zřejmé, přibližně 0,54 (čili 54%).

Námi uvažovaný mezinárodní počítačový koncern by samozřejmě mohl i v tomto případě využít rozdílu mezi svou individuální výrobní cenou a společenskou výrobní cenou softwarové produkce. Soustava autorských vlastnických práv a patentová ochrana jeho operačního počítačového systému by mu zaručily, že jeho individuální výrobní náklady na produkci dalšího milionů nosičů kopií budou $5(c_2) + 2(v_2) = 7$

milionů dolarů a jeho individuální výrobní cena bude $5(c_2) + 2(v_2) + 2(m_2) = 9$ milionů dolarů. Celkové výrobní náklady na produkci obou dvou milionů nosičů digitální informace by byly $1(c_1) + 5(v_1) + 5(c_2) + 2(v_2) + 5(c_2) + 2(v_2) = 20$ milionů dolarů a hodnotová skladba celého výrobního procesu by byla $1(c_1) + 5(v_1) + 5(m_1) + 5(c_2) + 2(v_2) + 2(m_2) + 5(c_2) + 2(v_2) + 2(m_2) = 29$ milionů dolarů. Množství práce společensky nutné k produkci 2 milionů nosičů by se rovnalo 2 x 20 = 40 milionů dolarů, což by byla společenská výrobní cena programové informace. Celkový zisk by se rovnal 20 milionů dolarů, z čehož by bylo opět 11 milionů dodatečného, zvláštního a mimořádného kognitariárního zisku, jež by vznikl z rozdílu mezi individuální výrobní cenou našeho výrobce a společenskou výrobní cenou softwarového zboží. Mzdové náklady na práci počítačových programátorů, kteří navrhli, vyvinuli a vyrobili prototyp nového operačního počítačového systému, by zůstaly ve výši 5 milionů dolarů, ovšem mzdové náklady na práci další součásti „souhrnného počítačového dělníka“, počítačových operátorů, kteří realizovali masovou velkovýrobu dvou milionů kopií softwaru na nosičích, by už stouply na 4 miliony dolarů. Již zmíněná míra „supernadhodnoty“, kterou si přivlastňuje náš kapitálový vlastník, jenž podniká v oblasti „nové informační ekonomiky“, by se tak ve vztahu k počítačovým programátorům stále rovnala 2,2, ovšem ve vztahu k počítačovým operátorům, kteří vyrobený operační systém kopírovali a rozmnožovali, by klesla na 2,75. Náš příklad nám tak ukazuje jednu zákonitých tendencí „nové informační ekonomiky“: s rozvojem masové výroby kopií programové informace, čímž se i zvyšuje objem dodatečného a mimořádného kognitariárního zisku, se opravdu stupeň vykořisťování softwarových inženýrů stále zvyšuje a postupně předstihuje míru vykořisťování počítačových operátorů – pokud by totiž náš výrobce softwarového zboží vyprodukoval za stejných výrobních podmínek další, již třetí milion kopií operačního systému a za předpokladu, že by se všechny nosiče opět prodaly, rovnala by se masa kognitariárního zisku 22 milionů dolarů a míra „supernadhodnoty“ by u počítačových programátorů byla 4,4, kdežto u počítačových operátorů přibližně 3,7.

Dovolíme si však vyslovit domněnku, že by podnikatelská strategie našeho nadnárodního počítačového koncernu byla jiná. Proč by náš velkoburžoazní počítačový magnát prodával milion kopií svého počítačového operačního systému po „mizerných“ 20 dolarech za kus, když mu praktická zkušenost ukázala, že i 119 dolarů za jeden nosič představuje – dojde-li na trhu ke zvětšení tržní poptávky, které vyvolává potřebu růstu hmotného objemu tržní nabídky, v tomto případě tedy zvýšení počtu kopií počítačového operačního systému na milion kusů – „rovnovážnou tržní cenu“! Po skončení výroby sta tisíc nosičů po 119 dolarech za kus a poté, co se všechny nosiče prodaly, tak rozvine výrobu jednoho milionů nosičů, přičemž se bude každý nosič kopie programové informace prodávat za 119 dolarů. Individuální výrobní cena našeho výrobce bude $5(c_2) + 2(v_2) + 2(m_2) = 9$ milionů dolarů, společenská výrobní cena (neboli množství práce společensky nutné za daných výrobních podmínek) by byla $1(c_1) + 5(v_1) + 5(m_1) + 5(c_2) + 2(v_2) + 2(m_2) = 20$ milionů dolarů. Licenční ochranná známka však našemu nadnárodnímu počítačovému koncernu zaručuje monopolní vlastnické postavení na trhu, takže každý zájemce o nový počítačový operační systém bude nucen – nebude-li umožněn vstup do odvětví dalším výrobcům softwarového zboží – zaplatit 119 dolarů za jeden nosič, i když tato tržní prodejní cena bude vysoko nad hodnotou produktu a měla by do odvětví přitáhnout další producenty. Za předpokladu, že se i v tomto případě všechny nosiče prodají, bude celý zisk našeho výrobce softwarového zboží 112 milionů dolarů, čistý zisk pak 110 milionů dolarů, 99 milionů dolarů z tohoto čistého zisku však bude tvořit kognitariární zisk vlastně spekulativní a parazitní, plynoucí z porušování zákona hodnoty.

Příklad, který jsem uvedl, je samozřejmě hypotetický. Ale i on naznačuje, že kapitalistické soukromé vlastnictví, chráněné soustavou autorských práv a licenčními ochrannými známkami, je překážkou rozvoje výroby softwarového zboží a že kapitalista se v oblasti „nové informační ekonomiky“ stává sociální figurou zcela zbytečnou a příživnickou, stejně jako se svého času stali parazitní třídně sociální figurou společenského rozvoje feudální světští a církevní vlastníci. Výjimku z tohoto pravidla by mohli tvořit pouze ti kapitalističtí podnikatelé, kteří jsou sami talentovanými programátory a odborníky na informační technologie, – jako například Bill Gates, zakladatel společnosti Microsoft – ovšem pouze jako jednotlivci a za předpokladu, že by se dokázali vymanit ze „zakletí“ své vlastní objektivní sociálně ekonomické role.

Požadavek hnutí za svobodný software, aby při kopírování a rozmnožování programové informace k ní výrobci nepřidávali žádná omezení pro svobodu uživatelů program dále kopírovat, měnit a redistribuovat, by ve svých důsledcích znamenala radikální demokratizaci, svého druhu „demokratickou kulturní revoluci“ v možnostech přístupu laické uživatelské veřejnosti k softwarové produkci. A tato demokratizace by měla zcela reálný ekonomický obsah. Vraťme se znovu k onomu příkladu s nadnárodním počítačovým koncernem, který vyvinul nový operační počítačový systém a rozvinul i masovou velkovýrobu kopií tohoto softwaru na předmětných nosičích. Velmi jednoduše si lze spočítat, že za daných výrobních podmínek by se při výrobě deseti milionů nosičů rovnalo množství společensky nutné práce v nich obsažené 101 milion dolarů, takže by se jedna kopie programu mohla prodávat za 10,1 dolaru. Hodnotová skladba celého výrobního procesu by totiž byla: $1(c_1) + 5(v_1) + 5(m_1) + 50(c_2) + 20(v_2) + 20(m_2) = 101$ milion dolarů a $101/10 = 10,1$ dolaru jakožto cena jedné kopie programového vybavení počítače. Čistý minimální zisk 25 milionů dolarů, odpovídající opět velice slušné a solidní ziskové míře přibližně ve výši 0,33 (neboli 33%), by opět umožnil realizovat jak nadhodnotu vytvořenou softwarovými inženýry při navrhování a vývoji předlohy softwaru, tak i nadhodnotu, jež vznikla při kopírování a rozmnožování digitální informace. Je také příznačné, že při tomto objemu výroby programové informace by se míra nadhodnoty počítačových programátorů rovnala 5, takže by výrazně přesáhla míru nadhodnoty u počítačových operátorů, jež by byla 1,25.

Uplatnění copyleftového pravidla o svobodném kopírování a rozmnožování programové informace by vskutku v žádném případě neomezovalo základní občanské svobody, naopak by je spíše chránilo, neboť by napomáhalo snižování hodnoty a ceny softwarového zboží. Ze systému kapitalistického vykořisťování by se přitom neodloupl ani atom, bylo by pouze (!) oslabeno a podlomeno monopolní vlastnické postavení mamutích počítačových koncernů na trhu softwarových výrobků, takže by monopolní kapitáloví vlastníci měli ztížené možnosti dosahování spekulativního a parazitního kognitariárního zisku z porušování zákona hodnoty, nasazování tržních cen, jež vysoce převyšují společenskou výrobní cenu programové informace jako zboží a jsou, jak by pravil Richard Stallman, zdrojem „nehmotného etického znečištění“ buržoazně demokratické občanské společnosti.

Rozhodující je ovšem požadavek digitálního filosofujícího gnu na otevření přístupu ke zdrojovému kódu programové informace. Jeho důsledné naplnění praktickým životem by způsobilo, že by se všichni programátoři na světě změnili pomocí informačních technologií a internetových komunikačních sítí v jediný celoplanetární „rodový klan“, jehož členové by se všichni podíleli na výrobě takových základních výrobních prostředků informační společnosti, jakými jsou počítačové operační systémy, takže by jejich živá a konkrétní programátorská práce byla zároveň přímo a

bezprostředně společenskou vlastnickou praxí, tvorbou materiálních společenských výrobních vztahů, jež by již nenabývaly zvěcnělou odcizenou formu, jako je tomu v sociálně ekonomickém vztahu hodnotové ekvivalence. Práce společensky nutná k výrobě programové informace by se tak rozprostřela na všechny členy „rodové pospolitosti" programátorů, a tudíž by se již neodcizovala a nezvěcňovala v podobě směny produktu práce programátorů za peníze a peněz za softwarový výrobek. Není proto divu, že operační počítačový systém Linux – plod konkrétní živé práce programátorů, kteří se aktivně zapojili do GNU-Projektu, – lze stáhnout z internetu zadarmo. Jakoby se v tomto případě lidská společnost vracela do doby pravěkých lovců mamutů, kdy se všichni členové rodového společenství přímo a bezprostředně podíleli jak na lovu na mamuta, tak i na výrobě pazourkových kamenných nástrojů a jejich živá konkrétní práce byla tudíž i přímo a bezprostředně předmětnou společenskou vlastnickou praxí.[535]

„Softwarový komunismus" nelze odvodit z odlišnosti mezi konzumním přivlastňováním programové informace a popíjením dvanáctileté irské whisky, byť tento rozdíl skutečně existuje, nýbrž z logiky procesu zespolečenšťování výroby softwaru, jemuž překáží kapitalistické soukromé vlastnictví, chráněné systémem autorských vlastnických práv a licenčních známek, a jenž objektivně vyžaduje překonání staré výrobně technické a sociálně ekonomické dělby práce. Richard Matthew Stallman není pochopitelně žádný marxista a nemluví o žádném „softwarovém komunismu". Jeho názory se však přesto blíží marxismu a socialismu mnohem více než názory některých českých sympatizantů hnutí za svobodný software, kteří sice o „softwarovém komunismu" hovoří, zároveň ale nemohou zakrýt, že jejich myšlení je infikováno virem nenávistného, paranoidního a stupidního antikomunismu: a to už z toho důvodu, že Richard Stallman byl rozhodným odpůrcem válečnické politiky amerického prezidenta Bushe mladšího, především agrese v Iráku. V této souvislosti si také nemohu odpustit jízlivou poznámku na adresu jednoho z dalších českých sympatizantů hnutí za svobodný software, váženého pana Pavla Satrapy, jenž na internetovém serveru www.Lupa.cz mudruje o „softwarovém komunismu" takto: „Takže se vlastně podařilo najít cestu, jak v určitém omezeném úseku lidského činění uvést do života komunistické ideály. Vzhledem k cestám, kterými je toho dosahováno, však na tom neshledávám nic špatného. Ani si nemyslím, že by se tím něco měnilo na nesmyslnosti představ o nastolení komunismu v celospolečenském měřítku… Moderní historie lidstva je do značné míry bojem za svobodu. Společenské systémy, které postavily celek nad svobodu jednotlivce (komunismus/socialismus, nacismus), skončily hromadami mrtvých a všeobecným neštěstím obyvatel. Jednoznačně vítězně z tohoto srovnání vycházejí systémy založené na osobní svobodě a demokracii."[536] Jakoby právě tyto liberální systémy „založené na osobní svobodě a demokracii" nezrodily ve dvacátém století dvě světové války, jakoby nezplodily německý a italský fašismus (a stejně tak i například fašismus chilský či indonéský), jakoby se právě ve jménu „osobní svobody a demokracie" nevedla špinavá válka severoamerického imperialismu ve Vietnamu a na samém konci dvacátého století i stejně tak špinavé a barbarské letecké bombardování Jugoslávie, jakoby právě stupidní a odporné ideologické žvásty o „osobní svobodě a demokracii" neumožňovaly vládnoucí české kompradorské a mafiánské lumpenburžoazii zprivatizovat si již dnes pro sebe komunistické rozdělování podle potřeb … Ano, ano, obhajovat všechny špinavé zločiny, kterých se dnes a denně dopouští globalizovaný kapitalismus a zároveň omezovat lidskou naději na spravedlivější a humánnější společenské uspořádání věcí lidských do nepatrného kousíčku duchovní kultury společnosti, jímž je intelektuální práce softwarových

inženýrů – to je objektivní společenská úloha ideologických satrapů českého polokoloniálně závislého a mafiánského lumpenkapitalismu.

Důsledná praktická realizace požadavku Richarda Stallmana na otevření přístupu ke zdrojovému kódu produktu živé konkrétní práce softwarových inženýrů by zároveň vedlo k překonání odcizení práce mezi těmi, co se zabývají programováním a těmi, co se zabývají ostatními „normálními" pracovními činnostmi, odcizení člověka od člověka mezi programátory a laickou veřejností: programátoři by již přestali být jakousi uzavřenou společenskou kastou, jakýmsi esoterickým spolkem „zasvěcenců", jejich živá a bezprostřední práce by v očích laiků ztratila mystický opar, do něhož je dosud zahalena, začalo by se rozplývat zdání, že se podobá rituálům pravěkých šamanů, čarování starověkých kouzelníků a mágů, tajemným pokusům středověkých alchymistů či výkladům hvězdopravců. Současně by samozřejmě důsledné praktické uplatnění tohoto požadavku dovnitř společenského výrobního procesu výroby softwarového zboží způsobilo, jak jsem již naznačil, revolučně demokratický převrat ve vzájemných třídně sociálních vztazích mezi počítačovými programátory v jejich objektivní vlastnické roli počítačově informačních proletářů a kapitalistickými vlastníky nadnárodních počítačových koncernů, – neboť by napomáhalo sociálně ekonomickému osvobození počítačově informačního proletariátu.

Pracovní teorie hodnoty – a to i marxistická – zapomínala na skutečnost, že proces výroby zboží produkuje zároveň emise a odpady, které také mají hodnotu a cenu. Platí-li pro „normální" zboží, že za společensky žádoucí se pokládá kladný hospodářský růst, pak se u škodlivých zplodin výrobního procesu pokládá za společensky žádoucí hospodářský růst co nejmenší, směřující v perspektivě k nule. Objem škodlivých zplodin lze regulovat pomocí ekologických norem. [537] Odpovídá-li určitému objemu „běžné" výroby jistý, ekologickou normou určený objem škodlivých zplodin a snížíme-li v určité lokalitě přírodního a životního prostředí masu emisí pod tuto zákonem stanovenou hranici, můžeme pak i zvyšovat objem „běžné" výroby, kdy hospodářský růst nebude zvyšovat znečištění životního prostředí.

Škodlivé zplodiny jsou na rozdíl od „normálního" zboží zbožím „zvláštním". Hodnota zplodin jako „zvláštního" zboží se obecně rovná práci společensky nutné k jejich likvidaci: ($c_e + v_e + m_e$). Pod ekologickým konstantním kapitálem (c_e) rozumíme především náklady na zavádění ekologických zařízení – odlučovačů emisí, čističek vody atd. Ekologický variabilní kapitál (v_e) zahrnuje náklady na živou práci spojenou s provozem ekologických zařízení a uskutečňování ekologických opatření – odvoz odpadků, recyklace, instalace čističek, dekontaminace a rekultivace půdy a vody atd. Ekologická nadhodnota (m_e) je nadhodnota, při které se likvidace škodlivých zplodin výrobního procesu stává ekonomicky atraktivní. (Stejnou roli jako pojem ekologická nadhodnota hraje pojem ekologický zisk – z_e). Práci, která likviduje škodlivé zplodiny, určuje hodnotu zplodin jako „zvláštního" zboží a produkuje i ekologickou nadhodnotu, můžeme vymezit jako práci ekologizační.

Každý „běžný" výrobní proces je zároveň procesem výroby škodlivých zplodin, a proto si vynucuje rozvíjení ekologizační práce, tudíž i přírodní a životní prostředí je vlastně také produktem lidské práce. Z toho plyne, že přírodní a životní prostředí má užitnou hodnotu, která se utváří v závislosti na stupni odstranění škodlivého odpadu „běžné" výroby zamořujícího vzduch, vodu i půdu, a zároveň obsahuje i hodnotu neboli společensky nutné a uznané množství práce, které se odvíjí od možností pro další rozvíjení „běžné" výroby, další hospodářský růst, jež vytvořila ekologizační práce.

Ekologizační práce, jež likviduje škodlivý odpad „běžných“ výrobních procesů a stanovuje hodnotu zplodin coby „zvláštního“ zboží, plodí zároveň i užitnou hodnotu přírodního a životního prostředí a otevírá také možnosti pro zformování v ní obsaženého hodnotového potenciálu pro další ekonomický rozvoj.

Jednotlivé části přírody – pole, louky, lesy, vodní zdroje atd. – mohou být do určité míry v soukromém vlastnictví, které se ovšem musí i v moderním kapitalismu chovat civilizovaně a společensky zodpovědně, přírodní a životní prostředí jako celek pak může být přivlastňováno pouze celospolečensky; je vlastnictvím všech a každého, které musí být zosobněno v aktivním a činném vlastnickém působení orgánu hospodářské demokracie, vyjadřujícímu celospolečenský zájem: může to být stát nebo jiná struktura vlastnického spolurozhodování na celospolečensky integrující úrovni. (Skutečnost, že příroda jako celek je soukromě nepřivlastnitelná, ilustruje jedinečným poetickým způsobem nádherná pohádka Jiřího Wolkera „O milionáři, který ukradl slunce“). Způsobí-li americký chemický koncern ekologickou katastrofu v Indii, poškozuje tím přírodu i ve Spojených státech. Z toho plyne, že práce produkující škodlivé zplodiny výrobního procesu má přímo a bezprostředně společenský charakter, a to v každém společenském zřízení – a stejně tak je tomu u práce, jež škodlivé zplodiny odstraňuje. Hodnotu a cenu emisí a odpadů můžeme určovat pomocí spojení plánovitého řízení (třebas v podobě státní, příkazově administrativní regulace) s fungováním trhu. Instituce zosobňující celospolečensky integrující vlastnickou subjektivitu může pro každý typ výrobního procesu stanovit nejvyšší přípustnou míru emisí a odpadů, z čehož pak lze odvodit společensky nutné množství práce na jejich likvidaci. Tyto normy a limity jsou právně závazné pro všechny jednotlivé podnikatelské subjekty, jsou vynutitelné aktivním společenským vlastnickým jednáním a jsou východiskem i pro spolupůsobení celospolečenského vlastnictví při odstraňování ekologických havárií.

Představme si tedy ekonomický systém, v němž v určité lokalitě rozvíjí produktivní kapitál proces „běžné“ výroby, jenž působí na přírodní a životní prostředí, má objem o_1, hodnotovou strukturu $(c_v + v_v + m_v(z_v))$ a váže se na něj objem škodlivých zplodin r_1, který už nelze překročit. Investujme jistý objem ekologizační práce, jež bude mít obecnou hodnotovou skladbu $(c_e + v_e + m_e(z_e))$, čímž se v uvedené oblasti objem emisí sníží z r_1 na r_2 a zmíněný kapitálový vlastník si zároveň vytvoří hodnotový potenciál pro objem dodatečné „běžné“ výroby neboli další ekonomický růst o struktuře $(c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd}))$. Společensky nutné a užitečné množství ekologizační práce, jež umožňuje pokles masy odpadů, vytváří hodnotu masy zlikvidovaných škodlivých zplodin, která se rovná rozdílu mezi r_1 a r_2. Produktem ekologizační práce je užitná hodnota spočívající v likvidaci odpadů a zároveň též užitná hodnota, jež tkví ve zlepšení určitého „kusu“ přírodního a životního prostředí. Tato forma užitné hodnoty plodu ekologizační práce obsahuje zároveň hodnotu, jež se rovná hodnotovému potenciálu se strukturou $(c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd}))$ – vzniklému objemu dodatečné výroby, jenž v dané přírodní lokalitě slouží hospodářskému rozvoji. Náš produktivní kapitál si tak investováním živé a mrtvé ekologizační práce může rozšířit své základní výrobní kapacity, přijmout další zaměstnance a dosáhnout i na masu dodatečného zisku. To vše v případě, pokud se rozhodne využít hodnotového potenciálu pro dodatečnou výrobu sám, může ovšem také hodnotový objem $(c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd}))$ prodat jinému kapitálovému subjektu a mám za to, že by se hodnota zlepšené užitné hodnoty životního prostředí ve zmíněné lokalitě mohla stát i zárukou pro získání bankovního úvěru, aby bylo možné investovat dodatečný konstantní a variabilní kapitál.

Hodnotová stránka a stránka užitné hodnoty přírodního a životního prostředí jsou navzájem relativně nezávislé, i když zároveň vytvářejí organickou jednotu. Náš výchozí elementární příklad ukazuje, že vede-li ekologizační práce ke snížení objemu emisí vázaného na objem „běžné" výroby, čímž se zlepší užitná hodnota daného „fragmentu" přírodního a životního prostředí, vzroste zároveň i jeho hodnota. Nedošli bychom ke stejnému výsledku, kdybychom v naší přírodní lokalitě absolutně snížili uvažovaný hodnotový objem „běžné" výroby z o_1 na o_2, čímž by se snížila i masa škodlivých zplodin z r_1 na r_2, aniž bychom vůbec museli investovat ekologický konstantní a variabilní kapitál v hodnotové skladbě ekologizační práce? Je samozřejmé – a právě v tom spočívá zvláštnost aplikace pracovní teorie hodnoty na řešení ekologické problematiky –, že i v tom případě (čili v důsledku ekologizační „nepráce" a „nevýroby" ekologické nadhodnoty, pokud bychom kupříkladu utlumili ekologicky náročné technologie „běžných" výrobních procesů) by se hodnota zlepšené užitné hodnoty příslušného „kusu" životního prostředí opět rovnala hodnotovému potenciálu hospodářského rozvoje v oné přírodní oblasti (neboli společensky nutnému množství živé a zvěcnělé dodatečné práce spolu s dodatečným ziskem vyprodukovaným v procesu dodatečné „běžné" výroby s hodnotovou skladbou ($c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$). Plodem prostého snížení výroby by v tomto modelovém případě samozřejmě opět byla dvojí užitná hodnota: jednak by došlo k poklesu množství škodlivých zplodin výrobního procesu, jednak by se zároveň zlepšila užitná hodnota daného „fragmentu" životního prostředí, v němž výrobní proces probíhá; hodnota zlepšené užitné hodnoty dané přírodní oblasti by se nadále rovnala hodnotovému potenciálu pro další ekonomický rozvoj (= objemu dodatečné „běžné" výroby) a užitná hodnota ve formě zlikvidované masy škodlivých zplodin by obsahovala hodnotu čili společensky nutné a užitečné množství mrtvé a živé ekologizační práce o velikosti ($c_e + v_e + m_e(z_e)$), a zároveň by též jednota této užitné hodnoty a hodnoty coby důsledek lidské „nepráce" a „nevýroby" mohla fungovat jako zboží a přeměňovat se na trhu v peníze. Kapitalistický tržní hospodářský mechanismus by však v této modelové situaci zapracoval svérázným způsobem, což se pokusíme ukázat v následujícím výkladu.

Pokud by námi uvažovaný podnikající kapitál vskutku v uvedené přírodní oblasti omezil svou „běžnou" základní výrobní aktivitu z o_1 na o_2, čímž by se snížil objem znečištění onoho „kusu" životního prostředí z r_1 na r_2, vyprodukoval by tím hodnotový potenciál dodatečné „běžné" výroby pro investiční aktivitu v oblasti ekonomického rozvoje jiného kapitálového subjektu a pokud by tento další vlastnický subjekt vskutku rozvinul objem dodatečné „běžné" výroby s hodnotovou skladbou ($c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$), vyprodukovala by základní „běžná" výroba ($c_v + v_v + m_v(z_v)$), jež by nesla hodnotový objem o_2, prvního spolu s dodatečnou „běžnou" výrobou ($c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$) druhého produktivního kapitálu opět původní masu škodlivých zplodin rovnou r_1, protože by také výrobní proces o_2 spolu s procesem dodatečné „běžné" výroby, jenž můžeme označit o_3, obsahoval původní celkovou hodnotovou masu o_1, neboť platí, že [$o_1 = (o_2 + o_3)$], takže by se užitná hodnota dané oblasti přírody zase vrátila na původní úroveň a hodnota tohoto „kusu" přírodního a životního prostředí by opět klesla na nulu – jelikož jsme si řekli, že míru znečištění r_1, která se váže na hodnotový objem o_1, již nelze vzhledem k platným ekologickým normám překročit; oba produktivní kapitály a výrobní procesy, které rozvíjejí, bychom museli pokládat za jeden celek, v němž ovšem kapitalistické soukromé vlastnictví oba vlastnické podnikatelské subjekty od sebe vzájemně odcizuje a umožňuje „jednomu", aby se hospodářsky rozvíjel a obohacoval na úkor „druhého". Tento antagonistický sociálně ekonomický vztah můžeme nazvat „ekologickým vykořisťováním", jež se projevuje například při obchodování tak zvanými „emisními povolenkami", kdy se nejbohatší a průmyslově nejrozvinutější

kapitalistické země obohacují na úkor chudých států rozvojových, jelikož fungování kupříkladu tak zvané „burzy koupě a prodeje práv na znečišťování ovzduší“ podvazuje hospodářský růst rozvojových zemí, jehož se chamtivě a sobecky zmocňují kapitalistické nadnárodní monopolní průmyslové a zemědělské výrobní komplexy, jimž poskytuje peněžní úvěrový kapitál globální velkoburžoazní finanční oligarchie.

Na amazonském ekologickém summitu, který se konal v listopadu 2009, prohlásil tehdejší brazilský prezident Lula de Silva, že průmyslové rozvinuté státy musí zaplatit amazonským národům, pokud chtějí, aby bylo zastaveno kácení deštných pralesů, jelikož bohatí obyvatelé severní polokoule způsobili přírodě mnohem větší škody než domorodí obyvatelé Jižní Ameriky, kteří pralesy kácejí nebo na jejich bývalých územích farmaří, místní dřevorubci, kteří jsou na kácení stromů existenčně závislí, a proto má podle jeho slov Brazílie právo očekávat finanční pomoc bohatých zemí. To, že odpovědnost za odlesňování musí převzít zejména bohaté státy, byl shodný názor většiny delegátů amazonského summitu: „Chceme pralesy zachovat, ale oni na to budou muset přispět, protože my jsme nikdy neničili naše lesy tak, jak oni vyplenili v minulém století ty své“, řekl ve svém projevu někdejší brazilský levicový prezident. [538]

V prosinci 2009 probíhalo kodaňské ekologické fórum, které si kladlo za cíl vyřešit problém globálního oteplování, avšak naprosto ztroskotalo, neboť kapitalistické industriální velmoci se na něm pokusily monopolně si přivlastnit hodnotový potenciál a zdroj globálního ekonomického růstu a přimět rozvojové státy, aby se vzdaly práva na svůj vlastní hospodářský rozvoj, čímž by průmyslově vyspělé a bohaté kapitalistické země mohly nerušeně pokračovat ve své vlastní produkci emisí průmyslové výroby, především skleníkových plynů. Základní příčinu krachu kodaňské konference formulovala naprosto přesně ekologická aktivistka a novinářka Naomi Kleinová: „Summit selhal, protože se pokoušel problém řešit tržními mechanismy, vytvořením trhu s emitovaným uhlíkem. Ale tak problém klimatických změn řešit nelze. Je absolutně nutné vyhnout se jakýmkoli řešením, která by umožňovala průmyslově vyspělým zemím vyvléct se ze své základní odpovědnosti za rychlé a radikální snížení vlastních emisí,“ uvedla Kleinová. Také další ekologičtí aktivisté hovoří o tom, že při jednáních na kodaňském summitu ve skutečnosti nešlo o odvrácení klimatických změn, jež hrozí v důsledku globálního oteplování planety vyvolaného růstem výroby do ovzduší unikajícího kysličníku uhličitého, ale o bitvu o opravdu cenný (a poslední) zdroj ekonomického růstu: o právo na oblohu, vždyť množství oxidu uhličitého, které lze vypustit do atmosféry, je omezené a pokud bohaté země své emise radikálně nesníží, pak spolknou již tak nedostatečný podíl dostupný světovému Jihu; na kodaňském fóru tak došlo k rozdělení posledního zbylého, soukromě nepřivlastněného zdroje a tento zdroj byl přidělen bohatým. [539]

V USA připadá na jednoho obyvatele 18,5 tuny emisí CO_2, v zemích Evropské unie 8,5 tuny a v Číně pak 5,5 tuny. Právě „socialistická“ Čína sehrála na kodaňském ekologickém fóru velmi poučnou úlohu, protože vůbec nejednala v souladu se zásadou proletářského a socialistického internacionalismu, nýbrž se chovala cynicky a bezohledně jako typický hráč kapitalistické globalizace, jehož ekonomická moc i politický vliv stále sílí: Čínská lidová republika na jedné straně emituje nejvíce kysličníku uhličitého ze všech rozvojových států třetího světa a pomalu se stává největší světovou hospodářskou velmocí, ale současně se snaží udržet si všechny výhody pramenící z diplomatického postavení rozvojové země. Představitelé Číny zvolili při jednáních o stanovení limitů emisí oxidu uhličitého zcela perverzní taktiku, jejímž cílem bylo torpédovat všechny pokusy stanovit omezení výroby skleníkových plynů pro

všechny a zabránit tak jakýmkoli omezením vlastního ekonomického rozvoje – a tato taktika politického diplomatického nátlaku slavila na kodaňském summitu úspěch: čínská delegace přijela do Kodaně s cílem zabránit přijetí jakékoli obecně závazné dohody o snížení úrovně emisí kysličníku uhličitého a tohoto cíle také dosáhla. [540]

Není to tak dávno, co jsme se mohli dočíst, že v jedné z provincií v Ugandě chce jedna společnost, která obchoduje s uhlíkovými povolenkami, pěstovat stromy. Rozuměj dobře laskavý i nelaskavý čtenáři: ona firma, na jejímž podnikání zajisté spočinula milost boží, nechce pěstovat stromy pro užitek z plodů nebo kvůli dřevu, ale právě a pouze kvůli uhlíkovým povolenkám. Stromy totiž konzumují kysličník uhličitý, aby mohly růst, a produkují kyslík (pro sebe, další rostliny, všechny živočichy a samozřejmě i k dýchání pro lidi), a tudíž pěstitelská firma obdrží za své bohulibé chování uhlíkové emisní povolenky, které následně prodá firmám, jež souběžně se svou produkcí vyrábějí kysličník uhličitý jako exhalát. Zmíněná společnost nechala k naplnění svého navýsost ušlechtilého a mravného podnikatelského záměru podpálit všechny domy v jedné vesnici a vyhnat domorodé černošské obyvatele z jejich půdy; najatí žoldnéři prý při tom černošské domorodce, kteří se, vedeni svou zvráceností, zvrhle snažili stavět na odpor civilizačnímu pokroku, z ryzí křesťanské lásky k bližnímu do krvava mlátili a jedno osmileté dítě při naplňování svého „civilizačního poslání“ zastřelili. Postup vedení firmy byl pochopitelně naprosto oprávněný, neboť ekologickým podnikáním se zajisté nemohou zabývat nějací „méněcenní černí divoši“; vždyť kdyby černoši sami pěstovali stromy vyrábějící kyslík, bylo by takové počínání zcela určitě v rozporu s božím plánem. Je příznačné, že deník New York Times se údajně plně postavil za bohulibou podnikatelskou aktivitu zmíněné kapitálové investiční společnosti, když prohlásil, že ke krveprolití došlo z dobrého důvodu, v zájmu ochrany životního prostředí a boje proti globálnímu oteplování, a tudíž bylo utrpení černošských domorodců z hlediska všelidských mravních hodnot a ideálů zcela určitě ospravedlněno, jelikož posloužilo sociálnímu dobru a obecnému blahu. [541]

Celá modelová situace nás nutí zopakovat to, co jsme pověděli již na samém začátku: pro výrobu škodlivých zplodin a odpadů coby „zvláštního“ zboží plynného, kapalného či tuhého skupenství, jež znečišťuje a zamořuje vzduch, vodu a půdu a je vedlejším, doprovodným produktem výroby zboží „normálního“ a „běžného“, platí, že pozitivní účinek na rostlinstvo, zvířata i lidskou společnost, celou živou i neživou přírodu má při produkci nejrůznějších druhů emisí omezení, snížení „běžné“ výroby čili „běžná nevýroba“, stejně tak jako investování ekologizační živé a zvěcnělé práce, ekologizačního konstantního a variabilního kapitálu na „běžný“ základní výrobní proces, které snižuje míru znečisťování přírody. Ekologickou problematiku neboli problém devastace přírodního a životního prostředí ovšem nelze řešit zavedením nulového či záporného hospodářského růstu, což by vedlo mimo jiné ke skokovému růstu nezaměstnanosti; pramenem ideologických iluzí spjatých s kritikou „kultu růstu růstu“, jež jsou typické pro nejrůznější myšlenkové proudy a politická křídla ekologického hnutí, je právě zmíněná objektivní skutečnost, že hodnotový potenciál dodatečné „běžné“ výroby – čili ekonomického rozvoje, využívání nových výrobně technických kapacit a zaměstnávání dalších lidských zdrojů ve výrobním procesu – produkuje nejen vkládání mrtvé a živé ekologizační práce do základní „běžné“ výroby, nýbrž i „běžná nevýroba“ samotná, která se v systému ekonomických vztahů kapitalistického způsobu výroby nutně a zákonitě stává pramenem zvláštního sociálně ekonomického jevu „ekologického vykořisťování“. Lidská společnost nemůže přestat vyrábět, odvrátit se od orientace na kladný hospodářský růst k orientaci na „duchovní hodnoty“, jak to navrhuje tak zvaná „hlubinná ekologie“ a poškozování životního

prostředí také nemůže odstranit „pokorný návrat k božskému prazákladu našeho Já“, jak to zase hlásá tak zvaná „křesťanská ekologie“. [542] (To samozřejmě neznamená, že bychom zcela odmítali rušení ekologicky náročných výrobních procesů. Musí se tak však dít v souladu s logikou přechodu k intenzivnímu typu hospodářského růstu. Intenzivní výrobní technologie představují vlastně „vyšší typ ekologizační práce“). Příčiny ekologických problémů neleží v samotném rozvoji výrobních procesů, v hospodářském růstu jako takovém, nýbrž ve výrobně vztahovém, sociálně ekonomickém (=vlastnicko – třídním) rámci, v němž probíhá jak proces „běžné“ výroby, tak i proces výroby a likvidace škodlivých zplodin. Ekologie není pouze „třešnička na dortu“, nýbrž hybná síla hospodářského rozvoje.

Ekologizační práce je práce konkrétní i abstraktní zároveň. Plodem ekologizační práce jakožto práce konkrétní je užitná hodnota, jež je dvojaká a spočívá: a)v likvidaci škodlivých zplodin „běžných“ výrobních procesů; b)ovlivňování užitné hodnoty přírodního a životního prostředí v dané lokalitě, jež závisí na objemu emisí. Produktem ekologizační práce jakožto práce abstraktní je hodnota: a)škodlivých zplodin; b)odpovídajícího „kusu“ přírodního a životního prostředí. Hodnota masy odstraněných emisí se vždy rovná celkovému objemu ekologizační práce o hodnotové struktuře ($c_e + v_e + m_e(z_e)$), s hodnotou, jež vězí v užitné hodnotě určitého „fragmentu“ životního prostředí, je to ale poněkud složitější. Námi uvažovaný produktivní kapitál vytvořil ekologizací „běžného“ výrobního procesu hodnotu zlepšené užitné hodnoty uvedené oblasti životního prostředí o velikosti dodatečného „běžného“ výrobního procesu ($c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}(z_{vd})$), neboť stupeň znečištění dané přírodní lokality klesl, kdyby však náš produktivní kapitál ekologizoval „běžný“ výrobní proces o celkovém objemu a hodnotové stavbě ($c_v + v_v + m_v + c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$), vrátila by se míra znečištění dané přírodní lokality na původní úroveň, a tudíž by se hodnota uvedeného „kusu“ životního prostředí rovnala nule – o čemž jsme vlastně již hovořili. Již jsme se také zmiňovali, že ona dvojaká užitná hodnota ve formě odstraněné masy emisí i v podobě zlepšené užitné hodnoty příslušného „kusu“ životního prostředí může být plodem jak investování ekologizační živé a mrtvé práce, tak dvojakou vlastnickou funkcí pouhého snížení objemu „běžné“ základní výroby, v tom případě se hodnotový potenciál pro hospodářský rozvoj jednoho či druhého vlastnického a podnikatelského subjektu nadále rovná ($c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$) neboli objemu dodatečné „běžné“ výroby a v rozdílu mezi původní a nynější mírou znečištění daného přírodního „fragmentu“ stále vězí hodnotová masa ($c_e + v_e + m_e(z_e)$.

Mějme nikoli dva, nýbrž tři produktivní kapitály, které provozují stejný objem výchozí „běžné“ výroby ($c_v + v_v + m_v$) a stejně tak předpokládáme, že ekologizační práce likviduje u všech tutéž masu škodlivých zplodin a vytváří zároveň stejnou hodnotu zlepšené užitné hodnoty určité lokality životního prostředí. Nechť se vždy také rovná objem dodatečné „běžné“ výroby polovině objemu výchozí „běžné“ výroby, tedy [($c_{vd} + v_{vd} + m_{vd}$) = ½($c_v + v_v + m_v$)]. Předpokládejme dále, že nejdříve investuje ekologizační práci první z námi uvažovaných produktivních kapitálů, čímž vytvoří pro druhý kapitál hodnotový potenciál pro objem dodatečné výroby, jenž se rovná polovině objemu výchozí „běžné“ výroby. Pokud se k vkládání ekologizační práce do procesu „běžné“ výroby přidá i druhý kapitálový subjekt, vyrobí oba dohromady hodnotový potenciál pro rozvoj dodatečné „běžné“ výroby pro třetí produktivní kapitál, který již bude dosahovat velikosti ($c_v + v_v + m_v$). Tak vzniká multiplikační efekt investování ekologického konstantního a variabilního kapitálu. A pustí-li se do rozvíjení spojování ekologizační práce s procesy „běžné“ základní a výchozí výroby i třetí produktivní kapitál, utvoří se pro další možné podnikatelské subjekty hodnotový potenciál pro

dodatečnou „běžnou“ výrobu, který naroste na [3/2(c_v + v_v + m_v)]. Při naší úvaze bereme všechny tři výrobní kapitály jako jeden celek, v němž je však od sebe vzájemně sociálně ekonomicky odcizuje kapitalistické soukromé vlastnictví.

Přechod od extenzivního k intenzivnímu typu hospodářského růstu zahrnuje i vědeckotechnický a technologický pokrok v ekologizační výrobě, modernizaci a intenzifikaci ekologizační práce, čímž se likvidace škodlivých zplodin může stát „zvláštním“ odvětvím průmyslové výroby, v němž se růst produktivity živé a efektivnosti využívání zvěcnělé ekologizační práce může zračit v neustálém poklesu objemu škodlivých zplodin, který se v určitém „fragmentu“ životního prostředí váže na objem „běžné“ výroby zboží, a tudíž by investováním ekologického konstantního a variabilního kapitálu mohl v dané přírodní lokalitě objem dodatečné „běžné“ výroby (a spolu s ním i dodatečný výrobní zisk) růst – abstraktně vzato – vlastně do nekonečna. Optimální by samozřejmě bylo, kdyby zplodiny jednoho výrobního procesu mohly sloužit jako suroviny a energetické zdroje pro další výrobní proces, čímž by výrobní proces byl zároveň ekologizačním procesem; zaváděním ekologicky stále méně náročných výrobních technologií by se tak lidská výrobní, předmětně přetvářecí praxe přibližovala úrovni samopohybu hmotné substance, jejíž pohybové formy se neustále vzájemně přeměňují: za výrobní proces, jenž je současně ekologizačním procesem, můžeme v přírodě pokládat fotosyntézu, biochemický proces probíhající za pomoci chlorofylového zeleného barviva v listech rostlin – nejvýrazněji se na něm podílejí stromy –, do něhož vstupují jako suroviny voda a kysličník uhličitý a mimo jiné v něm dochází k uvolňování kyslíku; v biotechnologickém výrobním postupu, v němž se produkuje kyslík, nelze ovšem v žádném případě pokládat kysličník uhličitý za nějakou „škodlivou zplodinu“ přírodních dějů.

Model tak zvaného „uzavřeného technologického výrobního cyklu“, který by právě umožnil odstranit a zpětně využít v zásadě všechny odpady výrobních procesů, je, jak se alespoň zatím zdá vzhledem k dosaženému stupni rozvoje výrobních sil, technologickou utopií. Problém zde však zdaleka netkví pouze v oblasti dokonalosti výrobní techniky a technologických výrobních postupů. Jde především o problém společenský, sociálně ekonomický: zavedení uzavřeného bezodpadového technologického výrobního cyklu, v němž by zplodiny jednoho výrobního procesu sloužily coby suroviny a energetické zdroje pro výrobní proces následující, by v soudobém kapitalismu především ohrozilo zisky nadnárodních monopolů, jež se zabývají těžbou nerostných surovin. Již dnes je například známo, že rozvoji masové výroby automobilů poháněných vodíkem nebrání ani tak technologické překážky, jako spíše vlastnické zájmy ropných finančních magnátů.

V rozvíjení ekologicky šetrných výrob by mohla spočívat jedna z největších předností na samosprávě založené budoucí socialistické společnosti ve srovnání s globalizovaným kapitalismem. Samosprávné vlastnické ekonomické komplexy by v tomto systému zahrnovaly aktivní vlastnické podnikatelské jednání celospolečenského vlastnického subjektu a napomáhaly by tak multiplikačnímu efektu ekologizační práce. Aktivně jednající celospolečenské vlastnictví může v samosprávném modelu socialismu využívat příkazových metod především v podobě ekologických norem, limitů a kvót, jež budou globálně platné, závazné a právně vynutitelné, tyto příkazové metody však bude celospolečenský vlastnický subjekt umně spojovat s využíváním sil tržního mechanismu, nejrůznějších tržních ekonomických forem ekologického podnikání k propojování zájmů jednotlivých samosprávných výrobců. Budou-li všechny vlastnické a podnikatelské subjekty samosprávného socialismu realizovat ekologické normy

investováním ekologického konstantního a variabilního kapitálu, živé a zvěcnělé ekologizační práce, spolupracovat při vzájemném utváření hodnotového potenciálu pro růst výroby společensky žádoucím způsobem, aby „ekologické“ bylo organickou součástí „ekonomického“ a tvorba a ochrana přírodního a životního prostředí se stala opravdu přirozenou součástí hospodářského rozvoje, přiblíží se k praktickému naplnění též i Marxova vize o překonání odcizení práce, jež zahrnuje i řešení rozporu mezi lidskou společností a přírodou.

Socialistická ekologická teorie nemůže souhlasit s rádoby učenými postmodernistickými filosofickými koncepcemi, podle nichž dlužno překonat „kult růstu růstu“ a jež spatřují příčinu devastace přírodního a životního prostředí v „civilizačním samopohybu“, hospodářském rozvoji jako takovém. Nejde však samozřejmě o hospodářský růst sám o sobě, ale o jinou kvalitu hospodářského růstu, jež se pochopitelně nemůže omezovat na výrobně silovou dimenzi, spočívající v přechodu od extenzivního k intenzivnímu typu ekonomického rozvoje, kdy se zdrojem růstu nadvýrobku neboli společenského bohatství stává vědeckotechnický a technologický pokrok, tedy aplikace zákonitostí, jež ovládají přírodní děje a procesy, do technologických výrobních postupů a systémů.

Zároveň však, jak se zdá, platí, že ani socialistické výrobní vztahy nedokáží samy o sobě automaticky usměrňovat rozvoj výrobních sil tak, aby se vyhnul celoplanetární ekologické katastrofě pouze díky právnímu zakotvení společenského vlastnictví v zákonech socialistického státu a na základě politických rozhodnutí nejvyšších orgánů vládnoucí komunistické strany, neboť si dlužno uvědomit, že když socialistický systém nedokáže ve vlastnické struktuře svojí sociálně ekonomické základny vyřešit rozpor mezi dělnickou třídou a pracovníky řídícího aparátu, jako se to přihodilo předlistopadovému, stalinskému modelu socialismu, začne tento původně neantagonistický rozpor nabývat antagonistických rysů a zrodí buď společenské vlastnictví v podobě centralistického, příkazově administrativního systému plánovitého vlastnického rozhodování, nebo povede k „rozplývání“ a „rozpouštění“ společenského všelidového vlastnictví ve vlastnictví skupinovém, podnikovém: ve vztazích mezi podnikovými pracovními kolektivy, jedná-li se o pracovní kolektivy, které jsou samosprávné pouze z formálně právní stránky, se pak může také zrodit „ekologické vykořisťování“, které je projevem zveličení lokální vlastnické funkce a aktualizací potenciálně nespolečenské stránky vlastnické subjektivity třídy řídícího aparátu. Vlastnické formy reálně existujícího předlistopadového socialismu spočívající ve státním vlastnictví třídy řídícího aparátu, jež představovalo neúplné a nedokonalé zespolečenštění práce, výroby a výrobních prostředků, jelikož třída řídícího aparátu byla třídou vlastnicky velmi nesuverénních správců společenského bohatství, se ukázaly být neschopné zajistit ekologicky udržitelný rozvoj společenských výrobních sil. Samosprávný model socialistického rozvoje by měl představovat vyšší a dokonalejší typ zespolečenštění práce, výroby a výrobních prostředků právě z toho důvodu, že samosprávná vlastnická praxe dokáže řešit problémy ochrany a tvorby životního prostředí lépe, než je toho schopen kapitalismus, a zároveň platí, že samosprávný model socialismu musí být alternativou jak vůči kapitalismu, tak i vůči předlistopadovému socialismu, a tudíž sociálně ekonomická a třídně sociální podstata samosprávného vlastnictví musí spočívat v řešení rozporu mezi socialistickou dělnickou třídou a pracovníky řídícího aparátu, aby socialistická dělnická třída získala nejenom formálně, nýbrž reálně vedoucí úlohu při rozvíjení socialistických výrobních vztahů, a tak se utvořila vlastnická struktura socialistických výrobních vztahů, jež by „odpovídala svému pojmu“, neboť by se v ní každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita

pracovníků řídícího aparátu stala dílčí a podřízenou součástí celospolečensky určující a integrující vlastnické subjektivity dělnické třídy.

Již několikrát jsme zdůrazňovali, že sociálně ekonomický jev „ekologického vykořisťování“ způsobuje kapitalistické soukromé vlastnictví, které vzájemně odcizuje jednotlivé vlastnické a podnikatelské subjekty, jež může zároveň fungování tržního hospodářského mechanismu zájmově propojovat do jednoho celku, a proto si hodnotový potenciál ekonomického růstu, jenž vyrobil „jeden“ investováním ekologizační práce nebo naopak pouhým omezením výrobní aktivity, může soukromě přivlastňovat „druhý“, monopolně jím disponovat a využívat jej. Mrtvá a živá ekologizační práce je právě z tohoto důvodu přímo a bezprostředně společenská, a tudíž jako organická součást všeobecné práce disponuje potenciálem vytvářet v útrobách kapitalismu – díky aktivnímu vlastnickému jednání celospolečenského vlastnického subjektu, jenž dokáže umně využívat tržních sil a logiky zákonitostí fungování tržního mechanismu! – zárodečné buňky samosprávných vlastnických komplexů, jež překračují hranice národních států.

Ekonomický mechanismus samosprávného modelu socialismu, jenž uvádí do pohybu řešení ekologické problematiky, bude právě vycházet z objektivního faktu, že podnikatelský subjekt, jenž investuje ekologický konstantní a variabilní kapitál, vyrábí hodnotový potenciál pro hospodářský růst jak pro sebe, tak i pro ostatní podnikatelské subjekty: socialistické společenské vlastnictví dokáže „přepodstatňovat“ „ekologické vykořisťování“ díky působení aktivně jednajícího celospolečenského vlastnického subjektu – tímto celospolečenským vlastnickým subjektem může být stát, nikoli ovšem jako zosobnění předlistopadové státně administrativní byrokracie zveličující svou lokální mocenskou, potažmo vlastnickou subjektivitu, nýbrž jako institucionální a organizační nástroj třídy s celotřídní a celospolečensky integrující vlastnickou subjektivitou, jejíž dílčí a podřízenou složkou je vlastnická praktická aktivita řídících pracovníků, čili systém administrativní společenské správy, jenž organizuje a sjednocuje v panující společenskou třídu samosprávných vlastníků, pro něž ekologie právě není žádná „třešnička na dortu“, nýbrž hybná síla hospodářského rozvoje, nová společenská výrobní síla a součást „průmyslu rozvíjení lidských schopností“ i sféra podnikatelské aktivity, která dovoluje produktivně využívat pracovní síly uvolňované v jiných sektorech ekonomiky, třídu, která bude rozvíjením společenské produktivní síly vlastnické spoluúčasti „zdola“ i „shora“ formovat ekologický rozměr společenského, všelidového vlastnictví, aby „ekologické“ bylo organickou součástí „ekonomického“ a tvorba a ochrana přírodního a životního prostředí se stala opravdu přirozenou součástí hospodářského rozvoje, čímž se, jak znovu opakujeme, přiblíží k praktickému naplnění Marxova vize o překonání odcizení práce, jež zahrnuje i řešení rozporu mezi lidskou společností a přírodou. Politická moc revolučně demokratického státu, vytváří politické a právní předpoklady pro podkopávání sociálně ekonomické půdy kapitalistického vykořisťování, překračování třídně sociálního horizontu kapitalistické antagonistické třídně sociální dělby práce, čímž v lůně kapitalistických výrobních vztahů a v nitru třídně sociální konfigurace obyvatelstva kapitalistické společnosti vznikají v demokratické etapě procesu socialistické revoluce zárodečné formy třídy samosprávných vlastníků, která se utváří především z kognitariárního proletariátu i „přepodstatňováním“ třídně sociálního bytí některých skupin podnikatelů investujících do rozvoje kognitariárního kapitálu a vlévají se do ní i profesně zaměstnanecké skupiny klasické průmyslové dělnické třídy coby třídy s celotřídní vlastnickou subjektivitou. Třída samosprávných vlastníků se pak stává třídně sociální podstatou a zosobněním onoho „aktivně a činně vlastnicky jednajícího celospolečenského vlastnického subjektu“,

jenž dovádí proces formování samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů, v nichž se tvorba a ochrana životního prostředí stává zvláštním průmyslovým odvětvím, na úroveň překonávající hranice národních států, stávaje se tak hybnou silou procesu zespolečenšťování práce a výroby v globálním měřítku, subjektivním nositelem humanistické a demokratické alternativy ke kapitalistické globalizaci. [543]

Můžeme souhlasit s ironickou poznámkou slovinského filosofa vůči zajisté dobře a upřímně míněnému názoru vyjádřenému v projevu bolivijského prezidenta Moralese, že kapitalismus způsobuje, že „Matka Země dnes churaví", kdy Žižek praví, že pokroková společenská úloha kapitalistického způsobu výroby spočívá právě v tom, že s konečnou platností rozbil údajně „věčnou a přirozenou rovnováhu, symetrii a harmonii" mezi lidskou společností a přírodou. Můžeme i souhlasit se Žižkovým míněním, že tváří v tvář hrozící ekologické katastrofě se „my všichni" (neboli proletáři i kapitalisté dle marxistického vymezení společenských tříd), všichni příslušníci lidského rodu, stáváme vlastně proletáři, a to dokonce v tak radikálním smyslu, jenž převyšuje i tu „nejdivočejší Marxovu představivost", totiž že nám hrozí nebezpečí, že bychom „mohli ztratit nejen své okovy, ale úplně všechno", přesto však, jak se nám alespoň zdá, vyvstává v této souvislosti logická otázka: nejsme „my všichni", tedy proletáři i kapitalisté dle teorie klasického revolučního i reformního socialismu – stejně jako příslušníci tak zvané „střední třídy", o níž se tak hezky píše v knihách sociologů, kteří se hlásí ke stratifikačním metodologickým přístupům, v teoriích, jež se tak pěkně čtou, i když mají jeden droboulinký a naprosto zanedbatelný nedostatek: totiž ten, že žádná „střední třída" neexistuje – zároveň spíše než „proletáři" vlastně „buržoové", jelikož náš dosavadní postoj vůči devastaci přírodního a životního prostředí, jež ohrožuje ve svých důsledcích existenci lidského rodu i všechno živé na planetě, představuje zajisté lidské sebeodcizení, „nám" (či alespoň většině z nás) je ale v tomto sebeodcizení zatím dobře, cítíme se jím utvrzeni, vidíme v této nové formě odcizení svou vlastní moc, máme v ní zdání lidské existence, namísto toho, abychom se jako třída opravdových proletářů v tomto odcizení cítili zničeni, spatřovali v něm svou bezmoc a skutečnost nelidské existence? Neměli bychom vskutku „postmarxisticky" filosoficky i ekonomicky radikalizovat pojem vykořisťování a uznat, že kromě vykořisťování člověka člověkem existuje též vykořisťování přírody lidmi, lidskou společností? [544]

Především bychom ovšem museli tuto samotnou otázku revolučně kriticky přehodnotit, jelikož bezprostředně vzato je výrok, že „lidé vykořisťují přírodu" naprostý nesmysl. Jak, jakým způsobem lidé „vykořisťují" přírodu? Tak, jako vykořisťovali antičtí otrokáři své otroky, středověcí feudálové svoje nevolníky, či je snad příroda ve vztahu k lidem námezdním proletářem jako za kapitalismu? Příčina „vykořisťování přírody lidmi" tkví v určitém typu společenských vztahů neboli vztahů mezi lidmi, tedy ve vykořisťování člověka člověkem, nikoli ve vztazích mezi lidmi čili společností a přírodou – společenské výrobní vztahy jsou vždy klíčovým a určujícím zprostředkujícím článkem systému vztahů lidské společnosti k přírodě. Mohli bychom onen podivuhodný výrok ironizovat nejrůznějším způsobem, věc je však, jak se zdá, v tom, že toto tvrzení je patrně jakousi myšlenkovou kvintesencí, základní filosofickou moudrostí ekologického levicového i nelevicového hnutí, organicky souvisí s myšlenkou, že příčiny ekologických problémů spočívají alespoň částečně v samotném hospodářském růstu a že se tudíž lidstvo musí odvrátit od orientace na ekonomický růst k „duchovním hodnotám". Zdá se, že velká část lidí, kteří se zapojují do současného levicového ekologického hnutí, se opravdu domnívá, že rozvoj společenských výrobních sil spočívá v rozvíjení vykořisťování přírody člověkem, lidskou společností.

Je ovšem samozřejmé, že nejpřednějším bojovníkem proti takovému „vykořisťování“ bude právě buržoazie, neboť součástí vládnoucí buržoazní konzervativně liberální ideologie jsou též ideje obrozeného malthusiánství, jež vystupuje co nejradikálněji proti „kultu růstu růstu“ a hlásá, že uspokojení hmotných požadavků „lůzy“ (k oné „lůze“ mají patřit nejen příslušníci pracující většiny obyvatelstva v průmyslově nejvyspělejších kapitalistických státech, nýbrž – a zřejmě především – národů tak zvaného „třetího světa“) podporou hospodářského růstu by údajně způsobilo „celoplanetární ekologickou katastrofu“. Ultrareakční neomalthusiánské ideologii může z toho důvodu vyhovovat teorie, podle níž plní kapitál coby sociálně ekonomická forma ekonomického rozvoje funkci „lacanovské překážky“ vývoje společenských výrobních sil, neboť „odstranění kapitálu“ znamená v tomto „radikálním smyslu překračujícím i ty nejdivočejší Marxovy představy“ vskutku také „emancipaci od kultu samoúčelného hospodářského růstu“, pokud by měl sloužit ke zvýšení hmotné životní úrovně „lůzy“, a nikoli pouze k upevnění privilegovaného společenského postavení „přirozených“ vlastnických a mocenských elit buržoazní vykořisťovatelské společnosti, i když – a to je zapotřebí objektivně a po pravdě přiznat – by bylo možné porozumět myšlenkové konstrukci o kapitálu coby „lacanovské překážce“ i v tom smyslu, že odstranění kapitálu znamená definitivní likvidaci soukromovlastnické a vykořisťovatelské výrobně vztahové formy, která způsobovala, že průmyslový hospodářský rozvoj výrobních sil devastoval přírodní a životní prostředí; pojmové schéma o kapitálu jakožto „lacanovské překážce“ rozvoje společenských výrobních sil by se tak dalo „přečíst“ v souladu se světonázorovými principy revolučně demokratického, dialekticko-historického materialismu, jehož světonázorovým ontologickým principem je dialektická logika materiálně předmětné sociálně ekonomické a politické praxe (neboli vývojové formy pohybu coby způsobu existence hmoty jakožto „příčiny sebe sama“ čili substance, substanciálního materiálního samopohybu přírodně kosmického celku) nabývající podobu praxe revolučně kritické.

Mohli bychom si také položit otázku: jakou formu „mzdy“ si vybírá příroda od lidské společnosti za devastování hospodářským rozvojem? Tím, že na lidský rod sesílá ptačí či prasečí chřipku, nemoc šílených krav či globální oteplování? Nejsou snad „božím trestem“ za skutečnost, že rozvoj výrobních sil lidské společnosti je zatím opravdu nešetrný vůči životnímu prostředí, spíše právě teorie, jež mudrují o tom, že „lidé vykořisťují přírodu“ a které by bylo možné označit za projev „nemoci bláznivých ekologů“ – u níž se ovšem globální monopolní velkoburžoazie usilovně stará, aby se co nejvíce uchytila v masovém běžném vědomí obyčejných lidí, neboť ji lze báječně využít v ideologickém zápase proti mezinárodnímu revolučně demokratickému socialistickému hnutí? A není to snad právě třídní sobectví globální finanční velkoburžoazní oligarchie a nejbohatších imperialistických států odrážející a vyjadřující logiku fungování globalizovaného, po planetě se volně přesouvajícího kapitálu, které způsobuje, že se „špinavé“ výrobní technologie soustřeďují do chudých rozvojových zemí a nadnárodní monopoly mají při investování v rozvojových zemích pouze vlastnická práva a žádné vlastnické povinnosti, ponechávají starost o likvidaci ekologických dopadů svého podnikání na národních vládách rozvojových států, jak o tom hovořila tak zvaná „Mnohostranná dohoda o investicích“, načež si průmyslově vyspělé a bohaté kapitalistické státy osobují právo zakládat svůj hospodářský růst na „ekologickém vykořisťování“ (které vlastně představuje svéráznou podobu deformace působení zákona hodnoty, jež se logicky a zákonitě objevuje tehdy, když se zmonopolizované vykořisťovatelské kapitalistické soukromé vlastnictví pokouší řešit otázky spjaté s ochranou a tvorbou přírodního a životního prostředí) neboli blokování ekonomického rozvoje zemí „třetího světa“?

Kapitola VII. Několik poznámek ke zkoumání výrobní ceny zboží vyrůstající ze sociálně ekonomické živné půdy systému postkapitalistických výrobních vztahů. Stručný nástin principů samosprávného vlastnictví a podnikání, které začíná u socialistických pracovních kolektivů a vrcholí na úrovni celostátních či nadnárodních a nadstátních samosprávných sociálně ekonomických komplexů.

V prvním díle Kapitálu se Marx zmiňuje o tom, že ve druhé polovině osmnáctého století navrhoval jistý nadšený obhájce rozvíjení kapitalistických výrobních vztahů, které dle jeho upřímného osobního přesvědčení přispívalo k „mravní obrodě anglické společnosti“, aby se v nejchudších vrstvách společnosti, a to zvláště mezi dělnictvem, „vymýtila lenost, zhýralost a romantické blouznění o svobodě“, což by „zmenšilo chudinskou daň, povzbudilo podnikavost a stlačilo cena práce v manufakturách“, tento podle jeho názoru vysoce účinný a jedině správný prostředek: „takové dělníky, kteří připadnou na obtíž veřejné dobročinnosti“, tj. paupery, zavřít do „ideálního pracovního domu“ (an ideal Workhouse). „Z takového domu se musí udělat dům hrůzy“ (House of Terror). V tomto „domě hrůzy“, v tomto „ideálu workhousu“ se má pracovat „14 hodin denně, ale včetně příslušných přestávek na jídlo, tak aby zbývalo plných 12 hodin práce“. [545] K tomu Marx poznamenává: „Dvanáctihodinový pracovní den v „Ideal-Workhouse“, v domě hrůzy z roku 1770! Za 63 let nato, roku 1833, když anglický parlament snížil ve čtyřech továrních odvětvích pracovní den pro děti od 13 do 18 let na plných 12 hodin, se zdálo, že nastal soudný den anglického průmyslu! Roku 1852, když se Ludvík Bonaparte snažil získat srdce měšťáků a hodlal proto sáhnout na zákonně stanovenou pracovní dobu, volal francouzský lid jedním hlasem: „Zákon, který zkracuje pracovní den na 12 hodin, je jediná vymoženost, která nám zbyla ze zákonodárství republiky!“ V Curychu byla práce dětí nad 10 let omezena na 12 hodin; v kantonu Aargau byla roku 1862 práce dětí ve věku od 13 do 16 let snížena z 12½ na 12 hodin, v Rakousku roku 1860 pro děti mezi 14 a 16 lety rovněž na 12 hodin. Jaký to „pokrok od roku 1770“, zajásal by s „exultation“ Macaulay! „Dům hrůzy“ pro chudáky, o němž kapitalistická duše roku 1770 jen snila, vyrostl za několik let v podobě obrovského „pracovního domu“ pro manufakturní dělníky. Nazýval se továrna. A tentokrát ideál bledl před skutečností.“[546]

Marx velmi trefně vystihl sociálně ekonomické a třídně sociální antagonismy masové strojové průmyslové výroby zboží a tovární dělby práce v systému kapitalistických výrobních vztahů a jejich zrcadlení v buržoazní, liberálně demokratické teoretické ekonomické ideologii, když napsal, že „rozpory a antagonismy, neodlučitelné od kapitalistického užívání strojů,… nepocházejí ze strojů samých, ale z jejich kapitalistického používání! Protože tedy stroj sám o sobě zkracuje pracovní dobu, kdežto jeho kapitalistické používání prodlužuje pracovní den; protože sám o sobě ulehčuje práci, ale jeho kapitalistické používání zvyšuje její intenzitu; protože sám o sobě znamená vítězství člověka nad přírodními silami, ale jeho kapitalistické používání ujařmuje člověka přírodními silami; protože sám o sobě rozmnožuje bohatství výrobce, ale při kapitalistickém používání jej zbídačuje atd. – buržoazní ekonom prostě prohlásí, že zkoumání stroje dokazuje naprosto přesvědčivě, že všechny tyto zřejmé rozpory jsou

pouhým vnějším zdáním hrubé skutečnosti, ale samy o sobě, tedy ani v teorii vůbec neexistují. Tak si nemusí dál lámat hlavu a kromě toho ještě udělá ze svého odpůrce hlupáka, který nebojuje proti kapitalistickému užívání strojů, nýbrž proti strojům samotným. Měšťácký ekonom ovšem vůbec nepopírá, že se přitom občas vyskytnou i nepříjemnosti; ale vždyť každá věc má svůj rub! Pro něho je nemyslitelné jiné využití stroje než kapitalistické. Vykořisťování dělníka strojem je tedy pro něj totožné s vykořisťování stroje dělníkem. Proto ten, kdo odhaluje, jak tomu ve skutečnosti je s kapitalistickým užíváním strojů, ten vůbec nechce, aby se jich užívalo, ten je odpůrcem sociálního pokroku.“[547]

Kapitalistické používání strojů vytváří motivy k „bezmeznému prodlužování pracovního dne a revolucionuje sám způsob práce i charakter společenského pracovního organismu tak, že láme jakýkoli odpor jakýkoli odpor proti tendenci k prodlužování pracovního dne; na druhé straně produkuje – jednak tím, že podrobuje kapitálu takové vrstvy dělnické třídy, které mu byly dříve nedostupné, jednak tím, že vyhazuje z práce dělníky vytlačené stroji – přebytečné dělnické obyvatelstvo, které se musí podrobovat zákonům, jež mu diktuje kapitál. Odtud ten pozoruhodný jev v dějinách moderního průmyslu, že stroj prolamuje všechny morální a přirozené hranice pracovního dne. Odtud ten ekonomický paradox, že nejmocnější prostředek ke zkrácení pracovní doby se přeměňuje v nejspolehlivější prostředek, jak proměnit celou dobu života dělníka a jeho rodiny v pracovní dobu, kterou má kapitál k dispozici ke svému sebezhodnocování. „Kdyby,“ snil Aristotelés, největší myslitel starověku, „každý nástroj mohl konat práci, která mu přísluší, na rozkaz nebo sám od sebe, jako se samy od sebe pohybovaly Daidalovy výtvory, nebo jako se Hefaistovy trojnožky pouštěly z vlastního popudu do posvátné práce, kdyby takto tkalcovské člunky tkaly samy od sebe, nepotřeboval by ani mistr pomocníky, ani pán otroky.“ A Antipatros, řecký básník z doby Ciceronovy, pozdravil vynález vodního mlýna na mletí obilí, tuto elementární formu všech produktivních strojů, jako osvoboditele otrokyň a obnovitele zlatého věku. „Ach ti pohané, ti pohané!“ Jak odhalil moudrý Bastiat a už před ním ještě moudřejší MacCulloch, nechápali nic z politické ekonomie a křesťanství. Nechápali mimo jiné, že stroj je nejspolehlivější prostředek k prodlužování pracovního dne. Omlouvali možná otroctví jedněch jako prostředek k plnému lidskému rozvoji druhých. Ale hlásat otroctví mas, aby se z několika surových polovzdělaných vyšinulců stali „vynikající přádelníci“, „velkouzenáři“ a „vlivní obchodníci s leštidlem na obuv“, k tomu jim chyběl specificky křesťanský smysl.“[548]

Kapitalistické využívání strojů, které bylo nástrojem a zdrojem rozvoje výroby nadhodnoty cestou rozvíjení produkce absolutní nadhodnoty pomocí úsilí o neomezené prodlužování pracovní doby dělníků – a poté, když se zcela logicky ukázalo, že pracovní den do nekonečna prodlužovat nelze a tovární zákony prosadily zákonné omezení pracovní doby, stanovily danou, přesně vymezenou délku pracovního dne – i rozvoje produkce nadhodnoty relativní, vtahovalo zároveň do systému tovární vykořisťovatelské sociálně ekonomické dělby práce nelítostné a kruté ždímání a vysávání živé konkrétní práce žen a dětí, jejichž věk se mnohdy pohyboval mezi pěti až dvanácti lety. [549] „Jestliže stroj je nejmocnějším prostředkem zvyšování produktivity práce, tj. zkracování pracovní doby nutné k výrobě zboží, stává se jako nositel kapitálu – především v průmyslových odvětvích, která bezprostředně zasahuje – nejmocnějším prostředkem prodlužování pracovního dne za veškeré přirozené hranice. Vytváří jednak nové podmínky, které dovolují kapitálu povolit uzdu jeho stálé tendenci, jednak vytváří nové motivy dráždící jeho nenasytný hlad po cizí práci. Ve stroji se především osamostatňuje pohyb a produktivní činnost pracovního prostředku vůči dělníkovi.

Pracovní prostředek se stává sám o sobě průmyslovým perpetuum mobile, které by vyrábělo bez ustání, kdyby nenaráželo na jisté přirozené meze ve svých lidských pomocnících: na jejich tělesnou slabost a na jejich vlastní vůli. Jako kapitál – a jakožto takový má tento automat své vědomí a vůli v kapitalistovi – je proto pracovní prostředek prodchnut snahou stlačit na minimum odpor vzpouzející, ale pružné lidské povahy. Tento odpor je kromě toho oslabován tím, že práce u stroje je zdánlivě snadná a že ženy a děti jsou povolnější.“[550]

Když v šedesátých létech devatenáctého století projednával anglický parlament návrhy továrních zákonů, které nejdříve časově omezovaly práci dětí v továrnách a později ji zcela zakazovaly, ukázalo, že, každá taková právní úprava představuje přímý zásah do rodičovské autority, což byl krok, „před nímž jemnocitný anglický parlament naoko dlouho zděšeně couval. Ale síla faktů jej nakonec přece donutila uznat, že velký průmysl rozkládá s ekonomickou základnou staré rodiny a jí odpovídající rodinnou prací i staré rodinné vztahy. Bylo nutno proklamovat právo dětí.“[551] Příznačné je, že návrhy na tyto právní normy narážely na odpor jednak v mravoličných kázáních kněží všech křesťanských církví, kteří s očima zbožně upřenýma k nebesům plamenně líčili obrazy neodvratné mravní zkázy, do níž dozajista upadnou nevinné a čisté duše pětiletých dětí, budou-li v dalším životě vytrženy z „vysoce mravného a lidského ducha k bohu povznášejícího prostředí továren“; jednak v postojích mnohých „milujících maminek a tatínků“, co se nehodlali za žádných okolností vzdát svého „výsostného rodičovského práva“ na moc nad svými potomky, kteří jsou přece povinni již alespoň od pěti let vydělávat peníze, aby svou mzdou přispívali ke zlepšování finančního rozpočtu rodiny a odvděčili se tak svým milovaným rodičům za „jejich hlubokou a opravdovou, vpravdě křesťanskou rodičovskou lásku“. Marx cituje ze závěrečné zprávy parlamentní Komise pro vyšetřování práce dětí z roku 1866, v níž se praví, že „ze všech svědeckých výpovědí vysvítá, že děti obojího pohlaví nepotřebují před nikým tolik ochrany jako před svými rodiči.“ Systém neomezeného vykořisťování dětské práce vůbec a dětské domácké práce zvlášť „se udržuje tím, že rodiče mají nad svými mladistvými a útlými potomky svévolnou a zhoubnou moc, ničím neomezenou a nikým nekontrolovanou… Rodiče nesmějí mít absolutní moc dělat ze svých dětí pouhé stroje, které musí vydělat určitou týdenní mzdu… Děti a mladiství mají právo na zákonodárnou ochranu před zneužíváním rodičovské moci, která předčasně podlamuje jejich fyzickou sílu a snižuje je jakožto morální a intelektuální bytosti.“[552]

Marx k tomu současně dodává: „Ale přímé či nepřímé vykořisťování nezralých pracovních sil kapitálem nevzniklo zneužíváním rodičovské moci, nýbrž naopak, kapitalistický způsob vykořisťování vedl k zneužívání rodičovské moci, protože zničil její ekonomickou základnu. A jakkoli strašný a odporný se zdá rozklad staré rodiny za kapitalistického systému, přesto velký průmysl vytváří novou ekonomickou základnu pro vyšší formu rodiny a vztahů mezi oběma pohlavími, neboť ženám, mladistvým a dětem obojího pohlaví přisuzuje rozhodující úlohu ve společensky organizovaném výrobním procesu mimo okruh domácnosti. Pokládat křesťansko-germánskou formu rodiny za absolutní je ovšem stejně pošetilé, jako pokládat za absolutní její starořímskou, starořeckou či orientální formu, které ostatně společně tvoří jednu historickou vývojovou řadu. Je rovněž jasné, že složení kombinovaného dělnického personálu z osob obojího pohlaví a různého věku – přestože je ve své živelně vzniklé, hrubé, kapitalistické formě, kdy tu je dělník pro výrobní proces, a ne výrobní proces pro dělníka, morovým zdrojem zkázy a otroctví – se za příslušných podmínek musí naopak stát nutně zdrojem humánního rozvoje.“[553]

Marx zdůrazňuje, že „ačkoli tedy stroj technicky staví na hlavu starý systém dělby práce, vleče se tento systém v továrně dál, nejprve ze zvyku jako tradice manufaktury, a potom jej kapitál soustavně reprodukuje a upevňuje v ještě odpornější formě jako prostředek vykořisťování pracovní síly. Z doživotní specializace – řídit dílčí nástroj, se stává doživotní specializace – sloužit dílčímu stroji. Strojů se zneužívá k tomu, aby dělník byl sám od útlého dětství přeměňován v část dílčího stroje. Tak se nejen značně zmenšují náklady nutné k reprodukci dělníka, nýbrž zároveň se dovršuje jeho bezmocná závislost na továrně jako celku, tedy na kapitalistovi. Zde, jako všude jinde, musíme rozlišovat mezi zvýšením produktivity, vyplývajícím z rozvoje společenského výrobního procesu, a zvýšením produktivity, vyplývajícím z kapitalistického vykořisťování tohoto rozvoje. V manufaktuře a řemesle slouží nástroj dělníkovi, v továrně slouží dělník stroji. Tím vychází pohyb pracovního prostředku od něho, zde musí jeho pohyb sledovat. V manufaktuře tvoří dělníci články jednoho živého mechanismu. V továrně existuje mrtvý mechanismus nezávisle na nich a dělníci jsou k němu připojeni jako živé přívěsky: „Ubíjející jednotvárnost nekonečné dřiny, při níž se stále znovu opakuje týž mechanický proces, se podobá Sisyfovským mukám; břemeno práce padá stále znovu jako balvan na utrmáceného dělníka.“ Práce u strojů krajně vyčerpává nervový systém, potlačuje mnohostrannou hru svalů a znemožňuje jakoukoli svobodnou fyzickou a duševní činnost. Dokonce i ulehčení práce se stává zdrojem muk, neboť stroj neosvobozuje člověka od práce, nýbrž zbavuje jeho práci jakéhokoli obsahu. Veškeré kapitalistické výrobě, pokud je nejen pracovním procesem, nýbrž zároveň i zhodnocovacím procesem kapitálu, je společné to, že dělník nepoužívá pracovní podmínky, nýbrž naopak pracovní podmínka používá dělníka, ale teprve s vývojem stroje nabývá tento převrácený vztah technicky hmatatelné reálnosti. Tím, že se pracovní prostředek přeměnil v automat, vystupuje během pracovního procesu jako kapitál, jako mrtvá práce, která si podřizuje živou pracovní sílu a vysává ji. Odloučení intelektuálních sil výrobního procesu od ruční práce a jejich přeměna v moc kapitálu nad prací vrcholí, jak už jsme ukazovali dříve, ve velkém průmyslu vybudovaném na základě strojů. Dílčí zručnost jednotlivého vyždímaného strojového dělníka mizí jako nicotná a bezvýznamná věc před vědou, před obrovskými přírodními silami a společenskou masovou prací, jež jsou ztělesněny ve strojovém systému a spolu s ním tvoří moc „pána“. Tento pán, v jehož mozku nerozlučně srostly stroje s jeho monopolem na ně, proto pohrdavě volá, dojde-li ke konfliktu s „rukama“: „Tovární dělníci by měli mít moudře na paměti, že jejich práce je ve skutečnosti velmi nízkým druhem zručné práce; že žádná jiná práce se nedá tak lehko osvojit a žádná není vzhledem ke své kvalitě tak dobře odměňována, že žádnou jinou práci nelze dostat po tak krátkém zaučení i toho nejméně zkušeného člověka v tak krátké době a v takovém nadbytku. Pánovy stroje hrají fakticky mnohem důležitější úlohu ve výrobě než práce a zručnost dělníka, které se lze naučit za šest měsíců a které se může naučit každý čeledín.“ Technické podřízení dělníka jednotvárnému chodu pracovního prostředku a svérázné složení pracovního organismu z osob obojího pohlaví a nejrůznějšího věku vytváří kasárenskou disciplínu, která se vyvíjí v dokonalý tovární režim a plně rozvíjí už zmíněnou práci vrchního dozoru a s ní i rozdělení dělníků na ruční dělníky a dozorce nad prací, na průmyslové řadové vojáky a průmyslové poddůstojníky… Tovární řád, v němž kapitál bez rozdělení moci, u buržoazie tak oblíbeného, a bez zastupitelského systému u ní ještě oblíbenějšího, soukromoprávně a svémocně formuluje svou samovládu nad dělníky, tento řád je jen kapitalistickou karikaturou společenského řízení pracovního procesu, které se stalo nezbytným při kooperaci ve velkém měřítku a při společném používání pracovních prostředků, zejména strojů. Místo biče v rukou poháněče otroků nastupuje kniha trestů v rukou dozorce. Všechny tresty jsou ovšem

peněžité pokuty a srážky ze mzdy a díky zákonodárnému důvtipu továrních Lykúrgů je přestupování jejich zákonů pokud možná ještě výnosnější než jejich zachovávání… Zmíníme se tu jen o materiálních podmínkách, za nichž se provádí tovární práce. Všechny smyslové orgány stejně trpí uměle zvýšenou teplotou, atmosférou přesycenou odpady surovin, ohlušujícím lomozem atd., nemluvě o ohrožení života mezi hustě nastavenými stroji, které s pravidelností ročních období předkládají svoje zprávy o mrtvých a raněných na průmyslové frontě. Zhospodárnění společenských výrobních prostředků, které jako ve skleníku rychle dozrává teprve v továrním systému, se zároveň v rukou kapitálu mění v systematické olupování o všechny podmínky nezbytné pro život dělníka při práci – o prostor, vzduch a světlo, i všechny prostředky chránící dělníka před životu nebezpečnými a nezdravými podmínkami výrobního procesu – o zařízeních pro pohodlí dělníka ani nemluvě. Nemá pravdu Fourier, když nazývá továrny „zmírněnými galejemi"?"[554]

Dlužno mít současně na paměti, že „díváme-li se na stroje výhradně jako na prostředek k zlevnění výrobku, je hranice jejich použití určena tím, že práce, kterou stojí jejich výroba, musí být menší než práce, kterou nahrazuje jejich používání. Pro kapitál je však tato hranice užší. Protože kapitál neplatí používanou práci, nýbrž hodnotu používané pracovní síly, je pro něj při používání strojů rozhodující rozdíl mezi hodnotou stroje a hodnotou pracovní síly, kterou stroj nahrazuje. Protože dělení pracovního dne na nutnou práci a nadpráci je v různých zemích různé, stejně jako je různé v téže zemi v různých obdobích nebo v témž období v různých odvětvích výroby; protože dále skutečná mzda dělníka hned klesá pod hodnotu jeho pracovní síly, hned zase nad ni stoupá, může tento rozdíl mezi cenou stroje a cenou pracovní síly, kterou stroj nahrazuje, značně kolísat, třebaže rozdíl mezi množstvím práce nutným k výrobě stroje a celkovým množstvím práce, kterou stroj nahrazuje, zůstává týž."[555]. Z citátu vyplývá, že kapitalistický podnikatel zavede nový stroj, nahrazující živou práci, pouze tehdy, pokud mu tento stroj přinese celkové snížení výrobních nákladů, neboli když výdaje spojené se zavedením stroje do výroby budou nižší než úspora na mzdových nákladech (neboli na zaplacené živé práci) dělníkům, jež stroj nahradí. [556] Marx o tom ostatně píše hned dále: „Proto by v komunistické společnosti stroje našly docela jiné uplatnění než v buržoazní společnosti."[557]

V prvním díle Kapitálu zároveň čteme, že „v odvětvích, kde se systém strojů zavádí nejdříve, mu manufaktura sama dodává zhruba přirozeně vzniklý základ dělby, a tedy i organizace výrobního procesu. Avšak ihned se objevuje i jeden podstatný rozdíl mezi manufakturní a strojovou výrobou. V manufaktuře musí dělníci, jednotlivě anebo ve skupinách, provádět každý jednotlivý dílčí proces svými ručními nástroji. Proces si sice přizpůsobuje dělníka, ale proces už byl předtím přizpůsoben dělníkovi. U strojové výroby tento subjektivní princip dělby práce odpadá. Celý proces se tu rozkládá objektivně, podle svého vlastního charakteru, na fáze, z nichž se skládá, a problém, jak vykonat každý dílčí proces a jak spojit různé dílčí procesy, se řeší technickým použitím mechaniky, chemie atd., přičemž je ovšem třeba teoretické řešení i nadále zdokonalovat hromaděním rozsáhlých praktických zkušeností. Každý dílčí stroj dodává surovinu dalšímu stroji, který následuje nejblíže za ním, a protože všechny působí současně, je i výrobek neustále v různých stupních procesu svého vytváření a neustále přechází z jedné výrobní fáze do druhé. Jako v manufaktuře bezprostřední kooperace dílčích dělníků vytváří určité číselné poměry mezi jednotlivými skupinami dělníků, tak v rozčleněném systému strojů mohou jedny dílčí stroje ustavičně předávat práci jiným dílčím strojům jen tehdy, je-li mezi jejich počtem, rozměry a rychlostí určitý poměr. Kombinovaný pracovní stroj, který nyní představuje rozčleněný systém různorodých

jednotlivých pracovních strojů a skupin pracovních strojů, je tím dokonalejší, čím plynulejší je celkový proces, který tento systém koná, tj. čím méně je přerušován přechod suroviny od první fáze procesu do poslední, čím víc ji tedy dopravuje z jedné výrobní fáze do druhé místo lidské ruky sám mechanismus. Je-li tedy v manufaktuře izolování jednotlivých procesů zásadou, vyplývající z dělby práce samé, potom naopak v rozvinuté továrně vládne jiná zásada: kontinuita jednotlivých procesů… Stroj jakožto pracovní prostředek nabývá takové materiální formy existence, která podmiňuje nahrazení lidské síly přírodními silami a rutiny získané zkušenostmi uvědomělým použitím přírodovědy. V manufaktuře je rozčlenění společenského pracovního procesu čistě subjektivní, je to kombinace dílčích dělníků; velký průmysl má v systému strojů zcela objektivní výrobní organismus, který dělník nachází jako hotovou materiální podmínku výroby. V jednoduché kooperaci, a dokonce i v kooperaci specializované na základě dělby práce, se vytlačování izolovaného dělníka zespolečenštěným dělníkem jeví stále ještě jako víceméně náhodné. Stroje, až na nepatrné výjimky, o nichž se zmíním později, fungují jen v oblasti bezprostředně zespolečenštěné čili společné práce. Kooperativní charakter pracovního procesu se tu tedy stává technickou nutností, kterou diktuje sama povaha pracovního prostředku.“[558]

A Marxův výklad pokračuje: „S pracovním nástrojem přechází z dělníka na stroj i virtuozita, s níž dělník pracoval se svým nástrojem. Výkonnost nástroje se osvobodila od omezení lidské pracovní síly spjaté s osobou dělníka. Tím je odstraněna technická základna, na níž je založena dělba práce v manufaktuře. Místo hierarchie specializovaných dělníků, která je charakteristická pro dělbu práce v manufaktuře, nastupuje proto v automatické továrně tendence vyrovnávat čili nivelizovat práce, které mají konat pomocníci strojů, a místo uměle vytvořených rozdílů mezi dílčími dělníky nabývají převahy přirozené rozdíly věku a pohlaví. Pokud se dělba práce znovu objevuje v automatické továrně, je to především přidělení dělníků ke specializovaným strojům a rozdělení mas dělníků – kteří však netvoří vnitřně rozčleněné skupiny – do různých oddělení továrny, kde pracují u pracovních strojů stejného druhu seřazených vedle sebe, kde tedy je mezi nimi pouze jednoduchá kooperace. Členěná skupina manufaktury je tu nahrazena spojením hlavního dělníka s několika pomocníky. Podstatný rozdíl lze pozorovat mezi dělníky, kteří jsou skutečně zaměstnáni u pracovních strojů (k nim patří někteří dělníci, kteří dozírají na hnací stroj, respektive, kteří do něho přikládají), a mezi pouhými pomocníky (jsou to téměř výhradně děti) těchto strojových dělníků. K těmto pomocníkům patří víceméně všichni „podavači“ (kteří pouze podávají do stroje pracovní materiál). Vedle těchto hlavních kategorií je tu početně bezvýznamný personál, který má na starosti kontrolu nad všemi stroji a jejich stálou údržbu, jako jsou inženýři, mechanici, truhláři atd. Je to vyšší, zčásti vědecky vzdělaná, zčásti řemeslná vrstva dělníků, stojících zcela mimo okruh továrních dělníků a pouze k němu připojená. Tato dělba práce má čistě technický charakter… Každá práce u stroje vyžaduje, aby dělník byl od raného věku zaučován, aby se naučil přizpůsobovat své vlastní pohyby stále stejným nepřetržitým pohybům automatu. Pokud souhrn strojů sám tvoří systém rozmanitých, současně působících a kombinovaných strojů, vyžaduje i kooperace, která je v něm založena, rozdělení různorodých skupin dělníků mezi různorodé stroje. Ale strojová výroba odstraňuje nutnost manufakturně upevňovat tuto dělbu tím, že by se titíž dělníci navždy připoutávali k týmž funkcím. Protože celkový pohyb továrny nevychází od dělníka, nýbrž od stroje, může se tu personál neustále střídat, aniž se tím přeruší pracovní proces… Konečně rychlost, s níž se člověk v mladistvém věku naučí práci u stroje, rovněž odstraňuje nutnost vychovávat zvláštní kategorii výhradně strojových dělníků. Práce obyčejného pomocníka v továrně se však

jednak dá nahradit stroji, jednak pro svou naprostou jednoduchost dovoluje rychle a ustavičně střídat osoby, které ji vykonávají.“[559]

V sociálně ekonomickém rámci tovární dělby (neboli diferenciace, specializace, koordinace, kooperace a kombinace) práce spočívá živá konkrétní práce továrního dělníka v obsluze stroje, během níž se rytmus jeho pracovní činnosti podřizuje chodu stroje, jenž působí neúprosnou silou přírodního zákona, neboť konstrukce a funkce stroje ve výrobním procesu, jak již bylo řečeno, ztělesňuje aplikované (přírodo) vědecké poznání (například z oblasti mechaniky, elektrodynamiky, chemie atd., atp.) i materiálně předmětné osvojení, ovládnutí a praktické využití zákonů, jež řídí a ovládají přírodní děje a procesy – přírodní zákonitost je, jak je obecně známo, formou obecného neboli nekonečného, absolutního a věčného, vnitřní vývojové dovršenosti a uzavřenosti, shrnutí mnoha konečen v nekonečno, souhrnu řady relativních a pomíjivých jednotlivin do organické celistvosti absolutního a věčného – a podřízení živé konkrétní dělníkovy práce při obsluze chodu strojového mechanismu není nic jiného než konkrétní projev realizace obecného v jednotlivém, nekonečného prostřednictvím konečného, absolutního skrze relativní a věčného v časném. [560] Každý jednotlivý tovární dělník může v průběhu své konkrétní živé práce v továrně vystřídat všechny rozmanité druhy strojů, které se v ní vyskytují, současně pak platí, že při obsluze každého jednotlivého stroje v továrně se mohou vystřídat všichni tovární dělníci. V jednotlivých dílnách (ceších, odděleních) tovární masové strojové velkovýroby se v souladu s logikou technologického výrobního postupu hotoví konečný výrobek, přičemž dlužno mít na zřeteli, že strojoví tovární dělníci z jednotlivých provozů si jednotlivé polotovary, které z nich vycházejí a z nichž se postupně skládá výsledný produkt celého továrního výrobního procesu, vzájemně předávají, ale neprodávají, navzájem přejímají (přebírají), ale nekupují, nečiní je předmětem koupě a prodeje, fungování tržního ekonomického mechanismu. Z toho plyne, že v procesu tovární masové strojové průmyslové velkovýroby – díky níž se lidská (lidsko-společenská) cílevědomá a účelná, materiálně předmětná, předmětně přetvářecí aktivita (neboli subjektivita lidských bytostných, materiálně předmětných sil) postupně pozvedá na úroveň samopohybu nekonečného přírodně kosmického celku hmoty jakožto substance – dochází k zespolečenšťování (zobecňování, universalizaci) živých konkrétních prací jednotlivých továrních dělníků i jejich skupin, přičemž tato universalizace již, zůstáváme-li v rámci procesu vznikání jednotlivých polotovarů a postupného utváření konečného výrobku, nemá podobu rozporu mezi zespolečenšťováním jednotlivých živých konkrétních prací a soukromovlastnickým přivlastňováním produktu tohoto zespolečenšťování (ať už se jedná o vykořisťovatelské či nevykořisťovatelské soukromé vlastnictví), jako je tomu v procesu zbožní výroby a utváření hodnoty zboží, z čehož pak dále vyplývá, že tovární dělba práce je zároveň při rozvíjení procesu masové strojové průmyslové výroby – alespoň ve smyslu svojí sociálně ekonomické vývojové tendence a perspektivy! – procesem překonávání výrobně silové i výrobně vztahové, technickoekonomické (organizačně ekonomické) i sociálně ekonomické, profesně zaměstnanecké i třídně sociální dělby práce: neboli soukromého vlastnictví. [561]

Produktivní síly, které vznikají z kooperace a kombinace živé konkrétní práce továrních dělníků a naznačené sociálně ekonomické tendence tovární dělby práce, která se objevuje již v soustavě výrobních vztahů kapitalistické masové průmyslové strojové velkovýroby, v jejichž organizační struktuře ji lze také vystopovat, nestojí kapitál nic, protože to jsou přírodní síly společenské práce. Do procesu výroby zboží investovaný produktivní kapitál, jejž zosobňují kapitalističtí továrníci, si též zadarmo přivlastňuje i přírodní síly, jakými jsou pára, voda, elektrická či atomová energie atd., atp., kterých se

používá k produktivním procesům. Ale tak jako člověk potřebuje k dýchání plíce, tak potřebuje také i pracovní nástroj coby výtvor lidské ruky k tomu, aby mohl přírodní síly produktivně spotřebovávat. K využití hnací síly vody je nezbytné vodní kolo, k využití pružnosti páry parní stroj. S vědou je tomu stejně jako s přírodními silami. Jakmile je jednou objeven zákon o úchylce magnetické střelky v poli účinku elektrického proudu nebo zákon zmagnetizování železa elektrickým proudem, který kolem něho obíhá, nestojí ani haléř. Ale využití těchto přírodních zákonitostí elektromagnetické indukce k produkci alternátorů nebo dynam, které pak dále slouží k výrobě elektřiny (nebo k výrobě elektromotorů, v telegrafii atd., atp.), je zapotřebí strojových aparatur velmi složité a drahé konstrukce. Je-li už na první pohled jasné, že velký průmysl tím, že do výrobního procesu zapojil obrovské přírodní síly a přírodovědu, musel neobyčejně zvýšit produktivitu práce, není už tak naprosto jasné, zda toto zvýšení produktivní síly není na druhé straně vykoupeno stále větším vynaložením práce. Stroje, právě tak jako každá jiná součást konstantního fixního kapitálu, nevytvářejí žádnou hodnotu, ale přenášejí svou vlastní hodnotu na výrobek, k jehož výrobě slouží. Pokud mají hodnotu a pokud tedy přenášejí hodnotu na výrobek, tvoří součást jeho hodnoty. Místo aby výrobek zlevňovaly, zdražují jej úměrně své vlastní hodnotě. Ale je zcela zřejmé, že stroj a vyvinutý systém strojů, tento charakteristický pracovní prostředek velkého průmyslu, představují nepoměrně větší hodnotu než pracovní prostředky v řemeslné a manufakturní výrobě. Stroje vcházejí do pracovního procesu vždy celé a do zhodnocovacího procesu vždy jen zčásti, nikdy nepřidávají víc hodnoty, než průměrně ztrácejí svým opotřebováním. Je tedy velký rozdíl mezi hodnotou stroje a tou částí hodnoty, která se z něho periodicky přenáší na výrobek, mezi strojem jako prvkem tvořícím hodnotu a strojem jako prvkem tvořícím výrobek. Čím delší je období, po které tytéž stroje stále slouží v témž pracovním procesu, tím větší je tento rozdíl. Každý pracovní prostředek ve vlastním smyslu čili každý výrobní nástroj, vchází do pracovního procesu vždy celý a do zhodnocovacího procesu vždy jen zčásti, a to úměrně svému průměrnému dennímu opotřebování a tento rozdíl mezi upotřebením a opotřebováním je daleko větší u strojů než u nástrojů, protože stroje, zhotovené z trvanlivějšího materiálu, žijí déle, protože jejich používání, řídící se přísně vědeckými zákony, umožňuje větší hospodárnost při opotřebování jejich součástí a při vynakládání prostředků, které stroje spotřebují, a konečně protože oblast jejich výrobního působení je nepoměrně širší než u výrobního nástroje. Odečteme-li od obou, od stroje i od nástroje, průměrné denní náklady na ně čili tu součást hodnoty, kterou přidávají výrobku průměrným denním opotřebováním a spotřebou pomocných látek, jako olej, uhlí atd., ukáže se, že působí zadarmo, zcela jako přírodní síly, existující bez přispění lidské práce. Čím větší je rozsah produktivní působnosti strojů oproti produktivní působnosti nástroje, tím větší je rozsah jejich bezplatné služby ve srovnání s touž službou nástroje: a tuto bezplatnou službu poskytuje kapitálu právě objektivní skutečnost, že již v konkrétně historickém rámci kapitalistické zbožní výroby vytváří tovární dělba práce sociálně ekonomickou tendenci a perspektivu překonání jakékoli dělby práce! Teprve ve velkém průmyslu se člověk naučil přinutit výrobek své minulé, už zpředmětněné práce, aby působil ve velkém měřítku zdarma, podobně jako přírodní síly. Je-li dán poměr, v němž stroje přenášejí svou hodnotu na výrobek, závisí velikost této části hodnoty na velikosti hodnoty samých strojů. Čím méně práce samy obsahují, tím méně hodnoty přidávají výrobku. Čím méně hodnoty odevzdávají výrobku, tím jsou produktivnější a tím více se svou službou blíží přírodním silám. Výroba strojů stroji pak zmenšuje jejich hodnotu úměrně jejich rozměrům a působení. [562]

Zkoumání masové strojové průmyslové velkovýroby a tovární dělby práce Marx synteticky završuje těmito slovy: „Velký průmysl strhl závoj, který lidem zakrýval jejich

vlastní společenský výrobní proces a různá výrobní odvětví, jež se živelně odloučila, učinil záhadou pro ostatní, ba i pro toho, kdo do nich byl zasvěcen. Princip velkého průmyslu rozložit každý výrobní proces o sobě a pro sebe, zprvu bez jakéhokoli ohledu na lidskou ruku, na jeho základní prvky, vytvořil zcela moderní vědu, technologii. Pestré, zdánlivě nesouvislé a zkostnatělé podoby společenského výrobního procesu se rozložily na vědomě plánovité oblasti uplatnění přírodních věd, systematicky rozčleněné podle zamýšleného užitečného efektu. Technologie rovněž odhalila těch několik velkých základních forem pohybu, v nichž nutně probíhá veškerá produktivní činnost lidského těla přes všechnu rozmanitost používaných nástrojů, právě tak jako se mechanika nedává největší složitostí strojů oklamat v tom, že tu jde o ustavičné opakování jednoduchých mechanických sil. Moderní průmysl nikdy nepokládá existující formu nějakého výrobního způsobu za definitivní a nikdy s ní jako s definitivní nezachází. Jeho technická základna je proto revoluční, kdežto technická základna všech dřívějších výrobních způsobů byla v podstatě konzervativní. Stroji, chemickými procesy a jinými metodami neustále provádí převraty v technické základně výroby a zároveň i ve funkcích dělníků a ve společenských kombinacích pracovního procesu. Tím rovněž neustále revolucionuje dělbu práce uvnitř společnosti a ustavičně vrhá masy kapitálu a masy dělníků z jednoho výrobního odvětví do druhého. Povaha velkého průmyslu podmiňuje proto střídání práce, pohyb funkcí, všestrannou pohyblivost dělníka. Na druhé straně reprodukuje ve své kapitalistické formě starou dělbu práce s jejím zkostnatělým rozdrobením. Viděli jsme, jak tento absolutní rozpor ničí jakýkoli klid, stálost, jistotu životního postavení dělníka, jak mu neustále hrozí, že mu s pracovními prostředky vyrve z rukou i životní prostředky a s jeho dílčí funkcí učiní zbytečným i jeho samého; jak se tento rozpor vybíjí v nepřetržitých hekatombách dělnické třídy, v neslýchaném mrhání pracovními silami a ve zhoubných důsledcích společenské anarchie. To je negativní stránka. Jestliže se však nyní střídání práce prosazuje jen jako nepřekonatelný přírodní zákon a se slepě ničivou silou přírodního zákona, který všude naráží na překážky, činí naproti tomu sám velký průmysl svými katastrofami otázkou života a smrti, zda se střídání práce, a tedy co největší mnohostrannost dělníků uznají za všeobecný zákon společenské výroby a zda se poměry přizpůsobí normálnímu uskutečňování tohoto zákona. Činí otázkou života a smrti, zda bude obludnost ubohého rezervního dělnického obyvatelstva, chovaného v záloze pro měnící se vykořisťovatelské potřeby kapitálu, nahrazena absolutní pohotovostí člověka pro měnící se potřeby práce; zda dílčí dělník, pouhý nositel určité dílčí společenské funkce, bude nahrazen všestranně vyvinutým jednotlivcem, pro něhož jsou různé společenské funkce střídajícími se způsoby životní činnosti.“[563]

Tento „všestranně vyvinutý jednotlivec“, „mnohostranný a univerzálně pohyblivý dělník“, který je „člověkem schopným absolutní pohotovosti pro měnící se potřeby práce a rozvoje společenské výroby“ – jenž, jak to odpovídá revoluční sociálně historické úloze dělnické třídy, střídáním společenských funkcí a způsobů životní činnosti překonává organizačně ekonomickou i sociálně ekonomickou, profesně zaměstnaneckou i třídně sociální dělbu práce (a tedy i, jak jsme již mnohokrát zopakovali a zdůrazňovali, vykořisťovatelské i nevykořisťovatelské soukromé vlastnictví), a to nejenom v rámci jedné továrny, podniku nebo jednoho výrobního odvětví, leč i v rámci celospolečenském, v němž se ukazuje, že proces zespolečenšťování živých konkrétních prací klasických továrních dělníků přesahuje konkrétní sociálně ekonomický rámec formování hodnoty zboží (neboli, jak znovu připomínáme, rozporu mezi universalizací jednotlivých konkrétních živých dělnických prací a soukromovlastnickou formou přivlastňování výsledků tohoto procesu universalizace, ať se již jedná o vykořisťovatelské či o nevykořisťovatelské soukromé vlastnictví) už díky

skutečnosti, že do procesu takového zespolečenšťování vstupuje v rámci celého národního (a v ještě větší míře u nadnárodního) hospodářství takové obrovské množství konkrétních živých, společensky průměrných a jednoduchých prací dělnického obyvatelstva, že vznik hodnotově cenové, zbožně peněžní formy konečného produktu společenského výrobního procesu se stává nejenom velmi problematickým, ba dokonce prakticky nemožným, ale především a zvláště, v rozhodujícím ohledu naprosto zbytečným! – se může proměnit z pouhé tendence a perspektivy (neboli abstraktní formální možnosti) budoucího sociálně ekonomického rozvoje v materiálně předmětnou, společensko-praktickou skutečnost jedině v konkrétně historickém rámci systému výrobně vztahových forem, které přesahují sociálně ekonomický a třídně sociální (a zajisté i hodnotový) horizont systému, v němž růst společenského bohatství (čili společenského nadvýrobku) nabývá antagonistické sociálně ekonomické a třídně sociální podoby kapitálu, a tudíž se tímto způsobem formující výrobní vztahy postkapitalistického způsobu výroby stávají první fází vznikající komunistické společensko-ekonomické formace.

V socialistické společnosti by měli být pracující vlastníky výrobních prostředků i produktu nové práce s využitím stávajících výrobních prostředků, jenž zahrnuje čistý produkt (neboli národní důchod), který se skládá z nutného produktu, určeného na obživu přímých a bezprostředních výrobců, a nadvýrobku. Socialistický způsob výroby však nemůže představovat jedna jediná gigantická továrna, neboť socialistické výrobní vztahy jsou sociálně ekonomickou formou výrobních sil, jejichž rozvoj je, jak jsme ukázali v předchozích kapitolách našeho analyticko-syntetického pojednání, stále ještě podřízen velmi složitě diferencované a kooperované dělbě práce, jež zahrnuje mimo jiné i oddělení fyzické práce od práce intelektuální, spolu s oddělením práce řídící od práce výkonné. Základním a výchozím hospodářským subjektem jsou z toho důvodu podnikové zaměstnanecké pracovní kolektivy, které jsou stejně jako v kapitalismu postaveny před objektivní nutnost nahrazovat hodnotu spotřebované užitné hodnoty výrobních prostředků, což je výdajová stránka jejich hospodaření – a to takovým způsobem, jenž by upevňoval a rozvíjel společenské vlastnictví výrobních prostředků a nerozpouštěl kupříkladu celospolečenské přivlastňování na skupinové vlastnictví podnikových pracovních kolektivů –, na příjmové stránce se ale objevuje na rozdíl od kapitalismu nejen nutný produkt (čili zaměstnanecké mzdy), ale i výrobní přebytek, neboť pracujícím v socialistické společnosti by měly náležet plody veškeré práce (která se v kapitalismu dělí na práci zaplacenou a nezaplacenou). Míra zisku v socialistickém výrobním způsobu by se tak pro každý podnikový pracovní kolektiv měla z toho důvodu utvářet podle algebraického vzorce [(m + v)/c] nebo [(c + v + m)/c].

Jakým způsobem má socialistická společnost zespolečenšťovat (čili zobecňovat) tuto „nadhodnotu“, která se rovná (m + v), aby se i v rámci socialistického způsobu výroby přetvářely vyrobené hodnoty na jejich vývojové modifikace ve formě výrobních cen, čímž by vznikaly socialistické výrobní vztahy, v nichž by výrobní prostředky byly celospolečenským vlastnictvím, a zároveň by socialistické vlastnické struktury umožňovaly investovat do hospodářského růstu, z něhož by bylo možné čerpat zdroje pro akumulaci do inovace a modernizace výrobních prostředků na základě vědeckotechnického a technologického pokroku? [564] Na první pohled se zdá, že jedinou možnou formou takového zespolečenštění je to, co navrhoval Stalin: totiž přídělové hospodaření s výrobními prostředky, kdy ceny výrobních prostředků určuje státní plán a tento systém plánovitého řízení národního hospodářství je výrazem logiky vlastnického jednání, které klade mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizuje nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům, odnímá přímým a bezprostředním

výrobcům v pracovních kolektivech nadprodukt i nutný produkt a pak tento čistý společenský produkt (národní důchod) znovu rozděluje a přerozděluje ve velmi složité hře centrální, státně administrativní a podnikové, ekonomicko-finanční složky řídícího aparátu. [565] Stalinský (sovětský) model socialismu, jehož sociálně ekonomickým základem bylo fungování nastíněného mechanismu přivlastňování, jejž vládnoucí sociálně mytologická ideologie třídy řídícího aparátu nazývala dokladem „bezprostředně společenského charakteru práce za socialismu", se nezrodil náhodou, nýbrž zcela zákonitě, a proto není divu, že kupříkladu velká část členů, aktivistů a funkcionářů KSČM pokládá stalinský reálně existující socialismus za jediné možné „vymodelování" socialistického společenského zřízení.

Stalin byl zajisté upřímně přesvědčen, že když soustava ústavně právních norem sovětského státu deklaruje společenské vlastnictví výrobních prostředků, které je nedělitelné, takže v sociálně ekonomických podmínkách socialismu nemohou být výrobní prostředky zbožím, a proto se není třeba obávat, že by rozvoj výroby zboží, jímž mohou být pouze spotřební předměty (životní prostředky) v osobním vlastnictví občanů, vedl k obnovení kapitalismu. Naopak, jelikož socialistický stát neztrácí při rozdělování a přidělování výrobních prostředků podnikům na tyto výrobní prostředky vlastnická práva, ale ve vší úplnosti si je ponechává, nestávají se ani ředitelé státních podniků, když jsou jim ony výrobní prostředky svěřeny k dispozici a do užívání, jejich vlastníky, ale jsou „ustanoveni jako zmocněnci socialistického státu pro využití výrobních prostředků podle plánů, určených státem". Jedině takovým způsobem je možný cílevědomý a plánovitý rozvoj socialistického hospodářství, který umožňuje naplnit praktickým životem základní cíl a základní ekonomický zákon socialistického způsobu výroby, jímž je plánovitý, plynulý, proporcionální a harmonický rozvoj socialistické výroby pro „zabezpečení maximálního uspokojení ustavičně rostoucích materiálních a kulturních potřeb celé společnosti. Zabezpečení maximálního uspokojení stále rostoucích hmotných a kulturních potřeb celé společnosti je tedy cílem socialistické výroby; nepřetržitý růst a zdokonalování socialistické výroby na základě nejdokonalejší techniky je prostředkem k dosažení cíle."[566]

Stalinský model reálně existujícího socialismu, jenž se opíral o teorii „vůdce a učitele světového revolučního proletariátu", která se velice autoritativně pokládala za jediné možné ideově teoretické východisko pro řešení ekonomických problémů výstavby socialismu nejen v Sovětském svazu, ale i po celém světě, dostihla ironie dějin, když každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita třídy řídícího aparátu – třídy vlastnicky velmi nesuverénních správců společenského bohatství (neboli oněch „ustanovených zmocněnců socialistického státu pro využití výrobních prostředků podle plánů, určených státem"), jejíž činnost v systému plánovitého řízení nahrazovala fungování tržního ekonomického mechanismu – neustále kolísala mezi celospolečenskou a zveličeně lokální vlastnickou funkcí, mezi celospolečenským a dílčím, částečným vlastnickým zájmem (podobně jako v systému výrobních vztahů volně konkurenčního či monopolního kapitalismu kolísají tržní ceny kolem cen výrobních a hodnot), v důsledku čehož společenská vlastnická funkce zůstávala utopena ve velmi složitě, horizontálně i vertikálně uspořádané soustavě dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, na něž bylo rozdrobeno a rozkouskováno reálně socialistické společenské přivlastňování. Výrobním vztahům reálně existujícího předlistopadového socialismu scházela z těchto důvodů jak žádoucí provázanost dílčích vlastnických funkcí, tak i (a především) vlastnická struktura, v níž by sociálně ekonomická činnost pracovníků řídícího aparátu byla reálně (!), nikoli pouze deklarativně dílčí a podřízenou součástí celospolečensky dominující a integrující vlastnické subjektivity dělnické třídy a v ústavě deklarovaná

diktatura proletariátu získala reálný sociálně ekonomický základ, nebyla pouhou diktaturou řídícího aparátu nad proletariátem. Každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita „ustanovených zmocněnců socialistického státu pro využití výrobních prostředků podle plánů, určených státem“, kterou tak pozitivně hodnotil Stalin, zahrnovala z toho důvodu tendenci dotvářet si celospolečensky určující a sjednocující vlastnickou subjektivitu v podobě vlastnických struktur, fungujících v souladu s logikou soukromokapitalistického vlastnictví. [567]

Z našeho velmi nedokonalého a neúplně promyšleného pokusu využít Marxovu filosoficko-ekonomickou pracovní teorii hodnoty o přeměně hodnoty na její vývojovou modifikaci ve volně konkurenční či monopolní výrobní ceně zboží při zkoumání procesu utváření a rozvíjení socialistických výrobních vztahů plyne, jak se alespoň zdá, obecný závěr, spočívající v tom, že revolučně demokratická sociálně ekonomická a sociálně politická aktivita, která bude formovat socialistický výrobní způsob nového historického typu, nemůže ustrnout při vykročení za hranice kapitalismu a nastoupení cesty budování socialismu na půli cesty mezi třídní společností a úplnou beztřídností, ale musí socialismus pojímat a prakticky uskutečňovat jako sociálně ekonomickou formu, v níž budou socialistické výrobní vztahy představovat „konkrétní totalitu“ neboli „organickou celistvost“, což znamená, že jejich materiálně předmětným základem a sjednocujícím jádrem bude vlastnická struktura, v níž bude každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita pracovníků řídícího aparátu reálně (!) dílčí a podřízenou součástí celospolečensky dominující a integrující vlastnické subjektivity pracujících, především socialistické dělnické třídy, přičemž základním úkolem revolučně demokratického sociálního státu bude vytvářet politické a právní předpoklady pro vznikaní zárodečných buněk třídy samosprávných vlastníků v lůně kapitalistické třídně sociální dělby práce a sociální strukturace. Z řečeného ovšem dále plyne, že sociálně ekonomická základna budoucí socialistické společnosti musí být založena na oddělení profesního, profesně odborného řízení (neboli řízení výrobně silového, řízení konkrétní živé práce zaměstnanců a technologických výrobních postupů a systémů), které vykonávají profesionálové s příslušnou odbornou kvalifikací, od řízení vlastnického, do něhož se, počínaje místní a firemní úrovní a konče úrovní minimálně celonárodní a celospolečenskou, mohou formou systému stupňovité zastupitelské demokracie zapojovat všichni pracující – včetně pracovníků profesně odborného řídícího aparátu. Tímto způsobem měl fungovat model společenského uspořádání, který představovala pařížská komuna, a takto fungují vlastnické struktury, jakými jsou mondragonské či slušovické (v tomto případě musíme hovořit v minulém čase) družstvo vlastníků, čili samosprávné vlastnické a podnikatelské komplexy na nadnárodní a nadstátní úrovni: systém hospodaření na základě individuálních kapitálových účtů v nich zajišťuje a) pružný, efektivní a výkonný systém plánovitého řízení s nezbytným minimálním počtem profesionálních manažerů, jenž dovede spojovat využívání hodnotového zákona a logiky fungování tržního hospodářského mechanismu s plánovitostí; b) propojování dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí od základních pracovních kolektivů až na nadnárodní a nadstátní úroveň, které bude realizovat celospolečenskou vlastnickou funkci i celospolečenský vlastnický zájem, dokonalejší podobu společenského přivlastňování, než tomu bylo u socialismu předlistopadového typu.

Výrobně silovou živnou půdu k naplnění takové vize společenského uspořádání praktickým životem představuje nová vývojová etapa vědeckotechnické a technologické revoluce, zahrnující i rozvoj tak zvaného „průmyslu rozvíjení lidských schopností“ neboli, řečeno jinými slovy, „továrny na výrobu kognitariárních proletářů“. Rozvíjení lidských schopností se samozřejmě nemůže zastavit na vývojovém stupni „dokonale

vycvičené opice“ systému kapitalistického vykořisťování, která využívá svůj „lidský kapitál“ za tím účelem, aby si během života průběžně zvyšovala svou kvalifikaci, přičemž má pouze starost o to, aby její „projektování budoucích příjmů“ nižádným způsobem neohrozilo sociálně ekonomické základy vykořisťovatelského kapitalistického soukromého vlastnictví. Kognitariární proletariát jako nová společenská výrobní síla je nositelem takového typu společenského bohatství, kterým je volný čas pro rozvoj lidské individuality: v soustavě kapitalistických výrobních vztahů se volný čas klade v negativní podobě stále masovější a trvalé nezaměstnanosti, jež se bude ve stále větší míře osobně dotýkat i oněch „dokonale cvičených opic systému kapitalistického vykořisťování“; při výstavbě socialistických výrobních vztahů nabude volný čas pro rozvíjení lidské individuality třídně sociální formu produkce třídy samosprávných vlastníků – sociálně ekonomickou podstatou onoho „rozvoje lidské individuality“ je právě stále širší zapojování zaměstnanců do forem a struktur vlastnického řízení a spolurozhodování –, která se stane krystalizujícím jádrem třídně sociální strukturace společnosti, vývojově směřující k překonání třídních protikladů a rozdílů, ke sdružení, v němž „svobodný rozvoj každého je podmínkou svobodného rozvoje všech“[568], společnosti, která bude schopna pozitivně překonat vykořisťovatelské i nevykořisťovatelské soukromé vlastnictví, což znamená starou výrobně silovou (profesně zaměstnaneckou) i sociálně ekonomickou (třídně sociální) dělbu práce, podřídit vlastnictví sumy výrobních prostředků společnosti jako celku a zároveň celkovou masu výrobních prostředků (neboli pohyb společenského bohatství) každému jejímu jednotlivému členu, v důsledku čehož členové společnosti přestanou být „průměrnými třídními individui“[569], protože v jejich každodenní životní praxi se budou pracovní aktivity propojovat s aktivitami spoluvlastnickými a splývat s nimi, čímž si lidé opět počnou osvojovat profesi, kterou v průběhu tisíce let trvajícího přirozeně historického procesu střídání vykořisťovatelských společenskoekonomických formací na scéně dějin, rozvoje forem soukromého vlastnické a staré, klasické dělby práce „zapomněli“: totiž „profesi“ rozumného a zodpovědného spoluvlastníka a hospodáře tohoto světa, v němž jest jim souzeno žíti, neboť žádný „onen“ svět prostě neexistuje.

Výklad o utváření výrobní ceny v soustavě výrobních vztahů reálného socialismu naznačil, že pro tento sociálně ekonomický systém je charakteristická mnohem vyšší míra zisku než pro kapitalistický způsob výroby, což se ve vývoji sovětské společnosti výrazně projevovalo zvláště v období objektivně nezbytné urychlené industrializace, kolektivizace zemědělství a druhé světové války, kdy byla funkční logika vlastnického jednání třídy řídícího aparátu, které, podpořeno a sjednocováno politickou autoritou vůdce komunistické strany, kladlo mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizovalo nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům, aby kupříkladu obilí vyvezlo do zahraničí, směnilo jej za zlato, které pak mohl sovětský stát použít k nákupu strojů do továren obranného průmyslu, neboť kdyby si Sovětský svaz nevybudoval před válkou průmyslové závody na výrobu tanků, děl, vojenských letadel atd., atp., nikdy by nezvítězil nad fašistickým Německem. V tomto období mohla třída řídícího aparátu disponovat celou reálně socialistickou „nadhodnotou“ jako celek, a proto lze i porozumět tomu, proč v období, kdy se třída řídícího aparátu rozkládala a rozpadala, se objevily v lůně reálně socialistických výrobních vztahů sociálně ekonomické skupiny a vrstvy, které se dokázaly úspěšně „transformovat“ na polistopadovou mafiánskou lumpenburžoazní oligarchii: šlo především o pracovníky podnikového ekonomicko-finančního aparátu a i část pracovníků státně administrativního aparátu, zaměstnaných například v podnicích zahraničního obchodu, pro něž byla obrovským lákadlem především reálná možnost privatizovat státní podniky metodou „krádeže prosté“ a obohatit tak slovní zásobu českého jazyka o nový významový odstín slova „tunelář“. O

takových možnostech lumpenburžoazní podnikatelské investiční aktivity, kdy ten, kdo měl patřičné informace a styky (neboli „sociální kapitál“), mohl například získat obratem ruky stomilionové bankovní úvěry na podnikatelský projekt, za něž ručil právě pouze oním projektem, se představitelům velkoburžoazní finanční oligarchie v průmyslově nejvyspělejších kapitalistických státech nikdy ani nesnilo.

Hodnotovou strukturu výrobního procesu v samosprávném socialismu tvoří hodnota spotřebovaných výrobních prostředků (= vlastně výrobním nákladům) + čistý produkt. Čistý produkt se skládá z mezd a zisků přímých výrobců a z části výrobního přebytku, jíž budou disponovat nadpodnikové orgány a instituce společenské samosprávy. Klíčová zvláštnost, jež odlišuje hodnotovou strukturu výrobního procesu samosprávného socialismu od hodnotové struktury v kapitalismu i v reálném socialismu, spočívá, zdá se, v povaze a obsahu čistého produktu: mezi nutným produktem a nadproduktem je zde opravdová pružná, pohyblivá hranice. Samosprávný socialismus je založen na tom, že nutný produkt zahrnuje i část nadproduktu, což podněcuje ekonomický zájem pracovních kolektivů na růstu produktivity živé práce a efektivnosti výrobního procesu. Logika utváření výrobní ceny v samosprávném socialismu využívá schopnosti trhu zespolečenšťovat individuální a kolektivní živou konkrétní práci, čímž objem nutného produktu i masa další části nadvýrobku, kterou disponují vyšší organizační články samosprávy, vznikají díky působení hodnotového zákona, jenž ve spojení se systémem plánovitého řízení a usměrňování činnosti tržního hospodářského mechanismu ze strany revolučně demokratického sociálního státu dovoluje rozvíjet samosprávnou vlastnickou subjektivitu až na strukturně systémovou a funkcionální úroveň nadnárodních a nadstátních samosprávných vlastnických podnikatelských komplexů. [570]

Vskutku se zdá, že v samosprávném modelu socialismu může mít výrobní cena povahu ceny monopolní, protože základní výrobní silou by zde měla být živá konkrétní všeobecná práce, která se v aktivním a činném třídně sociálním bytí kognitariárního proletariátu stává všeobecnou prací společnou a pospolitou[571]**, jejíž sociálně ekonomické „přepodstatnění“ tvoří materiálně předmětná produktivní síla lidské vlastnické součinnosti, která plodí dodatečný a zvláštní zisk vyššího řádu, jehož výrobní náklady jsou vlastně nekonečné malé a blíží se k nule (neboť je tvoří právě ona zmíněná materiálně předmětná produktivní síla (mezi)lidské sociálně ekonomické součinnosti, je-li dobře zorganizována), a proto i při malém objemu onoho zisku je jeho míra v podstatě nekonečná. Masa zisku vyššího řádu, jenž se zrcadlí v nekonečně veliké míře zisku a nepodléhá zákonu klesající tendence všeobecné ziskové míry, poroste souběžně s tím, jak bude revolučně demokratický stát vytvářet politické a právní předpoklady – které se týkají například i fungování bankovního, peněžně úvěrového systému – pro formování třídy samosprávných vlastníků a pozdvihování samosprávných vlastnických aktivit na stále vyšší sociálně ekonomickou úroveň. Zisk vyššího řádu má spolu s hodnotovou stránkou i stránku užitné hodnoty, která spočívá právě ve spojování a splývání pracovních aktivit s aktivitami spoluvlastnickými, rozvíjení schopnosti každého jednotlivce podílet se na vlastnickém řízení společnosti.**

Takový monopol nemá zajisté žádné stagnační a inflační tendence, jako je tomu v organizační výstavbě výrobní ceny, která je syntetickým obrazem a výrazem systému vlastnicko-třídní strukturace monopolního kapitalismu, ani mu není vlastní tendence omezovat zavádění nových strojů, pokud by nevedlo k dostatečnému snížení mzdových nákladů na zaplacenou živou práci dělníků, což je typické pro kapitalistický způsob výroby zboží, neboť monopol v sociálně ekonomické praxi socialistického způsobu výroby a směny zboží pramení z námi již prozkoumané tendence masové strojové

průmyslové výroby a tovární dělby práce klást výrobně silovou a výrobně vztahovou dělbu práce jako překonání technicko-ekonomické (neboli profesně zaměstnanecké) i sociálně ekonomické (čili třídně sociální) dělby práce, čímž universalizace konkrétních živých prací přímých a bezprostředních výrobců přesahuje hranice působnosti zákona hodnoty, a proto není divu, že Lenin kdysi poznamenal, že „státní výrobek – výrobek socialistické továrny, směňovaný za rolnické potraviny, není zbožím v politicko-ekonomickém smyslu, v každém případě ne pouze zbožím, není již zbožím, přestává být zbožím“[572] Tato sociálně ekonomická tendence socialistického výrobního způsobu produkovat „zboží-nezboží“ se dále konkretizuje v „tovární výrobě“ kognitariárních proletářů a rozvíjení produktivní sociálně ekonomické síly mezilidské vlastnické součinnosti. Je pochopitelné, že předpokladem překonávání dělby práce – a právě v tom tkví sociálně ekonomická podstata socialistické revoluce jakožto revoluce sociální – je aktivní zapojení lidí do struktur vlastnického řízení a spolurozhodování (a do systému funkcí řízení mocensko-politického, aby bylo možné překonat politiku jako zvláštní druh řízení společnosti a politická státní moc se změnila ve „stát-polostát“, stát usínající a umírající, jejž bude možné uložit do muzea historických starožitností), jež, jak se alespoň zdá, bude v systému socialistické společenské samosprávy náležet k zákonem stanoveným, základním občanským povinnostem, jak tomu bylo svého času ve starověkých Aténách.

Velmi neuměle, nedokonale a neúplně jsme se pokusili formulovat alespoň některé základní sociálně ekonomické a třídně sociální i sociálně politické principy socialistického výrobního způsobu nového historického typu. Problémem ovšem samozřejmě zůstává organizačně technická stránka formování materiálně předmětné produktivní síly lidské a mezilidské vlastnické součinnosti neboli výrobních vztahů samosprávného socialismu, jejímž základním cílem by mělo být upevnění souladu dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, optimalizace jejich návaznosti a vzájemného propojení, která spočívá například v přesnějším vymezení a stanovení již zmíněné pružné a pohyblivé hranice mezi nutným produktem a nadvýrobkem v rámci a sociálně ekonomickém obsahu čistého produktu i celé hodnotové struktury výrobního procesu v samosprávném socialismu. Obecně teoretické a zvláště pak politicko-organizační řešení těchto fundamentálních a klíčových problémů nemůže být zajisté záležitostí skupinky dvou či tří lidí, ale celé komunistické strany. To by však naprostá většina členů, aktivistů a funkcionářů KSČM nesměla mít k samosprávné vizi socialismu postoj, jenž by mohl být parafrází slavného výroku jedné z postav pohádky „Byl jednou jeden král“: Samospráva? Za prvé nevím, co to je a za druhé mne to uráží! Tito vážení soudruzi – i vážené soudružky, aby byl náš výklad genderově vyvážený! – dokáží ještě zplodit myšlenku, že „samospráva není všelék“, která jim připadá jako vrchol moudrosti. Toto moudro je však ještě větším nesmyslem než otevřené a přímé odmítání samosprávné vlastnické subjektivity. [573]

Nedokáže-li se KSČM zařadit mezi politické subjekty, usilující o samosprávné vymodelování perspektiv společenského rozvoje – neboť žádná jiná idea než idea samosprávy už mezinárodnímu komunistickému hnutí nezbývá; toto hnutí nemůže spoléhat kupříkladu na příchod království božího, jako na něj spoléhali radikální táborští kněží na jaře roku 1420 –, bude mít před dějinami stejnou „metafyzickou“ i morálně politickou vinu jako třída řídícího aparátu za to, že dovedla ke krachu reálně existující socialismus, jenž byl navzdory všem svým objektivním a systémových vadám a nedostatkům zatím nejhumánnějším (i nejdemokratičtějším) a nejspravedlivějším společenským zřízením v historickém vývoji lidské společnosti. Samospráva je totiž

všelék, i kdyby si deset stranických sjezdů po sobě odhlasovalo drtivou většinou účastníků, že tomu tak není! [574]

Pro charakteristiku ekonomického systému samosprávného socialismu je nejpodstatnějším momentem poznání, že v podmínkách staré společenské dělby práce (a z ní vycházející ekonomické struktury podniků a dalších ekonomicky relativně samostatných jednotek) nelze hovořit o přímo a bezprostředně společenské práci. [575] **Zatímco předlistopadový socialismus si zprostředkovanou společenskost práce dostatečně neuvědomoval a pokoušel se jí překonat převážně přímými direktivami řídícího aparátu, samosprávný socialismus vychází z předpokladu, že základním zprostředkujícím mechanismem musí být využívání logiky fungování tržního ekonomického mechanismu.** [576] **Trh musí fungovat jako hlavní zprostředkující mechanismus nejen uvnitř společenského, tj. převážně samosprávného vlastnictví – tedy mezi samosprávnými kolektivy, případně státními a jinými veřejnými podniky (vnitřní oběh), ale i ve vztahu k jiným vlastnickým sektorům, které se budou v socialistické společnosti na jejím počátku vyskytovat (vnější oběh).**

Systém zprostředkování společenskosti v různých úsecích a článcích vynaložené živé

i mrtvé práce ovšem musí zahrnovat i celospolečenské regulační mechanismy v podobě stanovování „pravidel hry" – orientačních ukazatelů celospolečenskými, demokraticky utvářenými, ve své podstatě regulačními a plánovacími orgány na úrovni vrcholných samosprávných orgánů v sektoru samosprávného vlastnictví a při jejich začlenění jako subsystému demokraticky vytvářených státních plánovacích a regulačních orgánů. Zásadní rozdíl oproti socialismu předlistopadového typu bude spočívat v tom, že výkon těchto regulačních procesů v centru nebude svěřen nekontrolovatelnému řídícímu aparátu, ale delegátům pracujících ze samosprávného a státního či jiného veřejného sektoru, případně vlastníkům ze sektorů jiných, zejména těm drobnějším. Řídící aparát bude těmito demokraticky zvolenými delegáty rozhodujícím způsobem usměrňován, dirigován a především kontrolován.

Plánovací a regulační orgány, založené na kontrole aparátu zástupci občanů (vlastníků), pak budou ekonomickými mechanismy (daňová politika, dotace k cenám, granty k rozvojovým programům, prognostické informace, informace o vědeckých objevech, licence zakoupené státem ad., atp.) regulovat živelnost trhu v souladu s širšími celospolečenskými zájmy. Zástupci občanů-vlastníků, kteří budou pracovat v těchto kontrolních a regulačních orgánech, budou svou hmotnou životní úrovní zainteresováni na výsledcích hospodaření (mohou to být členové samosprávných centrálních vlastnických orgánů, hmotně zainteresovaní na hospodaření jimi regulovaného samosprávného sektoru, nebo členové zasedající ve vlastnických regulačních a kontrolních orgánech státu, jejichž finanční materiální zainteresovanost se odvíjí od výsledků hospodaření celé společnosti), přičemž budou mít pravomoc rozhodovat o pravidlech odměňování profesionálního aparátu i o rámcích kádrové politiky jako takové. Bude maximálně potlačen princip politického obsazování těchto samosprávných orgánů. Členové těchto celospolečenských vlastnických a regulačních orgánů budou voleni (parlamentem, jehož součástí bude komora zástupců samosprávných podniků, a v rámci samosprávného sektoru určitými sněmy zástupců samosprávných orgánů podniků). [577] **Je přirozené, že členové vlastnických kontrolních a regulačních orgánů nebudou ve své činnosti nahrazovat odbornou činnost profesionálního aparátu v oblasti řízení a plánování ekonomiky.**

V první etapě vývoje samosprávného socialismu bude nesporně existovat pluralita vlastnických vztahů. Vedle sebe bude existovat samosprávné (družstevní) vlastnictví (včetně vlastnictví nadnárodních samosprávných komplexů), státní vlastnictví či vlastnictví nadnárodních státních útvarů, vlastnictví regionů, obcí a společenských organizací, vedle nich pak vlastnictví nadnárodních kapitalistických korporací, kapitalistické vlastnictví různé úrovně a maloburžoasní vlastnictví. Všechny ekonomicko-vlastnicky samostatné podniky, bez rozdílů typu vlastnictví, budou vstupovat na jeden celospolečenský trh (tzv. vnější oběh) přirozeně ekonomicky napojený na trh mezinárodní, globální. Budou se přitom řídit jednotnými rámcovými ekonomickými a právními směrnicemi celospolečenských regulačních, finančních a plánovacích orgánů. Všechny tyto podniky budou produkovat zboží, tj. jejich práce se bude jevit jako zjevně soukromá a skrytě společenská, a trh bude s konečnou platností prověřovat míru, v jaké bude jimi vynaložená živá i mrtvá práce uznána jako společenská, společensky nutná. Při tomto rozhodnutí nebude žádná forma vlastnictví politicky či právně zvýhodněna.

V různých vlastnických sektorech budou samozřejmě platit specifické zákonitosti dané tímto typem vlastnictví a z něj vyplývajícího rozdělování a spotřeby.

V kapitalistickém sektoru bude trhem prověřené množství společensky nutné práce – hodnota zboží – rozdělováno podle zákona nadhodnoty. Kapitalista uhradí věcné náklady – tak zvaný konstantní kapitál a pracovníkům hodnotu jejich pracovní síly, variabilní kapitál (hodnota pracovní síly a z ní vycházející cena pracovní síly se bude rovněž stanovovat na trhu, za účasti všech vlastnických sektorů, za úlohy odborů a při rámcové regulaci státem) a ponechá si nadhodnotu (zisk). Rozdíly budou mezi globálními kapitalisty a dalšími úrovněmi vlastníků.

Globální kapitalisté obdrží část zisku svých menších partnerů a některé další prvky (ekologická renta, část hodnoty pracovní síly dělníků atd., atp.) prostřednictvím monopolní ceny, tento proces bude ovšem ovlivňován socialistickým národním či nadnárodním státem, který bude omezovat zisk globalizovaného kapitálu ze surfování po světě, kořistění přírodního bohatství, devastaci životního prostředí a zneužívání migrantů, nemluvě už o zneužívání různých investičních pobídek z daní občanů apod. Postihován bude spekulativní kapitál, včetně toho, jenž parazituje na měnových kursech.

Ty skupiny kapitálu, které dnes v boji s globální, nadnárodní konkurencí těžily z dodatečného vykořisťování různých kategorií občanů prostřednictvím ovládání národního státu (různé formy parazitování na státních zakázkách, monopolního přivlastňování dotací ze státního rozpočtu nebo z evropských rozvojových fondů, privatizace pojišťoven či důchodových fondů, nemocnic, sociálních služeb atd., atp.), tuto podporu ztratí a budou jen jedním z mnoha partnerů ucházejících se o určité ekonomicko-finanční pobídky v případě naplňování společenských potřeb.

Ostatní střední a drobní kapitalisté budou fungovat jako rovnoprávní partneři, ale i u nich bude část jejich zisku přes trh odčerpávána konkurencí ekonomicky efektivnějších, zejména nadnárodních samosprávných podniků formou nové socialistické monopolní výrobní ceny zboží. Samozřejmě budou muset čelit i konkurenci efektivnějších kapitalistických podniků.

Všechny typy kapitalistických podniků budou s vývojem socialismu stále více a více limitovány konkurencí samosprávných podniků na trhu práce. Lze předpokládat, že

podmínky vlastnické seberealizace a zvyšující se efektivity hospodaření samosprávných podniků povedou k tendenci pracovní síly stát se podílníky na samosprávném podnikání, což bude socialistický stát a veřejné instituce ekonomicky podporovat (možnosti půjček na podíly, odpisy zdanění apod.). Na druhé straně budou mít drobné kapitalistické podniky možnost navazovat výhodné kooperační vazby se samosprávnými, státními a veřejnými podniky a podílet se na jejich zisku i dalších výhodách (zdanění, prognostické informace, vědecké informace, participace na státním výzkumu apod.). Do budoucna lze proto předpokládat postupné „posamosprávnění" těchto původně kapitalistických podniků za podmínek výhodných jak pro jejich vlastníky, tak pro zaměstnance.

Obdobný vývoj lze předpokládat u maloburžoasních podniků, které budou vlastně v první fázi jen specifickým způsobem odlišného rozdělování hodnoty pracovní síly pracujícím vlastníkům a zaměstnancům doprovázeným jistou mírou rozhodovací samostatnosti. Jako takové budou tyto podniky vyplňovat různé mezery v hospodaření velkých podniků, zejména oblasti nižšího stupně zespolečenštění a naopak vyššího stupně individualizace a osobní tvořivosti a iniciativy při práci. I zde se nesporně půjde cestou provázání se samosprávným, státním či veřejným sektorem, při zachování všech výhod plynoucích pro vlastníky, pracovníky i společenskou produktivitu z operativního vlastnického i odborně technického rozhodování a reagování v těchto podnicích.

Do vnějšího oběhu bude vstupovat i státní a veřejný sektor, který se díky měnícím se třídním i politickým poměrům bude více a více stávat společenským sektorem a přibližovat se samosprávnému sektoru. Tak jak státní a veřejné podniky budou stále více v reálném vlastnickém rozhodování většiny občanů spojených se samosprávným, státním a veřejným vlastnictvím, bude se demokratizovat proces vlastnického rozhodování a rozšiřovat účast zaměstnanců na tomto rozhodování. V souladu s představami klasiků bude probíhat přeměna tohoto typu vlastnictví v ten nejširší typ samosprávného vlastnictví. [578]

Specifické postavení budou mít v tomto vývoji samosprávné podniky, ať již drobnější (družstva) nebo velké komplexy, včetně nadnárodních. V drobných samosprávných podnicích vstupujících do vnějšího oběhu bude vcelku přímá vazba mezi rozhodnutím regulovaného trhu o míře společenské užitečnosti ve vyrobeném zboží či službách obsažené, a prací a spotřebou zaměstnanců. Závažnější zprostředkovávající mechanismy lze však předpokládat ve velkých samosprávných komplexech zahrnujících řadu dílčích, ekonomicky relativně samostatných dílčích kolektivů. Bude to opět využívání působení zákona hodnoty a logiky účinkování tržního hospodářského mechanismu, odvíjejících se uvnitř rámce vztahů samosprávného socialistického vlastnictví, které bude zprostředkovávat přerozdělování hodnoty zboží či služeb a osobních příjmů a spotřeby pracovníků v jednotlivých součástech komplexů. Chod tohoto tržního mechanismu bude samozřejmě usměrňován a regulován ekonomickými rozhodnutími vrcholných orgánů každého komplexu a při další koncentraci pak i vrcholných orgánů celého samosprávného sektoru.

V této souvislosti je důležitá jedna poznámka. Řada levicových autorů či aktivistů, zejména mladých, chápe ovšem, mimo jiné i v reakci na monopol neoliberalismu a jeho absolutizace trhu, trh jako něco, co je se socialismem a společenským vlastnictvím neslučitelné, a hledá zoufale různé cesty jak trh nahradit superdokonalým počítačovým plánováním a direktivním určováním hodnot a cen (většinou se přitom vracejí k dávno překonanému modelu „pracovních peněz" – poukázek na odpracovanou dobu). [579]

Je to proto, že tito autoři v podstatě chápou vlastnictví jako jakýsi právní či mocenský mechanismus a vlastně podceňují jeho úlohu v celé soustavě a struktuře výrobních vztahů. Nechápou, že není špatný trh, ale vždy jen trh jako nástroj ovládaný aktivním vlastnickým či nevlastnickým jednáním lidí ve skutečné výrobě. Nechápou, že základem existence trhu je velice členitá dělba práce zahrnující nejen dělbu mezi základními typy činností společenských skupin (např. duševní a fyzická práce), ale i naprosto nepřehlednou dělbu činností a věcných zdrojů do nejrůznějších ekonomických lokalit – rezortů, oborů, podniků, dílen apod. Ve své snaze eliminovat trh vycházejí z předpokladu, že možnosti výpočetní techniky jsou již nyní s to celý ten neustále se měnící vztah mezi oblastmi a lokalitami vynaložení práce monitorovat a dokonce prognózovat. Přitom vylučují to aktivní, neustálé a nekonečně tvárné a měnící se vlastnické jednání za podmínek nedokonalého zespolečenštění práce a zdrojů. Odbourávat trh bez překonání sítě vlastnických funkcí vyžadujících aktivní jednání svou vlastnickou rolí determinovaných lidí znamená ovšem podle našeho názoru zapřahat vůz před koně. Pokus o něco takového ve společenské realitě by jen nutně přesunul výkon vlastnických funkcí opět na zvláštní třídu řídícího aparátu rozčleněnou lokálními zájmy a, řečeno Marxovými slovy, „celé to staré svinstvo by muselo začít znovu“. [580]

S tímto způsobem uvažování je těsně spjat i názor, že za socialismu bude mizet zisková pohnutka stimulující úsilí pracovních kolektivů. Argumentace proti tomuto názoru je stejná jako v předešlém případě – v podmínkách dělby práce a rozčleněného vlastnictví při omezených zdrojích není jiná pohnutka, která by převáděla úsilí kolektivů na společného jmenovatele a nutila kolektivy, aby se snažily dosáhnout co nejlepšího výsledku při zacházení s výrobními prostředky i k vlastnímu pracovnímu výkonu a odpovědnému vlastnickému rozhodování. Nemáme lepší pohnutku, která by nutila kolektivy a jednotlivce podrobit se posouzení míry společenské nutnosti a užitečnosti své práce.

Zcela jiná otázka bude, zda se kolektivy při vysoké produktivitě práce svobodně rozhodnou vybrat si část odměny v podobě volného času či mírnějšího pracovního tempa. Takové uvažování však rozhodně nebude záležitostí té etapy socialismu, kde půjde o konkurenční boj s kapitalismem, ať už celosvětově nebo i v rámci jednoho státního (třeba nadnárodního) celku. Společnost, kde tato stimulace nebude nutná, protože zdroje bohatství potekou plným proudem především díky tomu, že se většina lidí bude zabývat společensky velmi přínosnými seberealizačními činnostmi a nutná práce bude minimalizována, se v marxistické teorii nenazývá socialismus, ale komunismus, a ten nemůže vzniknout bez překonání staré společenské dělby práce, což bude ještě náročný a bolestivý proces.

Jestliže hovoříme o procesech rozdělování a spotřeby v samosprávném socialismu, je třeba vyjasnit ještě jednu otázku, která leckdy dělá problémy lidem bez hlubší marxistické teoretické výbavy. Pokud jsme až dosud hovořili o vlastnictví, měli jsme na mysli celý komplex vztahů a je realizujících aktivit týkajících se výrobních prostředků. Jeho těžiště je samozřejmě v oblasti výroby, ale prostupuje všemi fázemi reprodukčního procesu – výrobou, směnou, rozdělováním i spotřebou. V oblasti spotřeby je subsystémem vlastnictví výrobních prostředků osobní vlastnictví spotřebních předmětů či služeb konzumovaných v procesu reprodukce pracovní síly člověka. Toto osobní vlastnictví má specifické podoby podle toho, v rámci kterého vztahu vlastnictví výrobních prostředků se odvíjí. Může mít podobu kapitalistovy konzumace jeho osobního důchodu a naplňování jeho volného času, může mít podobu konzumace výnosu

maloburžoasního podnikání ve volném čase maloburžoasního vlastníka, která se nijak zásadně neliší od osobního vlastnictví jako způsobu konzumace zboží a služeb námezdního dělníka reprodukujícího svou schopnost pracovat i svou rodinu.

V samosprávném socialismu samozřejmě nepřichází v úvahu jakákoli reglementace osobního vlastnictví spotřebních předmětů i služeb v v jakékoli podobě, včetně osobního vlastnictví kapitalisty, bez ohledu na to, že tohle osobní vlastnictví pochází z nadhodnoty vykořisťovaných zaměstnanců. Hovoříme-li o pluralitě vlastnictví výrobních prostředků na počátku socialismu a o překonávání soukromého vlastnictví ve svobodné soutěži, vyplývá z toho i fakt, že nedojde (jako tomu bylo v revoluci, jež dala vzniknout reálnému předlistopadovému socialismu) k zestátňování domů či automobilů kapitalistů, jakémukoli zabavování jejich mobiliáře, omezování služeb, které si kapitalista ze svého důchodu platí, včetně služeb placeného personálu, který si může dovolit. Totéž samozřejmě platí i o maloburžoazních vlastnících a zcela bez diskuse i u námezdních zaměstnanců či samosprávných vlastníků. Regulace spotřebních mechanismů v rámci osobního vlastnictví může probíhat jen ekonomickými prostředky – nabídkou zboží či služeb, včetně společenských, příp. vstupu do pozitivních společenských vztahů. Může být také součástí osvětového procesu (např. boje proti přejídání, plýtvání předměty denní spotřeby apod.). Jakékoli mocensko-administrativní zásahy jsou nepřípustné – samozřejmě za podmínky, že veleváženým příslušník kapitalistické společenské třídy bude respektovat a dodržovat zákony státní moci samosprávného socialismu a nebude vyvíjet žádnou kontrarevoluční politickou aktivitu, při níž by například využíval svého bankovního konta nebo osobních styků (čili tak zvaného „sociálního kapitálu“). Je známo, že prvním zákonem socialistické revoluce, jenž pochopitelně platí i v sociálně ekonomických a mocensko-politických podmínkách samosprávného modelu socialismu, je nezbytnost hájit revoluční vymoženosti, což není možné provádět pouze přes počítač a po internetu, leč v některých vynucených případech i pomocí ozbrojeného boje, jenž ovšem samozřejmě nesmí překročit mocensko-politický rámec revolučně demokratické nutnosti a účelnosti.

Součástí předmětů v osobním vlastnictví se klidně může stát i předmět, který může být za jiných okolností využit jako výrobní prostředek – např. soustruh pro domácí kutilství, auto, počítač, půda na zahrádku, samozřejmě dům apod. Stejně tak se součástí služeb placených v rámci osobního vlastnictví může stát např. služba trenéra, bodyguarda či sekretářky. Přitom v žádném případě nejde o vykořisťování. Kvantitativní velikost osobního vlastnictví nesmí hrát žádnou roli, pokud je odvozeno od legální pracovní činnosti či podnikání, včetně kapitalistického. Z tohoto osobního vlastnictví nemůže být (jako v konkrétně historickém rámci stalinského modelu socialismu) vyvozováno žádné politicko-mocenské či ideologicko-mravní znerovnoprávnění takovéhoto vlastníka. Je samozřejmě na demokratickém státu, jak dalece bude chtít toto osobní vlastnictví zdaňovat a převádět do státní pokladny. Je tedy třeba rozhodně odmítnout jakékoli pokusy zatemňovat hranici mezi vlastnictvím výrobních prostředků a osobním vlastnictvím a rozněcovat nějaké obavy z vyvlastňování domů či bytů, zahrádek, zboží k osobní spotřebě a podobně.

Pokusme se teď na základě Marxovy metody použité v Kapitále uvažovat o základních prvcích politické ekonomie uvnitř samosprávného komplexu. Představme si pro jednoduchost stav, kdy by např. v podmínkách EU existoval pluralitní vlastnický trh, na němž by se kromě sítí globálního kapitálu a mnoha středních a malých kapitalistických podniků, a pochopitelně i mnoha maloburžoasních podnikatelů, uplatňoval i jeden silný samosprávný vlastnický komplex. Pro další zjednodušení

neuvažujme množství vnitřních horizontálních i vertikálních vazeb mezi dílčími samosprávnými podniky, které tento komplex tvoří, a počítejme jen s dvoustupňovou vertikální vazbou – s vazbou mezi jedním ekonomickým centrem (s jakousi obdobou Fondu národního majetku jakožto střechového orgánu nad všemi samosprávnými podniky[581]) a mezi mnoha dílčími samosprávnými podniky nižšího stupně podnikajícími v určité konkrétní sféře (například v oblasti výroby počítačového softwaru, mohou to však být i jiné výrobní podniky, podniky služeb, obchodu, marketingu, účetnictví, banky, školy, nemocnice atd., atp.).

Jak fungují v těchto podmínkách základní hodnotové kategorie, které svého času popisoval Karel Marx? Jak zde funguje a realizuje se zboží, jako kategorie, která byla pro Marxe při jeho analýze v Kapitálu kategorií výchozí? Již několikrát jsme v našem teoretickém pojednání zdůraznili, že oběh zboží je vlastně překonáváním vnitřního rozporu práce tkvící ve zboží – rozporu mezi skrytě společenským a zjevně soukromým charakterem práce, rozporu, který způsobuje existence soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Jak se ve fungování této kategorie v podmínkách námi zkoumaného typu přechodné společnosti odráží vlastnická dvojakost existující v této společnosti – koexistence kapitálového a samosprávně-vlastnického vztahu zprostředkovaná vnějším i vnitřním oběhem zboží?

V dialektice obou oběhů se realizuje složité zprostředkování skryté společenskosti práce přes její zjevně lokálně partikulární charakter ve vnitřním oběhu a zjevně soukromý charakter v oběhu vnějším.

Do vnitřního oběhu vstupuje výrobek samosprávných vlastníků zapojených do samosprávného komplexu jen natolik, nakolik se ve vnějším oběhu potvrzuje jako zboží se směnnou hodnotou (SH) i užitnou hodnotou (UH). Skrytá míra společenskosti práce samosprávných výrobců se ve vnitřním oběhu vyjevuje jen natolik, nakolik se potvrzuje ve vnějším oběhu zjevně soukromý charakter této práce. Je jedno, zda na vnější trh vstupuje produkt samosprávného dílčího kolektivu přímo (např. od dílčího podniku, který prodává přímo svou produkci) nebo přes celkový samosprávný komplex (jeho ústřední obchodní podnik).

Vlastnické zarámování (základní výrobní vztah) procesu vynakládání a poměřování živé i mrtvé práce uvnitř samosprávného komplexu (SK) je tento:

Spoluvlastník komplexu je potenciálně úhrnným společenským vlastníkem výrobních prostředků (v rámci celého samosprávného komplexu), jeho profesionální pracovní činnost je zároveň vlastnická aktivita. Na druhé straně profesní aktivita není jedinou formou vlastnické seberealizace člena SK, zejména tam, kde je profesionálně oddělen od řídící práce. Jsou to právě různé formy účasti na řízení, ať už vykonávané v rámci profesionální náplně nebo mimo ni, které jsou společné všem členům SK bez ohledu na stávající profesní dělbu práce a doplňují vlastnický profil člena. Je přirozené, že u členů, kteří nejsou odbornými profesionály v řízení, jde spíše o aktivity, ve kterých se pracovník podílí na rozvíjení vlastnické stránky řízení, nikoliv stránky technicko-organizační. [582]

V profesionální vlastnické aktivitě, tj. v té aktivitě, která prostupuje odbornou profesní činnost členů SK, je ovšem třeba rozlišovat formy zařazení pracovníka, který je zároveň spoluvlastníkem komplexu a disponuje jeho výrobními prostředky. Pokud je profesně spojen s primární rovinou realizace vlastnického vztahu, tento vlastník – pracovník používá své prostředky k výrobě zboží (hmotného i služeb) prodávaného na

trhu a produkuje tím v samosprávném komplexu formu nadhodnoty. Pokud je spojen se sekundární rovinou, pohybuje se v oblasti faux frais[583] (neproduktivních, ale nutných nákladů vyplývajících z dané společenské formy výroby – jako je např. marketing, účetnictví) a svou nadprací snižuje nutné ztráty na v SK vyprodukované nadhodnotě. V terciální rovině se spojuje s výrobními prostředky komplexu určenými pro osobní, nevýrobní spotřebu členů komplexu (kuchařka v závodní jídelně, učitel ve škole či lékař v nemocnici, které jsou součástí samosprávného vlastnického komplexu) a svojí prací (i nadprací) realizaci této spotřeby zajišťuje. Nadhodnotu komplexu přitom nezvyšuje, ani nešetří, ale naopak spotřebovává. To jsou tří základní formy realizace vlastnické aktivity spoluvlastníka komplexu, kterými profesní činností přímo či zprostředkovaně vstupuje do produkce zboží a vtiskuje tomuto zboží skrytě společenský charakter. Další doplňkové vlastnicko-řídící aktivity, které pracovník vykonává, samozřejmě nemusí být s jeho profesním zařazením totožné a mohou více či méně prolamovat kontury fixované společenskou dělbou práce.

V důsledku své vlastnické seberealizace si všechny tři kategorie spoluvlastníků přivlastňují podíl na nadhodnotě (multiplikačním fondu) vyprodukované celým komplexem. Přivlastňují si je pochopitelně prostřednictvím fungování procesů zbožní výroby v celé společnosti i v rámci komplexu. Výrobní prostředky či peněžní fondy nejsou ve vnitřním oběhu kapitálem (zprostředkováním vztahu přivlastňování nadhodnoty vlastníkem na úkor nevlastníků) natolik, nakolik se jako kapitál potvrzují ve vnějším oběhu.

Problém je ovšem v tom, nakolik je člen dílčího kolektivu v rámci samosprávného komplexu vlastníkem konkrétních výrobních prostředků, se kterými pracuje. V rámci propojeného komplexu je pouze vlastníkem úhrnu výrobních prostředků a některé z nich jsou mu fakticky svěřeny. Je tu rozdíl od socialismu sovětského typu, kdy byli zejména dělníci pouze velice formálně (potenciálně, nenaplněně) vlastníky výrobních prostředků a kdy byl reálným vlastníkem ve vysoké míře fakticky řídící aparát. Proto také docházelo k určité obdobě prodeje pracovní síly řídícímu aparátu jako zprostředkujícímu vlastníkovi. [584]

Vzniklý výrobek (respektive služba), který musí být prověřen jako normální zboží, je hodnotově informací o velikosti společensky nutné práce na výrobek vynaložené. Tato celospolečensky uznaná hodnota se v podmínkách příslušného dílčího kolektivu samosprávného komplexu prověřuje a strukturuje vnitřním oběhem v sociálně ekonomickém rámci komplexu. [585]

Kolektiv dílčího podniku vstupuje do vnitřního oběhu s lokální hodnotou, která je strukturována podle podílu práce nutné (živé a mrtvé) a nadpráce. Za normálních okolností se lokální hodnota vyjádřená v penězích rozpadá na: a)konstantní fond cf – fond na obnovu hodnoty spotřebovaných výrobních prostředků (neboli mrtvé, zvěcnělé práce); b)variabilní fond vf – fond na obnovu hodnoty spotřebované pracovní síly; c)multiplikační fond mf – fond odpovídající přidané hodnotě přesahující náklady na výrobek. Tento fond se dále dělí na spotřební (mfs) a akumulační (mfa).

Podle členitosti vnitřní zprostředkovanosti procesu vyjevování společenskosti práce v rámci SK (například podnik, nadpodnikové seskupení, komplex jako celek – řekli jsme si, že uvažujeme jenom vazbu: celek komplexu – dílčí kolektiv) dochází k porovnání hodnoty produkce dílčího kolektivu a hodnoty produkce vyššího celku. Nakolik do hodnoty produkce dílčího kolektivu vstoupily výrobní prostředky a živá práce vynaložená v rámci vyššího celku nebo paralelních celků, dochází k přerozdělení

všech složek hodnoty a tím i podílu na multiplikačním spotřebním fondu. Formy tohoto přerozdělení jsou kompatibilní s formami hospodářského mechanismu kapitalismu – úhrady půjček, úroky, odpisy apod.

Celý problém můžeme uchopit i z jiného konce (pro jednoduchost stále kalkulujeme jen s dvoustupňovou hierarchií v rámci samosprávného komplexu):

Dílčí kolektiv v rámci samosprávného komplexu (DKSK) dostává k dispozici část konstantního fondu komplexu cfd (konstantní fond vyčleněný pro dílčí podnik) spojuje s nimi svou pracovní sílu v hodnotě vfd (variabilní fond dílčího podniku) a vytváří výrobek. Ten se prověřuje ve vnějším oběhu jako UH i jako hodnota H s předpokládanou a ve vnějším oběhu obvyklou vnitřní strukturou c + v + m (konstantní a variabilní kapitál plus nadhodnota). Tím se potvrzuje zároveň jako zboží pro účely samosprávného komplexu (SK). Finanční prostředky získané z vnějšího oběhu prodejem výrobku se vracejí do vnitřního oběhu nejprve dílčímu kolektivu, který z nich uhrazuje samosprávnému komplexu spotřebovaný cfd, členové dílčího kolektivu si rozdělují vfd a podle stanovených pravidel z mfd buď uhrazují v rámci komplexu úrok ze zapůjčených prostředků nebo, pokud si zapůjčili prostředky mimo SK, uhrazují tento úvěr. Pokud sami zapůjčili výrobní prostředky nebo peníze, doplňuje se jejich multiplikační fond z úroku z těchto prostředků, ať už jde o přerozdělení mezi kolektivy uvnitř komplexu anebo příjmy z prostředků zapůjčených mimo komplex. Část mfd (multiplikačního fondu dílčího kolektivu) si rozdělují členové dílčího kolektivu, případně ji ponechávají jako určitý rezervní spotřební fond, část investují ve svém dílčím podniku, část odevzdávají do ústředního multiplikačního fondu (mfu). Centrální mfu je pak rozdělován na centrální akumulační fond afu (ten se dále dělí na investiční prostředky v oblasti konstantního fondu cafu a investiční prostředky v oblasti variabilního fondu vafu) a centrální spotřební fond sfu část, která je podle určitých kriterií rozdělována mezi všechny podílníky komplexu, ať už individuálně nebo ve formě komplexem poskytovaných bezplatných služeb. Z multiplikačního fondu (nejen z jeho spotřební části) se po skončení cyklu připočítává (nebo odpočítává) příslušná částka jako přírůstek (úbytek) členského podílu spoluvlastníka komplexu. Rozumí se samo sebou, že tato částka se vypočítává jak z přírůstku (eventuelně úbytku) multiplikačního fondu dílčího kolektivu, tak z té jeho části, která se vrací komplexu jako celku.

Jsou zde ovšem různé možné situace:

1. hodnota zboží prověřená ve vnějším oběhu je menší, než byla hodnota cfd + vfd (tedy Hd) – v tomto případě nedochází ani k prosté reprodukci, společenský charakter práce dílčího kolektivu se nepotvrdil, ztrácí jak DKSK, tak SK jako celek, nutné závazky musí být pokryty především z prostředků dílčího kolektivu a vedení SK musí zvážit, nakolik celý komplex bude nadále půjčovat dílčímu kolektivu prostředky. Při trvale neúspěšném hospodaření dílčího kolektivu může být rozpuštěn jako hospodářská samostatná jednotka a jeho věcné prostředky i pracovní síly mohou být převedeny do jiných lokalit, případně mohou být vyplaceny vlastnické podíly členům, kteří ztratí i členství v komplexu. Pokud jsou ale členy komplexu, neztrácejí vlastnické právo k výrobním prostředkům komplexu a právo spolurozhodovat a podílet se na ziscích komplexu.

2. hodnota zboží prověřená ve vnějším oběhu je rovna cfd + vfd (tedy Hd), prostá reprodukce – vzniká ovšem obdobná situace, jako v prvním případě – vzhledem k tomu, že primárně musí být uhrazeny věcné náklady cfd, vzniká řada problémů s úhradou nákladů na společensky obvyklou hodnotu pracovní síly, která orientuje velikost

variabilního fondu, na úroky ze zapůjčených prostředků zvenku i zevnitř komplexu apod., nemluvě už o odvodu do mfu.

3. hodnota zboží prověřená ve vnějším oběhu je větší, než byla hodnota Hd. Je to ideální stav, práce společenská byla prověřena jako větší množství práce soukromé, zisk společenského sektoru přesáhl zisk obvyklý ve vnějším oběhu, jsou prostředky na závazky i akumulaci a spotřební fond. Pokud by zvláštní výrobní síla plynoucí ze společenského hospodaření umožňovala trvalý zisk komplexu nad společensky obvyklým ziskem, mohlo by se hovořit o určité rentě – tedy o části nadhodnoty dělníků v kapitalistickém sektoru přesouvané k samosprávnému komplexu a tedy vlastně vyvlastňované kapitálu. Tento problém by se pak mohl řešit buď akumulací zdrojů na výkup kapitalistů, na budování veřejně prospěšných zařízení apod. s rozšířením spolurozhodovacího práva i na zaměstnance kapitalistického sektoru, případně malovýrobce.

Jak jsme již zdůraznili výše, člen SK je vlastníkem úhrnu všech výrobních prostředků komplexu, jeho vlastnická seberealizace však probíhá cestou propůjčování části těchto výrobních prostředků prostřednictvím určitého pracovního kolektivu k výlučné dispozici. Tento problém je zvláště markantní v případě strategických výrobních prostředků, které se svým charakterem vymykají úzkému rámci jednoho pracovního kolektivu, jako jsou telekomunikační a informační sítě, dopravní sítě, energetika. I s těmito výrobními prostředky je disponováno prostřednictvím dílčích kolektivů, které s těmito výrobními prostředky pracují. Složitá pyramida dispozičních práv dílčích kolektivů musí být tedy završena vrcholem – orgánem, na který je přeneseno vlastnické řízení celého komplexu, aniž by tento orgán disponoval jakoukoli zvláštní částí komplexu. Tímto vrcholem celé pyramidy a reprezentativním orgánem celého SK je určitá obdoba Fondu národního majetku – dejme tomu Rada SK, která, samosprávně konstruována (volený orgán, najatý manažerský kolektiv, třeba i z řad spoluvlastníků), pronajímá výrobní prostředky kolektivům, eviduje plnění závazků těchto kolektivů k celému SK a rozhoduje o strategických otázkách. Přitom z centrálních prostředků zajišťuje kolektivům prognostické, marketingové manažerské, vědecké apod. služby, podle rozhodnutí členů SK buď ziskově, nebo neziskově ze společného fondu. [586]

Akumulace ve sféře živé práce může probíhat přijímáním nových členů komplexu, nebo efektivnějším využitím stávajících členů nebo přijetím zaměstnanců, kteří nemají vlastnická práva a jsou placeni podle podmínek obvyklých ve vnějším oběhu s vyhlídkou na přeměnu v členy komplexu.

Živá práce vynakládaná v rámci SK je většinou (abstrahujeme od práce zaměstnanců komplexu) svobodná práce vlastníků, která je spojena s vlastnickou aktivitou různé kvality. Práce je k dispozici pouze prostřednictvím relativně ekonomicky samostatných DKSK. Vyskytuje se buď v podobě práce tvořící multiplikační fond, nebo v podobě práce představující faux frais systému samosprávného vlastnictví (jistá obdoba např. obchodního zaměstnance v kapitalistickém sektoru[587]), nebo v podobě práce ve spotřební sféře (dětská sestra v jeslích, učitelka ve školce či škole, kuchařka v závodní kuchyni). Je tady nutné rozlišit stupně produktivnosti práce (nezaměňovat s produktivitou práce!!!). Práce spoluvlastníků ve prospěch jiných spoluvlastníků pokrývaná ze spotřebního fondu komplexu či dílčích kolektivů je obdobou neproduktivní práce v kapitalismu i protosocialismu, protože nevstupuje do vnějšího oběhu, práce faux frais je obdobou práce zprostředkovaně produktivní

v protosocialismu, protože jde o práci, která vstupuje do vnějšího oběhu jako součást nutných, i když neproduktivních nákladů, naproti tomu práce ve výrobě a službách určená pro normální spotřebitele přes vnější oběh představuje produktivní práci tvořící multiplikační fond. [588]

DKSK jsou různé:

a) relativně homogenní, složené převážně z pracovníků produktivních, tvořících multiplikační fond nebo podnikající v oblasti tzv. faux frais (účtárna, obchod, banka) nebo složené z neproduktivních pracovníků;

b) smíšené (podnik zahrnující pracovníky různého druhu na základě určitého vnitrodružstevního chozrasčotu).

Práce členů vynakládaná prostřednictvím DKSK není vykořisťovaná práce. Hodnota práce vytvořené členem DKSK není určována jen živelným trhem, i když je tímto trhem (vnějším oběhem) prověřována. Vliv na ní má i souběžně vykonávaná vlastnická aktivita družstevníka. Práce vynaložená členem DKSK je zprostředkovaně společenská práce. Hodnota živé práce vynaložené členem DKSK má dvě složky: reprodukční – jde o reprodukci schopnosti pracovat za daných společenských podmínek (v počátečních etapách působení SK orientuje velikost této reprodukční složky hodnoty práce výše společensky obvyklé mzdy ve vnějším oběhu, zejména v kapitalistickém sektoru; postupně se situace obrací ve svůj pravý opak, tj. pro hodnotu pracovní síly ve vnějším oběhu je určující hodnota ve vnitřním oběhu samosprávného komplexu) a multiplikační (přesahující první složku).

Problém představuje případ, kdy by centrum SK využilo práce některých DSK například k výstavbě elektrárny, správní budovy nebo nemocnice, jež budou sloužit potřebám celého samosprávného komplexu. Tyto případy zřejmě představují odlišnou kvalitu.

Jde-li o elektrárnu, jde zřejmě produkcí nadhodnoty, vzhledem k tomu, že proud se promítá do řetězce výroby zboží prověřovaného vnějším oběhem. Komplex využije vnitřních sil, pokud budou mít výhodnější nabídku než vně komplexu se nalézající soukromé či státní firmy. Honorovat je bude jako každého jiného výrobce, jejich zisk se podle standardních mechanismů přenáší od DKSK až k centrálním fondům (cfu).

V případě správní budovy se jedná o otázku faux frais, ale i zde působí stejný princip jako v případě elektrárny, i když nedochází k produkci, ale pouze k úspoře multiplikačního fondu vytvořeného ve výrobě. I tato práce musí obstát ve vnějším oběhu, musí odpovídat společensky obvyklým nákladům, promítá se do ústředního akumulačního fondu afu.

U nemocnice jde o spotřebu multiplikačního fondu, o spotřebu ústředního spotřebního fondu sfu a jeho přerozdělení mezi DKSK a ústředím – nedochází k překročení vnitřního oběhu, ale jako orientující veličina zde působí společensky obvyklé náklady v oblasti vnějšího oběhu. Tato stavba se může realizovat např. odpuštěním příspěvku do centrálního multiplikačního fondu mfu pro DKSK, které se na podniku účastní. Je samozřejmé, že formálně může být transakce vyúčtována normálními bezhotovostními platbami – nespekulujme o formě, jde o politicko-ekonomický charakter aktivit.

Pochopitelně dochází ke konkurenci mezi různými DKSK. Víme, že každý DKSK vstupuje na vnější trh – buď přímo, nebo prostřednictvím obchodní firmy (ta může i nemusí být DKSK). Vnější oběh prověřuje, v případě trvalejšího neúspěchu buď pomáhá za vymezených ekonomických podmínek (úrok apod.) DKSK téže úrovně, DKSK vyšších úrovní nebo sama Rada SK z centralizovaných zdrojů, případně dochází k bankrotu a rušení ekonomické jednotky.

Vlastnická práva by se s pokračujícím časem mohla znásobovat. Mohlo by např. fungovat jisté pojištění proti ztrátám apod. V rámci SK by mohly být začleněny i pojišťovny a fondy důchodového pojištění, jejichž prostředky by se zhodnocovaly podnikáním (i mimo SK).

Do vnějšího oběhu vstupují různí majitelé zboží – někteří ho vyrobili svou individuální prací, jiní ho získali na základě kapitálového vztahu a posléze samosprávní vlastníci v rámci SK ho získávají kooperující prací sdružených výrobců, kterou zprostředkuje vnitřní oběh. Bez ohledu na to, zda zboží na trh přiveze příslušný pracovník DKSK nebo obchodní organizace s působností pro celý samosprávný komplex – vždy ho tam prodává komplex, který se jako celek podílí na výnosu prodeje. Spojení celku a DKSK ovšem není bezprostřední, zbožně peněžní vztahy uvnitř SK zprostředkují racionální celokomplexovou dělbu práce a součinnost, která může být po praktické stránce přímá, ale přesto musí být vedena v peněžních jednotkách kompatibilních s vnějším oběhem. Členové SK jsou svobodní kooperující výrobci, kteří kooperují dvojím způsobem – v pracovní aktivitě a ve vlastnické aktivitě.

Na současné úrovni poznání a zkušeností s fungováním samosprávného vlastnictví je těžko předvídat, jak bude řešen problém vlastnického rozhodování – zda by každý hlas platil stejně nebo, zda by platily určité vlastnické podíly, do kterých by se promítaly výsledky práce (pokud by do komplexu vstupovali členové s různým vybavením, postupně by váha vstupních podílů ustupovala do pozadí a narůstala by váha podílů za aktuální účast na práci a vlastnickém rozhodování). [589] **Demokratičtější by rozhodně byla zásada „jeden člen – jeden hlas“, která by čelila možné kumulaci vlastnických podílů v důsledku přirozených rozdílů v dělbě práce, na druhé straně by to bylo vlastně nerespektování zásady „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce a vlastnické aktivity“, která vyjadřuje historickou omezenost první fáze komunistické formace.** [590] **Určité oddělení vlastnického rozhodování od odborného řízení by navíc mělo být dostatečnou zárukou před tím, aby vyrůstala nějaká obdoba protosocialistické elity založené na různé vlastnické váze jednotlivých druhů práce, zejména na vlastnické privilegovanosti řídící práce. Honba za vlastnickými podíly by vlastně mohla být historické realitě odpovídající motivací k výkonu společensky prospěšné práce u kvalifikovanější a aktivnější části spoluvlastníků.**

Jaká jsou podle současného poznání hlavní vnitřní rizik pro fungování samosprávného vlastnictví?

Jsou to následující rizika[591]**:**

1. Riziko nedostatečně společensky odpovědného rozhodování v otázce míry investic a míry spotřeby.

2. Riziko vztahu vlastníků s různě velikými vlastnickými podíly

3. Riziko vztahu vlastníků, kteří nejsou profesionálními řídícími pracovníky, a odborného řídícího aparátu (ať už z řad spoluvlastníků nebo z řad najatých manažerů).

4. Riziko vztahu samosprávných vlastníků a námezdních zaměstnanců SK či DKSK

5. Riziko vztahu ekonomicky aktivních vlastníků a vlastníků – důchodců.

Ad 1) Toto riziko je tím větší, čím je rozvoj samosprávných vlastnických vztahů ve společnosti na nižší úrovni, čím více představují samosprávné vlastnické kolektivy jen jakousi malou enklávu v moři kapitalistického soukromého vlastnictví, čím více je legislativa přizpůsobena právě potřebám kapitalistického vlastnického sektoru. Riziko je mnohonásobně vyšší ve společnosti, která se po krachu prvního historického pokusu o socialismus vrátila ke kapitalismu. V této společnosti probíhá jakási druhá původní akumulace kapitálu, kde legislativa i celkové ovzduší ve společnosti preferuje procesy privatizace (třeba i formou tunelování a přímého rozkrádání bez jakéhokoliv následného postihu) Za těchto podmínek pochopitelně vzniká snaha členů volených samosprávných orgánů rychle se napakovat a zhodnotit své příjmy v soukromém podnikání ve vnějším oběhu. Tato snaha se může navíc opírat o volání řadových členů samosprávných podniků neschopných preferovat své dlouhodobější zájmy před hlediskem co největšího momentálního příjmu.

Toto riziko se zmenšuje tím více, čím více se samosprávný vlastnický sektor rozvíjí a také čím více narůstají rizika plynoucí z živelnosti kapitalistického vlastnického sektoru (zejména riziko prohlubující se nezaměstnanosti a sociální nejistoty) V takovémto případě se hledisko udržení podniku stává výraznější hodnotou, která působí na rozhodování samosprávných vlastníků. V ještě vyšším stadiu, kdy samosprávný sektor získává ve společnosti vedení a začíná jistým způsobem shrabovat rentu z historicky vyššího stupně vlastnictví a jeho stimulace rozvoje výrobních sil, se problém obrací. Objevuje se omezenost rozhodování zaměřeného na rostoucí míru zisku podle pravidel tržního mechanismu spoluurčovaného kapitalistickým sektorem a objevuje se možnost rozhodovat nad rámec této logiky, preferovat např. otázky rozsahu volného času, kolektivních forem spotřeby, ale třeba i investic do bezprostředně neziskové vědy apod. nad úzce ziskové hledisko. Sociální role manažera, která na počátku rozvoje samosprávného vlastnického sektoru spíše musí přemáhat tendenci k neúměrné spotřebě vlastníka, se za těchto nových historických podmínek může stát brzdou procesu vedoucího k překonání omezené tržní logiky a rozvoji a stimulaci lidských potřeb, jakožto vlastnímu účelu ekonomiky.

Ad 2) Základním problémem je zde to, aby např. profesní spojení s určitými druhy práce (řízení, vysoce kvalifikovaná duševní práce, práce v obchodní sféře apod.) neumožňovala jakési neúměrné zhodnocování vlastnického podílu části samosprávných vlastníků ve srovnání s těmi členy, kteří jsou v dělbě práce zařazeni na méně výhodných stupních, a to třeba i za podmínek, kdy podíl těchto vlastníků s nízkými vlastnickými podíly narůstá a vedle působí silný stimulační vliv ze sféry soukromého kapitálu. Jinými slovy, i tady platí, že čím více přetrvávají rozdíly staré společenské dělby práce, tím větší hrozí nebezpečí, že se samosprávný sektor převrátí v jakousi obdobu předlistopadového typu socialismu, která pak bude degenerovat směrem ke kapitalismu, a to díky roli vlastnickými podíly preferovaných členů. V protisměru k tomuto procesu musí působit neustálé zapojování všech druhů členů do sféry vlastnického řízení, a to při důsledném uplatňování takových principů, jako je rotace kádrů ve vlastnicko-řídících orgánech všech stupňů. Pomáhat mohou i takové procesy, jako je organizování vnitrokomplexového vzdělávání, rekvalifikací apod., rozšiřování forem přímé

demokracie atd. V zásadě však princip diferenciace vlastnického podílu podle míry společensky (komplexově) prospěšné práce opustit nelze – je to princip odměňování „podle práce“. Do jisté míry lze spoléhat i na logiku tržního prostředí, která bude neustále nemilosrdně prověřovat efekt takové práce či takového rozhodování, která nemá patřičné společensky užitečné souvislosti.

Ad 3) Toto riziko je tím větší, čím více přežívá stará společenská dělba práce a čím větší jsou profesní rozdíly mezi řídícím pracovníkem a řadovými vlastníky, samozřejmě celý problém násobí i dostupnost informací i informačních technologií, délka pracovní doby vlastníka, který není řídícím nebo např. vědecko-informačním profesionálem, a tedy i omezená velikost času, který může daný samosprávný podnik ponechat svým řadovým členům pro jejich účast na řízení. Proti tomuto riziku může výrazně působit logika tržního mechanismu aplikovaná v odměňování volených členů vlastnicky řídících orgánů. Bude-li toto odměňování výrazně stimulovat (pozitivně i negativně – hrozbou postihu za nekvalitní rozhodování) aktivitu členů řídících orgánů, bude řídící profesionál pod větším tlakem. Problém řeší i legislativa a celková podnikatelská atmosféra za situace, kdy je řídící profesionál stimulován k tomu, aby se stal členem samosprávného kolektivu a jednal v souladu se společensky žádoucí logikou (např. z hlediska prospěchu celého SK, nejen jednoho DKSK). Problém se samozřejmě mění v situaci, kdy se řadoví vlastníci stávají počítačovým proletariátem a kognitariátem[592], kdy jsou široce rozšířeny informační technologie a kdy je eventuelně možné i zkrátit nutnou pracovní dobu neprofesionálů v řízení.

Ad 4) Toto riziko je poměrně malé na počátku existence samosprávného vlastnického sektoru, kdy je tento sektor slabý a působí pod silným tlakem mechanismů vycházejících ze soukromovlastnických podnikatelských sektorů nebo třeba i takových celospolečenských procesů, jako je kolektivní vyjednávání o pracovních podmínkách a mzdách, úloha odborů apod. Problém vztahu mezi vlastníky a zaměstnanci by však mohl narůstat úměrně tomu, kde bude samosprávný sektor narůstat a v rozhodování jeho orgánů se bude projevovat logika soukromého kapitalistického vlastníka – tj. logika vykořisťování námezdních zaměstnanců. Zábranou vůči takovémuto jednání musí být i určitá politicko-společenská atmosféra – úloha odborů ve společnosti, levicových politických stran i dalších složek občanské společnosti, která by především zajišťovala co největší otevřenost přístupu k získání statusu samosprávného vlastníka (např. možností vypůjčit si na vlastnický podíl apod.) Samozřejmě tu musí být i důsledná vnitropodniková demokracie samosprávného komplexu, která by bránila rozvoji omezeného „pseudokapitalistického“ rozhodování ve vztahu k zaměstnancům. Je tu ovšem třeba vidět i druhou stranu mince – a tou je naopak jednání některých klíčových zaměstnanců (např. špičkových vědců a programátorů), využívajících své nenahraditelnosti a nezatěžujících se nikterak povinnostmi a ohledy (např. na dlouhodobý rozvoj podniku), které musí brát v úvahu vlastník. Všeobecně vzato – musí zde jako integrující faktor působit všeobecná demokracie ve společnosti a mnohost forem účasti pracujících na řízení a zisku. Se změnou poměru sil mezi samosprávným a soukromým sektorem se tento problém stává marginálním a lze očekávat spíše hromadný příliv pracovníků ze soukromého sektoru a jejich snahu stát se samosprávnými spoluvlastníky.

Ad 5) Tento problém se objevil v případě komplexu Mondragón ve Španělsku, kdy do důchodu odcházející zaměstnanci měli tendenci fixovat daný stav podniku, neriskovat a zmnožit své zabezpečení, např. i formou přeměny v normální kapitalistický podnik. [593] Opět jde o problém počátku a relativní izolovanosti samosprávného

podnikání, kdy se u části spoluvlastníků může objevit snaha dále neriskovat a vytěžit z daného stavu, co se dá. V protisměru k podobné tendenci musí působit relativní příliv nových vlastníků a jejich možnost násobit své vlastnické podíly, aby tak byla převážena logika dlouholetých zaměstnanců podniku. V tomto směru možno uvažovat i o určitých právních opatřeních, která by omezovala rozhodovací roli těch, co odcházejí do důchodu. Jinak by ovšem v podmínkách, kdy by samosprávné podnikání bylo na vzestupu a dávalo nadějné vyhlídky, měla působit především normální tržní logika, která by i odcházejícím zaměstnancům dávala naději na další zhodnocování jejich podílů a zvyšování příjmů (motivace zabezpečit své děti)

Jak vidíme, analýza rizik nás stále vrací k jednomu závěru. Všechna tato již dnes působící rizika vypadají jinak v situaci, kdy dominuje kapitalistický sektor a samosprávný vlastnický sektor představuje jen okrajové výhonky ekonomicko-vlastnického procesu, a jinak v situaci, kdy kapitalismus nedává početným vrstvám jinou volbu, než postavit se na vlastní nohy a společně překonávat různé dětské nemoci. Vypadají také jinak v situaci, kdy stále ještě převládá jednoduchá fyzická práce, a jinak v situaci, kdy se základní profesní činností stává složitá, vysoce kvalifikovaná a intelektualizovaná práce a základní vrstvou pracovníků se stává tzv. kognitariát – znalostní, vědecký proletariát.

Obecné charakteristiky nejprve smíšené ekonomiky, ve které se ovšem stále více ekonomickými prostředky prosazuje vedoucí úloha samosprávného vlastnického sektoru vyplývající z jeho vyšší efektivnosti a produktivity práce, platí pochopitelně i pro jednotlivé konkrétní rezorty ekonomiky, i když mohou být modifikovány jejich specifikami. Zastavme se u problematiky jednoho rezortu, který má pro fungování ekonomiky mimořádný význam a ve kterém jsou vlastnické vztahy nejvíce ovlivněny přírodními faktory – totiž u problematiky zemědělství.

Předpokládáme čtenáře poučeného tak, že na rozdíl od některých stalinismem zaslepených ideologů[594], je s to pochopit, že pojmy samospráva a družstevnictví jsou v zásadě totožné a že tedy všechno to, co jsme napsali o roli samosprávného vlastnického sektoru obecně, se samozřejmě týkalo i zemědělství. I tam, stejně jako v průmyslu (a možná že snáze, než kdekoli jinde) se musí při realizaci samosprávného socialismu prosazovat klíčová a později i dominující úloha samosprávného vlastnického sektoru. I tam samozřejmě bude socialismus začínat v první etapě s pluralitním vlastnictvím, nevylučujícím ani vlastnictví nadnárodních kapitalistických korporací nebo různých „knížepánů“ skupujících půdu v mezinárodním měřítku. Tím základním problémem zde zřejmě bude vztah soukromých farmářů v rozsahu cca 50 i o pár desítek ha (dle oblasti) více, pokoušejících se obstát v mezinárodní konkurenci proti nadnárodnímu kapitálu, družstev vlastníků majících spíše podobu kapitalistických společností a velkých agrokomplexů na soukromé bázi (možná i státní). Podstatným momentem zde bude výraznější posun od kapitalistického družstevnictví k efektivně zaměstnaneckému vlastnictví při absorpci moderní vědy a propojování těchto družstev se soukromými, v daných podmínkách maloburžoasními farmáři do podoby velkých, konkurenceschopných, nadnárodních agrokomplexů „slušovického“ typu, s podporou státu.

Nehodláme prognózovat detaily procesu prosazování zaměstnaneckého vlastnictví v této sféře. Tím, čím se však tato aféra odlišuje od výše načrtnutých obecných politicko-ekonomických principů fungování samosprávného sektoru ve vztahu k jiným sektorům, je otázka renty dané přírodními rozdíly. Je samozřejmé, že v tomto vysokém stadiu

vývoje výrobních sil, včetně vědy, bude úloha přírodou daných rozdílů ustupovat do pozadí a bude se úzce prolínat s rentou vyplývající z mimořádného využívání lidského tvořivého vědeckého kapitálu. Zkusme však přece jen problém zemědělské renty do tohoto kontextu alespoň rámcově zasadit.

Karel Marx rozlišuje tři druhy renty vyplývající z omezení daných soukromým pozemkovým vlastnictvím a z něj vyplývajícím omezením volného přelévání kapitálu, ale i celkovou limitovaností pozemkového fondu, který je k dispozici.

Diferenciální renta 1 je dána rozdílnou úrodností i výhodnou polohou půdy, při poptávce po zemědělských produktech se půdní fond všemožně rozšiřuje a diferenciální renta 1 může plynout i z pozemků s nepříliš velkou úrodností. Cenu určují podmínky na nejhorším typu půdy, který ještě stačí k uspokojení poptávky, kde žádná renta 1 nevzniká. Všechny podniky, které mají možnost vyrábět za příznivějších podmínek, už tuto rentu inkasují. [595]

Je přirozené, že tuto rentu budou inkasovat i samosprávné podniky, když se svými zemědělskými produkty vstoupí do vnějšího oběhu, a že ji mohou inkasovat i dílčí samosprávné kolektivy v rámci vnitřního oběhu uvnitř samosprávného vlastnického komplexu, případně stát, regionální orgány, komunální orgány či společenské organizace. Za situace, kdy ve vyspělých zemích je nutno omezovat půdní fond, aby nabídka základních zemědělských produktů nepřevýšila poptávku natolik, že by se zemědělská výroba nevyplácela, a to zejména maloburžoasním farmářům, význam této renty v hospodaření všech sektorů klesá, nejméně u mimořádně úrodných a výhodně položených pozemků, ať už je vlastní kdokoli. Pokud by globalizace a liberalizace nadnárodního trhu zasáhla naplno i trh se zemědělskými produkty a pokud by do hry jako nijak formálně politicko-právně nelimitovaný faktor vstoupilo zemědělství z úrodných zemí třetího světa těžící z levné fyzické nekvalifikované práce (samozřejmě za podmínek levné dopravy), ztratila by výše uvedená renta ve vyspělých zemích svůj význam zcela a zmizela by z ekonomických kalkulací. Mohlo by dokonce dojít k úplné likvidaci maloburžoasního vlastnického sektoru těžícího pouze z této renty a z uměle vytvářených zábran a přerozdělovacích dotací státu či nadnárodních útvarů typu Evropské unie. [596]

Diferenciální renta 2 je sice rovněž podmíněna úrodností půdy, vzniká ovšem ze spojení tohoto přírodního faktoru s dodatečnými investicemi podnikatele těžícího z limitu omezeného vlastnictví půdy. Lze plně předpokládat, že mimořádně efektivní investice do půdy a zemědělské výroby na ní rozvíjené nebudou dostupné pro masu maloburžoasních farmářů, ale budou dostupné jen kapitálově silně vybaveným podnikatelům. Budou vlastně jen modifikací mimořádného zisku, který vyplývá z mimořádné kapitálové vybavenosti tvořícího základ monopolní ceny v kterémkoli odvětví (původně byl tento monopolní zisk z mimořádné levnosti nákladů spojen s podniky s mimořádným rozsahem výroby, dnes tato vazba už není tak jednoznačná a monopolní cenu z nižších výrobních nákladů může dosáhnout i menší podnik, který těží z mimořádných výsledků vědeckého výzkumu). I tato renta může být tedy znehodnocena v důsledku výše popsaných procesů – nadbytku úrodné půdy ve vztahu k poptávce a neefektivnosti dodatečných inovačních nákladů. [597] **Samozřejmě, v případě diferenciální renty 1 i 2 by se situace vyvíjela zcela jinak, kdyby, např. v důsledku přírodních katastrof a obrovského růstu obyvatelstva, nestačila planeta Země své obyvatele uživit ani při dodatečných vkladech do půdy. Pak by samozřejmě všem**

podnikatelským subjektům plynula do kapsy diferenciální renta obojího typu ve vysoké míře, což by mohlo zabrzdit vývoj lidstva k vyšším sociálním formám své existence.

V každém případě by však v samosprávném socialismu diferenciální renta 1 a 2 figurovala ve všech vlastnických sektorech – záleželo by jen na samosprávných spoluvlastnících, eventuálně státu, jestli by se nedohodli o ponechání většiny nebo celé výše této renty k společenskému investování či uspokojování potřeb zaměstnaneckých spoluvlastníků, případně i dalších občanů (byla by zde samozřejmě i možnost odčerpání obou typů rent formou daní ve prospěch celé společnosti).

Poslední rentou dle Marxe plynoucí ze zemědělství a monopolu soukromého vlastnictví je absolutní renta, která vyplývá obecně z omezenosti půdního fondu v podmínkách soukromého vlastnictví a také ze specifického organického složení kapitálu v rezortu zemědělství, které umožňuje výhodněji vykořisťovat pracovní sílu. [598] **V globálním kapitalismu mohou tuto roli sehrát všechny zemědělské země světa, zejména třetí svět, ve kterém organické složení založené na jednoduché a laciné fyzické práci se ještě hodně odlišuje např. od složení zemědělského kapitálu ve vyspělých zemích. V tomto smyslu by mohl být samosprávný socialismus rozvíjený ve vyspělých zemích do jisté míry vykořisťován velkým kapitálem zemí třetího světa shrabujícím absolutní rentu. Na druhou stranu může pokrok ve vědě ve vyspělých zemích natolik znehodnotit určitou „přírodně-historickou" výhodu zemí třetího světa a naopak vytvořit diferenciální rentu vyspělých zemí využívajících jiným nedostupných vědeckých objevů (výroba syntetických potravin, mimořádné zúrodňování půdy), takže i absolutní renta se může stát minulostí.**

V každém případě, pokud bude trvat, promítne se i tato renta v hospodaření jednotlivých vlastnických subjektů, včetně samosprávného sektoru, shora popsaným způsobem. Bude zcela záležet na dané etapě vývoje společnosti a na demokratickém vlastnickém rozhodování v rámci samosprávného komplexu či v rámci celé společnosti jakým způsobem bude případně tato renta centralizována a využita ve prospěch občanů. V žádném případě přitom nesmí být narušen princip ekvivalence pracovního výkonu a kvality vlastnického jednání na jedné straně a spotřeby a životní úrovně na straně druhé. Stejně tak nesmí být v rámci nekapitalistického sektoru narušena rovnoprávnost pracovníků při vlastnickém rozhodování a demokratičnost rozhodovacího procesu, v soukromovlastnickém sektoru musí být naopak s vývojem společnosti neustále posilován princip podílu zaměstnanců na rozhodování i zisku.

Tuto kapitolu jsme záměrně postavili na analýze první etapy samosprávného socialismu, kdy sice již samosprávný vlastnický sektor hraje klíčovou úlohu, ale existuje široká pluralita vlastnických forem, včetně existence monopolního kapitalistického vlastnictví. Dosavadní text je možno považovat za ekonomickou charakteristiku první vývojové etapy socialismu, která rozhodujícím způsobem determinuje i charakteristiky vývojových etap dalších. Neměli bychom však pro stromy, v daném případě pro jeden strom první etapy socialismu, ztratit se zřetele les – dlouhodobou vývojovou tendenci socialismu směrem ke komunismu, samotnou logiku procesů projevujících se v pohybu a zakládajících i specifiky dalších etap.

Z analýzy první etapy jsme vyvodili zejména následující prvky, schopné dlouhodobé existence v průběhu socialismu a představující jak jeho odlišení od kapitalismu, tak od vyšší fáze komunistické společensko-ekonomické formace – komunismu. S těmito prvky měnícími se s vývojem se musíme setkávat i v dalších etapách.

Tímto prvkem je především klíčová a posléze až výhradní role společenského vlastnictví, založeného na co nejrovnoprávnějším přístupu občanů k vlastnickému rozhodování, majícímu sice charakter kolektivního rozhodování, ale realizujícího se přímými vztahy a aktivitami individuí, nikoli přes zprostředkující profesionální aparáty. Prohlubování tohoto principu je spojeno jednak s procesem prohlubování vědecko-technické a informační revoluce ve výrobních silách, jednak s překonáváním staré společenské dělby práce – vazby jednotlivých druhů a úseků pracovní činnosti na doživotní a podstatnou část disponibilního času zabírající činnost velkých skupin pro obživu odlišující se od podobných činností jiných skupin. Touto cestou se prolamuje zprostředkovaný charakter práce a posiluje moment bezprostřední společenskosti této práce. Tato společenskost se vyjevuje prostřednictvím zbožně peněžních vztahů, vztahů směny. Do těchto vztahů vstupuje jako regulační subjekt stát, směnné vztahy jsou v omezeném měřítku regulovány i přímými aktivitami státních orgánů demokraticky kontrolovaných. Také procesy rozdělování a spotřeby jsou zprostředkovány směnou. Vzhledem k omezeným možnostem produkce zboží a služeb nutných k uspokojování potřeb příslušníků socialistické pospolitosti (nesocialistické sektory jsou jen historicky omezenými útvary) je nutná vazba mezi spotřebou člena pospolitosti a jeho aktivitou v rámci pospolitosti vyjádřená ve zkratce „Každý podle svých schopností a možností, každému podle množství, kvality a společenské užitečnosti jeho práce a vlastnické aktivity“. Oproti tradiční zkratce užívané v teorii z éry protosocialismu vyjadřuje naše zkratka nutnost neredukovat člena socialistické pospolitosti na pouhou pracovní sílu, ale brát jako stimulační faktor i míru jeho spolupodílu na vlastnickém rozhodování. Je samozřejmé, že za dané úrovně výrobních sil, při daném charakteru práce a při existenci staré společenské dělby práce vede uvedená zásada k závažné nerovnosti ve společnosti, protože jak práce, tak vlastnická aktivita člověka je do jisté míry limitována jeho začleněním v dělbě práce a dále pak i jeho dalšími výchozími charakteristikami (biologicko-psychologickými, úlohou v procesu reprodukce rodiny a tím i společnosti apod.). [599] **Nutnost vazby mezi společensky akceptovanými aktivitami a spotřebou sama o sobě zakládá povinnost pracovat, která ovšem nemusí nutně být právně zakotvena a mocensky vymáhána. Podle jednotlivých etap vývoje společnosti si společnost může dovolit nejen zabezpečovat důstojný a hodnotný život svým různě handicapovaným příslušníkům, kteří pracovat chtějí, ale nemohou. I zde nemůže být zcela vyloučen princip zásluhovosti či společenské odpovědnosti – zejména u starobních důchodců, jejichž důchod by měl do jisté míry odrážet jejich celoživotní podíl na fungování společnosti, ale třeba u rodin, které se příliš vyčleňují z historicky dané linie populační politiky. Je otázkou – kterou by bylo určitě logičtější zodpovědět spíše záporně –, zda si socialistická společnosti může dovolit poskytnout jistou míru zabezpečení dokonce i těm, kteří pracovat mohou, ale nechtějí a parazitují na společnosti (zvláštní, historicky dočasný, postupně mizející případ představují v tomto ohledu kapitalističtí rentiéři, v případě, že v zájmu sociálního míru jim společnost zaručila právo žít z akumulovaných prostředků).**

Výše charakterizovaná zásada rozdělování v podstatě tvoří v socialismu základ toho, co je často nazýváno „sociální spravedlností“. Jak vidno, je míra této sociální spravedlnosti odrážející společenskou aktivitu příslušníka pospolitosti dána především velikostí společenských zdrojů a postavením velkých skupin i dílčích kolektivů ve společenské dělbě práce. Socialistická společnost rozhodně nemůže nikomu zaručit ničím neregulovanou možnost být pracovně a tedy i rozdělováním a spotřebou zařazen zcela nezávisle na limitujících faktorech. Zjednodušeně řečeno – nemůže nikomu zaručit právo vykonávat obzvláště společensky atraktivní činnosti s nadprůměrným ohodnocením. Může však při demokratické kontrole a rovnoprávné účasti všech na

výkonu vlastnických a řídících funkcí zajistit co nejrovnoprávnější podmínky pro start do společenské soutěže o tato místa. Jestliže na počátku vývoje socialismu je při hodnocení společenského zařazení člověka obzvláště důležitá otázka finančního ohodnocení činnosti, případně míry vlivu na společenské rozhodování, je třeba vzít v úvahu dlouhodobý proces táhnoucí se celou komunistickou společensko-ekonomickou formací a plně se prosazující až v komunismu – totiž proces změny charakteru lidských potřeb směrem k potřebě tvořivé seberealizace a kvalitních mezilidských vztahů. Lze předpokládat, že již ve vyšších vývojových etapách socialismu se bude obecná představa o sociální spravedlnosti posouvat od otázky obživy či podílu na moci právě k otázce seberealizace v práci i vztazích, což může působit společnosti značné problémy. Tento proces by měl dále nabourávat základy staré společenské dělby práce, vést ke zkracování povinné složky pracovní doby a k jisté míře kombinování méně atraktivní a více seberealizační práce v životě člověka, a to relativně nezávisle na finančním ocenění práce, kde může být stále více chápána možnost věnovat se seberealizační činnosti (včetně volnočasové) jako jistý doplněk materiálního ocenění nutné práce (samozřejmě i ta bude pod vlivem VTR měnit svůj charakter). Současně s procesem zespolečenšťování práce jako bazální ekonomické aktivity a s ní spojeným nutným nadstavbovým doplněním bude probíhat i zespolečenšťování aktivit překračujících rámec nutnosti odvozené od chodu ekonomiky, aktivit rozvíjených ve volném čase socialistických občanů. Nebude to samozřejmě mít tu podobu, kterou známe z protosocialismu a kterou ve zkarikované podobě používá antikomunismus a pravice k manipulaci, až strašení občanů. Pro tento nový způsob zespolečenštění i volnočasových činností nebudou charakteristické masové pochody, spartakiády, povinné kolektivní návštěvy brigád či divadelních představení nebo masové rituály při oslavách. Naopak – do volnočasových seberealizačních aktivit budou lidé stále méně vstupovat pod zorným úhlem svého zařazení v třídách a velkých skupinách nebo nuceného zařazení v podnicích a organizacích. Tyto aktivity se budou stále více individualizovat a diferencovat, a pokud při nich lidé budou vstupovat do nutné součinnosti, bude to přes hranice výše uvedených útvarů. To samozřejmě neznamená – a bude to skutečná prověrka dobrých mezilidských vztahů např. v pracovním či školním kolektivu nebo v politické organizaci – že nebudou moci doplňovat a rozvíjet přátelské vztahy v práci, vzdělávání či při politické aktivitě i v jiných formách aktivit – např. jako sportovní kolektiv, parta rybářů, ochotnický dramatický kroužek nebo hospodská parta. Budou však tak činit dobrovolně, nikoli z toho důvodu, že jim dělba práce, podnikové zařazení či členství v politické organizaci budou zužovat rámec vztahů a limitovat volný čas k navazování kontaktů s dalšími lidmi.

Nebude to tedy jen vysoký hmotný standard, do něhož by někteří ekologicky orientovaní levicoví občané chtěli pouze zavést jakousi administrativní regulaci potřeb a jejich dělení na skutečné a zbytečné, poškozující přírodu. Člověk formovaný v prohlubujícím se procesu zespolečenštění výroby i dalších sfér samosprávné společnosti bude sám ze svého okruhu potřeb vypouštět ty potřeby, které v kapitalismu souvisely spíše se šroubováním konsumní poptávky nahoru, ať to stojí, co stojí – například nesmyslné a nezdůvodnitelné zbytečně rychlé obměňování vzhledu a podoby předmětů denní potřeby, oblečení a automobilů vyráběných záměrně s nízkou životností. Bude je nahrazovat novými potřebami souvisejícími s tím, jak se mu bude s nárůstem volného času rozšiřovat okruh seberealizačních činností a vztahů např. potřebou vybavení pro vědeckou práci ve volném čase. Tohoto člověka nebude třeba administrovat z pozic osvícené elity. Bude sám demokraticky přijímat potřebná rozhodnutí, která nebudou vyplývat z nějakého jeho výjimečného mravního profilu, ale z prosté denní logiky měnící se společnosti.

Není snad třeba zvláště zdůrazňovat to, co snad dostatečně jasně vyplynulo z našeho předchozího výkladu, že totiž samosprávný socialismus ve všech svých vývojových etapách je neslučitelný jak s asketismem, tak se zbytečným a nesmyslným konzumem. Všechny zkušenosti z minulosti tento poznatek výrazně potvrzují. Snaha násilně či nějak morálně či teokraticky nebo dokonce politicko-mocensky reglementovat hmotné potřeby lidí je utopickou snahou v nadstavbě vyřešit zásadní problémy výrobního způsobu. Logicky vede k narůstání moci úzké reglementující elity a k deformování lidských vztahů a aktivit a obecně k blokování aktivity člověka. Bezduchý konzum kromě ničení přírody a životního prostředí a odčerpávání zdrojů je vždy projevem toho, že ve společnosti jsou deformovány či znemožňovány významné seberealizační aktivity, vzrůstá odcizení a zvěcnění vztahů mezi lidmi, degeneruje jejich způsob života. V každém případě svědčí o tom, že lidé se nezajímají o vlastnické rozhodování o společenských zdrojích, a to proto, že z něj jsou vyloučeni nějakou elitou. Samosprávná socialistická společnost se musí při své plavbě oběma těmto skaliskům vyhnout.

Vraťme se však na závěr kapitoly k otázce ekonomického základu pro etapizaci vývoje samosprávné socialistické společnosti. Dosavadní výklad jasně ukázal smysluplnost určení dvou etap socialismu – etapy, kterou bychom mohli možná nazvat přechodným obdobím a vývoje za hranicemi této etapy. Jakýmsi základním a výrazným kriteriem je paralelní existence kapitalistického vlastnického sektoru a sektorů ostatních a převládnutí socialistické zásady „Každý podle svých schopností a každému podle jeho práce a vlastnické aktivity“. Do těchto určení se klidně hodí i pokračující existence maloburžoasního vlastnického sektoru, který se ocitne v zcela novém společenském prostředí i existence různých forem společenského vlastnictví, do nichž přestanou jako spoluvlastníci vstupovat kapitalisté. V mimoekonomické sféře můžeme na tuto charakteristiku navázat takové charakteristiky, jako je překonání vykořisťovatelské třídy a kvalitativní zvrat ve sbližování ostatních tříd a skupin, zmizení potenciálního zárodku hlubinných etnických konfliktů, vytvoření skutečně socialistického státu a politického systému a kvalitativní změna v procesu přerůstání státu a politiky ve všelidovou samosprávu, odstranění základu pro ideologické konflikty a nový kvalitativní zvrat ve sbližování ideologií a vytváření ideologie samosprávné společnosti atd.

Pokusili jsme se ukázat, že u vlastnických a podnikatelských subjektů, které zosobňují a prakticky zpředmětňují samosprávnou vizi socialistické společnosti, dochází ke zdánlivému návratu k nevykořisťovatelskému soukromému vlastnictví, současně však dlužno mít neustále na zřeteli, že v konkrétně historickém sociálně ekonomickém rámci samosprávného socialismu nepředstavuje zbožní malovýroba v žádném případě rozhodující vlastnický sektor ekonomiky. V třídně sociální strukturaci samosprávné socialistické společnosti představují základní určující složky a sjednocující sociálně ekonomické jádro třídy samosprávných vlastníků příslušníci klasického industriálního proletariátu a proletariátu kognitariárního neboli vědecko-inženýrského a počítačově informačního, k nimž možno řadit i příslušníky intelektuálních uměleckých profesí, pokud je jejich konkrétní živá všeobecná práce produktivní pro tvorbu společenského bohatství (čili pro kapitál, vyjádříme-li se po kapitalisticku). Již jsme několikrát uvedli, že tradiční dělnická třída je nositelem vývojové tendence a perspektivy, jejíž živnou půdou je masová strojová průmyslová velkovýroba a tovární dělba práce, k zespolečenšťování (čili zobecňování) jednotlivých živých konkrétních, společensky průměrných a jednoduchých prací klasických průmyslových dělníků, které překračuje a přesahuje konkrétně historický horizont rozporu mezi tímto zespolečenšťováním a (v sociálně ekonomických podmínkách socialismu nevykořisťovatelskou!) soukromovlastnickou formou přivlastňování, jak jej prakticky uskutečňuje účinkování

zákona hodnoty. V poznámce číslo 571 jsme ukázali, že kognitariární proletář je soukromý vlastník, jehož objektivní dějinotvornou úlohou je vlastnicky jednat jako komunista, neboť ztělesňuje a zosobňuje vrcholnou a přelomovou vývojovou formu (samozřejmě nevykořisťovatelského) soukromého vlastnictví, v níž soukromovlastnická subjektivita překonává tradiční výrobně silovou a výrobně vztahovou dělbu práce. Z toho plyne, že konečným produktem socialistické zbožní výroby v soustavě výrobních vztahů samosprávného socialismu je vlastně zboží-nezboží, jehož hodnota a cena má spíše symbolickou povahu, že samosprávný socialismus ve své historické vývojové perspektivě zpředmětňuje „usínající" a „k věčnému spánku se ukládající" sociálně ekonomickou praxi zbožně peněžní výroby a směny, neboť v systému výrobně vztahových forem samosprávného typu socialismu přestává být směnná hodnota mírou užitné hodnoty a abstraktní práce měřítkem práce konkrétní.

Otázkou je, zda v této metodologii pokračovat a rozčlenit další vývoj např. na etapu rámovanou zmizením jakéhokoli soukromého vlastnictví, případně ještě „posamosprávněním" státního a na územní samosprávu či občanskou společnost navázaného veřejného vlastnictví (např. regionálního, komunálního, společenských organizací). Obdobné mezníky by bylo jistě možné hledat v míře sbližování tříd a etnik, v odumírání státu, politiky a ideologie apod. Nebylo by to však dělení umělé a násilné?

Novou postsocialistickou kvalitou společnosti má být přece komunismus. Komunismus ale neleží časově někde za socialismem, ale vzniká kvantitativním rozšiřováním vedoucím ke kvalitativní změně těch charakteristik, které představují socialismus a odumíráním jeho „mateřských znamének" – v ekonomice především rozšiřováním zdrojů, překonáváním staré společenské dělby práce, vytlačováním nutné práce pro obživu na okraj životního času člověka, reálným zrovnoprávněním vlastnické aktivity skupin i jednotlivců, narůstáním míry bezprostřední společenskosti práce a posunem v hierarchii potřeb směrem k potřebě seberealizační činnosti a seberealizačních mezilidských vztahů. Nikde není řečeno, že změna kvality směrem ke komunismu musí nastávat až tehdy, kdy budou dovršeny všechny úkoly socialismu, že např. proces posamosprávnění státu a veřejného sektoru nemůže proběhnout rychleji než zmizení maloburžoasního vlastnictví, které bude stejně k nerozeznání od různých forem vyčleňování ekonomicky relativně samostatných pracovišť ze samosprávných či státních podniků, přičemž politicky i ideologicky budou formální „maloburžoové" obklopeni a prosyceni formami socialistické odumírající politiky a formující se socialistické ideologie.

Uvažovat o další podrobnější etapizaci samosprávné socialistické společnosti se nám proto zdá něčím pro účely naší prognózy socialismu zbytečným až hnidopišským nebo dokonce utopickým. Ponechme tuto otázku našim potomkům a prověřujme pouze dalším výkladem rámcový směr procesů měnících společnost k socialismu a v dlouhodobém vývoji buď mizících v propadlišti dějin, nebo přerůstajících v procesy komunistické. [600]

Kapitola VIII. Co je to vlastně „nadhodnota"? Jakým způsobem je možné a nutné dále rozvíjet marxistickou pracovní teorii hodnoty?

Jednou z velice svérázných a zajímavých koncepcí, které by mohly aspirovat na úlohu ideově teoretické alternativy marxistické filosoficko-ekonomické teorie hodnoty a nadhodnoty, je teorie, kterou rozvinul doktor Miroslav Tejkl, jenž náleží k významným funkcionářům sociálně demokratické strany, svoje právnické služby poskytuje straně v oblasti komunální politiky a již dlouhá léta působí v Chrudimi – a svými politickými názory i postoji náleží v české sociální demokracii k levicovému či levostředovému křídlu, což snad lze poměrně věrohodně vysvětlit tím, že v oblasti ekonomické teorie neodmítá využívání pojmů z Marxova Kapitálu. Můžeme se u něj dočíst, že na rozdíl od klasické pracovní teorie hodnoty v jeho koncepci „vzniká nadhodnota nikoli jako přebytek hodnoty, ale jako srážka z hodnoty. Neboli jako reprodukční mezera. A tato srážka z hodnoty je „záporem záporu" – hodnotovým ekvivalentem naturálního přebytku, nadproduktu v procesu ekonomické reprodukce."[601]

Pojmově teoretický model hodnoty a nadhodnoty, jehož základními a klíčovými ideálními (přechodnými a zanikajícími) momenty jsou kategorie „reprodukční dluh" a reprodukční mezera", by, jak se alespoň domníváme, patrně souhlasil s marxistickou filosoficko-ekonomickou pracovní teorií hodnoty v tom, že „spotřeba vytváří potřebu nové výroby, tedy ideální vnitřní hybný motiv výroby, který je jejím předpokladem. Spotřeba vytváří pohnutku výroby; vytváří také předmět, který je ve výrobě činný tak, že určuje účel. Je-li jasné, že výroba poskytuje předmět spotřeby vnějšně, je tudíž právě tak jasné, že spotřeba klade předmět výroby ideálně, jako vnitřní obraz, jako potřebu, jako pohnutku a jako účel. Vytváří předměty výroby v jejich ještě subjektivní formě. Bez potřeby není výroba. Ale spotřeba reprodukuje potřebu."[602] Marx dále píše, že výroba je zároveň spotřeba a spotřeba současně výroba. Obě tyto součásti libovolného ekonomického systému se kladou v podobě sebe sama a současně jako „svého druhého" neboli ve formě svého protikladu čili jako rozpor, v němž se vzájemně nejen předpokládají a zdůvodňují, ale i vylučují. Rozpor mezi výrobou a spotřebou se řeší zprostředkujícím pohybem, v němž se mezi výrobu a spotřebu vkládají coby zprostředkující články ekonomiky směna a rozdělování, čímž se soustava ekonomického života společnosti, kterou tak coby uspořádanou množinu utvářejí prvky „výroba" – „směna" – „rozdělování" – „spotřeba", stává „konkrétní totalitou" neboli „organickým celkem", „organickou celistvostí". [603]

Doktor Josef Heller k uvedenému podotýká, že teorie doktora Tejkla může vyvolávat naturalistickou představu, že – kupříkladu v prosté či kapitalistické zbožní výrobě – je hodnota zboží látkově energetickou substancí, kterou je možné změřit, zvážit či spočítat, taková představa by však byla údajně chybná. Doktor Tejkl prý vidí (především zbožní) ekonomiku jako dvojaký proces proměn společenských způsobů výroby, v jejichž konkrétně historickém rámci je možné rozlišit výrobně silový a výrobně vztahový rozměr společenské dělby práce, který se zračí v rozdílu mezi profesně zaměstnaneckou a třídně sociální společenskou strukturací, neboli živou konkrétní práci přímého a bezprostředního výrobce, jenž produkuje užitné hodnoty konkrétních výrobků a poskytovaných služeb, a to i ve formě výrobního přebytku, nadvýrobku užitných hodnot a látky i energie v nich obsažené, lišící se od procesu výroby užitných hodnot, který je zároveň hodnototvorným procesem neboli produkcí hodnoty, hodnotového obsahu vězícího v těchto vyprodukovaných užitných hodnotách, jelikož individuální či skupinová konkrétní živá práce přímých a bezprostředních výrobců je současně prací společenskou ve formě práce abstraktně obecné, kvalitativně stejnorodé a bezrozdílné. Hodnototvorný, zbožně peněžní výrobní a směnný proces – a též i výrobní a směnný

proces nezbožní, nehodnototvorný – vyžadují reprodukci: čili ekvivalentní náhradu určité hodnoty jakožto dluhu vzniklého spotřebou, ať už motivovanou uspokojováním potřeb, kdy se jedná o spotřebu spotřebních předmětů (životních prostředků) či služeb osobní potřeby, nebo o spotřebu výrobní, o nahrazování užitné hodnoty (i hodnoty oné užitné hodnoty), ve výrobním procesu spotřebované části používaných výrobních prostředků (surovin, energetických zdrojů, strojů, nástrojů atd., atp.), jejichž hodnotový obsah přenáší konkrétní živá práce přímého a bezprostředního výrobce do struktury hodnotového obsahu konečného zbožního výrobku. Hodnota i nadhodnota vyrobeného zboží vzniká ve vzájemném sociálně ekonomickém působení (zprostředkovaném oblastmi směny a rozdělování) mezi přímým a bezprostředním výrobcem a spotřebitelem vytvářejícím masovou peněžní koupěschopnou poptávku. Konečný spotřebitel spoluvytváří hodnotu a nadhodnotu vyrobených užitných hodnot produktu a nadvýrobku v podmínkách výroby pro druhé, výroby uspokojující nikoli individuální, leč společenskou potřebu – výrobní proces jakožto výroba zboží spočívá v takové produkci výrobků, v jejímž průběhu se zjevně soukromý charakter konkrétní živé práce přímých a bezprostředních výrobců odhaluje zároveň jako skrytě společenský, což se odcizeným, převráceným a zvěcnělým způsobem zrcadlí v hodnotě vyrobeného zboží jakožto společenského výrobního vztahu, v němž vztahy mezi lidmi nabývají podobu vztahů mezi věcmi a věcmi zprostředkovaných, čili v tak zvaném „zbožně peněžním fetišismu“ –, neboli tržní směny zprostředkované fungováním tržního hospodářského mechanismu. Při samozásobitelském naturálním hospodářství (neboli sociálně ekonomické praxi nezbožní, nezbožně peněžní výroby a směny výrobků)vzniká užitná hodnota produktu i nadvýrobku, nikoli však hodnotový (či nadhodnotový) obsah vězící ve výrobku či výrobním přebytku; v konkrétně historickém rámci otrokářského či feudálního výrobního způsobu má hodnotu užitná hodnota produktu, nemá však hodnotu užitná hodnota nadproduktu coby výrobku konkrétní živé práce otroka či poddaného nevolníka. Řečeno jinými slovy: nadvýrobek (čili výrobní přebytek) nemá v těchto produkčních systémech zbožní sociálně ekonomickou formu nadhodnoty. Hodnotu (i užitnou hodnotu) tak lze vskutku pokládat za reprodukční dluh: to, co se spotřebovalo, musí být nahrazeno. Ekonomikou tedy vlastně hýbe tato potřeba nahrazovat reprodukční dluh, ať už se jedná o výrobu „pouhých“ užitných hodnot či též o produkci hodnot a nadhodnot vyrobených užitných hodnot. Tak jako lidé nemohou přestat spotřebovávat, nemohou přestat ani vyrábět, a tudíž ani zúženě či rozšířeně, kvantitativně či kvalitativně a strukturálně nahrazovat reprodukční dluh, jenž je z tohoto hlediska stejně tak věčný jako výroba a spotřeba. [604]

Zatím se tedy zdá, že pojem „reprodukční dluh“ má zcela triviální a banální myšlenkový obsah, jenž pouze vzdáleně evokuje představu o „neobnovitelných“ (či obtížně reprodukovatelných, omezeně se vyskytujících) surovinových a energetických zdrojích, o níž s oblibou mluví rozmanité koncepty „vzácnostní ekonomiky“, jejichž inspiračním zdrojem byla například rakouská škola buržoazní politické ekonomie hlásající subjektivně psychologickou teorii „mezního (hraničního) užitku“, která náleží k širokému proudu rozličných „marginalistických“ ekonomických doktrín – neboli koncepcí, jejichž pojmová struktura se opírá o krajní, hraniční, mezní velikost (povahu) nějakého ekonomického jevu či faktoru: k marginalistickým veličinám náleží kupříkladu „mezní užitečnost statku“, „mezní produktivita kapitálu“ atd., atp. Podle zakladatele rakouské subjektivně psychologické školy Böhm-Bawerka závisí hodnota neboli „mezní užitek statku“ na dvou činitelích: a)na intenzitě individuální subjektivní potřeby, kterou je schopen daný statek uspokojit, tedy na míře jeho užitečnosti, na tom, jaké pořadí v hierarchii lidských potřeb zaujímá potřeba, kterou daný statek uspokojuje, jedná-li se o potřebu prvořadé důležitosti či nikoli; b)na vzácnosti statku

neboli na hojnosti či omezenosti jeho výskytu. Méně intenzivní potřebě daného statku odpovídá jeho nižší mezní užitečnost. Je-li potřeba statku intenzivnější, je tomu naopak. Čím se daný statek vyskytuje vzácněji (neboli řidčeji), tím i jeho mezní užitek stoupá; s růstem hojnosti výskytu (neboli zásoby, která je k dispozici) mezní užitek statku naopak klesá. [605]

Je známo, že pojetím „vzácnosti statků" zdůvodňovala rakouská ekonomická doktrína nezbytnost a „posvátnost" soukromého vlastnictví pro člověka spolu s „přirozeností" a věčností kapitalistického způsobu výroby i celého kapitalistického společenského řádu, jenž je údajně v souladu s „věčnou a neměnnou přirozeností člověka". Dle mínění doktora Tejkla by měla být pracovní teorie hodnoty součástí jakési „obecnější" ekonomické teorie, která by respektovala postuláty „vzácnostní ekonomiky" a nutnost překonávat „reprodukční dluh". [606] Že by smysl a význam ekonomické doktríny „reprodukčního dluhu" spočíval vskutku v obhajobě a ospravedlňování soukromého vlastnictví, které přece podle marxistické pracovní teorie hodnoty vůbec nemusí být pouze vykořisťovatelské?

Doktor Tejkl napsal: „Hodnotu chápu jako látkovou substanci."[607] Doktor Heller k tomu – poté, co ocitoval Tejklovo vymezení nadhodnoty coby „mezery v reprodukci", které jsme již zaznamenali –, poněkud překvapivě uvádí: „Přitom jsem si uvědomil, že vlastně mezi námi není až zase tak velký rozdíl. Já (stejně jako Marx) hodnotu vidím nikoli jako nějakou substanci, ale jako prostou „dohodu" mezi jednajícími společenskými vlastnickými či nevlastnickými subjekty o tom, jaké nálepky budou přilepeny na různá množství UH. A Tejkl nálepku nadhodnoty vlastně přilepuje podobně jako já na určitý přebytek užitných hodnot, jen se lišíme, co kdo pod čím chápe."[608]

Když živá konkrétní práce dělnických přímých a bezprostředních výrobců staví domy, montuje počítače nebo kosmické rakety, zobecňuje a pozvedá zároveň přírodní hmotný samopohyb a samovývoj na vývojovou úroveň sociálně historického materiálního samopohybu a samovývoje, přetváří současně hmotnou substanci přírodně kosmického celku na subjekt, v němž se substance stává příčinou sebe sama a všech svých následných proměn. Universalizace přírodního materiálního samopohybu a samovývoje krystalizuje ve společenských výrobních vztazích, které jsou zobecňujícími sociálně ekonomickými formami rozvoje výrobních sil. A tak jako domy, počítače nebo rakety obsahují ve svém tělesném ustrojení tytéž látkově energetické atomy či molekuly jako tropické pralesy, vysoké hory nebo hlubiny oceánu, kam dosud nevstoupila lidská noha, zároveň však ve své materiálně předmětné stavbě neobsahují, pokud jsou produkty procesu zbožní výroby, ani atom, molekulu či krystal hodnoty (nadhodnoty) a ceny (v sociálně ekonomické podobě výrobní ceny zahrnující proměnu nadhodnoty v zisk), a to právě z toho důvodu, že hodnotové výrobně vztahové formy rozvoje zbožní výroby představují objektivně vyšší, sociálně historickou, smyslově nadsmyslovou vývojovou formu strukturně systémové organizace a vývoje hmoty i všech jejích atributů, než je vývojová forma a strukturně systémové uspořádání materiální předmětnosti působící v přírodních jevech, dějích a procesech. V systému a procesu konkrétní živé práce přímého a bezprostředního výrobce, aktivně jednajícího v souladu s logikou procesu (kapitalistické či prosté) zbožní výroby, se jedná se o subjektivitu lidských bytostných, materiálně předmětných sil, kterou nelze redukovat na jakési pouhé subjektivistické „nálepkování" a zcela volné, rovnoprávné a spravedlivé dohadování se mezi jednajícími společenskými vlastnickými či nevlastnickými subjekty

o tom, jaké nálepky budou přilepeny na různá množství užitných hodnot jakožto zboží vyprodukovaných výrobních prostředků či spotřebních předmětů. [609]

Domníváme se, že jestliže Marx v Kapitálu vytváří pojmový model soustavy kapitalistických výrobních vztahů v „okamžiku" sociální revoluce – jenž se může samozřejmě dlít desítky či stovky let – a ze zorného úhlu objektivního celotřídního zájmu a revoluční společenské úlohy, dějinotvorné aktivity dělnické třídy, pak doktor Tejkl zobrazuje kapitalistický způsob výroby z hlediska zájmů kapitalistického podnikatele a kapitálového investora „schumpeterovského typu", jenž není ochoten připustit zánik existence kapitálového sociálně ekonomického mechanismu „samozhodnocující se hodnoty", „peněz, jež nabyly zázračnou schopnost plodit další peníze v procesu rozšířené reprodukce", nanejvýš by akceptoval, kdyby kapitál ztratil svoji dominanci ve společenském životě, proměnil se na „sociál", přičemž však s onou proměnou není dobré pospíchat, ani ji příliš přehánět. [610]

Nyní není těžké porozumět tomu, že doktor Tejkl nesouhlasí s Marxovým názorem, že neexistují abstraktně obecné ekonomické zákony, které by byly platné pro všechna historická období, neboť sociálně ekonomické organismy se od sebe liší podobně jako organismy rostlinné či živočišné, a poznávací hodnota zkoumání určitého ekonomického systému spočívá v objasnění logiky zvláštních zákonů, jimiž se řídí vznik, existence, vývoj a smrt daného sociálně ekonomického organismu a jeho vystřídání jiným, vyšším organickým ekonomickým celkem. [611] Ekonomická doktrína, pro níž jsou výchozí a určující abstraktně obecnou zákonitou formou strukturně systémové organizace i logiky vývojových tendencí a historických perspektiv každé společensko-ekonomické formace „reprodukční dluh" a „reprodukční mezera", naráží zajisté na problém, čím se například liší „reprodukční dluh" či „mezera v reprodukci" ve společenské formaci otrokářské, feudální či kapitalistické, jak se „reprodukční dluh" a „reprodukční mezera" co do formy a obsahově přetvářejí v procesu přechodu jedné formace ke druhé, a proto se svým světonázorovým vyústěním blíží konceptu kapitálu coby „lacanovské překážky" ve filosofickém systému Slavoje Žižka, podle nějž kapitál vždy, ve všech vývojových etapách kapitalistického výrobního způsobu, vykonává funkci stimulátoru i okovu rozvoje společenských výrobních sil současně, umožňuje rozvoj výrobních sil a zároveň mu brání, a tudíž, když jej odstraníme, tak vůbec nedojde k osvobození rozvoje výrobních sil společnosti od pout, v nichž je uvězněn, a krunýře, jenž ho svírá, nýbrž se právě naopak ztratí základní podnět rozvoje produktivní síly živé i mrtvé, zvěcnělé práce a celkové dynamiky hospodářského růstu. [612]

Především je ovšem naprosto jasné, že „reprodukční mezera" v soustavě výrobních vztahů kapitalistického výrobního způsobu není z hlediska sociálně ekonomického zájmu kapitalistického podnikového vlastníka a zaměstnavatele nic jiného než rozdíl mezi hodnotou produktu konkrétní živé práce proletářského přímého a bezprostředního výrobce a společensky nutným a potřebným množstvím živé a zvěcnělé práce, které vězí v dělníkově pracovní schopnosti, neboli hodnotou životních prostředků, které jsou hodnotovým ekvivalentem pracovní síly dělníka a zračí se v dělníkově mzdě. [613] Pro kapitalistického podnikatele představuje „mezera v reprodukci" úsporu peněz, peněžních investic v sociálně ekonomické formě variabilního kapitálu, z hlediska objektivního celospolečenského zájmu se však „reprodukční mezera" rovná „reprodukčnímu dluhu", jejž má kapitalistický vlastník vůči společnosti. „Reprodukční dluh" a „mezera v reprodukci" se kladou ve formě nezprostředkovaného, přímého a bezprostředního protikladu neboli rozporu, v němž se navzájem předpokládají a zdůvodňují i vylučují, čímž vzniká sociálně ekonomická živná půda pro vynucení takové

společenské dohody mezi kapitalistickým zaměstnavatelem a dělníkem, jež kapitalistovi zajistí model „hodnotového nálepkování“ při rozdělování užitných hodnot a hodnotové stránky konečného produktu společenského výrobního procesu, v němž má majitel kapitalistickým způsobem provozované firmy jednoznačně privilegované sociálně ekonomické postavení.

Reálná sociálně ekonomická nerovnost mezi proletářem a kapitalistou, jež neguje formální politicko-právní rovnost před zákonem mezi nimi, formalizuje politickou svobodu a občanská práva dělníka, se zrcadlí v buržoazním odcizeném, falešném a převráceném ideově teoretickém vědomí – živelně je do sebe nasává a vstřebává masové běžné vědomí a veřejné mínění dělnického obyvatelstva, jež je tímto způsobem pevněji než ocelovými řetězy připoutáváno k vykořisťovatelským sociálně ekonomickým potřebám společenské třídy kapitalistů –, které legitimizuje, obhajuje a ospravedlňuje systém kapitalistického vykořisťování, přičemž zároveň (zvláště v systému globalizovaného „postmoderního“ kapitalismu) převrací faktický „reprodukční dluh“, jejž má kapitalistický soukromý vlastník vůči občanské společnosti, ve fetiš kapitalistova „práva“ na „rentu z vlastnictví“, kterou globalizovaná velkoburžoazie materiálně předmětně realizuje rozvíjením bohulibé a navýsost ušlechtilé sociálně ekonomické praktické aktivity parazitování na národních státech, ať už se jedná o „nacionální“ či „kosmopolitní“ křídlo globalizované velkoburžoazní (nebo mafiánské lumpenburžoazní) oligarchie, v důsledku čehož se „postmoderní“ kapitalistická občanská společnost proměňuje na „civilizaci dluhu“. [614] Aktivní nositelé buržoazní teoretické ekonomické ideologie propagují toto „základní lidské právo“ kapitalistické společenské třídy tím usilovněji, čím více jsou rozliční „lidumilní miliardáři“ v soustavě kapitalistických výrobních vztahů konfrontování s pro ně nepříjemnou skutečností, že jejich zaměstnanci se nemohou – ó, jaké to neštěstí, jaká to hrůza! – živit pouze vzduchem, ranní rosou či zpěvem ptactva a této ničemné, závistivé lůze nic neříká ani vysoce povznášející, pravou křesťanskou láskou k bližnímu prosycený blažený pocit, plynoucí z faktu, že mohou svým chlebodárcům vydělávat jejich stamiliony a miliardy, které jsou přece pouze spravedlivou podnikatelskou odměnou – vždyť stojí psáno v písmu svatém, že „hoden jest dělník mzdy své!“ – za čekání na to, až se jejich (dělníky) vydělané peníze změní investováním do výrobního procesu ze statku budoucího ve statek přítomný, jak ve druhé polovině devatenáctého století nezvratně dokázal univerzitní profesor Böhm-Bawerk a další mravopočestní učenci rakouské ekonomické škol, z čehož nad slunce jasněji plyne, že právě „lidumilní a cituplní miliardáři“ zosobňují a představují onen „lid“, jenž vládne (a má právo vládnout) v buržoazní „demokratické“ občanské společnosti. [615]

Doktor Tejkl zdůrazňuje, že pojmovou strukturu své ekonomické teorie o hodnotě a nadhodnotě coby „reprodukčním dluhu“ a „mezeře v reprodukci“ sestrojil proto, že marxistickou ekonomii vždy přijímal jako součást svého ekonomicko-filosofického světového zprostředkovaně, a to tím způsobem, v čem se Keynesova ekonomická koncepce blíží Kaleckého rovnicím, a tedy se liší od neoklasické ekonomie, nakolik je novým paradigmatem, v čem se tedy postkeynesovská, Kaleckého ekonomická koncepce a teoretický přístup blíží ke klasické ekonomii Ricarda a Malthuse a zvláště pak Karla Marxe. Považuje se tedy za stoupence marxistické ekonomie, protože ji sice přijímá prostřednictvím postkeynesiánsko-neoricardiánského přístupu, ale sám keynesovský přístup zase naopak respektuje natolik, nakolik je blízký Kaleckému, klasické ekonomii a Marxovi. Preferuje „marxismus, který je marxismem Kaleckého a Sweezyho dědiců (Foster, Magdoff) a který by zároveň respektoval tu postkeynesovskou mikroekonomii, která je nejméně závislá na psychologii“. Ideově teoretický přístup doktora Tejkla

k marxistické ekonomii je tedy (s výjimkou teorie hodnoty) dost podobný názorům Joan Robinsonové z její „Eseje o marxistické ekonomice“ s tím rozdílem, že pokles míry zisku spojuje spíše s efektivní poptávkou, nikoli s procesy na úseku vývoje organického složení kapitálu. Současně ovšem doktor Tejkl praví: „Dalo by se říci, že od marxistické ekonomie se liším ve všem, co v této teorii nezohledňuje princip efektivní poptávky a v čem se marxismus nedokázal odtrhnout od Sayova zákona“. [616]

Svérázná kombinace těchto kvalitativně rozdílných a kvantitativně nesouměřitelných ideově teoretických přístupů a metodologických postupů zkoumání procesu výroby hodnoty a nadhodnoty inspirovala doktora Tejkla ke kritice Marxovy koncepce koupě a prodeje pracovní síly. Bývalý chrudimský místostarosta především zdůrazňuje, že pokud by se pracovní síla (neboli pracovní schopnost) dělníka kupovala a prodávala, musela by se prodávat a kupovat na trhu práce napořád, trvale, definitivně, nikoli pouze na dobu určitou. Z toho plyne, že se jedná nikoli o koupi a prodej dělníkovy schopnosti pracovat, ale o její pronájem kapitalistovi na dobu sjednanou v pracovní smlouvě. Kromě toho si musíme uvědomit, že užitnou hodnotu pracovní síly – chápanou jako schopnost dělníka konat fyzickou a intelektuální práci, vyrábět hmotné a duchovní statky – nelze koupit a prodat za peníze především z toho důvodu, že dělník užitnou hodnotu své pracovní schopnosti neztrácí, i kdyby ji tisíckrát prodal majiteli kapitalistické firmy, a vlastník podniku hospodařícího kapitalistickým způsobem nezískává (nepřivlastňuje si) užitnou hodnotu dělníkovy pracovní síly, i kdyby na její koupi vynaložil sebevětší peněžní částku. Z řečeného dále dle mínění doktora Tejkla plyne, že dělník v procesu kapitalistické výroby zboží v průběhu nutné práce, během níž pracuje na sebe, nevytváří hodnotový ekvivalent naturální podoby hodnoty užitné hodnoty svojí pracovní síly, ale reprodukuje hodnotu jejího biologicko-energetického základu (potenciálu, zásobárny dělníkovy životní síly a energie), která je hodnotově ekvivalentní společensky nutnému a potřebnému množství abstraktně obecné, kvalitativně bezrozdílné stejnorodé práce, jež vězí v souhrnu dělníkových životních prostředků a zračí se v jeho mzdě. [617]

Úsilí o co nejvýhodnější podmínky nákupu a prodeje bio-energetického potenciálu užitné hodnoty pracovní schopnosti na pružném trhu práce je jedinou možnou formou vlastnické subjektivity (každodenní sociálně ekonomické praktické aktivity), kterou tradičnímu průmyslovému dělníku umožňuje soustava výrobních vztahů kapitalistické masové strojové průmyslové velkovýroby – a čím více rozvíjí dělník tuto každodenní vlastnickou subjektivitu, tím se zároveň ve stále větší míře stává objektem systému kapitalistického vykořisťování. Doktor Tejkl opírá své úvahy o následující textovou pasáž z prvního dílu Marxova Kapitálu: „Vlastník pracovní síly je smrtelný. Aby se objevoval na trhu nepřetržitě, jak předpokládá nepřetržitá přeměna peněz v kapitál, musí se prodavač pracovní síly zvěčnit, „jako se zvěčňuje každé individuum, tj. rozmnožováním“. Pracovní síly, odnímané trhu spotřebováním a úmrtím, musí být neustále nahrazovány přinejmenším stejným počtem nových pracovních sil. Suma životních prostředků nutných k výrobě pracovní síly zahrnuje proto životní prostředky těchto náhradníků, tj. dětí dělníků, a tak se na trhu zboží zvěčňuje plémě těchto svérázných majitelů zboží. Má-li se lidský organismus pozměnit tak, aby dosáhl zručnosti a obratnosti v určitém pracovním odvětví a stal se tak vyvinutou a specifickou pracovní silou, je zapotřebí určitého výcviku nebo výchovy, které opět stojí větší nebo menší sumu zbožních ekvivalentů. Tyto náklady na výcvik jsou různé kvalifikace pracovní síly. Tyto učební náklady, celkem nepatrné u obyčejné pracovní síly, patří do souhrnu hodnot, vynakládaných na její výrobu. Hodnota pracovní síly tedy není nic jiného než hodnota určitého množství životních prostředků. A proto se mění podle toho,

jak se mění hodnota těchto životních prostředků, tj. podle toho, jak se mění velikost pracovní doby nutné k jejich výrobě.“[618] Tvůrce filosoficko-ekonomické koncepce hodnoty coby „reprodukčního dluhu“ se tímto způsobem snaží doložit, že i autor Kapitálu vlastně pojímal hodnotu a cenu dělníkovy pracovní síly konající společensky průměrnou a jednoduchou živou konkrétní práci ve smyslu „mezery v reprodukci“, a proto je ekonomická koncepce doktora Tejkla údajně marxističtější než vlastní Marxova teorie koupě a prodeje pracovní síly, když proklamuje, že dělník během pracovní doby nutné reprodukuje a vytváří hodnotový ekvivalent hodnoty bio-energetického potenciálu (základu) své pracovní síly.

Co k uvedenému říci? Především dlužno mít na zřeteli, že užitná hodnota dělníkovy pracovní síly spočívá ve schopnosti vyrábět nadhodnotu neboli nezaplacenou nadpráci, výrobní přebytek v sociálně ekonomické podobě nadhodnoty, a to nikoli pouze pro jednoho kapitalistu nebo pro skupinu kapitalistických vlastníků v jednom výrobním odvětví, ale pro kapitalisty jako celek. Užitná hodnota pracovní síly dělnického obyvatelstva je tedy užitnou hodnotou (čili „službou“) pro vykořisťovatelské potřeby třídy kapitalistů, a proto je úplně lhostejné, zda dělník svou pracovní sílu kapitalistovi natrvalo prodává či pouze dočasně pronajímá, neboť časovou jednotku onoho „dočasného pronájmu“ tvoří, povíme-li to co nejlapidárněji, „jeden furt“: proletářský dělník musí svou pracovní schopnost „pronajímat“, dávat do služeb kapitalistických vykořisťovatelů po celý život, trvale, definitivně, ačkoli je beze sporu pravda, že je osobně svobodný, že je s kapitalistickým majitelem podniku, v němž je zaměstnán, formálně právně roven před zákonem, že má ze zákona stejná občanská a politická práva jako on, například svobodu projevu i po projevu atd., atp. Ve strukturně systémovém uspořádání „tekutých“ výrobních vztahů globalizovaného „postmoderního“ a „postindustriálního“ kapitalismu totiž existují společenské mechanismy, které blokují vertikální sociální mobilitu, společenský vzestup zvláště u sociálně ekonomických vrstev a skupin dělnického obyvatelstva, takže se nelze divit, že v posledních desetiletích historického vývoje kapitalistické společnosti „opouštíme společnost spojitě strukturované nerovnosti a zapadáme stále hlouběji do naprosté majetkové, mocenské a sociální nesouměřitelnosti.“[619]

V soustavě kapitalistických výrobních vztahů znamená svoboda dle formule o svobodě jakožto poznané (vědomé, uvědomělé) nutnosti svobodu být otrokářem nebo otrokem kapitálu, přičemž je zjevné, že „hodný“ kapitalistický otrokář je odpornější třídně sociální figurou než kapitalistický otrokář „zlý“. Ke svému objektivnímu třídně sociálnímu bytí otroka kapitalistického vykořisťovatelského soukromého vlastnictví, společenské třídy kapitalistických vykořisťovatelů, může mít dělník – proletář trojí možný teoretický a praktický vztah: a)může svou objektivní sociálně ekonomickou roli pasivně, trpně a bez odporu snášet – a těšit se kupříkladu nadějí, že až opustí toto „slzavé údolí“ bude za svou křesťanskou pokoru odměněn milostí boží na věčnosti; b)může ovšem také pochopit podstatu systému kapitalistického vykořisťování, svůj objektivní celotřídní zájem, revoluční sociálně historickou úlohu a dějinotvornou funkci proletariátu, zapojit se do revolučního socialistického hnutí a stát se tak revolucionářem, jenž usiluje o lepší život a spravedlivější společenský řád již na tomto světě; c)může se ovšem také tetelit blahem, když jej „šéf“ pochválí za „příkladný pracovní výkon“, který vedení firmy umožní „zpevnit“ výkonnostní normy, donášet majiteli podniku na své kamarády s nadějí, že se za své služby dočká „mírného finančního přilepšení“, v době stávek sehrávat hanebnou úlohu stávkokaze atd., atp., čímž už přestává být trpným pasivním objektem kapitalistického sociálně ekonomického útlaku a mění se na lokajského, patolízalského přisluhovače systému kapitalistického vykořisťování. Lenin

v dané logické i historické souvislosti zdůrazňuje, že „nikdo nemůže za to, že se narodil otrokem; ale otrok, který se nejenže vyhýbá snahám o své osvobození, ale své otroctví dokonce ospravedlňuje a zkrášluje…, takový otrok je pochop a chám, který vzbuzuje oprávněný pocit rozhořčení, opovržení a odporu.“[620] A dodává: „Ale otrok, který si uvědomil své otroctví a vzchopil se k boji za své osvobození, přestává již… být otrokem.“[621]

Tak jako kapitalistu nezajímá užitná hodnota konečného produktu zbožní výroby v jeho podniku (tedy, zda se v jeho továrně vyrábějí dětské pleny nebo atomové bomby), ale pouze (nadhodnotu zahrnující) hodnotový obsah vězící v užitné hodnotě vyrobeného zboží – ve výrobním odvětví produkujícím nukleární pumy je tento hodnotový obsah samozřejmě o několik řádu vyšší než hodnotový obsah vznikající v odvětví vyrábějícím plínky pro děti; u atomových bomb však, jak je známo, vzniká problém s „rychlostí obratu zboží“, jež se odvíjí od nutnosti spotřebovávat toto zboží válkou, aby jej bylo možno dále a stále vyrábět: na první pohled je zjevné, že lokální války s použitím jaderných zbraní by vyvolaly „drobné potíže“ pro přežití lidského rodu –, tak je mu i zcela lhostejné, jakou konkrétní živou dělnickou práci zaměstnává, staraje se pouze o to, aby z ní vyždímal co největší objem nezaplacené nadpráce a dělník byl tak nucen vyrobit co největší masu a míru nadhodnoty. Kapitalista tudíž nemusí nakupovat pracovní sílu pekaře, frézaře nebo slévače, aby si spolu s jejich schopností produkovat nadhodnotu přivlastnil i schopnost osvojit si taje živé konkrétní práce slévačovy, frézařovy či pekařovy, která by na něj takovým nákupem přešla, ale klidně ponechává dělníkovi jeho „zboží“ i „vlastnictví“. A pekařský či strojírenský dělník nemůže, i kdyby stotisíckrát chtěl, současně se svou pracovní silou prodat kapitalistovi svojí (v soustavě kapitalistických výrobních vztahů „zakódovanou“ a „zaprogramovanou“) sociálně ekonomickou funkci a roli za mzdu pracujícího nevlastníka výrobních prostředků, aby alespoň její „kousíček“ přešel na kapitalistického vlastníka a podnikatele, jak by to vyplývalo z chvalozpěvů buržoazní filosoficko-ekonomické ideologie na „sociální harmonii“ a „třídní spolupráci“ mezi proletariátem a buržoazií, jež dělnickou třídu údajně zavazuje, aby se aktivně podílela na zvyšování zisků kapitalistických továrníků, bankéřů a velkoobchodníků: svobodu být otrokem systému kapitalistického vykořisťování nelze prodat z toho prostinkého důvodu, že by si ji nikdo nechtěl koupit.

Současně si musíme uvědomit, že z toho, že schopnost (umění) vyrobit například porcelánový džbán nebo vázu z křišťálového skla – jejichž zevní tvar a vnější forma nejsou zaprogramovány, zakódovány ani v atomárně molekulární, fyzikálně chemické stavbě hlíny nebo skla, z nichž jsou vyrobeny; ani v tělesném ustrojení ruky, která je zhotovila; ani v anatomicko-fyziologické organizaci šedé kůry mozkové, v níž se nalézá centrum pro řízení činnosti ruky hrnčíře nebo skláře –, nelze prodat či koupit za peníze, vůbec neplyne, že by takovou schopnost si bylo možné osvojit (čili přivlastnit) zadarmo. V první kapitole naší analyticko-syntetické studie jsme se pokusili ukázat, že užitnou hodnotu dělníkovy pracovní síly (ve smyslu Werichovy písně: „Ten dělá to a ten zas tohle a všichni dohromady udělají moc“) lze předat, nikoliv však prodat, je možné převzít, nikoli však koupit, může být sdílena, nemůže se však stát předmětem směny, koupě a prodeje zboží, působení zákona hodnoty, hodnotové ekvivalence při směně zboží, protože na jejím vznikání a utváření se rozhodující měrou podílí rozvoj subjektivity materiálně předmětných bytostných sil, předmětné praktické aktivity lidského rodu, která sjednocuje opředmětňování a rozpředmětňování, zvnitřňování vnějšího a zvnějšňování vnitřního, díky čemuž se člověk stává subjektem civilizačního a kulturního rozvoje, v němž v lidském společenství formováním produktivní schopnosti jednoho neubývá produktivní schopnosti druhého ani tvořivých schopností všech

ostatních, a tudíž se rozvoj užitné hodnoty pracovní síly (tvořivé schopnosti) každého člena společnosti stává základem, podmínkou a předpokladem, živnou sociálně historickou půdou pro rozvíjení tvořivých schopností všech. [622]

Materiálně předmětná subjektivita lidských bytostných, předmětnost člověka i přírody přetvářejících sil, nabývá ovšem v určitém vývojovém stádiu odcizenou konkrétně historickou (čili přechodnou) formu sociálně ekonomické praxe kapitalistické zbožní výroby a směny, v jejímž výrobně vztahovém rámci nabývá produktivní tvořivá schopnost člověka pokřivenou a zvrácenou podobu ze živé konkrétní práce dělnického proletáře ždímané a vysávané nezaplacené nadpráce, která má sociálně ekonomickou zbožně peněžní formu nadhodnoty, je se rodí díky využívání co nejrozsáhlejšího prodlužování pracovní doby cestou výroby absolutní nadhodnoty, nebo nadhodnoty relativní, která se v případě zákonem pevně stanovené délky pracovního dne opírá o dosaženou úroveň produktivity (produktivní síly) konkrétní živé práce. Obecně vzato můžeme říci, že historicky se vyvíjející smyslově předmětná praxe, která formuje lidskou (lidsko-společenskou) podstatu osobnosti člověka coby souhrnu společenských vztahů, utváří a přetváří především užitnou hodnotu pracovní síly člověka neboli jeho schopnost produkovat jak nutný produkt, jenž slouží k obživě přímých a bezprostředních výrobců, tak i společenský nadvýrobek (výrobní přebytek, nadprodukt) bez ohledu na to, zda má sociálně ekonomickou zbožní formu či nikoli. Z toho důvodu je naprosto chybné (i zcela zbytečné) rozlišování užitné hodnoty dělnické pracovní síly a jejího bio-energetického základu coby materiální a nemateriální, předmětné a nepředmětné vrstvy dělníkovy pracovní schopnosti, které má dovozovat, že „reprodukční mezera“ se vztahuje k oné nemateriální a nepředmětné vrstvě pracovní síly. V teoretické koncepci doktora Tejkla se tímto způsobem projevuje jeho pojetí hodnoty coby naturalisticky (čili nikoli vztahově a funkcionálně) pochopené substance, kterou lze změřit, zvážit a spočítat, namísto filosoficko-ekonomického konceptu, v němž by se pod hodnotou (a nadhodnotou, proměnou vyrobené hodnoty ve výrobní cenu a vyprodukované nadhodnoty v zisk) rozuměla universalizující společenská výrobně vztahová forma, jejímž sjednocujícím základem a jádrem je soustava subjekt – objektních a subjekt – subjektních sociálně ekonomických (čili objektivních, materiálně předmětných) vazeb: neboli procesů subjektivizace objektivního a objektivizace subjektivního v rámci spojování opředmětňování a rozpředmětňování v průběhu a výsledku aktivního činného přetváření (nikoli utváření!) předmětnosti člověka a světa v procesu rozvoje výrobních sil, a to spolu s rozvíjením hospodářského, politického a ideologického třídního boje mezi proletariátem a buržoazií jakožto sociálně antagonistických společenských tříd v konkrétně historickém rámci kapitalistického společenského zřízení.

I v úvahách doktora Tejkla probleskne myšlenka, že „energetický potenciál, zásoba životních lidských sil soustředěná v pracovníkovi ovšem mizí, spotřebovává se – její výdej po dobu řekněme 10 hodin pracovního dne znamená určitý objem bioenergetického potenciálu fyzické a duševní síly a pozornosti, který je na konci dne „vybitý“. „Baterie“ pracovníka je prázdná a tato náplň byla prodána a přešla do utopených nákladů vyrobeného zboží. Pracovník je na konci šichty unaven, jeho pracovní energie vyčerpána, spotřebována, ale zároveň odchází se stejnými – případně dokonce ještě většími – pracovními schopnostmi, než které měl dříve. Nejenže žádné schopnosti nemusí jako spotřebované doplnit, ale ještě mu možná nějaké přibyly – v žádném případě neubyly. Ty pracovní schopnosti totiž mohou svým používáním i růst – záleží na tom, jak kvalifikovaná a tvořivá práce se vykonává. Nejen vědec při své vysoce tvůrčí práci, ale i každý kvalifikovanější, vyučený dělník pracující v oboru je po

směně dokonce „o chlup“ větším „fachmanem“ než byl před ní. Ani atom těchto schopností však dělník kapitalistovi nenechal. Ani atom pracovních schopností nepřešel do rukou kapitalisty. Pracovní schopnosti jsou zkrátka dál vlastnictvím pracovníka a nemohou být zcizeny – i kdyby jejich zaučení na konkrétní práci zafinancoval… sám kapitalista. A pracovník pak tyto schopnosti dál vlastní nejenom v tomto, ale případně dokonce i ve větším rozsahu než předtím, pokud se prací rozšířily. Nejen že mu zůstávají, třebaže byly použity, ale právě proto, že byly použity (na rozdíl od vyčerpané fyzické a duševní energie). Pracovní schopnosti použitím spotřebovány nebyly, protože nejsou a ani nemohou být tím, co se spotřebovává, ale naopak – čím je práce kvalifikovanější a tvořivější, tím víc sama akumuluje pracovní schopnosti tím, že se vůbec pracuje – zkrátka pracovní schopnost je poněkud akumulována a zhodnocována už samotným výkonem práce. A ten, kdo je ve své specializaci v blízkosti úplného vrcholu, roste pak už dokonce skoro výlučně svou vlastní prací – jeho vlastní práce je jeho učitelkou, protože už není, kdo by ho učit mohl lépe … (s výjimkou „konference sobě rovných v oboru“).“[623] I doktor Miroslav Tejkl tedy uznává, že živá konkrétní práce proletářského dělníka, která představuje základní vývojovou formu a úroveň strukturně systémového uspořádání hmotně substanční subjektivity lidské smyslově a materiálně předmětné praxe – její nadstavbu, nadstavbový rozměr tvoří sféra duchovně praktické aktivity člověka –, se v procesu spoluvytváření a zdokonalování svých univerzálně produktivních (tvořivých) schopností nemusí redukovat na logiku fungování sociálně ekonomické praxe zbožně peněžní výroby a směny, i když může zajisté tuto logiku spolu s působením zákona hodnotového zákona účelně využívat.

Coby aristokraticky vznešené, „knížecí“ či dokonce „královské“ zboží představují peníze v systémovém rámci a procesu oběhu zboží zosobnění a ztělesnění všeobecného hodnotového ekvivalentu, zároveň jsou však též zbožím „plebejským“ představujícím pouze jednu z forem a podob obrovské rozmanitosti druhů „zbožní lůzy“: vždyť přece v procesu směny zboží za peníze a peněz za zboží je nákup zboží současně prodejem peněz a prodej zboží zároveň nákupem peněz. Již v konkrétně historické situaci sociálně ekonomické praxe prosté zbožně peněžní výroby a směny, vyrůstající ze živné půdy soukromého vlastnictví pracujících vlastníků výrobních prostředků (půdy, řemeslnických pracovních nástrojů atd., atp.), působí peníze v roli nástroje oběhu zboží a zároveň plní funkci platidla, nástroje úvěru: právě proto, že peníze jsou zboží jako každé jiné, mohou se též jako každé druhé zboží i prodávat a kupovat. Prodej a nákup peněz má podobu půjčování peněz na úrok – v lidských dějinách měl většinou podobu úroku lichvářského, v důsledku čehož se již v hlubokém dávnověku v organizační struktuře třídy pracujících soukromých vlastníků (rolníků, řemeslníků, kupců) utvořila zvláštní sociálně ekonomická vrstva obchodníků s penězi, kteří se čile věnovali veskrze bohulibé a ctihodné sociálně ekonomické praktické aktivitě půjčování peněz na lichvářský úrok –, přičemž úrok neboli úroková sazba (míra), jež ztělesňuje „cenu peněz“, (přesněji řečeno: zisk obchodníka s penězi), není vlastně nic jiného než zvláštní forma obchodní „marže“ čili obchodní přirážky, rozdílu mezi cenou nákupní a cenou prodejní v procesu zbožně peněžní směny.

V novověké moderní kapitalistické občanské společnosti se v pravěku, starověku i ve středověku upřímně nenáviděný lichvář proměnil na veskrze váženého bankéře a peněžní úvěry poskytují ctihodné bankovní peněžní ústavy. Podle běžné představy půjčují bankovní domy peníze, které se v nich nahromadily z úspor občanů na vkladových účtech klientů a představují tak vlastně do budoucna odloženou koupěschopnou tržní poptávku lidí. I pro fungování peněžně úvěrového a úrok (neboli zisk pro kapitalistického bankéře) přinášejícího kapitálu platí, že růst „ceny peněz“ (čili

úrokové míry) povzbuzuje peněžní nabídku, naproti tomu pokles „ceny peněz“ stimuluje poptávku po finančních úvěrech. Peněžní ústavy musí tedy nejdříve stanovit takovou úrokovou sazbu, která by povzbuzovala občany, aby své úspory ukládali do bank na své vkladové účty, jimiž se stávají věřiteli bank a banky dlužníky. Když bankovní domy nahromadí dostatečnou zásobu finančních prostředků, mohou vyladit úrokovou sazbu peněžních půjček, aby mohly začít poskytovat úvěry občanům na investiční statky či životní prostředky na úvěrových účtech klientů, jimiž se klienti ocitají v roli dlužníků bank a banky se stávají věřiteli. Jak v případě, kdy bankovní peněžní instituty poptávají peníze na vklady od občanů, tak v situaci, kdy banky nabízejí finanční úvěry klientům, musejí být úrokové sazby vyladěny tak, aby povzbuzovaly sociálně ekonomický zájem lidí – jednou na nabídku peněz na vklady, podruhé na poptávku po půjčkách: současně ovšem platí, že úroková míra u peněz, které klient půjčuje bance, musí být nižší než úroková sazba u peněz, jež banka půjčuje klientovi. Takové je „zlaté pravidlo“ pro pohyb úrokových sazeb, jenž umožňuje měnit úspory na kupříkladu investiční úvěry pro podnikatele.

V soustavě výrobních vztahů „postmoderního“ monopolního kapitalismu funguje spekulativní peněžně úvěrový kapitál tím způsobem, že peníze vznikají v okamžiku, kdy klient úctyhodného bankovního domu podepíše smlouvu o půjčce, banka mu vytvoří úvěrový účet, na němž mu připíše odpovídající finanční částku na nákup investičních statků nebo životních prostředků – ctihodný bankovní dům půjčuje v tomto systému peníze, ačkoli nemá odpovídající peněžní sumu na hotovosti, a měl by je získat teprve, až klient splatí půjčku. S nulovými produkčními náklady vyráběné peněžní masy, které vznikají z dluhu úvěrovou emisí, se vlévají do peněžního oběhu, čímž zvětšují množství peněz v oběhu a zároveň peněžní oběh urychlují, což je ekvivalentní růstu celkové sumy obíhajících peněz, a tedy poklesu hodnotového obsahu, kupní síly (koupěschopnosti) měnové peněžní jednotky. Bezhotovostní peníze, které se úvěrovou emisí mění na peníze hotovostní, plodí tímto způsobem přímo a bezprostředně sociálně ekonomický tlak na všeobecný růst cen zboží neboli inflační tendence, v perspektivě pak povzbuzují i tendence k celkové stagnaci hospodářského růstu čili tendence k stagflaci, zvláště pokud se tyto procesy odehrávají díky fungování zmonopolizovaného tržního ekonomického mechanismu. [624]

Doktor Tejkl píše, že hraje-li v soustavě (síťové struktuře) sociálně ekonomických vazeb mezi věřitelem a dlužníkem úlohu věřitele klasický soukromokapitalistický vlastnický a podnikatelský subjekt, odvíjí se jeho zisk z půjčování peněžního úvěrového kapitálu pouze od výše úrokové míry poskytovaného úvěru. Vážený klasický kapitalistický bankéř musí řešit dilema, zda se zaměřit na úzký okruh klientů, kteří budou schopni splatit vysoké úrokové sazby u velkých peněžních částek, nebo spíše úrokovou sazbu snížit, čímž bude možné zvětšit počet klientů, kterým se celkově velký objem půjčených peněz rozdělí na menší finanční sumy. V prvním případě budou peníze, které se budou vlévat do peněžního oběhu, přispívat díky vysokým úrokovým sazbám spíše ke zpomalení oběhu peněz, které odpovídá zmenšování objemu peněz v oběhu, čili ke zvětšování kupní síly měnové jednotky; reálný pokles množství obíhajících peněz bude napomáhat rozvoji deflačních tendencí v ekonomice, a tedy i ke vzniku krize z nadvýroby, neboť pokles cen zboží vyvolaný zpomalením peněžního oběhu se projeví v první řadě poklesem mezd neboli snížením masové peněžní koupěschopné poptávky obyvatelstva. Zlevnění ceny peněz, spojené s nižší úrokovou mírou, pak bude ve druhém případě opět povzbuzovat spíše inflační či stagflační vývojové tendence.

Bývalý náměstek chrudimského starosty je zároveň přesvědčen, že roli půjčovatele peněz a věřitele může hrát vlastnický a podnikatelský subjekt, jenž svou sociálně ekonomickou praktickou aktivitou realizuje veřejný celospolečenský zájem. Takovým subjektem je především stát. Poskytuje-li finanční úvěr stát coby bankéř, může z takové podnikatelské aktivity těžit jak úrok, tak i další finanční příjem spočívající v následném daňovém výnosu od dlužníka, jemuž byl úvěr poskytnut: z čehož plyne, že taková sociálně ekonomická praktická aktivita může být (a bude) zisková, i když budou zapůjčované finanční prostředky poskytovány s nulovým úrokem. Jelikož pokles úrokové sazby způsobuje růst poptávky po úvěrech a zároveň ulehčuje dlužnickému vlastnickému subjektu splácení půjčky, může věřitel, zosobněný například státní bankou, nechat v takové situaci klesnout úrokovou míru až k nule, ba dokonce ji posunout až do oblasti záporného úroku, protože tím napomáhá plynulému toku daní do státního rozpočtu. Zvýšení rychlosti peněžního oběhu při nulové či záporné úrokové sazbě sice může napomáhat inflačním tendencím, současně však ony tendence tlumí, protože zároveň vyvolává sociálně ekonomický tlak na uchování stálého množství peněz v oběhu neboli na stabilizaci cenové hladiny. Tuto sociálně ekonomickou formu praktického účinkování peněžního úvěrového a úrok přinášejícího kapitálu nazývá doktor Tejkl úvěrem a úrokem „fiskálně parafiskálním“ a domnívá se o něm, že je schopen přeměnit poskytování finančního úvěru ve veřejnou službu pro rozvoj výroby, rozkvět obcí a regionů, trvale udržitelný hospodářský růst. Zdá se mu též, že koncept „fiskálně parafiskálního“ úvěru a úroku může být ideově teoretickým i prakticko-politickým východiskem pro model alternativy kapitalismu, který by byl funkční, neboť by se opíral o logiku působení zákona hodnoty (a nadhodnoty) a fungování tržního hospodářského mechanismu, a proto by dovedl proměňovat kapitál na „sociál“. [625]

Reálná a fungující alternativa kapitalistickému způsobu výroby by byla žádoucí a potřebná právě v „postmoderním“ a „postindustriálním“ vývojovém stádiu globalizovaného (čili nadnárodně a nadstátně) monopolního kapitalismu, v němž – zvláště v posledních třiceti letech, což logicky i historicky souvisí s rozpadem, rozkladem a zhroucením vlastnické a mocenské organizace reálně existujícího předlistopadového socialismu, neboli s „vítězstvím pravdy a lásky nad lží a nenávistí“ a „přechodem od totalitní socialistické, státně byrokratické neekonomiky k normálně fungující tržní ekonomice“ (abychom ocitovali alespoň dva z nesmrtelných výroků nezapomenutelného bývalého prezidenta Václava Havla) v „postkomunistických“ zemích – přestávají platit modelové rovnice polského ekonoma Michala Kaleckého (jehož názory byly inspirovány teoriemi Karla Marxe, zvláště druhým dílem Kapitálu, v němž Marx zkoumá schémata jednoduché a rozšířené reprodukce, spolu s teorií Rózy Luxemburgové, jež kriticky rozebírala proces akumulace kapitálu), podle nichž se v systému kapitalistických výrobních vztahů má v rámci kapitalistické společenské třídy jako celku masa čistého zisku, jejž mohou kapitalisté vydat na nákup životních prostředků a luxusní spotřební zboží, spolu s celkovou sumou dalších finančních příjmů, které jsou nutné k (jednoduché či rozšířené) reprodukci investovaného konstantního a variabilního kapitálu (čili na krytí výdajů živé a zvěcnělé práce vkládané do společenského výrobního procesu) rovnat souhrnu spotřebované části nadhodnoty a části nadhodnoty akumulované do investic pro růst variabilního kapitálu i do investic pro rozšíření reprodukce fixního a oběžného kapitálu konstantního: čili nadhodnoty vytěžené z procesu kapitalistického způsobu výroby zboží, kterou kapitalisté vyždímali a vysáli ze živé konkrétní práce proletářů při zaměstnávání dělnického obyvatelstva. Což lze povědět i stručněji a jednodušeji: pramenem finančních příjmů a majetku kapitalistů má být dle tohoto pojmového modelu (vykořisťovanými dělníky) vyprodukovaný zisk. [626]

V uplynulých třiceti letech však údajně jak globalizovaná velkoburžoazní oligarchie v tradičních průmyslově nejvyspělejších státech, tak i mafiánská lumpenburžoazní oligarchie v „postkomunistických" zemích čerpá ve stále větší míře finanční příjmy díky bezpracné rentě ze soukromého vlastnictví – které je, jak je všeobecně známo, vlastnictvím posvátným! –, čili bezpracným a nezaslouženým peněžním výnosům ze soukromých vlastnických práv, privilegovaného monopolního sociálně ekonomického postavení, které převyšují zisky z výroby, takže se i na jednom z každoročně konaných přátelských dýchánků nejbohatších a politicky nejvlivnějších světových miliardářů, opravdových vládců a majitelů naší matičky Země – „milionář, jenž ukradl slunce", z nádherné básně Jiřího Wolkera je v porovnání s těmito „pravými a skutečnými demokraty" pouhým ubohým žebrákem! –, které se cudně zovou „davoské fórum", hovořilo o „rentiérském kapitalismu". [627] V zájmu objektivní pravdy však dlužno konstatovat, že již Lenin svého času zdůrazňoval, že ve vlastnických strukturách monopolního vývojového stádia kapitalismu neboli imperialismu „neobyčejně roste třída či vrstva rentiérů, tj. lidí, kteří žijí ze „stříhání kupónů", kteří nejsou činní v žádném podniku a jejichž zaměstnáním je zahálka…V tom je podstata imperialismu a imperialistického parazitismu."[628]

Zdá se nám, že s poměrně vysokou mírou pravděpodobnosti můžeme vyslovit předpoklad, že renta z výkonu „posvátných" soukromovlastnických práv je zobecnělou formou pozemkové diferenciální (čili rozdílové) renty I a II a absolutní renty, jejíž sociálně ekonomickým zdrojem je neproduktivní soukromé vlastnictví půdy například ve formě soukromého vlastnictví otrokářského či feudálně despotického. Již oba druhy pozemkové renty, placené dle rozdílné úrodnosti půdy, dovolují soukromému vlastníkovi pozemku zdarma si přivlastňovat bezpracný zisk. Diferenciální renta se nezračí v cenových pohybech produktů zemědělské výroby, zrcadlově se odráží pouze v růstu či poklesu ceny půdy, jejíž hodnotový obsah vytváří kapitalizovaná renta. Absolutní renta způsobuje růst tržní nákupní a prodejní ceny zemědělských výrobků nad hodnotu (neboli výrobní cenu), a tak pokřivuje působení zákona hodnoty v zemědělství, blokuje zvyšování produktivní síly živé konkrétní práce v oblasti zemědělské výroby; jelikož se platí i z půdy nejhorší kvality, je možná pouze jako srážka z masy vyrobené nadhodnoty ve prospěch vlastníka půdy, čímž připravuje kapitalisticky hospodařícího nájemce pozemků o část minimálního, společensky průměrného, všeobecného rovného zisku, což se pak dále promítá i do poklesu mezd zemědělských dělníků. [629]

Marx končí analyticko-syntetické pojmově teoretické zkoumání diferenciální a absolutní pozemkové renty slovy: „V zemědělství je možno produktivně vynakládat postupné vklady kapitálu, protože sama půda působí jako výrobní nástroj, což u továrny, kde půda funguje jen jako základ, jako místo, jako prostorová operační základna, není nebo je jen ve velmi úzkých mezích. Je sice možné na malém prostoru, srovnáme-li to s rozdrobeným řemeslem, soustředit velký výrobní závod, a velký průmysl to dělá. Ale při daném vývojovém stupni produktivní síly je vždy zapotřebí určitého prostoru, a stavění do výšky má také své určité praktické hranice. Za těmito hranicemi vyžaduje rozšiřování výroby také rozšiřování rozlohy pozemku. Fixní kapitál, vložený do strojů, se používáním nezlepšuje, nýbrž se naopak spotřebovává. Nové vynálezy mohou i zde provést jednotlivá zlepšení, ale předpokládá-li se rozvoj produktivní síly jako daný, může se stroj jen zhoršovat. Při rychlém rozvoji produktivní síly se musí všechny staré stroje nahradit výkonnějšími; musí se tedy vyhodit. Naproti tomu půda, zachází-li se s ní správně, se neustále zlepšuje. Ta přednost půdy, že

postupné vklady kapitálu mohou být výhodné, aniž přijdou nazmar dřívější vklady, obsahuje zároveň možnost rozdílu ve výnosech těchto postupných vkladů kapitálu.“[630]

A Marxův výklad pokračuje: „Musíme rozlišovat, zda renta pramení z monopolní ceny, protože nezávisle na ní existuje monopolní cena výrobků nebo přímo půdy, nebo zda se výrobky prodávají za monopolní cenu, protože existuje renta. Mluvíme-li o monopolní ceně, máme vůbec na mysli cenu, která je určena jen chutí kupujících koupit a jejich platební schopností, nezávisle na ceně určené jak všeobecnou výrobní cenou, tak hodnotou výrobků. Vinice, která rodí víno zcela výjimečné jakosti, víno, jehož lze vypěstovat jen poměrně nepatrné množství, vytváří monopolní cenu. Vinař by v důsledku této monopolní ceny, jejíž přebytek nad hodnotou výrobku je určen jedině bohatstvím a zálibou urozených milovníků vína, realizoval značný mimořádný zisk. Tento mimořádný zisk, který tu pramení z monopolní ceny, se přeměňuje v rentu a připadá v této formě pozemkovému vlastníku v důsledku jeho titulu na tento kus země, nadaný zvláštními vlastnostmi. Zde tedy vytváří monopolní cena rentu. Naopak, renta by vytvářela monopolní cenu, kdyby se obilí prodávala nejen nad svou výrobní cenu, ale i nad svou hodnotu, v důsledku hranice, kterou klade pozemkové vlastnictví bezrentovému vkládání kapitálu do neobdělávané půdy. Že jen vlastnický titul určitého počtu lidí k zeměkouli umožňuje těmto lidem přivlastňovat si jako tribut část nadpráce společnosti, a s rozvojem výroby si jí přivlastňovat stále větší část, je určeno tím, že kapitalizovaná renta, tedy právě tento kapitalizovaný tribut, vystupuje jako cena půdy a že se proto půda může prodávat jako každý jiný předmět obchodu. Kupujícímu se proto jeho nárok na rentu nejeví jako nárok, jehož nabyl zadarmo, bez práce a bez podnikavosti kapitálu, nýbrž jako nárok, za nějž zaplatil ekvivalent. Renta, jak jsme poznamenali již dříve, se mu jeví jako úrok z kapitálu, za který koupil půdu a s ní i nárok na rentu. Právě tak se zdá otrokáři, který koupil černocha, že svého vlastnického práva k černochovi nenabyl v důsledku instituce otroctví jako takového, nýbrž koupí a prodejem zboží. Titul sám se však prodejem nevytváří, nýbrž jen přenáší. Titul tu musí být, než se může prodat, a jako jej nemůže vytvořit jeho prodej, nemůže jej vytvořit ani řada takových projevů, jejich ustavičné opakování. Vytvořily jej výrobní vztahy. Jakmile tyto výrobní vztahy dospějí k bodu, kdy musí svléknout kůži, odpadá materiální zdroj titulu a všech transakcí na něm založených, oprávněný ekonomicky a historicky a vznikající z procesu společenského vytváření života. Z hlediska vyšší ekonomické a společenské formace bude soukromé vlastnictví jednotlivých individuí nad zeměkoulí stejně nesmyslné jako soukromé vlastnictví jednoho člověka nad jiným. Ani celá společnost, národ, ba ani všechny soudobé společnosti dohromady nejsou vlastníky země. Jsou jen jejími držiteli, mají ji jen v užívání, a jako boni patres familias [dobří otcové rodin] ji mají zlepšenou zanechat příštím pokolením.“[631]

Patologická a parazitní podstata zdarma a bezpracně přisvojované vlastnické renty, pramenící ze sociálně ekonomicky privilegovaného monopolního postavení, se u „kosmopolitního“ křídla globalizované monopolní velkoburžoazie (či kompradorské mafiánské lumpenburžoazie) prakticky realizuje například v arbitrážních soudech, v nichž jsou souzeny a odsouzeny národní státy za to, že „zhatily nějaký podnikatelský investiční projekt“, nebo ve formě bohulibé a ctihodné sociálně ekonomické praxe půjčování na lichvářský úrok – využívající metody bezhotovostních peněz, při níž peníze vznikají úvěrovou emisí –, jejímž objektem se stávají národní státy, v důsledku čehož upadají do bludného kruhu nikdy nesplatitelných dluhů, jelikož si musejí brát další a další půjčky – které národní státy splácejí z velké části z finančních výnosů daní, jež vyberou především ze zaměstnaneckých příjmů, v důsledku čehož zaměstnance (především dělnické obyvatelstvo) vykořisťuje jak „národní“, tak i „kosmopolitní“

monopolní velkoburžoazie, jejíž vysoce ušlechtilé podnikatelské aktivity pomáhají zaměstnanci nepřímo a zprostředkovaně financovat – pouze na úhradu úroků z úvěrů (a i kdyby tyto dluhy někdo zaplatil a tím finanční závazky dlužníků vyrovnal, šlo by pouze o peníze utopené v jakési sociálně ekonomické „černé díře“, protože astronomické finanční částky, které při zadlužování národních států figurují, by nebylo možné investovat do žádného podnikatelského projektu); u „národního“ křídla globalizované monopolní velkoburžoazie (nebo mafiánské lumpenburžoazní oligarchie) se parazitní a patologická sociálně ekonomická povaha renty z vlastnických práv projevuje především v parazitování na státních zakázkách a veřejných rozpočtech – v důsledku čehož dostávají někteří „lidumilní miliardáři“ na dotacích od státu či z rozvojových evropských fondů víc, než odvádějí do státního rozpočtu na daních – nebo kupříkladu ve snaze privatizovat penzijní fondy či v ryze sportovního ducha prokazujícím úsilí všemožně se vyhýbat placení daní, z nichž by stejně byly zřejmě uhrazovány dluhy „rodného“ národního státu vůči „kosmopolitům“. Globalizovaná velkoburžoazní oligarchie v hospodářsky nejvyspělejších tradičních kapitalistických zemích i její rodná sestra mafiánská lumpenburžoazní oligarchie v „postkomunistických“ státech tak s využitím společné a nerozdílné neviditelné ruky trhu, fungování peněžního úvěrového kapitálu, vyvlastňují „zdola“ i „shora“ národní státy, čímž vytvářejí sociálně ekonomické i sociálně politické předpoklady pro rozvoj hospodářské i politické integrace na úrovni nadnárodních a nadstátních velkých regionů, která následně otevírá i perspektivu ekonomické a politické integrace globální, celosvětové. [632]

Ruku v ruce s posilováním sociálně ekonomického a mocensko-politického významu pobírání renty z výkonu „posvátných“ soukromovlastnických práv jde v současném rentiérském monopolním kapitalismu prohlubování majetkové a příjmové nerovnosti. Lenin psal na počátku první ruské buržoazně demokratické revoluce, že třicet tisíc feudálních velkostatkářů a kulaků vlastní téměř tolik půdy jako deset a půl milionu chudých a středních rolníků. [633] **Dneska se můžeme v jednom článku na internetu dočíst, že 2153 světových miliardářů je bohatších než 4,6 miliardy ostatních lidí a dvacet dva nejbohatších mužů světa má větší majetek než všechny ženy v Africe dohromady. Jedno procento nejbohatších lidí na světě má pak dvakrát větší majetek než zbytek lidstva, v „důsledku čehož se nerovnost vymkla kontrole“.** [634] **Z jiné stati se dozvídáme, že 10 nejbohatších lidí na světě vlastní celkem bohatství v hodnotě 255 miliard dolarů, což je přibližně 60 procent veškerých příjmů subsaharské Afriky. 500 nejbohatších lidí na světě má celkem víc peněz, než je celkový roční příjem nejchudších tří miliard lidí na světě. V současnosti údajně probíhá mezi ekonomy zuřivá debata ohledně toho, zda globální nerovnost stoupá nebo klesá. Nikdo nezpochybňuje skutečnost, že mezi bohatými a chudými existuje obrovský rozdíl, který dosud trvá navzdory desetiletím globálního hospodářského růstu. Avšak neoliberálové, kteří podporují neregulovaný globální kapitalismus, nám tvrdí, že není rozpor mezi vrtochy bohatých a potřebami chudých. Například týdeník Economist argumentuje, že čím více svobody poskytnete bohatým, tím lépe na tom budou i chudí. Bez omezení jsou bohatí více motivováni k tomu, aby vytvářeli globální bohatství, a tento růst se „stává přílivem, který zvedá všechny lodě“.** [635]

V průběhu ruské buržoazně demokratické revoluce 1905 – 1907 Lenin zdůrazňoval, že k tomu, aby se ruské zemědělství začalo rozvíjet kapitalistickou cestou – a na ruské vesnici se počal rozvíjet třídní boj –, je nezbytné zlikvidovat velkostatkářské a církevní feudálně despotické soukromé vlastnictví půdy, což vyžaduje zrušit rozvoj zemědělské výroby blokující absolutní rentu, aby bylo překonáno neproduktivní a parazitní feudální soukromé vlastnictví půdy a mohlo se prakticky uplatnit podnikatelsky aktivní

soukromé vlastnictví kapitalistické. Nejlepší cestou k dosažení takového cíle měla být podle Leninova názoru nacionalizace (neboli znárodnění) půdy, aby v důsledku pozemkové reformy, jež odstraní pozůstatky feudálního vykořisťování v podobě nevolnictví a roboty, mohli rolníci, kteří dostanou příděly půdy do „věčného pronájmu“, platit rozdílovou rentu demokratickému státu. [636] Patologický a parazitní charakter bezplatných finančních příjmů, které vlastnické a mocenské elity rentiérského kapitalismu čerpají z privilegovaného monopolního soukromovlastnického postavení, je pokračováním a zveličováním od neproduktivní soukromovlastnické subjektivity odvozené absolutní pozemkové renty. Zdá se ovšem, že zrušení sociálně ekonomického parazitismu renty z výkonu soukromovlastnických práv v konkrétně historickém rámci postmoderně monopolního kapitalismu by vyžadovalo vyvlastnění globalizované velkoburžoazní (i mafiánské lumpenburžoazní) oligarchie (neboli vlastnických a podnikatelských subjektů, které zosobňují a ztělesňují globalizovaný spekulativní a parazitní finanční kapitál) cestou nikoliv nacionalizace leč internacionalizace vlastnických práv, nastolení reálného společenského vlastnictví práce, výroby a výrobních prostředků v celoplanetárním rámci pomocí revolučně demokratického sociálního státu. K tomu by bylo možné využít pojetí fiskálně parafiskálního úvěru s nulovým či záporným úrokem pro rozvoj samosprávného vlastnického sektoru, ve kterém je každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita pracovníků řídícího aparátu dílčí a podřízenou součásti celospolečensky dominující a integrující vlastnické subjektivity dělnické třídy, jejíž aktivní a činné třídně sociální bytí se zračí a zrcadlí v objektivním celotřídním zájmu na celospolečenské optimalizaci a souladu dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, přičemž míra této podřízenosti současně zračí připravenost a schopnost dělnické třídy být reálným subjektem rozvoje vlastnických vztahů – zatímco tradičním soukromokapitalistickým vlastnickým subjektům by byl poskytován pouze úvěr s klasickým úrokem kladným –, funguje v něm spoluúčast zaměstnanců na vlastnickém řízení a spolurozhodování, počínající na lokální a místní úrovni a vrcholící na úrovni samosprávných vlastnických a podnikatelských celků, čili dochází k vytváření zárodečných buněk třídy samosprávných vlastníků v lůně třídně sociální diferenciace kapitalistické občanské společnosti. Je zjevné, že taková metoda finanční úvěrové politiky revolučně demokratické vlády by současně vyžadovala centralizaci bankovního sektoru, soustředění všech peněžních ústavů do jedné státní banky, nucené zespolečenštění monopolních průmyslových, finančních a obchodních korporací spolu se zrušením obchodního a bankovního tajemství v rámci jednotlivých národních států, regionálních státních a nadnárodních integračních uskupení i na celosvětové globální úrovni. [637]

Monumentální dílo Thomase Pikettyho věnované kapitálu a kapitalismu v jedenadvacátém století na stovkách příkladů dokládá, že kapitalistické soukromé vlastnictví se v soustavě výrobních vztahů globalizovaného monopolního rentiérského kapitalismu stává díky stále významnější úloze renty z vlastnictví, bezpracných finančních příjmů z privilegovaného sociálně ekonomického postavení pro vlastnické a mocensko-politické elity, nejenom vlastnictvím vykořisťovatelským – takovým bylo od samotného počátku kapitalismu –, nejenom stále méně stimuluje rozvoj výrobních sil a počíná jej stále více blokovat, ale nabývá ve stále větší míře sociálně ekonomicky parazitní a patologickou povahu rakovinného nádoru na hospodářském životě kapitalistické občanské společnosti (neboť sociálně ekonomická základna a politická nadstavba soudobého postmoderního a postindustriálního monopolního kapitalismu plodí ve stále větší míře vlastnicko-třídní a mocensko-politické struktury oligarchického třídně sociálního a nacionálního šovinismu globalizované velkoburžoazní finanční oligarchie), jenž spolu se zpochybňováním sociálně historické legitimity kapitalistického

systému, jak nám sděluje též černý kocour Mikeš, který údajně opět přišel, [638] ohrožuje i politický systém formální buržoazní demokracie – neboť nejvýhodnější politickou nadstavbu pro rozmanité formy vykořisťování národních států „zdola“ i „shora“, které s takovým zdarem provozují bodří mužové (i statečné ženy, abychom zachovávali genderovou vyváženost), náležející k „národně uvědomělému“ i „kosmopolitnímu“ křídlu globalizované monopolní velkoburžoazie i mafiánské lumpenburžoazní oligarchie, představují fašistické či polofašistické politické režimy, jež buržoazní politologie „cudně“ a eufemisticky nazývá režimy „autoritářskými“ – a pokud nebude systém globalizovaného kapitalistického vykořisťování překonán, můžeme vyslovit poměrně věrohodný předpoklad, že povede k destrukci a zániku civilizačního a kulturního vývoje lidské společnosti, stane se třídně formační příčinou celkové záhuby lidského rodu ve zničující celosvětové válce s využitím zbraní hromadného ničení, zahrnujících zbraně jaderné, chemické, bakteriologické i kosmické či meteorologické.

Není proto divu, že Thomas Piketty zdůrazňuje: „V prvních třech částech této knihy jsme se zabývali rozdělením bohatství a strukturou nerovnosti od 18. století. Teď se pokusíme vyvodit z toho ponaučení pro budoucnost. Jedním z hlavních poznatků našich úvah je, že tlustou čáru za minulostí udělaly do velké míry právě války, které vedly k proměně struktury nerovnosti ve 20. století. Na začátku 21. století dosahují některé typy majetkové nerovnosti, o nichž jsme byli přesvědčeni, že patří minulosti, znovu historicky rekordní úrovně a někdy ji dokonce i překonávají. To vše v rámci nové světové ekonomiky, která přinesla ohromné naděje (konec chudoby) a stejně ohromnou nerovnováhu (někteří jedinci jsou stejně bohatí jako celé státy). Dokážeme v 21. století přijít na to, jak překonat kapitalismus, mírumilovněji a trvaleji než předtím, nebo bude třeba čekat na další krize a války, tentokrát opravdu celosvětové? Jaké veřejné nástroje a politiky by mohly, na základě historického vývoje a dnešních zkušeností spravedlivě a účinně regulovat globální majetkový kapitalismus v právě nastávajícím století? Jak jsme už poznamenali, ideálním nástrojem, který by umožnil vyhnout se nekonečné spirále nerovnosti a převzít kontrolu nad její dynamikou, je progresivní světová daň z kapitálu. Její výhoda je v tom, že by poskytovala demokratickou finanční transparentnost v majetkových otázkách, což je nezbytná podmínka pro účinnou regulaci bankovního systému a mezinárodních finančních toků. Daň z kapitálu by umožnila, aby veřejný zájem převládl nad soukromým, a zároveň zůstala zachována otevřenost ekonomiky a konkurenční síly. To není případ nejrůznějších forem národního izolacionismu, ať už podmíněného národnostně ne na základě specifické identity, které jsou alternativou tohoto ideálního nástroje.“[639]

Vážený pan Piketty ovšem zároveň jedním dechem dodává: „Představa skutečně celosvětové daně z kapitálu je zřejmě utopií, ale na úrovni regionální a kontinentální by se úspěšně aplikovat dala, především v Evropě, kde by ji pro začátek mohly zavést státy, které si to budou přát. Než se k tomu dostaneme, je třeba zasadit otázku daně z kapitálu (která bude vždy jen jedním z prvků ideálního daňového a sociálního systému) do mnohem širšího kontextu, tj. podívat se na to, jakou roli hraje veřejná moc v produkci a rozdělování bohatství a v budování sociálního státu přizpůsobeného potřebám 21. století.“[640] Piketty tedy přiznává, že „jediný účinný nástroj k regulaci globálního majetkového kapitalismu“ by bylo možné reálně prakticky realizovat pouze v naprosto neúčinném národním či regionálním a kontinentálním rámci. A to by ještě bylo nutné zodpovědět základní a klíčovou „hamletovskou“ otázku: proč by si současné evropské státy, sjednocené do reakčně byrokratické evropské unie, které nejsou z velké části ničím jiným než „výbory ve věcech a pro vlastnické a mocenské zájmy spekulativně parazitního finančního kapitálu“, měly přát dobrovolně zavádět pro sociálně

ekonomicky parazitní části monopolně buržoazních elit nějakou daň z takového kapitálu? Ostatně je zjevné, že ono „zavádění“ by se stejně dělo stylem, aby „se vlk nažral a koza zůstala celá“!

Thomasovi Pikettymu dlužno objektivně a pravdivě přiznat, že se snaží rozpracovat celistvý program reformy globalizovaného kapitalismu, a proto se přihlašuje k progresivní dani z příjmu, majetku i kapitálu, a to v ideálním (ovšem utopickém) případě celé planety.[641] Současně však intuitivně tuší: „Řešení, se kterým přišel Karel Marx a řada socialistických autorů v 19. století, a jeho zavedení do praxe v Sovětském svazu ve 20. století, je důsledné a mnohem radikálnější. Se zrušením soukromého vlastnictví veškerých výrobních prostředků, včetně pozemků, nemovitostí, průmyslového, finančního i pracovního kapitálu, s výjimkou několika skromných družstev a pár nepříliš rozlehlých pozemků, mizí kapitálový výnos ze soukromého kapitálu jako takový. Zákaz lichvy je všeobecný: míra vykořisťování, která u Marxe odpovídá části produkce přivlastňované si kapitalisty, je v konečném důsledku nulová a spolu s ní i výnos ze soukromého kapitálu. Snížením kapitálového výnosu na nulu se lidstvo a dělník konečně osvobozují od svých okovů a majetková nerovnost se stává minulostí. Přítomnost může převzít svá práva. Nerovnost r > g je již jen špatnou vzpomínkou, tím spíš, že komunismus má rád růst a technický pokrok. Určitou nepříjemností pro obyvatelstvo, které těmito totalitními experimenty prošlo, je bohužel to, že funkcí soukromého vlastnictví a tržní ekonomiky není pouze umožnit majitelům kapitálu dominanci nad těmi, kdo mají jen svou práci. Hrají také užitečnou roli v koordinaci činnosti milionů lidí a obejít se zcela bez nich není tak úplně jednoduché. Lidské katastrofy způsobené centrálním plánováním to dokazují naprosto jasně.“[642]

Co k tomu říci? Lze pochopit, že vážený pan Piketty projevuje mudrováním o „lidských katastrofách způsobených centrálním plánováním“ přímo panenskou nevinnost v otázce objektivních, vnitřních a systémových slabin a nedostatků i příčin rozkladu, rozpadu a zhroucení vlastnické a mocenské organizace stalinského modelu socialismu. Je ale zvláštní, že francouzský vysokoškolský profesor nechápe to, čemu velmi dobře porozuměli ruští – z většiny negramotní! – rolníci v revolučním roce 1917: totiž, že musí sami přiložit ruku k dílu likvidace soukromého vlastnictví půdy feudálních velkostatkářů a pohlavárů pravoslavné církve. Není divu, že v období, jež těsně předcházelo říjnovou revoluci, Lenin uváděl: „Po celé zemi se rozhořívá plamen rolnického povstání. Je nad slunce jasnější, že kadeti a jejich nohsledi všemožně zlehčují význam tohoto povstání a líčí je jen jako „pogromy“ a „anarchii“. Tuto lež vyvrací to, že v ohniscích povstání je už půda odevzdána rolníkům: ještě nikdy „pogromy“ a „anarchie“ neměly tak skvělé politické výsledky! Obrovskou sílu rolnického povstání dokazuje i to, že jak kompromisníci, tak eseři v „Dělu Naroda“… začali mluvit o odevzdání půdy rolníkům, aby hnutí ztlumili, dokud jim ještě definitivně nepřerostlo přes hlavu.“[643]

I my však bychom měli porozumět tomu, že francouzský vysokoškolský profesor ekonomie nemůže být levicově politicky (neboli protikapitalisticky) radikální: vždyť kdyby se ve svých názorech a praktických politických postojích příliš ztotožňoval s názory a postoji Marxovými a Leninovými, ztratil by v „kapitalistické svobodné a demokratické občanské společnosti“ během pouhé hodiny možnost přednášet nejenom na vysoké škole, leč též i na všech školách středních. Kritiku, kterou adresujeme bez jakékoli pochybnosti vysoce vzdělanému a inteligentnímu vysokoškolskému profesoru z města nad Seinou ve „sladké Francii“, bychom měli s mnohem větší naléhavostí adresovat sami sobě, proměnit ji na sebekritiku. Vždyť i my zaujímáme obdobné

sociálně konformistické postoje vůči rentiérskému monopolnímu kapitalismu jako on. Je-li totiž pravdou, že jedno procento nejbohatších miliardářů se díky rentě z kapitálového vlastnictví neboli finančním příjmům z výnosu svého kapitálu, jež si zadarmo a bezpracně přivlastnili, domohlo dvakrát většího majetku než zbytek lidstva, pak takováto konkrétně historická situace není hanbou jenom pro tyto sociálně ekonomicky parazitní kreatury, leč i – a především! – pro veškeré ostatní lidstvo, že těmto stvůrám dovoluje, aby nad ním vládly. Znovu si zopakujme Leninovu myšlenku, že když se otrok systému kapitalistického vykořisťování změní na jeho lokajského a patolízalského přisluhovače – třebas už svou sociálně historickou a dějinotvornou nečinností –, „vzbuzuje oprávněný pocit rozhořčení, opovržení a odporu". Tento pocit bychom ve sféře individuální a společenské duchovně praktické aktivity (čili v oblasti individuálního a společenského vědomí a sebevědomí, ve sféře individuálního a společenského světového názoru a postoje ke světu, jenž je právě celistvým duchovně praktickým osvojením světa) měli zaměřit především sami na sebe.

Představuje-li politickou nadstavbu rozličných forem „tekutého" sociálně ekonomického parazitismu, jenž zdola i shora ždímá a vysává národní státy, celosvětový systém fašistických či polofašistických diktatur, pak alternativu narůstajícímu globalizovanému fašismu ztělesňuje, jak se nám alespoň zdá a jak jsme již naznačili, politická státní moc nového historického typu – globalizovaný revolučně demokratický sociální stát, který by onomu jednomu procentu nejbohatších miliardářů poskytl (formou bezhotovostních peněz vznikajících úvěrovou emisí) nucený úvěr, jehož úrok a „roční procentní sazba nákladů" s jeho vedením spojená by výší odpovídaly alespoň dvojnásobku majetku tohoto „lidu", jenž vskutku vládne v současné kapitalistické občanské společnosti, a tudíž by jej tento „lid" nikdy nemohl uhradit. Astronomické finanční částky, které by v průběhu takové půjčky figurovaly, by samozřejmě existovaly pouze virtuálně, avšak exekuce na majetek na jejich podkladě by byla zcela reálná: fungování peněžního úvěrového systému využívajícího peněz rodících se „z dluhu" (možná v účelné kombinaci s daňovou politikou) by tak mohlo posloužit k „rozšíření a obohacení materiálně předmětné subjektivity lidského rodu" – vyvlastněním podnikatelských subjektů, jež zosobňují a ztělesňují globalizovaný spekulativně parazitní finanční kapitál. V sociálně ekonomických podmínkách soustavy výrobních vztahů soudobého rentiérského monopolního kapitalismu představuje historickou vývojovou perspektivu lidského rodu buď celosvětový systém fašistických či polofašistických diktatur – jenž dovede lidstvo k zániku –, nebo globalizovaná revolučně demokratická diktatura lidu. Černý kocourek Mikeš vypráví, že americký miliardář Warren Buffet měl údajně prohlásit: „Ano, třídní válka probíhá a válku vede moje třída, třída bohatých, a my také vyhráváme."[644] Právě takoví „ryzí demokraté", zosobňující „pravou křesťanskou lásku k bližnímu", si zaslouží naplnit praktickým životem jedno z lidských práv a svobod, jemuž se, což je velice překvapivé, právě „lidumilní miliardáři" zatím na sto honů vyhýbají: totiž právo a svobodu žít jako bezdomovec pod mostem.

Nyní by ovšem mohla nějaká „krásná duše" s tváří ctného ušlechtilého jinocha či dívky podobné nebeským andělům, jejíž něžné srdéčko (i všechny ostatní tělesné orgány, o nichž jen může svrchovaně ctnostný a mravně ušlechtilý jinoch snít) září neskonalou mravní krásou – pokud by se někdo takový ještě vyskytoval kdesi v amazonských pralesích –, namítnout, že hlásáme „třídní nenávist". Ano, protože nenávist k vykořisťovatelům a utlačovatelům, ke každé formě vykořisťovatelského soukromého vlastnictví, je nejsvatější a nejušlechtilejší cit, jenž se může zrodit v hrudi otroka kapitalistického vykořisťování a umožňuje mu zachovat si lidskou důstojnost v období,

kdy se ještě nevytvořila revoluční situace, nedozrály objektivní a subjektivní podmínky k tomu, aby bylo možné kapitalistický sociálně ekonomický zlořád rozbít, zničit a vyhodit do pověří.

Zdá se být nad slunce jasnější, že kapitálová vlastnická renta (neboli finanční příjmy z výnosu kapitálu), které si globalizovaná velkoburžoazní finanční oligarchie bezpracně přivlastňuje – připomeňme si názor Thomase Pikettyho, že ve vlastnické strukturaci globalizovaného monopolního rentiérského kapitalismu nabývá renta z vlastnictví kapitálu větší velikosti (a vyšší dynamiky), než je úroveň (a dynamika) hospodářského růstu, a proto i pramenem finančních příjmů pro monopolní velkoburžoazii přestává být ve stále větší míře zisk vznikající vykořisťováním živé konkrétní práce dělnictva v procesu kapitalistického způsobu výroby zboží – se stále výrazněji odráží a zračí v procesu jednoduché i rozšířené reprodukce v konkrétně historickém rámci globalizovaného vývojového stádia zmonopolizovaných kapitalistických výrobních vztahů, jež charakterizují rozmanité formy rentiérského sociálně ekonomického parazitismu, díky nimž ztrácí kapitalistický výrobní způsob sociálně historickou legitimitu.

Přestaňme se tedy na chvíli zabývat zkoumáním soustavy výrobně vztahových forem rozvoje výrobních sil, v níž se rozličné formy a podoby patologického sociálně ekonomického parazitismu bezpracných výnosů renty z vlastnictví kapitálu proměňují na rakovinný nádor společnosti zmonopolizovaného rentiérského kapitalismu, a pokusme se alespoň pouze náznakově pojmově uchopit a zobrazit v logice pohybu pojmů momenty procesu rozšířené reprodukce samosprávného teoreticko-praktického modelu socialismu. Připomeňme si, že předpokladem rovnováhy v systému a procesu kapitalistické rozšířené reprodukce je to, že součet variabilního kapitálu plus spotřebované části nadhodnoty a té části nadhodnoty, která je akumulována do růstu variabilního kapitálu v odvětví produkce výrobních prostředků (pro další výrobní prostředky a výrobních prostředků pro výrobu spotřebních předmětů), se má rovnat objemu konstantního kapitálu spolu s částí nadhodnoty akumulované do růstu konstantního kapitálu v odvětví výroby spotřebních předmětů. [645] Róza Luxemburgová podrobila svého času Marxova schémata rozšířené reprodukce kritickému rozboru a vyslovila přitom pochybnost o možnostech realizace částí nadhodnoty, které v obou odvětvích (souborech, množinách odvětví, produkčních sférách) slouží v rámci struktur kapitálového mechanismu k další akumulaci pro investice do růstu objemu konstantního a variabilního kapitálu. Ze své koncepce potom odvodila závislost akumulace a rozšířené reprodukce kapitalismu na „nekapitalistickém okolí“ a v této souvislosti zároveň zdůraznila systémovou, takřka „životní nutnost agresívně imperialistické tendence kapitalismu navenek“neboli nezbytnost, historickou nevyhnutelnost přechodu od kapitalismu volné soutěže do monopolní vývojové fáze kapitalistického výrobního způsobu, v níž se projevují rysy parazitismu a zahnívání. [646]

Vzpomeňme zároveň, že u socialistických pracovních kolektivů se zdrojem zisku stává nejenom nutný produkt (neboli zaměstnanecké mzdy), leč i část výrobního přebytku, kterou je možné po odečtení daní do státního rozpočtu a finančních odvodů pro orgány nadpodnikového ekonomicko-finančního řízení (generální ředitelství, ministerstvo, atd., atp.) akumulovat do inovace a modernizace výrobní techniky a technologických výrobních postupů či za účelem přijímání dalších pracovníků, a proto by se u nich míra zisku měla z toho důvodu utvářet podle algebraického vzorce [(m + v)/c] nebo [(c + v + m)/c]. [647] Socialistický způsob výroby by tedy neměl mít problémy s akumulací do růstu masy peněz v sociálně ekonomické funkci variabilního kapitálu

v odvětví I. a konstantního kapitálu v odvětví II., aby dosahoval rovnováhy v procesu rozšířené ekonomické reprodukce, jak to uvádí Marx ve druhém díle Kapitálu.

Jakým způsobem má ale socialistická společnost zespolečenšťovat (čili zobecňovat) „nadhodnotu", která se rovná (m + v), aby se i v rámci socialistického způsobu výroby přetvářely vyrobené hodnoty na jejich vývojové modifikace ve formě výrobních cen, čímž by vznikaly socialistické výrobní vztahy, v nichž by výrobní prostředky byly celospolečenským vlastnictvím, a zároveň by socialistické vlastnické struktury umožňovaly investovat do hospodářského růstu, z něhož by bylo možné čerpat zdroje pro akumulaci do inovace a modernizace výrobních prostředků na základě vědeckotechnického a technologického pokroku? Již jsme zmiňovali, že na první pohled se vskutku zdá, že jedinou možnou formou takového zespolečenštění je to, co navrhoval ve své době Stalin: totiž přídělové hospodaření s výrobními prostředky, kdy ceny výrobních prostředků určuje státní plán a tento systém plánovitého řízení národního hospodářství je výrazem logiky vlastnického jednání, které klade mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizuje nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům, odnímá přímým a bezprostředním výrobcům v pracovních kolektivech nadprodukt i nutný produkt a pak tento čistý společenský produkt (národní důchod) znovu rozděluje a přerozděluje ve velmi složité hře centrální, státně administrativní a podnikové, ekonomicko-finanční složky řídícího aparátu. Stalinský (sovětský) model socialismu, jehož sociálně ekonomickým základem bylo fungování nastíněného mechanismu přivlastňování, jejž vládnoucí sociálně mytologická ideologie třídy řídícího aparátu nazývala dokladem „bezprostředně společenského charakteru práce za socialismu", se nezrodil náhodou, nýbrž zcela zákonitě, a proto není divu, že kupříkladu velká část členů, aktivistů a funkcionářů KSČM pokládá stalinský reálně existující socialismus za jediné možné „vymodelování" socialistického společenského zřízení, přestože nahrazování diktatury proletariátu diktaturou třídy řídícího aparátu nad proletariátem způsobovalo v tomto systému problémy v procesu rozšířené ekonomické reprodukce: například tím, že dejme tomu v etapě urychlené industrializace ve třicátých létech v Sovětském svazu nebyla akumulace části nadvýrobku do růstu mezd v odvětví I. doprovázena akumulací do zvětšování objemu základních fondů v odvětví II, což narušovalo dosažení rovnováhy reprodukčního procesu a v dalších letech, v nichž se socialistické státy pokoušely osvobodit od diktátorských metod sociálně ekonomického a politického řízení, se stalo živnou půdou chronického deficitu, jenž přetrvával v oblasti obchodu a služeb. [648]

Opět si zopakujme, že nízký stupeň propojení, sladěnosti a provázanosti dílčích vlastnických funkcí, díky němuž se státně byrokratické vlastnictví třídy řídícího aparátu stalo brzdou a překážkou rozvoje výrobních sil, způsobil, že reálně socialistická ekonomika, o jejímž rozvoji rozhodovala nepružně a těžkopádně fungující soustava plánovitého řízení, počala v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let zaostávat nejenom v dynamice přenosu výsledků vědeckotechnického a technologického pokroku do průmyslových a zemědělských výrobních procesů, v růstu produktivity živé práce i celkové efektivnosti společenské výroby, ale začala ztrácet tempo i v oblasti uspokojování rostoucích hmotných potřeb obyvatel, v nichž se zračilo zvyšování jejich hmotné životní úrovně. Omezeně společenská vlastnická subjektivita řídícího aparátu tak stála u zrodu fungování deficitního hospodářského mechanismu s pro předlistopadový socialismus typickým stálým a trvalým převisem poptávky nad nabídkou, takže třída sociálně ekonomicky velmi nesuverénních správců společenského vlastnictví obrůstala dalšími privilegovanými sociálně ekonomickými skupinami z oblasti obchodu a služeb, jejichž příslušníci už často neměli vůbec nic společného ani

s komunistickou stranou, ani s ideály a hodnotami socialismu: byli to oni příslovečn „veksláci“, „řezníci“, „zelináři“ atd., kteří počali mít v každodenním životě společnosti reálně fungujícího socialismu daleko více „vedoucí úlohy“ než většina předsedů základních organizací komunistické strany, o dělnících jakožto obyčejných členech strany ani nemluvě. [649]

U zrodu vize samosprávného modelu socialismu stojí Marxova myšlenka o všeobecné práci coby základní společenské výrobní síle a zdroji nadvýrobku, jejíž praktické uplatnění vede k úspoře pracovní doby, která se rovná růstu volného času pro rozvoj individuality každého člena společnosti, jenž zase působí zpětně na produktivní sílu živé konkrétní práce jako největší produktivní a z „hlediska bezprostředního výrobního procesu může být pokládána za produkci fixního kapitálu, přičemž tento fixní kapitál je sám člověk.“[650] **A tímto „člověkem“ je kognitariární (neboli vědecko-inženýrský, počítačově informační, vědecký a umělecký) proletariát, jenž má stejný objektivní celotřídní zájem jako klasický proletariát průmyslový, představuje novou profesně zaměstnaneckou skupinu dělnické třídy, která pokračuje v realizaci její revoluční sociálně historické a dějinotvorné úlohy, a to v „umocněné“ a „zdokonalené“ formě, neboť produkuje volný čas pro rozvíjení lidsko-společenské individuality každého člena společnosti coby historicky novou formu společenského bohatství. V soustavě výrobních vztahů samosprávného socialismu se aktivním a činným třídně sociálním bytím kognitariárního proletariátu stává všeobecná práce prací společnou a pospolitou, jejíž sociálně ekonomické „přepodstatnění“ tvoří materiálně předmětná produktivní síla lidské vlastnické součinnosti, jež představuje aktivní a činné třídně sociální bytí třídy samosprávných vlastníků, která se rodí z útrob třídně sociální strukturace kapitalismu jako třídní svazek kognitariárního proletariátu, tradiční průmyslové dělnické třídy a třídy pracujících soukromých vlastníků, jenž se stává krystalizačním jádrem třídně sociální diferenciace a strukturace postkapitalistického systému. Produktivní sociálně ekonomická síla (a energie) mezilidské vlastnické součinnosti se klade coby užitná hodnota jako výrobní náklad a současně i zvláštní „zboží“, finální produkt socialistické zbožní výroby. A obě tyto užitné hodnoty mají svou hodnotu čili svůj hodnotový obsah. Hodnotu produktivní síly mezilidské vlastnické součinnosti coby výrobních nákladů lze pokládat za proměnnou, nekonečně malou a k nule směřující veličinu, hodnota produktivní síly mezilidské vlastnické součinnosti v podobě užitné hodnoty produktu výrobního procesu může být velmi malá, vždy však představuje číselnou veličinu konečnou: produktivní sociálně ekonomická síla (a energie) mezilidské součinnosti z toho důvodu plodí mimořádný, dodatečný a zvláštní zisk vyššího řádu, jehož míra je i při malém objemu tohoto zisku v podstatě nekonečná. Třídě samosprávných vlastníků je vlastní celotřídní, nejúplněji společenská vlastnická subjektivita, jako je tomu u klasického industriálního proletariátu, čili též objektivní celotřídní zájem na optimalizaci a souladu dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí; podřízení každodenní sociálně ekonomické praktické aktivity pracovníků řídícího aparátu celospolečensky určující a integrující vlastnické subjektivitě tradičního a kognitariárního proletariátu v systému výrobních vztahů samosprávného vymodelování socialismu pak slouží k zorganizování mezilidské vlastnické součinnosti v souladu se společenskou vlastnickou funkcí a celospolečenským vlastnickým zájmem, díky čemuž se právě stává hodnota užitné hodnoty produktivní energie mezilidské vlastnické součinnosti jakožto výrobního nákladu nekonečně malou veličinou. (Jakožto každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita, aktivní vlastnická činnost, která je výrobním nákladem, má, objektivně a reálně vzato, její užitná hodnota hodnotový obsah, jenž se rovná nule, ovšem nulou nelze při výpočtu a stanovení ziskové míry dělit). Masa zisku vyššího řádu, jenž se zrcadlí v nekonečně veliké míře zisku a nepodléhá zákonu klesající**

tendence všeobecné ziskové míry, poroste souběžně s tím, jak bude revolučně demokratický stát vytvářet politické a právní předpoklady – které se týkají například i fungování bankovního, peněžně úvěrového systému či daňové politiky – pro formování třídy samosprávných vlastníků a pozdvihování samosprávných vlastnických aktivit na stále vyšší sociálně ekonomickou úroveň. Zisk vyššího řádu má spolu s hodnotovou stránkou i stránku užitné hodnoty, která spočívá právě ve spojování a splývání pracovních aktivit s aktivitami spoluvlastnickými, rozvíjení schopnosti každého jednotlivce podílet se na vlastnickém řízení společnosti: rozvoj samosprávného vlastnického a podnikatelského sektoru tedy spočívá v oddělení vlastnického (vlastnicko-třídního) řízení a řízení odborně profesionálního, pro nějž je nezbytná většinou vysokoškolská kvalifikace; současně však se vlastnické řízení a spolurozhodování stává na všech úrovních svéráznou zvláštní „nadstavbovou" profesí zaměstnanců, jíž se budou lidé učit, aby se mohli stát rozumnými a zodpovědnými hospodáři světa, v němž žijí. [651]

Zdá se nám tedy, že do schémat rozšířené ekonomické reprodukce v samosprávném pojetí socialismu bude nezbytné zařadit do produkční sféry výrobních prostředků i do výrobní oblasti spotřebních předmětů onen zvláštní konstantní fixní kapitál společenského výrobního procesu, jímž je produktivní sociálně ekonomická síla mezilidské vlastnické součinnosti, jež plodí díky optimální sladěnosti, kooperaci a koordinaci dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, která činí společenské vlastnictví vlastnictvím vskutku reálným, spolu s „běžnou" nadhodnotou a „normálním" ziskem i nadhodnotu a zisk vyššího sociálně ekonomického řádu. Naturální a hodnotové složení obou základních produkčních sfér, které se účastní procesu rozšířené ekonomické reprodukce, tak bude zahrnovat: do systému a procesu zbožní výroby vložené odpovídající množství zvěcnělé práce neboli konstantního fixního a oběžného kapitálu (c) + úměrné množství práce konkrétní a živé (v) + spotřebovanou část „běžné" nadhodnoty (ms) + část „běžné" nadhodnoty akumulované do růstu konstantního kapitálu (mac) + část „běžné" nadhodnoty akumulované do růstu variabilního kapitálu (mav) + část nadhodnoty vyššího řádu akumulované do růstu konstantního kapitálu (m'ac) + část nadhodnoty vyššího řádu akumulované do růstu variabilního kapitálu (m'av).

Tak jak se bude rozvíjet vlastnické řízení a spolurozhodování zaměstnanců na úroveň nadnárodních a nadstátních, v celoplanetárním rámci působících samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů, bude i zanikat parazitní sociálně ekonomický charakter renty z kapitalistického soukromého vlastnictví. Samosprávný socialismus přinese spolu s růstem masy nadhodnoty a zisku vyššího řádu rentu kognitariární jakožto určitou část dodatečného, zvláštního a mimořádného zisku vyššího řádu, která se může stát prvkem hospodaření samosprávných podniků, pracujících na principu individuálních kapitálových účtů, jako je tomu kupříkladu v mondragonském družstvu vlastníků, a, jak se alespoň zdá, též i například rentu ekologickou pro ty kapitálové investory, kteří vkládáním ekologizační živé a zvěcnělé práce do výrobních procesů podporují hospodářský růst v určité oblasti přírodního a životního prostředí. Na podobách renty, které v systému výrobních vztahů samosprávného socialismu přináší jednotlivcům podíl na vlastnickém řízení a spolurozhodování, neleží žádný stín bezpracně přivlastňovaného zisku či jiné formy sociálně ekonomického parazitismu, neboť se vlastně jedná o jejich spravedlivou podnikatelskou odměnu, kterou získávají spolu se zaslouženou mzdou za svou práci. [652]

Pokračujme v pojmově teoretickém neboli, jak by možná řekl Hegel, spekulativním zkoumání myšlenkového obsahu nadhodnoty a zisku vyššího sociálně ekonomického

řádu. Uveďme nejdříve dva příklady, jichž jsme se vlastně již letmo dotkli ve třetí kapitole našich úvah a neumělých pokusů o analyticko-syntetický pojmově teoretický přístup. [653] **Z veřejných účetních uzávěrek družstevních továren, které se objevovaly v šedesátých létech devatenáctého století Anglii, vysvítalo, že po odečtení mzdy ředitele, která tvořila část vynaloženého variabilního kapitálu úplně stejně jako mzdy ostatních dělníků, měly větší zisk než průměrný, ačkoli místy platily peněžním ústavům mnohem vyšší úroky z úvěrů než soukromí továrníci. Příčinou vyššího zisku byla ve všech těchto případech větší hospodárnost při používání konstantního kapitálu. Ve stejném období se v jednom anglickém listě, jenž si patrně přál, aby se ze všech poddaných královny Viktorie stali měšťáčtí či maloměšťáčtí šosáci a stará dobrá Anglie se tak stala zemí, která bude mít, jak psal na jednom místě Engels, spolu s vlastní buržoazií i buržoazní proletariát, objevil článek, v němž autor oznamoval, že když v Manchesterské společnosti pro výrobu drátů zavedli jakousi formu vlastnické spoluúčasti mezi kapitalisty a dělníky, způsobilo to náhlý pokles plýtvání materiálem, jelikož dělníci nevěděli, proč by měli plýtvat svým majetkem víc než kterýkoli soukromý podnikatel. Tentýž list pak odhalil jako základní nedostatek rochdalských družstevních podniků (rochdalských pionýrů), že tyto dělnické družstevní podniky „dokázaly, že dělnická sdružení mohou vést s úspěchem obchody, továrny a téměř všechny formy průmyslu, a neobyčejně zlepšily postavení samých dělníků, ale přitom neponechávají viditelné místo pro kapitalistu.“, což je zjištění, které musí zajisté vyvolávat v mysli obhájců systémů kapitalistického vykořisťování coby společenského řádu, jenž údajně odpovídá „věčné a neměnné lidské přirozenosti“, přímo děsivou hrůzu.** [654]

Díky materiálně předmětné synergické energii mezilidské vlastnické součinnosti, která je hodnotovou substancí celotřídní vlastnické subjektivity třídy samosprávných vlastníků, se jejich každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita stává zpětnou vazbou mezi výrobními náklady a konečnými produkty zbožní výroby v systému samosprávného socialismu, čímž vede k úsporám jak živé konkrétní práce a společensky nutné pracovní doby, tak i (a především) surovin, energie, materiálů nebo spotřebované užitné hodnoty strojů a výrobní techniky, jejíž hodnota se živou prací přenáší do hodnotového složení užitné hodnoty výsledného zboží. Nadhodnota a zisk vyššího řádu se tak – zvláště když spoluúčast přímých a bezprostředních výrobců na vlastnickém řízení a spolurozhodování dosahuje úrovně nadnárodních a nadstátních samosprávných vlastnických komplexů – předmětně manifestují především jako úspora různých prvků konstantního fixního a oběžného kapitálu ve výrobních procesech (které mohou nabývat podoby uzavřených a bezodpadových technologických výrobních celků, v nichž zplodiny jednoho výrobního procesu slouží jako suroviny a energetické zdroje pro další výrobní proces, čímž výrobní proces stává zároveň ekologizačním procesem; zaváděním ekologicky stále méně náročných výrobních technologií se tak lidská výrobní, předmětně přetvářecí praxe přibližuje úrovni samopohybu hmotné substance) a v důsledku toho současně též, i coby zmenšení jejich „ekologické stopy“ neboli objemu škodlivých zplodin, které procesy společenské výroby v jakémkoli společenském řádu produkují: a to v takové míře, která je nedosažitelná pro kapitalismus a nedosáhl jí ani stalinský model socialismu. [655]

Marxistická filosoficko-ekonomická teorie pracovní hodnoty – již mnohokrát jsem vyslechl (či přečetl) hlubokomyslné úvahy, že by se vlastně (a správně „marxisticky“ nebo ještě lépe „marxisticko-leninsky“) mělo říkat „pracovní teorie hodnoty“; má zpozdilá a veskrze hloupá hlava se však dosud nedobrala pochopení toho, proč a v čem se slovní výrazy „teorie pracovní hodnoty“ a „pracovní teorie hodnoty“ tak zásadním a fundamentálním způsobem od sebe vzájemně obsahově liší: zdá se mi, že hledání a

„nalézání“ takového rozdílu spíše odpovídá myšlení ve stylu středověké ortodoxní scholastické dogmatiky – rozlišuje mezi kategoriemi „produktivita (produktivní síla) práce“ a „produktivnost práce“. „Produktivní síla práce“ je spíše výrobně silovou kategorií, která je obsahově protikladná kategorii „hodnota zboží“ (neboli „hodnota jednotky užitné hodnoty zboží“). Vymezujeme-li hodnotu zboží jako množství živé a zvěcnělé práce – neboli pracovní doby, neboť průběh živé a zvěcnělé práce (přímé a bezprostřední konkrétní živé práce bezprostředního a přímého výrobce, jenž v jejím průběhu přenáší v procesu výroby zboží užitnou hodnotu a hodnotu užitné hodnoty práce zvěcnělé ve strojích, nástrojích, surovinách, energii, atd., atp., do užitné hodnoty a hodnotového složení užitné hodnoty konečného zbožního výrobku) se měří pracovní dobou –, které je společensky nutné a potřebné ke zhotovení (výrobě) jednotky užitné hodnoty produkovaného zboží, finálního produktu zbožní výroby, pak se produktivita práce rovná počtu (množství) jednotek užitné hodnoty daného zboží vyrobených za určité období – den, týden, měsíc, rok atd., atp. Z čehož na první pohled plyne, že mezi hodnotou zboží a produktivní silou práce existuje vzájemný vztah nepřímé úměrnosti: s růstem produktivity práce klesá hodnotový obsah jednotky užitné hodnoty zboží vyprodukovaného v průběhu jistého časového období. A naopak: jestliže v daném časovém období produktivní síla práce klesá, hodnotový obsah vězící v jednotce užitné hodnoty vyráběného zboží stoupá. Současně dlužno mít stále na zřeteli, že hodnotový obsah (hodnotová substance) jednotky užitné hodnoty finálního produktu zbožní výroby – což je, jak znovu opakujeme, společensky nutné a potřebné množství abstraktně obecné, kvalitativně stejnorodé čili bezrozdílné práce: protože hodnota zboží se utváří formou zespolečenšťování (které probíhá cestou zprůměrňování) objemů (mas) konkrétních živých prací jednotlivých přímých a bezprostředních zbožních výrobců v určitém odvětví zbožní výroby – nabývá sociálně ekonomické formy hodnoty jakožto společenského výrobního vztahu, v němž společenské vztahy mezi lidmi (v systému jednoduché zbožní malovýroby mezi pracujícími soukromými vlastníky a malovýrobci zboží) dostávají zvěcnělou neboli odcizenou a převrácenou podobu, stávají se vztahy mezi věcmi a prostřednictvím věcí, což se pak dále zračí v tak zvaném „zbožním“ a „zbožně peněžním fetišismu“. [656]

Jestliže „produktivní síla“ charakterizuje konkrétní živou práci z hlediska toho, jak působí v rámci dané soustavy výrobních vztahů procesu výroby zboží (prosté, kapitalistické, socialistické), pak zkoumání „produktivnosti“ práce ukazuje, zda a jak daná živá konkrétní práce vytváří společenský nadvýrobek, nadprodukt (výrobní přebytek) neboli společenské bohatství, jež má v systému kapitalistických výrobních vztahů podobu kapitálu čili (samo)zhodnocující se hodnoty, samočinně rostoucí nadhodnoty, peněz, jež nabývají „zázračnou“ schopnost samorozmnožování neboli schopnost „dělat (vyrábět, plodit, rodit) další peníze“. Kategorie „produktivní (nebo neproduktivní, zprostředkovaně produktivní) práce“ tedy svým pojmovým (myšlenkovým) obsahem odráží a vyjadřuje výrobně vztahovou, sociálně ekonomickou charakteristiku konkrétní živé práce přímého a bezprostředního výrobce zboží v procesu zbožní výroby.

Marx vychází při zkoumání a vymezování produktivní práce z teorie klasika anglické buržoazní politické ekonomie Adama Smitha. Neboli z pojetí produktivní práce ve smyslu kapitalistické výroby – čili práce, která vyrábí nadhodnotu. Produktivní prací v soustavě kapitalistických výrobních vztahů je námezdní práce, která se směňuje za variabilní část kapitálu – neboli za onu část kapitálu, jež se vynakládá na mzdu –, díky čemuž nejenom reprodukuje objem investovaného variabilního kapitálu (čili hodnotu pracovní síly námezdního dělníka), ale kromě toho vyrábí nadhodnotu pro kapitalistu.

Jedině tím se zboží nebo peníze přeměňují v kapitál, vyrábějí se jako kapitál. To znamená, že množství hodnoty, které bylo vynaloženo na námezdní práci dělníka-proletáře, jehož práce je přímo a bezprostředně produktivní pro kapitál, reprodukuje konkrétní živá práce proletářského přímého a bezprostředního výrobce zboží ve zvětšeném rozsahu, čili vrací kapitalistickému vlastníku výrobních prostředků více práce, než od něj dostává ve formě mzdy. Produktivní pro kapitál je tedy pouze ta pracovní síla, jejíž kapitalistické zaměstnávání a využívání přináší třídě kapitalistů více hodnoty, než je hodnota pracovní síly námezdně pracujícího proletářského nevlastníka výrobních prostředků. Na práci bezprostředně a přímo produktivní pro kapitál se zakládá samotná existence kapitálu a společenské třídy kapitalistů. Nejde však o absolutně produktivní práci, nýbrž o konkrétní živou práci, která je produktivní relativně: kdyby totiž pracovní den stačil pouze k tomu, aby udržel dělníka naživu, to znamená, že v průběhu pracovního dne by docházelo k pouhé reprodukci dělníkovy pracovní síly, byla by dělníkova práce v absolutním slova smyslu samozřejmě produktivní, neboť by reprodukovala (čili neustále nahrazovala) hodnoty, které spotřebovala ve výrobním procesu – a které se rovnají hodnotě pracovní síly dělníka –, nebyla by však produktivní v kapitalistickém smyslu, jelikož by neprodukovala nadhodnotu. Nevyráběla by fakticky žádnou novou hodnotu, pouze by nahrazovala starou; v jedné formě by hodnotu spotřebovávala, v jiné by ji zase reprodukovala a nahrazovala. Námezdní práce dělnického obyvatelstva je relativně produktivní pro kapitál v tom smyslu, že dělník ve výrobním procesu nejenom nahrazuje starou hodnotu, ale vytváří též hodnotu novou: čili že ve svém výrobku zpředmětňuje více pracovní doby, než je zpředmětněno ve výrobcích (životních prostředcích), jež udržují dělníka na živu. V tom spočívá živná sociálně ekonomická půda kapitálu a kapitalistů, celého kapitalistického způsobu výroby. [657]

Adam Smith uvádí, že „je práce, která zvyšuje hodnotu předmětu, na nějž je vynaložena, a je práce, která takový účinek nemá. Ta první vytváří hodnotu, a lze ji tedy nazvat produktivní, ta druhá je neproduktivní. Tak pozice manufakturního dělníka přidává zpravidla k hodnotě materiálu, který zpracovává, hodnotu jeho vlastního živobytí a zisk jeho zaměstnavatele. Naproti tomu práce sluhy nepřidává žádnou hodnotu. Ačkoli zaměstnavatel zálohuje manufakturnímu dělníkovi mzdu, nemá s ním ve skutečnosti žádné výdaje, protože se mu hodnota této mzdy obvykle vrací, a to se ziskem, ve zvýšené hodnotě předmětu, na nějž dělník vynakládá svou práci. Naproti tomu výdaje na vydržování sluhy se nevracejí nikdy. Zaměstnává-li někdo hodně dělníků, bohatne, a drží-li si hodně služebníků, chudne.“[658]

Ze Smithovy myšlenky vyplývá, že produktivní je pouze práce, která vyrábí kapitál. Kapitálem se však zboží nebo peníze stávají jedině tím, že se přímo směňují za pracovní sílu produktivního dělníka, a směňují se pouze proto, aby byly nahrazeny větším množstvím práce, než je v nich obsaženo. Neboť pro kapitalistu jako takového užitná hodnota dělníkovy pracovní síly nezáleží v její skutečné užitné hodnotě, v užitečnosti této zvláštní konkrétní práce, v tom, že dělník dovede tkát, tavit ocel, kopat uhlí, péci chleba, montovat automobily, stavět domy či skládat z jednotlivých komponent počítače atd., atp., stejně jako ho pramálo zajímá užitná hodnota produktu zmiňovaných (i všech ostatních) prací jako taková, protože produkt živé konkrétní práce produktivního dělníka je pro něj zbožím (neboli produktem konkrétní živé práce kapitalistových produktivních dělníků, jenž byl vyroben za účelem směny za produkty konkrétní živé práce produktivních dělníků jiných kapitalistů), nikoli spotřebním předmětem. Na vyrobeném zboží zajímá kapitalistického vlastníka a podnikatele jedině to, že obsahuje více směnné hodnoty, než činí objem výrobních nákladů, jež za produkci zboží zaplatil

(a do jeho výroby vložil), a tak užitná hodnota dělníkovy práce záleží pro něj v tom, že dostává zpět větší množství pracovní doby, než ve formě mzdy dělníkovi zaplatil. V Marxově a Engelsově době náleželi dle statistických účetních údajů anglických továren k produktivním pracovníkům všichni, kteří se tak či onak podíleli na výrobě zboží, počínaje dělníky v pravém slova smyslu a konče řediteli, inženýry, kteří bezprostředně organizovali a řídili proces výroby zboží – na rozdíl od kapitalistických majitelů továren: všechny osoby, které byly zaměstnány v dané továrně a v k továrně příslušných kancelářích, se tudíž (kromě kapitalistického továrníka či továrníků) počítaly do kategorie námezdních pracovníků. Ještě jednou si tedy zopakujme, že – z hlediska kapitalistické výroby! – je produktivní taková živá a konkrétní práce, která se přímo a bezprostředně směňuje za kapitál (čili za peníze v sociálně ekonomické funkci a roli variabilního kapitálu), díky čemuž se kapitalismus stává nejenom hodnototvorným, leč též (a především) zhodnocovacím způsobem výroby zboží, kdy množství abstraktně obecné, kvalitativně bezrozdílné a stejnorodé, společensky průměrné a jednoduché živé a zvěcnělé práce, obsažené ve zbožním produktu dělníkovy práce, je větší než hodnota životních prostředků, které zabezpečují dělníkovo živobytí: jedná se o směnu, kterou se výrobní podmínky práce, peníze, zboží, všechny užitné hodnoty a hodnoty těchto užitných hodnot, jež se vkládají do procesu zbožní výroby, mění v kapitál a práce v práci námezdní. [659]

Tím je též přesně řečeno, stanoveno a vysvětleno, co je neproduktivní práce: je to práce, která se nesměňuje za kapitál (neboli proměnlivou složku do procesu výroby zboží vkládaného kapitálu), leč přímo a bezprostředně za peníze coby kapitalistův důchod, finanční příjem, část dělníky vyrobené nadhodnoty, která se proměnila v kapitalistův zisk nebo jeho podřízené součásti, k nimž mohou náležet úrok a renta. V soustavě kapitalistických výrobních vztahů může k neproduktivní práci náležet i práce (respektive produkt práce), kterou si kupuje (může kupovat) dělník za svoji obdrženou mzdu, když si kupříkladu nechá na míru ušít kalhoty či boty nebo opravit svůj osobní automobil v autodílně. Určení produktivní a neproduktivní práce nejsou v žádném případě vzata z hmotného určení pracovní aktivity pracovníka (ani z charakteru jejího produktu či z určenosti práce jako práce konkrétní a živé, nýbrž z určité konkrétně historické sociálně ekonomické formy, podstaty společenských výrobních vztahů, v nichž se práce uskutečňuje. Herec, zpěvák, cirkusový klaun – nebo šašek v primitivních a idiotských televizních estrádách, jenž se upřímně domnívá, že čím více vulgárních slov během vystoupení poví, tím bude vtipnější a populárnější (a může se posléze například stát starostou v Praze – Řeporyjích) – je dle naznačených sociálně ekonomických určení produktivním pracovníkem, pracuje-li ve službách nějakého kapitalistického podnikatele, jemuž vrací více (abstraktně obecné, kvalitativně bezrozdílné a stejnorodé) práce, než od něho ve formě mzdy dostává, zatímco krejčí, který přichází ke kapitalistovi do domu a šije mu oblek, nebo zedník (či instalatér a pokrývač), jenž kapitalistickému podnikateli opravuje a rekonstruuje jeho vilu, náležejí k neproduktivním pracovníkům. Konkrétní živá práce herce (zpěváka, klauna, šaška) se směňuje za (variabilní) kapitál, práce krejčího (zedníka, instalatéra, pokrývače atd., atp.) za finanční příjem (důchod, zisk) kapitalisty. Produktivní práce nadhodnotu vyrábí, práce neproduktivní nadhodnotu, jež se proměnila ve finanční příjem (zisk, důchod, rentu úrok atd., atp.) spotřebovává. Produktivní a neproduktivní práce se vždy rozlišují nikoli z pohledu toho, kdo je vykonává a poskytuje, a zda za ně dostává či nedostává peníze, leč pouze a jedině na základě toho, jakou sociálně ekonomickou povahu a podstatu mají peníze, které vykonavatel nějaké pracovní činnosti za svou práci (službu) obdržel. Z tohoto hlediska vždy byly a jsou zcela nesmyslné názory představitelů vulgárních ideově teoretických proudů buržoazní politické ekonomie, kteří

tvrdili a tvrdí, že například služba osobního lokaje kapitalistického továrníka nebo prostitutky, za níž vážený pan továrník dochází do veřejného domu, je produktivní prací, jelikož je konána za peníze a vynáší peníze těm, kdož ony služby poskytují. [660]

Spisovatel může být produktivním pracovníkem, nikoli však proto, že produkuje myšlenky (nebo smyšlenky), nýbrž z toho důvodu, že obohacuje nakladatele, jenž vydává jeho knihy, jeho pracovní činnost je tedy produktivní do té míry, v níž je námezdním pracovníkem nějakého kapitalisty. A stejně tak je tomu u novináře, malíře, sochaře, herce, zpěváka či estrádního baviče: být produktivním pracovníkem v systému kapitalistických výrobních (sociálně ekonomických, vlastnicko-třídních) poměrů a struktur není v žádném případě lichotivé společenské označení, ale spíše doklad velké sociálně ekonomické smůly, do níž daný pracovník zabředl. Užitná hodnota zboží, v němž se ztělesňuje práce produktivního pracovníka, může být zcela nepatrná a toto hmotné určení nikterak nesouvisí s vlastností práce být produktivní prací, jež naopak vyjadřuje pouze určitý společenský výrobní vztah. Jde o takové určení práce, které nevyplývá z jejího obsahu nebo jejího výsledku, nýbrž z její určité sociálně ekonomické formy.

Předpokládáme-li však společnost, v níž se kapitál zmocnil celé výroby – a že tedy zboží (na rozdíl od pouhé užitné hodnoty) už nevyrábí pracovník, jenž sám vlastní výrobní podmínky k produkci tohoto zboží, ale že výrobcem zboží je už pouze kapitalista (s výjimkou jediného zboží, jímž je pracovní síla) –, musí pak už lidé v kapitalistické občanské společnosti směňovat svoje těžce vydělané peníze buď za zboží, které vyrábí a prodává jedině kapitál, nebo za takové práce, které se kupují stejně jako všechna zboží pro spotřebu, čili jedině pro jejich věcné vlastnosti, pro jejich užitnou hodnotu, pro ty služby, jež ve své věcné určenosti prokazují svým kupcům a spotřebitelům. Neboli za práce (čili služby) vykonávané neproduktivními pracovníky. Pro toho, kdo tyto služby poskytuje, jsou tyto služby zbožím. Mají tedy (domnělou nebo skutečnou) užitnou hodnotu a jistou hodnotu směnnou. Pro kupce jsou však tyto služby pouhými užitnými hodnotami, předměty, jejichž pomocí spotřebovávají své finanční příjmy. V kapitalistickém systému nedostávají neproduktivní pracovníci svůj podíl na mzdách a ziscích, na zboží vyrobeném produktivní prací, zdarma, ale musí si svůj podíl na tomto zboží koupit, přičemž s jeho výrobou nemají nic společného.

Je zřejmé, že čím více peněz ve formě mezd a zisků se vydá za zboží vyrobené kapitálem, tím méně finančních příjmů lidí je možné vydat na nákup služeb neproduktivních pracovníků a naopak. Věcná určenost práce a v důsledku toho i jejího produktu nemá sama o sobě s tímto rozlišováním mezi produktivní a neproduktivní prací nic společného. Například kuchaři a číšníci v hotelu jsou produktivními pracovníky, protože jejich práce se mění v kapitál pro majitele restaurace. Tytéž osoby jsou pro mne coby domácí služebníci neproduktivními pracovníky, neboť si z jejich služeb nevytvářím kapitál, ale vydávám na jejich zakoupení své peníze, jež se v takovém případě neproměňují v kapitál. Stejná situace pro mne nastane, pokud se v hotelu ubytuji: i v takovém případě jsou pro mne jakožto spotřebitele tyto osoby neproduktivními pracovníky. Je zjevné, že tou měrou, jak se kapitál zmocňuje celé výroby, v důsledku čehož mizí domácký a malý průmysl, jenž vyrábí pro vlastní spotřebu a který nevyrábí zboží, vykonávají neproduktivní pracovníci (neboli pracovníci, jejichž služby se směňují přímo za peněžní důchody), většinou už jenom osobní služby, a jenom nepatrná část těchto pracovníků (například švadleny, kuchaři, krejčí, ševci atd., atp.) vyrábí věcné užitné hodnoty. Že nevyrábějí zboží, vyplývá už z povahy věci, neboť zboží jako takové není nikdy přímo a bezprostředně předmětem

osobní spotřeby výrobce zboží, ale nositelem směnné hodnoty. V podmínkách rozvinutého kapitalistického způsobu výroby se proto může bezprostředně účastnit hmotné výroby pouze nepatrná část těchto neproduktivních pracovníků. A může se na ní podílet jedině tím, že směňuje své služby za finanční příjmy v podobě zisku, úroku, renty nebo mzdy, tedy za peníze, které nejsou variabilním či konstantním kapitálem. To ovšem zajisté nebrání tomu, aby se hodnota a cena služeb těchto neproduktivních pracovníků neurčovala a nemohla určovat týmž (nebo analogickým) způsobem, jako hodnota a cena produktivních dělníků, totiž výrobními náklady nutnými k jejich obživě nebo k jejich produkování.

Pracovní síla produktivního pracovníka je pro něho samotného zbožím. Stejně je tomu i u neproduktivního pracovníka. Produktivní pracovník však pro kupce své pracovní síly vyrábí zboží, kdežto neproduktivní pracovník pro něj vyrábí pouhou užitnou hodnotu, domnělou nebo skutečnou, zboží nikoli. Pro neproduktivního pracovníka je charakteristické, že pro svého kupce nevyrábí zboží, i když od něj (peněžní) zboží dostává.

Znovu si připomeňme, že rozlišování mezi produktivní a neproduktivní pracovní činností nemá samo o sobě nic společného ani s jakousi zvláštní speciálností práce, ani se zvláštní užitnou hodnotou, v níž by se tento speciální druh práce ztělesňoval. V jednom případě se pracovní aktivita směňuje za kapitál a vytváří pro kapitalistu zisk; ve druhém případě je neproduktivním výdajem, jednou z věcí, za něž se vynakládá finanční příjem. Například dělník pracující u výrobce klavírů je produktivním pracovníkem. Jeho konkrétní živá práce nenahrazuje pouze mzdu, kterou spotřebovává, ale v jeho výrobku (neboli v klavíru), čili ve zboží, které výrobce klavírů prodává, je obsažena mimo hodnotu mzdy i nadhodnota. Předpokládejme nyní na okamžik, že si jakožto pianista postupně zakoupím všechny součástky, jež jsou k výrobě klavíru nezbytné, a domluvím se s dělníkem pracujícím v továrně na výrobu klavírů, aby mi za určitou, předem sjednanou finanční částku, klavír sestavil (vyrobil) u mne doma. Dělník – výrobce klavírů bude v takovém případě neproduktivním pracovníkem, protože jeho práce se směňuje přímo a bezprostředně za můj finanční důchod. [661]

A na závěr našeho výkladu o produktivní a neproduktivní práci dejme ještě jednou slovo Adamu Smithovi: „Práce některých stavů požívajících největší vážnosti, stejně jako práce sluhů, nevytváří žádnou hodnotu… Tak vladař se všemi svými soudními úředníky a důstojníky, kteří mu slouží, celé vojsko a námořnictvo jsou neproduktivní pracovníci. Jsou to služebníci společnosti a jsou vydržováni z části ročního produktu práce jiných lidí… Do stejné třídy patří… kněží, právníci, lékaři, nejrůznější literáti a učenci; herci, šaškové, hudebníci, operní zpěváci, tanečníci atd.“[662]

Karel Marx ovšem přebírá z filosoficko-ekonomické teorie Adama Smitha o produktivní práci i druhé pojetí, podle něhož je produktivní prací pracovní činnost, která se zpředmětňuje ve zboží, ztělesňuje v určitém hmotném předmětu, neboli ve věci, kterou je možné prodávat a kupovat a po prodeji převážet, skladovat či též prodávat i dále; neproduktivní práce pak spočívá v poskytování osobních služeb, jež se spotřebovávají v jeho průběhu a obvykle zanikají ihned, jakmile jsou vykonány. Smith zahrnuje do práce, která se fixuje a prakticky realizuje v nějakém prodejném a směnitelném zboží, všechny podoby duševní (rozumové) práce, jež se spotřebovávají přímo v materiální výrobě: čili nejen práci produktivního dělníka, jenž pracuje přímo a bezprostředně pomocí ručních nástrojů nebo obsluhou stroje, ale i práci dozorce, inženýra, ředitele, všech pracovníků, kteří se zabývají organizací a řízením živé

konkrétní práce dělníka v procesu výroby užitné hodnoty finálního zbožního výrobku neboli práci veškerého personálu, jehož spolupráce a kooperace je nezbytná k zhotovení zboží. Tato práce organizačně ekonomického i sociálně ekonomického (vlastnicko-třídního) řízení – organizačně technická činnost řídících pracovníků, která je zároveň sociálně ekonomickou praktickou aktivitou, jež je dílčí, částečnou a podřízenou součástí dominující vlastnické subjektivity kapitalisty (kapitalistického továrníka a podnikatele) – se promítá do hodnotového složení užitné hodnoty vyprodukovaného zboží, konečného zbožního produktu a vytváří sociálně ekonomické (třídně sociální) podmínky, jež umožňují kapitálu (kapitalistickému soukromému vlastnictví) vykořisťovat práci produktivního dělníka. V Marxově době poskytování osobních služeb představovalo neproduktivní práci ve vědeckém, objektivně pravdivém slova smyslu, kdežto osobní služby (učitele, lékaře atd., atp.), které by mohly sloužit ke zdokonalení (růstu kvalifikace) pracovní síly produktivního dělníka, tvořily pouze nepatrnou součást osobních služeb produkovaných v systému kapitalismu volné soutěže, což byl, jak se alespoň zdá, jeden z důvodů, proč Marx přebíral od Smitha nejen první, ale i druhé vysvětlení podstaty produktivní práce. Marx se zároveň domníval, že zařadit poskytování služeb, formujících a rozvíjejících pracovní sílu dělníka, do kategorie produktivní práce, by problematizovalo a komplikovalo samotné pojetí produktivní práce v konkrétně historickém rámci kapitalistického způsobu výroby coby práce vyrábějící nadhodnotu. [663] Je totiž všeobecně známo, že v soustavě kapitalistických výrobních vztahů není u příslušníků kognitariárního (vědecko-inženýrského a počítačově informačního) proletariátu základem a zdrojem ždímání a vysávání nadhodnoty (neboli nezaplacené nadpráce) výrobně technické podřízení rytmu jejich konkrétní živé práce chodu stroje působícího s neúprosností přírodního zákona, jako je tomu u tradičních průmyslových dělníků (klasického industriálního proletariátu).

Snad nejslavnější částí textu první knihy „Teorií o nadhodnotě“ je Marxův zpola vážný, zpola ironicky míněný výklad „apologetického pojetí produktivity všech povolání“: „Filosof produkuje ideje, básník básně, pastor kázání, profesor příručky atd. Zločinec produkuje zločiny. Podíváme-li se blíže na souvislost tohoto posledního výrobního odvětví s celou společností, zbavíme se mnohých předsudků. Zločinec neprodukuje jen zločiny, ale i trestní právo a tím i profesora, který přednáší o trestním právu a zároveň píše nezbytnou příručku, ve které týž profesor sám vrhá na trh své přednášky jako „zboží“. Tím dochází ke zvětšení národního bohatství, nemluvě ani o soukromém požitku, který poskytuje rukopis příručky samému autorovi, jak nás o tom ujišťuje kompetentní svědek, pan profesor Roscher.

Zločinec produkuje dále veškerou policii a trestní soudnictví, biřice, soudce, katy, porotce atd., a všechny tyto různé obory povolání, které tvoří právě tolik kategorií společenské dělby práce, rozvíjejí různé schopnosti lidského ducha, vytvářejí nové potřeby a nové způsoby jejich uspokojování. Jenom samo mučení dalo podnět k nejduchaplnějším mechanickým vynálezům a výrobou nástrojů k mučení zaměstnávalo spoustu počestných řemeslníků.

Zločinec produkuje dojem, někdy morální, někdy tragický, podle okolností, a poskytuje tak publiku „službu“ v tom smyslu, že vzbuzuje jeho morální a estetické pocity. Neprodukuje jen příručky o trestním právu, trestní zákoníky a tím i trestní zákonodárce, ale i umění, krásnou literaturu, romány a dokonce tragédie, čehož dokladem není pouze Müllnerova „Vina“ a Schillerovi „Loupežníci“, ale i „Oidipus“ a „Richard III.“ Zločinec porušuje jednotvárnost a každodenní jistotu měšťáckého života. Chrání ho tím před stagnací a vyvolává neklidné napětí a vzruch, bez nichž by otupělo

dokonce i ostří konkurence. Pobízí tak produktivní síly. Zločinnost stahuje část přebytečného obyvatelstva z pracovního trhu a zmenšuje tak konkurenci mezi dělníky, čímž do určité míry zabraňuje poklesu mzdy pod určité minimum; jinou část přebytečného obyvatelstva přitom odčerpává boj proti zločinnosti. Zločinec tak vystupuje jako jeden z přirozených „vyrovnávajících činitelů“, kteří vytvářejí správnou rovnováhu a otevírají širokou perspektivu řadě „užitečných“ zaměstnáni.

Vlivy zločinců na rozvoj produktivní síly lze dokázat až do podrobností. Byly by někdy zámky dosáhly své nynější dokonalosti, nebýt zlodějů? Dosáhla by výroba bankovek své nynější dokonalosti, nebýt padělatelů peněz? Pronikl by mikroskop do běžného obchodu…, nebýt podvodů v obchodě? Nevděčí snad praktická chemie za své úspěchy stejně tak falšování zboží a snaze odhalit padělky jako horlivosti čestných výrobců? Tím, že zločin vynalézá stále nové úklady proti vlastnictví, vyvolává v život stále nové obranné prostředky a působí tím stejně produktivně jako stávky na vynálezy strojů. A opustíme-li sféru soukromé zločinnosti – byl by někdy vznikl světový trh bez národních zločinů? Mohly by bez nich vzniknout samy národy? Což není strom hříchu už od Adamových dob zároveň stromem poznání? Už Mandeville dokazoval ve své „Bajce o včelách“ (1705) produktivitu všech možných zaměstnání atd. a už u něho vidíme obecnou tendenci celé této argumentace: „To, co na tomto světě nazýváme zlem, morálním stejně jako přírodním, je velkým principem, jenž z nás činí sociální bytosti, je pevnou základnou, životní silou a oporou všech oborů práce a zaměstnání bez výjimky; zde musíme hledat skutečný původ všech umění a věd; a v okamžiku, kdy by zlo přestalo existovat, společnost by musela propadnout zkáze, ne-li úplné záhubě.“ Jenže Mandeville byl ovšem neskonale odvážnější a čestnější než šosáčtí apologeti buržoazní společnosti.“[664]

Je zjevné, že kapitál přetváří způsob výroby a tato přetvořená forma výrobního způsobu spolu se zvláštním stupněm rozvoje materiálních produktivních sil společnosti jsou současně základem a podmínkou samotného kapitálu, předpokladem jeho vlastního formování. Jelikož živá konkrétní práce je – v důsledku směny mezi kapitalistou a dělníkem – vtělena do kapitálu a od prvního okamžiku pracovního procesu vystupuje jako činnost, která náleží kapitálu, jeví se všechny produktivní síly společenské práce jako produktivní síly kapitálu, podobně jako se všeobecná společenská forma práce jeví v penězích jako vlastnost nějaké věci. Stejně tak se i produktivní síla společenské práce a její zvláštní formy se nyní jeví jako produktivní síly a formy kapitálu, čili zpředmětněné (zvěcněné) práce, souboru věcných podmínek práce, které jakožto samostatná podoba stojí proti živé konkrétní práci dělníka a jsou zosobněny v kapitalistovi. Opět se tu setkáváme s převráceným sociálně ekonomickým vztahem zbožně peněžního fetišismu. Samotný kapitalista je vládcem procesu zbožně peněžní výroby jedině jako personifikace kapitálu, jehož produktivita náleží – a to již v podmínkách formálního podřízení práce kapitálu – především v přinucení produktivního dělníka k nadpráci, tedy k produkci většího množství abstraktně obecné, kvalitativně bezrozdílné a stejnorodé, společensky průměrné a jednoduché práce (pracovní doby), než je nezbytné ke krytí a uspokojení bezprostředních potřeb dělníkových.

I když budeme pozorovat a zkoumat pouze tento formální vztah – všeobecnou formu kapitalistické výroby, která je společná jejímu méně vyvinutému i rozvinutějšímu způsobu –, pak ani v takovém případě nejsou výrobní prostředky (neboli věcné podmínky práce, které zahrnují i pracovní předměty a pracovní prostředky či životní prostředky), podřízeny dělníkovi, nýbrž dělník je podřízen jim. Dělník nepoužívá je, nýbrž tyto věcné podmínky práce používají jeho, čímž se stávají kapitálem, neboť

kapitál používá konkrétní živé práce. Výrobní prostředky nejsou prostředky pro dělníka, aby produkoval výrobky, ať už ve formě bezprostředních životních prostředků (spotřebních předmětů) nebo ve formě prostředků směny čili ve formě zboží. Dělník je naopak prostředkem pro ně: jednak aby si uchovávaly svou hodnotu, jednak aby ji zhodnocovaly, čili zvětšovaly, tedy aby do sebe vstřebávaly, vsávaly nadpráci. Tento vzájemný vztah je už ve své prosté formě převráceným vztahem, zosobněním věci a zvěcněním osoby; tuto formu odlišuje od všech předchozích sociálně ekonomických forem právě to, že kapitalista neovládá produktivního dělníka z titulu nějaké osobní vlastnosti, ale pouze proto, že je kapitálem a jeho panství je pouze panstvím zvěcnělé (zpředmětněné) práce nad živou konkrétní prací, vládou produktu dělníkovy práce nad dělníkem samotným.

Tento vztah se pak stává ještě složitějším a zdánlivě tajemnějším tím, že s vývojem specificky kapitalistického výrobního způsobu proti dělníkovi vystupují a stavějí se proti němu jako kapitál nejen tyto bezprostředně materiální věci (které jsou coby produkty práce z hlediska užitné hodnoty věcnými podmínkami práce, z hlediska směnné hodnoty jsou pak zpředmětněnou všeobecnou pracovní dobou čili penězi), leč též i formy společensky rozvinuté práce – kooperace, manufaktura (jako forma dělby práce), továrna (jako forma společenské práce organizované na materiální základně strojů) – se jeví jako formy vývoje kapitálu, a proto i produktivní síly práce, které se vyvinuly z těchto forem společenské práce, a v důsledku toho i věda a přírodní síly vystupují jako produktivní síly kapitálu. Spojení týchž druhů práce v koordinaci a kooperaci, kombinace různých druhů práce při dělbě (diferenciaci a specializaci) práce, využívání přírodních sil a vědeckého poznání zákonitostí přírody jakožto produktů práce v masové strojové průmyslové výrobě – to vše vystupuje proti jednotlivým dělníkům v odcizené a převrácené podobě jako něco cizího a zvěcnělého, coby pouhá forma existence pracovních a výrobních prostředků, které jsou na nich nezávislé a které je ovládají – podobně jako tyto pracovní a výrobní prostředky samotné vystupují proti dělníkům ve své prosté, viditelné podobě materiálu, nástrojů atd., atp. jako forma kapitálu a v důsledku toho i kapitalisty.

Společenské formy vlastní práce produktivních dělníků jsou vztahy, které se vytvořily naprosto nezávisle na jednotlivých dělnících; dělníci, kteří jsou podřízeni kapitálu, stávají se prvky těchto společenských výtvorů, ale tyto společenské výtvory jim nepatří, neboť vystupují proti dělníkům jako podoby samotného kapitálu, coby kombinace, jež – na rozdíl od izolované pracovní síly každého z jednotlivých dělníků – náleží kapitálu, vznikají z něho a jsou k němu přivtěleny. Což nabývá tím reálnější podoby, čím více se na jedné straně sama pracovní síla dělníků těmito formami pozměňuje, takže ve své samostatné formě, mimo kapitalistickou občanskou společnost, se stává bezmocnou a její samostatná výrobní schopnost se zcela podlamuje, a z druhé strany čím více se s rozvojem strojové výroby ukazuje, že podmínky práce ovládají konkrétní živou práci i po technologické stránce a zároveň ji nahrazují, potlačují, činí ji v jejích samostatných formách zbytečnou.

V tomto procesu, ve kterém společenské rysy práce dělníků proti nim vystupují v odcizené a převrácené formě jakožto cosi v jistém smyslu kapitalizovaného – kupříkladu při strojové výrobě vystupují viditelné produkty práce (čili především strojové výrobní prostředky) jako vládcové práce, nástroj ždímající a vysávající ze živé konkrétní práce produktivních dělníků nezaplacenou nadpráci – dochází ovšem k témuž sociálně ekonomickému jevu i pokud jde o přírodní síly a vědu, jež je produktem všeobecného civilizačního a kulturního vývoje: přírodní síly a energie a vědeckého

poznání přírodních zákonů, které tyto síly a energie ovládají, vystupují proti dělníkům jako síly kapitálu. Věda a její praktické technické a technologické využití se fakticky oddělují od zručnosti a znalosti – a ačkoli jsou, zkoumáme-li jejich zdroj, produktem živé konkrétní práce –, jeví se všude, kde vstupují do pracovního procesu, jako by byly součástí kapitálu. Kapitalista, jenž v procesu výroby zboží používá strojů, nemusí konstrukci a fungování strojů vůbec rozumět, což však nic nemění na skutečnosti, že ve stroji vystupuje jako kapitál proti dělníkům sama prakticky realizovaná věda. Kapitalistické využívání přírodních sil, vědy, vědeckotechnického a technologického pokroku vystupuje pouze jako nástroj vykořisťování práce, přivlastňování nadpráce a nadvýrobku, a tudíž jako síla náležející kapitálu a stojící proti práci. Kapitál používá všech těchto prostředků k tomu, aby vykořisťoval konkrétní živou práci dělnického obyvatelstva; aby však vykořisťoval práci, musí ji používat v procesu zbožní výroby. A tak se jeví rozvoj produktivních společenských sil práce a podmínky tohoto rozvoje jako tvůrčí čin, tvořivá aktivita kapitálu, k níž dochází a které se odehrává nejen bez účasti jednotlivého dělníka, ale i přímo proti němu.

Jelikož bezprostřední formou kapitálu (neboli společenského bohatství v kapitalistickém systému) je zboží, má kapitál dvojaký charakter. Coby hodnota vystupuje jako peníze, neboli jako zhodnocující se hodnota, která díky tomu, že je hodnotou, vytváří vzrůstající hodnotu, samonarůstající hodnotový přírůstek. Tento růst hodnoty se redukuje na směnu daného množství zpředmětněné (zvěcnělé) práce za větší množství živé konkrétní práce. Jakožto užitná hodnota se kapitál jeví z hlediska těch zvláštních vztahů, jimiž se vyznačuje v pracovním procesu. Ovšem právě zde kapitál nezůstává pouze pracovním předmětem, věcným pracovním prostředkem, jemuž náleží jen práce, kterou si podřídil; současně s konkrétní živou prací produktivního dělníka si kapitál přivtělil (přivlastnil) společenské kombinace (diferenciace, specializace, koordinace a kooperace) práce a těmto kombinacím odpovídající stupeň vývoje pracovních nástrojů a výrobních prostředků. Kapitalistická výroba rozvíjí ve velkém měřítku jak věcné, tak i subjektivní podmínky pracovního a výrobního procesu, odtrhává je od jednotlivého samostatného dělníka, rozvíjí je jako síly, které jednotlivého dělníka ovládají a odcizují jej od jeho vlastní lidsko-společenské podstaty. Kapitál se tak stává velmi mystickou bytostí, která je produktivní: a)jako síla, jež přinucuje produktivního dělníka k nadpráci; b)jako síla, která do sebe nasává a přivlastňuje si (ztělesňuje a zosobňuje) všeobecné společenské produktivní síly, které představuje například věda. [665]

Specifická užitná hodnota produktivní práce pro kapitál spočívá v objektivní skutečnosti, že výsledkem kapitalistickým způsobem provozované výroby zboží není ani pouhý produkt (výsledná užitná hodnota), ani pouhé zboží jakožto užitná hodnota, která má určitou směnnou hodnotu. Tímto výsledkem, produktem výrobního procesu, je vytvoření nadhodnoty pro kapitál, a proto faktická proměna peněz nebo zboží v kapitál, zatímco před ním byly tyto peníze a toto zboží kapitálem jenom ve smyslu svojí intence, pouze „o sobě", jen co do svého výsledného určení: ve výsledku se do výrobního procesu investované peníze a zboží mění na kapitál „pro sebe". Ve výrobním procesu se vstřebává a pohlcuje více práce, než se kupuje, a toto ždímání a vysávání (neboli přivlastňování) cizí nezaplacené práce (nadpráce), ke kterému dochází ve výrobním procesu, je bezprostředním cílem procesu kapitalistické zbožní výroby; vždyť to, co chce kapitál jako kapitál (a tudíž i kapitalista jako kapitalista) vyrábět, není užitná hodnota k přímé a bezprostřední vlastní spotřebě, ani zboží, které by se co nejdříve přeměnilo v peníze a posléze v užitnou hodnotu. Jeho cílem je obohacení, zhodnocení hodnoty, její zvětšení, čili uchování staré hodnoty a vytvoření nadhodnoty. A tento zvláštní produkt

kapitalistického výrobního procesu získává kapitál jen směnou za práci, která se nazývá prací produktivní.

Aby práce vyráběla zboží, musí být užitečnou prací, musí produkovat užitnou hodnotu, zračit se v užitné hodnotě. Prací, která se směňuje za kapitál, je jedině práce, jež se zračí a zrcadlí ve zboží neboli v užitných hodnotách, což je samozřejmý předpoklad. Avšak tento konkrétní charakter živé práce přímého a bezprostředního výrobce, tato její užitná hodnota jako taková – že je například prací krejčovskou, pekařskou nebo obuvnickou, šitím kalhot nebo bot či pečením chleba –, netvoří její specifickou užitnou hodnotu pro kapitál, a proto ji v systému kapitalistické zbožní výroby nevtiskuje pečeť produktivní práce. Její specifickou hodnotu pro kapitál (čili pro vykořisťovatelské potřeby společenské třídy kapitalistických vlastníků výrobních prostředků) nevytváří její určitý užitečný charakter, ani zvláštní užitečné vlastnosti zbožního výrobku, v němž se zpředmětňuje. Užitnou hodnotu živé a konkrétní práce pro kapitál tvoří skutečnost, že tato práce má současně povahu faktoru vytvářejícího směnnou hodnotu, že je zároveň abstraktně obecnou, kvalitativně stejnorodou a bezrozdílnou prací: nicméně však nejde o to, že tato práce představuje vůbec určité množství abstraktně všeobecné práce, nýbrž o to, že představuje větší množství abstraktní práce, než je obsaženo v ceně práce neboli v hodnotě pracovní síly.

Užitná hodnota pracovní síly dělnického obyvatelstva pro kapitál záleží právě v přebytku toho množství práce, kterou pracovní síla poskytuje, nad to množství práce, které je v ní zpředmětněno a jehož je tudíž zapotřebí k její reprodukci. Práce samozřejmě poskytuje ono množství v té určité formě, která jí přísluší jako zvláštní užitečné práci (například v podobě orby, tavení oceli nebo montáže automobilů, atd., atp.), avšak tento její konkrétní charakter, který jí vůbec dovoluje, aby se projevila jako zboží, není její specifickou užitnou hodnotou pro kapitál. Pro kapitál záleží tato užitná práce v tom množství práce, které dodává jako práce vůbec, a v rozdílu mezi množstvím abstraktně obecné, kvalitativně stejnorodé a bezrozdílné, společensky průměrné a jednoduché práce, které živá konkrétní práce produktivního dělníka vykoná, a objemem abstraktní práce, jejž sama stojí, protože je jejím hodnotovým ekvivalentem a zračí se v ceně dělníkovy pracovní síly.

Kapitalistický výrobní proces není z toho důvodu pouhou výrobou zboží, nýbrž procesem, jenž pohlcuje nezaplacenou práci a mění výrobní prostředky (čili stroje, pracovní nástroje, k výrobě nezbytné materiály, suroviny a energetické zdroje) v prostředky vstřebávání a pohlcování nezaplacené práce, z čehož plyne, že označení „produktivní práce“ náleží takové práci, která nemá absolutně nic společného s určitým konkrétním obsahem práce, s její zvláštní užitečností či se zvláštní užitnou hodnotou, v níž se zračí. Týž druh živé konkrétní práce může být produktivní i neproduktivní. Když napsal například Milton svůj „Ztracený ráj“ – a obdržel za něj pět liber šterlinků –, byl neproduktivním pracovníkem. Naproti tomu spisovatel, který fabrikuje knihy pro svého knihkupce, je produktivním pracovníkem. Milton vytvořil „Ztracený ráj“ z téhož důvodu, proč bourec morušový vyrábí hedvábí. Bylo to projevení jeho přirozenosti, načež později prodal svůj produkt za 5 liber. Avšak literární proletář, jenž fabrikuje knihy (například ekonomické příručky) na příkaz svého knihkupce – nebo novinář, který smolí články pro majitele bulvárního plátku, v němž dělá redaktora –, jsou produktivními pracovníky, neboť produkt jejich duchovní práce je od samotného počátku podřízen kapitálu a vzniká jen proto, aby zvýšil hodnotu tohoto kapitálu. Zpěvačka, která prodává svůj zpěv na vlastní pěst – a stejně tak herečka samostatně prodávající svoje herecké umění – jsou neproduktivními pracovnicemi. Pokud však

zpěvačku angažuje koncertní podnikatel (nebo herečku podnikatel divadelní) a nechávají je zpívat či hrát, aby díky jejich umění vydělali peníze, stávají se tyto umělkyně produktivními pracovnicemi, jelikož vyrábějí kapitál. [666]

Několikrát jsme připomenuli, že Marxova klasická verze filosoficko-ekonomické teorie produktivní práce, jak ji Marx vysvětluje v „Teoriích o nadhodnotě", přebírá (tak zvané užší) pojetí Adama Smitha, podle něhož je neproduktivní prací práce poskytující osobní služby, které se spotřebovávají v jejich průběhu a zanikají po skončení. Není divu, že celá řada teoretických koryfejů rozmanitých názorových proudů vulgární buržoazní politické ekonomie vysvětlovala a vysvětluje sociálně ekonomicky antagonistický vztah mezi kapitálem a prací (neboli mezi buržoazií a proletariátem) jako směnu služeb.

K tomu dlužno podotknout, že tak jako si můžeme koupit v obchodě hotové kalhoty, tak si i můžeme v obchodě zakoupit pouze látku a nechat si ušít kalhoty v krejčovském salónu, v němž zaplatíme za osobní službu (neboli za krejčovskou práci), záležející v přeměně oné látky v kalhoty. Druhý způsob pořízení kalhot bude ovšem dražší: kalhoty stojí méně práce, a proto jsou levnější, vyrobí-li je ve velkém počtu v kapitalisticky provozovaném krejčovském závodě, načež si je zakoupíme v obchodě, než když zadáme ušití kalhot v salónu. Cenový rozdíl však není v žádném případě rozdílem sociálně ekonomickým: jde-li nám pouze o kalhoty, přeměňujeme v obou případech peníze, za něž si pořizujeme kalhoty, nikoli v kapitál, nýbrž v kalhoty s jejich užitečnými vlastnostmi (užitnou hodnotou), a v obou případech užíváme peněž jako oběživa. Peníze tu tedy nefungují jako kapitál, ačkoli se v jednom případě směňují za zboží, v druhém pak kupují samu práci jako zboží: konají pouze funkci oběživa, jež zprostředkuje směnu peněz za zboží (koupí) a směnu zboží za peníze (prodejem). Na druhé straně krejčovský dělník, jenž bude v krejčovském salóně na základě naší objednávky pro nás šít kalhoty, nebude v poměru k nám produktivním pracovníkem – ačkoli může být produktivním pracovníkem ve vztahu k majiteli krejčovského salónu, podniká-li se v něm kapitalistickým způsobem –, přestože nám jeho práce poskytla coby produkt kalhoty a jemu peníze, v nichž se nemusí zračit pouze hodnota a cena jeho pracovní síly, pokud svůj krejčovský salón provozuje jakožto osoba samostatně výdělečně činná neboli pracující soukromý vlastník a zbožní malovýrobce: i v takovém případě však bude cena práce krejčovského dělníka, jak se alespoň zdá, určována cenou, kterou dostávají krejčovští dělníci, kteří jsou produktivními pracovníky (a vyrábějí pro vlastníka krejčovského salónu kalhoty a peníze jako kapitál). Z toho důvodu je zajisté možné, že společensky nutné množství práce, kterou nám krejčovský dělník ze salónu v ušitých kalhotách dodal, je větší než množství práce obsažené v ceně, kterou od nás dostane, čili že cena kalhot je pod jejich hodnotou. To nás však vůbec nezajímá, neboť je-li cena za ušití kalhot jednou pevně stanovena, je nám úplně jedno, zda krejčovský dělník pracoval na kalhotách osm nebo deset hodin. Jde nám přece pouze o kalhoty coby užitnou hodnotu, za něž chceme, což je náš přirozený a logický zájem, zaplatit co nejméně. Neboť v každém případě nám po zaplacení ušitých kalhot ubyla jistá finanční částka v peněžence, která se stala peněžním výdajem na spotřebu a v žádném případě nemohla posloužit jako prostředek k obohacení.

Některý z učenců vyznávajících teoretická moudra buržoazních vulgárních ekonomických doktrín by zajisté mohl říci, že tak jako nemůžeme žít bez chleba, tak se ani bez kalhot nemůžeme normálně pohybovat ve společnosti a chovat se jako „člověk ekonomický", tedy usilovat o zvětšování svého majetku: osobní služba, kterou nám poskytl krejčovský dělník, je tedy jedním z nepřímých prostředků (či přinejmenším

jednou z podmínek) umožňujících naše obohacování. V takovém případě bychom však museli pokládat za podmínky zvětšování našeho majetku a růstu hmotné životní úrovně i kupříkladu dýchání nebo krevní oběh. Krevní oběh ani dýchání však nás samy o sobě finančně neobohacují, neboť předpokládají pro život nezbytnou látkovou výměnu – kvůli níž si musíme vydělávat peníze na chléb vezdejší, jejž většinou nakupujeme v obchodě, kam nelze vstupovat bez kalhot: je známo, že kdyby se námezdně pracující proletáři mohli živit rosou, zpěvem ptactva či slunečním svitem (nebo kosmickou pránou), nebylo by žádné produktivní práce, ani žádných produktivních dělníků ve smyslu teorie Adama Smitha a Davida Ricarda. Prostá, přímá a bezprostřední směna peněz za práci nepřeměňuje sama o sobě ani peníze v kapitál, ani práci v produktivní práci.

Na této směně je charakteristické to, že se liší od směny za produktivní práci tím, že peníze se vydávají jako peníze, jako samostatná forma směnné hodnoty, která se má přeměnit v užitnou hodnotu životních prostředků, na předmět osobní spotřeby. Peníze se tedy neproměňují v kapitál, ale naopak přestávají existovat jako směnná hodnota, aby byly upotřebeny coby užitná hodnota, čili spotřebovány. Zároveň nás zde práce zajímá pouze jako užitná hodnota, jako služba, kterou se látka na kalhoty přeměňuje v kalhoty, jako služba, kterou mi tato práce poskytuje díky tomu, že má určitý konkrétní charakter. Naproti tomu služba, kterou produktivní krejčovský dělník poskytuje jako námezdní pracovník majiteli kapitalistickým způsobem provozovaného krejčovského závodu nebo salónu vůbec nespočívá v tom, že přeměňuje látku na kalhoty v kalhoty, nýbrž v tom, že společensky nutná pracovní doba zpředmětněná v kalhotách se rovná kupříkladu dvanácti hodinám, kdežto mzda, kterou za svou práci krejčovský dělník dostává, odpovídá šesti hodinám. Služba, kterou krejčovský dělník svému „milovanému kapitalistovi“ poskytuje „z ryzí, čisté a nikdy nehynoucí křesťanské lásky“, spočívá v tom, že pracuje šest hodin zadarmo. Okolnost, že k tomu dochází formou šití kalhot, je pouze vnější fasádou skrývající skutečný vzájemně antagonistický třídně sociální vztah. Majitel krejčovského závodu nebo salónu, se proto při první příležitosti snaží přeměnit kalhoty opět v peníze, tedy v sociálně ekonomickou formu, ve které zcela mizí určitý charakter krejčovské práce a prokázaná služba se projevuje v tom, že místo společensky nutné pracovní doby o délce šesti hodin, zračící se v určité peněžní sumě, je tu společensky nutná pracovní doba o délce dvanácti hodin, která se zrcadlí ve finanční částce dvojnásobné.

Pokud jde o nás, jsme-li zákazníky krejčovského salónu, kupujeme v takovém případě krejčovskou práci kvůli službě, kterou mi prokazuje právě jako krejčovská práce, aby uspokojila mou potřebu pořídit si kalhoty, čili aby sloužila k uspokojení jedné z mých nezbytných životních potřeb. Majitel krejčovského závodu nebo salónu kupuje od krejčovského dělníka jeho konkrétní živou práci jako prostředek, jak udělat z jednoho dolaru dva. My ji kupujeme proto, že vyrábí určitou užitnou hodnotu, z toho důvodu, že poskytuje určitou službu. On ji kupuje proto, že mu poskytuje větší směnnou hodnotu, než ho stojí, neboli toliko jako prostředek k tomu, aby směnil menší množství práce za větší množství práce. V případech, kdy se peníze bezprostředně směňují za práci, jež nevyrábí kapitál, čili za neproduktivní práci, kupuje se tato konkrétní živá práce jako služba. Tento slovní výraz neoznačuje nic jiného než zvláštní užitnou hodnotu, kterou tato práce poskytuje podobně jako každé jiné zboží; zvláštní užitná hodnota oné práce zde však dostala specifický název „služba“ proto, že práce neposkytuje službu jako věc, ale jako činnost. Protože v takových koupích služeb není vůbec obsažen specifický vztah práce a kapitálu (neboli sociálně ekonomicky a třídně sociálně antagonistický vzájemný poměr mezi námezdně pracujícím proletářským

nevlastníkem a kapitalistickým vlastníkem výrobních prostředků) – je zde úplně zastřen a zahlazen nebo ani vůbec neexistuje – jsou samozřejmě takovéto koupě a prodeje služeb nejoblíbenější formou, v níž rozličtí buržoazní vulgarizátoři Marxovy (ale i Smithovy a Ricardovy) teorie o produktivní a neproduktivní práci vyjadřovali a vyjadřují vztah mezi kapitálem a prací (neboli služeb poskytovaných produktivními dělníky vykořisťovatelským potřebám společenské třídy kapitalistů).

Je zjevné, že pouhá směna peněz za práci ještě neproměňuje práci v produktivní práci. Dělník sám může kupovat konkrétní živou práci, tj. zboží, jež se poskytují ve formě služeb, a výdaje plynoucí z jeho mzdy za takové služby se nikterak neliší od výdajů z jeho mzdy za kterékoli jiné zboží. Služby, jež produktivní dělník kupuje, mohou být nezbytné nebo být nezbytné nemusí: může si například koupit službu lékaře, advokáta nebo kněze, jako si může koupit chleba, šunku nebo víno či kořalku. V roli kupce – neboli představitele peněz stojících na trhu proti zboží – náleží dělník do stejné sociálně ekonomické kategorie jako kapitalista, když vystupuje pouze v úloze kupce, jemuž se jedná pouze o to, aby se jeho peníze převedly do podoby zboží. Jestliže tedy pouhá směna peněz za práci ještě nepřeměňuje práci v produktivní práci, a tudíž ani nepřeměňuje peníze v kapitál, tak i na druhé straně obsah práce, její konkrétní charakter a zvláštní užitečnost jsou zpočátku lhostejné; již jsme se přesvědčili, že jedna a táž konkrétní živá práce krejčovského dělníka figuruje v jednom případě jako produktivní práce, v druhém pak jako práce neproduktivní. Některé služby (neboli užitné hodnoty), které jsou výsledkem určitých pracovních činností, se ztělesňují ve zboží; naproti tomu jiné služby za sebou nenechávají žádné hmatatelné výsledky, které by existovaly odděleně od vykonavatele těchto služeb, jinými slovy, jejich výsledkem není prodejné zboží. Například služba, kterou mi poskytuje fenomenálním pěveckým talentem a nádherným fascinujícím hlasem obdařený lyrický tenor, jenž pěje slavné operní árie, uspokojuje mou potřebu estetického prožitku; avšak to, co prožívám, existuje pouze jako činnost, která je neoddělitelná od samotného pěvce, a jakmile jeho práce (čili pěvecké vystoupení) skončí, skončí i můj prožitek (a požitek), neboť esteticky prožívám samotnou pěveckou činnost a její působení na můj sluch. Tyto služby samy o sobě mohou být podobně jako zboží, které nakupuji, skutečně nutné nebo nutné pouze zdánlivě, jako například služba vojáka, lékaře nebo advokáta, nebo mohou být službami, které mi poskytují požitky. Na jejich sociálně ekonomické určenosti se tím však nic nemění. Jsem-li zdráv, a tedy nepotřebuji lékaře, nebo mám-li to štěstí, že se moje maličkost nestala předmětem láskyplné péče státního prokurátora v nějakém soudním procesu, vyhýbám se zajisté peněžním výdajům na lékařské nebo právnické služby jako moru. Některé služby mohou být též vynucovány ze strany státu, což se týká zvláště služeb státních úředníků – například těch, jejichž úkolem je zajistit trvalý přísun daní do státní kasy –, které může občan stěží odmítnout.

Koupím-li si službu učitele – nebo mi ji zakoupí někdo jiný –, a to nikoli proto, abych rozvíjel svoje schopnosti, leč abych tím získal schopnost, jejíž pomocí bych mohl vydělávat peníze, a jestliže se vskutku něčemu naučím, což je samo o sobě na zaplacení oné služby zcela nezávislé, náleží tyto výdaje na učení stejně jako náklady na mou existenci do výrobních nákladů mojí pracovní síly. Ale zvláštní užitečnost této služby nemění nic na daném sociálně ekonomickém vztahu; peníze se v této konkrétní situaci neproměňují v kapitál, jinak řečeno, nestávám se v poměru k učiteli, jenž poskytuje služby, kapitalistou, neměním se na jeho kapitalistického vládce a pána. Z toho důvodu také sociálně ekonomická určenost tohoto vztahu naprosto nezávisí na tom, zda mě lékař vyléčí, zdá má učitel se svým vyučováním úspěch, zda advokát vyhraje můj proces či nikoli. Platí se za službu samu o sobě, avšak její výsledek, jak vyplývá z její povahy,

nemůže být osobou, která službu poskytuje, nikterak zaručen. Odměna za velkou část služeb patří mezi náklady na spotřebu zboží, jako například za služby kuchařky, služebné, opraváře automobilů atd., atp.

Pokud ve třídně sociální dělbě práce a třídně sociální strukturaci kapitalistické občanské společnosti vykonávám velice ušlechtilou a vznešenou objektivní funkci a roli kapitalistického podnikatele a kapitálového investora, pak pro všechny neproduktivní práce je charakteristické to, že jich mohu užívat – a tak je tomu i při zakoupení jakéhokoliv jiného spotřebního zboží – pouze v tom formačním, výrobně vztahovém rámci a v té míře, v níž vykořisťuji produktivní dělníky. Produktivní dělník má naopak ze všech lidí nejmenší možnost nakládat službami neproduktivních pracovníků, ačkoli sám musí nejvíce platit za služby, které jsou mu vnucovány (například ve formě daně ze mzdy na zdravotní a sociální pojištění). Zároveň platí, že moje možnost (coby kapitalistického vlastníka) používat živé a konkrétní práce produktivních dělníků nikterak nevzrůstá úměrně tomu, v jaké míře využívám práce neproduktivních pracovníků; naopak je tomu nepřímo úměrná.

Dokonce i produktivní dělníci mohou být ve vztahu k mojí maličkosti – a to ani nemusím být kapitalistickým majitelem nějaké továrny či vlastníkem šlechtického titulu, ale, mám-li už takovou životní smůlu, stačí být pouhým produktivním pracovníkem náležejícím k tak zvané „střední třídě“ – neproduktivními pracovníky, dám-li si například vytapetovat dům a čalouníci jsou námezdními dělníky majitele čalounického závodu, který mi tuto zakázku provádí, protože je to pro mne totéž, jako kdybych koupil už vytapetovaný dům, čili zaplatil peníze za zboží sloužící mé spotřebě. Avšak pro podnikatele, jenž tyto dělníky zaměstnává, jsou tito dělníci produktivními pracovníky, jelikož mu vyrábějí nadhodnotu. [667]

Snažili jsme se co nejpřehledněji a nejpodrobněji vyložit Marxovu teorii produktivní a neproduktivní práce a z toho důvodu jsme volně ocitovali – aniž bychom otrocky opisovali desítky stránek – z tohoto hlediska klíčové textové pasáže „Teorií o nadhodnotě“. Zdá se nám především, že teorii o produktivní a neproduktivní práci dlužno konkretizovat o pojmový (neboli) myšlenkový obsah kategorie zprostředkovaně produktivní práce, jež logicky navazuje na pojetí produktivní práce, která je produktivní přímo a bezprostředně.

K pracovníkům zprostředkovaně produktivním pro kapitál náleží především námezdní pracovníci v obchodě, kteří jsou sice připravováni o nadpráci, sami však nadhodnotu nevytvářejí. Jejich úkolem je zprostředkovávat oběh kapitálu, což zároveň umožňuje jejich zaměstnavatelům, obchodním kapitalistům, přivlastňovat si a proměňovat v zisk určitou část nadhodnoty vyrobené produktivním kapitálem (čili produktivními dělníky v kapitalistickým způsobem provozovaných továrnách). [668] **Tutéž sociálně ekonomickou charakteristiku můžeme vztáhnout na námezdní pracovníky v oblasti peněžnictví, zaměstnance ctihodných bankovních domů, kteří zvláště v soustavě výrobních vztahů a vlastnických struktur monopolního kapitalismu umožňují finančním magnátům přivlastňovat si z „koláče“ vyrobené nadhodnoty v mnoha případech větší kus než kapitalističtí továrníci zosobňující produktivní kapitál – což napomáhá ke splývání průmyslového výrobního a peněžního bankovního kapitálu v pro monopolní kapitalismus (neboli imperialismus) typický kapitál finanční a formování velkoburžoazní finanční oligarchie, jež ve svých rukách soustřeďuje hospodářskou a politickou moc v rámci národních států i na nadnárodní a nadstátní úrovni. I u pracovníků ve sféře marketingu či podnikové administrativy lze říci, že proces jejich**

vykořisťování je odvozen od vykořisťování pracovníků produktivních a jím zprostředkován. Námezdní pracovníci, kteří zprostředkovávají oběh kapitálu a současně i proces rozdělování vyprodukované nadhodnoty – na zisk produktivního kapitalisty v oblasti, kde se nadhodnota vyrábí; zisk kapitalistického obchodníka, jenž si přivlastňuje rozdíl mezi nákupní a prodejní cenou zboží; zisk kapitalistického bankéře ve formě úroku z půjčky, jenž povětšinou tvoří velkou část zisku majitele továrny, který byl nucen si pro fungování a rozvoj zbožní výroby ve svém podniku vzít úvěr v bance –, jsou placeni z tak zvaných „faux frais" neboli nepravých, neproduktivních, avšak nutných sociálně ekonomických nákladů (čili výdajů).

Z mnohem většího objemu neproduktivních leč společensky nezbytných finančních výdajů je placena velká a velmi významná skupina neproduktivních pracovníků poskytujících tak zvané státem vnucované služby, které si platí jak kapitalisté z osobního důchodu, tak dělníci ze mzdy formou daní: úředníci zajišťující svou prací chod státního byrokratického aparátu, vojáci, policisté, politici, ideologové a propagandisté politických stran, kněží, soudci, advokáti, státní zástupci či notáři atd., atp. Z pohledu moderní společnosti musíme k těmto pracovníkům zařadit i zaměstnance státem či církví provozovaných škol, nemocnic, kulturních, vědeckých, sportovních zařízení apod. [669] **Pokud ovšem kapitalistický stát vystupuje jako kolektivní kapitalistický vlastník a podnikatel, jedná se u zmiňovaných zaměstnanců o klasické postavení vykořisťovaných výrobců čili produktivních pracovníků vyrábějících pro svého zaměstnavatele nadhodnotu. A jde-li o soukromé školy, nemocnice, advokátní kanceláře či noviny (nebo televizní stanice) v rukou klasických soukromých kapitalistických vlastníků, jsou v nich za mzdu pracující učitelé, lékaři, advokáti nebo redaktoři, jejichž práce se směňuje za peněžní variabilní kapitál, samozřejmě též přímo a bezprostředně produktivními pracovníky.** [670]

K neproduktivním pracovníkům náleží samozřejmě i důchodci, jimž stát vyplácí penzi jako součást tak zvaných mandatorních (čili neodkladných) státních (neproduktivních ale společensko-ekonomicky nezbytných) výdajů: ti si ovšem v době, kdy byli v produktivním věku – a vykonávali z hlediska tvorby společenského bohatství produktivní, zprostředkovaně produktivní nebo neproduktivní práci – na důchod přispívali: a to jednak tím, že jim vždy účtárna jejich zaměstnavatele odepisovala určitou částku z jejich mzdy na zdravotní, sociální a důchodové pojištění, přičemž si současně mohli i na důchod spořit: důchodové spoření i peněžní sumy, plynoucí do celostátního fondu zdravotního a důchodového pojištění, představují vlastně ze sociálně ekonomického zorného úhlu pohledu do budoucna odloženou poptávku. Zároveň je nad slunce jasnější, že námezdně pracující zaměstnanci ve své drtivé většině nemohou v době, kdy končí produktivní období svého života a dosáhli věku, v němž mají zákonný nárok na starobní důchod, pouze svými individuálními celoživotními finančními příjmy (díky tomu, že by si celou výši svého důchodu zaplatili svými penězi – čili by vlastně byli zaměstnáváni sociálně ekonomickou formou tak zvaného „švarc systému" – a ještě si pravidelně ukládali určitou další část mzdy na spořící účet u peněžního ústavu, v němž by jejich uspořené peníze byly co nejvýhodnějším způsobem zúročeny, aby z nich mohli žít v seniorském věku) dosáhnout na takovou výši starobního důchodu, která by jim zajistila reálnou možnost prožít důstojným způsobem období stáří, z čehož jednoznačně vyplývá, že z hlediska logiky základních a nejjednodušších ekonomických zákonů i sociální spravedlnosti je jediným možným důchodovým systémem na mezigenerační solidaritě založený systém průběžný!

Zdá se nám, že původní Marxovu teorii o produktivní a neproduktivní práci, je možné korigovat a pozměnit v té části, v níž – nikoli ovšem nekriticky – přebírá Smithův názor, že produktivní je práce, jejímž výsledkem je materiálně předmětné zboží, hmatatelná (látkově energetická, zvažitelná, měřitelná a spočitatelná) věc, kterou je možné prodat, převážet, skladovat, popřípadě prodávat i dále – na rozdíl od osobních služeb, které se spotřebovávají v průběhu jejich poskytování, a okamžitě zanikají, když skončí. Na rozdíl od Adama Smitha či Davida Ricarda se domníváme, že do kategorie produktivní práce je možné zařadit i osobní služby – pokud se nakupují a prodávají za peněžní variabilní kapitál –, které se zpředmětňují ve změně osobnostní struktury a činného třídně sociálního bytí toho, komu jsou poskytovány (a způsobují tedy průlom do sociálně ekonomické diferenciace uvnitř dělnické třídy): reálně prakticky se tedy materializují v proměně lidsko-sociální podstaty člověka, jeho objektivních celotřídních zájmů, což si člověk zajisté vůbec nemusí automaticky uvědomovat. Tak je tomu v oblasti rozvíjení „průmyslu rozvoje lidských schopností“, v níž fungují „továrny na výrobu kognitariárních proletářů“, v nichž mohou pracovat učitelé nebo „lékaři pro tělo i duši“ i lidé vykonávající celou řadu dalších profesí. Z hlediska kognitariárního kapitálu a kognitariárních kapitalistů, kteří investují variabilní kapitál do zmiňovaného historicky nového druhu osobních služeb, představují tyto služby – díky nimž se v rámci dělnické třídy utváří nová sociálně ekonomická skupina „cvičených opic“ systému kapitalistického vykořisťování – přímo a bezprostředně produktivní práci, neboť vyrábí kognitariárním kapitalistům nadhodnotu; ze zorného úhlu celkového oběhu kapitálu a rozšířené reprodukce třídně sociální strukturace kapitalistické občanské společnosti v procesu vznikání a formování kognitariárního proletariátu by možná mohlo jít o práci zprostředkovaně produktivní; jakmile však kognitariární proletáři počnou výrobou nadhodnoty uspokojovat vykořisťovatelské potřeby kapitalistické společenské třídy, bude jejich živá konkrétní práce též přímo a bezprostředně produktivní pro kapitál. Lidé, kteří náleží k vědecko-inženýrskému a počítačově informačnímu (a samozřejmě též i uměleckému) proletariátu, zosobňují především třídně sociální subjekt produkující nový typ společenského bohatství, jímž je volný čas pro svobodný rozvoj individuality každého člena společnosti, spočívající v rozvíjení schopnosti každého člověka propojovat v každodenní životní smyslově předmětné i duchovně praktické činnosti pracovní aktivity s aktivitami spoluvlastnickými – což je ovšem možné prakticky realizovat až díky překonání třídně formačního horizontu kapitalismu a rozvíjení socialistické samosprávné vlastnické subjektivity. Kapitalistické zaměstnávání všeobecné práce kognitariárního proletariátu, která se klade jako práce živá a konkrétní, společná a pospolitá, pak produkuje všechny sociálně ekonomické podmínky, jež – podobně jako je tomu u industriálního proletariátu klasického – umožňují kapitálu kognitariární práci vykořisťovat, ždímat a vysávat z ní nadhodnotu, čili též i stavět vědu, vědecko-technický a technologický pokrok i všechny společenské formy diferenciace a specializace, koordinace, kooperace a kombinace práce proti přímému a bezprostřednímu výrobci v odcizené a převrácené formě kapitálu neboli síly ovládající a zotročující člověka, jenž je přímým a bezprostředním výrobcem společenského bohatství.

Formování kognitariárního proletariátu vyvrací jednu z hlavních námitek odpůrců marxistické teorie třídně sociální diferenciace a strukturace společnosti – totiž postulát o tak zvaném „mizení dělnické třídy“ a její revoluční sociálně historické role, jakož i různé zmatené výklady o složitosti současné třídně sociální struktury a nemožnosti jejího pojmového uchopení kategoriemi filosoficko-ekonomické teorie hodnoty a nadhodnoty. Dnes dělnická třída ještě zdaleka není pouze kognitariát – jehož vědomí, myšlení a sociálně politické jednání je, což dlužno objektivně přiznat, v drtivé většině v současnosti prosyceno rozličnými formami buržoazní ideologie –, v dohledné

historické vývojové perspektivě bude ke kognitariátu náležet celá dělnická třída (nebo alespoň většina dělníků) – neboť dělnickou třídu nebudou představovat lidé v tradičních profesích fyzické obsluhy strojů, které vyžadují relativně nízkou kvalifikaci, ale skupiny vysoce kvalifikovaných pracovníků typu inženýra obsluhujícího automatizovanou továrnu či námezdně zaměstnaného vědeckého pracovníka produkujícího vědecké objevy neboli již zmiňovaného vědecko-inženýrského a počítačově informačního proletariátu, pracujícího v oblasti digitálních (čili počítačových) informačních a produkčních technologií – a kolem něho se bude pohybovat složitý konglomerát dalších sociálně ekonomických skupin a vrstev fyzických i duševních pracovníků.

I Marx se v „Teoriích o nadhodnotě“ zmiňuje o osobních službách (učitele či lékaře), jež slouží k utváření, uchování či přetváření pracovní síly produktivního dělníka. V jeho době však hrály tyto služby v systému kapitalistické zbožní výroby v podstatě zcela okrajovou neboli prakticky bezvýznamnou úlohu[671], a tudíž není divu, že autor „Teorií o nadhodnotě“ převzal od Adama Smitha první i druhé vymezení produktivní práce, jak jsme se o něm zevrubně zmiňovali.

Kapitola IX. Všeobecná (neboli všeobecně produktivní) práce a zkoumání hodnotového složení kapitalistického zaměstnávání živé konkrétní práce kognitariárního proletariátu. Sociálně ekonomické důsledky tak zvané čtvrté průmyslové revoluce.

Ve druhém díle Marxových „Grundrissů“ se můžeme dočíst, že „směna živé práce za práci zpředmětněnou, tj. kladení společenské práce ve formě protikladu mezi kapitálem a námezdní prací – je poslední stupeň vývoje hodnotového vztahu a výroby založené na hodnotě. Jeho předpokladem je a zůstává – velké množství bezprostřední pracovní doby, množství vynaložené práce jako rozhodující činitel produkce bohatství. Ale tou měrou, jak se rozvíjí velký průmysl, se vytváření skutečného bohatství stává méně závislým na pracovní době a na množství vynaložené práce než na síle činitelů, kteří se v průběhu pracovní doby uvádějí do pohybu a kteří sami zase – jejich síla a působnost – nemají žádný vztah k bezprostřední pracovní době, kterou stojí jejich výroba, nýbrž závisejí spíše na všeobecném stavu vědy a na pokroku techniky, čili na aplikaci této vědy ve výrobě. (Rozvoj této vědy, zvláště přírodovědy a s ní i všech ostatních, sám opět odpovídá rozvoji materiální výroby.) Zemědělství např. se stává pouhou aplikací vědy o materiální látkové výměně, o tom, jak ji regulovat co nejvýhodněji pro celý společenský organismus. Skutečné bohatství se naopak projevuje – a to ukazuje velký průmysl – jednak v obrovském nepoměru mezi vynaloženou pracovní dobou a jejím produktem, jednak v kvalitativním nepoměru mezi prací redukovanou na čirou abstrakci a mohutností výrobního procesu, na nějž dozírá. Práce se už tolik nejeví jako uzavřená do výrobního procesu, nýbrž člověk je ve vztahu k výrobnímu procesu samému spíše dozorcem a regulátorem. (To, co platí o strojích, platí rovněž o kombinaci lidských činností a kombinaci lidských styků.) Teď už nevsouvá dělník mezi sebe a objekt jako mezičlánek modifikovaný přírodní předmět; nyní jako prostředníka mezi sebe a neorganickou přírodu, jíž se zmocňuje, vkládá přírodní proces, který přeměňuje v průmyslový. Ocitá se vedle výrobního procesu, místo aby byl jeho hlavním činitelem.

V této přeměně se jako hlavní pilíř výroby a bohatství nejeví ani bezprostřední práce, kterou vykonává sám člověk, ani doba, po kterou pracuje, nýbrž osvojování jeho vlastní všeobecné produktivní síly, jeho pochopení přírody a její ovládnutí díky jeho jsoucnu jako společenského organismu – jedním slovem rozvoj společenského individua. Krádež cizí pracovní doby, na níž je založeno dnešní bohatství, se jeví jako ubohá základna proti této nové rozvinuté základně, kterou vytvořil sám velký průmysl. Jakmile práce ve své bezprostřední formě přestala být velkým zdrojem bohatství, pracovní doba už není a nemůže být mírou bohatství, a tedy i směnná hodnota přestává být mírou užitné hodnoty. Nadpráce masy <lidí> už není podmínkou rozvoje všeobecného bohatství, právě tak jako ne-práce nemnoha <lidí> přestala být podmínkou rozvoje všeobecných sil lidské hlavy. Tím se hroutí výroba založená na směnné hodnotě a sám bezprostřední materiální výrobní proces se zbavuje nuznosti a protikladnosti. Svobodný rozvoj individualit, a tedy nikoli redukce nutné pracovní doby za účelem kladení nadpráce, ale vůbec redukce nutné práce společnosti na minimum, a tomu pak odpovídá umělecké, vědecké atd. vzdělávání individuí díky času, který se pro všechny uvolnil, a díky prostředkům, které byly vytvořeny.“[672]

Všeobecně produktivní síla a energie lidské práce ovšem nespočívá pouze v rozvoji „všeobecných sil lidské hlavy“, jejím zpředmětněním je především „všeobecný rozvoj výrobních sil – bohatství vůbec – jako základna a právě tak i univerzalita styků, tedy světový trh jako základna. Tato základna znamená možnost univerzálního rozvoje individua a skutečný rozvoj individuí z této základny znamená neustálé překonávání meze tohoto rozvoje, o níž se ví, že je mezí, a která tedy není pokládána za posvátnou hranici. Univerzalita individua není univerzalitou myšlenou nebo vymyšlenou, nýbrž univerzalitou jeho reálných a ideálních vztahů. Odtud i chápání jeho vlastních dějin jako procesu a poznání přírody (existující zároveň jak praktická moc nad ní) jako jeho reálného těla. Sám proces vývoje kladen a znám jako jeho předpoklad. K tomu je však především nutné, aby se plný rozvoj výrobních sil stal podmínkou výroby; aby určité podmínky výroby nebyly kladeny jako hranice rozvoje výrobních sil.“[673] Sociálně ekonomická podstata Marxem zmiňovaných „reálných vztahů mezi univerzálními individui“ – neboli smyslově a materiálně předmětná subjektivita jejich bytostných lidských sil (rovnající se subjektivitě jejich smyslově a materiálně předmětných bytostných lidských sil), jak jsme se o ní již nesčíslněkrát zmiňovali – spočívá právě v rozvíjení mezilidské vlastnické součinnosti, v koordinaci, kooperaci a optimalizaci, propojování a provázanosti dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, díky čemuž se nová historická forma socialismu bude moci stát alternativou globalizovanému kapitalismu i reálně existujícímu socialismu předlistopadového typu. Výrobně silová stránka sociálně historické úlohy oněch „světodějných individuí“ tkví v rozvíjení intenzivního typu hospodářského růstu, v němž se zdrojem společenského nadvýrobku stává vědeckotechnický a technologický pokrok[674]; výrobně vztahový rozměr jejich dějinotvorné aktivity pak spočívá v sociálně ekonomickém „přepodstatňování“ kognitariárního proletariátu (spolu s industriálním proletariátem klasickým) na třídu samosprávných vlastníků, v jejíž vlastnicko-třídní strukturně systémové organizaci je vlastnické řízení pracovníků řídícího aparátu dílčí a podřízenou složkou společensky dominující, určující a integrující vlastnické subjektivity kognitariární i tradiční dělnické třídy (neboli společenské třídy, jejíž objektivní celotřídní vlastnický zájem je organicky spjat s optimalizací a souladem dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí na celospolečenské úrovni), která se proto stává organizujícím třídně sociálním jádrem a sociálně ekonomickou živnou půdou třídně sociální diferenciace a strukturace postkapitalistického systému; třída samosprávných vlastníků pak svojí každodenní sociálně ekonomickou praktickou aktivitou rozvíjí výrobní vztahy socialismu

samosprávného typu – jejich východisko spočívá historicky i logicky v rozvíjení podílu pracujících na vlastnickém řízení a spolurozhodování, posilování vlastnické spoluúčasti zaměstnanců –, počínaje úrovní podnikových socialistických pracovních kolektivů a konče nadnárodními a nadstátními samosprávnými vlastnickými a podnikatelskými komplexy; již jsme také několikráte zdůraznili, že politické a právní předpoklady ke vzniku zárodečných buněk třídy samosprávných vlastníků v útrobách třídně sociální strukturace kapitalistické občanské společnosti vytváří revolučně demokratický sociální stát jakožto politická státní moc nového historického typu. [675]

V první knize třetího dílu „Kapitálu" Marx připomíná, „že je třeba rozlišovat mezi všeobecnou prací a společnou prací. Obě hrají úlohu ve výrobním procesu, přecházejí jedna v druhou, ale obě se také liší. Všeobecná práce je každá vědecká práce, každý objev, každý vynález. Je podmíněna jednak kooperací s živými lidmi, jednak využíváním prací předchůdců. Společná práce předpokládá bezprostřední kooperaci jednotlivců."[676] **Přímý a bezprostřední výrobce, jenž v procesu výroby zboží zosobňuje a ztělesňuje všeobecně produktivní práci – bez ohledu na to, zda se jedná o kapitalistický nebo socialistický způsob zbožní výroby – musí ovšem svou živou konkrétní práci prakticky realizovat jako vědeckotechnicky kvalifikovanou (například v oblasti digitálních informačních a produkčních technologií) složitou práci, která v daném výrobním odvětví využívá vědeckých objevů a vynálezů předchůdců a současně se klade jako práce společná a pospolitá se současníky, bezprostředně rozmanitým způsobem diferencovaná a specializovaná, kombinovaná, koordinovaná a kooperovaná, pro níž platí, že „abstrahujeme-li od určitého charakteru produktivní činnosti, a tedy od užitečného charakteru práce, zůstane jí jen proto, že je vynakládáním lidské pracovní síly… jednoduché pracovní síly, kterou má v průměru tělesný organismus každého obyčejného člověka bez zvláštní průpravy. Jednoduchá průměrná práce sama má sice v různých zemích a různých kulturních epochách různý charakter, nicméně je v každé určité společnosti něčím daným. Složitější práce je jen umocněnou či spíše znásobenou jednoduchou prací, takže menší množství složité práce se rovná většímu množství práce jednoduché. Zkušenost ukazuje, že tato redukce neustále probíhá. Ať je zboží produktem sebesložitější práce, jeho hodnota je činí rovným produktu jednoduché práce a představuje tedy sama jen určité množství jednoduché práce. Různé proporce, v nichž se různé druhy prací převádějí na jednoduchou práci jako na jednotku své míry, jsou stanovovány společenským procesem za zády výrobců, a proto se jim zdá, že jsou dány zvyklostí."**[677] **A dále platí, že „je naprosto lhostejné, zda práce… je jednoduchá, průměrná společenská práce nebo práce složitější, práce vyšší specifické váhy. Práce, která platí jako vyšší, složitější práce vzhledem k průměrné společenské práci, je projev pracovní síly, k jejímuž vyškolení je potřeba vyšších nákladů, jejíž výroba stojí víc pracovní doby, a která má proto vyšší hodnotu než jednoduchá pracovní síla. Je-li hodnota této síly vyšší, projevuje se tedy tato síla také ve vyšší práci a zpředmětňuje se proto za stejné časové úseky v poměrně vyšších hodnotách… Na druhé straně se musí v každém hodnototvorném procesu vyšší práce vždy převádět na průměrnou společenskou práci, např. jeden den vyšší práce na x dnů jednoduché práce."**[678]

Do hodnotového obsahu užitné hodnoty pracovní síly všeobecně produktivního pracovníka i konečného zbožního výrobku, jenž je plodem univerzálně produktivní práce, vstupuje pracovní doba, během níž se odehrává přímá a bezprostřední pracovní aktivita, a současně i celá historie daného výrobního odvětví. Důsledkem je, že hodnotový potenciál obou užitných hodnot se bude, budeme-li jej vyjadřovat ve formě společensky průměrné a jednoduché práce, limitně přibližovat k nekonečné hodnotě, a tudíž bude dosahovat takové ohromné velikosti, která se v žádném případě nemůže

promítnout do tržní nákupní a prodejní ceny, jelikož žádné zboží nelze prodat ani koupit, má-li mít (téměř) nekonečně velkou cenu. Řečeno jinými slovy: prodej a koupě nějakého výrobku za (téměř) nekonečně velkou cenu se svou sociálně ekonomickou podstatou vlastně rovná prodeji a koupi za (téměř) nulovou, nekonečně malou cenu, kdy již není (nemusí být) daný produkt živé konkrétní práce přímého a bezprostředního výrobce směňován za peníze, již se neprodává, ale předává, už se nekupuje, ale přebírá, přejímá, není předmětem zbožně peněžní směny, ale je vzájemně sdílen.

Z toho plyne, nebo se alespoň zdá být zjevné, že výrobně vztahovým čili sociálně ekonomickým důsledkem stále širšího uplatňování všeobecné produktivní práce v rámci historického (civilizačního a kulturního) rozvoje subjektivity lidských smyslově a materiálně předmětných bytostných sil je přeměna zbožně peněžních neboli hodnotově cenových vztahů na čistě symbolické filosoficko-ekonomické kategorie, jejichž objektivně reálná číselná velikost se odpoutává a „emancipuje“ od tradičního, klasického způsobu působení hodnotového zákona, jež nabývá čistě konvenční, konvenčně symbolické povahy. Společenská výrobní cena pracovní síly všeobecně produktivního pracovníka a zbožního výrobku jeho práce se rovná hodnotě, od společenské výrobní ceny však nutno odlišit individuální výrobní cenu, kolem níž mohou kolísat tržní nákupní a prodejní ceny, a jež se v takovém případě rovná jistému symbolickému „n-násobku“ hodnoty a ceny pracovní síly a produktu konkrétní živé práce tradičního průmyslového dělníka, neboť se odvíjí pouze od délky pracovní doby, po kterou probíhá přímá a bezprostřední, společná a pospolitá konkrétní živá všeobecná práce, která se tímto způsobem převádí na práci abstraktně všeobecnou, kvalitativně stejnorodou a bezrozdílnou, společensky průměrnou a jednoduchou coby její kondenzované a koncentrované, znásobené a umocněné vyjádření, čímž zároveň ztělesňuje minimální úroveň výrobních nákladů živé a zvěcnělé práce individuální výrobní ceny, jež by v případě, že by byla výsledkem výrobního procesu, ve kterém by byla zaměstnávána samotná jednoduchá a společensky průměrná práce, dosahovala maximální velikosti. A jelikož výrobně vztahová a sociálně ekonomická dělba práce (neboli vykořisťovatelské i nevykořisťovatelské soukromé vlastnictví) a fungování zákona hodnoty i celkové logiky zákonitostí tržního ekonomického mechanismu se nalézají ve vzájemné příčinně důsledkové (čili kauzální) a zpětnovazebné souvislosti, pak stále výraznější rozvoj čistě symbolické povahy procesu přeměny hodnoty zboží na cenu – ještě jednou zdůrazňujeme, že se jedná o výrobní cenu, kolem níž se na tu či onu stranu mohou odchylovat tržní nákupní a prodejní ceny, a která se realizuje a prakticky klade ve formě rozdílu a rozporu mezi společenskou a individuální výrobní cenou, z čehož plyne, že všeobecná práce přináší novou vývojovou formu monopolu nízkých výrobních nákladů v podobě všeobecné úspornosti – způsobuje, že, jak vysvítá z námi ocitované Marxovy myšlenky, bezprostřední pracovní doba už není a nemůže být jedinou mírou a univerzálním pramenem společenského bohatství, směnná hodnota přestává být mírou užitné hodnoty, čímž se i výroba založená na směnné hodnotě celkově hroutí: produkt zbožní výroby se klade stále více jakožto zboží-nezboží, jelikož do hodnotového obsahu jeho užitné hodnoty se stále více promítá penězi nevyjádřitelná historie výrobního odvětví, ve kterém se využívá všeobecně produktivní práce, čímž zbožně peněžní výroba a směna uhasíná; vyčerpání funkčnosti zbožně peněžních vztahů je příčinou překonávání organizačně ekonomické i sociálně ekonomické, profesně zaměstnanecké i třídně sociální dělby práce, a tedy i jak vykořisťovatelského, tak i nevykořisťovatelského soukromého vlastnictví a vzniku beztřídní společnosti, v níž je univerzální (neboli svobodný a tvořivý) rozvoj každého podmínkou univerzálního rozvoje všech. Znovu si v této souvislosti zopakujme, že i když v takové společnosti nebudou v procesu individuálního osvojování tvořivých schopností hrát hlavní a

rozhodující úlohu z působení zákona hodnoty vyplývající ekonomické funkce peněz, v žádném případě z toho neplyne, že by tvořivé schopnosti bylo možné získávat zadarmo. [679]

Společenská a individuální výrobní cena, kterou vytváří všeobecně produktivní práce, se také formuje v procesu zespolečenšťování (zobecňování) vyprodukovaných hodnot, jako je tomu kupříkladu u volně konkurenčního či monopolního kapitalismu, od všech ostatních podob této filosoficko-ekonomické kategorie se však liší tím, že přesahuje třídně sociální horizont všech vývojových etap kapitalistické společensko-ekonomické formace, všech formací založených na vykořisťovatelském či nevykořisťovatelském soukromém vlastnictví, neboť hodnotová (subjekt-objektní a subjekt-subjektní) substance, která v sobě kondenzuje živou konkrétní a pospolitou všeobecnou práci a jejíž modifikací (přeměněnou formou) je společenská výrobní cena, od níž se odvíjí výrobní cena individuální, již neulpívá v hranicích rozporu mezi universalizací konkrétních živých prací (odhalováním jejich skrytě společenské povahy) a zjevně soukromovlastnickým produktem této universalizace, jeho vykořisťovatelským či nevykořisťovatelským soukromovlastnickým přivlastňováním (přisvojováním).

Někdy se má za to, že Marxova pracovní teorie hodnoty je totožná s teorií pracovní hodnoty Smitha a Ricarda, podle níž je zdrojem společenského nadvýrobku jakákoli forma živé konkrétní, přímé bezprostřední práce. Myšlenkovým jádrem pojmově kategoriální struktury marxistické filosoficko-ekonomické pracovní teorie hodnoty je však právě pojetí všeobecně produktivní síly živé i zvěcnělé práce, podle něhož je zdrojem růstu společenského výrobního přebytku (neboli hospodářského růstu společenského bohatství, a tedy civilizačního a kulturního rozvoje lidské společnosti) aplikace a materiální zpředmětnění vědeckého poznání zákonů, které ovládají přírodní děje a procesy, ve vědecko-technickém a technologickém pokroku, spočívajícím například v automatizaci průmyslové výroby ve formě pružně robotizovaných technologických výrobních provozů, v „továrnách bez lidí“, v nichž výrobní procesy řídí velké počítače a jednotlivé pracovní operace vykonávají v souladu s logikou technologického výrobního postupu roboty vybavené „mozkem“ v podobě mikroprocesorů a smyslovými senzory. Všeobecná práce stírá (ruší, překonává) hranici a rozdíl mezi pracovní dobou, během níž se koná práce nutná a nadpráce, a volným (mimopracovním) časem, neboť již „sám kapitál je rozpor procházející procesem, a to proto, že usiluje o zkrácení pracovní doby na minimum, zatímco na druhé straně klade pracovní dobu jako jedinou míru a zdroj bohatství. Proto zkracuje pracovní dobu ve formě nutné pracovní doby a prodlužuje ji ve formě nadbytečné pracovní doby; klade tedy rostoucí měrou nadbytečnou pracovní dobu jako podmínku – jako otázku života a smrti – pro nutnou pracovní dobu. Na jedné straně tedy vyvolává v život všechny síly vědy a přírody, jakož i síly společenské kombinace a společenského styku, aby vytváření bohatství učinil nezávislým (relativně) na pracovní době, která je na ně vynaložena. Na druhé straně chce takto vytvořené obrovské společenské síly měřit pracovní dobou a spoutat je v mezích, které jsou potřebné k tomu, aby se už vytvořená hodnota uchovala jako hodnota. Výrobní síly a společenské vztahy – ty i ony jsou různými stránkami rozvoje společenského individua – se kapitálu jeví jen jako prostředky, a jsou pro něj jen prostředky k tomu, aby mohl vyrábět na své omezené základně. Fakticky jsou však materiálními podmínkami pro to, aby tato základna byla vyhozena do povětří. Národ je opravdu bohatý, jestliže se místo 12 hodin pracuje jen 6. Bohatství není velení nad dobou nadpráce (reálné bohatství), nýbrž volný čas pro každé individuum a celou společnost vedle času vynaloženého v bezprostřední výrobě. … Příroda nestaví stroje, lokomotivy, železnice, elektrické telegrafy, samočinné spřádací stroje atd. Ty jsou

produktem lidského úsilí; přírodní materiál přeměněný v orgány lidské vůle <vládnoucí> nad přírodou čili orgány jejího uplatňování v přírodě. Jsou to lidskou rukou vytvořené orgány lidského mozku; zpředmětněná síla vědění. Rozvoj fixního kapitálu ukazuje, do jaké míry se všeobecné lidské vědění, poznání, stalo bezprostřední výrobní silou, a tedy i do jaké míry se podmínky společenského životního procesu samého dostaly pod kontrolu všeobecného rozumu a v souladu s ním se přetvořily. Do jaké jsou společenské výrobní síly produkovány nejen ve formě vědění, nýbrž jako bezprostřední orgány společenské praxe, reálného životního procesu.“[680]

Z toho důvodu jsme přesvědčeni, že nastane-li v budoucnu opět příznivá konkrétně historická situace pro nový pokus o socialismus, socialistickou revoluci jakožto revoluci sociální, budou díky růstu volného času pro svobodný a tvořivý rozvoj individuality každého člověka vznikat socialistické výrobně vztahové formy rozvoje společenských výrobních sil ze sociálně ekonomické půdy vzájemného prostupování a propojování pracovních aktivit s aktivitami spoluvlastnickými – a do „kypření“ takovéto sociálně ekonomické půdy rozvíjení materiálně předmětné i duchovně praktické subjektivity produktivních bytostných sil lidského rodu se budou aktivně zapojovat všichni členové společnosti, pro něž bude spočívat rozvoj neopakovatelné individuality každého člověka spočívat právě v osobním začleňování do struktur vlastnického řízení a spolurozhodování. Přičemž je příznačné, že v roli hybatele, hybné síly zmíněného procesu, bude působit konvenčně symbolická vývojová forma účinkování hodnotového zákona v podobě zákona celospolečenské a individuální výrobní ceny, díky čemuž zákon hodnoty bude pomalu opouštět scénu dějin.

Marxův výklad pokračuje dále: „Vytváření velkého množství volného času vedle nutné pracovní doby, pro společnost vůbec i pro každého jejího člena (tj. vytváření prostoru pro plný rozvoj produktivních sil jednotlivce, a proto i společnosti), toto vytváření doby nepráce se v etapě kapitálu stejně jako na všech dřívějších stupních jeví jako…volný čas jen pro některé. Kapitál k tomu přidává jen to, že všemi prostředky vědy prodlužuje dobu nadpráce masy <lidí>, protože jeho bohatství záleží přímo v přisvojování doby nadpráce; neboť jeho cílem je přímo hodnota, nikoli užitná hodnota. Tak je kapitál chtě nechtě nástrojem vytváření podmínek pro společenský volný čas, aby se pracovní doba pro celou společnost redukovala na stále klesající minimum a aby se tak pro všechny uvolnil čas na jejich vlastní rozvoj. Tendencí kapitálu však vždy zůstává na jedné straně vytvářet volný čas, na druhé straně jej přeměňovat v nadpráci. Zdaří-li se mu příliš to první, trpí nadprodukcí a nutná práce se pak přerušuje, protože kapitál nemůže zhodnocovat žádnou nadpráci. Čím více se rozvíjí tento rozpor, tím více se ukazuje, že růst výrobních sil už nemůže být nadále poután k přivlastňování cizí nadpráce, nýbrž že dělnické masy si samy musejí přivlastnit svou nadpráci. Až to učiní – a až tím volný čas přestane existovat v protikladné formě –, stanou se na jedné straně mírou nutné pracovní doby potřeby společenského individua a na druhé straně rozvoj společenské produktivní síly bude tak rychlý, že ačkoli bude pak výroba propočtena na bohatství všech, vzroste pro všechny i volný čas. Neboť skutečné bohatství je rozvinutá produktivní síla všech individuí. Pak už nebude mírou bohatství pracovní doba, nýbrž volný čas.“[681]

Všeobecně produktivní síla a energie lidské práce přináší především všeobecnou úspornost živé práce i rozmanitých prvků práce zvěcnělé a mrtvé, neboli, vyjádříme-li se po kapitalisticku, variabilního kapitálu i fixního a oběžného kapitálu konstantního, jelikož „záleží v úspoře pracovní doby; (minimum – a redukce na minimum – výrobních nákladů); tato úspornost je však totožná s rozvojem produktivní síly. Nejde tedy vůbec o

to zříkat se požitku, nýbrž rozvíjet produktivní sílu a schopnosti k výrobě a tedy i schopnosti a prostředky požitku. Schopnost požitku je podmínkou požitku, tedy jeho prvním prostředkem, a tato schopnost znamená rozvoj nějaké individuální vlohy, produktivní síly. Úspora pracovní doby se rovná růstu volného času, tj. času pro plný rozvoj individua, který zase působí zpětně na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla. Z hlediska bezprostředního výrobního procesu může být pokládána za produkci fixního kapitálu, přičemž tento fixní kapitál je sám člověk. Rozumí se ostatně samo sebou, že sama bezprostřední pracovní doba nemůže zůstat v abstraktním protikladu k volnému času – jak se jeví z hlediska buržoazní ekonomie. Práce se nemůže stát hrou, jak by to chtěl Fourier, kterému zůstává nicméně velká zásluha, že za konečný cíl prohlásil nikoli zrušení rozdělování, nýbrž výrobního způsobu samého, jeho povznesení ve vyšší formu. Volný čas – který je dobou oddechu i dobou pro vyšší činnost – samozřejmě přeměnil toho, kdo jím disponuje, v jiný subjekt, takže jako tento jiný subjekt pak také vstupuje do bezprostředního výrobního procesu. Vzhledem k člověku, který teprve vzniká, je tento výrobní proces zároveň školou disciplíny a vzhledem k člověku, který již vznikl a v jehož hlavě existuje akumulované vědění společnosti, představuje praxi, experimentální vědu, vědu materiálně tvořivou a zpředmětňující se. A pro oba, pokud práce vyžaduje praktické přiložení ruky k dílu a volný pohyb jako v zemědělství, je fyzickým cvičením.“[682]

Proměnou všeobecně produktivní práce v základní společenskou výrobní sílu a na rozhodující zdroj společenského nadproduktu se zákon hodnoty – v konkrétně historické situaci, kdy společensky nutné a potřebné množství živé a zvěcnělé práce (neboli společensky nutná a potřebná, přímá a bezprostřední pracovní doba) obsažené (vězící) v jednotce užitné hodnoty vyráběného zboží nabývá (přibližuje se) nekonečné velikosti – ocitá na slepé vývojové koleji, a proto se mění na zákon symbolické a konvenční výrobní ceny, v důsledku čehož se produktem zbožně peněžní výroby stává se stále větší míře zboží-nezboží, dochází k postupnému vyčerpávání funkčnosti zbožně peněžních sociálně ekonomických vztahů jako vztahů hodnotových (hodnotově cenových) a působení tržního ekonomického mechanismu přestává být základním, hlavním a rozhodujícím hybatelem hospodářského růstu. Je zřejmé, že souhrn hodnot užitných hodnot zboží vyrobených všeobecně produktivní prací, jež se rovnají velikosti jejich modifikací v podobě společenských výrobních cen, se nemůže rovnat součtu symbolických a konvenčních individuálních výrobních cen – ve kterých se zračí objektivní skutečnost, že i všeobecná práce jako základní společenská výrobní síla a zdroj nadvýrobku se ve výrobních procesech stále musí klást coby práce přímá a bezprostřední – a kolem nichž na tu či onu stranu kolísají nákupní a prodejní ceny tržní, stále však pro ně (neboli pro onen součet symbolických a konvenčních individuálních výrobních cen) zůstává sociálně ekonomickým základem a živnou půdou, materiálně předmětným „vývojovým úběžníkem“, a tudíž ani proměna hodnotového zákona na zákon symbolické konvenční ceny nevyvrací, nemůže vyvrátit marxistickou filosoficko-ekonomickou pracovní teorii hodnoty.

Působení konvenční symbolické ceny vytváří (alespoň abstraktní a formální) možnost řešit dohodou spolu s výrobními cenami produkovaných zboží i sociální konflikty mezi vlastníky firem a zaměstnanci v mzdových otázkách – v těchto sporech se zrcadlí rozpor mezi mzdami (platy) zaměstnanců a zisky majitelů podniků, přičemž právě díky revolučně demokratickému sociálně ekonomickému působení konvenční symbolické ceny je možno stírat a překonávat hranici mezi platy zaměstnanců a zisky kapitalistických majitelů firem, což se může stát podnětem k utváření třídy samosprávných vlastníků –, čemuž účelně prakticky poslouží sociálně ekonomická

forma v „toku pohybu“, spočívajícím v rozvoji vlastnického řízení a spolurozhodování pracujících, které vede v historické vývojové perspektivě k překonání systému kapitalistického vykořisťování. V tomto sociálně ekonomickém procesu „tají ledy“ – aniž by bylo nutné čekat na nějaké „globální oteplování“ – mezi třídně sociální funkcí majitele kapitalistickým způsobem hospodařícího podniku a objektivní sociálně ekonomickou rolí námezdně pracujícího nevlastníka výrobních prostředků a producenta nadhodnoty (neboli nezaplacené nadpráce), jenž je zaměstnancem kapitalistického podnikatele: jedná se o třídně sociální antagonismus (čili nesmiřitelný třídní protiklad) v konkrétně historickém rámci kapitalistického společenského zřízení, díky němuž se nositel produktivní práce pro kapitál stává vykořisťovaným proletářem a jeho zaměstnavatel kapitalistickým vykořisťovatelem, o němž Marx zdůrazňuje, že je „zaprogramován“ ve strukturně systémovém a funkcionálním uspořádání systému kapitalistických výrobních vztahů. Je samozřejmé, že pokud v systému volně konkurenčního nebo monopolního kapitalismu kapitál zaměstnává a využívá konkrétní živou práci tradičního průmyslového dělníka, nemůže si klasický industriální proletář koupit třídně sociální titul kapitalistického vlastníka a kapitálový investor nemá žádný zájem svůj vlastnický titul v procesu zbožní výroby prodat – ostatně i kdyby tak učinil, pokud by koupí a prodejem došlo k přenosu titulů vlastníka a nevlastníka výrobních prostředků, na podstatě kapitálu coby nesmiřitelného sociálně ekonomického antagonismu, jenž může být překonán pouze socialistickou sociální revolucí, by se stejně nic nezměnilo. Dějinotvorné účinkování symbolické konvenční výrobní ceny – která plodí monopol nízkých výrobních nákladů díky využívání všeobecně produktivní práce v procesu kapitalistické zbožní výroby, kdežto zapojování společensky průměrné a jednoduché práce v hodnototvorném a zhodnocovacím procesu ztělesňuje v této konkrétní logické a historické souvislosti nejhorší výrobní podmínky, čímž se individuální výrobní cena utváří jako monopolní výrobní cena, jež krystalizuje na maximální společenské (hodnotové) úrovni a výši – pomáhá proces takové sociální revoluce „rozhýbávat“. [683] Sociálně ekonomická podstata socialistické revoluce jakožto revoluce sociální spočívá v tom, že vlastnické a nevlastnické tituly proletáře a kapitalisty není možné učinit předmětem zbožně peněžní směny, koupě a prodeje, lze je však sdílet v tom smyslu, že všichni členové společnosti se stanou „dělnickými proletáři“ i „kapitalistickými vlastníky“ současně, čímž se tyto vlastnicko-třídní tituly a role stanou „přechodnými a zanikajícími momenty“ v procesu formování sociálně ekonomické a třídně sociální rovnosti.

Výrobní cena, ve které se zračí síla a energie všeobecně produktivní práce, zahrnuje ve svém hodnotovém složení zisk vyššího řádu, jehož naturální podobou jsou úspory živé a zvěcnělé práce, jež coby „opravdová ekonomie“ vstupují do sociálně ekonomického obsahu (potenciálu) systému výrobních vztahů samosprávného typu socialismu, které dosahují optimálního stupně zralosti na vývojové úrovni nadnárodních a nadstátních samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů. [684] Současně si znovu zopakujme, že výrobně vztahovou dimenzi všeobecně produktivní práce ztělesňuje dějinotvorná sociálně ekonomická síla a energie mezilidské vlastnické součinnosti, která představuje subjektivizovanou hodnotovou substanci každodenního vlastnického jednání vědecko-inženýrského a počítačově informačního (neboli kognitariárního) proletariátu, jehož sociálně ekonomické přepodstatnění zosobňuje právě celospolečensky určující, dominující a integrující vlastnická subjektivita třídy samosprávných vlastníků, jejíž zárodečné buňky by, jak jsme již nesčíslněkrát zdůrazňovali, měla v lůně třídně sociální strukturace kapitalismu vytvářet politická strategie revolučně demokratického sociálního státu, jenž bude cílevědomým prosazováním odpovídajících právních norem utvářet též ústavně právní vymodelování

politicko-ideologické nadstavby postkapitalistické občanské společnosti. Třída samosprávných vlastníků ve spojeneckém svazku s kognitariárním a tradičním proletariátem, pracujícími vlastníky a zbožními malovýrobci i některými sociálně ekonomickými skupinami podnikatelů, jejichž kapitálové investiční aktivity se rozehrávají v oblasti kognitivního kapitálu a průmyslu rozvíjení lidských schopností, bude svou každodenní vlastnickou praktickou aktivitou samočinně vytvářet antikapitalistické a postkapitalistické třídní uvědomění a současně bude svým aktivním a činným společenským bytím, třídně sociální základnou politiky přispívající k nastolení a rozvoji socialismu, vytvářet sociálně ekonomické jádro voličů, členů a aktivistů levicových politických stran a hnutí i sociálně politické podhoubí pro izolaci pravicových politických subjektů, a tak pomáhat spojovat upevňování a zdokonalování společenského přivlastňování s rozvíjením socialisticky zainteresovaného politického pluralismu.

Může tak vzniknout obdobná politická situace jako ve Spojených státech s dvěma dominujícími politickými stranami na pólech politického spektra, ovšem s tím rozdílem, že „demokratické" i „republikánské" křídlo třídy samosprávných vlastníků bude rozvíjet politickou strategii orientovanou na upevňování socialismu, přeměnu samosprávné vlastnické subjektivity v subjektivitu celospolečensky integrující a ve společenském rozvoji dominující. Zároveň bude třída samosprávných vlastníků třídně sociální základnou politiky revolučně demokratického sociálního státu, politické státní moci, která bude vytvářet politické a právní předpoklady pro formování samosprávného ekonomického sektoru, jehož vývoj začíná z vlastnické spoluúčasti, propojování a splývání pracovních aktivit s aktivitami spoluvlastnickými, vlastnického spolurozhodování zaměstnanců na úrovni firemních pracovních kolektivů, a vrcholí na úrovni nadnárodních a nadstátních vlastnických a podnikatelských komplexů – čímž se třída samosprávných vlastníků může stát též třídně sociální živnou půdou pro prosazení alternativy kapitalistické hospodářské a politické integrace, a to jak na kontinentální úrovni (dejme tomu Evropské unie), tak i na úrovni globální, celosvětové.

A tak bude možné propojit socialismus s politickou pluralitou, jelikož sociálně ekonomické, politické a duchovně kulturní zájmy třídy samosprávných vlastníků mohou vyjadřovat a prosazovat různé politické strany, které se mohou lišit, jako se v dnešní době kupříkladu odlišují demokraté od republikánů ve Spojených státech: v tomto případě však nepůjde o vlastnické a mocenské zájmy velkoburžoazní finanční oligarchie; v názorových a politických sporech mezi odlišnými politickými subjekty (stranami a hnutími), které zrodí třída samosprávných vlastníků – může jít kupříkladu o spor mezi důsledně marxistickým pojetím samosprávy a názory, které budou inspirovány křesťanskou náboženskou filosofií –, půjde o rozličné varianty výstavby socialismu, o zdokonalování samosprávného společenského vlastnictví, další rozvoj zespolečenštění práce, výroby a výrobních prostředků, díky němuž se bude moci každý člen společnosti reálně podílet na vlastnickém spolurozhodování o pohybu společenského bohatství, stávat se rozumným a odpovědným spoluvlastníkem a hospodářem světa, v němž žije. V této souvislosti můžeme vyslovit, jak se zdá, docela racionální předpoklad, že z křehkých výhonků v lůně třídně sociální diferenciace kapitalistické občanské společnosti vyrůstající třída samosprávných vlastníků napomůže k programovému a hodnotovému „přepodstatnění" komunistické i sociálně demokratické strany: komunistická strana se bude zbavovat pozůstatků stalinismu (neboli schémat a myšlenkových stereotypů sociálně mytologické ideologie vládnoucí třídy řídícího aparátu reálně existujícího předlistopadového socialismu) a sociální demokracie dokáže překonat vliv antikomunistické ideologie, čímž bude politická

strategie obou politických subjektů vskutku orientována na budoucnost – přičemž ovšem tento předpoklad vyvolává ve vztahu ke KSČM (vnitřní poměry v sociální demokracii ponechme na okamžik stranou) stejně tak racionální (jako současně trochu jízlivě ironickou) námitku, že právě v tomto momentu spočívá základní důvod, proč bude většina (nebo alespoň velká část) členů, aktivistů, funkcionářů, teoretiků i propagandistů komunistické strany Čechů, Moravanů a Slezanů vizi samosprávného socialismu zásadně odmítat.

První vývojovou formou všeobecně produktivní práce představuje všeobecná práce mrtvá a minulá, zvěcnělá ve stroji, v němž působí přírodní síly, živly a zákony v pro člověka užitečné formě, kdy účinkují v souladu s lidskými potřebami, cíli a plány a konají pro člověka (lidskou společnost) užitečnou práci jako poznaná a lidmi prakticky využívaná a ovládaná přírodní nutnost – blesk jako elektrický výboj je v přírodě živlem ničivým či neužitečným, v elektrické žárovce však tento přírodní jev svítí, umožňuje nahradit slunce na obloze a proměnit tak noc v den – tak, jak o tom hovoří Descartés: „Neboť tyto poznatky mi ukázaly, že je možno dojíti znalostí, v životě velmi užitečných, a že místo oné spekulativní filosofie, jíž se vyučuje na školách, možno nalézti jinou, praktickou, jejíž pomocí, poznajíce sílu a působnost ohně, vody, hvězd, oblohy a všech ostatních těles nás obklopujících, tak zřetelně, jako známe rozličná zaměstnání svých řemeslníků, mohli bychom toho všeho použíti stejným způsobem ke všem účelům, pro něž se to hodí, a státi se tak jakoby pány a vládci přírody. A to je žádoucí netoliko pro vynálezy nesčíslných strojů, vhodných k tomu, abychom získali bez všeliké námahy plody země a všechny užitky, které v ní jsou, nýbrž je to hlavně žádoucí pro zachování zdraví, jež je nepochybně prvním statkem a základem všech ostatních statků tohoto života.“[685]

Voda v kapalném skupenství nemění svůj objem, ovšem při přeměně ve vodní páru se rozpíná a lze ji pak opět prudce stlačit, takže se teplota horké vodní páry dále zvyšuje, což se využívá při práci parního stroje a podobnou vlastnost měnit objem, který vyplňují, prudce se stlačovat a rozpínat, mají i páry benzínu či nafty, čehož lze využít pro fungování benzínového či naftového výbušného motoru. Již na základní škole jsem v hodinách fyziky viděl působivou demonstraci elektromagnetické indukce: pohybujeme-li smyčkou z drátu v magnetickém poli, nebo budeme-li naopak pohybovat magnetem nad nehybnou drátěnou smyčkou, bude se ve smyčce indukovat elektrický proud, který zaznamená měřicí přístroj, jenž je ke drátěné smyčce připojen. Tento přírodní jev tvoří fyzikální podstatu práce elektromotorů i samotných strojů na výrobu elektrického proudu, tedy dynam a alternátorů: dynama vyrábějí proud stejnosměrný, alternátory elektrický proud střídavý. V Marxově době se k pohonu továren užívalo parních strojů; druhá průmyslová revoluce souvisí jednak s rozvojem automobilismu, tedy s masovým využíváním benzínových a naftových motorů, jednak s praktickým využíváním elektrických motorů k pohonu továren a pásových výrobních linek – například při montáži automobilů ve Fordových závodech. Kapitalismus si přírodní zákony, jež působí ve strojích, které samy o sobě lidem zkracují a ulehčují práci, přivlastňuje zadarmo (stejně tak si ovšem může zákonitosti přírodního hmotného samopohybu, vzájemné přeměny mechanické, tepelné a elektrické energie přivlastňovat výrobní způsob založený na společenském vlastnictví strojů jakožto výrobních prostředků), a tudíž v kapitalismu nabývají tyto stroje sociálně ekonomickou podobu kapitálu, čímž se z nástroje lidského osvobození přetvářejí v nástroj zotročení klasického proletáře systémem kapitalistického vykořisťování, ždímání a vysávání nadhodnoty (neboli zbožní formy produktu nezaplacené nadpráce konané v průběhu nadbytečné pracovní doby, během níž dělník vyrábí nadhodnotu pro kapitalistu) ze živé

konkrétní práce přímého a bezprostředního výrobce pro vykořisťovatelské potřeby kapitalistické společenské třídy. [686]

První vývojovou formou všeobecné práce je tedy „všeobecně produktivní síla lidské hlavy“ čili vědecké poznání stále hlubších zákonitých souvislostí, jež ovládají přírodní jevy, děje a procesy, které se zpředmětňuje, zvěcňuje ve strojním technickém zařízení výrobních procesů a v logice technologických výrobních postupů. Výrobně technická podoba živé konkrétní práce proletářů zaměstnaných v odvětvích klasické strojové průmyslové velkovýroby spočívá v obsluze stroje, podřízení chodu živé práce klasického dělníka rytmu mrtvé všeobecné práce, zvěcnělé ve stroji či soustavě strojů, kdy se dělník stává pouhým přívěškem stroje, čímž se lidské vědění, poznání stává bezprostřední výrobní silou a což zároveň umožňuje kapitálu, aby si podřídil živou práci nejenom formálně, nýbrž i reálně: stroj jako „zpředmětněná síla lidské vědění“ a coby minulá mrtvá práce se v soustavě kapitalistických sociálně ekonomických vztahů stává s neúprosností přírodního zákona nástrojem ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé konkrétní práce dělníka, pohlcování a vstřebávání jím vyrobené nezaplacené nadpráce a umožňuje kapitalistickému vlastníku stroje prodlužování doby dělníkovy práce za hranice práce nutné neboli výrobu absolutní nadhodnoty, jež je základem kapitalistického výrobního systému, a to 1)buď cestou neomezeného prodlužování pracovního dne, jež je ovšem neomezené pouze relativně, neboť pracovní den nemůže být delší než čtyřiadvacet hodin, k čemuž stačí formální podřízení práce kapitálu; 2)nebo cestou zkracování práce nutné a prodlužování nadpráce, změnou poměru nadbytečné a nutné pracovní doby, nezaplacené a zaplacené části výrobku ve prospěch nezaplacené práce v rámci zákonem pevně stanovených hranic pracovního dne, což se děje díky neustálým revolučním převratům v technickém a technologickém vybavení pracovního procesu, které způsobují růst produktivní síly práce čili především zkracování práce nutné, během níž dělník nahrazuje hodnotu své pracovní síly a pracuje tak na sebe, čímž se právě přeměňuje stále větší část kapitálem vstřebávané práce v nezaplacenou nadpráci, jíž si zadarmo přivlastňuje kapitalista, – což je sociálně ekonomický základ reálného prořízení práce kapitálu. [687]

Marx zdůrazňuje, že „stroj vyrábí relativní nadhodnotu nejen tím, že přímo zhodnocuje pracovní sílu a nepřímo ji zlevňuje, neboť zlevňuje zboží nutné k reprodukci pracovní síly, nýbrž i tím, že při svém prvním zavádění, které má ještě sporadický ráz, přeměňuje práci, používanou majitelem stroje, v umocněnou práci, zvyšuje společenskou hodnotu strojového výrobku nad jeho individuální hodnotou a umožňuje tak kapitalistovi nahrazovat denní hodnotu pracovní síly poměrně menší částí hodnoty denního výrobku. Proto v tomto přechodném období, kdy strojová výroba zůstává jakýmsi monopolem, dosahují zisky mimořádné výše a kapitalista se snaží co nejdůkladněji využít tento „sladké lásky čas“ tím, že nejvíce prodlužuje pracovní den. Veliký zisk rozněcuje nenasytnou chtivost po zisku ještě větším. Tou měrou, jak se stroj v některém výrobním odvětví všeobecně rozšiřuje, klesá společenská hodnota strojového výrobku na jeho individuální hodnotu a tu se začne projevovat působení zákona, že nadhodnota nepochází z pracovních sil, které kapitalista nahradil strojem, ale naopak z pracovních sil, které u stroje zaměstnává. Zdrojem nadhodnoty je jen variabilní část kapitálu a my jsme už viděli, že masa nadhodnoty je určena dvěma činiteli: mírou nadhodnoty a počtem současně zaměstnaných dělníků. Při dané délce pracovního dne je míra nadhodnoty určena poměrem, v němž se pracovní den rozpadá na nutnou práci a nadpráci. Počet současně zaměstnaných dělníků opět závisí na poměru variabilní části kapitálu k jeho konstantní části. Nyní je jasné, že strojová výroba, ať zvyšováním produktivní síly práce jakkoli rozšiřuje nadpráci na úkor nutné práce, dosahuje tohoto

výsledku jen tím, že zmenšuje počet dělníků zaměstnaných daným kapitálem. Jednu část kapitálu, která dříve byla variabilní, tj. přeměňovala se v živou pracovní sílu, přeměňuje ve stroje, tj. v konstantní kapitál, který nevyrábí žádnou nadhodnotu. Ale je nemožné vyždímat například ze dvou dělníků tolik nadhodnoty jako ze 24. Dodává-li každý ze 24 dělníků za 12 hodin práce jen jednu hodinu nadpráce, dodávají dohromady 24 hodin nadpráce, kdežto celková práce dvou dělníků činí jen 24 hodin. V používání strojů k výrobě nadhodnoty tkví tedy ten imanentní rozpor, že ze dvou činitelů nadhodnoty, kterou dodává kapitál určité velikosti, zvětšují stroje jednoho činitele, míru nadhodnoty, jen tím, že zmenšují druhého činitele, počet dělníků. Tento imanentní rozpor se projevuje, jakmile se při všeobecném rozšíření strojů v nějakém průmyslovém odvětví hodnota zboží vyráběného stroji stává regulující společenskou hodnotou všech zboží tohoto druhu; a právě tento rozpor, aniž je si toho kapitalista vědom, žene zase kapitál k maximálnímu prodloužení pracovního dne, aby vyvážil relativní zmenšení počtu vykořisťovaných dělníků zvětšením nejen relativní, nýbrž i absolutní nadpráce.“[688]

Autor „Kapitálu“ zároveň dovozuje, že „produktivita strojů je… nepřímo úměrná velikosti té součásti hodnoty, kterou přenášejí na výrobek. Čím delší je období, po které stroj funguje, tím větší je množství výrobků, na které se rozděluje hodnota předávaná strojem, a tím menší je část hodnoty, kterou stroj předává jednotlivému zboží. Aktivní životní období stroje je však zřejmě určeno délkou pracovního dne čili délkou denního pracovního procesu, násobeného počtem dnů, po které se tento proces opakuje. Opotřebování strojů neodpovídá přesně matematicky nijak době jejich používání. Ale i za předpokladu, že tomu tak je, zabírá stroj, který slouží po dobu 7½ roku 16 hodin denně, stejně velké výrobní období a přidává celkovému výrobku stejnou hodnotu jako týž stroj, který slouží 15 let 8 hodin denně, ale v prvním případě by se hodnota stroje reprodukovala dvojnásob rychleji než ve druhém případě a kapitalista by pohltil s pomocí stroje za 7½ roku tolik nadpráce jako v druhém za 15 let. Materiální opotřebování stroje je dvojí. Jedno vyvěrá z jeho užívání, jako se peníze opotřebovávají oběhem, druhé vyvěrá z jeho nepoužívání, jako nečinný meč rezaví v pochvě. Opotřebování prvního druhu je víceméně přímo úměrné používání stroje, opotřebování druhého druhu je do jisté míry nepřímo úměrné používání stroje. Stroj však podléhá nejen materiálnímu, nýbrž abych tak řekl, i morálnímu opotřebování. Ztrácí směnnou hodnotu tou měrou, jak lze buď stroje téže konstrukce levněji reprodukovat, nebo jak s nimi začínají konkurovat lepší stroje. V obou případech, ať je jinak stroj ještě nový a životaschopný, jeho hodnota už není určována pracovní dobou, která je v něm fakticky zpředmětněna, nýbrž pracovní dobou, která je nyní nutná k jeho vlastní reprodukci nebo k reprodukci lepšího stroje. Stroj je proto více či méně znehodnocen. Čím kratší je období, v němž se reprodukuje celková hodnota stroje, tím menší je nebezpečí morálního opotřebování, a čím delší je pracovní den, tím kratší je toto období. Jakmile jsou do některého výrobního odvětví poprvé zavedeny stroje, následují jedna za druhou stále nové metody, jejich levnější reprodukce a nová zdokonalení, zasahující nejen jednotlivé části nebo aparáty, nýbrž i celou konstrukci strojů. V prvním období života stroje proto působí tento zvláštní motiv k prodlužování pracovního dne nejsilněji.“[689]

Na základě příkladů uplatňování strojů v oblasti textilní výroby Marx současně ukazuje velkou dynamickou pružnost tržních prodejních a nákupních cen strojů, které umožňovalo široké rozpětí mezi společenskou a individuální výrobní cenou používaných textilních strojů. Během několika let bylo v tomto průmyslovém odvětví dosaženo řady významných a četných zdokonalení, že dobře zachovaný stroj, který původně stál 1200 liber šterlinků, se za několik let prodával za 60 liber šterlinků. Zdokonalení následovala za sebou tak rychle, že stroje zůstávaly nedodělány u konstruktérů, protože už byly

v důsledku zdařilejších vynálezů zastaralé. Uplatňovalo se pravidlo: „zkonstruovat první exemplář nově vynalezeného stroje stojí pětkrát více než zkonstruování druhého“, a proto se v textilní výrobě stále více využívaly odpisy na opotřebování strojů, které měly krýt ztráty, jež neustále vznikaly tím, že se stroje dříve, než se úplně opotřebovaly, nahrazovaly jinými, novými a lépe konstruovanými. [690]

Dlužno mít neustále na zřeteli, že hodnota (neboli společenská výrobní cena) stroje zahrnuje celou historii vývoje daného stroje čili všechny vědecké objevy a technické vynálezy, veškerá konstrukční a funkční zdokonalení, vědeckotechnické a technologické inovace a modernizace, které se v tomto procesu uplatnily. Individuální výrobní cena (čili hodnota) stroje – kterou živá a konkrétní práce dělníka přenáší v průběhu výrobního procesu do hodnoty (hodnotového obsahu) užitné hodnoty produkovaného zboží – obsahuje v horní hranici množství přímé a bezprostřední pracovní doby, které je společensky nutné a potřebné k výrobě (sestavení, montáži, zhotovení) daného stroje; dolní hranici jeho individuální výrobní ceny pak odráží a určuje doba, po kterou je stroj používán ve výrobním procesu, než je nahrazen strojem jiným, novým, modernějším a dokonalejším. Tržní nákupní a prodejní ceny stroje se pohybují v hodnotovém rozpětí mezi horní a dolní hranicí individuální výrobní ceny, přičemž poté, co je starý stroj odepsán a zakoupen stroj nový, je možné starý stroj prodat a koupit za odpisovou, zbytkovou cenu. Majitel továrny může zajisté používat starý stroj i poté, co jeho užitná hodnota obsahuje již pouze odpisovou a zbytkovou výrobní (tržní nákupní a prodejní) cenu, ba dokonce i tehdy a v případě, že starý stroj překročil hranici své životnosti, takže se jeho zbytková individuální výrobní a tržní cena rovná nule. Tento postup může vést alespoň v krátkodobém časovém horizontu v továrníkových účetních výkazech k růstu míry zisku – pokud i starý, již odepsaný stroj dokáže plnit sociálně ekonomickou funkci spočívající ve vstřebávání a pohlcování nezaplacené nadpráce –, jenž je ovšem zároveň snižován náklady na dodávky surovin, energie, čištění a opravy starého stroje.

Již mnohokrát jsme se zmiňovali, že soudobý postmoderní a postindustriální kapitalismus charakterizuje rozvíjení nové společenské výrobní síly – „průmyslu rozvoje lidských schopností“. K investování do rozvoje lidských schopností nevede kapitál žádná láska k člověku a k lidstvu: jde samozřejmě o to, aby se rozvíjela schopnost konkrétní živé práce námezdně pracujícího nevlastníka být produktivní pro kapitál a vyrábět nadhodnotu pro vykořisťovatelské potřeby společenské třídy kapitalistů, schopnost jeho pracovní síly být zdrojem nové formy dodatečného a mimořádného zisku – kognitariárního zisku. Kapitál investující do produkce kognitariárního zisku hraje v kapitalistickém způsobu výroby sociálně ekonomickou roli kognitariárního (či kognitivního) kapitálu, který tak realizuje Marxovu vizi o všeobecné práci coby zdroji společenského nadvýrobku a společenského bohatství, podle níž se volný čas stává pramenem i měřítkem společenského bohatství a růst volného času pro rozvoj lidské individuality opět zpětně působí zpětně na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla, a tudíž může být z hlediska bezprostředního výrobního procesu pokládán za „produkci fixního kapitálu, přičemž tento fixní kapitál je sám člověk“. [691]

V tomto společenském výrobním procesu vznikají i nové profesně zaměstnanecké skupiny dělnické třídy. V soudobém kapitalismu se ve stále větší míře stává živá konkrétní práce vědců, inženýrů, konstruktérů, počítačových programátorů – v takových zaměstnáních, jako je profese vědeckého badatele a vynálezce v „továrnách“ na vědecké objevy a radikální technologické inovace, inženýrská obsluha v pružně robotizovaných výrobních provozech, jimž se také říká „továrny bez lidí“, výroba

programové informace jako zboží atd., atp. – tím, že se směňuje za peněžní variabilní kapitál, stává v kapitalistickém zhodnocovacím procesu produktivní pro výrobu nadhodnoty; všeobecná práce se tak klade jako přímo a bezprostředně produktivní pro kapitál nejenom coby práce mrtvá a v například automatizovaném výrobním provozu zvěcnělá, nýbrž jako práce živá, společná a pospolitá, různým způsobem diferenciovaná a specializovaná, koordinovaná a kooperovaná. Svou objektivní vlastnickou rolí spočívající v tom, že svou práci směňují za peníze v sociálně ekonomické funkci variabilního kapitálu, se tito vysokoškolsky a vědecky kvalifikovaní pracovníci stávají příslušníky kognitariárního (či kognitivního) proletariátu (neboli proletariátu vědomostního, znalostního) – nové profesně zaměstnanecké skupiny vysoce kvalifikovaných příslušníků dělnické třídy, zosobňujících všeobecnou práci v „nejvyšším stupni dokonalosti“. [692]

Je zcela nesmyslné tvrzení, že „dělnická třída mizí“, neboť dělnická třída není (zdaleka pouze) socioprofesní skupina manuálních pracovníků. V současnosti tvoří společenskou třídu proletariátu především klasický industriální proletariát s kognitariárním proletariátem, v budoucnu bude naprostá většina příslušníků dělnické třídy náležet ke kognitariární dělnické třídě. Jenom tak na okraj připomeňme jednu skutečnost, na níž se často zapomíná: třídně sociální základnou bolševického křídla ruské sociálně demokratické strany byli v Leninově době příslušníci nejkvalifikovanějších a nejvzdělanějších socioprofesních skupin a vrstev klasického industriálního proletariátu v největších ruských městech, neboli „kognitariární proletariát v rámci tradičního industriálního proletariátu“, základní společenská výrobní síla carského Ruska na počátku dvacátého století. Zde spočívala rozhodující příčina toho, že bolševická strana dovedla Rusko k vítězné říjnové proletářské socialistické revoluci a vybojovala politickou státní moc.

Živá konkrétní práce kognitariárního proletariátu (Marx by možná řekl, že jde o práci všeobecnou, jež se klade jako práce společná a pospolitá, přímá a bezprostřední) se stává zdrojem kognitariárního zisku především z toho důvodu, že ztělesňuje a zosobňuje složitou a vysoce kvalifikovanou vědeckou (nebo i uměleckou) práci, pro níž v poměru ke společensky průměrné a jednoduché živé konkrétní práci tradičních průmyslových dělníků platí, že „složitější práce je jen umocněnou či spíše znásobenou jednoduchou prací, takže menší množství složité práce se rovná většímu množství práce jednoduché…na druhé straně se musí v každém hodnototvorném procesu vyšší práce vždy převádět na průměrnou společenskou práci, např. jeden den vyšší práce na x dnů jednoduché práce.“[693] Zdrojem nových forem dodatečného a mimořádného zisku globální povahy je v soudobém kapitalismu přímé a bezprostřední kapitalistické vykořisťování všeobecné práce v „průmyslu“ rozvoje lidských schopností, který má podobu různých investičních programů do tak zvaného „lidského kapitálu“ (neboli právě schopnosti člověka být nejen oběžným, ale též konstantním fixním kapitálem společenského výrobního, a tedy i zhodnocovacího a hodnototvorného procesu) – rozvíjení individuálních lidských schopností, růstu kvalifikace námezdní pracovní síly na úroveň kvalifikace vysokoškolské a vědecké, které se zaměřují do oblasti vysokoškolské vzdělávací soustavy; rozvoj „průmyslu“ rozvíjení lidských schopností, tak spočívá ve výstavbě „továren“ na výrobu kognitariárních proletářů z – možná by bylo přesnější říci místo – proletářů tradičních. [694]

Hodnototvorný potenciál užitné hodnoty pracovní síly kognitivního proletariátu (třebas v podobě proletariátu počítačově informačního) nemůže vzniknout bez aktivní účasti jejího nositele v procesu utváření, a proto si jej kognitariární kapitál přivlastňuje

vlastně zadarmo a zde je i pramen rozdílu mezi společensky nutnými a individuálními výrobními náklady kognitariárního kapitálu, z něhož vzniká dodatečný a mimořádný kognitariární zisk. Kognitivní proletář je pracujícím vlastníkem hodnototvorného potenciálu užitné hodnoty své pracovní síly, neboť jej při osvojování určité oblasti hmotné a duchovní kultury vytváří vstupováním do společenských vztahů, společenským „obcováním" s předešlými generacemi vědeckých badatelů a uměleckých tvůrců, čímž se všeobecná práce stává pospolitou všeobecnou prací, což ale zároveň zapříčiňuje, že kognitariární proletář není výlučným soukromým vlastníkem, nýbrž pracujícím spoluvlastníkem hodnototvorného potenciálu živé a konkrétní vědecké a umělecké práce, a proto nemá na tento svůj zvláštní výrobní prostředek, na ono „úrodné pole" pro tvorbu kognitariárního zisku žádné výlučné „autorské právo". To znamená, že i kognitariární proletariát si také vlastně „zadarmo" osvojuje schopnost být pramenem dodatečného kognitariárního zisku, což však v případě kognitariárního proletariátu znamená, že kognitariární proletariát musí rozpředmětnit (=tvořivě si osvojit) svou „lidskou podstatu" – „souhrn společenských vztahů". „Zadarmo" kognitariárního proletariátu se kvalitativně liší od „zadarmo" kognitariárního kapitálu: kognitariární kapitál prakticky realizuje „lidskou podstatu" odcizeným a převráceným způsobem.

Kognitivní proletář produkuje schopnost konat všeobecnou vědeckou či uměleckou práci jakožto práci živou a konkrétní, společnou a pospolitou, která stírá hranici mezi pracovní dobou a volným časem – z čehož plyne, že kognitariární výroba nadhodnoty v systému výrobních vztahů kapitalistického způsobu výroby zboží je produkcí absolutní nadhodnoty (na základě prodlužování pracovního dne) a zároveň i výrobou nadhodnoty relativní (díky zkracování doby práce nutné a prodlužování doby nadpráce v rámci pevně stanovených hranic pracovního dne) –, čímž se stává nositelem „fixního kapitálu bezprostředního výrobního procesu", a to vlastně zadarmo či, přesněji řečeno, rozhodně laciněji, než je „společenská výrobní cena" neboli „hodnota" onoho „fixního kapitálu společenského výrobního procesu", neboť schopnost konat všeobecnou práci si může kognitariární proletář osvojit pouze tím, že koná všeobecnou práci jakožto práci konkrétní a živou, tedy jednak využívá darů, jež mu poskytla matka příroda v podobě nadání a talentu a které materiálně substanciálně koření v genetické výbavě jednotlivce, jednak si osvojuje výsledky práce předchůdců v dané sféře všeobecné práce, aby se sám mohl stát součástí její historie. Chce-li si například počítačový programátor osvojit tvořivou schopnost produkovat softwarové zboží, musí si skutečně přivlastnit zapojením do všeobecné produktivní (výrobně silové i výrobně vztahové) síly lidské součinnosti svou lidskou neboli společenskou podstatu, a tak překonat klasické soukromé vlastnictví výrobních prostředků a věcných podmínek společenského výrobního procesu, jež je příčinou i důsledkem všech forem odcizení práce.

Pracovní síla coby zvláštní výrobní prostředek a „úrodné pole" pro tvorbu kognitariárního zisku kognitariárním proletářem je objektem a předmětem svérázného druhu nevykořisťovatelského soukromého vlastnictví, které vzniká díky tomu, že kognitariární proletář aktivně vstupuje do produktivní síly lidské součinnosti, čímž se pro něj ti, kteří představují historii dané oblasti vědecké či umělecké všeobecné práce, stávají spojovacím a zprostředkujícím článkem s lidským rodem; tento zvláštní typ soukromovlastnické subjektivity se utváří díky tomu, že si kognitariární proletář osvojuje část své univerzální neboli svobodné a tvořivé lidské společenské podstaty, tedy prakticky jedná jako komunista. Svého času psali Marx a Engels v „Německé ideologii", že „dělba práce a soukromé vlastnictví jsou ostatně totožné výrazy – v prvním se vzhledem k činnosti vyslovuje totéž, co se v druhém vyslovuje vzhledem k produktu

činnosti.“[695] V aktivním a činném třídně sociálním bytí kognitivního proletáře se soukromé vlastnictví dostává do mezního, paradoxního vývojového stádia, v němž počíná obsahovat dějinotvorný potenciál k překonávání klasické výrobně technické i sociálně ekonomické dělby práce.

Zvláštnost oné soukromovlastnické subjektivity, typické například pro softwarové inženýry a další profesně zaměstnanecké skupiny kognitariárního proletariátu, díky níž jednotlivec překonává vzájemné odcizení mezi sebou a lidským rodem a člověk si „opravdu přisvojuje svou lidskou společenskou podstatu“, spočívá v tom, že jejím objektem již nejsou takové jednoduché pracovní nástroje a výrobní prostředky jako kus pole, pluh na orání půdy, sekera a ruční pila či kladivo, dláto a truhlářský hoblík, s nimiž dovedně až virtuózně pracoval středověký řemeslník nebo rolník, nýbrž hodnototvorný potenciál pro výrobu kognitariárního zisku, jenž tkví v užitné hodnotě pracovní síly kognitariárního proletáře. Všeobecná práce kognitariárního proletariátu, kladená jako práce konkrétní a živá i jako práce společná, různým způsobem diferencovaná a specializovaná, koordinovaná a kombinovaná, stírá hranici mezi pracovní dobou a volným časem, takže kapitalistické vykořisťování všeobecné práce stírá hranici mezi výrobou absolutní nadhodnoty a výrobou relativní nadhodnoty, a proto by pro kognitariární kapitál nemělo být problémem reálné podřízení práce kognitariárního proletariátu. Pro reálné podřízení práce vědecko-inženýrského a počítačově informačního proletariátu logice fungování kognitariárního kapitálu však schází onen moment, který byl typický pro klasický industriální proletariát a o němž jsme se již také zmiňovali, totiž výrobně technická podoba práce tradičního průmyslového dělníka, jež spočívala v obsluze stroje: klasický industriální proletář byl přívěškem stroje, byl absolutně podřízen jeho rytmu a chodu, takže stroj mohl zároveň sloužit i jako nástroj vysávání nadhodnoty z konkrétní a živé práce tradičního industriálního dělníka i prodlužování pracovního dne a intenzity kapitalistického vykořisťování. Je pochopitelné, že i pro výrobně technickou podobu práce kognitariárního proletariátu platí podřízení živé konkrétní práce práci mrtvé, zvěcnělé: podřízení práci počítače je jakousi obdobou obsluhy klasického stroje, jež si podmaňoval práci klasického industriálního dělníka s neúprosností přírodního zákona. Tvořivá vědeckovýzkumná práce v „továrnách“ na vědecké objevy a radikální technologické inovace a stejně tak práce při vývoji programové informace však vyžaduje, aby měl kognitariární dělník možnost využívat informačních technologií, počítačových komunikačních sítí, energetických zdrojů atd. Kognitariární proletář má prostě mnohem více „stupňů volnosti“, než měl klasický industriální dělník a práce s počítačem jako typická výrobně technická forma práce kognitariárního dělníka nemá pro kapitál onu sociálně ekonomickou kvalitu pro reálné podřízení živé a konkrétní práce, jíž měla obsluha klasického stroje.

Marxova myšlenka, že člověk se stává „fixním kapitálem bezprostředního výrobního procesu“, znamená podle mého názoru, že, jak znovu opakuji, když se pracovní síla kognitariárního proletáře stává nositelem všeobecné práce a pramenem kognitariárního zisku, stává se tím zároveň zvláštním výrobním prostředkem. Vyjádříme-li to ještě jednou metaforicky, pracovní síla kognitariárního proletariátu se stává „úrodným polem“ pro tvorbu kognitariárního zisku, „úrodným polem“, jež si kognitariární proletář ovšem přivlastnil tím, že jej sám vyrobil, vytvořil, když si osvojil určitou oblast hmotné a duchovní kultury společnosti. Hodnota a cena onoho „úrodného pole“, z něhož může kognitivní kapitál „sklízet“ kognitariární nadhodnotu a kognitariární zisk, je ovšem pouze konvenční a symbolická; pracovní síla kognitivního proletariátu, která zosobňuje složitou a vysoce kvalifikovanou živou konkrétní všeobecnou práci, pro niž

platí, že pracovní den kognitivního proletáře v sobě koncentruje n pracovních dnů společensky průmětné a jednoduché práce tradičních průmyslových dělníků, je „zbožím-nezbožím“, jež má pouze symbolickou hodnotu a cenu, jelikož v tomto výrobku kognitariárního proletáře přestává být směnná hodnota mírou užitné hodnoty a pracovní doba mírou a pramenem společenského bohatství, čímž se počíná hroutit výroba založená na směnné hodnotě a vyčerpávat funkčnost zbožně peněžních ekonomických vztahů, chod tržního hospodářského mechanismu.

Zákonitosti procesu zvyšování kvalifikace a užitné hodnoty námezdní pracovní síly kognitivního proletáře pro kapitál, aby se učinila svérázným výrobním prostředkem, nám, jak se mi alespoň zdá, pomůže osvětlit i příběh o Mozartovi a Salierim. Příběh o tom, jak Salieri usiloval o Mozartův život, je zřejmě pouhou smyšlenou legendou. Síla umělecké pravdy filmu Miloše Formana „Amadeus“ však spočívá právě v tom, že se nesnaží pátrat po tom, „jak to bylo doopravdy“, ale že spor Mozarta a Salieriho zobrazuje jako střet dvou principů: Salieri zosobňuje ve filmu pracovitou a snaživou průměrnost, Mozart pak trochu lehkomyslnou a nezodpovědnou genialitu. Mozart i Salieri vycházeli při tvorbě svých skladeb ze stejných zákonů melodické harmonie. Salieriho skladby se i dnes skvěle poslouchají, je to hudba nádherná, sladká a líbezná. Když si však člověk poslechne skladby Mozartovy, pak i ucho takového absolutního hudebního nedouka, jako jsem já, postřehne, že je v nich „něco navíc“: jako když anděl udeří perutí o zem. Antonio Salieri byl ve své době populárnějším hudebním skladatelem než Wolfgang Amadeus Mozart, jeho díla však v nejlepším případě odpovídají lepšímu průměru té doby. Mozart daleko přesáhl umělecký vkus své doby a společnosti již tématy svých operních děl. Stačí připomenout radikálně protifeudální „Figarovu svatbu“, nebo „Kouzelnou flétnu“, jež stojí jednoznačně na straně osvícenského racionalismu proti klerikálně feudálnímu tmářství, či nakonec nejslavnější „operu oper“ o donu Juanovi, jejíž závěr symbolicky zobrazuje konec epochy feudalismu a nevyhnutelný i spravedlivý pád celého feudálního řádu, feudální společenské třídy do propasti dějin.

Z Formanova filmu můžeme porozumět rozdílu mezi „mozartismem“ a „salierismem“: génius dokáže v konečném čase vykonat dílo, které by „snaživé průměrnosti“ trvalo nekonečnou dobu. Mozartovský génius dokáže vytvořit umělecké dílo na kvalitativně vyšší úrovni než Salieriho průměrný talent, a proto snad můžeme z hlediska pracovní teorie hodnoty říci, že práce uměleckého génia obsahuje a kondenzuje potenciálně nekonečné množství práce snaživé průměrnosti a že „mozartismus“ má – poměřováno společensky průměrnou a jednoduchou prací – ve srovnání se „salierismem“ potenciálně nekonečně velký hodnototvorný potenciál: z čehož právě plyne, že když živá konkrétní práce kognitariárního proletáře v sobě v průběhu vytváření určitého díla kondenzuje a koncentruje jistý konvenční a symbolický „n-násobek“ práce společensky průměrné a jednoduché, pak platí, že náklady přímé a bezprostřední pracovní doby, kterou by musel stejnému dílu věnovat tradiční průmyslový dělník, odpovídají právě onomu „n-násobku“ pracovní doby kognitářovy (nebo by se takové práci musel věnovat „n-násobně“ větší počet klasických industriálních proletářů ve srovnání s proletáři kognitariárními). Zároveň je třeba povědět, že sociálně ekonomickou aktivitou byli Mozart i Salieri drobnými soukromými vlastníky pracujícími pro císařský dvůr a jejich práce nebyla přímo a bezprostředně produktivní pro kapitál: v systému ekonomických vztahů prosté zbožní výroby to ostatně ani nebylo možné a v době císaře Josefa II., v níž se děj filmu odehrává, se v Rakousku a Německu teprve rodily první slabounké výhonky kapitalistických

vlastnických vztahů. (Formanův film zobrazuje právě společenskou praxi prosté zbožní výroby, i když o tom není samozřejmě ve filmu přímá zmínka). [696]

Jak má kognitariární kapitál vyvlastnit v nové etapě procesu akumulace kapitálu tento zvláštní výrobní prostředek, jímž je, znovu to opakuji, pracovní síla kognitariárního proletariátu, neboli „mozartovská" schopnost živé a konkrétní všeobecné práce kognitivních proletářů koncentrovat a kondenzovat v sobě potenciálně nekonečné množství – čili reálně jistý konvenční a symbolický „n-násobek" – práce společensky průměrné a jednoduché? Když bylo třeba v období prvotní akumulace kapitálu v šestnáctém století v Anglii za vlády krále Jindřicha osmého či královny Alžběty vyvlastnit drobným pracujícím zemědělským soukromým vlastníkům jejich pozemkové vlastnictví, sebrat rolníkům půdu, nebyl to žádný těžký problém: sedláky z jejich půdy vyhnali, domy zbořili, pole změnili na pastviny, aby na nich bylo možné chovat ovce. Jak však vyvlastnit toto „úrodné pole" pro výrobu kognitariárního zisku, když je totožné s osobností, jedinečnou a neopakovatelnou individualitou kognitariárního proletáře? Aby dosáhl reálného podřízení práce kapitálu, musí kognitariární kapitál připoutat kognitariární proletariát především sociálně ekonomicky. K tomuto účelu nepostačí, že kognitariární proletář (například počítačový programátor) má vyšší mzdu a může dosáhnout i vyšších kariérových možností než industriální dělník klasického typu, neboť, kognitariární kapitál může masovým investováním do „průmyslu" rozvoje lidských schopností lavírovat mezi odlišnými národními a regionálními stupni vykořisťování a čistě ekonomickými nástroji snižovat hodnotu pracovní síly kognitariárního proletariátu na úroveň mzdy společensky průměrné pracovní síly či dokonce až na úroveň hodnoty a ceny pracovní síly nekvalifikované. (Je známo, že nadnárodní počítačové firmy zaměstnávají raději indické programátory než programátory americké, neboť práce indických programátorů je lacinější; z toho důvodu prý také čeští programátoři prohrávají v konkurenci s programátory rumunskými). K reálnému podřízení logice fungování kognitariárního kapitálu nestačí ani, že naprostá většina příslušníků sociálně ekonomické vrstvy kognitariárního proletariátu náleží zatím k aktivním nositelům militantně antikomunistické buržoazní ideologie. I v tom případě zůstává totiž kognitariární proletariát nositelem objektivní vlastnické role a z ní vyrůstajícího celotřídního zájmu na revoluční negaci vykořisťovatelské podstaty kapitalistického společenského zřízení: nezáleží na tom, co si v dané chvíli většina příslušníků kognitariárního proletariátu myslí, rozhodující je aktivní sociálně ekonomické bytí kognitariárních dělníků.

Pro kognitariární kapitál je nejúčelnější formou vyvlastnění individuálního soukromého vlastnictví takového zvláštního výrobního prostředku, jako je pracovní síla kognitariárních proletářů, sociálně ekonomického připoutání kognitariárního proletariátu, vlastnická spoluúčast zaměstnanců. Tím ovšem kognitariární finanční oligarchie, sledujíc logiku svého vykořisťovatelského třídního zájmu, řídíc se zcela základním zákonem kapitalistického způsobu výroby, jímž je maximalizace masy a míry zisku, prolamuje kapitalistickou třídně sociální dělbu práce a podkopává sociálně ekonomickou půdu kapitalistického vykořisťování, neboť s kognitariárním proletariátem spoluvytváří zárodek třídy samosprávných vlastníků v lůně kapitalismu, zárodečnou formu společenské třídy, jejíž vlastnická subjektivita, sociálně ekonomická praxe překračuje třídně sociální meze a horizont kapitalistického systému. Řečeno zcela lapidárně: právě proto, že se kognitariární finanční oligarchie zcela podřizuje logice fungování kapitalistického systému, stává se hrobařem kapitalismu. Vlastnická spoluúčast zaměstnanců vyplývá z rozboru třídně sociálního antagonismu mezi kognitariárním kapitálem a kognitariárním proletariátem jako nikoli pouze nahodilý,

nýbrž nutný a zákonitý sociálně historický jev, z čehož plyne, že kognitariární kapitál je nejpokrokovější složkou globalizovaného kapitálu, – přičemž jeho sociálně ekonomické aktivity nechceme samozřejmě v žádném případě glorifikovat.

Vlastnická spoluúčast pracujících, jež má podobu reálného práva na vlastnické spolurozhodování, práva na zisk i práva na kapitál, musí ovšem od samého začátku do sebe vtahovat a zahrnovat nejen zaměstnanecké vrstvy kognitariárního proletariátu, nýbrž i profesní skupiny klasické průmyslové dělnické třídy a musí být pochopitelně v souladu s procesem zespolečenštění práce a výroby, který v epoše globalizovaného kapitalismu překračuje hranice národů a národních států. Kognitariární proletariát zůstává nositelem objektivní vlastnické role a z ní vyrůstajícího celotřídního zájmu na revoluční negaci vykořisťovatelské podstaty kapitalistického společenského zřízení: nezáleží na tom, co si v dané chvíli většina příslušníků kognitariárního proletariátu myslí, rozhodující je aktivní sociálně ekonomické bytí kognitariárních dělníků. Kognitariární proletariát je svou vlastnickou praxí mnohem bezprostředněji hrobařem kapitalismu, než tomu bylo u klasických industriálních proletářů, jež měla do třídního boje za překonání kapitalismu vtahovat revolučně kritická politická praxe vedená marxistickou revoluční politickou stranou profesionálních revolucionářů – z nichž se po dobytí politické státní moci vyklubala třída řídícího aparátu reálného socialismu.

Mnohokráte jsme však již zdůrazňovali, že současně je třeba mít stále na paměti, že v lůně kapitalismu mohou vzniknout opravdu pouze zárodečné formy třídy samosprávných vlastníků, společenské třídy, jež bezprostředně pochová systém kapitalistického vykořisťování na smetiště dějin. Až v samosprávném socialismu se třída samosprávných vlastníků stane vedoucí společenskou silou a bude vytvářet třídní svazek s dalšími subjekty třídně sociální struktury asociace svobodných výrobců; vlastnická spoluúčast pracujících se bude moci rozvíjet a přetvářet ve společenskou samosprávu, která se bude vytvářením nadnárodních a nadstátních samosprávných ekonomických komplexů stávat alternativou jak kapitalismu, tak i předlistopadovému socialismu.

Naše domněnka je zajisté lákavá, celá úvaha pak je vcelku pochopitelná a v základu svých teoretických postulátů určitě i objektivně pravdivá, má však jedno logicky slabé místo: proč by měli kognitivní kapitalisté vyvlastňovat něco, co se vůbec vyvlastnit nedá, brát kognitivním proletářům výrobní prostředek, který jim vůbec vzít nemohou? Lze totiž prodat či koupit obraz, můžeme obraz darovat či jako dar přijmout, obraz lze také samozřejmě ukrást nebo vyvlastnit původnímu majiteli v exekučním řízení, nikdo však nemůže prodat, ani koupit, darovat, ani ukrást – a žádný exekutor nemůže ani sebrat – tvořivou schopnost malovat obrazy. A přitom geniální malíř, jako byl kupříkladu Vincent van Gogh, může být svou objektivní vlastnickou rolí námezdním pracovníkem (neboli kognitariárním proletářem), jehož plátna přinášejí – coby zboží ve svojí hodnotové struktuře (neboli svou společenskou, sociálně ekonomickou vlastností), z níž nelze nalézt ve tkáni pláten ani atom – nadhodnotu kapitalistickému majiteli obrazové galerie. Můžeme-li tedy souhlasit s názorem, že pro kognitariární kapitál je vlastnická spoluúčast zaměstnanců účelnou formou sociálně ekonomického připoutání kognitariárního proletariátu, vyvolává pochyby tvrzení, že by kognitariární velkoburžoazní finanční oligarchie živelně, samočinně a dobrovolně podkopávala sociálně ekonomickou půdu kapitalistického vykořisťování a v lůně kapitalistických výrobních vztahů s kognitariárním proletariátem spoluvytvářela zárodečné buňky třídy samosprávných vlastníků. Zdá se být zřejmé, že sociálně ekonomicky nejkvalitnější způsob, jímž si mohou kognitivní kapitalisté podřídit konkrétní živou všeobecnou práci kognitivních proletářů, spočívá právě v tom, že je vůbec nebudou připravovat o zmíněné

„úrodné pole“ pro výrobu kognitariárního zisku, leč v plné míře jim ponechají ony „stupně volnosti“, které jim poskytuje jejich postavení ve výrobně technické (neboli organizačně ekonomické) dělbě práce postindustriálního kapitalismu. Naše zkoumání kapitalistického výrobního, zhodnocovacího a hodnototvorného procesu, v němž kognitariární kapitál ždímá a vysává nadhodnotu ze živé konkrétní všeobecné práce kognitariárního proletáře, se tedy musí odvíjet právě z této skutečnosti, ať už se nám to líbí či nikoli.

Při zkoumání hodnotové struktury zaměstnávání konkrétní živé všeobecně produktivní práce kognitariárního proletariátu v systému kapitalistických výrobních vztahů, jehož plodem je kognitariární zisk, čili logiky fungování kognitariárního kapitálu, předpokládáme, že a)podnikání klasického i kognitariárního kapitálu vychází ze stejného objemu investovaného konstantního kapitálu čili hodnotového vyjádření zvěcnělé mrtvé práce, jež se účastní procesu výroby nadhodnoty; b)klasický i kognitariární kapitál zaměstnávají stejný fyzický počet dělníků, ovšem hodnota a cena pracovní síly kognitariárních proletářů, která je pouze konvenčně symbolická, je n-krát vyšší než mzda proletářů tradičních; c)normálně funguje tržní hospodářský mechanismus s rovnováhou mezi nabídkou a poptávkou a stabilními rovnovážnými cenami, které umožní, aby se všechno zboží, jež klasický i kognitariární kapitál vyrobí, na trhu prodalo a vyprodukovaná nadhodnota se tak přeměnila v zisk; d)všechny číselné hodnoty, jež vyjadřují velikost investovaných výrobních nákladů konstantního a variabilního kapitálu i masy vyrobeného zisku, jsou přirozená neboli celá a kladná čísla větší než jedna, a stejně tak všechny číselné indexy, jež budeme dále používat, jsou přirozená čísla větší než jedna. Zákonitosti vlastnické praxe kognitariárního kapitálu budeme nejdříve zkoumat z hlediska podstaty systému kapitalistického vykořisťování, čili se budeme tázat, v jaké míře zhodnocuje kognitariární kapitál ve výrobním procesu živou všeobecnou práci kognitariárních proletářů, jaká je míra nadhodnoty při tvorbě kognitariárního zisku. Srovnání stupně a intenzity procesu vykořisťování živé práce tradičních proletářů s procesem ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé a konkrétní kognitariarizované práce nám pomůže odhalit celospolečenské souvislosti logiky fungování kognitariárního kapitálu a jeho místo v historickém vývoji kapitalistického výrobního způsobu.

Ještě jednou si připomeňme, že rozličné profesně zaměstnanecké skupiny vědecko-inženýrských a počítačově informačních kognitivních proletářů produkují schopnost konat všeobecně produktivní práci jakožto práci živou a konkrétní, společnou a pospolitou, která stírá hranici mezi pracovní dobou a volným časem, z čehož plyne, že kognitariární výroba nadhodnoty (neboli produkce kognitariární nadhodnoty) v systému výrobních vztahů kapitalistického způsobu výroby zboží je produkcí absolutní nadhodnoty (díky prodlužování pracovního dne na základě formálního podřízení práce kapitálu, čímž se zvětšuje počet přímých a bezprostředních producentů nadhodnoty) a zároveň i výrobou nadhodnoty relativní (cestou zkracování doby práce nutné a prodlužování doby nadpráce v rámci pevně stanovených hranic pracovního dne při reálném podřízení práce kapitálu, díky čemuž roste míra nadhodnoty neboli intenzita kapitalistického vykořisťování), přičemž musíme mít současně neustále za zřeteli, že živá konkrétní práce kognitariárního proletariátu i hodnotového obsahu užitné hodnoty jím produkovaného zbožního výrobku představuje konvenčně symbolický n-násobek společensky průměrné a jednoduché práce i hodnoty užitné hodnoty zboží vyráběného tradičními průmyslovými dělníky. Na první pohled je zjevné, že v obou případech se jedná o absolutní prodlužování pracovního dne za hranice práce nutné a zvětšování masy a (v perspektivě) i míry nezaplacené nadpráce, což lze vysvětlit

a)tak, že tradiční kapitál by v produkci hodnoty užitné hodnoty zboží, jež by se rovnala hodnotovému obsahu zbožního výrobku kapitálu kognitariárního, musel zaměstnávat v sociálně ekonomickém rámci výroby relativní nadhodnoty n-násobně větší počet klasických industriálních proletářů, kteří by uváděli do chodu n-násobně větší objem a masu zvěcnělé mrtvé práce, což je plně v souladu s logikou systému a procesu výroby relativní nadhodnoty, která, jak zdůrazňuje Marx, spočívá v tom, že při téže intenzitě kapitalistického vykořisťování, jejímž pramenem je produktivní síla živé konkrétní práce, jde růst objemu vyráběné nadhodnoty ruku v ruce se zvětšováním počtu jejích přímých a bezprostředních výrobců (kdežto růstu této intenzity odpovídá snižování počtu produktivních dělníků)[697]; b)nebo tím způsobem, že v procesu kapitalistického zaměstnávání živé konkrétní práce kognitariárních proletářů dochází v průběhu pracovního jakoby ke zpomalování chodu času, v důsledku čehož se jeden den (nebo hodina) práce kognitáře rovná n pracovních dnů (či hodin) tradičního dělníka, takže, měřeno pohledem společensky průměrné a jednoduché práce, není nezbytné zvyšovat počet jedinců z klasického dělnického obyvatelstva coby přímých a bezprostředních producentů nadhodnoty, ale tento počet může naopak klesat.

Proces výroby kognitariárního zisku může mít hodnotovou strukturu: a)(c + nv + nm); b)(c + nv + pm), kdy (p > n); c)(c + nv + rm), kdy (r < n). Obecná formule zhodnocovacího procesu (c + nv + nm) znamená, že kognitariární kapitál vysává nezaplacenou nadpráci ze živé všeobecné práce se stejnou mírou nadhodnoty, s jakou vykořisťuje tradiční kapitál živou práci klasických proletářů; obecné schéma hodnototvorného procesu (c + nv + pm) vyjadřuje situaci, kdy kognitariární kapitál zhodnocuje živou práci s vyšší mírou nadhodnoty než kapitál klasický; obecný model hodnotové skladby výrobního procesu (c + nv + rm) odráží situaci, kdy je intenzita vykořisťování živé všeobecné práce kognitariárních proletářů nižší než stupeň přeměňování nadpráce v nadhodnotu u klasických proletářů. Obecný vzorec procesu zhodnocování společensky průměrné a jednoduché živé práce pod velením tradičního kapitálu, který bude vždy figurovat v protikladu k hodnotové struktuře produkce kognitariární nadhodnoty, má podobu (c + v + m).

V prvním případě investuje kognitariární kapitál na výrobu m hodnotových jednotek nadhodnoty [(c/n) + v)] jednotek konstantního a variabilního kapitálu a jeho míra zisku činí {m/[(c/n) + v]}, což je hodnotově ekvivalentní [nm/(c + nv)]. Tradiční kapitál by na výrobu nm hodnotových jednotek nadhodnoty potřeboval investovat n-krát větší objem konstantního kapitálu a n-krát větší masu živé práce klasických dělníků, jeho výrobní náklady by tak činily (nc + nv) jednotek investovaného konstantního a variabilního kapitálu a míra zisku by dělala [nm/(nc + nv)], což je hodnotově ekvivalentní [m/(c + v)]. Je jasné, že – ještě jednou si zopakujme, že hodnotové veličiny c, v i m a index n (jakož i další indexy, které budeme dále používat) jsou přirozená čísla větší než jedna – {[m/(c/n) + v]} > [m/(c + v)]}, čili že {[nm/(nc + nv)]} < [nm/(c + nv)]}: kognitariární kapitál dosahuje při stejné mase vyrobeného zisku vyšší míru zisku.

Současně je také zřejmé, že míra kognitariárního zisku by do jisté míry a v určitých hranicích byla vyšší i v případě vyrobené nižší míry nadhodnoty a masy vyprodukovaného zisku – míra nadhodnoty by tudíž byla nižší než (nm/nv) –, která by se zároveň pojila s vyšším fyzickým i hodnotovým objemem investovaného konstantního kapitálu. Předpokládejme například, že míra nadhodnoty se bude nadále rovnat (nm/nv), v takovém případě se pak může objemová i hodnotová masa investovaného konstantního kapitálu zvětšit na kc tím způsobem, že (k < n), z čehož plyne, že [nm/(kc + nv)] < [nm/(c + nv)] a zároveň [nm/(kc + nv)] > [nm/(nc + nv)]. Za tohoto předpokladu

ztělesňuje vzorec [nm/(c + nv)] horní hranici vyšší ziskové míry při produkci kognitariárního zisku ve srovnání s výrobou zisku tradičního, kdežto formulace [nm/(kc + nv)] hranici dolní. Dejme tomu naopak, že míra nadhodnoty nabude nižší velikosti (km/nv), z čehož plyne, že [km/(c + nv)] < [nm/(c + nv)] a zároveň [km/(c + nv)] > [km/(nc + nv)]. Zdá se být zřejmé, že vzorcem vyšší míry zisku než [nm/(nc + nv)] bude [km/(lc + nv)], pokud (k > l), a tudíž [(n – l) > (n – k)], přičemž zároveň (nm > km > lm) a (nc > kc > lc). V takovém případě se horní mez rozdílu mezi výší míry kognitariárního zisku a dosahovanou úrovní míry zisku klasického zračí ve schématu [km/(c + nv)] a dolní hranici tohoto rozdílu zrcadlí při porovnávání podnikatelské aktivity klasického a kognitariárního kapitálu formule [km/(lc + nv)]. Současně je zajisté možné, že [(lc – c) > (nm – km)], čili že pokles velikosti kognitariární nadhodnoty (neboli kognitariárního zisku) km ve srovnání s nm bude nižší než nárůst tělesného a hodnotového objemu investovaného konstantního kapitálu lc v porovnání s c.

Z hlediska hodnotových parametrů charakterizuje výrobu kognitariárního zisku ve srovnání s produkcí zisku tradičního nižší organické složení kapitálu, současně však vidíme, že pro výrobu m či nm hodnotových jednotek kognitariární nadhodnoty postačí vykořisťovatelským potřebám kapitalistů pouhá n-tina fyzického objemu společensky průměrné a jednoduché práce, kterou kapitál kognitariarizuje – čímž produkce kognitariárního zisku skýtá z hlediska počtu přímých a bezprostředních výrobců zcela jiný obraz organického složení investovaného kapitálu než pod zorným úhlem hodnotových ukazatelů –, načež kapitalistická společnost „ušetří“ (n – 1) n-tin námezdní pracovní síly, jejichž údělem se stává růst volného času pro rozvoj individuality klasických industriálních proletářů. V konkrétně historickém rámci kapitalistického způsobu výroby zboží nabývá tento volný čas odcizenou a převrácenou sociálně ekonomickou formu nezaměstnanosti, která již nemusí být pouze strukturní, sezonní a dočasná, krátkodobá a přechodná (může masově narůstat v období ekonomických krizí z nadvýroby, a naopak se může výrazně zmenšovat v růstové fázi hospodářského cyklu): nejde již pouze o dočasnou rezervní pracovní armádu – tito tradiční průmysloví dělníci se mohou stát trvale nezaměstnanými a nezaměstnatelnými.

Vývojová tendence produkce volného času v odcizené a převrácené formě růstu dlouhodobé či trvalé nezaměstnanosti se v soustavě kapitalistických výrobních vztahů prakticky realizuje tak řečeno „oklikou“, v nepřímé a zprostředkované podobě prekarizace konkrétní živé práce rozličných profesních skupin a vrstev tradičního dělnického obyvatelstva. Profesor Jan Keller zdůrazňuje, že prekariát charakterizuje neplnohodnotná a nejistá práce vykonávaná formou dílčích a částečných pracovních úvazků, na základě krátkodobých pracovních smluv, jež nejsou chráněny pracovním zákonodárstvím. Mzdy, které za takovou práci prekarizovaní klasičtí proletáři dostávají, je sice automaticky neodsuzují k naprosté bídě, neboť jakž takž dostačují k existenční reprodukci, jejich výdělky jsou však zároveň na tak nízké úrovni, že z nich nelze odvádět žádnou peněžní částku do fondů všeobecného veřejného zdravotního, sociálního a důchodového pojištění, ani není možné vyměřit podporu v nezaměstnanosti, výše jejich důchodů odpovídá sociálním dávkám existenčního minima, na něž jsou odkázáni v případě ztráty zaměstnání. [698]

Profesor Keller neřeší otázku, zda je živá konkrétní práce prekarizovaných dělnických proletářů klasického industriálního typu produktivní pro kapitál, ani řešení tohoto problému nenaznačuje, neboť jej, jak se alespoň zdá, nepokládá za důležitý a patrně mu ani vůbec nerozumí. A proto se v této konkrétní logické a historické souvislosti musíme poradit s Marxem, u něhož se dočítáme: „Do jaké míry je z hlediska

kapitalistické výroby neproduktivní dělník, který sice vyrábí prodejné zboží, avšak jen do výše hodnoty své pracovní síly – tedy dělník, který nevyrábí pro kapitál nadhodnotu – viděli jsme už na těch místech u Ricarda, kde říká, že pouhá existence těchto lidí je na obtíž. Taková je teorie a praxe kapitálu.“[699] Domníváme se tedy, že prekarizovaní tradiční průmysloví dělníci v rozmanitých výrobních odvětvích zosobňují – plně v souladu s marxistickou filosoficko-ekonomickou teorii produktivní práce – svéráznou novou sociálně ekonomickou vrstvu služebné třídy, jež směňuje svou živou konkrétní práci nikoli za variabilní kapitál, ale za finanční příjmy (peněžní důchody) kapitalistů, nevyrábí nadhodnotu, ale zmenšuje jejich zisky. A jsou-li některé profesně zaměstnanecké skupiny prekariátu svojí každodenní sociálně ekonomickou praktickou aktivitou (námezdně pracujícího nevlastníka výrobních prostředků) přesto současně produktivní pro kapitál, jelikož ji determinuje v důsledku nízkých mezd jistý stupeň ždímání a vysávání nezaplacené nadpráce z jejich živé konkrétní práce, pak pro ně platí, že z hlediska vykořisťovatelských potřeb buržoazní společenské třídy je „pouhá existence těchto lidí na obtíž“, neboť jimi vyrobenou nadhodnotu již kapitalisté prostě nepotřebují, když se pro ně stala nadbytečnou – a svou celkovou sociálně ekonomickou povahou by se tato „dodatečná“ masa nadhodnoty stejně proměnila na vlastnickou rentu společenské třídy kapitalistů, neboť by ji nebylo možno investovat do reálné ekonomiky a přelévala by se pouze do sféry fungování spekulativně parazitního finančního kapitálu, což by jenom dále prohlubovalo parazitní charakter výrobních vztahů „postmoderního“ a „postindustriálního“ kapitalismu.

Představme si, že kognitariární kapitál stlačí cenu pracovní síly kognitariárních proletářů pod její hodnotu na úroveň mzdy proletářů klasických. V procesu výroby kognitariárního zisku ovšem kognitariární proletáři stejně vyprodukují hodnotovou masu, jež bude ekvivalentem hodnoty jejich pracovní síly, neboť jeden složité a kvalifikované práce kognitariárních proletářů v sobě kondenzuje n dnů práce jednoduché a společensky průměrné, produkce kognitariární nadhodnoty bude mít proto stále hodnotovou skladbu (c + nv + nm), z čehož plyne, že míra kognitariárního zisku a míra zisku tradičního se nemohou vyrovnávat na společensky průměrnou, všeobecnou a rovnou ziskovou míru, protože se nerovnají výrobní náklady klasického a kognitariárního zisku.

Na první pohled se zdá, že si kognitariární kapitál bude moci přivlastnit masu [nm + (nv – v)] hodnotových jednotek, čímž jeho míra nadhodnoty stoupne z (nm/nv) na {[nm + (nv – v)]/v}, ve skutečnosti však budou kognitariární kapitalisté nuceni věnovat hodnotovou masu (nv – v) jednotek na podpory v nezaměstnanosti a další formy sociálního zajištění pro prekarizované či trvale nezaměstnané tradiční industriální proletáře, a proto míra nadhodnoty kognitariárního kapitálu opět klesne na (nm/nv), čili na úroveň intenzity vysávání nezaplacené práce z jednoduché práce tradičních proletářů: kognitariární buržoazie musí zároveň počítat s tím, že třídní mír ve společnosti bude velice labilní, jelikož stlačením mzdy kognitariárních proletářů na úroveň hodnoty a ceny společensky průměrné práce ztrácí kognitariární proletáři ekonomickou motivaci pracovního výkonu.

Předpokládejme nyní, že kognitariární kapitál pohlcuje nadpráci ze živé všeobecné práce s vyšší intenzitou, než je míra nadhodnoty kapitálu běžného typu, jenž zaměstnává jednoduchou práci. Mějme tedy hodnototvorný proces, jehož strukturu vyjadřuje vzorec (c + nv + pm), v němž jsou koeficienty p a n přirozená čísla větší než jedna, přičemž p je větší než n, jak jsme již zmínili. Hodnota pracovní síly kognitariárního proletáře zde činí nv, masa nezaplacené práce má velikost pm, míra zisku dělá [pm/(c +

nv)] a míra nadhodnoty se rovná (pm/nv), je tedy vyšší než míra nadhodnoty při vykořisťování jednoduché práce běžným kapitálem. Kognitariární kapitál zde investuje do produkce m jednotek nadhodnoty [(c/p) + (vn/p)] jednotek konstantního a variabilního kapitálu; tradiční kapitál, jenž do produkce m jednotek nadhodnoty investuje masu konstantního a variabilního kapitálu velkou (c + v) jednotek, by na výrobu pm jednotek nadhodnoty potřeboval p-krát větší masu mrtvé práce a p-krát větší objem živé průměrné a jednoduché práce, jelikož jeden den složité práce se v tomto případě rovná p dnů práce jednoduché, takže by ve zhodnocovacím procesu vstřebával nadpráci z práce dělníků zaměstnaných v klasické strojové výrobě dle schématu (pc + pv + pm). Je zřejmé, že vykořisťovatelským potřebám kapitálu stačí k výrobě pm jednotek nadhodnoty kognitariarizovat jednu p-tinu společensky průměrné a jednoduché práce, čímž se ovšem z (p – 1) p-tin proletářů běžného typu stanou v systému kapitalistického vykořisťování proletáři prekarizovaní nebo trvale nezaměstnaní a nezaměstnatelní – zopakujme si, že živá konkrétní práce prekariátu je svou objektivní výrobně vztahovou funkcí a rolí sociálně ekonomickou jinoformou trvalé, masově rostoucí nezaměstnanosti, „převlečenou“ nezaměstnaností a mzda prekarizovaných dělníků je tudíž maskovanou podporou v nezaměstnanosti na úrovni existenčního sociálního minima –, které bude muset buržoazie živit, namísto toho, aby žila z vysávání nadhodnoty z užitné hodnoty jejich pracovní síly.

Nechť i v tomto případě stlačí kognitariární kapitalisté cenu kvalifikované pracovní síly pod její hodnotu o velikosti nv na úroveň mzdy jednoduché práce a výrobní náklady investovaného kognitariárního konstantního a variabilního kapitálu budou mít objem (c + v) hodnotových jednotek. I zde se na první pohled zdá, že míra nadhodnoty kognitariárního kapitálu stoupne z (pm/nm) na {[pm + (n – 1)v]/v}, mějme však na paměti, že z hodnotové masy nv, která je ekvivalentní hodnotě pracovní síly kognitariárních proletářů a bude vězet ve zboží, jež vyrobí složitá práce, respektive z rozdílu (nv – v) mezi původním a současným objemem investovaného variabilního kapitálu, nebude možné onu masu (p – 1) p-tin trvale nezaměstnaných (či prekarizovaných, ztratí-li zaměstnání) klasických proletářů uživit, a tudíž budou kognitariární kapitalisté nuceni obětovat i část masy zisku pm, jež se bude rovnat [v(p – n)] hodnotových jednotek, aby bylo možné zmírnit sociální dopady masové prekarizace nebo zjevné trvalé nezaměstnanosti coby plodu kognitariarizace námezdní pracovní síly v kapitalistické společnosti. Proletáři klasického industriálního typu by ve výrobním procesu vyprodukovali hodnotové masy pv a pm jednotek, kognitariarizovaná práce vytvoří ve výrobním procesu hodnotové masy o velikosti nv a pm jednotek, z čehož se zřetelem ke skutečnosti, že kognitariární kapitál bude muset stejně obětovat na mzdy kognitariárních proletářů a na podpory v nezaměstnanosti proletářů tradičních hodnotový objem pv, a to částečně na úkor masy vyprodukovaného zisku pm, plyne, že iluzorní je nejenom předpoklad, podle něhož by měla míra nadhodnoty kognitariárního kapitálu stoupnout z (pm/nm) na {[pm + (n – 1)v]/v}, nýbrž že i samotná výchozí míra nadhodnoty (pm/nm), kterou jsme u této varianty investičních operací kognitariárního kapitálu předpokládali, je vlastně pouhé zdání, neboť jeho skutečná míra nadhodnoty bude nakonec činit {[pm – v(p – n)]/pv}, což je paradoxně méně, než dělá schopnost běžného kapitálu zhodnocovat živou práci dělníků v tradičních průmyslových oborech – a i zde musí kognitariární kapitalisté počítat s tím, že stlačování ceny kvalifikované práce pod její hodnotu na úroveň mzdy proletářů klasického typu může způsobit, že třídní a sociální mír, jejž touto cestou prosazují, bude velice nestabilní a vratký, jelikož nezahrnuje ekonomický stimul pracovní výkonnosti kognitariárních proletářů a naopak skrývá sociálně ekonomický mechanismus korumpování profesních skupin tradičního industriálního proletariátu.

Prozkoumejme nyní třetí možnost podnikatelské investiční aktivity kognitariárního kapitálu, kdy vstřebává nadpráci vysáváním živé všeobecné práce s nižší mírou nadhodnoty než kapitál běžný dle hodnotového vzorce (c + nv + rm), v němž, jak uvádíme, jsou n i r přirozená čísla větší než jedna a n je větší než r: kognitariární kapitál investuje v tomto případě na výrobu m hodnotových jednotek nadhodnoty [(c/r) + (nv/r)] hodnotových jednotek konstantního a variabilního kapitálu v protikladu ke kapitálu klasického typu, jenž investuje do produkce m jednotek zisku (c + v) jednotek konstantního a variabilního kapitálu, přičemž [(m/v) > [m/(nv/r)], a tudíž i [(rm/nv) < (nm/nv)]. Tradiční průmyslový kapitál by na produkci rm jednotek zisku musel do výrobního procesu investovat r-krát větší masu mrtvé práce a r-krát větší objem práce živé než kapitál kognitariární a proces pohlcování nadpráce z konkrétní živé společensky průměrné práce pod jeho velením by měl hodnotové schéma (rc + rv + rm). Jeden den složité práce kognitariárních proletářů kondenzuje za této situace r pracovních dnů jednoduché práce proletářů klasických, hodnota užitné hodnoty pracovní síly vyrábějící kognitariární zisk velikosti rm, jež činí nv, ovšem znamená, že je v ní obsaženo větší množství společensky nutné průměrné a jednoduché práce, než tkví v hodnotě užitné hodnoty r-krát většího počtu tradičních industriálních dělníků, kteří produkují stejnou masu nadhodnoty o velikosti rm pro běžný klasický kapitál.

K uspokojení vykořisťovatelských potřeb kapitalistické společenské třídy postačí v tomto případě kognitariarizovat v „továrnách“ na rozvíjení lidských schopností jednu r-tinu společensky průměrné námezdní pracovní síly a nechť i zde kognitariární kapitalisté stlačí cenu pracovní síly kognitariárních proletářů pod její hodnotu na úroveň mzdy klasických dělníků. Na první pohled se zdá, že snížením výrobních nákladů z (c + nv) na (c + v) pro výrobu kognitariárního zisku masy rm stoupne i poměr nezaplacené práce k práci zaplacené z (rm/nv) na (rm/v), což by převýšilo míru nadhodnoty, kterou využívá běžný kapitál, my ale víme, že i v tomto případě se kognitariarizovaná finanční oligarchie musí chovat solidárně k mase (r – 1) r-tin prekarizovaných či trvale nezaměstnaných klasických proletářů, a to vzhledem k celospolečenským souvislostem vlastnické praxe kognitariárního kapitálu. V procesu výroby kognitariární nadhodnoty o velikosti rm vytvoří kognitariární proletáři zároveň hodnotovou masu nv, která je hodnotově ekvivalentní hodnotě jejich pracovní síly a zkoumáme-li skutečné příjmy a základní výdaje kognitariárního kapitálu v procesu zhodnocování kvalifikované všeobecné práce, vidíme, že tyto základní výdaje činí [c + v + (r – 1)v], což se rovná (c + rv) hodnotových jednotek, – přičemž zmíněná hodnotová masa [(r – 1)v] jednotek může být finančním zdrojem fungování struktur a mechanismů buržoazního sociálního státu, jež umožňují zmírňovat sociální dopady prekarizace zaměstnaných či trvale nezaměstnaných, které jsou produktem výroby „postmoderních“ kognitariárních proletářů z proletářů tradičních: zároveň je zřejmé, že ve struktuře hodnototvorného procesu (c + nv + rm) zbývá ještě hodnotová masa, jež činí [(nv – rv) = v(n – r)] jednotek a z níž může kognitariární kapitál zvýšit mzdu zaměstnávaným kognitariárním dělníkům, aniž by klesala masa a míra kognitariárního zisku.

Náš rozbor logiky fungování kognitariárního kapitálu dospívá k na první pohled dosti překvapivému, ve skutečnosti však naprosto logickému závěru. Předpokládali jsme, že užitná hodnota pracovní síly kognitariárních proletářů má vyšší hodnototvorný potenciál než užitná hodnota pracovní síly klasických industriálních proletářů, tedy že dokáže vyprodukovat větší masu zisku při alespoň stejné míře nadhodnoty. Ukázalo se, že kapitalistické vykořisťování kvalifikované práce může využívat monopolu nízkých výrobních nákladů a dosahovat vyšší míru zisku než vykořisťování společensky průměrné práce, že při srovnatelně stejných fyzických objemech živé konkrétní práce je

možné ze složité práce vyždímat větší masu a míru nezaplacené práce než z práce jednoduché, zároveň jsme zjistili, že sofistikovaný kognitariární kapitál může pomocí rozmanitých triků pohlcovat kvalifikovanou a složitou práci (která umocňuje a znásobuje práci jednoduchou, takže jeden den složitější práce se rovná více dnům práce jednodušší), s vyšší intenzitou vykořisťování a mírou přivlastňované nadhodnoty, než je poměr nadpráce k práci nutné, díky němuž vstřebává „fádní" běžný kapitál živou práci dělníků zaměstnaných v klasických průmyslových odvětvích. Proces intenzivnějšího vysávání složité práce ve srovnání s prací jednoduchou a tvorby vyšší míry nadhodnoty při vykořisťování kognitariárních proletářů však v procesu praktické realizace vždy naráží na celospolečenské souvislosti a důsledky produkce kognitariárního zisku a logiky fungování kognitariárního kapitálu. A tyto celospolečenské sociálně ekonomické a třídně sociální souvislosti a důsledky, jež spočívají v aktivním působení antagonistického rozporu mezi procesem rozšiřování výroby a procesem zhodnocování do procesu výroby zboží investovaného konstantního a variabilního kapitálu, způsobují, že v konečném důsledku nelze složitou práci vysávat intenzivněji než práci jednoduchou a kognitariární proletáře není možné vykořisťovat s vyšší mírou nadhodnoty, než je tomu u tradičních proletářů – což je závěr paradoxní, zároveň však zcela nevyhnutelný a logický, jenž ukazuje, že přebytky ziskových mas, jimž dává logika fungování kognitariárního kapitálu vzniknout – a které by bylo možné v rámci spravedlivějšího společenského řádu, než je kapitalismus, využít ke společenskému prospěchu – přicházejí právě v důsledku této logiky vniveč.

Ukazuje se prostě, že „pravou hranicí kapitalistické výroby je sám kapitál, to, že kapitál a jeho sebezhodnocování se jeví jako výchozí a konečný bod, jeho motiv a účel výroby; že výroba je jen výrobou pro kapitál, a naopak výrobní prostředky nejsou pouhými prostředky ke stále rozsáhlejšímu formování životního procesu pro společnost výrobců. Hranice, v nichž jedině se může pohybovat uchovávání a zhodnocování kapitálové hodnoty, založené na vyvlastňování a zbídačování velké masy výrobců, tyto hranice se tudíž neustále dostávají do rozporu s výrobními metodami, které musí kapitál ke svému cíli používat a které jsou zaměřeny na neomezené rozšiřování výroby, na výrobu jako samoúčel, na neohraničený rozvoj společenských produktivních sil práce. Prostředek – neomezený rozvoj společenských produktivních sil – se dostává do neustálého konfliktu s omezeným účelem, zhodnocením daného kapitálu. Proto je-li kapitalistický výrobní způsob historickým prostředkem, jak rozvíjet materiální produktivní sílu a vytvořit světový trh, který jí odpovídá, je zároveň ustavičným rozporem mezi tímto svým historickým úkolem a odpovídajícími společenskými výrobními vztahy."[700]

Skutečně zajímavým a, jak se zdá, i nejdůležitějším zjištěním je, že pro kognitariární kapitál je vůbec nejvýhodnější vykořisťovatelskou strategií, když z kvalifikované práce vstřebává relativně menší masu nadpráce, než při vykořisťování společensky průměrné práce pohlcuje běžný kapitál, tedy když vykořisťování složité práce probíhá na základě nižší míry nadhodnoty než vykořisťování práce jednoduché, jak to naznačuje zmíněná třetí varianta naší výchozí úvahy, což umožňuje a)uspokojit objektivně spravedlivé nároky mas prekarizovaných či trvale nezaměstnaných tradičních proletářů, které vytváří podnikatelské aktivity kognitariárního kapitálu, na sociální zabezpečení, jež zmírňuje existenční důsledky prekarizace a trvalé nezaměstnanosti; b)vytvářet z hodnotových mas obsažených v hodnotové struktuře procesu výroby kognitariárního zisku mzdy kognitariárních proletářů na takové úrovni, kdy je můžeme akumulovat v kapitál, neboli je směňovat nikoli pouze za spotřební předměty, nýbrž využívat pro investiční účely na rozvoj podniků; c)a pochopitelně i kapitalistickým vlastníkům

dosahovat odpovídajícího, alespoň minimálního zisku. „Zpružnění“ jinak v kapitalismu nehybné hranice mezi nadprací a prací nutnou, čili mezi mzdou a ziskem, a tudíž i mezi námezdně pracujícími nevlastníky a kapitalistickými vlastníky výrobních prostředků a pracovních podmínek je možné ovšem pouze díky rozvíjení struktur a mechanismů praktické realizace společenských výrobních vztahů vlastnické spoluúčasti pracujících, jež kromě jiného zahrnují i oddělení organizačně technického řízení od řízení a rozhodování vlastnického – současně však též prolínáním pracovních aktivit s aktivitami spoluvlastnickými mění vlastnické řízení a spolurozhodování na zvláštní profesi –, především ale dovolují podřídit investiční podnikatelské operace kapitalistických vlastníků celospolečenskému zájmu, kdy snižování masy vyrobené kognitariární nadhodnoty na úroveň minimálního zisku pro majitele kapitálových vlastnických titulů umožňuje kognitariárním proletářům realizovat vlastnické právo na zisk i na kapitál, vytvářet například vlastnické a podnikatelské formy založené na systému individuálních kapitálových účtů a zároveň tím vznikají prostředky pro další rozvoj „průmyslu“ rozvíjení lidských schopností, neboli výstavbu továren na „přetavování“ klasických proletářů na proletáře kognitariární. Historicky nový typ zhodnocovacího procesu, v němž se kapitalistické vykořisťování jakoby „rozplývá a vypařuje“, plodí v lůně kapitalismu zárodečné buňky třídy samosprávných vlastníků, a tak systém kapitalistického vykořisťování přestává být nutným neboli skutečným, přestává být spojovacím sociálně ekonomickým článkem mezi horními a dolními vrstvami společnosti – a tímto sociálně ekonomickým zprostředkováním se v historické vývojové perspektivě stává samosprávné společenské vlastnictví jakožto historicky nový typ celospolečensky integrující vlastnické subjektivity, jenž tvoří alternativu jak kapitalismu, tak i předlistopadovému modelu socialismu.

Velmi stručně jsme nastínili podnikatelskou aktivitu kognitariárního kapitálu prizmatem všeobecných třídně sociálních souvislostí a podstaty kapitalismu a nyní můžeme alespoň v náznaku pojednat o souvislosti mezi investičními kapitálovými operacemi kognitariárních kapitalistů a třetím dílem Kapitálu, neboli o tom, jak probíhá pod velením kognitariárního kapitálu proces utváření výrobní ceny zboží. Víme, že kognitariární zisk je formou monopolního a zvláštního zisku, jelikož „postmoderní“ kognitariární kapitál disponuje ve výrobním procesu monopolem nízkých výrobních nákladů a zároveň dokáže z masy živé složité práce, která je srovnatelná s objemem živé jednoduché práce, již zaměstnává kapitál tradiční, vyždímat větší masu nezaplacené práce. Stejně tak budeme i nadále předpokládat, že výrobní náklady sofistikovaného i běžného kapitálu obsahují v hodnotovém výrazu stejná množství mrtvé všeobecné práce, jež kapitálu pomáhá vstřebávat živou práci, neboli stejné objemy investovaného konstantního kapitálu, což může být způsobeno tím, že a)kognitariární i tradiční konstantní kapitál mají stejný počet různých prvků užitné hodnoty a tato užitná hodnota má i stejnou hodnotu; b)investovaný kognitariární konstantní kapitál zahrnuje větší počet různých prvků užitné hodnoty než tradiční kapitál, ovšem kognitariární konstantní kapitál je lacinější, čili jednotka jeho užitné hodnoty má nižší hodnotu; c)nebo naopak obsahuje jednotka užitné hodnoty kognitariárního konstantního kapitálu větší množství společensky nutné práce, neboli má větší hodnotu než jednotka užitné hodnoty konstantní složky tradičního kapitálu, avšak počet jednotek různých prvků užitné hodnoty kognitariárního kapitálu, především těch, jež se vztahují k surovinové a energetické náročnosti výrobního procesu, je menší: zdá se být zřejmé, že nutnému přechodu od extenzivního k intenzivnímu druhu rozvoje výrobních sil, jenž zahrnuje jako velmi důležitý moment rozvoj ekologicky šetrných výrobních technologií, které ovšem mohou a možná i musí využívat dražší technická zařízení, odpovídá třetí uvedená možnost; v našem případě

tedy zahrnuje zhodnocovací proces kognitariárního kapitálu menší fyzický objem mrtvé práce než hodnototvorný proces kapitálu běžného, mrtvá práce, kterou používá kognitariární kapitál, je ale výkonnější a produktivnější, čili dražší.

Kapitál, jenž zaměstnává dělníky z tradičních průmyslových odvětví, bude vždy opět zhodnocovat jejich práci podle schématu (c + v + m), kdežto sofistikovaný kapitál bude zase pohlcovat nadhodnotu z vykořisťování živé všeobecné práce softwarových inženýrů či pracovníků obsluhujících pružně robotizované technologické výrobní linky a)podle obecné formule (c + nv + nm), kdy se podnikání tradičního i kognitariárního kapitálu opírá o stejnou míru nadhodnoty; b)nebo dle modelu (c + nv + pm), kdy p je větší než n, a kognitariární kapitál tudíž dosahuje vyššího poměru nadpráce k práci nutné než kapitál běžný; c)či nakonec podle vzorce (c + nv + rm), kdy r je menší než n, takže kognitariární kapitál dosahuje nižšího poměru nezaplacené a zaplacené práce než kapitál klasický. V prvním případě kognitariární kapitál investuje na m jednotek vyrobené nadhodnoty [(c/n) + v], ve druhém případě [(c/p) + (nv/p)], ve třetím případě pak [(c/r) + (nv/r)] hodnotových jednotek konstantního a variabilního kapitálu a je zcela zřejmé, že všeobecná práce dokáže vždy vyprodukovat větší masu zisku než práce jednoduchá, což se týká i míry zisku, jež činí jak [nm/(c + nv)], tak v ještě větší míře ziskové míry, která dělá [pm/(c + nv)] a je vždy větší než míra zisku klasického kapitálu, jež se rovná [m/(c + v)]. I ve třetím případě platí pro míru zisku kognitariárního kapitálu, že [rm/(c + nv)], což je hodnotově ekvivalentní {m/[(c/r) + (nv/r)]}, je větší než [nm/(nc + nv), což je hodnotově ekvivalentní m/(c + v)], a to zvláště v situaci, kdy se index u objemu investovaného konstantního kapitálu rovná jedné a index r nebude o mnoho nižší než index n. [701] **Zcela jednoznačně však můžeme tvrdit, že vzorce hodnototvorného procesu kapitálu investujícího do produkce kognitariárního zisku obsahují na straně investovaných výrobních nákladů vždy větší počet hodnotových jednotek než proces vstřebávání nadpráce ze společensky průměrné práce, z čehož plyne, že ani v případě stejné míry nadhodnoty u obou typů investiční kapitálové aktivity se nemohou masy běžného zisku a masy kognitariárního zisku vyrovnávat na nějaký celospolečensky průměrný zisk, a tedy přirozené povaze vlastnické praxe kognitariárního kapitálu odpovídá nikoli volně konkurenční, nýbrž monopolní výrobní cena zboží.**

Když tradiční kapitál vyrobí v nějakém odvětví za určité období užitnou hodnotu s hodnotou (c + v + m), vyprodukuje za stejnou dobu kognitariární kapitál užitnou hodnotu s hodnotovou strukturou (c + nv + nm) – znovu připomínáme elementární předpoklad, že tržní ekonomický mechanismus vytváří pro zboží nabízené na trhu běžným i kognitariárním kapitálem dostatečnou peněžní koupěschopnou poptávku. Na m hodnotových jednotek vytvořené nadhodnoty připadá u klasického kapitálu (c + v) hodnotových jednotek výrobních nákladů, kdežto u kognitariárního kapitálu [(c/n) + v)] jednotek investovaného konstantního a variabilního kapitálu, což stanovuje jeho monopol individuálních výrobních nákladů. Hodnota užitné hodnoty vyrobené kognitariárním kapitálem je tak dána množstvím společensky nutné průměrné a jednoduché, přímé a bezprostřední práce, kterou by do ní vložil tradiční kapitál – čili (nc + nv + nm) hodnotových jednotek, což je také společenská výrobní cena, kolem níž bude kolísat tržní cena oné užitné hodnoty. Z procesu tvorby a rozdělování hodnotového obsahu společenské výrobní ceny zboží vytěží klasický kapitál, jenž hraje roli outsidera, m jednotek minimálního zisku, kdežto kognitariární kapitál vytěží m jednotek minimálního zisku, (n – 1)m jednotek dodatečného monopolního zisku a hodnotovou masu (n – 1)c jednotek dodatečného zvláštního zisku. Vše si můžeme představit ještě i tak, že m hodnotových jednotek zisku, které vyrobí běžný kapitál, se ztělesní v určitém

souboru užitných hodnot, kdežto nm hodnotových jednotek zisku, jež v téže době vyprodukuje kapitál kognitariární, se zpředmětní v n-krát větším souboru zboží, a tudíž i když tradiční a „postmoderní“ kapitál ždímají nadpráci ze stejného fyzického objemu živé práce, a tedy každý z nich zaměstnává polovinu pracovní síly daného odvětví, připadá na sofistikovaný kapitál n-krát větší objem celkové produkce odvětví než na kapitál klasický.

Nechť nyní opět vyprodukuje kapitál, jenž pohlcuje živou jednoduchou práci, v našem odvětví za určité období užitnou hodnotu s hodnotou (c + v + m) jednotek, ovšem kapitál, který vstřebává živou složitou práci, vyrobí za stejné období užitnou hodnotu s hodnotovou strukturou (c + nv + pm). Na m hodnotových jednotek vytvořené nadhodnoty připadá u tradičního kapitálu opět (c + v) jednotek investovaných výrobních nákladů, avšak monopol nízkých výrobních nákladů kognitariárního kapitálu na m jednotek vyprodukované nadhodnoty tentokráte stanoví [(c/p) + (nv/p)] jednotek investovaného konstantního a variabilního kapitálu. Hodnota užitné hodnoty vyrobené kognitariárním kapitálem bude zase dána množstvím společensky nutné průměrné a jednoduché práce, kterou by do ní vložil tradiční kapitál – a tentokráte to bude (pc + pv + pm) hodnotových jednotek, což je také společenská výrobní cena, za níž se bude ona užitná hodnota prodávat a kupovat a kolem níž bude kolísat její tržní cena. Z procesu tvorby a rozdělování hodnotového obsahu společenské výrobní ceny zboží vytěží klasický kapitál, jenž hraje roli outsidera, znova m jednotek minimálního zisku, kdežto kognitariární kapitál vytěží m jednotek minimálního zisku, (p – 1)m jednotek dodatečného monopolního zisku a hodnotovou masu [(p – 1)c + v(p – n)] jednotek dalšího zvláštního zisku. „Profánní“ i „vznešený“ kapitál zaměstnávají opět po jedné polovině pracovní síly výrobního odvětví, ale na kognitariární kapitál připadá p-krát větší objem celkové produkce odvětví než na kapitál klasický, což je ještě větší rozdíl než v prvním případě.

Předpokládáme, že objemy investované mrtvé všeobecné práce se v hodnotovém vyjádření u tradičního a kognitariárního kapitálu rovnají, takže na každý z nich připadá polovina základních výrobních kapacit zkoumaného výrobního zhodnocovacího procesu; stejně tak se počet kognitariárních dělníků rovná počtu tradičních proletářů, ovšem jeden pracovní den kognitariárních proletářů v sobě koncentruje v prvním případě n a ve druhém případě p pracovních dnů klasických dělníků, přičemž masa všeobecné živé práce v hodnotovém výrazu je v obou verzích podnikatelské aktivity kognitariárního kapitálu n-krát větší než masa práce jednoduché a průměrné, což se projevuje v tom, že investovaný kognitariární kapitál má nižší organické složení než kapitál tradiční: vidíme tudíž, že i pro vlastnickou praxi kognitariárního kapitálu platí jako zákonitost, že klesá objem živé práce v poměru k jednotkové mase vyrobené nadhodnoty, jenž tvoří vlastně v prvním případě pouhou n-tinu a ve druhém případě pouze p-tinu živé práce klasických dělníků, i když v hodnotovém vyjádření je tomu jinak, což ale nedoprovází odpovídající nárůst masy mrtvé všeobecné práce čili v hodnotovém výrazu konstantního kapitálu, jenž by mohl uvolněnou živou práci vstřebávat.

Porovnání obecné rovnice tvorby kognitariárního zisku s obecným vzorcem produkce zisku klasického názorně ukazuje, že přechod od kapitalistického vykořisťování klasického industriálního proletariátu ke kapitalistickému vykořisťování kognitariárního proletariátu organicky souvisí s procesem rozkladu, rozpadu a zanikání profesně zaměstnaneckých vrstev tradičního velkoprůmyslového proletariátu; klasický industriální proletariát zaniká jako základní výrobní síla kapitalistické společnosti,

prekarizuje se a dokonce se i lumpenizuje, stává se (alespoň ve své určité části) třídně sociální zálohou organizovaného zločinu a třídně sociální základnou rozvoje nejrůznějších buržoazních nacionalistických a šovinistických, ultrapravicových rasistických, xenofobních, k fašismu směřujících politických stran a hnutí, jež ohrožují politický systém formální buržoazní demokracie, neboť, jak je známo, masové běžné vědomí příslušníků klasického proletariátu do sebe živelně nasává buržoazní ideologii a tradiční dělnická třída si dokáže samočinně vytvořit pouze buržoazní ideologii dělnické třídy. Kognitariární finanční oligarchie tak absurdně paradoxním způsobem „osvobozuje" stále početnější sociálně ekonomické skupiny neprivilegovaných a diskriminovaných od systému kapitalistického vykořisťování, čímž ovšem podkopává sociálně ekonomickou základnu kapitalistického způsobu výroby, neboť tyto „osvobozené" sociálně ekonomické skupiny a vrstvy tvoří již nikoli pouze rezervní armádu nezaměstnaných, jak tomu bylo v době Marxově či Leninově, nýbrž armádu prekarizovaných či trvale nezaměstnaných a nezaměstnatelných tradičních dělníků, jež je monopolní velkoburžoazie nucena sama živit, namísto toho, aby sama žila z vykořisťování jejich práce: lidi, kteří se díky logice fungování hospodářského mechanismu monopolního kapitalismu ocitli v „podtřídě" prekariátu či mezi trvale nezaměstnanými a nezaměstnatelnými, prostě nelze vyhodit na vrakoviště, jako se to dělá například se starými a nepojízdnými automobily a v zemích Severní Ameriky či Západní Evropy také není dost dobře možné zorganizovat mezi nimi vzájemné vyvražďování, jež by se například podobalo krvavým etnickým a kmenovým řežím mezi Tutsii a Hutuy v devadesátých letech dvacátého století v africké Rwandě, jež přinesly statisíce mrtvých a které v pozadí režírovaly bývalé koloniální velmoci spolu se Spojenými státy, jelikož taková bratrovražedná válka by záhy přerostla ve válku občanskou, jež by zdevastovala administrativně správní a civilizační funkce buržoazního státu a mohla by i ohrozit samotné celosvětové buržoazní panství.

Pokračujme v rozboru oné druhé varianty podnikatelské strategie kapitálu, jenž investuje do vysávání nezaplacené práce z „mozartovské" všeobecné živé práce: zopakujme si, že při ní pobírají kognitariární dělníci n-krát vyšší mzdu než dělníci klasičtí a zároveň dosahuje kognitariární kapitál vyšší míru nadhodnoty než kapitál klasický, což mu umožňuje modelovat proces výroby kognitariárního zisku podle schématu (c + nv + pm), kdy p i n jsou přirozená čísla větší než jedna a p je větší než n, a tedy výrobní náklady na m jednotek nadhodnoty činí (c/p + nv/p). Nyní může podnikatelská aktivita kognitariárního kapitálu eliminovat outsiderský kapitál tradiční, jenž ždímá nadhodnotu ze „salieriovské" průměrné a jednoduché práce, což ovšem vede zákonitě k tomu, že hodnota neboli společenská výrobní cena vyrobené užitné hodnoty činí nikoli (pc + pv + pm) hodnotových jednotek, jak by tomu bylo v případě, kdyby vedle kognitariárního kapitálu nadále působil kapitál tradiční, nýbrž poklesne na (c + nv + pm) hodnotových jednotek, za niž se bude prodávat a kupovat na trhu. Vlastnická podnikatelská praxe kognitariárního kapitálu rozkládá celý výrobní způsob našeho odvětví, neboť klasické industriální proletáře, kteří tvořili jednu polovinu pracovní síly oboru, odsuzuje k živoření, které je vlastní prekarizovaným dělníkům, nebo do role trvale nezaměstnaných a o svůj skrovný výdělek přijdou i po vytlačení z trhu tradiční kapitalisté, kteří si přivlastňovali masu minimálního zisku rovnou m hodnotových jednotek. Nesmíme pustit ze zřetele, že vlastnická podnikatelská aktivita kognitariárního kapitálu je příčinou i důsledkem jak třídního boje mezi buržoazií a proletariátem, tak i třídního boje uvnitř kapitalistické společenské třídy samotné, sociálně ekonomického konfliktu mezi tradiční monopolní velkoburžoazií a kognitariární finanční oligarchií: když kognitariární kapitál vyprodukuje se stejným fyzickým objemem živé práce, jaký používá i kapitál běžný, p-krát větší masu

nadhodnoty než kapitál běžného typu, což se i zračí v p-krát větším souboru zboží, zrcadlí se investování kognitariárního konstantního a variabilního kapitálu nejenom v procesu rozpadu, rozkladu a zániku profesně zaměstnaneckých skupin klasického industriálního proletariátu, nýbrž se odráží zároveň i v procesu destrukce a devastace základních výrobních kapacit, jež vytvářejí různé prvky užitné hodnoty konstantního kapitálu pro investiční kapitálové operace monopolní velkoburžoazie klasického druhu, jež ždímá nadhodnotu ze živé konkrétní práce proletářů profesně spjatých s tradiční strojovou velkovýrobou.

Vlastnickou praxi kognitariárních kapitalistů rozhodujícím způsobem ovlivňuje skutečnost, že jsou objektivně nuceni být solidární s a)se sociálně ekonomickými vrstvami prekarizovaných či trvale nezaměstnaných, kterou plodí investování do tvorby kognitariárního zisku; b)s představiteli klasické monopolní velkoburžoazie, kteří přišli rozvíjením kognitariárního kapitálu, vysávajícího nadhodnotu ze složité všeobecně produktivní práce kognitariárního proletariátu, o svůj „skrovný a zasloužený výděleček“ v podobě klasického zisku z vykořisťování živé jednoduché práce tradičního dělnického obyvatelstva, jelikož rostoucí produkce prekarizovaných či trvale nezaměstnaných a nezaměstnatelných skupin a vrstev pracujících je zároveň rostoucí produkcí trvale nezaměstnaného a nezaměstnatelného konstantního kapitálu – i sociálně ekonomických skupin a vrstev jeho kapitalistických vlastníků klasického typu –, jenž si podřizoval společensky průměrnou a jednoduchou živou konkrétní práci průmyslových dělníků tradičního druhu; c)a pochopitelně i se samotnými kognitariárními proletáři, takže musí vyhovět jejich oprávněným platovým požadavkům, aby jim nebrali ekonomický stimul pracovní výkonnosti.

Kognitariární kapitál realizuje přeměnou vyprodukované kognitariární nadhodnoty v zisk na trhu m jednotek minimálního zisku a (p – 1)m jednotek dodatečného monopolního zisku. Z vytvořené celkové hodnotové masy pm základního a dodatečného monopolního zisku však budou kognitariární kapitalisté muset oddělit minimálně ještě hodnotový objem (v + m), jenž umožní kompenzovat ušlou mzdu klasických proletářů, kteří, jak víme, vytvářeli polovinu dělnického obyvatelstva odvětví, nyní se prekarizovali, nebo se stali trvale nezaměstnanými a nezaměstnatelnými, neboť jsou pro kognitariární monopolní velkoburžoazii neužiteční, což zároveň dovolí nositelům právních titulů z řad tradičních kapitalistů, aby si mohli uchovat alespoň minimální zisk, jakousi kognitariární rentu coby odškodné pro nominální kapitálové vlastníky klasického typu. Míra zisku kognitariárního kapitálu tak bude činit [(pm – m)/(c + nv + v)], což je rozhodně méně než [pm/(c + nv)].

Vytvořená hodnotová masa kognitariárního zisku (pm – m) jednotek se ovšem bude, jak se zdá, dále snižovat, neboť z ní bude nezbytné financovat například rekvalifikační kurzy pro trvale nezaměstnané a další její část se přerozdělí ve prospěch státně administrativní byrokracie, jež reálně zabezpečuje chod a fungování struktur a mechanismů buržoazního sociálního státu zmírňujících sociální a existenční dopady prekarizace společensky průměrné a jednoduché práce tradičních průmyslových dělníků – která je, jak znovu připomínáme, vlastně „převlečenou“ masovou a trvalou nezaměstnaností dělnického obyvatelstva klasického typu – zrozené přechodem od vykořisťování jednoduché a průměrné práce k vykořisťování práce složité a vysoce kvalifikované. Skutečná masa kognitariárního zisku, kterou vyrobí kognitariární kapitál, tak zůstane v tomto modelovém případě rozhodně větší než m hodnotových jednotek tradičního kapitálu, ovšem míra zisku kognitariárního kapitálu může klesnout pod míru zisku rovnou [m/(c + v)], což je ekvivalentní [pm/(pc + pv)], čili míru zisku

dosahovanou běžným kapitálem. I když si v procesu zespolečenšťování cestou přerozdělování mezi buržoazií a proletariátem i mezi různými sociálně ekonomickými skupinami buržoazie uchovává kognitariární zisk ekonomickou podobu nové vývojové formy monopolního a zvláštního zisku a nedochází k vyrovnávání mas kognitariárních a nekognitariárních zisků na jakýsi společensky průměrný zisk, které by celospolečenskou ziskovou míru snižovalo ještě více – a pro kognitariární kapitál by bylo velmi nevýhodné –, vidíme zcela zjevně, že ani kognitariární kapitál nedokáže eliminovat působení zákona klesající tendence míry zisku.

V procesu kapitalistického zaměstnávání a využívání živé konkrétní všeobecné práce kognitariárního proletariátu se rozvíjí akumulace a koncentrace kapitálu, v jejímž průběhu dochází k vyvlastňování vlastnictví pracovní síly u rozličných profesně zaměstnaneckých skupin tradičního dělnického obyvatelstva a současně též kapitalistického soukromého vlastnictví, které těží a čerpá nadhodnotu při zaměstnávání společensky průměrné a jednoduché práce, v důsledku čehož dochází k výrazným progresivním civilizačním proměnám třídně sociální diferenciace a strukturace kapitalistické občanské společnosti: klasický industriální proletariát nahrazuje proletariát kognitariární, jenž může svou revoluční sociálně historickou úlohu sehrát v procesu sociálně ekonomického přepodstatňování ve třídu samosprávných vlastníků, a v rámci vnitrotřídní strukturace kapitalistické společenské třídy narůstá podíl sociálně ekonomických vrstev a skupin, jež zosobňují kognitariární kapitál – a mohou se též stát organickou součástí třídy samosprávných vlastníků. Vidíme, že v počáteční vývojové etapě „průmyslu“ rozvoje lidských schopností a kapitálového investování do kvalifikované práce jakožto pramene zvláštního kognitariárního zisku, kdy základní výrobní silou zůstávají profesní skupiny klasického průmyslového proletariátu, se pro rozklad tradičního kapitalistického výrobního a zhodnocovacího procesu nejlépe hodí uvedená druhá verze investiční podnikatelské strategie kognitariárního kapitálu a utváření monopolní výrobní ceny zboží, kdy v protikladu ke schématu hodnototvorného procesu tradičního kapitálu (c + v + m) začíná v jednotlivých výrobních odvětvích fungovat zhodnocovací proces kognitariárního kapitálu podle vzorce (c + nv + pm), v němž se zračí, že kognitariární kapitál zhodnocuje složitou práci s vyšší mírou nadhodnoty než klasický kapitál práci jednoduchou, – jelikož právě tato obecná formule výroby kognitariárního zisku nejlépe odráží proces rozpadu, rozkladu a zániku profesně zaměstnaneckých skupin tradičního industriálního proletariátu. Ve vývojové etapě, kdy se základní společenskou výrobní silou stávají různé socioprofesní skupiny kognitariárního proletariátu, kupříkladu profesně zaměstnanecká vrstva počítačových programátorů a operátorů coby páteř informační ekonomiky, se počíná uvádět do chodu rozvoj společenských výrobních vztahů nového typu zhodnocovacího procesu, v němž se kapitalistické vykořisťování postupně „vypařuje“ a „rozplývá“.

Na internetu lze nalézt velké množství rozmanitých úvah o podstatě a smyslu tak zvané „čtvrté průmyslové revoluce“ a je příznačné, že mezi nimi převládají názorové přístupy polárně protikladné a vzájemně se obsahově vylučující. Na nezávislé internetové encyklopedii se můžeme například dočíst, že čtvrtá průmyslová revoluce je označení pro současné vývojové tendence v oblasti digitalizace informačních (počítačových) a produkčních technologií a s ní související automatizace výroby i změn na trhu práce, které s sebou přinese. Produktivita práce by po čtvrté průmyslové revoluci měla údajně vzrůst o třetinu, což dovolí výrazné zkrácení pracovní doby. Průmyslová výroba, kterou zrodí čtvrtá průmyslová revoluce, má mít, podaří-li se přeorientovat energetiku na obnovitelné zdroje, v plně automatizovaných

technologických výrobních provozech téměř nulové výrobní náklady.[702] Nezávislá internetová encyklopedie se ovšem současně zmiňuje o „teorii produktivity znalostí“, jež popisuje „paradox produktivity počítačových znalostí“ spočívající v tom, že nárůst počtu počítačů (čili rozvoj digitálních informačních technologií) v rozličných výrobních odvětvích nevede sám sobě a automaticky k růstu produktivity (produktivní síly) živé konkrétní práce přímého a bezprostředního výrobce a celkové efektivnosti výrobních procesů, což ovšem není žádné převeliké moudro, neboť je ze zkušenosti známo, že žádný nástroj či stroj, ať by byl co nejjednodušší, nezvyšuje samočinně produktivitu práce, pokud si jeho činnost člověk coby výrobce dokonale neosvojí a nenaučí se s ním pracovat. Z toho se zdá být zjevné, že produktivita zavádění počítačových informačních technologií do rozmanitých výrobních odvětví (obecně pak do rozličných sfér společenského života) je organicky spojena s produktivitou počítačových znalostí neboli se schopností člověka si informační technologie prakticky osvojit. Bez zlepšení produktivní síly práce založené na takto pojatých počítačových znalostech nepřinese zavádění počítačů, byť by mělo sebevětší šíři a rozmach, žádný reálný efekt.[703]

I Hospodářské noviny se rozepisují o tom, že čtvrtá průmyslová revoluce v příštích deseti letech přinese kompletní propojení celého výrobního procesu včetně vývoje či následného servisu. Díky senzorům, kamerám, vysílačům, čtečkám kódů a kyberneticko-fyzikálním systémům se továrny a závody budou do jisté míry řídit samy: automatické sklady včas zašlou objednávky, díly a polotovary budou vybaveny mikročipy a samy si budou určovat, jak mají být zpracovány, stroje se samy přihlásí údržbářům, přání jednotlivých zákazníků poputují po internetu přímo na výrobní linku, takže individuální zakázky bude možné zpracovat v ceně produkce ve velkých sériích. Digitalizace a robotizace dovolí zvýšit produktivitu až o 30 procent. Technologické změny v „inteligentních továrnách“, si vynucují změny v lidském myšlení, protože vyžadují ještě chytřejší lidi, kteří budou přecházet od funkcí obsluhy technologických výrobních provozů k profesím svou výrobně silovou podstatou inženýrským – a stanou se tedy výrobně vztahovou povahou své pracovní aktivity kognitariárními proletáři: k čemuž se již ale aktivní nositelé oficiální liberálně demokratické teoretické ekonomické ideologie svým myšlením propracovat nedokážou.[704]

Na mysli ihned tane předpoklad, že umělou digitální inteligencí prosycená čtvrtá průmyslová revoluce dá život nejen „chytrým továrnám, které se budou řídit samy“, leč též i „inteligentním“ domům, ulicím i celým městům, vždyť již dnes se běžně setkáváme s „chytrými“ televizory, ledničkami, pračkami či myčkami nádobí. Vysokoškolský profesor Pavel Sirůček v této souvislosti ironicky připomíná, že dnes „žádný prodejce neobchoduje s „hloupým“ telefonem, nenabízí „hloupou“ domácnost nebo „hloupé“ hodinky – veškerá elektronická zařízení musí být „chytrá“, mají-li být dobře prodatelná.“[705]

Základní otázkou v logické a konkrétně historické souvislosti se zaváděním umělé digitální informační a strojové výrobní inteligence je samozřejmě problém dopadů čtvrté průmyslové revoluce na pracovní trh a zaměstnanost. Jsme ujišťováni, že obavy z toho, že lidé v řadě oborů přijdou o práci, protože je z nich vytlačí roboti, jsou liché, neboť nová etapa průmyslové revoluce údajně prakticky nastoluje vizi budoucnosti, v níž budou lidé s roboty běžně spolupracovat. Již dnes prý nacházíme tak zvané „kolaborativní“ (neboli, česky řečeno, „spolupracující“), roboty, u nichž není cílem nahradit člověka, ale spolupracovat s ním, zbavit ho monotónní práce a umožnit mu využít čas pro nějaké příjemnější činnosti. Obavy ze ztráty pracovních míst v důsledku robotizace jsou údajně přehnané, vždyť i v České republice se zvyšuje automatizace

průmyslu, a přesto mají firmy stále nedostatek zaměstnanců. Automatizace přinese vyšší míru produktivity, více industrializace, a to vyžaduje i větší počet zaměstnanců. Měli bychom se tedy snažit hledat cesty pro optimální využití robotů tak, aby se stali lidem spolehlivými asistenty. Z čehož plyne, že budoucnost lidské společnosti spočívá v hybridních týmech složených jak z lidí, tak ze strojů – robotů. Roboti nebudou „něco jako lidé", budou spíše na úrovni domácích mazlíčků. S nimi přece také běžně koexistujeme, nemáme s nimi žádné problémy, jelikož nám pomáhají. A tak prý bude vypadat i průmyslová výroba. [706]

Současně se ale na jiné internetové adrese dozvídáme, že již ve třetí průmyslové revoluci jsme využívali roboty, rozvíjela se průmyslová automatizace, kterou představovaly individuálně nasazené stroje, což mohly být i přesně naprogramované roboty, které něco obráběly nebo podávaly. Čtvrtá průmyslová revoluce nastává tehdy, když internet propojuje nejen lidi, ale i stroje. Čili v okamžiku, kdy se stroje dostávají na internet, stávají se automaticky součástí celosvětové komunikační sítě a začínají komunikovat. Napřed s člověkem, ale potom i mezi sebou. A potom nejen komunikují, ale snaží se dohadovat tak, aby za člověka prováděly rozhodnutí. Na internet mohou být dokonce připojeny i zbožní výrobky nebo polotovary. Začíná domluva mezi stroji, výrobky, dodavateli a optimalizace všeho dění na virtuální úrovni, tedy mimo fyzický prostor což si lze představit tak, že každý stroj či výrobek je napojen na internet, každý stroj či nedokončený výrobek má svého reprezentanta v podobě softwarového modulu, čili tak zvaného dvojníka. A tito dvojníci si mezi sebou povídají, vyměňují si informace, dokonce rozhodují. Svá rozhodnutí pak posílají zpátky do fyzického světa. Čtvrtá průmyslová revoluce nastává v okamžiku, kdy propojení informačními kanály je tak silné, že stroje i výrobky či transportní vozíky, respektive jejich virtuální reprezentanti, mezi sebou svobodně diskutují, dohadují se, optimalizují, vyměňují si informace, hledají řešení a pak to vracejí do fyzického světa. Stroje jsou napojeny na internet, jsou tedy propojeny nejen s člověkem, ale i mezi sebou, a v podstatě veškerá komunikace už probíhá relativně automaticky. Člověk se začíná dostávat do jiné role. Samozřejmě už ve třetí průmyslové revoluci jsou dělníci vytlačováni z fyzické práce, ve čtvrté průmyslové revoluci je však člověk postupně nahrazován i v organizační, řídící a rozhodovací činnosti. Zbývá mu jednak role dozoru a jednak navrhování a další činnosti spojené s invencí. Člověku tak zůstává jen nejvyšší tvůrčí činnost plus kontrola, jestli stroje fungují dobře. Je vytlačen jak z rutinní fyzické práce, tak nakonec i z rutinního nepříliš často efektivního rozhodování. Necháváme na něm to, co by mu mělo být nejvlastnější, tu tvůrčí část činnosti. [707]

Je zřejmé, že autor těchto úvah a výkladů nerozumí tomu, že lidská řídící práce vykonává v systémech a procesech zbožní výroby funkci technicko-organizační a sociálně ekonomickou – neboli vlastnicko-třídní, která jednotlivcům nebo společenským vrstvám a skupinám přiřazuje jejich objektivní místo ve třídně sociální diferenciaci a strukturaci společnosti –, kdežto vzájemné propojení inteligentních strojů a jejich napojení na internet je podřízenou součástí organizačně ekonomické (výrobně silové) stránky lidské řídící činnosti, protože stroje vybavené umělou digitální inteligencí nejsou, nemohou být (alespoň zatím) subjektem vytváření společenských výrobních vztahů. Z toho důvodu nelze považovat roboty za tradiční nebo kognitivní proletáře. A proto není zatím ani známo, že by jedny chytré stroje počaly hrát vůči jiným chytrým strojům sociálně ekonomickou roli kapitalistických vykořisťovatelů, že by se inteligentní roboti – zatím pouze roboti – počali třídně a sociálně diferencovat na skupinu (či vrstvu) kapitalistických vykořisťovatelů a vrstvu (nebo skupinu) námezdně pracujících zaměstnanců u těchto kapitalistických soukromých vlastníků. Nastíněná třídně sociální

strukturace a diferenciace se též doposud nedotýká vzájemného poměru mezi roboty a lidmi, a tudíž neobsahuje ani náznak toho, že by umělou digitální inteligencí vybavení roboti mohli hrát sociálně ekonomickou úlohu kapitalistických podnikatelů a vlastníků firem, v nichž by jejich vykořisťovanými námezdně pracujícími zaměstnanci byli digitální umělou inteligencí nevybavení lidé.

Na internetu najdeme též zároveň studii, jež dokládá, že jestliže rutinní, společensky průměrnou a jednoduchou fyzickou i rozumovou, konkrétní živou práci přímého a bezprostředního výrobce mohou plně nahradit počítače a roboty, jelikož ji lze s dostatečnou mírou přesnosti a dokonalosti naprogramovat, pak nerutinní, složitou a kvalifikovanou tělesnou a intelektuální živou konkrétní práci přímého a bezprostředního výrobce je možné naprogramovat daleko obtížněji, a proto ji počítače a roboty vybavené umělou digitální inteligencí mohou nahradit pouze v omezené míře: i když se tato míra samozřejmě může se zdokonalováním programového vybavení počítačů a robotů zvětšovat. V oblasti výrobně silové, organizačně ekonomické řídící práce pak takové pravidlo platí, jak se alespoň zdá, dvojnásobně. [708]

Další internetové stránky se nás snaží přesvědčit, že automatizace bude patrně znamenat společnost bez práce, čehož se ale nemusíme bát, jelikož bude zaveden základní všeobecný a bezpodmínečný finanční příjem pro všechny lidi, sníží se počet hodin strávených v práci a lidé se budou muset naučit novým způsobem definovat cíl a smysl svých životů nezávisle na biblickém příkazu: „V potu tváře chléb svůj dobývati budeš!“. Na digitální umělé počítačové a strojové inteligenci založená čtvrtá průmyslová revoluce není možná bez zásadní a radikální změny postoje člověka k práci jakožto základnímu prameni získávání životních prostředků. Lidé se bojí hromadné nezaměstnanosti a s ní spojené ztráty cíle a smyslu života, přičemž si neuvědomují, že právě tím brání nástupu nové vývojové etapy vědeckotechnické a technologické revoluce, čímž vznikají milióny nekvalifikovaných pracovních příležitostí, které by přitom vznikat vůbec nemusely. Řešení spočívá v odpojení práce od mzdy, zavedení univerzálního základního příjmu, jenž se bude platit z daní, spolu s radikálním snížením délky oficiálního pracovního dne. Je příznačné, že tento přístup již zavádí státy severní Evropy: ve Švédsku snížili délku pracovního dne na šest hodin, ve Finsku se rozbíhá experiment se základním občanským příjmem. Jednorázová podpora pro rychlou pružnou robotizaci technologických výrobních procesů by byla společensky nejužitečnějším příspěvkem všeobecného základního příjmu, protože civilizační a kulturní potenciál robotizace výrobních procesů a systémů, jejímž životodárným pramenem je digitální umělá inteligence, tkví ve schopnosti chytrých strojů učit se a samočinně se opravovat, což osvobozuje člověka nejenom od přímé a bezprostřední účasti ve výrobních procesech, ale i od nutnosti pružně a chytře robotizované technologické výrobní provozy kontrolovat. Společnost, kde pro lidi nebude práce coby zdroj obživy, může vyvolávat obavy a strach pouze tehdy, pokud systém sociálního zabezpečení odměňuje jen práci, ačkoliv již počátkem devatenáctého století si utopičtí socialisté jako Charles Fourier představovali, že práce se stane hrou, že budeme dělat, co se nám zachce, aniž bychom mudrovali nad tím, zda naše práce něco produkuje. Největší záhadou společnosti bez práce bude, co se stane s lidskou osobností, až se nebude moci vymezovat jako součást určité korporace, jako držitel nějaké kvalifikace nebo jistého vysokého postavení. Uvidíme, co to s lidmi udělá. [709]

Tato zajisté hezká (neboli „radikálně antidystopická“) vize vyvolává pouze několik všetečných otázek. Především: odkud budou v případě „agresivního omezení délky pracovního dne“ plynout ony daně, z nichž má být všem lidem vyplácen všeobecný

základní příjem? Nebo: jak se vyrovnat s teoretickou představou o „posvátnosti" soukromého vlastnictví výrobních prostředků, jejímž zdrojem má být bohulibá a bohabojná, spásu na věčnosti nesmrtelné lidské duši přinášející, lidská práce, která je současně „matkou pokroku"? Je ale dozajista pěkné dočíst se, že chytré digitální informační a produktivní technologické postupy – zvláště, vezmeme-li na zřetel, že roboti mohou pracovat čtyřiadvacet hodin denně, celé dny, týdny i měsíce bez přestávky, nepožadují mzdu, důchod a samozřejmě ani podporu v nezaměstnanosti – vytvoří i při „agresivním omezení délky pracovního dne" konkrétní živé práce člověka jakožto přímého a bezprostřední výrobce takový objem společenského bohatství, jenž dokáže být hodnotovým ekvivalentem důstojný život každému člověku zajišťujícího univerzálního základního příjmu.

Kvůli objektivitě dlužno konstatovat, že na internetu nalezneme i články, jejichž autoři se snaží zkoumat a hodnotit sociálně ekonomické důsledky čtvrté průmyslové revoluce pod zorným úhlem marxistické filosoficko-ekonomické teorie. Autor jednoho takového příspěvku zdůrazňuje, že lidem neberou práci roboti, ale systém kapitalistického vykořisťovatelského soukromého vlastnictví, majitelé firem, kteří vyrábějí zboží kapitalistickým způsobem a vytvářejí tak vládnoucí společenskou třídu kapitalistických vykořisťovatelů, kteří si přivlastňují nadhodnotu coby kapitalistickou sociálně ekonomickou podobu nezaplacené nadpráce, kterou vyždímali a vysáli ze živé konkrétní a pro kapitál produktivní práce přímých a bezprostředních proletářských výrobců. A pro tento účel vytvářejí kapitalisté robotizovanou ekonomiku s levnými stroji, jež nepožadují mzdu, zdravotní péči ani důchod. Vlna robotů je vnášena na pracoviště lidí, aby chránila podnikové bosse před povinností platit své zaměstnance za to, že pro ně pracují. Někdo si možná pomyslí: mého pracoviště se to přece netýká, já nejsem tovární dělník, mám vysokoškolský diplom a pracuji hlavou, takže žádný směšný stroj, ať by byl jakkoli „chytrý", jak se o robotech praví, mi přece vzít práci nemůže. Roboti jsou však „myslící mašinky", které jsou napěchovány složitými nervovými sítěmi a superrychlými naprogramovanými počítači, jež pracují synchronizovaně a fungují mnohem dokonaleji než shluky specializovaných buněk v lidském mozku: inteligentní roboti mají rychle se rozvíjející schopnost pozorovat, číst a sebevzdělávat se, dokonce mohou vyrábět a učit další roboty. Chytré stroje nevytlačují pouze dělníky z masa a kostí z továrních montážních linek – miliony z nich jsou umisťovány do odborných, řídících, tvůrčích a dalších povolání, o kterých se dříve předpokládalo, že jsou jistou doménou vysoce vzdělaných, a tudíž i lépe placených lidí. Umělou inteligencí vybavení roboti se ovšem do těchto funkcí a rolí nedostávají sami o své vůli, protlačují je tam finanční spekulanti, podvodníci a tuneláři, kteří vytvářejí robotizované výrobní procesy, aby vytlačili z pracovních pozic lidi levnými stroji, jež nepožadují vyšší mzdy nebo zdravotní péči, neberou si nemocenskou ani dovolenou, neorganizují odbory, nevyvolávají soudní spory se zaměstnavateli, nevolí levicové politiky. Chtějí vytvořit plutokratickou sociálně ekonomickou a třídně sociální utopii, kterou by uváděly do praktického života podnikové elity – a tento zájem je prosazován tvrdě a rychle v naději, že pracující proti tomuto záměru nepovstanou dříve, než bude příliš pozdě. Nepřítelem pracujících lidí nejsou roboti, ale podnikoví bossové, burzovní makléři, velkoburžoazní finanční magnáti, kteří vlastní roboty, a proto se musí všichni ti, kterým hrozí, že budou vyhnáni ze „slušné společnosti" mezi „zavržené", pochopit, že je nejvyšší čas vzbouřit se proti této společensky destruktivní chamtivosti. [710] **Stoupenec marxistické filosoficko-ekonomické teorie pracovní hodnoty bude samozřejmě s antikapitalistickým a revolučně socialistickým ideově politickým patosem článku souhlasit, je však otázkou, zda si autor stati důkladně pojmově teoreticky (neboli v logice pohybu pojmů) osvojil poučení, jež**

plyne ze zhroucení a zániku vlastnické a mocensko-politické struktury předlistopadového reálně existujícího socialismu.

Jestliže příspěvky, na které jsme až dosud odkazovali, hodnotí důsledky a přínos čtvrté průmyslové revoluce alespoň s minimální mírou historického optimismu, pak geniální britský astrofyzik Stephen Hawking, jenž k rozvoji teoretické fyziky přispěl zvláště teorií kvantové gravitace, z níž vyplývá možnost „vypařování" černých děr[711], vykresluje mnohem pochmurnější obraz důsledků nové vývojové etapy vědeckotechnického a technologického pokroku lidské společnosti. Uvádí především, že lidé náležející k velice úzké sociálně ekonomické vrstvě příjmové a majetkové super-oligarchie budou moci využívat teoretických poznatků a technologických postupů v oblasti genetického inženýrství, a tudíž si budou moci zaplatit úpravu svojí dědičné programové informace i genetického programového vybavení svých potomků takovým způsobem, aby byli silnější, inteligentnější (samozřejmě i hezčí, fyzicky přitažlivější), odolnější vůči nemocem atd., atp., než drtivá většina ostatních lidí z méně bohatých, středních a nižších majetkových vrstev, kteří si tyto vymoženosti civilizačního pokroku nebudou moci dovolit. Profesor Hawking tvrdí, že v důsledku nové vývojové fáze vědeckotechnické a technologické revoluce se lidský rozdělí na dvě navzájem odlišné rasy: rasu super bohatých „nadlidí" a rasu chudších (či chudých) „podlidí". Super bohatí „nadlidé" dovedou chudší části lidské populace k úpadku, neboť geneticky „nevylepšení" a „nevylepšitelní" nebudou schopni „nadlidem" konkurovat a pravděpodobně vymřou, nebo se stanou nedůležitými jedinci živořícími na okraji společnosti, kteří budou – samozřejmě pouze v „zájmu humanity a pokroku na cestě svobody a demokracie" – postupně „eliminováni". Geneticky pokročilí „nadlidé" pak budou pracovat na svém dalším civilizačním a kulturním rozvoji, jenž bude údajně spočívat především v úsilí o kolonizování jiných planet a hvězd. Hawking dále předpokládá, že subjektivita materiálně předmětných bytostných sil chytrých strojů, která se již dnes může opírat o digitální umělou inteligenci, vyvine v budoucnosti i nezávislou vlastní vůli, z čehož plyne, že tato vůle inteligentních robotů – nebo kyborgů ztělesňujících spojení stroje s člověkem v důsledku toho, že lékařská věda bude schopna nahradit všechny orgány lidského těla orgány umělými, čili robotů humanoidních, androidních – se nemusí (a pravděpodobně ani nebude) řídit zákony robotiky, podle nichž „robot nesmí ublížit člověku nebo svou činností dopustit, aby bylo člověku ublíženo"[712], takže se svět může dožít situace, že lidský rod přestane zosobňovat vrchol evoluce přírody. [713]

Není úplně jisté, že genetický modifikovaní „superlidé" budou ochotni třídně se diferencovat na kapitalistické vykořisťovatele a vykořisťované proletáře. Geneticky podmínění „přebyteční" a „bezperspektivní" se pak nebudou hodit ani k vykonávání nejjednodušších dělnických profesí, neboť je v nich mohou nahradit mnohem výkonnější roboti. Jedině díky konkrétní živé práci robotů si „nadlidé" mohou zajistit privilegované sociálně ekonomické postavení, které jim umožní monopolní přístup k pokrokům v oblasti manipulace s genetickým materiálem nebo plastické chirurgie; je ale otázkou, zda se nezávislá vlastní vůle, kterou si dle profesora Hawkinga mohou a mají vyvinout inteligentní stroje, smíří se služebnou a sociálně ekonomicky podřízenou úlohou výrobce společenského bohatství, které si přivlastňují jiní, jež jim bude v takovém systému přisouzena.

Zdá se, že profesor Hawking pociťuje silný a hluboký odpor vůči třídnímu egoismu globalizované monopolní velkoburžoazie, když varuje před zvrácenými projevy, jakých by mohl tento třídní egoismus vlastnických a mocenských oligarchických elit epochy

globalizovaného systému kapitalistického vykořisťování nabýt, pokud by získal možnost monopolně si přivlastňovat vymoženosti čtvrté průmyslové revoluce. Jsme přesvědčeni, že každý člověk, jenž si ve svém životě uchoval systém základních mravních hodnot, tento postoj jednoho z největších astrofyziků dvacátého století chápe a je mu velice sympatický. Současně je však zvláštní, že si ani držitel Nobelovy ceny nedokáže představit, že by se lidstvo mohlo a dovedlo osvobodit od hnusného kapitalistického zlořádu, jenž už měl dávno skončit na smetišti dějin. Teoretický mozek, který spatřuje další vývoj lidstva v osidlování jiných planet, hvězd a hvězdných soustav, by přitom mohl pochopit, že spravedlivější a humánnější společenský řád, než je kapitalismus, by především vytvářel sociálně ekonomický rámec, jenž by zabraňoval vzniku majetkové a příjmové elity super bohatých jedinců, a zároveň by podporoval opravdový revoluční přelom ve vědeckotechnickém a technologickém rozvoji výrobních sil spočívající v tom, že průmyslové výrobní procesy se stanou praktickou realizací takové úrovně vědeckého poznání zákonitostí, které ovládají přírodní jevy, děje a procesy, jež si v logice pohybu pojmů osvojí souvislost všeho se vším, univerzální vzájemnou proměnlivost všech látek, sil a energií – například v podobě výroby věcí „z ničeho“ neboli z vakua –, v důsledku čehož se kupříkladu i zásahy do dědičné programové informace člověka, jež budou sloužit především k léčení geneticky podmíněných chorob, nebo nahrazování všech přirozených tkání a orgánů lidského těla orgány a tkáněmi z umělých materiálů, stanou oblastí masové výroby, jejíž produkty budou dostupné všem.

Friedrich Engels píše v závěru úvodu k „Dialektice přírody“, že „hmota se pohybuje ve věčném koloběhu, který se dovršuje teprve v údobích, pro něž náš pozemský rok už není postačujícím měřítek, v koloběhu, v němž doba vrcholného vývoje, doba organického života a ještě více doba života bytostí vědomých si sebe samých i přírody, je vymezena stejně skoupě jako prostor, v němž se uplatňují život a sebevědomí; v koloběhu, v němž každý konečný způsob existence hmoty, ať už je to Slunce nebo mlhovina, jednotlivý živočich nebo živočišný rod, chemické slučování nebo rozkládání, je stejně pomíjející a v němž není nic věčného kromě věčně se měnící, věčně se pohybující hmoty a zákonů, podle nichž se pohybuje a mění. Ale ať už se tento koloběh opakuje v čase a prostoru jakkoli často a nelítostně, ať už vzejde a zahyne sebevíc miliónů Sluncí a Zemí; ať trvá jakkoli dlouho, než se v některé sluneční soustavě alespoň na jedné planetě vytvoří podmínky pro organický život; ať už budou muset dříve vzniknout a zahynout nesčetné organické bytosti, než se z jejich středu vyvinou živočichové s mozkem schopným myslet a naleznou nakrátko vhodné podmínky pro život, načež budou rovněž bez milosti vyhubeni – máme jistotu, že hmota zůstává ve všech svých proměnách věčně táž, že žádný z jejích atributů se nemůže nikdy ztratit a že s touž železnou nutností, s jakou jednou vyhubí na zemi svůj vrcholný výkvět, myslícího ducha, zrodí jej jindy a jinde znovu.“[714]

Engels netvrdí zcela kategoricky, i když by závěr námi ocitovaného textu bylo možné v takovém smyslu vysvětlovat, že hmota, která „zůstává ve všech svých proměnách věčně táž“, přičemž „žádný z jejích atributů se nemůže nikdy ztratit“, musí (či musela) se „železnou nutností zrodit svůj vrcholný výkvět, myslícího ducha“, pouze na jednom místě vesmíru, neboli na naší rodné planetě. Domníváme se, že autor „Dialektiky přírody“ by souhlasil s názorem, že rozumný život se mohl vyvinout na více planetách naší galaxie, pouze by zřejmě pronesl, že s nějakými inteligentními mimozemšťany, představiteli mimozemské civilizace a kultury, se zatím neměl tu čest poznat: a kdyby se seznámil se základními myšlenkami speciální teorie relativity, mohl by prohlásit, že je možná dobře, že mezní rychlostí pro lety do vesmíru je rychlost světla, která nás v obrovských kosmických prostorách ochraňuje před nevítanými návštěvníky – kdyby

na naší planetě přistála nějaká mimozemská kosmická loď, znamenalo by to, že mimozemští návštěvníci jsou na mnohem vyšší technické civilizační úrovni než pozemšťané, a tudíž by taková návštěva nemusela pro nás příliš šťastně dopadnout, protože vyslanci mimozemské civilizace by na obyvatele naší rodné matičky země mohli pohlížet třeba tak, jak se my díváme na kolonie mravenců. Zároveň však bychom se neměli vzdávat myšlenky, že by pokrok ve vědeckotechnickém a technologickém rozvoji, jenž se samozřejmě projevuje i v oblasti rychlosti kosmických raket, překonávání nepředstavitelně obrovských vzdáleností v prostorách vesmíru a zajisté i v dokonalosti zbraní, které by uvažovaná, na jiné planetě zrozená civilizace mohla využívat, měl jít ruku v ruce se společenským pokrokem ve smyslu sociální rovnosti a spravedlnosti, zformování beztřídní společnosti.

Dialektickomaterialistická logika a teorie poznání, jež chápe hmotu, samopohyb a samovývoj nekonečného přírodně kosmického celku jako substanci, zdůrazňuje, že jediným tělesem, které myslí s nutností spočívající v jeho přirozenosti, není mozek jednotlivého člověka s rukama a všemi ostatními tělesnými orgány – a nejsou to ani mozky všech lidí jakožto představitelů lidského rodu – ale právě pouze a jedině substance, substanciální jednota onoho nekonečného přírodně kosmického celku, jehož samopohyb a samovývoj coby způsob existence klade myšlení v podobě přírodních a kosmických zákonů jako svůj atribut, jenž se nemůže nikdy ztratit a zaniknout.
V lidském mozku se myšlení jakožto atribut substance realizuje pouze ve velmi omezené a nedokonalé, konečné formě, a proto si není možné vytvářet představu o myšlení coby atributu substance podle vzoru myšlení, myšlenkových pochodů, které probíhají v hlavě člověka. Naopak, konečné lidské myšlení je nutno formovat podle vzoru myšlení jakožto atributu substance, které vytváří určitý ideální model, k němuž se člověk může (a musí) nekonečně přibližovat, dosáhnout však jej a ztotožnit se s ním v „jeho „mohutnosti“ nikdy nemůže: idea substance je proto principem (ideálem) neustálého zdokonalování lidského poznávacího myšlení. Což se týká i digitální umělé inteligence neboli usuzujícího a uvažujícího poznávacího myšlení chytrých strojů (inteligentních robotů, pružně robotizovaných technologických výrobních provozů, chytrých továren či měst), které je založeno na zákonitostech klasické formální (či matematické) logiky, a tudíž je plodem omezeného, nedokonalého a konečného myšlení lidského. Myšlení jako atribut substance je z toho důvodu principem neustálého zdokonalování i pro digitální počítačovou a robotickou inteligenci.

Přírodní hmotná substance ovšem myslí s nutností až na sociálně historickém vývojovém stádiu samopohybu a samovývoje svojí strukturně systémové a funkcionální organizace, kdy se proměňuje v subjekt neboli v bytost, která smyslově a materiálně předmětnou subjektivitou svých bytostných sil, smyslově a materiálně předmětnou, předmětně přetvářecí praktickou aktivitou ve formě cílevědomé a účelné pracovní a výrobní činnosti univerzálně přetváří jak vnější přírodu, tak i svou vlastní přirozenost – na naší planetě se taková bytost nazývá „člověk rozumný“; živá bytost, jejíž aktivní, činné dějinotvorné bytí vytváří historicky se vyvíjející společenská, smyslově a materiálně předmětná praktická činnost (jejíž nadstavbu tvoří duchovně praktická aktivita vědomí a sebevědomí), se muže samozřejmě objevit na kterékoli planetě ve vesmíru, na níž k jejímu zrození a vývoji vznikly a po dostatečnou dobu se uchovaly odpovídající přírodní podmínky –, čímž substance dospívá k vlastnímu sebeuvědomění a sebepoznání, stává se příčinou sebe sama, subjektem všech svých dalších proměn, celého následujícího vývoje přírody, společnosti a úsudkového (formálně logického) i rozumového (dialekticko-logického) poznávacího myšlení. [715] Jelikož podstata člověka coby souhrnu společenských vztahů vylučuje představu o nějaké jednou provždy dané,

neměnné a věčné „lidské podstatě“, pak ani tělesné ustrojení člověka současného psychosomatického typu nemůže dosáhnout nějaké a hotové formy a v jeho dalším rozvoji se nemohou neprojevovat pokroky v oblasti kybernetiky, informatiky, genetického inženýrství, robotiky či nových lékařských (chirurgických) postupů, které budou směřovat k překonání rozdílů a protikladů mezi člověkem a strojem, k přeměně lidí a robotů v kyborgy, humanoidní, androidní roboty – tato možnost vylepšování tělesné schránky člověka, aby se mohlo zrodit pokolení lidí schopných v masovém rámci fyzických a intelektuálních výkonů, které jsou pro dnešní lidstvo nedosažitelné, bude principiálně možná pro všechny lidi –, čímž se lidská civilizace, hmotná a duchovní kultura lidského rodu dále přiblíží k úrovni samopohybu a samovývoje jakožto způsobu existence nekonečného substanciálního přírodního a kosmického celku a myšlení jako jeho atributu, načež se lidstvo bude moci vydat na vesmírných korábech do kosmu, aby prozkoumalo a osídlilo jiné planety a hvězdné soustavy.

Když Marx ukázal v první knize třetího dílu „Kapitálu“, jakým způsobem se v systému výrobních vztahů a vlastnických struktur kapitalismu volné soutěže přetvářejí vyrobené hodnoty na volně konkurenční výrobní ceny a vzniklé masy nadhodnoty se v hodnotové struktuře utvořených výrobních cen mění ve všeobecný rovný zisk, na masu a míru společensky průměrného zisku, kterou si kapitalisté v jednotlivých výrobních odvětvích přirážejí k výrobním nákladům úměrně objemu a velikosti svého investovaného konstantního a variabilního kapitálu, snažili se někteří ekonomičtí teoretici vysvětlit tento sociálně ekonomický proces na základě předpokladu, že zvěcnělá (minulá, nahromaděná, mrtvá) práce, která představuje určitou hodnotovou sumu a jako činitel zbožní výroby se podílí na tvorbě zisku, je také zároveň spolu se živou prací přímého a bezprostředního proletářského výrobce i zdrojem hodnoty a nadhodnoty (neboli nezaplacené nadpráce), obsažené a vězící v užitné hodnotě konečného zbožního produktu.[716] Tyto názory dostávají nový impulz v období čtvrté průmyslové revoluce, kdy zvěcnělá práce nabývá podoby chytrých, digitální umělou inteligencí vybavených strojů a dílenských provozů či celých inteligentních továren a měst.

Na internetu je totiž možné objevit příspěvek z oblasti ekonomické teorie, jehož autor se snaží přesvědčit čtenáře, že v období čtvrté průmyslové revoluce již kapitál coby akumulovaná a samorostoucí nadhodnota – neboli ona část nezaplacené nadpráce, kterou kapitalistický podnikatel a majitel kapitalistickým způsobem hospodařící firmy investuje do fondu pro akumulaci, inovaci a modernizaci výrobní techniky a technologických výrobních postupů, díky čemuž vyrobená nadhodnota nabývá „zázračnou“ schopnost rozšířené reprodukce, počíná se samočinně rozmnožovat, samovolně zvětšovat a narůstat, mění se v kapitál v sociálně ekonomické formě peněžního zisku, na peníze, jež dělají, produkují, rodí a plodí další peníze – již údajně nezávisí na lidské práci, což se týká především živé konkrétní společensky průměrné a jednoduché práce přímého a bezprostředního výrobce, ale ve stále větší míře závisí na práci zvěcnělé v pracovní činnosti chytrých strojů v pružně robotizovaných (neboli inteligentních, schopných učit se a rozvíjet) technologických výrobních procesech a systémech.[717] Zdá se být zřejmé, že ačkoli se autor uvedeného článku vehementně hlásí k materialistické dialektické logice a dialekticko-historickému materialismu, schází mu porozumění smyslu a podstaty marxistické filosoficko-ekonomické teorie pracovní hodnoty, pochopení toho, že pokud se digitální umělá inteligence chytrých počítačů a strojů nezhumanizuje, bude se i v období čtvrté (páté, šesté… atd., atp.) průmyslové revoluce konkrétní živou všeobecnou prací kognitariárního dělnického obyvatelstva (která se klade a prakticky realizuje jako práce společná a pospolitá, využívající

výsledků práce současníků i předchůdců) hodnota spotřebované užitné hodnoty chytrých strojů přenášet v procesu zbožní výroby do hodnotové struktury užitné hodnoty produkovaného zbožního výrobku, a tudíž zvěcnělá práce inteligentních robotů bude zajisté činitelem produkce zisku, nestane se však pramenem hodnoty a nadhodnoty.

Chytré stroje, které mohou mezi sebou a s člověkem komunikovat zprostředkovaně přes internet, mohou v podobě, jež v současnosti známe, pracovat po neomezeně dlouhou dobu, nestávkují (nebudou, nepotřebují stávkovat) kvůli zkrácení pracovní doby nebo dovolené, nepotřebují pobírat nemocenskou, podporu v nezaměstnanosti či starobní důchod a samozřejmě ani žádný plat. Předpokládáme-li však, že inteligence robotů, jejich schopnost se učit (neboli přetvářet a rozvíjet svoje původní programové vybavení), bude podepřena a zmohutní na člověku nezávislou vůlí, že chytří roboti budou schopni rozvíjet nejen umělou digitální duchovně teoretickou, leč i duchovně praktickou aktivitu, tedy že u nich vznikne a zformuje se i jistá úroveň individuálního (čili možná i kolektivního, pospolitého) vědomí a sebevědomí[718], pak musíme též předpokládat, že humanoidní, androidní roboti či kyborgizovaní lidé – zosobňující jako chytré stroje zvěcnělou práci, kterou se podílejí na procesu tvorbě zisku, a současně zosobňující jakožto lidé konkrétní živou všeobecnou práci, kterou vytvářejí hodnotu a nadhodnotu užitné hodnoty vznikající v procesu výroby zboží – budou oprávněně vyžadovat, aby jim byla za práci vyplácena pravidelná mzda, z níž si budou platit zdravotní a sociální pojištění, ze které jim bude vyměřován důchod a v případě potřeby stanovena podpora v nezaměstnanosti. Je přirozené, že humanoidní roboti a kyborgové budou vytvářet i odborové organizace k obraně svých sociálních potřeb a zájmů. Zároveň je logické předpokládat, že jakmile androidi či kyborgové nabudou stejných občanských a politických práv jako „běžní“ lidé, nebude se jejich společenská úloha omezovat pouze na sociálně ekonomickou roli výkonných podřízených pracovníků a zaměstnanců: humanoidní roboti nebo kyborgové budou určitě sami podnikat, stávat se majiteli firem, v nichž budou zaměstnávat jiné roboty či kyborgy nebo „obyčejné“ lidi. Je pochopitelné, že kyborgové a androidi se budou angažovat i v politické nadstavbě společnosti: budou vytvářet politické strany a hnutí, stávat se poslanci a senátory, budou zasedat ve vládních kabinetech, stávat se předsedy vlád a prezidenty. Nelze vyloučit, že humanoidní roboty a kyborgy očekává kariérní perspektiva kupříkladu i ve sféře organizace katolické církve: když mohli být svého času pokřtěni tučňáci[719], proč by se svátosti křtu i všech křesťanských svátostí ostatních nemohlo dostat i humanoidním robotům a kyborgům, proč by se kyborgové a androidi nemohli stát kardinály či papeži?

Budeme-li souhlasit s vizí astrofyzika Hawkinga, že splývání procesů polidšťování robotů a robotizace lidí se bude týkat pouze jisté společenské, duchovně kulturní elity vyvolené a předurčené k vyššímu sociálně historickému, dějinotvornému poslání, spočívajícímu v dalším přiblížení subjektivity lidských smyslově a materiálně předmětných, bytostných praktických sil (i sil duchovně teoretických a duchovně praktických) k úrovni atributu myšlení nekonečného přírodně kosmického celku, samopohybu a samovývoje hmoty jakožto substance, pak musíme též předpokládat, že finanční příjmy kyborgů a humanoidních robotů pocházející z jejich mezd či podnikatelských zisků, bude možné a nutné zdanit, aby z nich bylo možné vytvářet peněžní fondy veřejného zdravotního, sociálního a důchodového pojištění, z nichž by posléze bylo možno vyplácet především podpory v nezaměstnanosti pro dlouhodobě či trvale nezaměstnané a nezaměstnatelné nebo částky sociálního existenčního minima pro lidi v hmotné finanční nouzi, aby nikdo neumíral hlady a každý člověk měl zajištěnou

střechu nad hlavou. Takovéto finanční odvody budou možné z toho důvodu, že humanoidní roboti a kyborgové budou schopni fyzických a intelektuálních pracovních výkonů, jež jsou pro „normální“ lidi nedosažitelné, svými hmotnými potřebami se však budou blížit biblickým andělům, pro něž platí, že „těl a tělesných potřeb nemajíce, hřešiti nemohou“, a proto se prakticky mohou živit rosou, zpěvem ptactva, vůní květin či slunečním svitem.

O zdaňování robotů se ovšem hovoří již v současné etapě průběhu čtvrté průmyslové revoluce. Takový nápad měl především zakladatel Microsoftu Bill Gates a v evropském parlamentu se zdanění robotů pokusila uzákonit skupina levicových poslanců, pravicová většina parlamentu však přijetí tohoto návrhu zabránila. Daň by samozřejmě neplatily samotné chytré stroje, ale firmy, které používají inteligentních robotů k nahrazení konkrétní živé práce lidí. Finanční výnos z daně – jejíž sociálně ekonomickou živnou půdou a pramenem je levnější práce inteligentních robotů ve srovnání s konkrétní živou prací lidskou, čímž ve výrobním procesu vzniká úspora zvěcnělé práce (neboli konstantního fixního kapitálu), jejímž důsledkem je i při uchování stálé míry nadhodnoty růst míry zisku v hodnotové a cenové struktuře užitné hodnoty konečného zbožního výrobku – by měl sloužit k financování rekvalifikačních kurzů pro zaměstnance, kteří přišli zavedením robotů do výroby o práci, též by mohl jít na podpory v nezaměstnanosti nebo i jiné sociální programy směřující například do oblasti zdokonalování systému vzdělávání. [720] **Bill Gates spolu s dalšími významnými a celosvětově známými podnikatelskými osobnostmi, jakými jsou například Elon Musk, jehož jméno se uvádí v souvislosti se společností Space X, jejímž cílem je kolonizace Marsu, nebo Marc Zuckerberg, zakladatel Facebooku, jenž zahrnuje rozsáhlý webový systém sloužící k vytváření sociálních komunikačních sítí, údajně též podporuje myšlenku všeobecného rovného základního příjmu.** [721]

Dalo se očekávat, že Gatesův názor o nezbytnosti zdanění robotů narazí na kritiku, a to především na kritiku zprava. Ozval se především český tržní komsomolec Pavel Kysilka, bývalý šéf České spořitelny, jenž neodolal pokušení užít si pár minut světové slávy kritikou názorů a postojů celosvětově neznámějšího (a patrně i nejvýznamnějšího) představitele globalizovaného kognitariárního, počítačově informačního a komunikačního kapitálu. Udivený svět se tak dozvěděl, že nápad se zdaněním robotů by podlamoval svobodnou tržní konkurenci, brzdil vědeckotechnický a technologický pokrok v oblasti digitální umělé počítačové a robotické inteligence, jenž je v éře čtvrté průmyslové revoluce základem masové strojové průmyslové výroby i celkového hospodářského růstu, jelikož umožňuje především, „aby se lidé posunuli od rutinní, namáhavé a ubíjející práce k více tvůrčím, poradenským, koncepčním, chytrým činnostem, po kterých exponenciálně roste poptávka“. [722] **Zlatá slova. Herecký výkon páně Kysilkův byl vskutku působivý a dojemný: zajisté vháněl slzy do očí a žádné oko nezůstalo suché. V této konkrétně historické a logické souvislosti je ovšem trochu zvláštní, že vážený pan Kysilka se v družné součinnosti s dalšími tržními komosmolci podílel v období „ekonomické transformace“ po roce 1990 na likvidaci takových průmyslových strojírenských podniků, které patřily před listopadem 1989 k jádru hospodářského potenciálu českých zemí, jako Škodovy závody v Plzni, SONP Kladno, ČKD Praha či kopřivnická Tatrovka. Vážený bývalý ředitel České spořitelny, zdá se, dosud nevysvětlil, jak likvidace těchto podniků napomohla k tomu, aby se český národ „posunul od rutinní, namáhavé a ubíjející práce ke tvořivým pracovním činnostem“.**

Čeští aktivní nositelé neoliberální teoretické ekonomické ideologie, která hlásá přirozenou a věčnou povahu kapitalistické organizace společenských výrobních vztahů,

však na internetu podrobili myšlenku o zdanění robotů kritice ještě z mnohem ostřeji a radikálněji pravicových ideových a politických pozic. Jestliže Bill Gates požadoval zdanit roboty, aby se lidé, kteří přijdou využíváním práce robotů o svoje zaměstnání, mohli rekvalifikovat na jinou profesi, nebo po dobu, co budou nezaměstnaní, pobírali podporu v nezaměstnanosti či nějakou jinou sociální podpůrnou dávku v hmotné nouzi, dozvídáme se z jiného internetového článku, že si musíme zvyknout na to, že když si hledáme pracovní místo, pak jediné, co zajímá případného budoucího zaměstnavatele – respektive kapitálové investory neboli anonymní akcionáře společnosti, v níž bychom chtěli pracovat – je, jaký zisk mu vyděláme. Tak prý funguje současná ekonomika a dnešní svět, přičemž bychom měli být pamětlivi toho, že ekonomika jiným způsobem fungovat nemůže a nebude a řeči o nějakém jiném, lepším světě, jsou pouhé utopie. Máme pokládat za zcela přirozené a normální, abychom byli pracovití, bystří a vzdělaní a zároveň loajální k zaměstnavateli, ochotní pracovat za co nejmenší mzdu. Máme-li to štěstí, že – třeba shodou náhodných okolností – náležíme z hlediska požadavků zaměstnavatelových ke špičkovým odborníkům, za něž by těžko nacházel náhradu, bude mzda i zaměstnavatelovo chování vůči nám velkorysejší. Patříme-li k populačnímu průměru a jsme nadáni více všestranně, bez úzké specializace, měli bychom si být vědomi, že mnoho dobrých (čili slušně placených) pracovních míst pro nás nezbude a v procesu rozhodování možného budoucího zaměstnavatele o našem přijetí do pracovního poměru bude hodně záležet na našem zdravotním stavu (věku, vzhledu atd., atp.), což jsou všechno kritéria, podle nichž budeme soutěžit v ostré konkurenci s ostatními uchazeči o pracovní místo. Náležíme-li k méně adaptibilní (jinými slovy řečeno: méně inteligentní) polovině populace, musíme se smířit s tím, že nejspíš brzy umřeme hlady, v zapomnění a společenském opovržení, což bude dle neviditelné ruky flexibilního pracovního trhu jenom spravedlivé. Taková je logika fungování kapitalistického systému, k níž náleží, že ten, kdo vlastní investiční kapitál, vloží peníze raději do robotů než do lidí, kteří jsou méně výkonní, při práci je na ně nutno stále dozírat a neustále stávkují za zkrácení pracovní doby a vyšší plat, a proto takového kapitálového investora ani nenapadne, aby roboty zdaňoval a zpomalovat tím proces nahrazování lidské práce prací robotickou. Za nejpřirozenější a nejnormálnější bychom pak měli pokládat především to, že lidé, kteří v kapitalistické společnosti náleží k vládnoucí majetkové a příjmové velkoburžoazní oligarchii, se v žádném případě nemusí bát nahrazování lidské práce prací robotů: roboti mohou brát a berou lidem práci, zisky kapitalistickým zaměstnavatelům však nikoli. A právě proto je údajně kapitalismus v souladu s věčnou a neměnnou lidskou přirozeností a pracujícím lidem nezbývá nic jiného než si na v něm vládnoucí poměry zvyknout. [723]

Co dodat k tomuto zajisté upřímně míněnému světonázorovému vyznání tohoto aktivního nositele neomalthusiánské životní filosofie? Jenom tolik, že náš velevážený novomaltuziánec si sám svými cynickými úvahami o „málo inteligentních lidech“ – které určitě nechce vztahovat na sebe, což dokazuje značnou a až překvapivě vysokou úroveň osobní naivity – vybral místo, které mu ze zorného úhlu přirozené všelidské morálky, která se v žádném případě neslučuje se systémem kapitalistického vykořisťování, ať už globalizovaného nebo nacionalizovaného, patří: oním místem nemůže být nic jiného než společenské zavržení a zapomenutí! Smrt hladem mu přitom v žádném případě nepřejeme.

Nápad zakladatele Microsoftu se zdaněním robotů se na internetu dočkal kritického ohlasu i z levicového světonázorového a politického hlediska. Vysokoškolský profesor Sirůček ke Gatesovu návrhu podotýká: „Jediným problémem, podle mudrování B. Gatese (původně přitom šlo o plán francouzského socialisty B. Hamona), prý bude, jak

danit roboty a jejich práci, obdobně jako se zdaňují zaměstnanci. Namísto robotů by však bylo na místě řádně zdanit úplně někoho jiného. Především kapitál, včetně Gatese.“[724] Vyvlastnění kapitálu pomocí, cestou a metodou zdanění by pochopitelně mohlo být novým impulzem pokusu o socialistickou revoluci. Profesor Sirůček ovšem, jak se alespoň zdá, zapomíná, že zrušení systému kapitalistického soukromého vlastnictví v rámci stalinsko-neostalinského socialismu v soupeření s reálně exitujícím kapitalismem neuspělo, protože sovětský model socialismu byl vedlejší linií socialistického vývoje s neúplným a nedokonalým zespolečenštěním práce a výroby, tedy i pouze relativní a dočasnou revoluční dějinotvornou subjektivitou. Současně „zásadně nesouhlasí“ s vizí socialismu jako samosprávně organizované společnosti, jelikož mu patrně připadá, že samospráva je formou pouze technicko-ekonomického (či organizačně ekonomického), nikoli vlastnicko-třídního řízení, což vysvítá z jeho neustálého zdůrazňování „nenahraditelné úlohy státu“. [725] Právě vysokoškolský profesor, jenž se jako jeden z mála (a možná i jako jediný „poslední mohykán“) důsledně hlásí v oblasti filosoficko-ekonomické teorie k marxistické teorii pracovní hodnoty a ve sféře politického uvažování a jednání nebojácně zaujímá radikálně levicové politické názory a postoje, by snad mohl a měl pochopit, že prosazování politických opatření a právních norem, které by měly v lůně třídně sociální strukturace kapitalistické občanské společnosti napomáhat zrodu zárodečných buněk třídy samosprávných vlastníků – jejím sociálně ekonomickým základem je produktivní sociálně ekonomická síla a energie mezilidské vlastnické součinnosti, v jejímž strukturně systémovém uspořádání je, jak jsme již snad tisíckrát zdůraznili, každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita pracovníků řídícího aparátu dílčí a podřízenou součástí celospolečensky integrující a dominující vlastnické subjektivity dělnické třídy, ať už kognitariární nebo tradiční – a přispívat rozvíjení vlastnické spoluúčasti zaměstnanců na úroveň nadnárodních a nadstátních samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů, mohlo obejít bez mocenské role revolučně demokratického státu coby politické státní moci nového historického typu. V tomto momentu spočívá určitá slabina ideově teoretického stanoviska a argumentace profesora Sirůčka, jež nechce vidět a chápat, že samosprávná vlastnická subjektivita se coby celospolečensky určující a sjednocující organizačně ekonomická forma v žádném případě neváže na anarchosyndikalistickou decentralizaci.

Ještě jednou si připomeňme, že globalizovaný kapitalismus, jejž můžeme vymezit jako systém a epochu kapitalismu nadnárodního a nadstátně monopolního, charakterizuje volný pohyb zboží, služeb, informací i živé a zvěcnělé práce a peněz v sociálně ekonomické funkci variabilního a konstantního (fixního a oběžného) kapitálu po celé planetě. V globalizovaném systému kapitalistického vykořisťování se vyrobené hodnoty a nadhodnoty přeměňují na monopolní výrobní ceny zboží, které se odvíjejí od monopolu nízkých výrobních nákladů, jenž již ovšem nemůže pramenit pouze z rozdílů mezi produktivní silou živé konkrétní práce, kterými mohou disponovat jednotlivé vlastnické a podnikatelské subjekty, neboť globalizované kapitalistické soukromé vlastnictví dokázalo jak v průmyslově vyspělých a ekonomicky nejsilnějších, tak i v rozvojových a hospodářsky slabých státech zavést stejné strojově technické a technologické vybavení procesu kapitalistické výroby zboží cestou rozvoje výroby relativní nadhodnoty – z čehož kupříkladu plyne, že roboty (a též i roboti) mají v rozvinutých i rozvojových zemích stejnou nákupní a prodejní cenu –, a tudíž globalizovaná velkoburžoazní finanční oligarchie může (respektive musí) těžit masu a míru zvláštního, dodatečného a mimořádného monopolního zisku z manévrování mezi odlišnými národními a regionálními mírami nadhodnoty, které se odvíjejí od rozdílů mezi hodnotou a cenou námezdní pracovní síly v průmyslově rozvinutých a rozvojových

zemích, a to především v oblasti živé konkrétní, společensky průměrné a jednoduché práce. [726]

Utváření monopolní výrobní ceny zboží díky volnému pohybu finančního kapitálu po světě mělo a má za nastíněných sociálně ekonomických podmínek vskutku průzračnou logiku: nadnárodní monopolní průmyslové, finanční a obchodní korporace přesouvaly například průmyslovou výrobu automobilů ze Spojených států do Číny a Indie, tedy do zemí s mnohem nižšími mzdovými náklady peněžního variabilního kapitálu; vyrobená produkce (čili nadhodnota vězící v užitné hodnotě vyrobených automobilů) se realizovala, přetvářela v zisk v zemích s vysokou hmotnou životní úrovní a masovou peněžní koupěschopností obyvatelstva v Severní Americe nebo v průmyslově vyspělých a hospodářsky silných státech Západní Evropy; svá sídla si pak nadnárodní finanční, průmyslové a obchodní korporace budovaly v tak zvaných „daňových rájích", kam plynuly zisky a v nichž se akumuloval a koncentroval kapitál. Při dobývání (vytloukání) monopolního zisku se tak globalizovaná monopolní velkoburžoazie mohla, jak jsme již uvedli a znovu zdůrazňujeme, přímo a bezprostředně opírat o manévrování mezi národními a regionálními mírami nadhodnoty, čili v tomto případě o rozdíly mezi mzdovými náklady pro americké a čínské či indické dělníky, techniky, inženýry a manažery. Monopolní výrobní cena (neboli hodnota) zboží, vytvářená globalizovaným kapitálem, vyrůstala ze živné půdy v podobě nejhorších výrobních podmínek, a proto výrobní cena automobilového zboží produkovaného v Číně nebo Indii zahrnovala spolu s výrobními náklady variabilního kapitálu, které odpovídaly mzdám amerických dělníků (nebo techniků a inženýrů) – uvádí se, že průměrný roční plat softwarového inženýra v Indii činí údajně 6 000 amerických dolarů, ve Spojených státech 75 000 dolarů (pro zajímavost: ve Velké Británii 47 500 dolarů a v České republice 25 000 dolarů)[727] **–, například i výrobní náklady produktivního kapitálu na ve výrobním procesu spotřebovanou energii, dopravu surovin, materiálů, polotovarů a samozřejmě též i vyrobených automobilů coby finálních produktů z Číny nebo Indie do USA. Sestrojená tak geniálním způsobem, mohla monopolní výrobní cena zboží globalizovanému produktivnímu kapitálu přinášet masu i míru dodatečného a zvláštního, mimořádného monopolního zisku – jak by nepřinášela, když mzdové náklady variabilního kapitálu u softwarových inženýrů byly podle námi uvedeného příkladu ve Spojených státech dvanáctapůlkrát vyšší než v Indii –, a to kromě jiného i z toho důvodu, že její hodnotová struktura umožňovala spekulativní nákupy a prodeje.**

Nadnárodní monopolní koncerny se patrně zpočátku snažily ždímat a vysávat nezaplacenou nadpráci ze živé konkrétní práce přímých a bezprostředních výrobců v rozvojových zemích cestou rozvoje výroby absolutní nadhodnoty, jenž je založen na prodlužování pracovního dne, když však i v těchto zemích začalo platit tovární zákonodárství, které stanovovalo jednotnou zákonnou délku pracovního dne, bylo nezbytné přejít od výroby absolutní nadhodnoty k produkci nadhodnoty relativní cestou využívání světově špičkové výrobní techniky a prvotřídně vybavených technologických výrobních provozů, díky čemuž dosáhla produktivita živé konkrétní práce v rozvojových zemích úrovně produktivní síly živé konkrétní práce ve státech průmyslově rozvinutých, čímž byl zachován pramen, z něhož bylo možné čerpat rozličné masy a míry zvláštního a dodatečného monopolního zisku na základě odlišných národních a regionálních mzdových nákladů (neboli investic variabilního kapitálu), přičemž se ovšem vyrovnala míra nadhodnoty (čili vzájemný poměr nadpráce a práce nutné, nadbytečné a nutné pracovní doby v rámci pracovního dne neboli nezaplacené a zaplacené části zbožního výrobku) mezi hospodářsky rozvinutými a rozvojovými státy. V dalším vývoji však počaly stále více stoupat náklady na energetické zabezpečení

výrobních procesů a dopravu finálních zbožních výrobků z rozvojových zemí do států hospodářky a průmyslově vyspělých s vyšší masovou peněžní koupěschopnou poptávkou spotřebitelů, současně neustále rostly i náklady mzdové: uvádí se, že podle oficiálních údajů rostou náklady na pracovní sílu v Číně ročně o patnáct až osmnáct procent a podobně je tomu i s náklady na dopravu čínského zboží přes Pacifik (neboli Tichý oceán). [728] **To vše masu a míru dodatečného a zvláštního monopolního zisku snižovalo, až nastala situace, v níž manévrování mezi rozdílnými národními a regionálními úrovněmi celkových výrobních nákladů konstantního a variabilního kapitálu ztratilo své opodstatnění, neboť se přestalo vyplácet, a to se stalo impulzem a hybnou silou rozvíjení sociálně ekonomického procesu, jenž se nazývá reshoring a může být chápán jako proces, během něhož se (zvláště) masová strojová průmyslová velkovýroba vrací zpět do průmyslově vyspělých zemí. Řada rozvojových zemí ztrácí v důsledku reshoringu hospodářskou výhodu, kterou jim přinášela nižší hodnota a cena jejich národní či regionální pracovní síly a živé konkrétní (především společensky průměrné a jednoduché, málo kvalifikované) práce jejich dělnického obyvatelstva, v důsledku čehož se ocitají v nebezpečí propastného vývojového zaostávání za zeměmi průmyslově vyspělými a hospodářsky silnými.** [729] **Z tohoto pravidla představují, jak se alespoň domníváme, výjimku státy jako Japonsko, Jižní Korea, Tchaj-wan, Singapur a – doufejme – i pevninská Čínská lidová republika, jejíž budoucnost mohou ovšem zproblematizovat podnikatelské kapitálové investiční aktivity v afrických zemích, z nichž mnohé budou určitě vystaveny nebezpečí, že mezi nimi a zeměmi průmyslově rozvinutými a hospodářsky vyspělými se vytvoří zející vývojová propast, jak jsme naznačili.**

Návrat masové strojové průmyslové velkovýroby do průmyslově a hospodářsky rozvinutých zemí spočívá v kombinaci a spojení procesu využívání práce „chytrých" strojů, spojených do pružně robotizovaných technologických výrobních linek, s procesem rozvíjení „průmyslu rozvoje lidských schopností", jenž spočívá ve „výstavbě továren na výrobu kognitariárních (vědecko-inženýrských a počítačově informačních) proletářů", kteří obsluhují, kontrolují a řídí technologické výrobní procesy v „inteligentních" továrnách, bydlí v „inteligentních" domech, ulicích a městech: které jsou (či alespoň budou) též zajisté továrnami, ulicemi, městy a vesnicemi krásnými i vysoce a mravně ušlechtilými. Snažili jsme se ukázat, že kapitalistické zaměstnávání konkrétní živé všeobecné práce kognitariárních proletářů plodí ve svých celkových a konečných sociálně ekonomických důsledcích rostoucí trvalou masovou nezaměstnanost nebo prekarizaci živé konkrétní, společensky průměrné a jednoduché práce tradičního průmyslového dělnictva. [730] **Van Drie dokazuje, že prekarizace a redundance (čili přebytečnost, nadbytečnost a nepotřebnost) společensky průměrné a jednoduché, obslužné živé konkrétní práce tradičních průmyslových dělníků – neboli početní růst prekariátu coby zvláštní společenské třídy – v důsledku rozvoje pružné robotizace společenské výroby může v hospodářsky vyspělých kapitalistických státech způsobit díky politické aktivitě populistických hnutí destabilizaci (formálně a buržoazně) demokratického politického systému, jelikož vládnoucí globalizovaná monopolní velkoburžoazie (možná) nebude vidět jiné řešení hospodářské a politické krize kapitalistické společnosti než v procesu rostoucí a zesilující militarizace ekonomiky (s proklamovaným cílem boje s nezaměstnaností a prekarizací klasického industriálního proletariátu), jenž samozřejmě není (ani formální) buržoazní demokracii příliš nakloněn.** [731]

My jsme již dříve uváděli a zdůrazňovali, že v procesu kapitalistického zaměstnávání a využívání živé konkrétní všeobecné práce kognitariárního proletariátu se rozvíjí

akumulace, koncentrace a centralizace kapitálu, v jejímž průběhu dochází k vyvlastňování vlastnictví pracovní síly u rozličných profesně zaměstnaneckých skupin tradičního dělnického obyvatelstva a současně též kapitalistického soukromého vlastnictví, které těží a čerpá nadhodnotu při zaměstnávání společensky průměrné a jednoduché práce. Výroba kognitariární nadhodnoty a kognitariárního zisku, v jejímž průběhu kognitariární proletáři obsluhují, řídí a kontrolují inteligentní technologické výrobní provozy, v nichž se využívá práce chytrých strojů, způsobuje ve svých celkových sociálně ekonomických souvislostech a důsledcích, že rostoucí produkce prekarizovaných či trvale nezaměstnaných a nezaměstnatelných skupin a vrstev pracujících je zároveň rostoucí produkcí trvale nezaměstnaného a nezaměstnatelného konstantního a variabilního kapitálu, jenž si podřizoval společensky průměrnou a jednoduchou živou konkrétní práci průmyslových dělníků tradičního druhu – i sociálně ekonomických skupin a vrstev jeho kapitalistických vlastníků klasického typu. Rozklad investovaného konstantního a variabilního kapitálu na kapitál tradiční (klasický) a kognitariární, jenž se zrcadlí a zrcadlí v celkovém třídně sociálním rozkladu globalizované monopolní velkoburžoazie, výrazně zesiluje v období reshoringu (neboli návratu) zbožní výroby do průmyslově rozvinutých a hospodářsky vyspělých států, v nichž se výroba kognitariárního zisku stává produkcí sociálně ekonomické i morálně politické degenerace skupin a vrstev kapitalistických vlastníků a podnikatelů klasického druhu, jež způsobuje, že se tito kapitalističtí podnikatelé a vlastníci „tradičního střihu“, kteří těží nadhodnotu a zisk ze zaměstnávání společensky průměrné a jednoduché práce tradičních industriálních proletářů, stávají na národní (nacionální) i globální (kosmopolitní) úrovni aktivními nositeli spekulativně parazitního finančního kapitálu (neboť jiným způsobem nemohou v oblasti výroby masy a míry monopolně přivlastňovaného zisku konkurovat podnikatelům rozvíjejícím investiční aktivity ve sféře kapitálu kognitariárního): „kosmopolitní“ křídlo spekulativně parazitního, vlastnickou rentu dobývajícího, finančního kapitálu poskytuje národním státům peníze na lichvářský úrok, čímž vzniká dluh, jenž nemůže být nikdy splacen; křídlo „nacionální“ (či přímo „vlastenecké“) pak dosahuje zvláštního a mimořádného zisku parazitováním na veřejných rozpočtech, státních zakázkách a finančních dotacích od národních států. Zároveň se (především v konkrétně historickém rámci „vlasteneckého“ křídla této sociálně ekonomické podoby globalizované velkoburžoazní finanční oligarchie) plodí (a posilují) vlastnické (vlastnicko-třídní) a mocensko-politické struktury oligarchického třídně sociálního a nacionálního šovinismu, jenž může přerůstat do otevřeného rasismu nebo nabývat podoby nábožensko-politického fundamentalismu a jehož politickou (politicko-ideologickou) nadstavbu v kapitalistické společnosti vytvářejí (či alespoň s velkou pravděpodobností vytvářet mohou) pravicově autoritářské politické režimy polofašistického nebo zcela otevřeně fašistického typu. [732]

Je známo, že jedna ze zákonitostí strukturně systémového uspořádání a fungování každé společensko-ekonomické formace spočívá v tom, že organizujícím a sjednocujícím sociálně ekonomickým jádrem soustavy výrobních vztahů dané formace je vlastnická struktura, v jejímž konkrétně historickém rámci musí být vlastnická role a funkce konkrétní živé práce pracovníků, kteří se profesionálně věnují řídící a organizační činnosti, jejich podíl na vlastnickém řízení neboli každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita, dílčí a podřízenou složkou, součástí celospolečensky dominující, určující a integrující vlastnické subjektivity společenské třídy, která má mít v oné společenské formaci hospodářskou a politickou moc – a jejíž ideje jsou (či mají být) též samozřejmě idejemi vládnoucími –, díky čemuž může ve zmíněné formaci fungovat mechanismus jednoduché i rozšířené reprodukce její vlastnicko-třídní a mocensko-politické organizace. Kapitalismus realizoval tuto zákonitost už v době, kdy

kapitalistické vykořisťovatelské soukromé vlastnictví muselo k ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé a konkrétní práce dělnického obyvatelstva využívat manufakturní třídně sociální dělbu práce, nemělo k dispozici výrobně silovou základnu v masové strojové průmyslové velkovýrobě a tovární organizačně ekonomické dělbě práce.

V reálné třídně sociální strukturaci reálně existujícího předlistopadového socialismu měla být vlastnická funkce profesně zaměstnanecké aktivity pracovníků řídícího aparátu (vlastnického řízení, které prakticky realizovala jejich konkrétní živá organizační a řídící práce) dílčí a podřízenou součástí určující a integrující celotřídní, celospolečenské vlastnické subjektivity reálně socialistické dělnické třídy (neboli klasického industriálního proletariátu). V konkrétně historickém rámci předlistopadového modelu socialismu však vlastnická struktura, která by prakticky uskutečňovala uvedenou zákonitost, nikdy nevznikla. Reálně socialistická dělnická třída se tak nikdy nestala reálným dominujícím subjektem rozvoje socialistických vlastnických vztahů, diktatura proletariátu – kterou měla být Pařížská komuna coby „stát-nestát", „stát-polostát", „stát usínající a umírající" – se nikdy ve výrobně vztahové (sociálně ekonomické) dimenzi neuskutečnila, i když se vládnoucí státní marxisticko-leninská ideologie dělnickou třídou dennodenně zaklínala. A proto ideově teoretický koncept, jenž hledá a nalézá objektivní systémové příčiny rozkladu, rozpadu, zhroucení, zániku a následné proměny (transformace) vlastnicko-třídní a mocensko-politické strukturace reálně existujícího socialismu – přičemž může mít zajisté celou řadu rozličných a rozmanitých variant – představuje nestalinský („autentický" a „ortodoxní") marxismus, jenž nepojímá socialismus pouze ve smyslu „etického socialismu" jako mravní společenský ideál sociální spravedlnosti, jejž lze začít i přestat hlásat zcela nezávisle na nějakých třídně sociálních a sociálně politických podmínkách, ale jako zákonité vyústění historického vývoje lidské společnosti, logiky přirozeně historického procesu střídání výrobních způsobů a společenskoekonomických formací na jevišti historického vývoje lidské společnosti, jehož pramenem a živnou půdou je dialektika rozvoje výrobních sil a výrobních vztahů: na určitém stupni vývoje přestalo být příkazově administrativní a státně byrokratické zespolečenštění jakožto sociálně ekonomicky sjednocující jádro soustavy reálně socialistických výrobních vztahů hybnou výrobně vztahovou formou rozvoje společenských výrobních sil a stalo se naopak brzdou, překážkou jejich dalšího rozvoje. Reálně socialistické společenské vlastnictví, které bylo vlastnictvím státně byrokratickým, bylo funkční v období extenzivního rozvoje výrobních sil, tuto rozvojovou funkci však přestalo plnit ve vývojové etapě výstavby socialismu, kdy bylo objektivně nezbytné přejít od extenzivního k intenzivnímu typu hospodářského růstu (neboli rozvoje společenských výrobních sil), v němž by se východiskem růstu produktivity živé konkrétní práce a efektivnosti využívání práce zvěcnělé stávala aplikace vědeckého poznání zákonitostí, jež ovládají přírodní živly, síly a energie, do logiky technologických výrobních postupů, přeměny přírodních dějů a procesů na průmyslové výrobní procesy a celkovým základem hospodářského růstu společenského nadvýrobku se stal vědeckotechnický a technologický pokrok.

Stalinský model socialismu byl v sociálně ekonomickém smyslu nestabilním systémem, jenž nedokázal zrodit (neboť ani nemohl) nějakou sociálně stejnorodou a kompaktní sociálně ekonomickou vrstvu či skupiny, která by jej uměla pozitivně překonat, neboť to, co v jeho vlastnické struktuře mělo být prvotním a základním (čili vlastnická subjektivita dělnické třídy), bylo v ní ve skutečnosti druhotným a odvozeným, a to, co v této vlastnické struktuře mělo být druhotným a odvozeným (neboli každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita, vlastnické řízení pracovníků řídícího aparátu) bylo v ní ve skutečnosti prvotním a základním. Ukazuje se, že pokus o revolučně

socialistické překonání kapitalismu, jenž vyústil do socialismu předlistopadového typu, představoval boční vedlejší linii historického vývoje, která sice kapitalismu významně konkurovala a ovlivňovala jeho vývoj již svou samotnou existencí, nakonec však zdegenerovala a zanikla a vývoj se vrátil do hlavního řečiště dějin. Víceliniové pojetí přirozeně historického procesu střídání společensko-ekonomických formací na jevišti dějin ukazuje, že poté, co z kmene dějin odpadla suchá větev stalinského modelu socialismu, může z něj opět vyrašit jako řešení rozporů kapitalistického výrobního způsobu a projev dialektiky výrobních sil a výrobních vztahů nová a silná větev další socialistické revoluce.

Třída řídícího aparátu nebyla v žádném případě vykořisťovatelskou společenskou třídou, způsobovala však, že reálný socialismus byl pouze „werdende Form" (čili vznikající, utvářející se sociálně ekonomická forma), a nikoli „gewordene Form" (neboli sociálně ekonomická forma utvořená a dovršená) socialismu, že to byl přechodný systém, který se mohl vyvíjet k úplnějšímu a dokonalejšímu typu socialismu, že však zároveň také mohlo docházet v jednotlivých buňkách sociálně ekonomického organismu reálně fungujícího předlistopadového socialismu k oslabování vlastnické subjektivity dělnické třídy, rozpadu a rozkladu společenského vlastnictví: stalinský model socialismu tak představoval vykročení za hranice kapitalismu, jež však ustrnulo na půli cesty mezi ještě třídně sociální strukturací a úplnou beztřídností. Třída řídícího aparátu byla třídou neklasického typu, nevyznačovala se takovou mírou homogennosti jako třídy vykořisťovatelské společnosti, neboť jestliže ji na jedné straně spojovala ona určitá možnost manévrovat okolo společenských zájmů, popřípadě se od nich výrazně odchylovat ke zveličování potenciálně nespolečenského lokálního zájmu, na druhou stranu její zájem nevylučoval ani formování celospolečenského souladu lokálních funkcí, byla v tomto smyslu nejen aktuálně nespolečensky jednající třídou, ale zároveň i třídou jednající potenciálně společensky. Šlo vlastně o zosobněnou náhradou trhu, o třídu jakýchsi nedokonalých správců společenského vlastnictví a bohatství se svéráznou logikou vlastnického jednání, jež neustále beznadějně kolísalo mezi dílčí, lokální a celospolečenskou stránkou jejich vlastnické funkce, odsouzených k věčnému manévrování mezi společenským a lokálním vlastnickým zájmem.

Z nedokonale společenského slaďování dílčích vlastnických rolí řídícího aparátu vyplývala i podstata politické nedemokratičnosti. Problémy této nedemokratičnosti nevyplývaly ze zvláštních období při konsolidaci protosocialistických systémů jednotlivých zemí, kdy zároveň působily silně i faktory vnějšího ohrožení, vnitřního třídního boje a vnitřního soupeření nezkonsolidované elity mezi sebou. V těchto zvláštních „stalinských"dobách se pouze nastartovávala atmosféra a mechanismy klíčové úlohy centra, reprezentovaného případně jednou velkou osobností, které politickými hrozbami, čistkami a procesy měly držet složky aparátu v určitých rámcích. Pravou příčinou nedemokratičnosti v politice ale bylo (a to se vyjevilo v letech určitého uvolnění po kritice kultu Stalina), že si řídící aparát nemohl demokratičnost ve vztahu k širokým vrstvám dovolit, že jeho ekonomicko-vlastnická suverenita byla natolik omezená, že ji musel neustále kombinovat a posilovat suverenitou politickou, která pochopitelně zase vyžadovala hierarchickou monolitnost a určité autokratické ideologické ospravedlnění. Propojení ekonomicko-vlastnických, politicko-mocenských a ideologických funkcí řídícího aparátu bylo výrazným znakem systému a způsobovalo stavy, kdy například ideologické otřesy se okamžitě promítaly v rozkladu ekonomicky jednotících mechanismů a ohrožovaly podstatné základy celého systému.

Jelikož podstata fungování reálně socialistických vlastnických vztahů spočívala v nutnosti realizovat společenské vlastnictví prostřednictvím velmi složitě, hierarchické, vertikálně i horizontálně organizované soustavy částečných a dílčích vlastnických funkcí a rolí, bylo ve vývojové etapě extenzivního rozvoje výrobních sil možné dosahovat souladu rozptýlených lokálních a dílčích vlastnických funkcí pouze a jedině pomocí ekonomického řízení cestou příkazově administrativního státního plánu i pomocí diktátorských metod politického mocenského řízení ze strany nejvyššího představitele komunistické strany, což bylo spojeno s vytvářením kultu osobnosti „nejvyššího vůdce – a dalších národních vůdců a podvůdců – světového proletariátu". Tento svorník třídy řídícího aparátu však mohl účinkovat a pracovníci různých složek horizontálně i vertikálně nesmírně členitého řídícího aparátu mohli vyjevovat potenciálně společenskou stránku své vlastnické subjektivity pouze díky zveličování lokální politicko-ideologické, tedy i vlastnické subjektivity „vůdce a učitele" na úkor sociálně ekonomické a politické role dalších součástí třídy protosocialistického řídícího aparátu, čímž uvnitř třídy řídícího aparátu vznikal rozpor „vůdce" – „aparát", jenž pak v poměru k dělnické třídě a dalším skupinám a vrstvám pracujících nabýval podobu trojúhelníku rozporů: „vůdce" – „nomenklaturní řídící aparát" – „pracující lid", jehož vzájemné rozpory mohly nabýt antagonistickou povahu, i když, což musíme opět připomenout, příkazově administrativní a státně byrokratické přivlastňování, které bylo sociálně ekonomickou základnou sovětského typu socialismu, představovalo formu reálně socialistického zespolečenštění, byť neúplného a nedokonalého, leč přesto společenského vlastnictví.

Protože zákonitost fungování a rozvoje vlastnické struktury každé společensko-ekonomické formace spočívá v tom, že vlastnická funkce a role pracovníků řídícího aparátu je a musí zákonitě v každém společenském zřízení být dílčí a podřízenou, druhotnou a odvozenou součástí vlastnické subjektivity oné společenské třídy, jež vytváří základní sociálně ekonomickou identitu a kvalitu dané společenské formace, směřovalo zveličování potenciálně nespolečenské stránky vlastnické funkce a lokální vlastnické subjektivity především u „transformace schopných" a „reformních" složek třídy řídícího aparátu v procesu jejího sociálně ekonomického, politického a ideologického rozkladu a rozpadu, rozkladu celého výrobního způsobu předlistopadového modelu socialismu, k hledání a nalézání celospolečensky integrující sociálně ekonomické praktické aktivity nikoli v podobě posilování vlastnické subjektivity dělnické třídy formou rozvíjení účasti dělníků na vlastnickém řízení a rozhodování, jež by se počínalo v pracovních kolektivech a vrcholilo formováním samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů na nadnárodní a nadstátní úrovni, nýbrž naopak v oslabování a rozkladu společenského vlastnictví a dobudovávání oné celospolečensky dominující, určující a integrující vlastnické subjektivity v podobě vlastnických forem a struktur fungujících podle logiky soukromokapitalistického vlastnictví. Není vůbec náhodou, že ve všech zemích, ve kterých jsme v minulosti měli možnost sledovat proces rozpadu první historické formy socialismu a následné rekapitalizace, stály v jeho první fázi v čele komunistické strany, strany ovládané v průběhu první formy socialismu řídícím aparátem, jež musely v určité zlomové fázi rekapitalizačního procesu ztratit politickou moc, což se promítlo i do národnostních konfliktů a následného rozpadu řady bývalých socialistických států – viz Sovětský svaz, Jugoslávie, Československo; tím se opět projevila dialektika vzájemného zpětnovazebného působení vlastnické (potažmo mocenské, politické) – a organizačně technické (potažmo administrativně správní) – stránky a funkce společenského řízení. Není divu, že proces rekapitalizace pod vedením komunistické strany probíhá již řadu let i v Číně. Rozvíjející se třída čínských velkoprůmyslníků a finančních magnátů zatím

potřebuje organizačně technickou roli komunistické strany pro uchování územní celistvosti čínského státu, aby měla šanci hrát v epoše globalizovaného kapitalismu úlohu globálního hráče, a proto si komunistická strana dosud v Číně uchovala politickou státní moc: zůstává ovšem otázka, co bude dál, jaká bude další vývojová fáze čínského rekapitalizačního procesu?

Z toho důvodu se nám zdá, že není obtížné porozumět tomu, že rozkladem, rozpadem a zhroucením vlastnické a mocenské struktury socialismu předlistopadového typu (jehož koncentrovaným výrazem se stal rozpad a zánik Sovětského svazu), které se stalo hlavní, klíčovou a rozhodující historickou událostí konce dvacátého století a přelomu dvacátého století se stoletím jedenadvacátým, byl uveden do chodu proces zpětného sociálně ekonomického i sociálně politického vývoje, v jehož konkrétně historickém rámci došlo po zániku „systému totalitní komunistické diktatury" k rozklížení a oslabení i „švédského demokratického socialismu" neboli buržoazního sociálního státu, načež posléze v poměrně rychlém sledu zanikly i rozličné verze maloburžoazního „socialismu arabského (islámského) a afrického" (jeho zvláštní formou byl „lyricko-poetický socialismus" senegalského prezidenta Senghora): vzpomeňme kupříkladu na zničení politického režimu „lidové socialistické džamáhírije" Muammara Kaddáfího v Libyi. A celý proces pokračoval dál a zatím vyústil v kritiku liberálně demokratického společenského uspořádání zprava, jež zahrnuje i z pravicových ideově politických pozic vedenou kritiku evropské sociální charty. Sociálně ekonomickou živnou půdou této kritiky jsou (budou) vlastnické a mocenské struktury třídně sociálního šovinismu velkoburžoazní finanční oligarchie v průmyslově vyspělých tradičních kapitalistických státech (nebo mafiánské lumpenburžoazní oligarchie v zemích postkomunistických), které se rodí jakožto sociálně ekonomický důsledek vnitrotřídního rozporu mezi „vlastenci" a „kosmopolity", jenž se bude prohlubovat v průběhu čtvrté průmyslové revoluce, a skrývají se například za ideologickou fasádou šovinizujícího (konzervativního) nacionalismu (příkladem může být autoritářský neboli polofašistický, pravicový nacionalistický režim v Maďarsku) nebo různobarevného nábožensko-politického fundamentalismu (jehož „voňavým kvítkem" je klerofašistický politický režim v Polsku) – o režimu pohrobků banderovského fašistického hnutí, jenž v současnosti vládne na Ukrajině, škoda ztrácet slov. Je příznačné, že liberální demokracie si s kritikou zprava neví rady, stejně jako tomu bylo ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století, kdy se v Itálii dostal k politické státní moci fašismus a v Německu nacionální socialismus s jistým malířem kýčovitých krajinek v čele, jehož tvář zdobil interesantní knírek.

Celkově se domníváme, že ač měl předlistopadový socialismus objektivní systémové vady a slabiny, ztělesňoval z hlediska základních sociálně ekonomických zájmů neprivilegovaných a diskriminovaných pracujících mas humánnější, sociálně spravedlivější a dokonce i demokratičtější systém než polistopadový kapitalismus – zmínili jsme přece, že reálný socialismus ustrnul kdesi mezi ještě třídní sociální diferenciací a úplnou beztřídností, protože vtáhl do procesů společenského řízení více lidí, než kdy dovedl i ten nejdemokratičtější kapitalismus; to, že příjmová a majetková nerovnost je v polistopadovém kapitalismu mnohem větší než v předlistopadovém systému, je nepopiratelný fakt –, z čehož plyne, že i když se v polistopadovém vývoji objevují některé bezesporu pozitivní momenty, k nimž náleží kupříkladu zavádění a rozvoj digitálních informačních a produkčních technologií, využívání umělé inteligence a robotizace průmyslové výroby v oblasti výrobních sil nebo prvky formální buržoazní demokracie ve sféře politické nadstavby společnosti, je možné polistopadový systém pod zorným úhlem jeho sociálně ekonomické a třídně sociální podstaty vymezit jako

úpadkový, polokoloniálně závislý (mafiánský) lumpenkapitalismus, neboť, jak jsme ukázali, předlistopadový reálně existující socialismus nedokázal zrodit žádnou sociálně ekonomickou vrstvu či skupinu, která by jej dokázala pozitivně překonat, a velevážení „páni Babišové" spolu s dalšími představiteli lumpenburžoazní vlastnické a mocenské oligarchie polistopadového reálně existujícího kapitalismu mají tuto schopnost v ještě menší míře. Mnohé vývojové tendence polistopadového reálného kapitalismu jsou pokračováním nejhorších vývojových tendencí socialismu v předlistopadovém stalinském vymodelování. Z toho důvodu můžeme označit přechod od předlistopadového reálně existujícího socialismu k polistopadovému reálně existujícímu kapitalismu za sociální kontrarevoluci, která se ovšem v jisté vývojové fázi předlistopadového socialismu ukázala být zákonitou a neodvratnou a současně vyvolala sociálně historickou tragédii zpětného historického pohybu, jenž ve svých důsledcích ohrožuje nejen to, co v průběhu devatenáctého a dvacátého století dokázalo vybojovat mezinárodní dělnické hnutí, ale i výsledky francouzské buržoazně demokratické revoluce neboli systém lidských, občanských a politických práv a svobod, jejž tato revoluce zrodila. V této konkrétně historické situaci se jako prorocká ukazují být slova Rosy Luxemburgové, že perspektivou historického vývoje lidské společnosti je buď socialismus, nebo barbarství, které má jméno fašismus.

Pád reálného socialismu byl tedy velkou sociálně historickou tragédií – ačkoliv měl tento systém zásadní, objektivní vnitřní, systémové slabiny a nedostatky a jeho pád byl logicky i historicky nevyhnutelný – neboť, jak jsme se pokusili ukázat, otevřel cestu pro v podstatě zpětný sociálně ekonomický a sociálně politický vývoj směřující do období před velkou francouzskou buržoazně demokratickou revoluci, jenž může vyústit ve zformování celosvětového systému otevřeně fašistických či polofašistických diktatur, které se mohou skrývat za ideologicko-propagandistickou fasádou šovinizujícího nacionalismu nebo nábožensko-politického fundamentalismu, jenž zvyšuje a přibližuje nebezpečí vzniku třetí světové války, v níž by mohly hrát úlohu zbraní hromadného ničení nejenom jaderné zbraně, ale i zbraně chemické či biochemické vytvořené na virové či bakteriální bázi. Hrozba, kterou zrodil zánik vlastnické a mocensko-politické struktury reálně existujícího socialismu, souznívá s tendencemi, které zplodil sociálně ekonomický a sociálně politický vývoj v průběhu čtvrté průmyslové revoluce.

Úsilí o odvrácení třetí světové války, záchranu lidské kultury a civilizace, svobody a demokracie je výrazem objektivního sociálně historického zájmu nejenom pro radikálně či reformně levicové strany a hnutí, které svou politickou strategii a taktiku odvozují od marxistického filosofického světového názoru, ale i strany a hnutí, jejichž politická strategie a taktika se odvíjí od nábožensko-filosofického světového názoru nebo sociálně liberální ideologie. K základním a určujícím rysům vskutku radikálně levicové politické strategie a taktiky, která by dle našeho mínění měla odpovídat požadavkům pro jedenadvacáté století a umožnit radikální (revolučně demokratické) levici vést názorový a politický dialog s reformně socialistickými i křesťansko-demokratickými (či křesťansko-sociálními) a sociálně liberálními politickými stranami a hnutími, pak náleží: a)antikapitalismus coby charakteristika výchozí, základní a určující; b)antistalinismus – pro radikální, antisystémové čili komunistické strany a hnutí; c)antiantikomunismus a antineomarxismus – pro strany a hnutí, které představují levici tak zvaně „umírněnou", „demokratickou" a „salónně přijatelnou"; d)antikatastrofismus – neboli spojení revolučně demokratické politické racionality s humanismem, jímž lze oslovit liberálně demokratické politické subjekty se sociálním hodnotovým zaměřením nebo strany a hnutí, jež se snaží vycházet z ideálů křesťanské lásky k bližnímu.

Z uvedeného názorového a politického dialogu se pak může zrodit revolučně demokratický sociální stát jakožto historicky nová vývojová forma politické státní moci, jenž bude v lůně třídně sociální strukturace kapitalistické občanské společnosti vytvářet politické a právní předpoklady k tomu, aby se kognitariární a klasický proletariát spolu se skupinami a vrstvami dalších pracujících sociálně ekonomicky a třídně sociálně „přepodstatňoval" v zárodečné buňky třídy samosprávných vlastníků, která by se mohla (či měla) stát sjednocujícím organizačním jádrem třídně sociální diferenciace a strukturace možné budoucí postkapitalistické společnosti, neboť právě a především kognitariární proletariát je v tomto „přepodstatnění" svou sociálně ekonomickou přirozeností spjat s překonáváním staré organizačně ekonomické i sociálně ekonomické a profesně zaměstnanecké i třídně sociální dělby práce, což odpovídá překonávání odcizeného vykořisťovatelského i nevykořisťovatelského soukromého vlastnictví neboli prohlubování hospodářské demokracie. Revoluční společenská úloha kognitariárního proletariátu zpředmětňuje strukturně systémový slabý článek – dalším takovým strukturně systémovým článkem je spolu s kognitariátem prekariát neboli třída lidí, kteří jsou „na obtíž", jejichž živá konkrétní práce poskytuje služby, které nikdo nepotřebuje – systému globalizovaného kapitalismu, díky němuž bude možné prolomit výrobně vztahový a vlastnicko-třídní horizont systému kapitalistického vykořisťování: s větší mírou pravděpodobnosti v průmyslově rozvinutých státech západní Evropy či severní Ameriky, které nepoznaly vlastnickou a mocensko-politickou strukturaci reálně existujícího socialismu, než kupříkladu v „nevětraném pelechu" a „špinavém zapáchajícím rybníku" českého mafiánského lumpenkapitalismu.

Levice může získat zpět revolučně demokratickou dějinotvornou politickou iniciativu, pokud její strany a hnutí dokáží třídně sociálně zakořenit a zakotvit v nové základní společenské výrobní síle, jíž je kognitariární neboli vědecko-umělecký, inženýrsko-technický či počítačově informační proletariát – jehož sociálně historická úloha coby základní společenské výrobní síly zesiluje a roste v průběhu čtvrté průmyslové revoluce –, zosobňující a ztělesňující všeobecnou práci, která se zároveň klade coby práce společná a pospolitá, a zároveň produkující nový druh společenského bohatství, jímž je volný čas pro rozvíjení lidské individuality každého člena společnosti, díky čemuž bude možné prakticky reálně uskutečnit požadavky na „proletářské přivlastňování" spočívající, jak je dle Marxe a Engelse známo, v tom, že „masa výrobních nástrojů bude v rámci společenského vlastnictví podřízena každému jednotlivci". Díky růstu hospodářské demokracie vyraší (může vyrašit) ze „stromu dějin" nová, silná a životaschopná větev pokusu o socialismus, v němž bude mít každý člen společnosti v sociálně ekonomickém rámci společenského vlastnictví reálnou možnost podílet se na vlastnickém řízení a spolurozhodování, jež se počíná na lokální místní úrovni a úrovni podnikového pracovního kolektivu, a vrcholí na úrovni celonárodních a celostátních či nadnárodních a nadstátních samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů. A tato nová historická vývojová forma socialismu se stane alternativou globalizovaného kapitalismu i reálně existujícího předlistopadového socialismu jak svou sociálně ekonomickou a třídně sociální „přirozeností", tak i svojí schopností rozvíjet hospodářskou a politickou integraci a překonávat tak národně státní vývojovou formu politické organizace společnosti. [733]

Stručný závěr

Produktivní sociálně ekonomická síla (a energie) lidské (či mezilidské) vlastnické součinnosti (a soudržnosti) se projevuje v tom, že v konkrétně historickém rámci socialistického společenského vlastnictví představuje a ztělesňuje vlastnickou strukturu systému socialistických výrobních vztahů, v níž je každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita (neboli vlastnické řízení), vlastnická role a funkce pracovníků, kteří se ve své konkrétní živé pracovní činnosti zabývají organizací a řízením rozličných oblastí života společnosti, dílčí a podřízenou součástí celospolečensky určující, rozhodující (determinující, dominující) a sjednocující (integrující) vlastnické subjektivity kognitariární nebo tradiční dělnické třídy, a proto v této výrobně vztahové soustavě charakterizuje jednotlivé dílčí a částečné, lokální vlastnické funkce a role vzájemná propojenost a návaznost, optimalizace a soulad, díky čemuž se socialistické výrobní vztahy mohou stát „konkrétní totalitou" neboli „organickou celistvostí". Marxistická filosoficko-ekonomická teorie ukazuje, že revolučně demokratická sociálně ekonomická a sociálně politická aktivita, která by měla formovat socialistický výrobní způsob nového historického typu, nemůže ustrnout při vykročení za hranice kapitalismu a nastoupení cesty budování socialismu na půli cesty mezi třídní společností a úplnou beztřídností, přičemž základním úkolem revolučně demokratického sociálního státu bude vytvářet politické a právní předpoklady pro vznikaní zárodečných buněk třídy samosprávných vlastníků v lůně kapitalistické třídně sociální dělby práce a sociální strukturace, z čehož dále plyne, že sociálně ekonomická základna budoucí socialistické společnosti musí být založena na oddělení profesního, profesně odborného řízení (neboli řízení výrobně silového, řízení technologických výrobních postupů a systémů), které vykonávají profesionálové s příslušnou odbornou kvalifikací, od řízení vlastnického, do něhož se, počínaje místní a firemní úrovní a konče úrovní minimálně celonárodní a celospolečenskou, mohou formou systému stupňovité zastupitelské demokracie zapojovat všichni pracující – včetně pracovníků profesně odborného řídícího aparátu. Tímto způsobem měl fungovat model společenského uspořádání, který představovala pařížská komuna, a takto fungují vlastnické struktury, jakými jsou mondragonské či slušovické (v tomto případě musíme hovořit v minulém čase) družstvo vlastníků, čili samosprávné vlastnické a podnikatelské komplexy na nadnárodní a nadstátní úrovni: systém hospodaření na základě individuálních kapitálových účtů v nich zajišťuje a) pružný, efektivní a výkonný systém plánovitého řízení s nezbytným minimálním počtem profesionálních manažerů, jenž dovede spojovat využívání hodnotového zákona a logiky fungování tržního hospodářského mechanismu s plánovitostí; b) propojování dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí od základních pracovních kolektivů až na nadnárodní a nadstátní úroveň, které bude realizovat celospolečenskou vlastnickou funkci i celospolečenský vlastnický zájem, dokonalejší podobu společenského přivlastňování, než tomu bylo u socialismu předlistopadového typu.

V soustavě výrobních vztahů samosprávného socialismu se aktivním a činným třídně sociálním bytím kognitariárního proletariátu stává všeobecná práce prací společnou a pospolitou, jejíž sociálně ekonomické „přepodstatnění" tvoří materiálně předmětná produktivní síla lidské vlastnické součinnosti, jež představuje aktivní a činné třídně sociální bytí třídy samosprávných vlastníků, která se rodí z útrob třídně sociální

strukturace kapitalismu jako třídní svazek kognitariárního proletariátu, tradiční průmyslové dělnické třídy a třídy pracujících soukromých vlastníků, jenž se stává krystalizačním jádrem třídně sociální diferenciace a strukturace postkapitalistického systému. Produktivní sociálně ekonomická síla (a energie) mezilidské vlastnické součinnosti se klade coby užitná hodnota jako výrobní náklad a současně i zvláštní „zboží", finální produkt socialistické zbožní výroby. A obě tyto užitné hodnoty mají svou hodnotu čili svůj hodnotový obsah. Hodnotu produktivní síly mezilidské vlastnické součinnosti coby výrobních nákladů lze pokládat za proměnnou, nekonečně malou a k nule směřující veličinu, hodnota produktivní síly mezilidské vlastnické součinnosti v podobě užitné hodnoty produktu výrobního procesu může být velmi malá, vždy však představuje číselnou veličinu konečnou: produktivní sociálně ekonomická síla (a energie) mezilidské součinnosti (a soudržnosti) z toho důvodu plodí mimořádný, dodatečný a zvláštní zisk vyššího řádu, jehož míra je i při malém objemu tohoto zisku v podstatě nekonečná. Třídě samosprávných vlastníků je vlastní celotřídní, nejúplněji společenská vlastnická subjektivita, jako je tomu u klasického industriálního proletariátu, čili též objektivní celotřídní zájem na optimalizaci a souladu dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí; reálné podřízení každodenní sociálně ekonomické praktické aktivity pracovníků řídícího aparátu celospolečensky určující a integrující vlastnické subjektivitě tradičního a kognitariárního proletariátu v systému výrobních vztahů samosprávného vymodelování socialismu pak slouží k zorganizování mezilidské vlastnické součinnosti v souladu se společenskou vlastnickou funkcí a celospolečenským vlastnickým zájmem, díky čemuž se právě stává hodnota užitné hodnoty produktivní energie mezilidské vlastnické součinnosti jakožto výrobního nákladu nekonečně malou veličinou. (Aktivní vlastnická činnost, která je svým vlastním výrobním nákladem, má jakožto každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita, objektivně a reálně vzato, coby užitná hodnota hodnotový obsah, jenž se rovná nule, ovšem nulou nelze při výpočtu a stanovení ziskové míry dělit; z toho důvodu hovoříme v této logické a historické souvislosti o proměnné, nekonečně malé veličině). Masa zisku vyššího řádu, jež se zrcadlí v nekonečně veliké míře zisku a nepodléhá zákonu klesající tendence všeobecné ziskové míry, poroste souběžně s tím, jak bude revolučně demokratický stát vytvářet politické a právní předpoklady – které se týkají například i fungování bankovního, peněžně úvěrového systému či daňové politiky – pro formování třídy samosprávných vlastníků a pozdvihování samosprávných vlastnických aktivit na stále vyšší sociálně ekonomickou úroveň. Zisk vyššího řádu má spolu s hodnotovou stránkou i stránku užitné hodnoty, která spočívá ve spojování a splývání pracovních aktivit s aktivitami spoluvlastnickými, rozvíjení schopnosti každého jednotlivce podílet se na vlastnickém řízení společnosti: rozvoj samosprávného vlastnického a podnikatelského sektoru tedy spočívá v oddělení vlastnického (vlastnicko-třídního) řízení a řízení odborně profesionálního, pro nějž je nezbytná většinou vysokoškolská kvalifikace; současně však se vlastnické řízení a spolurozhodování stává na všech úrovních svéráznou zvláštní „nadstavbovou" profesí zaměstnanců, jíž se budou lidé učit, aby se mohli stát rozumnými a zodpovědnými hospodáři světa, v němž žijí.

Odkazy na citovanou literaturu, poznámky

---

1)Viz Marx, K.: Kapitál I; Svoboda, Praha 1978, str. 29-30. Jedná se závěr doslovu ke druhému vydání prvního dílu Kapitálu.

2)Viz Engels, F.: Anti-Dühring; Svoboda, Praha 1949, str. 123.

3)V „Materialismu a Empiriokriticismu“ vymezuje Lenin hmotu nejen gnoseologicky, ale i ontologicky – viz Lenin, V. I.: Materialismus a empiriokriticismus; Svoboda, Praha 1952, str. 21-25, na nichž Lenin uvádí názory francouzského materialisty Diderota a cituje Diderotův rozhovor s D'alembertem.

4)Viz Spinoza, B.: Etika vyložená způsobem užívaným v geometrii; Svoboda, Praha 1977, například str. 51-127. Okrajová poznámka: rozlehlost jako neměnný, věčný atribut hmotné substance neboli nekonečného materiálního, přírodně kosmického celku může být chápána nikoli jako pouze prostorová, leč i jako časoprostorová, a to i v případě, že všechny její časoprostorové rozměry (neboli tři rozměry reálného prostoru i minulost, přítomnost a budoucnost jako momenty časové dimenze časoprostoru) budou svinuty do jediného bodu, jako tomu mělo být v tak zvané „singularitě“, z níž měl vzniknout náš vesmír díky tak zvanému „velkému třesku“: analogicky s „velkým třeskem“ by měl jednou nastat „velký krach“ našeho vesmíru, čili opětné svinutí čtyřrozměrného časoprostoru do jediného bodu v „singularitě“ – vždyť v obou případech, ve výchozím i závěrečném stádiu vesmírné evoluce, nepřestává čtyřrozměrná časoprostorová rozlehlost coby atribut hmotné substance objektivně reálně (neboli materiálně předmětně) existovat, i když je v „singularitě“ svinuta do jediného bodu. Z toho plyne, že „velký třesk“ nemůže být brán jako důkaz stvoření světa bohem z ničeho, stejně jako by případný „velký krach“ nebylo možno pokládat za důkaz zničení světa bohem, přeměnu světa našeho vesmíru v nic. Vynikajícímu britskému fyzikovi Stephenu Williamu Hawkingovi, ovšem tato filosofická úvaha, jak se alespoň zdá, nepřipadala dostatečně přesvědčivá, a proto sestrojil teorii kvantové gravitace, z níž mělo vyplývat, že náš vesmír nepotřeboval ke svému vzniku žádný „velký třesk“, jenž má dle křesťanské náboženské filosofie dokazovat stvoření světa bohem: dle Hawkingova kvantového matematického modelu gravitační interakce vytváří totiž vesmírný časoprostor plochu, jejíž rozměr je konečný, ale nemá žádnou hranici a žádný okraj. V klasické teorii gravitace, založené na reálném časoprostoru, kterou vytvořila newtonovská mechanika, připadají v úvahu pouze dvě cesty, jimiž se může ubírat vesmír: buďto již existuje po nekonečný časový interval, nebo měl někdy v minulosti počátek v „singularitě“. V kvantové teorii se otevírá ještě třetí možnost: jelikož v ní pracujeme s pojmem eukleidovského čtyřrozměrného časoprostoru, v němž se časový rozměr nalézá na stejné úrovni jako prostorové dimenze, může mít časoprostor konečný rozsah, a přesto nemusí obsahovat „singularity“, které by představovaly jeho okraj či

hranici. Povrch Země má také konečnou velikost, a přesto je bez jakékoli hranice: můžeme neustále cestovat jakýmkoli směrem, a přesto nikdy nespadneme do „singulární nicoty“. Kvantová teorie gravitace naznačuje možnost, že žádná časoprostorová hranice vesmíru neexistuje, čímž odpadá nutnost specifikovat na ní chování vesmíru; žádná „singularita“, ve které by přestávaly platit dosud známé přírodní zákony, se v tom případě neobjevuje, neexistuje zde žádný okraj, na němž bychom se museli odvolávat na boha nebo na dosud neznámé zákony ke stanovení okrajových podmínek časoprostoru. Dalo by se říci, že hraniční podmínkou vesmíru je, že žádnou hranici nemá: ani nebyl stvořen, ani nebude zničen, prostě je. (Viz Hawking, S. W.: Stručná historie času; Mladá fronta, Praha 1997, například str. 116-140, zvláště pak stránky 116-117 a 134-135).

5)Viz Spinoza, B.: Etika, v citovaném vydání například str. 22-29, 83-85, 126-129, 187-199, 301-303 a též i celá druhá kapitola na str. 127-175.

6)Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 54. Viz také tamtéž, str. 308.

7)Viz tamtéž. Svého času se doktor Zbyněk Fišer, jenž se stal známějším pod jménem Egon Bondy, pokusil načrtnout tak zvaný „nesubstanční model“ hmoty, jelikož prý v substančním pojetí hmoty je substance vždy privilegované jsoucno, které je transcendentní vůči jednotlivinám coby nehybný hybatel pohybu jednotlivin, a proto také substanční koncept vede údajně k metafyzickému světovému názoru, takže nemůže být důsledně materialistickou alternativou vůči idealistickému (náboženskofilosofickému) řešení základní filosofické otázky. (Viz Fišer, Z.: Útěcha z ontologie (Substanční a nesubstanční model v ontologii); Academia, Praha 1967, například str. 122-261). Zdá se nám, že se u Egona Bondyho jedná o jisté nedorozumění, neboť to, co popisuje jako „nesubstanční model hmoty“, plně vyhovuje filosofické teorii hmoty, jak vyplývá z Engelsova ontologického vymezení, v němž se hmota rovná hmotnému samopohybu a samovývoji.

8)Viz Bosenko, V. A.: Dialektika kak těorija razvitija; Izdatělstvo Kievskogo universitěta, Kiev 1966, například str. 10-18 a str. 55-82.

9)Viz Engels, F.: Dialektika přírody, Sebrané spisy sv. 20; Svoboda, Praha 1966, str. 487-488.

10)Viz Bosenko, V. A.: Dialektika kak těorija razvitija, v citovaném vydání například str. 205-230.

11)Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 294.

12)Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika (očerki istorii i těorii); Politizdat, Moskva 1974, str. 37, která je součástí eseje „Myšlenije kak atribut substancii“ – viz tamtéž, str. 19-54.

13)Viz Spinoza, B.: Etika, v citovaném vydání str. 116 nebo str. 182-187.

14)Tamtéž, str. 132.

15)Tamtéž.

16)Tamtéž, str. 143.

17)Tamtéž, str. 373.

18)Tamtéž, str. 151.

19)Tamtéž, str. 364.

20)Viz tamtéž, str. 155, šířeji pak str. 152-159

21)Tamtéž, str. 62. Předešlé čtyři odstavce textu viz samozřejmě též Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, v citovaném vydání str. 19-54, kde, jak jsme se již zmínili v poznámce číslo dvanáct, čtenář nalezne uvedený esej „Myšlenije kak atribut substancii“.

22)Engels, F.: Dialektika přírody, v citovaném vydání str. 508.

23)Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, v citovaném vydání str. 42-54.

24)Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844; Svoboda, Praha 1978, str. 121.

25)Tamtéž. Marx zde kritizuje objektivně idealistické pojetí lidské předmětné praxe v Hegelově systému, spatřujícím překonání odcizení v „překonání předmětnosti“ lidské praktické aktivity, omezení a uzavření „bytostních lidských sil“ do rámce duchovně praktické aktivity a duchovně kulturní činnosti. (Viz tamtéž, str. 111-133). Z toho důvodu Marx opakovaně zdůrazňuje, že lidská aktivní a činná praxe přírodní materiální předmětnost (neboli materiálně předmětné přírodní síly, živly a energie jakožto mody, jednotlivá ztělesnění přírody coby hmotné substance s jejími věčnými atributy) nevytváří (a vytvářet ani nemůže), nýbrž ji může pouze a jedině přetvářet.

26)Tamtéž, str. 122-123.

27)Tamtéž, str. 123.

28)Tamtéž, str. 55-56. Okrajová poznámka: kategoriální soustava obecné estetické teorie ovšem nezná pouze kategorii „krásného“, ale i kategorii „ohavného“, spolu s kategoriemi „tragického“ a „komického“ či „vznešeného“ a „nízkého“. Z toho plyne, že člověk může svou praktickou aktivitou přetvářet svět i sebe sama nejen podle zákonů krásy a vznešenosti, leč též i podle zákonů ohavnosti a nízkosti, a tudíž i jeho praktická přetvářecí činnost může mít výsledek tragický či komický.

29)Viz Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II; Svoboda, Praha 1974, str. 335-338, zvláště pak str. 337.

30)Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, v citovaném vydání str. 186-187.

31) Marx, K. – Engels, F.: Svatá rodina, Sebrané spisy sv. 2.; SNPL, Praha 1957, str. 57.

32)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 29.

33)Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, v citovaném vydání str. 183-210 a též i například str. 124-134.

34)Marx, K.: Bída filosofie, Sebrané spisy sv. 4.; SNPL, Praha 1958, str. 148.

35)Viz ještě jednou str. 2 našeho teoretického pojednání, k níž se váže poznámka číslo 12.

36)Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, v citovaném vydání str. 34-37, zvláště pak str. 35-36. Evald Vasiljevič Iljenkov se aktivně podílel na dlouhodobém projektu Psychologického ústavu Sovětské akademie věd, jenž spočíval ve vzdělávání a výchově slepých a hluchých (čili i němých) dětí, které by za normálních okolností živořily po celý život někde v rohu pokoje na posteli, aniž by byly schopny jíst a pít po lidském způsobu, dokonce by ani nedokázaly sedět a stát jako lidé. A tyto děti absolvovaly střední i vysokou školu, a to díky zvláštnímu dotykovému jazyku, jenž využíval skutečnosti, že slepým a hluchoněmým dětem zůstal pro styk s okolním světem jediný informační kanál a smyslový orgán – hmat, jazyku, jejž vytvořil právě Iljenkov. Projekt dokázal, že osobnost člověka se formuje v procesu předmětně praktického jednání, kdy předmětnou povahu mají především formy sociální a mezilidské komunikace – stará čeština znala slovo „obcování“, které znamenalo utváření všech možných forem společenských styků, čili se v žádném případě nevztahovalo pouze na oblast erotiky –, do nichž jednotlivec vstupuje a aktivně je spoluutváří: při utváření lidského já se způsob předmětného působení klade současně jako způsob mezilidské komunikace, a tudíž se ukazuje, že lidská podstata člověka vskutku spočívá v souhrnu společenských vztahů. Ruský jazyk používá v této souvislosti místo z latiny převzatého slovního výrazu „komunikace“ slovní výraz „obščenije“, jenž má slovanské kořeny podobně jako staročeské „obcování“. A „obščenije“ je vždy „soobščenije“, a proto má ruština pro slovo „vědomí“ výraz „soznanije“ neboli vědění (myšlení), jež zahrnuje vědění o předmětu vědění (myšlení) spolu s věděním (myšlením) o subjektu vědění. (Viz Michajlov, F. T.: Zagadka čelověčeskogo ja; Izdatělstvo političeskoj literatury, Moskva 1976, především str. 9-11 a str. 276-286). Okrajová poznámka: k největším kritikům Iljenkovových teorií mezi sovětskými filosofy patřil D. I. Dubrovskij, jenž se snažil dokázat, že Evald Iljenkov není marxista, ale hegelovec. I toto obvinění z „hegeliánské úchylky“ vedlo patrně k tomu, že Evald Vasiljevič Iljenkov odešel ve druhé polovině sedmdesátých let dobrovolně ze života. S tímto panem Dubrovským jsem se náhodou potkal v roce 1990 či 1991 na konferenci filosofů v bulharské Varně. Vážený pan Dubrovskij se už tehdy ovšem nezaklínal věrností marxismu-leninismu, ale stal se z něj fanatický, zuřivý antikomunista a dával si v každém svém vystoupení záležet na tom, aby se všichni účastníci konference dozvěděli o jeho „prozření“, které pozoruhodným způsobem korespondovalo s kontrarevolučními sociálně ekonomickými a politickými změnami v jeho rodné vlasti.

37)Marx, K.: Teze o Feuerbachovi, Sebrané spisy sv. 3.; SNPL, Praha 1958, str. 18.

38)Uvádím podle Pešek, J.: Marxova cesta k revolučnímu materialismu a komunismu, což je doslov k zmiňovanému vydání „Ekonomicko-filosofických rukopisů“, str. 162-163.

39)Poslední dva odstavce viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 78-80.

40)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 184.

41)Tamtéž, str. 185.

42)Tamtéž, str. 185-186.

43)Tamtéž, str. 187-188.

44)Tamtéž, str. 186. Jedná se o poznámku k Marxovu výkladu o pracovních prostředcích a nástrojích, kterou čtenář nalezne pod čarou dole na konci zmíněné stránky, kde dále stojí: viz Hegel: Encyklopedie, první díl, Die Logik, Berlín 1840, str. 382. První díl Hegelovy „Encyklopedie filosofických věd" mám k dispozici v ruském jazyce, a tudíž mohu uvést: viz Gegel, G. V. F.: Enciklopedija filosofskich nauk, tom 1; Izdatělstvo Mysl, Moskva 1974, str. 397-398.

45)Lenin, V. I.: Filozofické sešity, Sebrané spisy sv. 29; Svoboda, Praha 1988, str. 193. Lenin si v této souvislosti poznamenal, že se zde jedná o „počátky historického materialismu u Hegela", historického materialismu spočívajícího v aplikaci a rozvinutí „geniálních idejí" jakožto „zrn", jež v Hegelově objektivně idealistické dialektické filosofii nalézáme v zárodečné formě – viz tamtéž. A dále: „Když se Hegel snaží – někdy se tím dokonce trápí a moří – vtěsnat účelnou lidskou činnost do kategorií logiky, říkaje, že tato činnost je „úsudek" (Schlus), že subjekt (člověk) hraje úlohu jakéhosi „člena" v logické „figuře", „úsudku" apod., – pak to není jen násilnost, jen hra. Má to velmi hluboký, čistě materialistický obsah. Musí se to převrátit: v praktické lidské činnosti muselo lidské vědomí miliónkrát a miliónkrát opakovat různé logické figury, aby tyto figury mohly nabýt význam axiomů." (Tamtéž, str. 194). I Hegelovu „Vědu o logice" mám k dispozici v ruštině, takže viz Gegel, G. V. F.: Nauka logiki, tom 3.; Izdatělstvo Mysl, Moskva 1972, str. 200.

46)Viz Richta, R. a kolektiv: Civilizace na rozcestí. Společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce; Praha 1967, Filosofický ústav ČSAV, například část I. a str. 1-26, 33-65, 98-118.

47)Přede dvěma či třemi roky natočili ve Velké Británii satirickou videonahrávku: do moderního domu namontovali jako poslední výkřik techniky výtah, k jehož ovládání stačí pouze hlasové povely. Do umělé inteligence zabudované do programového vybavení výtahu se ovšem vloudila jedna zcela nepatrná a naprosto zanedbatelná chybička: byla naprogramována pouze na oxfordskou angličtinu. Dva pánové, kteří do výtahu vstoupili, byli rodilí Skotové. A jak známo, skotské nářečí se poněkud liší od anglické výslovnosti absolventů prestižních univerzit v Oxfordu či Cambridgi. Jakmile se za oběma pány zavřely výtahové dveře, stal se pro ně „inteligentní" výtah smrtelnou pastí, neboť na žádné hlasové povely nereagoval, a tudíž pánové nemohli ani vyjet nahoru do poschodí, kam potřebovali, ani otevřít dveře a z výtahu uniknout. Zároveň je nutno nepouštět ze zřetele dialektiku Hegelova postulátu, jejž si poznamenal Lenin: „Svými nástroji člověk ovládá vnější přírodu, i když ve svých účelech je jí spíše podroben". Výroba a praktické používání nástrojů, jimiž člověk ovládá přírodní síly a živly, jsou totiž v pracovním procesu vždy podřízeny cílům (účelům), které mají vždycky konečný obsah, a proto nejsou „něčím o sobě a pro sebe rozumným", z čehož plyne, že ona „chytrost" (či „lstivost") lidského rozumu, o níž Hegel mluví, může být účinkováním přírody jako nekonečného, materiálního substancionálního celku lehce „přelstěna", jelikož člověk v důsledku nízké míry univerzality svojí předmětně přetvářecí praxe nedovede dohlédnout ekologické dopady (nebo, chcete-li, „ekologickou stopu") své pracovní a výrobní činnosti, nedokáže uvést svou činnost do souladu s myšlením coby atributem hmoty pojaté jako substance. (Viz Engels, F.: Podíl práce na polidštění opice. In: Dialektika přírody, Sebrané spisy sv. 20, v citovaném vydání str. 452-463 – zvláště pak str. 460-461, kde Engels píše, že bychom neměli přeceňovat svá „vítězství" nad přírodou a uvádí příklady, jež dokládají, že lidské úspěšné přetváření přírody může mít

v dlouhodobější perspektivě účinky, s nimiž se původně nepočítalo a které prvotní, jak by se alespoň zdálo, úspěchy lidského praktického snažení ruší nebo alespoň velmi problematizují). A digitální „umělá inteligence“ je také dílo pouze lidské, a tudíž se nemůže rovnat myšlení hmotné substance (= logice přírodních zákonů), která, jak zdůrazňoval svého času Spinoza, jako jediná myslí s absolutní nutností.

48)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 51.

49)Tamtéž, str. 203.

50)Viz Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 267-268.

51)Přiznám se bez mučení, že nemám nejmenší ponětí o tom, za jak dlouho může ve skutečnosti průměrně zdatný kovář vykovat jednu podkovu a jaká je její tržní prodejní cena. Náš příklad je tedy z věcného hlediska zcela (a záměrně) mimo realitu. V tomto případě to ale vůbec nevadí.

52)K řečenému viz Marx, K.: Bída filosofie, v citovaném vydání čtvrtého dílu sebraných spisů str. 89-142, kde Marx v polemice s Proudhonovou ekonomickou teorií ukazuje, že hodnotu užitné hodnoty vyráběného zboží nevytváří soukromá pracovní doba, kterou do užitné hodnoty finálního produktu výrobního procesu vkládá jednotlivec nebo skupina osob, ale pracovní doba společensky nutná a potřebná a společností (zastupovanou fungováním tržního ekonomického mechanismu) uznaná.

53)Viz Zelený, J.: O logické struktuře Marxova Kapitálu (příspěvek ke zkoumání základních logických otázek současného marxismu); Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1962, str. 36-57. Viz též Zelený, J.: O pravdivém a poctivém myšlení (úvahy o dialektice moderního vývojového myšlení); Svoboda, Praha 1988, například str. 32-39 a str. 42-51.

54)Viz Sitárová, Z. – Kliment, A.: Dějiny ekonomických teorií; Svoboda, Praha 1981, str. 59.

55)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 63. Šířeji pak viz tamtéž, str. 51-97. Okrajová poznámka: paní Čiperná (anglicky Quickly) je komická postava ze Shakespearovy hry „Jindřich IV“. Viz též Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, v citovaném vydání str. 54 a str. 234-240.

56)Tamtéž, str. 56-57.

57)Tamtéž, str. 58.

58)Tamtéž, str. 60.

59)Tamtéž, str. 54-55.

60)Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 271.

61)Viz tamtéž.

62)Viz tamtéž, například str. 262-267. Viz též Marx, K.: Bída filosofie, v citovaném vydání například str. 99-116, 145-152, 118-122. Podobně viz Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ I; Svoboda, Praha 1971, například str. 90-96, kde Marx kritizuje Proudhonovy pokusy zavést tak zvané „pracovní peníze“, jež měly vyřešit rozpory

zbožně peněžního oběhu vznikající z toho, že peníze jsou všeobecným hodnotovým ekvivalentem a zároveň jsou – kupříkladu v podobě stříbrných či zlatých mincí – běžným zbožím, které má hodnotu coby k jejich zhotovení společensky nutné a potřebné množství abstraktní čili kvalitativně stejnorodé a bezrozdílné práce, jež se může měnit, v důsledku čehož ceny zboží – neboli vzájemné poměry mezi společensky nutným množstvím práce obsaženým v jednotce užitné hodnoty zboží a společensky potřebným množství práce vězícím v peněžní jednotce – neustále kolísají kolem hodnot a zároveň se v cenách hodnoty zboží nejenom zrcadlí a zračí, ale i vytvářejí. Marx dokazuje, že „pracovní peníze" by vycházely z „hodnoty a ceny práce", což je, jak znovu opakujeme, „pojem stejně fetišistický jako žlutý logaritmus", a proto by nemohly plnit funkci míry hodnot a měřítka cen, neboť v sociálně ekonomické praxi zbožní výroby a směny by coby peněžní jednotka ztělesňovaly přímo a bezprostředně zespolečenštělou práci (pracovní dobu), která by se kladla ve formálním abstraktním protikladu vůči reálným pracovním dobám zpředmětněným v jednotlivých zbožích, a tudíž by se například hodinová peněžní poukázka rovnala v jednom případě dvěma hodinám, v jiném případě třem hodinám atd., atp. Nechť se laskavý i nelaskavý čtenář, je-li náležitě vědychtivý, vrátí ke třinácté a čtrnácté stránce našeho teoretického pojednání, kde jsme se pokusili na příkladu tří kovářů ukázat, že jedna hodina abstraktně obecné, kvalitativně stejnorodé a bezrozdílné práce (čili práce v sociálně ekonomické funkci obecného měřítka hodnoty, všeobecného hodnotového ekvivalentu) může mít rozdílný hodnotový obsah, může být nositelem odlišných množství a rozličných velikostí hodnoty podkov, které zmiňovaní mistři váženého cechu kovářského vyrábějí coby zboží. Již sociálně ekonomická praxe zbožní malovýroby a směny plodí naznačený absurdní rozpor: pouze hodina pracovní doby druhého kováře má bezprostředně hodnototvornou povahu, neboť se v ní přímo zračí hodnota podkovy, respektive dvou podkov (čili množství pracovní doby, společensky nutné a potřebné k jejich vykování, zhotovení, udělání, k jejich výrobě); hodina práce prvého kováře ztělesňuje z toho důvodu pouze polovinu hodnoty, hodnotové masy ztělesněné hodinou práce kováře číslo dvě; hodina práce třetího, nejzručnějšího kováře, pak zosobňuje tři poloviny hodnoty, hodnotového objemu vyprodukovaného kovářem, jehož konkrétní živá práce se stala obecným měřítkem hodnoty – a to ve skryté podobě, při vzájemném porovnávání hodnot, jež vězí v kvalitativně různorodých a odlišných užitných hodnotách: v našem příkladě kovářských podkov a jednoho eura jakožto jednotky užitného hodnoty peněžního zboží. Stále si musíme připomínat, že při výrobě a směně zboží se společensky nutná pracovní doba, skrytě obsažená v jejich užitné hodnotě, realizuje nikoli přímo a bezprostředně, leč zprostředkovaně, skrze jiné zboží v sociálně ekonomické roli peněžního všeobecného hodnotového ekvivalentu.

63)Viz Marx, K.: Kapitál III-2; SNPL, Praha 1956, str. 366. Mudrování, které nahrazuje vědecký pojem marxistické filosoficko-ekonomické teorie „hodnota a cena pracovní síly (pracovní schopnosti) dělníka", jenž jako jediný umožňuje vysvětlit zdroj, příčinu a podstatu systému kapitalistického vykořisťování, fungování kapitalistického soukromého vlastnictví, spekulativní pojmovou konstrukcí „hodnoty a ceny dělníkovy práce", jež je typická pro rozmanité „teorie" vulgární buržoazní politické ekonomie, se vskutku rovná meditování o tom, zda by se logaritmy nedaly vymalovat v červené, modré, žluté či zelené barvě, zda je derivace lépe tesat do mramoru nebo odlévat do bronzu, nebo jestli by se určité integrály měly hrát na housle (či na varhany) v durové tónině, kdežto integrály neurčité v tónině molové nebo naopak.

64)Viz Sobolič, P.: Koman, Bratislava 2015, například str. 17-18.

65)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 55.

66)Tamtéž, str. 56.

67)Tamtéž, str. 61-62. Srovnej s příkladem na str. 13-14 naší teoretické studie. Zdá se nám pouze, že v určitém místě této textové pasáže se jedná o drobnou nepřesnost, způsobenou patrně českým překladem: stejné časové úseky dávají tatáž množství nikoli hodnot, ale soukromé pracovní doby, abstraktně obecné, kvalitativně stejnorodé a bezrozdílné práce, která současně v závislosti na produktivní síle konkrétní práce zosobňují odlišné velikosti hodnot. Okrajová poznámka: zmíněná textová pasáž prvního dílu Kapitálu zároveň dokládá, proč nemůže mít práce hodnotu a cenu. Z našeho příkladu vysvítá, že kdyby tomu tak bylo – a práce měřená pracovní dobou by byla všeobecným hodnotovým ekvivalentem –, rovnala by se hodina abstraktně obecné, kvalitativně stejnorodé a bezrozdílné práce jednou půlhodině a v dalším případě dvaceti minutám společensky průměrné a jednoduché práce, což je absurdní nesmysl. Současně je zjevné, proč musí být hodnota zboží vyjádřena oklikou v jiném, „královském" (či „knížecím") peněžním zboží, v němž nabývá hodnotový společenský a mezilidský výrobní vztah odcizené a zvěcnělé, převrácené podoby, díky níž může „vznešené peněžní zboží" konat sociálně ekonomickou funkci všeobecného hodnotového ekvivalentu: jinak by totiž nemohla hodina soukromé konkrétní živé práce tří mistrů ušlechtilého kovářského řemesla – zopakujme si, že v našem příkladě vyková první kovář za hodinu jednu podkovu, druhý dvě a třetí podkovy tři – představovat a ztělesňovat rozličné části, odlišné velikosti hodnoty, vyrábět vzhledem k rozdílné produktivní síle práce jednotlivých kovářů různě veliké hodnotové masy. Peníze v sociálně ekonomické úloze všeobecného hodnotového ekvivalentu vlastně zakrývají absurditu hodnotové a cenové rovnosti práce mezi hodinou, půlhodinou a třetinou hodiny – hodinová práce našich, rozličnou zručností vybavených mistrů cechu kovářského, má stejnou hodnotu a cenu jako v jednom případě práce trvající třicet minut, ve druhém případě pak práce dvacetiminutová –, k níž musí logicky a zákonitě dospět buržoazní či maloburžoazní fetišistická pojmově teoretická konstrukce o „hodnotě a ceně práce", absurdního závěru, v němž se zračí a zrcadlí kolísání jednotlivých soukromých, živých konkrétních prací navzájem izolovaných a odcizených zbožních malovýrobců kolem hodnoty (neboli kolem společensky průměrného množství živé a zvěcnělé práce, pracovní doby společensky nutné a potřebné ke zhotovení jednotky užitné hodnoty daného výrobku), které je typické pro logiku prosté zbožní výroby.

68)Tamtéž, str. 85-97, kde vědychtivý čtenář najde kapitolu „Zbožní fetišismus a jeho tajemství". Zmíněné postavy náleží do Shakespearovy hry „Mnoho povyku pro nic".

69)Tamtéž, str. 100. Marx ukazuje, že každé zboží je nositelem relativní a ekvivalentní formy hodnoty a tyto dva póly hodnotového určení se vzájemně předpokládají, podmiňují, zdůvodňují a doplňují, současně však tvoří jednotu protikladů neboli rozpor, jednotu vzájemně protikladných sociálně ekonomických určení, a tudíž se i navzájem popírají a vylučují. Vývoj rozporu mezi relativní a ekvivalentní formou hodnoty je hybnou silou historického rozvoje zbožní (hodnotové) sociálně ekonomické formy výroby, jenž nalézá řešení v krystalizaci peněžního hodnotového ekvivalentu a rozdvojení světa zboží na zboží „obyčejné" a peněžní zboží „královské" – viz tamtéž, str. 63-85.

70)Viz tamtéž, str. 107-154.

71)Viz tamtéž, str. 98-106. Okrajová poznámka: na rozličných internetových stránkách se můžeme dozvědět, že vzácné kovy jako zlato či stříbro (nebo měď či železo, které již tak vzácné nebyly – je známo, že staří Keltové razili železné peníze) nebyly jedinými statky, které zpředmětňovaly všeobecnou vývojovou formu hodnoty a ztělesňovaly sociálně ekonomickou funkci všeobecného peněžního hodnotového ekvivalentu: staří Babylóňané používali k tomuto účelu obilná zrna, staří Číňané mušle, u starých Mayů hrály tuto úlohu kakaové boby, u Aztéků peří vzácných ptáků, staří Slované platili dle svědectví cestovatelů jemnými plátěnými šátečky, čímž od slova „plátno“ údajně vznikla odvozená slova „platit“ a „platidlo“. U velkého počtu starověkých národů hrál při směně zboží funkci peněz významnou úlohu coby obecně uznávané platidlo a ztělesnění bohatství jednotlivce i rodu a kmene dobytek (krávy, ovce, kozy, velbloudi atd., atp.); u afrického kmene Masajů je tomu tak dodnes. Nelze se proto divit, že v jazyce latinském pochází od slova „pecus“ neboli „dobytek“ slovo „pecunia“ čili „peníze“, což možná inspirovalo jednoho z římských císařů ke slavnému výroku, že líbezně voní i peníze ze smradlavých veřejných záchodků, poté, co lidumilně zavedl daň z jejich užívání. Z nastíněného pravidla se prý vymykala pouze kultura a civilizace starých Inků, která údajně neznala obchod ani peníze, neboť roli peněz v ní hrála práce: obyvatelstvo totiž neplatilo daně penězi, ale časem (zřejmě počtem odpracovaných dní) měřenými pracovními službami, které poskytovalo státu a za to obdržel každý občan od inckého státu všechno, co potřeboval nezbytně k životu.

72)Viz Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 146-158. K napsanému na těchto stránkách přičinil Marx zajímavou poznámku: „Monetární soustava je v podstatě katolická, úvěrová soustava je v podstatě protestantská… Ve formě papírových peněz má peněžní forma existence zboží jen společenskou jsoucnost. Jen víra přináší spasení. Víra v peněžní hodnotu jakožto imanentního ducha zboží, víra ve výrobní způsob a v jeho předurčený řád, víra v jednotlivé činitele výroby jakožto pouhé personifikace kapitálu, který se sám zhodnocuje. Ale jako se protestantismus neodtrhl od základů katolicismu, tak se ani úvěrová soustava neodtrhává od základů monetární soustavy.“ (Tamtéž, str. 139). Viz též Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 733-735.

73)Viz tamtéž, str. 140-146.

74)Viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 49-88.

75)Viz Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 275-276.

76)Marx, K.: K židovské otázce, Sebrané spisy sv. 1; SNPL, Praha 1956, str. 387-388.

77)Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 58-59.

78)Tamtéž, str. 81-82.

79)Viz str. 11 našeho teoretického pojednání, k níž se vážou poznámky číslo 44 a 45.

80)Viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 111-133. Viz též poznámka číslo 25 naší studie.

81)Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, v citovaném vydání třetího dílu sebraných spisů str. 46.

82)Viz Heller, J.: Aktuálnost Marxova a Engelsova pojetí vztahu vlastnictví a dělby práce; Filozofický časopis 3/1985, str. 313-327. Na stránce 316 svého pojednání autor cituje z „Německé ideologie“ myšlenku klasiků o totožnosti dělby práce a soukromého vlastnictví výrobních prostředků.

83)Viz Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ I, v citovaném vydání str. 114.

84)Viz Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 146-160.

85)Viz především Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II, v citovaném vydání str. 85-129. Viz též Heller, J.: Aktuálnost Marxova a Engelsova pojetí vztahu vlastnictví a dělby práce, v citovaném vydání především str. 313-327. A dále Heller, J.: Přínos klasiků pro analýzu procesu přechodu od kapitalismu ke komunistické společensko-ekonomické formaci. In: Heller, J. – Neužil, F.: Kdopak by se Marxe bál?; Nakladatelství FUTURA, Praha 2011, str. 17-18. Jedná se o první kapitolu zmíněné knihy na str. 15-33.

86)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 107.

87)Tamtéž.

88)Viz str. 21 našeho teoretického pojednání.

89)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 110-111. Latinský výraz „caeteris paribus“ znamená v českém jazyce „ za jinak stejných podmínek“. Okrajová poznámka: velikost hodnoty kupříkladu unce zlata může stoupnout o 1000% neboli o desetinásobek původní velikosti, nemůže však klesnout o tisíc procent, protože velikost hodnoty unce zlata se rovná sto procent, a proto pokles hodnoty o sto procent odpovídá snížení velikosti hodnoty na nulu a nulová velikost hodnoty dělená (či násobená) deseti (nebo jakýmkoli jiným číslem) se rovná opět nule. V tomto místě námi citovaného českého vydání prvního dílu Kapitálu je, jak se alespoň zdá, zjevná chyba, která se do textu dostala patrně nepozorností korektora. Domnívám se, že v místě, které jsme ocitovali, by mělo stát například: „Kdyby hodnota zlata klesla třeba 1000krát…“ (nebo 100krát: jedná se o zmenšení hodnoty unce zlata – neboli objemu, množství, délky atd., atp. pracovní doby, která je společensky nezbytná a potřebná k výrobě oné unce zlata, jak je nutno mít neustále na zřeteli – v sociálně ekonomické funkci jednotky peněžního zboží na jednu setinu či tisícinu původní velikosti).

90)Tamtéž, str. 108.

91)Na webovém portálu české části Marxistického internetového archivu se nalézá české vydání prvního dílu Kapitálu ve Státním nakladatelství politické literatury v Praze roku 1954. V něm také najdeme zmíněné místo českého překladu, které jsme ocitovali.

92)Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, v citovaném vydání str. 194-195. Na okraj ještě dlužno poznamenat, že český překladatel se v tomto místě textu dopustil stejné chyby jako překladatel ruský, což svádí k domněnce, že první české vydání prvního dílu Kapitálu se opíralo nikoli o německý originál, leč o překlad německého originálu do ruštiny.

93)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 111.

94)Tamtéž, str. 114-115. Celá příslušná kapitola v prvním díle Kapitálu pod názvem „Peníze čili oběh zboží“ viz tamtéž, str. 107-154.

95)Viz str. 28-29 naší teoretické studie, k nimž se váže poznámka číslo 93.

96)Na wikipedii se můžeme dočíst, že tak zvaná „trojská unce zlata“ se rovná přibližně 31,10 gramu – viz příslušná stránka nezávislé internetové encyklopedie.

97)K řečenému viz například Kříž, K.: Transformační problém (v užším, širším a nejširším smyslu slova); Politická ekonomie číslo 6/1968, str. 517-518.

98)Z předešlých čtyř odstavců textu naší studie vidíme, že předpoklad, podle něhož se fungování mechanismu utváření rovnovážných tržních nákupních a prodejních cen, dosažení tržní rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou, odvíjí z konstantní hodnoty měnové jednotky peněžního zboží, je logický a racionální. Vždyť na první pohled logické úsilí těžit zvláštní a mimořádný zisk z cenového rozdílu mezi koupí a prodejem ve směně zboží má rozumný smysl pouze za předpokladu stálé kupní síly peněžního zboží. A pokud by se hodnota kvalitativně nové užitné hodnoty ve zmiňovaném inovačním odvětví výroby zboží vyjadřovala v relativně se zhodnocujících penězích (čili v rostoucí kupní síle měnových jednotek peněžního zboží), zračila by se ve srovnání s jinými produkčními sférami v klesající tržní ceně, což by možnost vstupu dalších zbožních malovýrobců do daného výrobního odvětví nezvětšovalo a nerozšiřovalo, ale naopak zmenšovalo a zužovalo. Laskavý či nelaskavý čtenář se může též ještě jednou vrátit ke stránkám 28-29 našeho teoretického pojednání, kde uvádíme citát z první kapitoly prvního dílu Kapitálu, v níž Marx vysvětluje pohyby tržních cen, které nastávají v důsledku vzájemné kauzální (neboli příčinně důsledkové) souvislosti mezi růstem (poklesem) hodnoty jednotky užitné hodnoty vyrobeného zboží a zvětšováním (zmenšováním) hodnotového obsahu (neboli kupní síly) měnové jednotky „královského“ (či „knížecího“) peněžního zboží.

99)Vážený pan docent Roman Joch kategoricky tvrdí, že Marxova pracovní teorie hodnoty vychází z chybných teoretických postulátů Adama Smitha a Davida Ricarda, podle nichž závisí hodnota výrobku nějakým způsobem na práci, která je do onoho výrobku vložena. V tom prý tkví základní Marxův omyl, jelikož hodnota výrobku nemá objektivní charakter, není objektivní kategorií, ale pouze kategorií subjektivní. Hodnota vyrobeného zboží závisí dle pana docenta na tom, zda se najde někdo, kdo je ochoten si ono vyrobené zboží koupit a za kolik, nezávisí tedy na nabídce, ale na poptávce, je coby čistě subjektivní kategorie vytvářena a určována poptávkou. Hodnotu zboží neurčuje ten, kdo jej vyrobí a nabízí, ale ten, kdo je kupuje. Z toho pak kupříkladu plyne, že neexistuje ani žádná přesná a „objektivně spravedlivá“ výše dělníkovy mzdy, která závisí na tom, zda a jak se dohodne s kapitalistickým majitelem firmy. Tuto argumentaci váženého pana docenta Romana Jocha si lze vyslechnout v přednášce, kterou je možno nalézt na you tube po zadání jména „Roman Joch“, kde lze najít i celý vzdělávací cyklus přednášek páně Jochových.

100)Okrajová poznámka: uvádí se, že přesně takové teoretické argumenty použil v roce 1995 v diskusi se stávkujícími železničáři tehdejší předseda vlády, jímž byl jistý Václav Klaus, vysokoškolský profesor v oblasti ekonomických věd.

101)Viz Rumler, M. a kolektiv: Ekonomika vyspělého kapitalismu a vědeckotechnická revoluce; Svoboda, Praha 1979, str. 373-374.

102)Viz tamtéž, například str. 368-384.

103)Viz tamtéž, str. 376.

104)Viz tamtéž, str. 377.

105)Viz Marx, K. – Engels, F.: Manifest Komunistické strany, v citovaném vydání čtvrtého dílu sebraných spisů str. 456-457.

106)Viz Sitárová, Z. – Kliment, A.: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 211-232.

107)Viz Smetana, L.: Tržní ekonomický mechanismus v monopolistickém kapitalismu. In: Politická ekonomie; Svoboda, Praha 1966, str. 149-169, zvláště pak str. 153-160.

108)Viz Rumler, M. a kolektiv: Ekonomika vyspělého kapitalismu a vědeckotechnická revoluce, v citovaném vydání str. 377-379; celá kapitola pod názvem „Chronická inflace a soudobý kapitalismus“ viz tamtéž, str. 357-403.

109)Viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 130.

110)K těmto údajům se může vědychtivý čtenář dostat, bude-li na nezávislé internetové encyklopedii pátrat po zmíněném americkém ekonomovi. Americký profesor Milton Friedman, jenž se stal v roce 1976 nositelem Nobelovy ceny za ekonomii, svého času poněkud nadneseně a pateticky pravil, že „Fisherova rovnice hraje stejně fundamentální úlohu v měnové teorii, jako Einsteinova rovnice $E = m \times c^2$ hraje ve fyzice“. (Friedman, M.: Za vším hledej peníze; Nakladatelství Grada Publishing, Praha 1997, str. 46).

111)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 124-125.

112)O „kvantitativní teorii peněz“ a „currency principle“ viz Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 93-96. Viz též Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 760. Podobně viz též Marx, K.: Ke kritice politické ekonomie – teorie o oběživu a penězích, kterou je možno stáhnout z webové stránky Marxistického internetového archivu.

113)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 151.

114)Viz Rumler, M. a kolektiv: Ekonomika vyspělého kapitalismu a vědeckotechnická revoluce, v citovaném vydání str. 320-330.

115)Viz Chazin, M.: Skutečné příčiny světové finanční krize, část 1. a část 2.; tento článek lze nalézt na internetové stránce www.worldcrisis.ru. Okrajová poznámka: uváděné číselné údaje se, jak to vyplývá z kontextu, vztahují k rokům 2008 – 2009.

116)Viz tamtéž. Okrajová poznámka: při četbě této velmi působivě a přesvědčivě znějící a vyhlížející konspirační teorie – která se, což nutno panu Chazinovi přiznat, beze sporu opírá o řadu objektivně pravdivých momentů! – dlužno mít stále na zřeteli, že vážený pan Chazin kritizuje hospodářskou politiku americké velkoburžoazní finanční oligarchie z hlediska vlastnických a mocenských zájmů ruské novoimperialistické mafiánské lumpenburžoazní oligarchie.

117)O plánech na vytvoření amera a globa i nové feudální společnosti pomocí mikroprocesorových informačních technologií se lze dočíst kupříkladu na internetové adrese www.matrix-2001.cz či www.cez-okno.net/node/805. Okrajová poznámka: je známo, že talentovaní a šikovní hackeři se dokáží nabourat i do operačního systému počítačů v Pentagonu. Není proto tak zcela neodůvodněnou domněnka, že by dokázali

zavirovat, zablokovat či přeprogramovat i tyto mikro či spíše nanočipy, tak jako již dnes není problém komukoliv zablokovat bankovní účet či kartu do bankomatu, z čehož plyne, že pro „vládce světa“ by ovoce jejich „nového světového pořádku“ mohlo být hodně kyselé. Okrajová poznámka číslo dvě: Říkáme-li, že tržní nákupní a prodejní cena dvěstěkorunové bankovky je bankovka symbolizující hodnotu a kupní sílu dvou set korun, pak tento postulát platí jedině na území našeho státu. Jakmile však začne být tato bankovka směňována za dolary, libry nebo eura, pak se tržní nákupní a prodejní cena dvousetkorunové bankovky začne okamžitě měnit. Podobně se i tržní nákupní a prodejní cena jedné unce zlata vždy rovná jedné unci zlata, současně však i rozličnému množství liber, eur, dolarových či korunových bankovek, které se bude měnit v závislosti na pohybech a změnách jejich kupní síly (hodnoty), což názorně dokládá, že globalizovaná kapitalistická výroba zboží dospěla zatím při rozvoji hodnotového sociálně ekonomického vztahu pouze do stádia rozvinuté formy hodnoty, nikoli na úroveň všeobecné hodnotové ekvivalence.

118)Viz Sitárová, Z. – Kliment, A.: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 130-135. Viz též informace, které lze načerpat po zadání hesla „Sayův zákon“ na internetovém serveru www.wikipedia.cz.

119)Viz tamtéž, str. 211-232.

120)Viz ještě jednou str. 33 našeho teoretického pojednání, s níž se pojí poznámky číslo 99 a 100.

121)Friedman, M.: Za vším hledej peníze, v citovaném vydání str. 206.

122)Tamtéž, str. 223.

123)Tamtéž, str. 188.

124)Viz ještě jednou Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 111. Fisherovu rovnici nalezne vědychtivý čtenář na str. 38 naší teoretické studie.

125)Viz str. 39-41 našeho článku.

126)Zdá se nám, že takového dojmu musí nabýt laskavý i nelaskavý čtenář po přečtení celé příslušné kapitoly páně Friedmanova díla pod názvem „Příčiny a léčení inflace“. (Viz Friedman, M.: Za vším hledej peníze, v citovaném vydání str. 185-223. O tom, že profesor Friedman je stoupencem kvantitativní teorie peněz, se lze dočíst i v příslušném článku na nezávislé internetové encyklopedii).

127)O konceptu „negativní daně“ viz článek, jejž lze najít po zadání příslušného hesla na webovém portálu www.wikipedia.cz., na němž se může laskavý i nelaskavý čtenář seznámit též s myšlenkovým obsahem a způsoby praktické sociálně ekonomické realizace „všeobecného (nepodmíněného) základního příjmu“.

128)Tyto údaje si může čtenář ověřit ze statí, které jsou na nezávislé internetové encyklopedii věnovány období amerického prezidentování Ronalda Reagana, kdy v čele Velké Británie stála coby „železná lady“ ministerská předsedkyně Margaret Thatcherová.

129)Viz Friedman, M.: Za vším hledej peníze, v citovaném vydání str. 225-229.

130)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 144-146. Na stránce 145 najdeme dole pod čarou poznámku číslo 97, která se týká vztahů, jaké panovaly mezi dlužníky a věřiteli z řad anglických obchodníků na počátku 18. století: „Mezi obchodníky zde v Anglii panuje takový duch krutosti, jaký se nevyskytuje v žádné jiné společnosti lidí nebo v jiné zemi na světě“. O možnosti upadnout ve starověkém Římě do otroctví kvůli nezaplacenému dluhu hovoří „Zákony dvanácti desek“, o nichž lze nalézt článek na nezávislé internetové encyklopedii. Také ve starověkém Řecku probíhal obdobný sociálně ekonomický proces zrození otroctví pro dluhy, jenž rozkládal původní rodově kmenové uspořádání a prvobytné pospolný, beztřídní společenský řád starověké řecké společnosti a díky němuž vznikala třídně sociální diferenciace a strukturace otrokářského výrobního způsobu a společenského řádu na otrokáře a otroky. O tom i o Solónových reformách, které se pokoušely zrušit otroctví pro dluhy, se vědychtivý čtenář může dočíst ve stati „Starověké Athény“, kterou lze též najít na webovém serveru www.wikipedia.cz.

131)Tamtéž, str. 147-149. Na stránce 147 nalezne vědychtivý čtenář pod čarou Marxovu poznámku pod číslem 100, v níž se praví, že „tento náhlý přechod od úvěrového systému k monetárnímu přidává k praktické panice teoretickou hrůzu a agenti oběhu se dělí neproniknutelného tajemství svých vlastních vztahů“, načež se zde uvádí citát z knihy Johna Bellerse, jejíž název si může každý čtenář na zmiňované stránce najít: „Chudí jsou bez práce, protože bohatí nemají peníze, aby jim dali práci, ačkoli mají tutéž půdu a tytéž pracovní síly, aby mohli dát vyrábět potraviny a šaty, jako měli dříve; právě to tvoří skutečné bohatství národů, a nikoli peníze“.

132)Marx, K.: Kapitál III-1; Svoboda, Praha 1989, str. 425-432. Celá kapitola pod názvem „Úvěr a fiktivní kapitál“ viz tamtéž, str. 425-440. Výraz „a run on the banks“ v českém jazyce znamená a dá se tudíž do češtiny přeložit, jestli se nemýlím, jako „hon (útok, nápor) na banky“.

133)Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 10-14. Celá kapitola pod názvem „Součásti bankovního kapitálu“ viz tamtéž, str. 7-19.

134)Viz tamtéž, str. 39-49. Jedná se o kapitolu „Přeměna peněz v zápůjční kapitál“.

135)Viz tamtéž, str. 43.

136)Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 432-440.

137)Viz Jánský, J: Peníze jako dluh: je to pravda? Jedná se o článek, jejž lze najít na webovém serveru www.silverum.cz. Okrajová poznámka: křestní jméno autora stati zní Jiří. Poznamenejme ještě, že myšlenkový obsah článku Jiřího Jánského jsme se pokusili „přečíst dialekticko-materialisticky“, v souladu s marxistickou filosoficko-ekonomickou teorií hodnoty a nadhodnoty a přetváření nadhodnoty v zisk.

138)Pokud byly svého času ve Skotsku v oběhu vskutku 3 miliony liber šterlinků a na bankovních účtech se nalézalo 27 milionů liber šterlinků vkladů, rovnal se vzájemný poměr vkladů v bankách a množství peněz v oběhu právě 9:1, neboť tři krát devět dává dvacet sedm.

139)Viz Sitárová, Z. – Kliment, A.: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 161-179, zvláště pak str. 176-179.

140)O Ponziho schématu viz příslušný článek na nezávislé internetové encyklopedii, kde lze nalézt stať i o pyramidovém modelu podnikatelské aktivity.

141)K textové pasáži naší teoretické studie, která pojednává o tvorbě bezhotovostních elektronických (virtuálních) peněz viz kromě již zmíněného článku Jiřího Jánského především stať Paula Grignona – viz Grignon, P.: Peníze jako dluh, k níž náleží i dokumentární instruktážní film stejného názvu. Kromě toho viz Hasslberger, J. (Josef): Peníze a dluh; Vít, J. (Josef): Peníze jako dluh aneb Jak vyrábět peníze; Zeman, J. (Jan): Peníze jako dluh. Všechny uvedené články lze objevit na Seznamu po zadání jména autora a názvu stati. Poznamenejme ještě, že myšlenkový obsah těchto textů vychází z článku a dokumentárního filmu Paula Grignona.

142)Viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 45.

143)Viz Engels, F.: Německý socialismus veršem a prózou, v citovaném vydání čtvrtého dílu sebraných spisů str. 218-225.

144)Viz Lenin, V. I.: Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu, Vybrané spisy sv. 2; Svoboda, Praha 1973, str. 464-495.

145)Textem, jenž je vcelku prost těchto mystických světonázorových tendencí a pojednává o bezhotovostním utváření peněz s potřebnou mírou objektivity a racionality, je článek Radovana Novotného – viz Novotný, R.: Jsou dnešní peníze ještě plnohodnotnou odměnou?, jenž se na konci srpna roku 2008 objevil na webovém portálu www.mesec.cz. Podobně je tomu u příspěvku Adama Votruby – viz Votruba, A.: Podstata peněz, jenž spatřil světlo světa 21. 10. 2010 v Deníku Referendum.

146)Tyto návrhy je možno nalézt v již zmíněném článku Jiřího Jánského, jehož podnikatelská aktivita spočívá ve finančním poradenství občanům v oblasti co nejvýhodnějšího ukládání peněz do drahých kovů, zlata a stříbra. Z názvu internetového portálu, z nějž jsme uvedený text převzali, se zdá, že pan Jánský dává přednost stříbru před zlatem, jelikož stříbro je údajně prostší, lidovější a obyčejnému pracujícímu člověku bližší než aristokratické zlato – a je ho k dispozici víc, takže je lacinější než vzácnější zlato, jehož historie je „příliš potřísněna krví nevinných“.

147)Tento slovní výraz se objevuje v již zmíněném článku Paula Grignona, v němž autor mimo jiné píše, že „bankovnictví bylo počato v nespravedlnosti a zplozeno ve hříchu“. Na internetu se o Paulu Grignonovi můžeme dočíst, že jej už během středoškolských studií natolik vyděsily principy, na nichž funguje moderní bankovnictví, že se rozhodl nikdy v životě se nezadlužit. Se svou družkou odjel do lesnaté části Britské Kolumbie, kde žili nejprve ve stanu, později ve vlastnoručně zhotoveném srubu, živili se lovem a plody práce svých rukou na poli. Minimální potřebné peníze si Grignon vydělával jako lesní dělník. (Viz Janeček, V.(Vít): Peníze jako dluh – pronikavé entrée soumraku demokracie. Tento článek se objevuje mezi statěmi, na které zájemce narazí, když na Seznamu zadá heslo „Peníze jako dluh“).

148)Viz článek o kryptoměnách na nezávislé internetové encyklopedii, kde laskavý i nelaskavý čtenář nalezne pojmově konkrétnější informace o této sociálně ekonomické formě v „toku pohybu“. Na internetu lze najít i webový portál www.kryptomagazin.cz, na němž je možné o rozmanitých podobách kryptoměn načerpat zevrubné a podrobné informace. Články na této internetové stránce zdůrazňují mimo jiné, že kryptoměny

(například bitcoin) – právě z toho důvodu, že se v rámci digitálních informačních technologií utvářejí díky určitému počítačovému programu – není možné (na rozdíl od

klasických peněz, které představují finanční hotovost, jíž může člověk běžně disponovat), padělat.

149)Tolik Paul Grignon. Z překladu jeho článku do češtiny jsme uvedli doslovný citát, citovanou textovou pasáž českého překladu bylo ovšem nezbytné podrobit nezbytným redakčním úpravám.

150)Viz tamtéž.

151)Viz stať o „Bankovnictví částečných rezerv“ na nezávislé internetové encyklopedii. Některé textové pasáže poměrně stručného článku, zvláště odstavec o utváření rezervního účtu a přirůstání množství peněz na onom účtu ve zmiňované bankovní praxi, nám připadaly nepříliš jasné, z tohoto důvodu jsme si je dovolili poněkud upravit, aby vyznívaly, jak nám připadá, logičtěji a navazovaly tak na logiku procesu půjčování peněz vzniklých z dluhu neboli z ničeho. Je tedy možné, že jsme výklad o systému „bankovnictví částečných rezerv“ zjednodušili až příliš.

152)Viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 74-77.

153)Viz stať „Farma zvířat“, kterou je možné vyhledat na internetovém serveru www.wikipedia.cz. Existuje samozřejmě i české vydání jak tohoto Orwellova díla, tak i anti-utopického (neboli dystopického) románu „1984“.

154)Tři odstavce našeho teoretického pojednání, které jsme věnovali finanční krizi globalizovaného kapitalismu v roce 2008, viz Žižek, S.: Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška aneb Proč musela utopie liberalismu zemřít dvakrát; Nakladatelství Rybka Publishers, Praha 2011, především str. 5-69. Čtenář, jenž sleduje řádky naší pojmově teoretické studie svým zkoumavým zrakem, zajisté nalezne i dnes na nezávislé internetové encyklopedii alespoň jeden článek věnovaný americké krizi na trhu hypotečních úvěrů, jež roku 2008 odstartovala globální finanční krizi.

155)Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 463-464. (Celá kapitola pod názvem „Úloha úvěru v kapitalistické výrobě“ viz tamtéž, str. 463-470).

156)Tamtéž, str. 464-465.

157)Tamtéž, str. 465-466.

158)Tamtéž, str. 466-469.

159)Tamtéž, str. 469-470.

160)Viz Bauman, Z.: Tekutá modernita; Mladá fronta, Praha 2002, například str. 9-30, 89-96, 209-266, 291-316.

161)Viz stať „Sovětský svaz se rozložil přes noc. Nepředpokládejte, že západní demokracie bude trvat navždy“, která se objevila na internetových Britských listech 6. 12. 2016.

162)Tento proces sociálně ekonomické a sociálně politické diferenciace vlastnické a mocenské elity globalizovaného kapitalismu dále posiluje kapitalistické zaměstnávání kognitariárního proletariátu v rámci tak zvané „čtvrté průmyslové revoluce“, jehož hodnotovou stavbu zkoumáme v deváté kapitole našeho pojmově teoretického pojednání. Pružná robotizace technologických výrobních postupů, která bude charakteristická pro čtvrtou průmyslovou revoluci, bude mít výrobně vztahovým důsledkem i novou logiku fungování globalizovaného kapitálu, díky níž by se kupříkladu měly (či mohly) do Spojených států vrátit některé průmyslové výroby (dejme tomu výroba automobilů), které v průběhu nynější fáze globalizace „odpluly“ do Číny nebo do Indie.

163)Viz odstavec textu, jenž se nalézá na str. 21-22 naší teoretické studie a s nímž se pojí poznámka číslo 73.

164)V souvislosti s historií vzniku a řešení řeckého státního dluhu uvedeme pouze tyto čtyři články, které jsme nalezli na Britských listech: „Řecko je nejnovějším bojištěm války finančních elit proti demokracii“ z 9. 7. 2015; „Tato „dohoda“ povede jen k dalšímu prohlubování řecké hospodářské krize“ z 13. 7. 2015; „MMF varuje, že Řecko naléhavě potřebuje osvobodit od dluhů“ z 15. 7. 2015; „Reformy vnucené Řecku selžou“ z 18. 7. 2015, jejž napsal levicový řecký ekonom a svého času i ministr financí řecké vlády Janis Varoufakis. Zdá se nám, že již názvy vybraných statí (do příslušné složky notebooku jsme si jich z internetu stáhli několikanásobně více) poměrně dobře naznačují, oč ve zmíněné historii šlo (a stále jde), jaká je její podstata.

165)Viz Keller, J.: Kde mizejí peníze; deník Právo z pátku 27. května 2011, str. 6.

166)O bohulibých podnikatelských aktivitách „lidumilného miliardára“ uvedeme pouze charakteristický článek Jiřího Hovorky – viz Hovorka, J.: Babišovy pekárny zkouší trik, jak Němcům snížit mzdy. Na pracovní místa přitom dostaly dotaci. Tento článek pojednává o expanzi podnikatelské aktivity Andreje Babiše do Německa, jejímž cílem bylo vytěžit zisk jak díky úsporám na mzdách zaměstnancům, tak i díky dotacím od vlády spolkové země Sasko-Anhaltsko, kterýžto veskrze bohulibý a ušlechtilý podnikatelský záměr poněkud narazil u nepřejícných německých odborů. Článek se objevil na webovém serveru Aktuálně.cz 11. 5. 2017.

167)Musíme si být stále vědomi, že v žádném případě nejde pouze o náboženskopolitický fundamentalismus islámský, leč samozřejmě i judaistický, buddhistický nebo hinduistický, že klerofašistická ideologie a politika může mít i podobu militantního katolického klerikalismu; náboženskou filosofií radikálního (puritánského) protestantismu inspirovaných povídaček o jakoby „nevyhnutelném střetu křesťanské a islámské civilizace“, jímž se „naplní biblické proroctví o Armagedonu“, či o tom, že „Amerika musí být vždy a všude na prvním místě“, jelikož americkému národu – jenž vždy byl, jest a zůstane národem tvrdě pracujících a hluboce zbožných, křesťansky založených, opravdových (neboli bílých) amerických vlastenců (kteří svého času hájili ve Vietnamu „svobodu a demokracii“ proti „bezbožnému komunismu“), co nedovolí rozložit a rozvrátit tradiční americký způsob života (jenž kvete zvláště v jižanských státech a zdobí jej například bílé kápě Ku-klux-klanu a hořící kříže) a nikdy nepřijmou „dekadentní liberály“, kteří se jako „nepřátelé lidu“ snaží pravou křesťanskou zbožnost i americký způsob života ohrozit a popřít (kupříkladu prosazováním zákonů nařizujících, aby se ve školách vyučovala místo biblické teorie o stvoření světa „ďábelská“ vývojová teorie darwinistická) – svěřil bůh zvláštní, světodějné poslání prosazovat „nový světový řád“, samozřejmě v čele se Spojenými státy; nebo

v současném lumpenburžoazním Rusku stále sílící obrozované černosotněnské ideologie, která hlásá, že ruský národ je národem, jejž si vyvolil bůh v roli „Krista-spasitele“, aby všem ostatním národům světa zprostředkoval poznání jedině pravé křesťanské (protože pravoslavné) náboženské víry. Okrajová poznámka: je vskutku zvláštní a pozoruhodné, jak jsou si tyto rozličné teorie o „vyvolených národech“ podobné: když počne nějaký moudrý a vysoce vzdělaný muž, příslušník národa „xy“, filosofovat o tom, jaký že národ byl bohem (či prozřetelností neb osudem) vyvolen k zvláštnímu, světodějnému poslání, můžeme s dosti velkou věrohodností předpokládat, že nakonec dospěje – ke svému velikému překvapení! – k závěru, že takovým národem jest – jaká to zvláštní, šťastná náhoda! – právě onen národ, k němuž náleží i jeho maličkost: a jenž má zajisté, opíraje se o vůli vyšší, které vzdorovati nelze, plné právo obětovat k naplnění svého historického poslání jiné národy, jimž se takové milosti nedostalo.

168)Srovnej se známou Leninovou teorií o dvou historických tendencích (stránkách, aspektech, atributech) při řešení národnostní otázky – viz Lenin, V. I. : Kritické poznámky k národnostní otázce a O právu národů na sebeurčení, v citovaném vydání druhého dílu Leninových vybraných spisů například str. 257-258 a str. 289-302.

169)Viz str. 22-23 naší teoretické studie, na něž organicky navazují poznámky číslo 74-76.

170)Viz str. 22-27 a str. 40-69 naší analyticko-syntetické teoretické studie. Laskavý i nelaskavý čtenář, jenž bedlivým a zkoumavým zrakem sleduje tyto řádky, zajisté také nalezne i všechny poznámky, které se pojí se zmíněnými stránkami, na nichž jsme se věnovali pojmově spekulativním rozborům problematiky činnosti peněžně úvěrového kapitálu, vytvářejícího sociálně ekonomické protiklady mezi věřiteli a dlužníky, i pokusům o teoretickou syntézu těchto rozborů.

171)Viz Stalin, J. V.: Ekonomické problémy socializmu v SSSR; Bratislava 1953, str. 56-57. Měl jsem k dispozici tento slovenský překlad Stalinovy práce Ekonomičeskije problemy socializma v SSSR, kterou opublikovalo 18. číslo časopisu Bolševik v roce 1952.

172)Viz Šik, O.: K problematice socialistických zbožních vztahů; NČSAV; Praha 1965, například str. 269- 305, zvláště pak str. 276-295. Jedná se o Šikův článek „O plánovitosti a zbožní výrobě za socialismu“, jejž autor napsal v květnu 1958 (!) a objevil se až v monografii z roku 1965. Bližší stránkové určení se pak vztahuje k textové pasáži stati, kterou se Ota Šik ještě v roce 1958 neodvážil opublikovat, pod názvem „Vnitřní rozpory socialistické dělby práce a podstata vztahů mezi socialistickými podniky“.

173)Viz Stalin, J. V.: citovaná práce, str. 17-21 a str. 56-57.

174)Při výkladu o Šikově koncepci ekonomické reformy jsem využil i písemného záznamu přednášky, kterou jsem svého času ještě před listopadem 1989 vyslechl na Institutu vědecké výchovy kádrů při Československé akademii věd.

175)Stalin, J. V.: citované dílo, str. 18.

176)Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, v citovaném vydání třetího dílu sebraných spisů str. 81.

177)Viz Heller, J.: Ekonomický základ samosprávného socialismu, v citovaném vydání knihy Heller, J. – Neužil, F.: Kdopak by se Marxe bál?, str. 309-332.

178)Viz Marx, K. – Engels, F.: Manifest Komunistické strany, v citovaném vydání čtvrtého dílu sebraných spisů str. 434-439. Viz též Marx, K. – Engels, F.: Svatá rodina, v citovaném vydání druhého dílu sebraných spisů str. 50-51.

179)Viz Zeman, J.: systém ekonomických zákonů; internetový časopis Marathon číslo 3/2013, str. 3-16.

180)Viz Heller, J.: Socialismus a Pražské jaro; internetový časopis Alternativy číslo 3/2018, str. 6-71. Viz též Heller, J. – Neužil, F.: Kdopak by se Marxe bál?, v citovaném vydání například str. 17-19 a str. 199-307.

181)Viz například Evangelium svatého Matouše, kapitola 14, odstavce 13-21. Uvádíme podle ekumenického překladu Bible, jejž lze nalézt pomocí nezávislé internetové encyklopedie. Je příznačné, že tato historka se objevuje ve všech čtyřech evangeliích, v Evangeliu svatého Matouše dokonce ještě jednou, a to hned v následující kapitole číslo 15, odstavce 32-39; rozdíly v obou vypravováních jsou pouze v počtu chlebů, ryb a zástupů posluchačů Ježíšových kázání.

182)Současně je ale třeba Stalinovi objektivně přiznat, že sice celkově nebyl tak vynikajícím marxistickým odborníkem v oblasti filosofické teorie socialistické revoluce, jako byl Lenin, velmi solidně však ovládal teorii vzniku a řešení národnostní otázky, a proto například jeho důsledně marxistická definice národa je zcela použitelná i v dnešní době.

183)Viz Engels, F.: Podíl práce na polidštění opice, v citovaném vydání str. 452-458.

184)Viz ještě jednou str. 4-9 našeho velmi neumělého a nedokonalého pokusu o analyticko-syntetické zkoumání problému univerzalizace lidské (lidsko-společenské) materiálně předmětné praxe, s nimiž se pojí poznámky číslo 22-29. V poznámce číslo 28 jsme připomenuli, že člověk může svou praktickou aktivitou přetvářet svět i sebe sama nejen podle zákonů krásy a vznešenosti, leč též i podle zákonů ohavnosti a nízkosti, a tudíž i jeho praktická přetvářecí činnost může mít výsledek tragický či komický, jelikož kategoriální soustava obecné estetické teorie nezná pouze kategorii „krásného“, ale i kategorii „ohavného“, spolu s kategoriemi „tragického“ a „komického“ či „vznešeného“ a „nízkého“. Podobně ani teorie lidského etického, morálního a mravního vědomí a jednání nezná pouze kategorii „dobra“, leč též i kategorii „zla“ neboli i zla sociálního. Z toho důvodu se nelze divit, že v polistopadovém vývojovém období české společnosti, v němž „pravda a láska zvítězila nad lží a nenávistí zločinné totalitní komunistické diktatury“, si mnohé české chytré hlavičky a šikovné ručičky osvojily podivuhodným způsobem nadání pro vysoce ušlechtilou podnikatelskou aktivitu tunelování majetku podniků a bank, celá řada mladých zdravých mužů, kteří by mohli skály lámat, projevila zvláštní talent pro byznys ve stylu „šmejdů“, okrádajících pomocí v rozporu se zákonem zpracovaných kupních smluv o koupi a prodeji různých nepotřebných křápů naivní a důvěřivé babičky o poslední peníze, a jedním z nejlépe placených zaměstnání se stala práce nájemného vraha pro mafiánské struktury organizovaného zločinu.

185)O uspořádání řetězců dvojité šroubovice deoxyribonukleové kyseliny viz příslušná stránka nezávislé internetové encyklopedie. Okrajová poznámka číslo jedna: v žádném případě nemáme na mysli pouze bělošský rasismus, stejně tak hloupý, groteskně směšný a odporný je samozřejmě i rasismus příslušníků rasy černé, žluté či indiánsko-eskymácké. Dlužno ovšem podotknouti, že rasismus nebělošských ras je srozumitelný a pochopitelný. Je to právě bílá rasa, k níž náleží i moje maličkost, která se

ve své dějinotvorné aktivitě dopouštěla největšího množství nespravedlností a její cesta dějinami je lemována horami mrtvol nevinných obětí zločinů, které byly o to odpornější, že byly zdůvodňovány „pravou křesťanskou láskou k bližnímu“. Okrajová poznámka číslo dvě: nedávná smrt tří českých vojáků v Afghánistánu – srpen 2018 – v důsledku teroristického útoku sebevražedného atentátníka je samozřejmě smutná událost. Příznačně ale je, že v záplavě zpráv, které se po této události vyrojily, se neobjevila ani jediná, jež by naznačovala, že smrti oněch mladých mužů litují i obyvatelé měst a vesnic v okolí vojenské základny, na níž tito mladí sympaťáci působili. Zdá se, že je možné vyslovit dosti pravděpodobnou hypotézu, že domácí afghánské obyvatelstvo pokládalo ve své naprosté většině tyto tři české vojáky za americké okupanty, pokud se o ně vůbec nějak zajímalo.

186)Viz ještě jednou Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 184-185.

187)Viz Šinkaruk, V. I. – Jacenko, A. I. Gumanizm dialektiko-materialističeskogo mirovozzrenija; Izdatělstvo političeskoj literatury Ukrainy, Kiev 1984, str. 7-52.

188)Viz ještě jednou Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 54-56.

189)Viz ještě jednou str. 8 naší analyticko-syntetické studie, k níž se vážou poznámky číslo 35 a 36 a též Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, v citovaném vydání str. 34-37.

190)Viz ještě jednou poznámka číslo 36 našeho teoretického pojednání. Laskavému i nelaskavému čtenáři opět doporučujeme zvláště knihu Felixe Trofimoviče Michajlova „Zagadka čelověčeskogo ja“, o níž se v oné poznámce zmiňujeme.

191)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 68.

192)O „transcendentální jednotě subjektu a objektu“, pod kterou rozumí dialektickomaterialistické filosofické duchovně praktické osvojení světa samozřejmě lidskou smyslově předmětnou a historicky se rozvíjející společenskou praxi viz například Störig, H. J.: Malé dějiny filozofie; Zvon, Praha 1966, str. 283-294. (Jedná se textovou pasáž věnovanou „Kritice čistého rozumu“ Immanuela Kanta). Viz též Anzenbacher, A.: Úvod do filozofie; SPN, Praha 1991, str. 123-186. (V Anzenbacherově vysokoškolské učebnici filosofie se objevuje především pojem „transcendentální subjektivita“, „subjektivita transcendentálního lidského já“, pod níž marxistický filosofický světový názor (marxistické řešení základní filosofické otázky) chápe pochopitelně nikoliv jakési čistě duchovně kulturní jsoucno, ale v kategoriích dialekticko-historického materialismu pojmově zobrazenou a uchopenou politicko-ideologickou nadstavbu strukturně systémového a funkcionálního uspořádání společensko-ekonomické formace, formy společenského vědomí a sebevědomí).

193)Viz Andropov, Ju. V.: Učení Karla Marxe a některé otázky výstavby socialismu v SSSR; Svoboda, Praha 1983, str. 9-10. Jde o český překlad článku generálního tajemníka ÚV KSSS Jurije Vladimiroviče Andropova, jenž vyšel v časopise Kommunist č. 3/1983. Andropov byl prvním sovětským generálním tajemníkem komunistické strany, jenž zahovořil o tom, že vytvoření socialistického společenského vlastnictví se rozhodně nemůže omezovat na formálně právní akt, jímž se základní výrobní prostředky stávají ústavní proklamací majetkem všeho lidu, a povšiml si tak rozporu mezi formálně právním a reálným zespolečenštěním, načež pokračoval, že ani v socialismu nemusí z vědomí lidí automaticky mizet důsledky odcizení práce, přestože

jeho sociálně ekonomické kořeny již byly odstraněny ze společenského bytí. Zmíněná pasáž Andropovovy statě má následující podobu, cituji: „Historická zkušenost reálného socialismu ukazuje, že přeměna „mého“, soukromovlastnického, v „naše“, společné, není jednoduchá záležitost. Převrat ve vlastnických vztazích se rozhodně neomezuje na jednorázový akt, v jehož důsledku se základní výrobní prostředky stávají majetkem všeho lidu. Získat právo majitele a stát se majitelem – skutečným, moudrým, svědomitým – neznamená ani zdaleka totéž. Lid, který uskutečnil socialistickou revoluci, ještě dlouho musí zvládat své nové postavení svrchovaného a neomezeného vlastníka celého společenského bohatství, zvládat je ekonomicky i politicky, a chcete-li, psychologicky a vytvářet kolektivní vědomí a chování. Vždyť socialisticky vychován je jedině ten, komu nejsou lhostejné jak vlastní pracovní úspěchy, zdar a autorita, tak i záležitosti jeho spolupracovníků, pracovního kolektivu, zájmy celé země a pracujících celého světa. Když mluvíme o přeměně „mého“ v „naše“, nesmíme zapomínat, že je to dlouhodobý složitý proces, který nelze zjednodušovat. I tehdy, když se definitivně stanoví socialistické výrobní vztahy, se ještě u leckoho udržují a někdy i obnovují individualistické návyky a snaha obohatit se na úkor ostatních, na úkor společnosti. To všechno jsou podle Marxovy terminologie důsledky odcizení práce, které nemizí automaticky a náhle z vědomí, i když samo odcizení již bylo odstraněno.“ Postřeh, že příslušníci dělnické třídy i ostatních pracujících vrstev v Sovětském svazu se ani po více než pětašedesáti letech od říjnové revoluce necítí být reálnými vlastníky výrobních prostředků, že naopak pociťují od vlastnictví výrobních prostředků (a též od politické státní moci) odcizení, byl ovšem pro sociálně mytologickou ideologii nomenklaturní vlastnické a mocenské oligarchie stalinského modelu socialismu velmi jasnozřivý. Jurij Andropov náležel samozřejmě také k aktivním nositelům stalinské ideologie, a proto není divu, že v jeho článku nenajdeme o nějakém rozvíjení samosprávné vlastnické subjektivity dělnické třídy ani zmínku. Vládnoucí třída řídícího aparátu sovětského modelu socialismu již ostatně byla v té době v takovém stupni sociálně ekonomického, politického i mravního rozkladu, že ji nějaké otázky odcizení práce za socialismu vůbec nezajímaly a neměla zájem řešit tento problém ani teoreticky, natož pak prakticky. V osmdesátých létech dvacátého století už také nebylo pro sovětský typ socialismu záchrany: přeměna formálně právního v reálné zespolečenštění práce, výroby a výrobních prostředků cestou rozvoje vzájemného prostupování pracovních aktivit s aktivitami spoluvlastnickými byla snad možná krátce po Stalinově smrti v období čtyř – pěti let kolem dvacátého sjezdu KSSS.

194)Viz Černík, V.: Systém kategórií materialistickej dialektiky; Pravda, Bratislava 1986, str. 469-470.

195)Viz ještě jednou Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 122-123. Viz též str. 5 našeho pojmově teoretického pojednání.

196) Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání str. 215; šířeji viz tamtéž, str. 213-220.

197)Viz Šinkaruk, V. I – Jacenko, A. I.: Gumanizm dialektiko-materialističeskogo mirovozzrenija, v citovaném vydání str. 173-174.

198)Marx, K.: Teze o Feuerbachovi, v citovaném vydání str. 17-18. Jedná se o tezi číslo tři.

199)Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 100.

200)Viz Šinkaruk, V. I – Jacenko, A. I.: Gumanizm dialektiko-materialističeskogo mirovozzrenija, v citovaném vydání str. 11-12.

201)Spinoza, B.: Etika, v citovaném vydání str. 56.

202)Epištola svatého Pavla k Efezským, kapitola druhá, odstavec osm a devět.

203)Viz Sedláček, T.: Ekonomie dobra a zla (Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi); Nakladatelství 65. pole, Praha 2012, str. 149-150.

204)Druhý a třetí odstavec textové pasáže o „Ekonomii dobra a zla" viz Sedláček, T.: citované dílo, str. 157-160. O poznávací hodnotě knihy váženého pana Sedláčka názorně svědčí fakt, že nadšenou předmluvu k ní napsal bývalý prezident Václav Havel. Víc, myslím, dodávat netřeba.

205)Viz ještě jednou Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 51-154.

206)Viz Šinkaruk, V. I – Jacenko, A. I.: Gumanizm dialektiko-materialističeskogo mirovozzrenija, v citovaném vydání například str. 16-19, 41-48.

207)Viz Störig, H. J.: Malé dějiny filozofie, v citovaném vydání str. 157-165, zvláště pak str. 162-163.

208)Viz Sokolov, V. S.: Středověká filozofie; Svoboda, Praha 1988, str. 71.

209)Věroučný postulát o tom, že syn boží je stejné podstaty s bohem otcem, byl přijat na nikájském církevním koncilu v roce 325 a v poněkud pozměněné formulaci se pak stal součástí nicejsko-konstantinopolského vyznání víry, které bylo přijato rozhodnutím chalcedonského církevního koncilu v roce 451. Tento koncil definoval i ortodoxně dogmatickou tezi, že Ježíš Kristus má dvě přirozenosti – božskou a lidskou –, které jsou „nesmíšené, neměnné, nerozdílné a neoddělitelné", a syn boží je tudíž jako „bohočlověk" stejné podstaty jak s bohem otcem, tak i s lidmi, pouze s výjimkou „znamení hanby" prvotního hříchu. Autoritativně znějící věroučný postulát o tom, že Ježíš Kristus je „dokonalý bůh i dokonalý člověk", se pak stal součástí chalcedonského vyznání víry. Nicejsko-konstantinopolské i chalcedonské vyznání křesťanské víry lze nalézt na nezávislé internetové encyklopedii.

210)Korán, súra číslo 4, verše 157-158.

211)Viz Störig, H. J.: Malé dějiny filozofie, v citovaném vydání str. 30-66.

212)V jedné židovské anekdotě se pravověrný starozákonní žid, kterého stíhá v životě jedno neštěstí za druhým – a běh životního lidského osudu přece řídí všemocný Hospodin – táže boha: „Co proti mně, pane bože, máš?" Načež se z nebe ozve hlas: „Vůbec nic, ale hrozně mne štveš!" O tom, že ne vždy se synové vyvedou podle otcovských představ, vypráví další židovská anekdota, jejíž smysl je přibližně následující: když si starý Kohn stěžuje pánu bohu, že jeho syn se nechová tak, jak by se na řádného syna slušelo, zazní z nebe hlas: „Zrovna voni si maj' co stěžovat, Kohn! Co bych měl říkat já?"

213)Zmíněnou pohádku si lze stáhnout z „you tube", já jsem si ji přehrál z DVD disku. Doslov k filmové pohádce zní z úst vypravěče, jímž je vynikající herec Luděk Munzar. Nelaskavý i laskavý čtenář se může přesvědčit, že jsme vypravěčova slova citovali naprosto přesně.

214)Epištola svatého Pavla k Římanům, kapitola 13., odstavec první a druhý. Uvádíme podle vydání „Písma svatého“, jehož jazyk by měl být v souladu s jazykem „Bible kralické“ z roku 1613. V ekumenickém vydání „Bible svaté“ je tato textová pasáž vyjádřena trochu jinými slovy.

215)Viz Sokolov, V. S.: Středověká filozofie, v citovaném vydání str. 51-54. Váženému panu Luciferovi byl též věnován zvláštní článek na nezávislé internetové encyklopedii.

216)Poslední dva odstavce viz Hus, J.: O církvi; NČSAV, Praha 1965, například str. 143-151 a str. 169-175.

217)Není těžké se přesvědčit, že naše zmínka o Husově kázání v Betlémské kapli i jeho rozhovoru s německým kaplanem plně odpovídá filmu o Husovi z roku 1954, jejž režíroval Otakar Vávra.

218)Citujeme podle Graus, F.: Městská chudina v době předhusitské; Melantrich, Praha 1949, str. 163. František Graus samozřejmě uvádí Viklefův článek jak v české verzi, tak i v jazyce latinském.

219)Descartes, R.: Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách; Praha 1947, str. 68-69. Z uvedeného citátu nad slunce jasněji vysvítají též iluze filosofického duchovně praktického osvojení světa mladé, pokrokové a revoluční buržoazie: ony vynálezy rozmanitých, nesčíslných strojů, o nichž René Descartes hovořil s takovým nadšením, budou v následujících staletích sloužit především k ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé konkrétní práce klasického industriálního proletariátu, přičemž fyzické a duševní zdraví proletářů bude kapitalistické majitele strojů zajímat až a teprve na posledním místě.

220)Viz Störig, H. J.: Malé dějiny filozofie, v citovaném vydání str. 306-307, na nichž autor charakterizuje Kantovo filosofické pojednání „K věčnému míru“. Laskavý a zvláště pak čtenář nelaskavý, jenž sleduje bedlivým ostřížím zrakem tyto řádky naší analyticko-syntetické teoretické studie, by měl mít neustále na zřeteli, že bychom si v žádném případě nedovolili urážet city věřících. Vždyť lidské právo věřit i těm největším nesmyslům náleží bezesporu mezi všemi ostatními lidskými právy k právům základním a nejsvětějším, vždy by však mělo zůstat právem čistě individuálním, obsahem svědomí jednotlivce, nemělo by se v žádném případě stát státním náboženstvím, oficiální státní ideologií, jež kupříkladu všem přikazuje věřit pouze v zeleného ďábla a víru v ďábly jiné barvy (odlišného druhu) zakazuje.

221)Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání str. 316. Když se Lenin zmiňuje o Logice (s velkým počátečním písmenem L) na rozdíl od logiky Kapitálu (logiky s malým l na začátku), má na mysli systém kategorií materialistické dialektické logiky, která by byla zároveň teorií poznání i metodou vzniku a rozvíjení lidského vědeckého poznání zákonitostí přírody, historického vývoje lidské společnosti i lidského myšlení. Ostatně ani Leninovi nepodařilo vytvořit tento systém v dohotovené, konečné podobě; v sešitových konspektech, které jsou věnovány filosofii dialektického (dialekticko-historického) materialismu, zanechal Lenin pouze „konstrukční principy výstavby“ takového systému.

222)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 29-30.

223)Tamtéž, str. 28-29.

224) Textová pasáž o vzájemném vztahu kategorií existujícího a skutečného viz Kušakov, Ju. V.: Pro spivvidnošennja kategorij „buttja“, „isnuvannja“, „dijsnistʹ“. In: Visnik kiivskogo universitetu No. 8, Serija filosofii; Vidavniče objednannja „Viša škola“ Vidavnictvo při kiivskomu deržavnomu universiteti, Kiiv 1976, str. 33-39.

225)Marx, K.: Ke kritice politické ekonomie – předmluva, Sebrané spisy sv. 13; Nakladatelství politické literatury, Praha 1963, str. 36-37.

226)Engels, F.: Ludvík Feuerbach a vyústění německé klasické filosofie, Sebrané spisy sv. 21.; SNPL, Praha 1960, str. 297.

227)Tamtéž, str. 295.

228Tamtéž, str. 296.

229)Tamtéž.

230)Tamtéž.

231)Což právě dokládá zmiňovaná logicko-teoretická studie významného představitele tak zvané „kyjevské filosofické školy“ Jurije Vjačeslavoviče Kušakova – viz Kušakov, Ju. V.: citované dílo, tamtéž.

232)Srovnej se str. 26-27 našeho teoretického pojednání a poznámkou číslo 85, která se na ony stránky váže.

233)Viz Sitárová, Z. – Kliment, A.: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 17-20.

234)Viz tamtéž, str. 24-32.

235)Viz tamtéž, například str. 40-54.

236)Viz tamtéž, především například str. 59-60.

237)Viz Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 26-27.

238)Marx, K.: Teorie o nadhodnotě II; Nakladatelství politické literatury, Praha 1964, str. 170.

239)Tamtéž, str. 172.

240)Tamtéž, str. 440.

241)Tamtéž, str. 440-441.

242)Tamtéž, str. 443-444.

243)Tamtéž, str. 120-122.

244)Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 93. O morálce, kterou celkově hlásala klasická buržoazní politická ekonomie, viz tamtéž, například str. 88-94.

245)Tamtéž, str. 71.

246)Marx, K.: Teorie o nadhodnotě II, v citovaném vydání str. 120.

247)Viz Sitárová, Z. – Kliment, A.: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 63-73, zvláště pak str. 65.

248)Viz Zelený, J.: O logické struktuře…, v citovaném vydání str. 32-36. Konfrontace mezi Marxovým dialektickomaterialistickým poznávacím myšlením a antidialektickým, metafyzickým pojmově teoretickým přístupem Ricardovým, jenž vyvěral z absolutizace poznávací hodnoty zákonů klasické formální logiky a analytické metody zkoumání, se ovšem jako červená nit prolíná celkovým myšlenkovým obsahem monografie profesora Zeleného.

249)Viz Marx, K.: Teorie o nadhodnotě II, v citovaném vydání str. 523-567.

250)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 19.

251)Tamtéž, str. 29.

252)O podstatě metody dialekticko-materialistického strukturně genetického a analyticko-syntetického pojmově teoretického badatelského přístupu, jejž rozvíjí materialistická dialektická logika jakožto teorie a metoda vědeckého poznání viz Zelený, J.: O logické struktuře…, v citovaném vydání str. 31-32.

253)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 172.

254)Viz tamtéž, str. 155-183.

255)Viz tamtéž, str. 173-183.

256)Viz tamtéž.

257)Viz tamtéž, str. 597-752.

258)Gurevič, A. J.: Kategorie středověké kultury; Mladá fronta, Praha 1978, str. 209 – šířeji viz tamtéž, str. 163-223, kde čtenář nalezne kapitolu pod názvem „Středověké představy o bohatství a práci“, jejíž součástí je podkapitola nazvaná „Práce: prokletí nebo spása?“ (str. 202-211), odkud jsme uvedený citát převzali. Jedná se o český překlad Gurevičovy monografie „Katěgorii sredněvekovoj kultury, kterou roku 1972 vydalo v Moskvě nakladatelství Iskusstvo.

259)Viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 11-133.

260)Předchozí dva textové odstavce viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 321-493. Jedná se o kapitolu jedenáctou „kooperace“, kapitolu dvanáctou „dělba práce a manufaktura“ a kapitolu třináctou „stroje a velký průmysl“.

261)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 324.

262)Tamtéž, str. 329-332.

263)Tamtéž, str. 333-334.

264)Tamtéž, str. 349-351.

265)Tamtéž, str. 352-354. Je všeobecně známo, že úsloví „bellum omnium contra omnes“ znamená „válka všech proti všem“, které se objevuje v díle Thomase Hobbese „Leviathan“, aby zdůvodnilo historickou nezbytnost zavedení absolutistické monarchie (která by se už ale samozřejmě neodvolávala na „boží vůli“, nýbrž vznikala na základě společenské smlouvy, především kompromisu a dohody mezi šlechtou a rodící se buržoazií): pouze absolutistický stát, stát ztělesněný v neomezeně vládnoucím panovníkovi, – jeho rozhodnutím se musí bez odmluvy a reptání podřídit i církev, nejvyšší církevní hodnostáři! – může dle Hobbese zvládnout nemilosrdnou válku všech proti všem, jež jako zákon vládne mezi lidmi v občanské společnosti, neboť pouze on dokáže vyjádřit a prosadit všeobecnou společenskou vůli, podřídit zájmy jednotlivých lidí, sociálních vrstev a skupin celospolečenskému zájmu, sjednotit je a nastolit „sociální harmonii“, aby se vznikající buržoazní občanská společnost rozvíjela po cestě vedoucí k „obecnému dobru“ a „sociálnímu blahu“.

266)Marx, K.: Kapitál I, str. 354-357. Okrajová poznámka: Marxův postřeh, že „jestliže se anarchie společenské výroby a despocie manufakturní dělby práce ve společnosti s kapitalistickým výrobním způsobem vzájemně podmiňují, dřívější formy společnosti, v nichž se oddělování řemesel vyvíjí živelně, potom krystalizuje a konečně se upevňuje jako zákon, poskytují naproti tomu na jedné straně obraz plánovité a autoritativní organizace společenské práce, kdežto na druhé straně úplně vylučují dělbu práce uvnitř dílny, anebo ji rozvíjejí jen v trpasličím měřítku či jen sporadicky a náhodně“, umožňuje porozumět kromě mnohého jiného i tomu, proč v průběhu historicky velice krátkého období necelých patnácti let, počítáme-li léta 1420 až 1434, zplanělo a zdegenerovalo husitské revoluční hnutí, a tudíž nedokázalo zformovat v lůně feudalismu alespoň zárodky postfeudálního systému, ačkoli tehdejší společnost již dávno znala a ovládala struktury a mechanismy soustředění velkých mas lidí na díla veřejného, celospolečenského zájmu, například při stavbách gotických katedrál, církevních kostelů a klášterů nebo hradů světských feudálů. Tyto formy plánovité a autoritativní dělby a technicko-ekonomické organizace práce sloužily totiž rozvoji a upevňování sociálně ekonomického jádra základního výrobního vztahu feudalismu – jejž představovala feudální renta (v podobě renty naturální, plnění robotních povinností pro světskou nebo církevní feudální vrchnost či ve formě dvakrát do roka odváděných peněžních dávek) jakožto produkt živé konkrétní práce poddaných (nevolníků), jemuž scházela zbožní sociálně ekonomická povaha –, a proto nemohly svou sociálně ekonomickou funkcí přesáhnout třídně sociální horizont feudálního výrobního způsobu. Zákony cechovní organizace řemeslné výroby v poddanských i královských městech pak sloužily uzavírání dělby, koordinace a kooperace řemeslné práce, a tedy i společenských výrobních sil ve městech, do výrobně vztahového rámce prosté zbožní malovýroby a směny, založeného na soukromém vlastnictví zbožních malovýrobců, kteří vzhledem ke svému objektivnímu třídně sociálnímu bytí nemohli svrhnout hospodářské a politické panství světských a církevních feudálních magnátů. Z toho důvodu pro nás není překvapením, když se dozvídáme, že husitský Tábor se po vítězství reformně opoziční šlechticko-měšťanské strany v mocenském zápase s ideology a politickými vůdci venkovské a městské chudiny počal po svržení vlády chudiny již v průběhu roku 1421 chovat vůči okolním vesnicím jako klasická feudální vrchnost a započal od jejich obyvatel vybírat poddanský úrok. Podobným způsobem jako husité na Táboře se chovali i husité pražští, lounští, slánští, písečtí, sirotčí, hradečtí atd., atp. Každý z mocensko-politických subjektů, který se aktivně účastnil husitských válek, ať už se hlásil k papeži a králi Zikmundovi nebo válčil pod praporci s kalichem, jednal vlastnicky jako klasická feudální vrchnost, vyžadující od poddaných placení poddanského úroku, přičemž hranice moci a vlivu nejrůznějších válčících stran byly

velmi pohyblivé a neustále se měnily. František Palacký cituje v této logické i historické souvislosti velice případně Petra Chelčického: „V těchto časech zkusili sou lidé této země i okolní velikých zarmoucení, bíd a nouzí, když se stalo zbouření strany proti straně z příčiny víry, že jedni na druhé tiskli mocí jako na kacíře. A trvala válka ukrutná na patnácte let (1419 – 1434) s záhubami přílišnými, s velikými strachy… Mnozí z sedlákův a lidí robotných pro chudobu a pro hlad nemohli na dědinách ostati. Nebo někteří troje neb čtvery platy na hrady a na města musili platiti oběma stranám; a vojska polní ostatek jim vydrali.“ (Viz Palacký, F.: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě; Nakladatelství B. Kočí, Praha 1921, str. str. 852. Palacký zde uvádí slova Petra Chelčického z jeho díla „Postila“, a to v kapitole „O literatuře, sektách, rotách vojenských a mravích národa českého za věku Poděbradova“ na str. 828-854 svých „Dějin…“). Lze se divit, že se od husitského hnutí začaly velmi rychle odvracet sociálně ekonomické vrstvy poddanského venkovského obyvatelstva, které bylo zpočátku přirozenou třídně sociální základnou husitské revoluce a pro nějž představoval program husitského revolučně demokratického hnutí životní naději? Široké lidové vrstvy přestaly pokládat boj husitů za svou záležitost a odklonily se od něho, což vedlo k porážce táborských a sirotčích polních vojsk v bitvě u Lipan – k onomu „šťastnému dni českých dějin“, jak prohlásil univerzitní profesor Josef Pekař, jenž tímto nesmrtelným výrokem vstoupil do českých národních dějin způsobem zajisté nezapomenutelným. Nemůže nás proto překvapit, že na shromáždění, na němž se obyvatelé Tábora snažili dobrat pochopení příčin lipanské porážky, zazněla slova, že táborským měšťanům je po Lipanech již obtížné táhnout do boje, dobývat nových vítězství a navázat tak na slavná vítězství Žižkova: „Protože obec se od nás odklonila a zvláště lidé poddaní, protože jsme je přetížili dávkami.“ (Viz Macek, J.: Tábor v husitském revolučním hnutí I. díl, druhé vydání; Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1956, str. 336). „Šťastný a slavný den českých dějin“ otevřel cestu sociálně ekonomickému a politickému vývoji, jehož klíčovým a vrcholným bodem se v roce 1487, neboli třiapadesát let po lipanské bitvě, stalo to, co František Palacký nazval „porobení lidu selského“ neboli proměna poddanství v nevolnictví (viz Palacký, F.: Dějiny…, v citovaném vydání str. 1092-1094), což byla jedna z rozhodujících okolností, která v historickém vývoji českých zemí posléze vedla k porážce stavovského povstání v bělohorské bitvě roku 1620.

Soustředění peněz do kádí na jaře roku 1420 – které mělo prakticky realizovat uskutečnění chiliastických vizí o „skonání věků“, „konci světa“ a nastolení „království božího na této zemi“ revolučně demokratického křídla husitského kněžstva, jež se chopilo vlády v táborské městské teokratické republice –, přitom představovalo na Táboře zajímavou organizačně technickou formu akumulace peněz do sociálně ekonomické funkce konstantního (fixního a oběžného) a variabilního kapitálu, jejž by bylo poté možné investovat do rozvoje řemeslné výroby a obchodu ve městech i zemědělské výroby na vesnicích a přitom využít manufakturní dělby práce, a to tak, že by všichni členové „obce domácí“ i „obce polem pracující“ se mohli podílet na vlastnickém řízení a rozhodování. Táborská republika mohla vykročit za hranice feudalismu tak, že by minula vývojové stádium kapitalismu a překonala tak současnost i budoucnost reálně sociálně ekonomicky, nikoli pouze v chiliastických vizích. Když mohli členové táborské „obce polem pracující“ bojovat ve velice dobře organizovaných velkých skupinách a kolektivech – táborské polní roty vítězily nejenom díky přesvědčení, že vedou spravedlivou válku, ale především z toho důvodu, že používaly na svou dobu technicky špičkové palné zbraně i díky skvělému výcviku a dokonalé organizaci taktických bojových operací: viz husitská vozová hradba – proč by takovou organizaci velkých skupin a pracovních kolektivů nebylo možné již tehdy rozvinout díky

využití dělby práce ve velkých rukodílnách, čímž by bylo možné zvýšit produktivitu živé práce u příslušníků táborské „obce domácí“?

Žižka by takovému nápadu zřejmě neporozuměl, neboť od té doby, co mu rožmberští ozbrojenci vypálili rodný zemanský dvorec, mohl se už v životě věnovat pouze zdokonalování v umění válečném. Je ale zvláštní, že ani tak prozíravý politik jako Prokop Veliký nepřišel v létech 1433 a 1434 na myšlenku, že by bylo možné využít početných, dobře organizovaných a disciplinovaných polních rot k pracím na obnově v husitských válkách zničených měst a vesnic, čímž by k obnově zemského míru přispěl rozhodně lépe než panská jednota, schopná provozovat jedině kontrarevoluční bílý teror, a vyrazil by tak sjednocenému katolickému a kališnickému panstvu hlavní politický argument proti táborským a sirotčím vojskům. Lze pochopit, že duchovní a politický vůdce táborské „obce domácí“ i „obce polem pracující“, jenž ideologicky obhajoval vlastnické a mocenské zájmy „levicově radikálnějšího“ názorového a politického křídla k husitskému reformnímu programu se hlásící „strany“ měšťanů a (především) drobných, nižších šlechticů, jak se zformovala na Táboře, se žádným způsobem nechtěl vracet k obnovení lidovlády chudiny z jarních a letních měsíců roku 1420, co by však bránilo tomu, aby příslušníci vojensky organizovaných jednotek, pracujících na obnově válkami zdevastované země a prosazení „zemského míru“, konali svou práci za žold coby námezdní pracující: táborská obec mohla v této postfeudální, protokapitalistické vlastnické struktuře plnit sociálně ekonomickou funkci jakéhosi „kolektivního kapitalisty“ a nezůstávat tak v rámci feudálních výrobních vztahů coby klasická feudální vrchnost, vybírající od sedláků z okolních vsí poddanský úrok. Zformovat v nitru feudální třídně sociální dělby práce a strukturace společnosti alespoň zárodečné buňky postfeudálních výrobních vztahů a vlastnických struktur byl úkol nikoli pro chudé plebejské vrstvy měst a venkova či jejich politické vůdce, radikální kněze, hlásající eschatologická a chiliastická proroctví, leč pro „Ctibory z Hvozdna“, zemany, vladyky či příslušníky měšťanského stavu, kteří měli zkušenosti s hospodařením na svých tvrzích nebo v řemeslnických dílnách či kupeckých podnicích: a z toho důvodu musíme konstatovat, že při řešení tohoto úkolu, který před husitské hnutí postavily dějiny, příslušníci všech sociálně ekonomických skupin a vrstev nižší či střední šlechty a měšťanstva – o panské sociálně ekonomické vrstvě šlechty, jež, ať katolická či kališnická, svým třídně sociálním bytím představovala nejreakčnější součást tehdejší české feudální společnosti, je škoda ztrácet slov – naprosto a žalostně selhali.

K tomu je nezbytné dodat, že v programových článcích strany husitských měšťanských a šlechtických opozičních reformátorů a reformních opozičníků nenalezneme ani náznak myšlenky, jakým způsobem by tehdejší česká společnost mohla směřovat za hranice feudálního soukromého vlastnictví, jak by v lůně feudalismu mohly vznikat alespoň zárodečné buňky postfeudálních (čili kapitalistických, buržoazně demokratických) výrobních vztahů, v nichž by pracující nemuseli platit žádný poddanský úrok nebo robotovat, postfeudální třídní dělby práce, kapitalistického třídně sociálního rozvrstvení společnosti, jehož organickou součástí by byli nikoli poddaní nevolníci, ale za mzdu pracující, politicky svobodní nevlastníci výrobních prostředků, kteří jsou si se svými kapitalistickými zaměstnavateli rovni před zákony občanské společnosti. Opět se v této historické souvislosti vynořuje logická otázka: proč kněz Prokop Veliký v čele táborského městského svazu, vynikající diplomat, politik a státník rozhledu vskutku evropského, nedokázal pochopit, že táborská reformní strana by měla v rámci „obce domácí“ využít manufakturní dělbu práce jakožto novou společenskou výrobní sílu, spočívající v diferenciaci a specializaci, koordinaci a kooperaci pracovních činností v logice technologického výrobního postupu při výrobě zboží, tedy v zobecnění

(zespolečenštění) živé konkrétní práce přímých a bezprostředních výrobců, a zrušit na Táboře cechovní organizaci řemeslné výroby, v okolních vesnicích pak sedláky osvobodit od poddanství, poddanských dávek a robotních povinností – ve staré češtině se poddanství nazývalo „člověčenství“, aby se tak zdůraznila osobní podřízenost přímého a bezprostředního výrobce feudálnímu pánovi –, čímž by na venkově vznikla sociálně ekonomická vrstva svobodných rolníků, produkujících coby členové „obce domácí“ potraviny pro polní vojsko jako zboží za peníze – a táborská obec by pak aktivně vlastnicky jednala nikoliv jako tradiční feudální vrchnost, leč jako jakýsi kolektivní „státní kapitalista“? Dovolíme si vyslovit předpoklad, že morální a politickou odpovědnost za toto selhání táborské (jakož i pražské a sirotčí) měšťansko-šlechtické opoziční a reformní strany, v jehož důsledku nedokázalo husitské hnutí vytvořit ideologické a politicko-právní předpoklady pro vznik alespoň nepatrných zárodečných buněk postfeudálních, kapitalistických výrobních vztahů a vlastnických struktur v lůně feudálního způsobu výroby, mají pražští univerzitní „mistři-fistři“, k nimž, jak víme, náleželi Jakoubek ze Stříbra, Jan z Rokycan, Vavřinec z Březové, Křišťan z Prachatic, Jan z Příbrami a zajisté i celá řada dalších, mudrců méně známých, kteří jakožto intelektuální elita národa poté, co „slavně zvítězili“ nad táborskými „pikartskými kacíři“ a „očistili české království“ od „mrzkého šílenství adamitského“, vymudrovali pouze, jaká cechovní řemesla (a živnosti) by měla být na Táboře z „křesťanského nábožensko-filosofického hlediska“ povolena a která naopak zakázána, nedovedli však pochopit, že může zaniknout poddanský úrok a sedláci také nemusejí robotovat, a přitom „posvátnost“ soukromého vlastnictví půdy může zůstat zachována, ba naopak bude dokonce ještě posílena. Dovolíme si také přisoudit palmu prvenství v oblasti tohoto sociálně ekonomického a politického hlupství právě slovutnému „přehorlivému pronásledovateli pikartského kacířství“, univerzitnímu „mistru-fistru“ Janu Příbramovi, o němž víme, že za jeho názory na svátost oltářní by se nemuseli stydět ani autoři slavného „Kladiva na čarodějnice“. (Viz Palacký, F.: Dějiny…, v citovaném vydání str. 754-755). Dlužno si také současně uvědomit, že v severoitalské Florencii vznikaly již v průběhu třináctého a čtrnáctého století zárodečné buňky postkapitalistických výrobních vztahů díky rozvoji manufakturní zbožní výroby – a v první polovině čtrnáctého století náležel budoucí „otec české vlasti“, král český a císař svaté říše římské Karel toho jména čtvrtý, k světským feudálním magnátům a církevním pohlavárům, kteří tyto zárodky usilovně zadupávali do země, když svému milovanému a milujícímu tatíčkovi Janu Lucemburskému pomáhal drancovat bohatství severoitalských měst.

267)Tamtéž, str. 357-359.

268)Tamtéž, str. 361-362. Latinský slovní výraz „disiecta membra poetae“ pochází údajně od římského básníka Horatia a má znamenat „rozptýlené údy básníka“ – viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 766. Jedná se o poznámku číslo 108.

269)O kalvínské predestinační teorii je možné nalézt článek na nezávislé internetové encyklopedii. Stať o Kalvínově teologickém a reformačním církevním působení jsem objevil i na nepříliš důvěryhodném serveru www.protiproud.cz.

270)Viz str. 74-85 naší analyticko-syntetické teoretické studie, k nimž se vážou poznámky číslo 181-201.

271)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 330, poznámka dole na konci stránky pod čarou.

272)Tamtéž, str. 765, jedná se o poznámku číslo 103.

273)Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 411-413. Dole pod čarou na konci stránky 412 je možné najít Engelsovu poznámku: „Znám případ, že se po krizi roku 1868 továrník, který udělal úpadek, stal placeným námezdním pracovníkem svých bývalých dělníků. Továrnu totiž po úpadku převzalo dělnické družstvo a bývalý majitel byl zaměstnán jako ředitel.“

274)Tamtéž, str. 413-415. V období globální finanční krize, která velmi rychle přerostla v celosvětovou krizi z nadvýroby, se ukázalo, že ředitelé a další špičkoví manažeři ctihodných amerických bankovních domů dostávali zvláštní odměny za poskytování hypotečních úvěrů na výstavbu rodinných domků, aniž by se ony vážené peněžní ústavy tázaly, zda je dlužník schopen vzniklý finanční závazek vůči bance splatit – právě krach na trhu s nemovitostmi, jenž se projevil krizí na trhu mezibankovních úvěrů ve Spojených státech, celou globální finanční krizi odstartoval –, neboť taková půjčka nominálně zvyšovala peněžní obrat banky, bylo ji možné „zabalit do balíčku“ s jinými finančními závazky a dále prodat jako cenný papír, jehož tržní cena se zcela odtrhla od ceny reálné, na akciovém trhu. (Viz například Čarnogurský, J.: Finančná kríza, Rusko; OBRYS kmen 15/2009, str. 1 a 3). Globální finanční krize ukázala, že jedna ze zákonitostí epochy globalizovaného systému kapitalistického vykořisťování spočívá v tom, že ve vlastnické struktuře systému globalizovaných kapitalistických výrobních vztahů dochází k oslabení a rozvolnění podřízenosti každodenní sociálně ekonomické (neboli vlastnicko-třídní) praktické aktivity nejvyšších funkcionářů systému a procesu manažerského vlastnického řízení a rozhodování vlastnické subjektivitě kapitalistických vlastníků, která by měla být globálně určující, dominující a integrující, což se zračí a zrcadlí v tom, že manažerské špičky globalizovaného kapitálu se s oblibou věnují pyramidovým hrátkám s fiktivním virtuálním, spekulativním a parazitním finančním kapitálem, neboť jim tato bohulibá kapitálová investiční aktivita přináší přímý a bezprostřední finanční prospěch, přispívá k růstu jejich osobního hmotného blahobytu. (Viz Žižek, S.: Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška aneb Proč musela utopie liberalismu zemřít dvakrát, v citovaném vydání například str. 5-104). V této souvislosti jsou velice komické názory některých mudrců, z nichž se mnozí dokonce politicky hlásí k levicovému křídlu politického systému české polistopadové společnosti mafiánského a kompradorského lumpenkapitalismu – mezi nimi vyniká například vážený pán Karel Dolejší z Britských listů –, kteří v potu tváří a v upracovanosti mozků svých dokazují, že marxistická filosoficko-ekonomická pracovní teorie hodnoty a nadhodnoty „byla dávno vědecky vyvrácena“, ačkoli Marx na tyto tendence ke krádežím a podvodům na finálních vlastnících (neboli tunelování základního kapitálu bank a majetku podniků) ve vlastnické struktuře vykořisťovatelských společenských vztahů kapitalistické zbožní výroby, jejichž živnou sociálně ekonomickou půdou je zveličování, nabubřování (čili hypertrofie) každodenní sociálně ekonomické praktické aktivity v rámci vlastnického řízení, vlastnicko-třídní role představitelů manažerských struktur, upozorňoval, jak vysvítá z citátu, jejž jsme uvedli, již v závěrečné etapě kapitalismu volné konkurence. (Laskavý i nelaskavý čtenář si zajisté již povšiml, že jsme se o globální finanční krizi letmo zmínili na str. 42-45 našeho teoretického pojednání, k nimž se váží poznámky číslo 115-117).

275)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 381.

276)Tamtéž, str. 381-382, kde se zčásti jedná o poznámku pod čarou dole na konci stránky.

277)Viz Marx, K.: Teorie o nadhodnotě II, v citovaném vydání str. 416-439.

278)Viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 205-215.

279)Viz tamtéž, str. 520-549.

280)Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání 287-424 a Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 7-361.

281)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 203-204.

282)Tamtéž, str. 495-496. Celkově o výrobě absolutní a relativní nadhodnoty viz tamtéž, str. 184-519.

283)Tamtéž, str. 739-742.

284)Viz tamtéž, str. 744. Uvedená stránka náleží ke kapitole „Moderní teorie kolonizace“ – viz tamtéž, str. 743-752. Dlužno ovšem dodat, že kapitalistické výrobní vztahy spolu s procesy akumulace, koncentrace a centralizace kapitálu se velmi rychle rozvíjely i ve Spojených státech, takže i tam se z většiny přistěhovalců nestávali svobodní farmáři, ale námezdní dělníci, nucení svobodně prodávat svou flexibilní pracovní sílu na pracovním trhu.

285)Tamtéž, str. 476-478.

286)Tamtéž, poznámka dole pod čarou na str. 477-478.

287)Marx, K. – Engels, F.: Manifest Komunistické strany, v citovaném vydání str. 430.

288)Tamtéž, str. 431. Srovnej Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 477 (jedná se o poznámku číslo 306 pod čarou dole na konci stránky). Okrajová poznámka: právě tyto textové pasáže Manifestu se, jestli se nemýlím, velice líbily profesoru Václavu Bělohradskému.

289)Tamtéž, str. 434. Marx a Engels vycházeli v „Komunistickém Manifestu“ ještě z pojmů „hodnota a cena práce“ namísto důsledně vědeckých pojmů pracovní teorie hodnoty a nadhodnoty, jimiž jsou „hodnota a cena pracovní síly“, které Marx razil a formuloval v prvním díle Kapitálu – viz citované vydání čtvrtého dílu sebraných spisů Marxe a Engelse str. 11 a str. 568, kde čtenář najde poznámku číslo 219.

290)Tamtéž, str. 428, poznámka pod čarou dole na konci stránky.

291)Marx, K.: Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva, v citovaném vydání prvního dílu sebraných spisů str. 413.

292)Marx, K. – Engels, F.: Svatá rodina, v citovaném str. 50-51.

293)Viz ještě jednou str. 24 a 73-74 našeho analyticko-syntetického pojednání, které souvisí s poznámkami číslo 81 a 178.

294)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 739: první část citované textové pasáže ze začátku Marxova výkladu o dějinné tendenci kapitalistické akumulace najde čtenář v poznámce číslo 250 dole pod čarou na konci stránky.

295)Marx, K. – Engels, F.: Manifest Komunistické strany, v citovaném vydání str. 438.

296)Tamtéž, str. 450.

297)Tamtéž.

298)Lenin, V. I.: Co dělat; Svoboda, Praha 1978, str. 112

299)Tamtéž.

300)Tamtéž.

301) Porovnej s Marxovými rozbory postavení dělníků v kapitalistické třídně sociální dělbě práce – viz například Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse" III; Svoboda, Praha 1977, str. 103-104.

302)Lenin, V. I.: Velká iniciativa, Vybrané spisy sv. 4; Svoboda, Praha 1974, str. 493.

303)O rozdílu mezi produktivní a neproduktivní prací pro kapitál viz Marx, K.: Teorie o nadhodnotě I; SNPL, Praha 1958, například str. 151-182, str. 395-422.

304)Srovnej se stránkami 117-119 naší studie a poznámkami číslo 292-297, které se k těmto stránkám vztahují. Okrajová poznámka: Marx pokládal za klasickou (neboli modelovou) konkrétně historickou formu diktatury proletariátu – jakožto nejvhodnější politické formy pro sociálně ekonomické osvobození práce a dělnické třídy – Pařížskou komunu, která byla v devatenáctém století v Evropě nejsvobodnějším, nejhumánnějším i nejdemokratičtějším politickým režimem, a to dle všech pravidel formální buržoazní demokracie. Je všeobecně známo, že pařížští komunardi utrpěli porážku ve vojenském střetnutí s versailleskými, protože se ke svému protivníkovi chovali příliš shovívavě a velkodušně, když ve francouzské občanské válce mezi proletariátem a buržoazií, jež se rozhořela na jaře roku 1871, nedokázali využít pro ně zpočátku výhodného poměru sil a získat strategickou vojensko-politickou iniciativu, která mohla vést k rozšíření revolučního socialistického a demokratického hnutí pařížského proletariátu po celé Francii. (Viz především Marx, K.: Občanská válka ve Francii, celé dílo, jak je možné nalézt v marxistickém internetovém archivu; srovnej Lenin, V. I.: Stát a revoluce, Vybrané spisy sv. 3; Svoboda, Praha 1974, například str. 322-364; viz též Steinová, D.: Komuna neboli obec pařížská roku 1871 (kronika života pařížského lidu); Mladá fronta, Praha 1971, například str. 102-207, 251-295.

305)Nejvýznamnějším „teoretickým výkonem" těchto stratifikačních koncepcí, které jsou formou buržoazního třídního, sociálně filosofického sebevědomí, je tak zvaná teorie „střední třídy" (či „střední vrstvy"), k níž se programově hlásí nejenom sociologové „poctivého" pravicového, militantně antikomunistického a radikálně protisocialistického politického smýšlení, nýbrž i sociologové, kteří se hlásí k politické levici. K nim patří například profesor Jan Keller, jenž koná jinak ve prospěch levicových politických stran a hnutí nesmírně záslužnou práci. Během přednášky o svojí nové knize Tři sociální světy, jíž proslovil na Karlově univerzitě v Praze a která se zabývá vývojovými tendencemi a perspektivami „středních vrstev" v sociálně ekonomických podmínkách globalizovaného kapitalismu, měl profesor Keller údajně prohlásit, že pro popis dnešní společnosti nelze použít marxistické pojetí společenských tříd, jelikož „model Karla Marxe nevysvětloval existenci střední vrstvy" – viz článek Střední vrstvy bojují za elitu, ač je ona deklasuje, který si je možné stáhnout z webové

stránky www.halonoviny.cz a Haló noviny jej uveřejnily 24. 5. 2010. Profesor Keller má samozřejmě pravdu: „Marxův model“ vskutku neformuloval žádná teoretická a metodologický východiska ke zkoumání „střední třídy“, a to z toho jednoduchého důvodu, že žádný takový sociální útvar prostě neexistuje. Svou sociálně ekonomickou funkcí a rolí, tedy oním druhem vlastnické subjektivity, jejž objektivně prakticky realizují, náleží příslušníci „středních vrstev“ v systému kapitalistických výrobních vztahů k odlišným společenským třídám – a)mohou náležet k pracujícím soukromým vlastníkům neboli maloburžoazii; b)jejich sociálně ekonomická praktická aktivita spjatá s konkrétní živou manažerskou prací může být dílčí a podřízenou součástí vlastnické subjektivity kapitálových vlastníků; c)mohou být kapitalistickými majiteli soukromých firem a zaměstnavateli jiných příslušníků „středních vrstev“, kteří v kapitalistické sociálně ekonomické dělbě práce zaujímají třídní roli tradičních či kognitariárních proletářů.

306)O tom, že profesní struktura zrcadlí nejenom výrobně technickou podobu pracovní činnosti, nýbrž se utváří právě nad technicko-ekonomickými vztahy, a tudíž zahrnuje i určité druhotné a odvozené sociálně ekonomické souvislosti profesně technického charakteru živé konkrétní práce, jež spočívají ve mzdovém ohodnocení práce, reálném finančním příjmu a materiálním životním standardu, z čehož mimo jiné plyne, že tradeunionistické vědomí určitou syntézou oné stránky vědomí utvářející se v tradeunionistickém ekonomickém boji, která odráží pouze určité profesně stavovské začlenění dělníků, a buržoazní ideologie – viz Heller, J.: Některé problémy stavu vědomí pracujících za socialismu; neopublikovaná práce, str. 15-25. Podobně viz Heller, J.: K sociologickému vymezení kategorie „běžné vědomí“; neopublikovaná práce, str. 4-14.

307)Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání str. 77.

308)Viz Lenin, V. I.: Co dělat?, v citovaném vydání str. 134-135.

309)Tamtéž, str. 136.

310)Tamtéž, str. 140.

311)Tamtéž, str. 148-149.

312)Tamtéž, str. 157.

313)Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 366. Podobně viz tamtéž, str. 371. Srovnej s poznámkami číslo 62, 63, 64 a 67, které se vážou ke stránkám 16-17 našeho analyticko-syntetického teoretického pojednání.

314)Lenin, V. I.: Co dělat?, v citovaném vydání str. 120-121.

315)Tamtéž, str. 162.

316)Tamtéž, str. 148.

317)Tamtéž, str. 149.

318)Tamtéž, str. 136.

319)Lenin, V. I.: Krok vpřed, dva kroky vzad, Vybrané spisy sv. 1; Svoboda, Praha 1975, str. 682.

320)Tamtéž, str. 615.

321)Viz Heller, J.: Některé problémy stavu vědomí pracujících za socialismu, citovaná práce str. 20-24. Srovnej též Heller, J.: K sociologickému vymezení kategorie „běžné vědomí“, citovaná práce str. 7-9.

322)Osvěžit znalost těchto myšlenek z Dějin VKS(b) – viz Dějiny Všesvazové komunistické strany (bolševiků), stručný výklad; Svoboda, Praha 1950, str. 52 by si měli zvláště soudruzi, kteří náleží v KSČM k tak zvanému marxisticko-leninskému názorovému proudu, řečeno jinými slovy, hlásí se k ortodoxní verzi sociálně mytologické ideologie vládnoucí třídy řídícího aparátu stalinského modelu socialismu a do dneška nejsou schopni pochopit, že předlistopadová KSČ ztratila v sedmdesátých a osmdesátých letech s konečnou platností spojení s dělnickou třídou, pozbyla její důvěry a podpory právě v důsledku toho, že vlastnická subjektivita třídy řídícího aparátu se nestala dílčí a podřízenou součástí vlastnické subjektivity dělnické třídy, dělnická třída tak nebyla skutečným subjektem společenského rozvoje, neměla reálnou vedoucí úlohu při rozvíjení reálně socialistických výrobních vztahů, a tudíž byla pouze formálně vládnoucí třídou předlistopadového typu socialismu, o čemž se dělníci každodenně přesvědčovali na základě svých praktických zkušeností. Dělníci z ČKD Praha vypískali v listopadu 1989 během mítinku tehdejšího prvního tajemníka městského výboru KSČ v Praze Miroslava Štěpána a tato událost symbolicky předznamenala historickou politickou porážku komunistické strany v důsledku listopadového kontrarevolučního mocenského státního převratu, načež počal vážený soudruh Štěpán prohlašovat, že „československá dělnická třída zradila komunistickou stranu a socialismus“. Od vážených soudruhů Miroslava Štěpána či Jana Fojtíka nelze zajisté čekat, že by se dokázali rozejít s ideologií své třídy, dospět k poznání, že příčina oné historické porážky spočívala v nich, ve svérázné, neúplně a nedokonale společenské sociálně ekonomické – a tím i revoluční dějinotvorné – subjektivitě třídy, k níž oba vážení soudruzi ráčili náležet, avšak alespoň mladí sympatičtí jinoši ze Svazu mladých komunistů Československa, kteří by nesmírně rádi tvořili řídící aparát komunistické strany coby ideový a politický předvoj revolučního proletariátu, by snad mohli nahlédnout, že oživování kultu Stalina a ortodoxní formy stalinistické ideologie obnovení vzájemné důvěry a spojení mezi komunistickou stranou a dělnickou třídou příliš nepomůže.

323)Lenin, V. I.: Krok vpřed, dva kroky vzad, v citovaném vydání str. 534-535. O momentech, jež charakterizují principy organizační výstavby marxistické revoluční strany, podává celkový obraz právě Leninova kniha Krok vpřed, dva kroky vzad – viz Lenin, V. I.: Krok vpřed, dva kroky vzad, v citovaném vydání str. 477-691.

324)V naší studii viz poznámka číslo 304.

325)Uvádím podle Batalov, E. J.: Filozofie vzpoury; Svoboda, Praha 1976, například str. 89-93, 71-81, 56-58 a další.

326)Viz Keller, J.: Tři sociální světy; SLON, Praha 2010, například str. 89.

327)Sviták, I.: Nesnesitelné břemeno dějin; Orbis, Praha 1990, str. 49.

328)Lenin, V. I.: Dětská nemoc „levičáctví“ v komunismu, Vybrané spisy sv. 5; Svoboda, Praha 1974, str. 70.

329)Lenin, V. I.: Udrží bolševici státní moc?, v citovaném vydání třetího dílu vybraných spisů str. 462-463.

330)Lenin, V. I.: Kdo jsou „přátelé lidu“ a jak bojují proti sociálním demokratům?“. In: Lenin, V. I.: Co dělat?, v citovaném vydání str. 50.

331)Viz tamtéž, str. 42 (předmluva sborníku) a str. 89-91.

332)Viz tamtéž, str. 198.

333)Tamtéž, str. 199-201. Když Lenin hovoří o „kroužku, v němž pracoval“, má na mysli kroužek petrohradských sociálních demokratů, jenž pracoval pod jeho vedením a z něhož byl v roce 1895 vytvořen Svaz boje za osvobození dělnické třídy – viz tamtéž, str. 293, poznámka č. 96. O Svazu boje za osvobození dělnické třídy, jenž sdružoval asi dvacet marxistických dělnických kroužků v Petrohradě – viz tamtéž, str. 284-285, poznámka č. 65.

334)Tamtéž, str. 201.

335)Tamtéž, str. 201-202.

336)Tamtéž, str. 205-207.

337)Tamtéž, str. 213-214.

338)Tamtéž, str. 160-161. Větu, v níž připomíná, že „komunisté všude podporují každé revoluční hnutí“, převzal Lenin z Komunistického manifestu – viz Marx, K. – Engels, F.: Manifest komunistické strany, v citovaném vydání str. 462; citovaný sborník Lenin, V. I.: Co dělat?, z něhož čerpáme, odkazuje na tuto myšlenku, jež se pro revoluční socialistické hnutí stala okřídlenou, v poznámce číslo 84 na stránce 290.

339)Tamtéž, str. 163-164.

340)Tamtéž, str. 109.

341)Martovova formulace členství ve straně zněla takto: „Za příslušníka Sociálně demokratické dělnické strany Ruska je považován každý, kdo uznává její program a aktivně pracuje pro uskutečnění jejích úkolů pod kontrolou a vedením orgánů strany.“ Leninův návrh vymezoval příslušnost ke straně následujícím způsobem: „Za člena strany je považován každý, kdo uznává její program, podporuje stranu materiálně a účastní se osobně práce v jedné z jejích organizací.“ – viz Lenin, V. I.: Krok vpřed, dva kroky vzad, v citovaném vydání str. 517 a dále například str. 514-549, 647-682. O názorových sporech na druhém sjezdu ruské sociální demokracie kolem prvního článku organizačního řádu vymezujícího příslušnost ke straně a o zostřujícím se vnitrostranickém politickém boji mezi revolučním bolševickým a oportunistickým menševickým křídlem po sjezdu hovoří pochopitelně též Dějiny Všesvazové komunistické strany (bolševiků) – viz Dějiny VKS(b), v citovaném vydání str. 42-56.

342)Marx, K.: Teze o Feuerbachovi, v citovaném vydání třetího dílu sebraných spisů str. 17-18; jedná se o tezi číslo 3.

343)Stalin, J. V.: O politické strategii a taktice ruských komunistů. Náčrt plánu brožury. In: Stalin, J. V.: Sebrané spisy sv. 5; Svoboda, Praha 1951, str. 76.

344)Viz Stalin, J. V.: O političeskoj stratěgii i taktike russkich kommunistov: Nabrosok plana brošjury; jde o Stalinovu stať z pátého dílu jeho v ruštině vydaných sebraných spisů, kterou si lze stáhnout z ruského oddílu Marxistického internetového

archivu. Okrajová poznámka: podle velkého, několikasvazkového rusko-českého slovníku „mečenosec“ = „mečník“, „držitel, (nositel) meče“, osoba s právem nosit meč, což byli za středověkého feudalismu svobodní lidé neboli příslušníci vládnoucí feudální třídy, rytíři, kteří měli též právo vlastnit koně. Přesný překlad ruského slovního výrazu „orděn mečenoscev“ by byl patrně „řád držitelů, (nositelů) meče“, „řád mečníků“. Náš překlad „řád mečových (možná by šlo i německých?) rytířů“ není zcela přesný, je poněkud volný. Je příznačné, že internetový rusko-český slovník vůbec slovní výraz „orděn mečenoscev“ v ruském jazyce nezná, nemá o něm nejmenší ponětí, což o ledačem svědčí. Též je zajímavé (a dost možná i příznačné), že v oficiálním českém překladu uvedeného Stalinova článku se český ekvivalent termínu „orděn mečenoscev“ vůbec nevyskytuje. Píše se v něm: „Komunistická strana jako úderný oddíl uvnitř sovětského státu, usměrňující jeho orgány a podněcující jejich činnost …“

345)Informace o pojmovém obsahu teorie o „železném zákoně oligarchizace politických stran“je možné načerpat z internetového portálu www.wikipedia.cz po zadání hesla „Robert Michels“.

346)Lenin se o „teorii“ Roberta Michelse nikde přímo nezmiňuje, přesto však na příkladu Německa a německé sociálně demokratické strany na konci devatenáctého století a přelomu ve století dvacáté velmi trefně uvádí, že kritika údajně „neodvratného“ procesu vytvoření „oligarchické mocenské struktury“ v revoluční dělnické straně může být vrcholně demagogická: „V parlamentě“ (myslí se pochopitelně německý parlament oné doby) „se nejednou stávalo, že poslanci nepřátelských stran popichovali socialisty: „To jste pěkní demokraté! Hnutí dělnické třídy máte plná ústa, ale ve skutečnosti vystupuje stále stejná skupina předáků. Pořád jen Bebel, pořád jen Liebknecht, rok po roce, a po deseti letech zase. Vždyť ty vaše poslance, které prý zvolili dělníci, lze tíž sesadit než úředníky jmenované císařem! …““ (Lenin, V. I: Co dělat?, v citovaném vydání str. 195). Liebknecht (Lenin má na mysli Wilhelma Liebknechta, otce Karla Liebknechta, jenž na začátku první světové války v roce 1914 hlasoval v německém říšském sněmu proti válečným úvěrům a později po skončení války patřil spolu s Rosou Luxemburgovou ke spoluzakladatelům Komunistické strany Německa). Bebel, Auer, Mehring (po jistou dobu dokonce i Karl Kautsky) náleželi k marxistickému revolučnímu ideovému a politickému křídlu německé sociální demokracie, ke zkušeným politickým vůdcům, kteří stáli desítky let v čele revolučního třídního boje německého proletariátu, a je velice příznačné, že představitelé bernsteinovského pravicově oportunistického názorového a politického směru v německé sociálně demokratické straně s vrcholnou ideologickou a politickou demagogií požadovali odchod „konzervativních“ politických vůdců, nositelů „dogmatické“ teorie o socialistické revoluci a nastolení diktatury proletariátu z vedení strany, aby vedoucí a řídící funkce ve straně mohli obsadit představitelé „mladých“ a „dynamických“ politických kádrů, kteří se hlásili k sociálně filosofické doktríně „tvůrčího marxismu“, podle níž „hnutí je vším, konečný cíl ničím“ – zřejmě jenom proto, aby zachránili německou sociální demokracii před „oligarchickou degenerací“; v podobném stylu vystupovali, jak je známo, i v ruském dělnickém hnutí na začátku dvacátého století „mladí“, „dynamičtí“ představitelé ideologie ekonomismu a politické linie tak zvaného „Kréda“ proti „starým dogmatikům“, údajně „potlačujícím svobodu kritiky“. (Viz Lenin, V. I.: Co dělat?, v citovaném vydání například str. 54-65 a 89-109).

347)Lenin, V. I.: Co dělat?, v citovaném vydání str. 73.

348)Viz Heller, J.: Aktuálnost Marxova a Engelsova pojetí vztahu vlastnictví a dělby práce; Filozofický časopis 3/1985, str. 329. O pojetí socialistického vlastnictví coby systému částečných, dílčích vlastnických funkcí a rolí viz také například Hába, Z.: Socialistické společenské vlastnictví; SPN, Praha 1975, str. 109-119. Viz také Bavlnka, J.: Plánovitě řízená ekonomika jako funkce socialistického vlastnictví výrobních prostředků; Politická ekonomie 1/1979, str. 43-53. V této souvislosti musíme vzpomenout teoretické studie dnes již bohužel – a zcela neprávem! – zapomenutého doktora Antonína Fleka. Viz například Flek, A.: Třídní struktura (nepublikovaná práce o problematice dialektiky živé a mrtvé práce), str. 83-100. Podobně též Flek, A.: Dialektika výrobních sil a výrobních vztahů (nepublikovaná práce), například str. 61-147, 181-192, 198-201.

349)Viz Heller, J.: Aktuálnost …, str. 313. Podobně viz Hrůza, I.: O socialistické demokracii; Nová mysl, zvláštní číslo 1976, str. 90-91 a Dvořák, J.: Socialistické výrobní vztahy a hospodářský mechanismus; Nová mysl 7-8/1983, str. 100.

350)Takový závěr lze, jak se nám alespoň zdá, odvodit z Marxových úvah ve třetím díle Kapitálu o tom, zda by docházelo z vyrovnávání zisků z jednotlivých výrobních odvětví na společensky průměrný zisk cestou volné konkurence i v ekonomickém systému, v němž by dělníci byli sami majiteli svých výrobních prostředků a směňovali si vzájemně svá vyprodukovaná zboží, jež by nebyla výrobkem kapitálu – viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 192-193. Marx dovozuje, že v takové hospodářské soustavě, v níž by přímí a bezprostřední výrobci byli reálnými spoluvlastníky jak nutného produktu, tak i nadvýrobku, jenž by již nebyl nezaplacenou prací a nenabýval by tak zbožní sociálně ekonomickou formu nadhodnoty, jako je tomu v kapitalismu, a tudíž by také neplatil zákon klesající tendence společensky průměrné míry zisku, – by se výroba a směna zboží opět řídila zákonem hodnoty jako ve vlastnické praxi zbožní malovýroby.

351)Porovnej ještě jednou s Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, v citovaném vydání str. 81.

352)Viz Heller, J.: Socialistická dělnická třída jako subjekt společenského vlastnictví v podmínkách staré společenské dělby práce; Filozofický časopis 5/1983, str. 663-665. K tomu viz též Hrůza, I. : Aktuální otázky historického poslání a vedoucí úloha dělnické třídy. In: Sborník Dělnická třída a současnost; Svoboda, Praha 1973, str. 85-97.

353)Viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 329-331.

354)Heller, J.: Socialistická dělnická třída …, str. 666-667. Celý náš dosavadní výklad je vlastně založen na zmíněné studii doktora Hellera o nezbytnosti překonávat starou společenskou dělbu práce při rozvíjení vedoucí úlohy dělnické třídy coby subjektu socialistických vlastnických vztahů a společenského vlastnictví výrobních prostředků, kterou uveřejnilo páté číslo Filozofického časopisu za rok 1983 – viz tamtéž, str. 657-679.

355)Heller, J.: Socialistická dělnická třída …, str. 676.

356)Tamtéž, str. 678-679. Podobně viz Heller, J.: Aktuálnost …, str. 330, kde se můžeme dočíst, že příslušníci dělnické třídy mohou realizovat svou vlastnickou subjektivitu „pouze v celospolečenském měřítku, jako celá třída, prostřednictvím celého komplexu vlastnických aktivit završených nutně jednotící aktivitou, ve které vstupují do tvorby obecných podmínek společenského řízení, aktivitou rozvíjenou a realizovanou na

půdě politických institucí socialistické společnosti v čele s komunistickou stranou a prostřednictvím těchto institucí“.

357)Heller, J.: Aktuálnost …, str. 334-335.

358)Tamtéž, str. 335.

359)Heller, J.: Socialistická dělnická třída …, str. 677. Domníváme se, že laskavý čtenář – a je docela možné, že i čtenář nelaskavý – zajisté porozuměl, že tato pasáž textu má klíčový a zásadní význam pro pochopení toho, co tvořilo základní, objektivní, vnitřní, systémový nedostatek předlistopadového reálně existujícího socialismu. O pojmu „celotřídní vlastnická subjektivita dělnické třídy“ viz také Formánek, M.: Socialistická dělnická třída; Interní tisk ÚML ÚV KSČ, Praha 1978, například str. 103-166, 265-269, 386-387. Podobně též Formánek, M.: Růst úlohy subjektu při budování rozvinuté socialistické společnosti; Filozofický časopis 5/1983, str. 642-656.

360)Heller, J.: Metodologická východiska analýzy prvního historického pokusu o nekapitalistickou společnost – protosocialismu, což je článek, který lze nalézt v knize Heller, J. – Neužil, F.: Bojíte se socialismu?; Nakladatelství Periskop, Příbram 2007, str. 20-21.

361)Formánek, M.: Cesta k socialismu v Československu 1945 – 1989; Nakladatelství OREGO productions, Praha 2013, str. 26.

362)Viz Heller, J.: Socialistická dělnická třída …, například str. 662-663.
V polistopadovém období svojí teoretické aktivity ovšem doktor Heller tento názor opustil. Autorem teorie o rozdílu mezi formálním a reálným podřízením živé práce kapitálu, podle níž postačuje k výrobě absolutní nadhodnoty na výrobně silové základně manufakturní dělby práce formální podřízení práce kapitálu, kdežto produkce relativní nadhodnoty vyžaduje specificky kapitalistický výrobní způsob čili tovární strojovou velkovýrobu, jež zajišťuje reálné podřízení práce kapitálu, je samozřejmě Karel Marx v prvním díle Kapitálu.

363)Viz Heller, J.: Metodologická východiska …; v knize Bojíte se socialismu?, str. 22-23. Předešlých šest odstavců textu viz též Heller, J. – Neužil, F. a kol.: Kdopak by se Marxe bál?; Nakladatelství FUTURA, Praha 2011, například str. 199-276. Laskavý i nelaskavý čtenář se může též ještě jednou vrátit k str. 74 naší teoretické studie a poznámkám číslo 179 a 180, jež se s myšlenkovým obsahem oné stránky pojí.

364)Jenom na okraj a spíše pro pobavení se zmiňme o jednom „historiografickém veledíle“, které se v ruském putinovsko-medvěděvovském mafiánském lumpenkapitalismu údajně stalo literárním bestsellerem: jistý V. Uškujnik, v něm s výmluvností hodnou Jana Zlatoústého zjevuje světu „převratný a fantastický dějepisný objev“, podle něhož měl v sovětském Rusku v klasickém období stalinistického totalitního režimu mít skutečnou politickou státní moc žid Lazar Kaganovič – člen politbyra bolševické strany v době, kdy jejím generálním tajemníkem byl Stalin, a mimo jiné i projektant moskevského metra, zatímco Stalin byl údajně jeho pouhou loutkou, pouhým administrátorem a pomocníkem, přičemž Kaganovičovi měl absolutní moc zajišťovat jeho bratranec, „gruzínský položid“ (ve skrz naskrz odporné a ničemné ideologii antisemitismu, ať už se odvolává na rádoby křesťanskou vírou prodchnuté povídačky ve stylu „židé ukřižovali Krista“ nebo na cokoli jiného, jsou snad nejhnusnější a zároveň nejsměšnější žvásty o „položidech“ či „částečných židech“)

Lavrentij Berija, jenž ovládal mohutný represivní aparát státní bezpečnosti – a z nějž měl, jak se všeobecně ví, „vůdce a učitel světového proletariátu“ panickou hrůzu. Doporučuji laskavému i nelaskavému čtenáři, aby se důkladně seznámil s tímto vskutku nevšedním a svěžím dílkem a názorně se tak přesvědčil, do jakého krystalicky čistého ideologického blbství zabředá nejnovější verze stalinistické ideologie, zvláště když se zasnoubí se „zdravým“ antisemitismem černosotněnské pravoslavné náboženské věrouky – viz Uškujnik, V.: Kagan a jeho bek; ZAO, Pravoslavná iniciativa, Minsk 1999, str. 5-55; publikováno ve sborníku „Válka podle zákonů podlosti“. (Spisek mám v elektronické podobě, v níž po internetových komunikačních linkách doputoval do mojí mailové schránky, a proto jsou i stránky, na něž odkazuji, odvozeny od elektronického formátu PDF publikace váženého pana Uškujnika). Autoři sborníku měli pochopitelně na mysli „špinavou a podlou válku“, kterou prý od věků vedl a stále vede „sionistický imperialismus“ proti ruskému národu a v níž si žido-zednářské lóže – spolu se „židobolševiky“! – kladou za cíl zotročit ruský národ i všechny ostatní slovanské národy – jež po přijetí křesťanství často osvědčovaly svou útlou holubičí povahu v protižidovských pogromech, které, jak o tom svědčí kupříkladu český kronikář Kosmas, vždy představovaly pro „prostý lid“ vítanou kratochvíli.

365)Žižek, S.: Nepolapitelný subjekt – chybějící střed politické ontologie;

Nakladatelství L. Marek, Chomutov 2007, str. 207-208.

366)Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 269.

367)Viz tamtéž, například str. 162 a str. 270.

368)Viz tamtéž, str. 269-270.

369)Viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844, v citovaném vydání pasáž o „hrubém“, rovnostářském komunismu na str. 74-77.

370)Model „kybernetického socialismu“ prosazuje monografie anglických autorů Cockshotta a Cottrella. Viz Cockshott, W. P. – Cottrell, A.: Směrem k novému socialismu. Anglický originál knihy zní Towards a New Socialism; Spokesman, Bertrand Russell House, Nottingham, England 1993. Do češtiny přeložil v roce 2002 Rudolf Převrátil. Kniha má čtyři části plus úvod. Okrajová (leč nikoli bezvýznamná) poznámka: základní slabina teorie „kybernetického socialismu“ spočívá v tom, že sebelepší a sebedokonalejší výpočet množství pracovní doby, která je (vzhledem k dané úrovni produktivity živé konkrétní práce i celkově dosaženého vývojového stupně společenských výrobních sil) společensky nutná a potřebná k výrobě jednotky užitné hodnoty produkovaného zboží, neobsahuje sám o sobě podnět k růstu produktivní síly konkrétní živé práce přímého a bezprostředního zbožního výrobce, a tudíž ani nemůže vykonávat sociálně ekonomickou funkci hybné síly rozvoje výrobních sil společnosti – ta je sama o sobě výsledkem účinkování zákona hodnoty, jehož působení musí být samozřejmě zároveň cílevědomě a účelně usměrňováno a regulováno.

371)Srovnej s poznámkou číslo 304 našeho analyticko-syntetického teoretického pojednání.

372)V žádném případě ale zajisté nemůžeme aristotelovské filosofické teorii o „vládnutí všech“ připisovat jakékoli předjímání marxistické teorie o třídním boji dělnické třídy ústícím v socialistické revoluci do diktatury proletariátu. Starověký řecký filosof nikdy nezpochybňoval soukromé vlastnictví výrobních prostředků, a naopak

vždy pokládal otrokářství za přirozený výrobní způsob a normální společenské zřízení. Také by bylo nošením dříví do lesa neustále opakovat, že v řecké polis se na řízení společenských záležitostí mohli podílet jedině svobodní muži (a to i formou tak zvané „přímé a bezprostřední lidovlády“, při níž se všichni občané postupně střídali při zastávání administrativních správních úřadů) – z procesu společenského rozhodování tak byli kromě otroků vyloučeny i ženy –, že dle Aristotelova názoru je nejlepší a mocensky nejstabilnější společnost, jejíž nejpočetnější část tvoří lidé, kteří nejsou ani příliš bohatí, ani příliš chudí, a tudíž „politeiá“ může vzniknout jedině ve společnosti, v níž většina lidí náleží svými finančními příjmy a hmotnou životní úrovní k tak zvané „střední třídě“. Můžeme totiž objektivně konstatovat, že Aristotelova teorie o různých typech politické moci byla i přes dobová omezení ve svých principech (vláda jednoho, vláda několika, vláda všech, každý z typů vládnutí má „dobrou“ a „špatnou“ variantu: vláda jednoho – monarchie contra tyranie; vláda několika – aristokracie versus oligarchie; vláda všech – politeiá contra demokracie) geniální a i v současnosti je rozhodně mnohem vědečtější než vládnoucí liberálně demokratická politologická doktrína, jež rozlišuje mezi politickými režimy „demokratickými“, „totalitními“ a „autoritářskými“.

373)Okrajová poznámka: Předpokládáme, že laskavý i nelaskavý čtenář našeho teoretického pojednání zná dobře Marxovu práci „Občanská válka ve Francii“, a proto ví, v jak pestrých barvách vylíčil Marx v tomto díle košatou politickou osobnost váženého pana Thierse, onoho vůdce strany „práva pořádku“ – a také „historika“, co by se v dnešní době, jak se zdá, možná hodil za pracovníka veleslavného Ústavu pro výzkum totalitních režimů –, jenž byl rozhodnut hájit „posvátnost“ vykořisťovatelského kapitalistického soukromého vlastnictví nejenom do posledního mrtvého pařížského komunarda, ale zřejmě i posledního dělníka ve Francii, přičemž zajisté nikoli vlastníma rukama: „kat pařížského lidu“ svěřil v období bestiálního kontrarevolučního teroru, jenž se rozpoutal po vojenském potlačení komuny, špinavou práci rukám bonapartistických vojáků pocházejících z ostatních pracujících vrstev, především z rodin francouzských rolníků (čili z řad maloburžoazie).

374)V uvozovkách uváděné slovní formulace v tomto souvětí viz Marx, K.: Kritika Gothajského programu; Svoboda, Praha 1950, str. 43.

375)Lenin, V. I.: Dopis sjezdu, v citovaném vydání pátého dílu vybraných spisů str. 678 – jde o poznámku z 24. 12. 1922.

376)Tamtéž, str. 679-680 – dodatek k dopisu z 24. prosince 1922, který byl zapsán 4. ledna 1923.

377)Viz Dějiny VKS (b) (Stručný výklad), v citovaném vydání str. 262-274 – jedná se o stránky, které se věnují poslednímu období Leninova života.

378)Viz Fikta, J.: Tajné zasedání delegátů XX sjezdu KSSS – stať, která se 11. 10. 2009 objevila na webové adrese www.komsomol.cz, což je internetový portál Svazu mladých komunistů Československa, kteří se aktivně hlásí k „marxisticko-leninskému“ názorovému proudu a politickému směru v KSČM. Nemůžeme se proto divit, že se autor článku snaží počínání „vůdce a učitele světového revolučního proletariátu“, jak byl Stalin později označován, všestranně ospravedlňovat a zdůvodňovat, takže sugeruje čtenáři, že na smrt nemocného Vladimíra Iljiče vmanipulovala a vmanévrovala do konfliktu se Stalinem právě Krupská, a tak se stalo, že „V. I. Lenin ovlivněn nemocí a okolními vlivy, které vyvolala N. K. Krupská, měl špatný úsudek o dokonalosti

soudruha Trockého, jak ho v posledních dopisech oslovoval, jak se o něm v posledních dokumentech vyjadřoval“: ano, ona Krupská, která sice „celý život, před revolucí i po ní, šla za Leninem, ale v politice se ve skutečnosti moc nevyznala“ a „už v roce 1925 se dostala na scestí a zbloudila, šla za Zinovjevem, jenž vystupoval z antileninských pozic“. Vážený soudruh Fikta (což bude, jak se zdá, pseudonym) neopomněl patřičně prokádrovat ani rodinu samotného Lenina. Čtenář se tak dozvídá, že „Marja Iljinična, Leninova sestra, sympatizovala s Bucharinem, zhlížela se v něm, měla k němu blíže než k Leninovi“, i když „za Bucharinem nešla“, ale „v nitru byla bucharinka“. A pokud jde o Dmitrije Iljiče, Leninova bratra, „to byl člověk nepříliš chytrý, napít se dovedl, to ano, pil rád.“ Ještě že alespoň samotný Lenin politicky obstál před ostřížím zrakem samozvaného kádrováka, jelikož „nepodlehl měšťákům“, neboť prý „tak jako nic nevyšlo německým měšťákům, pokud jde o Marxe a Engelse, tak ani ruským, sovětským měšťákům se nepodařilo získat Lenina“. Jednu černou šmouhu bychom však, jak se zdá, na Leninově čistém kádrovém profilu přece jenom nalezli: Vladimír Iljič si špatně zvolil svou životní družku, Krupská nebyla podle našeho kádrováka dostatečně stalinisticky uvědomělá. (Viz tamtéž). Spory mezi Leninem a Stalinem ohledně řešení národnostní otázky v sovětské republice viz Lenin, V. I.: K otázce národností neboli o „autonomizaci“, Vybrané spisy sv. 5., str. 689-695. Zmíněnou Leninovu charakteristiku Stalina může laskavý i nelaskavý čtenář nalézt na str. 693.

379)Lenin, V. I.: Dopis sjezdu, str. 678.

380)Viz Veber, V.: Stalin. Stručný životopis; Nakladatelství Karolinum, Praha 1996, str. 55-73.

381)Lenin, V. I.: Dopis sjezdu, str. 677.

382)Tamtéž, str. 681.

383)Lenin, V. I.: O družstevnictví, Vybrané spisy sv. 5., str. 705-707.

384)Tamtéž, str. 701-702.

385)Tamtéž, str. 704.

386)O Leninově pojmu „komunistická nadutost“, která se často pojí s korupcí a úplatkářstvím, viz například Lenin, V. I.: Nová ekonomická politika a úkoly politickoosvětových výborů, tamtéž, str. 512.

387)Lenin, V. I.:Jak máme reorganizovat dělnicko-rolnickou inspekci, tamtéž, str. 714-717.

388)Lenin, V. I.: Raději méně, ale lépe, tamtéž, str. 731-732. Celou Leninovu stať lze v pátém díle vybraných spisů nalézt na str. 718-732.

389)Viz poznámkový aparát pátého dílu Leninových vybraných spisů, str. 812 – poznámka číslo 274.

390)Viz Krasin, L.: Kontrol ili proizvodstvo; časopis Ogoňok číslo 24/1989, str. 12-13.

391)Viz již vzpomínaný článek J. Fikty, jenž se objevil 11. 10. 2009 na webovém portálu Svazu mladých komunistů Československa.

392)Viz Bažanov, B.: Kreml, dvadcatyje gody (vospominanija byvšego sekretarja Stalina); časopis Ogoňok 39/1989, str. 26-30. Zmíněné speciální telefonické zařízení měl namontovat jistý československý komunista (článek neuvádí jeho jméno), odborník na automatické telefonní ústředny, jehož poté, co udělal svou práci, coby nepohodlného svědka zatkli, obvinili ze špionáže a zastřelili – viz tamtéž.

393)Srovnej se stránkami 142-144 a 150-153 naší pojmově teoretické studie, na něž organicky navazují poznámky číslo 346-347 a 359-362.

394)Hegel, G. W. F.: Dějiny Filosofie II; NČSAV, Praha 1965, str. 76-77; táž myšlenka pak šířeji viz tamtéž str. 72-78.

395)Je známo, že Kant formuluje kategorický imperativ mravní (neboli „ všeobecně a bezpodmínečně platnou zásadu, zákon praktického rozumu“) následujícím způsobem: „Jednej tak, aby maxima tvé vůle mohla vždy zároveň platit jako princip všeobecného zákonodárství“ – viz Störig, H. J.: Malé dějiny filosofie, v citovaném vydání str. 296; šířeji o kategorickém imperativu viz tamtéž, str. 294-297. Jinak řečeno: „Jednej tak, aby normy, pravidla a zásady směřující k určování tvé osobní svobodné vůle mohly vždy zároveň platit jako princip všeobecného zákonodárství“. (Ve zjednodušené formě postihuje kategorický mravní imperativ již křesťanská náboženstvo-filosofická doktrína, která nám říká: „Co nechceš, aby druzí nečinili tobě, nečiň ty jim“). I sám autor malých dějin filosofie píše, že „tento zákon lze uplatnit, právě díky jeho pouze formálnímu charakteru, na každý libovolný obsah“ (viz tamtéž, str. 296), čili se vztahuje vlastně pouze k takovým jednoduchým a základním mravním normám lidského chování, jako je například požadavek mluvit pravdu a nelhat, aby si lidé mohli navzájem věřit: v individuálních a společenských stycích mezi lidmi je možné lhát a uvěřit lžím právě proto, že jako norma mezilidské komunikace platí pravdomluvnost – kdyby bylo tímto principem vzájemné lhaní, žádný z lidí by druhému člověku nevěřil, a tím by ovšem lhaní ztratilo jakýkoli racionální praktický smysl. Je zjevné, že ve třídním boji mezi proletariátem a buržoazií nemůže být kategorickým mravním imperativem revolučního politického zápasu dělníků za socialismu posvátnost a obrana kapitalistického soukromého vlastnictví, leč naopak, jak kategoricky uvádí Komunistický manifest, zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků, a to jak kapitalistického (nebo feudálního či otrokářského), tak i soukromého vlastnictví nevykořisťovatelského; to, co je právem pro jednu třídu, je bezprávím pro třídu druhou a naopak. Sociální revoluce jakožto revoluční přechod (skok) od jedné společenskoekonomické formace ke druhé spočívá mimo jiné i v tom, že všeobecně a bezpodmínečně platný mravní příkaz jedné třídy, jež odchází z jeviště dějin, je nahrazován všeobecně a bezpodmínečně platným mravním příkazem (souborem kategorických imperativů) pokrokovější společenské třídy, která na jeviště dějin vstupuje. Nemůžeme se proto divit, že při kritice Feuerbachovy antropologické filosofie Engels poznamenává: „Zkrátka a dobře, s Feuerbachovou teorií morálky to dopadá stejně jako se všemi jejími předchůdkyněmi. Je střižena na všechny časy, na všechny národy, pro všechny poměry, a právě proto jí nelze použít nikde a nikdy a zůstává vůči skutečnému světu stejně bezmocnou jako Kantův kategorický imperativ. Ve skutečnosti má každá třída, ba i každé povolání svou vlastní morálku, a i tu porušuje, kde tak může beztrestně učinit. A láska, která má všechno sjednotit, se projevuje válkami, rozepřemi, procesy, domácími nesváry, rozvody a nejhorším vykořisťováním člověka člověkem.“ (Engels, F.: Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie, část III., což je práce, kterou lze nalézt na webové adrese Marxistického internetového archivu).

396)Viz Reed, J.: Deset dnů, které otřásly světem; Nakladatelství Panorama, Praha 1982, str. 125.

397)Viz tamtéž – alespoň například str. 55-129, jež bezprostředně popisují pád buržoazní Prozatímní vlády a jednání druhého všeruského sjezdu sovětů.

398)Viz Trockij, L. D.: Nový kurs, 1. část; vydala Socialistická organizace pracujících, Praha 1999, například str. 1-3, 12-15.

399) Zde nemohu odolat svodům marnivé pýchy a odkážu se na svůj článek – viz Neužil, F. : Několik poznámek k vymezení podstaty stalinismu, což je moje již poměrně letitá studie, kterou svého času opublikoval Bulletin Mezinárodní dohody pracujících EIT/AET, jejž vydává v Paříži doktor Jan Tesař, profesí historik a snad jediný z posrpnových československých emigrantů, jenž zastával a zastává upřímně a opravdově radikálně levicové politické postoje. Jedná se o číslo 23/1999 Bulletinu, str. 10-12. Chtěl jsem stať uveřejnit i v Haló-novinách, ty však pro tento „čin" nenalezly do dneška odvahu, neboť by prý obsah mého rozboru gnoseologických a třídně sociálních kořenů stalinistické ideologie „rozkládal komunistickou stranu". To je velice příznačné a zároveň je zcela zbytečné k tomu cokoli dodávat.

400)O tom viz Formánek, M.: Cesta k socialismu v Československu 1945 – 1989, v citovaném vydání zvláště například str. 99-102. Docent Formánek se odvolává na knihu Steven, S.: Výbušnina; SAKKO, Praha 1991. Poznámka na okraj textu studie: Stalinističtí mudrcové, kteří hlubokomyslně vykládají, že za stalinistické zločiny mohou vlastně agenti světového imperialismu, by se měli pokusit odpovědět si na jednoduchou otázku: jak to, že diverzní aktivity agentů CIA měly takový úspěch, kdežto sovětským rozvědčíkům, jako byli dejme tomu Richard Sorge či Kim Philby, se naopak nepodařilo obdobným způsobem rozvrátit velkoburžoazní mocenskou oligarchii Spojených států, Velké Británie či Francie? Nedokazuje snad úspěch diverzní akce agentů CIA Józefa Światła a Noela Fielda pouze a jedině slabou, velice nedokonalou provázanost a propojenost lokálních, dílčích a částečných vlastnických (potažmo tedy i mocenských) funkcí a rolí, které ztělesňovaly jednotlivé články třídy řídícího aparátu stalinského modelu socialismu? Copak jej neumožnila logika fungování vlastnické organizace výrobních vztahů předlistopadového systému?

401)Viz Heller, J. – Neužil, F.: Kdopak by se Marxe bál?, v citovaném vydání například str. 241-242; obšírněji pak tamtéž, str. 234-243.

402)Viz ještě jednou Neužil, F.: Několik poznámek…, v citovaném vydání str. 10-12.

403)Jedná se o příspěvek doktora Miroslava Tejkla do diskuse o článku „manuálního pracovníka" Josefa Poláčka „Co je špatného na kapitalismu?" v internetovém Deníku Referendum. Diskusní příspěvek doktora Tejkla se zde objevil ve středu 26. února 2014.

404)Viz Dialog s Richtou a Filipcem o Civilizaci na rozcestí – Rozhovor s autory knihy „La via cecoslovacca" (Československá cesta", což je název prvního italského vydání Civilizace na rozcestí); Rinascita č. 47, ze dne 29. listopadu 1968, str. 14-17. (Tento rozhovor vyšel v českém překladu jako Dokumentace č. 32 Mezioborového týmu pro výzkum společenských a lidských souvislostí vědeckotechnické revoluce při Filosofickém ústavu ČSAV 10. 3. 1969 v Praze. Uvedené myšlenky lze vystopovat na str. 7-11, 14-18 a 21-25 českého překladu.) O možnostech, které přináší vědeckotechnická revoluce pro rozšiřování účasti pracujících na řízení a rozhodování viz samotná

Civilizace na rozcestí, druhé a přepracované vydání; Academia, Praha 1967, část III, str. 77-79; dále pak část IV, str. 65-69, kde se hovoří o spojení dělnické třídy s vědou a významu vědeckotechnické revoluce pro naplnění revoluční společenské úlohy dělnické třídy spočívající ve vybudování beztřídní společnosti.

405)Viz Civilizace na rozcestí, část IV, str. 69.

406)Viz tamtéž, str. 71-72.

407)Srovnej str. 71-73 naší teoretické studie, s nimiž se pojí poznámky číslo 170-175.

408)Viz Civilizace na rozcestí, část IV, str. 73.

409)Lenin, V. I.: Filozofické sešity, v citovaném vydání str. 245 – jedná se o Leninův konspekt Hegelových „Přednášek o dějinách filosofie“.

410)Viz Batalov, E., J.: Filozofie vzpoury, str. 67.

411)Viz Bondy, E. : Neuspořádaná samomluva; Nakladatelství L. Marek, Brno 2002, str. 5-11.

412)Tamtéž, str. 76-77. Celá pasáž o hospodaření nové vládnoucí třídy v socialismu předlistopadového typu viz tamtéž, minimálně str. 56-104.

413)Tamtéž, str. 105-110.

414)Zde mne opět posedá démon nezkrotné pýchy a nutí mne uvést snad můj vůbec první opublikovaný článek v polistopadovém období – viz Neužil, F.: Esej o zelinářích a jejich sametových zahradách; Nové Slovo číslo 21/1991, str. 4-5. Tato stať se zrodila ťukáním do kláves psacího stroje, neboť jsem v oné době ještě neměl počítač, ani jsem na něm neuměl psát, a tak ji mám pouze v tištěné podobě, nikoli v podobě elektronické.

415)Viz Neužil, F.: Několik poznámek…, str. 11-12. Viz také Neužil, F.: Esej o zelinářích…, tamtéž. Tendence k vytváření struktur paralelní, „černé“ či „šedé“ ekonomiky v oblasti obchodu a služeb a s nimi spojeného formování parazitních sociálně ekonomických skupin v lůně výrobních vztahů a třídně sociální diferenciace sovětského (ale i samozřejmě československého, polského, rumunského nebo čínského, atd.) typu socialismu si povšiml i Egon Bondy – viz Bondy, E.: Neuspořádaná samomluva, například str. 88-93. Okrajová poznámka: internetová jazyková příručka nezná ani „vexláka“, ani „veksláka“, jinak lze však na internetu nalézt oba slovní výrazy; podle wikipedie, pokud jsem pochopil myšlenkový obsah příslušného hesla, by se snad mělo říkat spíše „vekslák“ od německého „der Wechsel“ („směna“).

416)Viz Havel, V.: Moc bezmocných ve sborníku O lidskou identitu; Rozmluvy, Praha 1990, str. 55-133.

417)Tak to alespoň tvrdí profesor Karel Kříž – viz Kříž, K.: Pod babylonskou věží, což je třídílná stať, která se v dubnu roku 2007 objevila na webovém serveru Strany demokratického socialismu.

418) Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 49. Důležitá poznámka: dlužno však mít stále na paměti, že zdrojem nadhodnoty zůstává pro Marxe i ve třetím díle Kapitálu stále pouze a jedině živá konkrétní práce dělnického obyvatelstva coby práce produktivní pro kapitál!

419)Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika (očerki istorii i těorii), v citovaném vydání str. 238-239. Vřele doporučujeme laskavému a zvláště pak nelaskavému čtenáři, aby si z námi uvedené monografie sovětského filosofa Iljenkova o historickém vývoji a pojmově kategoriálním systémovém uspořádání materialistické dialektické logiky prostudoval alespoň dvě poslední kapitoly: črtu „Protivorečije kak katěgorija dialektičeskoj logiki“ a esej „Problema vsěobščego v dialektike“ (str. 232-268 zmíněné Iljenkovovy publikace).

420)Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 170-171.

421)Viz tamtéž, str. 172-179.

422)Viz tamtéž, str. 180-216.

423)Viz tamtéž, str. 170-188. Utváření všeobecné, společensky průměrné míry zisku je tak v kapitalistickém výrobním způsobu hybnou silou vědeckotechnického a technologického pokroku, protože je výhodné právě pro vlastnické subjekty podnikající v produkčních sférách s nejvyšší organickou strukturou kapitálu, v nichž živá práce uvádí do pohybu největší objemy práce zvěcnělé, z čehož lze pochopit, proč je buržoazie společenskou třídou, která neustále revolucionizuje výrobní síly i výrobní vztahy, přičemž ovšem její revolučnost spočívá především v tom, že produkuje hrobaře svého hospodářského a politického panství. (Viz Marx, K. – Engels, F.: Manifest Komunistické strany, v citovaném vydání str. 428-439).

424)Viz Kříž, K.: Pole neorané a zaplevelené, což je dvoudílný článek z prosince roku 2001, jejž lze též nalézt na internetovém portálu www.sds.cz. Nutno si znovu připomenout, že výrobní cena je v soustavě kapitalistických výrobních vztahů modifikovaná (neboli zespolečenštěná, zobecněná) hodnota, kdežto tržní nákupní a prodejní cena se utváří jako poměr mezi hodnotou zboží a hodnotou zboží, které se vyčleňuje ze světa ostatních zboží v sociálně ekonomické funkci všeobecného hodnotového peněžního ekvivalentu, z čehož právě plyne, že souhrn tržních cen všeho zboží se nemůže rovnat souhrnu hodnot, neboť do „souhrnu tržních cen všeho zboží“ bude vždy tržní cena jednoho zboží chybět – a to právě cena onoho „královského“ (či „knížecího“, „aristokratického“) peněžního zboží: tržní nákupní a prodejní cena unce zlata se nemůže rovnat ničemu jinému než unci zlata neboli tautologicky sama sobě.

425)Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 181-182.

426)Viz tamtéž, str. 192-194.

427)Viz tamtéž, str. 228-286.

428)Viz Marx, K.: Teorie o nadhodnotě II, v citovaném vydání str. 392-398.

429)Viz tamtéž, str. 392-439 a str. 449-461. Viz též Sitárová, Z. – Kliment, A.: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 67.

430)Viz Gočev, P.: Rehabilitace pracovní teorie hodnoty, což je z internetu stažená přednáška mladého levicového ekonoma, inženýra Petra Gočeva, kterou přednesl 10. listopadu 2005 v Ústí nad Labem na konferenci pod názvem „Marx: životnost iluze?“; str. 4-5. Gočevovu práci, v níž autor mimo jiné uvádí příklad, jak dle Ricardovy teorie vzniká volnou konkurencí všeobecná rovná míra zisku, lze dohledat na internetovém

portálu Socialistického kruhu www.sok.bz. Viz též Marx, K.: Teorie o nadhodnotě II, v citovaném vydání str. 449-461.

431)Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 260-286.

432)Marx, K.: Teorie o nadhodnotě II, v citovaném vydání str. 172. Šířeji o Ricardově teorii o zákonu poklesu ziskové míry viz tamtéž, str. 461-500. Jinak též Sitárová, Z. – Kliment, A.: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 70-71.

433)Viz Kříž, K.: Transformační problém (v užším, širším a nejširším smyslu slova), v citovaném vydání str. 518.

434)Životopisné údaje o Bortkiewiczovi uvádíme podle anglické verze nezávislé internetové encyklopedie, kde je může laskavý i nelaskavý čtenář získat po zadání příslušného hesla.

435)Viz ještě jednou Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 37-286.

436)Poznámka na okraj textu studie: je samozřejmé, že hodnotu a její modifikovanou podobu ve výrobní ceně – respektive nadhodnotu, jejíž přeměněnou formou je všeobecná rovná míra zisku – jakožto „pohybové momenty“ utváření kapitalistických výrobních vztahů a především jejich základní strukturně systémové úrovně, jejich organizujícího a sjednocujícího jádra, kterým je objektivně existující materiálně předmětná struktura kapitalistického soukromého vlastnictví, nelze zajisté redukovat na látkovou, energetickou substanci, na níž by si bylo možné sáhnout, která by se dala sama o sobě změřit a zvážit, dlužno však mít zároveň a stále na zřeteli, že kapitalistické společenské výrobní vztahy nepředstavují v žádném případě jakousi „duchovní, čistě nadsmyslovou entitu“ (neboť v tom případě by současně byly jakousi kantovskou „nepoznatelnou věcí o sobě“), ale jelikož se vytvářejí a existují objektivně, tedy nezávisle na vůli a vědomí společenských aktérů, kteří je uvádějí do života, představují sociálně historickou vývojovou úroveň materiální a smyslové předmětnosti, jež ve svém obsahu snímá všechny vývojově nižší formy materiálního pohybu, počínaje formou mechanickou a konče živou hmotou, a proto je nelze oddělit od forem jejich projevu, na něž si sáhnout lze a které je také možné vidět, změřit, zvážit a spočítat.

437)Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 170-188.

438)Viz Iljenkov, E. V.: Leninská dialektika o metafyzice pozitivismu (Zamyšlení nad knihou V. I. Lenina „Materialismus a empiriokriticismus“); Svoboda, Praha 1984, například str. 19-45. Laskavý a především nelaskavý čtenář by však měl tuto útlou Iljenkovovu knížečku, která čítá pouhých necelých sto a třicet stránek, důkladně prostudovat celou.

439)Viz str. 134-135 a 142-143 našeho analyticko-syntetického teoretického pojednání, na něž navazují poznámky číslo 331 a 345-346.

440)Viz Bortkiewicz, L. von: Dodatek. O opravě základní Marxovy teoretické konstrukce ve třetím díle Kapitálu, což je z internetu stažená Bortkiewiczova práce, kterou autor napsal samozřejmě původně v němčině a z anglické verze ji v prosinci roku 2010 do češtiny přeložil Docent. PhDr. Miloslav Formánek, CSc; str. 1. Překlad Bortkiewiczovy práce i údaje o anglickém originálu, z nějž byl pořízen překlad, lze nalézt na webovém portálu http://nestalinsky-marxismus.webnode.cz Originál: BORTKIEWICZ, L. von. Apendix: On the Correct of Marx´s Fundamentals

Theoretical Construction in the Third Volume of Capital. In: Karl Marx and the close his system by Eugen Böhm-Bawerk´s criticism of Marx by Rudolf Hilferding; Augustus Kelley, New York 1949 – viz http://mises.org/books/karlmarx.pdf.

441)Viz tamtéž.

442)Viz tamtéž, str. 2.

443)Viz Kříž, K.: Transformační problém (v užším, širším a nejširším smyslu slova), v citovaném vydání str. 527.

444)Viz Marx, K.: Kapitál II, Sebrané spisy sv. 24; Svoboda, Praha 1986, str. 423-426. Celá rozsáhlá kapitola o prosté ekonomické reprodukci v rámci vlastnických struktur kapitalistické zbožní výroby – viz tamtéž, str. 420-523. Textové pasáže o rozšířené ekonomické reprodukci, která umožňuje akumulaci vyrobené nadhodnoty do růstu konstantního a variabilního kapitálu, viz tamtéž, str. 523-559. Okrajová poznámka: Užíváme termín „prostá“ reprodukce, jelikož tento termín používá i Marx ve druhém díle Kapitálu, i když, jak se alespoň zdá, by bylo možné použít i termín „jednoduchá“ reprodukce. Samotná formulace podmínek prosté a rozšířené ekonomické reprodukce – viz Ulrych-Kamenický, J.: Základy marxistické ekonomie; Svoboda, Praha 1951, str. 172-174. Zde najdeme vzorec [(Iv + Im) = IIc] pro prostou ekonomickou reprodukci i formulaci základní podmínky realizace rozšířené ekonomické reprodukce, při níž se vyprodukovaná nadhodnota dělí na dvě části: na část „a“, která se akumuluje za účelem růstu konstantního či variabilního kapitálu a na část „s“ spotřebovanou kapitalisty. Jedná se o následující formuli: [(Iv + Ism + Iamv) = (IIc + IIamc)]. (Variabilní kapitál první skupiny + spotřebovaná část nadhodnoty první skupiny + akumulovaná část nadhodnoty první skupiny, určená pro akumulaci do růstu variabilního kapitálu, se musí rovnat součtu: konstantní kapitál druhé skupiny + akumulovaná část nadhodnoty druhé skupiny, určená pro akumulaci do růstu konstantního kapitálu; dlužno poznamenat, že autor označuje akumulovanou a spotřebovanou část nadhodnoty odlišně).

JUDr. Jan Ulrych, český právník, spisovatel, ekonom a čelný funkcionář KSČ v období „první československé republiky“, jenž je uveden coby autor této publikace, která byla poprvé vydána roku 1937, se ve skutečnosti jmenoval Antonín Kamenický, jenž se narodil roku v červenci roku 1899 v obci Semechnice u Opočna v rodině řídícího učitele obecné školy. Vystudoval obchodní akademii, při zaměstnání bankovního úředníka absolvoval gymnázium, vysokoškolské studium a doktorát práv, naučil se německy, anglicky, francouzsky a rusky. Důvěrná znalost bankovního světa československé meziválečné buržoazní republiky ho přivedla k napsání průkopnické knihy „Základy marxistické ekonomie“, kterou vydal v roce 1937 pod pseudonymem Jan Ulrych. Doktor Kamenický byl jakožto vlastenec a komunista v roce 1940 za aktivní účast v protifašistickém odbojovém hnutí zatčen gestapem, do roku 1941 vězněn na Pankráci, poté byl převezen do koncentračního tábora Mauthausen, kde v březnu roku 1942 zahynul. (Životopisné údaje o JUDr. Antonínu Kamenickém alias Janu Ulrychovi je možné získat na internetu).

445)Bortkiewicz…: citovaná práce, str. 1.

446)Viz tamtéž, str. 1 a 2. Elementární vědecká poctivost mne nutí přiznat, že zpočátku jsem uvedenému klíčovému místu v překladu Bortkiewiczovy práce porozuměl špatně, a tudíž jsem Bortkiewiczovi mylně připsal názor, že „spolu s prostou reprodukcí

předpokládá též, že ve všech třech výrobních odvětvích je stejná organická skladba kapitálu, tedy že ($c_1/v_1 = c_2/v_2 = c_3/v_3$)“. Na tento můj omyl správně poukázal jeden z účastníků diskusí na naší webové stránce, jenž do diskusního fóra vstupoval pod pseudonymem „Koba“. (Viz diskusní fórum na internetovém portálu www.nestalinsky-marxismus.webnode.cz. ze 4. 8. 2015). Okrajová poznámka: je všeobecně známo, že přezdívku „Koba“ měl v bolševické straně Stalin; „vůdce a učitel světového revolučního proletariátu“ si ji dal podle legendárního hrdiny gruzínského lidu, jenž v gruzínských národních dějinách sehrál údajně podobnou úlohu jako Jánošík v dějinách československých. Okrajová poznámka číslo dvě: vážený pan „Koba“ – předpokládám, že se jednalo o muže, i když pro takový předpoklad vlastně nemám žádný důkaz – zastával na našem diskusním fóru názory spíše stalinistické a kromě opravy mého omylu k rozvoji nestalinského pojetí marxismu nikterak nepřispěl. Prohlašoval, že k vystupování pod přezdívkou jej vedou „závažné osobní důvody“, což jsem si vysvětloval tak, že vážený soudruh „Koba“ zastává významné manažerské postavení v nějaké bance či jiné firmě a bojí se, že by o své, z finančního hlediska lukrativní, zaměstnání přišel, kdyby se jeho inkognito prozradilo. Tato obava je sice vcelku srozumitelná, přesto mi však vždy připadala spíše tak trochu komická a směšná, zvláště u aktivních stoupenců „jediné vskutku revoluční marxisticko-leninské ideologie“. Vážený soudruh „Koba“, jenž kromě jiného na našem webu vždy obhajoval politiku současného ruského prezidenta Vladimíra Vladimíroviče Putina coby „hrdinného bojovníka proti severoamerickému imperialismu“, své pravé jméno nikdy neprozradil, a proto jsem do dneška nezjistil, kdo se pod tajemným pseudonymem „Koba“ vlastně skrýval.

447)Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 181-182.

448)Viz Kříž, K.: Jen povídky starého zbrojnoše, což je další článek, tentokráte z března roku 2004, jejž lze nalézt na zmiňovaném serveru Strany demokratického socialismu, str. 12.

449)Viz Kříž, K.: Transformační problém…, v citovaném vydání str. 526-531. Srovnej s již zmiňovaným článkem téhož autora „Pole neorané a zaplevelené“, o němž jsme uvedli, že ho můžeme objevit na internetovém portálu www.sds.cz. Podobně viz Kříž, K.: Pod babylonskou věží, což je třídílná stať z dubna roku 2007, kterou, jak jsme již poznamenali, lze najít na témž portálu Strany demokratického socialismu.

450)Viz Bortkiewicz…: citovaná práce, str. 2.

451)Viz tamtéž.

452)Viz tamtéž, str. 2-3.

453)Viz tamtéž, str. 3-4.

454)Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 192-194. Z tohoto Marxova výkladu však nelze činit závěr, že revolučně demokratický přechod od kapitalismu k socialismu spočívá v prostém návratu k sociálně ekonomické praxi zbožní malovýroby.

455)O tom, jak dlužno rozumět pojmu „konkrétní univerzalita“, viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika…, v citovaném vydání str. 249-268, na nichž vědychtivý čtenář najde esej „Problema vsěobščego v dialektike“.

456)Viz ještě jednou Bortkiewicz…: citovaná práce, str. 1.

457)Viz Zelený, J.: O pravdivém a poctivém myšlení (Úvahy o dialektice moderního vývojového myšlení), v citovaném vydání například str. 42-62, kde autor formuluje myšlenku o hierarchicky organizované vícestupňovitosti lidského objektivně pravdivého, vědeckého poznání.

458)Kříž, K.: Transformační problém…, v citovaném vydání str. 528.

459)Bortkiewicz přehlíží rozdíl mezi výrobní cenou a cenou tržní. (Viz Kříž, K.: Transformační problém…, v citovaném vydání str. 528). A proto by nerovnice celkové prosté reprodukce [(Cx + Vy + Sz) ≠ (C + V + S)] při (Sz = S), což značí, že celkový součet výrobních cen je větší nebo menší než celkový součet hodnot, mohla mít jistý racionální smysl: pokud by se v (Cx) se zrcadlilo kolísání tržních cen výrobních prostředků kolem cen výrobních, jež se zase na tu či onu stranu odchylují od hodnot; v případě, že by se ve (Vy) zračilo kolísání tržních cen pracovní síly dělnického obyvatelstva kolem hodnot. Nerovnice by se mohla vztahovat k tržním cenám výrobních nákladů v „modifikovaném cenovém významu" a znamenala by, jak jsme se v textu naší studie již zmínili, že je velmi problematické mluvit v kapitalismu – a zajisté též i v soustavě socialistických výrobních vztahů – o rovnosti mezi sumou tržních cen a hodnot.

460)Viz Bortkiewicz…: citovaná práce, str. 4-9.

461)Viz tamtéž, str. 8-10.

462)Viz tamtéž.

463)Viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 20-32 – jedná se o Engelsovu předmluvu k anglickému vydání první knihy třetího svazku Marxova Kapitálu. Viz též Heller, J.: Prznitelé teorie pracovní hodnoty (Zastavení jen zdánlivě neaktuální), Britské listy z 26. 8. 2014. Srovnej také s Heller, J. – Neužil, F.: Kdo nepochopil Marxovu teorii pracovní hodnoty a nadhodnoty? (K jedné velké a nesmyslné dezinterpretaci Marxe), což je studie, kterou lze nalézt na internetové stránce www.nestalinsky-marxismus.webnode.cz názorového proudu v KSČM, jenž se hlásí k nestalinskému pojetí marxismu a vizi samosprávné podoby budoucího socialistického společenského uspořádání, str. 6-7. Poznámka na okraj textu: coby spoluautor zmíněného článku je uvedena i moje maličkost, ve skutečnosti by však měl být jako autor uveden pouze doktor Josef Heller.

464)Srovnej s odstavcem textu na str. 185-186 našeho teoretického pojednání, jenž se pojí s poznámkami číslo 418-419.

465)Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika…, str. 240.

466)Viz Sitárová, Z. – Kliment, A. a kolektiv: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 163-179.

467)Viz Zelený, J.: O pravdivém a poctivém myšlení…, v citovaném vydání str. 32-39, zvláště pak str. 36.

468)Srovnej Kříž, K.: Pole neorané a zaplevelené – již citovaná dvoudílná stať, která je k nalezení na webovém serveru Strany demokratického socialismu. Podobně viz také Kříž, K.: Transformační problém…, v citovaném vydání například str. 530. Okrajová poznámka: zkusme si představit soustavu pěti odvětví s hodnotovým složením (c_1 + v_1 +

s_1); ($c_2 + v_2 + s_2$); ($c_3 + v_3 + s_3$); ($c_4 + v_4 + s_4$); ($c_5 + v_5 + s_5$). Jedná se o dvě odvětví produkce výrobních prostředků; dvě odvětví, v nichž se vyrábějí spotřební předměty, a to jak životní prostředky pro dělníky i kapitalisty, tak i luxusní spotřební zboží pro kapitalistické podnikatele; páté odvětví představuje těžbu a zpracování zlata. Míra nadhodnoty bude pro všechna odvětví stejná. Představme si dále, že systém ekonomické rovnováhy mezi odvětvími, sestavujícími prostou reprodukci, vzniká, když [($c_1 + v_1 + s_1$) = ($c_1 + c_2$)], což jsou výrobní prostředky, určené k produkci dalších výrobních prostředků; [($c_2 + v_2 + s_2$) = ($c_3 + c_4$)], což jsou výrobní prostředky k produkci spotřebních předmětů; [($c_3 + v_3 + s_3$) = ($v_1 + v_2 + v_3 + v_4 + v_5$)]; [($c_4 + v_4 + s_4$) = ($s_1 + s_2 + s_3$)]; [($c_5 + v_5 + s_5$) = ($s_4 + s_5$)]. Za produkci čtvrtého odvětví se směňuje nadhodnota z prvních třech odvětví; zlato, které se vyrábí v pátém odvětví, vstupuje částečně do produkce luxusního zboží v odvětví čtvrtém, a proto se i nadhodnota, vytěžená z těchto odvětví, směňuje za luxusní zboží, jehož součástí je zlato. Organická skladba kapitálu bude v prvních dvou odvětvích stejná, v dalších třech odvětvích se však bude lišit jak v poměru k prvním dvěma, tak i vzájemně mezi sebou. Cenovými protipóly hodnotových rovnic budou rovnice [($c_1x + v_1y + s_1z_1z$) = (1 + p)($c_1x + v_1y$) = ($c_1x + c_2x$) = ($c_1 + c_2$)x = ($c_1 + v_1 + s_1$)x]; [($c_2x + v_2y + s_2z_2z$) = (1 + p)($c_2x + v_2y$) = ($c_3x + c_4x$) = ($c_3 + c_4$)x = ($c_2 + v_2 + s_2$)x]; [($c_3x + v_3y + s_3z_3z$) = (1 + p)($c_3x + v_3y$) = ($v_1y + v_2y + v_3y + v_4y + v_5y$) = ($v_1 + v_2 + v_3 + v_4 + v_5$)y = ($c_3 + v_3 + s_3$)y]; [($c_4x + v_4y + s_4z_4z$) = (1 + p)($c_4x + v_4y$) = ($s_1z_1z + s_2z_2z + s_3z_3z$) = ($s_1z_1 + s_2z_2 + s_3z_3$)z = ($c_4 + v_4 + s_4$)z]; [($c_5x + v_5y + s_5z$) = (1 + p)($c_5x + v_5y$) = ($s_4z + s_5z$) = ($s_4 + s_5$)z = ($c_5 + v_5 + s_5$)z]. U modifikačních cenových koeficientů (x a y) platí, že jsou větší než nula a nerovnají se jedné celé, u kladných modifikačních cenových koeficientů (z) platí, že v prvních čtyřech odvětví ($z \neq 1$), u výroby zlata pak ($z = 1$). Pomocí formulek (f_1, f_2, f_3, f_4, f_5) a (g_1, g_2, g_3, g_4, g_5) se nám cenové rovnice přepíší do podoby [($\sigma x + \sigma f_1 y$) = $g_1 x$]; [($\sigma x + \sigma f_2 y$) = $g_2 x$]; [($\sigma x + \sigma f_3 y$) = $g_3 y$]; [($\sigma x + \sigma f_4 y$) = $g_4 y$]; [($\sigma x + \sigma f_5 y$) = g_5]. V této soustavě rovnic bychom mohli, jak se alespoň zdá, jednoznačně stanovit číselnou velikost (x) a (y) i sestavit kvadratickou rovnici pro výpočet (p), když [(1 + p) = σ]. Dlužno si ovšem uvědomit, že rovná míra zisku v prvních čtyřech odvětvích se nebude rovnat ziskové míře v odvětví pátém. Budeme-li však pro výrobu zlata znát (x) a (y) a víme-li, že ($s_5 = s_5 z$), když ($z = 1$), není problém si v odvětví produkce zlata míru zisku vypočítat. A v prvních čtyřech odvětvích můžeme spolu s doplňkovými cenovými koeficienty (z_1, z_2, z_3 a z_3) zanedbat i (z) na úrovni jednoduché reprodukce jako celku, pokud vypočítáme (x, y a p). Tyto výpočty však budou zcela bezobsažnými algebraickými hříčkami, které nerespektují rozdíl mezi kapitálem zálohovaným (neboli účetně zaevidovaným) a reálně ekonomicky vynaloženým, absurdně odtrhávají zisky od hodnot a působení hodnotového zákona, podobně jako je tomu v Ricardově ekonomické teorii. Nejlogičtějším řešením je opět ($x = 1$), ($y = 1$) a všude i ($z = 1$), takže by i pro pět odvětví platilo, že [(Cx + Vy + Sz) = (C + V + S)], což ale v Bortkiewiczově systému nedává žádný smysl a pouze dokazuje, že rovnice ekonomické rovnováhy v procesu jednoduché reprodukce se k pojmově teoretickému zobrazení přeměny hodnot na výrobní ceny coby jejich vývojové modifikace prostě nehodí, jelikož „přirozeností“ kapitalistického výrobního způsobu je ekonomická nerovnováha, což Marx ukazuje jako důsledek klesající vývojové tendence společensky průměrné ziskové míry. Nikdo nás také nemůže nutit vymýšlet na onen algebraický model o pěti výrobních odvětvích nějaký konkrétní příklad. Tento úkol s díky přenecháme profesorům matematické statistiky na berlínské univerzitě.

469)Viz Bortkiewicz…: citovaná práce, str. 6-8.

470)Viz tamtéž, str. 7-8.

471)Viz tamtéž, str. 10.

472)Viz tamtéž, str. 10-14.

473)Tamtéž, str. 14.

474)Tamtéž.

475)Viz tamtéž.

476)Je známo, že jméno Kozma Petrovič Prutkov je literární mystifikace, uměle vytvořená osobnost spisovatele, respektive kolektivní pseudonym, pod nímž uváděli v časopise „Sovremennik“ („Současník“) svá satirická díla radikálně a revolučně demokraticky smýšlející autoři, parodující „veledíla“ literátů, co obhajovali prohnilý despotický politický režim carského samoděržaví, tupou byrokraticko-policejní diktaturu, v té době v Rusku vládnoucí a přetrvávající systém feudálního vykořisťování, jejž zdobily takové „líbezné kvítečky“ jako nevolnictví, které bylo v carském Rusku zrušeno až roku 1861, spolu s robotou, jejíž pozůstatky na vesnici a v zemědělství odstranila až říjnová revoluce roku 1917. (Tyto údaje lze nalézt po zadání příslušného hesla na nezávislé internetové encyklopedii).

„Sovremennik“ („Současník“) byl ruský literární časopis, jejž roku 1836 založil Alexandr Sergejevič Puškin a v němž až do konce jeho vydávání publikovali všichni významní ruští spisovatelé té doby. V padesátých a šedesátých letech devatenáctého století v jeho redakci, k níž náleželi kupříkladu N. G. Černyševskij či N. A. Dobroljubov, převládl revolučně demokratický politický směr, a tak není divu, že v roce 1868 carská vláda vydávání Sovremenniku zastavila.

Okrajová poznámka: na internetu jsem našel úvahu, že Kozma Prutkov je jakási ruská obdoba českého Járy Cimrmana. Tento postřeh je zajisté duchaplný, je však problematické, zda je zároveň pravdivý, když si uvědomíme, že nelze klást rovnítko mezi feudalismus a reálně existující socialismus. Ať už se to někomu líbí nebo ne, přesto však můžeme, jak se zdá, prohlásit, že Kozma Prutkov sehrál v dějinách pokrokovější sociálně politickou úlohu než Jára Cimrman – a to říkám přesto (či spíše právě proto), že se mi cimrmanovský humor vždycky velice líbil.

477)Viz Heller, J. – Neužil, F.: Kdo nepochopil…, v citovaném vydání str. 2-3.

478)Viz Sweezy, P. M.: Teorie vývoje kapitalismu; ACADEMIA, Praha 1967, str. 111-117.

479)Viz tamtéž, str. 117-124.

480)Viz tamtéž, str. 125-126. Viz také ještě jednou Bortkiewicz…: citovaná práce, str. 3-4. Okrajová poznámka: Paul Sweezy však – patrně docela rád – zapomíná, že vzájemný poměr zvěcnělé a živé práce, vstupující do třetí produkční sféry, ovlivňuje dle Bortkiewiczových algebraických vzorců pro (g_3 a f_3) konstrukci i výslednou velikost procesu utváření indexu (y), jímž se v cenových protipólech hodnotových rovnic násobí masy investovaného variabilního kapitálu, přičemž současně rovnice pro [$\sigma = (1 + p)$] (neboli výpočet průměrné rovné ziskové míry) ovlivňuje tento proces a jeho výsledek ve formě zpětnovazebného působení. Laskavý i nelaskavý čtenář se také může jediným pohledem přesvědčit, že rovná míra zisku i číselná velikost cenového indexu (y) zpětně ovlivňují cenový parametr (x) pro konstantní kapitál, vstupující do všech tří výrobních

odvětví – viz Bortkiewicz…, tamtéž. Zdá se být zjevné, že algebraické rovnice pro (x, y a σ) představují tautologické pojmové konstrukce, čímž v rovnicích, zrcadlících cenová vyjádření jednotlivých produkčních oblastí, vždy vykrystalizují takové velikosti konstantního a variabilního kapitálu, aby se v těchto odvětvích mohla nastolit stejná míra zisku, a vypočítaná míra zisku naopak reguluje vzájemné podíly zvěcnělé a živé práce v jednotlivých výrobních oborech.

481)Viz tamtéž.

482)Viz tamtéž, str. 67-75.

483)Tamtéž, str. 74.

484)Tamtéž, str. 75. Sweezy zde cituje jednu z dalších Bortkiewiczových prací a tento odkaz viz Sweezy…, citovaná práce, str. 368 – odkaz číslo 12 ke kapitole IV „Nadhodnota a kapitalismus“.

485)Tamtéž, str. 124. Sweezy poznamenává v tomto bodě, že „použití jednotky pracovní doby jakožto početní jednotky v obou schématech je základem duchaplné transformační metody, kterou vypracovala Natalie Moszkowska.“ Sweezy se odvolává na práci této autorky „Das Marxsche (Nemělo by být spíše „Marxische“ či „Marxistische“?) System“, Berlin 1929, zejména str. 3-19. (Viz tamtéž, poznámka pod čarou na konci stránky označená hvězdičkou). K – zajisté a samozřejmě – své hanbě musím přiznat, že jsem o zmíněné práci nikdy neslyšel a neznám ji, a proto je docela dobře možné, že existují knihy, v nichž byla Bortkiewiczova relativizace a zpochybnění platnosti pracovní teorie hodnoty opět relativizována a zpochybněna. Jak se však alespoň zdá, byl – určitě velmi zajímavý – myšlenkový obsah uvedené knížky v dalším historickém rozvoji teoretického ekonomického myšlení zcela zapomenut a nikterak neovlivnil světonázorové vyznění Bortkiewiczových algebraických vzorců a rovnic, z nichž vyplynula teze, že se úhrn hodnot nerovná úhrnu výrobních cen. A ještě dvě drobné poznámky na okraj textu naší studie: kritické výhrady vůči Sweezyho výkladu Bortkiewiczovy algebraické metody řešení problému transformace hodnot ve výrobní ceny by bylo možné rozšířit i o poznámku vůči Sweezyho mínění, že zvyšování podílu konstantního kapitálu v organické kapitálové struktuře (neboli růstu organického složení kapitálu) jednotlivých výrobních odvětví je příčinou růstu produktivní síly živé práce, jenž se zračí ve vzestupné vývojové tendenci míry nadhodnoty, a tudíž, nemůže-li být pochyb o správnosti předpokladu, že se organické složení zvyšuje, je otázkou, zda je současně oprávněné předpokládat konstantní míru nadhodnoty. (Viz Sweezy…, citovaná práce, str. 103). Sweezyho názor se blíží pojetí curyšského profesora Julia Wolfa, jenž svého času pokládal za velký teoretický objev myšlenku, že skutečnost, že odvětví s menším podílem živé práce ve vztahu k práci mrtvé mohou dosahovat stejného zisku jako odvětví s vysokým podílem živé práce je důsledek toho, že relativní nadhodnota (neboli míra nadhodnoty) roste automaticky při větším vynaložení právě zvěcnělé mrtvé práce, čili že relativní nadhodnota se zvyšuje, jestliže se zmenšuje variabilní kapitál, úměrně tomu, jak vzrůstá konstantní kapitál, což Engels považoval za překroucení Marxovy logiky formování průměrné rovné míry zisku. Dle Wolfova názoru, k němuž se vskutku, jak se zdá, blíží mínění Sweezyho, vzniká ve sférách s vyšším organickým složením kapitálu současně též i vyšší míra nadhodnoty (čili vyšší úroveň relativní nadhodnoty), a proto se v těchto odvětvích může utvářet stejná míra zisku jako v oblastech s nižším organickým kapitálovým složením: Wolfovo i Sweezyho antidialektické, metafyzické pojetí ignoruje skutečnost, že proces utváření rovné míry zisku spočívá v řešení rozporu mezi rozdílným organickým uspořádáním kapitálu a

stejnou mírou nadhodnoty v různých odvětvích. Okrajová poznámka číslo dvě: náš rozbor Sweezyho výkladů, které nekriticky přijímaly všechny vývojové fáze rozvíjení Bortkiewiczovy algebraické metody, musel být samozřejmě velice kritický. Textové pasáže, zahrnující popis Bortkiewiczovy teoretické „alternativy" Marxovu pojetí přeměny hodnot ve výrobní ceny a vyprodukovaných mas nadhodnot v průměrnou rovnou míru zisku, však ve Sweezyho knize zaujímají spíše okrajovou úlohu; monografie pojednávající o teoriích rozvoje kapitalismu se soustřeďuje především na problematiku cyklických krizí v souvislosti s rozšířenou kapitalistickou reprodukcí, diskusi o teoriích „zániku kapitalismu", přeměnu volně konkurenčních výrobních cen na ceny monopolní a tedy přechod od kapitalismu volné konkurence v kapitalismus monopolní a státně monopolní, otázky imperialismu a vzniku diktátorských fašistických režimů. Myšlenkový obsah těchto částí Sweezyho knížky už bude aktivní nositel marxistické teoretické filosoficko-ekonomické ideologie posuzovat mnohem vlídněji.

486)Viz Sraffa, P.: Výroba zboží pomocí zboží; Svoboda, Praha 1970, str. 49-52, dále pak str. 60-69). Okrajová poznámka: laskavý i nelaskavý čtenář se může přesvědčit, že již v Bortkiewiczových cenových rovnicích ekonomické rovnováhy v soustavě jednoduché reprodukce jsou celkové náklady produktivních kapitálů, vložených do jednotlivých odvětví, ve stejném číselném poměru jako jimi vyprodukované masy nadhodnot, neboť jestliže [$s_1z_1 = p(c_1x + v_1y)$], [$s_2z_2 = p(c_2x + v_2y)$] a [$s_3z_3 = p(c_3x + v_3y)$] (když, jak znovu připomínáme, (p) se rovná stejné míře zisku, která se utváří v rozdílně velkých produkčních sférách), z čehož plyne, že [$s_1z_1/(c_1x + v_1y) = s_2z_2/(c_2x + v_2y) = s_3z_3/(c_3x + v_3y) = p$], pak z toho dále vyplývá, že [$(s_1z_1 : s_2z_2 : s_3z_3) = (c_1x + v_1y) : (c_2x + v_2y) : (c_3x + v_3y)$]. (Viz Bortkiewicz…: citovaná práce, například str. 2-5). Zajímavé je, že Bortkiewiczův systém „standardně složeného zboží" zahrnuje i variabilní kapitál neboli náklady živé konkrétní práce pro kapitál produktivního výrobce, které se vkládají do výrobního, hodnototvorného a zhodnocovacího procesu.

487)Viz Gočev, P.: Rehabilitace pracovní teorie hodnoty, v citovaném vydání str. 8-11.

488)Viz Sraffa…, v citovaném českém vydání str. 53-59.

489)Viz tamtéž, str. 176.

490)Viz tamtéž, str. 167-169.

491)Viz ještě jednou Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném českém vydání str. 180.

492)Viz Gočev…, citovaná práce, str. 9-10.

493)Viz str. 156-157 našeho analyticko-syntetického pojednání, na něž organicky navazují poznámky číslo 366-370.

494)Gočev, P.: Rehabilitace pracovní teorie hodnoty, v citované verzi str. 7-8.

495)Uvádíme podle Sirůček, P.: Socialistické přístupy v ekonomických teoriích; internetový časopis Marathon 1/2008, str. 11. Okrajová poznámka: podle antického pojetí představují substance vody, země, vzduchu a ohně principy, které sjednocují celý svět do jedné organické celistvosti neboli konkrétní totality, jelikož ztělesňují tak zvaná „konkrétně univerzální jsoucna". Benedikt Spinoza pak v sedmnáctém století načrtává moderní pojetí substance, jež přejímají i francouzští materialisté v osmnáctém století coby aktivní nositelé filosofické ideologie revoluční buržoazie a v němž se substance

chápe jako přírodně kosmický celek, jenž má dva základní atributy: prostorově geometrickou rozlehlost a myšlení. Z této představy vychází i filosofická teorie hmotné substance v systému kategorií materialistické dialektiky, jejíž klíčová idea spočívá v „přetvoření substance v subjekt“, což lze slovně vyjádřit i tak, že hmota, hmotný přírodně kosmický celek, ze sebe ve svém vývoji – neboť samopohyb, samovývoj (a tedy i schopnost samoorganizace) je způsobem existence a „normální přirozeností“ hmoty – plodí s nutností myslící mozek čili živou bytost s myslícím mozkem: taková bytost je zatím empiricky doložitelná pouze na naší hříšné zemi, kde se až dosud poměrně nezaslouženě nazvala „člověk rozumný“. (Viz Engels, F.: Dialektika přírody, v citovaném vydání str. 487-488; srovnej také s Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika…, str. 54). Z toho plyne, že ani pojetí hmotné, materiálně předmětné substance u antických starořeckých filosofů nebo ve filosofické teorii Spinozy či francouzských materialistů z období před velkou francouzskou buržoazní revolucí nelze redukovat na primitivní výklad, jenž by odpovídal běžnému, masovému vědomí a úsudkově empirickému myšlení neboli tak zvanému „zdravému selskému rozumu“ – a s nímž se pochopitelně může spokojit klasická mechanika, neboť si klade odlišné úkoly a cíle než filosofie. (Všechno jsme ostatně v širší podobě vyložili již v úvodní kapitole naší studie).

496)Viz Gočev…, citovaná práce, str. 10-13.

497)Viz Kříž, K.: Transformační problém…, v citovaném vydání str. 517-518.

498)Viz tamtéž, str. 519-524.

499)Tamtéž, str. 524.

500)Viz Lenin, V. I.: Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu, v citovaném vydání například str. 441-449, 532-541, 558-559.

501)O základních a charakteristických určeních imperialismu viz tamtéž, například str. 450-531.

502)Viz tamtéž, str. 456-461.

503)Viz Lenin, V. I.: Válka a sociální demokracie Ruska; Pod cizí vlajkou; Socialismus a válka; Oportunismus a krach II. Internacionály – laskavý i nelaskavý čtenář nalezne tyto stati v citovaném vydání druhého dílu Leninových vybraných spisů na stránkách 343-350, 356-375, 377-420, 426-438.

504)Srovnej Lenin, V. I.: O hesle Spojených států evropských, viz tamtéž, str. 421-424, zvláště pak str. 424.

505)Lenin, V. I.: Imperialismus…, v citovaném vydání str. 469, respektive 474-475.

506)Tamtéž, str. 454.

507)Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 153-154.

508)Lenin, V. I.: Imperialismus…v citovaném vydání str. 558-559.

509)Leninovo pojednání o imperialismu spatřilo dle jeho vlastních slov světlo světa „na jaře roku 1916 v Curychu“. (Viz tamtéž, str. 441, což je první stránka předmluvy k Leninově brožuře; v poznámce číslo 208 poznámkového aparátu ke druhému dílu zmiňovaného vydání Leninových vybraných spisů se uvádí, že „knihu „Imperialismus

jako nejvyšší stádium kapitalismu“ napsal Lenin v lednu – červnu 1916 v Curychu“ – tamtéž, str. 628).

510)Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném českém vydání str. 269-270. Ještě jednou srovnej se str. 156-157 naší analyticko-syntetické teoretické studie, s nimiž se organicky pojí poznámky číslo 366-370.

511Viz Hilferding, R.: Finanční kapitál (studie o nejnovější fázi ve vývoji kapitalismu); NČSAV, Praha 1961, str. například str. 287-296.

512)Viz Lenin, V. I.: X. Sjezd KSR (b); O naturální dani; Nová ekonomická politika a úkoly politickoosvětových výborů; O významu zlata dnes a po úplném vítězství socialismu; Návrh tezí o úloze a úkolech odborů za nové ekonomické politiky; XI. Sjezd KSR (b); IV. Kongres Komunistické Internacionály – všechny tyto články je možné nalézt v citovaném vydání pátého dílu Leninových vybraných spisů na stránkách 309-397, 494-522, 564-575, 587-647, 651-664.

513)Srovnej Lenin, V. I.: Imperialismus…, v citovaném vydání str. 532-541, na nichž laskavý i nelaskavý čtenář nalezne kapitolu VIII. „Parazitismus a zahnívání imperialismu“.

514)Viz články o „dokonalé“, „nedokonalé“ a „monopolistické“ konkurenci, které lze najít na nezávislé internetové encyklopedii. V uvedených statích může čtenář také samozřejmě nalézt celou řadu odkazů na učebnice, knižní monografie nebo články řady představitelů klasické liberálně demokratické ekonomické teorie.

515)Viz tamtéž.

516)Srovnej se statí, kterou lze na nezávislé internetové encyklopedii najít pod heslem „nedokonalá konkurence“.

517)Viz Marx, K.: Bída filosofie, v citovaném vydání str. 149-180.

518)Předchozí tři odstavce naší analyticko-syntetické studie viz Smetana, L.: Tržní ekonomický mechanismus v monopolistickém kapitalismu, v citovaném vydání str. 155-157. Srovnej též se str. 35-37 našeho pojednání, k nimž se organicky váže i odkaz na uvedenou práci docenta Lumíra Smetany. Poznámka na okraj textu studie: kromě všeho ostatního, v naší úvaze předpokládáme samozřejmě též, že peníze, které figurují na poptávkové straně trhu, si po celou dobu uchovávají stálou a neměnnou kupní sílu, jinak řečeno, že hodnota měnové jednotky peněžního zboží (čili zboží, které na trhu plní sociálně ekonomickou roli peněžního zboží „knížecího“ či „královského“ se všemi jeho funkcemi) zůstává stálá a neměnná. Vylučujeme tedy kupříkladu možnost, že by omezení hmotného objemu nabídky bylo v našem odvětví doprovázeno (dejme tomu v důsledku státně administrativní regulace úvěrové politiky) zmenšením množství peněz v oběhu nebo snížením rychlosti oběhu peněz, což by mohlo způsobit, že se zmenšení počtu vyrobených zbožních jednotek bude zračit nikoli ve zvýšení, ale v poklesu tržní ceny. Naše úvahy současně předpokládají též stálou a neměnnou produktivitu (produktivní sílu) živé konkrétní práce přímého a bezprostředního výrobce, abstrahujeme tedy od možnosti, že v procesu zbožní výroby se bude konkrétní živá práce spojovat se zvěcnělou prací dokonalejších strojů, což by se mohlo stát příčinou toho, že každá z většího množství vyrobených jednotek zboží bude mít v našem odvětví menší hodnotový obsah – z čehož by plynulo, že rovnost mezi hmotnými objemy nabídky a poptávky se bude utvářet na nižší hladině hodnotového vyrovnání mezi tržní nabídkou

a poptávkou, než původně kalkulujeme –, kdežto pokles hmotného rozsahu výroby (nabídky) povede k hodnotovému vyrovnání s úrovní hodnoty, kterou považujeme v dané produkční sféře za danou. Nastíněná možnost růstu produktivní síly živé konkrétní práce, by, jak se může alespoň zdát, problematizovala v našem odvětví úsilí námi uvažovaného producenta o dosažení monopolu tržní nabídky. Naše úvahy také neberou na zřetel známou objektivní skutečnost, že nákupní a prodejní tržní ceny kolísají na tu či onu stranu kolem hodnoty čili společenské všeobecné výrobní ceny zboží.

519)Čtyři předešlé stránky naší pojmově teoretické studie viz Smetana, L.: Tržní ekonomický mechanismus… str. 153-160. Upozorňujeme laskavého a zvláště pak nelaskavého čtenáře, že v průběhu našich analyticko-syntetických pojmově teoretických výbojů jsme myšlenkový obsah zmíněných stránek studie docenta Lumíra Svobody coby velmi přínosného informačního zdroje mechanicky neopisovali, leč jsme jej částečně smyslově a významově posunuli, neb nám posloužil jakožto inspirativní pramen pro naše vlastní úvahy.

520)Srovnej Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 187-195. Okrajová poznámka: náš výklad velmi názorně dokládá, že monopolní výrobní cena zboží historicky i logicky vyplývá z výrobní ceny zboží v epoše kapitalismu volné konkurence. Okrajová poznámka číslo dvě: To, že množství přírodních vodních spádů je v určité zemi omezeno, nevylučuje možnost zvyšovat množství vodní síly, jíž lze využít pro rozvoj průmyslu. Vodní spád je možno uměle svést, aby se jeho hnací síly plně využilo; stane-li se to, je možné zdokonalit vodní kolo, aby se vodní síly využilo co nejvíce; kde se nehodí pro přívod vody obyčejné vodní kolo, je možné použít turbínu. Vlastnit tuto přírodní sílu znamená pro jejího majitele monopol, podmínku vysoké produktivní síly práce a vloženého kapitálu, která nemůže být vytvořena výrobním procesem (akumulací, koncentrací či centralizací) samotného kapitálu; tato přírodní síla, kterou je možné tímto způsobem monopolizovat, je vždy neodlučnou součástí půdy, nepatří k všeobecným podmínkám příslušné výrobní sféry, ani k jejím podmínkám, které lze všeobecně vytvořit. (Viz tamtéž, str. 192).

521)Viz Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 199. Celá pasáž o přeměně mimořádného zisku v pozemkovou rentu – viz tamtéž, str. 161-361. Peněžní sumy, které uvádíme, bychom samozřejmě mohli převést ze šilinků na libry v souladu se vzorcem 1 libra = 20 šilinků, namísto šilinků bychom také klidně mohli v Marxově modelovém příkladu počítat s americkými dolary, eury nebo ruskými rubly.

522)Srovnej Lenin, V. I.: Imperialismus…, v citovaném vydání například str. 457-458.

523)Předešlé tři stránky textu naší pojmově teoretické studie viz Smetana, L.: Tržní ekonomický mechanismus…, v citovaném vydání str. 163-169.

524)Lenin, V. I.: Imperialismus…, v citovaném vydání str. 532. Tento citát je součástí osmé kapitoly Leninova díla pod názvem „Parazitismus a zahnívání imperialismu“, o níž jsme se již zmínili (tamtéž, str. 532-541). Leninův výklad by bylo možné ilustrovat situací v dnešním automobilovém průmyslu, kde velkoburžoazní finanční magnáti nadnárodních ropných koncernů zjevně brání výzkumu, vývoji a rozvoji masové výroby osobních automobilů, které by jezdily nikoli na benzín, ale na vodík (neboli na vodu) či na elektřinu (kterou by bylo možné čerpat za jízdy ze slunce) a byly by kromě ekologického přínosu i cenově dostupné.

525)Poslední dva odstavce srovnej se str. 68-69 naší analyticko-syntetické teoretické studie, k nimž se organicky pojí poznámky číslo 160-168.

526)Nechť se laskavý i nelaskavý čtenář vrátí ke stránkám 33-37 našich teoretických úvah, na něž navazují poznámky číslo 160-168.

527)Srovnej se stou a osmnáctou stránkou našeho pojednání, k níž se víže poznámka číslo 294.

528)Viz Kotrba, Š. : Autorské právo, písmo svaté a veřejná služba; internetový deník Britské listy ze 17. 10. 2005.

529)Viz internetová adresa www.cojelinux.ic.cz/historie.html, kde lze nalézt i posouzení výhod a nevýhod počítačového operačního systému Linux v porovnání s operačním systémem Windows. Symbolem GNU-Projektu je pakůň (pakoň) hřívnatý, symbolem GNU/Linuxu je tučňák Tux.

530)Viz internetová adresa www.gnu.org/philosophy/free-sw.cs.html, což je výchozí webová stránka GNU Projektu a Nadace pro svobodný software.

531)Viz Lhotka, L.: Svobodný software; Zpravodaj ÚVTMU, ISSN 1212-0901, 2004, roč. XV, š. 1, str. 11-16. K této studii jsem se dostal při zkoumání již zmíněné výchozí internetové stránky Nadace pro svobodný software.

532)Viz GNU Projekt a Projekt Nadace pro svobodný software na internetové adrese www.gnu.org/philosophy/free-sw.cs.html, kde lze nalézt toto vymezení svobodného softwaru.

533)Viz Mežujev, V. M.: Socializm kak iděja i kak reálnosť. S tímto referátem vystoupil profesor Mežujev na mezinárodním kolokviu, které pod názvem Dialektika socialismu: zdroje a hybné síly vývoje pořádal ve dnech 27. – 30. 11. 1989 Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV; str. 8-16 referátu. Podobné názory vyslovoval profesor Mežujev i v rámci tak zvaného „kulatého stolu Pravdy" – viz sovětský list Pravda z 21. ledna 1990, str. 2.

534)Viz Fuchs, Ch.: Software Engineering and the Production of Surplus Value (Softwarové inženýrství a výroba nadhodnoty). Jde o studii (zřejmě) rakouského marxistického ekonoma Christiana Fuchse, kterou jsem si stáhl z internetové adresy http: //eserver.org/clogic/2002/fuchs.html; uvedený příklad je na str. 19-20 článku. Christian Fuchs píše, že již ve fázi výroby prototypu nového softwaru se má počítat s mírou nadhodnoty rovnou jedné, odtud mu vychází výrobní cena jednoho nosiče na 119 dolarů. (Viz str. 19 uvedené práce). Tento autorův názor jsem převzal, i když se mi zdá být problematický. Bylo by možné vznést ještě některé další námitky – dejme tomu v souvislosti s autorovým výkladem Marxova pojetí produktivní práce. Autor píše kupříkladu, že „Teorie o nadhodnotě jsou v otázce produktivní práce velmi nedůsledné, mlhavé a rozporné" (str. 11). Přesto však – nebo možná právě proto – je Fuchsova práce velice cenná a podnětná, neboť umožňuje nahlédnout do „kuchyně", v níž se v kapitalistické „nové informační ekonomice" tak říkajíc „vaří" kognitariární nadhodnota.

535)Na webových stránkách www.oss.cz/co-je-to-svobodny-software a www.linux-opensource.estranky.cz jsem se dočetl, že v roce 2005 byla spočítána práce, která byla zapotřebí k vývoji operačního systému GNU/Linux. Zjistilo se, že zdrojový kód Linuxu

čítá 230 milionů řádků (pro srovnání: zdrojový kód operačního systému Microsoft Windows XP v roce 2002 obsahoval kolem 40 milionů řádků) a je dílem zhruba 60 000 člověkoroků, přičemž náklady na jeho vývoj byly odhadnuty na 8 miliard dolarů. Tyto číselné údaje – zatím jediné, jež poodhalují ekonomiku vývoje svobodného softwaru –, jsem si alespoň zatím nebyl schopen ověřit z jiných zdrojů. Ať už ale vyjadřuje množství práce společensky nutné k vývoji počítačového operačního systému Linux jakkoli vysoká finanční částka, zůstává faktem, že pro koncové uživatele je GNU/Linux většinou zadarmo, a tudíž můžeme projekt GNU/Linux opravdu nazvat „revolucí na poli softwarové produkce". Tato revoluce však byla možná právě proto, že se na projektu GNU/Linux podíleli všichni obyvatelé planetární „vesnice programátorů", a proto se již množství práce společensky nutné k vývoji operačního systému Linux nemuselo vyjadřovat odcizeným a zvěcněle převráceným způsobem v penězích.

536)Satrapa, P.: Vladimír Iljič Torvalds aneb jak je to s tím komunismem; článek na internetové adrese www.lupa.cz/clanek.php3?show=157. Jinak stačí kliknout i na internetový server www.Lupa.cz; článek z 29. 5. 2001. I na tuto webovou stránku se lze lehce dostat ze základní a výchozí internetové stránky Nadace pro svobodný software. Linus Torvalds byl finský student, jenž v první polovině devadesátých let napsal jádro operačního systému Linux – o tom jsem se dočetl na již uvedené webové stránce www.cojelinux.ic.cz/historie.html a na internetových adresách www.linux-opensource.estranky.cz a www.oss.cz/co-je-to-svobodny-software – a musím se poctivě přiznat, že jsem o této skutečnosti před tím nic nevěděl. Vážený pan Satrapa, jenž se snaží naznačit ideovou blízkost mezi Vladimírem Iljičem Leninem a jedním ze zakladatelů hnutí za svobodný software, je zajisté přesvědčen o své třeskuté vtipnosti a duchaplnosti. Domnívám se, že Lenin by byl opravdu možná polichocen, kdyby někdo srovnával filosofickou koncepci tvorby programové informace, jež požaduje otevření přístupu ke zdrojovému kódu programu, s jeho teorií utváření třídního vědomí příslušníků dělnické třídy a socialistické revoluce, mám ovšem jisté pochyby o tom, že stejně tak polichocen by byl pan Torvalds, kdyby jej někdo překřtil na Linuse Lenina (popřípadě Uljanova).

537) O různých druzích ekologických norem a limitů, jež stanovují přípustnou míru škodlivých zplodin, se můžeme něco dozvědět například na internetové adrese www.wikipedia.infostar.cz nebo www.slovník.ekopolitika.cz.

538) O tom se bylo možné dočíst v článku „Brazilský prezident požaduje od bohatých zemí pomoc s ochranou Amazonie" na webovém serveru www.denikreferendum.cz.

539)Viz Kleinová, N.: Lepší žádná smlouva než ta, která věští katastrofu, což je článek, jejž opublikovaly 18. 12. 2009 Britské listy a který si bylo lze přečíst pomocí internetového portálu www.blisty.cz.

540)Viz Patočka, J.: Hlavním viníkem kodaňského krachu je Čína. Ale ne jediným, což je stať českého, politicky levicového ekologického aktivisty Jakuba Patočky, kterou si čtenář mohl vyhledat prostřednictvím již zmíněného webového portálu www.denikreferendum.cz. Okrajová poznámka: číselné údaje o tom, jak zmíněné hospodářské velmoci přispívají k „velikosti a slávě lidského rodu" produkcí kysličníku uhličitého, se vztahují k roku, kdy se konalo kodaňské ekologické fórum.

541)Viz Moučka, J.: Tito známí lidé usilují o vyvraždění 90 procent světové populace…, což je článek ze dne 14. 6. 2013, který lze nalézt na internetovém serveru www.euportal.cz. Již název článku napovídá, že tento webový portál není příliš

důvěryhodný – a vskutku se na něm často prezentují názory v duchu ideologie antisemitismu, vyvolávání rasového záští vůči cikánům a vyznavačům islámského náboženství, nebo militantního katolického klerikalismu –, neboť je hlasatelem české verze křesťanského (katolicko-protestantského) náboženského a politického fundamentalismu), přesto se však domníváme, že faktografické údaje o vypálení ugandské vesnice v souvislosti s „ekologickým vykořisťováním“ odpovídají skutečnosti. Drobnou slabinou článku je snad pouze to, že neuvádí, o jakou, duchem křesťanské lásky veskrze naplněnou, firmu se vlastně jedná.

542)O tak zvané „křesťanské ekologii“ a o sporech, jež vede s „hlubinnou ekologií“ se lze dočíst na internetové stránce www.cormier.cz/specek.htm, kde lze nalézt článek Poruchy životního prostředí. „Křesťanská ekologie“ vytýká ekologii „hlubinné“, jež se odvozuje z filosofie hnutí „New Age“, což se dá do češtiny přeložit jako hnutí „Nového věku“, v podstatě jedině to, že si dovoluje věřit v poněkud jiného boha, než je ten křesťanský, čímž se filosofie hnutí „Nového věku“ dopouští pochopitelně smrtelného hříchu.

543)Přibližně desetistránková pasáž textu naší studie o aplikaci marxistické filosoficko-ekonomické teorie pracovní hodnoty (a nadhodnoty) na řešení ekologické problematiky viz Heller, J. – Neužil, F.: Kdopak by se Marxe bál?, v citovaném vydání str. 179-198, respektive str. 415-430. Ona textová pasáž je zkrácenou a obsahově velice zjednodušenou verzí jedné z mých teoretických studií, kterou jsem věnoval zkoumání procesu vkládání ekologizační živé a zvěcnělé práce, ekologického konstantního a variabilního kapitálu do procesu „běžné“ výroby zboží – viz Neužil, F.: Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty, kterou opublikoval internetový časopis „Alternativy“ Rady CSTS číslo 7/2020, v citovaném vydání str. 61-128. Zmiňovanou práci jsem utvářel a postupně přepracovával do konečné podoby v letech 2009-2010.

544)Viz Žižek, S.: Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška aneb Proč musela utopie liberalismu zemřít dvakrát, v citovaném vydání str. 117-129.

545)Viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 276.

546)Tamtéž, str. 276-277.

547)Tamtéž, str. 433-434.

548)Tamtéž, str. 401-403. Na doplnění uveďme český překlad zmiňované Antipatrovy básně, jež dle Marxova názoru charakterizuje protiklad mezi antickým a moderním, novověkým, z „pravé křesťanské lásky“ vycházejícím, nazíráním na svět přírodních dějů i lidských dějin: „Přestaňte ručně mlít, ó mlečky! Dlouho teď spěte, / i když červánků zář ohlásí kohouta hlas! / Deó Nymfám vod již práci svěřila rukou: / shůry se na kola vrch vrhají skokem a tak / točí hřídelem; ten však hbitými rameny opět / uvádí dutých tíž nisyrských žernovů v běh. / Starým životem žít nám možno; našli jsme způsob, / jak, co Deó nám dává, bez práce používat lze.“ Antipatros (Anthologie Palatina IX, číslo 418.). Deó – Démétér, antická řecká bohyně rolnictví, plodnosti země a úrody (neboli, v přeneseném slova smyslu, též i mateřství); její dcerou byla Persefona, která se stala, jak se lze dočíst kupříkladu na nezávislé internetové encyklopedii, manželkou boha podsvětí Háda; Nymfám vod – vodám; Nisyros, malý ostrov v Egejském moři, jenž poskytoval dobrý kámen k hotovení žernovů. Starověké žernovy zapadaly do sebe jako nálevky – odtud výraz „dutých nisyrských žernovů tíž“. Překlad i

vysvětlivky prof. J. Krále. (Viz tamtéž, str. 402-403; jedná se o poznámku číslo 156 dole pod čarou na konci stránky 402). Laskavý i nelaskavý čtenář zajisté poznal, že symbolem lomítka („/“) jsme označili konce jednotlivých veršů (neboli řádků) básně.

549)Viz tamtéž, například str. 389-397 a str. 451-471.

550)Tamtéž, str. 397-398.

551)Tamtéž, str. 479.

552)Tamtéž. Poznámka na okraj textu naší studie: mnohý moudrý (a zajisté vysoce mravně ušlechtilý) názorový oponent by mohl namítnout, že to, co Marx píše v příslušných textových pasážích prvního dílu Kapitálu o dětské práci v kapitalistickým způsobem provozovaných továrnách, náleží pouze časovým údajům, jež vymezují dobu trvání Marxova života v devatenáctém století. Není tomu tak. Otrocká práce dětí náleží (fakticky nebo i ve formě právního zakotvení v systému platných zákonných norem) k sociálně ekonomické realitě řady arabských, afrických či asijských nebo latinskoamerických zemí. A bude-li nadále přetrvávat ideově politický marasmus radikálně levicových politických stran i odborového a dělnického hnutí v průmyslově nejvyspělejších státech Západní Evropy (stejně jako v zemích „postkomunistických“), budou se pracující a zaměstnanci v hospodářsky nejsilnějších evropských zemích (i státech poněkud méně ekonomicky vyspělých na východě a jihovýchodě Evropy) možná divit, kam se vyvíjí sociální situace v jejich liberálně demokratických občanských společnostech. Vývojové tendence systému sociálního zabezpečení, jejichž sociálně ekonomickou živnou půdou jsou vlastnické a mocensko-politické struktury velkoburžoazního (či lumpenburžoazního) třídně sociálního (nebo nacionálního či náboženského) šovinismu, které se v uvedených státech zřetelně krystalizují a rýsují, hovoří – minimálně v náznacích – poměrně jasnou řečí. Vzpomeňme na scénu z televizního seriálu „Sňatky z rozumu“, v níž továrník Smolík – ve skvělém hereckém podání Miroslava Doležala – zdůrazňuje, že kdyby ve své sirkařské továrně nezaměstnával malé děti, narazil by na zuřivý odpor především u jejich matek. Nechci si hrát na prorokujícího slepého mládence, ale dovolím si vyslovit předpoklad, že poté, co v této zemi, kde „voda hučí po lučinách, bory šumí ve skalinách a v sadu skví se jara květ“, sametovou revolucí „zvítězila pravda a láska nad lží a nenávistí“, není návrat k „modelově čistému kapitalismu“ s jemu odpovídající sociální situací pracujících a zaměstnanců zcela vyloučen: alespoň řada aktivních nositelů buržoazní liberálně demokratické, teoretické ekonomické ideologie v tomto návratu spatřuje řešení problémů soudobého kapitalistického systému. Dlužno si totiž uvědomit, že sociálně ekonomická vize a společenský projekt zmíněného návratu zahrnují především – s využitím kritiky liberálního demokratismu zprava – rozbití (demontáž, rozložení) Evropské unie, což se rovná zvláště likvidaci celoevropského systému sociálního zabezpečení neboli nadnárodního a nadstátního, údajně „nefunkčního, inflačního a celkově neefektivního byrokraticko-socialistického“ sociálního státu, i když se ve skutečnosti jedná o sociální stát buržoazní.

553)Tamtéž, str. 479-480.

554)Tamtéž, str. 415-420. Poznámka na okraj textu studie: dole pod čarou na konci stránky 417 Marx nikoli bez špetky jízlivosti připomíná: „Později uvidíme, že „páni“ zpívají docela jinou písničku, jakmile jim hrozí ztráta jejich „živých“ automatů“.

555)Tamtéž, str. 387-388.

556)Srovnej Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 281-282.

557)Tamtéž, str. 388-389. Jde o poznámku ke druhému vydání Kapitálu dole pod čarou na konci stránky.

558)Tamtéž, str. 375-376 a str. 381.

559)Tamtéž, str. 413-415.

560)Srovnej Engels, F.: Dialektika přírody, v citovaném vydání str. 510-513, zvláště pak str. 511.

561)Viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 367-493, kde se nalézá třináctá kapitola pod názvem „Stroje a velký průmysl", v užším smyslu pak čtvrtý paragraf oné kapitoly pod názvem „Továrna" na str. 411-420. K závěru textu odstavce viz ještě jednou Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, v citovaném vydání str. 46. Srovnej též ještě jednou s dvacátou čtvrtou stránkou našeho teoretického pojednání, na níž navazuje (kromě dalších) zvláště poznámka číslo 81.

562)Srovnej tamtéž, str. 381-385. Pozorný čtenář zajisté nahledá, že o této textové pasáži prvního dílu Marxova Kapitálu jsme se zmínili již ve třetí kapitole na str. 111-112 našich neumělých pokusů o spekulativně teoretické uvažování, na něž navazují poznámky číslo 275 a 276.

563)Tamtéž, str. 476-478. Tuto textovou pasáž z prvního dílu Kapitálu jsme citovali již ve třetí kapitole naší studie (srovnej se str. 115, na níž navazuje poznámka číslo 285). Tehdy jsme ovšem zdůrazňovali, že musíme mít neustále na zřeteli, že tento „všestranně vyvinutý jednotlivec, pro něhož jsou různé společenské funkce střídavými způsoby životní činnosti", zůstává v konkrétně historickém rámci kapitalistického způsobu výroby zboží klasickým industriálním proletářem (neboli tradičním průmyslovým dělníkem), jehož pracovní síla ná užitnou hodnotu sloužící vykořisťovatelským potřebám buržoazní společenské třídy jako celku, přičemž klasický průmyslový dělník se v procesu výroby užitné hodnoty – i hodnotové struktury užitné hodnoty produkovaného zboží – stává přívěškem a příslušenstvím stroje, rytmus jeho živé konkrétní práce je podřízen chodu stroje s neúprosností působení přírodního zákona a stroj slouží jako nástroj výroby absolutní a relativní nadhodnoty čili k dosažení co nejvyšší intenzity vykořisťování dělnického obyvatelstva, jež se zračí ve snaze o maximální míru nadhodnoty.

564)Viz Marx, K.: Kritika gothajského programu, v citovaném vydání str. 37-49. Marx zaměřuje na těchto stránkách polemické ostří kritiky především proti tezi o „nezkráceném výtěžku práce".

565) Pojmovým odrazem logiky vlastnického jednání, jež klade mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizuje nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům, čili myšlenkovým výrazem fungování mechanismu přivlastňování, jenž byl sociálně ekonomickým základem stalinského (sovětského) modelu socialismu, je ekonomická teorie Pierra Sraffy, ať už si to Sraffa uvědomoval či nikoli. K tomu viz Neužil, F.: Výroba omylů pomocí omylů? /Zamyšlení nad knihou Pierra Sraffy Výroba zboží pomocí zboží/, což je jedna z mých dalších, pochopitelně také dosud neopublikovaných teoretických studií: jedná se dvanáctistránkový článek roku 2007; tento postřeh nalezne laskavý i nelaskavý čtenář na str. 7 Srovnej se stránkou 234 našich teoretických výkladů, s níž se pojí poznámky číslo 488 a 489, šířeji a obecněji pak se str. 232-237, na

něž navazují poznámky číslo 486-493, v nichž nalezne zvídavý vědychtivý čtenář, jak znovu připomínáme, odkazy na příslušné textové pasáže Sraffovy monografie.

566)Srovnej Stalin, J. V.: Ekonomické problémy socializmu v SSSR, v citovaném vydání str. 83-84, respektive str. 56-57. Šířeji o „základním ekonomickém zákoně socialismu“ viz tamtéž, str. 80-89. Srovnej též například se str. 71-73 našich pokusů o spojení analytického zkoumání s badatelskými přístupy syntetickými, na něž organicky navazují poznámky číslo 171-175.

567)Vědychtivý čtenář si může předchozí odstavec textu naší studie porovnat se třetí a čtvrtou kapitolou pojmově teoretických úvah, jež rozvíjíme na str. 93-184.

568)Marx, K. – Engels, F.: Manifest komunistické strany, v citovaném vydání str. 450.

569)Viz Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, v citovaném vydání str. 81 a str. 88-89. Pozorný čtenář zajisté poznal, že textový odstavec s těmito dvěma odkazy komplementárně doplňuje str. 119 našeho pojmově teoretického bádání, s níž se pojí poznámky číslo 295-297.

570)Viz Heller, J.: Ekonomický základ samosprávného socialismu, v citovaném vydání knihy Heller, J. – Neužil, F.: Kdopak by se Marxe bál?, str. 309-332. Srovnej se str. 73-74 našeho souboru pojmově teoretických esejů, k nimž se organicky vážou poznámky číslo 176-178.

571)Filosoficko-ekonomickou teorii všeobecné práce, kladené současně jako práce společná a pospolitá, jakožto myšlenkového jádra marxistické pracovní teorie hodnoty vytvořil Karel Marx v „Grundrissech“ – viz Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II, v citovaném vydání str. 335-344. V souladu s touto teorií je pracovní síla kognitariárního proletáře zvláštním výrobním prostředkem, aktivním nositelem a zosobněním „ člověka coby fixního kapitálu společenského výrobního procesu“ (viz tamtéž, str. 343). Kognitariární proletář je soukromým vlastníkem tohoto výrobního prostředku, jejž si samozřejmě vytvořil, neboli soukromě přivlastnil svou vlastní aktivitou, jenomže v podstatě zadarmo, jelikož toto soukromé vlastnictví vzniklo zároveň díky činnosti minulých generací v historickém vývoje daného oboru. Kognitář je tedy soukromý vlastník, jehož objektivní dějinotvornou úlohou je vlastnicky jednat jako komunista, neboť ztělesňuje a zosobňuje vrcholnou a přelomovou vývojovou formu (samozřejmě nevykořisťovatelského) soukromého vlastnictví, v níž soukromovlastnická subjektivita překonává tradiční dělbu práce – porovnej s příslušnými textovými pasážemi „Německé ideologie“.

572)Lenin, V. I.: Nařízení Rady práce a obrany místním sovětským institucím, v citovaném vydání pátého dílu vybraných spisů str. 407.

573) V tomto duchu se nesl i jeden kritický příspěvek ke sborníku o socialismu pro jedenadvacáté století – viz Trinkewitz, Z: Úvod k návrhu programu KSČM pro volby do sněmovny ČR v roce 2017. Podrobný, celistvý a do hloubky jdoucí kritický rozbor mouder váženého pana Trinkewitze provedl již doktor Josef Heller – viz Heller, J.: Kdo a jak zkouší radit KSČM, což je článek, jejž může zvídavý čtenář nalézt na internetovém portálu, usilujícím o nestalinské pojetí marxismu a samosprávné vidění budoucí podoby socialistického společenského zřízení http://nestalinsky-marxismus.webnode.cz, kde se objevil šestnáctého ledna zmiňovaného roku. Polemika mezi doktorem Hellerem a

inženýrem Zdeňkem Trinkewitzem pokračovala i po tomto datu a ve svém notebooku jsem si ji uložil do zvláštní složky. Fundamentálně podloženou kritiku Trinkewitzovy kritiky podal i kolega z rady CSTS (Centra strategických a teoretických studií při ÚV KSČM) František Stoklasa a já s ní zcela souhlasím. Z toho důvodu se nehodlám věnovat kritickému rozboru celého Trinkewitzova článku, nebudu kupříkladu obsáhle komentovat páně autorův indeterministický nesmysl o „obecné nemožnosti prognózovat přírodní a společenský vývoj do vzdálenější budoucnosti, protože vývoj v přírodě se odehrává zcela náhodně a nedá se předvídat pouhou extrapolací vývoje dosavadního" (Trinkewitz, str. 1), jejž vážený pan autor možná převzal z některé práce „vynikajícího genetika, ale špatného filosofa", jak napsal profesor Jindřich Zelený, J. Monoda, nebo jej formuloval díky jednostranně pochopenému principu neurčitosti z kvantové mechaniky. Profesor Zelený podotýká, že náhodně se samozřejmě dědí polovina genů z matčiny i otcovy strany a není předurčeno, která polovina to bude, nutné však je, že se dědí vždy polovina a právě polovina (ani víc, ani méně) genetického materiálu rodičů: nutnost a nahodilost se v procesu vývoje jednotlivého organismu i evoluce celého biologického druhu vzájemně prolínají a předpokládají, když současně nepřestávají být vzájemně protikladné. (Viz Zelený, J.: O pravdivém a poctivém myšlení, v citovaném vydání str. 17-18. Viz též Engels, F.: Dialektika přírody, v citovaném vydání str. 496-499, kde se nalézá stať „Nahodilost a nutnost"). Podobně i v rámci principu neurčitosti vytvářejí poloha a rychlost pohybu částice nutnou jednotu vzájemně protikladných určení, jejichž pravděpodobnosti se doplňují: a proto se například foton, u nějž známe přesně rychlost pohybu (z čehož plyne, že neurčitost rychlosti pohybu fotonu se rovná nule), nalézá současně v každém bodě dráhy, neboť pravděpodobnost jeho polohy v určitém bodě je nulová (z čehož plyne, že neurčitost polohy fotonu je nekonečná). Škoda je také ztrácet slova při vyvrácení dávno vyvrácených nesmyslů o údajně „věčné a neměnné lidské přirozenosti", které se jako červená nit táhnou celou statí. Trochu podrobněji se budu pouze věnovat úplnému závěru článku, v němž se autor blahosklonně snížil z výšin svého teoretického génia k mé nicotné maličkosti: „Neužil – produktivní práce a tendence k samosprávě. Předpokládaná spasitelnost samosprávy je utopií, která musí vždy selhat, protože ignoruje přirozené vlastností lidského individua, vyplývající z jeho darwinistického vývoje jako živočišného druhu přirozeným výběrem. To je objektivní přírodní zákon, který nelze obejít jakýmikoli idealistickými praktikami. Produkční procesy vyžadují, strategicky i operativně, cílené vedení a řízení, s osobní odpovědností vysoce kvalifikovaného managementu. A to nemůže být v kterékoli fázi produkčního procesu předmětem „lidového" hlasování. Své demokratické právo mohou řízené pracovní kolektivy uplatnit jen jako na požadavek odvolání managementu, při prokazatelném a objektivním negativním vyhodnocení jeho práce, které je v rozporu s jeho závazky v manažerské smlouvě". Zde na nás právě vykukují ony „přirozené vlastnosti každého lidského individua", které jsou prý dány coby „objektivní přírodní zákon, který nelze obejít žádnými idealistickými praktikami". Stoupenci objektivně idealistického, nábožensko-filosofického světového názoru by ovšem váženému panu autorovi odvětili, že takovýto „věčný a neměnný přírodní zákon" nemohl vytvořit nikdo jiný než absolutně tvořivý subjekt, jehož činnost se nepodřizuje žádným přírodním či společenským zákonům, jinými slovy – bůh. Zároveň je zjevné, že vážený pan inženýr vůbec nezná, nechápe, či alespoň zcela ignoruje Marxovo pojetí dvou stránek řízení v prvním díle Kapitálu: rozlišení řízení organizačně technického čili odborně profesního od řízení vlastnického – organizačně technické řízení vykonávají odborně školení řídící pracovníci, do vlastnického řízení se mohou zapojovat všichni členové společnosti –, na což navazuje teorie o revoluční společenské úloze proletariátu coby třídně sociálním subjektu, překonávajícím starou výrobně silovou (profesně zaměstnaneckou) i sociálně

ekonomickou (třídně sociální) dělbu práce, a tedy všechny formy soukromého vlastnictví. Marxovo rozlišení organizačně technické a sociálně ekonomické funkce řízení je tudíž pramenem racionalistického a výsostně humanistického i demokratického charakteru marxistické filosoficko-ekonomické teorie, neboť chápe dělbu práce mezi řídícími a řízenými a rozčlenění společnosti na vládnoucí a ovládané jako historicky přechodný jev. V teorii váženého pana inženýra Trinkewitze si ovšem „vysoce kvalifikovaný management" – který se bude uplatňovat nejenom v oblasti ekonomického, leč i politického řízení společenského rozvoje a jehož činnost „nemůže být v žádném případě předmětem lidového hlasování", což je samozřejmé, když funkce hospodářského i politického řízení mají vykonávat lidé, které do těchto funkcí dosadil „přírodní výběr" a „jednou provždy daný přírodní zákon" – profesionalizuje (jinými slovy řečeno: monopolizuje) nejenom organizačně technickou, ale i sociálně ekonomickou (vlastnicko-třídní) stránku a funkci ekonomického řízení, ve sféře politicko-ideologické nadstavby pak nejenom administrativně správní, leč i mocensko-politickou funkci řízení politického, a tudíž se dělba práce mezi vládnoucími a ovládanými zvěčňuje a vytváří se kolem ní aureola čehosi absolutního, co by bylo možné klidně objasnit v duchu středověké scholastické filosofie, která odvozovala moc vládce od vůle boží. Vážený pan autor mezi řádky svého článku pouze nesměle požaduje, aby „vyvolenci přírodního výběru" – kázání křesťanské náboženské filosofie o bohu, jenž za vykoupení dědičného hříchu prvních lidí podstoupil smrt na kříži, neboť miluje všechny lidi nekonečnou láskou, zní mnohem pěkněji a působivěji – měli přece jenom jisté ohledy k „podřadné lůze", které je jim dáno vládnout, a dali jí alespoň najíst, aby se příliš nebouřila. Stať váženého pana inženýra Trinkewitze je zajímavá právě tím, že ukazuje, kam se po zhroucení stalinského modelu socialismu vyvíjí stalinsko-neostalinská sociálně mytologická ideologie třídy řídícího aparátu: ke zcela zjevnému a naprosto cynickému verbálnímu rozchodu s marxismem, jeho racionalistickým, humanistickým a demokratickým obsahem, rozchodu, jenž do sebe nasává prvky buržoazního konzervativního nacionalismu či nábožensko-politického fundamentalismu. Ať už si to autor uvědomuje či nikoli, jsou politickým ideálem jeho názorů autoritářské politické režimy ať „levicové" a protiamerické jako v Bělorusku či Rusku, nebo pravicové a proamerické na Ukrajině, v Maďarsku či Polsku. S myšlenkovým obsahem stati váženého pana inženýra Trinkewitze by ale mohli souhlasit i vládcové islámského státu, kteří veřejně deklarují svůj antiamerikanismus. Vždyť nejlepším je přece ten přírodní výběr, díky němuž se na vrchol společenské pyramidy dostávají ti, co vyznávají víru v „pravého boha"! Lze pochopit, že budeme-li například chápat komunismus coby společnost založenou na „rozdělování podle potřeb" ve smyslu maloměšťáckého konzumního ideálu, pak lze vskutku považovat komunismus za sociální utopii. Avšak tvrzení, že může „zkrachovat" Marxova teorie o dvou funkcích řídící činnosti, představuje opravdový vrchol lumpenburžoazní ideologické stupidity. A je zvláštní, že tato stupidita připadala některým členům kolegia strategických teoretiků a teoretických stratégů zajímavá. Okrajová poznámka: na mysli mi maně vyvstává otázka, zda velevážený inženýr Trinkewitz není čirou náhodou – neb svět je velice malý – totožný s oním panem „Kobou", jenž svého času tak „odvážně" působil na naší internetové stránce.

574)Proti samosprávě se někdy argumentuje tím, že symfonický orchestr může mít přece pouze jednoho dirigenta, a tudíž efektivní systém řízení socialistických pracovních kolektivů vylučuje jakoukoli formu ekonomické demokracie. Což je zajisté pravda: odborně kvalifikovanou profesní roli dirigenta může v symfonickém orchestru vskutku vykonávat pouze jeden člověk. Všichni členové orchestru se však mohou například společně podílet na rozhodování o programu koncertů, nebo se mohou střídat ve funkci

kontroly účetnictví orchestru, aby bylo maximálně spravedlivé a dirigent si, dejme tomu, (třeba spolu se skupinou svých „kamarádů“) nepřivlastňoval v procesu rozhodování o rozdělování výdělků orchestru nějaké finanční výhody. Na těchto (a dalších) formách vlastnického řízení a rozhodování se tedy mohou – v podobě zákonem stanoveného povinného střídání při výkonu vlastnických funkcí a rolí – podílet všichni členové orchestru, z čehož plyne, že samosprávnou socialistickou společnost by bylo možné vymezit jako „celospolečensky všestranně dobře sladěný symfonický orchestr“.

575)Srovnej Heller, J. – Neužil, F. a kol.: Kdopak by se Marxe bál?, v citovaném vydání str. 19 a str. 21-25.

576)Viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání kapitola první a druhá na str. 51-107. Srovnej s netržním modelem socialistické ekonomiky v práci Cockshott, W. P. – Cotrell, A.: Kybersocialismus; Nakladatelství L. Marek, Brno 2006. Z dlouholetých a nikdy nekončících diskusí o charakteru socialistické ekonomiky, které se odehrávaly v rámci reálně existujícího socialismu předlistopadového typu, viz například: Abalkin, L. I.: Dialektika socialistickej ekonomiky; Pravda, Bratislava, 1984; Hába, Z. – Křížek, M.: Socialismus a vlastnictví; Svoboda, Praha 1975; Hába, Z. – Křížek, M.: K základním teoretickým otázkám politické ekonomie socialismu; Politická ekonomie 2/1971; Hába, Z.: Socialistické společenské vlastnictví; SPN, Praha 1975; Křížek, M.: Co je socialistické vlastnictví?; Svoboda, Praha 1972; Machová, D.: Aktuální problémy zbožně peněžních vztahů a zákona hodnoty za socialismu (nepublikovaná práce) – podkladová studie pro potřeby IVVK, Praha 1988 (osobní archiv dr. Josefa Hellera); Medvěděv, V. A.: Socialistická výroba; Svoboda, Praha 1983; Němčinov, V. S.: Společenská hodnota a plánovaná cena; Svoboda, Praha 1972; Šik, O.: K problematice socialistických zbožních vztahů; Nakladatelství ČSAV, Praha 1964; Šik, O.: Plán a trh za socialismu; Academia, Praha 1968; Šik, O.: Ekonomika, zájmy, politika; Nakladatelství politické literatury; Praha 1962.

577)Viz Formánek, M.: K leninské koncepci samosprávy; Filozofický časopis 4/1986. Hába, Z.: Ekonomika a demokracie: spojenci či protivníci? In: My ve světě dneška a zítřka. Almanach pro vědu, umění a politiku; Sakko, Praha 1991, str. 26-29. Stočes, F.: Sociální demokraté by měli podpořit družstevní formy podnikání. Návrh pro programovou konferenci ČSSD konanou 23. září a jeho stručné zdůvodnění; Britské listy z 22. 9. 2010.

578)Srovnej Lenin, V. I.: Stát a revoluce, v citovaném vydání str. 364-382 – jedná se o kapitolu V: Ekonomické základy odumírání státu.

579)Srovnej Cockshott, W. P. – Cotrell, A., citované dílo.

580)Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, v citovaném vydání str. 48.

581)Viz Hába, Z.: Ekonomika a demokracie…, citované vydání.

582)Znovu si připomeňme, že se jedná o otázku dvou stránek společenského řízení. Marx ukazuje dvě funkce řídícího pracovníka: a)funkci praktického realizátora vlastnického zájmu kapitalisty, jehož sociálně ekonomická praktická aktivita je v soustavě kapitalistických výrobních vztahů dílčí a podřízenou složkou celospolečensky dominující vlastnického subjektivity kapitalistického vlastníka; b)funkci technického organizátora („dirigenta orchestru“) v procesu výroby zboží. V této souvislosti viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 329-331, které jsme v našem teoretickém

pojednání zmínili již na str. 101-102, k nimž se váže poznámka číslo 262. Viz též Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 407-413. Viz též Flek, A.: Způsob výroby a sociální struktura (neopublikovaná kandidátská dizertační práce), str. 138-157, 206-207, 226-278, 305-315 (osobní archiv doktora Josefa Hellera). Viz dále Nesázal, K.: Sociálně politické souvislosti společenského řízení v soudobé epoše. In: Tomášek, L. – Nesázal, K.: Dělnická třída a socialistické řízení II; VŠP ÚV KSČ, Praha 1978.

583)K otázce tak zvaných „faux frais" neboli neproduktivních, ale nutných výrobních nákladů viz Heller, J.: Protosocialismus – první historický krok za hranice kapitalismu. In: Socialismus pro 21. století. Sborník statí; TAP ÚV KSČM, Praha 2008, str. 44. Na uvedené stránce se jedná o poznámku číslo pět, v níž doktor Heller zmiňuje práce, které se k dané problematice vztahují.

584)Viz Heller, J.: Protosocialismus…, v citovaném vydání str. 37. Celý článek viz str. 33-44 jmenovaného sborníku.

585)K problematice samosprávného vlastnictví a zaměstnanecké participace srovnej: Hospodářská demokracie v praxi. Jak funguje zaměstnanecká participace v praxi; KSLP, Praha 2009. Srovnej rovněž Stočes, F.: Sociální demokraté…, citované vydání.

586)Viz Hospodářská demokracie v praxi…, str. 15-44.

587)Srovnej Marx, K.: Kapitál II; SNPL, Praha 1954, kapitola VI. Srovnej též Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 313-323.

588)Viz Heller, J.: Samosprávný socialismus – perspektiva lidstva, v citovaném vydání sborníku statí Socialismus pro 21. století str. 100-106. Celá stať se nalézá na str. 99-109 sborníku.

589)Viz Hába, Z.: Model samosprávného podniku (nepublikovaná práce). Srovnej též Hospodářská demokracie v praxi, v citovaném vydání str. 103-104.

590)Srovnej Heller, J. – Neužil, F.: Bojíte se socialismu?, v citovaném vydání str. 117.

591)Viz Hospodářská demokracie v praxi, v citovaném vydání str. 103-104.

592)Viz Heller, J. – Neužil, F.: Bojíte se socialismu?, v citovaném vydání str. 129-132.

593)Srovnej Mackin, Ch.: Bohatství v práci. Zaměstnanecké vlastnictví a odpovědná akumulace. In: Zaměstnanecká participace v Evropě. Vydal SPED a KSLP, Praha 2005, str. 78-96.

594)K předním, stalinismem zaslepeným ideologům, náleží kupříkladu bývalý předlistopadový exponent Jan Fojtík, skrývající se dnes cudně pod pseudonymem Jan Kůrka a publikující v ortodoxně stalinistickém časopise „Dialog, otázky, odpovědi", kde projevuje vpravdě panenskou nevinnost a nevědomost v otázce vzájemného vztahu samosprávy a družstevnictví – což je u váženého pána, jenž dosáhl hlubokého seniorského věku, obzvlášť půvabné –, na níž je pochopitelně nesmírně hrdý, neboť ji určitě pokládá za znak a důkaz čistoty svého marxisticko-leninského ideově politického přesvědčení.

595)Viz Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 161-361.

596)Srovnej: Agrární dotace jsou noční můrou unie; Euroskop.cz 4. 1. 2006, což je stať, kterou lze nalézt na webové stránce www.euroskop.cz/Aktuality. Viz též Barák, V.: České zemědělství – enkláva nerozumu; Liberální institut 2001. Podobně i Vambera, J.: Zelené paradoxy – článek, jejž je možné objevit na internetové adrese www.vambera.cz.

597)Viz Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání kapitoly 40-44 na stránkách 220-295.

598)Viz tamtéž.

599)Srovnej Marx, K.: Kritika gothajského programu, v citovaném vydání str. 38-58. Viz též Lenin, V. I.: Stát a revoluce, v citovaném vydání str. 379-397.

600)Celou textovou pasáž naší studie, pojednávající o logice fungování samosprávných vlastnických a podnikatelských komplexů, nechť zvídavý a vědychtivý čtenář srovná s Heller, J. – Neužil, F. a kol.: Kdopak by se Marxe bál?, v citovaném vydání str. 309-332, což je dvanáctá kapitola knihy pod názvem „Ekonomický základ samosprávného socialismu“, kterou napsal doktor Josef Heller.

601)Tejkl, M.: Komparace mých názorů s marxistickou ekonomií a historickým materialismem, což je stať zvící pětapadesáti stran, která se 31. 8. 2014 objevila na internetové adrese www.nestalinsky-marxismus.webnode.cz, str. 13.

602)Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ I, v citovaném vydání str. 45-46.

603)Srovnej tamtéž, str. 42-53.

604)Srovnej Heller, J.: Anti-Tejkl aneb Marxova teorie pracovní hodnoty je lepší, což je pětistránkový článek, jenž se ve druhé polovině září roku 2014 ukázal na zmiňované webové stránce věnované nestalinskému pojetí marxismu.

605)Viz Sitárová, Z. – Kliment, A. a kolektiv: Dějiny ekonomických teorií, v citovaném vydání str. 163-179.

606)Srovnej Tejkl, M.: Komparace…, v citovaném článku str. 11-12. Okrajová poznámka: slovními výrazy „v citovaném (uváděném, zmiňovaném atd., atp.) článku“ – mohlo by též být „v citované (uváděné, zmiňované atd., atp.) stati“ – chceme povědět, že internetová adresa, na níž se objevily stati doktora Tejkla a doktora Hellera, nepředstavuje žádné oficiální nakladatelství (vydavatelství) a nemůže být tudíž ani za ně pokládána.

607)Tamtéž, str. 9.

608)Heller, J.: Anti-Tejkl…, ve zmiňovaném článku str. 4. (Zkratka „UH“ ve formulaci „různá množství UH“ znamená v daném kontextu „různá množství užitných hodnot“).

609)Srovnej se dvanácti stránkami první kapitoly naší analyticko-syntetické studie.

610)Srovnej Tejkl, M.: Komparace…, v citované stati str. 2-5. Viz též Bibler, V.: myšlení jako tvorba; Mladá Fronta, Praha 1983, str. 19-20.

611)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 28-29.

612)Viz Hauser, M.: O diferenci mezi Marxem a Žižkem, což je studie doktora Michaela Hausera, kterou je možné stáhnout z webového portálu Socialistického kruhu. Poznámka na okraj textu studie: Kapitál je ovšem soukromé vlastnictví, které se zformovalo v procesu prvotní akumulace kapitálu cestou vyvlastňování soukromého vlastnictví tvořeného prací zbožních malovýrobců, a jako vládnoucí a určující výrobní způsob se prosadil (alespoň v evropských zemích) v epoše přechodu od feudalismu ke kapitalismu, epoše buržoazně demokratických revolucí, které rozbily a pohřbily feudální produkční systém, v jehož hodnotové skladbě byla nezaplacená nadpráce (i nadprodukt, ve kterém se ztělesnila), prostorově i časově oddělena od práce nutné a nenabývala sociálně ekonomickou zbožní formu nadhodnoty. Přechod od feudalismu ke kapitalismu, od feudálního soukromého vlastnictví k soukromému vlastnictví kapitalistickému by tak mohl reálně být, a tudíž by tak mohl být i chápán jakožto přechod od jedné „lacanovské překážky" ke druhé, k tomuto přechodu by však zároveň v souladu s logikou utváření a fungování soustavy kategorií Žižkovy psychoanalytické filosofické teorie docházet vůbec nemohlo, jelikož i soustava feudálního soukromého vykořisťovatelského vlastnictví výrobních prostředků by vytvářela „lacanovskou překážku", jež podněcuje a současně blokuje rozvoj výrobních sil, takže by i odstranění feudalismu muselo způsobit ztrátu stimulů pro rozvoj výrobních sil společnosti. Žižkova teorie není schopna racionálně objasnit, proč jenom kapitál, kapitalistické soukromé vlastnictví má coby „lacanovská překážka" mít ony podivuhodné vlastnosti, které líčí, tedy schopnost být vývojovou formou výrobních sil a zároveň jejich rozvoj ochromovat, kdežto soukromé vlastnictví feudální či otrokářské, (v němž, podobně jako v soustavě a procesu jednoduché či rozšířené reprodukce kapitalistického vykořisťovatelského soukromého vlastnictví, také nelze stanovit kvalitativní hranici mezi prací nutnou a nadprací, ovšem pracovní síla otroků nebyla za peníze směňované zboží, a proto byli otroci politicky nesvobodní a bezprávní, sami jako osoby byli zbožím, „mluvícími nástroji", které otrokáři kupovali a prodávali na trhu otroků) – a stejně tak i vlastnictví v prvobytně pospolitém, rodově kmenovém (klanovém) společenském uspořádání s naturálním samozásobitelským hospodářstvím, ve kterém není produkt výrobní

činnosti zbožím, či nevykořisťovatelské soukromé vlastnictví zbožních malovýrobců, jehož hodnotové složení zahrnuje zaplacenou nadpráci – „lacanovskou překážkou" vůbec není, a proto ani jako „lacanovská překážka" neúčinkuje: takže, jak se alespoň zdá, jen bohu vševědoucímu je známo, jakým způsobem mohl kapitalistický výrobní způsob vývojově navazovat na zmiňované produkční systémy.

613)Viz Engels, F.: Anti-Dühring, v citovaném vydání str. 166-168. Srovnej též samozřejmě i Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání například str. 155-204.

614)Srovnej Heller, J.: Anti-Tejkl…, ve zmiňované stati str. 4-5. Pojem „civilizace dluhu" představuje ostatně základní pojem, ústřední a klíčovou myšlenku, jež se jako červená nit vine obsahem uváděného článku doktora Tejkla.

615)Narazí-li laskavý či nelaskavý čtenář, jenž svými pátravými zraky bedlivě sleduje tyto řádky, na zmínku o „nacionálním" či „kosmopolitním" křídle světové monopolní velkoburžoazie, mohl by se, bude-li chtít, vrátit k str. 68-69 našeho analyticko-syntetického teoretického pojednání, s nimiž se pojí poznámky číslo 160-168.

616)Srovnej Tejkl, M.: Komparace…, v uváděném článku str. 6-7.

617)Srovnej tamtéž, str. 21-26. U zmiňované stati se jedná o přílohu číslo 2 pod názvem: „K Marxově koncepci koupě a prodeje pracovní síly".

618)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 178.

619)Keller, J.: Tři sociální světy (sociální struktura postindustriální společnosti); Slon, Praha 2010, str. 9. Tato ústřední a základní myšlenka, se kterou čtenář seznamuje již na první straně úvodu, se vine jako červená nit všemi stránkami monografie profesora Kellera.

620)Lenin, V. I.: O národní hrdosti velkorusů, v citovaném vydání druhého dílu Leninových vybraných spisů str. 353.

621)Lenin, V. I.: Socialismus a náboženství, tamtéž, str. 167.

622)Srovnej str. 74-85 našeho pojmově teoretického pojednání, které se organicky pojí s poznámkami číslo 181-201. Viz též str. 4-9 v úvodní kapitole naší studie, na něž logicky navazují poznámky číslo 22-39.

623)Tejkl, M.: Komparace…, v citované stati str. 27-28.

624)Předchozí tři odstavce textu srovnej se stránkami 27-71 naší pojmově teoretické studie, na něž organicky navazují poznámky číslo 86-171.

625)Srovnej Tejkl, M.: Komparace…, ve zmiňovaném článku str. 34-39, na nichž čtenář nalezne přílohu číslo 3 nazvanou „Emisní suverenita a záporný úrok“.

626)Viz Tejkl, M: Kaleckého rovnice a parazitismus, což je stať, která se 25. 6. 2014 objevila na Britských listech. Poměrně rozsáhlý článek o Michalu Kaleckém lze nalézt na anglické nezávislé internetové encyklopedii.

627)Srovnej Švihlíková, I. – Tejkl, M.: Kapitalismus, socialismus a budoucnost aneb Mikeš už přišel; Rybka Publishers, Praha 2017, například již str. 11-17 v úvodu knihy. Viz též videonahrávka přednášky spojené s diskusí, v níž vystupují docentka Švihlíková a doktor Tejkl, o této knize, kterou je možné najít na youtube, anebo článek pod názvem „Ekonomka Švihlíková vystoupila na veřejnost s ohromujícími daty. Týkají se jednoho procenta těch nejbohatších a nejvlivnějších na světě“, který se ukázal na webové stránce KSČM 11. 11. 2018. Srovnej také Piketty, T.: Kapitál v 21. století; Euromedia Group – Knižní klub v edici Universum, Praha 2015, například str. 45-47, 471-474, 648-650.

628)Lenin, V. I.: Imperialismus…, v citovaném vydání str. 532-533. Srovnej ještě jednou s celou kapitolou pod názvem „Parazitismus a zahnívání imperialismu“ na str. 532-541.

629)Viz Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 196-320. Srovnej Lenin, V. I.: Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci roku 1905 – 1907; Svoboda, Praha 1952, například str. 78-82. Srovnej též se str. 255-257 našich pokusů o analyticko-syntetické uvažování, k nimž se druží poznámka číslo 521.

630)Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 328-329.

631)Tamtéž, str. 323-324.

632) Srovnej Švihlíková, I. – Tejkl, M.: Kapitalismus…, v citovaném vydání str. 94-133 + Piketty, T.: Kapitál…, v citovaném vydání str. 271-521. Viz též ještě jednou str. 68-69 naší pojmově teoretické studie, na něž navazují poznámky číslo 160-168.

633)Viz Lenin, V. I.: Agrární program…, v citovaném vydání například str. 10 a str. 199-200.

634)Tak to alespoň sděluje zpráva ČTK, která se 26. 1. 2020 objevila na internetovém portálu Aktuálně cz.

635)Srovnej Tejkl, M.: Kde sociální stát neslábne a reprodukuje se, článek, jejž 29. 10. 2010 uveřejnily Britské listy.

636)Srovnej Lenin, V. I.: Agrární program…, v citovaném vydání například str. 23-144, 147-184 a 199-207.

637)Srovnej Lenin, V. I.: Hrozící katastrofa a jak jí čelit, v citovaném vydání třetího dílu Leninových vybraných spisů str. 247-259. Celá Leninova stať viz tamtéž, str. 241-281. Poznámka na okraj textu našeho teoretického pojednání: v knize Thomase Pikettyho se dočítáme, že „důležité je, že celá desetiletí se všichni ekonomové, monetaristi, keynesiánci či neoklasici, prostě všichni bez ohledu na své politické přesvědčení, shodují v tom, že centrální banky mají dnes hrát úlohu posledního věřitele a přijímat veškerá nezbytná opatření, aby zabránily zhroucení finančního sektoru a deflační spirále.“ (Viz Piketty, T.: Kapitál…, v citovaném vydání str. 621). Je tedy možné, nebo to alespoň nelze úplně vyloučit, že by vážený pan Piketty nemusel zcela odmítat návrhy (zvláště ten, jenž se vztahuje k centralizaci bank), v nichž Lenin spatřoval záchranu před katastrofou tehdejší ruské společnosti a prosazoval by je zajisté i dnes k záchraně existence lidského rodu.

638)Viz Švihlíková, I. – Tejkl, M.: Kapitalismus…, v citovaném vydání například str. 94-189. Myšlenka, že současný „postmoderní“ a „postindustriální“ kapitalismus v monopolním a rentiérském vývojovém stádiu charakterizuje „deficit systémové legitimity“ představuje základní a ústřední ideu celé knihy o „opět přicházejícím kocouru Mikešovi“ a prolíná jejím pojmově teoretickým obsahem jako červená nit. O posilování oligarchického třídně sociálního a nacionálního šovinismu ve vývojových tendencích vlastnicko-třídních a mocensko-politických struktur soudobého nadnárodně a nadstátně monopolního kapitalismu se zmiňujeme na str. 68 našeho analyticko-syntetického pojednání, jež odkazuje na poznámku číslo 161.

639)Piketty, T.: Kapitál…, v citovaném vydání str. 525.

640)Tamtéž, str. 525-526.

641)Srovnej tamtéž, str. 523- 647.

642)Tamtéž, str. 600. Okrajová poznámka: nerovnost r > g, kterou Thomas Piketty uvádí, znamená, že výnos z kapitálu neboli vlastnická renta, kterou si globalizovaná monopolní velkoburžoazie zdarma přivlastňuje díky svému privilegovanému sociálně ekonomickému postavení, je vyšší než hospodářský růst.

643)Lenin V. I.: Dopis soudruhům bolševikům, účastníkům oblastního sjezdu sovětů severní oblasti, v citovaném vydání třetího dílu Leninových vybraných spisů str. 490.

644)Uvádíme podle Švihlíková, I. – Tejkl, M.: Kapitalismus…, v citovaném vydání str. 164.

645)Viz Marx, K.: Kapitál II; SNPL, Praha 1954, str. 289-308. Viz též ještě jednou Ulrych-Kamenický, J.: Základy marxistické ekonomie, v citovaném vydání str. 172-174. (První odkaz na tuto knihu nalezne laskavý i nelaskavý čtenář v poznámce číslo 444).

646)Srovnej Tejkl, M.: Mýlila se „rudá Rosa“?, což je pětistránkový článek, jenž se ukázal 30. 1. 2015 v Haló novinách.

647)Srovnej str. 296-301 našich neumělých pokusů o analyticko-syntetické teoretické výklady, na něž organicky navazují poznámky číslo 564-572.

648)Viz odstavec na str. 297 naší studie, s nímž se pojí poznámky číslo 564 a 565. Srovnej též odstavec na str. 234, k němuž se vážou poznámky číslo 488 a 489.

649)Viz odstavec na str. 183 našich úvah o reálně existujícím předlistopadovém socialismu, s nímž se pojí poznámky číslo 415 a 416.

650)Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II, v citovaném vydání str. 343. Srovnej s poznámkou číslo 571.

651)Srovnej se str. 300-301 naší pojmově teoretické studie a poznámkami číslo 570-572.

652)Konec posledního souvětí srovnej se str. 277-287 našeho analyticko-syntetického pojednání, k nimž patří poznámky číslo 537-544.

653)Srovnej str. 109-111 ve třetí kapitole našeho pojmově teoretického pojednání, k nimž přísluší poznámky číslo 271-274.

654)První příklad viz Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 413; druhý příklad viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 330. Poznámka na okraj textu studie: pod vlivem myšlenek utopických socialistů se dělníci z Rochdale (na sever od Manchesteru) spojili a vytvořili Society of Equitable Pioneers (Společnost spravedlivých pionýrů). Původně to bylo spotřební družstvo, ale brzy se rozšířilo a podle jeho vzoru začala vznikat také výrobní družstva. Rochdalští pionýři zahájili nové období družstevního hnutí v Anglii a v jiných zemích. (Viz tamtéž, str. 765 – jedná se o poznámku číslo 103 v poznámkovém aparátě k prvnímu dílu Marxova Kapitálu v citovaném vydání).

655)Viz str. 282-283 naší knihy, na něž navazuje především poznámka číslo 543. Srovnej Heller, J. – Neužil, F.: Kdopak by se Marxe bál?, v citovaném vydání str. 179-198, respektive str. 415-430 monografie, na nichž laskavý i nelaskavý čtenář naleznou kapitolu VII pod názvem „Ekologické souvislosti vývoje kapitalismu a vytváření podmínek pro přechod k socialismu“ a kapitolu XVII nazvanou „Vztah společnosti k životnímu prostředí v podmínkách samosprávného socialismu“. Viz též Neužil, F.: Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty; internetový časopis „Alternativy“ rady CSTS číslo 7 za rok 2020, v citovaném vydání str. 61-128, jak to uvádí poznámka číslo 543.

656)Srovnej str. 12-21 naší práce a poznámky číslo 48-68, které je doplňují.

657)Srovnej Marx, K.: Teorie o nadhodnotě I, v citovaném vydání str. 151-152.

658)Tamtéž, str. 154. Smithovu myšlenku podáváme přesně v té podobě, jak ji cituje Marx.

659)Srovnej tamtéž, str. 154-156.

660)Viz tamtéž, str. 156. Ze Smithova a Marxova vymezení neproduktivní práce plyne mimo jiné, že Olbrachtova Anna proletářka, ač byla jako služka v buržoazní rodině vystavena rozličným formám osobního ponižování a okrádali ji o spravedlivou odměnu za její práci, nebyla ve smyslu onoho vymezení proletářkou, protože první nezbytnou podmínkou příslušnosti k proletariátu je z hlediska Marxovy (a Smithovy) logiky právě směna živé konkrétní práce proletáře jakožto námezdně pracujícího produktivního dělníka za peníze kapitalistického podnikatele a vlastníka firmy v sociálně ekonomické funkci variabilního kapitálu.

661)Srovnej tamtéž, str. 157-159. K poznámce, že být v soustavě kapitalistických výrobně vztahových forem rozvoje společenských výrobních sil produktivním pracovníkem není v žádném případě nic vznešeného a lichotivého, leč spíše velká smůla, kterou v našem pojednání uvádíme na str. 347, viz tamtéž, str. 294. Marx zde zdůrazňuje, že starozákonní Mojžíš by se patrně velmi urazil, kdyby ho někdo označil za „produktivního pracovníka“ ve smyslu filosoficko-ekonomické teorie o produktivní práci Adama Smitha. A naopak Aristoteles nebo Julius Caesar by se zřejmě vůbec nezlobili, kdyby je nazvali „neproduktivními pracovníky“; za urážku by s velkou pravděpodobností naopak pokládali už samotný titul „pracovník“.

662)Tamtéž, str. 159.

663)Srovnej tamtéž, str. 159-173, zvláště pak str. 160, 163, 164, 166, 171, 172.

664)Tamtéž, str. 395-396. Při kritice názorů profesora Storcha Marx poznamenává, že „podle Storcha produkuje lékař zdraví (ale také nemoc), profesoři a spisovatelé osvětu (ale také tmářství), básníci, malíři atd. vkus (ale také nevkus), moralisté atd. mravy, kazatelé náboženství, práce panovníků bezpečnost, atd. … Právě tak se dá říci, že nemoc produkuje lékaře, hloupost profesory a spisovatele, nevkus básníky a malíře, nemravnost moralisty, pověra kazatele a všeobecná nejistota panovníky.“ (Tamtéž, str. 293).

665)Srovnej tamtéž, str. 396-400.

666)Srovnej tamtéž, str. 408-410.

667)Srovnej tamtéž, str. 410-414. V souvislosti s Marxovou poznámkou o službách, které občanům vnucují státní úředníci (viz str. 413) – zvláště ti, jejichž úkolem je starat se o to, aby byl mechanismus fungování státní represivní mašinérie dobře promazán penězi vybranými na daních: peníze přece kazí lidské mravy a charakter člověka, a proto se jich musejí ujmout zaměstnanci státních finančních úřadů, kteří přece zosobňují „obecné blaho“ a „sociální dobro“ –, v paměti maně vyvstává vzpomínka na scénu z české filmové pohádky „Pyšná princezna“, v níž se velitel oddílu královských daňových výběrčích, jejž král Miroslav oprávněně pokládá za vůdce bandy lupičů, táže chudého uhlíře (poté, co mu uhlíř poskytl v noci nocleh ve svém domku): „Máš zaplaceny daně, uhlíři? Nemáš, viď? Ani na příští rok, co? Zaplať, nebo půjdeš do želez!“. (Stejné otázce, která se vlastně rovná nestydatému vydírání, musí čelit i švec, s nímž se král Miroslav „inkognito“ setkává poté, co překročil hranice své země a ocitl se na území „Půlnočního království“). Když se profesor Nassau Senior, jenž v Marxově době náležel k nejprimitivnějším vulgarizátorům teorie produktivní práce Adama Smitha, snažil zdůvodnit názor, že služba lékaře, v jejímž průběhu lékař například

vyléčí nemocné dítě a zachová mu život na mnoho dalších let, ztělesňuje produktivní práci, neboť lékařem zvolený léčebný postup vedl k „trvalému výsledku“, Marx namítl: „Hloupost! Když to dítě zemře, výsledek není o nic méně trvalý. A jestliže dítě zůstane nemocné, lékařskou službu je třeba stejně zaplatit. Podle Nassaua by se mělo lékařům zaplatit jen tehdy, když člověka vyléčí, advokátům jen tehdy, když vyhrají proces, a vojákům jen tehdy, když zvítězí.“ Vážený pan profesor se tak projevil jako pravý „diplomovaný lokaj buržoazie“, poklonkující buržoazii a buržoaznímu státu, když prohlašoval všechny činnosti užitečné vlastnickým a mocensko-politickým zájmům buržoazní společenské třídy za formy produktivní práce. (Tamtéž, str. 294 – srovnej s Marxovou poznámkou na str. 414, že služba poskytovaná učitelem, lékařem nebo advokátem nezávisí na tom, zda mě lékař vyléčí, zda má učitel se svým vyučováním úspěch, zda advokát vyhraje můj proces či nikoli, neboť se platí za službu samu o sobě, přičemž její výsledek, jak vyplývá z její povahy, nemůže být osobou, která službu poskytuje, nikterak zaručen).

668)Srovnej Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 312-315.

669)Již zmiňovaný profesor Senior se snažil dokazovat, že když v některých zemích není možné obdělávat půdu bez ochrany vojáků, takže je u těchto národů běžné, že muže, jenž kráčí za pluhem, doprovází voják s puškou v ruce, pak údajně nemá pravdu Smith, když praví, že produktivním pracovníkem je pouze zemědělec (oráč), kdežto činnost vojáka je neproduktivní. K tomu Marx poznamenal: „Za prvé je to nesprávné. Smith by řekl, že vojákova činnost produkuje obranu, ne však obilí. Kdyby se v zemi zavedl pořádek, rolník by vyráběl obilí stejně jako předtím, a nebyl by nucen vyrábět navíc ještě životní prostředky pro vojáka, a tedy jeho život Voják patří mezi faux frais (nepravé náklady) výroby jako velká část neproduktivních pracovníků, kteří sami nic nevyrábějí ani v oblasti duševní, ani v oblasti materiální výroby, ale jsou užiteční, nutní jen v důsledku nedostatečných sociálních poměrů.“ (Viz Marx, K.: Teorie o nadhodnotě I, v citovaném vydání str. 295; na str. 296-297 pak Marx ukazuje, jakým způsobem Adam Smith vymezuje optimální vzájemný poměr mezi počtem produktivních a neproduktivních pracovníků ve společnosti).

670)Srovnej Marx, K.: Teorie o nadhodnotě I, v citovaném vydání str. 419.

671)Viz tamtéž, str. 166 a 420. Textovou pasáž o „průmyslu rozvíjení lidských schopností“ a „továrnách na výrobu kognitariárních proletářů“ srovnej ještě jednou se str. 296-301 našich neumělých pokusů o analyticko-syntetické pojmově teoretické uvažovaní, na něž navazují poznámky číslo 564-572: tyto stránky jsme již zmínili v odkazu a poznámce číslo 647. Viz též str. 340-342 naší studie, k nimž se pojí poznámky číslo 650-652.

672)Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II, v citovaném vydání str. 335-336.

673)Tamtéž, str. 160. Šířeji pak tamtéž, str. 157-160.

674)O „světodějných, empiricky univerzálních individuích a individualitách“ hovoří Marx a Engels v „Německé ideologii“ (Viz Marx, K. – Engels, F.: Německá ideologie, v citovaném vydání třetího dílu Sebraných spisů str. 48-50, obecněji a šířeji pak str. 48-90, zvláště pak str. 81-90). Poznámku o nezbytnosti přechodu k intenzivnímu typu rozvoje společenských výrobních sil srovnej se str. 175 a str. 177-180 naší knížky, s nimiž souvisejí poznámky číslo 404-408.

675)Laskavý i nelaskavý čtenář by měl druhou část souvětí – k jehož první části se vztahuje poznámka číslo 674 – porovnat s rozsáhlou textovou pasáží osmé kapitoly naší studie na str. 332-344, které se odvolávají na poznámky číslo 626-655.

676)Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 119.

677)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 60. Srovnej se str. 15 naší práce a odkazem číslo 58.

678)Tamtéž, str. 203-204. Srovnej se str. 112-113 naší knihy a položkou poznámkového aparátu číslo 281.

679)Konec odstavce srovnej s výkladem na str. 77-92 našeho pojednání, jichž se týkají poznámky číslo 185-220.

680)Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II, v citovaném vydání str. 336-338.

681)Tamtéž, str. 339-340.

682)Tamtéž, str. 343-344.

683)Viz ještě jednou Marx, K.: Kapitál III-2, v citovaném vydání str. 323-324. Srovnej se str. 333-334 naší studie a poznámkou číslo 631.

684)Srovnej se str. 341-344 našich analyticko-syntetických výkladů, k nimž se vážou odkazy číslo 650-655.

685)Descartés, R.: Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách, v citovaném vydání str. 68-69. V poněkud jiné souvislosti jsme tuto ústřední a základní myšlenku tvůrce karteziánské filosofie uvedli již na str. 92 našich velice neumělých pokusů o analyticko-syntetické pojmově teoretické přístupy ke zkoumání „toku samopohybu“ látky, která se stala předmětem našeho badatelského zájmu, stránce, s níž se pojí odkaz číslo 219.

686)Porovnej se str. 287-296 naší studie, na něž navazují poznámky číslo 545-563.

687)Viz ještě jednou Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II, v citovaném vydání například str. 324-344. Podobně viz Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání například str. 315 nebo str. 495 či koneckonců celá třináctá kapitola pod názvem „Stroje a velký průmysl“ na str. 367-493.

688)Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 400-401.

689)Tamtéž, str. 398-399.

690)Srovnej tamtéž, str. 399. Jedná se o poznámky číslo 146, 147 a 148 dole pod čarou na konci stránky.

691)Srovnej ještě jednou Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ II, v citovaném vydání str. 343.

692)Kognitariární proletariát není žádnou „spekulativní pojmovou konstrukcí“. S tímto pojmem (a jeho různými modifikacemi – „kybertariát“, „tvořivá třída“ atd.) pracuje kupříkladu Richard Barbrook ve studii The Class of the New; práce stažená z internetové stránky www.theclassofthenew.net, například str. 7-9, 15-48, 93-104.

693)Viz ještě jednou Marx, K.: Kapitál I, ve zmiňovaném vydání str. 60 a str. 203-204.

694)V naší studii srovnej se str. 298-299, na něž navazují odkazy číslo 568-569; str. 341-344, s nimiž souvisejí poznámky číslo 650-655; dále pak i str. 359-360.

695)Laskavý i nelaskavý čtenář může opět nahlédnout do citovaného vydání „Německé ideologie“, aby se přesvědčil, že jsme toto místo na str. 46 (podobně jako další klíčovou textovou pasáž na str. 81) ocitovali (jako již mnohokrát v naší studii) naprosto přesně.

696)Již jsme se letmo zmínili, že ve čtvrtém díle Kapitálu, jak se také nazývají Marxovy Teorie o nadhodnotě, Marx velmi plasticky popisuje, jak se i práce uměleckého tvůrce – a to jak průměrně „salieriovského“, tak i geniálně „mozartovského“ druhu – stává přímo a bezprostředně produktivní pro kapitál neboli objektem kapitalistického vykořisťování. (Viz Marx, K.: Teorie o nadhodnotě I, v citovaném vydání například str. 409-410). Srovnej str. 347-360 našeho teoretického pojednání, k nimž se vážou poznámky číslo 660-670.

697)Srovnej ještě jednou Marx, K.: Kapitál I, v citovaném vydání str. 400-401, jak naznačuje odkaz číslo 688.

698)Srovnej Keller, J.: Tři sociální světy, v citovaném vydání například str. 95-97, šířeji a obecněji pak tamtéž, str. 89-116. Srovnej tamtéž, str. 13-33 a str. 40-61.

699)Marx, K.: Teorie o nadhodnotě I, v citovaném vydání str. 414-415. Srovnej tamtéž, str. 389.

700)Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 269-270. Šířeji a obecněji pak kapitola pod názvem „Konflikt mezi rozšiřováním výroby a zhodnocováním“ na str. 266-270.

701)Srovnej se druhým odstavcem na stránce 380 naší studie, kde jsme se pokusili naznačit, že i při nižší míře kognitariární nadhodnoty může míra kognitariárního zisku nabývat vyšších hodnot, než je tomu při výrobě zisku tradičního.

702)Viz příslušný článek na nezávislé internetové encyklopedii.

703)Laskavý i nelaskavý čtenář se může na www.wikipedia.cz dočíst i o paradoxu počítačových znalostí při zavádění počítačů do rozmanitých produkčních sfér a oblastí života společnosti – paradoxu, jenž je spíše paradoxem (paradoxním projevem a důsledkem) neznalosti, nedokonalého ovládnutí a praktického využívání počítačových technologií.

704)Viz Korbel, P.: Průmysl a revoluce 4.0: Za deset let se továrny budou řídit samy a produktivita vzroste o třetinu; článek na internetové verzi Hospodářských novin www.ihned.cz z 22. 10. 2016.

705)Sirůček, P.: Mýty a fakta 4.0 ve světle megatrendů („Analýza současného světa – civilizační trendy“), str. 5. Autor prezentoval tuto svou studii 25. 3. 2019 na semináři Rady Centra strategických a teoretických studií. Okrajová poznámka: ke své veliké hanbě se musím přiznat, že mobilní telefon, jejž vlastním, by měl patřit spíše do technického muzea, neboť je převelice hloupý, protože se s ním dá pouze volat nebo přijmout hovor, dovede jedině poslat či přijmout esemesku. A co je nejstrašnější, mojí

maličkosti to vůbec nevadí – coby přesvědčený vědeckotechnický a technologický kontrarevolucionář se odvažuji nevyžadovat, aby můj mobilní telefonický komunikátor uměl například zpívat lyrické tenorové árie, nebo vrhat ruční granáty, což je ovšem zajisté naprosto zavrženíhodné.

706)Srovnej Břešťan, R.: Roboti nám práci nevezmou, ujišťuje kmotr čtvrté průmyslové revoluce. Jedná se o stať, která se 27. 9. 2017 objevila na internetovém serveru „Hlídací pes“.

707)Viz Hroník, J.: Dělníky vytlačili z výroby. Teď už člověk nebude ani rozhodovat. Tento desetistránkový článek byl 7. 8. 2017 opublikován na Parlamentních listech.

708)Viz Rogério Silva de Mattos: Close Enough to a Jobless Society: Reflections on Historical Materialism and Artificial Intelligence. Tuto 36 stránek zvící studii vydalo v červenci roku 2018 Departemento de Economia Universidade Federal de Juiz de Fora, Brazil. Zmiňovaný postřeh lze nalézt především na str. 9-15 článku. Jméno autora (či autorky) uvádím v této podobě, neboť jsem vskutku nepochopil, která část uvedeného jména je jméno křestní a která část je příjmením, či jestli náhodou není celé jméno Rogério Silva de Mattos, jak je uvedeno, příjmením. A proto ani nevím, zda je tvůrcem eseje muž či žena. Známý bývalý brazilský prezident se podle wikipedie jmenoval celým jménem Luiz Inácio Lula da Silva. Je zřejmé, že první dvě slova představují křestní jméno a Lula da Silva by tudíž mělo být příjmení. Z tohoto hlediska by tedy Rogério mohlo být jméno křestní a Silva de Mattos příjmení. A Rogério mi připadá jako křestní jméno hodící se spíše pro muže. Kdyby slovo Silva bylo křestním jménem, hodilo by se (ovšem s ypsilonem místo měkkého i) v češtině určitě zajisté pouze jako jméno ženské, ovšem v portugalštině, jak ukazuje příklad pana Luly da Silva, může být slovo Silva, je-li součást příjmení, příjmením mužským.

709)Srovnej se statí „Společnosti bez práce bychom se neměli bát“, která se objevila na Britských listech 17. 2. 2016.

710)Viz Hightower, J.: Práci nám neberou roboti, ale firmy, což je článek, jenž byl 25. října 2017 opublikován na webové stránce Svazu mladých komunistů Československa.

711)Srovnej s odkazem číslo 4 našeho teoretického pojednání.

712)Viz článek o zákonech robotiky na nezávislé internetové encyklopedii.

713)Celou textovou pasáž, jež se věnuje názorům profesora Hawkinga na vývojové perspektivy, které lidstvu nabízí čtvrtá průmyslová revoluce, srovnej s Kudláček, P.: Stephen Hawking předpověděl lidstvu temnou budoucnost. Jedná se o stať na www.warengo.com.

714)Engels, F.: Dialektika přírody, v citovaném vydání str. 341 – jedná se o závěr úvodní kapitoly.

715)Viz Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, v citovaném vydání str. 19-54, zvláště pak str. 43-44 a 53-54. Jedná se o kapitolu „Myšlenije kak atribut substancii“. Porovnej se str. 1-4 našeho analyticko-syntetického pojednání, na něž navazují odkazy 1-23, nebo se str. 11-12, na něž odkazují poznámky číslo 46 a 47. K problematice „přirozené povahy“ digitální umělé inteligence – jedná se o novou, modernizovanou a umocněnou formu tradičního myšlení, jehož logickou teorii představuje klasická aristotelovská

formální logika spolu s moderní logikou matematickou, o myšlení v jednou provždy daných, hotových a neměnných jsoucnech a fixních kategoriích, opírajícího se o princip abstraktní totožnosti, abstraktní rozdílnosti a abstraktní obecnosti (neboli totožného a rozdílného, obecného a jednotlivého, které se vůči sobě vzájemně kladou ve formálně abstraktním, vzájemně se vylučujícím, „absolutním“ protikladu) –, jež se projevuje a realizuje v počítačových informačních technologiích a pružně robotizovaných (neboli chytrých) technologických výrobních provozech, viz též Zelený, J.: O pravdivém a poctivém myšlení…, v citovaném vydání str. 51-62.

716)Srovnej Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 22-24. Jedná se o část předmluvy, kterou napsal Friedrich Engels.

717)Viz van Drie, O. R. J.: The relevance of Marx and social economic policy in addressing the soicoeconomic disparities emerging from the fourth industrial revolution; Leiden University, Faculty of Humanitas – January 2019, str. 40-53, zvláště pak str. 45. Poznámka na okraj textu studie: autorovo celé jméno zní: Oscar Roman James van Drie.

718)Viz již citované předpovědi Stephena Hawkinga. Viz též Hroník, J.: Dělníky vytlačili z výroby…, v citovaném vydání str. 8-9.

719)O tom vypráví satirický román francouzského spisovatele Anatola France „Ostrov tučňáků“, o němž lze nalézt stať na nezávislé internetové encyklopedii.

720)Viz Wolf, V. – Peňás, K.: Zdaňme roboty, berou lidem práci, navrhuje miliardář Bill Gates; Lidové noviny z 21. 2. 2017. Viz též Urbánek, V.: Gates chce zdanění robotů vykonávajících lidskou práci. EU to kategoricky odmítá; článek na internetové adrese www.kurzy.cz z 2. 6. 2017. Srovnej též Tábor, M.: Bill Gates: roboti vezmou lidem práci. Nechť platí daně; článek z 27. 2. 2017 na internetovém magazínu „Stahuj.cz“ + stať pod názvem „Bill Gates chce daně z robotů, všichni tak můžeme mít lepší život“, která se 8. 5. 2017 objevila na webovém portálu www.spolecenskaodpovednostfirem.cz.

721)Srovnej Urbánek, V.: Gates chce zdanění robotů, v citovaném vydání str. 1. Údaje o Elonu Muskovi či o zakladateli Facebooku uvádíme podle příslušných statí na nezávislé internetové encyklopedii. Poznámku o sympatiích Bila Gatese k myšlence všeobecného základního příjmu srovnej s textovým odstavcem na str. 393-394, na nějž odkazuje poznámka číslo 709 naší studie.

722)Srovnej Wolf, V. – Peňás, K.: Zdaňme roboty…, v citovaném vydání str. 2.

723)Viz Tábor, M.: citovaná práce, str. 1-2.

724)Sirůček, P.: Bublifuk 4.0?; internetový časopis Marathon, číslo 145 – zvláštní číslo za rok 2017, str. 22.

725)Viz tamtéž, str. 6.

726)Srovnej van Drie, O. R. J.: The relevance…, v citovaném vydání str. 48.

727)Viz Pelčíková, L.: Outsourcing v Indii, bakalářská práce; Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, obor indologie, v citovaném vydání v roce 2013 str. 15. Práce má i s poznámkovým aparátem a obrazovými přílohami 53 stran. Celé jméno autorky zní Lucie Pelčíková. Poznámka na okraj textu naší analyticko-syntetické studie: když autorka zmiňované bakalářské práce zkoumá výhody, které má přenášení

průmyslových výrob do Indie například pro americké firmy, uvádí především úspory celkových výrobních nákladů, jež podle amerických údajů dělají 15% – 25%, dle indických pramenů a odhadů však až 50% – neboli vlastně objem a míru zvláštního, dodatečného a mimořádného monopolního zisku, jak jsme jej zmiňovali; když posléze rozebírá výhody, jež má mít outsourcing pro indickou stranu, zdůrazňuje především vytváření pracovních míst pro (mladé) indické dělníky, inženýry, techniky či manažery – kteří by měli tento monopolní zisk, jenž posléze odplouvá či odlétá (nebo odtéká) z Indie do „daňových rájů", pro americké podnikatele vytvářet. (Viz zmiňovaná bakalářská práce, str. 25-27). Je příznačné, že autorka pokládá obě tyto „výhody" za naprosto rovnocenné, neboť se jí to patrně zdá být „přirozené". Takovýmto způsobem se v české polistopadové společnosti u mladých, vysokoškolsky vzdělaných lidí, manipuluje a pokřivuje schopnost svobodného a kritického filosoficko-ekonomického myšlení.

728)Viz Kabeš K.: V roce 2016 se Asie stane největším odběratelem PLC na světě, jak praví název článku na webovém serveru internetového časopisu pro automatizační techniku www.automa.cz, jenž se v něm objevil v jedenáctém čísle za rok 2013: autor se ve zmiňované stati zabývá úlohou reshoringu při rozvoji výroby programovatelných automatů a jejich řídících jednotek. PLC = Programmable Logic Controller = Programovatelné automaty. O reshoringu existuje také stať na anglické a ruské wikipedii, česká verze nezávislé internetové encyklopedie zatím výklad o reshoringu nezahrnuje.

729)Srovnej van Drie, O. R. J.: The relevance…, v citovaném vydání str. 48-51.

Názor, že k příčinám reshoringu náleží růst nákladů na energii a dopravu, zastává i Benjamin Studebaker, jak se lze přesvědčit na internetovém portálu www.benjaminstudebaker.com. Teoretické zájmy ve Spojených státech narozeného

absolventa Cambridgeské univerzity se podle jeho vlastních slov soustřeďují na problematiku vzniku sociálně ekonomické nerovnosti (pochopitelně v kapitalistické společnosti) a utváření předpokladů politického systému (formální buržoazní) demokracie.

730)Srovnej se stránkami 378-391 v deváté kapitole naší pojmově teoretické studie, na něž odkazují poznámky číslo 697-701. O prekariátu viz tamtéž, str. 381 a poznámky číslo 698-699.

731)Viz van Drie, O. R. J.: The Relevance…, v citovaném vydání str. 52-53.

732)Textovou pasáž o reshoringu jakožto nové vývojové etapy systému a epochy globalizovaného kapitalistického vykořisťování, vyrůstajícím ze živné sociálně ekonomické půdy působení monopolní výrobní ceny zboží, srovnej se str. 264-265 našeho teoretického pojednání, jež konkretizuje poznámka číslo 525, která odkazuje na str. 68-69, na něž zase odkazují poznámky číslo 160-168.

733)Textovou část, která v naší studii následuje po výkladech o průmyslové revoluci a reshoringu, viz Neužil, F.: Otevřená budoucnost (Pokus o krátké zamyšlení nad důvody rozpadu státně socialistického systému a současnými předpoklady systémové změny); internetový časopis „Alternativy" Rady CSTS za rok 2019, číslo 6, v citovaném vydání str. 45-72. Srovnej též s třetí a čtvrtou kapitolou naší knihy na str. 93-184, na něž odkazují poznámky číslo 221-416.

Zpracoval PhDr. František NEUŽIL. Autor začal na svojí analyticko-syntetické studii pracovat o Vánočních svátcích roku 2017. Vlastní text studie i poznámkového aparátu k ní byl v podstatě dokončen na konci října 2020. V průběhu měsíce listopadu a první poloviny prosince prováděl autor korektury, drobné úpravy a doplňky textu. Konečná verze teoretického pojednání spatřila světlo světa ve čtvrtek sedmnáctého prosince roku 2020.